1920 Martie – Iunie

nr. 1–4

1920. ANUL XII. MARTIE, No. 1.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

(Restul sumarului urmează în pag. II-a).

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Lăpuşneanu 33

1920

VIAŢA ROMÎNEASCA apare lunar cu cel puţin 130 pagini.—Abonamentul în ţară: un an 80 lei; jumătate de an 40 lei. Numărul 8 lei.—Pentru străinătate: un an 120 lei; jumătate de an 60 lei. Numărul 10 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Arthur Tupin: „In tragedia siberiană" (Mercure de France).—Antoine Albalat: „Jean Moréas și viața de cafenea a Parisului": André Beaunier: „Paul Adam" (Revue des Deux Mondes).—Edmond Jaloux: „Galsworthy" (Revue de Paris).—Ernest Lémonon: „Alegerile italiene": Louis Narquet: „Micșurarea gustului de muncă" (Revue Bleue).—Jean Finot: „Geniul francez și lupta de rase" (La Revue Mondiale).—Valéry Larbaud: „Samuel Butler": Proust: „Stilul lui Flaubert" (La Nouvelle Revue Française).—The Near East.

MIȘCAREA INTELECTUALA IN STRAINATATE.

BIBLIOGRAFIE.

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv sau de la No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimițind suma *prin mandat poștal.*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului este:

IN ȚARĂ:

Pe un an	80 lei
Pe jumătate an	40 „
Un număr	8 „

ÎN STRĂINĂTATE:

Pe un an	120 lei
Pe jumătate an	60 „
Un număr	10 „

ÎNȘTIINȚARE

Persoanele care au primit exemplarul de față, No. 1, al revistei „Viața Romînească", dar nu doresc să continue abonamentul, sînt rugate să binevoiască a-l înapoia pe adresa Societății „Viața Romînească" Iași, str. Lăpușneanu 33, **recomandat,** de oarece, actualmente costul unui exemplar este prea scump pentru a ne expune la pierderi. Francarea recomandată costă 0.35 bani.

Administrația.

primi dela Moscova, să le prezinte Băncei de Scont a Romîniei pentru stampilare, conform celor arătate mai sus.

11. Domnii acționari, cari nu își vor exercita dreptul lor de preferință în termenul hotărît pentru subscriere, vor fi considerați că au renunțat la acest drept.

12. Subscrierile vor începe la 15 Martie 1920 și durează până la 25 Martie. Ele se pot face la sediul central al Băncii de Scont a Romîniei, în noul Palat din str. Lipscani No. 5, colț cu str. Karagheorghevici, la sucursalele sale din Galați, Constanța, Focșani, R.-Vîlcea, T.-Măgurele, Tulcea, precum și la următoarele Bănci:

Alexandria, Banca Comercială din Alexandria
Buzeu, Banca Comerțului, Industriei și Agriculturei
Bacău, Banca Comerțului din Bacău
Bîrlad, Banca Moldovei de jos și Banca Tutovei
Băilești, Banca rurală
Brăila, Banca Brăila
Calafat, Banca Calafatului
Calafat, Banca Doljului
Caracal, Banca Caracalului
Caracal, Banca Romanați
Caracal, Banca Comercială și Agricolă
Cîmpina, Banca Cîmpina
Corabia, Banca Corabia
Craiova, Banca Olteniei
Craiova, Banca Romîniei
Craiova, Creditul Oltean
Craiova, Banca de Scont din Craiova
Drăgășani, Banca Drăgoești din Drăgășani
Fălticeni, Banca Sucevei din Fălticeni
Călărași, Societatea Cooperativă Dunărea
Giurgiu, Banca Dunărea
Huși, Banca Albina
Iași, Banca Dacia
Iași, Banca Iașilor
Pitești, Banca Populară din Pitești
Ploești, Banca Centrală din Ploești
Piatra-Neamț, Banca Industrială și Comercială
Roșiorii de Vede, Banca Roșiori
Roman, Banca Romanului
R.-Sărat, Banca Creditului Rîmnicean
Slatina, Banca Oltului
Slatina, Banca Slatina
T.-Severin, Banca Severinului
T.-Severin, Banca Comercială din T.-Severin
T.-Jiu, Banca Tîrgu-Jiului
Tecuciu, Banca Tecuciului
Vaslui, Casa de credit din Vaslui
Tîrgoviște, Banca Comercială și Industrială.

CONSILIUL DE ADMINISTRAȚIE

Viața Romînească

Revistă literară şi ştiințifică

VOLUMUL XLII

ANUL XII

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURĂ „VIAȚA ROMÎNEASCĂ".

1920

RĂTĂCIRE...

Terminasem mai de vreme decît credeam procesul, care mă adusese în acest oraş de provincie. Tren să mă întorc în Bucureşti n'aveam decît adouazi dimineaţă; propunerea unora din confraţii baroului local, de a mă duce cu ei la club, nu mă ispitea de loc. Era o vreme încîntătoare de Septemvrie, cu un cer de un albastru-vioriu, în care sclipeau fire de funigei, una din acele zile de început de toamnă, care-ţi umple sufletul de doruri nelămurite şi de dulce melancolie. Ar fi fost o crimă să mă închid pe o astfel de vreme în fumăraia clubului; şi fiindcă, deşi mai venisem de cîteva ori în acest oraş, nu-i cunoşteam decît strada ce duce dela gară la tribunal, mă hotării să-mi petrec restul zilei plimbîndu-mă, ca să-l cunosc. Îmi dusei deci ghiozdanul la hotel şi-o pornii. Curînd eşii din centrul negustoresc al oraşului şi pătrunsei în nişte uliţi frumoase, care din pricina plantelor căţărate pe uluci şi a mulţimii pomilor care ascundeau casele, mai toate retrase în fundul curţilor, păreau mai mult aleele unui parc, decît străzile unui oraş.

La căpătîiul unora din ele se vedeau, ca'n fundul unui decor de teatru, dealurile, îndărătul cărora se zăreau într'o ceaţă albăstrie munţii.

Scăpat din sgomotul obositor al Capitalei, sorbeam cu nesaţiu fericirea acestei linişti, alinătoare şi binefăcătoare, ca o mînă rece peste o frunte înfrigurată. Umblînd aşa ca într'o dulce beţie, mă trezii în dreptul unei clădiri, al căreia rost era scris pe frontispiciu cu litere vădeţe: *Şcoala primară de băeţi Scarlat Delureanu*. 1881.

La cîţiva paşi, în stînga porţii văzui, încadrată în zăbrelele ulucilor, o cruce mare de piatră pe care, cu litere în relief, era săpată inscripţia:

> Ridicată de mine, Scarlat Delureanu în anul 1880, spre iertarea păcatului de moarte, ce am săvîrşit în acest loc, într'un ceas de rătăcire.

Mă uitai de jur împrejur, să văd pe cineva căruia să-i cer deslușiri; dar nu văzui decît un pilc de copilași, pe care-i socotii prea mici pentru a mi le da. Mă întorsei la poarta școlii, încercai să intru: poarta era încuiată, iar în curte nu se vedea nici o mișcare. Gîndindu-mă că voiu găsi seara la masă vre-un cunoscut, care mă va putea lămuri, îmi continuai plimbarea. O berărie, cu grădinița ei curată, mă ispiti. Intrai și mă pregăteam să cer o bere, cînd, dela o masă din fund, singura masă ocupată, un domn veni spre mine. Era unul din avocații baroului local.

— Nu poftiți la masa noastră? — mă întrebă el cu amabilitate.

— Cu plăcere, — răspunsei.

Merserăm la masa din fund, unde mă prezentă comesenilor săi.

Abia mă așezasem, cînd văd pe cel mai bătrîn, care-mi fusese prezentat sub numele de conu Antonache Iorgulescu, că se scobește repede în buzunar, scoate o băncuță și strigînd băiatul, i-o dă zicîndu-i:

— Na! dă-o iute prăpăditului ăluia și nu-l lăsa să vie încoa. Dă i-o repede.

In acelaș timp își acoperea ochii cu o mînă, scuturîndu-se.

Fiind așezat cu spatele spre poartă, mă întorsei să văd cine era cel care-i inspira atîta scîrbă. Era un cerșetor în adevăr oribil de văzut.

— A eșit? — întrebă conu Antonache; apoi, la răspunsul afirmativ al celorlalți, luîndu-și mîna dela ochi și închinîndu-se zise:

Doamne, iartă-mă, cînd vezi trăind asemenea nenorociți înțelegi pe bietul Scarlat Delureanu

Ce minunat mă slujea întîmplarea!

— Mă rog, — întrebai, — cine e acest Scarlat Delureanu și ce este cu crucea pe care am văzut-o la școală?

— Iată, — făcu avocatul, — aveți aci pe conu Antonache; dumnealui i-a fost prietin și naș, — poate să vă povestească mai bine ca oricine.

Intorsei către conu Antonache o privire rugătoare. Dumnealui scoase ceasornicul, se uită la el și încredințîndu-se că are încă vreme, îmi povesti astfel:

— Da, l-am cunoscut bine. Eu care eram de-o seamă cu el și socru-său, răposatul farmacist Helmer, mult mai în vîrstă decît noi, am fost singurii lui prietini, căci Scarlat Delureanu era un om închis, nu-i plăcea să intre în legătură cu fitecine și trăia re-

tras. Altminteri, cînd îl cunoșteai, vedeai că era un om pe atît de plăcut și de delicat, pe cît de aspru și de sanchiu se înfățișa la întîia vedere. Și ce om învățat! Din însemnările scrise cu mîna lui, în franțuzește și în nemțește, pe marginile mai tuturor cărților din biblioteca lui, lăsată școlii, se poate vedea cît cetise el, măcar că în străinătate, de unde nu se întorsese decît la moartea lui tată-său, nu-și căpătase nici un titlu. Eu bănuesc că și scria, și am rămas foarte mirat că la moartea lui nu s'au găsit manuscrise; că-mi aduc foarte bine aminte că de multe ori cînd soseam la el, îl găseam scriind în niște caete, pe care le aduna și le încuia cu grijă într'un sertar al bibliotecii. S'or fi furat, or că le-o fi desființat el înainte de moarte, Dumnezeu știe.

Și cum spuiu, trăia retras, iarna aici în oraș, neavînd alți prietini decît pe Helmer și pe mine, de care-l legase patima vînătorii și a jocului de șah; iar tot restul anului la moșioara lui, acum a primăriei, la cîțiva chilometri de aici, moșie care-i aducea un venit, cu prisos îndestulător pentru viața măsurată și cumpătată pe care o ducea.

Precum în vremea cît sta la moșie eram noi oaspeții lui, că ne poftea acolo, mai ales primăvara și toamna la vînători de sitari, tot așa cînd se întorcea iarna în oraș, îl pofteam noi foarte adeseori la masă. Niciodată nu venea cu mîna goală, totdeauna aducea ori flori pentru nevastă-mea, ori o jucărie, sau o carte frumoasă pentru vreunul din copii. Helmer și cu mine eram însurați; el, măcar că trecuse de 40 de ani, rămăsese holteiu. Dece? că propuneri de căsătorie îi veniseră destule și unele foarte ademenitoare. Viața lui chibzuită, numele și averea lui făcuseră pe mulți să-l dorească ginere; dar toate împețirile rămăseseră zadarnice. Nouă, decîteori încercam să-i vorbim de însurătoare, ne răspundea:

— Vreți să vă scăpați de mine?

— Ba nu! protestam noi!

— Păi atunci? Nu sîntem noi bine așa?

Nu-i sosise ceasul, care totuși i-a sosit într'o zi, nenorocitul. Pețitorul am fost eu, după însăși a lui cerere; iar fata a căreia mînă m'a trimes s'o cer pentru el, nu era departe, că era Marta, fata lui Helmer, lîngă care atîta timp trăise, fără să lase prin nimic să se bănuiască pînă atunci, că i-ar fi dragă.

Nu doară că n'ar fi fost fata vrednică să se îndrăgostească cineva de ea dela întăia vedere, că era foarte frumoasă și deșteaptă; dar pe lîngă frumusețe și deșteptăciune, mai avea bună-

tate, blîndețe, o judecată dreaptă, o lipsă de preocupare de a place și o curățenie de suflet, care impuneau o admirație respectuoasă și o dragoste de prietin, sau de frate.

Fără nici o sfială, în chipul cel mai firesc, așa cum s'ar fi dus la o prietină, se ducea ades la Delureanu, să-și aleagă cărți de cetire din biblioteca lui; și tot cu atîta seninătate se rezima cu coatele pe masă, alături de el, ca să urmărească partidele de șah...

S'a întîmplat că s'a îmbolnăvit el de o pneumonie din care credeam că se prăpădește, și din care n'a scăpat decît datorită îngrijirilor pline de devotament ale soților Helmer... Cînd s'a vindecat complect, după o lună de codiri, în care deciteori ne întîlneam vedeam bine că era ceva schimbat într'însul,—că se cunoaște cît de colo omul care poartă cu el o taină, pe care ar vrea și nu îndrăznește să ți-o mărturisească,—l-am ajutat eu zicîndu-i într'o seară:

— De ce ești dumneata om atît de închis, încît nici unui prietin bun ca mine nu-ți vine să-i spui ce ai pe suflet?

S'a uitat la mine întăiu speriat; pe urmă îmblînzindu-și privirea, a făcut „hm!" și dupăce s'a uitat împrejur, să vadă dacă nu-l aude cineva, mi-a mărturisit că nu mai putea trăi singur,—că boala, care-l dusese pînă pe pragul pieirii, îl făcuse să simtă și să înțeleagă marea deosebire între moartea celor care lasă după ei urmași ai trupului și mai ales ai sufletului lor și moartea celor care, nelăsînd copii, pier cu desăvîrșire pe vecii vecilor;—că groaza de această stingere desăvîrșită îl urmărea chinuitor și-l făcea să se gîndească la căsătorie; dar că nu îndrăznea să vorbească nici părinților fetei, nici mai cu seamă ei, care—măcar că era fată de 25 de ani—i să părea un copil pe lîngă dînsul. Cînd mi-a spus numele fetei și m'a întrebat ce zic și dacă-i pot da un ajutor: „uite ce zic", i-am răspuns luîndu-l în brațe și sărutîndu-l ca pe un frate.

Și s'au căsătorit. I-am cununat eu cu nevastă-mea, în casele noastre...

Și acum, dragul meu,—urmă conu Antonache, după cîteva clipe de tăcere,—iacă, sînt om de merg pe al șaptezeci și șaselea an, am văzut multe căsnicii, am fost și eu însurat, mi-am iubit și eu nevasta, am așteptat și eu cu drag și cu neliniște nașterea întăiului copil: dar dragoste ca a lui Scarlat Delureanu și mai ales grijă și dor de nașterea copilului ca la el n'am mai văzut. Ca un grădinar care a găsit însfîrșit sămînța unei flori rare și

delicate, după care a umblat toată viața, așa cu o grijă de fiecare ceas, de fiecare clipă, se silea el să plivească din jurul Martei lui, orice pricină de neliniște, sau de turburare. Avea pe lîngă cînele de vînătoare un cîne de curte rău, care—cînd se întîmpla să scape din lanț—se mînca cu ceilalți; în ziua în care a văzut-o astupîndu-și urechile ca să nu le audă bătaia, l-a trimes la moșie. Avea la trăsură o pereche de cai foarte frumoși, dar sperioși;—i-a schimbat cu mine pe-o pereche de cai mult mai puțin buni, dar blînzi și domoi, dela care nu se putea aștepta la nici o primejdie.

Se pripășise pe vremea aceia p'aici o nenorocită de babă cerșetoare, atît de îngrozitoare la vedere, încît parcă și morții îi era silă s'o culeagă. Pe unul din obrajii ei negri și sbîrciți, purta o rană de carne vie, hidoasă. Oricît de milos om ai fi fost, vederea ei nu-ți pricinuia compătimire, ci o cutremurare de spaimă, care te făcea să te închini cu grabă, ca în clipa căderii unui trăsnet. Cînd și cînd o vedeai apărînd și cerșind din poartă în poartă, sprijinită într'un toiag gros, mai mult tîrîndu-se, decît umblînd.

Ca să nu mai dea cu ochii de ea nevastă-sa, care se cutremurase la vederea ei, Scarlat a cercetat unde sta baba, s'a dus acolo, i-a făcut simbrie de cincisprezece lei pe lună, cu condiția să nu se mai ivească pe ulița lui și se ducea la fiecare cap de lună de-i da banii el singur.

Nu-ți mai vorbesc de planurile ce-și făcea în privința creșterii copilului, de care era încredințat—făcuse prinsoare cu noi—că va fi băiat; nu-ți mai spuiu că, deși nevastă-sa era hotărîtă să-și lăpteze singură copilul, cu o lună înainte de termenul nașterii, îi adusese o doică voinică, pentru cazul cînd din vre-o împrejurare nevastă-sa n'ar fi putut lăpta chiar ea...

Pe viața mea! deciteori mă gîndesc la soarta lui, îmi vine să cred că lumea asta nu e cîrmuită de-o singură putere, ci de două puteri deosebite, care se luptă între ele: una bună, blîndă, înțeleaptă, care face toate lucrurile frumoase și vrednice de slăvirea noastră și alta rea, fioroasă și nebună, care are nevoe de chinurile noastre și simte plăcere la vederea lor.

Mi se pare că săvîrșesc un păcat crezînd că același dumnezeu, care ne poruncește să creștem și să ne înmulțim, poate să ia un om, să-i sădească în suflet o sete nebună de împlinirea acestei porunci, să-l amăgească, să-l încînte, să-l îmbete cu speranța îndeplinirii acestei dorinți de care și-a legat tot rostul lui de a fi pe lume,— și tot el să-l prăvălească cu sălbăticie din al nouălea cer...

Căci i-au murit, domnule, din facere şi nevasta şi copilul, care băiat era, aşa cum spera el.

Douăzeci şi patru de ceasuri s'a canonit biata femee; au încercat doctorii să-i scoată copiiul cu fiarele,—l-au ucis, crezînd că vor scăpa-o pe ea, dar n'a putut. Ca să-ţi spuiu suferinţele lui, agăţările desperate de doctori, îngenunchierile şi rugăciunile lui înaintea icoanelor, înăbuşirea capului sub perne ca să nu audă gemetele ei din a treia odae, strălucirea de speranţă a ochilor lui, care în răstimpurile de încetare a gemetelor, cătau cu încordare spre uşă sosirea unei bune vestiri... Eram acolo, se făcuse bine ziuă, cînd după un lung răstimp de tăcere s'a deschis uşa şi a apărut bietul Helmer, a căruia înfăţişare nu mai lăsa nici o umbră de îndoială asupra desnodămîntului... Să ferească Dumnezeu pe tot duşmanul să fie martor la asemenea lucruri... E o viaţă de om de-atunci şi parcă ar fi fost eri, atît văd şi aud de bine pe bietul Scarlat, răcnind cu pumnul ridicat spre icoane: „Cine, cine, la ce ai îngăduit, la ce mi-ai făcut asta!?"... s'a repezit afară, a vrut să intre în odaia ei, dar a găsit-o încuiată. Nu se putea să-l lase să intre înainte de înlăturarea urmelor suferinţelor pe care le îndurase ea... A eşit în curte, de acolo în stradă răcnind ca o fiară: „cine! cine! cine!" La patru paşi de poartă s'a întîlnit piept în piept cu cerşetoarea de care-ţi spuneam. Cînd a dat cu ochii de ea, cu un hohot de rîs, de amintirea căruia şi acum mă înfior, a strigat: „A ha! şi încă îţi baţi joc de mine!..." Fulgerător a smuls din mînile nenorocitei toiagul, cu care a ucis-o, acolo, pe locul unde ai văzut crucea; pe urmă s'a dărîmat peste trupul ei.. Moale ca o sdreanţă şi plin de sînge l-au adus slugile în casă, de unde viu n'a mai eşit... Judecată nu s'a pornit împotriva lui.

După două luni de amuţire desăvîrşită, în care vreme nimeni nu poate şti ce s'a petrecut în sufletul lui, că pe nimeni, nici pe mine nu ne-a mai primit,—a chemat pietrarul care a cioplit şi a ridicat crucea, iar la cîteva zile după aia s'a stins ca o candelă în care s'a isprăvit undelemnul, lăsînd prin testament primăriei casa şi moşia lui, pentru întemeerea Şcolii...

Ioan Al. Brătescu-Voineşti

CE-A MAI FOST ?...

Trecea o umbră peste ochii
Copilei care mă privea.
Singurătatea de pe mare
Lua întins şi depărtare
Sub geana ei de catifea.
Pantoful, aninat de-abea
Sub margina uşoarei rochii,
Părea că-i viu şi se 'nfioară
De-a mîngîia aşa comoară.

Pe mare, fîlfîia, departe,
Un cormoran fără soţie.

Eu îi citeam. O biată carte,
Cu rime şi filozofie
Mă ajuta să par cuminte.

— „Citeşti ca din bucoavne sfinte"
Îmi zise ea.
— „Citesc şi par
„Un înţelept de cărturar,
„Fiindcă nu 'ndrăznesc să fiu
„Ceiace sînt: nebun şi viu
„Şi nu 'ndrăznesc să-ţi spun că eşti
„Atît de dulce cînd zîmbeşti
„Şi-atît de nouă şi curată
„În forma ta îngîndurată."

Și-atuncea, timid, m'am plecat,
Ca un copil neștiutor,
Și ochii mari i-am sărutat,
Iar mijlocul i l-am încins,
Cu tot divinul lui coprins,
In brațe de om vinovat.

A fost un fulger trecător.

Ea s'a sculat atît de rece!...
N'a zis nimic, și-a vrut să plece.

Atuncea, ce s'a petrecut
Nu pot să știu.
Mi s'a părut
Că soarele, în asfințit,
S'a 'ntunecat,
Clădirea s'a cutremurat
Și inima mi s'a oprit.
Mi s'au umplut ochii de lacrămi
Și n'am mai zis nimic.
A fost
Un suflet fără adăpost.
Ea s'a oprit.
— „Eu nu 'nțeleg
„Să fii bărbat atît de 'ntreg
„Și cu voință-atît de mică.

„Nu sta 'n genunchi, că mă jenezi.
„Și uite, dacă vrei să crezi
„Ce vinovat ești, cînd deștepți
„Pe morți din somnul celor drepți,
„Atinge-mi inima, și vezi".

Și-atuncea, mîna mi-o lipi
De sînul sting, unde bătea,
Eroică, o turturică,
Și-mi zise trist:
— „De știi iubi,
„Pricepe ce-a mai fost în ea".

Duiliu Zamfirescu

Motivele sufletești ale unirii Basarabiei cu Romînia

Poporul romînesc din Basarabia, prin votul „Sfatului Țării", prin reprezentanții săi în Adunarea Națională a Romîniei întregite și prin diferite legături, care s'au stabilit în ultimii doi ani cu regatul vechiu, — și-a afirmat voința sa nestrămutată de a trăi la un loc cu întregul neam romînesc.

Altfel nici nu putea să fie, deoarece această unire a fost o consecință logică a totalității condițiunilor de viață istorică, etnografică, etc., a poporului romînesc. Și cu toate că această unire firească a fost prevăzută, nu numai de către mai mulți oameni politici și scriitori romîni, ci și de către unii dintre ruși, — totuși diplomații și agenții ruși din străinătate, care visează Rusia cel puțin în granițele ei vechi, caută să dovedească că acum Basarabia trebue să rămîe a rușilor.

Insă, în tendința lor de a apăra această cauză pierdută pentru totdeauna, ei nu pot și nici nu vor putea aduce nici un argument serios. Ce dovezi istorice, etnografice, sociale sau geografice, ar putea aduce rușii în sprijinul pretenției lor? Cu toată tendința lor de a prezenta lucrurile altfel decît cum sînt, de a falșifica datele istorice și statistice, aceste date sînt atît de vorbitoare încît în nici un chip pretențiile rusești nu se pot întemeia pe ele.

Dar drepturile unui popor asupra altuia se pot întemeia nu numai pe motive de natură istorică, etnografică sau geografică; aceste drepturi reesă și din legăturile sufletești, din conștiința, din psihologia poporului, — nu numai a poporului asuprit, ci și a celui asupritor. Mai mult chiar, ca și în psihologia indivizilor, în sufletul poporului, a maselor, trăește uneori *dedesubtul conștiinței* lui, sau mai bine zis *sub-conștiința* lui, ceiace s'a imprimat în organismul lui, în sîngele lui, ceiace s'a transmis în el prin moștenire și ceiace poporul concretizează uneori în cîntecele lui, sau în conștiința intelectualilor eșiți din sînul lui. Nimic din trecutul unui popor, din legăturile de orice natură cu vecinii, nu rămîne fără urme, fără amintiri în sufletul lui. Aceste amintiri din trecut, precum și legăturile din prezent, crează în sufletul maselor sentimente de simpatie și antipatie

față de alte popoare, sentimente tot atît de puternice în viața popoarelor ca și a indivizilor.

Prin urmare, un popor poate să conviețuiască cu altul, cerînd pentru sine dreptul de întăetate, nu numai bazîndu-se pe simțul național, pe conștiința de sine, pe conștiința unei comunități etnice, ci și pe desfășurarea istorică, pe condițiile istorice de vecinătate, de cultură, pe simpatii, etc.

Există oare legături psihologice, sufletești, între poporul romînesc din Basarabia și între ruși?

Acest fel de legături între popoare se pot stabili, cum am spus, prin o serie de raporturi intinse și permanente,—economice, sociale și culturale.

Ce legături au avut în trecut rușii cu romînii?

Legăturile pe care le-a avut Rusia Moscovită cu țările romînești au fost incidentale și n'au atins deloc nici conștiința poporului rusesc, nici a celui romînesc. Cele cîteva momente politice și culturale, prin care s'au manifestat legăturile dintre țările romînești și Moscova, au fost atît de slabe, încît au lăsat urme numai în cîteva documente.

Ceva mai serioase au fost legăturile culturale dintre ucrainieni (care nu trebue nicidecum confundați cu rușii) și romîni; dar și aceste legături au atins până la oarecare măsură numai pătura de sus, a cărturarilor, și au rămas străine maselor poporului ucrainian și romînesc.

Dela 1711 încoace, rușii — în tendința de a-și realiza visul lor vechiu: stăpînirea Constantinopolului, — calcă pămîntul strămoșilor noștri în mai multe rînduri. Însă aceste invazii militare, aceste ocupații rusești repetate, lăsau în sufletul poporului romînesc aceiași ură, pe care au lăsat-o nemții în urma invaziei lor în Muntenia.

Iar poporul rus, incult și incoherent, lipsit de o personalitate etnică unitară, de conștiință națională, era foarte departe de tendințele cuceritoare ale teoreticianilor panruși. Acest popor, prin nimic n'a vădit legături sufletești cu poporul romîn; nici o urmă de acest fel nu veți găsi în sufletul, în conștiința lui. În eposul național al rușilor, în tradiții, și în toată poezia populară, veți găsi reminescențe din legăturile lor cu mai toate popoarele cu care vin și cu care au venit în atingere; veți găsi amintiri despre pecenegi, cumani, tătari, atîtea seminții care au trecut prin sudul Europei, și care apoi au dispărut. In această poezie se oglindesc raporturile dintre ruși și poloni, turci, nemți, chiar francezi; dar nici un cuvînt nu veți găsi despre romîni.

Anexarea Basarabiei de către ruși la 1812 n'a adus nimic nou în această privință. Acest pămînt romînesc, care a căzut victimă imperialismului rusesc, a rămas tot așa de străin poporului rusesc ca și (de pildă) China sau America. Ce știau rușii despre Basarabia, despre poporul ei romînesc, despre obiceiurile lui? Nimic. Guvernul rus nu avea altă preocupare decît să stoarcă tot, ce se putea, sub raportul economic. Nici un studiu serios asupra acestei provincii, asupra poporului ei; nici un articol exact asupra situației adevărate din Basarabia. Pe cînd în limba romînească această provincie a ocazionat o literatură întinsă, opere capitale ca cele ale d-lor Z. Arbore, N. Iorga, D. Moruzi, Moisiu, ș. a., iar în limba germană frumoasa lucrare a lui Weigand despre dialectul basarabean,—rușii nu au în privința ei decît o maculatură plină de neadevăruri și falșuri. Ce idei putea să aibă intelectualul rus despre Basarabia din cărțile lui Batiușcov, Nacco, Lașcov, Golovco, etc.?

Majoritatea intelectualilor ruși cunoșteau Basarabia numai după poemul romantic al lui Pușchin: „Țiganii". Ei toți erau convinși că Basarabia este populată aproape numai de țigani nomazi, care cutreeră satele cu urșii lor; că moldovenii sînt niște oameni sălbateci, cum sînt popoarele sălbatece din Siberia, etc. Intr'o geografie pentru școalele primare, a lui Davidchin și Selozchin, care a apărut la 1917, găsim următoarele rînduri despre Basarabia:

„In Basarabia de vest trăesc romîni cu părul brun, moldoveni, țigani nomazi; în unele locuri sînt așezări de nemți. In partea de răsărit, pe ambele maluri ale Volgei (Sic!) umblă chirghizii și calmicii nomazi cu hergheliile lor de cai și cu turmele de oi și de cămile" (p. 110).

Asemenea informații, uneori chiar calomnii la adresa romînilor basarabeni (Dedlov, etc.) se găseau de obiceiu în toate cărțile despre Basarabia. Călătorind odată spre Petrograd, am făcut în tren cunoștință cu o familie de intelectuali ruși. Intrînd în convorbire cu ei, cu surprindere am aflat că moldovenii din Basarabia sînt de confesiune musulmană! Și a trebuit să discut mult cu ei, ca să-i conving că moldovenii sînt ortodoxi și nu mănîncă carne de cal.

Dacă intelectualii ruși n'aveau aproape nici o idee despre Basarabia noastră, cu atît mai puțin știa poporul rusesc în masele lui. Aceste mase n'au venit niciodată în contact direct cu romînii și, prin urmare, nici nu puteau să știe nimic despre noi. Rusia, ca formație nouă de stat, n'a reușit să se cristalizeze într'un stat unic, cu o conștiință națională clară; chiar rușii propriu ziși, aveau idei foarte nebuloase despre ei înșiși. Un cunoscut ziarist rus, Mihailovschi, cu vre-o doi ani înaintea războiului, scria în ziarul „Cuvîntul rusesc" (Ruscoe Slovo), că el, călătorind prin pădurile guvernămîntului Minsc, a dat peste locuitori care, la întrebarea: cărui stat aparțin,—nu știau ce să răspundă. Ce putea să știe acest cetățean rus despre romîni,—ce legături sufletești putea să aibă el cu noi? Și n'aveau oare dreptate soldații ruși care, dezertînd de pe frontul romînesc în timpul războiului din urmă și fiind prinși, declarau că ei nu vor să apere Basarabia, fiindcă până la ei acasă, la Tula sau Reazani, nemții nu vor ajunge degrabă?

Acum dacă punem întrebarea: vroește poporul rusesc,—în

numele căruia vorbesc agenţii ruşi la Paris, — să aibă Basarabia, pe care n'o cunoaşte, cu care n'are nici o legătură? Şi are el vre-un drept asupra ei, nu din consideraţii de ordin etnic, istoric sau social, — ci psihologic, al legăturilor sufleteşti, culturale? Răspunsul poate fi unul şi acelaşi: Nu, poporul rusesc nici n'are drepturi asupra Basarabiei, nici nu le poate cere, din cauză că — chiar în timpul stăpînirii lui — nu ne cunoştea şi n'avea nici o legătură cu poporul romînesc din Basarabia.

Dar poate sufletul romînului basarabean să se simtă legat de ruşi, de cultura rusească?

După o viaţă îndelungată comună cu Moldova, crescut sub influenţa aceloraşi condiţiuni de traiu, poporul romînesc din Basarabia şi-a căpătat aceleaşi însuşiri fizice şi sufleteşti şi, în momentul răpirii Basarabiei, era strîns legat nu numai prin limbă şi sînge, ci şi prin cultura materială şi sufletească a neamului romînesc întreg. El făcea parte integrală din acest neam şi venirea ruşilor, popor de altă rasă, de altă limbă, cu alte obiceiuri şi moravuri, cu o cultură străină sufletului nostru, a fost o mare nenorocire pentru noi. Ura împotriva ruşilor după 1812 a fost atît de mare, încît, după cum dovedesc documentele de atunci, sate întregi fugeau de sub stăpînirea rusească peste Prut (aşa s'a întîmplat cu actuala colonie franceză Şaba). „Că tare multe am tras", povesteşte o petiţie a ţăranilor din comuna Rachitna, judeţul Hotin, dela 1816 — „şi mai înainte cu oştili, dar şi acum de cînd s'au închis Prutu, încă şi mai multe... de ar da Maica Precista năstav să ni rădice greutăţile aceste şi să ni lase in obiceiurile noastre cele moldoveneşti şi să petrecem totdeauna supt dregătorii moldoveni, pămînteni de ai noştri, precum sîntem deprinşi şi ne înţelegem în vorbă". (Arhiva cancelariei guvernatorului Basarabiei, dosarul No. 5167, 1816 v. *L. Boga*, „Şcoala Basarabiei" No. 1, 1919). In urma protesturilor de acest fel, aproape a tuturor claselor populaţiei din Basarabia, ruşii la 1817 au fost nevoiţi prin lege să recunoască autonomia Basarabiei.

Propaganda intensă a culturii ruseşti a putut avea oarecare efect asupra păturilor de sus.

Dar chiar aceste pături nu-şi uitau obîrşia lor şi cereau mereu să se păstreze cultura romînească în Basarabia, recunoscînd insuccesul culturii străine. Aşa, au protestat boerii la 1813, arătînd că Basarabia are obiceiurile şi legile ei vechi, aşa a cerut nobilimea la 1841 şcoală romînească, aşa au cerut în nenumărate rînduri acelaşi lucru zemstvele şi congresele preoţeşti şi învăţătoreşti.

In ce priveşte ţărănimea, poporul, el a rămas cu totul neatins de cultura rusească, fiindcă obiceiul de a purta şăpci ruseşti sau a şti cîteva cuvinte ruseşti, nu înseamnă de loc cultură. Firea ţăranului romîn, fondul sufletesc au rămas neatinse, cum au rămas neatinse limba şi obiceiurile lui. Este adevărat, că lipsa de şcoală naţională a adus o oarecare amorţire a simţului naţional, a înăbuşit provizoriu putinţa de dezvoltare pe cale naţională, dar

n'a schimbat întru nimic însuşirile fundamentale ale poporului. Acest fapt, şi mai cu samă puterea de rezistenţă a romînilor basarabeni, a fost constatat nu numai odată, chiar şi de ruşi. Poporul romînesc din Basarabia niciodată n'a manifestat mulţumire faţă de ruşi. Dimpotrivă, în sufletul poporului a domnit în tot decursul veacului de stăpînire rusească un sentiment protivnic faţă de ruşi, un protest tacit. In poezia populară basarabeană nu veţi găsi nici un cuvînt bun despre ruşi, nici o notă de simpatie.

Cu totul alte idei avea ţăranul romîn din Basarabia despre fraţii lui de peste Prut. El îşi dădea foarte bine sama cine sînt romînii de peste Prut. N'a existat ţăran în Basarabia care să nu ştie că pe malul drept al Prutului trăesc aceiaşi moldoveni, cu care te înţelegi în vorbă, de aceiaşi limbă şi credinţă, cu aceleaşi obiceiuri. N'a existat ţăran în sufletul căruia să nu se fi păstrat tradiţia că pămîntul dintre Prut şi Nistru în vechime a aparţinut Moldovei; că şi dincolo de Prut, ca şi aici, este aceiaşi Moldovă. In conştiinţa lui, sau poate uneori în sub-conştiinţa lui, a trăit ideia unităţii sale organice cu poporul romînesc de dincolo de Prut. Cîntecele lui de jale, legendele lui despre Ştefan cel Mare, despre Prut, dovedesc această legătură, nu numai de sînge, ci şi sufletească. Ideia deslipirii forţate a Basarabiei dela trunchiul romînesc s'a concretizat într'o frumoasă legendă basarabeană, care, mi se pare, n'a fost publicată pănă acuma şi care este atît de interesantă, că merită să fie cunoscută. Iată cuprinsul acestei legende:

„Acolo unde curge acum Prutul cu cotiturile lui şerpuitoare, nu era nici un fel de părău, — era cîmpie, şi oamenii puteau umbla slobozi dintr'un loc în altul. Şi s'a supărat Dumnezeu pentru păcatele oamenilor şi a trimis un balaur, care a călcat cîmpia ceia, mergînd spre mare. Şi pe unde s'a întors balaurul, a rămas o urmă adîncă, unde s'a uscat iarba şi s'a otrăvit nisipul. Şi cine vroia să treacă peste urma aceasta, cînd călca nisipul, murea îndată. Şi aşa s'a făcut un fel de zid între oameni. Văzînd asta, s'au adunat oamenii de o parte şi de alta a urmei balaurului şi au început să plîngă şi să se roage lui Dumnezeu, ca să-i scape de nevoia aceia. S'a îndurat Dumnezeu şi a trimis nişte paseri care au ciupit nisipul, ducîndu-l spre mare. Dar Dumnezeu n'a şters urma balaurului, ci a făcut ca pe urma aceia să izvorască o apă, care curge şi acum spre mare, şi care desparte oamenii ca şi înainte" [1]).

Pe de altă parte n'a fost romîn în regatul vechiu care să nu ştie, că în Basarabia trăesc fraţii lui, că ei sufăr sub jugul străin şi că ei trebuesc eliberaţi de sub acest jug. Conştiinţa unităţii naţionale la romîni are rădăcini adînci în sufletul lui, şi nu poate fi pusă în comparaţie cu ideile cosmopolite ale ruşilor. Ţăranul romîn îşi dă bine sama unde sînt graniţele lui etnografice, cine sînt duşmanii lui. Cunoscutul scriitor rus Amfiteatrov povesteşte că, venind din Italia prin Romînia spre Rusia, a vizitat într'un sat

1) Am auzit-o dela D. Tutoveanu, din comuna Colibaşi, jud. Cahul.

o școală primară.—„De ce popoare sînt înconjurați Romînii“ ?—a întrebat el pe un elev.—„De dușmani“,—a răspuns elevul. Și acest răspuns a uimit într'atîta pe scriitorul rus, încît l-a făcut să scrie un articol despre conștiința unității etnice la romîni.

Prin urmare, lăsînd la o parte nemulțumirile trecătoare ale zilei de astăzi, cauzate de vremurile grele prin care trecem, ajungem la concluzia că drepturile Romîniei asupra Basarabiei se întemeiază, nu numai pe faptul că această provincie a fost până la 1812 a romînilor; că majoritatea populației este romînească; că din punct de vedere geografic Basarabia face parte integrantă din Romînia,—ci drepturile ei sînt bazate și pe motive de ordin psihologic și cultural, pe legăturile sufletești, care sînt mai tari decît orișice alte legături. Iar rușii, neavînd nimic comun cu noi, cu sufletul poporului nostru, să ne lase în pace și să-și caute de nevoile lor.

Șt. Ciobanu

GAME VARIATE

Steaua Magilor

In ajunul Crăciunului.

In noapte sus, pe bolta de-ametist,
O stea strălucitoare-acum s'aprinde;
Iar voci nevinovate de colinde,
Pe străzi salută nașterea lui Crist.

Bolnăvicioasă fire de artist,
Știi tu de ce tristeța te cuprinde?
Cînd veselia 'n jurul tău se 'ntinde,
Nici un motiv n'ai poate să fii trist.

— Nefericit copil născut în staul,
Coborîtor din David și din Saul,
Tu Rege-al regilor de pe pămînt,

Spre tine gîndul meu acum se duce
Și cîntărind iubirea ta de sfînt,
Pricep că oamenii te-au pus pe cruce.

Vioara

Li-i sufletul un galantar de visuri,
Atrăgător bazar, alcătuit
Din culmi de cer şi profunzimi de-abisuri.

Dar cine 'n drumul lui nu l-a 'ntîlnit
Şi n'a rămas în treacăt la vitrină,
Atras de visul fructului oprit?

Il poartă 'n ea, privirea feminină...
Şi-aşteaptă doar prielnicul moment
De-a se lăsa în voia lui deplină.

Eterna Eva e un instrument
Pe care ori ce-Adam îl înfioară,
Cînd e-ajutat de-al şarpelui talent.

De-i mesalină ori de e fecioară,
Sunt toate-acelaş exemplar model:
Eternul feminin e o vioară

Pe care toţi cîntăm,—dar nu la fel.

Evadatul

Adio... Dorul mi s'a stins pe veci;
Nimic în pieptul meu nu mai tresare
Şi 'n treacăt de schimbăm priviri fugare,
Se 'ncrucişează 'n vid oţele reci.

Prin bezna nopţii negrii lilieci
Ai amintirii, sboară spre uitare...
Şi ştearsă tot mai mult de nepăsare,
Prin sufletu-mi icoana ţi-o petreci.

Am evadat din temniţa iubirii
Şi, liber azi în libertatea Firii
Imi scutur lanţul dela glezne smult!

Durerea mea, dacă mai poţi, învie-o...
Incearcă scumpa mea ori cît de mult
S'aprinzi din nou vulcanul stins! Adio.

Din Sfînta Scriptură

...Şi se deschiseră ochii la amîndoi şi cunoscînd că erau goi, prinseră frunze de smochin, şi-şi făcură pestelce. *Geneza I. 3.*

Nevinovată, Eva trăia în Paradis,
In haina ei cea albă de nuditate castă,
Cu inimă curată şi sufletul deschis.

Adam pe lîngă dînsa trecea 'n grădina vastă
Ne întinat şi liber de orice gînd pervers,
Cucernic prea slăvindu-şi a treisprezecea coastă.

Dar şarpele îşi spuse demonicul său vers;
De-atunci acoperită cu frunza cea de vie,
Işi poartă vinovata, osînda 'n Univers.

Concluzia: Ruşinea nu-i nevinovăţie.

Moartea crinului

L-am urmărit cu ochi cercetători,
Murind încet petală cu petală;
Cu, tristă, frumuseţa lui finală,
Ce multe spune crinul uneori.

In poezia morţii unei flori
Suspină parcă stingerea totală...
Şi-aşa mereu, în ordine fatală,
Apusuri negre cad din albii zori.

O clipă doar mi-a parfumat salonul,—
Dar cărei glorii dăinueşte svonul
Mai mult decît o clipă pe pămînt ?...

Apoi s'a stins, sărmanul crin, cu'ncetul,—
Dar cine-a cunoscut eternul cînt,
Pe care pentru veci l-a scris poetul ?...

Romanță banală

Soră Clara, soră Clara,
Unde-i timpul fericit
Cînd, albastră, Primăvara
Mă 'nvelea cu umbre-sara
Şi veneam pe-ascuns la schit ?

In stinghera ta chilie
Cade astăzi văl cernit,
Cade văl de agonie
Pe trecuta poezie
Şi pe visul veştejit.

Ce faci tu cînd sună 'n toamnă
Glas de clopote dogit
Pe cînd alba nopţii doamnă
Cu lumina ei însamnă·
Locul unde ne-am iubit ?

Iar cînd doarme Primăvara
In parfum de fîn cosit,
Soră Clara, soră Clara,
Nu te arde 'n suflet para
Vremii cînd veneam la schit ?

Mihai Codreanu

UN TEMPERAMENT EGAL

Cu vreo doi ani înainte de războiu—dacă nu mă înşel prin 1912—concurasem la un premiu al Academiei. Era o lucrare din ştiinţele morale, cu subiectul dat. Fiindcă scrisul meu n'a strălucit niciodată prin însuşiri caligrafice, trebuia să găsesc pe cineva, care, mai bine înzestrat decît mine, să se însărcineze cu copierea manuscrisului. Intîlnindu-mă într'o zi cu amicul meu, doctorul Caton, el îmi spuse auzind despre ce e vorba:

— Iţi trimet eu un caligraf care te va mulţămi. E un băiat deştept şi... ai noroc... tocmai e neocupat.

Peste cîteva zile, într'o dupăamiază, cînd voiam să mă las puţin pe canapea, aud clopoţelul sunînd. Era cam pe la începutul lui Noemvrie. De cîtva timp începuse să sufle un vînt rece dinspre miazănoapte, iar în ziua acéia cerul era încărcat, nouri negri se ridicau din toate părţile şi prin dreptul ferestrelor flutura, cînd şi cînd, cîte un fulg de zăpadă. De pe geam, văzui la uşa intrării un om sgribulit, cu gulerul sacoului ridicat (era fără palton)—cu mînile în buzunarele pantalonilor şi cu genunchii lipiţi unul de altul. Faţa nu i se vedea, dar atitudinea era a unui biet nevoiaş care îşi luase toate măsurile ce-i stăteau la îndămînă, ca să suporte cît mai uşor biciuirile crivăţului. Am eşit în balcon şi am întrebat din uşă :

— Cine-i acolo ?

Omul îmi răspunse prin altă întrebare :

— Aici şede Domnul Iulian Ştefănescu ?

— Aici. Ce e ?

— Am treabă cu dumnealui.

— Eu sînt...

Şi făcui un pas înainte...

Musafirul scoase mînile din buzunare şi zise ridicîndu-şi pălăria :

— Vă salut, Domnule Ştefănescu, sînt trimes de Domnul Doctor Caton...

— A, dumneata eşti ? Vină, te rog, înăuntru.

Şi el a intrat prin bucătărie.

Aşa am cunoscut pe Isac Kornblum...

Era un tînăr înalt, slab şi cam palid la faţă, cu privirea francă şi cu o libertate în mişcări ce se oprea tocmai la limita,

de unde ar fi produs o impresie neplăcută. Să fi avut 24—25 de ani. Dar ceiace mă lovise chiar dela prima vedere, era starea deplorabilă a îmbrăcămintei lui, şi sumară, şi uzată peste măsură. Sacoul subţire — un gheroc de vară — era destrămat pe la mîneci şi cu o mulţime variată de pete care, probabil din pricina colbului stîrnit de furtună, îşi definiseră contururile foarte vizibil. Pantalonii — îi cădeau mereu pe vine — ţineau bună tovărăşie surtucului, atît la fason cît şi prin vechime, iar ghetele nu făceau de loc o notă discordantă în echipamentul său. Pe scurt, încă o uşoară exagerare în rău a obiectelor pomenite, şi lucrul ar fi fost nu numai jenant, ca în cazul. de faţă, ci chiar de-adreptul... ruşinos.

Dar vizitatorul meu părea că nu ia în samă de loc asemenea nimicuri. Mi se adresă cu încredere :

— Am venit pentru manuscris...

— Intr'adevăr... am ceva de copiat, am răspuns eu, însă aş dori să văd mai întâiu cum scrii.

Intîmpinarea mea i se păru cu totul firească :

— De ce nu ? Putem face proba.

Şi el îşi ridică pantalonii.

Am trecut amîndoi în odaie la mine. Kornblum aruncă pălăria pe un scaun — o ţinuse pînă atunci în mînă — descoperindu-mi prin gestul său larg că panglica, desigur în altfel de împrejurări, ar fi cerut numaidecît înlocuită. El se aşeză apoi la biurou, iar eu îi pusei o foae albă dinainte. Muind tocul în cerneală, mă întrebă :

— Ce să scriu ?

— Ştiu şi eu ?... Scrie... de pildă :

„Mărul mălăeţ are un gust mistreţ, mărul cel domnesc e împărătesc."

Kornblum mă întrebă :

— E o poezie ?

— Nu, o... cugetare.

— Atunci putem s'o complectăm, zise el cu gravitate.

— Cum ?

— „Mărul cel creţesc e... dumnezeesc..."

— Se poate... am răspuns eu, gîndindu-mă însă dacă are dreptate.

Fiind lămurit acuma asupra îndoelilor lui, el învîrti condeiul în aer de cîteva ori, ca un exerciţiu preliminar, apoi aşternu pe hîrtie o frumoasă literă iniţială, punîndu-i şi o încîrjoitură drept ornament. Pe urmă, plecîndu-şi capul pe umărul drept, scoase vîrful limbii într'o parte şi scrise dictandul meu cît putu mai caligrafic, întrebîndu-mă pe la mijloc :

— Are gust... cum ?

Eu îi repetai : — Mistreţ...

Kornblum făcu o schimă care însemna că la urma urmei lui puţin îi pasă ce fel de gust au merele mălăeţe.

Dupăce-i puse punct şi aruncă în treacăt asupra operei

lui o ochire admirativă, îmi întinse foaia, aşteptînd rezultatul cu oarecare emoţiune. Imi plăcu scrisul său maşcat — un grafolog ar fi zis că denotă energie — şi-l angajai. Am făcut preţul — el nu s'a tocmit de loc — i-am dat un aconto, de care am simţit că avea absolută nevoie, şi Kornblum, mulţămit, a luat la subsuoară topul voluminos de hîrtie, cu manuscrisul meu, şi-a ridicat pălăria de unde o aruncase şi a plecat dorindu-mi un cordial rămas bun...

Cînd a deschis uşa, am observat că gheata din dreapta călca pe ştaif...

Poate altul, în locul meu, ar fi stat la gînduri dacă să aibă ori nu afaceri cu dînsul. Aspectul său exterior, de bunăsamă, nu constituia o recomandaţie ; mie însă, felul său de a fi, cu toate scăderile lui, îmi inspirase încredere şi într'adevăr nu m'am înşelat. Kornblum mi-a scris curat tot ce-am avut, mi-a adus manuscrisul la timp şi nu mi-a pocit nici un cuvînt — lucru de care, drept să spun, mă cam îngrijeam. Ca să-mi arăt bunăvoinţa, i-am acordat pe de-asupra şi o gratificaţie, pe care a primit-o mulţămindu-mi frumos...

Am aflat atuncia că crescuse la ţară, pe malul Tazlăului, şi că i-ar fi plăcut să trăească acolo, că venise numai de vreo doi ani în Bucureşti, ca să-şi caute norocul, că făcuse în Moldova şase clase liceale şi fusese nevoit să se lese de şcoală, că părinţii lui — mici negustori — trăiau pe acolo, într'un tîrg mărginaş, şi că el, venind în Capitală, a încercat ba una ba alta, dar îmi dăduse să înţeleg că nu prea izbutise. Toate astea mi le-a povestit cu franchetă, ba chiar cu oarecare voioşie. Numai cînd a vorbit de instrucţia lui, mi s'a părut că văd o uşoară amărăciune...

— Acuma, sfîrşi el, fiindcă am timp liber, aş dori să-mi găsesc o ocupaţie. Poate ştiţi dumneavoastră...

I-am spus să-şi lese adresa. Kornblum mîzgili pe un petec de hîrtie : „D. Petre Iosipescu, strada Oiţelor, 70 bis," şi mi-l întinse. Intrebîndu-l dacă asta-i locuinţa lui, mi-a ripostat cu oarecare revoltă :

— Aş ! Vin deseori pe aici...

Unde sta însă, n'am putut afla...

Aş fi fost bucuros să-i pot găsi un serviciu, dar oriunde m'am adresat, locurile erau ocupate şi postulanţii numeroşi, aşa că, cu toată bunăvoinţa mea, nu i-am putut face nimic.

Intr'o zi, servitoarea mă anunţă că „domnul cel rău îmbrăcat iar a venit." Am înţeles numaidecît că-i vorba de Kornblum şi i-am spus să-l cheme înăuntru...

Kornblum s'a scuturat de zăpadă tropăind viguros din picioare şi a intrat în odaie vînăt la faţă, dar altfel, ca totdeauna bine dispus. Costumul era acelaşi, numai că acuma gîtul îi era înfăşurat de două ori cu un baidir liliachiu. Mi-a spus că fusese informat — fără să-mi precizeze anume de cine — că am iarăşi nevoie de scris şi, „fiindcă ţine să mă servească, a venit fără în-

tîrziere". La răspunsul meu negativ, nu numai că n'a arătat nic o mirare, ci chiar a întors-o cu oarecare veselie: „nu face nimica" şi s'a ridicat să plece. Afară viscolea cumplit. M'am uitat la hainele lui uşurele, apoi cu groază mi-am aruncat ochii pe geam. Din cînd în cînd viforul svîrlea în ferestre o mînă de măzăriche, parc'ar fi vrut să ne strige: „Nebunilor, nu părăsiţi odaia!" In sobă pîlpîia focul. L-am reţinut pe Kornblum înadins, să se mai încălzească. El s'a aşezat din nou pe scaun, şi-a liberat puţin gîtul din învălişul lui şi mi-a vorbit cu humor de-o întîmplare a Domnului Iosipescu, pe care numai ce îl văzuse. Apoi a făcut glume asupra vieţii, căutînd să mă convingă că orişicum ar fi ea, nu trebueşte luată decît în uşor. Iar ca motiv, îmi dădea caracterul ei vremelnic şi schimbător. Şi deodată... aducîndu-şi aminte de ceva:

— Apropo... poate puteţi să-mi împrumutaţi douăzeci de lei. Bine-înţeles, dacă nu vă deranjează.

Şi, ca să strice efectul:

— Cum vedeţi, încă n'am devenit milionar.

Intr'adevăr, asupra acestui punct, nu putea fi nici o îndoială...

Desigur nu l-am refuzat.

După asta, Kornblum n'a mai dat multă vreme pe la mine.

Peste vreo lună, pe cînd mă întorceam într'o zi dela Palatul Justiţiei, l-am întîlnit pe aproape de Cheiu. Venea dinspre piaţă. Subsuoară ţinea un pachețel, învelit într'o bucată de ziar. Din el eşea afară... ceva... întocmai ca o codiţă de şoarec. După perii rari care o împodobiau ici şi colo, uşor puteai recunoaşte... o ridiche.

Kornblum, puţin cam stînjinit—aşa mi s'a părut—zise arătîndu-mi către pachet:

„Provizii"

Aş fi voit să-l opresc, dar temîndu-mă ca nu cumva să vadă în asta vreo aluzie străină de intenţiile mele, m'am indepărtat surîzîndu-i amical.

A trecut iarna, o iarnă aspră şi vijelioasă, cum nu fusese demult, am intrat în primăvară şi era acuma pe aproape de sărbătorile Paştilor. Pe Kornblum îl cam uitasem, cînd, a doua zi de Duminica Mărţişoarelor, fără să mă aştept de loc, mă trezesc deodată cu dînsul. Fiindcă ziua era frumoasă, o zi cu soare primăvăratic, iar în casă începuse scuturatul şi grijitul tradiţional, l-am primit în ogradă. Pe faţa lui Kornblum cetii o nerăbdare elocventă care mă făcu atent. El mă vesti într'adevăr că are să-mi comunice ceva important şi, dupăce se aşeză pe scaun, scoase din buzunarul dela piept o hîrtie păturită, o desfăcu şi mi-o întinse...

M'am uitat pe dînsa, dar n'am înţeles lămurit despre ce era vorba. Văzui numai atîta că era o adresă dela Muntele de Pietate. Kornblum mă deslușì:

— Mi s'a întîmplat ceva ciudat. Să vedeţi... Prin Octomvrie trecut, am depus la Muntele de Pietate pardesiul şi umbrela.

Fiindcă... n'am prea avut nevoie de ele... le-am lăsat să stee acolo... ba... între noi fie vorba... chiar le socoteam pierdute. La urma... pagubă'n ciuperci! Pot trăi şi fără ele. Azi primesc înştiinţarea asta din partea administraţiei, ca să mă prezint să le ridic, căci mi le-a achitat... Regele.

— Cum Regele? Am întrebat eu uimit.

Kornblum îmi întinse hîrtia din nou:

— Poftim cetiţi şi dumneavoastră.

Intr'adevăr... lucrul era tocmai aşa!

— Şi... cum se face asta? Te cunoaşte Majestatea Sa?

— De unde? Nu ne cunoaştem...

— Ce sumă era?

— Optsprezece lei... N'au vrut să-mi dee mai mult...

Mă gîndii ce poate fi...

— Probabil — am zis eu — de sărbători, Regele achită unele datorii, garantate cu obiecte de prima necesitate.

— Uite... aşa trebue să fie... şi ideia nu e rea, fu de părere Kornblum.

Apoi, după o secundă:

— Ei, să mi le fi dat de Crăciun!

Şi regretînd cu duioşie inadvertenţa regală, Kornblum uită remarca sa de mai adineoarea că... n'ar fi avut ce face cu ele...

— Oricum... tot e bine şi acuma, încheie el.

— Mai ales că... la ocazie... le putem *depune* din nou, am zis eu glumind.

Kornblum întinse un deget afirmativ:

— Tocmai! Şi atunci vom verifica dacă ipoteza noastră se adevereşte.

Şi, cu aceste cuvinte, el mă părăsi, ducîndu-se la instituţia populară de credit, pentru a reintra în proprietăţile sale. Era vesel şi bine dispus. De atunci nu l-am mai văzut, nici n'am ştiut multă vreme ce s'a mai făcut cu dînsul...

*

A venit anul fatal pentru Europa, cînd dorinţa generală de mai bine a prăbuşit bătrînul continent în groaznica mizerie trupească şi sufletească, a minat civilizaţia lui, şi a aruncat popoarele nenorocite în durere şi în suferinţă. Odată cu deslănţuirea războiului nebun, ştim că noi ne-am declarat neutri, dar mai ştim că doi ani de neutralitate au revărsat pe pămîntul mănos al Romîniei, valuri de aur, din care o bună parte a ajuns în lăzile celor cu noroc. Dar, cum se întîmplă mai totdeauna în asemenea împrejurări, prin jocul capriciilor al hazardului, printre cei blagosloviţi de Dumnezeu — de obiceiu oameni mari şi puternici — se strecoară uneori şi cîte un nechemat, vreun pîrlit cu coate goale, care fiecă culege fărmăturile dela mesele celor îmbuibaţi, fiecă — dacă e mai îndrăzneţ — se aşează tam-nesam, chiar la ospăţ. Aşa s'a întîmplat şi atunci şi, fireşte, nu trebue să ne pară rău c'a fost aşa...

Intr'o dimineaţă — era în primăvara lui 1916 — mă suiam încet la deal, pe strada Carol, către Poştă. Preocupat de cineştie

ce chestiuni ale zilei, mergeam gînditor uitîndu-mă la pietrele caldarîmului. Prin dreptul magazinului Rietz, cînd am ridicat ochii, pe cine văd în faţa mea? Pe Isac Kornblum...

— Bunăziua, Domnule Kornblum, încep eu.—Imi pare bine că te văd. Ţi-am găsit o slujbă...

Intr'adevăr, cu două zile înainte, un director de pension mă rugase să-i recomand pe cineva care, în schimbul întreţinerii, să-i facă oficiul de secretar. Văzîndu-l acuma pe Kornblum, am socotit că n'ar fi rău să-i propun lui asemenea chilipir.

Kornblum îmi răspunse însă surizînd:

— Mulţămesc... acù sînt ocupat.

— Aşa? Imi pare bine—am răspuns eu, şi de astă dată m'am uitat la dînsul cu mai multă luareaminte.

Ei, drace, drace! Dar asta ce-o mai fi? Să fie chiar Kornblum? Ciudat! Da, el este, însă, Sfinte Dumnezeule, ce schimbare!

Mai întîiu era îmbrăcat, cum să zic?... Nu bine... nici foarte bine, ci splendid... ireproşabil! Pantalonii, de culoare cenuşie, cu dungi fine de mătasă, aveau nişte muchi... dar ce muchi? Dumneata, dragă cetitorule,—să mă ierţi că ţi-o spun—niciodată n'o să le ai la fel, afară doar dacă nu vei porunci unui maestru al fierului călcător ca în fiecare dimineaţă să ţi le calculeze la milimetru. O vestă cărămizie, cu puchiţei negri, era tăiată în lat de un lanţ subţire de aur, trecut prin cheutoare dela un buzunar la altul. O jachetă neagră, croită parcă cu compasul, îl îmbrăca aşa, încît—pe legea mea—ar fi deşteptat puţină pizmă şi în sufletul unui arbitru al eleganţei. In cap... o pălărioară moale... boţită cu neglijenţă—dar cu oarecare socoteală—acoperea o sprînceană ceva mai mult decît pe cealaltă, iar botul cocîrjat al ghetelor de glanţ, te făcea să vezi numaidecît pe meşterul Yankeu din New-York care le tăiase, bată-l pustia, anume pentru Kornblum. Cravata... cum să spun ca să pricepeţi?... ca pănuşa păpuşoiului uscat... avea o coşcogemite perlă, iar mănuşile, asortate cu cravata, le ţinea uşurel într'o mînă cu bastonul, a cărui cîrjă era toată-toată de aur. Dar ce stau eu şi... vorbesc? Zădarnic mă trudesc: condeiul meu grosolan nu poate să redee, nici măcar pe departe, strălucirea lui Kornblum! Ceiace mă minuna însă şi mai mult era că Kornblum îşi modificase şi figura. Las'că se rumenise la obraz şi căpătase şi puţin pîntec, dar acuma în preajma urechilor i se sborşeau două favorite buclucaşe—nişte cotlete apelpisite—la care numai cît te uitai şi rămîneai fără cuvînt.

Kornblum, se bucură de întîlnire, eu de asemenea...

— Iţi mărturisesc, Domnule Kornblum, că...

El mă opri:

— Nu mă mai chem Kornblum...

— Aşa? Şi cum te cheamă acuma?

— Jacques Corneanu.

— Foarte bine, Domnule Corneanu, am zis eu, mulţămit şi de treaba asta.—Dar, pentru Dumnezeŭ, ce s'a întîmplat? Ai găsit o comoară? Ai primit vreo moştenire? Ia te uită... Bre! bre! bre!

Şi inspectîndu-l cu admiraţie din cap pînă la picioare, privirea mi se opri pe inelul din degetul lui, la care lucea un briliant cît o fasolă...

Kornblum îmi răspunse grav:

— Nu! Am intrat în afaceri...

— Bravo, Domnule Corneanu, să fie într'un ceas bun! Să te văd c'o sută de mii de lei. Da' frumos briliant ai...

Kornblum, zîmbind cu înţeles, îmi întinse braţul sting, să-i admir în voie nestimata, dîndu-mi şi o lămurire:

— Şase mii de lei, dela Helder.

Şi, pe cînd îi potriveam mîna, ca să-i văd apele:

— Să-mă crezi că-mi pare foarte bine. Acuma văd şi eu c'ai nemerit-o.

Dar el:

— Ştii ce, Domnule Ştefănescu? Imi faci o mare plăcere... vino să-mi vezi casa... Nu stau departe. In cinci minute sîntem acolo

— Ţi-ai cumpărat şi casă? am întrebat eu din ce în ce mai uluit.

— Nu. Deocamdată stau cu chirie. Zece mii de lei anual. Sînt în vorbă s'o cumpăr.

Căzui ca din pod: vasăzică el îşi şi făcuse suma.

— Şi, zi, vrei să te faci proprietar în regulă...

— Imi cere cam mult...

— Cît îţi cere, am întrebat de curiozitate?

— Două sute zece mii de lei. I-am dat o sută nouăzeci de mii.

— Bre! Frumos capital!...

— A, e un palat!

...Iar eu care credeam că 100 000 de lei e ceva imposibil!

— Şi, mă rog, care e reţeta? N'ar fi rău s'o cunoaştem şi noi...

Kornblum îmi răspunse cu un ton, ca şi cum ar fi trebuit să pricep lucrul de la sine, fără să-l mai întreb:

— Import—export.

— Atîta?

— Altă... ce să mai fie?

— Ei... comedia naibii...

Ocolitâm două-trei uliţe—Kornblum saluta în dreapta şi'n stînga aruncînd ici o vorbă, dincolo alta—şi eşirăm pe o stradă centrală. De departe, el întinse bastonul:

— Uite casa...

Intr'adevăr, un palat! Mare minunăţie...

Cînd am ajuns, Kornblum sună. O subretă tînără, cu bonetă drotată, cu şorţ foarte curat, ne deschise uşa...

Chiar dela intrare, am rămas uimit!

Ca să ajungi la parter, te suiai pe o duzină de trepte, acoperite cu un covor verde deschis, fixat cu drugi de alamă care străluceau, parcă ar fi fost de aur. De o parte şi de alta a scări-

lor, două oglinzi uriașe, zidite'n păreți, fața'n față, reflectau în lumina lor orbitoare sumedenie de plante exotice, care cu frunza lată, care cu ea ascuțită. Totul aici era verde. Ne-am lăsat pălăriile și bastoanele în cuerul din fund—verde și el; eu mi-am șters bine picioarele și am intrat... vorba lui Kornblum... în hall. Doamne, Doamne, ce lux, ce gust, ce bogăție!

Foteluri și canapele, peste care erau aruncate scoarțe țărănești și läicere străine, se împărecheau, intr'o neregulă artistică, cu mesuțe de fantezie, încrustate cu fel-de-fel de sidefuri, cu puturi bocănețe și taburete pitice, așezate unele strîmb prin unghere, altele gospodărește, mai încoace. Lîngă intrare, un barometru cît o roată de căruță, arăta lui Kornblum variațiile atmosferice. Apoi, oglinzi, pe unde nici nu te așteptai, și tablouri de toate dimensiunile. Erau și cît fața mesei, erau și de-o palmă. Mă oprii înaintea unuia mărișor, atîrnat mai la iveală: un car cu fîn, tras agale de doi boi plăvani, cu un țăran intr'o rînă, cu nouri albicioși pe de-asupra. Kornblum mi-l explică:

— Grigorescu... Opt mii de lei... Veritabil.

El îmi atrase atenția și asupra altor rarități, neuitînd niciodată să-mi indice și prețul cu care intrase în posesia lor...

Abia acuma băgai de samă că în *hall* culoarea galbenă era inadins căutată. Da... așa e... Și covorul persan de pe jos, și perdelele grele de catifea, și tapetele delicate, ba chiar și unele aruncături de pe jilțuri—toate erau în același ton, începînd dela coaja portocalei, trecînd pe lîngă sora soarelui și șofran și sfîrșind cu spicul de grîu cînd e copt...

Zic:

— Ce faci cu atîtea oglinzi?

Zice:

— Să mă văd... ori pe unde trec...

M'am uitat la dînsul... Ei, nu... c'avea haz!

Kornblum apăsă un buton electric, și servitoarea de adineoarea apăru respectuoasă. El îi șopti ceva, fata îi făcu un semn de înțelegere și plecă.

Am trecut în odaia din stînga: biuroul! Aici, chiar din prag, îmi luă ochii un portret în mărime naturală, pus în pervaz grandios. Ei, bată-te să te bată... Kornblum leit! Da, Kornblum din epoca a doua... cu cotletele sborșite... cu lanțul trecut prin cheutoare... cu mărgăritarul lui. El ședea pe un fotoliu... cît un beiu... picior peste picior... c'o mînă pe genunchiu, iar cu cealaltă se sprijinea de capătul jilțului, așa fel, ca să i se poată vedea briliantul... cel cît fasola. Un surîs ușor... mai exact... disprețuitor... îi înflorise pe buze. Căutai locul precis de unde să-l pot admira în toată strălucirea concepției și, cu ochii mereu la favoritele lui de sus, i-am spus:

— Ești așa de bine, încît îmi vine și mie să strig ca ăla: „Domnule Kornblum, *per che non mi parli?*"

Dar el, corectîndu-mă:

— Corneanu...

— Așa, că bine zici... Și... cine-i autorul?

— Vermont. O mie cinci sute de lei. Cinci ședințe.

— Nu e scump: te-a flatat puțin.

Kornblum protestă:

— De loc! Așa eram în ziua aceia.

Apoi:

— Te rog... un moment, Domnule Ștefănescu. Pînă atunci... ia șezi colea...

Mă înfundai intr'un fotoliu de piele roșie—aici jilțuri și sofale erau de marochină stacojie, asortate cu restul mobilierului—și așteptai să văd ce voiește să facă...

Kornblum se duse la telefon... și:

„Allo—allo! Șaptesprezece pe douăzeci"... iar către mine: „Numai un singur moment."

Înțelesei că dorește să-l văd oarecum în exercițiul funcțiunii și-mi pregătii o mutră afentă...

Clopoțelul sbîrnii... Kornblum duse receptorul la ureche:

„Ellu—Ellu!... Aici casa Corneanu... Casa Corneanu! Da—da... Chiar dumnealui în persoană. Acolo Domnu Bercovici? Domnișoară, ce vasăzică asta? Dece m'ai întrerupt? Lasă-mă deschis. Totdeauna faceți astfel. Trebuie să aveți și nițică atențiune. Domnu Bercovici?... A, bună ziua, Domnule Bercovici! Am fost pe la dumneata... Mi-a părut rău... Foarte bine—foarte bine!... Cînd? Astăzi? Aprobat!... Cheamă și pe Domnu Șulemson... Pe Domnu Șalemson. Vreau să-i zic ceva... De asta mie puțin îmi pasă... Ministerul va trebui să plătească... La nevoie vom vedea pe Conu Alecu... Foarte bine... La revedere!... Nu uita pe Domnu Șulemson... Iți mulțămesc... La revedere... La revedere—la revedere!

Kornblum închise aparatul:

— E vorba de-o afacere bună... O furnitură internă. Putem cîștiga dintr'un condeiu două sute mii de lei. Și... cinstit, Domnule Ștefănescu... Foarte cinstit!

— Cred, am afirmat eu cu convingere, gîndindu-mă însă și la puterea misterioasă a lui... Conu Alecu.

Kornblum zise:

— A, să-ți arăt ceva... E interesant.

El deschise un sältar dela biurou, de unde scoase cîteva hîrtii pe care mi le prezintă...

Am întrebat:

— Ce sînt astea?

— Uită-te la ele...

— Spune-mi dumneata.

Kornblum îmi luă din mînă fițuicele—erau niște chitanțe—și ceti:

„Crucea Roșie, zece mii de lei. Familia Luptătorilor, zece mii. Marpe Lenefeș, șapte mii. Ezra Betzaroth, șapte mii. Malbiș Neurim, zece mii. Azilul de noapte, patru mii..."

— Ce-sînt sumele astea, am întrebat eu.

— Donațiuni.

— Şi... cine le-a făcut ?
— Subsemnatul.
— Dumneata ?
— Fireşte...
— Bravo!

Rămăsei pe gînduri...

— Ai dat şi Azilului de noapte?...

— Se'nţelege că i-am dat. Pentruce să nu-i dau ? Şi... în fiecare an... de Sfîntu Dumitru — nici mai tîrziu, nici mai devreme — cincisprezece paltoane şi zece pardesiuri sînt achitate la Muntele de Pietate...

— Vasăzică... faci şi dumneata ca...

— Desigur, mă întrerupse el. — Decît... eu le dau toamna.

— Vrai să spui că dumneata dai vara car şi iarna, sanie.

— Tocmai.

— Să fim drepţi, Domnule Kornblum, — am răspuns eu. — Pardesiul este o haină de primăvară, aşa că Majestatea Sa a putut crede că...

— Ei, uite, asupra acestei chestiuni eu am altă părere.

Şi punînd chitanţele iarăşi în plicul lor:

— Apropo... îţi datoresc şi dumitale ceva...
— Lasă — zic eu — îmi dai altădată.
— De ce ?

Şi scoţînd dela piept un portofel durduliu:

— Cît era ?
— Parcă... douăzeci de lei.
— Ai să-mi schimbi o hîrtie de-o mie ?
— Aş, de unde...
— Uite... am găsit. *Les bons comptes font les bons amis.* Şi acuma... să vizităm dormitorul. E la etaj.

Mă ridicai de pe fotoliul roş şi, fără voie, aruncai încă o ochire spre chipul lui din cuiu care mă privi iarăşi surîzînd. Cînd să suim scara principală, acoperită cu un covor ca scorţişoara, auzii un ţăcănit uniform. Am întrebat :

— Ce-i asta ?

Kornblum deschise o uşă alăturată. Era altă odaie, însă nemobilată. O domnişoară tînără, cu coada pe spate, cu braţele goale, scria la maşină. Eu făcui cu capul că... cine-i. Dar el, tare :

— A, e dactilografa mea...

Ne suirăm la etaj şi intrarăm în dormitor...

Insfîrşit iată şi odaia albastră! Dar aici nu te mai fermeca culoarea, ci baldachinul somptuos. Deasupra patului de nuc — un respectabil refugiu pentru două persoane — în care un sculptor îndrăzneţ mai ales la capătul principal, îşi arătase toată dibăcia artistică, — pe deasupra lui, zic, se întindea un acoperiş elegant, bombat ca un coviltir, simbol protector pentru cel care dormea, — în cazul de faţă... pentru Kornblum. Era căptuşit cu mătasă ca azurul, împodobit cu şnururi şi găitane, îmbrăţoşate într'o frăţească torsadă, care-l ocoleau de jur împrejur. De aici porneau

cam de două palme în jos, ciucuri şi franjuri ca peruzeaua şi dantele subţiri ca pînza de painjen.

Pologul era susţinut de un panou, drapat şi el în mătasă la fel ; iar de sus, chiar de lîngă coviltir, se lăsau pînă'n pămînt două perdele ca apa mării, care — făldurite frumos în momentul de faţă — la nevoie puteau schimba adăpostul într'un alcov. Totul era de-o eleganţă atît de strălucită, încît, — pe onoarea mea, — dacă patul lui Kornblum nu aducea, în felul lui, cu mobila similară a Regelui-Soare, aşa cum se poate vedea astăzi în castelul lui din Versailles...

— De ce l-ai făcut aşa de luxos ? am întrebat eu arătînd spre baldachin.

Kornblum îmi răspunse neted :

— Ca să mă despăgubesc de nopţile cînd dormeam la Azilul de noapte...

Răspunsul lui îmi plăcu straşnic :

— Bravo, Domnule... să trăeşti ! Şi... la mai mare !

Şi drept mulţămire i-am strîns mîna cu căldură...

— Vasăzică... donaţia... de aia...
— Ei, da... îşi are tîlcul ei

Abia acum am înţeles pentruce în epoca întâia n'am putut afla niciodată unde-i era locuinţa...

Deoparte şi de alta a patului, doi urşi albi ca omătul — bineînţeles numai pieile lor — stăteau cu gurile căscate fioros şi cu labele răşchirate, gata să-şi îndeplinească oficiul.

Era singura culoare deosebită în odaie. Zic :

— Aştea nu se potrivesc aici.

Şi cu vîrful ghetei am atins botul dihăniei...

El zise nedumerit :

— Ce puteam pune alta ?

Ii răspunsei grav :

— Vulpi albastre.

Kornblum se uită la mine, neştiind dacă vorbesc serios ori glumesc...

— Văd că patul e pentru două persoane — zisei. Nu e vorbă... ar încăpea şi a treia... însă cred că nu...

Dar el :

— E vorba să mă însor...

— Apoi de ce nu spui aşa, nenişorule ! Ei, uite, de asta îmi pare foarte bine. Şi... pe cine ? Nu cumva domnişoara... care...

Şi cu mînile imitai jocul clapelor dela maşina de scris. Dar el, revoltat :

— Aş, se poate ? Cunoşti pe Domnu Rosemberg...
— Care ?
— Lupu Rosemberg...
— Nu... nu-l cunosc.
— Are magazin în Lipscani, lîngă Papagal...
— Nu-l cunosc...
— E milionar...

— Pe fata lui?
— Da... pe domnișoara Rebeca.
Eu scoborîi tonul:
— O iubești?
Drept răspuns, Kornblum învîrti iute pumnul de trei ori, apoi mi-l repezi ușurel în stomah... asta, ca să-mi arăte că pricepe și gluma.
— Apoi, Domnule Corneanu, — am spus eu acuma solemn, dacă e vorba așa, ce-am auzit să fie cu noroc...
Și, de astă dată, ne-am strîns mînile voinicește...
Kornblum îmi dădu oarecare indicații:
— Pentru asta. Altfel nu mi-aș fi mobilat casa. Îmi lipsește numai salonul. E comandat la Portois Fix. Cincizeci de mii. Stăi.. să vezi ceva. Să facem însă mai întâiu o mică operație pregătitoare carevasăzică. Așa!...
Și el închise oblоanele dela ferestre, lăsă storurile jos și făcu întuneric în odaie. Apoi aprinse un bec.
— A, dar asta e curată feerie... am exclamat eu.
Intr'adevăr, o lumină albastră, tainică ca o noapte de Maiu, învăluia acuma cu reflexul ei patul, paravanul, pieile de urs, schimbînd iatacul într'un colț de paradis.
Kornblum zise fudul:
— Noaptea...e încă mai frumos.
— Și cînd va veni Domnișoara Rebeca, va fi și mai frumos, Hoțule!...
Și... ca să se vadă că-i glumă... l-am scuturat de umăr.
Kornblum îmi trînti un dupac peste omoplat, deastădată ceva mai tărișor.
Din dormitor am trecut în baie. Dacă antretul era odaia verde, *hall*-ul odaia galbenă, biuroul odaia roșie și dormitorul odaia albastră, baia ar fi putut fi numită în toată voia odaia albă. Ce faianțe! Ce albeață! Ce frumusеță! Kornblum îmi explică rostul felurítelor căzi și lighene, deschizînd și robinetele respective: unele țîșniră... altele împroșcară... unul vîjîi... din altul căzură stropii lin, ca o ploaie binefăcătoare.
— Bine, zic eu... Asta e apă rece... dar caldă, cum ai?
Kornblum îmi răspunse:
— Automat.
Și el voi pe loc să-mi facă dovada aprinzînd un chibrit. L-am oprit, crezîndu-l pe cuvînt. Kornblum mă sfătui:
— Acuma... trebuie să vezi caloriferul.
Am primit, firește, și am eșit în antret. Aici el îmi arătă o ușă și, făcînd cu mîna un gest parcă ar fi tăiat capul cuiva, zise:
— *Tout à l'égout.*
După asta am început să scoborîm cele 50—60 de trepte, învîrtite în spirală, ce alcătuiau scara de serviciu și duceau în subsol. Pe la mijloc, ne-am întîlnit cu un om al casei, care, smerit, și-a scos pălăria din cap și s'a lipit de părete sugîndu-și violent abdomenul, mai mult din respect exagerat pentru Kornblum, decît dintr'o nevoie topografică. Am ajuns unde trebuia. Cazanul enorm și țevile numeroase, sucite și răsucite, care găureau pereții, și-au primit și ele cuvenita lor parte de admirație. Am spus lui Kornblum arătîndu-i spre mormanul de cărbuni:

— Uite și odaia neagră!
El mă aprobă rîzînd...
Vizitarăm și atenansele contigue, dar aici toate erau la fel... am putea zice fără culoare. Dupăce am sfîrșit totul, am suit scările, una cîte una...
Trecurăm printr'un antret, apoi prin altul, pe urmă am străbătut pe al treilea. Aici Kornblum îmi deschise o ușă și mă anunță:
— *Pour la bonne bouche.*
A, sufrageria!...
Cum am intrat aici, parcă anume, o succesiune de sunete melodioase răsunară ca un fel de salut. Mă uitai într'acolo... să văd ce-o mai fi. Era orologiul: să nu spun minciuni... peste un stînjen de lung! Unsprezece fix: tocmai bătea sferturile.
Fiecare sfert era anunțat prin patru note armonioase, șaisprezece tonuri în total, care, și după timbru și după cadență, alcătuiau o arie unitară. Urmară apoi unsprezece lovituri, armonizate cu rezonanța ultimei bătăi a sfertului din urmă, unsprezece apeluri grave, solemne, fatidice, ca glasul sombru al unui proroc de nenorocire. La sfîrșit, se auzi o mică sfîrîeală și... deodată picură în odaie, ca niște boabe de mărgăritar, o muzică fină, ușoară ca un vis de fecioară, una din acele melodii dulci și suave, care—adiind parcă din vremi demult uitate—iți răscolește tot ce e poetic în tine... tot ce e nostalgic... tot ce e visător! Era un cîntec de pe alte tărîmuri. Nu mă mai găseam în sufrageria lui Kornblum, în vremea groaznicului măcel omenesc, ci, prin acea tainică putere, pe care numai muzica o stăpînește, eram răpit... purtat cine știe unde... în veacul al XVIII poate... în palatul Trianon, înaintea unui tablou de Watteau... ori în grădinile lui Le Nôtre... cu havuzuri și fîntîni scînteietoare. Simfonia urma dulce și eterată învăluindu-mi sufletul de înduioșare. Da! timpul Regenței... al Gavotei... al Doamnei de Pompadour... Prin fața mea treceau marchizii eleganți, strălucind de tinerețã, cu perucile pudrate... acoperiți de panglici și de dantele ușoare, ținînd de mînă rumene marchize în vertugadine de mătasă... și paji, cu fețe de copii, ca heruvimii, în pas ușor de menuet... afundîndu-se în depărtări vaporoase...
Am ascultat cu emoție cantilena, ultimele acorduri se pierdură unul cîte unul într'o negură depărtată și mecanismul se opri brusc... cînd tictacul monoton îmi spuse apoi cu limba lui înțeleaptă, că totul pe lume e numai iluziune și că însăși viața, cu bucuriile și durerile ei, nu-i decît o himeră înșelătoare.
Kornblum zise ștergîndu-se la ochi:
— De cîte ori o aud, îmi vine să plîng...
Mă prefăcui că duc basmaua la nas și, cu colțul ei, svîntai

şi eu o lacrimă dela coada ochiului care se furişase acolo...

Kornblum mă ispiti:

— La jumătate are alt cîntec.

— Să-l auzim, am propus eu numaidecît.

Kornblum aduse cu degetul minutarul mare, întâiu la ora trei, apoi la şase. Dupăce bătu sferturile, rotiţa sfirii iarăşi, şi... deastădată năvăli impetuos în odaie o muzică sglobie, veselă, săltăreaţă, mai ales săltăreaţă. Era un danţ popular, un soiu de bătută care, la intervale egale, arunca în aer o notă ascuţită, ca o chiuitură, parc'ai fi fost la Tazlău. Kornblum, cu ochii la ceas, odată ridică mîna dreaptă deasupra capului şi... nici una, nici două:

„Fată mare, moş bătrîn... Hopţa!"

Eu trezindu-mă fără să vrau cu palma'n ceafă:

„Fură fetei măr din sîn... Tragei!

El, întârtîndu-se:

„Ar pleca şi nu se'ndură — hop!"

Eu, domol, frămîntînd mărunţel:

„Şi el n'are dinţi în gură — tot în loc! U-iu-iu!"

Muzica tăcu: contenirăm şi noi. Şi ştergîndu-mi nădușala:

— Ce fu asta, neiculiţă?

Kornblum îmi răspunse făcîndu-şi vînt:

— Dracu gol.

— De un'l-ai luat, Dom'le?

— Dela Biscabor... zece mii de lei.

— Aferim! Fie că face...

— Am ţinut numaidecît să aibă şi muzică.

— Drept să-ţi spun că n'ai avut gust rău.

Kornblum zise vînturîndu-şi batista mereu:

— Dar noi nu luăm nimic? Nici măcar un aperitiv? Ce fel de casă este asta, mă rog? Să vedem... te pomeneşti că se găseşte...

Şi el sună:

— Leonora, adă-ne ceva, că uite... leşinăm. Vezi să fie rece... că boierului aşa-i place.

...Boierul eram... eu.

Iar către mine:

— Doar am lucrat... nu glumă!...

Şi zicînd, suci de două ori un şurub din părete. Policandrul din mijlocul bagdadiei, îşi aprinse în două răstimpuri toate luminile. Kornblum îmi făcu cunoscut rostul lor:

— Cînd mînînc... îmi place lumină multă.

— Vasăzică... muzică şi lumină, am subliniat eu.

— Da... vorba lui Goethe: „mai multă lumină".

Şi citînd vorba aceasta, stînse candelabrul...

Leonora aduse o tavă pregătită, o puse pe masă, apoi mai aduse una. Era ţuică bătrînă, şi vin la ghiaţă, şi salam de Verona, şi sardele de cutie, şi masline Volo, şi felii de jambon, şi bucăţi de caşcaval... Ridichea lipsea.

Kornblum porunci Leonorei:

— Adă şi scobitori...

Am mîncat de toate, am băut cu poftă privind pe furiş sonfele şi lambriurile de nuc (aici culoarea era a nucului natur) şi poliţele pline cu fel-de-fel de străchini, de ploşti şi ulcioare vechi şi moderne. Cel dintâiu pahar l-m ciocnit sculîndu-ne în picioare:

— Ei, Domnule Kornblum... să te văd ca pe Rotschild...

El nu se dădu inlături:

— Şi asta se poate... Şi dumitale îţi urez... un premiu dela Academie...

— Îţi mulţămesc...

Cam puţin îmi dorea... nu e vorbă:

— Vasăzică, ştii că nu l-am căpătat atunci...

— Cum nu... Ne-am muncit de-geaba. Vii la nuntă?

— Cu plăcere. Şi la botez... Dar nu mi-ai descoperit reţeta. Trebue să mi-o spui...

Kornblum zise, curăţind o felie de şuncă:

— Îţi spun. Vin într'o sară la dumneata şi... stăm de vorbă. Mare lucru însă nu-i. Totul e... numai să voeşti, dar să voeşti aşa... cum am voit eu. Incolo... treaba merge dela sine şi... să mă crezi... mare procopseală nu-i.

— Insă tot mai bine e aşa — şi arătai spre bufet — decît...

Şi... nu-mi terminai ideia.

— Fireşte, îmi răspunse Kornblum. Dar (aici făcu un gest larg cu mîna spre mobila sufrageriei) toate astea sînt pentru proşti... şi nici dumneata nici eu nu facem parte din tagmă. Bea vinul... că se răceşte. Vivat! Viaţa nu trebuie luată decît în uşor. La urmă... *je m'en fiche... parole!* Eu ştiu să dorm nu numai sub baldachin. Să trăeşti!

Am mulţămit lui Kornblum, mi-am luat ziua bună şi am părăsit casa Corneanu cît se poate de bine dispus. Cum s'a întâmplat însă transformarea asta miraculoasă, n'am aflat încă nici pînă în ziua de astăzi. Kornblum n'a mai venit pe la mine, eu nu m'am dus la nunta lui, am intrat pe urmă în războiu, aşa că nu pot să vă spun cum tînărul Isac Dudl Kornblum, de pe Valea Tazlăului, a devenit peste noapte milionarul Jacques Corneanu din Bucureşti...

D. D. Patraşcanu

LEAGĂNUL

Eram aşa de obosit şi suferearn. Eu cred, că sufeream
De prea mult — suflet...

Pe dealuri zorile îşi deschideau pleoapele
Şi ochii înroşiţi de neodihnă...
Pierdut—m'am întrebat—cu ochii umezi:
„Soare,
Cum de mai simţi nebuna bucurie
De-a răsări?"...

Şi ,'n dimineaţa ceia fără somn
Cum colindam cu paşii grei din colţ în colţ,
Intr'un ungher ascuns am dat de-un leagăn...
Paianjenii-şi ţeseau în el din pulbere de-argint
Măruntele lor lumi,
Iar carii măcinîndu-i scîndurile speriau
Lumina, ce venea
Să-i mîngîie tristeţea, praful şi singurătatea...

Şovăitor şi îndoelnic m'am oprit şi l-am privit cu dea-
mănuntul:
Era leagănul,
In care-o mînă 'mbătrînită azi de soarta mea —
Mi-a legănat întîiul somn şi 'ntîiul vis.

Cu degetele amintirii
Mi-am pipăit încet-încet, întreg trecutul—
Şi fără să'nţeleg de ce, m'am prăbuşit
Şi 'n hohote
Am început să plîng deasupra leagănului meu.
Eram aşa de obosit:
De trandafiri,
De primăveri,
De tinereţe şi de rîs...
Neputincios şi istovit—în leagăn
Mă căutam
Cu mînile pe mine însumi ca — copil...

Lucian Blaga

CA SĂ TE POMENESC...

Lingă scară Laura avu aceiaşi ezitare pe care nu şi-o putea stăpini, pe care o avusese şi in sara întâia.

Işi amintea bine sara aceia. Venise tirziu pe la 7 la spitalul instalat în localul liceului de Crucea Roşie a Doamnelor, cu speranţa de a nu intilni pe nimeni. Intristarea ei era sălbatecă, nu suferea vorba, prezenţa nimănui.

Din treacăt intilnise grupul doamnelor care plecau schimbind vorbe, ordine, risete, discuţii chiar dispute. In urma lor hallul mare tăcuse stingind trist ultimul ecou de paşi, de voci. Intră în cancelarie. Venea să-şi reguleze şi ea orele de serviciu—să-şi ofere devotamentul fervent şi timpul ei dureros şi zadarnic. Să dea şi să ceară caritāţi, cu care va alina şi care ii va da prin muncă uitare şi alinare.

Plecau !... şi cine rāminea ?—In dreapta, in stinga vestibulului imens se lungeau coridoarele şi înapoia lor erau sălile triste, mari, sălile suferinţii. Avu un fior. Nu le vizitase încă..

Dimineaţa lucra la infirmeria gării. Acolo se deprinsese cu dureroşii drumeţi, cu musafirii singeraţi ai patului unic. Ochii ei trişti se adinciră in umbra tragică a sălilor necunoscute.

...Dacă plecau toate, cine rāminea ? Intrebă pe Directoare ;

—Era ora mesei. Dupăce işi consacraseră toată ziua bolnavilor, se duceau la căminul lor să se odihnească, să-şi ingrijească puţin de familie.

Da! desigur. Era just. Dar cine rāminea ?

Doctorii plecau şi ei. Personalul permanent se aşeza la masă. Răsuflau puţin. Era drept. Dar „ei" cu cine rāmineau ? Durerea nu are odihnă. Tocmai sara ? La ora lupului... cind frigurile cresc şi mintea aiurează, cind minile se fring şi buzele se tinguesc, cind trupul se svircoleşte şi sufletul plinge.

Sara boala e mai grea.

Propuse directoarei să vie ea singură de gardă peste tot spitalul dela 7—11. La 11 sosea echipa de noapte : două dintre doamne, care se asociau după simpatie ca să facă de noapte mare. Făceau două-trei inspecţii, dind ajutoare imediate sau cerind pe ale doctorandului care dormea în spital. In pauză, se odihneau

pe canapeaua din cancelarie. Aşa era rinduit. Ideia Laurei era bună. Pornise chiar atunci să-i arate localul. Prinsese în ochi numaidecit dispoziţia saloanelor de jos, legase deindată cu ele o familiaritate. Era cimpul de luptă pe care-i explora cu intâia privire.

Dar lingă scara mare care urca la etajul de sus, directoara işi luase bună sara : „Sus e la fel !"

— Şi sus ?" intrebase ea fără rost, cu o semi-afirmare cu o jumătate de indoială.

Se uitase in sus cu rea voinţă, cu o ezitare neexplicabilă, aceiaşi pe care o avea de atunci in fiecare sară.

Ii era niţel frică. Da !... frică ! Cu toate astea de atiţia ani nu-i mai era frică de nimic !

Pusese piciorul pe prima treaptă încet, cu indoială ; şi de sus, din serpentina scării largi şi intunecoase, spre care ridica capul, cu o mică sforţare a gitului, caşicum ar fi voit să primească drept in faţă un pericol, i se părea că vine ceva. Nu oameni, nici umbre. Ceva care ar rāmine din om in umbră.

Umerii şi-i incorda puţin. Totuşi nu avea cine veni dela spate ! *Frica ?* da... foarte puţin... Numai un minut... Ca atunci cind era copil la şcoală şi fugea nebuneşte dealungul dormitoarelor goale,—tot la ora asta !— speriindu-şi umbra uşoară care o preceda şi gonită dela spate de mii de umbre. Cu inima sbătută, cu răsuflarea vijelioasă pină ce eşea la lumina zgomotoasă şi in pragul clasei, sta un minut, cu părul zăpăcit pe frunte, pe umeri, cu ochii ficşi de spaimă ; şi peste un alt minut ridea cristalin din grumazul liberat, răsuflind adinc, desfătată, cu mina pe inima care se domolea incet.

Acum nu fugea. Punea piciorul încet, apăsat ; se oprea, dela imboldul fugii, cu toată raţiunea. Urca aşa, parcă impiedecată in cutele largi ale şorţului alb, palidă ca o vedenie, cu respirarea oprită pe buzele strinse, cu ochii aiuriţi, urca anevoios treptele largi care şerpuiau lin în întuneric.

Sus nu găsise nimic „la fel". Sălile aveau altă împărţeală. Ceva antipatic, dosnic. Un teren pe care călca cu sfială. Zile după zile nu reuşise să-şi fixeze bine planul etajului şi *pină la urmă păstrase o impresie de labirint,—era desorientată.* Trecea prin săli ca o somnambulă şi şirul lung de umbre albe culcate, ii păreau stafii. Nu-şi simţea nici o legătură, nici cu locul nici cu oamenii. Erau tot dureri ! Işi făcea datoria, dar nu venea iubirea !

Vaetele o iritau chiar, trebuia să se dojenească. Prin coincidenţă erau mai uricioşi, mai nedisciplinaţi. Acolo erau veşnice protestări, neorindueli, mici încăerări dela un pat la altul.

Poate că nu era o simplă intimplare. Izolaţi de mişcarea centrală a sălilor de jos unde erau pansamentele, farmacia, tot furnicarul, se simţeau mai singuratici, şi erau ursuzi, ca toţi părăsiţii. Planul camerelor, topografia aceia vădit antipatică, ii influenţa poate şi ea. Viaţa oamenilor e legată de felul cum cortul lor se uită spre soare.

In sara asta, Laura prelungise vizita de jos. Acum se gră-

bea. Decum urcă, întîlni pe Maria cea mică—erau mai multe Marii—supărată şi ocărind meseria. Maria mică era una din infirmierele bune, supuse, îndatoritoare. — Ce e Mario ?" Bolnavii erau nesuferiţi. Toţi vreau ceva—nu le mai intrai în voe... acum „Ţiganul" cerea să-i schimbe aşternutul... Ceilalţi ţipau că nu mai pot sta cu el în sală... Noaptea nu se umblă la odaia de rufărie—lenjera era la masă... Nici să mănînce n'au oamenii linişte... Un iad !

Tocmai suna 9. La 9 pleacau şi infirmierele ; rămînea una de ajutor pretutindeni.

— Du-te, Mario. O să-l schimb eu.

— Dumneavoastră ? Nici gînd !.. Lăsaţi, că n'o muri el pînă mîine !—Maria avea pentru Laura acea simpatie care selecţionează oriunde sînt oameni mulţi la un loc. Nu vrea s'o lase singură. Scoborîră la lingerie. Era lumină înăuntru şi uşa închisă.

Laura pretinse lucrurile de care avea nevoe, cu o autoritate blîndă. Cu un surîs cam acru, doamna Alexiu, în camizol frumos cu broderii albe, dădu tot ce i se cerea.—Fiindcă ziceţi dumneavoastră !" Sus Maria o ajută. Bolnavii protestau, cereau să-l ia de acolo pe ţigan. Era sala cea mai răsvrătită, cu veşnice doleanţe, unde cărţile de joc apăreau şi dispăreau ca prin farmec, unde fumau neisprăvit, unde cereau favoruri şi exprimau pretenţii. Nu-i durea oare nimic ? Ce fel de rău vor fi avut, care le lăsa spiritul liber pentru atîtea nimicuri ? Picioare în gutiere, mîini bandajate !

Printre ei, doi-trei, toropiţi de suferinţă, zăceau în tăcere. Unul lîngă părete, cu o congestie, mereu friguros, pecînd ceilalţi cereau ferestrele deschise ; altul cum o vedea, îi povestea pe lung durerea lui. Îi cunoştea pe toţi din treacăt. Erau săli multe şi trebuia să semnaleze gardienei de noapte toate accidentele, toate nevoile.

Spiritele dezordonate, nesupuşii, erau chiar lîngă uşă. Laura de cum intra, simţea atenţia lor ironică şi gîlcevitoare. Abia aşteptau să aibă un pretext de incriminări. Şopteau între ei cu cărţile de joc rău ascunse subt plapomă ; îşi rîdeau unul altuia ; şi ceiace murmurau, îi părea Laurei insolent.

Nesuferită sală !

„Jucaţi cărţi ? Sînteţi desigur bine de tot ! Vindecaţi ? Cu atît mai bine !... O să vă osteniţi totuşi stînd mereu aplecaţi peste joc... şi nici nu e permis !" Le vorbea încet, aproape timid.

— Să ne dea afară, doamnă ! Mai bine. Scăpăm şi noi. Jucăm sara puţin... nu vă supăraţi ! Ziua e destul balamuc aici !"

Aveau un glas provocator.

Cum să te superi pe bolnavi ? În adevăr, nu era aşa veselă viaţa de spital ! Pînă la urmă, nu şedeau acolo de-geaba. Trebuiau să se vindece... Atît mai bine dacă se simţeau bine dispuşi... Era destulă tristeţă peste tot.

Trebue să fi fost tîrgoveţi... Îndrăsneţi, nepăsători... Acolo oameni nu avea altă biografie decît a buletinului medical. Cine e-

rau ? După ce norme sau hazarduri erau adunaţi acolo, în aceiaşi încăpere, subt eticheta lipită pe uşă : Sala No. 11. Erau răniţi, bolnavi, soldaţi! Suferinţa era singura explicaţie a prezenţei lor, caşi singurul fir conducător al purtării Laurei cu ei. Toţi trebuiau îngrijiţi, toţi trebuiau iubiţi.

În sara aceia era gîlceavă mare. Pichetul întins cu toată cutezanţa cărţilor aşternute la vedere, sta sfidător şi un tumult de reclamaţii turbură auzul Laurei, predispus şoaptelor şi gemetelor: Asta nu se mai putea suferi !... Dece nu svîrleau deacolo pe ţigan ? Un ticălos, care le cobea pe cap ziua şi noaptea... murdar... infect...

— Am să spun mîine să-l mute. Se liniştiră puţin.

— Mîine ! dar pînă mîine spuneţi-i să tacă, că-l omorîm.

Nu-l doare nimic, numai de ticălos ce e, nu tace. Boceşte într'una, cioara !

În fund, lîngă părete, ţiganul amuţise. Laura se apropiase de patul lui şi făcuse un pas înapoi. Din pachetul de feşe albe, proaspete, pătate de sînge, eşea o duhoare ce nu se putea suferi. Ceilalţi rînjeau. Îi aşeză totuşi patul—cumplită îndeletnicire !—şi stătu lîngă el.

Era o trepanaţie făcută chiar în dimineaţa aceia. Capul acoperit de bandaje era hidos de văzut. Printre ele apărea faţa neagră, vînătă, bărboasă şi gura eşea dintre două fîşii albe, sdrelită, oribilă; gîtul, ţeasta erau complect împachetate, dar sîngele, puroiul, străbătuseră...

O trepanaţie ! — gîndi Laura. Problematică minune !

În adevăr nu-l puteai vedea, nu-l puteai simţi aproape de tine. Acum gemea subt broboadele lui, fricos, încurajat totuşi de prezenţa doamnei.

— Ce ai ?... Ce vrei ?

Începu un bocet nelămurit. Vorbea greu din cauza buzelor rupte. Capul îi fusese zdrobit. Săracu ! Emanaţia aceia putredă care eşea din el, îi pătrundea Laurei prin nas, în ochi, în creer, pe sub piele, şi o sufoca.

Ar fi vrut să fugă. Căuta să-l potolească şi să desluşească ce cerea. Vrea doctorie... Vrea apă... murea de sete... Cuvintele străbăteau prin peticele acelea, prin buzele acelea diforme, gîngav, astupat, întrerupte de o vărsătură ţigănească plină de invocaţiuni, de blagoslovenii. Ai fi crezut că e o farsă macabră, atîta ridicol era în contrastul dintre isonul acela lăutăresc şi cumplita arătare ciclopică a chipului mutilat.

Un ochiu era cuprins subt boneta pansamentului ; celălalt apărea singur, vînăt printre baere.

Acum gîlcevitorii rîdeau cu poftă mare :—Să mai vadă şi cucoana cum o ducem cu ţiganu' !

Ea, ar fi vrut să fugă. Îi era groază şi scîrbă de ochiul lui, de gură, de vorbele acelea miloage... şi mirosul o înăbuşea.

Cu o mînă nesigură, luă apă cu o linguriţă şi se pregăti să-i dea :—„Mor de sete",—zisese.

Trebuia să i-o toarne încet, cu băgare de samă, uitîndu-se bine la el... Să i-o toarne pe gură — gura aceia! — Înghițea cu aviditate... Mai vrea... Multe lingurițe... „Da! Doctorie o să ceară doctorului... pentru somn... Da... Și pentru durere de cap... Da! O să ceară acum. O să-i aducă îndată"... O explozie de binecuvîntări...

Vru să plece... Trebuia să plece: Să ceară doctorii. Chiar dacă o bombăni-o nițel doctorandul... Ea nu prea îl supăra cu nimicuri, dar nenorocitul ăsta abia operat, trebuia liniștit.

Ceilalți jucau acum tihnit: îi auziai numărind punctele.

Din cînd în cînd Laura îi simțea fluerînd unul către altul și arătîndu-și cu coada ochiului, grupul format de ea și de țigan.

Ce grup, în adevăr!

Țiganul părea acum bine dispus. Spunea, spunea neisprăvit cu glas mai tare, mai limpede. Cînd Laura schița un gest ușor de plecare, îi cerea din nou apă. O întorsese așa de vreo două ori din mijlocul sălii. Un hohot astupat răsuna în colțul zarvagiilor. Se distrau; le trecuse necazul, aveau nițel teatru.

Veselia lor obraznică mai mult o făcea sfiicioasă, decît o supăra. Dar mai ales ducea cu ea însăși o luptă grea. Nu putea să-l mai vadă! Desgustul fizic de urita lui arătare, desgustul moral de lamentul acela țigănesc, — o disperau. Nu-i era, la urma urmei, poate, așa de rău, dacă vorbea așa de mult și cu așa putere. Nu-i fusese semnalat ca un caz grav. Ar fi vrut cel puțin să nu se audă așa de tare: — Mămucă!... Mămuca mea din cer!... Vezi pă Dobre al tău... pă băiatul tău mămuco îl vezi? Uite, mămucă, ce înger stă la patul lui Dobrică, ce înger îl desmeardă!..."

În adevăr Laura, răspunzînd unei suplicații a ochiului tragic și unic, unei mișcări a mînilor negre întinse spre ea, luase în mîna ei nesigură, fugară, pe a nenorocitului. Era un amestec așa de grozav de mizerie și de ticăloșie în ființa acelui danciu nesăbuit. Invocațiunea maică-si depe lumea cealaltă stîrnise o adevărată sărbătoare: cei de lîngă ușă sughițau de rîs. Dar cum vrea să plece, țiganul o strîngea de mînă și zicea încet, stins, cu altă voce parcă, cu altă minte, cu graiul altei dureri, care nu mai era aceiași și era sfîșietoare: — Mai stai! Mai stai!... Mai dă-mi apă!

Îi spuse că o să se vindece cu încetul, cași cel din sala No. 6 de jos, care acum umbla printre bolnavi... și care avusese tot o rană ca a lui. Îi da iar apă cu lingurița. Aproape nu mai vedea spărtura aceia sîngerată; avea ca un văl gros pe vedere, cași pe respirație, o opacitate a simțurilor, provocată de apropierea și persistența acelei infecții. Trebuia negreșit mutat de-acolo adouazi! Ce erau de vină ceilalți, — cel cu pneumonia, de colo, de lîngă sobă, alb ca varul și întors cu spatele, — și ceilalți... Nenorocitul era mai murdar, mai respingător decît toți. Așa de negru, cu barba aceia, cu bucățile acelea de carne tumefiată! În tot spitalul nu era unul mai uricios. Tocmai de asta trebuia să-i fie milă... Și era greu să-ți fie milă! Ți-o curma cu cîntecul lui cerșetor: „Mămucă!... Mămucă!..." Cu neputință să nu uiți de milă, să nu te enervezi...

Mama aceia, chemată acolo în așa fel, nu-ți strîngea inima de înduioșare. Trebuia să te ții ca să nu-i spui să tacă, să nu-i oprești brusc. Să lase în pace pe mamă-sa, acolo unde era, pe lumea cealaltă... Să nu se mai văicărească așa, stîrnind rîsul și dezordinea.. Și pe ea să n'o mai umple de ridicol, cu psalmodia lui țigănească.

Nemulțumirea, chinul priveliștei, asfixia, creșteau. Și ideia datoriei nu le mai putea învinge.

— Lasă!... lasă! Stai liniștit. Culcă-te! Mă duc să-ți aduc doctoria!

La mijlocul sălii, geamătul lui Dobrică o oprea... Ce mai vrea?

— Spune-mi cum te cheamă!... Spune-mi cum te cheamă?... Vezi tu, Mămuca mea din cer, ce înger a avut milă de Dobre al tău?... Cum te cheamă? Ca să te pomenesc!"

Cuvîntul căzu Laurei drept pe inimă... Încă dinainte inima începuse lucrul ei. De adineoarea o chemase în ajutor, pentru a putea rămîne la datorie. Pentru ceiace nu mai putea face, numai pentrucă trebuia făcut, de acolo de unde începea imposibilul, un singur gînd o putea marma cu supra-puterea răbdării: gîndul iubirii! Strunele ei se încordau: — Voiu îndura, mă voiu pedepsi, mă voiu chinui pentru acest nenorocit. Cine știe cine suferă acum departe?... Ce dureri pot amenința pe oricine? Ce cap scump, printre mii de primejdii, trebue ferit de orice atingere!..."

Chipuri scumpe, împodobite cu frumusețea pe care le-o dăruește ochiul îndrăgostit, se desenau palide, sub fețe albe, în trecerea înfiorată a unei secunde. Imagini izgonite repede. Apoi, apăreau triumfătoare, invulnerabile.

Gustul sacrificiului se lupta învingător cu desgustul. Și parfumul aromelor, pe altarul dragostei care implora, stingeau miasma ucigătoare care se risipea la fiecare mișcare din corpul acela netrebnic... „Ca să nu-l atingă nimic! Ca să fie vesel, voinic și ca să se întoarcă!... Fratele ei drag... Cel mai drag frate depe lume!"

Sugestia minunată opera. Exaltarea transfigura. Se întoarse lîngă Dobre... Apă! mai vrea apă!... Îi dete cu mîna sigură, privindu-l, surîzîndu-i. Îi spuse cu glas dulce, cuvinte mîngîietoare... Glas și vorbe care erau pentru altul. Își auzi singură, cu o înfiorare de plăcere, sunetul cald al vocei. Vocea altor timpuri, altor crezuri, altei vieți, reînviate sub evocarea violentă a dorului ascuns. Netezi mîna vînătă, uricioasă.

— Mămuca mea! Mă... mu... ca... m...e...a...! — Dobrică avea acum exclamații sacadate. Parcă vrea să adoarmă. Așteptă puțin, apoi desfătată de ea însăși, sigură că are de partea ei pe Dumnezeul bolnavilor și al nenorociților, care îi e dator și care îi va plăti, — plecă încet, trăgîndu-și mîna lin din a lui Dobre. Țiganul nu mișca. Era acum deplin liniștit.

Lîngă ușă îi auzi totuși glasul: — Cum te chiamă? — un glas trist și rugător. — Ca să te pomenesc!...

Cuvîntul îi ridică iar un val de sînge în obraz. O s'o pomenească!... Ce frumoasă sară! Era sigură acum. Era numai

nerăbdătoare,—dar sigură că a răscumpărat norocul şi fericirea celui absent. Era invulnerabil!

— N'ai să ştii să spui numele,—e prea greu! Mă chiamă Laurenţia...

Ţiganul îl prinse cu toată voinţa lui încordată.—Arinţia... Arinţia...—repetă el, cu silinţă, stîlcind cuvîntul, dar plin de sirguinţă, pătruns, evlavios.

Risetele amorţite izbucniră slab. Laura se înfioră puţin. Ţiganul părea că sufere. O să atragă atenţia doctorului. Devenise deodată aşa de solemn, aşa de pios, în silabisirea informă a numelui ei! Aşa de tragic cu pomenirea lui! Se întoarse:—Mai vrei ceva, Dobre?

— Apă.

—Mereu apă? Ii dete.

La uşă, gata de eşire, zise scurt:—Acum să fie linişte!

Zgomotoşii se aşezară pentru culcare. Nici nu băgase de samă cînd trecuse pe lîngă ei. De obiceiu o stînjeneau. Ii simţea surizînd şiret, pe subt pleoape, unul către altul, cu o mişcare imperceptibilă a buzelor, un fel de şuer, de mic semnal abia schiţat pe limbă, înapoia surisului insolent. Ceva care trecea, peste livreaua ei albă de soră de caritate, pînă la femee, şi îi rascolea demnitatea.

Cu mîna pe ivăr, apoi înapoia uşii, auzi numai: „Ca să te pomenesc!"...

* * *

Ce soare în dimineaţa aceia! Laura se deşteptase ca în zilele dinaintea urgiei, fără acea broboadă care paraliza în ea toate energiile bucuriei.

Nu mai eşise în oraş de nu se ţinea minte! Pustiu, oraşul! Dar era un timp aşa frumos pentru plimbare! Se uitase în oglindă... Avea să intre întâiu la spital, numai un moment, ca să ia pentru infirmeria ei medicamente.

Nu era numai soarele motivul. Era şi binecuvîntarea lui Dobre? Ii redase nădejdea. Va vedea desară dacă îi ţine minte numele... Surise înveselită.

In spital intră pe poarta laterală. Vîrî capul surizătoare, în fiecare sală. O aclamaţie de bună-venire o primea.

Trebuia să se arate cu pălăria, cu voaleta, gătită de oraş. Pe decorul neschimbat al halatelor vărgate, printre care lunecau surorile albe, costumul de oraş aducea nostalgiei lor de bolnavi reminescenţe înveselitoare. O admirau, şi ea le da diversiunea asta inofensivă, cu complezenţă.

— La plimbare, doamnă? E frumos!

— O să vă plimbaţi şi voi, băeţi, în curînd!"

Pe coridor se izbi de o targă acoperită cu un cerşaf. O duceau doi infirmieri,—nişte glotaşi bătrîni, morăcănoşi, care moţăiau pe coridoare, silnici pentru orice serviciu, aproape nefolositori, abrutizaţi. Laura nici nu-şi închipuia că există astfel de spe-

cimene omeneşti. In cursul vieţii de pînă eri, pînă în ajunul războiului, nu-i veniseră înainte decît, poate, prin geamuri de cîrciume. Nu înţelegeau nimic. Un creer ticsit sub crasa ignoranţei. Murdar şi îngroşat caşi trupul, faţa, mînile lor.

Tot ce era valid, plecase să facă gloata morţii. Şi aceşti naufragiaţi se văzuseră deodată învestiţi cu funcţie omenească... De unde-i putuseră găsi? Răuvoitori, refuzînd cu încăpăţînare orice serviciu, întunecaţi, cu glasul, cu vorba, pline de o ură inconştientă, pentrucă liniştea le era tulburată de aceste întîmplări care le rămîneau în afară de înţelegere. Toropeala lor alcoolică fusese întreruptă,—atît ştiau. Şi se arătau duşmănoşi. Serviciul lor se reducea la transportul târgilor,—supraveghiaţi şi atunci de o doamnă sau o domnişoară care nu-şi lăsa bolnavii mai niciodată singuri, în călătoria asta zdruncinată, pînă la sala de pansament sau de operaţie.

Treburile spitalului nu-i puteau rămîne indiferente Laurei. Ii opri:—Unde-l duceţi?...

— La „rezervă"!—bodogăniră ei, oprindu-se să răsufle, trîndavi de ici pînă colo. „Rezerva" era odaia funestă, unde erau duşi cei ce trăgeau să moară,—ca să cruţe de priveliştea lor pe ceilalţi.

Un muribund? Cu toate astea sara trecută nici unul nu era aşa rău... Numai cangrenele gazoase dădeau uneori surprize de felul ăsta.

— Din ce sală?... E mort?

— Nici mult nu mai are!... Un ţigan, de sus!

Laura tresări. Se scoborîseră din partea stîngă, partea cealaltă... Nu putea să fie el!

— Să-l văd... Ridică un colţ al pînzei. Se aplecă,—cu faţa încă rozată de aer, de bună dispoziţie, de glume, gătită, cu pălăria ei mare cenuşie, cu voalul gris... Se uită bine. O bonetă neagră pe cap şi o haină asvîrlită peste el... Nu-l vedea bine. Era umbră pe coridor: tot soarele rămăsese afară şi în geamurile despre răsărit.

—...Dobre!... Aproape de tot, la ureche:—Dobrică!... Nu m'auzi? Eu sînt!

Inert, fără conştiinţă, ca şi mort... O suflare abia... o înfiorare uşoară înapoia feţei... Şi trupul rigid.

— Dobrică!... I se împreunară fără voe mînile înmănuşate. Ar fi vrut să aibă capul gol şi cruciuliţa aceia roşie brodată, să o simtă pe frunte. Hainele îi atîrnau greu... Şi tîmpiţii aceia, care şedeau acolo ca nişte urşi, aşteptînd.

Ar fi îngenunchiat. Simţea încovoerea în trup şi abia şi-o oprea.

Un fior îi trecea pe sub faţă, sub voaleta cenuşie.

—...Dobre!... Ochiul lui sticlos era orb.

Umerii i se slobozau în jos Laurei, şi gleznele îi erau şubrede, nu o mai purtau bine. Abia se ţinea pe picioare.

Pe sub ochii împăienjeniţi de ameţală, văzu targa mişcînd. Bătrînii, îmblînziţi, ziseră cu glas omenesc:

— Ei, lasă! Dumnezeu să-l erte!...

Plecară. Uşa „rezervei" era acolo, aproape. Laura nu se mişca din loc. Dobre se ducea... se ducea departe... dincolo de coridor... de odaia agoniei... dincolo de spital... de ţarina pe care pribegise... dincolo de viaţă... La Mămuca, undeva, în cer... în cerul ţiganilor... acolo unde se albesc toate sufletele... Şi lua cu el numele ei: Arinţa... A-rin-ţ-a! Îi tremurau muşchii feţei şi pleoapele le închisese cu o expresie de smerenie.

Fără voia ei, era amestecată deaproape misterului sacru al morţii, legată de acea agonie...

Se făcuse frig. Soare de toamnă, numaidecît răcit. Laura se mişcă din loc. Îşi tîrî puţin picioarele. Se uită împrejur. Vitrina mare de sticlă sta în mijlocul hall-ului: vitrina liceului, cu bucăţi zoologice... Se uită de aproape la ele, curios, ca şi cum ar fi interesat-o grozav. O vulpe mare... un urs mic... şi pasări caraghioase, pe picioare subţiri, subţiri.

Rezemă umărul de rama dulapului.

O să ia mîine doctoriile pentru infirmerie. În oraş nu se mai duce... Pălăria o plictisea... Pleacă spre casă cu sufletul absent, cu o simţire ciudată, pioasă şi sinistră.

Fără ştirea ei, ceva din ea agoniza acolo, în odaia lugubră, în respirarea aceia diafană, sub faţa însemnată, purificată acum, a lui Dobre călătorul... La munca aceia obscură care se trudea în taina ultimelor legături, veghea şi ea. Avea senzaţia aceia neliniştită, pe care o ai cînd viaţa îţi scapă din puterile tale şi o simţi împinsă în alte îndeletniciri, enigmatice şi sacre.

Toată ziua, toată sara, Laura îi şezu înmărmurită şi reculeasă, cu o răsuflare adîncă în piept. Şi noaptea nu dormi, stătea în pat, cu mînile petrecute pe după genunchi, cu ochii în întuneric, fără gînduri şi fără imagini, numai „de veghe", aşa cum arde o luminare la un mort.

De Dobre nu-i era milă, nici nu simţea părere de rău. Avea un sentiment mai nobil, mai măreţ. Dintre atîţi drumeţi pe care-i petrecuse, ţiganul era un pelerin solemn, pe care îl urmărea cu suflet smerit. Îl vedea mergînd cu urîţenia lui acum augustă pe drumul sur şi grunzos care desparte ţarinile de ceruri, purtînd în mîini norocul ei şi pe buzele lui hidoase divina binecuvîntare... Şi mama lui îl aştepta în pragurile negurii şi ale luminii. Nu spusese în ziua aceia nimănui ceiace o întuneca, pentrucă oamenii să nu păcătuiască cu uşurinţa şi cu îndoiala, către taina credinţii şi a morţii.

Adouazi nu întrebase ce a devenit trupul nemernic al lui Dobre. Altfel murise Dobre! Sara nu intrase în sala unde derbedeii rînjeau în preajma durerii. Întrebase numai: cînd i s'a făcut rău? Chiar atunci, noaptea, după plecarea ei, nu mai vorbise nimic. Şi spre ziuă intrase în agonie.

Era sigură că numele ei fusese ultimul lui cuvînt de pe pămînt, că recunoştinţa lui umilă şi caraghioasă a fost ultima lui simţire, şi pomenirea ei — ultima lui rugăciune...

Laura era fericită. O linişte mare se aşezase peste sufletul ei. Credea adevărat în redempţiune. Dobre va dobîndi pentru ea dania Cerească... Adesea îşi aducea aminte de el şi împreuna mînile, şi mlădia genunchii şi se înfiora cucernic:... „Ca să te pomenesc"...

***

Tîrziu, într'o dimineaţă cînd era soare întocmai caşi atunci, îşi amintise iar de el, — şi un palid surîs de amărăciune şi desnădejde îi lipise de buze vălul negru de doliu. Logodnicii, fraţii, muriseră. Tîrgul ceresc nu izbutise. Dobre nu cumpărase dela Dumnezeu viaţa altuia...

Laura privise lung în soarele de iarnă, ca să înţeleagă Firea. Nu se răsvrătea, nici nu tăgăduia. Din urgie şi din naufragiu îşi salvase credinţa.

Poate că drumul era lung, deacolo de unde Laura nu mai putuse merge alături de Dobre, de unde o lăsase jos, într'un colţ de lume şi el păşise mai departe, spre necunoscutul măreţ. Ajunsese prea tîrziu cu pomana lui ferventă, să spue Domnului de sus: — Tătucă! pe Laurenţia am venit să ţi-o pomenesc...

Sau putea ea şti pentruce Redempţiune superioară celălalt plecase şi el, cu fruntea încinsă de o aureolă de sînge? Şi pentru care tîrg măreţ, acolo, la bîlciul sublim unde se tîlcuesc întocmirile care scapă de sub puterea noastră?

Dar ceiace e dus la cer nu se risipeşte şi nici sămînţa de bine pe pămînt nu se risipeşte.

Laurenţia, învăluită în zăbranice negre, nu înţelegea, — dar credea.

Într'o zi, o primăvară blîndă va lumina vălurile ei cernite caşi pe ale ernei, şi soarele proaspăt va îndulci asprimile vremurilor şi pe ale sufletului. Laurenţia va fi ca firul de iarbă care dă din nou fraged şi, ca şi el, plăpîndă, fiind renăscută peste ce a murit. Va şti că trebue să trăiască şi va aştepta viaţa. Durerile ei vor fi ca iarba uscată a anilor rămaşi în urmă, care fertilizează lutul... Şi va primi bucuria cum primise şi suferinţa: cu patimă şi cu uimire.

Soarele arde şi tot el hrăneşte; iar Moartea nimiceşte şi tot ea creiază.

Două lumini!

Nu ştii unde cade sămînţa şi cum rodeşte, — dar nimic nu se pierde. Nu eşti stăpînul, dar eşti robul fericit al Redempţiunii. Caşi firul de iarbă, nădejdea va creşte, se va împlini, va înflori şi va da rod.

Dobre — Ceilalţi — Trecutul. — Vor fi icoane care din suflet se vor urca în rame de biserici. Biserici umbrite înapoia soarelui regenerator.

Cu simţirea aceia, pe care o ai cînd viaţa ta îţi scapă din puteri, — şi de acolo de unde se face tîrgul sublim al întocmirilor, Laurenţia va primi Reînvierea.

Hortensia Papadat-Bengescu

4

Strofe pentru Zăpadă

Mireasă-a brazilor geometrici și-a brazdelor însemînțate,
Solemnitate albă, rece, bizară, mută și divină,
Tu vii cu grații de Madonă sau de Fecioară bizantină
Să pleci cu gesturi de Bacantă stigmatizată de păcate.

Nu te dorește-aproape nimeni deși te-așteaptă toți să vii
Și frumusețea ta unică, n'o cîntă nimeni, decît poate
Îndrăgostiții de imagini abstracte și imaculate—
Cuminții tăetori de lemne și nebunaticii copii.

Și totuși, cînd cobori suspectă, insinuantă și egală,
Pe cîmp, pe arbori și pe ape, pe străzi, pe case și pe noi,
Tu schimbi în plăsmuiri lunare întreaga pastă de noroi,
Iar pe Maria din Magdala, o'mbraci în peplum de vestală.

Și 'n timp ce toți deopotrivă—pigmei și umiliți—simțim
Puterea-ți magică ce 'nghiață, distruge, arde și crează,
Doar ciorile sacerdotale te mai insultă și-ți pătează
Cu hieroglifele lor negre și stranii, albul unanim.

Ion Minulescu

Documente omenești

DELEGAȚIILE DELA EPURENI

La Vlădica din Chișinău au venit—mai anii trecuți—o mare ceată de răzăși din ținutul Orheiului; purtau cu toții ciobote mari cu turetcele răsfrînte, bernevigi încrețiți pe birneț, bondițe albe fără fl·ri, sumane sărăduite cu fir negru, lucios, de țigaie și căciuli puțin țepșite pe-o parte; unii aveau bețe lungi, să le-ajungă pînă sub barbă, iar alții purtau pe brațe harapnice înválătucite, lăsînd să le-atîrne codăriștea.

Cu toții, răzășii aceștia erau în număr de patruzeci și trei, dintre care numai unul, un moșnegel grăsuț, roșcovan, cu mustața stufoasă și scurtă, purta șapcă muscălească, ca un *gospodin storoj*, care păzește țarinele cu sămănături ale tuturora; peste pîntecele lui răvărsat avea curaua lată cu pafta de alamă, și se socotea cu drept cuvînt față aleasă, cinstită și nepărtinitoare. El avea să fie gata cu toate lămuririle de nevoie, dac'o fi și l-a întreba cineva...

Patruzeci și trei de oameni!—își poate oricine închipui cît tropot s'a auzit pe drum, în urma lor, și mai ales cîtă vorbă au putut împrăștia cele patruzeci și trei de guri, fiecare avînd și apărînd o părere, o dreptate... Dar de îndată ce au ajuns în Chișinău, limbile au trebuit să mulcomească într'o clipă și pe trotuarele largi, în acea dimineață de Noemvrie, nu s'a auzit decît bocănitul neregulat al ciobotelor grele și mari...

Mitropolia întreagă a fost cuprinsă de spaimă, cînd a văzut atîta norod oprindu-se la un ceas așa de timpuriu, înaintea scărilor. Ce puteau să caute acești oameni cu fața aprinsă, cu neastîmpărul în trup, gata să spue ceva, să se roage, să se apere?...

— Ce poftiți dumneavoastră, creștinilor? – îi întrebă un preot.

— Avem a grăi cu Înalt Preosvințitul un cuvînt! răspunse unul din cetași, privindu-și botul ciobotei.

— Da'anume ce?

— Avem o vorbă, o nevoe, și-om spune-o Înalt Preosvințitului...

— Aveți vreo *proșănie* pentru ceva?

— Avem... și-om grăi-o de-adreptul Înalt Preosvinției Sale...

Şi mai departe părintele iconom, cămăraşul sfintei Mitropolii, n'a aflat chip să pătrundă.

După dînsul au venit alţi preoţi şi alţi slujbaşi.

— Da' din care sat sînteţi?...

— Da' pe cine aveţi preot?...

Nimic decît:

— Om spune-o şi asta... Inalt Preosvinţitului Stăpîn...

Hei! Să fi putut afla satul, ar fi fost lucru uşor. Telefonul... suni... întrebi... afli... Dar aşa!...

Vîntul vijiia din sus, aducînd spice rare de omăt îngheţat şi scuturînd cele din urmă frunze arse din plopi. Răzăşii, în neastîmpărul lor, prindeau aceste frunze, le răsuciau între degete şi le asvîrleau cu mişcări scurte. Unul singur din toată gloata ar fi voit să răspundă întrebărilor: era storojul, care bucuros ar fi mijlocit o împăcare între aceşti oameni înainte de a merge în faţa Inalt Preosvinţitului, dar nu era chip; pe dînsul nu-l întreba nimeni.

Astfel, guriie tuturora erau încleştate, şi pentru toţi nu mai rămăsese, încă demult, decît înţeleapta hotărîre a Inalt Preosvinţiei Sale.

Părintele iconom mai încercă odată. Vlădica, oricum, trebuia să fie înştiinţat înainte de a da ochii cu acest norod de oameni, dar pentru asta avea nevoe de-un cuvînt, de-un semn:

— Cum aşa, creştini ai lui Dumnezeu! — Ia spuneţi-mi şi mie, care să fie pricina care v'a mînat la drum... Ce taină amarnică v'a scos pe gerurile acestea din casele dumneavoastră?

Dar, nimic!... Şi aşa, văzînd părintele iconom că ceiace nu se poate, rămîne să nu se poată, merse la Inalt Preosvinţitul şi-i zise:

— Inalt Preosvinţite, a venit, încă dela ridicarea zorilor, o delegaţie dela ţară, şi-aşteaptă să poată grăi Inalt Preosvinţiei Tale... Nu mi-a fost, cu niciun chip nu mi-a fost cu putinţă să aflu nici satul de unde este şi nici ceiace pofteşte să vorbească Inalt Preosvinţiei Voastre... Şi delegaţia, întrutotul, numără patruzeci şi trei de suflete...

Erau cam mulţi, ce-i dreptul; nici nu se aflau în odaia aceia atîtea scaune ca să-i cuprindă pe toţi, să-i poată întreba Preosvinţitul, şi să le asculte cu linişte, precum se cuvine, răspunsurile lor.

— Spune-le să intre! zise Vlădica.

— Poftiţi la Inalt Preosvinţitul! îi îndemnă părintele iconom...

Şi deodată începură răzăşii să-şi scuture ciobotele, să-şi netezească pletele retezate, să-şi scuture sumanele. Mulţimea începu să se mişte către uşă, dar storojul, ca un om de lege ce era, îşi scoase şapca, făcu un semn cu dînsa, spre dreapta şi spre stînga, şi porunci scurt:

— Intâiu, să intre delegaţia cea mică!...

A poruncit storojul; şi porunca unui storoj, care poartă şapcă şi cingătoare cu pafta, este sfîntă. Cei paisprezece inşi împinseră înainte c'un umăr şi pătrunseră înăuntru; ceilalţi se pomeniră,

în chipul acesta, cu capetele descoperite în faţa scărilor... Şi, tocmai aceştia credeau că vor putea să vadă mai curînd prea cinstiţii ochi ai Inalt Preosvinţiei Sale.

Storojul găsi de cuviinţă apoi, să-i mîngîie:

— Oameni buni, dupăce-or isprăvi dumnealor, vă vine rîndul dumneavoastră, şi lucru-i gata...

Astfel, rămaşii îşi împăcară sufletele, îşi îndesară căciulele şi începură să tropăe, ca să-şi desgheţe picioarele.

*

Inăuntru, cei paisprezece inşi, dupăce se plecară pînă la pămînt, sărutară mîna Vlădicăi şi s'aşezară pe scaune umiliţi, cu ochii mari, cu buzele încreţite, cu genunchii strînşi.

— Poftiţi, oameni buni, le zise Vlădica, şi să grăim despre nevoile care v'au adus la mine... Sînteţi, după cît mi se pare din...

— Din Epureni!... răspunse ceata celor paisprezece într'un glas.

— Aşa, aşa! întări Vlădica; sînteţi din Epureni... Foarte bine, dragii mei, foarte bine...

— Epureni?... După o clipă, Vlădica îşi aduse aminte de satul acesta... Da... Aşa era... Dumineca trecută, Inalt Preosvinţia Sa hirotonisise preot tînăr pentru satul Epurenilor... Sigur... Cum dară, poate fi cu putinţă o plîngere aşa de timpurie? — căci arătarea creştinilor dintr'un sat, din fruntea cărora lipseşte preotul, nu putea să fie îndreptată decît împotriva acestuia.

— Aşa! zise Vlădica, vrasăzică sînteţi cu toţii din Epureni, şi de bună samă că aveţi de arătat cu toţii acelaşi lucru.

— Aşa este, aşa este!... răspunse adunarea.

— Bine, bine!... Acuma, dintre toţi cîţi sînteţi aici, şi pentru toţi cîţi sînteţi aici, — ca nişte oameni care v'aţi înţeles pe deplin între dumneavoastră, să vorbească numai unul singur. Ceilalţi, laolaltă cu mine, vom tăcea şi vom asculta cu băgare de samă pînă la sfîrşit, şi tocmai la sfîrşit vom vedea ceiace trebue de adaos şi de făcut... care pofteşte, poate să înceapă...

Răzăşii îşi dădură coate, se auziră cîteva îndemnuri, şi apoi se sculă şi rămase în picioare unul singur, care începu:

— Inalt Preosvinţite Stăpîne, să fii Inalt Preosvinţia Ta sănătos şi să porţi cu fericire cîrma norodului nostru creştinesc. Iată, noi sîntem paisprezece inşi din Epureni, ţinutul Orheiului... Noi avem biserică mare, frumoasă, cu zestre cum nu se mai află multe biserici la acel ţinut Orheiu... Noi am avut la Epureni preot bătrîn, şi preotul nostru acela a răposat întru Domnul, în preajma Sînzâienilor, şi aşa am rămas în toiul verii fără preot pentru cele de trebuinţă nouă... Şi văzîndu-ne noi aşa, fără preot, am chemat preoţi străini, şi i-am plătit, şi i-am adus, şi i-am dus cu trăsurile noastre, da' cu aşa mare greutate n'am putut ţine multă vreme... Şi dac'am văzut că nu avem preot statornic şi pururea în ochii noştri, am mers într'o sară la un neam, la un răzăş al nostru, la Neculai Andrieş şi i-am zis: „Neculai! Tu ai un băet, pe Vasile; şi Vasile, auzim, a *sprăvit* seminaria şi se poate face preot de-amu; dă-ni-l nouă să ni-l facem preot peste tot satul Epurenilor!"

Și Neculai Andrieș îndată ne-arată hîrtia și ne cetește că Vasile feciorul lui, are drept să se facă preot... Am văzut noi hîrtia cu *gherbu'* domnesc, și peceata seminariei și numele lui Vasile... Și zicem noi iarăși: „tu ce zici, Neculai ?". Și ne răspunde Neculai: „Eu oiu zice ce-a zice băetul,—Vasile!". Noi, Inalt Preosvinție, dacă auzim așa, ne furișăm unul cite unul și întrebăm pe băet, pe Vasile, în taină, și Vasile, diavolu' —Doamne iartă-mă— zice: „Apoi, moșule, eu nu mă pot face preot deocamdată; mai văzut-ați dumneavoastră să se facă cineva preot așa cu graba ? Se poate preot fără preoteasă ?" „Cum așa ?"—zicem noi. „Iaca așa!" Avea dreptate diavolu'—Doamne iartă-mă! „Iaca—zicem noi—la asta nu ne-am fost gîndit". Apoi, îl sfătuim, ca pe-un copil și ca pe-un nepot ce ne era: „Insoară-te, atunci, mai cu zorul, că nouă ne trebue pe toată ziua preot... Ce zici ? Avem nădejde ?..." Da' copilul, dacă aude de-un îndemn ca acesta, se rușinează diavolu' —Doamne iartă-mă,— și pere din ogradă. Dupăce pere, mergem cu toții la Neculai Andrieș, la tatăl flăcăului și-l ispitim, Inalt Preosvinție: „De ce nu-ți insori feciorul, că iaca, noi ți l-am cere preot în grabă ?". Da' Neculai, alt diavol, se scoală și zice: „Să-l însor eu ?.. Da' pe mine m'au însurat alții ?..." Noi, dacă vedem așa, mergem din nou la copil, la Vasile, și-l ispitim din nou. Și cît a fost el de diavol, tot am aflat ce-am aflat. Să ierte cinstită fața Inalt Preosvinției Tale,—băetul s'ar fi însurat, după cîte am înțeles, dar se vede că nu-și găsise copilă pe plac... Asta ne-a spus-o atunci. Și ce ni se părea mai cu primejdie, era că băetanul nici nu prea avea nădejde să-și găsească una... L-am întrebat, l-am răsucit în tot chipul,—după a noastră pricepere — că în tot satul Epurenilor nu se va găsi o fată pe gusturile feciorului lui Neculai Andrieș... Așa am luat la înțălegere, Inalt Preosvinție Stăpîne, și dac'am ajuns la asta, ne-am strîns noi cîțiva din nou și iar ne-am sfătuit: „Măi, oameni buni, ne-am zis, din pămînt, din iarbă verde, ne trebue preot: asta-i una;—al doilea, prin alte sate nu mai putem umbla cu împrumutul;—al treilea, din tot satul, preot nu avem pe cine cere, fără numai pe feciorul lui Neculai Andrieș: acela-i gata învățat, și cu drepturi, și aceluia nu-i lipsește decît o copilă, ca să și-o aibă nevastă după lege, înainte de-a merge ca să fie sfințit. Și pentrucă diavolul—Doamne iartă-mă—ne-am zis noi, nu și-o găsește pe-aici, alt chip nu-i de făcut, decît să împânăm cu toții toate satele ținutului și să-i găsim o fată după placurile lui..." Așa am pus la cale, Inalt Preosvinție Stăpîne, noi aceşti care stăm în fața Inalt Preosvinției Tale, și așa am urmat..."

Adunarea tuși în săc, dădu din cap și Vlădica înțelese că așa este.

„Apoi, urmează răzășul, noi ne-am risipit prin sate, pe la neamurile noastre, pe la cunoscuții și răzășii noștri, oameni de frunte, întrebînd și iscodind peste tot: cine pot fi aceia care să aibă fete de măritat, și dintre toate fetele, care se va putea milostivi mai în grabă, și va pleca, și va veni la noi, s'o socotim preuteasă și s'o cinstim în fruntea tuturor nevestelor noastre ?... Inalt Preosvinție, toți, în toate părțile am mers... ș'am răscolit lumea... ș'am pus la cale... de pă cum îs datinile pe la noi, la o întîmplare ca aceasta. Și cînd ne-am înturnat în Epureni, fiecare cu bucuria sa în suflet, să putem sfîrși cu bine un lucru început cu greu, ne-am pus mînile în cap... Inalt Preosvinție Stăpîne, cînd am venit în Epureni, am găsit pe diavolu'—Doamne iartă-mă,— am găsit pe diavolu de flăcău al lui Neculai Andrieș, pus la cale chiar cum trebue. Nu era, să zicem—logodit; l-am găsit însurat, isprăvit... păcatele noastre cele mari!—Un lucru care nu se mai poate desface. „Nimica alta, zicem noi, decît că băetul era mai dinainte... Doamne iartă-mă... și n'a îndrăznit să ne spue nouă, unor oameni bătrîni!... Și iaca așa, Vasile al lui Neculai Andrieș are nevastă, tînără-tînără, frumoasă-frumoasă, și preuteasă la noi în Epureni... Acu, noi, Inalt Preosvinție Stăpîne, noi n'am avea nimic de zis împotrivă, că așa cum este astăzi preuteasa părintelui Vasile ne face cinste satului, da'i vorba, cum rămînem noi, iști paisprezece, cu obrazele noastre ?... C'am răscolit satele, ș'am făcut vorbă pe unde-am crezut... Și noi toți iști paisprezece avem paisprezece cuvinte legate... Cum rămîne cu noi, Inalt Preosvinție Stăpîne ?... Cum rămîne cu obrazele noastre ?..."

Ostenit, bietul răzăș se opri, scăpătîndu-și capul într'o parte. Ceilalți înțeleseră desnădejdea lui și suspinară laolaltă:

— Așa este, așa este!... Și ce ne facem cu făgăduelile date și luate ?..."

Iar unul încheie:

— Rușine mai mare ca asta, nu s'a pomenit niciodată pe capetele noastre..."

Vlădica, se vede, rămăsese cu totul înduioșat. Netezindu-și barba sură, stătu pe gînduri mult, mult de tot, pînă cînd, ridicîndu-se în jilț, vorbi:

— Oameni buni, am ascultat cu cea mai mare băgare de samă arătarea dumneavoastră și nădăjduesc să vă pot împărtăși c'o fărimă de nădejde...

Fiți buni, și mai așteptați oleacă.

Cei paisprezece inși se ridicară, sărutară mîna Inalt Preosvințitului, și eșiră îmbujorați, senini.

Cealaltă ceată năvăli să intre. Storojul, ca un om al stăpînirii, și bun cunoscător al rîndueliilor, îi numără cu încetul, îi găsi pe toți, douăzeci și opt, și le făcu semn cu mîna, să intre.

*

Aceștia nu au multe de spus:

— N'avem, Inalt Preosvinție Părinte atîta a înșira acum în fața Inalt Preosvinției Tale!—grăește iarăși unul dintre toți,—fără numai cîteva vorbe...

„Noi n'am fost față, să ascultăm pira celor paisprezece, dar bănuim întru totul cele ce vor fi spus... Și noi, iacă sîntem mai mulți decît dînșii cu încă paisprezece, și arătăm cu smerenie înaintea Inalt Preosvinției Tale această rugăminte a noastră, ca să nu

aibă întru nimica a se supăra pentru pîrile lor, părintele nostru de acum, părintele Vasile... Că noi mărturisim cu sufletele noastre, că pe aceşti paisprezece inşi nu i-a mînat părintele Vasile, — holteiu şi ca un copil aflîndu-se atunci, — ci singuri ei s'au pornit ş'au răscolit toate satele din ţinutul Orheiului cu cercăturile lor... Că, Inalt Preosvinţia Ta va socoti: cum poate un tînăr copil, să trimită pe altul ca să-i găsească mireasă?... Şi cînd zic eu „pe altul", zic rău, că nu-i vorba de unul, ci de paisprezece inşi, în paisprezece părţi ale lumii?... Nimeni nu i-a mînat, fără numai mintea lor cea proastă... Atîta au judecat, atîta au făcut. Că ei n'au stat să chibzuiască una ca aceia, că nu poate fi fecior ajuns la o vristă precum era părintele Vasile cu patru luni mai în urmă, care să nu-şi aibă undeva sprijiniţi ochii şi gîndurile precum se cade tinereţii, de cînd Dumnezeu a binevoit şi-a aşezat-o pe pămînt... Mintea lor neroadă, Inalt Preosvinţite Părinte, şi pentru nerozia lor am venit să mărturisim noi aceşti douăzeci şi opt de inşi... Şi cînd am pornit, dela nimeni n'am luat îndemn, şi nici sfat n'am cerut şi nici socoteală n'avem a da nimănui..."

Vlădica rămase iarăşi înduioşat. A stat aşa, şi-a netezit barba sură, şi a poftit pe cinstiţii creştini să fie buni şi s'aştepte.

Răspunsul era să vină îndată şi era să fie foarte scurt: Inalt Preosvinţitul, nerămînînd întru totul luminat, poftea, celor două delegaţii dela Epureni, că întîmplîndu-se să nu cadă la pace, în răgaz de o săptămînă, două... să fie iarăşi de faţă la scaunul Inalt Preosvinţiei Sale într'un soroc de patruzeci de zile, — fiind vremea şi drumurile prielnice...

Storojul, cînd auzi porunca, îşi svîrli şapca pe ceafă şi zise:

— Judecata este cît se poate de bună, dar, după a mea părere, sorocul putea să fie tocmai de şapte săptămîni...

Şi cele două cete protivnice, începură, după oarecare nedumerire, să scoboare de vale, spre drumul Orheiului, tropăindu-şi ciobotele şi gîndindu-se... Care putea să fie pricina pentru care Inalt Preosvinţitul n'a înţăles către care parte atîrnă mai cu adevărat dreptatea?...

Tudor Pamfile

IN OPPRESSORES

In frunte flăcăii!
Albastru ni-e steagul, Romîni —
Sătui de nemernici stăpîni,
Să prindeţi topoarele'n mîni,
Să'ngheţe de spaimă calăii.
Din culme de munţi şi din gurile văii
Cu pletele'n vînt
Puternici să iasă, potop pe pămînt,
In frunte flăcăii!
Albastru e cerul pe care jurăm,
Şi-albastră mînia pe care-o chemăm
Şi-ajute-ne Domnul din cerul albastru,
C'albastru ni-e steagul, Romîni!

La mijloc bărbaţii!
Ni-e galben drapelul, Romîni!
S'asvîrl veneticii păgîni
Să fie pe-aicea stăpîni,
Se'ndeasă spre ţară spurcaţii!
Se'ntorc în mormînt, să se vaete taţii
Şi plîng în mormînt—
Sari, neamule-ai meu, ca vîrtejul de vînt
Să sară bărbaţii.
Ca ceara de galbeni s'alerge nebuni
Străinii, şi'n goană pe toţi să-i cununi
Cu galbena groază, cu galbena moarte,
Că galben ni-e steagul, Romîni!

La luptă cu toții!
Drapelul ni-e roșu, Romîni!
Nici milă să n'aveți de cîni
Nici jale de oameni păgîni,
Să piară tâlharii și hoții.
Copiii ca noi, și ca dînșii nepoții
De-acum pînă'n veac
Deprindă-se'n ura cea fără de leac,
La luptă cu toții!
Văzut-ați voi sînge pe drumuri curgînd?
Orașe dușmane văzut-ați arzînd?
E roșu și focul, și sîngele roșu,
Și roșu ni-e steagul, Romîni!

George Coșbuc

(Inedit)

POLITICA EXTERNĂ

— Războiul și Pacea —

Politica externă nu este nici chestiune de inspirație sentimentală, nici socoteală oportunistă de profit și pierdere.

Orice țară are anumite linii fundamentale în politica externă, dela care nu se poate abate fără primejdie. Politica externă a unui stat se reduce la siguranța granițelor, la protecția intereselor economice ale țării în raport cu străinătatea și în fine la urmărirea teritoriilor naționale sau a teritoriilor și pozițiilor avantajoase aflate în posesiunea altor state.

Care era situația Romîniei la izbucnirea războiului mondial?

Pentru lumea cunoscătoare în marea politică mondială, războiul se ducea în jurul a două probleme: era mai întâiu lupta supremă pentru stăpînirea marelui drum comercial spre Indii, și apoi contestațiunea ruso-germană asupra Europei Centrale și a Turciei. Germanii își atașase atît de strîns imperiul habsburgic și cel turcesc, încît dela Hamburg la Bagdat era un adevărat drum german. Fertilizarea Turciei de Asia și mai ales a Mesopotamiei și colonizarea ei cu Germani, ar fi însemnat prăbușirea stăpînirii engleze în Egipt și interceptarea drumului spre Indii. Africa și Asia ar fi fost pierdute pentru Englezi, și Germanii ar fi devenit în adevăr stăpînii lumii.

Dar planul german jignea nu numai interesele engleze, ci și pe cele rusești. Intre Germani și Ruși era o contestațiune gravă care nu se putea isprăvi decît printr'un războiu. Pe cînd Germanii urmăreau să deslipească din Rusia toată regiunea pur europeană a Rusiei pentru a face pe Ruși inofensivi și a împinge centrul lor de gravitate în Asia, Rusia căuta eșire prin centrul Europei la Adriatica și la Constantinopol. După Germani, linia de despărțire între Germani și Ruși trebuia să fie o linie începînd dela Marea Albă, scoborînd dealungul Mării Baltice în jos spre lacul Peipus și sfîrșind cu cursul Donului la Marea Neagră. Pentru Ruși despărțirea între ei și Germani trebuia să o facă o linie urmînd cam actuala linie de despărțire între Polonia și Germania, coprinzînd imperiul austro-ungar și sfîrșind la Triest.

Acestea erau datele mari ale problemelor războiului mondial

la izbucnirea lui. Romînia nu avea nici un amestec în conflictul anglo-german. Dacă războiul s'ar fi purtat pe mare, pe frontul de apus, sau în Egipt, nu ar fi fost nici o primejdie pentru noi, sau în orice caz nici o posibilitate de amestec.

Dar Romînia avea toate interesele ei legate de conflictul ruso-german. Oricum ar fi eşit războiul, dacă o hotărîre trebuia să intervie asupra zonei contestate dintre Germani şi Ruşi, independenţa Romîniei era compromisă, fie că i se recunoşteau sau nu extensiuni teritoriale. Dacă Austria trebuia să dispară înglobată în conglomeratul german sau în conglomeratul rus, Romînia urma fatal soarta Austriei.

Aceasta era problema care s'a pus Consiliului de Coroană dela Sinaia la izbucnirea războiului mondial şi la această problemă s'au dat două răspunsuri, ambele din lagărul conservator.

Petre Carp nevoind să ţină socoteală de conexiunea conflictului anglo-german cu cel ruso-german, şi-a formulat părerea pe convingerea sinceră, că dacă Romînia este condamnată să dispară ca stat independent în conflictul dintre Germani şi Slavi, ea trebue să prefere pe Germani înaintea Slavilor. Părerea care a atribuit toată importanţa cuvenită conflictului anglo-german şi celui franco-german a triumfat fără a face totuşi nici un avans Rusiei. Romînia a refuzat Germaniei cooperarea armată la care o obliga tratatul de alianţă, şi se părea că totul este definitiv aranjat pentru a aştepta cu arma la picior momentul în care s'ar fi decis de soarta noastră, peste capul nostru şi în folosul uneia sau a celeilalte părţi.

O ţară mică avînd o armată intactă şi o economie nezdruncinată nu putea fi aşa de uşor maltratată la lichidarea socotelilor ruso-germane ori de ce parte ar fi fost victoria.

Dar îndată ce mersul vertiginos al Germanilor s'a oprit în faţa Parisului şi frontul de apus s'a fixat pe Marna, ca prin minune în locul celor două păreri dela Consiliul de Coroană, au apărut patru din care una cu desăvîrşire nouă pentru modul cum se punea atunci problema, şi care părere în cele din urmă a şi triumfat, poate tocmai pentru acest motiv. Autorul acestei păreri este d. Tache Ionescu. După d-sa războiul nu era interesant decît între Anglo-Francezi şi Germani. In răsărit lucrul era secundar, victoria engleză trebuia să aducă fatal şi victoria rusă şi atunci era inutilă orice ezitare; soarta trebuia primită cu inima largă, şi datoria noastră era să ne îngrijim numai să avem o mînă bună alături de victorioşi. Romînia ar fi luat teritorii peste munţi, dar se pierdea cu totul în Rusia,—cum însă lucrul era inevitabil, orice calcul orice prudenţă, orice pregătire, erau inutilităţi.

Alături de acest sistem, d. Stere a susţinut un sistem special al său. Infrîngerea Rusiei nu făcea nici o îndoială pentru d. Stere; d-sa cunoştea prea bine lucrurile din Rusia şi era convins, nu numai că Rusia va fi înfrîntă milităreşte, dar şi că se va prăbuşi în revoluţie. D. Stere n'a fost crezut, şi din cauza aceasta d-sa nu şi-a putut impune sistemul d-sale. După d. Stere do-

minaţiunea germană în Orient era fatală din cauza prăbuşirii Rusiei şi intrarea Romîniei în zona intereselor germane, fatală de asemenea, orice s'ar fi întîmplat pe frontul de apus. Dar victoria germană în Orient trebuia amortizată oarecum, împiedicînd ca Austria să devie o provincie germană. Austria, reorganizată pe baze naţionale, devenea un adăpost pentru toate neamurile mărunte din centrul Europei, în contra dominaţiunii germane. Mittel-Europa s'ar fi tratat altfel cu o Austrie tare decît cu fiecare popor în parte. Viitorul Romîniei şi salvarea ei erau legate de viitorul şi de soarta Austriei. Problema naţională romînească devenea o problemă interioară în organizarea Europei Centrale cu o Austrie puternică, pe cînd cu o Austrie slabă sau fără Austria, Germania ar fi fost prea puternică şi prea superior înarmată economiceşte şi cultural faţă de micile popoare din centrul şi sud-estul Europei, ca interesele specific romîneşti să se bucure de o favoare specială. Romînia cîştigînd teritorii în contra Rusiei, era obligată să cointereseze întreaga Europă Centrală la menţinerea alipirii Basarabiei şi aceasta n'o putea spera decît dela o Austrie reorganizată.

Din toate sistemele a reuşit sistemul d-lui Tache Ionescu. Motivul adevărat al succesului d-lui Tache Ionescu a fost nu atît cauza naţională, cît frica de Rusia. Dacă victoria aliaţilor era sigură, Monarhia Austro-Ungară nu putea scăpa teafără din înfrîngere, şi atunci independent de politica Romîniei, politica pe care victorioşii erau s'o adopte faţă de celelalte popoare din Monarhie, trebuiau s'o aplice şi Romînilor,—şi orice avantaje politice ar fi dobîndit Romînii de peste munţi, ele trebuiau să folosească Romîniei.

Dar judecata rece pe care o poate face astăzi oricine, nu şi-a făcut-o guvernul din 1916.

In concepţiunea guvernului de atunci, războiul Romîniei trebuia să fie numai o înscriere în rîndurile aliaţilor şi în tabloul de moştenitori ai Austriei, de frică ca nu cumva Rusia victorioasă să respingă mai tîrziu înscrierea Romîniei şi poate să-i aplice şi o pedeapsă pentru cutezanţa ce a avut de a-şi permite luxul unei politici proprii. Romînia a intrat în războiu în urma unui ultimatum din partea Rusiei şi acest fapt caracterizează pe deplin natura politicei romîneşti din August 1916. Politica naţională nu se face de frică. Primind injoncţiunea dela Petrograd şi intrînd în războiu, Romînia renunţa în mod tacit la independenţa ei şi înstrăina de frică libertatea pe care o dobîndise prin ruperea tratatului de alianţă cu Puterile Centrale.

Precauţiunea din convenţiunea dela 4 August ca Romînia să fie tratată la pace pe picior de egalitate cu Marile Puteri, dovedea frica pe care o avea guvernul romîn că victoria va aduce umilinţe ţării.

Intrînd în războiu alăturea de Ruşi, Romînia a suferit soarta armelor Rusiei. Aportul ei, chiar bine pregătit şi bine condus, nu putea schimba înfrîngerea şi destrăbălarea rusă în victorie. Infrîngerea Rusiei ar fi atras în mod fatal şi înfrîngerea anglo-francezilor dacă nu intervenea America. Intervenţia Americei a fost pre-

ţuită sub valoarea ei în Rusia, de aceia ţarul a încercat să facă pace separată în Februar 1917, lucru care i-a adus căderea şi a deschis drumul revoluţiei. Dacă pacea ruso-germană reuşea, Romînia era destinată să fie unul dintre obiectele de compensaţie: Rusia lua Moldova şi Dobrogea, iar Austria Muntenia. Dar revoluţia rusă şi intervenţia Americei au schimbat cursul evenimentelor şi Germanii, care păreau siguri de victorie prin căderea Rusiei, au fost înfrînţi şi ei prin cooperarea Americei.

* * *

Din ziua semnării armistiţiului cu Germanii, Romînia—legată de interesele germane prin pacea dela Bucureşti—redevenea iarăşi o funcţiune în cadrul intereselor aliaţilor.

De astă dată nu mai putea fi o variaţiune prea mare de sisteme politice, căci toate combinaţiunile cu Austria şi Germania cădeau prin înfrîngerea Imperiilor Centrale, iar politica de frica Rusiei devenea acum o politică pur naţională, pentrucă Rusia nu mai era în rîndurile aliaţilor. Totuşi, îndată după victoria aliaţilor, s'au produs două sisteme în politica externă romînească. Sistemul d-lui Tache Ionescu după care Romînia nu are nimic mai bun de făcut decît să se pue cu totul la dispoziţia aliaţilor şi sistemul liberal, al complectei independenţi politice şi economice. Lipsa Rusiei a încurajat pe liberali şi a provocat îndepărtarea d-lui Tache Ionescu şi a sistemului d-sale, chiar dupăce d. Brătianu a căzut dela cîrmă. Romînia a adoptat un sistem mijlociu semnînd tratatul de pace, dar a rămas totuşi angajată în politica de dulce rezistenţă, de redobîndire treptată a independenţii pierdute prin ruina economică şi financiară lăsată de războiu.

Dar soluţiunea dată de guvernul romîn problemei atît de delicate a păcii nu poate fi soluţiunea definitivă a problemei politice externe romîneşti. Prin această soluţiune nu se satisface decît unul din cele trei postulate ale unei bune politici externe, şi încă şi acela în mod incomplect: problema teritoriilor naţionale. Rămîn nesatisfăcute şi nerezolvate, nici măcar principial, problemele relative la siguranţa graniţelor şi la protecţia intereselor economice ale statului în raport cu străinătatea. Şi aceste două postulate rămîn nerezolvate din cauza situaţiunii generale europene lăsate de războiu şi a celei create prin pacea dela Paris.

* * *

Războiul a desfiinţat puterea militară a Rusiei şi a ajutat izbucnirea revoluţiei care a dărîmat imperiul ţarilor. In războiu s'a prăbuşit puterea militară a Germaniei şi a Austriei, şi războiul a uzat forţele economice ale Europei întregi.

La 12 Noembrie 1918 cînd s'a încheiat armistiţiul pe frontul de apus, Europa era toată o ruină economică şi militară; războiul ţinuse prea mult şi numai aportul proaspăt al Americei şi puterea ei militară şi economică enormă şi neatinsă, dădea victorioşilor satisfacţiunea şi speranţa în recoltarea tuturor roadelor victoriei.

America era autoarea şi garanţia victoriei, pe puterea Americei trebuia să se construiască pacea.

Lipsa Rusiei din rîndurile Antantei a fost complect nesocotită şi toată problema păcii s'a învîrtit în jurul mijloacelor de a găsi formulele necesare pentru a tranzacţiona între principiile expuse de prezidentul Wilson în cele 14 puncte şi între interesele victorioşilor apuseni. Astfel s'a inventat teoria mandatului pentru coloniile germane, teoria ocupaţiunii prelungite şi a plebiscitului pentru teritoriile destinate a fi deslipite din imperiul german şi teoria reparaţiunilor pentru despăgubirile de războiu.

Principiul autodeterminării popoarelor a fost întrebuinţat pentru desfiinţarea Austriei.

In dosul principiilor eterice ale prezidentului Wilson s'a strecurat pacea victoriei prin forţă. Germania a fost deposedată de flotă şi de colonii pentru a satisface pe Englezi, şi a fost micşorată ca teritoriu pentru a asigura pe Francezi. In plus ea a fost supusă la plata unei mari despăgubiri de războiu şi a fost obligată la un regim economic şi militar destinat a împiedica revenirea ei la starea dinainte de războiu. Austria a fost împărţită în state naţionale pentru a nu mai servi Germaniei drept apendice de penetraţiune în Orient, Polonia a fost creată ca zid despărţitor între Germani şi Ruşi, iar toate statele create sau mărite pe urmele Austro-Ungariei, au fost puse în funcţiune de sîrmă ghimpată în jurul Germaniei.

Dela graniţa răsăriteană a Poloniei şi a Romîniei încolo, Conferinţa dela Paris nu s'a mai ocupat, căci ea a crezut menirea ei îndeplinită dacă putea smulge prezidentului Wilson, printre cele 14 puncte, sistemul cercului de fier pentru Germania.

Pacea astfel concepută, era lovită de viţii fundamentale. Emanciparea naţionalităţilor nu se putea face fără a trezi războiul naţional între toate statele noui create sau mărite. Nici unul dintre popoarele eliberate nu e mulţumit şi nu e unul care să nu aibă acum Alsacia şi Lorena lui. Orice soluţiune s'ar fi dat dela Paris, ea ar fi avut aceiaşi soartă, pentrucă discordiile dintre micile popoare din centrul, răsăritul şi sud-estul Europei, care au trăit amestecate sub dominaţiunea germană, rusă, austriacă şi turcă, sînt ireductibile prin orice alte mijloace decît prin forţă.

Conferinţa dela Paris a crezut că găseşte cheia problemei în instituţia Ligii Naţiunilor pentru popoarele mici şi pentru cele învinse, şi în alianţa franco-anglo-americană, pentru garantarea situaţiunei Franţei pe Rin.

Pentru aceasta însă, trebuia ca America, pe prestigiul căreia se baza întreaga construcţiune a păcii, să aducă ea deocamdată forţa materială necesară: armată şi bani. Pentru a impune pace şi respect hotărîrilor luate, trebuia cu alte cuvinte ca America să ocupe milităreşte aproape întreaga Europă şi să suporte cheltuelile de refacere. Sarcina era imposibilă şi de aceia America a pus pe prezidentul Wilson, care dăduse asigurări şi semnături în numele Americei, sub îngrijire medicală şi a respins din tratat tot ceiace constituia o obligaţiune pentru America.

Cu retragera Americei din mijlocul sistemului păcii dela

Paris, cădea și alianța anglo-franco-americană și Liga Națiunilor. Pacea însăși rămînea în vînt.

Dar pacea dela Paris păcătuia și prin inexplicabila ușurință cu care ea făcea abstracție de Rusia. In lipsa Rusiei, nu se putea hotărî nimic durabil pentru centrul și răsăritul Europei. Rusia tratată în lipsă ca învinsă, deposedată de provincii, închisă în Extremul Orient de Japonia, în Persia, în Asia Mică și la Constantinopol de Anglia, îndepărtată dela Gurile Dunărei de Romînia, îndepărtată din Baltică prin constituirea Poloniei, a statelor baltice și a Finlandei și prin pierderea insulelor Aland în favoarea Suediei, Rusia rămînea călcăiul lui Achile pentru toată construcția dela Paris.

Și lucrul s'a observat îndată ce s'au isprăvit sărbătorile victoriei și îndată ce s'au risipit iluziile cu America.

Astăzi, după retragerea Americei, aspirațiunile cancelariilor victorioase sînt foarte modeste. Ele urmăresc de aproape executarea păcii cu Germania, singurul punct unde influența lor este încă destul de puternică; încolo peste tot numai proecte și grija de a nu anticipa greșit asupra viitorului.

In Rusia, războiul social pe deoparte și războiul civil între naționalități și armatele imperialiste, pe de altă parte, împedică orice prevedere clară asupra viitorului.

Bolșevismul pînă în al treilea an de guvernare n'a reușit să dea o formă stabilă organizării de stat, chiar după concepțiunile lor politice. Sovietele au rămas fără nici o importanță și guvernul a luat forma pur asiatică a dictaturii prin teroare. Oricite succese militare ar avea un astfel de guvern în contra dușmanilor lui dinăuntru, dacă nu dă forme statornice de guvernare și dacă totul se leagă de soarta cîtorva persoane, este evident că nu putem construi nimic asupra Rusiei viitoare plecînd dela bolșevism.

Dar bolșevismul rus prin propaganda pe care o face în toată lumea și prin îndrăzneala cu care desfide puterile victorioase, ridică una din cele mai importante probleme asupra rezultatelor războiului mondial și asupra păcii viitoare, care nu este pacea dela Paris.

Războiul mondial a fost purtat de marile puteri industriale; Anglo-Saxonii și Francezii pe deoparte, Germanii pe de altă parte. Victoria trebuia să aducă îndepărtarea uneia din părți de pe piața lumii și pacea dela Paris s'a tratat în acest spirit, al îndepărtării concurenții germane. Durata prea mare a războiului a adus însă o profundă zdruncinare a mijloacelor de producțiune, și acum cînd victoria asupra Germanilor deschide victorioșilor toate piețile lumii în condițiuni de monopol, în loc ca producțiunea să se înzecească în țările victoroiase și să acapareze toată clientela lumii, ea scade, devine din ce în ce mai scumpă și mai nesigură. Cauza acestui fenomen este pretențiunea claselor muncitoare de a lua parte și ele la beneficiile monopolului dobîndit prin victoria asupra Germanilor. Atîta timp cît pe piețile mondiale produsele anglo-americane și cele franceze erau concurate de

produsele germane, maximul de salar era mărginit de minimul de cîștig fixat prin concurența germană. Mulțimea produselor apăsa asupra claselor lucrătoare și-i fixa condițiunile de viață în raport cu succesele sau insuccesele concurenței. Astăzi, sub regimul monopolului, lucrătorii pretind să ia ei partea leului din beneficiile comerțului și industriei și să reducă la nimic rolul inițiativei și al capitalului, de oarece—oricum și oricît s'ar produce,—plasamentul e sigur și foarte remunerator. Capitalismul, victorios față de Germani, nu poate recolta roadele victorioase din cauza revendicărilor muncitorești. Regimul monopolului omoară producțiunea, și în regimul capitalist, cași în cel socialist, prin valoarea excesivă pe care o capătă munca și prin pierderea imboldului la muncă.

Dar scăderea continuă a producțiunii aduce continua depreciere a monedei, dezorganizează finanțele și viața de stat, dărîmă structura socială existentă și pregătește calea anarhiei.

Astfel, se observă fenomenul curios, că pe cînd în Germania învinsă, clasa muncitoare a reînceput lucrul pentru a răspunde condițiilor de robire ale păcii,—în țările victorioase criza socială este în creștere și nu se vede sfîrșitul ei decît sau prin restabilirea sistemului concurenței dinainte de războiu, sau prin introducerea muncii obligatorii de către socialiștii victorioși. Triumful socialismului astăzi este foarte favorizat de valoarea excesivă pe care o are munca, dar experimentarea sistemului socialist de guvernare și de organizare socială într'o epocă de complectă lipsă de producțiune, ar aduce cea mai formală și mai complectă desmințire teoriilor socialiste și ar readuce triumfătoare societatea burgheză, mult mai degrabă decît s'ar putea crede, însă într'o lume sălbăticită de mizerie.

Oricum ar fi, această criză a victoriei capitalismului anglo-saxon asupra Germanilor deschide perspective imense și dă viață artificială bolșevismului rus. Anglia, Franța și America nu pot păși la răsturnarea regimului bolșevist din Rusia, pentrucă lucrătorii organizați din aceste țări văd în căderea bolșevismului înfrîngerea lor proprie.

Fierberea socială, provocată de valoarea muncii sub regimul monopolului, favorizează pe de altă parte propaganda bolșevistă. Nimic nu se poate așeza în mod solid, și pe cînd diplomația continuă a face de gardă și a lua tot felul de precauțiuni în contra Germaniei, războiul social se intețește, Lenin și Trotzky devin simbolul aspirațiunilor claselor proletare din toată lumea, succesele lor încălzesc milioane de oameni de pretutindeni și capitalismul victorios dă îndărăt în fața noului dușman neașteptat, face concesiuni pe un teren la capătul căruia este prăpastia și nu îndrăznește să creadă că victoria asupra Germaniei și pacea așezată cu atîta artă, înseamnă moartea lui și ruina societății burgheze.

Și pe cînd rezultatul războiului capitalist între Germani și Anglo-Saxoni amenință să se traducă printr'o catastrofă socială,—popoarele, minate în acest războiu sub biciul aspirațiunilor naționale, stau fixate asupra acestor aspirațiuni, ele sînt intransigente,

gata de luptă şi transformă centrul, răsăritul şi sud-estul Europei intr'un imens lagăr de războiu, in care pacea nu poate fi decît intermitentă. Incepind dela granița elveto-italiană, pe tot litoralul Mării Mediterane, continuind prin Marea Neagră şi urcind pe Don in sus pînă la Marea Albă, in tot cuprinsul zonei contestate dintre Germani şi Ruşi, războiul național este starea normală in urma păcii dela Paris.

Dar această situațiune nu poate dura. Pacea dela Paris, debordată şi subminată de războiul social şi de războiul național, nu este o soluțiune a problemelor mondiale care au provocat războiul; constringerea Germaniei agravează situațiunea in loc s'o limpezească; şi cîştigurile dobîndite de victorioşi devin iluzorii, atîta timp cît ei vor sta pe terenul pe care s'au pus la Paris. Conferința s'a disolvat fără nici un rezultat şi Liga Națiunilor, care trebuia să-i ia locul şi să asigure pacea lumii şi executarea hotăririlor conferinții, nu poate lua naştere decît ca o parodie politică.

Liga Națiunilor era, după concepțiunea Prezidentului Wilson, puterea care trebuia să închege Europa devenită politiceşte fluidă prin războiu şi prin rezultatele lui. Prezidentul Wilson este singurul dintre oamenii politici chemați a hotări asupra destinelor omenirii care a ințeles că vidul, pe care-l producea în Europa reducerea Germaniei şi desființarea Austriei şi a Rusiei, trebue înlocuit cu ceva şi că pacea nu poate fi restabilită în lume numai prin măsuri de constringere în contra Germaniei.

Dar concepțiunea aceasta a Ligii Națiunilor, dacă era foarte armonică din punct de vedere logic, era inaplicabilă în practică din două puncte de vedere. Mai intâiu, pentruca o Ligă a Națiunilor în sens larg, cum o întrevedea Prezidentul Wilson, să poată lua ființă, trebuia ca Națiunile toate să fie constituite şi consolidate. Principiul naționalităților nu a ajuns însă la deplină maturitate decît dealungul coastelor europene, începînd dela Danzig pînă la Triest. In centrul Europei şi dealungul restului de coaste, naționalitățile sînt astăzi abia în stare de fermentațiune, sînt ca nişte blocuri rudimentare, abia desprinse din construcțiunile imperiale în care au servit pînă acum. Principiul naționalităților a ser it ca dinamită pentru a disolva Europa Centrală şi Răsăriteană şi nu se poate cere bucăților împrăştiate să ia parte imediat la o construcțiune armonică a lumii, cînd ele singure nu şi-au găsit încă forma şi echilibrul definitiv.

Dar Liga Națiunilor era o idee moartă, pentrucă constituirea ei ar fi însemnat oprirea evoluției omenirii.

Englejii satisfăcuți de rezultatele războiului contra Germanilor şi Francejii, obsedați de amenințarea germană, sînt singurele popoare care ar dori ca situațiunea de astăzi să se prelungească la infinit şi ca lumea întreagă să coopereze la menținerea ei. Liga Națiunilor, concepută ca o instituție de apărare a intereselor franco-engleze, nu este o instituție eternă şi nu samănă deloc cu Liga Națiunilor, imaginată de Prezidentul Wilson.

Lipsită de constringerea pe care o exercita Rusia, cu Austria disolvată în state naționale rivale, şi cu Germania încătuşată şi lipsită de teritoriile bogate în mine de cărbuni şi în materii prime, — Europa nu poate intra în pace, pe simple formule umanitare şi egalitare.

Dar care pot fi atunci perspectivele de viitor în această Europă fluidă politiceşte?

Pentru a putea descifra ceva din haosul politic de astăzi, trebue să ne reintoarcem la problemele mari politice care au provocat războiul şi să vedem întrucît aceste probleme au fost rezolvate prin războiu şi prin pace. Problema anglo-germană a fost rezolvată. Drumul spre India a fost cîştigat de Engleji, Constantinopolul, Egipitul, Siria, Mesopotania, Palestina, Arabia şi Persia au intrat în stăpînire engleză, coloniile germane din centrul Africei de asemenea, — aşa că astăzi Anglia nu mai are nici un concurent pe drumul Indiilor, şi calea de apă îi este asigurată de o largă stăpînire a coastelor. Drumuri de fier dela Constantinopol pînă la Calcuata şi dela Cairo la Capo, vor asigura stăpînirea engleză în Asia şi în Africa.

Anglia nu mai este amenințată astăzi decît de mişcarea națională şi de mişcarea socială, pe care o întrețin bolşevicii în posesiunile engleze şi chiar în sînul Metropolei.

Problema ruso-germană însă, de care era legată soarta noastră, n'a fost rezolvată nici într'un sens, ci a fost numai suspendată din cauza revoluției ruse şi a infringerii germane.

Prima indicațiune asupra viitorului - o dă soarta Constantinopolului. Intre Franța şi Anglia este o deosebire de vederi fundamentală asupra viitorului imperiului turcesc şi asupra capitalei lui.

Interesele franceze cer ca Sultanul să rămînă la Constantinopol, pentruca Franța să-şi poată menține influența ei tradițională în Orient prin intermediul Turciei şi pentruca să poată întreține speranța Rusiei în dobîndirea strîmtorilor Mării Negre.

Fără această atracțiune, Rusia nu ar mai avea nici un interes să cultive o alianță cu Puterile apusene şi apropierea ei de Germania ar fi fatală.

Politica engleză, practică şi pozitivă ca totdeauna, duce direct la stăpînirea strîmtorilor de către Anglia. Avînd Constantinopolul, Anglia va domina întreg comerțul Europei Orientale prin stăpînirea Mării Negre, şi a Europii Centrale prin stăpînirea Dunărei. Influența franceză în Orient este amenințată cu soarta pe care a avut-o influența franceză din Egipt. Cu instalarea Englejilor la Constantinopol, Europa Continentală ar pierde pentru totdeauna ambițiunea de a avea o însemnată flotă de războiu, căci toate mările ar fi în mîinile Angliei.

Din punct de vedere politico-economic, stăpînirea Englejilor la Constantinopol ar fi poate soluțiunea ideală a acestei grave probleme orientale care zbuciumă Europa de mai bine de o sută de ani şi din care s'a aprins şi războiul mondial.

Din concurenţa ruso-germano-engleză asupra Orientului, dacă
esă stăpînirea engleză, popoarele orientale nu mai au a se teme
nici de cotropirea rusă, nici de înăbuşirea economică germană.
Anglia şi-ar lua astfel o misiune civilizatoare şi pacifică în Europa;
şi penetraţiunea ei în centrul Europei ar lega-o pentru prima
dată de afacerile europene, într'un spirit cu totul altul decît a-
cela de care ea a fost condusă în politica ei de distrugere a Pu-
terilor europene cu tendinţe de heghemonie continentală şi mari-
timă. Anglia ar deveni pentru întâia dată o putere solidară cu
interesele generale europene, şi în jurul ei s'ar putea grupa sta-
tele Europei pe baza intereselor economice.

Pătrunderea Angliei în Europa Centrală ar însemna însă re-
trogradarea politicii naţionale şi ridicarea politicii economice ca
bază a organizaţiunii interioare a Europei.

Conflictul franco-german, pe care sta toată politica franceză,
conflictul slavo-german care frămînta întreaga Europă Centrală,
conflictul ruso-german asupra expansiunii în Asia, — toate ar că-
dea pe al doilea plan, toate ar deveni inoperante în politica mon-
dială, pentrucă nici unul nu ar mai putea ajunge la acuitatea
dinainte de războiu, şi nici o aspiraţiune nu ar mai putea fi hră-
nită pînă la paroxism.

Anglia vine în Europa cu ideia internaţionalizării economice,
şi pentru Anglia barierele naţionale din Europa sînt de acum
înainte simple convenţiuni care nu pot duce la tulburarea păcii.
In jurul Angliei se vor putea forma cu vremea Statele Unite ale
Europei, atunci cînd rigorile tratatului de pace faţă de Germania
vor fi ridicate sau uitate şi cînd furia naţionalistă, care domneşte
astăzi, va fi înecată în mizeria economică lăsată de războiul na-
ţional.

Politica europeană îşi schimbă astfel complect axa ei tra-
diţională. Politica echilibrului continental cade prin căderea Impe-
riilor Centrale şi a Rusiei. In locul ei pacea dela Paris a încer-
cat un sistem hibrid, un amestec al politicii echilibrului cu poli-
tica naţională; dar sistemul acesta n'a rezistat nici măcar pe tim-
pul cît au durat lucrările Conferinţii.

Cele două Mari Puteri, care au rămas să decidă asupra soar-
tei Europei: Anglia şi Franţa, au luat căi deosebite în momentul
închiderii Conferinţii. Franţa a rămas la punctul de vedere al e-
chilibrului pe Rin, ca problemă dominantă în Europa, înţelegînd
să utilizeze sistemul statelor naţionale în măsura în care acest sis-
tem întărea echilibrul pe Rin, stabilit prin pacea dela Paris;
Anglia, trecînd şi peste ideia de echilibru şi peste cea naţională,
se interpune între Germani şi Ruşi şi dă conflictului germano-rus,
rămas în suspensie din cauza înfrîngerii lor, o soluţie engleză.

Problema ruso-germană, rămasă nerezolvată la Paris, este o
problemă a cărei soluţiune principală se dă acum prin stabilirea
Englejilor ca stăpîni la Constantinopol, în Marea Neagră şi pe Du-
năre. In Orient nu mai poate fi vorba de heghemonie rusă sau ger-

mană, odată ce Englejii stăpînesc mările şi gurile rîurilor cuprinse în faimoasa zonă contestată dintre Germani şi Ruşi.

Cu pătrunderea Angliei în Europa, ideia naţională pe care o agitau cele două imperii concurente pentru a se submina unul pe altul, primeşte o satisfacţiune formală; dar ea este destinată să fie cu încetul împinsă afară din cadrul ideilor mari politice, pentru a lua loc în cadrul afacerelor de conştiinţă, în domeniul artei şi al civilizaţiei specifice fiecărui popor, fără efecte însemnate asupra vieţii practice în jurul căreia se învîrtesc problemele politice.

Astfel problemele mari, deduse în războiu, s'au simplificat prin eliminarea Rusiei din sistemul Antantei; în locul heghemoniei germane pe continent se aşează heghemonia engleză. Problema atît de complicată a zonei contestate dintre Ruşi şi Germani, în care acum bîntue războiul naţional, nu mai poate primi nici soluţia rusă, nici soluţia germană — ci, sub influenţa engleză, toate popoarele aşezate pe acea făşie de pămînt, care trebuia să asigure dominaţiunea în Europa fie a Ruşilor, fie a Germanilor, merg spre ideia de stat economic, supra-naţional.

Dar succesul Angliei în Europa, şi inaugurarea nouei faze de organizare continentală pe baze economice depinde de succesul ei în contra Rusiei revoluţionare.

Anglia reprezintă astăzi ideia internaţionalizării capitaliste şi în această calitate ea este în luptă cu ideia internaţionalizării proletare din Rusia.

Comunismul rus nu este o revoluţiune politică şi socială naţională, ci este o încercare de a răsturna întreg sistemul social capitalist din lume.

In urma războiului, statele europene sleite economiceşte, cu enorme datorii pe spinare, cu un mare deficit în producţie din cauza pierderii de braţe şi de utilaj, nu pot opune decît o rezistenţă mediocră propagandei comuniste.

In centrul Europei, unde sentimentul naţional ţine în frîu ideia internaţionalismului proletar, pătrunderea Angliei, ca protectoare a statelor naţionale rivale, este foarte uşoară. Războiul naţional permanent din centrul Europei încetează prin trăsătura de unire pe care o aduc Englejii; statele naţionale vor primi protectoratul englez din nevoia de a se menţine ca state şi de a începe refacerea economică, dar la sfîrşitul perioadei de refacere ele nu vor mai putea trăi decît pe legăturile internaţionale, stabilite de Englejii, şi nu vor mai putea reveni la sistemul clasic al suveranităţii naţionale. Solidaritatea economică va fi înlocuit noţiunea suveranităţii absolute.

Victoria Angliei asupra războiului naţional din centrul Europei, lăsat de păcile dela Paris, este deci asigurată.

Nu tot aşa de uşor stau lucrurile cu războiul social.

Rusia comunistă este mult mai greu de învins. Bolşevicii dîndu-şi bine sama că în situaţiunea lăsată de războiu, din cauza lipsei de comunicaţii şi de producţie, braţele au ajuns atotputernice, — ei nu se descurajează, nu obosesc şi nu amînă realizarea pla-

nurilor lor; ei încurajează organizaţiunile muncitoreşti în lupta în contra capitalului pentru a-l distruge, şi văd o primejdie în orice încercare de a readuce supraproducţiunea şi libera circulaţie internaţională a bunurilor.

Bolşevicii îşi dau bine sama apoi, că duşmanul lor principal este Anglia şi America, ţări producătoare şi bogate, şi de aceia toate sforţările lor le îndreaptă în internaţionalismul capitalist anglo-saxon. Ei agită în Turcia, în Persia, în Arabia, în Egipt şi în Indii, ei suscită revoluţia în America, şi îşi pun toată nădejdea în disoluţia imperiului colonial britanic şi în încetarea producţiunii americane.

Lupta aceasta are proporţiuni gigantice, deşi nu este înşirată pe anumite fronturi. Şi o tabără şi alta fac apel la noui alianţe; şi pe cînd bolşevicii fac apel la toate nemulţumirile, la toate slăbiciunile sistemului capitalist, naţional şi internaţional, învie speranţa învinşilor, trezesc ura de rasă şi fanatismul religios, exploatează lipsa şi scumpetea de pretutindenea, — Anglia şi America se preocupă de restabilirea producţiei şi a comerţului mondial, studiază noui sisteme de credite, noui baze de convenţiuni între state, şi se apropie din ce în ce de Germania.

Punctul de echilibru şi speranţa ambelor tabere în luptă astăzi este Germania.

Germania este sfîşiată de lupta între spartachism, sau bolşevism german, şi între curentul naţional sub diferitele lui forme, dela conservatorii lui Westrap, pînă la socialiştii moderaţi care compun majoritatea guvernului de astăzi.

Spartachiştii privesc spre Rusia şi aşteaptă căderea Poloniei sub loviturile armatelor roşii ruseşti pentru a pune mîna pe cîrmă şi a continua lupta în contra Angliei, alături de Rusia pe teren social; naţionaliştii aşteaptă cu răbdare desfacerea legăturilor dela Versailles prin necesitatea în care se vor afla Aliaţii, şi în special Anglia, de a lupta în contra Rusiei prin ordine şi supraproducţiune.

Pînă acum toate încercările spartachiste din Germania au fost înăbuşite în sînge, dar problema devine din ce în ce mai grea şi mai complicată. În urma ratificării tratatului de pace, vin necontenit la scadenţă clauze umilitoare, unele materialmente imposibil de executat, iar altele aducînd o însemnată paralizie a puterii de producţiune germană, toate uzînd peste măsură autoritatea guvernului şi puterea lui de rezistenţă, în acelaşi timp concentrarea bolşevică la graniţa poloneză şi situaţiunea extrem de grea a Poloniei, complicată şi cu ura dintre Poloneji şi Germani, face ca rezultatul luptei ce se va decide probabil în primăvară să fie nesigur.

Probabilităţile sînt însă pentru victoria Angliei. Internaţionalismul proletar este şi rămîne o doctrină în teorie şi o nebunie în practică. Chiar dacă bolşevicii ar reuşi să dărîme construcţia colosală a imperiului britanic prin revoluţie, ceiace pare o absurditate, totuşi intronarea domniei proletarilor în lume ar fi imposibilă, şi revenirea la sistemul burghez sigură, după o perioadă

mai mult sau mai puţin lungă de barbarie. Proletarii devin burghezi la putere, omul nu se desbracă de instincte decît cînd îi sînt cu totul nefolositoare. În starea economică pe care o lasă revoluţia, cînd fiecare trebue să se gîndească întâiu la el şi la ai lui, din cauza lipsei de producţiune şi de circulaţie sigură şi regulată a bunurilor, instinctul de conservare ar învinge toate măsurile de constrîngere pe care le-ar lua organizaţia comunistă pentru a învinge înclinaţiunea naturală a omului către grija de sine însuşi.

Sistemul socialist întreg se bazează pe ipoteza supraproducţiunii care ar ajunge la aşa de mare desvoltare, încît salariile ar scădea pînă la animalizarea lucrătorilor. Soluţia socialistă este comunizarea mijloacelor de producţiune pentru a împiedica acest efect funest pentru lucrători, al supraproducţiunii. Comunizarea ar aduce reglementarea producţiunii şi un echilibru stabil social, o societate fără greve, fără şomaj şi cu o muncă limitată numai la nevoile stricte, repartizată asupra tuturor membrilor societăţii. Pentru aceasta ar trebui însă ca toate popoarele să aibă acelaşi grad de cultură, aceiaşi civilizaţie şi aceiaşi desvoltare de utilaj technic, şi aceiaşi capacitate de a munci şi a produce.

Lucrul este imposibil şi ideologia socialistă s'a dovedit la toate încercările inexactă. Lucrătorii n'au ajuns în mizerie în ţările cu supraproducţiune, ci starea lor morală şi materială a mers pretutindenea îmbunătăţindu-se paralel cu progresul technic şi cu înmulţirea mijloacelor de producţiune.

Supraproducţiunea a fost reglementată în ţările bine organizate prin cartel şi înţelegere între capitaliştii întreprinzători. Abuzurile fac obiectul legilor represive şi ale moralei, dar ele nu pot justifica o răsturnare contrară firii omeneşti. Socializarea este o chestiune de cultură şi de progres technic şi nici de cum materie revoluţionară.

Revoluţia distruge şi ea aduce totdeauna reacţiunea.

Ori din ce punct de vedere am căuta deci să cercetăm rezultatul luptei dintre internaţionalismul capitalist anglo-saxon şi internaţionalismul proletar rus, nu putem zări victoria comunismului proletar.

Conturul unor schimbări radicale în omenire se proectează asupra viitorului ca urmare durabilă şi însemnată a marelui războiu mondial. Viaţa popoarelor ia o nouă formă: interesele economice tind să facă din sentimentul naţional o simplă prejudecată sau o chestiune de conştiinţă sau de particularism cultural şi artistic; specializarea omenirii pe produse şi pe regiuni productive în anumite ramuri, va fi rezultatul mare şi durabil al războiului mondial.

Necesitatea de a pune capăt războiului naţional din centrul Europei, a îndemnat Anglia să devie o putere continentală europeană şi a legat-o de interesele economice continentale.

Cartierul ei general aşezat la Budapesta, are în acelaşi timp toată înfăţişarea unui post de observaţie sau a unei linii de baraj în contra penetraţiunii germane în Europa Centrală. Dar ne-

cesitatea de a lupta în contra comunismului rus pe singura cale posibilă, aceia a producțiunii abundente și a restabilirii vieții normale, pe continent mai întâiu, și apoi dela periferie spre centru și în Rusia, obligă pe Anglia să se apropie de Germania și să stabilească un program comun de producțiune și de circulație a bunurilor.

Revoluția rusă și mișcările sociale din toată lumea împing spre pacea economică anglo-germană, spre specializarea în producția mondială, spre un fel de cartel între state, — întocmai după cum în perioada care a precedat înflorirea maximă din ultimul timp a industriei, a răsărit ideia trusturilor și a cartelurilor din lupta pe viață și pe moarte a industriașilor. Cu sistemul trusturilor și a cartelurilor, industria națională a luat proporții fantastice în statele industriale; dar lupta încetată între întreprinderile naționale, prin înțelegere și specializare, s'a transformat repede în luptă pe viață și pe moarte între statele producătoare, îndată ce — grație organizării interioare naționale — puterea de producțiune s'a mărit în proporții neașteptate, și nevoia de piețe străine libere de concurență s'a făcut tot mai viu simțită. Această luptă crudă, care s'a numit războiul mondial, este în istoria desvoltării industriale a lumii ceia ce a fost pentru industriile americane, la începutul înfloririi lor, lupta „pungii celei mai lungi" sau „lupta pe răpunerea capului". Ea s'a încheiat cu o pace oarbă, și cu totul alături de direcțiunea către care împinge desvoltarea istorică în ciuda pasiunilor și a frazelor pompoase.

Învinșilor și învingătorilor, ruinați și amenințați de cataclismul revoluției sociale, nu le trebue decît timpul de a vedea că ei au fost simpli actori inconștienți într'o dramă mult superioară concepțiunii și voinții lor, că nici unul n'a cîștigat ceiace a urmărit; dar că, prin sacrificiile tuturor, omenirea a plătit un principiu nou de viață, pe care nu l-ar fi putut dobîndi prin mii de ani de desvoltare pașnică.

Principiul nou este cooperarea internațională, ridicarea barierelor naționale înguste și ruinătoare, înfrînarea tendințelor de acaparare a statelor mari prin puterea lor militară, și egala îndreptățire economică a tuturor popoarelor. Procesul nouei organizațiuni este abia in embrion, ce e drept, dar sfîrșitul războiului social nu se poate întrevedea decît la maturitatea noului principiu.

Cartelul internațional în producțiune și libera circulațiune internațională a bunurilor va fi pacea care va încheia războiul mondial, pace față de care cea dela Paris va părea tot atît de veche ca și pacea dela Westfalia.

Bolșevicii vor fi jucat și ei un rol foarte important, căci prin acțiunea lor și prin sacrificiile impuse Rusiei, sleite deja de războiul imperialist, vor fi forțat Anglia victorioasă să-și transforme victoria dintr'un monopol odios — germene de noui războae și de noui ruine — într'un cartel prosper și pacific.

Astfel privind la măreția evenimentelor de războiu, și la

formidabilul pas spre progres și civilizație cu care acest războiu se închee, — constatăm și cu ocazia marelui războiu, că istoria omenirii nu este în mînile oamenilor, că oamenii, mărunți și răi, sînt simple jucării în mînile Destinului care le cere jertfe sîngeroase, enorme, pentru a-i învăța cîte un adevăr elementar pe care, altfel, ei nu ar fi niciodată în stare să-l înțeleagă.

31 Ianuar 1920 **A. Corteanu**

Mă vei chema?...

Aștept ca să mă chemi strivit de dor,
Iubirea mea atîta-i de sfioasă,
Că lacrămilor să deschid izvor
Sfiala nu mă lasă.

Dar dac' aș ști că, singur și stinghor,
Iți amintești de mine ziua toată
Și 'n taină rogi îndurătorul Cer
Să ne 'ntîlnim odată;

De-ar fi s'aud și glasul tău iubit,—
Ca pasărea spre calde țări străine,
Ca mama la copilul său dorit,
Eu aș zbura la tine.

Dar cît mă doare sufletu-mi tăcut
Nu pot găsi în limba mea cuvinte
Cînd mă gîndesc că, poate, de trecut
Tu nu-ți aduci aminte...

Că sbuciumul de care-acum mă sting
E pentru tine-o pagină uitată...
Sînt ani de cînd aștept și 'n umbră plîng!
Mă vei chema vreodată?...

Fantazie

Cine știe ce spune o rază de lună,
Cînd sărută încet și sfios lăcrămioare,
Visător se apleacă spre flori de cicoare
Și în aer albastru mirezme adună,—
Cine știe ce spune o rază de lună?

Ea visează, și erburi ascultă tăcute,
Cu căpșorul plecat stă garofa debilă,
Romanița se uită cu-amor și cu milă
Spre un crin ce zădarnic ar vrea s'o sărute...
Ea visează, și erburi ascultă tăcute.

Cînd ea țese pe lac argintie năframă,
O undină ce 'n păr are stele de rouă
Cu ușoare și albe mînuți amîndouă
Vrea s'o prindă și rîde, și dornic o cheamă,
Cînd ea țese pe lac argintie năframă.

Ea sărută cu dor pe un prinț din poveste
Imbrăcat în puternice zale de aur,
Ce răpune cu greu pe vrăjitul balaur,
Și-apoi mîndră îi ese în drum fără veste
Și sărută cu dor pe-al său prinț din poveste.

In pădure un bal de pitici luminează,
Unde fluturi lucesc pe su'cinele nante
Și'n covorul de iarbă s'aprind diamante,
Iar pîrăul murmură povești despre rază
Ce 'n pădure un bal de pitici luminează.

Dimineața, pădurea robită de vrajă,
Strălucind cu mărgele de rouă curată
Lin ascultă, în aur și foc îmbrăcată.
Iar acuma cuprinsă 'ntr'o tainică mreajă,
Lin ascultă pădurea robită de vrajă.

Bălți **Olga Vrabie**

Note pe marginea cărților

MAXIM GORKI

— NOTĂ REZUMATIVĂ —

Acum douăzeci de ani se răspîndi în lumea literară o veste cu totul senzațională: apariția, din prima zi glorioasă, a unui mare scriitor rus, eșit dintr'o clasă de oameni specifică Rusiei, din clasa vagabonzilor, a „desculților", a declasaților, a drojdiei omenești, a celor fără meserie și totuși de toate meseriile servile, un fel de *out-law* suspecți, prigoniți, primejdioși ordinei sociale.

Maxim Gorki, care intra în literatură ca un meteor, cași Maupassant altădată, și care ajunse celebru în Rusia dela o zi la alta, fu tălmăcit în toate limbile și deveni în scurtă vreme cunoscut și admirat în întreaga lume civilizată.

Gorki apăru ca o continuare a celei mai pure tradiții literare rusești, ca un reprezentant al laturii celei mai caracteristice a marii literaturi nordice, dar în acelaș timp ca un scriitor de o desăvîrșită originalitate.

Gorki are ca predecesori pe Dostoevschi din „Crimă și Pedeapsă" și din „Casa Morților" și pe Tolstoi din „Puterea Intunerecului", din unele „Povestiri" și din unele pagini din „Războiu și Pace".

Cași marii săi înaintași, el descopere în sufletele obscure și obtuze, adesea decăzute, ale celor mici, acel „grăunte de aur", de care a vorbit Dostoevschi. Mai mult. Cași genialii săi înaintași, el găsește adesea omenescul adevărat în sufletele tulburi ale celor din fundul cel mai de jos al omenirii, pe care el, în deosebire de predecesorii săi, îi alege de obiceiu dintr'o clasă specială, a vagabonzilor.

Dar între dînsul și înaintașii săi este o deosebire esențială. Gorki este o evoluție și o corectare. Dostoevschi și Tolstoi căutau,

și găseau, în sufletele mărginite ori vinovate, izvorul vieții morale, răspunsuri la marile probleme ale existenței. Plini de amintirea pescarilor depe malurile Ghenizaretului și a umililor lor urmași, ei cereau conștiinței celor săraci și neștiutori punctul inițial al regenerării morale a Europei cultivate. Atitudinea lui Dostoevschi și a lui Tolstoi față cu umanitatea mizeră, ignorantă și rătăcită din drumul drept, s'ar putea numi romantism evangelic.

Gorki însă este un realist. El este realistul curentului evangelic literar rusesc. In deosebire de Tolstoi, care a văzut pe cei mici și neștiutori dela distanță, în deosebire de Dostoevschi, care i-a văzut de aproape în „casa morților", dar care n'a fost din clasa lor,—Gorki a făcut parte dintre cei pe care i-a zugrăvit, și i-a zugrăvit așa cum sînt, fără să-i idealizeze. Pentru înaintașii săi, obosiți și desgustați de falșitatea și pervertirea morală a civilizației, clasa obijduită și ignorantă era un refugiu. Și orice refugiare în altă lume este romantism. Pentru Gorki, clasa vagabonzilor era mediul lui normal, de aici realismul său. De aici și frequența subiectelor sale din viața acestei clase.

Dar sufletul acestui realist avea acelaș caracter profund moral al predecesorilor săi și de aici caracterul evangelic al realismului său.

La Gorki oamenii mici, ignoranți, pierduți, nu mai sînt sfinți, nu mai sînt moraliști, nu mai sînt revelatori, dar sînt profund oameni. Viața de mizerie, situația de paria le dă o adîncime sufletească neobișnuită. Ceiace omul de cultură descopere, și descopere palid, teoretic și necomplect, în urma lungii gîndiri și reflexiuni, vagabondul adesea cinic, întotdeauna nefericit al lui Gorki, descopere mai bine și cu un accent de veritate mai tragic.

Dar Gorki se deosebește de înaintașii săi și prin concepția artei. Mult mai puțin grandios și Demiurg, el are însă scurtimea, claritatea, conciziunea, *stilul*. In poezia naturii este unul din cei mai mari artiști ai lumii.

In Gorki se întrunesc în chip rar și fericit cele două atitudini față de realitatea umană, atitudinea morală și atitudinea estetică.

Maxim Gorki este un mare artist și, împreună cu Romain Rolland, scriitorul cel mai profund uman dintre contemporani.

C. V.

BALADE

Grădina Amintirii

Pădurea e de ger înțepenită,
Și giulgiu de zăpezi s'a așternut
Pe patima de veci nestăpînită.
Ușoare'n stoluri, zilele-au trecut;
S'a spart nădejdea ca un vas de lut;
Pierit-au slabe-aripele iubirii,—
Ți-a mai rămas, din tot ce ai avut,
Grădina 'mbălsămată-a Amintirii.

Nici o dorință și nici o ispită
Ca să mai tulbure trecutul mut;
E noaptea peste toate 'nțelenită,
Și-altarul, unde dragostea ai vrut
Să ardă, în ruine a căzut.
Sînt stinse-acuma torțele-amăgirii,
Și, jalnic, zbate crivățul temut
Grădina 'mbălsămată-a Amintirii.

Cărarea vremilor e troenită
De trupul clipelor ce au crezut
In veșnicie... Inimă pălită,
De-acum rămas-ai pradă, fără scut,
Durerii care'n tine-a străbătut
— Săgeată 'nveninată-a Nălucirii, —
Și zace în al ernii alb țesut
Grădina 'mbălsămată-a Amintirii.

Inchinare:

Fîntînile, de-acuma, au tăcut;
Stăpînă, au murit toți trandafirii;
Dar nu mai plînge visul tău pierdut,
Că mîndră se'nfiripă din trecut
Grădina 'mbălsămată-a Amintirii!

Jelirea prohodului Toamnei

S'a'ntins peste pămîntul amorțit,
Peste pămîntul mort și 'ndurerat
Un giulgiu cenușiu și nesfîrșit,
Că nourii acum au înecat
Tăria, și-i tot cerul doar o pată
Ce-și mișcă 'n loc tristețea 'ntunecată
Și vîntul mohorît povești îngînă
De patimă adînc împovărată,
Și ploaia pretutindeni e stăpînă.

Prin parcul somnoros și pustiit,
In jocul frunzelor, s'a'nfiripat
O clipă, tot trecutul adormit,
— Cu pomii verzi și cerul îmbătat
De-a verii blîndă taină fermecată...
Dar firul amăgirii rupt e'ndată.
Acuma-i cerul niște cîlți de lînă;
Cărarea de frunziș e despuiată,
Și ploaia pretutindeni e stăpînă.

Și e tîrziu, nimica n'a venit,
Și pe neașteptate s'a 'nserat;
Intreaga fire poartă văl cernit.
O cioară prin văzduhul înghețat
Dă roți, stingheră și îndepărtată.
Din cînd în cînd, din visu-i tulburată,
Sălbatecă, nebună și păgînă,
Se zbate amintirea însetată,
Și ploaia pretutindeni e stăpînă.

Inchinare:

Domniță blîndă și indurerată,
Tu, Toamnă, ruptă și însîngerată,
De-acuma fii cu moartea împăcată;
Ușoară pururi fie-a ta țărînă,
Că iarna s'a vestit neîndurată,
Și ploaia pretutindeni e stăpînă.

STANȚE

Ascultă, dragă, noaptea păgînă-i de ispite
Cum le'nfioară vîntul din floarea de salcîm...
Dă-mi mînile în mînă, așa vreau să rămîn,
Și clipele să zboare cu-aripi blagoslovite.

Să nu șoptești, vreau doară suflarea-ți s'o aud
Cum tremură adîncă de însetatul dor;
In pașnicu'ntuneric, alunecă ușor
Miresmele ce urcă depe pămîntul ud.

Iubirea o să sece'n al patimii potir,
Și-odată, soră blîndă, tu ai să-mi fii străină, —
Dar să nu uiți atuncea și noaptea fără vină
Cînd gurile ne fură un singur trandafir.

Luca Ion Caragiale.

Un suflet mărinimos

(1821)

In anul 1887 aflîndu-mă la Ieși, am cumparat dela anticarul Șaraga un vraf de hîrtii vechi în care se găseau notițe privitoare la familia mea. Dela Șaraga m'am dus la Binder unde trăsese neprețuitul și bunul meu prietin, Costică Șuțu, și acolo stînd la vorbă cu dînsul, așezam hîrtiile după data lor. Deodată, în mijlocul acestor vechituri moldovenești, zăresc și o hîrtie grecească. Deoarece bruma de grecească ce, cu mare nevoie, tata mă făcuse s'o învăț demult a zburat din capul meu, mă rugaiu de bătrînul meu prietin, fecior de beizadea grecească, s'o cetească și să-mi tălmăcească cuprinsul ei.

— Oho, zise Costică îndată după cetirea celor dintăi rînduri, aici este vorba de o dramă întreagă: un osîndit la moarte scrie unei femei cu care se vede că s'a purtat rău.

Firește că aceste cuvinte nu putură decît să-mi stîrnească curiozitatea în cel mai mare grad și, îndată dupăce Costică ajunse la capătul hîrtiei, îl rugai să-mi dicteze conținutul care era precum urmează:

„Mărioaro,

„Știu că sînt cu desăvîrșire nevrednic de bunăvoința și de mila ta, știu că m'am purtat cu tine ca un mișel și că n'am drept decît la disprețul tău. Dar mîni, în zori de ziuă, am să fiu dus la moarte. Nu vin să te rog să faci vre-o încercare pentru a mă scapa; de ar fi în joc numai viața mea, cu bunăsamă că n'ai fi primit această scrisoare. Moartea mea n'are nici o însemnătate, dar poți scapa cinstea ființii nevinovate cu care m'am logodit. Cum? Nu știu, dar cunoscîndu-te, nu mă îndoesc că vei fi în stare să găsești un chip de scapare pentru cinstea ei. Te știu bună, te știu mărinimoasă; putînd s'o mîntui, nu mă îndoesc că vei mîntui-o, că vei uita purtarea mea către tine spre a scapa de atingerea, de pîngărirea prin păgîn a acelei fete curate. Iar de nu vei putea iscodi alt chip, trimete-i otravă ca să-și curme zilele înainte de necinste. Lucrează iute Mărioaro, căci mîni dimineață, poate chiar în astăsară, va fi prea tîrziu.

„Cel ce a păcătuit în chip neiertat către tine,

„28 Septemvrie 1821. Neculai."

Mult bătutu-ni-am capul, Costică Suţu şi cu mine, ca să
ghicim împrejurările dramatice care dusese la punerea pe hîrtie
a rîndurilor de mai sus. În curînd bunul Costică îşi dădu obştes-
cul sfîrşit şi uitasem aproape cu desăvîrşire existenţa acelei scri-
sori greceşti cînd, în anul 1906, aflîndu-mă iar în Ieşi, la o mă-
tuşă a mea căreia îi place să-şi amintească de cele văzute şi au-
zite în tinereţe, îmi aduseiu deodată aminte de Neculai şi de Mă-
rioara şi povestii mătuşei cum venisem în posesiunea scrisorii pre-
cum şi conţinutul ei. Mă ascultă cu multă bagare de samă şi
dupăce isprăvii, îmi zise :

— Pot să-ţi mulţămesc curiozitatea. Ştiu cine erau Mărioara
şi Neculai ; de altmintrelea pe Mărioara ai cunoscut-o foarte bine
în copilăria ta. Dar ţi-i voiu numi, numai dacă-mi dai cuvîntul
tău de cinste că, până după moartea mea, nu vei divulga nu-
mele lor.

Vă puteţi închipui că nu stătui mult la gînduri pentru a-i
face făgăduinţa ce-mi cerea. Bătrîna cucoană, una din puţinele
rămăşiţi ale strălucitei societăţi ieşene din a şesea decadă a vea-
cului trecut, strînse şalul turcesc ce o învălea şi, răzămîndu-se pe
speteaza divanului pe care şedea, îmi făcu următoarea povestire :

— La începutul anului 1821 trăia în Ieşi cucoana Mărioara
Arbure. (Mătuşa spunea un alt nume, dar deoarece din mila lui
Dumnezeu trăieşte şi astăzi, introduc pe Mărioara în familia i-
lustră a Arbureştilor, de mult stinsă, şi sînt bine încredinţat că
nici unul din răposaţii membri ai acelui neam falnic nu se vor scanda-
liza de această vremelnică înrudire cu una din cele mai frumoas
şi mai deştepte femei ale înaltei nobilimi moldovene dela înce-
putul veacului trecut). Mărioara era atunci numai de douăzeci şi
unu de ani, dar despărţită de doi ani de un grec scîrbos cu care
părinţii ei o căsătorise fără a o mai întreba de vrea sau de nu
vrea şi, lucru mai grav, avusese în timpul căsătoriei şi după des-
facerea ei, un număr nu tocmai neînsemnat de amanţi. Era de o
frumuseţă strălucitoare, bogată şi, pentru acel timp destul de
cultă. Se crezuse o bucată de vreme că are să se căsătorească cu
ultimul ei amant, Neculai Neroulos, tînăr ţărigrădean, venit cu
ecpaiaoa lui Mihai Vodă Suţu, împreună cu tatăl său, care era
îmbrăcat cu o slujbă mare la curtea domnească. Iubirea Mărioa-
rei pentru acest tînăr frumos şi plin de duh ţinuse mai multă
vreme decît iubirile ei anterioare, se vorbise mult de căsătoria lor,
însă, într'o bună dimineaţă, Ieşul află nu numai că Neculai Ne-
roulos nu mai ia de soţie pe frumoasa Mărioara, dar chiar se căsă-
toreşte cu drăguţa şi bogata fiică a bancherului grec Anton So-
tir Dracos. Zestrea era într'adevăr mare şi fata frumoasă ca o
zînă oacheşă şi măruntă, pe cînd Mărioara era balaie şi de sta-
tură impunătoare. Toată lumea era însă încredinţată că atît pă-
rinţii lui Neculai cît şi Vodă lucrase din răsputeri pentru a des-
părţi pe tînăr de Mărioara şi a-l ademeni să se logodească cu
Zoiţa Dracos. Se mai zicea că Vodă vede cu ochi răi întreaga
familie a Mărioarei, din pricina opunerii aproape făţişe a fratelui

acesteia, postelnicul Sandu Arbore, la nişte biruri noui ce voia să le puie Domnul. Se zicea că, în primele zile, Neculai se arătase mâhnit şi ruşinat de purtarea lui ; dar în curînd frumuseţa logodnicei şi perspectiva averii urieşe, de care avea să se bucure, îl mîngîiase de pierderea Mărioarei. Aceasta arătase multă demnitate şi nu lăsase de loc să se cunoască dacă suferea sau nu în urma trădării a cărei jertfă fusese.

Vajnice întîmplări politice se pregăteau. Grecii din întreaga împărăţie turcească, precum şi acei împrăştieţi în ţările apusene alcătuise o urieşă mreajă de conspiraţii, avînd de scop eliberarea lor de sub jugul turcesc şi chiar izgonirea semi-lunii din Europa. Se bizuise spre acest sfîrşit pe ajutorul provoslavnicului împărat care, în conversaţiunile sale tainice cu agenţi de ai Grecilor, îi făgăduia ajutorul său. „Frăţia naţională“ grecească *Etthnike Etairia*, sau pe scurt „Eteria“, recrutase mai multe mii de soldaţi, care fusese concentraţi în Basarabia sub comanda lui beizadea Alexandru Ipsilanti, adjutant împărătesc, fiul lui Constatin Ipsilanti, fostul Domn al Ţării Romîneşti şi un moment al amînduror principatelor. El, dupăce îşi luase ziua-bună dela împărăteasa care-i dorise izbînda planurilor sale, îşi adunase la Sculeni cetele de eterişti şi comunica aproape zilnic cu afiliaţii din Ieşi ai Eteriei, printre care cei mai de vază erau însuşi Domnul şi Grecii care stăteau împrejurul lui. Neculai Neroulos era unul din cei mai înfocaţi partizani ai mişcării la care întreaga lui familie era iniţiată încă de mult. Era mai cu samă întrebuinţat pentru comunicările făcute de Mihai Suţu lui Ipsilanti şi, cu vre-o trei zile înainte de trecerea celor dintîi cete de eterişti dincoace de Prut, se'ntorcea dintr'o asemene misiune într'o trăsură la care erau înhămaţi opt cai de menzil, mînaţi de doi surugii, în goana mare. La o mică depărtare de rohatca Tătăraşului, trăsura lui se încrucişă cu o haraba trasă de patru cai, tot de menzil şi mergînd asemene în goana mare, în care se afla un beşliagă turc cu barba sură. Amîndouă trăsurile se loviră şi harabalei turcului, fiind mai şubredă decît trăsura de fabrică englează în care călătorea Neculai, i se desprinse o roată ; şi beşliaga fu răsturnat în drum, aproape sub roţile tînărului, care se opri pe loc. Unul din surugiii turcului sări de pe cal şi era să-l ridice din glod, iar Neculai se sculă în picioare pe scara trăsurii ca să vadă ce s'a întîmplat. Dar turcul furios de răsturnarea lui, cum îl zări, luă harapnicul ce surugiul şi-l aşazase pe umăr şi croi cu el pe Neculai peste pept. Tînărul, iute din firea lui şi neînfricat, scoase răpede hamgerul din brîu şi, aruncîndu-se asupra beşliagăi, i-l vîrî întreg în pept : turcul căzu mort la pămînt fără a mai scoate nici macar un oftat. Neculai, revenindu-şi în fire, la vederea leşului nemişcat al potrivnicului fu scuturat de un fior : ucisese pentru întâia oară un om, apoi crescut în Ţarigrad, sub groaznica tiranie turcească, cu toată firea lui îndrăzneaţă, nu se putu apăra de un simţimînt de groază. Însă aducîndu-şi aminte că răscoala, menită a pune capăt prin forţa armelor acelui cumplit despotism, avea să izbucnească peste puţine zile, — îşi re-

veni în fire şi, suindu-se iar în trăsură, porunci surugiilor să mîie cît mai răpede înainte.

Intrarea eteriştilor în Ieşi, fuga unei părţi a Turcilor aşezaţi în oraş, care precedase acea intrare, prădarea şi măcelărirea celor rămaşi, jafurile arnăuţimii salbatece care alcătuia grosul forţelor lui Ipsilanti, făcură ca uciderea beşliagăi să rămie necunoscută de cei mulţi şi dată uitării de acei care aveau ştiinţă de acel fapt.

Eteriştii, punînd mîna pe putere în Moldova, numiră în fiecare ţinut ispravnici, oameni de ai lor, aproape cu toţii greci. Neculai Neroulos era hotărît să urmeze pe Ipsilant în campania de desrobire a neamului elin, întreprinsă de el; dar cu puţine zile înainte de plecarea şefului său, din cauza unui poleiu cumplit, căzu cu calul pe uliţa mare şi îşi zdrobi piciorul, astfel încît doftorii îi prescriseră o odihnă de cel puţin trei luni. Spre marea lui părere de rău, se văzu silit să renunţe la lupta pe cîmpul de războiu şi să primească a fi rînduit, împreună cu un boierănaş grec aşazat mai demult în ţară, isprăvnicia de Neamţu, căci încă din veacul al optsprezecelea fiecare ţinut moldovenesc avea cîte doi ispravnici. Printr'o curioasă coincidenţă moşiile *Mărioarei*, cît şi acele ale frăţine-său, se aflau în acel ţinut şi fiecare din ei mai avea şi cîte o casă în Piatra.

Vom trece acuma peste nenorocita campanie a lui Ipsilanti în Ţara Romînească, peste intrarea lui în Bucureşti, peste intrigile de acolo, peste mişeleasca ucidere a lui Tudor Vladimirescu, peste desăvîrşita înfrîngere dela Drăgăşani, peste fuga şi risipirea, în toate unghiurile ţării, a rămăşiţilor oastei greceşti, peste moartea eroică a Olimpiotului Iordaki la Secul, peste intrarea Turcilor în ţară, peste cruzimile, jafurile şi siluirile lor şi peste numirea lui Stefanache Vogoridi ca caimacan. Cele de mai sus alcătuiesc un capitol din cele mai dureroase ale dureroasei noastre istorii şi eu acuma nu fac istorie, ci spun o poveste. Printre întâiele numiri făcute de Vogoridi fu şi acea a lui Sandu Arbore şi a altui boier moldovan la isprăvnicia de Neamţu. Pe lîngă ispravnici, se mai trimise în fiecare ţinut şi cîte un ofiţer de ieniceri cu cîţiva *neferi*, ca să menţină ordinea şi mai ales să prindă pe *volintirii* care, răsleţi sau în cete mici, mai rătăceau prin ţară. Cei ce cădeau în mînile Turcilor nu aşteptau mult hotărîrea asupra soartei lor: îndată ce erau aduşi la scaunul ţinutului şi înfăţoşaţi înaintea *agalei*, acesta poruncea să-i scoată la fîntînă şi să li se taie capul, lucru care se executa la moment. Agaua care poruncea în Piatra era numit Ibrahim, din ienicerii *Otusbiri* şi fiul beşliagăi ucise de Neculai Neroulos. Dealmintrelea întîmplarea n'avea nimic a face cu acest fapt: Ibrahim pus în curent despre moartea tătîne-său, stăruise din răsputeri pe lîngă agalele cele mari dimprejurul paşei care comanda corpul de ocupaţiune, să fie trimis la ţinutul în care auzise că se află încă şi se ascunde ucigaşul părintelui său.

Îndată ce ajunse la Piatra, el dădu neferilor răspîndiţi prin

sate ordinele cele mai aspre pentru căutarea şi prinderea lui Neculai Neroulos, a viitorilor socri şi a logodnicei acestuia care, după cum aflase la sosire, fugise din Ieşi şi venise să caute adăpost pe lîngă viitorul soţ al fetei lor. În tot ţinutul erau vr'o sută de ieniceri, împărţiţi în posturi de cîte trei sau patru, care patrulau necontenit cîmpii, colnicii şi pădurile în căutarea grecilor ascunşi. Deoarece se ştia că Neculai era prietin bun cu stăpînul Dărmăneştilor, Darie Dărmănescu, la care el petrecuse o parte din vară, se aşazase la Dărmăneşti un post de cinci ieniceri de toată nădejdea, în crezarea că fugarul ar putea să'ncerce a căuta adăpost în vecinătatea unui loc ce-i era cunoscut, unde mai avea şi avantajul să fie în apropierea imediată a Pietrei. Darie Dărmănescu, care era bănuit de simpatii greceşti, se grăbise să fugă peste hotar înainte de sosirea Turcilor, în Ţara de Sus. Lăsase însărcinat cu căutarea moşiei şi cu paza curţii pe vatavul Miron, o veche slugă credincioasă din vremea tătîni-său, spatarul Alecu. Pe lîngă Miron mai stăteau în ograda curţii vr'o trei salaşe de ţigani mai credincioşi.

Însă cu toată străşnicia pazii şi a căutării ienicerilor, cu toată activitatea lui Ibrahim, dacă pe ici şi colea se prindea încă cîte vre-un volintir istovit de foame sau de boală, nici urmă de a lui Neculai sau de a acelor care îl însoţeau nu se găsise. Şi totuşi Ibrahim, după ştirile ce le căpătase dela Ieşi şi dela Galaţi, avea temeiuri bune pentru a fi încredinţat că fugarii nu părăsise ţara şi nu erau ascunşi în alt ţinut; păstra întreagă nădejdea că va pune în curînd mîna pe ucigaşul părintelui său.

Trecuse acuma vara şi toamna amesteca cu tot înadinsul petele ei galbene şi roşii în grămezile de verdeaţă. Timpul rămăsese frumos până la o săptămînă după ziua Tăierii Capului Sfîntului Ion, dar adouazi începu să cadă o ploaie, dintăiu caldă, dar care apoi se răci; şi dupăce două zile dearîndul suflă vîntul din sus, cerul se însenină şi peste noapte dădu un îngheţ. Turcii care se aflau în casa dela Dărmăneşti, se treziră îngheţaţi. Pentru a se încălzi, se duseră în bucătăria cea mare unde era un cuptor urieş, în care puteai să arzi mai mulţi trunchi întregi de copac deodată şi grămădiră într'însul tot lemnul tăiet ce se afla în curte. După vr'o două ceasuri, în cursul cărora ei hrănise necontenit focul, cuptorul era grozav de încins şi căldura dogoritoare: turcii se simţeau într'o atmosferă plăcută. Iată că deodată aud bătăi în păretele dealungul căruia era aşazat cuptorul, întăiu uşoare, pe urmă din ce în ce mai tari. Deoarece păretele în care se bătea, părea exterior, turcii socotiră că loveşte într'însul vr'o vacă cu coarnele sau vre-un cal cu copitele. Unul din ei ieşi să vadă ce este şi se'ntoarse cu răspuns că afară nu este lîngă zid nici om, nici vită; dar pe cînd vorbeau loviturile se făcură tot mai dese şi mai puternice, apoi auziră şi ţipete înnăbuşite. Un turc trecu atunci pe la capătul cuptorului şi, cu o ghioagă, bătu în acel părete care i se păru că sună a-coşcov.

— Aici sînt doi păreţi, zise el, şi între păreţi se află oameni ascunşi; daţi un topor.

I se dădu toporul şi la cele dintăi lovituri date, se desprinse tencuiala, căzură bucăţi de cărămidă şi se făcu în curînd o bortă din care ieşiră strigăte:

— Incet cu toporul că ne ucideţi! Scoateţi-ne de aici că murim fripţi!

Un al doilea ienicer luă alt topor şi se puse şi el pe lucru, băgînd amîndoi sama ca loviturile lor să nu atingă pe acei de dincolo de părete, care păreau grozav de îngheţuiţi între acel părete şi zidul exterior cel adevărat al casei.

Cînd borta făcută de topoare fu destul de mare pentru a da trecere unui om, ieşiră, unul după altul, dintre cei doi păreţi şase oameni: Neculai Neroulos, Sotir Dracos cu soţia şi cu fiica, un ţigan bătrîn şi o ţigancă.

Ei dela plecarea lui Dărmănescu şăzuse închişi în odaia de taină a casei, adică dela începutul lui August şi pănă în acel moment. Odaia de taină se alcătuia dintr'o săliţă de jumatate de stînjăn, lăsată între streşina zidului exterior al casei şi alt zid interior.

Totul era făcut în chip foarte dibace. Cel de al doilea părete, acel intern, lăsînd în toată înălţimea casei un spaţiu desert, larg de jumatate de stînjăn, alcătuind cîte o încăpere deosebită în pod, în rîndul de sus şi în parterul casei, lîngă bucătărie. Parte din aceste încăperi era ocupată de cîte o scară, închisă la fiecare rînd cu cîte o uşă grea de stejar avînd cleampă şi cheie. Incăperea de jos servea de bucătărie, avînd un mic cuptor lipit de acel al cuptorului cel mare de alăturea şi astfeliu făcut, încît fumul dela el să iasă prin acelaş ogeag ca fumul dela focul ce se făcea în cuhnea cea mare. In încăperea din pod dormeau cei doi ţigani, în cea din mijloc soţia lui Dracos cu fiică-sa, iar în acea de jos Dracos cu Neculai. In acel spaţiu strîmt trăiau ei de două luni, aproape lipsiţi de aer, putînd cu mare greu improspata acel din încăperile locuite de ei prin stabilirea unui curent de jos în sus, lăsînd deschise uşile care despărţeau porţiunile de scară ducînd dela un rînd la celalalt. Hrana li era adusă noaptea, prin pivniţa care comunica şi ea cu tainiţa, de Miron, credinciosul vatav al lui Dărmănescu. Acesta ştiuse să se puie dela început bine cu Turcii, căci pe lîngă că cam rupea turceşte, se prefăcea că resimte o ură neîmpacată împotriva volintirilor care, zicea el, i-ar fi ucis un frate, frate care bine-înţeles existase numai în închipuirea lui.

Frigul din acea noapte pătrunsese pe toţi captivii şi-i făcuse să se scoboare de dimineaţă în încăperea cea de jos, de lîngă cuhne. Din nenorocire însă cleampa dela acea încăpere, a uşii, care despărţea partea de scară scoborîndu-se într'însa de rămăşiţa scării, căzuse cu vr'o două zile înainte şi fusese luată de ţigan în pod ca s'o pilească, de oarece intra cu greu în borta ei; dar dintr'o împrejurare sau alta, fusese uitată sus; soţia lui Dra-

cos care se scoborise cea de pe urmă în cuhne, din greşală dăduse vînt uşii, iar aceasta se închisese şi nu mai avea cu ce să fie deschisă. Şi nici oblonul care ducea în pivniţă nu se putea deschide, căci în ajun Miron adusese un poloboc de vin pe care, de vreme ce înoptase, îl lasase provizor sub acel oblon şi nu pregătise încă căpătăiile pe care avea să-l aşeze.

Numai cînd căldura deveni supărătoare, bieţii captivi încercară să deschidă uşa şi îşi dădură samă de gravitatea accidentului. Dar nu se prea spăriеră, avînd nădejde pe oblonul care ducea în pivniţă şi încredinţaţi că Miron va şti să-i puie în stare să deschidă uşa. Numai cînd văzură că oblonul nu se poate deschide iar căldura devine nesuferită, îşi dădură samă de situaţia lor desnădăjduită. Căldura se făcuse cumplită, soţia lui Dracos leşinase, iar fata deabie se mai ţinea pe picioare, răzămată de părete, Neculai şi Dracos simţeau că au să cadă şi ei după puţine clipe. Atunci ţiganul nemai putînd începu să lovească în părete şi să strige ajutor, iar ceilalţi nu mai avură nici puterea, nici voinţa să-l împiedece.

Ienicerii înţelegînd numaidecît cine sînt acei ce căzuse astfel în mînile lor, trimiseră de sîrg pe unul dintr'înşii la agă la Piatra. Pe prinşii lor îi duseră în curte, la aer, iar pe Miron îl bătură cumplit şi-l legară cobză, nelăsînd în mintea lui nici o îndoială că au de gînd să-l trateze în acelaş fel cum fusese tratat de volintiri fratele pe care necontenit îl plîngea.

Ibrahim sosi pela prînzul cel mare şi ceru ca prinşii să-i fie îndată înfăţoşaţi, iar cînd ei îi fură aduşi, zise lui Neculai:

— Tu eşti ghiaurul care a ucis tălhăreşte pe părintele meu.

— Eu l-am ucis, răspunse liniştit Neculai, dar nu tălhăreşte, ci pe faţă, fiindcă mă lovise.

— Şi de cînd oare, în împărăţia Padişahului, are dreptul un ghiaur să-şi facă singur dreptate şi să se atingă de un ostaş împărătesc? Vei muri mîni în zori de ziuă. De aceiaşi soartă vor avea parte şi cei doi ghiauri bătrîni. Duceţi-i tustrei la temniţa oraşului, poronci el ienicerilor: porniţi cu ei îndată, nu mai este nevoie de pază aici. Dar înainte de a pleca, ciomăgiţi-mi pe cei doi ţigani pănă ce vor rămînea laţi.

Apoi, după cîteva clipe de tăcere, adaose arătînd pe Zoiţa, care de spaimă abie se ţinea pe picioare:

— Fata va veni cu mine. E frumoasă, o ieu pentru haremul meu.

Zoiţa căzu leşinată, dar Ibrahim poronci ienicerilor s'o ridice şi s'o puie în trăsura care îl adusese.

In drumul spre Piatra, pe care îl făcu pe jos şi cu mînile legate după spinare, Neculai avea numai un gînd: cum să scape de batjocură pe logodnica lui de care primejdiile şi lipsurile, îndurate împreună în vremile din urmă, îl legase şi mai tare. Dar în zadar îşi frămînta mintea: nu găsea nici un chip de scapare: i se părea că înebuneşte cînd se gîndea că, poate chiar în acea zi, Zoiţa va fi pîngărită de păgîn. Deodată îşi aduse aminte că Miron, vatavul lui Dărmănescu, văzuse cu cîteva zile înainte pe

Mărioara Arbore în Piatra, apoi își mai aminti că, în clipa des-
părțirii, Mărioara nu se plînsese de tradarea lui, îl scutise și de
lacrămi și de ocări, mulțămindu-se a-i zice:
— Nu mi s'ar cădea să fiu astfeliu tratată de tine, căci
te-am iubit mult și cu credință. Dar fie cum ai hotărît. Te rog
numai de un lucru: dacă, ferească Dumnezeu, te-ai găsi vrodată
în mare strimtoare, în mare primejdie, din care eu aşi putea să
te scap, să-ți fiu de vre-un ajutor, nu sta la îndoială pentru a-mi
cere acest ajutor: ți-l voiu da îndată, fără preget și fără gînd
de răsplată".

Și acuma, în această clipă de groază, își aducea aminte de
acele cuvinte și era hotărît să ceară ajutorul propus. Cunoștea
generozitatea firească, înnăscută, a nobilei moldovence, nu se în-
doia că ea nu se va da înapoi chiar înaintea faptului de a lucra
la mîntuirea cinstei rivalei sale fericite. Și doar ea era deșteaptă,
avea într'însa suflet de viteaz, moștenit dela un șir de strămoși
deprinși să trăiască în slujbe de mare răspundere și să poarte
trebi grele, de care adesea era legată soarta țării, care cereau sînge
rece și hotărîre grabnică. Apoi știea că fratele ei era ispravnic
al ținutului și că Turcii îl cinsteau. Dar cum să facă să-i parvie
o scrisoare înainte de sară?

Își aduse atunci aminte că într'o pungă, ascunsă într'un fald
al brîului, avea un inel de mare preț. Apoi, cînd ajunseră la Pia-
tra, la temniță, înăbuși numai cu greu un strigăt de bucurie.
Printre turcii păzitori recunoscu pe un băietan de vr'o opt-spre-
zece ani pe care cu trei luni înainte îl scapase el de furia volin-
tirilor, căci ei voiau să-l ucidă numai fiindcă era turc. Luase pe
urmă pe acest băietan în slujba isprăvniciei și constatase că-i este
foarte recunoscător. Tocmai acest tînăr fu însărcinat de ienicerii
obosiți și flămînzi să deslege mînile captivilor și să-i bage în
temniță unde, din altă întîmplare fericită, Neculai fu dus într'un
feliu de chiliuță întunecată, dar în care nu se afla alt deținut. În-
dată ce ușa chiliuței se închise, înainte ca Neculai să fi putut
scoate un cuvînt, Hasan, așa se numea băietul, căzu în genunchi
înaintea lui:

— Ah! stăpîne, zise el, ce nenorocire! Ce să fac ca să te scap
cum m'ai scapat și tu pe mine cînd erau să mă ucidă volintirii?

Neculai nu stătu mult la îndoială pentru a se folosi de pri-
lejul neașteptat ce i se înfățoșa.

— Îmi poți da mai mult chiar decît viața, zise el, dacă
îmi dai un capăt de hîrtie și un condeiu și faci ca scrisoarea ce
o voiu scrie să ajungă în mîna acelei ce doresc s'o primească,
aici în Piatra.

— Îndată vei avea hîrtia și condeiul, răspunse turcul, și nu
te îndoi că scrisoarea va merge acolo unde dorești, voiu duce-o eu
însumi.

Și într'adevăr, nu trecuse ceasul și scrisoarea era în mînile
Mărioarei. Iubirea ei pentru Neculai pierise cu desăvîrșire în urma
urcioasei părăsiri a acestuia. Dar acea iubire nu se schimbase în

ură, numai pentrucă ura era o simțire cu totul străină de firea
ei; în schimb însă iubirea făcuse loc unui desăvîrșit dispreț, căci
precum era dealmintrelea firesc, ea atribuia părăsirea lui numai
interesului. Totuși ideia că omul pe care îl iubise avea să-și piardă
viața adouazi o tulbură adînc. Dacă ar fi putut să aleagă în-
tre scăparea vieții lui Neculai și acea a cinstei Zoiței, nu încape
îndoială că ar fi scăpat pe fostul ei iubit. Dar nu era vreme de
pierdut, trebuia să se hotărască răpede. Știind că frate-său era
om cuminte și bun de sfat, se duse îndată la dînsul.

— Nici gînd nu este să scăpi viața grecului, zise postelni-
cul după ce auzi destăinuirea Mărioarei. Ibrahim este hotărît să
răzbune moartea tătîne-său; el privește punerea la moarte a lui
Neroulos ca o datorie sfîntă și, cum îl cunosc, nimica nu-l va
putea abate dela această hotărîre. În cît privește fata, cred că
s'ar putea găsi chip s'o scăpăm de necinste. Ai bani la tine
în casă?

— Daunăzi mi-am primit cîștiurile, răspunse Mărioara, și
cu ce mai aveam, pot aduna îndată vr'o cinci mii de galbeni.
Dar crezi că prin bani s'ar putea să scăpăm pe acea nenorocită?
Sînt gata să dau toți banii cîți îi am în ladă și să mă îndatoresc
pentru a izbuti.

— Cred că vei putea izbuti și cu mai puțin de cinci mii de
galbeni și dacă ți-ar mai trebui, sînt gata să ajut și eu; este de
datoria noastră de creștini să ajutăm pe o creștină. Dealtmintre-
lea, fata este foarte bogată și fără îndoială că ni va înapoia ba-
nii. Chiamă deci pe Ibrahim la tine sub cuvînt de interes vajnic,
spune-i că fata este ruda și prietina ta și mai ales spune-i că
ești gata la orice jertfă pentru a-i scapa cinstea. Vorbește întăiu
de trei mii de galbeni care i-ai avea în casă; dacă nu se va mul-
țămi cu atîta, spune că te mai poți împrumuta cu o mie sau două:
sînt încredințat că turcul nu va cere mai mult.

— Și crezi că pentru Neculai nu este nimica de făcut?

— Cred chiar mai mult: stăruind pentru el, ai pute să-l
faci neînduplecat și în ce privește fata.

Mărioara plecă cu un oftat dela frate-său și, îndată ajunsă
acasă, scrise lui Ibrahim o scrisoare grecească prin care îl ruga
să vie chiar în acea sară la dînsa pentru un interes urgent.

Ibrahim nu întîrzie, și Mărioara, fără de a pierde timp, îi spuse
pentruce îl poftise la dînsa. Din clipa în care o zări, turcul fu
uimit de frumuseța ei. Statura înaltă, talia mlădioasă, portul
mîndru dar grațios al moldovencei, fața ei albă și rumănă, ochii
verzi, mari, luminoși și vioi, trăsăturile fără greș ale acestei fețe,
mînile albe și mici, sînul ce corsetul îl trada bogat fără exage-
rare, glasul ei fărmăcător, gonise la moment icoana fetei cu o-
chii și cu părul negru care îl încîntase cu cîteva ceasuri mai îna-
inte. O frumuseță de un feliu obișnuit pentru ochii lui se ștersese
cu desăvișire față de alta de chip neobișnuit; floarea în toată
strălucirea lasase cu desăvîrșire în umbră bobocul deabie deschis.
Nu răspunse dintăiu nimica la cererea Mărioarei.

Aceasta cu instinctul sigur al femeii, ghici impresiunea ce o produsese şi, cu un zîmbet ce o făcu şi mai fărmăcătoare, reînnoi rugămintea ei, spunîndu-i să numească suma ce o cere pentru a-i preda pe Zoiţa la moment.

Turcul urmă să tacă. Mărioara îi spuse atunci că ţine mai presus de toate la ruda şi prietina ei, că este gata să deie cele trei mii de galbeni ce-i avea în casă în acel moment pentru a-i scapa cinstea. Atunci turcul răspunse uitîndu-se ţintă în ochii ei:

— Fata este neobişnuit de frumoasă, şi este vrednică de haremul a însuşi padişahului. Pe bani n'o dau.

— Dar atunci ce ceri oare pe dînsa?

— Ce cer pe dînsa? Te cer pe tine care mă înnebuneşti prin frumuseţa ta, răspunse el cu un glas plin de patimă.

La rîndul ei, Mărioara se uită lung la el. Ibrahim era un barbat de vr'o douzeci şi opt de ani, nalt, cu ochi negri, mari şi strălucitori, cu trăsături frumoase, cu înfăţoşare voinicească.

— La urma urmei de ce nu? îşi zise ea. El este tînăr, frumos, pare foarte curat. Va fi numai un barbat mai mult şi cerul mă va ierta, fiindcă voiu fi păcătuit pentru a face o faptă bună. Şi, cine ştie, poate să nu rămîie scăpată fata singură, ci să pot mîntui şi pe ceilalţi.

Apoi adresîndu-se către ienicer îi zise:

— Glumeşti?

— Nu, hanum, nu glumesc, fata va rămînea neatinsă de mine şi va fi predată în mînile tale, mîni de dimineaţă, dacă... şi turcul aici nu mai putu scoate cuvintele din gură.

— Dacă? întrebă Mărioara.

— Dacă îmi dai noaptea aceasta...

Ce să mai lungesc vorba? Tîrgul fu făcut şi îndeplinit de Mărioara cu sfinţenie. Iar adouazi, cînd Ibrahim era s'o părăsească, el o întrebă:

— Oare această noapte, în care am văzut deschizîndu-se înaintea mea porţile raiului, nu va mai avea ea păreche?

— Ba, zise Mărioara, ea va mai avea încă, de două ori păreche, dacă laşi viaţa logodnicului fetei şi părinţilor ei.

Ibrahim scoase un oftat greu:

— Mă faci să calc o datorie sfîntă şi un jurămînt mare. Dar cadă pacatul asupra mea. Pentru o asemenea fericire sînt gata să renunţ la raiul de după moarte, căci voiu fi avut parte de el în timpul vieţii!

După un ceas captivii tuspatru erau în casa Mărioarei care-i trimise de sîrg în loc teafăr, căci nu se ştiea cum avea să privească paşa eliberarea lui Neculai. Postelnicul Sandu găsi însă în curînd chipul să facă afacerea muşama, căci să nu creadă cumva cetitorul că muşamaua este un lucru iscodit de politicianii noştri, care în această privinţă au la activul lor atîtea invenţiuni frumoase: muşamaua este lucru turcesc, importat de veacuri la noi, dar pe care politicianii romîni l-au prefecţionat, aducîndu-l în starea aproape fără greş în care ni se înfăţoşază astăzi.

Şi Mărioara se ţinu de cuvînt şi încă cu generositate, căci se zice că nu numai de trei ori călcă Ibrahim noaptea peste pragul ei. Apoi, mai pe urmă, ea făcu vre-o două călătorii la Ţarigrad, şi limbile răle de pe acea vreme, mai ales fostul Domn al Moldovei, Mihalache Sturdza, care nu putea s'o ierte fiindcă-i refuzase favorurile ei, zicîndu-i în faţă că ea iubeşte numai barbaţi frumoşi, povesteau că la fiecare din acele şăderi ale Mărioarei în Constantinopol, care coincidase cu călătorii de ale lor, ei întîlnise sara, pe Bosfor, un caic în care recunoscuse pe Mărioara cu Ibrahim, ajuns paşă cu trei tuiuri.

În copilăria mea am cunoscut pe Mărioara, căsătorită pentru a doua oară şi acuma văduvă a unui barbat care o iubise ca lumina ochilor şi către care îi fusese cu nestrămutată credinţă. Pe faţa ei se mai ceteau urmele unei mari frumuseţi şi statura ei tot maiestoasă rămăsese: era bună, darnică şi mai ales deosebit de indulgentă pentru greşelile tineretului. Cuvîntul ei de ordine către tineri şi tinere era: Petreceţi cît sînteţi tineri, aveţi să vă plictisiţi mult odată ajunşi la bătrîneţe!

Tăgăduiască cineva că Mărioara Arbore era un suflet mărinimos.

Radu Rosetti

Cîntecul Nimănui

Deo ignoto!

Revolta-i stearpă, visul e schilod!

De vorbă vreau să stau acum cu tine,
Tu care-ai plămădit pe om din glod!

Mi-am aruncat nădejdile în mine,
Credința să mi-o prind ca 'ntr'un năvod;
Dar n'am găsit decît străvechi suspine...

Am rîs atunci de visul meu nerod,
Și 'nspăimîntat m'am ridicat din mine...

Tu care-ai plămădit pe om din humă,
Spre tine-acum mîhnirea mea se 'ndrumă...
Adînc și mult te-am căutat: nu te-am găsit...
Belșug de vis în mine port — și-s obosit...
Prăpăstii largi în mine au deschis
Mormînt adînc belșugului de vis...

Mormîntul *tău* în mine s'a deschis!
Mi-e sufletul o năruire de statui...
Le-aud cum cad, fărîmă cu fărîmă.
Vecii de vis în mine se dărîmă:
Făclii aprinse 'n templul Nimănui!

Sătul de-avîntul van, de visul mic,
Îmi voiu ciopli statue din Nimic,
Gîndind la cei ce inima în două
Și-au frînt-o, și ne-au dat din ea și nouă,
— La cei cu zîmbet bun de mucenic,
Ce-au plămădit din Soare Pînea nouă...

Mormînt adînc belșugului de vis,
Prăpăstii largi în mine s'au deschis...

Făclii aprinse 'n templul Nimănui,
Vecii de vis în mine se dărîmă...
Le-aud cum cad, fărîmă cu fărîmă...

Mi-e sufletul o năruire de statui...

CRINUL

Lui Ionel Teodoreanu

Paharnic alb, Crin blind, domol îmi varsă
Parfumul tău, căci inima mi-e arsă...

Mireasma ta puternică și moale
Îmi dă fiorul sînurilor goale
De pe vitralii,
Scăldate 'n adieri de evantalii...

Miresme moi ca mînile, mărunte
Ca zîmbetele, lunecați pe frunte;
În jurul meu plutiți ca niște ape;
Lăsați pe ochi molatice pleoape,
Pe buze albe sărutări, pe gene
Odihna unui vis, și ca un zbor
Răcoritor
De albe pene,
Învăluiți-mi fruntea c'un fior...

Alb menestrel al lunei, sprinten Crin,
Îndeamnă gîndul meu spre visuri bune,
De visul rău mă vindecă deplin,
În suflet desmierdări de ghiață-mi pune...

Din furca ta să torc un alb fuior
De moi miresme'n albă despletire,
Să simt în mine ca o fulguire
Cum se distramă albul tău fior...

Înspre apus fereastra s'a deschis...
Covorul, molcom lac de lînă moale,
Răsfrînge-amurgu'n cutele-i domoale...
Din furca ta torc alb fuior de vis...

În suflet desmierdări de ghiață-mi pune,
De visul rău mă vindecă deplin,
Îndeamnă gîndul meu spre visuri bune,
Alb menestrel al lunei, sprinten Crin...

Al. A. Philippide

Pagini de istorie literară

Vasile Cîrlova

Poporului romîn, care a creat „Miorița", nu i-a fost îngăduit să pună în forme culte de artă toată bogăția sufletului său. Pierzînd bunurile culturii antice abia la nașterea sa, izolat un mileniu și jumătate de Apusul Europei, împărțit sub stăpîniri diverse, înăbușit de atîtea culturi străine, — slavism, grecism, franțuzism, rusism, maghiarism, germanism, — ținut până azi, în marea lui majoritate, în totală incultură și inconștiență, — literatura nu a putut apărea decît într'o pătură foarte subțire și aproape numai în Principatele-Unite, abia de o sută de ani încoace. Dar și puținii scriitori, cîți s'au putut ridica din această infimă categorie, și în acest scurt timp, au avut de luptat cu atîtea împrejurări protivnice, cu sărăcia și cu indiferența, încît n'au dat nici pe sfert din ceiace ar fi fost în puterea lor. Ba încă soarta nemiloasă a voit ca cei mai mulți, și dintre cei mai talentați, să fie secerați de o moarte prematură. Unul dintre aceștia e și Vasile Cîrlova, născut la 1809, mort la 1831, aproape cînd eșea din adolescență.

Cîrlova este cunoscut. Mai mult: este recunoscut, cu toate că a lăsat numai cinci poezii. Posteritatea, cași contemporanii, a vibrat la cuvîntul lui melodios. Totuși n'a fost și nu este prețuit după merit.

In Vasile Cîrlova poporul romîn a pierdut, poate, pe cel mai mare poet al său. Rîndurile următoare vor încerca să justifice această propoziție, pentru mulți neașteptată.

*

Cea mai frumoasă dintre cele cinci poezii ale lui Cîrlova este „Ruinurile Tîrgoviștei". Tîrgoviștea, tîrg așezat în partea de munte, mai nobilă, a Valahiei, capitală a țării romînești în vremuri vechi, loc de naștere a multor scriitori de dincolo de Milcov, a inspirat frumoase ode și elegii: „O noapte pe ruinile Tîrgoviștei" de Eliade Rădulescu, „Adio la Tîrgoviște" de Gr. Alexandrescu și minunata poezie de care vorbim acum.

Corectînd cîteva provincialisme de fonetică şi cîteva arhaisme gramaticale, poezia aceasta pare scrisă de un modern. Ea are o valoare estetică absolută. Pentru a o gusta, nu este nevoe de nici o consideraţie istorico-literară. Poate că cel mai nimerit procedeu pentru dovada acestei afirmări ar fi s'o transcriem aici, atrăgînd cel mult atenţia cetitorului asupra pasagiilor mai frumoase prin discrete sublinieri.

In „Ruinurile Tîrgoviştei" Cîrlova exprimă un profund sentiment de melancolie în faţa vremelniciei lucrurilor omeneşti, o stare de suflet care nu-şi are asemănare decît doar în cele mai bune poezii ale lui Eminescu.

Acest sentiment găseşte expresii şi imagini de o emoţionantă suggestivitate:

O ziduri întristate! O monument slăvit!
In ce mărime naltă şi voi aţi strălucit,
Pe cînd un soare dulce şi mult mai fericit
Işi revărsa lumina pe-acest pămînt robit.
Dar însfîrşit Saturn, cum i s'a dat de sus,
In negura uitării *îndată v'a supus.*)*

Cetitorul recunoaşte printre aceste adînc sentimentale imagini pe eminescianul „în negura uitării".

*Voi**) încă în fiinţă drept pildă ne slujiţi,*
Cum cele mai slăvite şi cu temeiu de fier
A omenirii fapte din faţa lumii pier.
Cum toate se răpune ca urma îndărăt
Pe aripile vremii de nu se mai arăt.

După părerea noastră, nici un poet romîn nu a creat o figură mai înalt poetică decît aceia prin care Cîrlova redă atît de impresionant imagina „răpunerii" tuturor faptelor omeneşti.

Şi 'ntocmai ca păstorul ce umblă pe cîmpii,
La adăpost aleargă cînd vede vijelii,
Aşa şi eu acuma, în viscol de dureri,
La voi spre uşurinţă cu triste viu păreri.
Nici muzelor cîntare, nici milă voiu din cer,
O patrie a plînge cu multă jale cer.

Dar sentimentul şi expresia ating culmile poeziei în aceste versuri de o putere lirică incomparabilă:

*) Transcriu aci şi mai departe corijînd rarele provincialisme.
**) Ruinile.

Mă văd lîngă mormîntul al slavei strămoşeşti
Şi simt o tînguire de lucruri omeneşti.

Aceste versuri sînt scrise acum nouăzeci de ani de un tînăr abia eşind din adolescenţă. La aceiaşi vîrstă Eminescu scrisese Venere şi Madonă, strălucită ca retorică, Mortua est, minunată compoziţie de imagini luminoase, Epigonii, bogate pagini de gîndire şi de invenţie verbală, toate superioare, din punct de vedere al calităţilor lor, poeziilor lui Cîrlova, dar toate departe în urmă de „Ruinurile Tîrgoviştei" ca emotivitate lirică.

Cîrlova însă ne apare şi mai mare, dacă-l judecăm din punct de vedere istoric literar, dacă — cu alte cuvinte — ţinem samă de toate împrejurările vremii în care a apărut. Acele împrejurări au fost, toate, protivnice desvoltării talentului său.

Autorul nostru este un adolescent. Adolescentul acesta n'a avut la îndămînă şcoli, unde să înveţe. Ţara pe vremea lui era adîncită într'o cumplită incultură. Un tînăr autodidact — şi ce-o fi putut el să înveţe pe vremea aceia? — într'un mediu incult. Şi mai mult: într'un mediu inferior sufleteşte, cum era societatea fanariotizată dela începutul veacului trecut. Cîrlova nu găseşte o tradiţie literară. Obscurele şi prozaicele versuri ale lui Văcărescu apar abia în 1830, caşi traducerile lui Eliade. Tradiţia găsită de el se compune din cîteva stihuiri ale lui *Momuleanu*.

Cîrlova nu are la îndămînă nici limbă literară, căci în afară de vechea limbă din cărţile bisericeşti, improprie pentru genul poeziei sale, nu exista o altă limbă literară. Şi, cu atît mai puţin o limbă artistică, un stil şi formule poetice. Originalitatea, noutatea lui Cîrlova, minunea acestui fenomen de generaţie spontanee, ne apare cu toată claritatea şi fără nevoia nici unei discuţiuni teoretice, dacă comparăm poeziile lui Cîrlova cu textele tuturor contemporanilor săi.

Şi Eminescu este o apariţie oarecum inexplicabilă prin saltul pe care-l face literatura romînă în opera lui. Dar Eminescu a creat până la vîrsta de 33 ani. A găsit o limbă literară cel puţin în formaţiune. A trăit într'un mediu cult în străinătate şi 'n ţară, şi a avut posibilitatea să se familiarizeze cu întreaga gîndire a epocii sale. Poetului secerat de moarte în pragul tinereţii, i-au lipsit toate aceste condiţii — absolut toate condiţiile.

Pe lîngă însemnătatea sa ca poet de mare valoare estetică, Vasile Cîrlova merită toată atenţia istoricului literar şi prin rolul său de scriitor care face tranziţia dela literatura veche la cea modernă.

„Păstorul intristat" este nou prin formă — prin limbă și versificație — nou și prin unele elemente de fond, care arată deja influența romantică; dar este vechiu, amintește pe Conachi și Văcărescu, prin subiect și prin concepție. Amorul dulceag și rafinat dintre păstor și păstoriță este un ecou al genului idilic atît de cultivat în toate artele în Franța veacului al XVIII-a, care a inspirat pe poeții boeri din Moldova și Muntenia, predecesorii lui Cîrlova.

E interesant de amintit că idila clasică, ori elemente de ale ei, mai apare încă odată în literatura romînă, în unele pasteluri ale lui Alecsandri. Ceiace la vechii scriitori boeri se datorește aproape numai influenței literare a poeziei franceze și grecești a veacului al XVIII-lea, la Alecsandri se explică numai prin psihologia de clasă și prin temperamentul său. Temperament de clasic al unui poet boer. — La Cîrlova credem că nu poate fi vorba decît de influența literară a modelelor: Natura lui intimă dă o tonalitate de tristeță romantică acestei poezii clasic-idilice.

„Ruinurile Tîrgoviștei" presupun, din partea lui Cîrlova lectura Ruinilor lui Volney, scriitorul francez pre-romantic. În aceastâ poezie apare sentimentul trecutului, așa de frecvent în poezia de mai tîrziu. Acest sentiment este complicat în „Ruinurile Tîrgoviștei" Este și sentimentul de nostalgie după gloria trecută a patriei, dar și sentimentul mai general, mai profund, mai poetic al trecutului pentru trecut. Primul va forma tema unei însemnate părți a literaturii poeților generației dela 1848 Al doilea, sentiment mai rar, îl vom găsi la Russo și, mai ales, la Eminescu.

În „Inserarea", Cîrlova a rupt cu poezia veche, cu veacul al XVIII-lea. „Inserarea" este inspirată de-adreptul din poezia nouă franceză, din poezia romantică, din Meditațiile lui Lamartine. „Inserarea" lui Cîrlova introduce în literatura romînă sentimentul nostalgic de natură, emoția în fața lucrurilor de dincolo de orizont, dar păstrează încă ceva din maniera vechei literaturi, în înțelesul estetic al acestui cuvînt.

În „Rugăciunea" se ivește o altă față a romantismului lamartinian, sentimentul unei providențe binevoitoare, un fel de teism sentimental și vag, atît de străin veacului al XVIII-lea, atît de contradictor sensibilității literare a inspiratorilor poeziei vechi boerești. Acest sentiment va forma o parte constitutivă din psihologia unor scriitori din Muntenia, ca sentimentalul C. A. Rosetti și — complicație sufletească! — ca raționalistul Gr. Alexandrescu. (În literatura moldovenească, rece și critică, acest sentiment este absent, cum aproape absentă este întreaga influență a poetului eminamente liric Lamartine. În Moldova, maestrul este Hugo, și anume Hugo din opera lui cu caracter mai epic). Tot în „Rugăciune" apare și sentimentul social care a inspirat mai puțin pe urmașii săi, exceptînd pe Cezar Boliac

În „Marșul" lui, scris cu prilejul înființării armatei naționale, după o vreme atît de lungă de dezarmare a țărilor romîne Cîrlova care, puțin înainte de a muri, se făcuse ofițer din patriotism — armata cea nouă fiind simbolul redeșteptării naționale, — cîntă redeșteptarea națională și chemarea la glorie. „Marșul" lui Cîrlova, cași acela al lui Văcărescu, scris cu același prilej, dar rămas obscur, marchează cu putere începuturile poeziei patriotice și sociale, ale poeziei de luptă, care va forma partea principală a literaturii propagandiste, pusă în slujba idealurilor generației dela 1848. „Deșteaptă-te Romîne" a lui Mureșeanu și „Deșteptarea Romîniei" a lui Alecsandri, poeziile de îmbărbătare ale lui Bolintineanu sînt conținute, în germene, în marșul lui Cîrlova. În marșul său, ideia este atît de nouă, încît și forma nu mai are nimic vechiu. Dealtmintrelea marșul este și ultima lui poezie.

*

Cîrlova a putut fi poetul începător al literaturii romîne moderne, pentrucă la acest rol îl indica și natura temperamentului său și clasa lui socială.

Cîrlova a avut natura eminamente romantică. El este mai romantic decît Bolintineanu și tot atît de romantic cași Eminescu. Are sensibilitatea și imaginația romantică, are adînca nemulțumire de prezent, are aspirații cătră alte tărîmuri și cu tot optimismul, care e al epocii, din „Marșul" oștirii romîne, în poeziile sale vibrează de mai multe ori nota pesimistă, în „Inserarea" și „Rugăciune", și mai ales în „Ruinurile Tîrgoviștei":

Acest trist glas), ruinuri, pe mine m'a pătruns*
Și a huli viața în stare m'a adus, —

— cea dintăiu expresie a pesimismului literar romîn.

Acest temperament romantic l-a îndreptat în chip hotărît spre Lamartine, adică spre poezia nouă.

Cîrlova nu mai este boer din protipendadă, ca toți poeții de pănă acuma, și nici, ca Momuleanu, om de casă boerească Clasa aceasta era cu fața întoarsă spre trecut, ca *era* veacul al XVIII-lea. Boerănașii și burghejii erau clasa viitorului, clasa care voia schimbare, înoire, care îmbrățișase ideile Revoluției Franceze. Așadar, și prin clasa socială, Cîrlova trebuia să fie un om nou.

Influențat de poezia nouă europeană și de ideile politice, sociale, naționale ale Revoluției Franceze, Cîrlova trebuia să înceapă poezia modernă. Dar vremea: sfîrșitul epocii fanariote; cultura sa grecească: el a început să scrie în grecește; un rest de influențe ale literaturii veacului al XVIII-lea: el a tradus din scriitorii din acel veac, — au făcut să mai răsară în opera sa, ici-colo, cîte o notă din literatura veche, fie de fond ca în „Păstorul intristat", fie de formă ca în celelalte. Acest lucru se observă, desigur în mai mică măsură, și la celălalt poet de tranșiție din Muntenia, la Grigore Alexandrescu.

*) Glasul ruinilor, „fin uirea lucrurilor omenești"

Dacă poeții boeri din Moldova, Conachi, Dimachi, Beldiman sînt în totalitate vechi, dacă poeții boeri din Muntenia, Văcăreștii, au *deja* ceva nou în fond: apariția ideii latiniste și a sentimentului patriotic național, — Cîrlova, poet modern, are *încă* ceva vechiu.

*

In Cîrlova, cum am văzut, se găsesc în germene toate caracterele de fond ale poeziei romîne de până la Eminescu.

Limba lui Cîrlova, deși lipsită de influența poeziei populare, ca la toți poeții din Muntenia, — curentul poporan fiind o particularitate a culturii moldovenești, — este nouă, afară de cîteva rare arhaisme. Este deja limba literară modernă cu cîteva provincialisme muntenești, în aceiași proporție cași moldovenismele la Alecsandri.

Și mai modern încă este Cîrlova în versificație. Cetitorul își poate da samă de armonia versului, din citațiile de mai sus. Primul care deprinde urechea romînească cu muzica versului este fecundul Bolintineanu, dar muzica din „Ruinurile Tîrgoviștei" este superioară muzicei sonore, dar prea simplă, a lui Bolintineanu. Muzica lui Bolintineanu e un fel de melodioasă Traviată. Ritmul din „Ruinuri" are ceva profund și suggestiv.

S'ar fi ținut Cîrlova de făgăduință, dacă trăia? Cine poate răspunde? Dar dacă s'ar fi ținut, atunci dispariția lui atît de prematură este cea mai dureroasă pierdere suferită de literatura romînă.

G. Ibrăileanu

INFERNUL

I

Allor si mosse, ed io gli tenni dietro...
DANTE

...Trudit apoi m'am așezat pe-o stîncă.
La capătul călătoriei mele
Se deschidea prăpastie adîncă.

Și străbătînd a norilor perdele
Cu 'nveninate ace de lumină,
Sclipeau în întuneric șapte stele.

Eu le simțeam arsura pe retină
Și 'n van mă apăram, cu fața 'ntoarsă,
De raza lor caustică și fină.

Simții atunci că 'n juru-mi se revarsă
Un pal amurg, ce umple de 'ntristare
Văzduhul mirosind a piatră arsă.

Şi 'n aburi de pucioasă, pe cărare,
Văzui venind spre mine fără grabă
Un om cu nasul dezolat şi mare.

Părea că Cerul pe figura-i slabă
A pus stigmatul dragostei şi-al urii,
Eternizînd profilul lui de babă:

Tristeţe amară 'n colţurile gurii,
O frunte devastată de furtună
Şi de-a le vremii nobile injurii.

Purta pe cap o veştedă cunună
Şi 'n ochii lui părea că de-opotrivă,
Melancolia lumii 'ntregi s'adună.

Aşa, din vasta vremii perspectivă,
El cobora 'n tăcere către mine
Ţintind în gol privirea-i corosivă.

— De unde vii şi cine eşti, străine?
L-am întrebat, abia şoptind cuvîntul.
— Eu viu, de unde nimeni nu mai vine...

De şase veacuri m'a 'nghiţit pămîntul.
Viaţă 'mi dete vitrega Firenze,
Şi la Ravenna mi-am găsit mormîntul.

Poet am fost, şi 'n libere cadenţe
Cîntai Amorul ce-mi robi toţi anii,
Din pragul tristei mele-adolescenţe.

Dar vrînd să 'mpac a patriei zîzanii,
Mărunte intrigi, lupte intestine,
Cu ură grea m'au prigonit duşmanii.

In crud exil, pribeag prin ţări străine,
Visai atunci o vastă trilogie
Pe care-am prins-o 'n şiruri de terţine

Săpate în granit pe veşnicie,
Şi ca o răzbunare milenară
Am publicat Divina Comedie.

(Un op, pe care anii-l îngropară
Sub comentarii sterpe şi pedante,
Ce-mi fac contimporanii de ocară)...

— Cum tu, eşti tu nefericitul Dante,
Cel care-a Morţii jalnice mistere
Le-a evocat în rapsodii vibrante?

Nu pot, Maestre, nici n'am precădere
Să te slăvesc aşa cum se cuvine!...
Dar mult aş vrea spre umedele sfere,

In patria eternelor suspine
Să mă conduci, precum odinioară
Virgiliu te-a călăuzit pe tine.

El, mie :—Oare, crezi că tot ce sboară,
Cum zice un adagiu,—se mănîncă ?
Fiindc'ai scris o cronică ușoară

Nici superficială, nici adîncă,
Vrei să-ți servesc acum de cicerone ?...
— Nici tu, Maestre, nu scriseseși încă

La început, decît vre-o cinci *canzone*,
O carte plină de elucubrații
Și cîteva sonete monotone.

Dar lui Virgiliu i-ai intrat în grații
(Adăogai, văzîndu-l că rezistă),—
El se purta mai bine cu confrații...

— Epoca voastră materialistă
Mi-a zdruncinat credința de-altădată,—
O 'ntoarse el. Infernul nu există

Sau cel puțin eu unul niciodată
Nu l-am văzut decît cu ochii minții,
Orbit de-o superstiție uzată.

Eu lui :—Acestea 's roadele Științii !
Concepția lui Strauss și-a lui Nietzsche,
De care mi s'au strepezit toți dinții !

Dar cel puțin te-ai întrebat ce-ar zice
In clipa asta, dacă fără veste
Te-ar auzi divina Beatrice ?

El mi-a răspuns placid : Amorul este
Un ce banal, prin care Firea drege
A Nimicirii opere funeste ;

Un van instinct, de subt a cărui lege
Nici micro-organismele nu scapă.
Eu lui :—Atît? El mie :—Se 'nțelege !...

Văzui atunci în liniște cum crapă
A stîncilor întunecate blocuri
Și trec plutind pe-a nopții neagră apă.

Fantome prinse 'n diafane jocuri
Călcau mărunt văzduhul, fără tropot,
Ca cei ce poartă cauciuc la tocuri.

Apoi un sunet depărtat de clopot
Păru că bate 'n aer *tarantella*,
Și ploaia se porni cu grabnic ropot.

Infricoșat de hreamătul acela
Ce se 'nnălța vuind în vijelie,
Am zis:—Maestre, să deschid umbrela?...

N'aș vrea să facem hidroterapie.
La vîrsta ta, o gripă subversivă
Te poate da în broncho-pneumonie.

— Eu nu mă tem de moarte; dimpotrivă,
Răspunse el,—cînd ai murit odată
E foarte greu să cazi în recidivă...

Această vorbă îmi păru ciudată,
Cuprins de-un fel de vagă presimțire,
Pîndii pe-ascuns figura-i nemișcată.

— Nu m'ai luat cumva c'un plan subțire
Mai adineaori cînd ziceai, Magistre,
Că Iadul nu-i decît o 'nchipuire?

— E-adevărat că'n negrele-i registre
Am fost trecut ca oaspe onorific...
Și, pradă-acelei amintiri sinistre,—

De și știam că nu pot să modific
Fatalitatea oarbelor destine,—
E drept c'am încercat să te mistific.

Dar văd că totuși nu te pot reține;—
Ca să te vindeci pentru totdeauna,
Ridică-te și vino după mine...»

Cu fulgere verzui creștea furtuna.
Rostind aceste nobile cuvinte
Prin care și-a răscumpărat minciuna,

Maestrul a pornit-o înainte,
Pe cînd, sub cer de zgură și aramă,
Eu mă țineam în urma lui cuminte

Precum se ține puiul după mamă.

G. Topîrceanu

(Urmează partea II-a).

Bogățiile miniere ale Romîniei

I. Aurul și argintul

De bună samă că „aurul" trebue să fi fost primul metal descoperit de om. Istoricul descoperirii și al primelor lui întrebuințări trebue să fie același ori unde va fi fost descoperit. Și desigur că în nisipurile rîurilor vor fi fost primele zăcăminte exploatate, ca unele care furnizau aurul, curat și ușor de extras.

Paietele mici strălucitoare vor fi atras la vaduri privirea întotdeauna insetată de „mai strălucitor" a semenilor noștri, chiar a celor mai îndepărtați în timp.

Podoaba a fost, fără umbră de îndoială, prima întrebuințare pentru care a găsit căutare metalul galben, cu strălucirea caldă, cu totul inalterabil și ușor de lucrat. In nevoia lor de a plăcea, de a stăpîni, primii oameni care-l vor fi găsit, s'au împodobit cu aur pentru a adăoga un element de distincțiune care să izbească simțul grosolan al semenilor de care nu se prea deosebeau prin fizic. Cine-l purta, dovedea și putere. „Aurul" însemna nu atît bogăție, pentrucă nu era instrument de schimb, ci era semnul cel mai vizibil, cel mai strigător, că purtătorul lui e un om bogat, prin urmare puternic. „Să pară" au vrut, înainte de a voi „să fie", chiar și cei mai îndepărtați ai noștri strămoși.

Țara cea mai bogată în aur din antichitate a fost Egiptul. Aci extracția aurului chiar din stîncă și industria lui au ajuns la mare desvoltare încă din timpurile cele mai îndepărtate. Cercetări recente au arătat că deșertul dintre Nil și Marea Roșie furniza Egiptenilor nu numai piatra de construcție pentru monumentalele lor lucrări, dar și cantități imense de aur. Chiar în mormintele preistorice din această regiune se găsesc bucăți de aur turnate, iar în alte morminte din vremea dinastiei a XII-a (2500 a. Ch.) s'au găsit giuvaeruri de aur ciselate cu o artă superioară.

Mai multe sute de ani dearîndul, vechiul Egipt a fost o „Californie" a lumii vechi. Tot aurul care se întrebuința în așa mare măsură în strălucitele civilizații din *Asia apuseană*, venea din Egipt. In scrisorile datate din secolul dinainte de exodul Evreilor, pe care agenții de afaceri ai faraonilor le trimeteau din

Asia, se cerea aur, care, așa mersese vestea, era în Egipt ca praful deșertului de mult. Regii Asiriei și ai Babilonului se adresau faraonilor Egiptului pentru aurul cu care-și împodobeau templele. Aurul Egiptului mergea în dar până la regele din Kappadocia în cantități destul de mari (20 Talanți).

Papirusul Harris conține socoteala darurilor în aur pe care Ramses al III-lea din dinastia a XX-a, le-a făcut templelor, și cantitatea indicată este considerabilă. Veniturile lui Ptolomeu al II-lea, venituri din care cea mai mare parte veneau dela minele de aur, se ridicau la 14800 Talanți, aproximativ 100 milioane de lei, ceiace este enorm, dat fiind că California, cea mai bogată în aur provincie a Americii, produce cu technica minieră de astăzi exact aceiași cantitate, iar Transvaalul, țara cea mai bogată în aur din lume, produce în condițiunile de astăzi abia de opt ori mai mult.

*

Astăzi sîntem și noi țara cea mai bogată în aur din Europa. In afară de neînsemnatele exploatări aurifere din Valea lui Stan (Valea Lotrului), valea Bălașului (Jud. Argeș), exploatări care amenajate cu o technică modernă și-ar încinci producțiunea, — am căpătat prin unirea Ardealului zăcăminte aurifere care ne pun în rîndul țărilor producătoare din lume.

De pe acum, cu o technică de extracție și de separare primitivă, cu o rea administrație a exploatărilor, cu o contrabandă de aur fantastică, sîntem în fruntea țărilor producătoare de aur din Europa.

In 1911 Ardealul singur producea în cifră rotundă 3000 kgr aur, în valoare aproximativă de 10.000.000 lei după prețurile de atunci.

In comparație cu celelalte state europene producțiunea Ardealului era în 1911 următoarea:

1).	*Ardealul*	3000 kg.
2).	*Franța*	2500 „
3)	*Rusia* (Europa)	900 „
4)	*Ungaria* (fără Ardeal)	300 „
5)	*Austria*	150 „
6)	*Suedia*	60 „
7)	*Norvegia*	10 „
8)	*Italia*	10 „

Și încă cifra pentru Ardeal este prea joasă pentrucă — precum am spus — technica de extracție și de separare și statistica sînt cu mult în urma celor din țările occidentale și nordice ale Europei.

Comparată cu celelalte țări producătoare de aur din lume țara noastră este a 14-a la rînd.

In 1910 au produs:

I	Transvaalul	234000 kg.
II	Statele Unite	144000 „
III	Australia	98000 „
IV	Imperiul Rus	60000 „
V	Mexico	36000 „
VI	Indiile Britanice	18000 „
VII	Canada	15400 „
VIII	China	15200 „
IX	Guyana	7600 „
X	Japonia	6700 „
XI	Columbia	4700 „
XII	America Centrală	4100 „
XIII	Indiile Olandeze	3300 „
XIV	Romînia Mare	3000 „

Romînia produce prin urmare aprox. 43% din producțiunea de aur europeană și aprox. 0.4% din producțiunea mondială.

Zăcămintele noastre se localizează așa cum se vede in harta alăturată (fig. 1) intr'un mare zăcămint în partea de miază-zi a munților apuseni, imediat la miază-noapte de partea mijlocie a cursului Mureșului, in regiunea dintre Deva, Baia de Criș și Abrud, și dintr'un al doilea zăcămint, mai puțin insemnat, situat intre cursul superior al Tisei și al Someșului, intre Sighetul Maramureșului și Cluj, in regiunea dela Baia Mare.

*

Incă din secolul al VI-lea inainte de Ch., triburi de Sciți maiștind cu turmele peste Carpați până în stepa panonică, ar fi descoperit — spune d. Iorga după Herodot — in stinca lui de origină, aurul, pe care-l cunoșteau numai în nisipul rîurilor. Aurul i-a legat de stincă, in valea Mureșului, unde s'a așezat un trib de Sciți: Agathyrșii. Ei au inceput să sape din piatră metalul galben strălucitor, formînd astfel primii minieri ai pămîntului nostru, de care pomenește istoria. Meșteșugul lor l-au moștenit Dacii și apoi Romanii, iar dela ei poporul care apără și astăzi cu sîngele său stinca dătătoare de bogăție, bogăție care n'a fost intotdeauna a lui.

Exploatările de aur din regiunea Mureșului sint insă cu mult mai vechi decît Agathyrșii. In Muzeul Herepey din Hunedioara se găsesc ciocane de piatră lustruită (de diorit) despre care învățații

străini sînt de părere că au servit omului preistoric la extrasul aurului. Urmele de exploatare minieră din vremea Romanilor sint insă cele mai bine păstrate. Ele se pot urmări pretutindeni (fig. 2) la Măgura lingă Baia de Criș, la Corabia lingă Zalatna și la Cetate lingă Roșia Montana. In muzeul dela Deva se află trei statui de minieri depe vremea Romanilor.

In timpul cît au stăpînit Romanii Dacia (105—265 d. Ch.) ei au inconjurat intreaga zonă auriferă cu intărituri și au exploatat sistematic zăcămîntul.

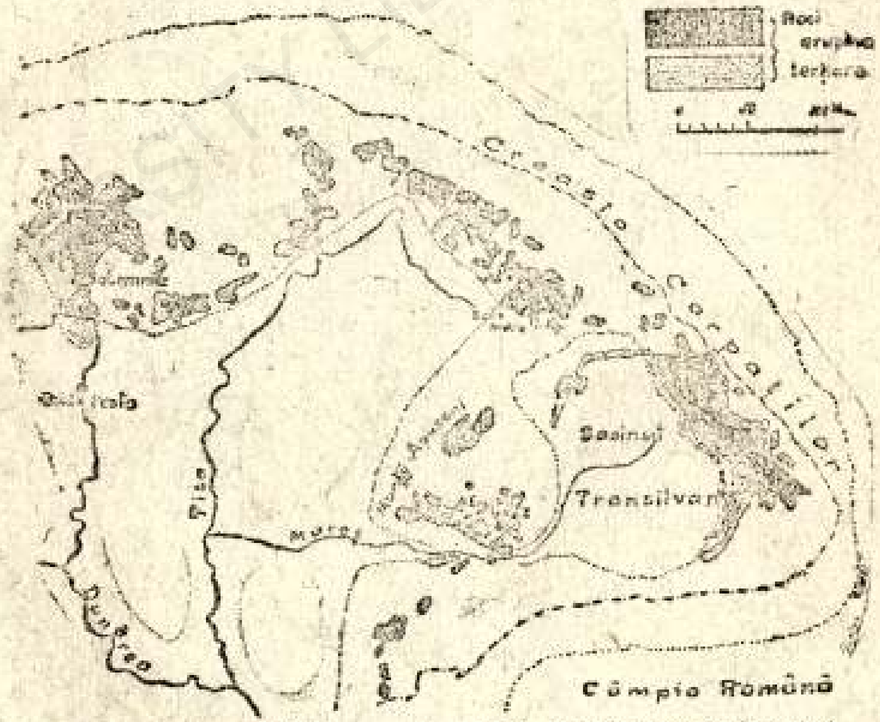

Fig. 1. Harta zăcămintelor auroargentifere din Transilvania și Ungaria (după Beyschlag, Krusch, Vogt)

La *Zalatna*, vechiul *Ampelum*, unde este și astăzi sediul unui „Căpitan de băi", era pe vremea Romanilor sediul unui *Procurator aurarium* (un fel de director al minelor), alături de care cu 50 ani mai tîrziu funcționa un *Beneficiarius*.

Lucrările luind desvoltare mai mare, Romanii inființară un loc de *sub-procurator aurarium* cu sediul la Baia de Criș.

Sub-procuratorul *Avianus* avea un venit de 60000 sesterți pe an, un salariu neobicinuit în timpurile noastre.

După evacuarea administrativă a Daciei, istoricul exploatărilor miniere din regiunea aceasta nu se mai poate urmări in tot Evul Mediu. La 1451 George Brancovici a donat mina din Czebe

lui Ion Corvin de Hunyad. Abia la începutul secolului al XVIII-lea se mai întîlnesc în istorie urme despre această regiune.

Istoria veche a regiunii aurifere din nordul Transilvaniei, a regiunii dela Baia Mare, este mult mai puțin cunoscută.

Istoricii Unguri spun că primii locuitori ai pămîntului acelui ar fi fost Kazari care ar fi venit pela 770 d. Ch. din Crimeia. Zazarbanya, numele vechiu al Băii Mari, ar fi derivat din numele Kazar.

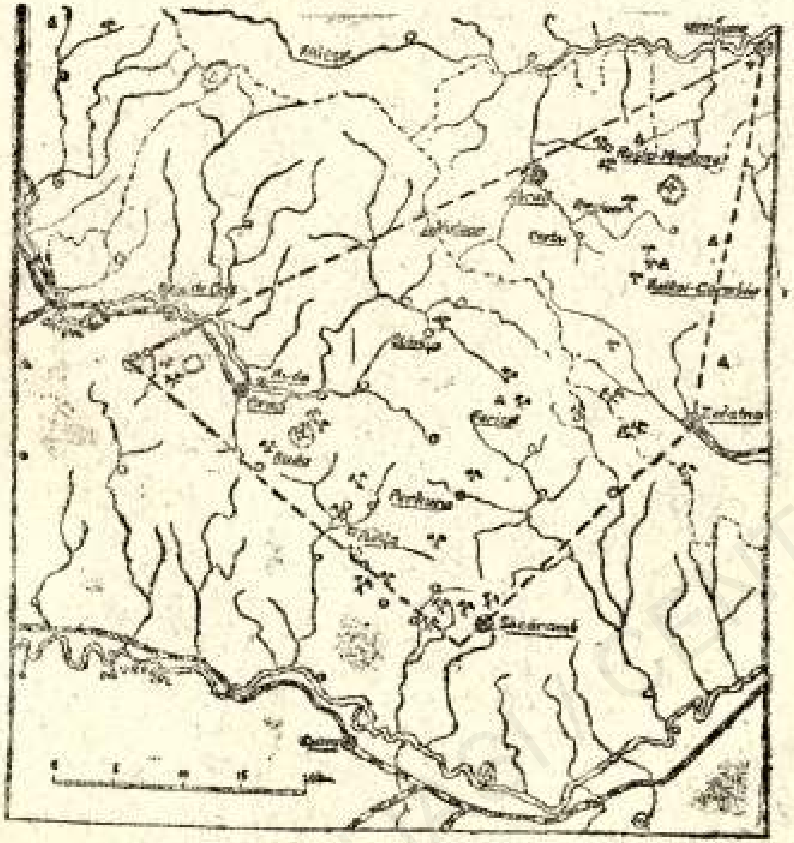

Fig. 2. Triunghiul aurifer al Transilvaniei.

Regele Sf. Ștefan al Ungariei ar fi colonizat regiunea cu Germani care însă ar fi fost exterminați de populațiunile mărginașe năvălitoare. — Geiza al II-lea ar fi colonizat din nou regiunea în 1141, cu Sași.

Cel mai vechiu izvor despre localitatea minieră Rodna este „Carmen miserabile" al lui Rogerius, canonic la Oradea Mare, care fusese luat în captivitate de Tătari.

După invazia Tătarilor, primul document în care se pomenește de minele din această regiune este un decret al lui Carol Robert (1303) care hotăra ca tot venitul minei de argint dela Rodna să se trimită reginei la Baia Mare (Rivuli Dominarum) ca bani de cheltuială pentru toaletă. Pe vremea aceia, regiunea din vecinătatea imediată a Băii Mari se numea „Rivuli Dominarum" (Rîulețele Doamnelor) pentrucă regina stătea acolo și, împreună cu ficele și servele ei, spălau aurul nisipurilor al cărui întreg venit era pentru cheltuelile ei de toaletă.

Intre 1333-1411 exploatarea a atins maximul de intensitate. La 1411 regele Sigismund dă minele dela Baia Mare principelui sîrb Wukovici. La 1446 minele ajung proprietatea lui Hunyad și Matei Corvin le arendează pentru 13000 ducați.

In 1490 prințul Albert al Poloniei — fratele regelui Wladislav — pustii regiunea minieră, acest izvor de venituri pentru regii Ungariei; și de-atunci pînă la dispariția ultimelor bande de Tătari, această nenorocită regiune, așezată lîngă „triplum confinum", la o trecătoare clasică pentru năvălitorii peste Carpați, a avut de suferit numai invazii și revoluțiuni: la 1553 și 1567 au năvălit Ion și Sigismund Zapolya, la 1661 Sagi Achmet Pașa, la 1667 Wesselenyi. La 1717 năvăliră 20000 Tătari, care distruseră Rodna, în același an însă Tătarii fură complect măcinați de minierii înarmați dela Baia Mare, Borsa și Kapnik. In această din urmă localitate există încă un monument al groazei cu inscripția scurtă, care te împietrește: „Hic fuerint Tartari 1717".

In tot răstimpul acesta exploatarea s'a făcut sălbatec. Abia în 1748, casa imperială austriacă a început să reia lucrul sistematic, însă cea mai mare parte a regiunii este și astăzi în ruină.

*

Este o credință foarte răspîndită că aurul s'ar găsi în stare pură — *curat ca aurul* grăește zicătoarea — și nu cum se găsesc alte metale, în asociațiuni sau combinațiuni naturale cu alte elemente, formînd ceiace se numește un minereu. Această credință vine și deacolo că în foarte multe zăcăminte aurul este asociat cu *pirită*, o sulfură de fier, care are și ea culoarea galbenă aurie a aurului, pe care însă cunoscătorul o identifică ușor, între altele și prin aceia că pirita, lovită cu ciocanul, se zdrobește — în vreme ce aurul e maleabil, se întinde.

In realitate aurul pur nici nu există în natură. Cel mai pur aur se găsește în nisipurile aurifere. Insă și aci aurul are un procent mai mare sau mai mic de argint, fer, cupru. Pepitele cu aurul cel mai pur ce s'a găsit vreodată în nisipuri au 99,8 % aur. Proporția de substanțe străine poate crește în cazurile obișnuite până la 5-10 %. Cea mai mare parte a acestor substanțe străine o formează argintul. Cînd conținutul în argint atinge excepțional 15-20 %, aurul are culoare palidă și constituește anticul „Electrum" din care-și făceau monede vechii *Lydieni*.

Aurul din nisipurile aurifere însă alcătuia în 1910 abia 10%, din producţia mondială de aur, iar astăzi cînd aluviunile cunoscute au continuat a fi sleite de bogăţia lor, acest procent este şi mai mic.

Cea mai mare parte a producţiei de aur provine însă nu din nisipurile aurifere, ci din filoane şi din conglomerate aurifere, care au o origină înrudită cu a filoanelor. Şi anume în 1910 proporţia comparativă de aur din nisipuri, filonian şi din conglomerate era următoarea:

1910

Aur din nisipuri	10 %
„ „ *filoane*	56 %
„ „ *conglom.*	32 %

In filoane aurul nu se găseşte însă pur, ci se găseşte asociat cu alte substanţe, care formează cea mai mare parte a vinelor aurifere.

Această asociaţie poate fi una mecanică, cînd aurul mai mult sau mai puţin pur, în paiete foarte fine sau în pelicule foarte subţiri, se găseşte inclus pe crăpăturile sau în interiorul altui mineral care formează tot restul filonului, sau asociaţia în care se găseşte aurul poate fi o combinaţie chimică, cînd aurul este legat chimiceşte cu elementele coasociate, aşa încît formează un corp nou, o nouă individualitate: nu mai este „aur", ci o combinaţie chimică a aurului în care nu mai recunoşti, la prima vedere, proprietăţile metalului nobil — ci abia în urma unei analize uneori destul de grele.

Asociaţiunile în care se găseşte aurul în filoane sînt: aurul din cuarţ şi din pirite, şi aurul din telururile metalice.

Cu cuarţul, cunoscut mai mult sub numele de cristal de munte, şi cu pirita care e o sulfură de fier galbenă aurie, aurul se găseşte asociat mecanic în felul amintit mai sus.

Telururile metalice sînt combinaţiuni chimice ale telurului — un element chimic din familia oxigenului şi sulfului — cu *aurul*, argintul, mercurul sau încă şi cu alte metale.

Cele mai principale telururi poartă numele: *Naghyagit*, o combinaţie de telur cu aur, plumb, sulf şi antimoniu care conţine 6—13 Aur. *Petzitul*, o combinaţie de telur cu aur, argint, de înfăţişarea cositorului, care conţine 25% Aur, şi *Sylvanitul*, o combinaţie de telur cu aur şi argint, de înfăţişarea argintului, care conţine 24% Aur.

*

Formarea filoanelor în care se găsesc aceste asociaţiuni mecanice sau combinaţiuni chimice ale aurului, aceste minereuri de aur, — este în legătură cu fenomenele vulcanice.

In sfera incandescentă de substanţe topite, ruptă din soare, care a fost planeta noastră la începutul începutului ei, — s'au separat, cum s'ar separa turbureala într'un pahar cu apă, după greutatea lor specifică, elementele mai grele spre centru iar elementele mai uşoare spre periferie. Această masă topită incandescentă a fost însă, din cauza exploziunilor violente de gaze dintr'însa, teatrul a numeroase furtuni care-i răscoleau adîncurile, lucru care se observă astăzi la soare. Aceste furtuni aruncau spre suprafaţă, în anumite locuri, substanţe grele dela centru care se menţinură mai mult sau mai puţin aproape de suprafaţă, — pentrucă spre suprafaţă substanţa topită, începînd a se răci, devenea mai vîscoasă şi prin urmare făcea ca mobilitatea să fie mai mică; iar pe de altă parte din cauză că, intrînd în combinaţie cu substanţe mai uşoare, dădea compuşi specific mai uşori.

Consolidîndu-se cu încetul o scoarţă solidă, substanţa topită pătrunse prin crăpăturile scoarţei, revărsîndu-se peste ceiace constituia atunci scoarţa pămîntului şi producînd astfel primele fenomene vulcanice pe care le-a cunoscut planeta noastră, şi primele roci eruptive.

Scoarţa solidă fiind supusă la intemperiile care prelucrează şi astăzi suprafaţa globului, rocile eruptive au fost măcinate, transportate de ape şi de vînturi mai mult sau mai puţin departe de locul lor de origine şi depuse în strate, cum se depun depozitele din ape şi astăzi, formînd pătura din ce în ce mai groasă a rocilor sedimentare actuale.

Prin crăpăturile acestei scoarţe au eşit şi continuă să iasă încă şi acum substanţa topită, răscolită din interior.

Aceasta pătrunde uneori până la suprafaţă constituind vulcanii de astăzi şi lavele lor. Alte ori însă crăpătura în scoarţă nu ajunge până la suprafaţă substanţa topită, împinsă în sus prin crăpături, se înfundă şi se consolidează prin răcire, sub apăsarea stratelor de deasupra, constituind uneori masive de adîncime, cum sînt de pildă masivele granitice pe care numai eroziunea păturii sedimentare, care le acoperea, le-au putut da vederii noastre.

Se înţelege că aceste porţiuni de substanţă topită din interior aduc cu sine şi metale grele şi prin urmare, în unele cazuri, şi aur — care e dintre cele mai grele.

O parte din gazele, vaporii şi apa fierbinte pe care o conţine substanţa topită, pătrunsă pe crăpăturile scoarţei, — găsesc putinţa, fiind mai mobile, să pătrundă mai departe pe crăpături mai mici, pe care topitura nu le-a putut utiliza. Pe lîngă gazele şi vaporii de diferite substanţe, apa fierbinte are în disoluţiune numeroase metale şi combinaţiuni ale metalelor.

Depărtîndu-se de cuptorul eruptiv din care au eşit gazele, vaporii şi soluţiunile apoase de mai sus se răcesc şi unele sublimează, altele depun substanţele pe care le conţin în soluţiune, umplînd crăpătura pe care au circulat şi constituind ceiace se numeşte un *filon*, iar în cazul în care acesta e bogat în compuşi de ai metalelor: un *filon metalifer*.

Aceasta este şi origina aurului din filoane. El este conţinut în stare liberă mai mult sau mai puţin pură sau în combi-

naţiile sale, disolvat în apele ferbinţi care provin din magmele eruptive.

Aurul din nisipurile aurifere îşi are originea în cel din filoane. Apa sub diferitele ei forme, aerul, variaţiunile de temperatură, tot ceiace cu un cuvînt se numeşte „intemperii", macină stînca în care se găseşte filonul, măcinîndu-l, erodindu-l şi pe acesta.

Materialul din care e constituită stînca—partea din scoarţa roasă—este în parte alterat chimiceşte, trece în soluţiune şi este dus de ape, iar în parte—fireşte partea greu atacată de ape—este numai prelucrat mecanic, măcinat mai mult sau mai puţin mărunt, transportat din ce în ce mai departe de locul de origină, după fineţa din ce în ce mai mare a materialului, şi depus acolo unde puterea de transport a apei este destul de mică pentruca să nu-l poată transporta. Aşa se formează nisipurile, şi fireşte, şi nisipurile aurifere, destul de aproape de stînca cu filoane aurifere, căci aurul este greu.

Se înţelege că şi în drumul ascensional, pe care soluţiunile metalifere îl parcurg prin crăpături, se face o separaţie după cum diferitele substanţe disolvate pot fi ţinute mai puţin sau mai mult timp în soluţiune.

Substanţele care pot fi ţinute mai mult timp solubile în noile condiţiuni de temperatură mai joasă vor străbate până mai sus în acelaşi filon, iar cele care sînt mai greu solubile se vor depune mai jos în filon. Aşa încît pornind dela cuptorul de substanţă topită care s'a intrus până la o oarecare adîncime în sus în scoarţă şi urmărind crăpăturile umplute cu substanţă minerală—filoanele—până la suprafaţă, vom avea o succesiune de minerale care vor cuprinde, aur de pildă, în asociaţiuni sau în combinaţiuni cu mereu alte elemente pe măsură ce ne ridicăm spre suprafaţă şi fireşte că şi bogăţia în aur a filonului va varia cu adîncimea.

În special pentru filoanele aurifere, cu cît ne urcăm spre suprafaţă, cu atît predomină telururile de aur şi, împreună cu ele, sulfurile de plumb, de argint etc.; şi, cu cît ne coborîm în adîncime, cu atît predomină piritele (sulfurile de fier).

*

Filoanele care, împreună cu masele eruptive din care derivă, au luat naştere în primele epoci ale vîrstei pămîntului,—au suferit, în genere, de atunci puternice eroziuni, împreună cu păturile sedimentare în care erau cuprinse. La aceste filoane foarte vechi, partea care fusese la început foarte aproape de suprafaţă, cu toate caracterele mineralogice ale acestor avant-posturi filoniene, a fost distrusă şi transportată—aşa încît nu se mai văd la ele decît caracterele părţilor celor mai profunde ale lor: în cazul aurului aceste părţi mai profunde conţin cuarţ şi pirite aurifere. Ele formează categoria mare de filoane aurifere cunoscute în geologie sub numele de: *filoane aurifere vechi*.

Filoanele însă care, împreună cu rocile eruptive cu care sînt în legătură, au luat naştere în epoci geologice mai apropiate de

era noastră, asupra lor eroziunea n'a avut timpul necesar să-şi facă opera distrugătoare; ele prezintă caracterele mineralogice ale unei mineralizări la distanţe mari dela cuptorul magmatic. În cazul filoanelor, categoria mare de filoane aurifere sînt cunoscute în ştiinţă subt numele de: *filoane aurifere noi*.

Filoanele de pirite aurifere — filoanele aurifere vechi în genere—se pot urmări până la mari adîncimi, în vreme ce filoanele aurifere noi—telururile în genere—se localizează pe crăpături mici care se închid uşor şi care, deşi extrem de numeroase pe o suprafaţă mică, se pierd la adîncimi mai mari. Însă pe cînd piritele aurifere au în genere un conţinut în aur de 100—150 gr. la tona de pirită, filoanele aurifere noi—telururile—au o proporţie de aur mult mai mare, cum de altfel se vede şi din compoziţia telururilor.

Filoanele aurifere vechi (pirite aurifere) constituesc sursa cea mare de aur prezentă şi mai ales viitoare a omenirii. Aproape jumătate din producţia auriferă a Statelor-Unite, prin urmare aproximativ 78 tone de aur pur anual, şi anume zăcămintele celebre din California şi Yukon, apoi aproape întreaga producţie a Canadei, aproximativ 7 tone aur pur anual, aproape întreaga producţie a Imperiului Rus, aproximativ 30 tone anual şi însfîrşit întreaga producţie a statelor Queensland, New Sud Wales, Victoria şi Australia de Sud din Australia—sînt aur din filoane aurifere vechi.

Filoanele aurifere noi produc aproximativ 45% din producţia anuală a Statelor-Unite, ca la 70 tone de aur pur anual, aproape 80% din producţia Mexicului, 28 tone anual, apoi cea mai mare parte din aurul Americei Centrale, al Columbiei, al Peruluí, al Boliviei şi a Chilei, însfîrşit cea mai mare parte a aurului din Romînia, o bună parte a aurului din Japonia, aproape tot ce produce Corea, Zeelanda nouă şi aurul din Australia occidentală.

Ca o vedere generală *filoanele aurifere vechi* produc 33% din producţia mondială, iar *filoanele aurifere noi* dau 25% din producţia mondială. *Conglomeratele aurifere* din Transvaal care sînt un conglomerat de bucăţi rotunzite de cuarţ cimentate de un ciment silicios cu pirite aurifere, dă 35% din producţia mondială de aur, ele formează o categorie mare de natură locală (numai în Transvaal).

*

Pretutindeni unde s'au găsit filoane aurifere din grupul „filoanelor aurifere noi", s'a putut stabili legătura netăgăduită între geneza acestor filoane şi masivele eruptive de vîrstă mai nouă (sfîrşitul epocii secundare şi epoca terţiară).

Zăcămintele aurifere din ţara noastră sînt din grupul filoanelor aurifere noi. Ele cuprind în genere telururi, sulfuri de plumb, de argint, etc.; şi o singură privire pe harta alăturată, în care sînt trecute rocile eruptive terţiare, arată lămurit dependenţa zăcămintelor de aur de aceste roci noi (fig. 1).

Numai zăcămintele din arcul Carpaţilor sînt în Europa zăcăminte de aur de tipul filoanelor noi.

Aceste zăcăminte aurifere din arcul Carpaţilor, sînt grupate în

trei regiuni mari: 1. Regiunea dela Schemnitz și Kremnitz, 2. Regiunea dela Baia Mare-Rodna și 3. Regiunea dela Zalatna-Abrud.

Din aceste trei regiuni aurifere din arcul Carpaților, două cele mai importante, cea dela Baia Mare și cea dela Zalatna, cad înăuntru hotarelor noastre.

Importanța relativă a celor trei regiuni aurifere din arcul Carpaților se vede din tabloul producției lor pe anul 1907.

Regiunea	Aur în kgr.
Schemnitz-Kremnitz	141
Baia Mare	743
Zalatna	2537

Regiunile cele mai bogate în aur din arcul Carpaților sînt în țara noastră. In special regiunea auriferă dela Zalatna-Abrud, cea mai bogată din Europa, este de mult bine cunoscută în știință sub denumirea de „triunghiul aurifer al Transilvaniei". Triunghiul are înălțimea de 55 km. și baza de aprox. 33 km. (fig. 2). Localitățile de unde se extrage aurul sînt însemnate cu două ciocane. Din punct de vedere geologic, regiunea este formată de o scoarță de roci foarte vechi peste care s'au depus roci mezozoice, apoi terțiare, iar întreg complexul a fost străbătut prin crăpături de roci eruptive terțiare, venite din adîncime; iar prin crăpăturile acestora din urmă au pătruns soluțiunile aurifere provenite din același cuptor din adîncime, din care își trag ființa și rocile eruptive terțiare pe care le străbat. Foarte schematic se poate vedea din fig. 3

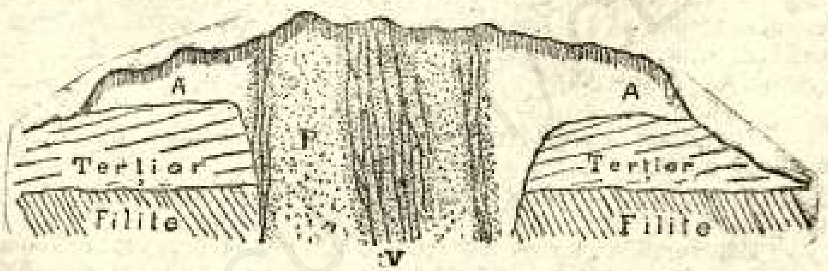

Fig. 3. Profil idealizat prin zăcămîntul dela Săcărimb (după B. v. Inkey)

care sînt raporturile dintre filoanele aurifere și roca înconjurătoare, la Săcărimb.

Dintre toate localitățile însemnate în schița de mai sus, la Săcărimb (ung. Naghyag) aurul se găsește ca Telurură de aur, sulf, stibiu și plumb (Au_2 Pb_{14} Sb_3 Te_7 S_{17}). Zăcămîntul este cunoscut dela 1747; el este celebru în știință pentrucă un nou element chimic, necunoscut până la 1782, *Telurlul*, a fost descoperit la această dată în telurura de mai sus, care a căpătat numele universal recunoscut de *Naghyagit*, după Naghyag, numele unguresc al localității Săcărimb.

Tot la Săcărimb aurul se găsește în mineralul numit *Sylvanit*, o telurură de aur și argint (Au Ag Te) descoperit în această localitate și denumit în știință după numele Transilvaniei: Sylvanit. Tot acolo se găsește și o altă telurură de aur și argint, Petzitul $(Au\ Ag)_2\ Te$. Filoanele dela Săcărimb sînt de diferite grosimi: dela 1 mm. până la 2 m.. In afară de numitele telururi, ele conțin și cuarț și pirită auriferă.

La Offenbaia, o altă localitate minieră din același regiune, sînt filoane de cuarț cu telururi de aur, minereuri de plumb, de argint, de zinc.

La Roșia Montana (Verespatak) sînt pirite aurifere cu argint, cu minereuri de cupru și minereuri de plumb.

La Brad-Boița și la Vulkoi-Corabia, pirite aurifere, cu minereuri de plumb, argint și zinc.

Pretutindeni afară de Săcărimb se găsește în filoane și aur liber mai mult sau mai puțin argentifer, inclus în cuarț și în pirite, așa cum s'a arătat mai sus.

Zăcămîntul dela Baia Mare-Rodna este situat așa cum se vede din harta fig. 1 lîngă frontiera ceho-slovacă—romînă—poloneză. El cuprinde grupul de localități miniere mai însemnate: Baia Mare, Baia Sprie, Kapnik, Lăpuș, Lapușul Romînesc, Rodna și altele.

Din punct de vedere geologic zăcămîntul prezintă mari analogii cu cel din triunghiul aurifer al Transilvaniei, și aici sînt tot roci eruptive de vîrstă terțiară, străbătute de filoane de cuarț, cu un conținut apreciabil de pirite aurifere, calcopirite aurifere și de combinații ale sulfului cu argintul, plumbul, zincul sau arsenul. Grupul de filoane din această regiune, filoane a căror grosime variază dela 30 cm. până la 20 m. grosime, face parte tot din grupul filoanelor aurifere noi.

*

Cantitatea mare de argint conținută fie în telururi, fie în aurul liber sau în minereurile de argint asociate în aceleași filoane cu telururile și cu piritele aurifere, fac ca zăcămintele aurifere din grupul „filoanelor aurifere noi" să fie propriuzis și zăcăminte de argint și grupul să poarte de fapt numele de „filoane auroargentifere noi". Așa încît zăcămintele noastre de aur, atît cele din triunghiul aurifer al Transilvaniei cît și cele din regiunea Baia Mare sînt de fapt zăcăminte auroargentifere.

Inadevăr la Săcărimb și Roșia Montana raportul dintre conținutul în aur și cel în argint este de

	1	parte	aur	pentru	1	parte	argint
la Boița	1	„	„	„	1½–2	părți	„
la Ruda	1	„	„	„	2 – 3	„	„
la Căzănel	1	„	„	„	10	„	„

Producţia medie anuală de argint comparată cu cea de aur, era înainte de războiu pentru cîteva localităţi ale triunghiului aurifer, următoarea:

In Kgr.	Roşia Montana	Săcărimb	Brad	Boiţa	Stînija Fericel	Buciumeni
Aur	77	42	1307.4	19.9	55.7	34.0
Argint	56	122	519.0	10.0	26.0	92.0

Intreaga producţie de argint a triunghiului aurifer al Transilvaniei a fost in 1910 de 2238 kgr.

Mult mai bogate în argint sînt zăcămintele din regiunea auriferă nordică dela Baia Mare-Rodna.

La *Baia Mare* proporţia între aur şi argint pentru anii dinainte de războiu

a fost de 1 parte aur pentru 2—2½ părţi argint
la *Baia Sprie* 1 " " " 50—60 " "
la *Kapnik* 1 " " " 90—120 " "

Producţia medie anuală de argint comparată cu cea de aur, era pentru cîteva localităţi din regiunea dela Baia Mare, în anii dinaintea războiului următoarea:

In kgr.	Baia Mare	Baia Sprie	Kapnic
Aur	600—687	37—51	15—24
Argint	1219—1712	1857—2579	1651—2405

Producţia totală de argint a intregii regiuni dela Baia Mare-Rodna a fost in 1910 de 6391 kg. argint.

Intreaga producţie de argint a Ungariei în 1910 a fost de 12547 kg. Din această cantitate 8729 kg. provenea din Transilvania (6391 kg. din regiunea Baia Mare-Rodna, iar 2238 kg. din triunghiul Aurifer); cu alte cuvinte Transilvania furniza 68% din producţia de argint a Ungariei.

Din punct de vedere al economiei mondiale a argintului, *filoanele auroargentifere* terţiare, cum sînt cele din Transilvania,

sînt de o importanţă tot aşa de mare caşi pentru producţia mondială de aur. Din producţia mondială de argint, 55% provine din *filoanele auroargentifere noi.*

In rîndul ţărilor producătoare de argint din Europa, ţara noastră ocupă astăzi locul al *şaselea*, cum reesă din următorul tablou care dă producţia pe anul 1910

1910		
No.		Argint în kgr.
I	Germania	166000
II	Spania	148000
III	Cehoslovacia	47000
IV	Grecia	26000
V	Italia	20000
V	Franţa+Algeria	20000
VI	Romînia	8629
VII	Norvegia	7000
VIII	Rusia	5000

In Producţia mondială a argintului ocupăm locul al 17-lea, cu aproximativ 0.15% din producţia totală.

*

Atît in triunghiul aurifer al Transilvaniei cît şi în regiunea dela Baia Mare-Rodna zăcămintele metalifere sînt parte proprietatea statului, parte proprietatea particularilor.

In triunghiul aurifer al Transilvaniei statul are aproximativ 10% din producţia de aur şi aproximativ 30% din producţia de argint a intregii regiuni.

Cel mai puternic productor de aur particular din regiunea aceasta este societatea *Rudaer 12 Apostel gewerkschaft* din Brad, proprietatea lui „Harkortechen Bergeverk und chemischen Fabriken zu Schevelm und Harkorten Aktiengesellschaft zu Gotha".

Această societate are concesiuni în întindere de 17.100.195

m², ocupa înainte de războiu 2050 lucrători și avea o producție medie anuală de 1307,4 kg. aur. 519,0 kg. argint.

Inafară de această societate mai sînt încă în regiunea aceasta numeroase societăți particulare mai mari sau mai mici, care se ocupă cu extracția metalului.

Așa la Roșia Montana sînt 150 de astfel de societăți, la Bucium eni 48, în jurul Săcărîmbului 8, în jurul Borței 9, în jurul Zalatnei și a Almașului 13, în jurul Stănijei 16.

Totalitatea terenului statului în comparație cu al particularilor din această regiune este:

Statul	Particulari
6.294.935 m²	21.770.067 m²

Statul produce în triunghiul aurifer al Transilvaniei 4,31% din producția totală de aur a Transilvaniei și 2,41% din producția totală de argint a Transilvaniei.

In regiunea dela Baia Mare-Rodna statul produce în comparație cu particularii:

Statul	Particulari
12.049.476 m²	4.687.318 m²

Statul produce în regiunea dela Baia Mare-Rodna 28,84% din producția totală de aur a Transilvaniei și 49% din producția totală de argint.

La Baia Mare sînt aprox. 25 societăți particulare; la Baia Sprie aprox. 43.

*

Aurul extras din mine se împarte în trei categorii. *Aurul liber*, cel care se vede cu ochiul liber și care se separă imediat; aurul așa numit de *steamp* este cel care, deși conținut liber în pirite, e de dimensiuni așa de mici, încît nu poate fi separat decît prin pisarea piritelor. In sfirșit *aurul* așa numit de *șlich*, care e chimicește legat în minereuri și care nu se poate separa decît prin topire.

Aurul liber se culege chiar în mină. Aurul de steamp se pisează în șteampuri (concasoare) și se amalgamează cu mercur.

Mercurul formează cu aurul și argintul un amalgam care este dus de un curent de apă pe niște table de aramă, de care amalgamul se prinde.

Depe aceste table aurul și argintul se separă prin metode speciale.

Insfirșit șlichul se trimite la topitoarea de metal a statului, dela Zalatna, unde se supune unor procedee speciale de separare a metalelor nobile.

Nu e locul să insistăm, în acest mic studiu, asupra acestor procedee. Trebue să se accentueze cel puțin în treacăt că lipsa spiritului de asociație care face ca micii producători să-și cheltuiască forțele, precum și metodele pentru extragerea și separarea aurului, care sînt rudimentare în comparație cu cele din apus, fac ca zăcămintele din Transilvania să nu producă nici jumatate din ceiace ar putea produce.

D. Rotman
Conferențiar la Universitatea din București.

Primăvara

Intr'adevăr, dela 1845 mi se pare cam mult... zicea *Domnița* așezindu-se friguroasă dinaintea focului,—(căci afară o sloată furtunoasă de April amesteca cerul cu pămintul). Ce voiți ? era in alt veac, în altă zodie a vieții... (Și bătrina, în jilț, se învăli bine cu cațaveica-i veche de samur ; apoi zimbi). Nici părinții voștri încă nu veniseră pe lume, — și era în vremea cind trăiau boerii cei cu bărbi mari și anterele largi, purtați de subsuori de robi țigani...

E foarte de demult, foarte de demult, — șopti ea c'o intonație stinsă.

Eu eram pe-atuncea un drăcușor de șaptesprezece ani. Eram subțirică, iute și neastîmpărată ca argintul viu, c'un năsușor obraznic și cu ochi iscoditori. In iarna anului aceluia eșisem in lume pela baluri și serate, ascultasem la teatru întăia oară cîntăreți italieni și franțuji, mă înfățișase tata, care era boer din protipendadă, chiar la curte, la adunările de sară ale lui Vodă Mihai Sturza. Nu eram de loc sfioasă. *Mademoiselle* Bayard, care fusese șapte ani profesoara mea, mă pusese în legătură cu toată biblioteca ei ascunsă într'un cufăr mare. Citisem pe Chateaubriand și puteam privi c'un zîmbet asupra lumii. Profesoara și prietina mea mă învățase să cunosc și ridicolele societății în care intram, lenea orientală, ignoranța și lipsa desăvirșită de cavalerism. Nu-i vorbă, și tatăl meu, și mama, și frații mei făceau parte din societatea aceasta : îmi părea foarte rău, dar îi plîngeam sincer și mă credeam superioară tuturor. Admiram mai degrabă pe bandiții și pe diavolii din operetele pe care le cîntau italienii, intr'o sală luminată cu luminări pe care le aduceau slugile boerilor de pe-acasă.

Nu mă puteam împăca cu nimeni. O cucoană bătrînă, care lega și deslega căsniciile, mă găsi într'un rînd singurică și încercă să-mi vorbească cu niște laude groaznice despre feciorul postelnicului Canta. Eu m'am uitat la dînsa c'o adîncă seriozitate. „Cucoană Aretie, i-am zis, făt-frumosul dumitale are nasul prea lung... Afară de asta, *babaca* și *nenéaca*, de-or vra să mă mărite, au să hotărască ei ș'au să-mi bată din picior : așa-i la noi obiceiul. Dar eu îți spun că nici cu cucoane bătrîne, nici cu amenințări

nici cu post, nici cu bătae, n'am să mă mărit ; eu am să-mi aleg soț după voia și placul meu !..." Cucoana Aretia și-a pocnit palmele una de alta, a holbat ochi mari, i-a ridicat la cer, apoi i-a coborit și s'a uitat la mine ca la o dihanie. Dar eu o priveam țintă și rîdeam fără rușine și cuviință : ceiace văzind dumneaei, și-a îmbrobodit cu șalul turcesc obrazul cu mustăți și cu barbă și s'a dus mormăind împotriva „răutăților și ghiavolilor din ziua de azi..."

Despre același fecior al postelnicului a încercat să-mi vorbească și mama. Dar eu pentru mama n'aveam dragoste, căci pînă la zece ani crescusem cu roabele țigance și pe urmă cu franțuzoaica mea cea deșteaptă și bună. Ii spusei și mamei curat că în inima mea încă nu-i scris nimica în privința asta. Atunci se înfățișă înaintea mea barba cea lungă și căruntă a tatei și sprincenele lui cele aprig încruntate. Tata începu a-mi spune „psihimu", și-mi ținu un logos, parc'ar fi fost în divan. Dar și tata îmi era străin : pînă la zece ani ași putea spune că nici nu-l văzusem.

„Ce vrei, tată ? l-am întrebat eu simplu. Zici că mi-a venit vremea. Vrei să mă mărit ?...

— Eu nu vreau să te silesc, drăguță, zise tata. Dar tu nu te-ai gîndit încă la asta ?

— Nu.

— Atuncea află că ne-am gîndit noi.

— Da, zisei eu încet, dar eu n'aşi vrea să mă însoțesc ca roabele din curte, după porunca stăpînului...

— Așa ? și de unde mă rog ai răsărit *mătăluță* cu așa vorbe ?... Cum văd eu, te-a stricat franțușca !

— Tătuță, isbucnii eu deodată cu pornire, — franțușca m'a învățat să cuget și să fiu mai bună și mai nobilă decît alții. N'o ținea de rău. Mi-a fost ca o mamă !

— Hm ! făcu bătrinul. Am înțăles eu că tu ești ca un facîm de porțelan, de modă nouă : dacă-l lovești se sfarmă. Te las deocamdată în pace, ș'ai să te cumințești tu cu vremea...

— Tată ! am strigat eu cu bucurie, zărind o lumină de duioșie în ochii lui. Am uitat să-ți spun că feciorul postelnicului are nasul prea lung.

— Așa ai spus și cucoanei Aretia, șerpoaică ce ești !..." răspunse el și mă sărută pe frunte.

Dintre toți ciți mă împresurau, tot tata era om mai subțire și începea să mă înțăleagă. De altfel el era și cărturar bun, — și 'n raftul dela căpătâiul lui am găsit o revistă cu stihuri nouă care m'au mișcat : era oda anului 1840 :

Să stăpînim durerea care pe om supune,
Să așteptăm în pace al soartei ajutor...

Tot intre hirțoagele lui am găsit și *Doinele* și *lăcrămioarele*, scrise de mînă cu chirilice. Pe urmă am aflat că aceste stihuri frumoase și ușoare erau alcătuite de un boer tînăr, feciorul vor-

nicului Alecsandri. Nu știu dacă voi vă mai aduceți aminte de unele bucăți, eu însă de-atuncea știu pe de rost balada aceia care începe așa:

Sus în deal, la mănăstire,
Plînge sora 'ntr'o grădină,
Plînge noaptea și suspină
Dup' a lumii fericire...

Povestea aceasta cu sora și hoțul, și altele, mă fermecau: erau cele dintăi versuri dulci în limba pe care o învățasem dela dadacele mele.

Asta eram eu, în anul de care vă vorbesc. O fetiță îndrăzneață, neînduplecată, puțin iubită, visătoare. Primăvara, în sărbătorile Paștilor, tata ne-a strămutat la moșia lui din valea Moldovei: la Lunca-Mare. Ș'acolo s'a întîmplat ce vreau să vă povestesc. Nu e o întîmplare, e mai mult o senzație, e venirea primăverii în cel dintăiu an al visurilor.

Altă primăvară, pînă în vremea aceasta, nici nu observasem. Toate ale naturii trecuseră monotone și cenușii în anii copilăriei. Acuma, deodată băgai de samă că se întinde o pajiște verde în preajma curții boerești, și după pajiștea aceia verde, pădurea străveche, care, după cît spuneau slujitorii, mergea una, nestricată, pînă în munte

La Florii, mîțișorii sălciilor se deschiseră și în jurul lor începură a bîzîi albinele. Grădinile erau încă întunecoase, mugurii abia începeau să plesnească; numai sălciile revărsau în toate părțile plete verzi-gălbii. Șesurile abureau și puneau între zare și curtea noastră o pîclă tainică după care se ascundeau parcă umbrele basmelor. Soarele și vîntul de primăvară aveau ceva arzător. Sara, mă ustura pielea feții și mă durea capul. Primăvara încet-încet punea stăpînire pe tot ce se afla în juru-mi, numai îmi părea ciudat că muntele era alb de omăt; și în zilele limpezi culmile Pleșului se zugrăveau puternic pe cer și păreau foarte apropiate. Mă plimbam pe marginea pădurii și frunzele vechi foșneau. Alunii, cornii, ulmii și mestecenii înfloriseră și se scuturau, pe cînd mugurii cireșilor sălbatici crăpau și arătau, ca stropituri de fulgi, flori nouă. Prin frunze vechi, viorele ca cerul și toporași violeți, și galbena ciuboțică a cucului, și mierea ursului, — răzbătuseră. Toate floricelele acestea nu știu de ce mi se păreau mirate, ca și mine. — Umblam încet, le priveam, nu îndrăzneam să le rup. Deasupra lor, în ramuri, sfătuiau vesel și gălăgios păsărele mărunte: nu fugeau la apropierea mea. Atunci am văzut întăia oară ș'o epuroaică cu pui supt o tufă de alun, într'un covru de mușchi. Ș'am mai văzut întăia oară, în amurg, ș'un căprior sălbatic: eșise în poiană, la margine, și se uita spre cîmpie. Stam neclintită și-l priveam; sta și el neclintit, cu capu'n cele din urmă luciri de soare. Cornițele nouă, necurățite, erau îmbrăcate încă în pielcica lor cenușie. Era așa de gingaș și-i luceau luminile mari, negre, ale ochilor. Deodată și-a întors capul spre mine;

m'a privit îndelung; am făcut o mișcare, a tresărit el, am închis o clipă ochii; și cînd i-am deschis, — sălbătăciunea dispăruse fără zgomot, ca o fantasmă.

Cea dintăi primăvară a vieții mele! Toate erau nouă: cerul aurat, cîmpia îmbibată încă de mustul omătului, codrul tainic, apa neliniștitei Moldove, muntele albastru. Îmi intrau în ochi toate culorile lumii; simțeam în nări și 'n suflet mirezme jilave și ascuțite. Această primă impresie, această renaștere curioasă, a rămas totdeauna dormind în ființa mea. De multe ori amintirea e așa de puternică încît după atîția ani se ridică în mine viziunea desăvîrșită a lucrurilor, simțesc boarea aceia arzătoare, se trezește pînă și senzația mirosurilor!

Era într'un cotlon, sub pădure, un drumușor care cotea la prisacă. La marginea drumușorului înfloriseră porumbreii. În vălcică se afla un bordeiu, și 'n juru-i, în țarc de nuele, știubeele. Cînd m'apropiam, lătra răgușit un cîne, eșea un moșneag cu barbă albă în prag, se auzea zumzetul prisăcii, și simțeam adiind cald spre mine miros de miere și ceară...

Acum ascultați: într'o zi în sărbătorile Paștilor, umblam pe drumuri știute cu țiganca mea Rarița, care mă întovărășea totdeauna. Frunzele moarte dela poala codrului foșneau dulce; frunzișoarele nouă stăteau neclintite deasupră-mi; nu se simțea nici cea mai ușoară tremurare de vînt. Mă oprii lîngă o fîntînă cu cumpănă, la o poiană care se și chema Poiana Fîntînii. Aproape de furca de stejar era ș'o cruce: pierise cineva de moarte năprasnică și fusese îngropat acolo. Rarița nu știa cine, dar spunea cum că auzise despre o tălhărie ș'un omor cîndva de demult...

Nu-mi era sete, dar spusei Țigăncii:

„Rarițo, scoate o ciutură de apă..."

Fata, naltă și voinică, puse mîna pe prăjina lustruită, — dar înainte de a coborî găleata, se opri, trase cu urechea, și zise tresărind:

„Duduiță, — auzi?"

În codru, aproape, cineva începuse a cînta din frunză.

„Ce-i Ririță? întrebai eu. Cine cîntă?

— Nu știu, duduiță Despină!"

Tremurul frunzei stătu; un glas, hăulind, începu a suna; pe urmă iar porni a cînta frunza.

Se făcu după aceia tăcere. — Țiganca, atentă, privea prin desime.

„Ce este, Rariță? Vezi pe cineva? Trebue să fie vre-un om din sat!

— Nu știu, nu cred..." îmi răspunse ea în șoaptă.

Voia să mai spue ceva; coborîse ciutura pînă la jumătatea fîntînii; deodată lăsă totul, găleata fu asvîrlită afară de cumpănă, și Țiganca țipă înfricoșată:

„Fugi, duduiță!" Apoi o zbughi pe cărare, pe sub streșina codrului.

Mie nu-mi era frică. Mă uitai în juru-mi. Văzui chiar în

marginea poenii, eşit din bunget, un om tînăr. Trebue să fi fost ca de treizeci de ani. Avea în spate o durdă, cum se spunea pe vremea aceia, adică o puşcă cu gura ţevii ca o pîlnie, şi 'n mîna dreaptă un baltag. Era îmbrăcat curat, cu cojocel scurt, ţinut numai pe umeri, cu cămaşă şi iţari, cu chimir plin de felurite alămuri, cu opinci frumos aduse la vîrfuri şi cu nojiţele negre de păr de cal înfăşurate des şi strîns pînă mai sus de gleznă, iar la capetele nojiţelor cu canafuri roşii. In cap avea, puţin pe sprincene, căciulă brumarie. Se uita la mine mirat. Privi o clipă şi 'n partea pe unde fugise Ţiganca, apoi iar îşi aţinti ochii asupra mea. Nu era om urît; avea obrazul ras ş'o mustaţă scurtă şi tufoasă deasupra buzelor.

Parcă stătu puţin la îndoială; apoi coborî din umbra pădurii şi eşi în lumină, la fîntînă.

Se opri şi-mi zise: „Noroc bun!" Ii răspunsei: „Mulţămesc dumitale..."

Ii văzui că zîmbeşte. Nu înţelegeam de ce.

„Dumneata eşti fata boerului? mă întrebă el.

— Da. Dar de ce mă 'ntrebi?

— Aşa. Nu ţi-i frică să umbli singurică aşa, departe de curte?

— Nu. Dar cine eşti dumneata?

— Eu? ia un om. Vin dela munte, şi mă duceam pînă 'n sat..."

Stătu şi se uită lung la mine: avea un zîmbet uimit şi bun: mi-a rămas în cotlonul meu din suflet şi astăzi.—Părea un om blînd şi sfios,—şi aşa cum se uita la mine, nu era urît, vă încredinţez: eu am văzut mulţi oameni în viaţa mea! Ii înţelegeam privirea şi uimirea: căci eram subţire şi frumoasă, şi gingaşă, cum nu văzuse el fată în munţii şi satele lui: şi de asta vă pot încredinţa!

Incepu a rîde:

„Vrasăzică nu te temi? Da' Ţiganca ştii de ce-a fugit?

— Nu. De ce-a fugit?

— Apoi îi întreba-o şi ţi-a spune ea..."

Poate îndrăzneala şi felul lui de-a vorbi ar fi trebuit să mă supere, căci eram obişnuită cu supunerea şi respectul oamenilor de rînd; cu toate acestea nu mă supăram; înfăţişarea omului meu făcea parcă parte din codru, din poiană şi din primăvara din jur.

„Cu bine!" zise el cu jumătate de glas şi parcă cu părere de rău. Şi se duse. Apucă pe poteci, se strecură pe sub crengi cu paşi fără zgomot şi dispăru.

Intîlnirea aceasta durase cîteva clipe. Rămasă singură mă îndreptai spre curte şi mă gîndeam. Acuma uşor ajunsesem să înţeleg că omul cu care stătusem de vorbă era un hoţ; ba, dacă era în adevăr hoţ de codru, era unul Dămian, despre care se vorbea adese în sat şi'n casă la noi.—Abia acuma simţii frica, o frică nebună. Incepui a fugi. Pe urmă mă domolii şi mă liniştii. Nu mai aveam de ce mă teme.—Cînd zării pe Rariţa, care mă aştepta la un colţ de drum, mă prefăcui chiar nepăsătoare. Incepui a rîde.

„Vai, duducuţă, tare mi-a mai fost frică!

— Cum? dece să-ţi fie frică?

— Apoi ştii mata cine era acela?

— Ei şi? cine era? Era un hoţ! Ş'apoi!

— Da, duducuţă, era Dămian. Putea să ne omoare!...

— Dece să ne omoare? Nu fii proastă, şi nu spune nimica acasă!"

Rariţa era straşnic de uimită de îndrăzneala mea; iar eu, cugetînd înainte la bizara apariţie dela fîntînă, mă gîndeam că într'adevăr n'aveam dece să mă înfricoşez. O aşa întîlnire nu putea nici într'un caz să aducă grozăvii şi moarte. Omul meu n'avea o înfăţişare de fiară; dimpotrivă.

„Vrasăzică tu îl ştii, Rariţă!

— Da, duducuţă, îl cunosc. Phii! multe hoţii a mai făcut! A prădat o mulţime de curţi. Nu se teme de nimeni! E farmacat!

— Cum?

— E farmacat. De el nu se atinge glonţul.

— Aşa? Ş'acuma oare ce face? unde se duce?

— Apoi eu cred, duducuţă, că se duce la Năvrăpeşti. Acolo zice că are o ibovnică..."

Hm! vrasăzică hoţul... Ei, ce să-i faci? drept să vă spun, mă gîndeam la privirea şi la zîmbetul lui, şi-mi părea parcă rău de descoperirea aceasta. De ce-mi părea rău? Nu puteam şti. Acuma poate mai degrabă-mi dau samă. Acuma înţeleg şi din ce pricină apariţia lui Dămian, la fîntînă, în lumina, florile şi mirezmele primăverii, mi s'a părut aşa de falnică... Atuncea, stînd singură, cugetam numai la lucruri nedesluşite şi fantastice.

Aşafel ne-a povestit Domniţa noastră despre o simplă senzaţie dintr'o primăvară dela 1845. Ea însăşi, atunci, era un zîmbet ş'o floare a primăverii. Deaceia povestirea ei în jilţ, dinaintea focului, era pătrunsă de melancolie. Acuma era numai o ruină,—iar de-atunci s'a şi petrecut din lumea noastră Domniţa. S'a dus unde au căzut primăverile de odinioară, cu florile, cîntecele şi mirezmele lor.

Mihail Sadoveanu

CRONICA LITERARA

Inainte şi după războiu

Orice literatură se învecheşte. Mai repede literatura socială, mai încet literatura psihologică. Literatura socială devine inactuală odată cu dispariţia împrejurărilor pe care le zugrăveşte. Literatura psihologică îşi pierde cu vremea din actualitate, prin materialul în care sînt întrupate aşa numitele sentimente „etern omeneşti" şi, după perioade mari de vreme, chiar prin schimbarea sentimentelor „etern omeneşti", care nu sînt „eterne" în forma, în conţinutul lor şi mai ales în manifestările lor externe.

Şi dacă literatura „pur" psihologică se învecheşte şi ea cu vremea, prin partea ei socială şi prin evoluţia sufletului uman, — în schimb literatura socială, prin elementul ei psihic, este ceva mai trainică decît s'ar părea. In realitate nu există o literatură psihologică şi alta socială, cum nu există nimic absolut pe lumea aceasta. Există o literatură mai psihologică şi alta mai socială. Uneori oricît am doza elementele, este cu neputinţă să hotărîm în ce categorie cade o operă.

Literatura socială se învecheşte mai repede, fireşte, atunci cînd zugrăveşte ceiace este incidental, tranzitoriu, în viaţa unei societăţi. Comediile lui Caragiale, rezistente dintelui vremii prin elementul psihologic — vanitatea omenească, pretenţia nefundată, contrastul dintre aspiraţii şi mijloace, comicul contradicţiei dintre fond şi formă, etc. — îşi pierduseră din actualitate chiar înainte de războiu, din cauză că aspectele sociale, — momentul de atingere al civilizaţiei apusene cu mahalaua, politica electorală, etc. — ajunseseră în alt stadiu sau se schimbaseră cu totul. Imprejurările din comediile lui Caragiale uneori nu se mai potriveau deloc cu cele de acum cîţiva ani, alteori nu se mai potriveau decît *mutatis mutandis*. Dacă astăzi, probabil, Caţavencu a mai reinviat puţin, dacă „Cetăţeanul turmentat", ştiind vag pentru cine votează, tot încă nu ştie bine ce votează, — Trahanache, Farfuride, Brînzovenescu sînt şi mai morţi decît înainte de războiu.

Nuvelele d-lui Brătescu-Voineşti, psihologice prin zugrăvirea eternei inadaptabilităţi a celor delicaţi şi lipsiţi de energie; sociale prin zugrăvirea momentului istoric, cînd o clasă veche a fost ni-

micită de o civilizaţie importată, sînt durabile prin primul lor caracter şi destul de durabile prin celălat, căci *filozofia* socială din ele este aplicabilă oricărei distrugeri a unei clase neadaptabile, fenomen care se va repeta cît timp societatea omenească va fi alcătuită din clase.

Literatura lui Creangă, chiar şi prin partea ei socială, atît din *Amintiri*, cît şi din *Basme* care sînt în realitate nuvele, este din cele mai trainice, — pentrucă viaţa zugrăvită în ea, felul de traiu al poporului, sînt aşa de „eterne", comparate cu formele de viaţă trecătoare, incidentale, ale păturii zugrăvite de Caragiale în Comediile sale. Ceiace zugrăveşte Creangă este viaţa şi concepţia de viaţă a unei clase nediferenţiate, la adăpost de mişcările dela suprafaţa vieţii sociale romîneşti, este concepţia de viaţă şi viaţa poporului romîn aşa cum s'au format în mii de ani dedesuptul fluctuaţiilor claselor stăpînitoare. Dar „eternitatea" lui Creangă, care se potriveşte pentru veacuri întregi dinaintea lui şi pentru tot timpul dela el şi pănă astăzi, poate înceta dacă, în urma războiului — în urma experienţelor războiului, a reformelor datorite războiului, — viaţa poporului se va schimba, dacă ţăranul va intra în „civilizaţie", dacă nu va mai fi „Dacul" de care vorbea Alecu Russo.

Incepînd dela Alecsandri, literatura romînă a fost preocupată, caşi cea rusească (condiţii egale produc efecte egale !) de ţăran: ţăranul pitoresc, ţăranul-refugiu, pe lîngă natura-refugiu, ţăranul-rasă pură, ţăranul-trecut istoric, ţăranul rob, ţăranul sărac, ţăranul nedreptăţit, ţăranul element al viitorului. Acest tradiţionalism, acest naţionalism, acest ţărănism, acest poporanism s'a manifestat însă la maximum în cei cincisprezece ani înainte de războiu.

Concepţiile şi tendinţele acestea diverse aveau un substrat politic, sau reacţionar sau democratic. Reacţionarii porneau dela ceiace este conservator în portul, în limba, în obiceiurile, în credinţele, în instinctele ţărănimii. Democraţii porneau dela sărăcia, dela suferinţa, dela nemulţumirea, dela dorul de mai bine al ţărănimii.

Războiul a schimbat sau este pe cale să schimbe totul. Ţăranul s'a „stricat" — cum zic unii. A învăţat multe lucruri, s'a trezit, a început să adopte forme de viaţă „străine", a început să vorbească pestriţ, — de-aceia opera lui Creangă e cu putinţă să ajungă şi ea *istorică*. Aşadar ţăranul pitoresc, ţăranul-trecut, ţăranul-tradiţie, ţăranul-speranţă a reacţionarismului — e menit să dispară şi, cu el, şi literatura tradiţionalistă. Literatura tradiţionalistă dinainte de războiu nu mai este de actualitate, a devenit istorică.

Reformele sociale şi politice, datorite războiului, dacă se înfăptuesc cinstit, fac să dispară ţăranul-suferinţă, ţăranul rob, ţăranul nedreptăţit, etc. Literatura dinainte de războiu, în care e zugrăvit acest ţăran, devine istorică.

Inainte de războiu nu putea exista om simţitor şi cu sufletul înalt, care să nu simtă nu numai milă pentru ţăranul nefericit şi nedreptăţit, ci şi *vina* faţă cu dînsul, şi *datoria* de a-l consola şi de a lucra pentru dezrobirea lui. Această stare de suflet care formează conţinutul sentimental şi moral al acelui curent care s'a numit poporanist şi care a apărut numai acolo, unde ţărănimea forma aproape tot poporul şi totuşi era ţinută în lanţuri şi în întuneric, în Rusia şi 'n Romînia, ţări sclavagiste şi analfabete, această stare de suflet va fi, şi ea, un lucru al trecutului, odată cu dispariţia cauzei care o producea.

Cînd ţăranul va ajunge o pătură oarecare socială *normală*, cu interese de clasă pe care să aibă putinţa să le apere, cînd ţăranul va avea pămînt, drept de vot, libertate, cînd în concurenţa vieţii va fi liber să-şi întrebuinţeze toate resursele sale, va rămînea sentimentul de simpatie şi de solidaritate pentru el, dar nu mila, nu vina, nu datoria. „Intregirea neamului şi desrobirea ţărănimii—spuneam acum un an în „Insemnări Literare"—vor face să dispară din literatură acele accente de protestare, de revendicări, de milă, de propagandă, care dădeau tonul unei mari părţi din operele noastre cele mai preţuite. Desigur, viaţa naţională, viaţa regională, viaţa ţărănească va preocupa, poate încă şi mai mult, pe scriitori, dar punctul de vedere va fi altul."

Şi cînd literatura romînă, care a început cu traduceri şi imitaţii, şi a devenit din ce în ce mai autonomă, dela Alecsandri încoace, prin influenţa singurei literaturi poetice naţionale dinainte de 1800, a literaturii populare; cînd literatura romînă, care a început să nu mai fie *pastiche* decît din perioada ei eminesciană; cînd literatura romînă, continuînd—ca orice literatură—să se influenţeze de toate curentele literare din lume, dar, ca orice literatură europeană, să fie naţională, adică să poarte pecetea poporului romîn, să aibă un *stil*, cu toată diversitatea de temperamente, şcoli literare—naturalism, clasicism, aristocratism, diabolism, etc.,—atunci şi latura pur literară a poporanismului îşi va fi pierdut raţiunea de a exista.

Dar deocamdată, până ce efectele războiului vor produce literatura vremurilor nouă, trăim încă cu ecourile, cu resturile literaturii dinainte de războiu cum trăim încă cu resturile industriei şi politicii dinainte de războiu.

Şi cum: la lucruri nouă, oameni noi,—literatura de mîne va fi reprezentată prin alţi scriitori. Este vre-un curent literar, vre-o operă literară dinainte de războiu, care să conţină în germene literatura viitorului, cum Rousseau conţinea romantismul? Va apărea în întreaga Europă un singur mare curent, ca romantismul după Revoluţia Franceză, sau nu?

Dar oare există destule elemente pentru a prevedea sau... profetiza?

G. I.

CRONICA ARTISTICĂ

Expoziţia Iser

15 Ianuarie.

Bosfor, Cornul de Aur, Scutari...

Nume scînteetoare de splendoarea nestimatelor, incomparabilă poartă pentru *Magic-City*-ul asiatic...

Este, din capul locului, interesant de reţinut că pentru a da celor care-i imputau inerţia culorii o desminţire răsunătoare, Iser a alergat să se înviloreze la cascadele luminoase ale Orientului.

Şi—tot aşa de interesant—pata de soare cu care s'a întors în ochi, Iser o pune acum şi asupra lucrurilor dela noi, pe care cu un an înainte le vedea atît de colţuroase şi atît de sure.

Asistăm astfel, prin revelaţia luminii complecte, la desăvîrşirea unui proces de evoluţie care face din cazul Iser unul din cele mai semnificative pe care le cunoaştem.

Caricaturist,—desenator,—pictor...

Dela amănuntul particularissim, care dă caricaturii toată savoarea ei deosebită,—prin evocarea liniei tipice care aduce desenului semnificaţia sa expresivă—complectată cu pata de culoare, simplu mijloc la început menit să precizeze un contrast ori să accentueze o caracteristică, s'a ridicat Iser la pictură, la expresiunea adică prin culoare a unei concepţii—sau, dacă vreţi, mai modest—a unei viziuni asupra lumii sensibile.

Şi prin această îndelungată ucenicie—nu la îndămîna orişicui, căci nu oricine ştie sau are norocul să înveţe ce-i este de folos—pregătirea tehnică a lui Iser a dobîndit o trăinicie, care poate duce şi la exagerări de virtuos, dar şi la singurele opere care rămîn.

Aceasta explică soliditatea cu care sînt construite lucrările sale. Subt învelişul de culoare, simţi osatura masivă care dă lucrurilor toată substanţa şi tot volumul lor. Pictura lui Iser nu se opreşte la aparenţe. Nu sînt suprafeţe de carton, sau uşurele compoziţii decorative întrupările acestea puternice, ci adevărate

construcţiuni, în care obiectele trăesc cu toată adîncimea lor şi care se impun ochiului cu vigoarea realităţii.

Dar ceiace face consistenţa acestei picturi, ţace în acelaşi timp *greutatea* ei. Pentru a nu fi obositoare, puterea trebue să fie mlădioasă. In artele plastice, caşi în muzică, ceiace hotărăşte emoţia estetică nu este intensitatea, ci armonia, echilibrul... Grandiosul nu-l va da niciodată nota strigătoare, ci un anumit raport între dînsa şi nota de alături... Formidabil aparat receptiv, Iser nu posedă încă ceiace se chiamă (cu un termen pedant) deplina economie a mijloacelor. Atlet în plină forţă, el abuzează de puterea sa.

Ce stîngace sînt cuvintele, şi ce departe de nuanţa voită duce înţelesul lor răspicat. O apropiere va lămuri mai bine intenţia spuselor mele. Imi aduc aminte, ca de un lucru care nu se poate uita, de expoziţia bătrînului Albert Besnard la întoarcerea sa din Indii. Bătrîn, după ani, căci pînzele strălucitoare de spontaneitate şi vioiciune vor fi ruşinat desigur vlăguiala decadentă a multor „tineri". Erau acolo, pe pereţii unui singur salon din *Rue de Sèze*, pagini de lumină, pagini de culoare, care evocau într'un ritm de orgie, pulsaţia ameţitoare şi fantastică a lumii indiene... Şi totuşi, cîtă conştiinţă, şi cît suprem discernămînt în bagheta prestidigitatorului care ridica pentru noi vălul misterios. Cît savant dozaj în distribuţia valorilor, cît *fondu* în îmbinarea lor, cîtă grijă pentru transplantarea decentă a realităţii în opera de artă.

Cred că d. Iser m'a înţeles.

Pentru ceilalţi voiu spune că ar fi temerar să se pretindă acestuia, la începutul carierii sale, ceiace este la Besnard ultimul său cuvînt.

* * *

Dar lucrările expuse la *Independenţa*, sînt prea interesante pentru a ne mărgini la această primă privire.

Am spus altădată (v. *Fapta* No. 2, din 28 Ianuarie 1919) că Iser este un sintetic. Linia sa, extrem simplificată, vrea să rezume, să caracterizeze. Dela particular şi individual, prin puterea concretizării, ea va căta instinctiv să se ridice la *tipic*, la general. Stilul apare astfel la Iser nu ca adoptarea unei maniere formale, ci ca manifestarea unui ritm interior. Iar preferinţa sa, din ce în ce mai puţin exclusivă, pentru o artă cerebrală şi oarecum abstractă, trebue privită ca o viguroasă reacţiune, nu străină fără îndoială de cea pornită în acelaşi timp în toată Europa împotriva artei romantice-sentimentale, reprezentată la noi printr'un Kimon-Loghi sau Verona. Excesele de abandon ale acesteia explică excesul de reţinută al celeilalte.

Dar natura este un mare dascăl. Splendoarea-i multiplă sparge categoriile abstracte, şi la para soarelui din sud misantropia coloristică a lui Iser s'a topit fără veste. Lumina intră biruitoare în opera artistului, şi odată cu dînsa tot ce ea scoate din neant: culoarea proaspătă şi franşă, detaliul insinifiant dar pitoresc, atmosfera locală—tot ce caracterizează nu realitatea în genere, ci o anumită realitate, dîndu-i valoarea sa plastică şi sensibilă.

E interesant de observat totuşi că temperamentul lui Iser şi predilecţiile sale anterioare îi impun şi de data aceasta culoarea *caracteristică*. Tonalitatea picturii sale rec[illegible] n'o va da întreţinerea unei ambianţe, făcută din impondera[illegible] şi subtile îmbinări—ca la Ştefan Popescu de pildă, sau în unele peisagii ale lui Pallady—ci afirmarea unei note tranşante care mişcă şi surprinde, dar nu reţine şi nu cucereşte. Orientul şi cerul său vor stăpîni astfel în opera lui Iser prin claritatea lor albastră, extrem de simplistă faţă cu viziunea de tragică bucurie a unui Turner, în care tremură minunea tuturor contrastelor şi ameninţarea tuturor descompunerilor. Căci nu aspectul fugitiv al lucrurilor şi mobilitatea necurmată a luminii îl interesează pe Iser, ci înfăţişarea lor durabilă şi unele cristalizări care-i par demne a fi reţinute. Spre deosebire de impresionişti, ceiace-l preocupă în opera de artă nu este pretextul unor emoţiuni viitoare, ci realizarea însăşi, pe care o vrea cît mai solidă şi cît mai completă. De aceia soliditatea sa de factură, de aceia înlăturarea oricărei neglijenţe, de aceia—cu toată oroarea de migălos—grija pururea atentă de a *sfîrşi*. Nimic mai suggestiv în această privinţă decît apropierea între felul acesta de a reprezenta şi acela al oricărui impresionist, Renoir de exemplu. Ceiace la acesta apare voit schimbător şi mobil la exces, într'o captare înfrigurată a vieţii luminoase, este la Iser o viziune sintetică şi stabilă, care înlocueşte pulsaţia vieţii prin intensitatea evocaţiunii. Căci prin sănătatea sa, şi prin echilibrul său sufletesc—cu toate excentricităţile formale, din ce în ce mai blajine—Iser este un clasic. Cînd marea sa inteligenţă artistică va reuşi să-şi adapteze un aparat tehnic de o supleţă corespunzătoare, se va lămuri această afirmaţie, care astăzi poate părea surprinzătoare.

De pe acum desenurile şi unele dintre aquarele vădesc această natură. N'aşi putea spune ce atrage mai mult într'însele: limpiditatea şi justeţa ansamblului, sau bogăţia şi vioiciunea detaliilor. Unde sînt suprafeţele acelea cassante şi unghiuloase care fărîmau privirea într'o serie de planuri adverse? Unde snobismul cu vag parfum Marinetti, simplă tachinerie pentru gusturile noastre „burgheze"? Cu cît sînt mai interesante jocurile acestea de linii şi de pete luminoase, cît de graţioasă şi de aeriană apare fantezia firească a acestui masiv! Şi ceiace le dă tuturora, priveliştii din Orient sau dela noi, valoarea lor deosebită este particularitatea care a făcut din Iser un observator veridic, imparţial, desbărat de anumită sensibilitate dulceagă, intolerabilă în pictură.

Nota specifică a artei acesteia pare a fi tot mai mult o curiozitate obiectivă pentru toate aspectele interesante ale naturii. Lipsit de orice prejudecată, şi în primul rînd de aceia a facturii agreabile, ochiul ager al artistului surprinde detaliul veridic şi nou,

care fixează imaginea voită într'o schemă viguroasă, originală. Isteţimea sa de brocanteur dă laoparte tot ce e banal şi tern, şi dintr'o grămadă de vechituri prăfuite scoate la iveală curiozitatea de preţ care surprinde şi încîntă. Sobrietatea şi discreţia, cu care îşi notează observaţiile, poartă în ele distincţiunea unei supreme arte, şi spre a lua contact cu orizonturile nouă, aici ar trebui să vină învăţăceii pe care îi sugrumă metodele magiştrilor noştri oficiali.

Drumul parcurs de Iser în cei din urmă ani este impunător. Cei care-şi amintesc expoziţia din 1915 vor trebui să recunoască, că maturitatea sa se anunţă subt excelente auspicii. Atît felul său de a înţelege arta cît şi procedeele sale—cu un cuvînt, concepţia şi tehnica — au cîştigat considerabil şi în amploare şi în adîncime. Producţia sa atît de abundentă, şi atît de aleasă totuşi, ia pentru orice privitor neprevenit înfăţişarea unei adevărate eflorescenţe, cu totul bine-venită după platitudinea expoziţiilor *Tinerimii*.

In ceiace priveşte calităţile pur picturale, vigoarea şi sinceritatea culorii, bogăţia pastei, lărgimea facturii, ne dovedesc de pe acum că sîntem în faţa unui om care-şi înţelege meseria. Rezervele pe care le făceam mai sus, şi pe care le păstrăm pe de-a-'ntregul, poartă nu asupra unor lipsuri, ci asupra unor excese. Ca atare, nu pot atinge întru nimic aceste concluzii.

Ne permitem să exprimăm credinţa că cel mai apropiat viitor ne va aduce un Iser care-şi va fi netezit şi cele din urmă asperităţi. Forma armonioasă şi plină este apanagiul deplinei puteri. Spre dînsa va tinde firesc, în artă ca şi în natură, orice forţă creatoare. Şi nu vedem, pentru un artist, elogiu mai măgulitor.

Eugen Crăciun

Salonul de toamnă. — Expoziţia pictorilor americani la Paris.

Paralel cu multiplele producţiuni literare şi ştiinţifice, Parisul naşte zilnic producţii de artă plastică: sculptură şi pictură în special.

Astfel, în toate colţurile de stradă întîlneşti cîte o expoziţie. Unele mai interesante, altele mai puţin. In general cantitatea predomină calitatea.

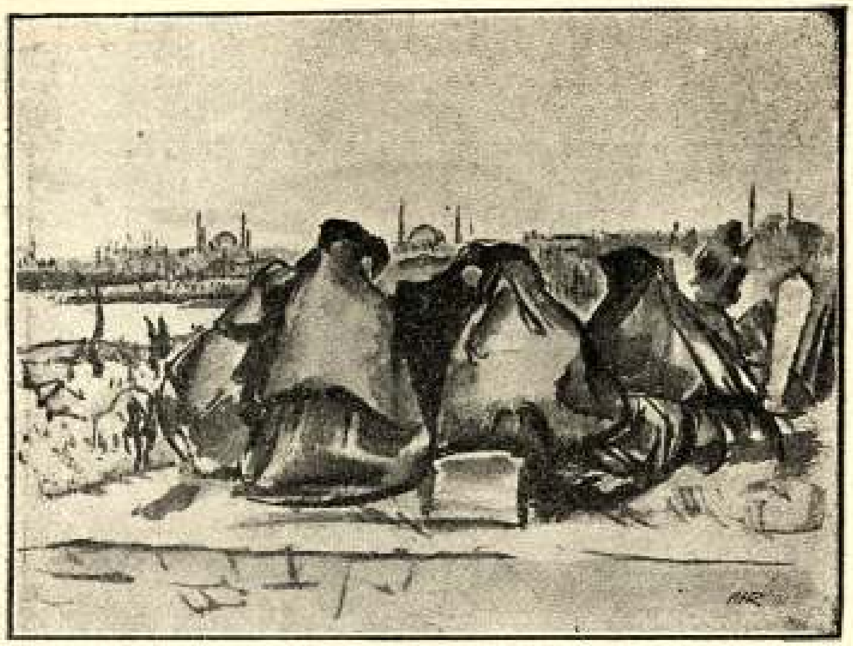
N'aşi putea să înşir o revistă generală a tuturor acestor opere; voiu vedea cele mai principale şi mai atrăgătoare.

Desigur că Salonul, vestitul Salon de toamnă, te face mai întâiu curios. Şi cu sfiala unui oriental îndepărtat, foarte dispus să fii fermecat de noutăţi încîntătoare, te duci să-l vizitezi la „Grand Palais".

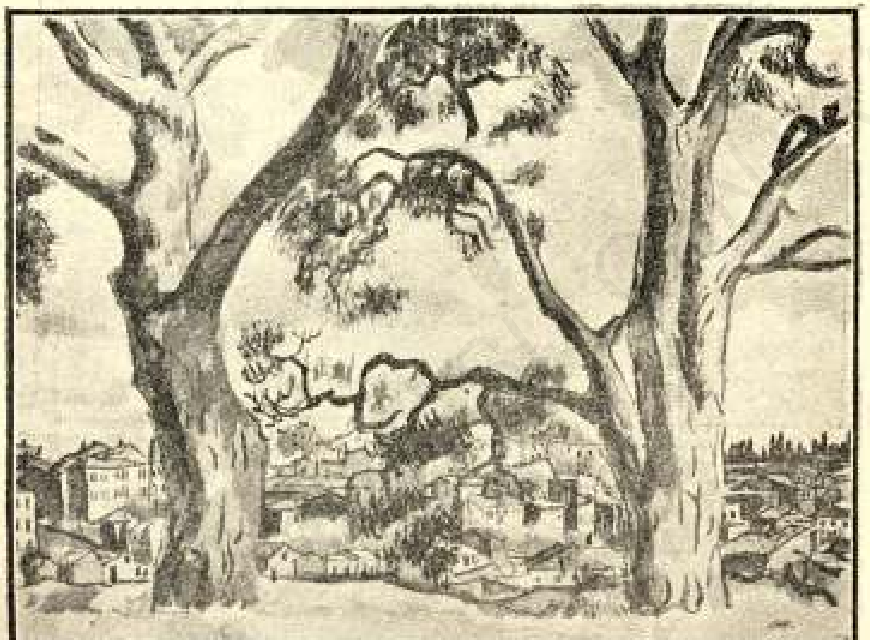
De astă dată însă, rămîi cam decepţionat: Sensibilitatea trebue să predomine toate calităţile unui bun artist. Prin ea se trezeşte simţul intim al naturii, fără de care orice operă de artă

Bedioh (Turcoaică din Anatolia).

Picnic în cimitirul din Eyub.

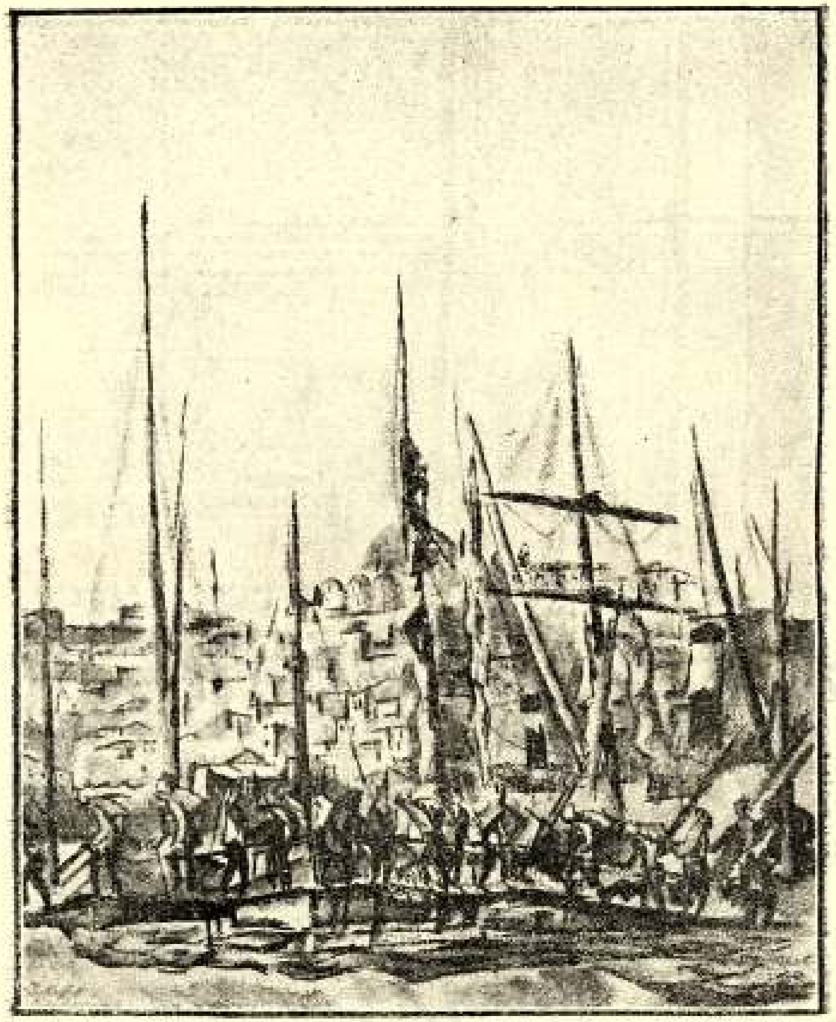
Scutari (Anatolia).

Cerchez

Turcoaice în Cimitirul Karagea Ahmed

Caice cu cărbuni în Khassim-Paşa (Constantinopol).

n'are viaţă. Ea trebue să treacă îndată după darul de artă născut, şi înaintea inteligenţei, manifestată prin voinţă.

Dar aceasta din urmă predomină în toate.

Expoziţia îţi dă impresia unei etalări de lucruri nesimţite. Voinţa, adică lucrul făcut cu o tendinţă anumită, ar putea fi o calitate numai atunci cînd celelalte sînt reprezentate cu prisosinţă; dar aici, acestea lipsesc cu desăvîrşire. Inteligenţa fără sensibilitate consideră mai mult mijloacele, decît sentimentul.

Sărăcia de culori este aproape neurastenizantă. Cele şapte culori ale spectrului, scoase din tuburi şi trîntite fără nici un ton intermediar, îţi produc o momentană durere de cap. O remarcabilă secetă de inspiraţie, redusă la cîteva interioare şi naturi moarte, fără nici un orizont mai larg, complectate cu enigmatice cubisme şi nebunii neînţelese de bieţii vizitatori. Rezultatul? Eşi din expoziţie obosit şi indispus.

Putem remarca în parte cîţiva artişti.

Astfel: Matisse, renumitul modernist, expune vre-o şase pînze înfăţişînd nişte femei goale, suave şi „secession", în mijlocul unor grădini torturate de lumini imaginare.

O serie de peisagişti ca d-nii Paviot, Forugrod, Victor Choueton urmînd pe Claude Monet.

D. Jules Flandrin, înfăţişînd un tînăr elegant cu „melon" pe Champs Elysées, ar produce concupiscenţa unui croitor pentru o firmă „la cavalerul şic".

D. Cameron, un foarte bun „plein-airist", ne înfăţişează biserica Notre Dame în mijlocul veşnicei ceţi de pe Sena, dîndu-i un aer mistic şi maestos în acelaş timp.

D. Friesz, într'un tablou alegoric reprezentînd pe o singură pînză pe Kaiser, catedrala dela Reims, turnul Eifel, Poincaré, toată armata germană şi aliată suprapuse: un adevărat haos care produce întăiu mirare, apoi îţi dă de lucru să-i poţi dezlega înţelesul spre bucuria copiilor vizitatorilor amatori de rebusuri.

Poetul Klingsor expune cîteva naturi moarte.

Levy Dhrumer într'un triptic reprezintă foarte esoteric operalui Beethowen.

Cît despre pleiada de cubişti şi transformişti nu putem spune decît că ne chinueşte mintea cu dezlegarea numeroaselor enigme ce vreau să reprezinte.

Putem vedea şi un nud de d. Pallady care aţeaniază prin tonuri sumbre un panou întreg de culori care ţipă.

Salonul sculpturii are o serie de Rodin, care se simte cam străin în mijlocul unor acoliţi neînţelegători.

În general, tendinţa sculpturală este spre sculptura asiro-babiloniană şi egipteană din epocile cele mai primitive, greu accesibile nouă! D-şoara Anna Baas expune nişte dansatoare şi diverse nimfe reprezentînd victoria, de o factură elegantă şi artistică. Artistul Wasley, mort în războiu, are o serie de lucrări de o vigoare remarcabilă.

Expoziţia de oale şi mici lucruri artistice are o serie de o-

pere ale cunoscutului ceramist Metthey, găsind multe modele de decoruri și forme nouă.

Secția imprimeriei și a edițiilor de lux prezintă un mare interes artistic, ajungînd aproape vestitele imprimerii nemțești dela Leipzig.

Sticlăria și mobilele, de un stil și gust sub banal și cam de hotel, își etalează vitrinele în parterul palatului.

Expoziția toamnei acesteia cuprinde în majoritate operele artiștilor mobilizați și morților în războiu. Poate de aceia e inferioară față de altele.

Nu-i tocmai nimerit să se amestece arta și meritul militar prea mult, căci patriotismul amestecat în toate, nu se potrivește totdeauna.

In muzeul Luxemburg, artiștii americani expun o serie de tablouri și sculpturi. Alături de pînzele școalei americane, — proprietatea muzeului Luxemburg, — se expune și toată producția artistică actuală de peste ocean. Expoziția e patronată de guvernul american ca un răspuns la faptul că, în tot timpul războiului, pînzele muzeului Luxemburg au colindat America, propagînd geniul artei moderne franceze, în lumea nouă.

O expoziție americană? Dă de gîndit... Acești „homines novi" prin firea lor nu s'au prea arătat prietini ai artei, afară de rare excepțiuni. Totuși cînd intri în saloanele expoziției, în loc de extravaganțele unei arte „americane", te găsești în fața unor lucrări de cea mai serioasă speță și pline de cinstea necesară unui artist: toate-s născute prin natură și cu ajutorul ei. Spontaneitate, viață, simplicitate, sînt caracteristicile acestei școale, așa zisă americană, urmînd tradiția marelui Whystler.

Fără a fi simple reproduceri fotografice ale naturii, ele nu se conduc nici după excentricitatea școalelor ultra-moderne, — al căror efect funest îl dovedesc alte manifestări artistice, oficiale și neoficiale, — nici după banalitatea clasică. Găsim la ei impresioniști și expresioniști de toată forța.

Cîteva cunoscute pînze de Whystler, Sorgent Barth, Tanner, artiști vestiți, a căror lucrări sînt cunoscute în întreaga lume prin numeroase reproduceri. Pînzele, în mare parte sînt proprietatea Muzeului Luxemburg.

Apoi o sumedenie de artiști în viață și tineri elevi ai școalelor europene, care își prezintă pînzele și sculpturile lor. Excelează în special genul peisajului de iarnă, în care d-nii Kedfield, „Canal en hiver", și John Carlson, cu o pădure spre sară, iarna, — „Silence du bois", ne farmecă prin simplicitatea tratării și intensitatea efectului.

D. Brooks, portretist, în puține culori ne reprezintă pe belicosul poet D'Annunzio, într'un stil cizelat.

Ca compositor, d. Carlsen într'un tablou de nori pune un Crist nebulos, într'o lumină misterioasă; tabloul reprezintă credința. Totul îți dă de gîndit și te farmecă.

D. Melchers cu „Le bosquet" ne înfățișează într'o lumină caldă de vară un grup familiar de un realism și o colorație remarcabilă.

D. Eric Hudson: „Le vent du nord-vest", — mișcare multă, culoare puternică și simpatică.

Genul prea dulceag are, și el, cîțiva reprezentanți care se pierd în mijlocul lucrărilor bune. Sînt și *pointiliști* și impresioniști, ca d-nii: Dewey, Kelly, Lie, — toți cu calități de culoare, desemn, și nu atît de enigmatici ca cei dela Salonul de Toamnă.

In general impresia ce ți-o lasă este aceia ce o poate lăsa o artă într'adevăr sănătoasă și lipsită de artificii. Oameni noi... dar artă cinstită, fără a fi gospodărească!

Paul N. Verona

CRONICA INTERNĂ

Generalități

Războiul pare menit să grăbească „căderea neamurilor și ridicarea noroadelor."

Războiul a adunat la un loc, în tranșee, milioane de lucrători, muncitori din fabrici și muncitori ai pămîntului.

Lucrătorii din fabrici aveau sentimentul solidarității încă din vremea păcii, prin munca lor colectivă în uzine. Dar acest sentiment de clasă, în care teoreticianii socialiști vedeau un factor determinant al viitoarei transformări sociale, nici nu se poate compara cu procesul de solidarizare datorit muncii, suferinții și primejdiei comune din tranșee.

Dacă însă pentru proletariatul industrial războiul a fost o cauză de mai puternică și întinsă solidarizare, pentru muncitorul agricol, izolat și individualist în timp de pace, el a fost întăiul și hotărîtorul organizator al solidarității de clasă.

Războiul a arătat milioanelor de muncitori de sub drapel însemnătatea lor covîrșitoare în hotărîrea soartei patriei. Ei au rămas convinși că totul li se datorește lor.

Războiul a adus, în masele mari ale poporului, un adaos de înțelegere și de știință, așadar o creștere a conștiinței, prin tehnica cu care s'au deprins soldații, prin migrațiile de-alungul țării proprii și a altor țări, prin cunoașterea altor popoare și-a altor civilizații ca prizonieri, prin întîlnirea cu conaționalii din alte unghiuri ale țării, etc..

Războiul, scoțînd la iveală lipsurile claselor stăpînitoare,— lipsuri care au pricinuit întotdeauna suferințele mulțimii de pe front și mulțimii din dosul frontului,—a făcut să scadă prestigiul acestor clase, prestigiu indefinisabil și aproape mistic, pe care s'a întemeiat întotdeauna domnia minorității asupra marei majorități.

Războiul, în cursul căruia cei de sus s'au rînduit pe ei și pe ai lor în diverse și savante moduri, la adăpost și la traiu bun, a exasperat sentimentul de justiție și sentimentul de indignare.

Războiul, care a sărăcit omenirea, a sărăcit mai repede pe acei care nu aveau mult de pierdut, pe cei nevoiași, pe cei mulți și le-a îndîrjit sentimentul de clasă, dorința de a răsturna, de a

schimba, de a preface,—de a da lumii o alcătuire prielnică lor.

Inconștiența și inerția celor mulți a început să se împrăștie ca ceața.

Această trezire este un bun cîștigat de omenire. Pentrucă nemulțumirea este veșnica pîrghie a progresului și pentrucă mai multă conștiință este făclia care luminează drumul progresului.

Dar trezirea aceasta deodată, pricinuită și ajutată de mizerii așa de nemăsurate, de nedreptăți adesea așa de strigătoare, în împrejurări așa de fără exemplu de anormale, cînd întreaga lume a consumat, într'un măcel universal, toate energiile ei fizice și intelectuale și tot produsul acelor energii, acumulat de veacuri,— trezirea aceasta subită, în asemenea condiții, poate să producă fenomene inutile sau de prisos, nu îndestul de cugetate, neadaptate la scopurile și idealurile legitime ale omenirii. Dinamita este un element prețios cînd înlătură stînci care lungesc și îngreuë drumul, dar este o născocire diabolică, atunci cînd suprimă vieți și creații, pe care le-a săvîrșit cu greutate genul omenesc.

*

Dacă mărginim acuma cîmpul de observație la țara noastră, vedem că toate aceste urmări ale războiului s'au produs și la noi.

Proletariatul stă dîrz și solidar organizat, și își strigă pretențiile cu zgomot. Partidul socialist din Romînia, așa de neînsemnat înainte de războiu, este o forță cu care trebue să conteze și cu care, vrînd-nevrînd, contează toate celelalte organizații politice din țară și orice guvern.

Partidul socialist romîn, sigur pe doctrina lui, sigur pe dreptatea revendicărilor sale, își caută în aceste momente orientarea practică, definitiva directivă în politica națională și internațională. Nu este rolul nostru să dăm sfaturi și îndemnuri. În calitatea noastră de cronicari, noi sîntem ținuți să luăm act de fapte, să le comentăm și să le judecăm. Deocamdată datoria fiecărui om, care nu face parte din partidul socialist romîn, este să aștepte faptele. Faptele vor decurge din hotărîrile Congresului socialist anunțat.

Țărănimea trezită de războiu, cu conștiința crescută, vrea cu tot dinadinsul mai-binele. Până acuma se pare că nu știe cu exactitate ce vrea și nu știe, cu atît mai puțin, *cum*, pe ce cale și prin ce mijloace să realizeze acel mai-bine. Țărănimea noastră a fost ținută în așa stare de supunere și de incultură, în așa grad de inconștiență, și atît de departe de toate formele de cultură și civilizație cîte s'au introdus în țările romîne de cîteva veacuri încoace,—încît trecerea ei dela somn la trezie este însoțită de toate fenomenele legate de o tranziție atît de bruscă.

Țărănimea romînă, în trezirea ei,—în revolta ei și în dorința ei de schimbare,—nu poate încă alege bine pe dușman de prieten, pe cei de bună credință de cei care vor s'o înșele, pe democrați de demagogi. Țărănimea poate încă servi ca punct de sprijin acelora care voesc să-i împiedece trezirea, tocmai cu ajutorul ei.

Problema cea mai însemnată într'un stat de țărani ca al nostru (cu atît mai de țărani cu cît foastele provincii subjugate ne-au adus o populație și mai țărănească, orașele fiind locuite în majoritate de cetățeni de altă limbă), — problema capitală a unui astfel de stat este desigur problema reformelor pentru țărănime. Clasele conducătoare, încă din vremea războiului au tras cîteva concluzii, fatale și forțate, din împrejurările războiului și au acordat, au *octroiat* două reforme, cea electorală și cea agrară. De cea dintâiu rămîne să se folosească, după gradul ei de conștiință, țărănimea. Votul universal nu mai are nevoe decît să fie apărat împotriva „păsărilor de noapte". Căci asemenea păsări există. Sînt mulți care regretă vremurile bune, cuminți și patriarhale de altădată. Și nu puțini dintre acei care au consimțit să facă sau să se facă acest cadou țărănimii, stau acum încremeniți în fața dezlănțuirii ireverențioase populare, cu sentimentul vrăjitorului care nu poate astîmpăra duhurile evocate de el însuși.

Cu reforma agrară lucrul este mai complicat. Aici încă nu este nimic definitiv. Dealtmintrelea, în asemenea materie, definitivul nu se realizează niciodată.

Reforma agrară trebue votată, trebue mai ales înfăptuită. Problemă grea.

In aceste momente, în nebuloasa noastră politică, încep oarecare diferențieri și condensări. In fața revendicărilor oarecum incoherente ale țărănimii, reprezentate cam adecvat din cauza grabei, a unei insuficiente experiențe, a noutății lucrului și, poate, și a unor motive de un alt ordin, se ridică, căpătînd coeziune, tinzînd la forme definite și solidarizîndu-se, interesele contrare, „oligarhice" cum se zice, partidele vechi și nouă care reprezintă interesele claselor fericite dela Decebal până azi, dar care în principii și în expunere de motive pleacă, firește, totdeauna dela interesele țărănimii, sprijinindu-se adesea chiar pe această țărănime.

Momentul este, în adevăr, suprem: Vom avea o țărănime organizată și conștientă, care să-și spună cuvîntul său în trebile Romîniei Mari cu toată greutatea pe care i-o dă numărul și importanța ei în pace și războiu, — ori valul năzuințelor țărănești, înălțat o clipă spre zenit, va cădea din nou în eterna și nemișcata mare?

V. R.

CRONICA MEDICALA

Războiul ne-a adus și în materie sanitară multe nenorociri. S'a introdus Tifos recurent și Tifos exantematic, aproape cu totul necunoscute în țară înainte de 1914. Aceste două epidemii au făcut cele mai multe jertfe dela 1914 încoace.

Variola, dispărută de decenii, a revenit cu furie și ne dă și acum mult de lucru. Sifilisul a devenit o epidemie curentă, ca Rugeola și Scarlatina. Iar pe deasupra tuturora, oboselile, privațiunile de tot felul și foamea au dat biciu Tuberculozei.

Față de toate acestea și de amenințările cu importarea Ciumei, organizarea sanitară a slăbit foarte mult.

Un număr foarte mare de medici au căzut victimă datoriei, astfel că numărul vacanțelor în corpul sanitar este neobișnuit de mare, mai cu 'samă după unirea cu părțile Romînești din imperiile vecine, care ne-au luat și ele un număr însemnat de medici.

Spitalele, infirmeriile, laboratoriile, fie din cauza ocupației străine, fie din cauza supraactivității, fie din cauza lipsei de fonduri, sînt în stare excesiv de rea: clădirile ruinate, instalațiile, mobilierul și înzestrările uzate la extrem. Toate instalațiile pentru prevenirea importului boliilor exotice (spitalul de izolare, laboratorul și instalația sanitară din port, cu etuve, cu aparat Cloyton pentru sulfurizare, dela Constanța, baracile, laboratorul și instalațiile dela Sulina și Galați) s'au distrus complect, sau sînt puțin utilizabile. Scumpetea, greutatea transporturilor, scăderea valutei, îngreuiază excesiv de mult importul din străinătate al tuturor medicamentelor, pansamentelor, instrumentelor și aparatelor necesare, și care nu se fabrică de loc în țară.

Scumpirea alimentelor, lemnelor, transporturilor, materialelor de reparație și a mînii de lucru, ridică costul întreținerii spitalelor la sume fabuloase.

Urcarea salariilor personalului, deși destul de însemnată, nu poate merge mînă în mînă cu creșterea excesivă și zilnică a întreținerii; în special cheltuelile de transport, fixate în timpuri de pace, nu corespund deloc cheltuelilor reale actuale.

Pe lingă toate aceste neajunsuri, continuele mobilizări lasă adesea populația civilă din regiuni întregi fără medici, neținîn-

du-se,—din considerații de războiu,— întotdeauna samă de reclamațiile autorităților civile și de epidemiile care bîntue.

Desigur—fără mult zgomot și vorbire se lucrează la înlăturarea neajunsurilor și combaterea relelor.

S'a importat un stoc de medicamente pentru instituțiile statului. Se repară spitalele și celelalte clădiri și instalații sanitare. Se combate Tifosul exantematic, Variola, Sifilisul și Tuberculoza, dar cu atîta greutate, cu atîta chin, cu atîtea sforțări și trudă se obține cîte un mic avantagiu în luptă, încît toată lumea este în căutarea de noi metode pentru a reface organizarea sanitară, a îmbunătăți condițiile de combatere și a relelor rămășițe ale războiului și a neajunsurilor încă dinainte de războiu.

In chestiunea măririi numărului medicilor, în special pentru populațiunea rurală, s'au propus două soluțiuni. Prima soluțiune: crearea, anume pentru sate, a unei noi varietăți de medici, fără studii secundare complecte și fără studii technice medicale universitare complecte,—ceva asemănător cu felcerii din Rusia: mai mult decît un agent sanitar actual și mult mai puțin decît un medic actual. A doua soluție ar fi o nouă organizare a facultăților noastre de Medicină în așa fel, încît studiile să nu se prelungească ca acum, la 6-7 și 8 ani, ci să fie mai concentrate, mai sistematice, cum sînt în Occident, unde după studii de 5 ani se poate obține, în majoritatea cazurilor, diploma de medic. Din aceste două soluțiuni, să le zicem una orientală și alta occidentală, pare că hotărîrea este luată în sensul celei occidentale. Dar și modalitatea realizării nu este fixată și începutul realizării întîrzie.

In chestiunea mijloacelor materiale necesare pentru serviciul sănătății publice se discută mai puțin. Intr'adevăr trebuesc cerute contribuabililor sume mari și nu este deloc în interesul popularității nici a vechilor nici a noilor partide și nici a oamenilor „vechi" ori „noi"—politici—de a ridica chestiunea birurilor sub orice formă, sau reducerea gratuității excesive și abuzive în căutarea medicală.

Institutele de caritate publică din București (Eforia Spitalelor Civile, Epitropia Brancovenească), Iași și alte orașe din Moldova (Sf. Spiridon), prin gratuitatea excesivă și fără nici un discernămînt, au încurajat același sistem și la toate celelalte instituțiuni; mai mult, ele au ușurat statului și comunelor posibilitatea de a se sustrage dela îndatorirea ce aveau de a institui, în centrele acestea mari de aglomerare și de viciu, spitale—obligatorii în orce stat civilizat, pentru izolarea bolnavilor infecțioși și a sifiliticilor. Decretarea izolării obligatorii a infecțioșilor, a prostituatelor, fără instalațiuni bune și permanente în acest scop ci numai cu improvizațiuni temporale, bazate pe caritatea publică, este cu mult mai puțin utilă, decît cu acestea. Grija maternității, dar fără număr suficient de maternități, bine instalate pentru lucrătoare, și fără crescătorii și alte instituțiuni pentru copii mici, s'a manifestat la noi îndeajuns. Ar fi timpul să se treacă la fapte.

Primăriile democratice din București, Iași, Galați și alte centre mari, ar trebui să-și dea sama, că sînt datoare a construi spitale de izolare pentru infecțioși, pentru prostituate, pentru sifilitici, maternități, crescătorii pentru copii, procurare de lapte bun pentru aceștia, etc.

Dar toate acestea necesită bani, impozite, sau plată, cel puțin dela acei care pot plăti măcar o parte din ceiace se cheltuește pentru ei.

Prin decrete-legi s'a căutat să se aducă oarecare schimbări în bine a organizării sanitare. Centralismul excesiv bucureștean s'a schimbat. S'au făcut regiuni sanitare (7) dîndu-se depline puteri inspectorilor generali șefi de regiune de a conduce serviciile sanitare locale. Până acum s'au instalat și funcționează 5 din aceste regiuni cu dificultăți inerente instalării, începutului, fără buget aparte, și în luptă cu biurocrația cancelaristică centrală bucureșteană, care vede că îi dispare puterea și prestigiul.

In chestia organizării generale a serviciului sanitar, se ridică din nou chestiunea înființării unui minister al sănătății publice. Ideia nu este nouă și s'a ridicat și discutat de mai multe ori și de mult timp.

Argumentele formulate împotriva înființării ministerului sănătății publice sînt: 1) un ministru al sănătății publice n'ar avea în mod obligatoriu capacitatea technică; 2) într'un regim democrat și reprezentativ, el este prizonier într'o anumită măsură a considerațiunilor electorale și politice și al intereselor particulare ale unui grup. Argumentele acestea sînt foarte juste, dar aplicabile în aceiași măsură persoanei directorului, cît și persoanei ministrului, nu instituției: poate să fie un director capabil și unul incapabil, cu pregătire bună technică sau rea, prizonier sau nu al considerațiunilor electorale și politice, cum în aceleași condițiuni poate fi sau nu fi ministrul. Instituirea ministerului sănătății publice ar avea însă avantagiul că interesele sanitare ar fi direct și deantregul reprezentate permanent și în special în Consiliul de miniștri și în parlament. Ele ar căpăta prin aceasta o autoritate mai mare în public, hotărîrile s'ar lua mai repede, realizările s'ar face mai exact, mai bine și în spirit mai larg. Pe lîngă acestea un minister al sănătății publice, bine organizat și descentralizat, ar avea marele avantagiu a coordona acțiunea serviciilor sanitare, dela asigurările muncitorești și dela căile ferate cu cele dela actuala Direcție Sanitară și cu toate instituțiile și societățile cu scopuri sanitare.

Dr. Cazacu

CRONICA FEMINISTA

— In zigzag —

Femeile au căpătat drepturi depline în mai multe țări europene și în cîteva din celelalte continente. Rezolvarea problemei feministe în România este numai o chestiune de timp. Toate reformele noastre progresiste de o sută de ani încoace sînt datorite presiunii europene. Cînd egalizarea femeii va fi un fapt general în Apus, atunci ni se va impune și nouă în chip fatal și mecanic.

Așadar, propaganda feministă în România nu are rolul de a determina reforma, ci numai de a o grăbi și, mai cu samă, de a pregăti condițiile și spiritele, pentruca atunci cînd se va introduce, ca să-și dea mai ușor și mai repede roadele binefăcătoare pentru societatea romînă.

Rezistența la revendicările feministe este o *naivitate* în România. Cum am introdus la jumătatea secolului trecut constituționalismul european, deși România era așa de nepregătită pentru acea schimbare radicală, — tot așa vom acorda și acuma egalitatea femeilor, oricît femeia romînă ar fi de „nepregătită". Nu sînt vremurile subt om...

De altmintrelea, cei care vorbesc de nepregătirea femeii romîne, uită de nepregătirea bărbatului romîn. Ce clasă a fost „pregătită" la noi pentru politică, atunci cînd s'au introdus formele nouă politice din Apus? Dar ce clasă este „pregătită" chiar astăzi pentru acele forme și pentru formele introduse mai încoace?

Iar în privința clasei țărănești — „nepregătirea" ei a fost subiectul de predilecție al tuturor vrăjmașilor votului universal — și votul universal s'a realizat, subt imboldul nevoilor și a presiunii europene.

„Nepregătirea" politică a femeii ia în capul antifeminiștilor un caracter specific și etern, datorit felului de viață al femeii, „cu totul deosebit" de al bărbatului. Ocupațiile ei așa de îndepărtate de lucrul social, ar face-o, cu alte cuvinte, neaptă pentru politică.

Argumentul acesta poartă pecetea mediilor de salon, de sîndrofie, de mahala. Căci *marea* majoritate a femeilor, — lucrătoarele, țărancele, funcționarele etc., — duc o viață la fel cu bărbatul, muncesc ca și el, în fabrici, pe ogoare, în biurouri, în școli, unde li se cere aceiași pricepere, aceiași răspundere.

Noi cei dela oraș, cu imagina *femeii* pe care o întîlnim la promenadă și la vizite, uităm cine este femeia-93% din lume.

Un argument — de un ordin și mai inferior dacă se poate, un argument rușinos prin nătîngia lui și comic prin simplicitatea de minte ce presupune, — e acela că prin exercitarea drepturilor politice, femeia își va neglija gospodăria, copiii și cirpitul ien-

jurilor scumpului ei stăpîn. Cu alte cuvinte, munca din fabrică, munca depe ogor, orele de clasă ale învățătoarei, institutoarei și profesoarei, orele de biurou ale telegrafistei, ale dactilografei, ale... ale tuturor femeilor care muncesc afară de casă, — nu le scot din gospodărie. Dar votul, odată la cîțiva ani, le va îndepărta de bucătărie, de copii, de ciuperca pe care țîrie ciorapii! Și, în privința femeii de lux, a femeii burgheze și aristocrate, vizitele, five-o'clockurile, balurile, jocul de cărți... nu le scot din gospodărie, dar votul, la cîțiva ani odată, va distruge Familia, cu literă mare!

E o concepție de agent electoral, aceasta. Numai un agent electoral dă politicii tot timpul său. Și încă! Chiar agentul electoral își dă tot timpul „politicii" numai în vreme de alegeri. Așacă femeia, care ar fi agent electoral, nici ea nu și-ar părăsi „gospodăria" pentru politica, decît numai cîteva luni odată la cîțiva ani!

„Gospodărismul" *acesta*, gineceul, n'a existat niciodată, decît în unele clase, ca de pildă la mica burghezie de altădată.

Bine-bine! Dar femeia este inferioară bărbatului!

— O !! Dar stîlpul de cafenea și politicianul comun e inferior țăranului; dar d-ta ești inferior lui Gheorghe Panu; dar atîția bărbați sînt inferiori atîtor femei; dar... Dar atunci ce criteriu să prezideze la acordarea și exercitarea drepturilor politice? Un concurs de inteligență? De știință?

Și pentruce „femeia este *inferioară* bărbatului"? Se poate dovedi că e inferioară în unele privinți, cum se poate dovedi că e superioară în altele. Și atunci, pentruce *ea* e inferioară?

Dar oare în organizarea societății, bărbații pleacă *serios* dela concepția inferiorității femeii, dela concepția că e o ființă umană minoră? Atunci pentruce femeia e tot atît de responsabilă în justiție, și în special în justiția criminală? Dacă e inferioară bărbatului, minoră, ai dreptul s'o încarci cu tot atîta răspundere cași pe bărbat?

Și dacă femeia e inferioară, pentruce programele școlare îi cer tot atîta cît și bărbatului?

Acolo unde nu vorbește interesul clasei bărbătești, femeia e tratată ca egală. Și mai ales acolo unde tratarea egală a femeii e în favoarea clasei bărbătești. Acolo unde această egalitate nu-i mai convine, femeia devine inferioară.

Dar lumea merge înainte. La început, în preistorie, cine nu era aristocrat, nu avea suflet și nu beneficia de o viață viitoare. In conciliul dela Trento, un progres: numai femeia nu avea suflet. Asta ca... psihologie.

In politică, au fost adoptați printre oameni mai întîiu burghezii, apoi lucrătorii și țăranii. La noi, țăranii au fost adoptați abia eri.

A venit, însfîrșit, și rîndul femeilor să li se acorde drepturi — la urmă, cași în privința acordării de suflet...

C. Vraja

CRONICA TEATRALA

In marginea scenei

— MARCHIZUL DE PRIOLA —

Un pădurar e însurat cu o femee frumoasă. Intr'o zi, femeia născu un copil drăgălaş, care semăna la chip cu marchizul elegant, bogat şi fericit, stăpîn al domeniilor din apropiere. Cam tot atunci, pădurarul îşi curmă zilele.

Douăzeci de ani mai tîrziu.

Marchizul apare într'un salon din Paris, însoţit de un tînăr, în urma căruia femeile întorc ochii lung, privind dornic profilul fin, obrazul palid. Marchizul lămureşte că e un copil de ţăran, pe care l-a crescut el, aşa... dintr'un capriciu, ca să se zică şi despre el că a făcut o faptă bună, acum, cînd toată lumea îl învinueşte că a făcut numai fapte rele. Tînărul a învăţat medicina în străinătate, fără să ştie protectorul său. Iar marchizul, readucîndu-l în Franţa, vrea să-i facă educaţia, să croiască din el un tip perfect, un om înarmat contra vieţii.

Il dă sfaturi cam aşa:

— Infrînează-ţi sentimentele mari. Caută însă senzaţiile. Pe femei, nu le iubi niciodată. Inşeală-le. Ele te vor iubi cuatît mai mult. Trăeşte singur. Sau, mai bine zis, trăeşte între prietini, amante şi duşmani... Dar nu-ţi face o familie. Numai aşa, dragul meu, vei avea o fericire relativă, singura posibilă pe acest pămînt...

Tînărul, fiul pădurarului care s'a ucis acum doăzeci de ani, e un temperament romantic. El înţelege viaţa altfel: într'o căsuţă liniştită, la ţară, lîngă o femee adorată... De aici conflictul. In urma unei explicaţii violente, tînărul află că e fiul protectorului său. Deaceia pădurarul simplu şi cum-se-cade şi-a sburat creerii într'un tufiş ascuns...

Cînd marchizul, istovit de viaţa pe care a dus-o, are un atac de paralizie, care-l orbeşte, dar îl lasă încă în viaţă, — tînărul doctor făgădueşte să îngrijească de tatăl său, de omul care n'are nici o familie, tocmai acum, cînd ar avea nevoe de un cămin.

...Sîntem în plină melodramă, nu-i aşa?

Acum patru sute de ani, marchizul purta cisme cu pinteni, pălărie cu margini late şi spadă ascuţită. Fiul său natural purta pantaloni întinşi pe pulpă. Iar pădurarul era un umil şi supus ţăran depe domeniul marchizului.

Azi, Marchizul de Priola şi tînărul Pierre Moraine poartă fracul englezesc cu o eleganţă neîntrecută. Castelul dispare. Acţiunea se petrece în mediul cel mai parizian. Iar de pădurar şi de nevasta sa aflăm numai din convorbirile eroilor. Aşa se explică cum acest subiect melodramatic capătă înfăţişarea unui subiect realist.

Şi totuşi, nu-i de-ajuns.

Lavedan împleteşte în jurul acestui conflict firul subţire al altor subiecte. Intăiul: Priola cucereşte pe d-na de Valleroy, care în clipa cînd se dă întreagă, e refuzată de capriciosul marchiz... Dece? Pentrucă Priola e blazat. Pentrucă — după cum spune singur — a cunoscut senzaţiile brutale deatîtea ori, încît acum se mulţumeşte cu mai puţin: cu lupta dintre femee şi bărbat, până în clipa cînd femeia cade. Şi, mai ales, pentrucă femeia se oferă prea repede. Priola ar vrea să întîmpine piedici, împotriviri, greutăţi, pe care să le înfrîngă. In locul lor însă, dă de o femee robită, supusă, căzută înainte de a fi dorită. Depl[i]na posesiune a unui obiect sau a unei fiinţe, îţi nimiceşte dorinţa de-a avea acea fiinţă sau obiect. Iar iubirea, în ultimă analiză, e continua dorinţă de a poseda.

Al doilea subiect secundar din *„Marchizul de Priola"*: Priola a fost căsătorit — aşa... din capriciu, cum spune tot el — şi face planul să-şi recucerească soţia. Cu atît mai uşor cu cît foasta lui nevastă îl iubeşte pătimaş. Iar bătrînul Lechêne, actualul ei bărbat, o iubeşte în taină, fără să îndrăznească să-i treacă pragul odăii. Şi aici, am lunecat iarăşi pe terenul melodramei. Totuşi, e de reţinut un adevăr psihologic: între Lechêne, un om cinstit şi bun, şi între Priola, un om perfid şi rău, femeia iubeşte pe cel din urmă. Fiindcă, după cum spunea Anatole France, vorbind de Dumas-fiul, iubirea nu se dă ca recompensă pentrucă eşti bun sau pentrucă iubeşti...

Insfîrşit, al treilea subiect secundar, care ocupă actul al treilea aproape în întregime: Priola cucereşte pe soţia medicului său, fără să ştie că, în acelaşi timp, fosta lui nevastă ascultă, din odaia vecină, întreaga scenă. Aci, Priola se arată un retor admirabil, cu o putere de convingere rară, cu o inteligenţă ascuţită.

Niciunul din aceste patru subiecte secundare şi, nici conflictul principal, dintre Priola şi fiul său, Pierre Moraine, nu capătă întâetate. Ele se împletesc, se întretae, în jurul lui Priola. Lavedan a scris o piesă, caşicum ar fi scris un roman dialogat. Şi — ciudat! — fără unitate de acţiune, piesa aceasta ţine încordată atenţia spectatorului. Dece? Fiindcă e o singură figură, un ax central în jurul căruia se învîrtesc acţiunile: Priola.

Pentru reliefarea acestei figuri, Lavedan a întrebuințat toată arta. Și a reușit, aproape pe deplin.

Evoluțiunea sufletească a lui Priola e din cele mai interesante. El face parte din acea clasă de indivizi aleși, care s'au creat, sînt *causa sui*, s'au modelat așa cum au voit. In înfățișarea lor actuală, n'a rămas nimic din alcătuirea lor primitivă.

Venit în lume cu germenii sentimentelor mari, Priola era gata să iubească, să urască, să pizmuiască, la fel cu oricare dintre muritorii de rînd. Cu un spirit critic ascuțit, el a simțit însă dela început că lumea aceasta e prea burgheză pentru înțelegerea sentimentelor mari. S'a hotărît atunci, să se schimbe. A început să poarte masca nepăsării, a scepticismului, a cinismului chiar. La început, mai greu. Pe urmă s'a deprins. Această atitudine împrumutată, a devenit o a doua natură. El a devenit un om perfect, așa de perfect, încît după cum spune Lemaître, „e bun de palmuit... e imposibil să existe...“ Stăpîn pe el însuși, acum își bate joc de toate sentimentele frumoase, pe care le-a avut în copilărie. E un epicurean, care caută pretutindeni „fericirea relativă“, convins că alta nu există. Are un dispreț nemărginit pentru toată alcătuirea vieții, pentru toate instituțiile ei.

In ultima clipă a vieții sale, cînd își vede sfîrșitul aproape, Priola rămîne acelaș. Un Petronius modern, dar un Petronius care sfîrșește mai puțin elegant decît eroul lui Sienkiewicz.

...Asistînd la drama lui Priola, m'am gîndit la Oscar Wilde. E aceiași existență strălucită, sub o mască admirabilă. E aceiași filozofie sceptică, pe care o putem reduce la această formulă cuprinzătoare: fericirea constă în nimicirea oricărei vieți sufletești și în intensificarea vieții fizice... E aceiași ironie, față de tot ce e bun, în înțelesul burghez al cuvîntului. E acelaș dispreț, față de femei. E aceiași goană după paradoxe. E aceiași retorică, cam eftină, dar care sfîrșește prin a convinge. Și mai ales, e acelaș sfîrșit dureros, aceiași răsturnare tristă, depe un piedestal înalt.

S'ar părea că natura se răzbună. Ea nu vrea să admită asemenea temperamente superioare, care o stăpînesc și o înfring. Ea nu vrea să fie niciodată învinsă. Cei care, ca Petronius, Oscar Wilde și Priola, au învins-o, ridicîndu-se deasupra ei, sfîrșesc într'un chip tragic.

Fiindcă — după dreptul cuvînt al nu știu cărui gînditor modern — e o lege a echilibrului, care face ca orice mare fericire să fie plătită printr'o exactă nenorocire...

București.

Andrei Braniște

Scrisori din Ardeal

Ianuarie-Fevruarie

Răscolesc prin cărțile bibliotecii mele risipite și nu mai aflu nici un volum din colecția complectă a „Vieții Romînești“. Scrisesem și eu, pe vremuri, două-trei articole de corespondență, cu iscălitura Al. Ardeleanu, și o schiță.

Intr'o scrisoare din Ardeal — dacă îmi aduc bine aminte — pomeneam de o liturghie solemnă oficiată cu ocazia onomasticei lui Franz-Iosef. Subliniasem atunci cuvintele ecteniei, în care preoții se rugau: „pentru ertarea *păcatelor lui*“...

Iată, după atîția ani de îngenunchere și jertfe supra-omenești, a sosit clipa să rostim cu sufletul împăcat, ca buni creștini, la mormîntul celui din urmă Habsburg, care a avut imprudența de a supraviețui tronului ce se prăbușea, trosnind din toate încheieturile: „Dumnezeu să-l erte!“

Să-l erte Dumnezeu, și să-i erte pe toți, începînd cu cei mai distinși conducători și până la cel din urmă soldat, ce și-a vărsat sîngele sub steag străin! Să-i erte Dumnezeu pe toți aceia, care credeau — ori simulau a crede — că mîntuirea neamului romînesc din Transilvania poate veni de aiurea decît dela noi înșine.

E lungă povestea — și vom așterne-o pe hîrtie cu alt prilej. E greu să-ți ridici glasul într'o vreme „cînd toți vorbesc, și nimeni nu ascultă“...

Să trecem!...

* * *

Din Ardeal?

Ce să-ți povestesc din Ardeal, dragă cetitor, cînd granițele măestrite s'au prăbușit, din îndurarea lui Dumnezeu, prin voința noastră și prin vitejia fără seamăn a soldatului romîn?

Trăim doar în aceiași țară, pentru înfăptuirea căreia s'au vărsat oceane de lacrimi și fluvii de sînge. Nu mai sîntem pribegi în țara noastră strămoșască. Frații sînt acum împreună; atît de aproape...

Atît de aproape — și atît de departe!

Mai sînt încă atîtea poduri ce s'au prăbușit ; atîtea punți, ce nu s'au ridicat încă, pentruca să ne înțelegem *pe deplin*, până în adîncul sufletului, în care nu poți răsbate dintr'odată, oricît de mare ar fi fost dragostea, ce ne-a împins, cu impetuozitate majestoasă, într'o îmbrățișare ce va dăinui deapururi !

* * *

Trimetem din Ardeal : voe bună și sănătate. Din Ardealul nou, din Ardealul schimbat la față.

Vechii, bunii Ardeleni de odinioară s'au metamorfozat, de abia-i mai recunoști. Izvorul curat al idealismului s'a nămolit parcă, în vremea din urmă. Lumea își făcea digestia ca după un ospăț luculic ; iar ceice n'apucaseră la oala cu carne, făceau pe Catonii, așteptînd cu nerăbdare să le vină rîndul. Alții mai modești și mai puțin liniștiți—sînt și exemplare din această speță—stau la o parte, convinși fiind că toată goana acelora este de prisos. Romînia-Mare va avea destule slujbe, ca să dea de lucru tuturor fiilor ei dornici de muncă adevărată ; și va avea destule comori ca să răsplătească pe toți cei vrednici, în proporția muncii, și nu în aceia a îmbogățirii repezi și cu orice mijloace...

Sărbările dela Cluj au electrizat lumea, trezind-o din toropeală și ridicînd-o în alte sfere.

A fost o feerie.

Imaginile se succedează ca pe-o pînză de cinematograf ; dela o vreme parcă iau aripi și se ridică în slavă.

Reprezentanții științii și ai diplomației își dau mîna pentru a ridica dela pămînt tînăra universitate din Cluj. Ingerul de pază al latinității fîlfîie cu mîndrie din albele aripi, cînd Mama Roma cea bătrînă ne transmite salutul, și cînd ambasadorul Spaniei spune—și cuvîntul lui are gravitatea de două ori milenară—: „Noi am asistat la leagănul vostru. Traian este tot așa al nostru, ca și al vostru !"

Și toate sentimentele de mîndrie și recunoștință s'au descărcat, cu o putere elementară, în fața Augustilor Suverani și a Altețelor Regale, prințul și princesa.

A urmat „Poemul unirii", precedat de imnul regal și al tuturor tovarășilor de arme și civilizație, cu excepția unuia singur, care trebuia să lipsească, pentruca să se plinească Scriptura...

Ghiciți d-voastră, cetitori, care imn nu s'a cîntat cu acest prilej, cînd toți tovarășii noștri de arme, de simpatie, de suferințe și de glorie au fost întîmpinați cu urale delirante !

Pe urmă, ca un simbol al unirii noastre pe veci s'au perindat perechi de săteni, cu dansurile lor naționale, în portul dela sate : Maramureșul, Crișana, Banatul (publicul a izbucnit în urale ce nu mai conteniau : Trăiască Banatul !) și Ardealul.

Eșind din teatru, asistăm la o altă priveliște din basme : retragerea cu torțe. Prin ceața înserării, lumina lor de groază răzbătea ca un triumfal Memento. Treceam, tremurînd de emoție, pe urma acestor lumini pîlpîitoare, și luam sama cum toate clădirile acestui centru unguresc, se clătinau din temelii, sub reflexul acestui incendiu, ca sub sguduirea unui cutremur de pămînt, în proporții catastrofale : *E pur si muove !*

Defilarea armatei a fost coroana acestor zile de mare praznic național.

Niciodată n'am avut convingerea palpabilă a continuității noastre în Dacia, ca în clipa aceia.

Ii vedeam cum trec mîndri, țepeni—ca un zid de fier, pus în mișcare de un invizibil resort—și coifurile de oțel, și baionetele de pe puști străluciau în soare, „ca un nimb de biruință"... Treceau dorobanții, vînătorii, artileria—și ulițele Clujului se cutremurau sub pasul lor îndesat.

De unde a răsărit atîta puhoiu de viteji înarmați până în dinți ? Să fie trupele, ce-și apărau, cu cel din urmă gest de îndîrjire petecul din „triunghiul morții" ? Să fie cei dintăi soldați romîni, cu care ne-am întîlnit în luna lui Decemvrie 1918, dupăce la Alba-Iulia Ardelenii ne spuseserăm cuvîntul hotărîtor ?

Cu neputință !

Aceia erau puțini, și echipamentul lor purta urmele tuturor mizeriilor unei campanii vitejești, în care am fost trădați mișelește.

Priveam în urma lor, cu sufletul înălțat, așteptînd un răspuns la aceste întrebări, ce mă frămîntau.

Și atunci s'a făcut deodată lumină... o lumină dumnezeească în sufletul meu.

Vedeam casc ele de oțel și baionetele strălucind în soare. Vedeam șirul neîntrerupt de viteji, ce curgea fără întrerupere, ca un izvor ce izbucnește, cu putere elementară, din stîncă.

Vechii legionari—Legio XIII Gemina—se ridicaseră din mormintele lor de slavă, și se alăturaseră și ei la acest marș triumfal.

Și privind în urma acestor soldați de fier, scăldați în lumină, am șoptit, cu adîncă mîndrie :

— *Voi sînteți urmașii Romei !*

Al. Ciura

Scrisori din Paris

Decembrie 1919—Ianuarie 1920

După patru ani de războiu, Parisul—capitală a păcii—a găzduit zece luni snobismul gentelmenilor Transoceanici, care-și poartă spleenul prin locurile unde vre-o comisie oficială aruncă pe piața lumii o nouă modă. Acum au plecat. Parisul decongestionat, se recaută în procesiuni de carnaval, în nesățioase pofte de amuzament. Se ghicește nevroza senzuală și libertină, economisită în cei patru ani de tranșee. Cu toate acestea, toți acești oameni care-și promit orgii de bună dispoziție și de viață, reușesc cu greu. Ii surprinzi neliniștiți, bîntuiți de vre-o imagine chinuitoare sau de vre-o presimțire sinistră. Pe lîngă aceasta, imaginația obosită nu mai poate plăzmui noutăți. Astfel, întreg Parisul trăește ca parazit al trecutului. Se simt proectele banale, elanuri de artificiale. La teatru reluări și iar reluări. Ca variație cîte un... Racine sau Corneille. In expoziții, în publicații, la cursuri, locuri comune sau reminiscențe. Pentru igiena socială a acestui popor încercat și obosit, banalitatea e un admirabil medicament: nu există reconfortare mai sănătoasă a nervilor decît mecanica automată a repetiției.

In fața acestor crize, orașul istoric, de zece ori secular, rămîne mai departe superb. Istoria lui, povestită într'un alfabet de piatră masivă, e eloquentă în fiecare colțișor.

Nicăeri bucuria de a trăi, seninătatea de a pricepe viața nu s'a întipărit în monumente mai caracteristice.

Și cu toate acestea dacă n'ar fi decît aspectul istoric, Parisul ar obosi (nu se poate sta mai mult decît un sezon la Venezia), dupăcum dacă n'ar prezenta decît confortul ultra-modern al orașelor, noi-noute, scoase ca din cutie (vezi Berlin) ar ofensa simțul artistic. Secretul farmecului special al Parisului, stă în sinteza de vechiu și modern, de istoric și de contemporan, ce conține. O Venezie întregită cu un New-York.

Mai mult New-York decît Venezie, fiindcă influența anglo-americană e mai accentuată din zi în zi. Dela pălărierii din Avenue de l'opera până lachelnerii de cafenea, dela viveurii din Montmartre și până la studenții din cartierul latin, tipul blond anglo-saxon, jovial, trivial ori taciturn stupid, e amestecat oriunde.

Francezii cu șovinismul lor veșnic treaz au văzut unde stă pericolul. Lipsiți de comunicativitate, închiși în ei, doar problema americană dacă îi face să vorbească. Peste tot, în tramvai, la cafenea, ești provocat la o filipică comună contra aliaților de peste ocean. In ziua cînd senatul american a refuzat ratificarea păcii, furia a ajuns așa de mare încît însuși profesorii la cursuri nu-și puteau ascunde enervarea.

* * *

Abia zilele trecute s'au terminat alegerile. Vechiul parlament, cel dela 1914, care a dăruit Franței pe un Jaurès, dar și pe un Clemenceau, își c eltuise toate resursele în încordarea eroică care a susținut războiul. Fizionomia noului parlament nu pare mult deosebită. Elementul burghez mijlociu, intelectual ori mic producător, e mai departe, formal cel puțin, dirguitorul spiritului public. In adîncuri însă, undeva, puterea cinică a marii finanțe se simte. Tot efortul eroic, toată cinstea și puterea de muncă a celor dintîi e canalizată, condusă de cei din urmă. Li se lasă doar splendoarea aparentă, dar foarte platonică a vanității morale. Și atîta tot. In schimb oculta financiară lucrează în fund, capitalismul își face afacerile. Printre acestea, cea mai brilantă pe care au tentat-o în ultimul timp, se pare că a fost războiul și acum în urmă exploatarea pe acțiuni ori în comandită a acelei admirabile intreprinderi care se numește „pacea". Oamenii politici, cași teoreticienii constituționaliști (vezi Wilson), aminteau de astădată, izbitor ca asemănare, cu marionetele costumate în comis-voiajori dela teatrul „Guignol".

In viața politică aceiași comedie comercială cu discursuri. Celace se numește partid, în accepția sociologică a cuvîntului, aici nu se cunoaște. In Statele Unite, în Anglia, Germania, un partid înseamnă un sistem de idei sau în cel mai rău caz interesele unei clase. Aici e vorba, în schimb, de grupuri, adunate în jurul unei *persoane* sau a unui *sentiment*, după simpatii sau afinități. O colecție de oligarhii mici în locul unei democrații mari.

Pe unde mai există, nobleța de „sînge albastru" s'a americanizat. Astfel, fatal, a dat mîna cu forța conservatoare a marii finanțe.

Printre doctrinele conservatoare, aceia care iese din comun prin forța morală, prin talent și prin procesul pe care-l fac în comun cu socialiștii exploatării capitaliste desfrînate, e aceia grupată în frunte cu *Charles Maurras* și *Léon Daudet* în jurul ziarului „Action française". Nu mai e vorba aici de forța reacționară a interesului, ci de terapeutica socială a ordinei și autorității. Acești socialiști vor un rege ca un simbol, ca un punct de unire în disensiunea anarhică dintre partide, vor un rege în lupta celor „quatre états antifrançais: les juifs, les protestants, les métèques et les ouvriers."

Despotismul cavaleresc, responsabil numai față de el, avînd în însăși perfecțiunea sa, limitele puterii de care dispune, amintește de visurile filozofice ale unui Renan.

Nu e posibil că poporul care a făcut trei revoluţiuni ca să-şi cîştige libertatea politică, va călca istoria înapoi, reintorcîndu-se de unde a plecat. Nu e posibil că organizatia democratică şi proletară îşi va oferi într'o bună zi, benevol şi candid ca un cadou de sărbători, puterea, lăcomiei aristocratice.

La ce bun, pe urmă, necesitatea ca funcţionarul din capul Statului să se cheme rege în loc de preşedinte de republică, cînd şi unul şi altul sînt egal de limitaţi în puterea lor, prin mecanismul vieţii constituţionale. Inutilitatea principiilor lui Maurras te face să regreţi atîta talent risipit în vînt. Psihologişte însă, maniile cît de inutile ar fi, sînt explicabile. Cunoaştem amatori foarte esteţi de altfel, care colecţionează cutii de chibrituri ori bastoane! De ce n'ar colecţiona Maurras silogisme sterile ori principii imposibile?

Cu toate acestea armata, studenţimea şi mulţi intelectuali au scris în carnetul lor intim: „vive le roi". Aceasta pentru prestigiul Franţei de altădată. Azi, coeficentul de rasă, care a făcut din poporul francez, minunea de echilibru, de inteligenţă egoistă şi de bun simţ, îi indică o nouă atitudine: oroarea bolşevismului. Dela uvrierul înscris sau nu în C. G. T., până la roialistul dela „Acţion Française", dezaprobarea anarhiei şi frica de ea, e unanimă. Socialismul şi partidul socialist francez e o sperietoare pentru abuzurile burgheze, pe care chiar cei care o ştiu că e numai atît, o găsesc periculoasă.

Adevărul e, că dela Jaurès încoace, socialismul n'a reuşit să fie decît o haină de Duminică, pe care o poartă cîţiva idealişti cu naivitate şi mai mulţi ipocriţi practici cu cochetărie. Incolo cetăţeanul francez întors dela războiu vrea linişte, comoditate şi iar linişte. O revoluţie l-ar deranja. Inteligent până la paralizarea acţiunii, conştiincios, resemnat, francezul e un burghez conservator. In artă a rămas tot la Corneille şi Racine pe care îi ascultă cu sfinţenie Duminica la „Comedia franceză"; în politica culturală de un şovinism violent, deşi în aparenţă temperat. Cu tot războiul, el revine la munca lui onestă pe care o face cu regularitate şi parcă cu oarecare senzualitate în sacrificiu. Nicăeri munca făcută respectuos, ritual ca o religie şi fără preocupare practică de succes, nu e mai în sîngele poporului ca aici. Totuşi travaliul devine steril fiindcă nu se speculează. Astfel producţia e mică. Cum eftinătatea hîrtiei monedă creşte mereu, fiecare îşi permite o consumaţie dublă. Exportul epuizat de consumul intern devenind nul, Franţa reuşeşte să importe cu 30 miliarde mai mult decît exportă. Dacă se mai adaugă că bugetul fixat la 20 miliarde e depăşit regulat, iar anul acesta chiar cu 40 miliarde, adică de trei ori, se vede uşor de ce moneda franceză, nu întrece pe piaţa lumii decît pe cea germană, rusă şi balcanică.

* * *

In artă, secetă mare. Scriitorii celebri înainte de războiu nu au adus nici o variaţie a talentului lor. „Laurence Albani" a lui *P. Bourget* ar fi putut fi scris şi la începutul carierei acestui autor, adică pe la 1885. Acelaşi manierism aristocratic, acelaşi pedantism teoretic care face până şi pe lachei să discute, în repaoz, la bucătărie, psihologie, acelaş conservatorism osificat în concepţia despre societate.

Ultimele romane ale lui *H. de Regnier* sînt opere de sfîrşit de carieră. Un *Barbusse* sau *Duhamel* şi-au risipit talentul în opere de circumstanţe locale,—care, oricum, nu pot plăcea decît contemporanilor şi numai pentru senzaţia „actualităţii", apanaj mai mult al ziaristicei decît al artei. Afară de aceştia şi sub o preocupare perfect inutilă, vreau să zic perfect artistică, un talent remarcabil se anunţă în persoana lui *Pierre Benoit*. Romanele sale: „L'Atlantide" şi „Königsmark" conţin pagini delicioase de literatură pentru „gourmet", adică de literatură adevărată. Ambele sînt romane de aventuri, care în factura lor generală amintesc de Villiers de l'Isle-Adam sau Edg. Poë. Cel dintâi „L'Atlantide", aminteşte cu mai multă claritate de „l'Ève future". Ca şi în romanul lui V. de l'Isle-Adam s'ar putea pune pe prima pagină a cărţii: „aux railleurs, aux rêveurs". Visătorilor şi ironicilor. Celor care visează fiindcă nu-i satisface lumea lor dar care ştiu că visează, celor care-şi clădesc universuri imaginare pe care tot ei le dărîmă. Astfel în persoana lui Benoit, Edgar Poë e complectat cu Anatole France; iar M-r Le Mesge nu e decît M-r D'Astarac din „Rotisserie de la reine Pédauque", puţin mai antipatic ce e drept.

Atlantida e o femee şi o împărăteasă, pe scurt o Cleopatră. Imperiul ei e în mijlocul Saharei, unde bieţii pelerini obosiţi pot găsi o lună de dragoste furioasă, câteva teorii savante de orientalism servite de M-r le Mesge şi o moarte bizară, fiindcă Atlantida îşi omoară amanţii. Nimeni nu scapă de sancţiunea finală, bineînţeles excepţie făcînd numai eroul principal (altfel cum s'ar fi scris romanul?) pe care îl salvează amorul unei subalterne. Cine a atins însă această vale a plîngerii, nu poate suporta traiul tihnit de fată de familie într'un modest oraşel european. Chinuit de nostalgia fatală a acestei femei), el va traversa Sahara, va bate la porţile cetăţii şi va cere umil şi candid, ca un copil pocăit, moartea izbăvitoare.

„Königsmark" se petrece la o curte princiară germană. Şi el e ţesut din mistere şi sentimente puţin banale. Amîndouă întineresc, genul de mult adormit al romanului de aventuri. Epocile post-războinice îl cer. Nervii tociţi de uniformitatea a patru ani de mizerie morală, vor senzaţii exotice în timp şi în spaţiu. E caracteristic cum după războaele napoleoniene au apărut „Les Misérables", „Atala" şi acei „Trois mousquetaires", cărora mofturosul public literar al ultimelor decenii li e dator cu o reintegrare în literatura veritabilă, iar criticii literari cu o pledoarie.

Minciuna e necesară cînd realitatea devine prea reală, cînd oamenii fără să canalizeze istoria, se lasă victima prozaismului ei. Astfel,

O. Wilde, plictisit de naturalismul sarbăd al societății englezești, a putut să deplingă „decadența minciunii".

P. Benoit reabilitează frumos minciuna utilă, minciuna delicată, care te salvează să comiți brutalități.

Cu toate calitățile acestui autor, unele caractere prea reliefate pot deveni defecte in evoluția operei sale posterioare. Fantezia pentru fantezie, jocul pentru joc, e frumos, dar e tot așa, de unilateral cași seriosul pentru serios.

O inspirație care s'ar epuiza numai in joc e săracă și ar putea deveni pur formală. E cazul lui E. Rostand și al altora. Benoit poate să ajungă tot acolo.

Revistele se muncesc să păstreze fizionomia lor dinainte de războiu. Grupul din jurul lui „Nouvelle revue française" reușește să scoată revista in aceleaşi admirabile condiții de technică. Conținutul însă e mai secătuit. Multe din bucăți rămin sub medi critate. Cu acelaș avînt juvenil, prea juvenil poate, „Les marges" aburdă, războindu-se, adesea nejust și plin de îngustime neinteligentă, cu gloriile literare ale secolilor trecuți. Altădată lipsit de prejudecăți, îndrăzneț cu bun gust și decență, ecou al noutăților admisibile, „Mercure de France", înclină cu fiecare număr către un reacționarism din ce in ce mai șovinist. Un loc aparte ocupă și tînăra „Minerve française" plină de serios, de ținută și de conservatism distins. In paginile ei găsești cel mai abil condei critic de aici pe Louis le Cardonnel. Incolo veteranele „La revue de deux mondes", „La revue devenită acum „mondiale", „La revue de Paris" continuă să prezinte fără individualitate articole corecte și literatură insignifiantă.

Ziarele, aceleași ca inainte de războiu. „Le temps", ipocrit, veșnic optimist in senzul butadei „tout va pour le mieux dans le meilleur des mondes", mințind politicos sub o mască de conștiințiozitate imparțială, aduce cel puțin cea mai bogată informație, deși face opiniei publice mizerabilul serviciu de a o depersonaliza, de a nu-i indica nici o atitudine. Extreme ca opinii, egal de interesante prin polemica lor viguroasă, „Humanité" pedeoparte „Action française" pedealta, se pot citi, cu interes. Combinîndu-le, poți avea o idee despre media lucrurilor de aici.

Despre teatru, nu s'ar putea spune, iarăși, prea multe lucruri bune. Trivialitatea, bufoneria eftină, spiritul negustoresc, le-a inundat. In schimb „Comedia franceză" cu toată acuratețe aproape perfectă a regisoratului, se îndărătnicește in declamația emfatică și oficială a repertorului clasic. Actorii acestui teatru, afară de unele celebrități, își forțează vocea la o muzicalitate specială, astfel că „bonjour" se spune obligatoriu in ton major, iar „bonsoir" in ton minor. In celelalte teatre, piese de duzină cu actori foarte buni. Ca repertoriu face excepție „Théâtre de l'oeuvre" unde bunăvoința lui Lugné Poë și a lui Suzanne Després au reușit să monteze un „Rosmersholm" și o „Hedda Gabler" aproape autentici. Uitam și micul teatru „des Arts" unde ni se promite Curel, Claudel, Strindberg și Maeterlinck.

* * *

In decorul acesta pe care m'am muncit să vi-l schițez, rominii mobilează și ei un mic colțișor. Ii intîlnești peste tot și nu e zi să nu auzi in simfonia semințiilor „dulcea limbă romînească." Și sîntem simpatic priviți. Vorbesc de persoanele care fac politică internațională. Comunul muritorilor, poporul, e indiferent. Cei dintăi însă speculează nemulțumirea comună contra americanilor și scontează, intr'un viitor și posibil conflict, concursul popoarelor mici. Au inceput să ne și cunoască. Vitrinele au totdeauna două trei volume despre Romînia. Se știe geograficește existența noastră. Astfel timpurile cînd numai gazdele din cartierul latin cunoșteau această afurisită rasă de oameni care nu plătesc chiriile, sau cînd ajungea la București o scrisoare cu această adresă: Bukarest—Bulgarie—Asie mineure,—au trecut de mult. Se știe că sîntem fatali, francofili, că am făcut un războiu glorios și că suferim atroce dela boși și.... americani. E adevărat că au contribuit la cunoașterea noastră și unii romîni inimoși. Albumul admirabil redactat prin munca și priceperea lui Gh. Răut, secretarul delegației noastre la conferința de pace, va da o ideie complectă despre calitățile nenorocitului popor, pe care, cîndva Weigand, la Leipzig il făcea cunoscut prin fotografii de țigani lingurari

Mihai D. Ralea

MISCELLANEA

Anul XII

După o întrerupere de aproape patru ani a activităţii sale, „Viaţa Romînească" apare din nou.

Acum patrusprezece ani, în primele cuvinte „Către Cetitori", am formulat idealul nostru politic, social şi naţional, şi am indicat în linii largi atitudinea noastră faţă de problema literaturii naţionale.

Ideile generale din acele prime cuvinte au fost, în urmă, expuse pe larg în studii de doctrină şi aplicate la cazuri concrete, în cronici şi articole de actualitate.

Concepţia, care a străbătut din întreaga noastră atitudine faţă de curentele politice din ţară, faţă de problema electorală, de problema agrară, de problema reorganizării administrative, şcolare, etc.—a fost „poporanismul" nostru politic.

Reformele mari puse azi la ordinea zilei, unele înfăptuite, se datoresc războiului. Dar credem că, la pregătirea sufletească care a îngăduit ca aceste reforme să fie acceptate fără multă spaimă, am contribuit şi noi—caşi la putinţa de a le înfăptui cu mai multă îndămînare, decît dacă ele ar fi irupt fără să fi fost mai înainte desbătute.

In literatură „poporanismul" nostru a fost punctul de vedere democratic şi moral, din care am privit acea parte a literaturii care tratează despre ţăran. Tendinţei reacţionare şi tradiţionaliste de a zugrăvi pe ţăran ca o mărturie vie şi venerabilă a trecutului, sădind în sufletul cetitorului dorinţa imorală de a vedea pe ţăran veşnic rămas în urmă—i-am opus tendinţa progresistă şi umanitară de a zugrăvi pe ţăran în chip realist, aşa cum este, mizer şi dezarmat, spre a sădi în sufletul cetitorului nemulţumirea de realitatea prezentă şi dorinţa de a contribui la ridicarea ţărănimii.

Bine-înţeles, n'am dat reţete—fiindcă în artă reţetele sînt inutile—ci am căutat numai să discredităm concepţia şi tendinţa reacţionară şi imorală, recunoscînd scriitorului reacţionar şi imoral talentul, dacă-l avea.

Incolo, cînd nu se punea *această* problemă, nu am profesat nici un „program" literar. Nu am pus nici o altă condiţie artistului, decît să aibă talent.

Naturalism, clasicism, ţărănism, aristocratism, am lăudat sau am blamat, cînd am făcut dări de samă; am publicat sau am respins, cînd ni s'au oferit, fără nici o preferinţă. Şi nu pentrucă n'am avea fiecare din noi, cei de la această revistă, preferinţele noastre. Dar am crezut că acestor preferinţi—subiective—nu avem dreptul să le lăsăm un frîu prea liber, într'o revistă scrisă pentru public şi nu pentru noi. Fără îndoială însă, nimeni nu poate scăpa cu desăvîrşire de el însuşi.

Conduşi de acelaşi spirit democratic, de aceiaşi dorinţă de a sluji morala şi frumosul, apărători mai presus de orice ai libertăţii de gîndire—bunul cel mai mare şi mai înalt al omului—reluăm munca noastră, începută acum patrusprezece ani şi întreruptă în vara anului 1916.

Colaboratorilor „Vieţii Romîneşti", liberi pe gîndirea lor, răspunzători de paginile pe care le iscălesc,—nu le cerem de cît să nu contrazică idealul revistei.

Asociaţia literară şi ştiinţifică „Viaţa Romînească"

Asociaţia literară şi ştiinţifică, care constitue sprijinul intelectual al revistei noastre, se compune din: *P. Poni, preşedintele Academiei Romîne, Zamfir Arbore, P. Antonescu, arhitect, I. Al. Brătescu-Voineşti, vice-preşedinte al Academiei Romîne, Jean Bart, D. Călugăreanu, profesor universitar, Ştefan Ciobanu, membru al Academiei Romîne, Dr. P. Cazacu, Al. Ciura, Eugen Filotti, G. Galaction, Ing. C. Hoisescu, G. C. Ionescu-Şişeşti, M. Jacotă, Dr. N. Lupu, I. Minulescu, Alexis Nour, Matilda Poni, A. Philippide, profesor universitar, membru al Academiei Romîne, Hortensia Papadat-Bengescu, Dr. C. Parhon, profesor universitar, Dr. N. Quinez, Radu Rosetti, I. Simionescu, profesor universitar, membru al Academiei Romîne, Ernest Triandafil, Olga Vrabie, Duiliu Zamfirescu, membru al Academiei Romîne, C. Alexandrescu, Demostene Botez, D. Caracostea, Romulus Cioflec, N. Davidescu, A. Frunză, C. C. Georgescu, Artur Gorovei, membru corespondent al Academiei Romîne, P. Halipa, membru corespondent la Academiei Romîne, G. Ibrăileanu, profesor universitar, Dr. N. Leon, profesor universitar, Ana Conta-Kernbach, Virgil Madgearu, Constanţa Moscu-Marino, T. Măinescu, General Scarlat Panaitescu, membru corespondent al Academiei Romîne, Ing. N. Profiri, I. Petrovici, profesor universitar, Dr. Fr. Rainer, profesor universitar, M. Sanielevici, M. Sevastos, Dr. D. Tatuşescu, Ionel Teodoreanu, Al. Tzigara-Samurcaş, Valeriu Arsenescu, N. N. Beldiceanu, Traian Bratu, profesor universitar, Dr. I. Bordea, I. Botez, Leon Dobronravov-Donici, M. Carp, Otilia Cazimir, Apostol Culea, I. C. Filitti, membru corespondent al Academiei Romîne, P. Gore, membru onorar al Academiei Romîne, Eugen Herovanu, Ing. Teodor Lecca, Marg.*

Miller-Verghy, Dr. M. Manicatide, profesor universitar, Al. A. Philippide, Tudor Pamfile, Cincinat Pavelescu, Mihai Ralea, Mircea Dem. Rădulescu, Dr. A. Slătineanu, profesor universitar, I. Teodorescu, Emil Triandafil, Al. Teodoreanu, Aureliu Weiss, Paul Zarifopol, Dr. Gr. Antipa, membru al Academiei Romîne, Octav Botez, I. A. Bassarabescu, membru corespondent al Academiei Romîne, Anton Constantinescu, M. Codreanu, A. Corteanu, Ing. I. Lupașcu, Constantin Meissner, I. I. Mironescu, Dr. G. Pascu, L. Rebreanu, Dr. M. Ștefănescu-Galați, profesor universitar, A. Toma, T. A. Bădărău, A. Braniște, D. P. Mazilu, D. D. Pătrașcanu, Ștefan Popescu, Pompiliu Pîrvescu, C. Botez, P. Bogdan, profesor universitar, Eugen Crăciun, M. Chirițescu, Al. Rodin, C. Stere, profesor universitar, G. Topîrceanu, Spiridon Popescu, Luca I. Caragiale, M. Sadoveanu, membru corespondent al Academiei Romîne.

Cei morți

De cînd revista noastră și-a încetat apariția și pînă azi, am avut durerea să pierdem pe mulți dintre colaboratorii noștri.

Într'o dimineață din Mai 1918, pe cînd descifram cu spaimă paragrafele tratatului de pace, impus de Centrali, gazetele din București ne aduceau vestea morții lui Coșbuc. Iar peste cîteva ore ni se aducea la cunoștință moartea lui Delavrancea. Întristare și jale din toate părțile.

Nu mai aveam în acel moment Ceahlăul și nu mai aveam nici pe cel mai mare cintăreț al lui. Acela dintre noi, în mintea căruia s'a oglindit mai strălucit strălucirea pămîntului romînesc, se dusese și el odată cu ceiace aveam mai minunat în frumoasa noastră țară.

Coșbuc a fost adevăratul și poate singurul poet al pămîntului și al neamului romînesc cel etern, așa cum a rămas dedesubtul schimbărilor și al furtunilor aduse de vremuri. În poezia lui Coșbuc nu sînt curente de idei trecătoare, atitudini de sistem filozofic și de școală literară. „Optimismul" său nu este altceva decît sănătatea, decît seninul și armonia sufletului său. Această sănătate și această armonie sufletească apar în chip splendid și în arta sa, în perfecția, liberă și nesilită, a versului său luminos.

Coșbuc a fost un scriitor rar, un scriitor unic în întreaga literatură a vremurilor de azi. Trebuia un concurs rar de împrejurări, ca să poată apărea un Coșbuc. Trebuia să se nască într'un sat de țărani sănătoși și bogați cu vechi așezări cinstite, un fecior genial cu sufletul—amestec rar—contemplativ și viteaz. Și astfel, în acest secol tulbure și plin de contraste exagerate, a putut apărea un poet clasic în adevăratul înțeles al cuvîntului.

Și dacă împrejurări protivnice, ca acele în care a trăit printre noi, nu i-ar fi mohorît sufletul, cine știe la ce culmi nebănuite nu s'ar fi ridicat, odată cu maturitatea, poezia mîndrului fecior din Ardeal?

Celălalt, care a închis ochii ca să nu mai vadă parcă durerile noastre de atunci, a fost unul din idolii generației ajunsă astăzi pe pragul bătrîneții. În „Trubadurul" și în „Sultănica", minunate începuturi de proză artistică romînă, acei care eșeau din adolescență acum treizeci de ani își vedeau întrupate unele din aspirațiile lor, idealul lor artistic și democratic.

Delavrancea a adus în literatura romînească viața celor mulți, interesul cald pentru această viață și, în scrisul romînesc, limba vie a celor care trăesc în contact cu pămîntul, și un stil colorat în locul stilului curent și amorf de până atunci.

Delavrancea este unul din creatorii literaturii *artistice* romîne și unul din promotorii literaturii celei mai nouă, a aceleia care s'a inspirat mai mult din viața așa de originală și specifică a țărănimii noastre.

El ar putea fi socotit ca o tranziție—sau ca o combinație—între intelectualismul liric dela 1880 zugrăvit, poate c'un accent exagerat în „Trubadurul" și'n „Liniște", și între „țărănismul" și „poporanismul" dela 1900, întrupat, poate cam romantic, în „Sultănica".

Dar Delavrancea a mai fost încă ceva: a fost un mare orator. Un orator în adevăratul înțeles al cuvîntului, prin stilul și prin „acțiunea" oratoriei sale.

Nu știm dacă a fost la noi altcineva care să poată tîrî după el mulțimea ca Delavrancea. Oratoria sa era pasionată și colorată. Talentului său nu-i convenea argumentarea înlănțuită și rece, ci entuziasmul și invectiva.

Și a fost parcă anume să moară, în momentul acela, acești doi mari scriitori, ca să întunece și mai mult tragedia zilelor de atunci.

Pe la sfîrșitul verii anului 1916, cînd Muntenia, Oltenia, Dobrogea și o parte din Moldova zăceau sub dușman, cînd cealaltă parte a Moldovei gemea de durere sub povara grea a războiului și sub călcîiul aliatului rus,—în Roman, venit acolo din Piatra sa, se stingea strălucitul cîntăreț al frumuseților frumoasei noastre Moldove, Calistrat Hogaș. Moldova lui avea să învie din nou, întreagă, din Carpați și Ceremuș la limanul Nistrului, ca'n vremea „zimbrului sombru și regal",—dar acela care i-a zugrăvit splendorile ca nici unul altul, nu mai avea să afle vestea cea mare nici-odată.

Dar cași el, pentru totdeauna s'a dus și Moldova de altădată, cu viața ei patriarhală și tihnită, cu cucoanele și cavalerii care au fost părinții noștri, cu arhondaricele primitoare, cu țăranii blajini, cu nădișancele bătrînești, cu viața care curgea melodios și blînd—cu tot ce-a fost odată.

Calistrat Hogaș a pus în paginile lui numai lumină și viață, numai soare și bucurie,—a pus toată taina muntelui și tot albastrul cerului moldovenesc, murmurul izvoarelor, vorba cu tîlc a țăranului și gluma homerică a oamenilor întregi de odinioară.

El a iubit natura ca un amant—„eu am fost întotdeauna amantul nestrămutat al naturii"—în toate aspectele ei, s'ar putea spune în toate capriciile ei, noaptea misterioasă, apusul care pune

umbre lungi pe șesurile tăcute, codrii sunători și nemărginiți, furtuna care zguduie „făptura" din temelii și golul tainic ce se întinde dincolo de Panaghia Ceahlăului, de unde începe împărăția spiritului pur, unde veghează numai ochiul lui Dumnezeu.

Dar am pierdut și pe alții, care dacă au fost mai puțin străluciți în spirit, au avut un suflet generos. Am pierdut pe Vasile Dumitrescu, mort — unde? în ce zi? — în Dobrogea, în luptele crîncene din toamna anului 1916. Vasile Dumitrescu, profesor, eminent autor de cărți didactice, a dat cîteva articole „Vieții Romînești" și multe recenzii bine gîndite și scrise. Vasile Dumitrescu făcea parte din generația acelora care s'au găsit întotdeauna la locul de onoare, în orice luptă pentru bine și pentru frumos. Autodidact în sculptură, el a lăsat două busturi minunate, unul al lui Mihai Codreanu, celălalt al lui Calistrat Hogaș, cu care s'a dus în eternitate aproape împreună.

Un tînăr vioiu și cu mintea ageră, un suflet deosebit, una din speranțele noastre, magistratul Octav Tomida s'a stins vitejește, în aceiași toamnă teribilă a anului 1916, în luptele dela Oituz.

Pe cîți dintre ai noștri nu i-am lăsat în urmă, fulgerați în dimineața sau în amiaza vieții lor! Într'o zi de Maiu din anul 1918 a fost ucis, într'o explozie formidabilă de muniții, advocatul Constantin Soroceanu, corectorul și secretarul nostru.

Era un suflet candid și o fire entuziastă băiatul acesta, pe care l-am avut lîngă noi încă din adolescența lui exuberantă. El era pentru noi un îndemn, cu natura lui încrezătoare în bine, pentru care piedicele nu existau niciodată. El ignora răul, dar mai ales ignora întortocherile sufletului și ale faptelor.

Deciteori începeam o acțiune pe care o credea bună, el se punea imediat la dispoziția noastră c'un avînt și cu o prietenie, care de multe ori ne-au spulberat resturile de îndoeli asupra pasului ce aveam de făcut și, grație lui, pășeam la înfăptuire.

După atîția alții ai noștri, s'a dus și el, prietinul mai mic al lui Gheorghe din Moldova și al lui Calistrat Hogaș.

S'a dus băiatul nostru scump cu inima de aur, care iubea atît de mult strălucirea existenței și care vibra de toate suferințile și nedreptățile din lumea aceasta.

Acum cîteva luni a murit Alexandru Vlăhuță, starostele nostru, al tuturora, muncitorul cinstit și neobosit, moldovanul cu vorba cuminte și răspicată, sfătuitorul bun și înțelept, prietenul fără asămănare.

Alexandru Vlăhuță este, și el, o victimă a războiului. Și o victimă directă. În toamna etern memorabilă a refugiului din 1916, pe cînd alții își goneau modernele vehicule cu motor, pline cu diverse femei și cîței de lux, acel care a scris „Din Trecutul nostru" se îndrepta ca'n vremile vechi de cumpănă și de bejenie, într'un car cu boi, dealungul țării, dela răzășia lui din Rîmnicul-Sărat, spre Bîrladul copilăriei sale, acolo unde trăiseră odată fița Smaranda și Similăchioaia, gazdele pe care le-a evocat cîndva cu atîta duioșie. Din frigul și suferința acelei bejănii i s'a tras moartea.

Alexandru Vlăhuță, răzăș din ținutul Vasluiului, a adus în literatura romînă, mai nainte de toate, „limba veche și înțeleaptă" și a dat romantismului vremii o formă clasică prin claritatea și perfecția ei. Exprimînd limpede și lapidar, și pe înțelesul tuturora, psihologia „eminesciană" a vremii, el a deschis maestrului său calea, ca un crainic, și a contribuit ca nimeni altul la formarea sufletului generației care l-a urmat. Alexandru Vlăhuță are o parte covîrșitoare în formarea intelectualismului visător de acum treizeci de ani. El ne-a învățat să ne alinăm durerea de a trăi, aruncînd un văl de poezie peste suferințile noastre. El ne-a învățat alhimia subtilă de a ne transmuta tristeța în melancolie. El ne-a îndemnat să iubim și ne-a consolat cînd ne-a durut iubirea.

Cu Alexandru Vlăhuță a murit a doua oară tinerețe noastră.

Și acum cîteva zile a murit Alexandru Xenopol.

Omul acesta a fost lumină. A fost un spirit liber, în înțelesul clasic al cuvîntului, un gînditor multilateral, un om de un comerț plăcut în gradul cel mai înalt. Extrem de inteligent, spiritual și glumeț, cu riposta ascuțită, dar blajină, subtil și degajat, de o încîntătoare simplicitate, de un caracter egal, veșnic ferice, Xenopol era inofensiv ca un copil. El nu știa ce este rancuna, nici ura. El nu erta, căci nu avea ce erta. El uita cu desăvîrșire. Uita jignirile, atacurile, micile și marile infamii.

A. D. Xenopol făcea parte din generația cea mare de gînditori și creatori, întemeetori de științe, de acum patruzeci de ani. Hașdeu, cu vasta lui lectură, cu scăpărările lui geniale, cu temperamentul lui de artist, a creat vaste poeme istorice. Xenopol este întemeetorul istoriei științifice, așa cum ea se putea crea acum patruzeci de ani, la începuturile fazei pozitiviste ale științii romîne. Xenopol, cel dintîiu, a început să facă istorie pentru istorie, în aceiași vreme cînd Eminescu făcea poezie pentru poezie. Eminescu, Xenopol, Conta, Lambrior, Cobîlcescu, sînt mărturia maturității la care ajunge gîndirea romînească în preajma anului 1880.

Dar a murit și bătrînul savant, profesorul nostru al tuturora. Marea, iubita, originala lui figură nu se va mai ivi niciodată pe străzile tîrgului nostru, pe catedrele și pe tribunile Iașului nostru, de pe care a propăvăduit o jumătate de veac știința, libertatea de gîndire, iubirea de patrie, bucuria de a înțelege și veșnic nevoia de mai multă, cît mai multă lumină.

„In opressores"

Poezia inedită a lui Coșbuc din acest număr a fost lăsată de marele poet revistei noastre, spre a fi publicată după moarte. Motivul stă — în conținutul poeziei. Blîndul poet avusese de suferit mult depe urma puținelor, dar viguroaselor versuri „incendiare" tipărite de el...

In Basarabia şi peste munţi.

Insfîrşit, după veacuri lungi de apăsare şi de negură, după nesfîrşitele şi tragicele alternative ale marelui războiu al omenirii, ceiace au rîvnit nedesluşit atîtea generaţii, ceiace au visat cu ardoare părinţii noştri, ceiace am voit cu hotărîre noi, — s'a implinit, şi s'a implinit integral. Şi această izbăvire deplină a încercatului nostru popor s'a întîmplat odată cu cel mai neaşteptat rezultat al unui războiu. Spre norocul neamului nostru, s'a petrecut un fapt unic în istoria omenirii, tainic şi negîndit de nici o minte omenească: dintre cele două mari împărăţii, care stringeau în ghiarele pajurelor lor pe Romînii de peste Prut şi de peste Carpaţi, şi care se încleştaseră într'o luptă de exterminare, n'a eşit nici una biruitoare, ci au căzut cu mare sunet amîndouă. Şi către Răsărit şi către Apus zările s'au limpezit. Poporul nostru, liberat, îşi poate începe rostul lui între neamurile lumii, îşi poate afirma energia şi darurile sufletului său.

Cum forţa culturii este rezultatul unei cît mai întinse colaborări, căderea graniţelor izolatoare deschide, fără îndoială, şi literaturii noastre posibilităţi în proporţie cu puterile adevărate ale neamului întreg.

Dacă până azi literatura noastră n'a ajuns de însemnătate europeană, aceasta se datoreşte nu numai tinereţii ei ci, credem noi, şi trunchierii la care ne-a supus istoria nemiloasă.

Ardealul, unde cultura romînească a existat întotdeauna, a dat mulţi scriitori, şi uneori de mare talent. Dar din cauza opresiunii străine, care a îngreuiat atît de mult desvoltarea culturii naţionale, Ardealul caşi Bucovina, a dat mai puţini scriitori, decît era firesc să producă un popor atît de numeros şi atît de bine înzestrat. Acum, intraţi cu totul în curentul cel mare al romînismului, Ardelenii vor putea să dea literaturii naţionale întreaga măsură a puterilor lor.

Basarabia, care un secol întreg a fost ţinută în întuneric, n'a contribuit aproape cu nimic la literatura noastră. Numai de cîţiva ani, numai după cele dintăi lovituri aduse ţarismului de războiul cu Japonia, a fost cu putinţă să se înfiripeze oarecare începuturi de cultură romînească. Ca o urmare, s'au putut ivi cîţiva scriitori dintre care pe cei mai însemnaţi, ca d-nii Halipa şi Nour, cititorii noştri îi cunosc.

Acum, odată cu restabilirea vechilor hotare, cultura naţională căpătînd imbold şi putere deplină acolo unde atîta vreme fusese înăbuşită, Moldova de peste Prut nu mai este împedicată de a contribui la literatura romînă în aceiaşi măsură caşi Moldova de dincoace de Prut. Unele semne pline de făgăduinţi se arată depe acum. Scriitori ca D-nii Gore, Ciobanu, Leon Donici, D-ra Olga Vrabie, pe care „Viaţa Romînească" îşi va face o plăcere şi o onoare să-i prezinte publicului romînesc, sînt o dovadă că nădeidile noastre vor fi îndeplinite.

Fireşte că începuturile vor fi însoţite de greutăţi neobişnuite. Scriitorii generaţiei actuale, ţinuţi departe de viaţa intelectuală dela noi, crescuţi în cultura rusească, au şi vor mai avea încă de luptat până ce-şi vor însuşi deplin limba noastră literară. In schimb ei vor îmbogăţi patrimoniul nostru literar cu tot ceiace a pus în sufletul lor marea literatură rusească, bogată în probleme.

„Falimentul"... poporanismului?

D-l H. Sanielevici, face de cîteva luni procesul poporanismului (numind „poporanism" tot ceiace-i ese în cale, de obiceiu tot ceiace am combătut noi):

„In *Viaţa Romînească*... tema aceasta, a **purităţii** de rasă, lua o înfăţişare atît de barocă şi de absurdă încît ar fi răsplătit cu prisosinţă pana unui satiric genial."

(*Curentul Nou*, No. 4, pag. 49, coloana I).

In adevăr. „Viaţa Romînească" a profesat exact ceiace spune d. Sanielevici. Iată:

„Pentru A. Comte, caşi pentru ştiinţa modernă, n'au atîta însemnătate în aceste distincţiuni (dintre naţii) caracterele *antropologice*, ci mai ales *culturale*... Naţiunile nu se deosebesc atît prin tipul lor antropologic, prin forma craniului, culoarea ochilor sau a părului, etc. cît prin tipul cultural determinat..." „Acum nu mai avem aface cu *rase*, ci cu popoare."

„Urmăriţi numai elementele care, din timpul Romanilor, au contribuit la formarea actualului popor italian. Romani... Etrusci din nord... Iapigi din sud... Grecii antici din sud şi Celţii din nord... Atîtea stratificări de sclavi din toate provinciile cucerite, din toate *rasele* lumii... Apoi, vin năvălirile barbarilor... Vandalii şi Burgunzii; Visigoţii şi Ostrogoţii; Longobarzii; Arabii; Normanzii; Spaniolii: toate neamurile, nu numai din Europa, ci şi din Africa de nord şi din Asia... *Şi din această amalgamă inextricabilă de rase*, ce tip cultural *a rezultat!*... In aceste condiţiuni, e vădit *absurd* să vorbim despre *deosebiri* de rasă..."

(*Viaţa Romînească*, 1907, No. 11, pag. 174-175-176), —

...de unde se vede clar că noi am susţinut *„puritatea* de rasă."

Şi d. Sanielevici ne „satirizează":

„Caragiale nu-i bun scriitor fiindcă reprezintă nota specifică grecească". —

(*Curentul Nou*, No. 4, pag. 52, coloana I).

In adevăr. Noi am spus că cine are sînge străin, şi mai ales grecesc, nu poate fi nici scriitor, nici Romîn:

„*Un Romîn* poate face naţionalism aşa cum îl taie capul, — şi d. X. nu încetează de a fi scriitor romîn prin faptul că are cîteva picături de sînge grecesc... In istoria culturii noastre avem oameni care reprezintă cu putere sufletul romînesc, care au întrupat năzuinţele poporului romîn în genere şi ale unei epoce în specie, — şi care aveau în vine o cu totul altă doză de sînge străin!... „Părintele literaturii romîne", Eliade Rădulescu, era fiul unei grecoaice *pur-sang*... Celalalt „părinte al literaturii romîne", cel din

Moldova, Asaki, era dintr'o familie galițiană, probabil de origină armenească, zice d. Iorga... Vasile Alecsandri, „bardul național"... evreu... probabil ungur..."Etc.

(*Viața Romînească*, 1910, No. 6, pag. 402)

Se vede prin urmare clar că, pentru noi, Caragiale nu-i bun scriitor, fiindcă—avînd sînge grecesc—reprezintă nota specifică grecească.

Dar d. Sanielevici ne „satirizează" mereu :

„Dacă ții cu orice preț [„Ibrăilene !"] ca în țara romînească *toate clasele să fie ale aceluiași popor*, atunci d-ta și cu mine trebue să ne dăm la o parte..."

(*Curentul Nou*, No. 4, pag. 52, coloana I)

Fără îndoială. Trebue să se dea la o parte. Căci iată ce-a spus „Viața Romînească" :

„Evreul încetează de a fi evreu, cînd își însușește mentalitatea modernă, cînd își asimilează cultura europeană, necompatibile cu însuși fondul arhaic al mozaismului, cum ar fi fost necompatibile și cu religiunea Eladei antice".—„Prin orice creațiune, artistică, științifică, filosofică, el (evreul) iese fatal din cadrul judaismului".—„Acest popor atît de bine înzestrat de natură a dat omenirii (ne-a dat *nouă!*) pe Crist, cu apostolii lui, pe Spinoza, pe Heine, pe Lassalle, pe Karl Marx, etc. etc."

(*Viața Romînească*, 1907, No. 11, pag. 193).

Prin urmare, din ideile „Vieții Romînești" rezultă iarăși clar că autorul *Cercetărilor critice și filosofice* trebue „să se dea la o parte".

...Dar ce să mai distrăm pe cetitori cu relevarea dulcelui acord dintre afirmațiile d-lui Sanielevici și opiniile *Vieții Romînești?...*

Peste un singur lucru totuși, nu putem trece cu ușurință. D-l Sanielevici zice : *„Astfel de elucubrații fabrica creerul inteligent al lui Ibrăileanu, cînd d. Stere îl băgase ideolog cu luna la d. Vintilă Brătianu."*

Dacă aceasta vrea să fie o vorbă de spirit, nu avem nimic de spus, și nici de remarcat. Dar dacă vrea să fie altceva, îi amintim d-lui Sanielevici că, atunci cînd am mai fost calomniați pe această temă, am spus că ținem la dispoziția oricui registrele Administrației *Vieții Romînești*, și toate piesele și mărturiile cu putință.

P. S. In ultimul moment,—al cincilea articol: „poporanismul" este... regimul industrial dinainte de răz-

boiu, politica economică protecționistă, crearea industriei naționale pe socoteala Statului !

„Am abătut evoluția țării pe poteca poporanistă, zice d. S., plină de rîpi și prăpăstii." (Curentul Nou, No. 5, p. 65, col. I).

„De fapt însă caracteristica acestui regim era *protecționismul*."... „Protecționismul însemna exploatarea statului." (Curentul Nou, No. 5, p. 67, col. I).

„Poporanismul", în adevăr, a preconizat protecționismul și apoi l-a susținut, exultînd de fericire la priveliștea industriei naționale, susținută din punga contribuabililor. Iată :

„O politică economică greșită a ultimelor decenii, care urmărea fantasmagoria „marii industrii naționale", nu numai a împiedecat desvoltarea producțiunii noastre în această direcție, dar a și distrus începuturile adevăratei *industrii naționale* din vechime." (*Viața Romînească*, 1908, No. 4, p. 60).

„Dar proba cea mai hotărîtoare pentru orice om neorbit de patimă sau interes, sînt rezultatele obținute în treizeci de ani de politică *protecționistă* și de regim excepțional de „încurajări" de tot felul ale industriei de către stat" (*Viața Romînească*, 1907, No. 10, p. 32.) „Această valoare *nu* e produsă de industrie, ci e *sustrasă* dela contribuabili prin monopol, „protecțiune" și „avantaje." (*Viața Romînească*, 1907, No. 10, p. 33).

Așa dar, „protecționismul", care „însemna exploatarea statului" a fost copilul iubit al „poporanismului".

Ce polemică...

Internaționala intelectualilor

Dăm, în traducerea făcută de o publicație romînească, nobilul apel al marilor scriitori francezi Romain Rolland, Henri Barbusse și Georges Duhamel către intelectualii din lumea întreagă, ca să-l aducem și pe această cale la cunoștința intelectualilor romîni :

In pragul veacului al XX-lea, propășirea gîndirii omenești părea legată de conlucrarea tuturor oamenilor, din toate neamurile, de toate rasele. Inainte de războiul mondial, învățații, scriitorii, artiștii din toate țările adoptaseră un regim de muncă în comun și de schimb intelectual, întemeiat pe un acord tacit. Internaționala inteligenții *exista în principiu și funcționa în puterea necesității, fără a fi făcut obiectul vreunei înțelegeri formale.*

Războiul n'a lăsat să subsiste nimic din acest început. Internaționala cugetelor nu prevăzuse conflictele dintre popoare. Șubredă în vreme de pace, ea se prăbuși la cel dintăiu foc de tun.

Timp de cinci ani, schimbul intelectual internațional, care asigura respirația profundă a lumii, a fost întrerupt. Tirite de patimă, de resentiment, de ambiții parazitare, o seamă de minți s'au străduit să dea acestei rupturi un caracter irevocabil

S'au luat în toate ţările măsuri pentruca gîlceava spiritelor să supravieţuiască încăerării armelor.

Totuşi, m iţi dintre intelectuali, credincioşi menirii lor, care este de a întreţine, pe de-asupra neînţelegerilor şi luptelor politice ori sociale, dezvoltarea continuă a ştiinţelor, a literelor, a artelor, au măsurat — în acest răstimp — mărimea prime diei care ameninţa spiritul omenesc. Martori ai îngenuncherii şi pe urmă ai decăderii gîndirii, aceşti oameni, pe faţă sau în taină, şi-au retras aprobarea lor stării de lucruri create de război şi de evoluţia bolnăvicioasă şi adesea delirantă a sentimentului naţional. Aceşti oameni au înţeles că, oricare ar fi să fie soarta luptei, gîndirea, apăsată, batjocorită, adusă la tăcere sau în robie, era peste tot biruită. Şi această înfrîngere trecea înainte de orice.

Aceşti oameni chiamă cu tot sufletul lor o nouă şi trainică orînduire a cugetării omeneşti, orînduire care să-i poată asigura independenţa esenţială şi mijloacele pentru a o apăra, orînduire, care să dea cugetării puterea de a se împotrivi atacurilor violenţei. Ei doresc instituirea unei Internaţionale a Spiritului, *care să nu fie incompatibilă cu o dragoste sănătoasă pentru pămîntul natal, dar care să creeze şi să întreţie senină atmosfera morală trebuincioasă pentru* căutarea adevărului, *ţelul cel mai înalt al oamenilor care cugetă, temelia indiscutabilă a oricărui progres individual ori social, şi zălogul unirii visate dintre popoare.*

Pacea mincinoasă de acum este puţin priincioasă reluării legăturilor intelectuale internaţionale. Oboseala şi descurajarea sînt adînci în fiecare ţară, domnia neîncrederii a lăsat aşa urme că cele mai generoase avînturi îşi pierd repede zborul; pe deasupra, descumpănirea financiară a lumii ridică între popoare bariere neprevăzute şi cîteodată cu neputinţă de trecut. Cu toate piedicile, oamenii de bunăvoinţă, care leagă oarecare nădejde de organizarea unei Internaţionale Intelectuale, *sînt hotărîţi să facă gestul de împăcare premergător oricărei conlucrări efective.*

Congresul Internaţional al Intelectualilor *se va ţinea la Berna, în cursul celui dintăiu semestru din acest an. Organizatorii congresului se adresează tuturor oamenilor care cugetă — învăţaţi, artişti, filozofi, scriitori — care pătrunşi de caracterul înainte de toate omenesc, adică internaţional al misiunii lor, convin să dezaprobe rolul pe care războiul l'a impus gîndirii şi să se unească în alcătuirea unei* Ligi Internaţionale a Intelectualilor.

Programul congresului va decurge din aceste date fundamentale.

Congresul va îndrepta sforţările sale în vederea organizării acestei Internaţionale, a cărei primă manifestare va fi.

Cu privirile aţintite spre viitor, fără zădarnice recriminări pentru ceiace a fost, congresul va studia mijloacele pentru a face din această Internaţională o realitate harnică, activă, roditoare, şi pentru a-i asigura normele şi organele trebuitoare.

Convinşi de imensitatea sarcinii, congresul va încerca s'o simplifice, s'o limpezească. Oricare ne-ar fi preferinţele, cel

dintăiu cuvînt al nostru este: mai întăiu Internaţionala! *Năzuim la conlucrarea tuturor cugetelor libere ale lumii.*

Către toţi aceia care au sentimentul răspunderii lor, cultul sufletului, dorinţa unei ordini adevărate şi patima libertăţii, îndreptăm chemarea noastră.

In haosul lumii, fraţilor, sa ne dăm mîna!

Romain Rolland
Henri Barbusse
Georges Duhamel

Internaţionala intelectualilor e veche caşi cultura umană. Ea şi-a luat fiinţa atunci cînd cele dintăi popoare istorice au împrumutat forme de cultură şi de artă unele dela altele. Ea era în floare cînd Herodot se iniţia în ştiinţă şi în mistere dela preoţii Egiptului. Ea a făcut cu putinţă desvoltarea culturii omeneşti prin însuşirea culturii orientale de către Greci, prin împrumutul culturii greceşti de către Romani, a culturii arabe de către Europeni, a culturii italiene, spaniole şi engleze de către Francejî, a culturii franceze şi engleze de către Germani şi aşa mai departe.

Războiul mondial a săpat prăpăstii adînci între popoare. Nicicdată atîta ură n'a despărţit pe oameni. Ura aceasta împiedecă desvoltarea culturii umane. Spiritele înalte privesc cu durere acest spectacol care înjoseşte specia noastră. Şi tot în Franţa, unde întotdeauna ideile mari şi generoase au găsit capete în care să se refugieze, a apărut reacţiunea, reprezentată prin oameni al căror nobil idealism este la înălţimea geniului lor artistic.

Mişcarea de înfrăţire între intelectualii tuturor popoarelor, peste urile create şi întreţinute de acei pe care d. Brătescu-Voineşti îi denunţă în admirabilele pagini din a sa „Scrisoare V". — această mişcare de înfrăţire, începută acum un an în chip mai mult teoretic de un grup de scriitori francejî în cap cu Anatole France şi la care au aderat somităţi europene, ca Benedetto Croce, Blasco Ibanez, Selma Lagerlöf, — acest mare fapt de civilizaţie tinde să ia o formă mai concretă, cum se poate vedea din apelul de mai sus.

Îmbrăţişînd ideia şi dorind înfăptuirea ei, noi salutăm apelul lui Romain Rolland şi al tovarăşilor săi şi îndemnăm intelectualitatea romînă să mediteze Chemarea scriitorilor francejî şi să-şi spună cuvîntul.

P. Nicanor & Co.

P. S. *Erata.*

La pagina 75 în poezia „Fantazie", în strofa penultimă cuvintele „sulcinele" şi „rază" au fost tipărite neclar.

APEL *)

Cătră cetitorii și prietinii „Vieții Romînești“

Dispariția marelui cetățean Spiru Haret impune Iașului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica in acest oraș un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toți cetățenii și prietinii noștri, cari in cea mai mare parte au dus lupta pentru deșteptarea satelor noastre sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească inițiativa luată de „Viața Romînească“, cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate — cu indicația specială: **„pentru monumentul lui Haret“** — administrației revistei noaste. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viața Romînească“.

Suma din urmă	10835,55 **)
Dr. H. Makelarie, Călinești — Muscel	5 —
Lista Aristide Cristea, Prisacani-Neamț	24 —
„ Dr. A. Iliescu, Mizil	153,50
„ Dr. I. Teodorescu, Voinești-Dimbovița	45 —
„ I. Lupu, Slobozia — Ialomița	19,85
Total	11082,90

Toate persoanele care dețin liste de subscripție sînt rugate să le trimeată administrației „Vieței Romînești“ împreună cu banii încasați.

---

*) Dupăcum cetitorii își amintesc, revista noastră a deschis această subscripție publică, îndată după moartea lui Spiru Haret. In dorința d. a duce la bun sfîrșit lucrarea începută, continuăm cu adunarea banilor pentru monumentul lui Haret, rugind pe toți admiratorii activității lui publice să contribue, după mijloacele lor.

**) Dăm aici, în rezumat, situația generală a acestui fond, din care se va vedea de unde rezultă această *sumă din urmă*:

Subscriși până la No. 1, 2 și 3 al „Vieții Romînești“, din 1913	9003.40	
Se scad cheltueli de imprimate, timbre, factaje, etc.		320.75
Se adaugă procentul produs de suma rămasă	2152.90	
	10835.55	

RECENZII

Ioan Al. Brătescu-Voinești, *In slujba păcii*, Ed. „Cartea Romînească“, 1920, Prețul 6 lei.

Procurîndu-ne volumul d-lui Brătescu-Voinești in ultimul moment, abia am avut timpul să citim *Scrisoarea V* și *VI* (cele dintăiu patru le cunoșteam din „Viața Romînească“).

In „Scrisoarea V-a“, cea mai lungă, mai importantă și mai de actualitate din toate, d. Brătescu-Voinești face un rechizitoriu teribil împotriva armatei, a militarismului și a războiului.

D. Brătescu arată că războiul este antipatic marei mulțimi a oamenilor, că spiritul războinic este o stare de suflet care convine numai cîrmuitorilor de popoare, că educația militară caută să stîrnească bestia din om abia înăbușită de polghița de civilizație, că diferitele propuneri pacifiste, — tribunale arbitrale, umanizarea războiului, împuținarea armatelor și limitarea înarmărilor, — nu pot duce la nici un rezultat practic. D. Brătescu știe să-și ilustreze criticile cu exemple vii, smulse din realitatea curentă a vieții, cași Tolstoi în paginile lui de critică morală și socială. E persuasiv cași Tolstoi, prin sinceritate, prin emoția de care vibrează, prin ridicarea problemei la gradul unui suprem interes. Și tot ca Tolstoi, d. Brătescu avînd perfectă dreptate, ni se pare că trece cu vederea realitatea umană, biologică, fenomenală.

Același realism lucid în observație cași la Tolstoi, aceiași putere impresionantă de zugrăvire și — același idealism sociologic. Cași Tolstoi, d. Brătescu e un moralist, exprimă revolta unei înalte conștiinți ofensată de realitatea brutală, și așteaptă suprimarea răului dela trezirea conștiinții conducătorilor. D. Brătescu face apel la Suveran, la șefii civili și militari, să schimbe menirea armatei. Din „distructivă“ s'o transforme în „constructivă“: o armată alcătuită din regimente care ar fi echipe de lucrători și care ar săpa tuneluri, ar îndrepta cursul rîurilor, ar clădi școli, spitale, dispensarii, etc. Averea națională ar cîștiga milioane de zile de lucru, ar cîștiga miliarde de lei, iar sufletul omenesc, ferit de otrava educației militare, înobilat de munca în comun pentru binele patriei, s'ar înălța către culmi nebănuite — într'o înfrățire universală de sforțări și aspirații. Atunci patriotismul ar rămînea curat, lipsit de acel amestec de egoism și de ură, care îl înjosește azi.

Viziunea d-lui Brătescu este splendidă și în conformitate cu cel mai înalt ideal omenesc. Noi însă ne îndoim de posibilitatea reformei morale a răsboinicilor din fruntea omenirii, cum dealtmintrelea, în scrisoarea ur-

mătoare, a VI-a,—imaginată ca din partea lui Nenea Mache, corespondentul autorului—se îndoește și însuși d. Brătescu, care prevede și posibilitatea unei mișcări de jos în sus.

Noi credem că pacea va rezulta din evoluția faptelor, din transformările sociale,—ca efect al unei mai perfecte adaptări a vieții, reflectată în conștiința oamenilor.

Dar aceasta nu ne scutește de datoria criticii, de combaterea răului, de evocarea idealului, pentrucă evoluția istorică și morală se face prin sforțarea omului de a utiliza faptele fatale, de a trage concluzii din ele, de a trezi conștiința semenilor—de a sădi ura împotriva răului și aspirația către bine. Din acest punct de vedere admirabilele pagini ale d-lui Brătescu-Voinești—din cele mai frumoase cîte s'au scris în romînește—sînt *fapta* cea mai înaltă morală din ultimile vremuri și unica contribuție a intelectualității romîne la mărea operă de refacere morală, începută în Apus de spiritele cele mai eminente ale epocii.

***

Maxim Gorki, *Copilăria mea*, traducere, București, Editura Brănișteanu, Prețul 5 lei.—*Un an de revoluție rusească*, trad. de Emanoil Popescu, București, Editura Reforma Socială, 1919, Prețul 2 lei.

Două opere cu un subiect așa de deosebit și totuși așa de asemănătoare prin profunditatea gîndirii și înălțimea punctului de vedere. Aceste două cărți traduse în anii de războiu pot fi cetite împreună cu folos, pentrucă prima ne face să pricepem în parte atitudinea din cea de-a doua. „Copilăria mea" ne arată viața plină de mizerii, de chinuri, de prematură și dureroasă experiență, la care a fost supus copilul care trebuia să devină marele scriitor și apostolul unui nou ideal. In această auto-biografie Gorki ne zugrăvește, cu puterea lui obișnuită, mediul, aleșea dantesc, întotdeauna tulbure și apăsător, în care s'a desvoltat până la vrîsta de zece-unsprezece ani. Peripețiile sînt variate și de cele mai multe ori tragice în umilitatea lor, iar tipurile sînt redate, în diversitatea lor, cu relieful obișnuit la acest scriitor. Dintre toate se reliefează în chip luminos bunica copilului, tip ideal de bunătate și de îngăduitoare filosofie nativă, care aruncă mănunchiuri de raze binefăcătoare peste profunda mizerie și răutate omenească, datorită aprigei lupte pentru traiu și inconștienței.

In „Un an de revoluție rusească" urmărim cu strîngere de inimă, dar și cu admirație, zbaterea uneia din cele mai înalte și sensibile conștiințe omenești în mijlocul dezastrului sufletului rusesc, prićinuit de speranțe neîndeplinite și de dibuiri, prin întunecime și prin sînge, spre țărmul salvării.

Socialistul Maxim Gorki aduce bolșevicilor învinuirea că se slujesc de poporul rusesc pentru a experimenta formule abstracte, construite în cabinetul de lucru; că ei compromit onoarea proletariatului prin măsurile dictatoriale care înăbușă libertatea și prin cruzimile săvîrșite; că aceste cruzimi, desigur inerente oricărei revoluții, sînt cu totul în disproporție cu partea constructivă, aproape neexistentă, a revoluției bolșevice.

Dar învinuirea cea mai grea, care se repetă ca un *leit-motiv* de-alungul articolelor lui Gorki, este lipsa de grijă a bolșevicilor pentru cultură. Revoluția, zice Gorki, trebuia să însemne—să aducă—mai cu samă cultură. Și ea nu numai că n'a adus mai multă cultură, ci distruge și condițiile de naștere ale culturii.

Și totuși epilogul campaniei antibolșevice a lui Gorki a fost intrarea sa în guvernul bolșevic, ca auxiliar al Comisarului sovietic dela Instrucția Publică. A abjurat Gorki dela ideile sale? Nu sîntem în situația de a răspunde în-

temeiați pe fapte. Nu putem face decît ipoteze.—O personalitate însă așa de puternică ca a lui Gorki, o convingere așa de adîncă, clădită, nu pe impresii, ci pe cea mai sigură stăpînire a doctrinei, o idependență și un curaj ca al marelui luptător, nu ne îngădue să admitem că Gorki și-a schimbat de azi până mîine ideile, sau că a cedat suggestiei mediului.

Dacă punem alăturea îngrijorarea sa de soarta culturii sub revoluție,—apelurile sale repetate în favoarea culturii—și însărcinarea pe care a primit-o apoi în alcătuirea bolșevică (știm, atîta știm, că Gorki face să se tipărească milioane de cărți și broșuri pe care trenurile le răspîndesc în toate părțile Rusiei), atunci poate găsim explicația «convertirii» lui. Acest om, acest spirit altruist și gata la sacrificiu, s'a simțit probabil dator să facă pentru cultura patriei sale, pentru ceiace crede el supremul bine și scop al omului, ceiace avea putința să facă în împrejurările date. Atunci cînd, cumpănind, a văzut că lucrarea pozitivă, fie și prin bolșevici, este mai de folos țării sale decît critica, Gorki și-a făcut datoria.

Inutil să mai adăogăm că volumul acesta poartă pecetea talentului literar a întregei sale opere. Uneori „articolul" devine schiță vie, ca de pildă „Lămpițele", așa de bine traduse în romînește, ca dealmintrelea întregul volum. G. I.

***

G. Topîrceanu, *In ghiara lor...* Amintiri din Bulgaria și schițe ușoare. Ed. Socec, București 1920.—Poeții, mai ales cei lirici, nu reușesc totdeauna în proză. Subiectivismul lor îi împiedică să ne dea o imagină a realității fidelă și vie.

Dacă d. Topîrceanu e cunoscut ca unul din puținii noștri poeți autentici, în care fantezia ușoară, umorul fin și lirismul delicat formează o combinație originală de o rară esență, amintirile din captivitatea bulgară ne revelează alte fețe ale talentului său.

Ele ne arată că există în d-sa și stofa unui povestitor care, cînd vrea, știe să vadă realitatea sub aspectele ei serioase și să ne redea impresiile sale în chip obiectiv.

Și din cuprinsul lor, d. Topîrceanu, are deosebitul merit de a fi înlăturat cu totul acele preocupări străine artei, care plutesc azi în atmosfera tulbure a vremii și dau aproape întotdeauna acestui gen de literatură un caracter actual și efemer.

Intîmplări și scene variate care se petrec în peisajul aspru al Macedoniei, în sălile de spital, în lagărele de prizonieri; tipuri de soldați, de țărani, de femei, romîni sau bulgari, defilează înaintea noastră, evocate în trăsături repezi dar de un relief intens.

Și deși autorul nu pare a voi să ne dea decît viziunea exterioară a realității, el reușește nu odată să prindă din ea, aspecte în care trăește ceva din eternul omenesc.

Minunata schiță „Pe vîrful Pirinului" conține ceva mai mult decît descrierea unor bieți prizonieri care așteaptă sărbătoarea Paștelor; în ea e întrupată veșnica nostalgie a căminului depărtat, după cum în alta, „Un fulger", nu e vorba de un simplu fapt divers, ci de acea tainică atracție a două ființe, care învinge distanțele. In „Cantargieva", atmosfera de promiscuitate a unui spital bulgăresc în timpul războiului e redată cu un realism puternic, dar ea dovedește și o pătrunzătoare intuiție a sufletului feminin.

Cu un instinct de o admirabilă siguranță știe d. Topîrceanu să aleagă elementele caracteristice care dau viață și individualizează un personaj sau o situație, și numai pe acelea. Nimic de prisos în aceste schițe, în care fiecare cuvînt e la locul lui și contribue a da totului o unitate organică. E o artă concentrată și sobră care-ți aduce uneori aminte de acea a unui Mérimée sau Maupassant. Dacă schițele din captivitatea bulgară scot în lumină însușirile

de observator și de psiholog ale d-lui Topîrceanu, în acele ușoare, domină umorul și fantazia.

Acest scriitor excelează în a prinde și reda situațiile de contrast care degajează în noi ironia. Discuțiile politice ale căpitanului alternînd cu preocupările lui domestice privitoare la clocitul găinilor, conflictul cățelului Max cu Direcțiunea și mai ales odiseia pasionantă a unei muște, sînt povestite de un umorist de rasă.

Schițele finale „Taine" și „Loveț pădurarul" ne transportă în altă lume, în acea a viețăților sălbatice și a păsărilor pădurii. Adevărate poeme în proză, ele sînt însuflețite de un sentiment profund al naturii.

Spațiul nu ne permite să insistăm asupra stilului și a resurselor artistice, de o rară virtuozitate, ale autorului.

Nu ne putem totuși opri de a nu cita cîteva exemple. Iată reprezentat un moment psihologic: „Prin sufletul meu, altădată animat ca o sală sgomotoasă și plină, se perindau acum numai amintiri șterse, imagini lipsite de contur, asemeni norilor subțiri, care se topiau în cupa de azur a cerului, lăsînd în trecere peste oraș umbra lor diafană".

Iată silueta unei fete: „Cu brațul înclinat într'o mișcare plină de grație, se ținea cu o mînă de marginea de sus a ferestrei și părea că se uită undeva, cu luare-aminte. Mîneca largă a bluzei de vară, lunecînd în jos, îi desvălise brațul până la umăr".

Și iată un peisaj: „Și noaptea începu să-și strîngă către apus perdeaua de umbre, pe cînd zorile coborau sfioase din răsărit. Șuvițe vinete de ceață pluteau peste adîncimi și tot mai clar trunchiurile sure de fag se lămureau din văzduhul fumuriu; pe iarbă, pe frunze, pe ramuri căzuse o bură ușoară de picături, ca o rece pînză de brumă".

D. Topîrceanu are viziunea intensă și clară a lucrurilor,—în ea desenul, jocul de lumini și de umbre, predomină asupra culoarei.

Și acestei arte de o aristocratică distincție, care nu plutește niciodată în vag, care iubește proporția și contururile precize, nu-i lipsește decît adîncimea concepției pentru a avea în ea ceva clasic.

O. B.

***

Ion Pillat, *Grădina între ziduri*, poezii, Ed. „Socec", 1920, Pr. 5 Lei.

În mijlocul neliniștei de care literatura noastră sufere, domnul Pillat știe să-și plivească, singuratic și îngrijit, sufletul. Titlul volumului său ar sugera poate, stări sufletești rare și poeme ezoteric ferecate. Din fericire, titlul se lasă ușor escaladat. Volumul, sobru și modest, fără a încerca accente prea noi, avînturi subversive și intenții novatoare, e simpatic (poate tocmai prin asta). D. Pillat e înamorat de alb, de albastru, de nouri și de stele, pe care le iubește copilărește și naiv. În poeziile lui se oglindesc nuferi, lebede, porumbi și pajiști. Poezia d-lui Pillat fîlfîie din aripi moi, alunecă domol pe lacuri, cutreeră parcuri pustii și e îndrăgostită de toamnă. De-aceia miră mult faptul că d. Pillat, cîteodată, se crede păgîn. Acum cîțiva ani își poreclia astfel „Visările". Dar, de-atunci până la volumul de față, a avut vreme să-și schimbe drumul; și credem că bine a făcut. „Satan", de-pildă, nu ezităm să spunem că e cea mai puțin frumoasă din florile „Grădinii". Nu e la locul ei. E, probabil, o reminiscență din ultimii ani, decînd Satan era la modă și decînd a rămas, în poezia noastră, obiceiul de a-i împrumuta, pe o pagină, coarnele..

În schimb, d. Pillat isbutește bine în poezii cu caracter potolit ca „Mănăstire", „Seară la Miorcani", „Logodnă mistică". Aici, pe-alocurea, versul îi sună plin, sonor și sincer. În poeme de-o discretă corectitudine, știe să-și amintească frumos de copilărie și să sune, cîteodată minunat, vecernii.

Rec.

***

V. Militaru, *Stropi de rouă*, poezii. București, 1920, „Cartea Romînească", prețul 7 Lei.

Nu știu dacă d. Militaru e țăran; dar „țărănist" e până în vîrful degetelor,—țărănist în subiecte, în stil, în idei, în sentimente. Țărănismul d-sale ostentativ se etalează c'un fel de mîndrie preventivă parcă, față de ostilitatea presupusă a cetitorului urban.

Țărăniști în poezie au fost Coșbuc și Goga. Era deci natural ca d. Militaru, temperament poetic mai puțin viguros, să cadă sub influența acestor maeștri. («Icoană scumpă», «Fără zestre», «Amiază de Iulie», etc. Uneori se simte chiar și influența lui Alecsandri: «Lunca doarme surîzîndă în poleiu de lună plină»...ba, într'o poezie, d. Militaru ne dă măgulitoarea dovadă că a cetit și *Însemnări Literare*:

> La pămînt își pleacă griul
> Rourate, spicele;
> Gărgărițe 'nsîngerate
> Năpădesc aglicele...)

D. Militaru e un poet realist. D-sa privește lucrurile prea de aproape. De aici decurg toate scăderile volumului de față. Realismul poate fi poetic numai atunci cînd natura subiectelor îngăduie acest lucru și cînd poetul are un simț artistic ager, un gust fin și sigur. Ca să înobilezi un subiect banal, trebue să fii artist până'n măduva oaselor. Ca să înalți până la poezie o scenă rustică cotidiană, trebue să știi să-i pui în lumină părțile cu adevărat poetice, lăsînd în umbră pe celelalte,—trebue s'o privești de departe sau de sus (nu dela înălțimea boerului, ci a artistului). De aceia țărănismul lui Coșbuc e artistic întotdeauna, iar acela al d-lui Militaru e adeseori prozaic. D-l Militaru, în mare parte din poeziile sale, e un Coșbuc vulgarizat.

Verismul d-sale fotografic se transformă uneori în proză curată:

> Trăgînd la carul ce se'ndoaie sub
> *două chile de porumb...*

Sau:

> Pe ștergaru 'ntins pe iarbă
> Masă scumpă-acum începe:
> Ici, *un ou și-un praf de sare,*
> Dincolo, *vre-o două cepe...*

Sau:

> Cît ai zice: una, două,—
> Par'că pusă pe șurup,—
> *Făcu pîine, fierse ouă,*
> *Mulse vaca, dă la rațe...*
> Îmi venea s'o iau în brațe
> *Și s'o pup!*

Ajutat de o vădită ușurință de versificație, d. Militaru ține să fie verist în toate.

În dialoguri:

> Ce'mi tot spui tu d'astea mie,
> Mă' Ilie?

În alegerea numelor proprii (care, dacă nu sunt bine alese și bine plasate în vers, produc adesea un efect comic): Mama Sanda cu Ilie; Și eu, măi Toadere..; Ileana lui Cucută, (Rada și Simina, vechi cunoștințe dela Coșbuc), Dom' Plutonier Săgeată, Domnu Căpitan Spanțoi, etc. etc.

În familiaritatea subiectelor și-a tonului: autorul consacră unui... bou, cu care a copilărit, două poezii,—una sentimentală și prolixă, alta narativă și prozaică. E drept că autorul a fost sincer mișcat de pierderea acestui prieten blînd din copilărie, că din amîndouă bucățile transpiră sinceritatea emoției și că amîndouă sunt caracteristice pentru dragostea pe care țăranul nostru o poartă acestor blajini tovarăși de muncă,—dar... Dar trebue să fii Virgiliu. Altminteri, ajungi să exclami ca autorul nostru:

Tu, cel mai harnic bou al tatii și

cel mai mîndru dintre boi! Alt cusur, pe alocurea supărător, al d-lui Militaru, e literaturismul. D-sa deşi vorbeşte peste tot ca ţăran, din punctul de vedere al ţăranului, totuşi *califică* viaţa dela ţară ca un citadin: din ea se desfac icoane *sfinte*, copiii ţăranilor sunt *odrasle sfinte*, dragostea dintre „un flăcău şi-o fată mare", „strînşi în braţe" pe o căpiţă de fîn, e şi ea sfîntă,—viaţa noastră dela ţară e sfîntă... O fi,—dar lasă-ne s'o spunem noi. D-ta, ca ţăran, nu ştii. Sau dacă ştii şi o spui, atunci nu mai ai nici un haz.

Poeziile d-lui Militaru cu intenţii sociale, sunt slabe. Despre cele cu subiect din războiu e mai bine să nu spun nimic.

Dar am vorbit prea mult despre cusururi. D. Militaru are şi calităţi reale, —altfel nici n'am fi lungit atîta vorba. Sentimentul naturii la d-sa e foarte viu şi nostalgia după natură i-a smuls uneori accente atingătoare. În „Zori de primăvară", în „Secerişul", sînt strofe pline de avînt.

D. Militaru are şi viziune poetică adeseori, multe imagini proaspete şi frumoase, rime îngrijite şi uneori nouă. De aceia în pasteluri şi acolo unde natura subiectului se potriveşte cu temperamentul d-sale poetic, izbuteşte mai uşor.

Iată o imagină (o fată care toarce borangic):

> Şi, cum firul i-se pierde'n
> Razele ce vin de sus,—
> Parc'ar cobori din soare
> Borangicul de pe fus...

O fată surprinsă în vie de un flăcău pledar:

> Iar în faţa lui,—aprinsă
> Ca o floare-a unui mac—
> A rămas Ileana Vofchii
> Rezemată de-un arac.
>
> Şi-amîndoi c'un dor în inimi
> Ţin privirile'n pămînt,
> Neputînd grăi nici unul
> Către altul un cuvînt...

E un tablou plastic, de-o simplicitate clasică.

M. G.

***

Dr. Gr. Antipa, *Problemele evoluţiei poporului romîn*, 1919, Bucureşti. „Cartea romînească".

Pentru poporul nostru care-şi vede azi unitatea naţională realizată, niciodată poate problema organizării lui n'a fost mai urgentă.

Această problemă nu se poate însă rezolvi prin inspiraţii momentane sau prin improvizaţii geniale, ci prin muncă serioasă care să aibă ca bază şi punct de plecare ştiinţa.

Pătruns de acest adevăr, d. Dr. Antipa, aplicînd principiile şi metodele biologice în domeniul social, a căutat ca din rezultatul cercetărilor sale ştiinţifice să tragă concluzii şi directive pentru activitatea practică.

Dela primele pagini ale acestei cărţi ne dăm sama că ea a fost scrisă de un om de ştiinţă, de un spirit serios şi metodic care dispreţueşte verbiajul ieftin şi acel diletantism superficial şi vag atît de obişnuit în această materie.

Incepînd printr'o schiţă în liniile ei mari, a evoluţiei organismelor şi a popoarelor, autorul analizează forţele care condiţionează în mod permanent viaţa poporului nostru: aptitudinile lui înăscute caşi mediul geografic, economic şi politic în care ele s'au desvoltat.

Spaţiul nu ne permite să insistăm asupra consideraţiilor totdeauna serioase, interesante sau judicioase ale d-lui Dr. Antipa.

E deajuns să spunem că ele dovedesc nu numai cunoştinţi solide şi întinse în specialităţi diverse, dar ceiace e mai rar, autorul nefiind numai un simplu savant de laborator ci şi un

organizator şi un om de acţiune deprins a lupta cu realitatea vie, afirmaţiile lui sînt mai totdeauna sprijinite pe observaţia personală şi directă a faptelor.

Considerînd cultura unui popor ca activitatea organizată şi conştientă care pune în valoare aptitudinile lui înăscute, autorul atrage cu drept cuvînt atenţia asupra confuziei care se face cînd e vorba de apreciat valoarea unei culturi, între ceiace formează substratul ei sufletesc şi formele sau mijloacele ei materiale.

Şi examinînd din acest punct de vedere cultura noastră actuală, nu e de mirare că ajunge la constatări dureroase.

Foarte obiectiv, evitînd orice aluzii cu un caracter personal, el denunţă cu curaj, oriunde le întîlneşte, relele sociale care împiedică mersul normal al evoluţiei poporului nostru.

Cel mai mare din ele, acel care—după părerea lui—viciază din temelie posibilităţile unei culturi serioase în ţara noastră e politicianismul.

Nu mă pot opri de a nu cita în această privinţă următorul pasaj atît de caracteristic: „Aproape toate rezultatele activităţii culturale oficiale nu stau la noi în proporţie cu sacrificiile ce se fac, ba nici măcar acele condiţii esenţiale care formează substratul moral pentru putinţa desvoltării unei culturi serioase, siguranţa, ordinea, libertatea dreptul, nu sînt încă pe deplin asigurate.

Rezultatele nu pot fi căutate nici în lipsa de aptitudini a poporului, nici în aceia a calităţilor culturale ale mediului şi nici în defectuozitatea legilor. Legile oricît de perfecte nu pot avea o valoare mai mare decît acea a persoanelor care le aplică şi aceia sînt funcţionarii statului şi oamenii politici. Numai un corp de funcţionari capabili cu tradiţie şi stabilitate pot asigura mersul regulat al statului. Dar nici formarea oamenilor politici înzestraţi cu ştiinţă şi aptitudini necesare şi nici acea a corpului funcţionarilor nu a fost cu putinţă în organizarea politică actuală, căci sistemul guvernării ţării prin partide politice cu organizarea puterii şi disciplina de partid a condus la politicianism, adică la acea excrescenţă urîtă a celei mai nobile îndeletniciri a unui popor şi care a transformat instituţiile statului într'o puternică maşină de exploatare a ţării pentru scopuri aşa zis politice şi în realitate personale. Poporul nostru a produs destule capete politice remarcabile, politicianismul însă i-a distrus sistematic şi ei au fost nevoiţi să cedeze locul disciplinaţilor. Mai rău cu funcţionarii. Selecţiunea după cinste, capacitate, specializare, este sistematic falşificată de politicianii diriguitori în dauna interesului general şi al ţării. Ba chiar putem spune că se face o selecţiune specială pe care o putem numi politică, ale cărei criterii de a alege sînt tocmai contrare celor necesare. Prin acţiunea îndelungată a acestei selecţii, clasa funcţionarilor care reprezintă şi valorifică legile, a ajuns a se transforma într'o adunătură de oameni terorizaţi, umiliţi, înjosiţi, lipsiţi de demnitate şi de voinţă. Ea se compune sau din elemente incapabile, corupte şi venale, sau din oameni cinstiţi, însă resemnaţi, cărora greutăţile vieţii nu le permit a lua o atitudine sau a opune vreo rezistenţă călcărilor de legi şi abuzurilor.

Funcţionarii sînt la discreţia politicianilor şi, urmaş direct al obiceiurilor epocii fanariote, politicianismul a provocat boala funcţionarismului care, departe de a fi identic cu biurocratizmul din apus, samănă cu cinovnicia vechii Rusii despotice.

Politicianismul a pervertit simţul moral sănătos al poporului nostru şi

duce la dezorganizarea și slăbirea puterii statului".

Dar dacă clasa conducătoare și în parte intelectualii nu au putut rezista la nefasta lui influență, țărănimea n'a fost până acum decît superficial atinsă de dinsul.

Și autorul vorbește cu multă dragoste și comprehenziune de vigoarea, fizică și morală, cași de înțelepciunea sufletească și practică acumulată de milenii a acestei țărănimi.

El are încredere în aptitudinile ei deosebite, iar în ceiace privește puterea ei de adaptare la condițiile noi de viață, e însuflețit de un robust optimism.

Bogățiile neprețuite ale solului și subsolului nostru oferă mari posibilități desvoltării agrare și a celei industriale, iar Dunărea e menită a deveni una din arterele principale ale comerțului mondial. Nimic mai dăunător însă în aceste materii ca încercările pripite.

In chestia agrară, în cea industrială, în ceiace privește organizarea comerțului, e nevoe de o muncă metodică și mai ales de un plan rațional. Și în această privință d. Dr. Antipa indică soluții și directive care, dacă pot fi discutate de specialiști, au darul de a lămuri și preciza pentru profani cîteva din problemele vitale ale existenții noastre.

Bogată în idei, sistematic compusă, sintetizînd un material impunător de observații și de fapte, scrisă într'un stil limpede și vioiu, cartea d-lui Dr. Antipa poate fi un stimulent al gîndirii pentru toți acei care în aceste vremi tulburi caută să dea o bază științifică, educației lor cetățenești. Ea satisface din acest punct de vedere o nevoe adîncă și merită o răspîndire largă.

O. B.

***

Savel Grosu. — *O propunere în chestia impozitelor.* Iași 1920. Cînd toată lumea se gîndește cum să ia bani dela stat, d. Grosu cugetă la mijloacele de refacere financiară și caută izvoare de venituri noi pentru tezaurul nostru secătuit; aceasta nu-i, desigur, banal și dovedește civismul autorului. In broșura publicată, d-sa insistă asupra necesității unor impozite „care să fie suportate uniform de puterea de producție a avuției naționale și să stabilească o armonie socială".

Să se fixeze un cîștig maxim tolera în orice întreprindere și tot ce întrece să fie luat de stat prin impozite; astfel s'ar lovi specula, iar statul și consumatorii ar profita. Autorul dă o serie de exemple: Banca Națională ia o dobîndă de 15 milioane numai dela împrumutul de două miliarde acordat statului, cînd capitalul său e de 12 milioane; fabrica de postav dela Buhuși, societăți petrolifere, cinematografele, proprietarii de pămînt și case etc., au văzut acțiunile și valoarea lor ridicîndu-se fantastic fără vre-un merit particular al deținătorilor. Un asemenea impozit asupra cîștigurilor trebue să complecteze impozitul pe venit, și să lovească în toți speculanții.

Autorul nu ține samă că specula este o apariție specifică organismelor economice bolnave. Oricum însă propunerile d-lui Grosu sînt interesante și sugestive.

A. B.

***

I. Simionescu. *Din tainele florilor,* Biblioteca de popularizare a Casei Școalelor, București. E una din numeroasele și interesantele cărticele de popularizare, cu care d. Simionescu îmbogățește literatura științifică. Minunatele dispozițiuni prin care plantele își asigură fecundația *(zina nunții)*; delicata lor sensibilitate față de variațiunile mediului extern (*mișcare de flori*); comunitatea de viață într'un mediu limitat *(un gard de vie spre toamnă)*; pregătirea rodului pentru a asigura împrăștierea speciei prin: sforțări proprii, apă, vînt ori animale *(gria de mamă)*; misterioasa adaptare a unor vegetale la regimul carnivor (*plante carnivore*); apoi descrierea *Cucurbetului*, care ține la închisoare insecte care să-i împrăștie polenul; *Arborele de Cacao, Palmierii* cu multele lor forme, *Lupta între plante și animale,* sînt attîtea capitole, prin care autorul deșteaptă cel mai viu interes pentru lumea mută a florilor. Cărticica se sfîrșește cu o traducere din *Ewald* (O tufă de liliac) și în totul se cetește ușor și captivează prin podoaba stilului.

T. A. B.

***

Pierre Benoit, *L'Atlantide,* roman, 380 pp. Paris, Albin Michel.

Un ofițer francez izolat de lume la un post militar din Sahara, lasă un manuscript în care povestește o istorie bizară. In masivul muntos Hoggar, între Tuaregi, ar fi trăind o prințesă înrudită cu celebra Cleopatra și coborîtoare din rasa neptuniană, care se credea pierdută odată cu scufundarea vechiului continent atlantic. Această prințesă ciudată, îndoelnică, felină, pe care lumea civilizată n'o cunoaște și din palatul căreia nici un explorator ajuns acolo nu s'a mai întors, e numai nervi, foc și pasiune. Cine-o vede, o iubește. Ea, din parte-i, nu-i tocmai dificilă, dar îi place variația. Nefericitul părăsit însă moare de dragoste. Intr'un dom de marmură, morții aceștia din dragoste, îmbălsămați ca mumiile, dorm somn veșnic, visînd la amorul Atlantidei. Un singur om, un căpitan prieten cu povestitorul, a scăpat din citadela acestei urmașe a Cleopatrei, și acesta descopere taina. Cum însă dragostea l-a înveninat pentru totdeauna, el trebuie să se întoarcă îndărăt la Hoggar, unde va iubi pe Atlantida și apoi va muri. Ademenit de acest miraj de taină și dragoste, se hotărăște și povestitorul să însoțească pe cel ce se întoarce, și se duce și el la iubire și la moarte. Tovarășii chiar se și grăbesc, pentruca nu cumva regina pustiului să nu-și împlinească numărul anilor și al amanților.

Autorul a împrumutat ceva din atitudinea lui Mérimée cînd amestică istoria lui de amor cu o interesantă chestie de geologie africană. Un personagiu al romanului susține undeva că partea centrală a continentului Atlantida, leagăn și sălaș al rasei neptuniene, nu s'a scufundat, în catastrofa povestită de Platon care a înghițit tot restul continentului. Ea există și corespunde masivului Hoggar... Chestii de acestea sînt presărate în multe părți, chiar cu lux de citații științifice. Poate autorul n'avea nevoe de ele ca să ne dovedească că cunoaște Africa sahariană. Icoanele pustiului, misteriosul nemărginirii, sînt evocate cu o putere surprinzătoare și mai ales acestea dau caracter și valoare operei.

*

Sébastien Serbesco, *La Roumanie et la Guerre,* la Armand Colin, Paris, 1918.

Intr'un volum de aproape 300 de pagini, autorul expune concis și limpede toate împrejurările dramatice în care s'a produs participarea și jertfa Romîniei în marele războiu european. Nouă, d. Serbesco nu ne spune nimic nou. Publicul francez însă—căruia i se adresează cartea—avea mare nevoe de informațiile acestea privitoare la un aliat. Franța, după cum spunea acum cîțiva ani, la Sorbona, un istoric romîn, este pentru Romînia, o iubită soră mai mare, cam disprețuitoare însă, care nu se preocupă de fel de relațiile de familie cu mezina ei... Ba, până la războiu, mulți dintre Parisieni socot că ne confundau încă cu neguroasele și nedeslușitele popoare barbare ale Orientului. In vremea războiului apoi, lipsa de informații făcea ca publicul francez să aibă cele mai ciudate păreri relativ la inacțiunea noastră sau la dezastrul care a urmat intrării noastre în acțiune. Tragedia pe care a

trăit-o nefericitul neam ajungea în apus ca un episod meschin şi neînsemnat al războiului. Nu ştiu dacă sîntem numai noi vinovaţi pentru această dureroasă ignorare din partea unui popor căruia Romînii i-au închinat toată dragostea şi admiraţia lor în chipul cel mai desinteresat. Ne avem însă şi noi partea de vină. Acum 60—70 de ani, intelectualii romîni din Apus ştiau să deştepte pentru patria noastră dragostea şi interesul unui Michelet, unui Quinet; Francezii de astăzi ne cunosc mai puţin decît cei de odinioară. D. Sébastian Serbesco e unul dintre puţinii care au încercat să îndrepte această scădere. Cartea sa cuprinde informaţii asupra trecutului nostru, asupra problemei noastre naţionale, asupra dureroaselor chestiuni ale politicii noastre externe, asupra neutralităţii şi războiului nostru. Dacă d. Serbesco tratează cam uşor chestia primejdiei şi trădării ruseşti, din motive lesne de înţeles, în schimb ştie să justifice, în chip luminos, politica înţeleptului rege Carol, pentru cinstea, seriozitatea şi patriotismul căruia are accente convinse şi puternice.

Ms.

***

Daniel Halévy, *Le Président Wilson, Étude sur la démocratie américaine*, Payot et Comp. Paris — 1919 — 272 pagini, Preţul 4.50 franci (13.50 lei!).

Numele preşedintelui Statelor-Unite este salutat azi cu bucurie de lumea întreaga şi e cîştigat în mod necontestat pentru Istorie. Thomas Woodrow Wilson a imprimat adînc pecetea personalităţii sale evenimentelor mondiale din ultimii ani, căutînd a îndruma omenirea pe căi mai bune şi mai drepte decît acele care au condus-o la sîngerosul cataclism.

Wilson, privit în ipostasul în care ni-l prezintă problemele zilei, ne apare ca un idealist tenace, menit să readucă pe drumul adevărului şi al binelui, bătrîna Europă înnebunită. Descendent dintr'o familie puritană engleză, Wilson — în a treia generaţie pe pămîntul american — a crescut în dubla atmosferă americano-europeană, în libertatea cam primitivă a noului continent, în cultura deja antică a lumii vechi.

Studiul istoriei, filosofiei şi literaturii îl pasionează. La 23 de ani scrie articole de ordin politic cu o competenţă care impune. Spirit larg, profund cunoscător al regimului constituţional din Europa, este surprins de rezultatele absurde ale acestui regim în Statele-Unite.

La vîrsta de 25 ani începe avocătura pe care însă o părăseşte imediat şi timp de trei ani se pregăteşte în vederea unei catedre, pe care o şi capătă la Universitatea din Princeton, unde-şi făcuse studiile. Obiectul cercetărilor şi observaţiilor sale este *Statul*, care după el e organul conducător prin care societatea se adaptează mediului şi realizează o viaţă mai activă. „Forţa majorităţilor este inovaţia societăţilor moderne şi arta omului de Stat trebue să fie de a supraveghea, de a apăra, de a conduce această forţă nouă".

Profesor şi apoi rector al Universităţii din Princeton, guvernator al Statului New-Jersey, pretutindeni pe unde a trecut, Wilson a dovedit că este un idealist profund, capabil de a obţine rezultate utile democraţiei americane. Tenacitatea pare a fi caracteristica lui de samă.

În faţa alegerilor prezidenţiale din 1912, Wilson apare ca cel mai indicat: Om nou, străin de politica militantă, profesor reputat, guvernator abil şi îndrăzneţ, sprijinit de o profundă simpatie populară pe care şi-o cîştigase prin spiritul şi reformele sale de-

mocratice ca guvernator al New-Jerseului.

Fiind ales direct de poporul american, fără nici o legătură cu financiarii şi parlamentarii Statelor-Unite, fără un angajament faţă de influenţele politice, Wilson îşi exercită din primul moment cu deplină autoritate, toate drepturile prezidenţiale date prin constituţie, şi care de mult căzuse în desuetudine.

Astfel îşi pune în practică ideile sale asupra rolului Statului. Cu un curaj care uimeşte pe Americani, deprinşi ca Preşedintele să fie prizonierul parlamentului, Wilson bravează puterea finanţei americane şi impune într'un singur an trei reforme: a tarifului vamal, a sistemului bancar, şi a regimului trusturilor. Autoritatea lui Wilson învinsese cerbicia aurului care conducea destinele Statelor-Unite. El voia prin reformele sale să ajungă să creeze o Americă nouă, supraabundentă în bogăţie şi energie, gata în orice moment să îndatoreze lumea veche.

Războiul mondial din 1914 îl găseşte în plină activitate reformatoare. Pentru a-şi duce opera la sfîrşitul dorit de el, Wilson avea nevoe de pace. Curentele războinice nu lipseau în America, dar Wilson îşi urmărea cu tenacitate opera reformatoare.

„Un om, spune el, nu trebue să se lase influenţat de aclamaţiile zilei: verdictul conştiinţei sale, conştiinţa umanităţii, la această trebue să se gîndească." El recomandă poporului său: Stăpînirea pasiunilor, disciplina actelor. Pacea, e cuvîntul de ordine al Preşedintelui, e cuvîntul care flutură din gură în gură, entuziasmînd mulţimile. Activitatea plină de roade din primii patru ani, reformele în curs, încrederea desăvîrşită a poporului, fac ca Wilson să fie reales preşedinte în 1916. De data aceasta însă, problema războiului îl interesează mai de aproape.

Dorea pacea, îşi oferea serviciile de mediator, dar războiul continua şi mai crîncen şi mai sîngeros şi mai oribil.

Voia pacea, dar în acelaşi timp voia ca prestigiul marei republice americane să fie neatins. Scufundarea mai multor vase americane, de către submarinele germane, hotărîse pe Wilson să rupă legăturile cu Puterile Centrale.

Motivele reale care au determinat pe Wilson să intre în războiul pe care-l detestase, rămîn de cunoscut; în orice caz el a pus capăt sîngeroasei tragedii, pe care a intensificat-o aproape un an şi jumătate, şi a eşit cu aureolă de pacificator!

În cursul tratativelor de pace a căutat să traducă în fapt principiul autodeterminării naţiunilor şi să înjghebeze o Ligă a Naţiunilor pentruca astfel să împiedece sistemul alianţelor dăunătoare. Viitorul ne va arăta dacă sacrificiile lui Wilson au servit numai idealului său, care era şi acel al omenirii, sau interesele bătrînei Europe au ris de himerele „nebunului" din Casa Albă.

Şi'n acest din urmă caz, Wilson nu e sigurul dezamăgit.

V. G. B.

***

Stanislas Meunier, *Histoire géologique de la mer*, Paris, E. Flamarion, 1916. Cunoscutul geolog şi pionier al concepţiunii *activiste* în geologie contribue, cu noua sa lucrare, la clarificarea multor probleme geologice în legătură cu funcţiunea oceanică. După concepţiunea „activistă", pămîntul, ca şi fiinţele vii, e în necontenită transformare, trăeşte viaţa lui cosmică. Dacă observaţia noastră s'ar mărgini la fenomenele actuale şi nu am căuta să cetim în coaja globului urmele lăsate de aceleaşi fenomene, de aceleaşi

„funcţiuni", cum zice autorul, desigur că multe din transformările geologice, ar rămîne necunoscute sau neclarificate.

In cele cinci părţi ale lucrării sale, firul conducător e continuitatea funcţionării organelor terestre, evoluţia înceată, fără salturi. Precum în biologie funcţia ne lămureşte forma organelor, tot aşa în geologie urmele funcţionării ne pun pe calea recunoaşterii elementelor, a agenţilor, care au determinat anumite fenomene. Interesant e că mare deosebire nu găseşte autorul nici în compoziţia apelor marine, a mişcărilor oceanice, a curenţilor, etc. In depozitele ce se aştern pe fundul mării, în lupta oceanului cu coastele lui, în clasarea bolovănişului, petricelelor şi nămolului rupt din coaste, în urmele vieţuitoarelor etc. geologul vede, că şi acum cîteva milioane de ani, caşi azi, viaţa pămîntului se scurgea la fel. Privitorii numai erau alţii...

In prima parte autorul se ocupă de *caracterele geografice ale mării*, indicînd regiunile ocupate de ocean după primele abircituri, în care se recunoaşte o accidentare asemenea celei a uscaturilor. In a doua parte dă cuvenita importanţă *caracterelor cinematice ale mării*: maree, hula, valuri, curenţi, care contribue la măcinarea coastelor, la împrăştierea bolovanilor, la tăierea malurilor în povîrnişuri verticale, ori în golfuri şi promontorii, după natura rocii. Cum îşi înscrie azi marea sforţările ei, aşa le-a înscris în trecutul chiar cel mai îndepărtat şi putem spune, cu siguranţă, că maree, chiar mult mai puternice, erau şi în era primară; că vînturile ridicau şi atunci talazuri gigantice, iar curenţii „fosili" influenţau, ca gulf-streamul de azi, fauna, flora şi climatul coastelor. Autorul a găsit în jurul Parisului dovezi în „structura lenticulară sau amigdaloidă a unor roci archeene" dovada unui străvechiu curent oceanic. Fireşte, că mai multă importanţă prezintă indicarea „deplasărilor în masă ale mării", care se pot urmări în sute de locuri. Din activitatea mării rezultă sedimentele, care variază după origina şi locul lor de aşezare. Intre depozitele vechi şi cele de azi nu sînt decît deosebiri de vîrstă, care arată că, cu cît un depozit e mai vechiu, cu atît a suferit transformări mai adînci. M. dă o atenţie deosebită „mîlului cu globigerine actuale", care se formează din miliardele de scoicuşoare, de foraminifere, ce cad la fund. Acest mîl se forma tot astfel şi în era primară sau secundară, dar ce mare deosebire în aparenţă, din pricina transformărilor ulterioare. Acelaşi lucru cu depozitele coraliere.

In partea a treia, ocupîndu-se de *„caracterele fizice ale mării"* arată că: densitatea apei de mare de azi nu diferă prea mult de cea a mărilor geologice, cum vădesc depozitele de precipitare. Lumina pătrundea în mările vechi şi era absorbită variat caşi acum. Şi pe atunci erau mări negre, galbene, verzi, azurii, iar temperatura varia dela suprafaţă către fund, însă nu aşa de mult ca azi, cînd polii terestri sînt acoperiţi de gheaţă.

In partea a patra *„caracterele chimice ale mării"* şi în a cincea „caracterele biologice" ale ei M. vădeşte că diferinţi esenţiale între mările primitive şi cele de azi nu sînt, ci se recunoaşte o evoluţie continuă prin influenţarea reciprocă a numeroaselor funcţiuni ale vieţii pămînteşti.

In „rezumat şi concluzie" autorul trece în revistă naşterea, desvoltarea funcţiilor pămîntului cu aparatele lor proprii, apoi încetarea, în viitor, a acestor funcţiuni, ceiace va însemna apropiata moarte a globului terestru, ce va ajunge în starea în care se găseşte fiica lui, luna.

T. A. B.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri literare (Anul LII, No. 2, Februarie, 1920).— Anul al cincizeci şi doilea. E o longevitate emoţionantă în orice literatură, dar încă în una ca a noastră, a cărei vechime nu e mai mare decît o sută şi cîţiva ani! Durata „Convorbirilor Literare" acopere aproape jumătate din durata întregii noastre literaturi propriu zise şi întreaga durată a literaturii romîne artistice, care începe atunci cînd poezia romînă, devenind mai matură, se emancipează de preocupările politicii curente. Iar „funcţiunea" acestei reviste — acestui „organ" de publicitate — a fost tocmai apărarea caracterului artistic al poeziei romîne. — Cînd funcţia a fost îndeplinită, cînd autonomia poeziei a fost asigurată, „Convorbirile Literare" — părăsind şi Iaşul, leagănul criticii romîne — s'au adaptat nevoilor nouă ale culturii naţionale şi, în epoca de desgropare a trecutului, a cercetărilor migăloase de istorie, au căpătat un pronunţat caracter istoric. Desigur, în paginile ei, tineri ucenici ai lui Maiorescu, au continuat să apere intangibilitatea artei — care nu mai era ameninţată de nimene.

In faza lor actuală, „Convorbirile Literare" caută să ţină pas cu vremea, oglindind, pe cît le stă în putinţă, mişcarea literară şi de idei din ţară.

Din noua serie, de după războiu, remarcăm, fireşte, *Amintirile din Junimea* ale d-lui Iacob Negruzzi, unul din rarii supraveţuitori din vremurile de glorie ale Junimii şi ale revistei. Primele amintiri despre Junimea apar, dacă nu ne înşelăm, în articolul lui Maiorescu despre Leon Negruzzi: cîteva caracterizări de oameni şi evocarea nostalgică (deja!) a frumoaselor vremuri trecute. Pe urmă am avut amintirile lui N. Gane şi ale lui G. Panu. Ale d-lui Negruzzi, scrise în 1889 văd lumina zilei abia astăzi. Venite după ale celorlalţi, mai cu seamă după ale lui Panu, ele nu ne aduc multe ştiri nouă. Dar e atît de interesant să mai asculţi încă odată povestea minunată a Junimii! Şi cu ce bonomie, cu ce simplicitate — şi cu ce discretă melancolie povesteşte d. Iacob Negruzzi!

Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială. Organ al asociaţiei pentru studiul şi reforma socială, Director D. Gusti. Anul I, No. 4, Ianuar 1920, Bucureşti.

In ţara noastră unde în viaţa publică, în legislaţie ca şi în administraţie, improvizaţia şi cultul incompetenţei se întîlnesc la fiecare pas, nimic nu putea fi mai necesar ca această publicaţie în care realitatea socială în variatele ei aspecte e cercetată în chip sistematic de specialişti cunoscuţi.

In bogatul material al acestui număr remarcăm un studiu interesant al d-lui Gusti asupra *unui manuscris inedit al lui V. Conta*. Scris în 1880 manuscrisul cuprinde cîteva indicaţii asupra artei de a se purta, de a cîrmui în societate. După părerea distinsului profesor, Conta are meritul de a fi întrezărit planul unei etici şi al unei peda-

gogii sociale și politice, artă atît de necesară în epoca noastră democratică.

D-l *Andrei Rădulescu* scoate la lumină defectele sistemului nostru de împărțire a dreptății în ceiace privește procedura ca și organizarea judecătorească.

D-l *G. Ionescu-Șișești* analizează cu multă competență reforma agrară în diferitele ținuturi ale Romîniei. In ceiace privește vechiul regat, d-sa cere legiuitorului parlamentar să se inspire din considerații de ordin obiectiv și științific și să aibă în vedere nu interesul politic și argumentul sentimental, ci interesele vitale și permanente ale societății.

In primul rînd reforma agrară nu trebue să piardă punctul de vedere al productivității, care trebue cu orice preț menținută și stimulată.

Ion Creangă, Anul XII, No. 11—12. Bîrlad.

Această bună publicație de folklore, la conducerea căria se află d. Tudor Pamfile, și care obișnuit dă un material interesant și bogat, de data aceasta își consacră aproape toate paginile memoriei marelui povestitor dela Humulești, cu prilejul împlinirii a treizeci de ani dela moartea lui. Intre altele găsim, în acest număr, două scrisori din 1835 ale lui *Creangă* către d. Iacob Negruzzi și un tablou genealogic al neamului Creangă de d. Radu Manoliu.

Mercure de France (1 Februarie, 1920.)

In **Tragedia Siberiană**, d-l *Artur Tupin* expune după rapoartele generalilor Pepelaieff și Gaida, comandanți în oastea lui Colceag, pricina înfrîngerii armatelor contra-revoluționare din Siberia în vara trecută. Pepelaieff a fost comandantul armatei de Nord, cea care a început ofensiva în contra bolșevicilor; el avea șef imediat pe Gaida. Din aceste rapoarte rezultă că nu bolșevicii au bătut pe Colceag, ci greșalele militare și politice ale Marelui Cartier General: înaintarea unei singure aripi a frontului, fără reserve, fără servicii de aprovizionare, fără legătură pe flancuri, astfel că această armată de nord ce forma aripa dreaptă, deși biruitoare, a trebuit să se oprească în înaintarea sa și apoi să dea înapoi pierzînd în zădar oameni și ostenează. Marele Cartier nu a înțeles că într'un războiu civil tactica de înaintări și retrageri nu are rost, că trebue procedat prin lovituri sigure și răpezi. Rău hrăniți, desbrăcați, desculți și fără ofițeri, soldații au început să dezerteze; descurajarea și demoralizarea s'a întins în armată, mai ales că din pricina relei politici militare a Marelui Cartier, recrutările silite și înrolările de voluntari nu reușeau să umple golurile produse. A doua cauză, și poate mai importantă, a înfrîngerii a fost dictatura militară a Marelui Cartier, cu o atitudine antidemocratică, ce n'a priceput că trebue să-și întemeeze capacitatea sa de luptă contra bolșevismului pe ordine, democrație și pace socială. In vreme ce neglija să convoace adunarea constituantă să-și expună programul politic în chestia agrară, Marele Cartier continua metodele de represiune bolșeviste, rechizițiționările forțate, și bătaia cu biciul ca în bunele vremuri ale vechiului regim. Nedreptățile, jafurile, omorurile, lipsa completă de siguranță politică, cenzura aspră, atotputernicia șefilor militari au nemulțămit populația și au făcut-o să regrete regimul bolșevist. Astfel Colceag și-a pierdut sprijinul populației civile, tocmai cînd bolșevicii, spre a cîștiga victoria, sacrificau principii sfinte pentru ei, și inaugurau o politică agrară ce-i împăcau cu masele țărănești. In contra acestei funeste dictaturi militare și pentru a ajuta pe Colceag în contra și fără voia lui, generalii Gaida și Pepelaieff se pun în

fruntea mișcării democratice și adună în jurul lor masele de lucrători, socialiștii minimaliști, socialiștii revoluționari, pe toți cei ce erau dușmani ai oricărei dictaturi, fie militare, fie a sovietelor. Invinși însă, ei au trebuit să demisioneze și să părăsească lupta, venind la Paris.

Revue des Deux Mondes (Februar 1920.) *Antoine Albalat* ne dă cîteva date interesante asupra personalității poetului **Jean Moréas și a vieții de cafenea a Parisului**. Moréas era clientul obicinuit a lui Vachette, dar frecventa și cafeul „des Lilas" sau Steinbach. Aici el își trecea timpul în discuții nesfîrșite din care orice preocupare filozofică și morală era absentă. Unicul său ideal era poezia căreia îi subordona totul, artă, religie, știință. Spiritul său critic se exercita asupra chestiilor de formă și stil. Prețuia în chip extraordinar sonoritatea cuvîntelor și memoria sa era plină de versuri din poeții vechi, mai ales acei din secolul al XVI. Caracterul lui era despotic și nu suferea contrazicția: cretin, imbecil, erau gentilețele lui ordinare.

Fără familie, fără ocupație, simplu diletant al lecturii și al muncii, fără a iubi nici erudiția, nici istoria, Moréas a fost prada plictiselei. Ea i-a otrăvit viața. Prietinia i-ar fi putut îndulci izolarea, dar el nu credea în prietinie.

„Sufletele înalte, urmărite de un destin invidios, zicea el, sînt condamnate să guste deliciile amare ale singurătății". Și la sfîrșitul vieții sale el spunea: „Nimic nu mă mai interesează, sînt desgustat de tot".

Moréas și-a trăit plictiseala din cafenea în cafenea, la brațul tovarășilor care voiau să-l urmeze în cursele lui noctambule prin tavernele Parisului unde el semăna la întîmplare versuri și visuri. Existența acestui poet a fost o lungă sinucidere morală.

André Beaunier consacră un studiu lui **Paul Adam**. Scriitorul francez, mort de curînd, a debutat pela 1885 sub influența curentului naturalist și al celui simbolist. Dela cel dintăiu, a rămas cu gustul observației exacte, dela cel de al doilea cu acel al ideilor.

In operile lui, Paul Adam apare ca un naturalist ideolog, pasionat de vagi planuri de reformă morală, planuri ce urmăresc a stabili dictatura unei elite. Dar mai reușite ca operile lui inspirate de actualitate cu pretențiile lor filozofice sînt, după Beaunier, romanele lui istorice.

In tetralogia sa: „La Force", „L'enfant d'Austerlitz", „La ruse", „Le soleil de Juillet" el a abordat originele Franței contemporane.

Cel mai perfect din aceste romane e „L'enfant d'Austerlitz" în care unul din personaje, Omer Héricourt poate fi considerat ca un simbol al Franței în epoca care a succedat teroarei și imperiului.

In cele 60 de volume rămase în urma lui Paul Adam, găsim o profuziune de imagini, sentimente, doctrine ingenioase. Opera lui e bogată și confuză. Ea poate fi comparată cu un edificiu înalt și curios, de o architectură bizară și superbă care a rămas însă cu acoperișul neterminat.

Revue de Paris (Ianuar 1920). — In notele lui de literatură străină, *Edmond Jaloux* consacră cîteva pagini lui **John Galsworthy**. Nuvelistul englez care are azi cincizeci și doi de ani e un realist, dar deosebit de cei francezi, prin preocupările lui de viața morală a eroilor, de motivele actelor lor, de evoluția caracterelor, de drama mută care se joacă în ei.

Nimeni nu a dat azi un portret mai just al englezului din clasele superioare, aristocrat sau burghez, prizonier al castei lui, victimă a controlului asupra lui însuși căruia emoțiile îi sînt oprite și a cărui conversație e silită să se limiteze la banalitățile curente.

Personajele lui au puțină liniște internă. Cei mai liberi și mai cinici sa

și cei mai supuși opiniei publice știu totdeauna ceiace fac și pentruce o fac. Ei se pot revolta sau elibera, dar sînt totdeauna victimele unei conștiințe implacabile care le dă un relief de o măreție tragică.

Opera lui e o satiră a claselor dirigente cași acea a lui Dickens, Thackeray, Eliot, dar critica lui e mai incisivă. Satira socială însă îmbătrînește repede și Galsworthy va trăi mai mult prin adîncimea lui psihologică și prin darurile lui de portretist.

Jaloux ne mai dă și cîteva date asupra *romanului brasilian* după opera lui *Benedicto Costa*.

Tot secolul al XX e, în ceiace privește Brazilia, istoria educației ei prin Franța literară, politică, filozofică, artistică.

Din punctul de vedere al observației psihologice opera prozatorilor brasilieni se resimite de influența unui Bourget, Anatole France, Marcel Prevost și Hermant.

In romanele unui Machado de Assis, Azevedo și mai ales în capod'opera lui, Graca d'Aranha, Chanaan, întîlnim imaginația exuberantă a sudului, dar și o grijă de compoziție și un echilibru care e caracteristic spiritului latin.

Revue bleue (Ianuar 1920). D. *Ernest Lémonon*, în articolul **Les élections italiennes**, explică succesul socialiștilor în Italia. Intr'adevăr, pecînd în Franța s'au unit aproape toate partidele într'un bloc contra socialiștilor, —în Italia partidele au dus lupta aparte. Campania electorală a fost agitată: la Neapole, de pildă, pentru 11 locuri s'au prezentat 132 candidați. Socialiștii ar fi reușit,—pe lîngă desbinarea adversarilor, — și din pricina violenței propagandei lor, cît și mulțumită lipsei de educație politică a maselor care, pentru prima oară, luau parte la niște alegeri cu vot universal și cu reprezentarea minorităților.

Deasemeni d. Lémonon face unele] imputări guvernului, deci d-lui Nitti, care „se pare că n'a făcut ceiace ar fi trebuit," pentruca alegerile să dea alt rezultat. D. Nitti „a recomandat prefecților să se abțină dela orice ingerință și dela orice presiune". Autorul caută însă un motiv mai serios al reușitei socialiștilor și-l găsește. La baza alegerilor a fost războiul.

In fața spectrului unui nou războiu, poporul a votat pentru socialiști, care sînt aprigi neutraliști, și pentru catolici, care cu mare greutate aprobaseră intervențiunea. In Cameră sînt 200 socialiști, 100 catolici, 170 liberali, vre-o 40 radicali, cîțiva republicani, 2 naționaliști și cîțiva fără culoare. Socialiștii nu-s omogeni. Un grup însemnat de moderați gravitează în jurul d-lui Turati, care-i adversarul unei revoluții sociale. *In aceste alegeri*, naționalismul însă a *fost complect învins*. In afară de d. Federsoni, care a reușit la Roma mai mult din pricini personale, și încă de unul,—pretutindeni, la Veneția, Turin, *Milano*... candidații naționaliști au fost trîntiți. Dimpotrivă, au fost aleși *rinunciatori* (în chestia Fiume), ca: d. d. Bissolati, Andrea Torre, Giovanni Amendola, Salvemini. „Infrîngerea naționalismului, spune autorul, arată că Italia nu vrea să accepte predominarea unui grup militarist". Giolittismul nu-i reprezentat în Cameră decît de-un stat-major, fără trupe: d. d. Giolitti, Facta, Peano, Falcioni. Au căzut însă mulți fruntași giolittiști. Totuși se șoptește că succesorul d-lui Nitti ar fi desemnat d. Giolitti. Camera așa cum este formată, se anunță turbulentă. D. Orlando a primit greaua sarcină s'o prezideze.

Sub titlul **La diminution du gout au travail**, d. *Louis Narquet* remarcă obosala fizică și morală a maselor, care —după războiu—au nevoe de odihnă înainte de-o sforțare nouă.

Dar nu-i numai atît. Este și o schimbare în mentalitatea lucrătorilor. Reducerea orelor de muncă și urcarea salariilor determină o dimineare de producție și o scumpete, pe care o resimt și masele proletare. Cu exemple din Rusia și din Statele-Unite, autorul arată cum scade catastrofal producția și cum salariile cresc în mod vertiginos. Pe lîngă oboseala de războiu, cauze sociologice profunde determină aceste fenomene. Progresul mașinismului a contribuit la ușurarea existenței, dar a înmulțit cerințele și pofta de traiu bun, cu cît mai puțină muncă. Aceasta-i una din serioasele cauze care micșorează gustul de lucru al muncitorilor. Cultivatorii nu intră însă în această categorie. Lucrătorii dacă nu vor înțelege că sînt solidari cu patronii și dacă, printr'o educație economică, nu-și vor schimba mentalitatea,—cu reducerea orelor de muncă, și urcarea salariilor, nu cîștigă decît victorii a la Pyrrhus.

La Revue Mondiale (1 Februarie 1920) Charles Richet într'un volum de curînd apărut, „Selecțiunea umană", susține că rasele neagră și galbenă sînt inferioare intelectualicește rasei albe; deci trebue ferită această rasă de încrucișarea cu rasele de culoare. Impotriva acestei teorii se ridică d. *Jean Finot* prin articolul său **Geniul Francez și lupta de rase**. Cu argumente de ordin biologic, antropologic, istoric dovedește că este greșit a se vorbi de rase inferioare și rase superioare. Nu se constată la rasa albă superioritate nici în frumusețâ, nici în putere, nici în agilitate mușchiulară, nici în fecunditate; iar din punct de vedere intelectual, omenirea datorește rasei negre una din cele mai importante culturi ale antichității, civilizația egipteană. Antropologia și Paleontologia ne arată că prototipul omului este cel negru. Omul din Neanderthal, din Spiy, din Krapina, homo primigenius, aveau părul, pielea și ochii negri. Egiptenii, începătorii civilizației mediteraniene, aparțin rasei negre, cum ii arată și scriitorii greci și romani și cum ne dovedește studiul antropologic al scheletelor, craniilor și mumiilor egiptene. Culoarea nu e ceva specific rasei; ea se datorește mediului fizic, climei în care trăește omul. „Climatul tropical dă pielei și intestinelor munca, ce în climele temperate cade asupra plămînilor. Activitatea plămînilor, care crește cu chipul acesta, în fața căldurii, luminii mai slabe a soarelui, face posibilă o piele mai albă, în vreme ce activitatea mărită a ficatului și altor organe interioare... favorizează culori mai închise". Rasa galbenă, intermediară între negri și albi este produsul pămînturilor acoperite cu erburi, sub latitudini netemperate. Lipsa de umiditate, diferențele de temperatură între anotimpuri influențază colorația. Cantitatea de pigment depinde de intensitatea soarelui. Rasele s'au amestecat și se amestecă necontenit dela ivirea omului pe pămînt; acestei panmixii se datorește progresul civilizației și-al națiunilor. Francezul are în el sîngele a cel puțin douăzeci și patru de neamuri. O rasă blondă pură, purtătoare a civilizației, o rasă arică, a fost un mit, o superstiție datorită științei germane.

La nouvelle revue française (No. 76, 1 Ianuar 1920.) Intr'un amănunțit articol, *Valéry Larbaud* înfățișează figura interesantă și puțin cunoscută a scriitorului englez **Samuel Butler**. Soarta literară a acestuia e plină de înțelepte învățături. Născut în 1835, mort în 1902, popularitatea i-a venit abia în preajma morții. Spirit activ și original, filozof, romancier, critic de istorie religioasă, humorist, pictor și muzicant, Samuel Butler, „în una din cele mai frumoase vieți de „aventuri intelectuale", a îmbrățișat, cu un egal succes, activități multiple. Prin romanul său satiric „Erewhon" stă alături de Swift și Sterne. In explicarea logică a Resurecțiunei, el substitue teoriei zisă „a halucinațiilor" a lui David Strauss, propria lui teorie „a crucificării necomplecte", după care

Isus ar fi fost scoborît încă viu de pe cruce. Către sfîrşitul vieţii sale, Butler ocupîndu-se de aproape de chestiunea homerică, conchide din descripţia unui port din Odyssea, asemănător cu localitatea Trapani din Sicilia, că aici ar fi locul unde epopeia sau cel puţin o parte din ea ar fi fost compusă, ajungînd şi mai departe atunci, cînd pretinde că Odyssea ar fi opera unei femei, identificată de el cu Nausikaa.

Afară de aceste originale, dar hazardate interpretări, Butler aduce contribuţii noi la filozofia naturalistă prin opera lui capitală „Viaţa şi Obişnuinţa", în care, arătînd insuficienţele teoriei darviniste a Selecţiunei naturale, „adaugă ca factor al evoluţiei simţul nevoiei şi explică prezenţa unei memorii în celula vie, demonstrînd că e personal identică cu toate celulele din care provine şi din care s'a coborît în cursul vremurilor".

Interesante sînt cîteva **„Note cu privire la stilul lui Flaubert"**, datorite lui *Marcel Proust*. Procedeu subtil şi comod, autorul se mărgineşte la două-trei pagini din Flaubert, pentru a explica, cu ajutorul particularităţilor gramaticale, originalitatea stilului său. În treacăt, Marcel Proust aduce citeodată puncte de vedere noi în aprecierea operei lui Flaubert n'are metafore, ci numai simple şi sobre comparaţii; asta explică claritatea de desen exact a stilului. «Prin întrebuinţarea nouă şi personală a anumitor pronume şi propoziţii, precum şi a perfectului compus, perfectului simplu şi a participiului prezent, Flaubert a reînnoit viziunea noastră despre lucruri aproape tot atît cît a reînnoit Kant, cu Categoriile lui, teoria Cunoştinţei şi a Realităţii lumii exterioare». Fără a se opri numai la aceste amănunţite chestii de procedeu, Marcel Proust se ridică la curioase consideraţii asupra tonalităţii stilului lui Flaubert. «Meritul său capital e că ştie să dee în chip magistral impresia Timpului; lucrul cel mai frumos din *Educaţia sentimentală* nu e o frază, ci un spaţiu alb».

Revista mai conţine un articol a lui Albert Thibaudet despre Herbert Spencer, cu prilejul centenarului său şi cîteva pagini-necrolog pentru Renoir, pictorul impresionist mort de curînd.

The Near East, 12 Decembrie 1919.

Este o revistă săptăminală închinată politicii şi comerţului Peninsulei Balcanice, precum şi ţărilor orientale ca: Egiptul, Sudanul, Marocul, Asia Mică, Arabia, Mesopotamia, Persia şi India.

Articolul editorial din nr. de faţă poartă titlul de «Roumania» şi este o dare de samă despre împrejurările politice din ţara noastră, în timpul cînd a apărut revista.

Autorul insistă asupra urgenţei nevoi a unei reforme politice şi stabilirii unui echilibru economic; România Mare, zice el, se găseşte în cele mai prielnice condiţiuni pentru a-şi aşeza temeliile unui mare viitor, dar prosperitatea nu va veni dela sine, fără o puternică încordare din partea ţării înseşi

---

Nepuțîndu-ne procura reviste şi cărţi englezeşti, americane, germane şi italieneşti, rubricele: „Recenzii", „Revista Revistelor", „Mişcarea intelectuală în străinătate" sînt necomplecte.

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Paul Deschanel. *La France Victorieuse*. Editura Pasquelle.

Volumul cuprinde: discursuri funebre, pagini elocvente şi pline de idei originale relative la frăţia franco-italiană, franco-romînă, armeniană etc.

J. W. Bienstock şi Ch. Martel. *Guerre et Paix*. Piesă în 5 acte. Editura Payot.

O iscusită adaptare în scenă a marelui roman a lui Tolstoi. Din lumea imensă a romanului, autorii au ales cu dibăcie situaţiile scenice caracteristice şi au scos în relief ideile filosofice şi umanitariste ale autorului.

Henri Pouvereau. *Devant la mort*. Libr. Cl. Brouiller.

Printre nenumăratele jurnale de răsboiu, ţinute la zi, ale soldaţilor francezi, acesta se distinge prin o sensibilitate delicată, jignită de ororile răsboiului, susţinută însă şi condusă de avîntul patriotic.

M. P. A. *La Roumanie en images*. Vol. I.

O serie de capitole privitoare la trecutul ţării noastre de I. Ursu, arta în Romînia de D-na Maria Bengescu, un rezumat asupra Romîniei economice. Volumul e însoţit de minunate vederi, tipuri, costume, broderii, etc.

PEDAGOGIE

Les Compagnons. I. *L'Université nouvelle* II. *Les Applications de la doctrine*. Fischbacher.

Publicaţia unei societăţi, a cărei menire este: Cît mai multă cultură pentru toţi; selecţionarea prin cultură a conducătorilor. Prezentul volum al locot. *Hébert* cere: un singur tip de şcoală secundară timp de 5 ani, gratuită, pentru toţi copiii capabili, aleşi dela 12 ani.

P. Dufrenne. *La Réforme de l'Ecole primaire*. Nouvelle Librairie Nationale.

Carte plină de idei, discutabile uneori, dar interesante, scrisă în spiritul pozitivismului comtist. Principiul dominant e necesitatea ca Francezii toţi să formeze o singură familie spirituală.

ŞTIINŢĂ

L. Blaringhem. *Les problèmes de l'hérédité expérimentale*. Un volum. Bibliotèque de philosophie scientifique. Flammarion.

Autorul studiază ereditatea normală, hybridele şi încrucişările varietăţilor, legile cronometrice ale eredităţii fluctuante.

Dr. Apert. *L'Hérédité morbide*. Un Vol. Bibliotèque de philosophie scientifique. Flammarion.

Găsim cercetate bolile familiale şi sociale: tuberculoza, sifilisul şi alcoolismul cum şi sfaturi practice pentru evitarea relelor urmări ale eredităţii morbide.

Georges Matisse. *Action de la Chaleur et du froid sur l'activité des êtres Vivants*. Ediţia Larose.

Ne arată că fenomenele vieţii sînt supuse la diferite ritmuri suprapuse şi că dacă activitatea motrice creşte cu temperatura conform legii lui Van t'Hoff şi Arrhenius, căldura însă determină şi ea o modificare a structurei granulare a coloizilor protoplasmei şi deci o încetineală a activităţilor vitale.

Compilator

BIBLIOGRAFIE

I. Botez, *Aspecte din Civilizația Engleză,* Ed. Socec, București, 1920, Prețul 14 lei.

I. Botez, *Studii și Observații,* Ed. Socec, București, 1920, Prețul 12 lei.

G. Topirceanu, *In Ghiara lor...* (Amintiri din Bulgaria și schițe ușoare), Ed. Socec, București, Prețul 6 lei.

Gromoslav Mladenatz, *Mișcarea cooperativă în orașele noastre,* București, Prețul 1.50 lei.

Asociațiile cooperative de consum.

C. Iordăchescu, *Bon de talpă,* satiră, in două acte, Botoșani, Prețul 3 lei.

Maior Virgil Cîrstescu, *Din vremuri grele,* poezii eroice, Roman, Prețul 5 lei.

V. Militaru, *Stropi de rouă,* poezii, București, Prețul 7 lei.

Ion Pillat, *Grădina între ziduri,* poezii, Ed. Socec, Buc., 1920, Pr. 5 lei.

I. Rizescu, *Improprietărirea țăranilor,* cu o anexă. Calarași, Prețul 2.76.

Savel Grosu. *O propunere în chestia impozitelor,* Iași.

G. Rotică, *Bucovina care s'a dus...* București, Prețul 4 lei.

Cintarea suferinței (1916–1917), București, Prețul 5 lei.

Eugen Relgis, *Literatura răsboiului și Era nouă,* București, Prețul 3 lei.

Dr. Ch. Laugier, *Igienă și prevedere socială,* București.

Ion Pârete—Soroca Basarabiei, *Tamara,* schițe și nuvele, Société d'Editions Levé, Paris, Prix: 10 francs.

E. Șoltuz—Rădi Romanului, *Tanti Seni,* schițe și nuvele. Idem.

L. Hortopeanu—Rădăuți, *Nebun de dragoste și foame,* roman. Idem

Valeriu Bara, *Visează pămîntul...* Orăștie, 1920, Prețul 4 lei.

Moldova dela Nistru, revistă.

Ioan Creangă, revistă.

Chestiuni Metodice, revistă pentru școala primară, lunară, abonament 24 lei anual, Craiova.

Fapta, revistă politică-socială, București.

Ideia Europeană, ziar săptăminal, București.

Revista copiilor și a tinerimii, săptăminal, numărul 75 bani. București.

Muzica, revistă pentru cultura muzicală, lunară, abonament 30 lei anual, București,

Revista de viticultură, oenologie și horticultură, lunară, abon. 30 lei anual, Chișinău.

Ilustrația neamului nostru, revistă lunară, abonament 120 anual, București.

Junimea Moldovei de Nord, revistă socială-literară-economică, bilunară, abonament 36 lei anual, Botoșani.

Lumina Creștinului, revistă lunară, abonament 10 lei anual, Iași.

Asociația pentru emanciparea civilă și politică a femeilor romîne. Buletin trimestrial. Abonament 6 lei anual, Iași

Foaia Diecezană, organul eparhiei ortodoxe romîne a Caransebeșului, săptăminală, abonament 18 lei anual, Caransebeș

Cuvînt Moldovenesc, gazeta națională moldovenească. Abonament 20 lei anual, Chișinău.

Basarabia agricolă, revistă lunară, abonamentul 36 lei anual, Chișinău.

Banca de Scont a Romîniei

Societate Anonimă

CAPITAL 60.000.000 LEI

Sediul București, Calea Victoriei 40

colț cu Bulevardul Academiei

Cu Sucursalele: Constanța, Galați, Focșani, Rimnicul-Vilcea T. Măgurele, Tulcea.

Efectuiază toate operațiunile de Bancă în general.

Cumpără și vinde tot felul de efecte publice și face avansuri pe deposit de valori.

Emite scrisori de credit pentru străinătate.

Primește depuneri de bani spre fructificare.

Se însărcinează cu ori ce fel de operațiuni de Bancă în condițiuni avantajoase.

Face operațiuni de mărfuri prin secția sa specială.

CENTRALA BĂNCILOR din PROVINCIE

Societate Anonimă

BUCUREȘTI. – STR. BURSEI, 2

Telefon 7 | 38

Adresa telegrafică: Centrobank

Consiliul de Administrație

Președinte: **I. Dumitrescu** – Birlad

Membrii: *C. Iarca*, Buzeu, *D. Stefănescu*, Focșani, *I. R. Neguț*, Focșani, *I. Dumitrescu*, Vilcea.

Administratori delegați: *Gr. Coandă, N. Protopopescu*

Primește bani spre fructificare, plătind:

4½% la vedere
5½% pentru 6 luni
6% pentru un an

Face orice operațiuni de bancă

Băncile aderente până la 1 Ian. 1920 la Centrala Băncilor din Provincie, sunt:

Banca	Moldova de jos,	Birlad	Banca	Sindicat. Agricol	Tecuci
„	Frăția,	Focșani	„	Comerțului din	Bacău
„	Oltului,	Slatina	„	Buzeului,	Buzeu
„	Romanați,	Caracal	„	de Scont din	Craiova
„	Economia,	Focșani	„	Vâlcea,	R-Vâlcea
„	Populară din	Pitești	„	Milcovului,	Focșani
„	Comerț și Agricult.	Galați	„	Bârladului	Bârlad
„	Vlădila	Caracal	„	Covurlui,	Galați

Banca Moldova de sus, Dorohoi

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații technice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească", strada Lăpușneanu, Iași.**

Institutul de arte grafice și editură „Viața Romînească", precum și revista „Viața Romînească" sînt reprezentate la București de d. D. D. Patrașcanu, Bulevardul Maria, 57.

PROSPECT-ALBUM

Epuizîndu-se complect exemplarele din Prospectul-Album al „Vieții Romînești", care a fost tipărit în 50.000 exemplare, iar cererile fiind foarte numeroase, ne-am hotărît să scoatem într'un număr redus de exemplare, o nouă ediție, pe *hîrtie satinată* și pe *hîrtie velină.*

Doritorii și-l pot procura dela Administrația Societății „Viața Romînească" exemplarul pe *hîrtie satinată cu Lei 1.50,* iar exemplarul pe *hîrtie velină cu Lei 5.*

Banii se trimit prin *mandat postal,* iar exemplarul se expediază adresantului **recomandat.**

Sub tipar:

Cyrano de Bergerac
versiune de
Mihai Codreanu

Balade vesele și triste
de
G. Topîrceanu

Umbre
de
Mihail Sadoveanu

Note și Impresii
de
G. Ibrăileanu

Povești Moldovenești
de
Radu Rosetti

PREȚUL 8 LEI

Răboji pe bradul verde
de
G. Galaction

Floarea pămîntului
de
Demostene Botez

Nuvele și Schițe
de
Ioan I. Mironescu

Jocul oglinzilor
de
Luca Ion Caragiale

Politicale
de
D. D. Patrașcanu

Institutul de Arte Grafice și editură „Viața Romînească"

1920. Anul XII. Aprilie. No. 2.

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Lăpușneanu 33
1920

VIAȚA ROMÎNEASCĂ apare lunar cu cel puțin 150 pagini.—Abonamentul în țară un an 80 lei; jumătate de an 40 lei. Numărul 8 lei.—Pentru străinătate: un an 120 lei jumătate de an 60 lei. Numărul 10 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAŢA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sint: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv sau de la No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimiţind suma *prin mandat poştal*.

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului este:

IN ŢARĂ:

Pe un an	80 lei
Pe jumătate an	40 „
Un număr	8 „

ÎN STRĂINĂTATE:

Pe un an	120 lei
Pe jumătate an	60 „
Un număr	10 „

ÎNŞTIINŢARE

Persoanele care au primit exemplarul de faţă, No. 1, al revistei „Viaţa Romînească", dar nu doresc să continue abonamentul, sînt rugate să binevoiască a-l înapoia pe adresa Societăţii „Viaţa Romînească" Iaşi, str. Lăpuşneanu 33, **recomandat,** de oarece, actualmente costul unui exemplar este prea scump pentru a ne expune la pierderi. Francarea recomandată costă 0.35 bani.

Administraţia.

„LIGNITUL“ Societate Anonimă Minieră

Bilanţ general încheiat la 31 Decembrie 1919

ACTIV *pentru perioada de lucru dela 1 Aprilie 1919 la 31 Decembrie 1919* **PASIV**

ACTIV				
Acţionari			2.700.000	—
Cassa numerar şi disponibil la bănci:	764.112	82		
Efecte publice şi cupoane	531.121	82		
Timbre pentru asigurările muncitoreşti.	2.695	05	1.297.929	19
Cărbuni predaţi C. F. R.			1.616.317	68
Cărbuni în depozit.	337.400	—		
Material de lemnărie în pădure	43.400	75		
Magazia de materiale	110.964	80	491.765	35
Maşini, vagonete, scule şi unelte	123.104	57		
Linii ferate Decauville şi aeriene	267.609	41	390.713	98
Imobile	258.200	49		
Lucrări de restaurare şi pregătire	62.050	56		
Mine şi Concesiuni	1.191.657	—	1.511.908	05
Conturi amortizate			5	—
Total lei			8.008.639	25
Conturi de ordine			1.474.325	74

PASIV				
Capital cu drept la dividend pe 9 luni	1.716.000	—		
Capital cu drept la dividend pe 6 luni	284.000	—		
Capital fără drept la dividend pe anul 1919	3.000.000	—	5.000.000	—
Fond de rezervă	404.678	79		
„ „ „ special	159.818	54	564.497	33
„ „ amortisment			732.498	69
Fisc şi redevenţe			80.604	95
Dividende neplătite			72.750	—
Diverse conturi creditoare			936.209	32
Jetoane			6.000	—
Beneficiu net			616.078	96
Total lei			8.008.639	25
Conturi de ordine			1.474.325	74

CHELTUELI *Comptul de Profit şi Pierdere încheiat la 31 Decembrie 1919* VENITURI

CHELTUELI		
Salarii, cheltueli generale şi de administraţie	1.209.430	—
Lemne de galerie şi întreţinerea căilor ferate şi instalaţiilor mecanice	441.009	0.
Impozite, redevente, stat	86.664	60
Redevenţe particulare	18.098	—
Asociaţia patronală	16.472	—
Arenzi	3.265	85
Dobinzi şi comisioane	2.934	40
Jetoane	6.000	—
Pierderi şi restanţe dubioase	434	4
Mobilier, scule, vehicule amortizate	8.007	15
Lucrări de restaurare şi pregătire amortizate	20.683	—
Fond de amortisment	87.178	—
Beneficiu net	616.078	9
Total lei	2.546.855	44

VENITURI		
Din vînzarea cărbunilor	2.451.327	50
Diverse	95.527	94
Total lei	2.546.855	44

p. Preşedintele Consiliului de Administraţie,
Mich. Gr. Popescu

Director General,
Virgil Alimăneştianu

Şef contabil,
Ştefan Mantea

Verificat cenzori: *I. Niţulescu, Max Zănoagă.*

Cu Ruşii în Deltă

Hormuz Talek

Il cunoşteam din tinereţă pe Hormuz Talek, băiaşul nostru dela baia turcească a lui Jusuf.

După zile şi nopţi de exerciţii, încrucişări în largul mării, prin ceaţa care ne pătrundea până la oase, cînd ne întorceam în port ameţiţi de legănarea valurilor, îmbicsiţi de fumul dela torpiloare, alergam cu toţii la baia turcească de pe cheiul Dunării, departe, tocmai lîngă depozitele de cărbuni.

Acolo intram pe mînile oţelite ale lui Talek—sclavul filozof dela hamam, cum îi spuneam noi; numai el izbutea să ne desfunde porii astupaţi de praful fin de cărbune, care ne tatua pielea tăbăcită de sărătura apei de mare.

Acolo, pecînd zăceam pe patul de piatră întins ca un cadavru pe masa de autopsie, priviam adesea, printre genele grele de ferbinţeala aerului supraîncălzit, chipul şi statura sclavului nostru.

Cum îl vedeam despoiat, bronzat, aşa osos şi dur, mi se părea cioplit cu dalta în granit ca o antică statue egipteană. Sudoarea c ntinuă îi topise orice urmă de grăsime, carnea se 'mpietrise; şi—în loc de muşchi—tendoane tari, noduroase ca nişte frînghii de corabie, se î tindeau sub piele, prinse pe ciolane de uriaş.

O figură prelu gă şi imobilă, smead şi spin, nasul adus în plisc de corb, nişte ochi mari, negri, de oriental, pieliţa obrazului cafenie, uscată ca un pergament.

Multă vreme n'am putut şti bine din care parte a lumii venise, din ce tulpină şi de ce lege era omul acesta.

E drept că rar poţi întîlni pe globul pămîntesc un asemenea amestic de felurite neamuri ca cel strîns la un loc pe micul petic de pămînt al Deltei,—pe limba îngustă de nisip rămas uscat între gurile bătrînei Dunări.

Ce loc avea Talek în acel mozaic de rase? Nu era alipit la nici unul din grupele ce se formau pe naţiuni, cu ceauşii lor în cap, veşnic încăeraţi în lupte între ei,—pe vremea cînd n'apucase maşinele-elevatoare să înlocuiască braţele omeneşti la munca vapoarelor din port.

Se ţinea departe Talek de toată spuma ceia care venea pe apă din răsărit şi miază-noapte, în căutarea pînii: pescari Haholi şi Lipoveni cu bărbile încîlcite, Turci calcangii, Lazi dezmăţaţi cu fesurile albe; Kurzi hărţăgoşi şi Armeni amăriţi, negri de praful

de cărbune. El nu intra în circiumele pline de marinari căzuți de băutură, și nici în cafenele, unde barcagiii greci învîrteau în fiecare noapte cuțitul ucigător și cartea măsluită. Talek nu mergea la biserică, nici la sinagogă și nici la moschee. Biserica lui era un petic de covoraș persan, așternut acolo unde-l apuca vremea. Pe el îngenunchea pios și grav, își făcea rugăciunea în legea lui, cu fața înspre Meca.

Deși era din Persia de loc, cei cițiva Persani din port se lepădau de el, șoptind că-i eretic, din secta urgisiților *Babiști*, care nu se țin pe căile arătate de marele Profet, ci merg după cuvîntul lui Ali, ginerele lui Mahomet. Veșnic tăcut, închis în sine însuși, Talek, cu aceiași mască, niciodată nu își trada cumva pornirea-i sufletească printr'o schimbare a mușchilor figurii; nepăsător și calm trecea singur prin lume așa cum era scris în cartea vieții sale.

Să spele trupuri goale la baia lui Iusuf — asta se vede era partea lui pe lume. Și resemnat, cu sîrguință, își împlinea menirea ce-i rînduise soarta.

Deși părea că'n lume nimic nu poate să-l miște sau să-l intereseze, totuși odată, cînd l-am găsit pe malul mării singur, căutînd cu ochii pierduți spre Orient, la cerul împurpurat în zare, atunci, în sara ceia, el s'a deschis inima așa de zăvorită.

Mi-a povestit multe din țara și locul copilăriei lui. Un sat aproape de Ispahan, pe drumul mare umblat de caravane, la piciorul unei stînci pe care se văd și astăzi, rămase din vremi străvechi, inscripții siriene dela Semiramiza, regina vestită a Babiloniei. Își amintea cu drag de livada de migdali a părinților, de apele albastre ale Karunului ce curge leneș printre lanuri de trandafiri și flori de iasomie.

Sătenii de prin locurile acele se hrănesc din comerțul cu fructe uscate, esențe de flori și mirodenii.

Persecuții religioase l-au silit pe ai lui să rătăcească în lume.

De treizeci și cinci de ani lucra aici, la baia lui Iusuf, să poată aduna vre-o patru mii de lei cu care să se 'ntoarcă în țara lui, pe malul Karunului cu apele albastre.

Cu banii adunați, pe care îi număra în fiecare noapte, avea să plece acum să-și împlinească visul ce-i mîngîiase viața stingheră prin străini.

Și pentru bătrîneță, în restul de zile ce mai avea din viață, era de-ajuns să aibă un petic de livadă și un lan de trandafiri ca să lucreze esențe, așa cum apucase el în vremea tinereței.

*

Războiul îi încurcase planul.

Talek, deprins să aștepte, — deciteori era întrebat cînd pleacă, răspundea cuminte: de-acum trebue să avem răbdare și tutun.

Într'o zi, pela începutul ernii, cînd vîntul tăios dinspre mare sfredelea încheeturile cocioabei, iar stropii de ploaie înghețată bă-

teau toba în singurul geam rămas la locul lui, Talek văzu doi soldați ruși adăpostiți lîngă un zid. Cum ședeau cinchiți pe vine în mantalele lor sure, țapene și ude, păreau două trunchiuri de sălcii rătezate.

I se făcu milă. Îi chemă înăuntru la căldura sobușoarei lui de tuciu. Le tăie cîte-o felie de pîne neagră. Îi cinsti pe rînd, dîndu-le cafea turcească din ibricul lui de aramă ciocănită, cît o lulea de mare.

Cu ruseasca ce-o știa din tinerețe Talek izbuti să se'nțeleagă cu cei doi soldăți. Țărani din apropiere de Harcov; înalți, spătoși, cu grumaji de taur, cu ochii albaștri limpezi, cu tuleele bălane ca un puf auriu pe fălcile lor late, blînzi și moi, — păreau niște dolofani copii de uriași.

Vorbeau moale, trăgănat; povesteau cum au fost aduși tocmai de sus, dela Riga, trei săptămîni în vagoane. La Odesa trebuia să-i îmbarce pe vapoare pentru Sulina, dar regimentul lor ceruse să meargă pe jos prin Basarabia. Mai bine, spuneau ei, să umbli pe uscat o săptămînă decît o zi pe apă, că ei nu sînt *matrozi*, sînt *pihotași*.

Deși se găseau în Delta Dunării, ei se credeau tot în țara lor, căci doar știau bine că Rusia e mare, cuprinde jumătate din toată lumea ce este pe pămînt. Dar nu puteau să înțeleagă cu nici un chip dece îi poartă dela un loc la altul; dece se bat tocmai cu frații lor, Bulgarii.

Pe cînd vorbeau, cu gura plină, nu mai slăbeau din ochi cuțitul cu care Talek tăiase pînea. Era un cuțit bun, turcesc, cu două tăiușuri și cu teacă de piele înflorită în desemnuri de mărgele mărunte. Unul din ei nu se mai putu stăpîni:

— *Krasivâi noj!* — frumos cuțit! — și-l pipăi, mîngîindu-l cu degetele aspre și groase, minunîndu-se ca un copil de-o jucărie frumoasă.

Tocmai adouazi dimineață văzu Talek că-i lipsește cuțitul lui turcesc.

La cafenea, în port, un barcagiu glumeț, aflînd de întîmplarea aceasta, începu să-l mîngîie cu glume despre Ruși: „c'așa-i felul lor, n'ai ce le face; ia să tragi cu ochiul la Rus cînd face cîte-o cruce mare și se lasă în genunchi pentru metanii, că el cu ochii se uită atunci pe sub pat să vadă nu este ceva de furat?"

A treia zi, pecînd cei doi soldați, cu ochii în pămînt, treceau pe lîngă bae, Talek îi întrebă de cuțitul cu care le tăiase pînea, mai mult ca să-i încerce.

Unul, ridicînd din umeri și răspunzînd *nisnaiu*, plecă grăbit la vale. Celălalt se opri în drum și, surizînd naiv, îi spuse ca mustrare, dar blînd, prietinește: — „Cine e de vină? Dacă n'a fost pus bine. *Esli ne horoșo lejalo*.

După cîteva zile, Talek venind din piață găsi ușa cocioabei deschisă și zăvorul scos din locul lui. Lucrurile răvășite, așternutul lipsă, pe pat mai rămăsese un mindir de pae scofîlcit și destrămat.

El își roti îngrozit ochii lui negri, ațintindu-i într'un colț al camerei unde zăcea o movilă de cărbuni. Dupăce își propti ușa c'o scurtătură de lemn, se apucă grăbit să ridice bulgării strînși grămadă. Se opri o clipă ca să răsufle ușurat numai cînd dădu la fund de lădița de lemn în care avea ascunsă toată averea lui. Era neatinsă. Talek își numără încă odată banii și îi legă cu grijă într'un ștergar pe care-l ascunse în pod sub o grindă, așa ca să nu fie văzut nici dintr'o parte.

Adouazi, la baia turcească a lui Iusuf veni amiralul rus. Kneaz, de viță împărătească, înalt de doi metri, cu pieptul acoperit de-o barbă castanie, mătăsoasă; moale și bun la inimă, dar iute și aprins la minie; striga, înjura și bătea, iar cînd se potolea îi săruta pe amîndoi obrajii pe toți care-i pocnise.

După fiecare chef năstrușnic, care ținea la *Morskoi Ciasti* —ștabul marinei—cîte-o zi și o noapte încheiată, amiralul venea să-și desmorțească oasele în aerul încălzit, la baia lui Iusuf. Lungit pe lespedea ferbinte și mulțumit de sine, el se punea la vorbă cu Talek. Îi plăcea să-și aducă aminte de vorbele persane ce le învățase în tinerețe sa, în garnizoanele din Kaucaz, pe țărmul Mării Caspice.

Talek, găsind momentul potrivit, îi spuse năcazurile cu soldații și despre lucrurile furate.

Amiralul se aprinse, ca de obiceiu, îndată, și-i spuse hotărît că în timp de trei zile hoții vor fi prinși, judecați și împușcați în piață, în fața lumii.

Spăimîntat de hotărîrea asta, Talek încercă s'o întoarcă, spunînd că e păcat să se facă moarte de om pentru atîta lucru. Dar amiralul, care din ce în ce se înfuria mai tare, striga roșu de mînie, că-i va condamna la moarte—să dea la toți o strașnică pildă pentru a curma odată pentru totdeauna hoțiile armatei.

Noroc că hoții nu s'au descoperit nici pănă azi; nimeni n'a fost împușcat și Rușii își urmau obiceiul tot ca înainte.

Într'una din zile venind iar la bae amiralul, se încercă Talek să-i amintească de hotărîrea lui, spunîndu-i că acum i s'a furat și o manta blănită. Amiralul, de data asta, i-a răspuns scurt fără a mai sta la vorbă:

„Cine-i de vină? *Esli ne horoșo lejalo!* De ce n'a fost pusă bine!".

Talek plecă tăcut capul, dar buzele-i uscate schițară un ușor surîs.

De-atunci nu s'a mai plîns la nimeni.

*

Venise primăvara.

Valurile revoluției rusești ajunseseră pănă în Delta Dunării. Într'o noapte, pe ascuns, fugise pe mare amiralul cu întregul stat major. Comitetul soldaților se instalase în palatul Comisiunii Europene a Dunării, în locul Cartierului General. La bal-

conul palatului flutura, sfîșiată de suflările vîntului, o flamură roșă în locul drapelului împărătesc al Marei Rusii.

Armata se pulveriza văzînd cu ochii. Soldații în cîrduri umpleau cheiul și străzile, hoinărind toată ziua fără nici o treabă.

Noaptea, tîrziu, se potoleau vaetele țipătoare de armonică și chiotele cîntecelor ucrainiene.

Ziua, uneori, în fața băii lui Iusuf, se formau grupuri, cu oratori în mijloc care vorbeau ceasuri întregi cu patimă aprinsă. Uneori se așezau în șir, pe marginea cheiului, sute de soldați, și se prăjeau la soare, alături, unul lîngă altul, ca un șir de rîndunele pe-o sîrmă de telegraf. Și stratul gros al cojilor de semințe de floarea soarelui creștea pe cheiu din zi în zi.

Talek, veșnic același, tăcut și demn, privea cu nepăsare la toată lumea asta așa de zgomotoasă. I se păreau copii gălăgioși, rămași fără stăpîni, lăsați de capul lor.

Știri groaznice din Sevastopol veneau din cînd în cînd. Soldații începeau să-și ucidă ofițerii. Pe unii îi ancorau pe fundul mării cu greutăți la picioare; pe alții îi ferbeau, aruncîndu-i de vii în căldările vapoarelor.

L-am revăzut pe Talek tocmai în ziua în care cruzimile începuseră și 'n portul nostru.

Fusese ucis un locotenent tînăr, pentrucă nu voise să-și scoată epoleții și le spusese: „sclavi revoltați".

Îi zdrobiseră capul cu lovituri de paturi de pușcă.

Mă oprisem în dreptul lui Talek, căci auzisem că-i gata de plecare. Un automobil elegant trecu în zbor pe lîngă noi; tolăniți pe pernele de piele, ședeau patru marinari ruși.

— Vezi! ei patru l-au ucis pe ofițerul cel tînăr; de azidimineață se plimbă prin oraș ca să-i vadă toți ai lor și să-i laude.

Curios să știu ce gîndea Talek de cele ce vedea în jurul lui, începui a-l ispiti, întinzîndu-i un pachet de țigări.

Nici un semn de revoltă sau de indignare nu surprindeam pe figura lui. Aceiași palidă față, calmă și imobilă.

— Nu sînt așa de răi; mai mult copii fără minte,—începu Talek, ștergîndu-și țigareta lui de trestie afumată. Dar ai să spui că ei nu mănîncă numai sămînțe de floarea soarelui, ci uneori beau și sînge de om, ca azi dimineață. E drept, dar vezi, să știi dela mine, că omului îi e greu până se spurcă la sînge, că pe urmă nu mai simte nimica. Ori un pui de găină, ori un om, tot una este.

Mai adineaoarea am stat de vorbă cu unul din ai lor care-mi spunea din toată inima că de-acum lumea e slobodă să facă ce voește, că dreptatea și fericirea s'au coborît pe pămînt. I-am povestit și eu o pildă veche, să tragă învățătură.

Ci-că o pisică proastă și lacomă de carne s'a pus să lingă o pilă. Și cînd a dat de gustul sîngelui cald și roșu, s'a pus pe lins cu poftă, crezînd c'a dat de carne. Tîrziu, cînd își simți limba rînită în gură, văzu că și sîngele și carnea erau din trupul ei.

„Vezi că ei vor ceva, dar nu știu ce anume. Li se pare că

dacă au schimbat legea, au schimbat şi lumea. S'a prefăcut cumva sufletul omului? S'a răsădit ceva, acolo, în inima lui? Ce-i în puterile omului? El e o jucărie, un nimic, iaca ce-i..." şi Talek sfîrşi, arătînd cu mîna spre mucul de ţigară ce-l aruncase în apa Dunării, care curgea nepăsătoare, purtîndu-l la suprafaţa valurilor în drumu-i lunecos spre mare.

Plecarăm amîndoi încet, de-alungul cheiului, înspre un vapor mare acostat la debarcader. Era Beolorosia. Cu el avea să plece Talek adouazi spre sară, direct la Trebizonda, şi de-acolo pe uscat în patria la care visa de-atîta amar de vreme.

Ne-am înţeles ca adouazi dimineaţă să vie pe la mine să-i dau o provizie bună de pesmeţi şi tutun, să aibă pe tot timpul drumului.

A venit adouazi, dar tocmai subsară. Pecînd mă grăbeam să-i pregătesc provizia, Talek mă apucă blajin de mînă spunînd, încet şi rar: „Nu e nevoe... Nu plec... că mi-a furat toţi banii..."

— Cum? Cînd? Cine? strigai răstit, privind nedumerit în ochii lui.

Cu acelaşi glas potolit, cu aceiaşi privire rece şi faţă imobilă, Talek îmi lămuri în scurt cum se 'ntîmplase faptul.

In dimineaţa aceia, pecînd el se afla la Consulat să-şi scoată paşaportul, o patrulă de cinci soldaţi ruşi luase la percheziţionat în şir toate casele din mahalaua lui. Cînd s'a întors acasă, n'a mai găsit legătura cu banii, ascunsă în pod sub grindă.

Se vede că-l pîndise cineva.

La poliţie şi la garnizoana romînă i s'a răspuns limpede că împotriva Ruşilor nu pot face nimica.

— Hai cu mine, acum, la Comitetul rusesc.

Şi plecarăm însoţiţi de un caporal romîn, care ştia să vorbească bine ruseşte. Intrăm în palatul Comisiunei Europene a Dunării, unde se instalase Comitetul soldaţilor ruşi. Uşa de jos greoae, monumentală, nu mai avea nici un geam întreg. Pe scări şi prin săli, nemăturate de luni întregi, foiau soldaţii, vorbind în gura mare.

Comitetul, care lucra în sala de biliard, abia se sculase din somn, — căci, după obiceiu, ţineau şedinţe noaptea, discutînd până spre dimineaţă, şi ziua dormeau toţi.

In sală plutea un nour albăstriu de fum de tutun, într'un aer închis, înecăcios şi acru. In jurul biliardului, transformat în masă de ceai, şedeau vre-o zece soldaţi cu tunicile deschiate, cu şăpcile pe ceafă.

La mijloc un samovar uriaş forfotea cu zgomot pe postavul verde, ars de mucurile ţigărilor.

Intrebăm de domnul Preşedinte al Comitetului. Ne îndreaptă în camera din fund.

Pe o sofa de catifea verde sta lungit un soldat, învelit în manta, cu nişte cisme mari de iuft pline de noroiu. Preşedintele dormea sforăind tare, avînd drept căpătîiu o movilă de bande de mitralieră. Ne oprim; cînd un soldat ne spuse că putem vorbi

cu tovarăşul Balabanof, Comisarul General al Guvernului Sovietelor pe lîngă armata rusă din Deltă. Ingropat într'un fotoliu enorm, din care curgeau cilţii, căci îmbrăcămintea de piele fusese tăiată, şedea domnul comisar general al guvernului. Mi s'a părut un copil îmbrăcat în glumă c'o manta mare, aspră, soldăţească. O figură blîndă cu nişte ochi albaştri, obosiţi. Mai tîrziu am aflat că domnul Comisar General, nu era decît elev în clasa a cincea la şcoala comercială din Odesa.

Ne-a ascultat cu multă răbdare pecînd îşi juca în palmă nişte sămînţe de floarea soarelui; dar la urmă ne-a întrebat scurt: „Cu ce puteţi dovedi că soldaţii noştri au furat banii?"

Ii lămurim că nu putem dovedi încă, dar cerem să se facă cercetări.

Foarte încurcat, Comisarul Guvernului ne răspunse, strîngînd din umere, că nu poate face nimic; e prea tîrziu, că soldaţii bănuiţi s'au îmbarcat deja pe vaporul Beolorosia, care a şi început manevra de plecare.

In capul mesei sta un soldat mai în vrîstă, spătos şi posac, c'o falcă de granit, c'un smoc încîlcit de păr balan eşit la tîmpla stîngă de sub şapca turtită pe-o ureche. Ne urmărise toată convorbirea pecînd îşi bea nervos ceaiul. Dupăce rosti de cîteva ori răguşit *nicevo, nicevo*, îşi pironi ochii tulburi spre Talek strigîndu-i răstit: „Cine-i de vină că s'au furat banii? *Esli ne horoşo le dlo!* De ce n'au fost puşi bine!"

Fără a descleşta gura, Talek îl fulgeră c'o privire tăioasă. Şi pe figura lui, cea veşnic imobilă, flutură o clipă numai un surîs amar... de dispreţ sau de compătimire.

Nu mai era nimic de făcut. Ne-am scoborît pe cheiu. Soarele asfinţea. Pe sub ochiul roşu, obosit, al farului care-şi începuse clipirea-i regulată, trecea umbra unui vapor, lunecînd uşor în largul mării. Era *Beolorosia*. Părăsise portul, croindu-şi drumul întins spre Trebizonda.

Pe cheiul de piatră, în negurile sării, răzămat de parapet, Talek a rămas mult acolo, tăcut ca totdeauna, închis în sine însuşi, privind lung la vasul care se pierdea spre Orient, sub cerul luminos ca de opal.

Tîrziu, cînd portul adormise şi marea se legăna încă în adierea nopţii, Talek se îndreptă singur, încet, înspre casă — înapoi la locul unde soarta îl întorcea din nou.

Ca un filozof stoic mergea în lungul cheiului pustiu, călcînd rar şi sigur. Fără a şovăi o clipă se întorcea resemnat şi demn, căci purta închis în sine însuşi secretul acelei suverane înţelepciuni ce trebue să stea la temelia vieţii.

1917, Sulina.

Jean Bart

PUTREZIM...

Se lasă piclă deasă peste cîmpuri,
Şi'n noi, şi peste noi mereu se lasă;
Pe ulițile 'nguste şi pe casă
Tot cerul năvăleşte în răstimpuri.

Din ramuri negre picuri mari de apă
Preling un plînset dureros şi mut,
Pe frunza neagră care a căzut,
Peste pămîntul umed ca o groapă.

Pe banca veche unde-am stat cu ea,
Din nucu'nalt şi singur şi pustiu,
Ca pe capacul unui mic sicriu
Plîng ramuri goale, în tăcerea grea.

Şi putrezeşte parcă'ntreg pămîntul,
Nici soarele nu-apare, nici n'apune.
Stau neclintiți copacii de cărbune
De teamă, parcă, să nu-i sfarme vîntul.

Şi pretutindeni ca'ntr'un țintirim,
Mai goi de visuri, mai săraci de viață,
Inmormîntați în toamnă şi în ceață,
Putrezim!...

SINGURATATE

Sînt singur. Intr'o linişte adîncă
Urechile-mi vuesc necontenit,
Ca nişte scoici ce poartă vuet încă,
Din mările în care-au viețuit.

Te caut, draga mea, halucinat,
Strîngînd crispate degete de orb,
Şi'n întunericul ce s'a lăsat
Simt umbra ta de-asupra ca un corb.

Te caut iar, cu brațele întinse,
Dar mă lovesc de cer ca de-un tavan,
Şi-mi strîng atunci privirile învinse
Şi obosite de atîta van.

Amurgul m'a închis ca 'ntre zăbrele
In razele înfipte 'n Asfințit;
Strîng sîngerate degetele mele
De zările în care m'am izbit.

Mă'nconjoară-o tristeță infinită,
Şi noaptea cade peste mine iar,
Ca haina gravă, largă şi cernită,
Pe caii dela carul mortuar.

Demostene Botez

Metafizica şi legitimitatea ei

Se păstrează încă numele de metafizică — deşi oarecare discredit îl înconjoară — pentru acele speculaţii ale gîndirii, care năzuesc să pătrundă izvoarele supreme ale universului şi să determine legile fundamentale ale desvoltării lui. Neapărat că discreditul acesta îl datoreşte tocmai speculaţiunilor cărora a servit de etichetă. Dar cum se întîmplă adesea, numele a eşit mai compromis decît speculaţia însăşi. Şi lucrul nu este greu de explicat. Numele, osebit de activitatea mintală pe care o exprima, a rămas legat şi de rătăcirile pe care le-a avut în multe rînduri această activitate. Ba cum rătăcirile sînt în deobşte mai vizibile, a rămas mai legat de ele, decît de ceiace era legitim, raţional şi nepieritor în acea manifestare a spiritului nostru. Nu e de mirat că o parte din acei care continuau să preţuiască valoarea acestor speculaţii înalte, s'a gîndit totuşi să le separe de acel nume care evoca atîtea greşeli. Se pare însă că numele de metafizică a trecut de primejdia cea mare, biruind pe toate concurentele, mai mult sau mai puţin barbare, care se propuneau în locul lui. Astăzi el supără în orice caz mai puţin decît cu cîteva decenii în urmă...

Dar evident, nu schimbarea de nume a fost criza de căpetenie prin care au trecut şi — în oarecare măsură — trec şi acuma, cercetările cu caracter metafizic. Au fost şi sînt încă persoane şi din acelea care au drept să vorbească în numele intelectualităţii, care susţin zădărnicia tuturor speculaţiunilor care depăşesc hotarul faptelor pozitive, pe care le constată şi le coordonează ştiinţile exacte. După aceştia operele metafizice nu pot fi decît lucrări de imaginaţie, în cel mai bun caz de valoare literară, fără să poată revendica vreodată pretenţii ştiinţifice serioase. Aceasta o susţin nu numai scepticii de formă radicală, ci şi cugetători din aceia care recunosc într'o largă măsură posibilitatea noastră de a cunoaşte şi stabili adevărul, bine-înţeles limitîndu-ne la terenul strict observabil, — aşa zişii pozitivişti. Faţă de această atitudine şi din cauza ei, valoarea speculaţiilor metafizice a căpătat un caracter de controversă şi de aci întrebarea pe care trebueşte „in

limine" să o discute şi cei mai calzi partizani ai cercetărilor metafizice, anume: *Este metafizica posibilă, care sînt drepturile şi temeiurile sale?*

Cînd vom răspunde în primul loc că cercetarea metafizică este o adîncă trebuinţă a sufletului, vom trece cu vederea faptul — netăgăduit de altfel — că ea rămîne în orice caz o înclinare puternică a naturilor romantice, faţă de care problemele metafizice exercită o atracţie similară cu acea a nopţilor cu lună sau a vechilor castele depe vîrfuri de stînci. Căci oricît de mare ar fi numărul acestor persoane, dreptul de a exista al metafizicei ar fi încă precar, dacă ea nu ar răspunde unei nevoi mai generale, întrucît stăpîneşte atît spiritele rafinate cît şi minţile celor inculţi. Nevoia de religie a poporului de jos este în genere recunoscută. Dar ce este religia în bună parte, decît o metafizică rudimentară primită dela tradiţie şi complectată poate şi cu unele reflecţii personale?

Trebuinţa de metafizică rezultă atît dintr'o necesitate teoretică pecît şi dintr'o trebuinţă practică. Necesitatea teoretică se traduce prin tendinţa către unitate. Ştiinţile care coordonează laolaltă grupe mai mult sau mai puţin vaste de fenomene, ce urmăresc oare alta decît să unifice aceiace la prima vedere apare disparat şi desbinat? Fiecare din ele se ocupă însă numai de cîte o categorie de lucruri şi de fapte, aşa că unificările lor rămîn parţiale. Aceiaşi năzuinţă care a operat la ele, ne mînă însă mai departe, împingîndu-ne să realizăm unificarea totală, coordonarea într'un întreg armonic a tuturor fenomenelor lumii, urcîndu-ne pentru aceasta spre cauza cauzelor, fundamentul fundamentelor şi legea legilor. Imboldul sufletesc al metafizicii este deci identic cu acela din care s'au născut toate ştiinţile positive, şi scopul ei e să înfăptuiască în total aceiace ştiinţele au realizat şi realizează în parte. Şi fiindcă am spus că trebuinţa metafizică aparţine şi minţilor rămase străine de cultura ştiinţifică, e bine să amintim că omul cît de simplu, cît de legat de preocupări mărunte şi cît de ţintuit într'o rază limitată, privind cerul şi pămîntul şi cercetînd involuntar zările îndepărtate, tot va căuta şi el *o înţelegere de ansamblu*, indiferent de forma în care se va mulţumi să o aibă.

Afară de străduinţa teoretică, ceiace îmboldeşte către o concepţie metafizică este şi activitatea practică. Omul îşi dă în mod natural sama că toată conduita lui se poate preschimba după cum universul este, în sine, bun sau rău, după cum are sau nu are un scop, după cum e un mecanism orb sau are un stăpîn cîrmuitor. Această atîrnare a conduitei sale de natura şi valoarea lumii înconjurătoare, îl împinge pe fiecare să speculeze cu mijloace oricît de puţine asupra rostului acestei lumi, să aibă o metafizică aşadar. Omul simplu nu se deosebeşte în această privinţă de acel instruit, şi o dovadă a amestecului metafizicii în conduita practică a marei mulţimi e, de exemplu, frecventa chemare a lui Dumnezeu, ca martur la ce se spune ori la ce se

făptueşte. De acest lucru se servesc atîtea instituţii care uzează de formula jurămîntului şi de invocarea divinităţii în scop de a determina un anume fel de conduită ş'a înlesni o anumită manifestare.

Aşadar toată fiinţa omenească, teoretică şi practică, mînă către metafizică şi această fatală năzuinţă nu se poate opri cu ordonanţe poliţieneşti. Protestarea pozitivismului şi încercarea sa, cu orice fel de argumente, de-a stăvili această pornire sufletească, nu poate avea nici un succes. Problema metafizică, de care pe lîngă temeinice interese intelectuale se mai leagă şi atîtea preocupări morale, ne domină şi ne chiamă, iar valul sufletului nostru ce se ridică înspre ea, nu este coloana unui joc de ape, a cărui suire s'o poţi opri oricînd, ci mareea care se înalţă, atrasă invincibil de astrul de pe cer...

Că vor fi pe ici pe colo persoane care să poată asculta de interdicţia pozitivismului şi să se împace lesne cu ea, desigur nu o contestăm. Sînt şi vor fi oameni pe care îi pasionează mărunţişurile într'atîta încît se dispensază de chestiile mari, oameni din clasa acelui tip dintr'un roman celebru, care—călătorind în Italia—nu avea timp să contemple cerul şi marea albastră, ocupat să-şi complecteze vasta sa colecţiune de cutii de chibrituri, de forme cît mai variate... În genere însă omul e animal metafizic, şi e de semnalat—fapt caracteristic—că mulţi adepţi de-ai pozitivismului au făcut metafizică ocultă şi s'au supus consemnului doctrinei într'un chip cu totul relativ...

Odată recunoscîndu-se caracterul inevitabil al preocupărilor metafizice cu neputinţă de-a le stirpi din sufletul omenesc; odată trebuind să acorzi fiecăruia dreptul de a-şi căuta, *măcar pentru sine*, soluţiuni la acele mari întrebări; odată ce nu poţi să nu îngădui metafizica, cel puţin ca îndeletnicire privată, sustrasă controlului celorlalţi,—se pune această întrebare:

Oare pe baza unei ştiinţe pozitive vaste, a unor cunoştinţi variate şi cu sprijinul unei metode riguros controlată, nu vom parveni să facem afirmări metafizice mai solide decît întîlnim în metafizica impusă prin sfîntul botez sau în acele speculaţiuni lăsate la discreţia fiecăruia, la puterea lui proprie de judecată şi potrivit cu stocul său de cunoştinţi? Şi atunci nu este mai bine să se admită oarecum oficial metafizica, legitimîndu-se cu aceasta o disciplină la care vor lucra specialişti ca la oricare alta, înarmaţi nu numai cu dorul de a şti, ci şi cu talentul şi pregătirea cuvenită, putînd să împartă şi altora rezultatele meditaţiunii lor, care oricîte neajunsuri ar fi să aibă, tot vor fi de-o calitate superioară acelora pe care şi le-ar făuri fiecare, lăsat la propriile sale mijloace, la propria sa nepregătire şi la propria sa insuficienţă? Căci oricît de inaccesibile ar fi adevărurile căutate, tot se vor întrezări mai clar, şi îţi vor apărea mai just, înălţîndu-te pe umerii tuturor cunoştinţelor ştiinţifice, coordonate laolaltă, şi servindu-te de un bun aparat de exploraţiune, decît redus la ajutorul unor observări fugitive, a unor cunoştinţe fragmentare, şi-a unei me-

tode nesigure,—ceiace alcătueşte îndeobşte bagajul spiritual al celor mai mulţi. Oricine va voi să analizeze lucrul cu nepărtinire va trebui să convină, că odată ce nu se poate renunţa la o speculaţiune—să-i zicem grea şi aventuroasă—cel puţin să se încerce cu maximul de pregătire şi de înarmare, căci poate tot o să iasă ceva. A zice că ţelul metafizicii e *absolut* inaccesibil—de unde s'ar conchide zădărnicia oricărei cercetări—e a face o afirmaţie care are nevoe de dovadă, căci din însuşi faptul că problema metafizică *ni se pune*, asta înseamnă că nu ne lipseşte un oarecare contact cu ea.

Neapărat că pozitiviştii combat metafizica nu fără argumente şi nu fără unele motive importante. Aşa ei relevă bunăoară neajunsurile pe care le-au căşunat în multe rînduri speculările metafizice, cercetărilor de ştiinţă pozitivă. Doctrinele metafizice nu erau decît un mănunchiu de idei preconcepute, care împedecau exacta constatare a faptelor şi înăbuşeau adevăratele mărturii ale acestora. Progresul ştiinţilor pozitive—acesta e un fapt indiscutabil—a avut adesea ca primă condiţiune, desbărarea de idei metafizice, elaborate de dialectica spiritului nostru. Numai aşa a devenit cu putinţă nepărtinitoarea examinare şi corecta observare a diferitelor fenomene.

Dar de aci ar urma o singură concluzie necesară:

Eliminarea metafizicii din conţinutul ştiinţilor, iar nu şi din acel al preocupărilor noastre.

Şi poate chiar nici atîta. Căci nu există ştiinţă fără o parte mai hipotetică şi mai generală,—iar această parte se înfăţişează într'un veşmînt care nu se prea deosebeşte de acela al ideilor metafizice. Dacă speculaţia metafizică a dăunat uneori ştiinţilor pozitive—cum e cazul de pildă cu filozofia Hegeliană—aceasta fiindcă în loc să purceadă din fapte, venea să se impue şi să constringă faptele. Aşa dar nu atîta fiindcă era metafizică, ci pentrucă era o metafizică greşită. Ideia eronată—dînsa—este vrăjmaşa ideii exacte, dar nu orice eroare are caracter metafizic, după cum nici orice metafizică nu urmează să fie eronată.

Nu este deci corect a se pune totalitatea erorilor care au stînjenit mersul ştiinţii în socoteala metafizicii şi a face cu aceasta din metafizică o fază mai primitivă a cugetării, menită a fi înlocuită cu vremea de ştiinţa pozitivă. Această concepţiune pe care a susţinut-o mai cu relief ca alţii Auguste Comte nu poate să stea în picioare. Dacă s'ar mai putea susţine o altă idee a filozofului francez, care a afirmat totodată că metafizica reprezintă în rîndul ei o formă mai avansată a concepţiilor religioase şi că, odată cu progresul cugetării, metafizica înlocueşte teologia,—dacă se mai poate susţine aceasta, *întrucît metafizica îşi însuşeşte obiectul de cercetare al teologiei*,—în nici un caz nu se poate crede că ştiinţele pozitive vor înlocui metafizica întrucît obiectul acesteia rămîne în afară de ţinutul ştiinţilor pozitive.

Afară de aceasta, ştiinţa pozitivă departe de a pune capăt metafizicei—îi dă necontenit elemente pentru prosperitatea ei. Ori-

ce descoperire științifică mai importantă deschide un fel de perspectivă nouă pentru înțelegerea lumii și-a vieții. Sînt fapte pozitive care vin cu un nimb de raze ce te invită să le urmărești cît de departe, și mai departe de locul până unde le urmărește știința însăși, chiar în partea ipotetică a ei. Osebit de aceasta orice progres al științii este un triumf al unificării, și deci un îndemn puternic în năzuința de-a unifica.

Continuitatea care se găsește între cercetările științifice propriu-zise și acele de natură metafizică este așa de netăgăduită, încît ne explicăm pentruce atîția oameni de știință exactă au alunecat pe nesimțite în ținutul metafizicii. Unii au recunoscut-o, alții nu, continuînd să facă războiu de exterminare unor speculații de care totuși nu erau străini. Cînd de pildă atîția naturaliști reproșează meditațiilor metafizice că au născocit „fantoma unui suflet imaterial", obiectîndu-le că totul în natură este numai „molecule și atome", — cu aceasta ei fac tot o afirmație de metafizică, întrucît se pronunță asupra ultimelor elemente ale existenței. Așa că de foarte multe ori nu se combate metafizica, cu argumente care-i ruinează principiul, ci pur și simplu se combat afirmații metafizice cu alte afirmații tot de natură metafizică, deși adesea acestea își ignorează propriul lor caracter. Foarte mulți adversari ai metafizicii sînt metafizicieni involuntari, dupăcum de foarte multe rînduri ei sînt și autori de metafizică foarte slabă și excesiv de unilaterală. In mod frequent oamenii de știință, pecît sînt de prudenți și de temeinici în cercetările specialității lor, pe atîta sînt de superficiali în generalizările lor filozofice, în care strămută instantaneu și brutal concluziile acelor specialități. Iar acest diletantism metafizic poate fi, pe lîngă toate celelalte motive arătate, o nouă rațiune pentru a se cere recunoașterea formală și cultivarea cu toate garanțiile de cunoștință vastă și variată, a acelei discipline pe care o reclamă sufletul nostru setos de cunoaștere completă, — a acelei discipline căreia, în lipsă de alt nume, să-i zicem tot metafizică.

Adversarii metafizicii s'ar putea împărți în două categorii: acei care consideră problemele ei ca o invențiune de lucruri inexistente și alții care le socotesc reale, dar depășind puterile spiritului nostru. Până acuma am răspuns mai mult celor dintâiu, arătîndu-le pedeoparte caracterul inevitabil al cercetării metafizice (ceiace îi conferă cel puțin un drept moral de existență) și — mai presus de toate — dovedind că problemele metafizice, deși referindu-se la o regiune mai neguroasă decît acea a știinților pozitive, se pun în acelaș mod, izvorăsc din aceiași nevoe și nu sînt decît o prelungire naturală a chestiunilor de știință pozitivă.

Nu putem însă trece cu vederea un argument al adversarilor de a doua categorie, desigur cel mai serios din toate cîte s'au adus. Anume: *Existența limitelor puterii noastre de a cunoaște.*

Cînd e vorba de semnalarea limitelor și a consecinții limitelor, pozitiviștii pot invoca și chiar invoacă autorități în afară de

școala lor și 'n primul rînd pe aceia foarte mare a lui Kant. Ca'n foarte multe alte chestii filozofice, Kant a fost și 'n privința limitelor un inovator. Nu doar că ar fi fost cel dintâiu care să fi semnalat adevărul că mintea noastră nu are puterea de a cunoaște toate și de a pătrunde tot. Caracterul limitat al priceperii noastre — cu toată confiența superbă a celor mai vechi sisteme de cugetare — a fost un lucru simțit de-acapul și înțeles, din primul moment. Și nu numai de spirite adînc meditative, dar și de altele mai puțin. Aș putea, cred, aduce — între altele — ca o plastică dovadă a acelui simțămînt și *faptul venerării nebunilor, considerați ca agenți ai divinității,* pe care îl întîlnim în vechime. Această venerațiune să nu fie și dînsa un semn al convingerii, că cu legile *normale* ale minții noastre nu putem pătrunde adevărurile cele mai adînci, o astfel de pătrundere, presupunînd o *altă* funcționare a spiritului, așa dupăcum au aerul să înfățișeze aceia la care s'a deranjat mecanismul mintal obișnuit?

Meritul lui Kant a fost de-a aduce problemei un grad superior de precizare, de-a fi căutat să determine mai limpede ce se poate și ce caracter are aceiace se poate ști, sporindu-se — printr'o astfel de delimitare — puterile de lucru și de înfăptuire ale unui cuget care se cunoaște pe sine. Căci poate fi exact că adevărata virtute și desăvîrșita frumusețe sînt acelea care se ignoră, — adevărata știință însă, ar fi aceia care se cunoaște și are o idee cît mai precisă de ce este și de ce nu e!

Sprijiniți cu deosebire pe celebra critică a lui Kant, adversarii metafizicii afirmă imposibilitatea de-a putea da soluții valabile unor probleme care se raportă la un ținut inaccesibil spiritului nostru. Căci noi nu putem cunoaște decît „aparențele" lucrurilor și pe acestea le studiază științile speciale. Esența lor și ultima lor realitate pe care metafizica năzuește a o studia, — aceasta ne scapă cu desăvîrșire și nu putem avea despre dînsa o cunoștință cît de aproximativă. Nu doar că terenul speculărilor metafizice ar fi himeric și imaginar. El există, dar nu ne este îngăduit nouă să luăm vre-un contact. In Evul mediu, nu se tăgăduia — ca astăzi — existența diavolului; dar era mare vină să intri în legături cu el! Pentru cine își dă samă de limitele cugetului nostru și de ce e dat lui să înfăptuiască, a încerca să faci metafizică ar fi tot un fel de păcat.

Cu tot ajutorul pe care pozitiviștii îl au dela autoritatea lui Kant, totuși teoria lor antimetafizică, potrivit cu care trebuește să ne mărginim la fenomene sensibile și la relațiile lor, căci orice încercare de a trece mai departe nu ne va duce la nici o cunoștință serioasă, — această teorie se poate combate și critica.

Putem obiecta concepțiunii kantiane că nu se poate trage *brusc* o limită între ceiace se poate și ce nu se poate cunoaște. Dela ținutul conștiinții posibile la acel al ignorării definitive există o lentă și gradată transițiune. Pornind dela faptele concrete, luminoase prin evidența lor intuitivă, și înaintînd spre regiunea întunecată a izvoarelor existenții, *către care ne mînă dealtfel a-*

cele fapte înşele, trecem printr'o serie de etape din ce în ce mai nesigure, din ce în ce mai hipotetice, însă în nici un caz egale cu ignoranţa.

Pentruca să se poată constitui în chip consequent o doctrină antimetafizică şi ca să poţi stăvili cu toată autoritatea avîntul spiritului nostru pe acel drum al conjecturilor explicative, trebueşte neapărat curajul de a interzice cugetării *absolut orice depăşire*, dincolo de lumea experienţii sensibile.

Acest lucru l-au înţeles de altfel mulţi pozitivişti, cu deosebire dintre cei mai noi, susţinînd necesitatea de a se elimina din conţinutul cunoştinţii valabile, tot ce este adaos mintal, tot ce este complectare sau întregire a datelor sensibile, preconizînd astfel o cunoştinţă pe care ar constitui-o excluziv şi strict „experienţa pură". E teoria de care se leagă numele lui Avenarius şi Mach, credincioşi dealtminteri spiritului lui David Hume.

Dar nu a fost greu ca prin aceasta să se remarce, că aşa se nimiceşte nu numai metafizica, dar şi ştiinţa pozitivă, — căci nu poate fi vorba de o ştiinţă în adevăratul înţeles, fără „complectări" şi „interpolări" în lanţul fenomenelor experienţii, care se înfăţişează veşnic cu lacune şi apare numai în formă de fragment. Şi dacă odată ai admis *complectarea* — şi trebueşte s'o admiţi — atuncea unde ai să te opreşti, şi după ce criteriu te opreşti? Dacă este dar voe să depăşeşti faptele o bucată, dece n'ar fi să mergi şi mai departe? Ori interzici desăvîrşit orice depăşire şi-atunci renunţi şi la ştiinţă; ori o îngădui şi atunci nu mai poţi stabili o limită de principiu, *rămînînd ca margina speculaţiunii să ţi-o hotărască numai imposibilitatea materială de a mai înainta*.

Dacă odată ai admis principiul eficacităţii aburului şi te serveşti de el la maşina de treer, de ce nu l-ai admite şi pentru alte înfăptuiri mai îndrăzneţe, la maşini care să sue munţi, să coboare prăpăstii, să străbată distanţele cele mai mari? Altă limită nu-i mai poţi pune, decît obstacolele *materiale* de care eventual se va izbi! Şi faţă de perspectiva acestora, în loc să-i pui în prealabil o graniţă descurajantă, de-o mie de ori mai bine să-l laşi să încerce înfrîngerea sau ocolirea lor abilă, pe care luptîndu-se, poate tot o va realiza în parte, rămînînd să se oprească atuncea cînd toate silinţele şi tot meşteşugul se va lovi de-o absolută imposibilitate de fapt. Ceiace te apără de rătăciri şi iluzii este busola metodii, nu semnul unei pietre de hotar!

Dar se va zice, toată cunoştinţa noastră este relativă şi se rezolvă într'o ţesătură de relaţiuni. Nu poate fi vorba — şi aceasta se poate stabili a priori — de o cunoştinţă a absolutului. De aceia nu se poate serios admite speculaţia metafizică, îndreptată prin definiţie, către absolut. Aşa îşi legitimează, în esenţă, pozitiviştii interzicerea cercetărilor metafizice şi în chipul acesta s'ar stabili fundamentala lor heterogeneitate faţă de cercetările de ştiinţă pozitivă, îndreptate cu toatele în cîmpul explorabil al fenomenelor relative.

Decît aici se făptueşte o eroare. Este o profundă neexacti-

tate să se conceapă existenţa cu lumea fenomenelor relative *de-o-parte* şi cu absolutul de *altaparte*, aşa ca să se creadă că cineva s'ar putea ocupa perfect de relativ, neglijînd cu totul realitatea absolută, dupăcum cineva poate să lucreze într'un lan de grîu, fără să treacă alături într'o dumbravă, rămînînd la linia de demarcaţiune, unde sfîrşeşte una şi începe cealaltă. Dar nu în modul acesta — ca două ţinuturi învecinate — trebue conceput raportul dintre relativ şi absolut, ci cu totul altfel. *Absolutul este implicat în relativ*. Ei se găsesc pretutindeni *împreună*. Existenţa cea mai relativă — să zicem o senzaţie oarecare: o coloare, un sunet, un parfum — implică un absolut care se semnalează prin aceia, că nu identificăm nimeni o sensaţie, din momentul ce o recunoaştem ca atare, cu o vedenie, ci o atribuim unui corp ce există aevea. Absolutul şi relativul neavîndu-se între ele ca două ţinuturi separate, care ne-ar procura de-oparte unul cunoştinţe de *pure relaţii* şi celelalte cunoştinţe de pur absolut (în ipoteza că asta ar fi cu putinţă) situaţia respectivă a ştiinţelor pozitive şi a metafizicii trebueşte concepută altfel. *Ştiinţa şi metafizica făuresc icoane despre aceiaşi sau aceleaşi realităţi. Dar ştiinţa le făureşte cu mai mult relativ şi cu mai puţin absolut (punînd accentul pe înfăţişarea lor sensibilă), pecînd metafizica le alcătueşte, în orice caz tinde să le alcătuiască avînd un maxim de absolut şi un minim de relativ (punînd accentul pe substratul lor suprasensibil.)* Nu avem deci o deosebire de domenii, ci de punct de vedere; şi am putea zice nu de natură, ci de grad. Pentru aceasta nu se poate pune — cum am arătat şi mai înainte — o graniţă bruscă între una şi cealaltă — deşi la un moment precizia ştiinţifică poate înceta — şi dacă ştiinţile au dreptul să existe, acest drept îl poate revendica şi metafizica. *)

Neapărat acum că pentru motive lesne de înţeles, conceptele şi icoanele metafizice vor avea ceva vag şi neprecis, ceva insezisabil, ceva străin de plastica concretă. Să remarcăm însă că şi conceptele ştiinţifice, cu cît sînt mai adînci şi cu mai vaste puteri de explicaţiune, cu atîta se îndepărtează de intuiţia concretă. Evident că vibraţiunile de eter care explică lumina sînt mult mai puţin concrete decît raza luminoasă însăşi. Virtutea explicativă pe care o posedă un concept oarecare nu stă în raport

*) Un exemplu de gradare a quantumului de relativ şi absolut în conceperea unei realităţi oarecare poate fi următorul:

Considerînd un corp cu coloarea sa determinată, pe care o recunoaştem ca o proprietate a lui, îl concepem cu un maxim de relativ şi un minim de absolut;

Socotind corpul ca fiind alcătuit numai din întindere şi mişcare — aşa cum făceau Galileu, Descartes, Locke (în timp ce coloarea n'ar fi în fond decît o specie de mişcare), — însemnează a creşte într'o privinţă doza absolutului şi-a micşora pe-a relativului;

Iar a face din corp un simplu centru de forţă — ca Leibniz — în timp ce întinderea însăşi devine un derivat al forţii, însemnează a spori şi mai mult quantumul absolutului, fără bine-înţeles a suprima complect relativul, ceiace este tot imposibilitate. Inutil să adaug că această diminuare a relativului, n'o încearcă numai metafizica, ci o începe ştiinţa pozitivă.

direct cu conținutul lui sensibil și cu înfățișarea sa concretă. Faptul că noțiunile făurite de metafizică ar avea într'un grad și mai mare decît conceptele științifice un caracter suprasensibil, faptul că deși năzuesc să exprime izvorul viu al realității, abia se pot schița în conturul lor schematic și abia de se pot umple c'o presimțire a fondului lor adînc,—faptul acesta nu poate fi o piedică fatală pentru puterea lor explicativă și nu le condamnă la zădărnicie. E drept, și ni se poate obiecta acuma, că noțiunile științifice —oricît ar fi de abstracte—au totuși o precizie cu ajutorul căreia se deduce, se explică și se prevede desfășurarea fenomenelor concrete; în timp ce conceptele metafizice osebit de natura lor suprasensibilă, mai au ș'o imprecisie care le face improprii de-a fi închise în formule și a te ajuta cu ele la derivarea fenomenelor, la înlănțuirea și prezicerea lor. Deciteori nu s'a citat ca exemplu tipic pentru asta, că oricît ne-ar conduce raționamentul să postulăm existența lui Dumnezeu, niciodată nu vom putea deduce din noțiunea de divinitate, așa cum o putem poseda în spiritul nostru, cursul concret al lumii și felul ei de a fi? De aici ar urma firește inutilitatea explicativă a acestei noțiuni, precum și a tuturor conceptelor metafizice, mai mult sau mai puțin la fel cu aceasta.

In această obiecțiune, oricît de des ar fi repetată, reșede o însemnată eroare. Neapărat că și noțiunile metafizice, întocmai cași cele științifice, au misiunea *de-a explica*; și numai întrucît execută această menire, au o rațiune și un rost. Totuși rolul conceptelor metafizice e să dea o *explicare generală*, să introducă pretutindeni un înțeles mai adînc și să reverse o lumină deslușitoare, dar nu să explice în detaliu înlănțuirea fenomenelor, legile și aspectul lor determinat. Pentru acest fel de explicațiune, noțiunile metafizice se arată mai improprii și silințele de a le utiliza cu orice preț de această manieră nu au dat rezultate satisfăcătoare, compromițîndu-se cu asta prestigiul și valoarea lor,—care totuși poate rămînea întreagă din alt punct de vedere și pentru alte întrebuințări.

Acesta este și motivul pentru care se poate recomanda științelor pozitive foarte multă cumpătare în folosința acelor concepte care plătesc năzuința de-a pătrunde cît mai adînc în inima lucrurilor, cu o imprecizie care le face improprii pentru deducerea exactă—more matemateco—a fenomenelor de explicat. Un exemplu poate limpezi chestia și mai bine. Iată bunăoară noțiunea de *spontaneitate* sau de *activitate psihică*,—noțiune pe care o putem numi și matafizică și psihologică, ceiace dovedește încă odată că nu se poate trage o graniță bine stabiliită între metafizică și științele speciale.

Această noțiune pe care cițiva psihologi o dau deoparte—ca pe-un vestigiu metafizic nefolositor—cei mai mulți o acceptă, pentru motivul că oricît s'ar afirma că fiecare percepție presupune o relație și orice act de conștiință implică o modificare și deci o pasivitate, asta nu însemnează că toate elementele sufletului nostru au un caracter pasiv și n'am avea conștiința activității

lăuntrice, manifestă mai cu samă la actele de voință și la acele aperceptive. Neapărat acum că înfățișare intuitivă și bine determinată o au acele fenomene psihice care prezintă caracterul de modificări, acele care ni se *impun*, pe care le *suferim*, pe cînd acea activitate centrifugală despre care am vorbit are o înfățișare vagă și nedeterminată,—făcîndu-te să te întrebi adesea dacă nu e mai mult conchisă, decît realmente percepută.

Din cauză că această activitate a eului nostru are ceva insezisabil și neprecis, amestecul noțiunii sale în explicarea proceselor psihologice introduce un vag ș'o imprecizie explicativă, cu care o psihologie științifică nu se poate lesne împăca. Capitolul despre „apercepție" și despre „voință" în Psihologia lui Wundt—pentru a lua un exemplu—e cel mai lipsit de precizione și cel mai străin de aparatul științific riguros. Această nedeterminare pe care o împărtășea de altfel și vechea idee de substanță spirituală, a fost una din cauzele izbînzii materialismului în psihologie, precum și cauza de căpetenie a succesului asociaționismului, a teoriei care explică viața sufletească în mod mecanic, prin asociarea unor minuscule elemente psihice, echivalente ale atomelor materiale. Acest asociaționism, caracteristic filozofiei tradiționale engleze, și adoptat și de unii cugetători ai altor țări, oferea avantajul de-a nu se servi în explicare decît de elemente susceptibile de-o figurare precisă, apropriindu-se chiar de-o posibilitate de calcul matematic, în orice caz de elemente care puteau intra cu ușurință într'un sistem științific de relațiuni. Viața sufletească apărea în această doctrină ca o țesătură de elemente asociate, susceptibilă de-a fi explicată în cele mai vaste produse ale sale, din molecule elementare unite după anume legi. Și trebue să recunoaștem că asociaționismul acesta, pe care Lachelier îl numește așa de bine „materialism subiectiv", a făcut servicii reale științii înlocuind explicările verbale și de natură mai mult literară, explicînd geneza multor procese psihice, punîndu-ne înaintea ochilor în locul entităților nimic zicătoare, mecanismuri clare și bine angrenate.

Este așa de ispititor, din cauza asta, asociaționismul și deschide cîmpuri de lucru așa de întinse, încît nu trebue să ne mirăm că îl vedem adoptat, pe lîngă cugetătorii care nu admit forțe sufletești mai adînci pe de-asupra elementelor mecanic asociate, dar chiar de unii care admit aceasta, dar sînt de părere, că înlăuntrul psihologiei științifice, trebue să ne comportăm *ca și cum ele n'ar exista*. Münsterberg poate fi o pildă vie pentru aceasta, el care e neofichtean în metafizică, dar asociaționisto-materialist în psihologie.

Oricît însă ar sluji îndepărtarea unei asemenea noțiuni neprecise cum e acea de spontaneitate psihică, la întocmirea științifică a explicărilor psihologice, și oricît ar fi de improprie o astfel de noțiune ca să explice „in concreto" diversele apariții ale proceselor sufletești,—totuși sîntem de părere, că fără a satisface *o anume explicare determinată*, noțiunea aceasta răspîndește peste

toată viața sufletească un fel de lumină generală, un înțeles adînc, un sens rațional. Căci fără ea viața sufletească, oricît și-ar explica mecaniceşte fiecare proces *în parte*, ar rămînea absurdă și irațională în totalitatea proceselor sale, în întregimea aspectelor care o compun. Ea ar fi un fel de lume a absurdului, un fel de enigmă radicală,—deşi în această misterioasă existență s'ar lămuri destul de bine fiecare proces în parte.

Noțiunea de spontaneitate psihică introduce o lumină generală, făcînd cel puțin din *unitatea eului* altceva decît o absurditate fundamentală (unitatea aceasta fiind inexplicabilă în chip asociaționist), dar să nu-i cerem noțiunii în chestiune să ne procure *alt gen* de explicații, decît acelea pentru care e chemată și pe care le poate oferi. Nu ne poate da explicații de precizie științifică, dar ne dă altceva : *un substrat rațional inteligibil, fără de care toate explicările științifice rămîn atîrnate în văzduh.* De aceia dînsa își are întreg rostul în metafizică, după cum cred că se poate întrebuința—cu măsură—chiar în psihologie. De aceia și această noțiune, și toate care sînt la fel cu dînsa, nu pot eşi compromise și condamnate, prin aceia că nu pot să ne procure explicări de acelea pe care le oferă cu prisosință alt soiu de concepte, dar care la rîndul lor nu pot să execute opera celor dintăi.

Putem chiar merge și mai departe, recunoscînd o virtute explicativă chiar unor noțiuni matafizice care ar conține un element de mister și chiar în partea lor de mister. Afirmația poate părea paradoxală : Un mister care să satisfacă nevoia de a lămuri ! Și totuși lucrul e așa, fiindcă omul simte instinctiv, că realitatea în fondul ei adînc și'n principiile ei supreme, trebue să aibă altă structură decît fațada și desfășurarea ei sensibilă. A prezenta acel fond subt înfățișarea fațadei sau a lăsa fațada singură fără schița unei complectări, e din cauza asta mai nesatisfăcător, decît a-l înfățișa într'o haină misterioasă, prin care, cel puțin, își afirmă deosebirea sa de lumea care se vede. Și n'a fost o simplă copilărie a gîndului, de pildă noțiunea acelei trinități creștine, misterioasă în esența ei, dar în orice caz mai explicativă a nașterii universului, decît jocul eternelor atome, care nu este decît o pseudo-explicare !

N'aș vrea ca aceste rînduri să servească drept încurajare nebulozităților și tuturor întortochierilor metafizice. Corectivul ei reşede însă în aceia că nu toate misterele sînt fosforescente, și nu toate nebulozitățile au satisfăcut și prins în mod egal. Ochiul ager și uneori chiar bunul simț, deosebeşte îndată între o întunecime goală și vălul negru care acoperă ceva !

O altă dovadă care s'a cercat a se aduce pentru zădărnicia speculațiilor metafizice, a fost desbinarea și lupta sistemelor filozofice care s'au perindat în decursul timpului. Această încurcală a limbilor ar fi semnul neîndoios al neputinții.

Neapărat că la prima vedere, desfășurarea sistemelor de

gîndire, apare subt forma dramatică a contradicției și a luptei. Ceiace susține unul, răstoarnă celalt. Dela distanță însă lucrurile se schimbă și capeți cu totul altă impresiune : Sistemele *nu atîta se combat, cît se complectează.* Vastitatea problemei determină, cel puțin în primul moment, unilateralitatea examinării sale. Unul vede o față, altul altă față și încredințați fiecare că au văzut întregul, se combat și se sfîșie.

Locke combate pe Descartes, respingînd teoria ideilor înăscute. De fapt îl complectează,—ceiece arată Leibniz apropiindu-i pe amîndoi. Kant la rîndul său, alegînd o bună poziție centrală, a conciliat aproape toate antitezele vremii sale, iar idealiștii cei mai noi, cu toată aversiunea lor pentru insanitățile materialismului, l-au recunoscut ca o doctrină justă; dacă o mărgineşti la explicarea fațadei externe a acestui univers. Nu voiu zice că toate cîte s'au afirmat în decursul istoriei gîndirii, se pot păstra și se pot concilia. Aceasta înseamnă că s'au făcut greșeli,—dar care știință nu le are pe ale sale, în dibuirile ei dificile ? Vrem să accentuăm numai, că desbinarea sistemelor filozofice nu are acel caracter grav și radical, care ar îndreptăți, prin imposibilitatea acordului dintre capete, scepticismul față de metafizică.

S'a mai susținut iarăși că toate teoriile metafizice le găsim formulate din antichitate, așa că în această direcțiune nu s'a făcut și nu se poate face nici un progres. Ar fi iarăși un mod de-a se arăta inutilitatea speculațiilor metafizice. In această afirmație se găseşte o jumătate de adevăr și o semineexactitate. Este adevărat că filozofia modernă nu are o înfățișare cu totul nouă, față de cea antică. Dar asta ar trebui tocmai să ne fortifice optimismul, arătîndu-ne trăinicia cugetării și probîndu-ne că și în metafizică ceiace s'a construit eri nu se dărîmă mîni. Pe de altă parte nu este adevărat că speculările moderne n'au adăogat nimica tezaurului moștenit din antichitate, că totul s'a redus la o repețire și toată cursa gîndirii la un manej. Cine a studiat cinstit și temeinic istoria filozofiei nu poate să facă o astfel de afirmație, care—dacă ar fi adevărată—ar urma ca ucenicii în filozofie să fie cu atît mai interesați cu cît studiază primele sisteme și cu-atît mai plictisiți cu cît avansează către acele nouă, pe cînd în realitate se întîmplă tocmai contrarul !

Neapărat, pentru a nu lăsa impresiunea unei confiențe excesive în puterile spiritului nostru și care n'ar cadra cu criticismul epocii în care ne aflăm, e de trebuință, încheind paragraful acesta, să afirmăm deslușit că toată credința în posibilitatea metafizicii, nu implică și convingerea că sîntem—noi, oamenii—în măsură să realizăm o cunoștință integrală complectă și absolută. O atare cunoștință reprezintă, ce e drept, idealul metafizicii, dar de aici nu urmează că metafizica nu va exista decît din clipa cînd idealul ei ar fi îndeplinit. Nu este metafizică numai domeniul absolutului, ci și o parte din seria de trepte care înaintează către el. Dacă mărginirea inteligenții noastre (osebit de sărăcia cunoș-

tințelor) exclude o cunoștință integrală și pătrunderea tuturor tainelor universului, ea îngădue totuși pe lîngă aspirațiunea către o astfel de cunoștință ș'o icoană, desigur imperfectă, dar veșnic perfectibilă despre ea. O astfel de icoană, cu linii stingace și tremurătoare, înecată într'o ceață ce nu se poate în totul risipi, este în orice caz superioară renunțării și însamnă mai mult decît nimic. Chiar dacă o teorie metafizică nu poate răspunde de-adreptul întrebării : ce e universul ? ea poate răspunde la altă întrebare : ce poate crede omul despre univers sau cum îl poate concepe omul ? Cum apare universul acesta în origina, desfășurarea și perspectivele sale față de mintea omenească ce se silește a-l oglindi ? Și oricît s'ar deosebi această din urmă întrebare de acea mai pretențioasă, aruncată întâiu—ce este universul în sine ?—ea nu devine prin aceasta nevrednică de interesul nostru, pentru bunul motiv că în răspunsurile ce le vom da la dînsa, o să se străvadă cu necesitate, *ceva* din răspunsul pe care o minte mai puternică decît a noastră, l-ar da la prima întrebare. E mare deosebire între o țară oarecare și harta ei redusă, pentru uzul nostru, la dimensiunile unei coli de hîrtie. Dar totuși cine ar putea să afirme că o astfel de hartă nu ne spune și nu ne învață nimica despre ce este și de cum se înfățișează țara însăși în imensele ei proporții adevărate ?

Insfîrșit mai pot să adaog de hatîrul acelora care au trebuință pentru o convicțiune, pe lîngă o demonstrare, de o tovărășie de elită, că cei mai culminanți gînditori în viață—alături de atîția alții din prezent și din trecut—ănume Wundt în Germania și Bergson în Franța, nu s'au lăsat încovoiați de nici o argumentare antimetafizică și s'au declarat partizani hotărîți ai speculațiilor metafizice, care știm că în anume momente nu se puteau practica decît numai în taină sau strecura subt alte denumiri.

Pentru unii foarte mult, dar *ceva* pentru oricine înseamnează și lucrul acesta !

I. Petrovici

Clopotul

Cu patru boi—spun bătrînii—îl urcaseră la biserica veche din deal. Avea un dangăt adînc, prelung, tremurat—și nu tremurat, un vuet legănat...

Din cel mai îndepărtat adăpost al pădurilor din hotarul satului îi prindeai chemarea. Se auzea atunci numai ca un bîziit de bondar, care se ține pe aproape de ureche... Și te înfiora—maicusamă de departe te înfiora. Și fiindcă atîta înțeles venea în glasul acela peste crestele pădurilor, te turburai străduindu-te să înțelegi mai mult... Și, în pădure, mîna omului rămînea, atunci, nemișcată pe coada toporului și până și dobitoacele ridicau capetele dintre tufe, ascultînd mirate un glas cunoscut de departe...

Are clopotul Sașilor de peste Olt și el un dangăt adînc, mai adînc, dar nu te înfioară, nu te stăpînește așa...

Dar, dupăce aproape un veac încheiat i-a petrecut pe alții cu vaier prelung, i-a venit acum rîndul și lui să plece. Chiar în Duminica din urmă, după slujbă, părintele Vianu i-a vestit pe credincioși că clopotul cel mare este luat la bătae.

Se zvonise, de altfel, mai demult ; auzise lumea că se cer și clopotele ; dar acum satul știe că s'a cerut clopotul cel mare, că va fi coborît din turn, că va pleca...

Și lumea se strîngea și sfătuia.

Cu frigurile războiului, cu încercările, cu apăsarea lui se deprinseseră ei, și cei de departe, cași cei intrați în vîrtej de atîta vreme. Știrile dela cei plecați, cînd ușurătoare cînd triste, dupăce străbăteau toate căminurile, mureau tot mai iute—și maicusamă pe vremea lucrului, cînd fiecare se simțea dator să țină loc de bărbat.

Dar acum avea să le ia *clopotul*. Clopot bun, clopot vechiu... De ce să le ia clopotul ?!...

Adunate la o poartă, oprite în drum ori agrăindu-se la căpătâiul unui ogor, femeile stabilesc locul de unde a venit porunca, felul cum a primit-o popa, locul unde are să se facă adunarea clopotelor. Iar pe sub sară, la porți, la răspîntii, lume de toate vîrstele, abia adunată de pe ogoare, vorbește mai cu răgaz.

Și, totuși, nu se știe încă. S'ar putea să nu-l ia...

E deschisă ușa la Anica lui Vrabie, afară la cuptor—și lumina focului joacă pe peretele casei vecinului, făcînd să tremure, să țopăie o nămetenie de umbră omenească deșirată, cu coasă în spate, și, pe lîngă ea, alte umbre omenești, în amestec cu un căpșor zburlit... Cînd se string, cînd se deșiră și se slufesc...

— Nu i-ar răb-da Dum-nie-zo dră-guțu!—silabisește Anica cu patimă și cu răgaz, cînd omul cu coasa a sfîrșit vorba; iar dupăce a tras un lemn să mai potolească flacăra, clatină capul cu scîrbă și face din limbă ca și cînd ar chema purceii...

— Da' ce fac acolo cu ele?—îngînă o vecină bătrînă cu glasul ostenit, ca de departe, al omului care nu aude tot și nu aude deslușit și de care de atîtea ori îți uiți că este de față—și, cum sta ghemuită pe prag, ridică spre omul cu coasă niște ochi mici întrebători, în care a adunat tot ce mai are.

— Le svîrle în vrăjmaș!—se răstește Anica.

— Vai ce păcat! Vai ce păcat!...

Și bătrîna, cu mînile adunate subsuori, se leagănă pe prag. Apoi, parcă nu mai gîndește nimic, dar adaogă dela o vreme, mai încet, ca pentru sine:

— Ne cherde Dumniezo...

...Și, totuși, parcă se îndoește. Își ridică ochii spre omul care se proecta uriaș deasupră-i. Apoi începu iar să se gîndească la feciori—doi la Neamț și unul rămas în țară—și coborî privirea în pămînt, o pironi atentă, cașicînd ar vorbi cu cineva și ar vrea să se ajute cu ochii... Apoi îi veni în gînd să întrebe dacă se știe unde se duce fieștecare clopot, ori nu se ține socoteală... Dar rămase cu ochii ridicați în fața încrețită, sură, a omului, mîngîiată de pîlpîirea flăcării...

„...Clopotu-ăsta—continuă omul cu coasa—l-or adus din jos, din Ardeal, cu limba legată în cîrpe; dar tot i se auzea glasul din car—și lumea din sate toată știa că aduc clopot. Puteau să-l vînză de zece-ori pănă acas'!...

„Da' clopotaru'?!—că ăsta trăiește!—reluă omul din ușă, stăpînind cu ochii pe Ana, rămasă pe gînduri, îmblînzită... La moartea popii ăl bătrîn clopotaru' a simțit deodată că clopotu' e prea ușor... A mai pus el putere; dar ce să tragă? Clopotu' mergea singur... Iac'așa! Iac'așa!..."—Și stîrnind învălmășeală de umbre pe perete, omul cu coasa își aruncă mai de multe ori mîna, cum se arunca limba clopotului dela o fereastră a turnului la alta...

„...Așa. Și clopotaru' nu s'a pus împotrivă. Și-a purtat mîna cași cînd el îl trăgea și nu s'a oprit clopotul, creștinii lui Dumniezo, până cînd nu s'o văzut movila ridicîndu-se în țintirim".

Cu mînile adunate, bătrîna se legăna iarăși mută, iar Ana rămăsese cu gura întredeschisă și cu ochii pironiți asupra omului cu coasa; parcă-l deslușea din privaz și se mira parcă de dînsul... Și lumina flăcării juca pe obrazul îmbujorat al Anei, făcînd-o mai frumoasă decît era.

„...Ședeam afară pă prispă, singur, noaptea tîrziu. Poate nu vă hine să credeți, da' asta așa-i".—Și omul se rezimă binișor în uscior, mai în lumină... „Era o pace, cașicînd muriseră toți din sat... Parcă la Iordache mai licărea o lumină... Da' io ședeam așa—și-mi așteptam băiatu' să-mi hie din poeni cu caii. Și auz odată, omu' lui Dumniezo, un zăngănit înăbușit, cași cînd un fluture de noapte se lohiește de o lampă; dar ce fluture și ce lampă! Apoi se leagă un glas, tremurat, potolit, așa ca de departe, de parcă tomna atunci l-ar hi oprit, clopotu', din tras și se mai auzea încă... „Ce să hie?"—zic eu, așa, pentru mine... Apoi, iar, mai tare!—și nu suna numai; vijîia, parcă zbura o pasăre împotriva vîntului...

Am sărit peste șanț și încep să mă rotesc în mijlocul uliții. Și, iacă, în dreptul grajdului lui Brînduș o lumină înăbușită se luptă să răzbată prin întuneric și prin fum și pe coperișul casei cocoșul de blehi sclipea din vreme în vreme... Cît ai răsufla odată eram la poarta bisericii—și împing... Împing degeaba și strig cît mă ghiruie chieptu'—și împing! „Arde! oameni buni. Arde!" Și o nălucă văz că taie drumu', parcă era svîrlită din pușcă, și-i auz răsuflarea clopotarului lîngă mine. „Iute, frate Văsii, iute!" Și Văsii a și trîntit cheia în zar și cît ai zice „Tatăl nostru" era satul tot în chicioare! Și peste un ceas ne-au trimes și Sașii pompele... Așa".

S'a făcut tăcere adîncă. Numai flăcările mai jucau, repezîndu-și mereu lumina, care tremura sfîșiind întunericul...

Abia acum își dau unii samă cîte lucruri se știau despre clopot. Și fără voie acum ochii trecătorului se ridicau spre turn, căutînd prin ferestre gura aramei larg căscată, cu limba atîrnată, gata parcă să glăsuiască.

— Uite clopotu'-ăl mare!—își ziceau copiii, însemnînd simplu prezența lui în turn, la același loc.

— Eu l-am tras odată...

— Și eu!

— Nu-i greu...

— Nu-i... Numa' până se pornește... Da' tot trebue putere!...

— Zic și eu...

Și cum sta acolo nemișcat, fiecare l-ar fi putut trage...

*

Într'o Duminică de August, cu soare dulce, potolit, cu pomii încărcați de roadă, toate păsările parcă se adunaseră în sat și, simțindu-se mai de casă, făceau vrăbiile o gură, cașicînd ele aduseseră și belșugul și soarele și pe celelalte păsări...

Și lumea se scurge, lăsînd în urmă uși zăvorite, ogrăzi pustii, în care toată viața se reduce la sfatul tainic al găinilor adăstînd zadarnic în fața tinzii,—ori la bătaia tîrzie din aripi a unui cocoș stingherit de monotonia dimprejur—și te miri unde-i încape biserica pe toți...

Până pe la iconostase s'a revărsat mulțimea de copii; în-

cît o femee ori vre-un bătrîn abia găsise loc să sărute icoana, dupăce au răsbătut până la dînsa îndoindu-se, subțiindu-se și săpind cu brațele...

Ca în ziua de Paști. Și e o tăcere... în biserică e toată tăcerea; arare e întreruptă de tusa stăpînită a unui copil... Dar fetițele, îmbrăcate în strae deschise, nu tușesc și nu-și întorc capul niciodată. Ca femeile... Și până la ușă lumea parcă este rînduită după îmbrăcăminte, așa că femeile care stau aproape de eșire au straiele cele mai negre...

După slujbă, după mir, părintele s'a apropiat de masa încărcată cu căpețele și, cadelnițînd, a început slujba morților. Cele 20—30 femei cu bătrîni și copii abia putură, de înghesuială, să se adune în fața mesei, ajutate de nenea Ghiță Căruntu, care ține un fel de rînduială în biserică și are ascultare. Îndrăgit de iacașul Domnului, încă din tinerețe el n'a lipsit dela o slujbă: apucă un sfeșnic cînd trebue, nu lasă o luminare să picure, să se îndoaie, să cadă, ori stinge, cînd clopotarul nu e de față—și face cu degetul la copiii care nu stau cuminți în biserică. După fețele bisericești, el vine în cinste,—înaintea comitetului. Acum, chiar, copiii își opresc ochii asupra lui mai cu dinadinsul, cu un amestec de respect, de admirație și de compătimire. Căci, după prînz, el avea să ducă clopotul la gară.

Părintele Vianu cădelnițează mereu, parcă în neștire—și chipul lui cărunt, palid și ostenit, cu căutătura-i pierdută în gol, are acum un aer de sfînt, învăluit cum e în fumul cadelniței și în fumul și dogoreala zecilor de luminări de pe masă, care fac să-i tremure apa morților pe față...

Nu se mai făcuse parastas la atîția morți—și aproape toți credincioșii au rămas la slujbă ascultînd cu pătrundere. Numai arare cîte-o răsuflare grea, tăiată, cîte-un icnit rupe tăcerea.

Căruntu, dela o vreme, cată nedumerit o femee, care se alăturase la cei cu parastasul, mai în dos... Făcu un pas spre ea:

— Tu pe cine ai, Măriuțo ?

Femeia, care nu păru bucuroasă de întrebare, clatină capul mai mult pentru sine, oftează și tace.

— Hai, Măriuțo !?

— Mi s'o arătat, nene Ghiță, eri noapte băiatu'...

Femeia se opri înecîndu-și răsuflarea—iar Ghiță sta.

— Mi-o poruncit să-i tragă clopotu'-ăl mare...

Ghiță parcă rupsese un zăgaz, așa curgeau acum lacrămile femeii. Ochii părintelui cașicînd se opriseră acolo, dar căutau tot în gol. Și Ghiță s'a tras înapoi, în strană, cuviincios, încurcat și gînditor...

De sus, din turn, se izbiră deodată valurile adînci grăbite ale aramei. Vuetul umplu biserica, năvălind pe ușița turnului și pe ușa de afară. Clopotele cele mici își alăturară plînsul lor nestăpînit, învrîstindu-l ritmic printre dangătele adînci și rare.

Era cașicînd pe toată ulița se trăgeau clopote.

Nenea Ghiță cată din ce în ce mai turburat, apoi șoptește răstit către femei:

— Nu se cade 'n biserică!...

Dar femeile, care până aci lăcrămau stăpînite, isbucnesc într'un vaier, pe care se silesc în van să-l înăbușe ascunzîndu-și fețele în palme.

Și, acum, nenea Ghiță, care știe că nu-i bine așa, se uită năuc și neputincios împrejur, ca un om care, rămas de ai lui, s'a rătăcit undeva între străini. Copiii string din sprîncene și strîmbă buza. Pe o clipă parcă și-a uitat și el că e în biserică și parcă a oftat; apoi își întoarse capul dela părintele; și, pe negîndite, fără voe, cașicînd cineva îl tîra înainte, porni încetișor spre eșire... Și toți îi făceau loc căutîndu-i cu un fel de teamă în față, până cînd îl podideau pe fiecare lacrămile.

Și părintele, care sfîrșise slujba și căta stingherit din ușa altarului, făcu, cu mîna tremurîndă, semnul binecuvîntării și se trase iute înăuntru, închizînd ușile cu o mișcare, pe care o facem cînd afară vremuește...

Romulus Cioflec

THOMAS HARDY

Oscar Wilde, Bernard Shaw şi Thomas Hardy sînt cele trei mari creere cu care Anglia contemporană a gîndit viaţa. Meşteră alegere. Nimic mai deosebit ca temperamentele acestor oameni. Fiecare reprezintă o concepţie despre lucruri antipodică celorlalţi doi. Astfel:

Wilde este însufleţit de un „egocentrism" ameliorat graţie unei elegante civilizaţii. Tema unică este „El". Cînd vorbeşte de natură, de societate, de pasiune, se gustă, cu delicii, tot pe El. Dacă a pus o problemă, nu ţine neapărat să o deslege. Numai să găsească că a vorbit deajuns de propria lui persoană, —şi lasă, bucuros, problema să se discurce cum o putea. In fruntea unor „opere complecte" ar putea figura ca „motto" următoarea sa confidenţă: „Am venit pe lume cu un suflet gîrbovit de bătrîneţe. Am suferit; am trăit... şi acum, mi se pare că port cu mine sufletul proaspăt al unui copil nou născut". (Sau: „the soul bears old and grows yonger" —A woman of no importance—). Explicaţii şi comentarii sînt deprisos. Puţin îi pasă dacă şi *alţii* au încercat asemenea ciudate impresii. *El*, le are; şi asta e deajuns.—Sau: „oamenii pun în opera lor numai talentul, niciodată geniul".•Acelaşi lucru, cu alte vorbe. Prin *geniu* (vorbă ingrată care trebue mereu definită) înţelege acea concepţie de ansamblu a lucrurilor, o „Weltanschaung" filozofică şi dramatică în acelaşi timp, pe care, El, Wilde, nu o are. Şi atunci, fireşte, o refuză şi celorlalţi.

Dimpotrivă. Gîndurile lui Shaw şi Hardy merg către ce e înafară. Se preocupă cu solicitudine de 'semenii lor şi de tot decorul de probleme în care se zvîrcoleşte sărmanul suflet omenesc. Şi unul şi altul scuzează păcatele oamenilor. Fiecare din noi avem dreptate din punctul nostru de vedere. Sau mai bine toţi avem *deopotrivă dreptul de a nu avea dreptate*. Adevăratul vinovat este întocmirea strîmbă pe care stăm.

Dar, pecînd Shaw „castigat ridendo mores", pentruca pe urmă să-şi clădească socialismul său fabian, satira lui Hardy nu

are nici pretenţia de a dărîma, nici de a îndrepta. Se mulţămeşte să constate şi să compătimească. Deaceia unul alege comedia, celălalt tragicul romanului.

Criticii, generoşi cînd e vorba de epitete în „ism", l-au botezat pe Hardy: *pessimist*. Dar noi vom şti totdeauna că, dacă autorul lui „Jude the obscure" nu apreciază prea mult eficacitatea unor reforme sociale, fie ele chiar fabianiste,—crede totuşi în fericire. In acelaşi timp, însă, ne arată cît de lungă şi anevoioasă îi este ascensiunea. Se poate ajunge *acolo*, dar rar, greu şi tîrziu, dupăce ne vom fi călit la focul educator al suferinţii.

*

Că Thomas Hardy este englez, originar din Wessex, că şi-a făcut studiile la Oxford sau aiurea, că e bogat sau sărac, că e lord şi pair sau burghez, sau proletar;—toate acestea nu însamnă nimic. Poate, fiindcă însamnă prea mult. Două biografii identice pot da rezultate absolut diferite. Două suflete străbat aceleaşi localităţi, aceleaşi cercuri, aceleaşi ocupaţii,—şi găsesc mijlocul să răspundă lumii care se oglindeşte în ei în chipuri atît de neasemănătoare! Că *unul* samănă mai mult cu *un altul* decît cu un *al treilea*,—iată, într'adevăr, observaţii sterpe şi zadarnice. E drept că, uneori, ca să putem circula pe planeta aceasta tulburător de variată, ne slujim de astfel de aprecieri. Dar nu sînt decît cîrji pentru neputincioşi. O gîndire adevărată le neagă. Iată pentruce Taine nu este *marele Taine* decît cînd renunţă la *sistemul-Taine*. Această credinţă trebue aplicată lui Hardy cu necesitatea unei datorii. Deşi nu o formulează nicăeri, ea se desprinde din întreagă opera sa.

Un om este... omul acela. Nimic mai mult; ba încă prea mult. Chiar aşa, problema întrece în cuprins sărăcăcioasa noastră ştiinţă a lucrurilor. De aceia, expresiuni ca „Shakespeare al secolului al XX-lea" sau „un Caragiale al Scandinavilor", etc... (vezi Mihail Dragomirescu) sînt, nu gratuite, ci dăunătoare. Nu pot aduce decît falşificare şi confuziune în idei. Hardy nu a scăpat de acest procedeu eftin al catalogării. Confraţii săi din America, setoşi de glorie continentală, l-au împodobit cu frumoasa etichetă: „un Rousseau, mai puţin liric şi tot atît de arzător". Pentruce? Fiindcă compătimeşte cu jertfiţii alcătuirilor omeneşti? Fiindcă vede în natură o mîngiere? Pentrucă „o cunoaşte, iubeşte şi traduce ca un ţăran îndoit de un pictor şi întreit de un poet" (F. Roz)? Părerea noastră este că e cel puţin greu să se identifice un stoic cu un revoltat. Firmin Roz descopere că „Wessex novels" nu sînt decît „transpuneri realiste ale tragediei antice" pentru admirabilul motiv că... personagiile luptă cu fatalitatea!—alţii amintindu-şi că „Under the greenwood tree" are ca subtitlu: „scene rustice în felul şcoalei olandeze" nu au pierdut ocazia să-l boteze: „un Ruisdaël în roman." Şi, astfel, rînd pe rînd, graţia fluidă a eroinelor l-a făcut Shakespeare (Annie Mac-

donnald), amărăciunea inaccesibilului l-a prefăcut în Faust (Paul Margueritte), pentru a deveni, grație umanității sale robuste și adînci, un Dostoewski sau un Tolstoi (tot F. Roz.), — rămînînd ca magistralele sale analize psihologice să-l facă să iscălească Stendhal, sau Boyer... și așa mai departe.

Dar, este timpul să părăsim pe toți acești domni iluștri, și să vorbim puțin de romanele lui Hardy.

*

Personagiile sînt reduse ca număr. Aproape toate eroinele sînt fete tinere. Aceasta, însă, nu dintr'o predilecție a autorului pentru vîrsta de 20 ani, cum vor criticii. Dar se pare că înțelegerea sufletului feminin ne silește să luăm sexul frumos din primele clipe cînd fata începe să fie femee. Îi va rămînea destulă vreme să îmbătrînească dealungul romanului. Astfel avem delicioasele figuri ale Barbarei (Barbara), Elfridei (Deux Yeux bleus), Anne (Le trompette major), Grace Melbury (Woodlanders), Tess (Tess d'Ubervilles). Niciuna din ele, parcă *prin definiție*, nu poate iubi, dela început, pe omul cu adevărat demn de aceasta. De unde, o clientelă de Don Juani seducători și frivoli, care le îndrăgesc numaidecît (Troy din Barbara, Alec d'Ubervilles, Fitzpiers din Woodlanders, Bob Loveday, etc.). Umanitatea lui Hardy merge până acolo încît chiar acestor sportsmeni ai dragostei le găsește trăsături stimabile (de exemplu remușcările romanești ale sergentului Troy).

Apoi vine armata de oameni cumsecade, dar încătușați în formule consacrate și într'o morală filistină; astfel avem pe Jocelyn (La Bien-Aimée) pe Knight (Deux Yeux bleus) pe Clym Yeobright, pe Angel Clare (Tess d'Ubervilles) care își pun, și ei, candidaturile la inimile eroinelor respective. Dar cer ceiace nu se poate da de o fire sinceră și dreaptă. Numai o ipocrizie puritană e în stare să făgăduiască, mințind, lucrurile imposibile pe care ei le reclamă. De aici drama sufletelor ce nu se pot înțelege, în ciuda dragostei înseși.

Insfîrșit, către desnodămînt apar, în umilința lor triumfală, un Gabriel Oack (Barbara), un Diggory Wenn (The return of the native), Winterbonne, etc., Robinsoni înțelepți și stoici, care culeg ceiace a mai rămas dintr'o dragoste pe care, la dreptul vorbind, numai ei o merită.

Pe ici pe colo, scena este mobilată cu o plebe de oameni mediocri, care oscilează între o bonomie simpatică și o abrutizare beată. Este de observat că autorul nu îndrăznește să-i disprețuiască, nici chiar amical.

Lucru foarte original este technica grație căreia tipurile sînt însuflețite. Se poate rezuma în trei procedee: *acțiuni*, *peizagii și dizertațiile autorului.* Faptele eroilor sînt alese cu o delicatețâ de neînchipuit. Fiecare pas, fiecare cuvînt rostit are darul să fie, în același timp, *neașteptat*, și totuși, *tocmai* acel care *trebuia să fie.*

Peizagiile sînt cînd foarte patetice, cînd pur descriptive cu mare lux de amănunte fine și ingenioase, cînd colorate cu puțin umor jovial sau ironie îndurerată. Hardy știe bine că natura nu are înțeles decît cînd e pusă în legătură cu oamenii care o mobilează, și cărora le servește de cadru. Ea înconjură personagiile ca o nebuloasă de lumină care le întregește conturul.

Insfîrșit, eroii sînt împroșcați cu aforisme de tot felul, pentru tot ceiace nu se poate afla din fapte.

Astfel, ei pășesc, înfășurați ca într'o aureolă, într'un halo unde se suprapun, în straturi de curcubeu: *Acțiunile*, *Natura* pe care, oglindindu-se, o oglindesc, — și *rezumatul sufletului*, care șoptește din cușcă acțiunile. Acest întreit procedeu le dă o viață bogată și întreagă, iar nouă impresia că îi trăim ca pe noi înșine.

*

Multe din romanele lui Hardy sînt dizertații asupra *Fericirii.* Pretinsul *pessimist* ne desvață să mai credem că: „fericirea nu e de pe aici". Dar e rară, și anevoioasă de căpătat. Drumul îi este așternut cu dolii și hecatombe. Ca să o ajungem, ne trebue o capacitate de suferință în același timp *mare* și *mărginită*. După ce am îndurat mult de tot, ajungem la o răspîntie unde ne așteaptă o dulce oboseală. Uitarea ne va toci puțin simțămintele legate de dramele de altădată. Vom găsi o anestezie delicioasă, un somn sănătos și reparator. Am ajuns ceiace etica elenă numea „stoicism". Atunci sîntem pregătiți. Putem aștepta. Dacă capriciul întîmplării ne aduce o licărire cît de plăpîndă de bucurie, contrastul cu nenorocirea prăpăstioasă de odinioară o va preface în soare orbitor. Este cazul lui Oack (Barbara); este și cazul Barbarei; este și acel al lui Philotson (Jude l'Olfeur). La ei, capacitatea de suferință este umplută. Barbara are nevoe de somnul moral care uită și se duce la Oack să-l găsească. Atunci, o întîmplare o face să pronunțe cuvîntul: „*t...tôi*", care hotărăște totul, și îi face ferici'i și pe unul și pe altul.

Temperament special, întîmplări *anume* întortochiate, și apoi venite *tocmai* în clipa oportună și poate unică. Condiții grele de împlinit. Winterborne (Woodlanders) se oprește la prima etapă, la o resemnare plină de bunătate. Astfel moare ca un Robinson, capabil, în lucrurile sufletului să-și fie deajuns lui însuși.

Alții nu pot ajunge nici chiar aici. Jude sau Sue vor vedea năpădind și îngrămădindu-se peste biata lor existență cadavre, furtuni, catastrofe, dispreț, decepții; dar niciodată sacul de dureri nu le va fi plin. Sînt astfel prăpăstii de suferinți, fără fund, unde nici moartea nu mai e o soluție. Ea este singura pentru Tess (Tess d'Ubervilles) și pentru Boldwood (Barbara).

Trebue să adăogăm că această Fericire care, după multă trudă, s'ar putea cîștiga, este mărginită la oamenii care au plătit birul de suferință tristului privilegiu de a gîndi și simți. Existen-

ţele vegetative ca ale unui Coggan (Barbara), Fairway, Cantle (Return of the Native) nu o vor cunoaşte niciodată.

O altă problemă, deopotrivă de pasionantă, este neînţelegerea radicală, nepătrunderea vecinică şi fără leac a două suflete omeneşti. Le poate uni o simpatie şi o asemănare oricît de mare. Acel „malentendu" (intraductibil), original şi transcendent, va sfîrşi totdeauna prin a se aşeza între ele. *Explicaţia* care să lămurească, să limpezească ceaţa, este cu neputinţă. Fiecare din noi sîntem baricadaţi cu blindagii opace care ne osîndesc pe vecie la înfricoşătoarea „singurătate" pe care, cu lacrimi, a cîntat-o Sully Prudhomme. Toată trudita lor viaţă, Jude şi Sue s'au străduit să o ocolească: ori de cîte ori era vorba să se căsătorească, îi cuprindea o spaimă nespusă. Firea lor de elită ghicea că două existenţe nu vor face niciodată una singură. — Atunci fiecare a luat calea pe care, credeau ei, le-o croise soarta. Intre cele două drumuri s'a săpat prăpastia pe care în zadar năzuim să o umplem. Ea nu a ştiut să cruţe nici pe Elfride (Deux yeux bleus) nici pe Tess, nici pe nefericita Sue.

Cărţile lui Hardy sînt pline cu idei profunde. Să le înşir pe toate ar fi prea lung. Amintesc o ultimă, întreacăt: *teoria omului superior*. Este vorba de Jude şi iubita sa Sue. La începutul povestirii, Jude şedea pe o grămadă de gunoiu şi privea la asfinţit, avea vre-o 10 ani şi: „nu simţea deloc nevoia să crească, să se *facă mare*". Intr'adevăr. Omul superior ignorează evoluţia. Jude îşi va schimba caracterul, îşi va preface felul de viaţă, îşi va renega crezul, îşi sporeşte patrimoniul, îşi îmbogăţeşte cunoştinţele; ajunge în starea aceia de degradare în care îl găseşte moartea. Dar Jude rămîne tot acelaşi. Bogăţia nu-l înbogăţeşte, dupăcum degradarea nu-l coboară. E foarte dramatică ascensiunea în sens invers a acelui „cuplu hypersensibil", cum îl numeşte autorul. Sue debutează cu o detaşare voltairiană şi caută să desrobească pe Jude de visurile în care încă credea. In momentul însă cînd reuşeşte, ea este aceia care nu-l mai poate urma. A căzut, definitiv, pradă unei exaltări mistice. Deacum va crede în tot ce dispreţuise. Dar, cu toată această epuizare a cupei vieţii, nu s'a schimbat nimic în ei. Amîndoi rămîn aceiaşi, ca în primele zile în care au avut trista fericire să se cunoască.

*

E greu de definit *genul literar* în care sînt scrise cele 18 volume de „Wessex Novels". Nu sînt nici picturi de moravuri, nici romane de aventuri, nici descriptive, nici chiar toate acestea la un loc; s'ar putea spune că sînt romane unde acţiunea, fără să lipsească, este indiferentă. In fine este romanul prin excelenţă psichologic, în înţelesul cel mai bun şi *abourgetic* al cuvîntului.

Lucru amuzant, dar de loc ciudat. Critica franceză, cu proverbiala sa miopie pentru tot ce nu e producţie franţuzească, nu a scăpat prilejul să facă, din două minunate calităţi, două motive de învinuire.

Ca toţi marii scriitori, Hardy nu pune mare preţ pe verosimilitatea întîmplărilor. Găsim la el aceiaşi intrigă puerilă ca în B. Shaw, Ibsen, aceleaşi sfori ca în Molière, aceleaşi situaţii puse cu mîna ca în Balzac, etc. La toţi aceştia personagiile vin, aduse de împrejurări imposibile pe aceiaşi scenă, foarte strîmtă, unde îşi spun rolul, parcă tocmiţi de autor. Şi totuşi, artificialitatea procedeului nu jigneşte.

Firmin Roz însă se supără. Caşi criticii care declarau, superbi, despre Bernard Shaw: „ce n'est pas du théatre", F. Roz îl acuză pe Hardy de *„Novelist of sensation"*, şi declară că „convenţia are şi ea o margine". De acord. Dar să căutăm tocmai această margine.

Intre autorul ilustru şi anonim al acestei lumi, şi *Noi*, va fi todeauna o diferenţă: Activitatea noastră nu poate crea dintr'o bucată. Cei mai răsfăţaţi printre copiii talentului vor fi siliţi să se mărginească cu cioburi, cu crîmpee din realitate. De aci caracterul fragmentar şi intermitent al producţiilor literare. De aci structura de mozaic cu care trebue să se mulţămească cei mai năprasnici creatori. Dacă vrem *verosimilitate absolută*, trebue să sacrificăm *aprofundarea caracterelor*, şi invers. Avem de ales între *faptul divers* şi *Eroi viabili*. Cred că nu este nici o îndoială asupra sensului în care vom hotărî.

A lua un Hylot al imaginaţiei noastre, a-l instala succesiv în întîmplări cît mai diferite, apoi:

> Les petites marionnettes
> Font, font, font
> Trois petits tours
> Et puis s'en vont,

pentru a face acelaşi lucru în alte locuri şi a vedea „ce que ça donne"—, iată sarcina grandioasă, dar *exclusivă* a scriitorului. Cît despre sus pomenitele „evenimente", nu sîntem datori să le *legăm*, ci numai să le *întrebuinţăm*.

Vine însă un moment, cînd totul se schimbă. De unde până atunci verosimilitatea era secundară, devine, deodată, o dogmă.

Ajungem la o distincţie, după părerea mea, capitală în Estetica literară: Sînt împrejurări *exterioare* personagiilor, şi altele care *emană*, sînt determinate de înseşi caracterele acestora.

Primele nu au nevoe să fie coherente şi logice. Poate, chiar, mai bine, să nu fie. Hazardul cel mai fantastic e o problemă a lumii *noastre* şi nu a alteia. Apoi, dat fiind că „Le vrai peut souvent n'être pas vraisemblable", ar fi timpul ca între acestea două să începem să preferăm „le vrai", şi *mai cu samă* în cazurile cînd nu e „vraisemblable". O intrigă cu cît mai mulţi „Deus ex machina" este cel mai fericit simbol al ciudatei şi capricioasei noastre realităţi.

Cu totul altceva cînd e vorba de întîmplările din categoria a doua. Dacă acestea sînt consecințele acțiunilor săvîrșite de diferiți eroi, verosimilitatea ia proporțiile unei datorii. Atunci parcă autorul însuși ne-ar șopti: „băgați de samă: acum totul se numără. Fiecare mișcare, fiecare cuvînt, fiecare clipă de tăcere, fiecare bătae a pulsului, are o însemnătate și o repercusiune incalculabilă". Acum artistul a devenit sgîrcit și precaut. Își cîntărește fiecare vorbă, se tocmește pentru fiecare slovă.

Insă *momentul* se consumă. Eroul a spus tot ce avea de spus. Pentru a provoca un altul, se recurge, din nou, la intriga *exterioară*. Dar atunci, orice intrigă e bună.

*

Tot F. Roz reproșază lui Hardy „glosele scolastice, sentințele filozofice și reflecțiunile sociologice" cu care își împodobește povestirea. In acest scop, citează un pasagiu din „Woodlanders" unde, zice d-sa, Hardy prăpădește farmecul frumoasei figuri a lui Grace Melbury, numind-o: „o reductio ad absurdum a tuturor încercărilor de a face cunoscut sufletul femeii."—Nu numai că această frază nu are nimic cómun cu doctele digresiuni și emfaticele pledoarii ale unui Bourget; dar, dimpotrivă, îi găsesc mult haz.

De altminteri, trebue să ne amintim de chipul foarte special în care Hardy uzează de asemenea aforisme. Au aerul să ne spună necontenit: nu ținem să fim luate ad litteram. Nu ne cereți decît un lucru, și numai acela: să aruncăm puțină, oricît de puțină lumină asupra eroului, cind ea nu-i poate veni de aiurea.

*

Până acum, am vorbit „en détail" despre diferitele calități ale clientului nostru. Voiu sfîrși cu *cea mai generală* și totdeodată cea mai însemnată.

Thomas Hardy poate spune tot ce vrea.

E chiar un fenomen linguistic curios. In romanele sale traduse în limba franceză, agilitatea cu care cuvintele tălmăcesc toate ascunzișurile gîndirii, produce un efect ciudat. Am primit dela mai mulți francezi, exclamația invariabilă: „Mais ce n'est pas du français!" Totuși traducerea era impecabilă!

In realitate, ne aflăm în fața unui *barbarism de gîndire*, dacă se poate spune. Limba franceză, oricît ar fi ea izvorul nuanțelor infinite ale unui France, Beaudelaire sau Villiers de l'Isle Adam,—nu poate totul. Indată ce intervine un domeniu care îi este închis, își perde caracterul său propriu, și oarecum, se *desnaționalizează*.

Dacă, cum cred, una din misiunile marilor scriitori este și această *internaționalizare a limbilor*,—atunci Hardy, care a dat unei limbi prilejul de a se depăși pe ea însăși, poate intra în familia adevăraților artiști.

D. I. Suchianu

TABLOUL

O zi de Mart cu cer senin...
Imi strîng truditele pleoape,
Cînd soarele ca un rubin
Iși joacă vastele lui ape;

Și prin perdelele cu flori,
Trecîndu-și razele discrete,
O broderie de culori
Aplică straniu pe părete;

Și cade pe un vechiu tablou:
O babă veștedă... De-odată,
Lumina pune zîmbet nou
Pe gura ei îndurerată.

In ochi îi năvălesc văpăi
Și pe obraji carmin se lasă,
Ca 'n timpul dragostei dintăi,—
Și-i iarăși tînără, frumoasă...

Dar soarele, în nouri suri,
Și-ascunde reflectorul magic.
Pe fondul anticei picturi
Văd ochii stinși și nasul tragic.

M. Sevastos

Din cuceririle fizicei cereşti

In lungile nopţi petrecute „pe poziţie", afară de rachetele inamicului, care pluteau citeva clipe în aer şi se lăsau ca nişte steluţe, priveliştea măreaţă a cerului însteiat ademenea gîndul către cercetarea celor nepătrunse: sus, în tainele cerului; jos, în sufletul omului.

Deciteori nespus de frumoasa constelaţie a Orionului, cu briul celor „trei regi", vecina lui Taurul, Sirius cu sclipirile lui orbitoare şi Jupiter cu luciul său mat, fără sclipiri, nu mi-au răscolit cunoştinţele despre punctele de foc, care împodobesc bolta nesfirşită, dupăcum steluţele de artificii îmi răscoleau sentimentele... După mii de ani de „civilizaţie", omenirea nu s'a ridicat până la înlăturarea omuciderii în masă!

Ici, în tină, clocotesc urile şi se sfişie fiii aceluiaşi fir de colb; dincolo, sus, în armonia veşnică a mişcărilor, materia îşi împlineşte ciclul ei fatal, dela virtejul eterian creator, până la sbuciumatul suflet al fiinţelor asemeni nouă.

Oricît de ciudat s'ar părea, dar e sigur că mai bine cunosc învăţaţii cerul decît sufletul omenesc. Nu atît pentrucă problemele sufleteşti sînt mai complexe, ci pentrucă au fost mai rău studiate.

Omul, de cînd e om, ba încă şi mai demult, depe cînd era maimuţă, a cercetat cu mai mult interes ceiace este înafară de el, decît ceiace se petrece în el. Şi cînd cercetarea aceasta a început, rezultatele au fost falsificate de zeci şi sute de pricini.

Abia de citeva decenii se poate vorbi de o metodă ştiinţifică în psihologia experimentală. Deaceia, în lipsă de criterii pentru a înţălege cum se ţese în suflete atîta răutate cu atîta devotament, uneori inutil, reveneam la lumea stelelor.

Multe, desigur, mi-ar fi spus şi firile de iarbă şi frunzele copacilor şi chiar pietrele a căror viaţă mută aveam oarecare elemente s'o înţăleg. Mai tare mai imperios mă atrăgea însă, lumea celor de sus. Gîndul are aripi şi colo, spre cer, căuta liniştea şi mîngierea, care vine din cunoaşterea cîtorva din minunile descoperite de atîţia iubitori ai cerului.

„Cînd *Orionul* luminează frumoasele noastre nopţi de iarnă, nimeni nu-şi poate stăpîni extazul în faţa minunatelor lui splendori. Indreptaţi către această regiune cel mai slab instrument, binoclu ori lunetă, veţi zări acolo mulţime de puncte sclipitoare, sori enormi, stele scinteetoare, nebuloase, în care se grămădesc materialurile sistemelor născînde; astre roşii, care aruncă în spaţiu ultimele raze ale unei vieţi, care se stinge domol, lumi ciudate a căror felurime pune omului problema timpului şi a spaţiului"*).

Cercetarea cerului caută deslegare şi la alte probleme, cum e acea a materiei şi energiei, a naşterii şi morţii lumilor, cu un cuvînt a evoluţiunii universale.

La deslegarea acestor probleme a jucat şi joacă un rol covîrşitor spectroscopia şi fotografia. Prin ele se poate azi spune: care stele sînt tinere, care mai în vîrstă ori, chiar bătrîne de tot; care se apropie şi care se depărtează de noi şi cu ce iuţeală. Ele ne pot îngădui o admirabilă concepţiune despre origina sorilor şi prefacerile materiei din univers. Deaceia socot că nu va fi fără interes a expune cîteva cunoştinţe dobîndite, nu prea demult, de fizica cerească.

I

Până acum vre-o 200 ani în urmă, singurul mijloc de cercetare a cerului era ochiul. Vechii astrologi şi astronomi înjghebase hărţi ale cerului şi clasificase stelele după grupările lor: în constelaţii (Carul mare, Gemenii, Vizitiul ş. a.) şi după mărime. Cele mai strălucitoare stele erau de „prima mărime", cele mai puţin luminoase de mărimea a şesea.

Mai apoi s'a întrebuinţat luneta, care n'a adus mare progres în studiul cerului, deoarece, chiar cu cele mai bune lunete, stelele se vedeau tot ca nişte puncte. Ba, cu cît luneta era mai bună, cu atît stelele se vedeau mai mărunte, reduse la puncte mai mici. Un progres s'a realizat prin telescopul lui Herschel. Cu acest instrument, chiar inventatorul lui a putut găsi, că numărul stelelor trece de 30 milioane. In negurile lăptoase, vizibile cu ochiul, cum e Calea laptelui (Drumul robilor), caşi în negurile descoperite cu acest preţios instrument, s'au recunoscut grămezi de mii şi milioane de stele.

Cu telescopul său, Herschel ajunge la concluzia, că sistemul nostru solar face parte dintr'un univers izolat, o părticică din universul infinit, face parte din *sistemul lacteu*.

Sistemul lacteu ar fi o mare — imensă — beşică eteriană, în care plutesc cîteva sute de milioane de sisteme solare. Dar, înafară de sistemul lacteu, ar mai fi în univers alte sisteme lactee, tot cu miliarde de sori — şi aceasta repetîndu-se în nesfîrşit.

Dar, cu cît Herschel se deprindea a ceti mai mult în cartea secretelor cerului, cu atît îşi dădea mai bine sama, că nici telescopul său nu deslega enigma cerului. El a pătruns în fundul cerului până la stele de a 14-a mărime, adică la acele stele care sînt aşa de departe de noi, incît abia se zăresc cu cele mai bune telescoape.

*) Abbé Th. Moreux. Les merveilles des mondes.

Nici lui Herschel nu-i fu cu putință să calculeze cam la ce depărtare sînt stelele de noi. Numai după mari sforțări și încercarea multor mijloace, astronomul Bessel (pela 1837) a reușit, folosind o metodă a marelui fizician Frauenhoffer, să calculeze depărtarea stelelor între dînsele și depărtarea lor de noi. Una din cele mai apropiate stele este la 80 bilioane de Km., adică la o depărtare de 500.000 ori mai mare ca depărtarea pămîntului de soare, care e de 150 milioane de kilometri. Neînchipuita depărtare a stelelor fixe era dovedită și deatunci încoace s'a calculat, pentru multe stele, depărtarea lor de noi.

Dar dacă cifrele sînt date în bilioane și trilioane de Km. ori în milioane de distanțe pămîntești, nouă aceste cifre nu ne spun aproape nimic. Mintea noastră, deprinsă cu distanțele pămîntești, nu poate cuprinde măsuri cerești. A exprima depărtările astronomice în kilometri, e tot așa de nepractic ca a măsura Europa în milimetri patrați. Deaceia s'a întrebuințat o altă măsură în astronomie și anume *anul de lumină*. Intr'o secundă, adică cît ține timpul dela o bătae de puls până la cea următoare, lumina poate înconjura de 8 ori pămîntul, pentrucă iuțeala ei este de 300.000 Km. Intr'un an sînt peste 30 milioane de secunde, adică lumina parcurge în acest timp de 10 mil. de ori cîte 1 mil. Km. = 10 bilioane de Km. Adică un Km. se raportează la un an de lumină ca o secundă la 60.000 ani.

Cele mai apropiate stele de noi, sînt cel puțin la cîțiva ani de lumină depărtare; dela cele mai depărtate lumina ne vine în zeci, sute și chiar mii de ani.

Dacă am vrea să dăm o imagine concretă de depărtarea noastră de stele, am putea închipui pămîntul prin un grăunte de popușoiu așezat în Iași. Soarele s'ar găsi atunci cam la 10 m. de el și l-am putea înfățișa printr'un bostan. Cea mai apropiată stea de noi, ar trebui să ne-o închipuim așezată cam la polul sud! Una din cele mai depărtate n'ar mai avea loc pe pămînt, chiar dacă am muta sistemul nostru solar (grăuntele și bostanul) la polul nord.

Sîntem locuitorii unui fir de praf în univers!

Cu telescoapele cele mai perfecționate s'a putut sonda adîncimile cerului, s'a calculat depărtarea astrelor, s'a stabilit neîndoios, că stelele sînt sori și că în jurul lor se învîrt planete, cași în jurul soarelui nostru, că pe acele planete — cine ar putea tăgădui? — trebue să fie ființe gînditoare, care cercetează cerul. Acele ființe văd soarele nostru ca o stea și bănuesc, probabil, și existența acestui neînsemnat fir de praf, pămîntul, răscolit de atîtea patimi.

S'a mai stabilit că sorii aceia nu rămîn în locul lor, ci se mișcă și ei în univers; deci stelele nu sînt fixe. Dacă ni se par fixe, pricina stă în imensa depărtare care le desparte. Deși ele se apropie ori se depărtează între dînsele cu zeci de Km. pe secundă, totuși în sute de ani abia se pot recunoaște deplasări de un disc lunar. Sirius, de pildă, se mută în 1500 ani atîta cît e

drumul dela o margine la alta a lunii. Intr'un milion de ani va înconjura însă tot cerul.

In mișcarea sorilor din sistemul lacteu e o desăvîrșită ordine, cași în mișcarea planetelor în jurul soarelui nostru. S'a mai constatat apoi că mai mulți sori, cu sistemele lor planetare, formează grupe, roi de stele, cu mișcări în aceiași direcțiune. Aceasta s'a putut dovedi mai ales cu ajutorul *fotografiei*.

Camera fotografică s'ar putea numi al treilea ochiu omenesc. Numai că, pecînd ochiul nostru poate fixa un punct în spațiu o singură clipă, ochiul fotografic poate rămînea deschis 10 minute ori 10 ore neîntrerupt. Cu cît stă mai mult deschis cu atîta prinde mai multe imagini.

Prin fotografie s'au prins imaginile stelelor până la a 16-a mărime. Un exemplu ne va arăta ce cunoștinți ne poate aduce acest auxiliar prețios: placa fotografică. Pe un punct al cerului vedem o stea. Telescopul, fixind acest punct, mai descopere cîteva zeci de stele de diferite mărimi. Placa fotografică, fixînd acelaș punct 13 ore în șir, înregistrează așa de multe stele, încît se ating și se acopăr unele pe altele. Mii și milioane de aștri, acolo unde ochiul vede un singur punct luminos! Mai mult încă. Fotografia prinde, sub forma unei dîre, și mișcarea făcută de stea în timpul cît aparatul a rămas deschis.

Ochiul fotografic a început a realiza visul unui Herschel, de a face o hartă a cerului exactă, pentruca din controlul ei, cu o alta făcută cîțiva ani mai tîrziu, să se poată preciza și mișcările relative ale astrelor, a sutelor de mii de stele. Prin aceasta se va stabili o vedere totală a mișcărilor sistemului lacteu.

Opera aceasta gigantică s'a făcut. După 50-60 ani se va face harta cea nouă și unii din cetitori vor avea, poate, prilejul să admire la ce minuni duce munca pașnică a omului.

Cu toată perfecțiunea ei, metoda de măsurare fotografică nu ne dă tot ce dorim. Prin fotografiere putem vedea mișcările laterale, în planul paralel plăcii fotografice. Cum să ne dea placa drumul mișcărilor îndreptate spre noi ori opus nouă?

Cînd priveam rachetele inamicului, mi se părea că punctul luminos stătea cîteva clipe nemișcat în spațiu, apoi cădea lin către pămînt. Tot timpul cît racheta mergea dela șanțul aruncătorului spre noi și era în direcția privirii noastre, punctul de lumină se părea nemișcat. Placa fotografică n'ar fi înregistrat decît un punct, nu o dîră de lumină. Așa și cu mișcările stelelor, în direcția razei noastre vizuale. Ele nu se pot înregistra de placa fotografică.

Ar putea steaua să vină spre noi cu o iuțeală de 7-8-50 km. pe secundă, ori să se depărteze de noi în acelaș zbor nebun, noi s'o fotografiem ani și ani dearîndul și tot să nu ne dăm sama de această mișcare.

Nici lunetele, nici telescopul, cu toate perfecționările lor, nici placa fotografică nu ne pot da răspuns la această problemă.

Totuși soluția s'a găsit. Folosind *prizma*, cristalul cu 3 muchi, care risipește lumina și-o desface în 7 culori de curcubeu,

omul a deslegat nu numai problema constatării și măsurării mișcărilor în direcția razei noastre vizuale, dar și alte mistere ale universului, care stă de acum deschis tuturor cercetărilor.

II

Prizma de cristal cu 3 muchi are efecte contrarii lentilei. Pe cînd lentila adună, stringe într'un punct mănunchiul de raze de lumină, prizma împrăștie razele, ea le întinde într'o fășie în care lumina e descompusă în cele 7 culori: roș, portocaliu, galben, verde, albastru, siniliu și violet. Acesta e *spectrul solar*.

Lumina este rezultatul oscilațiunilor extrem de repezi a atomilor și moleculelor. Aceste oscilațiuni produc valuri eteriene, care se propagă cu iuțeala de 300.000 Km. pe secundă și impresionează retina noastră.

Nu toate undele eteriene au aceiași lungime. Precum un vapor mare face valuri mai mari decît o luntre, și un tren valuri aeriene mai mari decît un glonte, tot așa și lungimea valurilor eteriene e diferită după oscilația care le provoacă. Sînt valuri de eter care au 5 Km. dela punctul unde se ridică până la cel la care se sfîrșesc. Așa, sînt undele herțiene, pe care le-a aplicat așa de fericit Marconi, transmițînd știri prin telegrafie fără fir. Sînt și valuri eteriene așa de mici, încît străbat chiar prin corpurile opace. Astfel sînt razele X (Röntgen). Cum toate valurile eteriene fac cam 300.000 Km. pe secundă, se înțălege că cele mai mari oscilează mai de puține ori, cele mai mici mult mai de multe ori, precum un om cu picioare mai lungi face mai puțini pași ca unul cu picioare scurte, pentru aceiași distanță și același timp.

Din mulțimea de vibrațiuni care se propagă prin eter, numai puține, care au o anumită lungime, deci un număr determinat de vibrațiuni, pot impresiona ochiul nostru. Aceste vibrațiuni constitue *gama optică* a vibrațiunilor eteriene, precum oscilațiunile aeriene între 18 și 30.000 pe secundă constitue *gama sonoră*.

In lumina albă sînt nenumărate unde, din care cele mai încete fac 450 trilioane oscilații pe secundă, cele mai iuți 800 trilioane în același timp.

Lumina albă dela soare, trecînd prin prizmă suferă o încetinire în mers și o abatere din drum: *raza de lumină se refractă*. Undele cu lungime mai mare, deci cu număr mai mic de vibrațiuni, se abat mai puțin din drum, cele cu lungimi mai mici se abat mai tare, aceasta e pricina despărțirii.

Ritmul vibrator al fiecărui fel de atom are locul lui în spectrul solar. Uneori valurile eteriene provocate de atomi sînt oprite de atomi similari întîlniți în drumul lor, iar pe spectru apare, în locul luminii, o bandă întunecoasă. Această bandă de absorbire a unei raze cu un număr determinat de vibrațiuni pe secundă este, ca să zic așa, scaunul rezervat al razei care s'a pierdut pe drum. In cazul cînd ea poate ajunge la spectru își ocupă locul, iar dacă

spectrul e produs nu de soare, ci de o flacără slabă ca acea din o lampă cu spirt, raza emisă de atomi va da o bandă sau mai multe — dar caracteristice — foarte lucitoare.

Prin lucrări de aproape 100 ani, fizicienii și chimiștii au reușit să fixeze, în gama optică, locul ce se cuvine fiecărui din elementele chimice cunoscute. Prin spectroscopie s'au și descoperit multe elemente noi, care s'au identificat chimicește mult mai tîrziu în corpurile depe pămînt.

Prin aceste cercetări, începute cu lumina solară, apoi cu a stelelor și nebuloaselor în care nu s'au întocmit încă sori, s'a stabilit că aceleași elemente formează astrele luminoase, cași planetele întunecoase, deci *unitatea materiei*. Azi chimia disociază unele elemente, cu pond atomic greu, în elemente cu pond atomic mai mic. Ea nădăjduește că va reuși să dovedească, cum că cele 80 și mai bine de elemente formează o gamă a materiei. Elementele cu pond atomic mare nu sînt, după această concepție, decît grămezi de atomi ai unei substanțe mai simple, a unei unități de materie, care poate fi *hidrogenul*.

Spectroscopul ne dovedește, în adevăr, că în nebuloase, în acele grămezi de materie cosmică împrăștiată în nesfîrșit, predomină spectrul hidrogenului, că acolo unde încep a se înjgheba sori, apare spectrul heliului, de 4 ori mai greu ca hidrogenul; iar în sorii mai bine formați, mai în vrîstă, se găsesc mai toate elementele din sistemul nostru solar.

Spectroscopia a deslegat, cum am menționat mai sus, problema apropierii ori depărtării stelelor în direcțiunea razei noastre vizuale, mișcare pe care nu ne-o poate prinde placa fotografică.

Dacă, comparînd spectrul unei stele cu spectrul unui metal incandescent, constatăm că spectrul stelei se abate cît de puțin către roș sau către violet, avem siguranța că astrul se mișcă spre noi, ori în direcție contrarie.

Să presupunem că avem notate pe ambele spectre scara vibrațiunilor și fixăm gradațiunea 600, adică locul unde vin undele eteriene cu ritmul de 600 trilioane oscilații pe secundă, la limita dintre verde și albastru. Dacă cumva astrul se apropie de noi, cu oarecare iuțeală, atunci în loc de 600 trilioane de vibrații ne sosesc 650 trilioane, deci o deplasare a regiunii luminoase spre roș. La linioara 600 e albastru. Dela steaua care se depărtează ne sosesc, de pildă, 550 tril. în loc de 600 tril., deci la linioara 600 avem verde (în loc de limita dintre verde și albastru).

După mărimea acestei deplasări, care, firește, nu se poate observa decît cu microscopul, se determină iuțeala stelelor, chiar cînd acea iuțeală n'ar fi decît o jumătate Km. pe secundă în direcția razei noastre vizuale.

In loc de a privi spectrul cu microscopul, se fac fotografii spectroscopice, care dau rezultate de o preciziune indiscutabilă.

La controlul rezultatelor obținute prin spectroscopie servește și un ingenios mijloc de măsurat variația căldurii, ce ne vine dela

astru. Un american, Langley, a inventat un aparat termoelectric, numit *bolometru*. De atunci s'au înmulțit aparatele de felul acesta și s'au perfecționat [1]. Un asemenea aparat poate pune în evidență și măsura, diferințe de temperaturi de o sută milionime de grad centigrad (Celsius). Dacă steaua, dela care bolometrul primește raze de căldură, vine spre noi, aparatul notează un spor de căldură; dacă se depărtează, arătătorul lui notează o scădere de temperatură. Aceste variațiuni de temperatură nu se pot măsura cu termometrul, pe care-l folosim noi. Pentru a ne folosi de un termometru obișnuit ar trebui să facem între cele două liniioare, ce însamnă limitele unui grad, 100 milioane de diviziuni și să putem citi dilatarea mercurului la fiecare sutime de milionime de grad.

Mulțumită întrebuințării spectroscopului și bolometrului, astronomii pot calcula chiar mișcările stelelor depărtate la 100 ani lumină de noi și au siguranța că nu fac greșeli mai mari de 1 Km. pe secundă. Adevărată minune!

„Gîndiți-vă, noi vedem deasupra noastră, pe fondul cerului, puncte mici, care—chiar în cele mai mari telescoape—nu se schimbă, nu se văd mai mari. De cînd omul cunoaște cerul, aceste punctișoare stau țintuite pe locul lor ceresc, atîrnate ca niște lampioane. Noi știm astăzi, nu numai că aceste puncte sînt sori, cași soarele nostru, că ei sînt depărtați de 100 ani lumină de noi, că sînt înconjurați de planete, cași soarele nostru; nu, noi ne îndreptăm luneta spre un asemenea punct, punem un aparat cu prizme în ocularul său și înșurubăm în capătul inferior o cameră fotografică. Deschidem crăpătura pe unde intră lumina, o închidem după un timp iarăși, ne ducem cu lădița închisă într'o cameră întunecoasă, muiem placa gălbuie într'o bae, o punem sub microscop și spunem: acest soare, la depărtare de 100 ani lumină se mișcă spre noi cu o iuțeală de 23 Km. pe secundă. Avem absolută siguranță că nu face nici 30, nici 20, ci 23 Km. pe secundă! Nu este și omul o minune, cea mai mare minune a universului?" [2])

Fizica stelelor a ajuns azi, datorită fotografiei și spectroscopiei, la rezultate grandioase. Prin spectroscopie putem să cunoaștem vrîsta relativă a stelelor și, cine știe, poate se va reuși a determina chiar vrîsta în ani—cu aproximație, se'nțelege—a astrelor mai importante.

Demult se clasifică stelele, după culori, în: albe, galbene și roșii. Spectroscopul ne spune că:

1. *Stelele albe* (ca Sirius), care dau un spectru strălucitor înspre regiunea violetă și unde razele caracteristice hidrogenului sînt foarte vii, sînt stele tinere. Ele au o temperatură extrem de urcată (poate 20.000 grade Celsius).

---

[1]) *La science et la vie*, dă în No. de Noembrie 1919 o descriere a aparatelor și metodelor.

[2]) F. Hahn., *Die Milchstrasse*, opuscul de vulgarizare, de care m'am servit mult la culegerea datelor din acest articol.

2. *Stelele galbene* (ca Arcturus din Bouarul), care dau un spectru ca al soarelui nostru, sînt stele ceva mai bătrîne și mai puțin calde ca stelele albe.

3. *Stelele roșii* (ca Aldebaran din Taurul), și în care partea violetă a spectrului e puțin luminoasă, sînt stele bătrîne. In spectrul lor sînt foarte multe bande de absorbțiune. Temperatura lor e mai joasă ca a soarelui nostru. Ele sînt sori bătrîni, care se apropie de sfîrșitul vieții lor. Nu după multă vreme (cîteva milioane de ani?) cadavrele lor vor pluti invizibile în univers și numai fotografia ne va da știri despre ei, cînd vor acoperi, vor eclipsa, pentru cîteva clipe vre-un alt soare, lucitor; și calculele, dacă vor avea indicii de perturbațiunile pe care aceste cadavre rătăcitoare le provoacă în drumul altor sori.

Apoi, sorii aceștia morți, ajungînd în sfera de atracție a altor cadavre de sori, ori a unor sori încă în viață, vor începe un vîrtej din ce în ce mai violent unul în jurul altuia—cazuri se cunosc—se vor apropia cu iuțeli ca a razei de lumină și, ciocnindu-se, vor ridica flăcări în universul întunecat, care vor fi notate ca stele noi *(novae)*, a căror lumină însă va scădea prin risipirea materiei aprinse în spațiu și formarea unei nebuloase. In aceasta, cu vremea, se vor organiza noi sori, care vor repeta ciclul veșnic al materiei și energiei.

Prizma, așchia de sticlă, a devenit, în mîna omului, un minunat mijloc de cercetare. Cu această cheie fermecată s'a deschis poarta cerului, pentru a fi spectatori la nespus de măreața privelişte a universului fără margini.

„Incheerea și cununa cercetării spectro-analitice o formează întărirea *principiului evoluțiunii universale*." (F. Hahn, loc. cit.)

T. A. Bădărău

RAIURI PIERDUTE *)

„...Și Iehova Dumnezeu zise: Eacă Adam s'a făcut ca unul din noi, cunoscînd Binele și Răul. Dar ca nucumva să'ntindă mîna lui și să ia deasemenea și din Pomul Vieții și mîncînd să trăiască 'n veac... Iehova Dumnezeu îl izgoni pe el; și'n fața grădinii Edenului puse Cheruvii cu sabia vîlvoritoare să strejuească drumul înspre Pomul Vieții..."
Biblia: Cartea I; Cap. 3.

Tăcuți, Adam și Eva pășeau spre zări rosace...
Durută, glia-mamă simțea în sfînta-i pace
Pe fiii ei rănind-o cu primii pași ai vinei—
De-acum cereasca humă va fi pămînt al tinei!...

Merg mînă'n mînă-alături; dar Omul singur știe
Să calce dîrz nainte—cînd pierde-o Veșnicie;
Trufia și'ndoiala răzbună'n el tot chinul,
Din fructul de lumină nu'n van a supt veninul:

„...Ce-au vrut acele plaiuri, cu șerpi ce'mbie'n cale,
Cu ispitiri de daruri ce'n soare rîd mortale,
Cu-ascunsul ochiu, ce știe din veci, dar stă de pîndă
Și'ndrumă brațul faptei—spre-a-i fulgera osîndă?...

„...Vom merge,—unde?—nu știu!—dar caut, ce-i în mine:
Un vis *al meu* de raiuri cu alte legi de bine—
La cap de vremi, rîd poate și roduri ce nu'n ală!"
. . . .
—Credința-i nouă'ncinge cu-o rază fruntea-i pală.

*) Vezi partea I-a: „*Eva*", în „Viața Romînească", anul VI, No. 7, 8 și 9.

Și mîna vinovată a soației scumpe strîns-a,
Sfințite-i sînt de-apururi și vina ei și Dînsa:
Pricepe-adînc solia prin vremi a mînii ceia—
Pierduse oare raiul, cînd i-a rămas Femeia?...

Dar Eva, crinul gingaș smuls țărmilor de soare,
Sub cerul sur se'ndoaie, e'n mers șovăitoare,
Își simte prins tot pasul ca'n lațuri de regrete,—
Din nou și-ar vrea în soare tot auru-i din plete!...

Dar caldul strîns al mînii c'o flacăr'o'nfășoară—
Iubire și căință zbucnesc în ea, s'o doară:
„—Tovarăș scump ce suferi, al cui e'ntregul vinii?...
O, de-aș putea doar mie, să-mi string sub pași toți spinii!"

Și-un gînd al ispășirii răsare 'n ea și crește,
Dînd lacrimii din gene o zare ce-o orbește:
„—Cîndva te-oiu readuce, ferice, 'n raiuri sfinte—
Cu trupul dalb, ți-oiu merge lumină înainte.

„O! fructul Cunoștinții—nu-l cred doar fruct de moarte:
Tot el va ști spre pomul Vieții să ne poarte;
Și poate, 'n vremi, Adame,—tot mînile Iubirii
Ți-or tinde rodul Vieții și-al Indumnezeirii!"

Ea'ntoarce fața'n lacrimi, să bea'n priviri, cu sete,
Cărarea revenirii,—ca'n veci, prin vis, s'o'mbete.
Dar paloșul de flacări ce-Arhanghelul avîntă
I-aruncă'n ochi un fulger grozav din para-i sfîntă.

...De-atunci, îi rătăcește Femeii în privire
O taină ce'nfioară adînc și peste Fire:
Un foc fugar, o zare de-aiurea'n ea străluce,—
Resfrîngeri din Edenuri, spre care ne va duce!...

A. Toma

In drum, spre Braniştea...

Inc'o gară mai era până la coborîre. Mihail Dumbravă nerăbdător se şi ridică in picioare, işi trase de citevaori cu mina prin păru-i lung retezat flăcăeşte la ceafă şi apoi, dintr'o opintire, sălta de pe-o poliţă a vagonului o legătură de cărţi, un fel de sac cusut din lăicerul pe care i-l dăduse maică-sa să se'nvălească, încă de cind începuse el să fie student la Medicină, acuma vr'o şase ani de zile in urmă.

Era prin luna lui Iulie. Se ducea acasă'n Braniştea unde-şi pusese'n gind să pregătească un doctorat greu, pentru care în adevăr îi trebuia o spinare de cărţi şi-un braţ de ciolane de om, grămădite tot în bucceaua aceia de lăiceriu vărgat, pe care o proptise acum de uşa deschisă a vagonului.

In picioare, lingă sac, se'nţepeni şi el, măsurind cu ochii munţii fugari, care-şi şerpuiau spinările negre in zarea albastră-fumurie a depărtării. Privelişte aceasta pe care o putea prinde numai intre aceste două din urmă gări, de citeori venea spre casă, îi trezea in toată fiinţa cele dintâi svicniri ale unui dor nestăpînit de oameni, de locuri, de izvoare, de pădurile de brad din Braniştea...

Cu gura mare căscată, lălăia acum un cintec falnic, un fel de cintec mai mult puternic decît melodios, care s'amesteca şi se pierdea in trăncănitul de fier al vagoanelor şi'n pufăitul de abur al maşinii.

Trenul fugea nebun. Şi'n mintea lui treceau nebune, gînduri după gînduri. Se vedea acum ajuns în gară. Intr'un colţ, tocmai colo, departe, spre magazie, acolo unde-l aştepta întotdeauna, îl vedea parcă pe moş Gavril Fleandură, căruţaşul din Braniştea, aşa cum era el, — un om mărunt, c'o pălărie mare s'acoperî o arie, c'un găetan roş dat de trei ori pe lingă coiful rotund al pălăriei, cu biciul subsuoară, cătînd cu ochii boldiţi şi cu gura căscată spre boerimea care scobora din vagoane. „M'a văzut", îşi zicea Dumbravă. Şi parcă-l zăreşte pe moş Gavril cum dă cu fuga spre dînsul, — dar ferindu-se de tren ca de-o primejdie mare, tăbărînd cu grabă, ca să-i dea ajutor la bagaje.

Aşa sărind din gînd în gînd, cu ochii petrecînd mereu munţii, care parcă-şi încovoiau spinările negre sprijinind marginea ne-

sfirşită a seninului acelei amiezi de vară, — tresări ca dintr'un vis, cînd ţipă maşina şi trenul prinse a-şi domoli mersul, până se opri detot in gară.

Inadevăr, acolo, la colţul magaziei, Dumbravă dădu cu ochii de Gavril Fleandură, care-l căuta cu ochii măriţi roată, cu gura căscată spre vagoane.

— Hee!... Aici, moş Gavrile! răcni el, făcînd din mînă de pe treapta vagonului.

— Iote-!.. D'apoi că mai nu te cunoşteam!... Bine-ai venit! — rosti moş Gavril, aburcindu-şi sacul în spinare, aplecindu-se din şele ca subt o grea povară. — Alt tărhat mai ai? — întrebă el, cătînd spre mînile lui Dumbravă.

— Bine v'am găsit!... Atita-i, moşule, — răspunse Mihai, apucind după moşneag care se'ndreptă cu paşi mititei spre trăsurică.

In urma lor, trenul işi luă rămas bun din gară printr'un fluerat prelung, ce făcu să tresară în clocote de chiot curcanii din ograda şefului de gară.

Mihail se urcă în trăsură dinapoi; iar moş Gavril dinainte pe capră, făcindu-şi două cruci, dădu biciu cailor. Şi porniră la drum in obişnuitul mers al cailor ţărăneşti de trei-trei, trei-trei şi apoi la pas şi apoi iar trei-trei şi iar la pas, dupăcum moş Gavril ridica ori scobora biciul.

— S'o mai scumpit *trinu'* ori tot ca mai inainte? — întrebă moş Gavril, aşa, ca să prindă a lega sămînţă de vorbă cu Dumbravă.

— Ba tot aşa-i, moşule, răspunse el, aprinzîndu-şi o ţigară.

— Hee!... Bun lucru-i şi trinu'! Te sui în el, nici nu ţii de hăţuri, nici nu dai cu biciul, nici nu te'ngrijeşti că i-or cădea potcoavele, ci pufai-pufai, pufai-pufai... dela Ieşi şi pân'aici mai că nici n'ai cind trage un somn bun şi-ai ajuns. Hm! Mare iznoavă-i şi trinu'! Bun cap o mai avut şi cine l-o mai iscodit. Eu chitesc aşa că *trinu*, *tomobila* şi *tilifonu*, cu jurămînt că au cîte-un şfichiu din coada necuratului.

— Taci, moş Gavrile, — făcu cu'n zîmbet uşor Dumbravă. — Da' nu ţi-am mai spus deatiteaori că nu-i vorba aici de amestecul dracului? Nu ţi-am spus că-i aburul, benzina şi magnetul... pe care a ajuns omul cu ştiinţa deacuma să le stăpînească cum vrea, spre folosul lui!

— Ei, dacă-i aşa dupăcum le ştii 'mneata pe toate, dece nu te-apuci să faci singur un *trin*, ori o *tomobilă* ori un *tilifon*, să te-aud grăind măcar la o svîrlitură de băţ; să văd şi eu ar' să iasă la vr'un capăt, de nu-i pune măcar... un perişor din coada lui Scaraoţchi? Ce crezi 'mneata că'n carte ar' să te'nveţe cum să-l prinzi şi să-l desbraci pe 'ncornoratu'? Dac'ar fi aşa... apăi cine nu şi-ar face *trin*, cine n'ar avea *tilifon* şi *tomobilă?* Iaca dă colo banii dintr'o comoară, ştii tot de cei gălbiori, ca ochişorii 'mnealui de pe pustii, şi să vezi cum nu te-or mai ameţi de cap pela şcoli, ba că-i abur, ba că-i *mahnet*, ba că-i... acu era

să-i zic pe nume! Dă-mi mie numai o unghiuță de-a lui Aghiuță, și de nu te-oiu duce eu pe sus acu până'n Braniște... să mă șueri! Da,—asta-i... Că n'ai de unde-mi da nici unghiuță, nici perișor, nici cornișor; că doar nici eu, nici 'mneata nu ne-am ajuns încă cu dracu'...

Tăcură un răstimp amîndoi drumeții. Cu capetele aplecate se gîndeau însă unul la altul. Dumbravă îl știa pe moșneag că-i place să îndruge așa, vrute și nèvrute. Moș Gavril, care de vr'o cincisprezece ani ducea și aducea dela gară băeții din Braniștea, care urmaseră pela școlile din tîrguri, cu cinstită părere de rău se gîndea acum, că dintre toți cei patru cărturari plecați odată, în același an din sat, numai acesta era mai întîrziat cu învățătura. Ceilalți demult isprăviseră școlile; unul s'alesese popă, și doar își zicea el: Popa-i popă! Cîtă carte nu'nvață un popă! Și iaca îs taman șăse ani decînd și-o luat darul preoției, s'o însurat, are vr'o patru copii și-i... om la casa lui. Un altu-i *profisor* de oraș... hehe! om mare! Și-acela-i însurat... nu-i ca cucu! Pe-al treilea îl știa că s'a făcut advocat la Bacău; or fi mai trei ani decînd l-a văzut el la o judecătorie, c'o tașcă de piele neagră subsuoară; toți i se dădeau într'o parte făcîndu-i loc cînd trecea printre oameni. Dar aista, a lui Dumbravă, ce naiba, ce *hram* poartă de nu mai isprăvește? își zicea el acum, răsfrîngîndu-și buza cu nedumerire.—Ce adică, ca să iasă doftor, cum îi bunăoară băetul lui Bolohan dela noi, i-a trebuit mai mult de-un an de 'nvățătură? Și dă! Iaca, așază șbanțuri, sloboade sînge, pune lipitori, și scoate măsele—de i-s'o dus pomina prin meleaguri. Și are, pare-mi-se, mai vr'o sută de franci pe lună, numai leafă. Și-i doftor bun, doftor căutat, și are gospodărioara lui și are strînsura lui, nu umblă ca ista, cu jechila 'n spinare, ca omu' fără nici un căpătâiu. Degeaba s'a mai strădănuit și bietu' tată-su, să-l poarte pela învățături, și cînd colo... el e-un tirie-brîu, care după feleșagul școalei la care zice c'a'nvață, nu i-ar mai învîrti capu' de-alde unu' și de-alde altu' cu aburi, cu *mahnet* și cu alte pozne... pe care' cică le știe de prin cărți. Bietu' Dumbravă, bun gospodar,—și ră parte de fecior mai are!

Caii folosindu-se de îngîndurarea lui moș Gavril mergeau încet, la pas, deabia mișcînd trăsura; unul din ei însă întinzînd botul să smulgă o gură de troscot depe marginea șanțului, îl scoase pe stăpîn din făgașul prepusurilor, făcîndu-l să le ardă cîte o păreche de bice, de-i așeză pe cîțiva stînjeni de fugă spărietă.

Până'n clipa cînd se smunci trăsura, Dumbravă rămăsese dus parcă pe altă lume. Era vrăjit de frumusețea drumului, care trecea acum pe subt o luncă deasă de sălcii bătrîne, prin care răsbătea strălucirea despletită a soarelui, așternînd pe jos o măiestrită horbotă de umbră cu alesuri de lumină.

— Tare-i frumos pe-aicea, moș Gavrile! Ia stăi și te uită dumneata, cît îs de minunate răchițile acestea. Zău, mai mare dragul să treci pe subt ele.

— Ndă! Doar n'oiu mai sta eu acu să sgîesc ochii la tufe! Dă-le naibii de cioate, că mi-i acru sufletu' de ele ca de mere pădurețe. Mai bine spune-mi cum o mai duci pe-acolo, pela Ieși? De carte te mai ții, ori ai legat-o de gard? Ai vr'un pic de lefușoară, ori așa... cam cu nădejdea tot la traista de ovăs deacasă?

— Ba am vr'o șeizeci de lei pe lună... am un fel de slujbă... acolo la un spital.

— Șeizeci!... îngînă moș Gavril.

— Da, îs un fel de ucenic de doctor; că mai am încă... până ce-oiu isprăvi.

Moșneagul își zise, în gîndul său: „Ihi! Să trăești murgule, să paști iarbă verde, îi isprăvi cînd m'oiu popi eu."—Ei da! rosti el tare, cu multă îngăduință.—Ii bună și asta; decît *nica*... tot se chiamă că ai cu ce-o duce de azi pe mîni.

După un răstimp de tăcere urmă, tot el:—Ba, iaca doftoru' ista dela noi... știi băetul lui Bolohan...

— Care doftor? întrebă cu mirare Dumbravă. A! Ghiță! Agentul sanitar...

— Ei, da! Ghiță doftoru'... mă rog! Il știi, băetu' lui Bolohan. Are leafă mai de-o sută de franci pe lună și chicușuri, ca la popă. Ba scoate o măsă și-i dă unu' o găină, ba pune niște șbanțuri și-i dă niscaiva ouă, ba de ici un gologan, ba de colo doi... Și-și duce gospodărioara chiar acătării, ca un fruntaș.

Ei, da' nici toți oamenii nu-s într'un feliu, nici norocul nu-i deopotrivă. El se vede c'o fost mai ușor de cap, o făcut ce-o făcut și-o scapat într'un an. Poate c'o apucat timpuri mai bune... Poate c'acu s'o mai schimbat formele... că iaca, mă tem că s'or fi petrecut mai șese ani acu de cînd te duc și te-aduc dela gară, —vrasăzică numai decînd înveți la *Universitată*—și tot nu ești la sfîrșitul sfîrșitului... Că doar și învățătura îi ca și prășitul, cît prășesc eu într'o zi, nu prășește altul într'o săptămînă.

Dumbravă însă, mai că nici nu-l auzea vorbind pe moș Gavril. Fiecare locușor, fiecare limbă de pădure, fiecare cotitură din drumul acesta dela gară până acasă îi era legat, cu noduri strînse, de inimă. Tocmai acum trecea pela izvorul de subt deal, unde, încă de pe cînd era el prin clasa a opta de liceu, îl stăpînea o puternică amintire. Aici, la întoarcerea după o vacanție de Paști, îi spusese el niște cuvinte de dragoste fetei popii din sat, școlăriță și ea, pe vremuri, la Iași. Era cea dintâi dragoste a lui, „urzită în primăvara aceia, pe timpul cînd îmbobocea răchita.

Moș Gavril însă, care știa vorba satului, că băetul lui Haralambie Dumbravă e un „tirie-brîu", căruia numai vorba-i merge că-i la Iași, la învățătură, ținea să afle anume, să știe chiar din gura lui, pentruce-a rămas în urma tuturor celor plecați odată cu dînsul din Braniștea. „Ce fel de carte—își zicea el—mai poate învăța un om care-i mai de treizeci de ani, cînd ceva-ceva de-a mai trece, a pășit și de vremea însurătorii?"—Deaceia acum nu se lăsă răzbit de tăcerea lui Mihail, ci proprind caii, se scobor,

din trăsură, mai potrivi hamurile pe dinșii, se mai uită pe sub pîntecele lor, pomeni așa între dinți pe bunica mamei lor, îi trase de urechi până ce fiecare din ei răspunse prin cîte o pufnitură pe nări, le șueră cum se șueră la cai în popasuri scurte; pe urmă, dupăce porni, împingînd mai subt capră legătura cea din lăiceriu, i se păru că a simțit niște cărți groase, dar că parcă mai era ceva înlăuntru.

— Știu că aici îi fi avînd cărți și niscaiva *ostromenturi*. Să fiu cu luare aminte să nu le ating cu picioarele.

— A, nu! — zise Dumbravă; am numai niște cărți și niște ciolane...

— Cum? Ce ciolane? întrebă moșneagul deschizînd ochii până'n albul lor.

— Niște ciolane de om, — răspunse Dumbravă.

— De om? D'apoi ce? Ai desgropat pe cineva?

— Nu... acestea-s de om mort și neîngropat, anume pentru învățătură.

Gavril îl privi o clipă țintă drept în ochi. „Adică cum, își zicea el, — ca să învețe a tămădui boalele, are nevoe să poarte ciolane de morți în traistă? Asta s'o creadă el și cu tată-su. Pe mine nu mă poate el bolmoji." Dînd biciu cailor, scuipă cu desgust într'o parte, mai aruncă o privire spre legătura în care în adevăr deosebea prin țol bodolanele îngrămădite; și apoi răsucindu-se către Dumbravă, făcu din ochi, rîzînd cu înțăles, cînd spre dînsul cînd spre traistă:

— Ei! Așa, mai vii de-acasă! Bine-ai făcut c'ai legat cartea de gard. De-acu, om te faci! Să știi că te umpli de bani! Da' iote ce: să iei sama să nu te zăpsească cumva *jăndării*, că te leagă cobză și te poartă prin judecăți. Să nu știe nimeni, ferit-o Sfîntul, că-i vai și amar de pielea 'mnitale!

— Dar ce-ți închipuești, moș Gavrile, c'au să se amestece jandarmii în rostul învățăturii mele?

— Ei, lasă! Lasă, nu mai umbla și 'mneta acum cu îngăimeli, vorba ceia: vrai să vinzi castraveți la grădinar. *Mie* mi-o înălbit capul în de-al de-acestea: nu te mai ascunde de mine, că eu tac chitic, ca pămîntul. Dar știi, chitic, na! Și-și închee vorba cu o pocnitură de unghie în marginea dinților. — Da'ia ascultă, — urmă tot el cu vorbe șoptite, — după un scurt răstimp de tăcere, să-mi dai și mie un osișor; am ochit și eu un loc de comoară, tocmai colo, în Bîtca Șoimului. Am văzut eu arzînd locul' și 'ntr'o noapte acu înainte de lăsatu' secului, am săpat o bortă cît mine de adîncă. Auzeam cum suna caldarea, cînd dădeam cu cazmaua, dar n'am răzbit la dînsa, pentrucă n'aveam ciolanu' de om mort ne'ngropat. Aveam iarba fierelor, dar n'aveam osișoru'. Deaceia mă rog 'mnitale ca de Maica Domnului să nu mă leși! Fă-mi binele ista, c'apoi las de nu te-oiu mulțămi eu c'o căciulă de galbeni.

— Da'ți dau și două, moșule, — răspunse Dumbravă. — Numai să ne prindem tovarăși amîndoi, adăugă el în șagă.

— Ei, iaca... să știi... mă prind tovarăș și te duc să-ți mai arăt încă vr'o cinci locuri de comori, da' să nu cumva să afle cineva. Nu de alta, da's puse de mine pe jurămînt de afurisenie la un călugăr dela Schit. Numai atîta mă rog, să nu fie ciolane de om îngropat.

— Nuu! — răspunse Dumbravă cu neclintită hotărîre, — astea-s oase fierte, anume ca să se deciocăleze carnea depe dînsele.

— Ei, păi da! Cred eu, că știi 'mneata, ce fel de ciolan_ îți trebue cînd umbli după comori. Acuma parcă își dădea Gavril samă, că băetul lui Dumbravă tot are un căpătăiu pe lumea asta... Adică ce i-ar mai trebui lui *Universitată* dac'ar da peste o comoară? De-o fi avînd și-un fir de iarba fierelor, cu ciolanele cîte le are, își face casa doldora de bani, de n'a ști unde să-i mai ascundă. Iar mai trase o ochire furișă spre traista cu ciolanele. Hm! Să le aibă el... ce și-ar mai umple chimirul! Numai păcat de băet, că parcă-i o leacă cam țicnit. De-a pune mîna pe vre-o caldare de bani, tare i-i teamă c'a înebuni de tot! Ian cată la el, cum umblă cu ochii prin tufe, prin dudăe... parcă-i mereu cu gîndul s'o iee așa, razna, în neștire. Oare ce-ar fi să-l întrebe ce meteahnă are?

— Ian să mai proprim să se răsufle caii — zise bătrînul oprind trăsura în dreptul unui pîlc de verdeață, umbrit de poala pădurii.

Dumbravă zîmbi, se scobori din trăsură, își luă pălăria din cap, se lungi pe spate cu mînile întinse lăturiș pe pajiște și apoi, fără să zică un cuvînt, înlemni cu ochii înfipți în creștetul crîngului. Inadevăr era atîta liniște în cuprinsul seninului, că nu se clătina o frunză măcar depe măstăcini.

— Ce mai frumusăța lui Dumnezeu! Pe aici să fie să te plimbi așa c'o duducă, apăi drept că ți-ai uita zilele. Hai? Ce zici? — întrebă moș Gavril, scoțînd din sînul lui larg o motoșcă de peticá, pe care — deslegînd-o cu degetele sale noduroase — și-o așeză pe un genunchiu, răsucindu-și o țigară, eșită cu greu din mînile-i aspre. Cu mișcări domoale scoase dela brîu un amnar cît o cute, legat în lanțuri și potrivindu-și o fărmătură de iască pe buza cremenii, zbătu rar, sărindu-i până sub musteți smocurile de scîntei.

Dupăce-și aprinse țigara, își urmă iar vorba de mai înainte: — Ți-i drag la pădure, amarnic, după cîte înțeleg eu. Văd că nu te-ai mai urni din locu' is'a.

— Moșule, — zise Dumbravă, — așa mi-i de drag codru, că-mi vine să mă duc la fiștecare copac în parte să-l string în brațe și să-l sărut cu dor de frate. Cît oiu sta vara asta în Braniștea, așa sînt hotărît, s'o duc zi și noapte în pădure, că tare mi-i dragă.

— Hee... reacu, băet, săracu! făcu moș Gavril dînd din cap, cu multă mîhnire. Vezi, că cine te-o silit să înveți carte, cînd nu ți-o fost dat dela Cel de Sus să înveți, n'o făcut bine!... Omu' îi cași calu'... îl pui la ham și-l mii mai tare decît îl țin puterile, s'aprinde și nu te mai slujește. Așa și cu 'mneta; să știi că asta numai din învățătură ți se trage, că doar să-mi fie cu er-

tare că mă rostesc, da' omu' care se silește la învățat și nu izbutește, îi cași cel care se juchește și zace de *prelurgă;* la fel u pică la mihnire și tînjește. – Numa, că este leac și pentru asta. Iaca, cît mai stai pe-aici să ne răpezim într'o zi amîndoi la Schit, la Mănăstire. Este acolo un călugăr bătrîn, unu' Pafnutie. Odată numai să-ți cetească molifta mîntuirii și să vezi cum parcă deodată te înseninezi și ți se ridică greul de pe inimă.

— Apoi deacu' hai să pornim! rosti moș Gavril tare bucuros și el că străbătuse însfîrșit la inima lui Dumbravă și-i putuse da un sfat bun pentru sănătate. Bucata de drum care o mai aveau până în Braniștea, fiind numai de-o palmă de loc, și-o petreceau acum închiși în cetățuia gîndurilor fiecăruia, cugetînd la rosturile lor și Dumbravă și moș Gavril, și parcă tot pe gînduri căzuse și caii, care tîrîiau cu pași molateci cărucioara veche sub arșița dogoritoare a soarelui.

In cărucioara asta, se gîndea moș Gavril, – de treizeci de ani dusese și adusese din gări tot felul de oameni: și mai mari și mai mici, și mai bogați și mai săraci; și purtase mulți băeți la învățătură.. și a cărat miri și mirese și socri mari și nunași, și oaspeți pela petreceri tot el îi adunase.. Dar acum pe cine duce în cărucioară? Duce pe un om ofilit de învățătură și o traistă de ciolane! Parcă i se 'ntunecă deodată înaintea ochilor, și-o pică de mihnire i se lasă pe inima-i îngreuiată ca lutul. – Auzi, în trăsurica lui, cu care o viață întreagă cărase numai tinerețe și sănătate și bucurie, să ducă el acu ciolane de om mort?! Aista-i un blăstăm pe bătrînețele lui; mai bine se lasă de cărăușie!.. Ce noroc! Ce comoară! Doar nu-i trebue zece țurloae ca să desgroape o caldare de bani, îi trebue o fărîmă de os! „Mă mier ce minte am avut să mă bucur așa, că nebunul ista o adus o traistă de ciolane!" Da' facă borș cu ele, că dă! Acuș î-oiu pomeni... neamurile! Adică cum!... Să-i duc eu cu căișorii mei traista cu mortăciunile lui, să-mi fac eu rîs de cărucioara mea, să-mi asmuțesc eu singur nălucile în tîrla mea. D'apoi cine ar mai merge'n căruță cu mine, cînd ar ști c'am dus eu mort într'insa. Ț-ț-ț! – Mi-am stricat eu singur rostul cărăușiei. – Gîndind, de năcaz parcă i se opăreau obrajii. – Și unde mai pui, că deacu 'nainte n'are să mai aibă liniște, n'are să mai poată umbla noaptea prin ogradă, de răul nălucii. Parcă-l vede pe omul ista căruia-i stau ciolanele în traistă, cum i s'arată la o vreme de noapte poponeț picior peste picior, bînd *tiutiun* colea pe capră lîngă el... Ori l-a vedea cum vine 'n crucea nopții, cum îi scoate căișorii trudiți dela iesle, înhamă frumos la trăsură și se primblă pân'ce cîntă cucoșii, ca'n rădvanul lui tată-su... și n'are să aibă parte să-i spue o vorbă, căci el îi o arătare, nici n'ai ce bate, nici n'ai pe cine da'n judecată... Ba ferească sfîntul! Nădejdea și scăparea îi la părintele Pafnutie dela Schit! El cu cărucioara spurcată nu intră în ogradă batîr moartea să-l strîngă de gît. Iaca colea-i cirnitura la mănăstire; dă pe netotul ista jos cu traista lui de durleac și se duce întins la părintele Pafnutie să-i cetească molifta mîntuirii, ș'așa scapă...

— Deacu eu, fac pe drumul ista la Sfîntu' Schit! zise moș Gavril tare încruntat, oprind caii în dreptul cotiturii la capătul satului. 'Mneata să-ți iei lăiceru' cu bodolanele și du-te'n piața lui Dumnezeu, cum îi ști până acasă, că eu mă duc să-mi cetească părintele Pafnutie să-mi scot căruța din boală.

— Cum, moșule? – rosti nedumerit Dumbravă, mă leși acu, să mă duc eu pe jos dealungul satului cu traista'n spinare? Hai, de mă du încaltea până acasă și te-oiu cinsti c'un gît de rachiu peste tocmeală.

— Da' nu-mi trebue nici o lescae, ferească Dumnezeu! Mi-am spurcat trăsura cu ciolanele 'mnetale. Dă-te jos, că doar n'am să-mi fac cuib de năluci în tîrla mea.

— Ei, iacă mă dau moșule, rosti Dumbravă, stăpînindu-și mînia. Văd eu că nu ești în toate apele.

Dînd bice apăsate cailor, moș Gavril apucă pe drumul mănăstirii, c'o iuțeală cum n'au mai pomenit-o nici el, nici caii lui, lăsînd în urmă un nour lung de colb alb; iar Dumbravă șoldit cu traista în spete, intră'n Braniștea ca un drumeț străin, stîrnind cînii de pe la case. Mergea cu greu purtînd pe umăr lăicerul cu cărți și cu ciolane, – și'n inimă un dor nemăsurat de casă, de oameni, de izvoare, de pădurile de brad din Braniștea... Pe colțurile de prispă eșeau femeile cătînd lung spre dînsul cu ochii măriți, cu mînile subpuse.

— Da' cine era, tu fa Casandră, ist'care trecea cu casa'n spinare? – întrebă de peste drum Ileana lui Teleagă.

— Dă, fa... hăi! D'apoi ți'i miera de nu era băetul cel dus în lume, al lui Dumbravă.

— Care, fa?

— Cel despre care s'auzea, că o umblat să se facă doftor... Iraa! Fa... hăi! Bine mai zici! Acela ar'să fie... Da' rău o mai agiuns!

Ioan I. Mironescu

De vrei să mor...

De vrei să mor,
Să fugi de mine-o săptămînă,
Să ocolești cu 'nverșunare
Și casa mea, și drumul meu.
Cînd te-oiu ruga să vii,—amînă
Și minte-mă așa, mereu.
Iar cînd mă vezi din întîmplare,
Să treci, zîmbind nepăsător.

Și pe 'nserat, la casa voastră,—
De vrei să mor,—
Coboară storul la fereastră
Și ușii care mă așteaptă
Cu vechea și 'nverzita-i treaptă,
Să-i pui zăvor!

Și 'ntr'un tîrziu, posomorit,
Să-mi spui cu vorbe care dor,
Că nu mă vrei, că m'ai urît,
Că mi-e 'n zădar durerea 'ntreagă
Și că nimic nu ne mai leagă,—
De vrei să mor...

Viață

E cald. Grădina 'n jurul meu
Surîde leneșă subt soare.
Frunzișul, prăfuit și greu,
Își culcă umbra mișcătoare
Pe-al erburilor cîmp plăpînd...
Sglobiu, cu capul dat pe spate,
Un mac își scutură pe rînd
Petalele însîngerate.

In sălcii vrăbiile dorm.
Un cuc neobosit aruncă
Imperechiat și uniform
Chemarea-i scurtă, peste luncă.
Și din trifoiul parfumat
Cu flori învoalte și rotunde,
Discretul murmur necurmat
De greeri adormiți, răspunde...

Pe-un fir subțire, auriu,
Se leagănă subt o glicină
Un mic paianjen străveziu,—
O picătură de lumină.
Și, dibuind, un gîndăcel
Cu poleitele-i antene
Coboară de pe-un mușețel
La umbră, între buruene...

Otilia Cazimir

Hîrcă pentru hîrcă

Săptămîna trecută, pe cînd lipseam de-acasă, o faţă bisericească — un călugăr, cum se va vedea — a venit şi mi-a lăsat un pachet pecetluit şi o scrisoare.

Cine îmi trimite aceste lucruri? Îmi scria prea cuviosul stariţ al unei mînăstiri depărtate, aducîndu-mi la cunoştinţă vestea tristă că un vechiu al meu prietin, călugărit acolo, cu zece ani în urmă, a încetat din viaţă. Bătrînul stariţ îmi scria:

„Cu frîngere de inimă vă dau de veste că părintele nostru Arcadie, al Domniei Voastre bun prietin, s'a săvîrşit din viaţă, întru a şasea zi a lunei Iunie, dupăce, de mai multe zile, pierduse cunoştinţa despre cele pămînteşti şi vedea şi grăia numai cu răposaţii şi cu sfinţii îngeri. S'a mutat la cele vecinice fără multă bătaie, dîndu-şi duhul ca un copil, ajutorat fiind de rugăciunile preoţilor şi de Sfînta Împărtăşanie pe care a luat-o cu duhovnicească bucurie. Mai înainte, însă, de amestecarea duhului său, a apucat să mă cheme în taină şi mi-a încredinţat un caet descusut, scris pe mai toate feţele, zicînd că este diata sa, pe care eu negreşit să o trimit, prin mînă credincioasă, la mîna Dumneavoastră. Chiar în faţa părintelui Arcadie, am strîns filele cele multe într'o cutie, precum vedeţi, şi am legat cutia bine, întărindu-i legăturile cu pecetia sfintei noastre mînăstiri.

„De comînd şi de toată purtarea de grijă pentru suflet, a regulat decuvreme, în auzul şi cu ştiinţa întregului sobor. După cum şi-a arătat dorinţa, l-am îngropat subt un cireş bătrîn, în poteca gropniţei cu oseminte. Nici o vestire n'am mai putut a face, au la prietini, au la oareşicare rude, vremurile fiind protivnice.

„Şi altceva nemai avînd să vă mai scriu, fără numai că vă pomenim totdeauna în smeritele noastre rugăciuni, ne rugăm Domnului să ne ajute să ne mai vedem odată, faţă către faţă..."

Adaos: „Trimisă prin părintele Agathanghel, călugăr credincios, care va cere dela bunătatea Dumneavoastră sau dela casnicii Dumneavoastră două vorbe, precum că s'au primit pachetul şi scrisoarea care vă trimit."

Am rămas pierdut în gînduri triste şi într'un noian de amintiri. Iată încă un amic pe care nu-l voiu mai întîlni, în lumea

aceasta! Alexandru Valente (călugărul Arcadie, de mai tîrziu) era unul dintre cei doi-trei prietini, născuţi subt stele neobicinuite, originali şi la fel cu nimeni altul decît cu ei înşişi, pe care i-am întîlnit în viaţa mea. Iată-l azi şi pe el călător în eternitate! Ce scria el în acest caet, legat şi sigilat de stariţul lui de metanie? Am rupt sigiliile şi am scos caetul la iveală.

Pachetul cuprindea o coală întreagă, strînsă în patru sferturi (o copie de testament, de-altfel făcut demult şi depus la tribunal) şi vre-o sută de file de caet, unele scrise, multe scrise şi şterse, iar ultimele albe. Filele nu erau numerotate şi nici adunate în ordinea celor scrise pe ele, aşa încît potrivirea lor mi-a cerut timp şi luareaminte. Odată înşirate, aceste pagini înfăţişau cetitorului acest straniu crîmpeiu de viaţă omenească:

„Părinţii mei plecaseră la ţară şi anume la un unchiu al meu, frate cu mama, pentru linişte şi aer curat, de care mama, adînc neurastenică, avea mare nevoe. Eu rămăsei la oraş, cu bunica. Mă pregăteam să dau examen de intrare în şcoala militară şi învăţasem cu rîvnă toată vacanţa. Credeam că acest examen va începe în ziua de 20 August, cum se anunţase la început. Spre surprinderea mea, aflai în ajun că, din cauze neprevăzute, examenul va începe deabia la 30 ale lunei, deci cu zece zile mai tîrziu. Amînarea aceasta a fost fatală vieţii mele.

Eram intim prietin cu un băiat excepţional de inteligent şi de simţitor, dăruit cu darul închipuirii şi al poeziei, poet precoce, dar suflet zvăpăiat şi descumpănit. Eram intim prietin cu cel ce eră să fie într'o zi poetul Silviu Merişan, în vremea aceia, însă, un simpatic corigent la Trigonometrie şi excursionist pasionat ori pe unde, fără numai în excelentele manuale de Matematici ale Fraţilor Iesuiţi.

Nenorocul meu a voit să mă întîlnesc cu Silviu, tocmai cînd mă înapoiam dela cancelaria şcoalei militare, unde aflasem vestea că examenul s'a amînat.

— Silviu sînt necăjit! Credeam că mîne dau jos de pe umeri povara asta pe care o port de două luni: examenul meu la şcoala militară. S'a amînat examenul cu zece zile!...

— Valente!... o idee: o excursiune, dragul meu, până la Mînăstirea Pojorita, unde este arhondar moşul meu, Părintele Dionisie! Numai două zile pierdem, şi încă nu le pierdem, fiindcă iai Trigonometria cu tine şi mă freci cu ea pe cap până s'o prinde de mine vre-un sinus-cosinus, vre-o secantă-cosecantă!

Mi-a luat minţile! M'a hotărît să plec cu el la Mînăstirea Pojorita, adouazi, în zori şi am lăsat, mîhnită, pe bunica. Am plecat cînd se îngîna ziua cu noaptea. Amicul meu cunoştea drumurile, fiindcă, vagabond prin temperament, bătuse de multe ori calea până la Mînăstirea Pojorita, uneori chiar pe jos, cum făcea de data aceasta, în tovărăşia mea. Nu m'am mirat, prin urmare, că am luat-o pe nişte poteci care nu puteau fi cunoscute de orişicine şi am lăsat drumul cel mare, prea umblat şi plin de praf.

Ziua se ridica senină şi trandafirie din crîngurile şi din po-

rumbiştile printre care ne strecuram. Prospătatea dimineţii şi aerul curat ne înviorau şi ne înmulţeau puterile. Eram liberi, tineri şi sănătoşi! Tot ce vedeam în jurul nostru se răsfrîngea cu noutate şi cu farmec în oglinzile cugetului şi lumea întreagă părea că e a noastră, aşa fragedă cum renăştea din pelincile străvezii ale nopţii.

Am trecut pe lîngă fîntîni de unde scoteau apă copiliţe, pe lîngă bălţi în care cocostîrcul făcea inspecţia lui de dimineaţă, prin păduri de stejar, pline cu cuiburi de cioară. Silviu vorbea în versuri cu aurora, cu dovlecii mari şi galbeni de prin porumb, cu lăcustele care ţîşneau subt paşii noştri, cu cicoarele care creşteau printre răzoare.

Pe la ora zece, înainte de amiază, după şase ceasuri de drum, ne-am oprit într'un sat, la o circiumă. Nu eram obosiţi de loc, dar ne era foame! Eram fericiţi de fericirea forţării care pune în vibraţie toţi muşchii trupului. Eram mai viguroşi şi mai dîrji decît în ceasul plecării!... Ne-am sculat, simţind în noi puteri intacte, deabia întărîtate de drumul făcut până aici şi gata să ne ducă înainte, zecimi de kilometri, în ritmul pasului inalterabil şi elastic.

După prînz, pe la toacă, am văzut, în depărtare, turnurile Mînăstirii Pojorîta. Cît despre Trigonometrie, bietul manual s'a hurducat zadarnic în geanta mea de călătorie, fiindcă Silviu nici n'a voit să-l vadă.

Eu unul intram într'o mînăstire întăia oară. Silviu venea aici ca la el acasă; era doar rudă cu marele arhondar şi mînăstirea era pentru el o cunoştinţă din copilărie. Cu totul altfel se petreceau lucrurile cu mine. După zarva şi improvizările lui Silviu Merişan, după arşiţa lui August şi covorul infinit al cîmpiilor îmbelşugate, m'am pomenit deodată în paraclisul mînăstirii, la slujba de vecernie! Părinţi bătrîni, cu capul învăluit în negru, stăteau parcă de veacuri în strane mohorîte. O tăcere de subterană primea şi sorbea fără ecou cîntatul searbăd şi subţire al stihirilor din ceaslov. Răcoarea din năuntru pătrundea până la oase şi dădea pe faţă că mînăstirea este clădită pe malul unui lac adînc, de respirarea căruia se înfiora, întreagă, străvechea zidărie.

Intr'un tîrziu, unul dintre părinţii care erau de faţă la slujba vecerniei s'a apropiat de noi. Era un monah aproape alb, înalt şi puţin încovoiat. Silviu mi-a şoptit:—Părintele Dionisie, moşul meu.

Am sărutat mîna cuviosului moşneag şi la îndemnul lui, l-am urmat şi am eşit din paraclis, pecînd ultimele rugăciuni se stingeau subt bolţile arhaice şi afumate. Am intrat în arhondaric şi anume în chilia deosebită a marelui arhondar, părintele Dionisie. Mi se păru foarte familiară şi primitoare şi-mi aduse aminte de odăiţa bunicăi. Scoarţe pe paturi şi pe pereţi, zidul dela răsărit plin de icoane, busuioc în toate părţile—şi pămătufuri uscate şi steble verzi, în glastre. Dar farmecul cel mare al chiliei părintelui Dionisie era priveliştea lacului imens pe care o încadra fereastra zăbrelită. Avînd o fereastră spre răsărit şi alta spre miazăzi, chilia aceasta venea într'un colţ al marelui patrat al mînăstirii şi stăpînea vederea lacului, pe o largă întindere.

— Nu vă dau apă şi dulceaţă, nepoţeii mei, ci dau poruncă să vă pregătească o gustare vrednică de osteneala voastră. Dragă domnule Valente, nu mai fii trist, căci, iată: vrednic este lucrătorul de plata sa!

Răspunsei cu vioiciune şi cu sinceritate:—Vai de mine, Prea Cuvioase, nici tristeţea, nici foamea nu sînt cauza tăcerii mele! Văd lucruri noi, sfinte şi frumoase şi nu mă satur, privindu-le şi preţuindu-le... Văd, întăia oară, o mînăstire.

— Se poate, Silviu, una ca asta! Să nu aduci tu până azi pe domnul Valente, la moşu-tău, la mînăstire!

Nu ştiu ce era să improvizeze Silviu, căci răspunsul îi fu tăiat de ivirea unui călugăr tînăr, pletos şi întunecos ca un cal negru. Călugărul se prosternă lîngă jeţul marelui arhondar şi sărută dreapta înfăşurată în mătănii.

— Nicodime, degrabă masa, că băeţii noştri mor de foame!

Fără nici un cuvînt, călugărul eşi şi după cîteva minute apăru cu un tovarăş—tînăr caşi el, dar bălan şi subţire,—cu care, grabnic şi fără zgomot, improviză o îmbelşugată masă cu mîncări de post.

Cei doi călugări care ne serveau, Nicodim şi Ghervasie, erau vechi prietini ai lui Silviu. Cu tot respectul cuvenit mesei, cuvenit bătrîneţii şi dregătoriei părintelui Arhondar, cei doi călugări schimbau cu Silviu priviri tainice şi surîsuri, pe nevăzute.

— Prea Cuvioase tată moşule, zise Silviu, te rugăm să ne dai voe să facem, după masă, o plimbare cu barca.

Părintele Dionisie mestecă prelung în barba-i albă şi stufoasă şi răspunse cu oarecare preocupare.

— Da... să vă plimbaţi, dar să fiţi cu toată luarea aminte!... Nicodime şi Ghervasie, voi ştiţi ce e lacul nostru: nouă stînjeni de adînc!

Perspectiva unei plimbări pe lac mă scoase şi pe mine din rezervă:

— Prea Cuvioase, vom lăsa toată conducerea pe mîna părinţilor Nicodim şi Ghervasie... Noi vom sta şi vom admira lacul şi stelele.

— Ai auzit, tată moşule? Aşa vom face! Să fii fără grijă. Valente e băiat cuminte; vorba lui face mai mult decît a mea.

Bătrînul Arhondar ne întrebă ce planuri avem pe adouazi.

— Cu blagoslovenia Prea Cuvioşiei Voastre, ne înapoem mîne dimineaţă, pe acelaşi drum, cu aceiaşi telegari... Şi Silviu şi eu avem treburi la şcoală.

— Că aveţi treburi la şcoală este firesc şi este bine că aveţi, dar să nu vă mai întoarceţi cu aceiaşi telegari. Trăsurica mînăstirii face mîne acelaşi drum ca Dumneavoastră şi puteţi să vă prindeţi tovarăşi... Auzi, Nicodime, să ai grijă să vorbeşti cu Toader, vizitiul.

Ii răspunserăm, eu şi Silviu:—Sărutăm mînile!... Să trăeşti tată moşule!...

— Acum, feții moșului, fiindcă v'am făgăduit, duceți-vă de vă plimbați cu barca. Domnul cu voi! Dar luați sama să nu-mi faceți vre-o supărare... Eu mă liniștesc o leacă, până la clopotul de utrenie.

Pe o scară acoperită, strîmtă și dosnică, eșirăm în dosul mînăstirii. O bisericuță ne răsări pe stînga, într'un pîlc de cruci inegale, printre care clipeau cîteva lumini de candelă. Era cimitirul mînăstirii. Un pîrleaz trecea peste gardul cimitirului și un copac negru stătea în potecă, dincolo de pîrleaz. O potecă scurtă și cu trepte cobora, printre urzici și printre bozii, până la micul debarcader, vechiu și putred, unde stau priponite cîteva luntrii. Ajunși pe podeț, stăturăm o clipă cu brațele in jos, felurit stăpîniți de frumusețea ceasului și ascultînd visul început al nopții. Nicodim trase o luntre și sări în ea.

Silviu se întovărăși cu Nicodim. Eu și cu Ghervasie ne așezarăm în altă luntre. Luntrile erau niște trunchiuri de copac, scobite în chip de jgheab și nu oricine ar fi putut să le poarte cu o singură lopată. Intrarăm în largul apei și plutirăm lin între cele două infinituri, pe care brazda noastră în apă pare că le deștepta și le punea față în față. In undele răscolite, începură să tresară stelele. Mînăstirea rămase o siluetă de cărbune, vag răsfrîntă, și crescută în adîncul răsturnat.

Lipirăm luntrile una de alta și fiecare, după felul lui, lăsarăm pacea nopții, măreția cerului izvoritor de lumini pîlpîitoare, suspinele lacului și șoaptele țărmului să ne umple cugetul și să-l străbată. Nicodim și Ghervasie nu ne îngăduiră multă vreme să visăm. Acești călugări jinduiau după viața mirenească, după zgomotul orașului, după petrecerile și ideile veacului! Silviu le făcu pe plac. Nepăsător față cu datoria sufletească, pe care i-o prescria sfîntul locaș, vorbi cu ei lucruri, păreri, teorii, păgubitoare unor suflete închinate mînăstirii. Am înțeles adouazi că Silviu nu făcea întâia oară acest păcat. Mărturisesc, însă, că deosebire între Silviu și mine, în noaptea aceia, nu era. Mai de grabă, mă simțeam și eu curios să aud și să văd, la acești călugări tineri, cum neastîmpărul și nebunia vieții fac zădarnică toată creșterea lor monahicească.

Silviu găsi ușor putința să armonizeze frumusețea nopții, vîrsta stelelor, sistemul cosmogonic Kant-Laplace, cu libertatea întrebărilor pe care cei doi călugări—iscoditori și negri ca niște demoni—le scoteau din adîncurile apei, din observațiile lor primitive, din neclaritatea cărților bisericești și din inimile lor lipsite de chemare duhovnicească. După două ore de plutire pe lac și de convorbire impie, revenirăm spre mînăstire și ne găsirăm iarăși pe podețul de scînduri vechi de lîngă cimitir.

Silviu, poet romantic și dezechilibrat, văzîndu-se în preajma cimitirului, avu o idee macabră:

— Ghervasie... Nicodime!... hai să intrăm înăuntru, să vedem ce mai fac ulcelele!

Dintr'odată, n'am înțeles ce pun la cale. Silviu, Ghervasie și

Nicodim trecură pîrleazul cimitirului. Il trecui și eu. Ocolirăm bisericuța și intrarăm într'un gîrlici. De aici, de undeva, călugării luară și aprinseră cîteva lumînări. Apoi împinseră o ușă de fier și mă pomenii în gropnița cimitirului. Călugării ridicară lumînările. O măgură de cranii se arătă în hăul criptei, unele peste altele, învîrfuite, în înfricoșată egalitate. Unele măcinate și pămîntii, altele mai noi și mai întregi, striveau unele într'altele dinții lor răriți și ilaritatea lor sinistră. Pe lîngă pereții vagi, putrezeau lădițe sparte, pline cu oseminte.

— Ce-ar fi, Valente, să luăm și noi cîte-o ulcică de astea?... Nicodim și Ghervasie se fac că nu ne văd...

Răspunsei înfiorat: — Ce nebunie îți mai trece prin cap! Ce să facem cu ele?!

— Prost ești, mă Valente! Auzi, ce să facem cu ele! Tu n'ai văzut că toți oamenii de știință, toți cugetătorii, toți poeții mari țin pe masă cîte un craniu? Dar ce vorbesc eu cu tine! Tu ești un burghez fricos!..

Mîndria mă pierdu: — Silviu, nu sînt nici burghez, nici fricos!... Și ridicai, din grămadă, cu familiaritatea lui Hamlet, o tivgă mai boltită: — Amice, spune-mi cine ai fost?...

Silviu alese și el o tivgă și o puse, cu ceremonie, pe podul palmei. Dar călugării stinseră brusc lumînările și ne poftiră să tăcem. Niște pași grei se împleticeau afară, printre erburi... Pașii se depărtară. Lumînările se aprinseră din nou. Silviu renunță la monologul lui, dar îmi spuse stăruitor:

— Ia și tu o tivgă, Alexandre! Dacă nu ți-o trebui, să mi-o lași mie, că găsesc eu cui s'o dau.

Nicodim interveni la rîndu-i: — Ia, domnule Valente, că avem destule! Cum vezi putem să încărcăm o căruță.

Infășurai craniul în pe ecul de ziar pe care mi-l întindea Silviu și simțind surd, pe suflet, povara nelegiuirii încărcate, eșii din gropniță.

Ne-am strecurat în chiliile Părintelui Arhondar, am ascuns căpățînile furate și am dormit până la ziuă, neîntorși. Adouazi de dimineață, ne-am despărțit de cuviosul Dionisie și de ucenicii lui, cu multe semne de prietinie, și am plecat în trăsurica mînăstirii. Și Silviu și eu duceam în dar, dela părinți, cîte-un borcan cu dulceață și cîte-un *cocoloș de unt*...

*

Silviu a luat cele două căpățîni și le-a așezat la el pe birou. Mai tîrziu, a dăruit una femeii inspirate, celebre și nefaste, care era să ajungă soția lui. Eu am mers nainte pe calea mea cea fără notorietate și am eșit ofițer. Ani dearîndul, am dus o viață ștearsă, fără alt ideal decît îndeplinirea întocmai a sarcinilor mele și fără nici un fel de aspirații chinuitoare. Silviu s'a ridicat curînd, ca un pui de vultur. Fiind încă student, era un nume

cunoscut. Intâiul lui volum de poezii a stîrnit mare însufleţire şi multă admiraţie. Grava Academie l-a distins cu votul ei. Au urmat cîteva volume de proză, tot atît de bine primite şi de citite. Mă întîlneam cu Silviu rar, pentrucă garnizoana mea era într'un colţ de ţară, unde nu ajungeau decît faima şi operele poetului, iar eu aveam prea puţine drumuri spre Capitală.

Amicul meu a rămas acelaşi cap fantastic, acelaşi temperament fierbinte. Trebue să cred că vinul celebrităţii i-a făcut şi mai rău şi i-a dat un fel de bravură cronică pe care nu puteau să i-o rabde decît admiratorii. I-a mai fost scris să se întîlnească în viaţă cu acea femee frumoasă şi închipuită, care a fost, întâiu, idealul lui de flacări şi de chiparoase, apoi iubita lui — cu scandal şi cu divorţ de primul ei bărbat — şi la urmă soţia lui. Ce a putut să fie viaţa lui Silviu, în aceşti ani chinuiţi şi furtunoşi, mi-am dat sama mai tîrziu, după evenimente.

Intr'o toamnă, după ce trecusem în altă garnizoană, mă aflam între camarazi, la manevre. Era o vreme aspră. Pînza cortului plesnea de vînt şi norii înegreau spaţiul. Nu mai primisem ziare de cîteva zile. In ora aceia, tocmai sosise un pachet şi camarazii îşi treceau foile din mînă în mînă. Unul citi cu voce tare: *Silviu Merişan, mort în duel!*. Sărirăm toţi în sus: Cum se poate! Cînd a murit? Cu cine s'a bătut?...

Ziarele erau pline de amănunte. Un specimen din lumea diplomatică fusese prea galant cu doamna Silviu Merişan, undeva, la un ceai. Poetul apreciase cu voce tare această conduită. De aici — explicaţii, provocare la duel şi duelul. Silviu fusese înţepat în inimă. In ziarul pe care îl ţineam cu mîini tremurătoare, mai era, în pagina treia şi un anunţ mortuar: „...Rămăşiţele pămînteşti vor fi transportate şi îngropate la Mînăstirea Pojorita, la locul de îngropăciune al familiei..."

L-am plîns din tot sufletul şi acolo, subt cortul zguduit de vînt, am povestit, sara, camarazilor, unele întîmplări din anii de liceu, petrecuţi împreună. Dar nu m'am gîndit de loc la sacrilegiul de odinioară şi n'am înţeles nimic din moartea lui Silviu!

*

Trecusem de treizeci de ani şi rămăsesem stingher. Credeam că voiu rămînea aşa, totdeauna. In treizeci de zile, am schimbat şi am croit cu totul altfel viaţa mea! Am întîlnit o fiinţă încîntătoare, care mi-a deschis, cîteva clipe! perspective sufleteşti, străine acestei lumi. Era un suflet alb şi fraged, ca ghiocelul!... Dar am făcut greşala, scump plătită, să părăsesc cariera de ostaş şi să mă apuc să cultiv moşia pe care Aglae mi-o adusese zestre. Mă fericea o lume întreagă: „— Foarte bine ai făcut! Ţi-ai împlinit datoria către ţară; ai avut norocul să găseşti o femee care te înţelege şi care îţi aduce o moşie. Du-te, dragul meu, pe ogorul tău, şi poartă-te, la coarnele plugului, cu aceiaşi vrednicie cu care te-ai purtat subt drapel!"

Locuiam la moşie într'o vilă răsfăţată — un fel de casă elveţiană — la picioarele unui colnic. Deasupra, pe deal, erau aria şi gospodăria. In această casă venise pe lume, cu un an înainte, mica mea Gabriela. Era vara, în timpul treerişului. Aria era plină de şiri de grîu şi două maşini de treerat bubuiau şi mugeau toată ziua. Intre arie şi casă erau felurite pătule, magazii şi coşeri, multe, dese, ca într'o veche curte boerească.

Eram în ajunul Sfîntului Ilie. Am plecat deacasă călare, să mă duc la Craiova, să discut o ofertă pentru grîul de pe arie. Am îmbrăţişat pe Aglae şi pe Gabriela şi am plecat, fără să mă bată nici un gînd, fără să mă reţie nici un semn! M'am întors din şea, de cîteva ori, şi am scuturat batista înspre cele două capete bălăioare care mă urmăreau din verandă.

Treburile şi nenorocirea mea m'au ţinut în Craiova până către ora nouă, sara. Făcusem patruzeci de kilometri până aici; patruzeci de kilometri aveam de făcut înapoi. Cînd am prins de veste că este aproape ora nouă sara, mi s'a strîns inima într'un chip neînţeles de dureros şi am alergat la grajdul unde se odihnea calul. Am refuzat orice invitare la masă şi am pornit în goană spre conac. Dinspre valea Jiului începuse un vînt pătrunzător şi bătea tocmai în pieptul calului şi în pieptul meu.

Un ceas, poate două... am trăit un zbucium trupesc şi sufletesc de care mă cutremur ori de cîte ori îmi aduc aminte! Odată cu mine, a încălecat pe cal şi presimţirea sfîşietoare că acasă s'a întîmplat o nenorocire. Aveam impresiunea că presimţirea aceasta e un schelet, care călăreşte cu mine, pe crupă, şi că mă îmbrăţişează din ce în ce mai strîns. Cu cît înaintam, cu atîta o roşeaţă sinistră se ridica în întuneric, dinspre moşia mea, cu atîta călăreţul din spinare intra mai mult în sufletul şi în carnea mea, cu ghimpii lui de ghiaţă! Gemea calul subt mine, dinţii îmi clănţăneau în gură şi urechile îmi erau pline cu furtuna unui ocean. Cînd am fost aproape de porţile conacului şi bietul cal s'a prăbuşit, eu şi moartea lîngă care gonisem patruzeci de kilometri intrasem unul într'altul, eram un singur trup!

Am început să alerg ca un nebun, să-mi fac loc cu pumnii şi cu dinţii, să urlu sălbatic — Aglae!... Gabriela!... Draga mea!... Copila mea!...

Nu înţălegeam ce au oamenii cu mine! Nu-mi dădeam sama de ce îmi tae drumul! O vijelie cu duh de cuptor încins sufla din deal în vale şi risipea focul mai departe, peste ce mai rămăsese întreg. Aria din deal era un platou incandescent şi de pe el, ca un puhoiu, se vărsau valurile uriaşe care înghiţiseră pătulele, magaziile şi conacul.

— Unde e cucoana?... Unde e copila mea?... răcneam eu prin răpăiala focului. Femeia din casă, biata Zmaranda, cu faţa neagră, cu hainele arse, a început să-şi zmulgă părul: — A intrat în casă, cucónaşule, să scoată fetiţa... N'a avut răbdare să mă aştepte pe mine... Pe fetiţă am scos-o eu; da' ce folos! o înăbuşise fumul!... Au scos-o şi pe coconiţa, arsă, buştean...

— Va să zică au murit amîndouă!... Tîlharilor! mi-ați lăsat nevasta și copila să moară în foc!...

M'am năpustit asupra logofătului... Au pus oamenii mîna pe mine și m'au cărat pe sus, din învălmășagul celor ce dărîmau cu topoarele și turnau apă.

— Săracu boeru! a înebunit!...

Am început să plîng ca un vifor: — Nu! n'am înebunit! Aduceți-mi copila!... Aduceți-mi pe nevastă-mea!... Vreau să le văd!...

— Boerule, boerule, ai miniat pe Dumnezeu!... Fă-ți inimă tare! Uite, aici e coconița; aici e și copilul...

Mă duseră în grădina cu flori. Aici — culcată într'un răzor — îmi arătară o formă neagră carbonizată, peste care lumina focului creștea și descreștea fioroasă, iar alături: îngerașul meu de Gabriela, albă și neatinsă, în capoțel de noapte, așa cum o gătise maică-sa de cu sară!

N'am mai recunoscut-o pe Aglae! Am căzut lîngă copil, l-am luat în brațe, l-am strîns la sîn, am urlat ca un lup, ca un tigru, care-și găsește puiul mort, și tot la fel: cu puiul meu între dinți și între cele două labe dinainte, am fugit departe de vatra nimicirii, ca să-l desmerd și să-l jelesc.

M'am oprit în cîmp, m'am lungit cu fața la pămînt și am plîns multă vreme, cu obrajii lipiți de odorul meu plăpînd și rece. Cît am stat așa nu mai îmi dau sama. În urma mea, se prefăcea totul în cenușă. În mintea mea se îngropau toate în întuneric.

Cînd am întredeschis ochii, o lumină pură, argintie, a pătruns în ochii mei și în conștiința mea. Era parcă aici, aproape de fruntea mea, aninată între erburi, straniu de dințată și punctată... Am holbat ochii, înviind din neantul meu și adunîndu-mă, tot, în globii ochilor: Un craniu de argint, încurcat în scaeți, și cu profilul în jos, lumina în fața mea! O! lumina precis, stăruitor, mușcînd cu zimții lui din amintirea mea și pironind, cu ochiul lui cel negru, orice șovăială, orice tărăgăneală, orice lașitate!

— Ei da! m'ai găsit. Sînt aici, căzut în bălării... E o datorie veche; știu! Încep să ți-o plătesc... Am crezut că vei uita... M'am înșelat!... Ai venit să ceri ispașa... Ți-o dau! Du-te, du-te! Viu după tine!...

*

Ce a fost mai departe, știi prea bine. M'au dus la casa de nebuni și m'au ținut acolo multe zile. Mi-am dat sama că este o prăpastie între priceperea lumii și priceperea mea cea nouă, între logica obișnuită și logica tainică la care ajunsesem eu. Am așteptat cu resemnare. Am îngropat în mine planurile mele și cînd știința mioapă m'a declarat lecuit, am eșit din balamuc.

Am venit în această mînăstire și am mărturisit, subt epitrahil, păcatul meu. Nici una din fețele de altădată nu mai erau în viață. Acești oameni simpli, dar dăruiți de sus cu pricepere duhovnicească, m'au primit între ei cu o blîndeță tristă și compătimitoare.

— Domnul e milostiv! Fă-ți canonul cu credință!" Acest canon era intrarea mea în viața monahală.

Sînt azi călugăr... Îndeplinesc poruncile, sînt de față la toată treaba și la toată slujba din biserică și cît îmi mai rămîne vreme, citesc și meditez... Simt că mă apropii de ziua desrobirii. Dumnezeu a șters greșala mea... Cînd stau în fața sfîntului altar, din tronul lui de slavă, Mîntuitorul Milostiv răspîndește asupra mea o lumină sufletească asemănătoare cu lumina soarelui de vară, asupra merelor coapte și gata de cules. Din criptă nu mai mă întîmpină, ca la început, mînia morților. Soborul celor de subt pămînt mi s'a făcut îngăduitor și prietinos. Are răbdare. Știe că voiu plăti...

În fiecare noapte, cînd mă deșteaptă clopotul de utrenie, de pe căpătîiul meu se ridică și se topesc în fereastră doi nourași albi, după care întind brațele și tot sufletul meu, cu o fericire mai presus de tot ce știe până azi sufletul tău! Mă cheamă, mă cheamă la ele Gabriela mea, Aglaia mea! Nu mai pot de nerăbdare să las odată la pămînt acest zălog, pe care-l port pe umeri, și să alerg înaintea lor!

Mi-am ales locul de odihnă, subt bătrînul cireș din cimitir, alături de locul unde țărîna lui Silviu Merișan s'a întors în țărînă..

I-am făcut acestui prietin cel din urmă serviciu. Cînd s'au împlinit șapte ani dela îngropăciune, părinții din mînăstire, potrivit obiceiului, i-au desgropat oasele, le-au slujit și le-au pus în gropniță, într'o cutie... M'am strecurat noaptea înăuntru, am scos din cutie hîrca lui Silviu și am pus-o cu solemnitate în mormantul din mijloc!

Iubite amice, te rog cu înaltă rugăminte să-mi faci același serviciu. Acesta este testamentul meu duhovnicesc! Nu uita! Cînd se vor îndeplini șapte ani dela moartea mea, vino la mînăstire, desgroapă-mă, slujește-mă și pune-mă în cutie. *Iar noaptea, — tu, numai tu — coboară în criptă, scoate hîrca mea și plătește-mi datoria!"*

G. Galaction

Home-Rule

D. Lloyd George are calitatea—atît de rară la oamenii de stat europeni—de a spune totdeauna tot adevărul în discursurile și declarațiile sale, de a nu-și ascunde părerea lui personală nici țelurile pe care le urmărește în politica lui, de a avea curajul să expue totdeauna situația așa cum e, oricît de gravă ar fi ea, oricît de mari ar fi primejdiile care ar trebui să fie învinse, de a lămuri, în fine, totdeauna opinia publică și de a o face în stare să fie judecătorul bine informat al actelor sale. Francheța lui, care merge adesea până la temeritate — amintim aici numai celebrul lui discurs prin care a arătat poporului englez pericolul în care se afla Antenta, și în special Anglia, în prima jumătate a anului 1917, din cauza războiului submarin fără restricție,—este desigur, pentru o veche democrație ca Anglia, cea mai nimerită tactică politică. Acestei franchețe datorește, în primul rînd, Lloyd George popularitatea și încrederea de care se bucură în sinul maselor engleze.

In discursul asupra proectului de Home-Rule, ținut în camera comunelor la sfirșitul lui Decembre 1919, Lloyd George, urmînd vechea lui tactică, a expus opiniei publice din Anglia chestia irlandeză, arătînd-o în toată gravitatea ei, ne-ascunzînd pericolul care-l prezintă pentru unitatea Marei Britanii nemulțumirea și ura, care adesea merge până la paroxism, a unei mari părți din populația Irlandei pentru guvernul englez.

Politica de persecuție religioasă, de împilare, de apăsare economică, dusă în Irlanda de guvernele britanice dela Cromwell până la Gladstone își arată acum roadele. Poporul irlandez catolic a avut mult să sufere sub stăpînirea Angliei protestante. Mizeria grozavă printre micii fermieri, care contrasta cu bogăția țării și cu opulența seniorilor, mizerie care ajungea adesea foamete, a silit multe elemente, desigur cele mai viguroase și mai puternice, să-și caute norocul peste ocean; a sădit adînc, în același timp, în sufletul acestui popor celtic, care nu uită, ura contra tot ce e englez. Irlanda, una din cele mai bogate regiuni din Europa, a

văzut singură scăzîndu-i populația în timpul secolului XIX. Politica urmată de guvernul englez în Irlanda în ultimele decenii, de la Gladstone încoace, o politică de împăciuire și de avantaje economice, n'a putut apropia sufletește pe Irlandezi de guvernul din Londra. Deși situația Irlandei este astăzi, din punct de vedere economic, mai înfloritoare decît oricînd, deși această situație se datorește în mare parte capitalului englez și bunei voințe a guvernului britanic, totuși Irlanda n'a uitat și n'a ertat prigonirile din trecut. Inainte de războiu poporul catolic irlandez, aproape în întregimea lui, cerea autonomia Irlandei. In 1914, sub presiunea opiniei publice irlandeze și chiar celei engleze, D. Asquith face să treacă prin parlament primul proect de Home-Rule, care însemna autonomia Irlandei. Prin această lege se instituia un parlament unic în Irlanda care trebuia să se ocupe de legislația și guvernarea ei internă. Numai în ce privește chestiile militare și marine, pacea și războiul, chestiile externe, navigația, comerțul extern și poșta, Irlanda rămînea unită cu Anglia și era reprezentată pentru aceasta în parlamentul englez de 42 deputați.

Acest Home-Rule, care trebuia să fie aplicat imediat după războiu, mulțumea pe atunci întru cîtva opinia publică irlandeză și a fost bine primit de cercurile politice moderate din Irlanda: de naționaliștii irlandezi, de catolici, etc. Totuși primul Home-Rule suferea de o greșală fundamentală: ceva mai puțin de a patra parte a populației Irlandei, grupată în comitetele de nord și nord-est, așa numitul Ulster, e anglo-saxon și protestant. Ulster-ul, în cea mai mare parte, e contra autonomiei Irlandei și pentru o cît mai strînsă unire cu Anglia. Dacă prin vechea legislație era sacrificat restul Irlandei în favoarea Ulster-ului, prin Home-Rule-ul Asquith se sacrifica Ulster-ul în favoarea Irlandei celtice și catolice. In același timp pe vremea războiului și în lunile ce au urmat după armistițiu nemulțumirile, și cu ele și revendicările Irlandei catolice au crescut. Membrii partidului extremist, Sinn Fein, care nu cereau numai autonomia ci separarea completă de Anglia, au crezut în timpul războiului că a venit momentul să scuture jugul englez. Ei s'au dedat adesea în timpul războiului la propagande și acte atît de violente încît bunul mers al conducerii războiului în Anglia era periclitat. S'a vorbit chiar de legături secrete, între unii conducători Sinn Fein și guvernul imperial de la Potsdam, pentru ajutarea războiului submarin fără restricții și pentru declanșarea unei revoluții armate în Irlanda. Rezultatul a fost că starea de războiu a trebuit să fie agravată în Irlanda — ea n'a putut fi ridicată nici până acum — și că regimul militarist, din cauza căruia fatal trebuia să sufere toată populația Irlandei, a exasperat și mai mult spiritele. Consecințele acestei noui asupriri — desigur nedorită de guvernul britanic — s'au văzut imediat. In timpul războiului serviciul militar obligator, introdus în Anglia, Scoția și Walles, n'a putut fi extins asupra Irlandei. In același timp mișcarea separatistă a cîștigat teren în toate păturile sociale ale Irlandei catolice. Partidele moderate irlandeze au tre-

buit să urmeze opinia publică și să-și mărească revendicările. Sinn Fein, care înainte de războiu forma o minoritate zgomotoasă, a cîștigat atît de mulți adepți, încît a cîștigat majoritatea locurilor la ultimele alegeri municipale, care au avut loc în toată Irlanda la mijlocul lui Ianuarie 1920. Toată Irlanda e în ferbere. Manifestațiile politice degenerează în manifestații revoluționare. Guvernul englez a încercat să înăbușe mișcarea separatistă trimețînd pe generalul French ca guvernător și mărind numărul trupelor de ocupație. Mulți din conducătorii Sinn Fein sînt urmăriți pentru înaltă trădare. Unii din ei au putut fi arestați, cei mai mulți au izbutit să treacă Oceanul sau să se refugieze în pădurile din nord-vest. Ei sînt declarați în afară de lege (out law). Presa irlandeză e în mare parte înăbușită. Sinn Fein răspunde la aceste prigoniri prin proclamarea republicei independente a Irlandei, prin declararea războiului Angliei, prin acte de terorism față de trupele de ocupație, de poliția engleză și de membrii guvernului din Dublin. D. de Valera, unul din conducătorii Sinn Fein refugiat acum în Statele-Unite, declară într'o scrisoare din Noembrie trecut că: „nu poate fi vorba de tratative între republica Irlanda și guvernul englez atîta timp cît trupele de ocupație nu vor fi retrase sau ele nu vor fi aruncate în mare".

Se formează pe ascuns o armată republicană. Ea numără acum 10.000 de voluntari complect înarmați și echipați și 20000 rezerve. Poziția armatei de ocupație și a poliției engleze devine din ce în ce mai dificilă în mijlocul unei populații ostile. In acelaș timp o eventuală separare a Irlandei de Anglia poate deveni fatală acesteia din urmă. Dacă din punct de vedere economic această separare ar putea fi admisibilă acum, — Irlanda nu mai are în prezent pentru Anglia importanța economică din trecut, — separarea este inadmisibilă pentru siguranța Angliei într'un eventual războiu, și micșorează în orice caz prestigiul ei naval chiar în timp de pace.

Astfel se prezintă chestia irlandeză căreia Lloyd George trebue să-i dea o soluție, — Home-Rule-ul Asquith nemai corespunzînd condițiilor actuale. In discursul ținut în camera comunelor pentru Home-Rule, Lloyd George n'a exagerat cînd a spus că: „sarcina pe care o are e una din cele mai grele pe care a avut-o vreodată un ministru. O încercare de a sfîrși o veche sfadă familiară care a degenerat adesea în luptă sîngeroasă". Și mai departe: „e un fapt sigur: Irlanda e singura țară europeană, afară de Rusia, în care clasele care totdeauna au fost de partea legei și ordinei n'au simpatie pentru mecanismul legii. Și ceiace e mai grav e că acest fapt nu se datorește unei nedreptăți economice".

Home-Rule-ul propus de Lloyd George în ultimul parlament englez, și care ar trebui să fie votat de cel viitor, prevede două parlamente irlandeze: unul pentru Irlanda catolică, altul pentru Ulster. Aceste parlamente vor trebui să decidă asupra chestiilor următoare: guvernarea autonomă, educația și școlile, legislația muncei, administrația, căi ferate, poduri și șosele, poliția, jurisdicția

locală, afacerile municipale. Un consiliu al Irlandei va fi înființat, ales fiind de către cele două parlamente în părți egale. Acest consiliu va fi un organ de unire între cele două Irlande. El va avea dela început putere de legislație în chestiile comune, însă cele două parlamente îi vor putea da această putere după cum vor crede de cuviință. *Actele de legislație a celor două parlamente precum și acele ale consiliului central nu sînt sub controlul parlamentului imperial.* „Rămîne ca poporul irlandez să decidă cînd și cum se va face unirea între cele două părți ale Irlandei". Toate impozitele directe sau indirecte, existente saucare se vor înființa, aparțin guvernelor irlandeze afară de impozitul pe venit, pe cîștigurile de războiu și supra-taxele. Vămile și accizele rămîn imperiale până cînd se va realiza unirea între nord și sud. Un control pe trei ani asupra poliției. Protecția minorităților. O contribuție a Irlandei de anual 18 milioane lire sterline pentru serviciile imperiale. Irlanda rămîne legată cu Anglia în ce privește armata, marina, pacea și războiul, afacerile externe, apărarea, trădarea, comerțul extern, navigația, telegrafia fără fir și cablurile și e reprezentată în parlamentul imperial de 42 membri. Poșta va trece sub guvernul irlandez cînd va fi realizată unirea. Fiecare parlament va căpăta, dela statul englez, cîte un ajutor de un milion lire sterline, imediat după intrarea în vigoare a Home-Rule-ului, ca prim fond de administrare pânăce administrația autonomă va fi organizată.

In discursul sus citat Lloyd George a expus punctul lui de vedere și în privința unei eventuale separări a Irlandei de Anglia. Dupăce arată pericolul la care ar fi fost expusă Anglia în războiul trecut, dacă n'ar fi avut controlul asupra coastelor Irlandei, el continuă: „cred că e la locul lui să declar aici, în fața cererilor expuse în Irlanda cu o autoritate aparentă, *că orice încercare de secesiune va fi combătută cu aceiași hotărîre, cu aceiași putere, cu aceiași rezoluție cum a fost combătută de Statele de Nord ale Americei*".

Acesta e punctul de vedere nu numai al lui Lloyd George și a oamenilor politici din jurul lui, ci și a unei mari părți a opiniei publice și a presei engleze. Anglia e gata să dea cea mai largă autonomie Irlandei, să facă cele mai mari sacrificii economice pentru a lega Irlanda de Anglia, va combate însă cu forța armelor orice încercare separatistă. Intre punctul de vedere al lui Lloyd George și cel Sinn Fein, expus de Valera în scrisoarea sus citată, este o prăpastie care n'ar putea fi umplută decît cu cadavre. O înțălegere e aproape de neînchipuit. Greșelele politicei engleze în trecut, acele ale Lord-ului French în prezent, se răzbună cumplit. Orice Home-Rule, oricît de larg, oricît de avantajos pentru Irlanda, nu va fi primit de Irlandezi pentrucă vine din sursă engleză și pentrucă el înseamnă numai autonomia, nu independența. Aceasta este părerea multor oameni politici englezi între care Bernard Shaw. Intr'un articol al acestuia în „New-York American", el condamnă ideia de devoluție federală pentru Irlanda.

Intre altele el scrie: „pentru o națiune care-și cere imperios li-bertatea, devoluția nu înseamnă mai mult decît: Cățelușule, deacum o să-mi porți tu biciul". Dupăce arată că instituirea unui guvern autonom în Irlanda înseamnă un ajutor pentru parlamentul englez „și angajarea unui valet de către un bătrîn gentleman care și-a periat până acum singur hainele, pentru Irlanda însă acest guvern autonom ar fi o afirmare și o agravare a sclavajului ei, întrucît ar impune-o la corvada unei guvernări fără libertatea de a se guverna cum dorește", — el sfîrșește declarînd că „răspunsul inevi-tabil a Irlandei este: nu voim să-l avem (Home-Rule-ul) pentru-că nu e decît un inel adăogat la vechile lanțuri."

Foarte interesante sînt părerile liberalilor din stinga și pro-babil a unor cercuri ale Labour-ului, care reiesă din un articol al D-lui Hugh Marti, corespondentul din Irlanda al ziarului „Daily News":

„Mulți cred că Irlanda poate fi scoasă prin o legiuire feri-cită, fără mare risc de dezordine serioase, din mocirla în care a fost dusă de prostia, încăpățînarea și răutatea unei părți din o-pinia publică britanică". Și mai departe: „trebue bine stabilit, de la început, — că nu cîștigăm nimic micșorînd gravitatea situației interne în Irlanda. Sîntem în fața unui apetit nelimitat de crime violente printre elementele tinere și întreprinzătoare, și a unei a-patii în fața acestor crime a elementelor mai bătrîne și mai pu-țin curajoase. Aceasta e de regretat. Efuziile sentimentale sînt de prisos. Irlandezilor nu le e milă de ei, ei nu doresc nici mila ra-dicalilor englezi, nici prezumția că ar fi mai buni decît știu ei sin-guri că sînt. Ei nu se sparie de crimele compatrioților lor. Nu sînt în poziția unei cete de sfinți reprezentați în fața lumii de o bandă neagră, din contra ei au inventat teorii care scuzează ban-dele negre, care îndreptățesc crima și sînt gata să apere ca na-țiune punctul lor de vedere în fața lumii. In Irlanda, simțul mo-ral a fost pervertit de brutalitatea la care a fost ea supusă. Tempe-ramentul romantic și în același timp logic al rasei a făcut acest lucru inevitabil. Trebue să acceptăm ce s'a făcut din vina noas-tră: Irlanda a devenit brutală prin brutalitate, și a pierdut acum simțul rușinei. Aceasta este situația țării căreia ne propunem a-cum să-i dăm lege. Constat că opinia publică engleză este unită în susținerea Home-Rule-ului, care are puternici susținători în toate partidele, — cu atît mai mult, că primul ministru a reușit să dea impresia că din propria-i voință și din acea a cabinetului său do-rește ca proectul să devie lege". Și dupăce probează și el că proectul Lloyd George e tot așa de imposibil de pus în practică cași oricare altul în condițiile actuale din Irlanda, Hugh Martin continuă: „două cazuri sînt posibile sau (1) bill-ul (proectul) de Home-Rule este retras sau (2) el devine lege. Dacă bill-ul este retras, trebue să presupunem — bine înțăles dacă admitem că gu-vernul este sincer și hotărît în intențiile sale — că acest pas e fă-cut din două motive, anume ostilitatea internă și unanimă a po-porului Irlandei față de acest bill și continuarea în crescendo a

ultragiilor politice ce au avut loc în ultimii ani. Retragerea bill-ului n'ar opri acest crescendo. Vor fi mai mulți ucigași, care vor face necesară o mai mare apăsare. Timpul necesar până ce guvernul actual ar fi înlocuit cu un alt guvern, poate mai bine dispus pen-tru Irlanda și poate preparat pentru a pregăti un bill mai bun ar fi umplut de atrocități și contra-atrocități. Aceasta este sigur. Și vedem noul guvern apărînd pe scenă cu obișnuitele bune intenții, dar cu o mai mică dorință de acțiune decît guvernul actual, și în condiții de terorism în Irlanda mai rele încă decît cele actuale. Cu cine în o țară, care a dat frîu liber furiei până la sinucidere, ar putea trata acest guvern bun și generos, către care în mod instinctiv își îndreaptă liberalii gîndurile lor, sau dela cine ar pu-tea căpăta ajutor? Nici un conducător irlandez n'ar îndrăzni vr'o-dată, mai mult decît acum, să angajeze poporul său în tratative. In acest timp va fi venit anarhia, căci nu trebue uitat că spiritul națiunii devine mai rău pe zi ce trece. Nu va mai fi de ales de cît între legea săbiei și cedarea complectă în fața cererii de su-veranitate complectă, ceiace ar avea probabil ca consecință o luptă intensă pentru dominație între nord și sud. Cea de a doua presupunere e că bill-ul trece prin parlament. Aceasta e pentru moment părerea multor oameni politici englezi. Să încercăm a pre-vedea ce poate urma. Bill-ul este mai întâiu de toate rău din punct de vedere naționalist irlandez pentrucă propune o împărțire — o împărțire pe bază religioasă, o rea împărțire. Ea poartă marca mentalității lui Carson îndreptată să făurească, întrucît permit împrejurările, o prăpastie între rasele „superioare" și cele „infe-rioare". Toți Irlandezii trebue să recunoască că principiul bill-ului nu poate fi apărat pe nici un motiv decît că ar fi un expedient desperat. Faptul care nu trebue pierdut din vedere este aspectul desperat pe care-l prezintă Irlanda. Ori cît de nesuficient ar fi expedientul, el nu poate fi respins dacă considerăm grozăvia al-ternativei. Mă tem că trebue să admitem afirmațiile, făcute în a-cest ziar și altele, că bill-ul este privit de partidul predominant irlandez — Sinn Fein — ca fiind inaplicabil. In adevăr nu putem vedea cum Sinn Fein, după discursurile și chezășiile conducători-lor lui ar consimți să încerce să-l aplice. Probabil că viitorul par-lament din Dublin va avea o majoritate republicană, ai cărei mem-bri vor declara că refuză să recunoască vre-o legătură cu An-glia. Această majoritate va avea puterea și va fi de fapt și de drept (de facto et de jure) guvernul a mai mult decît trei pătrimi din Irlanda. Ce se va întîmpla? Socotind probabilitățile și pute-rile în joc, rezultatul ar putea fi următorul: guvernul ar avea de ales între a proclama republica sau a renunța la chezășiile date de partidul ce i-a dat naștere. Dacă face acest din urmă lucru, partidul s'ar rupe în bucăți, guvernul ar mai trăi cîtva timp, o nouă și violentă mișcare republicană ar începe și ar fi suprimată, — probabil după multă vărsare de sînge — de însuși guvernul de sud. Dacă se hotărăște însă să proclame republica, Sinn Fein ia-răși se va despica, din creștet până'n tălpi, în două părți: tinerii

revoluționari și guvernul deoparte, și clasele avute (mai ales țăranii propietari) și probabil majoritatea clericalilor de cealaltă parte. Ar urma un haos, un haos însă, care probabil ar purta sămința unei noui lumi. Pentrucă alături de acest haos ar fi spectacolul guvernului Irlandez de nord care va lucra, — putem fi siguri de aceasta, — liniștit pentru crearea unei prosperități în noile condiții de viață. Romantismul tinerilor revoluționari, atît de atractiv, cît nu pare periculos bunei stări a țării, va înceta probabil de a fi atractiv cînd va conduce la dezastru. Atunci va fi posibilă nașterea unui guvern constituțional în sud. Materialul va exista și conducerea nu va lipsi. Admițînd oarecare dibăcie a guvernului din Londra se poate prevedea nașterea unui guvern stabil al sudului, a cărui rol, odată la putere, ar fi, nu numai să aplice Home-Rule-ul, dar și a face tot ce va fi cu putință să intre în legături amicale cu guvernul de nord. In acelaşi timp putem fi siguri că însuși guvernul de nord evoluînd încet, sub influența partidului muncitoresc (Labour) și a adevăratului liberalism, dela începuturile brutale carsoniene la o maturitate ce-l va face în stare să întrevadă idealul unei Irlande nedivizate pentru o națiune irlandeză indivizibilă".

Soluția dată de D. Hugh Martin ni se pare cea mai probabilă, întrucît se poate prevedea ceva într'o chestie în care un factor atît de incalculabil, sufletul aprins al unui popor atît de plin de temperament, joacă un rol decisiv. Buba irlandeză trebue să spargă. Ea a copt prea mult, a fost prea adeseaori zgîndărită, încît e, chiar în interesul Angliei, să spargă cît mai repede. O separare, care nu poate fi decît temporală, a unei părți din Irlanda fiind inevitabilă, ea ar prezenta acum pentru Anglia, — acum cînd Anglia poate fi absolut liniștită în ce privește coastele ei cel puțin un deceniu, — mai puține incoveniente decît ori cînd. Curentul Sinn Fein separatist republican, susținut cu putere de trei sferturi a presei americane (Hearst), avînd de partea lui marea majoritate a populației Irlandei trebue să reușească să instituie Republica Sudului. Nu e mai puțin adevărat că această separare nu poate fi de lungă durată. Cu toate studiile economice Sinn Fein care caută să probeze că viața economică a Irlandei separate poate fi posibilă, cu toate laudele lui De Valera că a încheiat legături economice cu 9 sau 12 state ale Americei de Nord, totuși puterea de atracție a bătrînei Anglii este prea mare pentru ca mica și tînăra Republică de sud, să-i poată rezista mult timp. Să ne gîndim numai la cazul Boerilor. Odată primele flacări ale entuziasmului juvenil al Irlandei revoluționare trecute, ea se va reîntoarce spre Anglia. Aceasta e fatal. Considerațiile sentimentale sînt de scurtă durată în viața popoarelor. In Home-Rull bill-ul Lloyd George, se vede măestria politică a acestuia cînd a prevăzut două guverne în Irlanda: guvernul Ulster-ului din Belfort va fi viitorul agent de legătură între guvernul din Dublin și cel din Londra.

Chestia Irlandei va avea însă probabil repercursiune și în

politica internă a Angliei. Lloyd George a trebuit să se angajeze prea mult în această chestie și se poate să cadă din cauza ei. Declarația lui, în discursul sus citat, că va combate până la sfîrșit cu forța armelor orice încercare de secesiune în Irlanda poate fi motivul căderii lui. Omul care a organizat, în timpul războiului, industria de războiu engleză, care a făcut să se introducă serviciul militar obligator, care a organizat rezistența în războiul submarin, — căruia Anglia îi datorește victoria, — care după armistițiu nu numai că a dat Angliei splendidele-i condiții de pace, dar i-a asigurat liniștea și buna stare economică printr'o savantă legislație și care a scutit-o de revoluție soluționînd, măcar temporar, chestia socială care se prezenta atît de grav, — omul acesta începe să fie uzat politicește. Lloyd George are adversari puternici și înverșunați. Combătut de Labour și de Liberali pe chestia legii prețurilor maximale (anti dumping bill), pe chestia prețului cărbunelui, pe chestia naționalizării minelor etc., nu credem că va putea rezista cînd va fi combătut pe chestia Irlandei, căreia dacă nu i-a dat soluția cea mai bună — nu există soluție bună în această chestie — i-a dat însă soluția cea mai puțin rea posibilă. Alegerile viitoare vor da probabil un parlament în care coaliția va fi în minoritate și a cărui majoritate va fi Labour-Liberal. Acest parlament însă va vota desigur, în punctele esențiale, Home-Rule bill-ul Lloyd George.

1 Februarie 1920 **Ernest Triandafil**

Neculai Moţatu

Se odihneşte ades pe stinca din capul priporului pe care neam de neamul Bălăneştilor a văzut-o, de decenii, gata să se prăvale peste sat. Ca un vultur obosit, cu aripele rare şi lăsate, cu ciocul căzut pe piept, bătrinul şi-a aşezat pe margina stincii trupul slab şi uscat şi, ca streşina unei troiţe putrezite, şi-a impreunat braţele, sprijinindu-le pe genunchii ascuţiţi din care picioarele, fără viagă în haina destrămată, se lasă moi în jos, pe stincă. Numai ochii lui Neculai Moţatu negri, adinci şi veşnic scaldaţi in lacrimi, in care parcă ar fi rămas din umbrele locurilor cu multă lumină, se rotesc fără odihnă peste dealuri şi văi şi apoi se lasă linişiit pe apa Sărăţelului.

Bătrinul işi apasă mai tare bărbia in mini, se uită intr'un loc departe, şi ochii plini de frumuseţa ce i se desfăşoară în faţa, ii duc gindul aiurea, la ţara lui.

Muntele albăstriu din zare, căsuţele mici şi albe ce strălucesc in bătaia soarelui, parcă ar fi satul lui; şi cintecul unui fluer, asurzit din cind in cind de tălăngile turmei ce trece devale, ii trezeşte o simţire ascunsă 'n suflet, deşirindu-i, ca dintr'un ghem, firul amintirilor.

...Era pe vremea asta, acum şaizeci de ani. Intr'o sară, cind se intorsese cu caprele dela păscut, găsise acasă zarvă mare: intr'o epistolă, adusă de un caic ce ducea marfă in Rominia, un moş plecat demult in ţara cea străină, scria deacolo minuni sfinte. Se imbogăţise de nu-şi mai putea cintări banii şi, cum era pe moarte, işi chema nepotul să-i moştenească.

Afară, rezemată de părete şi adusă de spate, ca virful unui copac lovit de trăsnet, plingea in tăcere mama; iar tata cu ochii roşi, cu pumnii strinşi, cu buzele vinete, işi tira prin casă, de colo până colo, făşiile fustanelei vorbind singur: — Are să plece Nicola, aşa vreau. Nu vreau să-l mai orbească soarele nostru, stincile goale să-i mai trudească trupul, şi marea de colo să-l mai doboare in lupta pentru un traiu chinuit. Cum scrie Iani, acolo sint lanuri cit cuprinzi cu ochii şi-i miere multă şi carne..., să saturi şi cinii. — Nicola!

— Iată-mă, tată.

— Ia-ţi tot ce-ţi trebue şi pleacă, băete, mine până 'n ziuă. De-i bine, cum spune Iani, rămii şi fă avere in ţara rominească.

Şi parcă se vede şi astăzi Nicola, culcat afară pe rogojina de sub migdali. Luna plină, palidă şi invăluită, in noaptea aceia, plutea ca un nufăr uriaş pe mare şi lumina-i albicioasă se intindea, dreaptă şi tristă pe luciul neted al apei.

Nu putea dormi. Un cimpoiu, undeva departe, cinta jalnic şi dorul de cei ce nu-i părăsise incă, incepuse a-l cuprinde. O mişcare uşoară se auzi in juru-i şi el se simţi atins pe umăr, ca de aripa unei păsări.

— Nicola, ii şopti mama, scoală-te şi vino sub smochini; să nu te audă Anastase...

...— Vrei să te duci, Nicola, vrei? Vrei să te duci acolo unde plouă intr'una, unde ingheaţă păsările pe arbori şi nu-i soare cald niciodată? Vrei? Ia sama, băete, e ţară depărtată şi nu mă vei mai avea pe mine acolo.

— E ţară mare şi bogată, mamă.

— Fie, acolo nu-s nici portocali, nici smochini; acolo nu-i marea noastră.

Tata, cu glas răguşit, i-a poruncit in dimineaţa aceia să se pregătească. Şi parcă se vede Nicola, legindu-şi strins, până la genunchi, aţele opincilor roşii peste tuzlucii noui ţesuţi. Mama, suspinind, i-a dat din ladă fustanela cea mai bună şi cind a fost să plece, i-a şoptit sărutindu-l:

— Nu mă uita, Nicola, şi nu uita nici marea"... N'a mai putut vorbi, — o inecase plinsul. Şi el, cu desagii pe umăr, cu ochii plini de lacrimi, s'a scoborit fugind spre port, unde-l aştepta caicul gata de plecare.

Un vint uşor de-abia mişca pinzele, al căror filfiit ii părea a fi zborul unui stol de păsări călătoare; barca se depărta incet de malul in care i se păru, deodată, că se ancorase o parte dintr'insul ce se smulgea cu putere, lăsindu-i gol in suflet...

Intre el şi pămint se inmulţeau valurile verzi care, ca nişte şerpi in fugă, eşeau de subt barcă, rotunde şi vii, depărtindu-se şi pierzindu-se apoi, incet şi lin, cătră mal.

Portul in care după multe zile de drum, intre cer şi apă, se opri caicul, semăna mult cu acele unde se ducea el de două ori pe an să vindă fructe. Lucrătorii, cei mulţi, vorbeau limba lui şi erau vinjoşi şi veseli cum nu erau acei din ţara ce părăsise. In locul tichiei, dusă de vint in mare, un turc ii vinduse un fes, care sta măreţ, pe claia de păr negru, aplecindu-se in partea in care-l trăgea un canaf de ibrişin, nedeslinat, ce-i gidila necontenit urechea. Nicola merse o bucată de drum pe jos, poposind pe unde-l apuca vremea, intrebind pe cei ce-i intilnea, de partea locului unde avea să se ducă şi cetind, celor pe care-i vedea mai luminaţi, numele moşului său şi al comunei in care locuia. Cind ostenea Nicola scotea din sacul cel mare un pumn de stafide şi

le arăta, de departe, cărăușilor depe drumul mare; iar de vedea că stau la îndoială, mai punea alături și cîteva migdale. Oamenii, miloși, se strîngeau prin căruțe și-i făceau loc „turculețului".

— Hai, măi turcule, că la urma urmei, tot suflet de om ești.

— Nu sînt turc, sînt creștin! răspundea el grăbit, pe grecește, făcîndu-și cruce.

— Așa? ești creștin de legea noastră? Sue ici! îi ziceau cărăușii, mulțumiți, ronțăind migdale și trăgînd cu putere urechile cailor căzuți de oboseală.

Și Nicola, mergînd astfel la întîmplare, nu-și putea sătura ochii de tot ce vedea în juru-i. Țara asta în care înota în grîne și se rătăcea în păduri fără capăt, era dar locul sfînt unde, pribegind, ajunsese moșu' Iani! Și amintindu-și de scrisoarea lui, o încredere fără margini îi intră în suflet și o putere străină îi învioră deodată mădularele.

Intr'o sară frumoasă de Mai, Nicola suia liniștit dealul Bănieștilor. Canaful fesului care în mers se rotise de multeori în jurul acestuia, se oprise acum în față și, răsfirîndu-se până pe frunte, îi da chipului înfățișarea unui cucoș moțat.

Era într'o Duminică. Pîlcuri de oameni se înforceau dela hora din sat; întîlnindu-i, Nicola se oprea și scotea necontenit din brîu hîrtia boțită și ruptă, pe care de abia se mai putea ceti numele moșu-său.

— Iani? Pe domnul Iani îl cauți, măi moțatule"? îi zise un țăran șugubăț, apucîndu-i canaful și ridicîndu-i în sus fesul odată cu toată claia de păr mătăsos. „Iaca vezi?... Colo unde-i lumina mai mare în sat, acolo stă chir Iani".

Tot drumul ce-l făcuse până acum pe jos, nu-i păruse mai lung și mai obositor ca palma de loc cît mai avea până la casa cea cu lumina mare, și în tot timpul gîndurile nu-i îmbulziseră mintea ca 'n clipa cînd se vedea ajuns în preajma ei. Mult din valea aceia în care grîul undula ca valurile mării și pădurile fără fund ce se mai zăreau în amurgul sării, erau ale moșu-său; poate și el era bătrîn și bolnav, și-l chemase...

La acest gînd inima băeţanului bate tare, tîmplele îi zvicnesc și în noapte vede mii de lumini licărind și jucîndu-i-se înainte...

Nicola se oprește la casa cea mare din capul priporului, se uită lung printre zăbrele și parcă nu-i vine să intre în ograda în care șuvițele de lumină, ce vin dela ferestrele casei și se întind în curmeziș pe jos, sînt întunecate pealocuri de viţele culcate lîngă carele încărcate de saci plini cu grîu. Doi dulăi latră alergînd fără astîmpăr, în lungul gardului; dintr'o parte întunecoasă se aud nechezatul și loviturile cailor în podeaua grajdului și mai departe grohăe surd grăsunii în măcăitul, des întrerupt, al rațelor.

Nicola bate cu putere, în stîlpul porții; cînii latră tot mai tare și petrecîndu-și boturile printre spițele prea strîmte, schiaună și latră urlînd... Inăuntru, în casă, se aude mișcare. Un zăvor e tras cu greutate și un glas slab de femee strigă din răsputeri o slugă care se năpustește spre poartă afară.

— Chir Iani Anastasios? întreabă Nicola.

— Aici, aici-i chir Iani, răspunde sluga, măsurîndu-l din ochi și însoțindu-l până la ușa casei care se deschide încet. O femee bătrînă îl întîmpină și, cu degetul la gură, îi face semn să nu vorbească.

— Chir Iani? mai întreabă băiatul îngrijorat.

— E colo, arată prin semne bătrîna.

Amintindu-și scrisoarea, Nicola înțelege, își lasă încet desagii, se așază pe un scaun și așteaptă privind în juru-i...

Ce mare și frumoasă îi pare casa, cu odaia cea albă, în care maramele, frumos cusute, cași hainele femeilor din patria ce lăsase, îi amintesc cuvintele mamei și-i umplu ochii de lacrimi. Dincolo, în odaia vecină, se aude un geamăt și o tusă înecăcioasă, în care parcă-și dă cineva sufletul. O lumină slabă se vede printre încheeturile ușii ce se crapă, și bătrîna îi face semn să intre fără zgomot, arătîndu-i patul pe care, în lumina slabă a unui opaiț și sub mormanul de învelișuri, de-abia se deslușește o formă omenească. Bătrîna, cu mîna tremurîndă, aprinde o lumînare, o apropie și-i arată bolnavul clătinînd desnădăjduit din cap. Fața mare și brăzdată de cute pare a fi trecut prin pernă și numai o parte parcă ar sta lipită de aceasta; părul alb și lung i se resfiră pe fruntea încrețită și brobonată de sudoare, iar nasul vulturesc și gura frumoasă cu buzele palide, subt mustața regulată, îi amintesc bine chipul tatu-său...

Lumina feștilei se întinde pe fața bolnavului ce-și strînge ochii care, în orbitele lor adînci și întunecate, par două borte săpate în humă.

— Jupîn Iani, deschide ochii... Iaca ți-o venit nepotu... Nepotu, nepotu! repetă bătrîna, aplecîndu-i-se la ureche și luminîndu-i mai tare fața.

Bolnavul geme și pare a deslipi cu greu pleoapele fără gene, se uită aiurit înainte și cînd vede pe tînăr al cărui port pare că îi aduce lumină 'n minte, într'o încordare în care-și pune toată puterea, îi întinde brațele slabe și osoase, chemîndu-l în limba lui de altădată.

— Copilul meu, sîngele meu!"

Nicola se apleacă și prinzîndu-i mînile între ale lui, le sărută cu tot dorul de cei pe care-i lăsase și cu mila ce de-odată i se trezise în suflet.

— Catina, mai aprinde o lumînare să-mi văd bine nepotu! poruncește bătrînul. Și pe urmă vino să-mi speli fața".

Femeia toarnă dintr'o sticlă apă de smirnă în colțul unui șervet și cu îndemînarea ce-i dă deprinderea lucrului, șterge ușor fața bolnavului care pare a fi reînviat ca prin minune.

— Acum, ridică-mă... Vreau să mă închin", îngînă el. Și uitîndu-se spre iconostasul, în care strălucește aurul cîtorva icoa-

ne, murmură o rugăciune, îşi face cruce şi-şi lasă, obosit, capul pe pernă făcînd semn lui Nicola să se apropie.

— Cum e acolo? E bine, sînt sănătoşi?

— Sănătoşi.

— A plouat, sînt smochine?

— Nu-s multe şi nici migdalii n'au rodit. E an sărac.

— Ce face Anastase?

— Cu pescuitul...

— Vai de el, sărmanul! şopteşte bătrînul. Penelope e tot frumoasă, da? O fi îmbătrînit... sînt doar treizeci de ani de-atuncea...

Iani tace, muşchii i se destind şi o lumină tainică i se revarsă într'o clipă pe chipu-i slab şi obosit.

Caşicînd ar fi voit să-şi ascundă simţirea, bătrînul reia:

— Dar nu mi-ai spus cum e marea, marea noastră — Thalassa, o, Thalassa! exclamă Iani, pierzîndu-şi răsuflarea. Apoi îşi şterge prelung ochii.

— Apropie-te, Nicola, nu mai pot vorbi şi mîne-poimîne... voiu tăcea pe vecie poate. Apropie-te să afli dece te-am chemat". Şi făcînd slugii semn să plece, începe cu glas ce din clipă în clipă se stinge caşi candela dela iconostas:

— Ascultă, băete! sub patul meu, la a treia podea dela pǎrete, e îngropată o lădiţă de fier; într'însa vei găsi aur şi lucruri scumpe. Acolo-i o parte din averea mea. Cealaltă caut-o în părete, la patru palme de sobă. Acolo-s zapisele acelor care au luat dela mine bani. Şi mai am, Nicola, trei livezi de pruni în dealul Bîrzei; vite am multe, un tamazlic; porcii, Dumnezeu îi ştie, eu i-am uitat; am zece care şi pluguri la cîmp, am o herghelie şi cai de treerat. Mai am o moară", îngînă bolnavul. Barbia-i tremură... ar vrea să mai spue ceva dar vorbele-i rămîn pe buze. Într'un tîrziu, şopteşte: — Să vie... popa!

Nicola strigă femeia care dormea alături şi o trimete după preot, aprinde altă lumînare şi aşteaptă. Bolnavul geme, se uită într'un loc şi, răsuflînd cu greu, zice:

— Nicola, stinge feştila de colo, e destul una; să fii econom, băete, să nu-mi iroseşti munca".

Două zile mai trecură şi bătrînul Iani, împăcat cu sine şi cu oamenii, fu dus, în jalea satului, în deal la cimitir...

Porţile ogrăzii domnului Iani sînt deschise în lături şi care, încărcate cu lespezi, trag la rînd spre temelia casei, croită decurînd... Lucrătorii mişună şi ţuica din cofe o împarte satul în văzul tuturor.

Neculai Moţatu — nume scornit depe urma fesului cu care venise — joacă în cărţi la circiuma lui jupîn Toader şi-i atît de prins la „stos" că se trezeşte în revărsatul zilei; suta de galbeni din chimir a trecut, nu-şi aminteşte cum, în punga unui negustor de vite, căruia îi mai amanetase în noaptea aceia şi doi boi.

Într'o zi, în scurt timp după moartea domnului Iani, nepotu-său se arătă în sat, cu straie strîmte şi era atît de frumos grecul, că toate fetele şi femeile cele tinere îşi găseau într'una de lucru la conac întorcîndu-se sara cu legături la subsuoară, cu cercei scumpi şi cu mărgean la gît, în cîte două rînduri...

Caii cei de munte i-a vîndut Neculai şi şi-a cumpărat patru armăsari care-l duceau pe sus până 'n plaiul Buzăului unde-l aştepta, demult timp, cucoana Smărăndiţa.

De nunta lui Neculai Moţatu s'a dus vestea peste două plaiuri; s'au chemat la „masa cea mare" fruntaşii din trei sate; o săptămînă au cîntat, zi şi noapte, două tarafuri; s'a împărţit, la saraci, carnea dela şase vite şi nenumăraţi saci de popuşoiu.

...Cucoana Smărăndiţa se topea de dragul lui Neculai şi cînd îl vedea umplîndu-şi punga de galbeni şi poruncind vizitiului să pregătească trăsura „de drum lung", ofta adînc, se închina la icoane, da acaftiste şi căuta prin babe să-l aducă iar către dînsa pe cel ce-i fusese „luat"...

A oftat cucoana Smărăndiţa şi a plîns mulţi ani de zile până ce a murit, cum zicea lumea, „de inimă rea". Şi de atunci Neculai Moţatu s'a mutat la Dobra Bălănoaia, o văduvă bogată din sat.

...Casa domnului Iani şi cea ridicată până 'n streşini sînt de mult amanetate domnului Toader. Ograda e pustie. Doar doi cîni mai urlă din cînd în cînd pe lîngă poartă.

Neculai Moţatu stă cît e ziua de lungă pe banca cîrciumei, fumează şi bea cafea pe datorie, ce ştie el bine că o va plăti, peste un an, cu vre-o livadă poate...

Negustorii avuţi se opresc în trecere la han şi atunci se încinge „stosul" dela care nu lipseşte niciodată Moţatu; joacă „uitat de toţi sfinţii" şi cînd pierde tot, aleargă să mai ceară dela Dobra Bălănoaia.

— Ţi-oiu da, domnu' Neculai, dacă te'i cununa cu mine...

— Sa ma cunun eu cu tine? Nicola Mosatu sa fie barbat a lu Dobra Balanoi?

— De! altfel, nu!... măcar să te vadă lumea că ai avea de gînd... să vorbeşti, aşa într'o doară, cu părintele Toma....

De douăori a plecat Neculai într'acolo şi gîndindu-se pe drum la faţa galbănă şi umflată a Dobrei, la trupul ei greoiu care parcă ar fi fost „pus cu lopata", s'a întors înapoi, amanetînd în ziua aceia lui jupîn Toader cea mai frumoasă livadă. Şi au trecut mulţi ani deatuncea...

...Într'o sară cînd venise apa mare şi nu se mai bizuia nimene în sus pe gîrlă, domnu' Toader se suci şi se învîrti mult în jurul lui Neculai Moţatu, care sta gînditor la o masă, şi-i zise:

— Greele timpuri, domnule Neculai.

— Timpu' treţe si omenii mor! răspunse grecul ca de-aiurea.

— Trece, trece, ca apa cea turbure de colo şi... ce rămîne în urmă?

— Milu si bolovani, — da' ţe vrei sa mai ramîe? Cînd peri tu, ramîne tot lut pe urmă...

— Ba şi altceva, domnule Neculai.

— Cupii si livede... Da' tu, tu țe ai de acolo ? tu ai trait ca un prost, zupin Toader... Țe-i bine pentru tine, e reu pentru mine, asa merge in lume asta.

— Eu mă gindesc, domnule Neculai, că s'ar putea să fie odată bine pentru toți.

— Ha, dincolo, in țeia lume, unde s'a dus Iani-greco...

— Ba chiar pe lumea asta, să mă crezi: Iaca de pildă dumneata ce faci acuma ? Ai cheltuit toți banii...

— Nu-mi pare reu, odata traeste omul. Țe eram sa fac cu ei acuma ?

— Ți-a mai rămas puțin şi dumneata, boer cum eşti, deprins altfel, e greu... Iți trebue să trăeşti bine.

— Bun ințeles, da'mi azunge...

— Dar de mai vine alde Stoica şi mai faceți vre-un stos, ori dă peste dumneata o boală, ce faci ?

— Mor şi pațe, țe pacat ?

— Dar de trăeşti şi mai joci in cărți...

— Ei, asta nu sa stie, până atunțea poate ca castig eu si rascumper dela dumneta livada dela „Vale Fromosa".

— Să-ți ajute sfintul ! Dar să vorbim de ce este, domnule Neculai. Sintem prietini şi ne cunoaştem bine ; eu din nimic, cu munca şi hărnicia mea am făcut averea de astăzi. Poți avea dar incredere in mine, sint om luminat.

— Stiu demult.

— Dacă-i aşa, iată ce m'am gindit într'o sară : Domnu' Neculai, deprins cu viața bogată din țara dumnisale şi cu ceiace a dus pe urmă in satul nostru, nu va mai putea trăi multă vreme cu venitul dela moara cea stricată...

— Mai am si două livede...

— Lui domnu' Neculai ii trebue ingrijire ; banii se duc, ți-i ia intr'o zi girla şi pe urmă ? Eu m'am gindit că ar fi nemerit şi bine să te laşi danie mie.

— Cum asta ?

— Adică să scrii pe numele meu ce mai ai dumneata, şi eu ori copiii mei—de n'oiu trăi—să te ingrijim până la moarte şi pe urmă, creştineşte, să-ți căutăm de suflet... Numai aşa vei scăpa de grija zilelor grele ; eşti neam de oameni care trăesc mult, se vede, şi decit o bătrineță nevoiaşă... mai bine moartea. Casa mea va fi şi a dumnitale, masa mea e intinsă intotdeauna, de imbrăcăminte, slava Domnului, ai şi cu ce să te ingropăm. De-ți trebue de o concină, sertarul cu gologanii e colo... Ce-i al meu să fie oarecum şi al dumnitale, domnule Neculai... Mă ințălegi ?

— Ma ințelego, ma nu stiu de-i bine. Lasa-ma sa ma gandesc o nopte.

— Gindeşte-te şi mai multe, eu ți-am spus şi, ce am să-ți mai spun, e că ar fi bine să te muți dela Dobra in casa din livada depe deal. Numai acolo iți vei odihni bine şi liniştit bătrineța.

. . . .

Printre urzici şi buruene, care au crescut in voe împrejurul casei, de abia străbate Moțatu până 'n cararea livezii şi se scoboară încet spre circiuma lui Toader.

— A venit grecu' la mincare; ce să-i dau, Toadere ? intreabă circiumăreasa.

— Fasole fierte.

— I-am dat şi eri, zice cu indoială femeia.

— Păstrează şi pe mine...

Moțatu se inchină, scoate din buzunar un şervet curat, il aşterne sub farfuria aruncată pe masa goală şi aşteaptă, sprijinindu-şi capul in mini...

— Tot fasole, jupin Neculai, zice circiumăreasa, incurcat.

Moțatu tace, işi presoară cu sare azima veche şi, trecind spre casă, culege păpădie de pe cărări...

...Intr'o toamnă s'a îmbolnăvit greu Neculai Moțatu şi a zăcut, neştiut de nimene, multe zile. Ploaia rece pătrunsese prin şindrila putrezită şi trecind prin tavan prefăcuse lutul intr'o băltoacă spumoasă care ajunsese până 'n pat...

Tirziu află satul de boala lui Moțatu şi atunci se duse să-l caute Dobra Bălănoaia...

...Pe stinca din capul priporului se odihneşte Neculai Moțatu ; un bătrin din sat il vede şi aşezindu-se pe pietroiul de mai jos intră 'n vorbă.

— Ce mai faci, domnule Neculai ?

— Fac țeia țe vre varsta ; ma odihnesc.

— Ai slăbit rău.

— Nu-i nimic ; Dumnezeu ia dela ței batrini si da la ței tinere, țe ne trebue carne pe ose dacă am imbatrinit...

— Te posteşte domnu' Toader... E rău, il ştiu.

— Ba-i bun Toader. Batrineța-i rea.

— Dacă nu-i dădeai lui livezile celea şi casa...

— Le lua apa, frațiore...

— Ce spui, frate ! Livezile-s pe deal...

— Am stat si eu sus, pe deal, si m'a luat de acolo unda. Am ințeles viața si-s mulțamit.

Constanța Marino-Moscu

Numele Moldovei

Nu știm căror împrejurări se datorește faptul că numiri geografice romînești dintre cele mai răspîndite au rămas pană astăzi, în ceiace privește originea lor, necunoscute nu numai marelui public, dar chiar specialiștilor. Printre aceste nume este unul mai interesant, poate, decît toate celelalte: *Moldova*. Deaceia credem că pentru cetitorii acestei reviste n'ar fi cu totul lipsită de interes încercarea noastră de a lămuri chipul în care a luat naștere această numire atît de des întrebuințată în graiul romînesc de toate zilele. Vom propune și documenta, astfel, în rîndurile de mai jos o etimologie menită să ridice vălul tainic și întunecat depe această denumire așa de scumpă nouă tuturora.

Moldova se numește rîul care curge prin Bucovina și prin județele Suceava și Neamțu, unindu-se cu Siretul lîngă orașul Roman, și vechea provincie din partea de Nord a țării. Este evident că rîul și-a primit mai întăiu numele, pentru motivul că accidentele naturale (apele, dealurile, munții, etc.) sînt numite de oameni totdeauna înaintea satelor, orașelor și împărțirilor administrative; dela rîu a trecut apoi numirea la provincie.

In cuvîntul *Moldova* avem două părți bine distincte: sufixul *-ova*, femeninul lui *-ov*, de origine slavă, care servește la derivări de adjective, și radicalul *mold-*, în care noi vedem o formă sincopată a substantivului romînesc *molid*, o specie de conifere (=Fichte, Picea excelsa). Prinurmare, numele *Moldova* era la început un adjectiv, precedat desigur de un substantiv (precum ar fi *valea, apa, rîul*, etc.), dispărut însă repede, întrucît era de prisos și greoiu pentru vorbirea zilnică, și avea însemnarea de (locul) *cu molizi*. In sprijinul acestei etimologii se pot aduce numeroase argumente, unele logice, altele lingvistice; le vom expune în cele ce urmează.

O numire ca aceia discutată de noi aici ni se pare foarte firească pentru un rîu, care străbate, în cea mai mare parte a cursului său, ținuturi muntoase, acoperite desigur cu păduri de molizi și care, în cursul lui superior, udă Bucovina, regiune păduroasă de munte și în același timp partea țării cu cele mai vechi așezări moldovenești, unde desigur rîul și-a căpătat și numele.

Acest lucru este cu atît mai natural, cu cît oricine studiază toponimia romînească este izbit dela început tocmai de această caracteristică: majoritatea numelor topice sînt determinate de topografia localităților. Dealtfel, chiar în județul Neamțu, pe unde curge Moldova, se găsește un pîrîiaș, numit *Molidul*. Afară de asta, există în Muntenia două localități, ale căror nume sînt tot derivări dela *molid*: *Moldișul* (pîrîu în Prahova) și *Moldovișul* (pisc în Vîlcea). Amîndouă sînt colective în *-iș*, de felul lui *aluniș, brădiș, cărpiniș, frăsiniș*, etc., și nu numai prin natura lor (una este un pisc de munte, cealaltă o apă), dar chiar prin așezarea lor (ambele sînt situate în regiuni muntoase), aceste două localități îndreptățesc explicarea originii pe care o dăm noi. Nume topice romînești în *-ov*, *-ova*, al căror radical este format de un nume de plantă, există în mare număr. Vom cita, pentru edificarea cetitorului, cîteva, cu indicația în paranteză a județului, unde se află așezate: *Bucovul* (Prahova, Teleorman) < vechiu bulgar *bukovъ* „fagi", *Calinova* (Tulcea) < bulgar *kalina* ‚obier, viorne, sureau d'eau, „Viburnum opulus", *Cleanovul* (Mehedinți) < bulgar *klěnovъ* „d'érable", *klěnъ* ‚érable champêtre, „Acer campestre", *Crușovul* (Romanați) < bulgar *kruša* „poirier", *Dîmbova* (Gorj) < vechiu bulgar *dъbovъ* ‚arboris, quercus', *Glogova* (Mehedinți) < bulgar *glogъ* ‚aubépine, „Crataegus oxyacantha", etc. Prinurmare, foarte ușor s'a putut forma un nume topic *Molidova*, derivat, la fel cu precedentele, dela *molid*.

Dar pentru admiterea etimologiei noastre pledează și argumente de ordin filologic. Numele arborelui care ne interesează aici sună, după Tiktin, Rumänisch-Deutsches Wörterbuch, în mai multe feluri: *molid, molift, molidv*, etc. Forma cea mai uzitată și, deci, comun romînească, este *molid*, celelalte sînt variante mai puțin răspîndite; de aceia pe prima o pune Tiktin ca formă principală, care, foarte probabil, are și vechimea cea mai mare. In ceiace privește originea substantivului *molid*, lucrurile sînt de tot nesigure; așa, de exemplu, Tiktin se gîndește la gr. μόλυβδος „plumb", alții propun alte etimologii. Pentru discuția noastră însă etimonul lui *molid* n'are aproape nici o importanță, și iată de ce. In toponimia romînească întîlnim nume în *-ov*, *-ova*, al căror radical nu este totdeauna slav; găsim aceste sufixe alipite de teme latinești și la altele obscure, dar în orice caz neslave. Depildă: *Cireașovul* (Olt) < *cireașă*, *Cocorova* (Dolj, Mehedinți) < *cocor*, *Corbova* (Mehedinți) < *corb*, *Cucova* (Putna) < *cuc*, etc. Deci, chiar dacă substantivul *molid* nu este de origine slavă, destul numai să fie vechiu în limbă, dela el s'a putut deriva un nume topic, cu ajutorul sufixului *-ova*. Căderea lui *i* din *Molidova* pentru a deveni *Moldova* s'a petrecut fără nici o greutate, căci, cu toate că *i* este accentuat în *molid*, el și-a pierdut accentul în derivatul *Molidova*. In adevăr, cercetînd toate numele topice romînești în *-ova*, am constatat că cele de patru silabe poartă accentul pe sufix, cele de trei silabe pe radical. Așa dar *Molidova* suna în *-óva*, cași *Calinova* (Tulcea), *Ciuciurova* (Tulcea), *Coco-*

rova (Dolj, Mehedinţi), etc. Sincopa aceasta a lui *i* o găsim şi la celelalte două nume de localităţi derivate dela *molid*: *Moldişul* şi *Moldovişul*. — Regula accentuării numelor topice în *-ova*, stabilită de noi mai sus, ne procură încă un argument în sprijinul etimologiei noastre. Am spus anume că numirile trisilabice se accentuiază pe radical, de pildă: *Ciocova* (Dorohoiu), *Cucova* (Putna), *Dîrnova* (Mehedinţi), *Gîrbova* (Buzău, R.-Sărat), *Prahova*, *Tutova*, etc.; cele patrusilabice sînt accentuate pe sufix (vezile mai sus). Dela această regulă se abat numai *Craiova* şi *Moldova* al nostru. Dar aceste excepţii sînt aparente: *Craiova* este o pronunţare relativ nouă, deoarece mai demult se zicea, şi azi încă unii oameni de prin partea locului zic *Crăiova*; iar *Moldova*, trisilabic, dar cu accentul pe sufix, era alcătuit la început din patru silabe şi deaceia sufixul *-ova* purta accentul, menţinîndu-se tot aşa şi dupăce, prin căderea lui *i*, cuvîntul a devenit trisilabic.

Iată, deci, atîtea puncte de sprijin pentru îndreptăţirea derivării numelui topic *Moldova* din subst. *molid* + suf. *-ova*.

I. Iordan

INFERNUL

II

...E caddi, come corpo morto cade.
DANTE

„Pe-aici se intră 'n braţele durerii,
„Pe-aici se intră 'n bezna suterană,—
„Precum afirmă Dante Alighieri.

„M'a conceput o 'nchipuire vană,
„Un rafinat instinct de răzbunare,
„Dar m'a 'ntrecut mizeria umană.

„Zadarnică e orice protestare.
„Voi, cei ce 'n lume aţi comis păcate,
„Lăsaţi-vă năravul la intrare".

Aceste vorbe, oarecum ciudate,
Citindu-le cu jumătate gură
De-asupra unei porţi dărăpănate,

Am zis: — Intrarea 'mi pare cam obscură...
N'ar fi prudent să renunţăm, Maestre?
Căci la un caz cumva de 'ncurcătură,

Nu văd nici uşi deschise, nici ferestre
Pe unde teafăr să purced afară,
Utilizînd resursele-mi pedestre..."

El mi-a răspuns cu voce funerară:
— De ce te porţi acum ca fariseii,
Au vrei să-mi faci fantoma de ocară?

Priveşte cel puţin prin borta cheii,
Să ştiu că nu m'am ostenit de geaba".
Eu, lui: — Pardon! Aşa fac doar lacheii.

Incepe tu! Ori m'ai luat cu graba,
Să 'mi scoţi la urmă niscaivà ponoase?
(Şi 'n gîndul meu: Se oţărăşte baba!)

Ce interes avut-ai, ce foloase,
Ca să m'atragi cu vorbele-ţi viclene
Prin locurile-acestea dubioase?

Doar ştim noi că pe-aici, prin buruiene,
Se află o panteră 'n libertate
Şi alte lighioane indigene...

Vrei să m'aplec din curiozitate,
Şi 'n vreme ce nici nu gîndesc cu gîndul
Vr'un cerber să m'apuce pe la spate?..."

Aşa vorbii, cu ochii cercetîndu-l;
Iar la sfîrşit cedarăm fiecare
Cînd el, cînd eu, să stăm privind cu rîndul.

Văzui atunci, aproape de intrare,
Un *pùdel* gras şi plin de panglicuţe,
Cu scàbie canină pe spinare.

O lebădă şi cîte-va maimuţe
Inconjurau dihania neroadă,
Ce se lăsase moale pe lăbuţe.

Cu gingiile neputind să roadă
Un *beesfteak* crud şi tare ca de piatră,
El sta sugînd din propria lui coadă.

— Acest căţel ce toată ziua latră,
Rosti Maestrul cu-a lui voce tristă,
A fost un biet erou lăsat la vatră.

— Cunosc! am zis cu nasul în batistă.
Dă'mi voe să-i dedic, fiindcă-i place,
Această rimă impresionistă...

—Vezi colo, între două vingalace,
Un om cu alfabetul la spinare,
Venind pe sub colină într'acoace?

Acela este tipograful care,
In numărul trecut, din zăpăceală
Ți-a mutilat trei strofe lapidare.

Atunci la borta cheii, cu sfială
Urmînd ilustrei mele Călăuze,
Văzui o mutră plină de cerneală:

Un om plîngea... și cele nouă Muze
Il sgîriau, purtîndu-l sub escortă
Și obligîndu-l să le ceară scuze.

—De geaba cauți, i-am strigat prin bortă,
Să scapi de blamul negrei tale fapte!
Sus, pe pămînt, poetul te suportă,

Dar jos te-așteaptă a lui Cain noapte,
Precum a zis Francesca da Rimini—
Infernul, Cîntul V, 107..."

El s'a oprit pe creștetul colinii
Infricoșat de-această amenințare.
Și, neclintită 'n tremurul luminii,

Statura lui s'a proectat pe zare,
Incovoiată, lungă, amărîtă,
Ca un fantastic semn de întrebare...

Văzui apoi o namilă urîtă,
Un fel de baci cu sàrica sub glugă,
Ce sta de-o parte sprijinit în bîtă.

De propria lui umbră vrea să fugă
Dar se trezea că'n juru-i gravitează,
Mînat de-o oarbă forță centrifugă.

O clipă se oprea și, cu emfază,
Țintea 'n pămînt căutătura-i proastă,
Apoi din nou pornea ca o sfîrlează.

—Acest Zoil, cu proza lui nefastă
A pîngărit de două ori pe lună
A Venerei stea limpede și castă...»

Atît Maestrul apucă să-mi spună.
In umbră se ivise-o albă pată,
Uu corp suav ca un reflex de lună...

O blondă apariție 'ntristată
Plutea spre noi din umeda genune...
Și'n întuneric, albu-i trup de fată,

Ingenunchiat ca pentru rugăciune
Şi luminos şi fin ca diamantul,
Părea 'ncrustat în rocă de cărbune.

—Cu glas pierdut își caută amantul...
Ea are 'n ochi misterul nopții clare,
Pe buze-Amor şi 'n inimă Neantul...

Iubirea ei crescuse ca o floare,
Sub ziduri de fățarnică Gomoră,—
O dulce 'mpătimire arzătoare:

In ceasuri caste, mîngieri de soră.
Sărutul ei - văpae purpurie,
Privirea —luminiş de auroră...

Şi-o clipă fu de-ajuns: pe veşnicie
Se risipiră toate, fără urmă,
Intr-un fior de neagră isterie.»

—Destul! Destul!...» Simțeam cum mi se curmă
Viața 'n piept, —cum vipere rebele
Se svîrcolesc în inimă-mi şi scurmă...

Şi fără glas, cu capul gol sub stele,—
Văzind cum iarăş piere 'n fund, departe,
Fantoma tristă a iubirii mele,

M'am prăbuşit cu brațele 'ntr-o parte,
Impins în gol de-o tainică povară,
Cum cade omul fulgerat de moarte.

Părea că peste sufletu-mi coboară
O noapte liniştită şi adîncă,
Şi 'n giulgiuri moi de umbre mă 'nfăşoară...

Apoi, cu ochii plini de visuri încă,
M'am scuturat ca după-o catastrofă,—
Şi m'am trezit din nou pe-aceiaşi stîncă,

Pe care mă găseam în prima strofă.

G. Topîrceanu

PE MARGINEA CARȚILOR

TURGHENEV

— Notă rezumativă —

Turghenev este cel mai occidental dintre scriitorii ruși. E poate singurul scriitor rus cu adevărat european. Toți ceilalți, dela Tolstoi până la Gorki, sînt mai mult sau mai puțin moscoviți.

Peregrinațiile sale îndelungate prin întreaga Europă, exilarea sa benevolă în străinătate, contactul de aproape cu cei mai de samă reprezentanți ai gîndirii franceze, cultura sa multilaterală —sînt mai curind efectul decît cauza spiritului său „european".

Ca *artist*, Turghenev este poate romancierul cel mai mare din veacul al 19-lea, prin urmare din toate timpurile.

Niciun scriitor n'a fost înzestrat ca dînsul cu toate calitățile romancierului. Iar aceste calități, la Turghenev, nu sînt niciodată însoțite de excesele lor, adică de defectele lor.

El este realist, fără balast. Nimic de prisos, pentrucă nimic voit. Nicăeri nu se simte procedeul, maniera, „școala" literară, ca la Zola și chiar la Flaubert. Indicațiile sale despre oameni sînt condensate și pregnante; descripțiile sînt în legătură cu necesitatea creării: încadrează viața și scot în relief sensibilitatea eroilor.

Turghenev este un analist lucid și ascuțit, dar în același timp unul din cei mai mari poeți lirici. El învălue totul, scene și personagii, într'o pătrunzătoare atmosferă de sentimente, răspîndind astfel un puternic suflu de viață și de poezie în paginile romanelor și nuvelelor sale. In Assia, Faust, Anciar, Ape de primăvară, Cuib de gentilomi, intensitatea regretului și a melancoliei ajunge până la durere.

Turghenev este un intelectual, un gînditor preocupat de ideile generale ale vremii și totuși aria sa literară nu are nimic din maniera discursivă, doctorală, adesea pedagogică a unu

Paul Bourget. Intelectualismul său nu se vădește decît în preocupările sale, în conflictele morale din opera lui și în atitudinea față cu realitatea zugrăvită.

Literatura acestui campion al liberalismului are mai întotdeauna un caracter social, dar e lipsită cu totul de teză—de aranjarea și forțarea faptelor în vederea unui scop. Tendința romancierului rezultă din chipul în care privește viața din opera sa și din lumina pe care o aruncă asupra acestei vieți.

Extrem de impresionabil, dar stăpîn pe senzațiile sale, el știe să facă selecție între dinsele, și stilul său este astfel lipsit de trepidația unui Daudet sau de suprasaturarea de culoare și de nuanțe a unui Goncourt. Calitatea unică a acestui stil stă în ascuțita finețâ a senzației pusă în slujba unui sentiment adînc (combinație atît de rară!) și totul dominat de *rațiunea* clasicilor. Prin întîlnirea aceasta neobișnuită de calități, Turghenev e clasicul romanului realist și pesimist din veacul trecut.

Aceiași măsură, acelaşi echilibru în toate privințele.

Sentimental și bun, dar fără naivitate, melancolic până la înduioșare, dar fără moliciuni de sentiment—din opera lui Turghenev se răspîndește un pesimism și o ironie subtilă, temperate de o largă și nobilă îngăduință.

„Innaintaț" în idei, el este lipsit de orice grosieritate democratică; aristocrat în sensibilitate, el este lipsit de apetitul de singularizare al unui Villiers de l'Isle Adam; sensibil în grad suprem la „eternul feminin", el este lipsit de efeminare cași de sensualism. Turghenev e creatorul unei galerii de femei ideale, și în privința aceasta el nu are rivali decît pe Goethe, pe Tolstoi, pe Romain Rolland...

Toate aceste calități, dar mai cu samă poezia naturii și—cealaltă poezie a naturii, mai profundă—iubirea, întotdeauna pasionată și dureroasă, fac din Fum, din Assia, din Ape de Primăvară, din Faust, din Anciar opere nemuritoare, cărți de căpătâiu pentru toate generațiile umane,—ca Manon Lescaut, ca Werther, ca Adolphe...

C. Vraja

CRONICA PEDAGOGICA

Premii şi examene

Ridicarea morală a masei nu se va putea face decît intorcind tineretul din nou spre carte, spre carte multă şi carte bună. Generaţiile sănătoase şi patriotice pe care le-a dat ţara noastră au fost toate dintre cărturarii epocelor de renaştere. Să ne 'ntoarcem iarăşi la examene şi iarăşi la premii, să dăm iarăşi tot sprijinul culturii formale şi să urmărim mai puţin excluzivist practicitatea învăţămîntului. O conştiinţă aleasă şi cinstea va rămînea pururea mai de preţ decît energia şi iscusinţa de a se îmbogăţi, ori chiar de-a îmbogăţi pe ceilalţi.

Pentruca tineretul să se 'ntoarcă la carte, acum cînd a luat deprinderea petrecerilor, şcoala trebueşte ajutată cu stimulente puternice, autoritatea ei şi acea a profesorilor urcată cît mai sus, selecţionarea elementelor didactice făcută riguros şi numai pe temeiul *capacităţii* şi al *distincţiunii morale*.

Examenele şi distribuirea premiilor la care cată să revenim, vor trebui să funcţioneze altfel însă, decît până acum. Nu mai au copiii noştri răbdarea şi puterea de stăruinţă ca să muncească un an întreg în vederea unei recompense, şi aceia în cărţi lipsite de orice atracţie pentru dînşii. Noi vom propune drept premii ceiace poate stimula pe copilul modern, rău crescut şi stricat în majoritatea cazurilor şi anume: spectacolele — cu repertorii şi filme educative — concertele, sporturile, sărbările şi excursiile şcolare, iar pentru elevii saraci hainele şi cărţile trebuitoare, hrana la cantina şcolară, bursele la internate, participarea la coloniile de vară.

Toate aceste premii trebuesc distribuite după răstimpuri mai mici decît un an, răstimpuri proporţionate cu nerabdarea generaţiunilor noi şi cu lipsa lor de perseverenţă în bine; distribuite cu economie pentruca să rămie preţuite, şi nu cu risipa de până acuma, cînd un elev se îmbrăca din cap până'n picioare, iar altul nu primea nimic; trebuesc întrebuinţate spre binele societăţii, care este ridicarea morală a tuturora, şi nu folosul unor indivizi anumiţi, fie dînşii cît de saraci şi cît de vrednici de milă; trebuesc folosite, înfine, cu scopul de a *stimula* la muncă şi cinste şi nu

într'acela de a îndestula oamenii de casă ai cîtorva fruntaşi din fiece localitate. Sărăcia nu poate fi socotită ca un drept la ajutorul nimărui, fie el şi Stat, după cum nici bogăţia nu constitue un drept la consideraţiunea cuiva. Caritatea este ajutorarea celor care nu pot munci, nu a celor care nu vor să muncească; a celor care nu pot dovedi de osteneală şi boală, nu a celor care stau cu braţele încrucişate. Munca şi participarea la îndestularea tuturora, iată dreptul nostru al fiecăruia şi la bunuri şi la respectul celorlalţi. Dreptul la ajutorul Statului sau al Instituţiilor de binefacere nu-l are nime prin aceia că trăeşte: Fiecare să-l capete prin sforţarea, prin stăruinţa de a fi un element social folositor şi ales, şi atunci ajutorul căpătat va fi o *plată meritată* şi nu o *pomană*.

Copiii trebuesc crescuţi în credinţa că fără muncă n'are nimeni dreptul la nimic, că pomana este o înjosire pentru cine nu-i schilod, dupăcum trindăvia şi înşelătoria sînt o ruşine pentru omul întreg la minte. Ideia aceasta nu-i nouă, dar a fost veşnic socotită ca bună... Mai mult folosim obştiei, în genere, şi copiilor în parte stimulîndu-i veşnic înspre bine, cu premii care satisfac mai puţin, dar la care dînşii rivnesc necontenit, decît dîndu-le din belşug şi blazîndu-i dela 'nceputul vieţii asupra oricărei răsplătiri, deprinzîndu-i cu ideia că totul li se cuvine numai pentru osteneala pe care şi-au dat-o cîndva că s'au născut...

Pentru copiii înlesniţi am avea ca premii concertele, teatrul, sporturile, excursiile şcolare şi sărbările. Nici copiii săraci n'ar fi lipsiţi de aceste recompense, dacă le-ar merita *după* ce vor fi obţinut pe cele materiale, sau dacă părinţii lor ar declara înscris că le preferă în locul celorlalte.

Premiile propuse de noi ar fi *săptămînale* şi *trilunare*. Cele dintâi s'ar distribui Sîmbăta, cele trilunare la 1 Septembrie, 1 Decembrie, 1 Martie şi 1 Iunie, — sau altă zi apropiată de 1. Premiile săptămînale ar fi spectacolele, concertele şi sporturile. Toate celelalte ar fi trilunare.

Pentru a scuti pe profesori şi directori de munca migăloasă şi neproductivă a calculării mediilor, noi am propune următoarele norme. Elevul care în timpul unei săptămîni *nu are nici o notă mai mică de 8* şi are *un zece*, fie la carte, fie la dexterităţi, capătă un premiu săptămînal, — *dacă la purtare are tot zece*.

Această ultimă condiţie presupune note săptămînale pentru purtare, deci supraveghere foarte deaproape a elevilor de către fiece profesor, ceiace-i absolut de dorit, în starea defaţă a lucrurilor din ţara noastră.

Ca să nu fie nevoe de calcularea mediilor, noi am propune următoarea procedare care simplifică simţitor munca. Întrucît un elev nu s'a făcut vinovat de nici-o abatere, el are *zece la purtare*.

Orice plîngere îndreptăţită împotriva lui îi scade însă nota cu 1, 2, 3, etc. puncte. O notă mai mică de 6 îi compromite promovarea. Aşa fiind *au altă notă decît 10*, singuri copiii care s'au făcut vinovaţi cu ceva, iar aceştia vor fi totdeauna în mic număr,

cînd abaterea costă pierderea unor premii rîvnite și obținute prin studiu și străduință.

Elevul care în răstimpul unei trilunii *nu are nici o notă mai mică de 8*, nici la carte, nici la dexterități și *nici la purtare*, are dreptul la un premiu trilunar,—a cărui alegere o va face directorul potrivit cu nevoile reale ale copilului și ale familiei lui.

In Septembrie s'ar distribui cărți și rechizite școlare tuturor copiilor care la examenul din Iunie, despre care vom vorbi mai departe, vor fi obținut *macar un zece*, fie la carte fie la dexterități

In Decembrie, haine și dreptul la cantina școlară, dreptul de a participa la sărbările școlare, fie activ, fie ca invitat, fie la școala proprie, fie la altele din localitate.

La 1 Martie premiile ar fi dreptul la escursiile școlare și la sărbările triluniei ulterioare.

La 1 Iunie dreptul la coloniile de vară și la bursele din internate pentru anul următor. Aceste premii privesc școlile secundare. Pentru școlile primare am recurge la altceva.

Copiii bogați ar putea trece dreptul lor la coloniile de vară și excursiile școlare, altora mai săraci,—cu condiția ca să garanteze oarecum pentru buna lor purtare.

Premiile dela 1 Septembrie s'ar da *pentru notele căpătate* în examen—*un zece*—care examen din pricina surprinderilor ce poate aduce, trebue să rămie independent de clasificarea generală și să-și aibă sancțiunea lui proprie. Promovarea și clasificarea generală să se facă pe baza notelor din timpul anului, care singure pot avea prezumția că dau o caracterizare justă a valorei elevilor Pentru a cere profesorilor o mai mare supraveghere asupra purtării copiilor, va trebui între altele, să-i descărcăm de munca nefolositoare și care pe mulți îi ispitește să fie nedrepți, a calculării mediilor pe fiece trimestru.

Noi am propune să fie o singură medie, acea anuală care să rezulte de-a dreptul din mediile obiectelor din învățămînt și a purtării, *toate luate cu valoare egală*. Așa bunăoară totalul notelor de Istorie pe an dă o medie rotundă la Istorie; totalul notelor de Matematici, scris și oral, o medie anuală rotundă la Matematici. Tot așa cu purtarea. Media generală să se calculeze până la sutimi, direct din aceste medii ale obiectelor. Această medie să dea drept la promovare, dacă este cel puțin 7.

Numai în acest chip promovarea ar rezulta în mod mecanic din contrabalansarea notelor și nu ar fi supusă intervenirilor străine de meritul copilului; căci pedeoparte notele sînt consemnate prin premii săptăminale și trilunare și nu mai pot fi schimbate, pe de alta un singur obiect nu ar primejdui promavarea putînd fi contrabalansat de celelalte la un loc.

Toate obiectele de învățămînt trebuesc considerate de către elevi ca avînd aceiași însemnătate și toți profesorii, același drept la considerația și respectul lui. Numai atunci poate copilul da joc liber aptitudinilor lui înăscute, care trebuesc cunoscute de către educator, oricare ar fi ele, atunci cînd știe că de fiecare obiect

dînsul se poate folosi pentru clasificarea generală. Purtarea va avea aceiași însemnătate cași toate obiectele de învățămînt.

Examenul a cărui suprimare nu poate fi considerată decît ca un triumf al lenei și al slăbiciunii intelectuale, este absolut trebuitor și pentru controlul copiilor ca știință și pricepere, și pentru acel al profesorilor. El este imperios cerut și'n școalele Statului cași'n cele particulare.

Examenul s'ar putea împărți, ca să micșoreze tensiunea nervoasă a elevilor seriind obiectele, pentru un răstimp mai lung, sau altf l; dar să nu uităm că el este singurul mijloc de sintetizare a cunoștințiilor unui an, că el este necesar pentru a deprinde copiii să-și găsească *mi loacele proprii* de *coordonare* și *condensare*, a materialului cules în răstimpuri mari; că el reprezintă o oțelire sufletească de cea mai mare valoare și pentru inteligență și pentru afectivitate și pentru voință. Examenul este o încordare care, întocmai focarului din elipsă, adună într'un mănunchiu toate energiile disponibile, o sforțare care dă voinței și vigoare și elasticitate, care dă inteligenții și avînt și reflexiune. In atmosfera de tembelism și de viață pururi la suprafața, lesnicioasă și leneșă, ușoară și inconștientă, oțelirea și încordarea examenului sînt o trebuință. Cu condiție, se'nțelege, ca el să fie o încercare grea și nu un simulacru, să fie o muncă rezumativă și de chintesențiare făcută cu descernămînt, cu bună credință și cu destoinicie. Asemenea muncă trebuește făcută și'n interesul selecționării valorilor sociale și'n acela al ridicării morale a tuturora...

A. Conta-Kernbach

CRONICA MUZICALA

Curentele actuale ale muzicii franceze

Paris

Organizaţiile simfonice actuale din Paris—*Société des Concerts du Conservatoire* subt direcţia lui *Ph. Gaubert, Pas de loup* subt direcţia lui *Rhené-Baton, Colonne* subt direcţia lui *G. P. Pierné, Lamoureux* subt direcţia lui *C. Chevillard*, şi *Orchestre de Paris* subt direcţia lui *de Launay* — in compunerea programelor concertelor ce le execută, dau o importanţă considerabilă curentelor nouă ce există în muzica franceză, precum şi şcoalei ruseşti. Totuşi muzica clasică nu e neglijată, şi nici cea romantică, însă ambele ocupă puţin loc pe programele concertelor simfonice. Fiindcă pe deoparte muzica clasică şi romantică e cunoscută publicului nostru romînesc, întrucît atît Orchestra Ministerului de Instrucţie Publică din Bucureşti cît şi Societatea Simfonică „George Enescu" din Iaşi au cultivat-o şi continuă s'o cultive cu îngrijire, iar pe dealtăparte curentele noi ale muzicii franceze (şcoală naturalistă, şcoală impresionistă), precum şi şcoala rusească, sînt mult mai puţin cunoscute publicului romînesc, pecînd aici la Paris sînt gustate şi apreciate aproape cu exclusivitate, — cred că începutul unei serii de cronici muzicale pariziene nu poate debuta decît printr'o studiare succintă a tuturor acestor curente.

Şcoala naturalistă. Sub influenţa generală a unei schimbări de moravuri, datorită unor cauze aproape identice cu acele ce au determinat mişcarea naturalistă în literatură, muzica — şi mai precis muzica dramatică (opera) — părăseşte concepţiile romantice şi istorice, pentru a se apropia de viaţa poporului, pentru a o studia şi a o reda cu fidelitate (gen realist).

Ideia unui personaj nobil, considerat până acum ca inseparabil de opera serioasă, îşi făcuse loc în mentalitatea noastră, datorită unor elemente, a căror origine o găsim în decursul a trei mii de ani. Intr'adevăr, ea e datorită epopeii homerice şi mitologiei greceşti, tendinţelor idealiste ale creştinismului, supravieţuirii spiritului feodal, tradiţiunilor lăsate de către spiritul medieval, celor zece secole de monarhie în Franţa şi de preponderenţă aristocratică în organizaţia socială.

Toată această mentalitate a fost atacată de către *Alfred Bruneau*, creatorul operei naturaliste, sub tit ind personajului nobil din operă, omul real, direct observat în viaţa contemporană. La această estetică nouă, direct opusă şi temului wagnerian, A. Bruneau a adăugat alte reforme importante. Prima este substituirea livretului în proză în locul celui în versuri, substituire justificată de grija realismului în dialogul actorilor. De fapt, această reformă este extensiunea în muzica de teatru a unui fapt normal în muzica religioasă, căci Bach, Händel, Beethoven, în muzica lor religioasă, abundă în pagini magnifice, scrise pe texte latine

în proză. Modificînd astfel actorii dramei, Bruneau fatal a trebuit să adopte un stil larg, de o expresiune pătrunzătoare, foarte melodică şi colorată. Ca material, pentru compunerea livretului operei, Bruneau se serveşte întotdeauna de opera literară a lui Emile Zola, fie că el singur îşi face livretul (ca în operele sale: *Lazare, Faute de l'abbé Mouret, Naïs Micoulin* şi *Quatre Journées)*, fie că apelează la D. *L. Gallet* (ca în operele: *Rêve, l'Attaque du Moulin)*, fie că însuşi *Emile Zola* îi scrie libretul (ca în operele: *Messidor, Ouragan, L'enfant-Roi)*. Concepţia dramatică a lui Bruneau se afirmă definitiv cu opera *L'enfant-Roi* şi se continuă cu celelalte opere.

Această mişcare nouă în muzica dramatică, imprimată de Bruneau, este continuată de D. *Gustave Charpentier*, bine înţeles cu nuanţe personale. Aşa, pe cînd Bruneau se mulţumeşte să ia ca scenă pentru opera sa viaţa reală, D. Charpentier pune în gura personajelor teorii sociale şi morale, care n'au nimic nou, decît doar faptul — destul de neaşteptat — că sînt acompaniate de muzică. D. Charpentier îşi face singur livretele pentru operele sale, care mai degrabă ar putea fi denumite romane muzicale.

Prima sa operă — *Louise* — a stîrnit discuţii destul de vii. In afară de aceasta, a mai scris *Julien*, care n'a adus nimic nou şi care n'a avut succes, cînd s'a jucat la Opera comică. Lista compozitorilor contemporani din şcoala lui Bruneau este destul de restrînsă. Cităm pe D. *Jean Nouguès* cu operele sale: *Thamyris, Quo Vadis, Chiquito*, în care găsim un realism fără emoţie şi foarte superficial.

Opera naturalistă dacă şi-a cîştigat locul său, totuşi nu a reuşit să înlăture genurile vechi, care continuă să fie cultivate cu succes alăturea de opera naturalistă.

Impresionismul. După cum curentul naturalist s'a produs ca o reacţiune contra influenţii wagneriene, ce devenise excesivă şi răufăcătoare, reacţiune tradusă printr'o preferinţă pentru dramele populare şi de actualitate, impresionismul prezintă aceiaşi reacţiune, numai că se serveşte de mijloace speciale şi, mai mult, reacţionează chiar contra naturalismului.

Claude Debussy, şeful şcoalei impresioniste, a fost subjugat de opera literară a simboliştilor şi decadenţilor. A făcut parte din cenaclul lui Stéphane Mallarmé. Mallarmé şi Verlaine au dat cuvintelor şi sonorităţilor de vocală o expresiune independentă de ideia ce ar putea s'o conţie, au căutat un echilibru nou între muzica versului şi emoţiunea pe care o exprimă. Această evoluţie a poeziei a fost decisivă pentru opera lui Debussy. Debussy a cunoscut muzica rusă (mai ales Boris Gudunov a lui Musorgsky) şi aceasta a fost una din cauzele determinante ale genului său muzical. Operele sale ar putea fi clasate în două direcţii, — simbolism şi naturalism.

In prima categorie: *La Damoiselle élue* (poemă lirică pentru soli, cor şi orchestră). La Damoiselle élue e în Paradis unde îşi aşteaptă iubitul, care însă nu ajunge până la aşa înălţimi. Din

muzică se degajează impresiuni de înălțime, de depărtare. Simbolic de asemenea, *Le Prélude de l'après-midi d'un Faune*. Compozitorul însă n'a pus în muzică poemul semi-extravagant al lui *A*llarmé, ci a scris numai preludiul, unde sînt exprimate atît sensualitatea cît și grația poemului. Opera *Pelléas et Mélisande* este cea mai bună lucrare muzicală simbolistă. Cași Tristan și Isolda lui Wagner, „Pelléas et Mélisande" e drama fatalității în amor, însă nu este nici o asemănare între aceste două opere. Debussy evită simfonia, desfășurînd muzica sa ca o declamație lirică cu un limbaj muzical care exclude desvoltările și toate lucrurile inutile mersului acțiunii. Muzica urmează ritmul cuvintelor pentru a ajunge la cea mai simplă și adevărată expresiune dramatică. Ca contextură muzicală, Debussy întrebuințează, în Pelléas, succesiuni de quintă, acorduri de septimă și de nonă, disonanțe, cromatisme, libertatea intervalelor în melodie, gama de tonuri întregi, game liturgice sau orientale, noutăți ca să spunem așa foarte vechi, căci erau cunoscute absolut toate de Bach și găsim asemenea exemple până și în clasicii contemporani. Însă ceiace constitue originalitatea lui Debussy este întrebuințarea normală și frecventă a tuturor acestor elemente. Tot simbolist este și *Le Martire de Saint-Sébastien*, mister în 5 acte de G briele D'Annunzio. Acestea, ca lucrări în direcția simbolistă; însă Debussy a fost mult mai reușit în muzica sa descriptivă — în notarea senzațiilor subtile și fugitive — adică în lucrările sale în direcția naturalistă-impresionistă (lucrări în sensul impresionismului din pictură).

La Mer conține trei schițe simfonice: 1) *De l'Aube à midi sur la mer*; 2) *Feux de vagues*; 3) *Dialogue du vent et de la mer*. Caută să compue culori cu orchestra și amestecă o imensitate de timbre și ritmuri. Uzează și abuzează de mijloacele de imitație realistă. El nu face reverii pe malul mării. Măreția și poezia mării par a-l lăsa indiferent.

Cele trei *Nocturnes (Nuages, Fêtes, Sirènes)* sînt mai expresive: muzica e delicată, vaporoasă. Debussy e mai apt de a interpreta peisagii decît pasiuni profunde. *Images (Gigue, Iberia, Rondes de printemps)* abundă în culori și realism, însă sentimentul lipsește.

D. Maurice Ravel nu vrea să fie confundat cu Claude Debussy, întru cît în compozițiile sale, contrapunctul este adesea întrebuințat ca mijloc de expresiune. Dacă Debussy are predilecție pentru acordul de nonă, D. M. Ravel întrebuințează frecvent acordul de septimă și mai ales cel de septimă majoră; el nu practică gama de tonuri întregi. Totuși, în disprețul atîtor diferențe care-l separă de Debussy, Maurice Ravel face parte din școala impresionistă, pentru simplul motiv că în toate operele sale, mai mult interpretează senzații și descrie lucruri exterioare, decît exprimă sentimente și emoționează.

A scris pentru pian: 1) *Jeux d'eaux*; 2) *Miroirs* (care cuprinde cinci piese: *Noctuelles, Oiseaux tristes, Une barque sur l'Océan, Alborada del Gracioza, la Vallée des Cloches*); 3) *Ma mère l'Oye* (cuprinde cinci piese: *Pavane de la Belle au Bois dormant, Petit Poucet, Laideronnette, impératrice des Pagodes, les Entretiens de la Belle et de la Bête, Le jardin féerique*), care a fost transformată mai tîrziu în balet.

Rapsodie espagnole pentru orchestră și *Entre cloches* conțin o varietate de ritmuri și desen surprinzătoare. În melodiile pentru pian și canto *Histoire naturelles (le Paon, le Grillon, le Cygne, le Martin-Pêcheur, la Pintade)*, șerpuește continuu un fel de recitativ; iar pianul, cu un realism ingenios, se străduește să imite țipetele animalelor de care e vorba. *Shéhérazade* (3 poesii de Tristan Klingsor: *Asie, la Flûte enchantée, l'Indifférent*) pentru canto și orchestră e de o finețǎ, care ne face să ne gîndim la Debussy.

Baletul *Daphnis et Chloé* este de un impresionism foarte colorat. Se aude un solo de flaut acompaniat de „une boite à musique" imitînd vîntul și amintind gemătul unei sirene, temperat de surdină.

D. Albert Roussel aparține aceleiași școli. A scris: *Conte à la Poupée et Rustiques* pentru piano; *Poèmes* (H. de Régnier) pentru pian și canto; un quintet și un trio; o sonată pentru vioară și pian; ca muzică simfonică: *Résurrection* (după Tolstoi); *le Poème de la Forêt*, simfonie în patru părți *(Forêt d'hiver, Renouveau, Soir d'été, Faune et Dryades)*; *Evocations* (trei schițe simfonice: *les Dieux dans l'ombre des Cavernes, la Ville rose, Aux bords du fleuve sacré*); înfine *Ballet de l'Araignée*, balet pantomimă care reprezintă *l'Araignée dans sa toile, Danse du papillon, Entrée de fourmis, l'Eclosion* și *la Danse de l'éphémère*. În descripția acestor lucruri D. Roussel caută asociații de timbre nouă și bizare, mici desene, care nu reușesc întotdeauna să ascundă incoherența ideilor muzicale.

D. Déodat de Séverac a scris *Le Chant de la Terre* (poemă georgică în 7 părți, *Prologue, le Labour, les Semailles, Intermezzo, la Grêle, les Moissons, Epilogue*) și *En Languedoc* (suită în 5 părți) reflectă culoarea ținutului unde s'a născut autorul. Opera sa *Cœur du Moulin* este o partiție originală și de serioasă valoare.

D. Paul Dukas are mai multă psihologie decît precedenții săi din școala impresionistă. A scris uverturile: *le Roi Lear, Goetz von Berlichingen și Polyeucte*; o sonată pentru pian: o simfonie; un poem simfonic după Goethe, *L'pprenti sorcier*, în care sînt întrebuințate toate resursele genului descriptiv; o operă *Ariane et Barbe-bleu* care e în direcția simbolistă: livretul e de Maeterlinck. D. Paul Dukas a scris o partițiune foarte independentă, bogată în forme, extrem de colorată, în care desvoltă o știință remarcabilă în ce privește construcția simfonică.

În numărul viitor vom vorbi despre Școala rusească.

Traian R. Ionașcu

CRONICA ARTISTICA

Verona—Băncilă—„Arta Romînă"

5 Aprilie

Viaţa este în primul rînd un obiceiu. Ea se repetă ceas cu ceas, pentru cei mai mulţi dintre noi, fără nici o chemare de ordin personal, numai în puterea unei cauzalităţi superioare. Sînt totuşi ceasuri cînd şi cei mai nepăsători faţă de drama aceasta care reîncepe cu fiecare zi simt nevoia unei dumiriri sau împunsătura unei întrebări. Arta se iveşte atunci—curgătoare şi totuşi veşnică apă, în care chipurile înmărmuresc, cu pornirile lor trecătoare. În undele ei patimile se desluşesc, lutul depe dînsele se duce, viaţa apare în liniile ei mari şi neschimbate. Ca subt încîntarea unui vrăjitor, eternitatea se opreşte. Căci opera de artă este singurul chip de a zice „stai! clipei care trece".

Un poem, o statuă, un tablou sînt desigur—prin chemarea lor—mijloace de a fixa un sentiment sau o idee. Pentruca din flacăra aprinsă şi care nu se mai poate stinge, noi îndemnuri veşnic împrospătate să se desprindă şi să rodească... Dar şi poemul, şi statua, şi tabloul presupun o activitate practică, cer o specializare technică. Şi atunci arta, esenţă spirituală a vieţii, subtilă filozofie ilustrată—ajunge o profesiune, o meserie. Cerinţe prozaice impun artistului să „creeze"pentru a trăi. Industrii învecinate vor regulariza şi stimula această producţie. Alături de cartea care rezumă un suflet, şi de expoziţia care aduce o viziune cituşi de puţin sinceră şi nouă a lumii senzibile, vom avea cartea care omoară timpul şi expoziţia care mobilează.

Căci pe lîngă semnificaţia sa sufletească, accesibilă atîtor de puţini, frumosul are o întrebuinţare decorativă. El dă noului îmbogăţit satisfacţia unei biblioteci, sau bucuria—aşa de inofensivă—a unui perete colorat.

Şi atunci, *Kimon-Loghi* sau *Verona* pot fi o prăvălie ca oricare alta. Cea dintîiu pentru pungile mai reduse—*reduse* este un fel de a vorbi, doar şi oul care costa un ban costă astăzi şapte—cea din urmă pentru pungile solide. După o masă bună, priveliş-

tea unui tablou frumos uşurează digestiunea. Şi „frumosul" se fabrică după reţetă întocmai caşi „tarteletele amandine" sau orice altă patisserie. Iai, de pildă, una sau mai multe femei, de preferinţă despletite, în văluri transparente—poţi adăoga şi cuişoare: doi-trei fauni sau satiri—le plasezi într'un tufiş care poate fi pe mesteacăn, pe sălcii, pe chiparoşi (sau orice alt gust), adaogi puţină apă, de baltă ori de rîu, plus un dram de poezie, şi tablou-i gata! (Reţeta Kimon-Loghi). Preferi o combinaţie mai substanţială, întrebuinţezi reţeta Verona: pe un fond cîmpenesc, transpuş cît mai fidel variantele ştiute ale muncilor rurale. Alternarea sezoanelor, cu mici schimbări, dă efectele cele mai atrăgătoare. Se pot repeta după plăcere, cele mai apreciate. Pentru evitarea contrafacerilor, a se cerceta semnătura.

*

Sînt cărţi care nu trebuesc recitite. Ele trăesc în amintire cu puterea unui ceas de tinereţă, ramuri uscate şi negre pe care s'a aşezat într'o dimineaţă bogăţia omătului sclipitor. Vîntul poate scutura peste cîteva zile alba iluzie, lăsînd în locu-i o întrebare mai tristă decît orice răspuns.

Aceste cărţi, omul cuminte le lasă pe raft în aşteptarea celor care reîncep viaţa în jurul lui. Dece nu se poate face la fel cu operele plastice? Dece o necesitate crudă ne readuce mereu subt ochi închipuirea uşoară şi bogată de odinioară, săracă şi ieftină realitate astăzi... Dece tristeţa de a mărturisi o dezamăgire tocmai acolo unde a înflorit iluzia...

Nu se pot tăgădui însuşirile de îndemănare şi de tehnică ale lui Verona. Viziunea sa justă şi limpede, darul de a transcrie realitatea cu precizie şi cu vigoare, rămîn calităţi practice de primul ordin. Dar cum pot fi admise aceste veşnice reluări, aceste repeţiri a motivelor „fericite", această trivializare a unor efecte de care sînt legate—ne place să credem—cele mai sincere şi cele mai preţioase cercetări ale artistului. Firea omenească însăşi repudiază, în ordinea spiritului, reeditarea continuă care stoarce sufletul şi îl coboară la rolul de unealtă.

Ceiace ni se pare semnificativ şi ciudat este că pe cînd aiurea, peste tot, pictura nouă sufere mai cu seamă de un exces de îndrăzneală şi de exuberanţă—şi cînd zic pictura nouă, înţeleg cei din urmă treizeci de ani—la noi ea ar trebui să scandalizeze prin inerţia şi prin senilitatea ei. Curiozitatea mereu în cercetare a unui Pallady sau Iser, spontaneitatea Rodicăi Maniu, stăruinţa ingenioasă a unui Teodorescu-Sion înseamnă ceva fără îndoială, dar numai cu titlul de excepţiune. Restul artiştilor noştri, din care unii cu foarte multe daruri, vegetează în formule învechite care nu mai corespund nici cu spiritul nici cu senzibilitatea timpului. Nu moderaţia de expresie le-o imputăm şi clasicismul formei clasicismul este doar, în înţelesul pe care i-l dăm, echilibrul unic care ridică ideia deasupra formei desăvîrşite—ci numai lipsa de perso-

nalitate în cugetare şi în expresie, sau fie numai timiditatea mijloacelor proprii. Aporturile personale nu pot reeşi însă decît deasupra experienţelor trecutului, şi în legătură cu năzuinţele prezentului. Inerţia de spirit şi lipsa de cultură vor stinjeni întodeauna desfăşurarea operei de artă. Talentul nu dă decît stăpînirea asupra materialului brut. Valoarea aceia de umanitate care scoate o pînză din rîndul întîmplătorului, n'o dă decît *conştiinţa* unei continuităţi şi participarea la inovaţiile timpului. Un artist trebue să fie prin însăşi menirea lui o cutie de rezonanţă a vremii în care trăeşte. O cutie în care cîntă încă vechile ecouri...

Cercetarea, din acest punct de vedere, a picturii romîneşti este dureroasă.

*

Tipic este întru toate cazul pictorului ieşan *Octav Băncilă*. Băncilă este o splendidă apariţie naturală: o grădină neplivită, Paradou-ul abatelui Mouret, în care erburi nebune şi minunate cresc alături cu toate buruienele şi cu toţi scaeţii. Şi dacă n'ar fi decît atît! Ar păstra măcar toată sălbătăcia viguroasă şi tot elanul ţîşnirilor fireşti... Dar o mînă răutăcioasă a împrăştiat în această împărăţie a voei slobode cioburi de-ale civilizaţiei din afară: ici rudimente ale unei arte sociale, care stau în pictura lui Băncilă ca o pălărie înzorzonată de tîrg pe capul unei fete de ţară; dincolo două-trei lese de flori din cele care lîncezesc la ferestre, tunse şi cuviincioase, dar nespus de stinghere în această mare de vegetaţie buimacă.

Astfel de contraste nimicesc aproape impresia pe care pictura bună a lui Băncilă ar trebui s'o producă. Compoziţiile sale sociale au în ele ceva din absurditatea personagiilor lui Carageale. Sînt cele dintîi forme pe care le ia cultura în plăsmuirea minţilor noui. Acelaşi echivoc, aceiaşi criză de desvoltare, cu mult mai ingrată în opera plastică unde se desfăşoară pe socoteala artistului.

Vorba, străvezie şi mobilă, este făcută pentru a exprima ideia. Şi totuşi cu cîtă greutate se ridică ea dela realitatea obişnuită la adevărata idee înaripată şi coprinzătoare. Cu cît mai puternic, dar şi cu cît mai anevoe, se desprinde această idee din construirile materiale. Pentru a depăşi lumea senzaţiilor, pictorul sau sculptorul va trebui să aibă, fie o întinsă cultură personală sau moştenită (ca Rodin, ca Meunier, ca Dante Gabriel Rosetti), fie o credinţă iluminată cum o aveau primitivii italieni, de pildă. Altfel, ideia — sărmană pasăre cu aripi ciuntite, se va tîrî la pămînt în salturi zadarnice şi penibile.

Nu am spus acestea spre a micşora pe Băncilă. Ci numai spre a deosebi pe falşul de adevăratul Băncilă; şi cu o sinceră bucurie voi recunoaşte a doua oară calităţile de franchetă, de spontaneitate, de vigoare, care fac dintr'însul — uneori — un mare pictor. Băncilă este o forţă vie; o forţă nedomolită, necaptată. Cine zice forţă, zice avînt, zice brutalitate; nu zice însă nici măsură, nici

Luchian (Colecţia Bogdan-Piteşti)

Pallady

«Viața Românească»

Pallady (Din expoziția Societății „Arta Română")

Ressu

«Viața Românească»

Ressu (Colecția Bogdan-Pitești)

Luchian (Colecţia Bogdan-Piteşti)

gust. Deşi forţa nu exclude nici măsura, nici gustul—cînd e deplină şi stăpînită, aceste însuşiri vor apărea atunci în cea mai înaltă realizare a lor, căci nu vor fi simple potriviri artificiale, ci pulsaţia vie a unei puteri ordonate şi creatoare.

Sînt unele peizagii ale lui Băncilă—vederea din Păcurarii Iaşilor, de pildă—care răspund unei asemenea clipe de deplinătate a forţei. Realizarea este atunci atît de puternică şi de firească, atît de completă, că exclude orice idee de muncă şi de artificiu. Imaginea pare a fi răsărit dintr'odată prin proecţiunea pe pînză a unei viziuni desăvîrşite.

Arta este însă maicuseamă modul de a ajuta prin artificii unele mijloace materiale mai mult sau mai puţin mărginite. Arta este pricepere, discernămînt, invenţie, ingeniozitate. Ea dă putere celor slabi, şi face de neînvins pe cei tari. Această artă, lui Băncilă i-a rămas străină. Admirabil aparat de înregistrare şi repeţire a senzaţiilor, el nu posedă ştiinţa aceia de a le distila şi limpezi. Simţul critic, caşi familiaritatea ideii, lipsesc cu desăvîrşire lui Băncilă. Numai aceasta explică inegalităţile care uimesc în opera sa tot aşa de mult ca unele realizări.

*

Expoziţia societăţii *Arta Romînă* confirmă în alt chip observaţiile dela începutul acestui articol.

„Arta Romînă" s'a despărţit din „Tinerimea Artistică" ca o mlădiţă tînără dintr'un trunchiu îmbătrînit. Ea strînge laolaltă o bună parte a pictorilor şi a sculptorilor din noua generaţie. Ea cuprinde pe Iser şi pe Pallady, pe Ressu şi pe Teodorescu-Sion, pe Ştefan Dumitrescu, pe Tonitza, pe Bunescu, pe Macedonsky, pe Teişanu, pe Ionescu-Doru, pe Paciurea, pe Jalea, pe Han... Enumeraţie obositoare, pe care n'am făcut-o decît pentru a avea cuvînt să repet că spre aceste nume aveau să se îndrepte aproape toate aşteptările noastre. Această tinereţă—sau nimenea—avea să întrupeze îndrăznelile plasticei romîneşti, curiozitatea ei, elanul ei spre noui mijloace de expresie, spre motive de inspiraţie noui... Ceva din fierberea unei lumi în prefacere trebuia să ajungă până la dînsa... Răsunetul luptei de reînoire care frămîntă cu atîta aprindere arta apuseană, luptă admirabilă şi salutară prin cercetarea nouă pe care o impune a tuturor valorilor moştenite, nu se putea să nu pătrundă până la „tinerii" aceştia.

Şi totuşi nu. Afară de puţine nume—Pallady, Iser, Sion, Tonitza—pictura noastră nouă a rămas o insulă fericită, calmă, departe de marile nelinişti care plămădesc arta şi o împrospătează.

Lipsă de cultură, inerţie de spirit, probabil. Căci excepţiile pe care le-am citat—în primul rînd Iser şi Pallady—se ţin la înălţimea mentalităţii artistice europene.

N'aşi vrea să se creadă că intenţionez să cobor cituşi de puţin talentul celorlalţi: a unui *Ressu* de pildă. Ressu are însuşiri *picturale*, de sensibilitate şi de inteligenţă în acelaşi timp, pe

care prea puțini din colegii săi le pot apropia. Privirea sa găsește amănuntul caracteristic și mîna îl redă cu simplitate și eleganță... Dar Ressu e Romîn; ca noi toți, nu e așa? Și Romînul are o strașnică îndemînare să se așeze în mijlocul vieții, spre a recolta cu ușurință „atît cît îi trebue ca să trăiască." Avem despre facultățile lui Ressu o idee, probabil, mai înaltă decît aceia pe care și-o face însuși; și deasupra compozițiilor „interesante" de o tehnică adesea ireproșabilă, am vrea să le vedem realizate într'o operă de inspirație viguroasă și susținută, care să depășească orizontul unei generații.

Bunescu ne apăruse în expoziția personală din primăvara trecută ca o sensibilitate delicată, întoarsă mai cu seamă spre problemele luminii. Această preocupare continuă și acum. Dacă am înțeles bine, Bunescu vede în lumină singura realitate. Ea condiționează toate celelalte aparențe, prefăcîndu-le, schimbîndu-le, însemnîndu-le rostul și caracterul. Este punctul de vedere, bine cunoscut, al impresionismului francez—cea dintăi formă a abstracției în pictură. Notam de anul trecut primejdia care așteaptă în această direcție pe artist. Este misticismul luminii care trebuia să-l conducă la operele diafane—și ca concepție și ca execuție—din expoziția de acum. A transforma lumina din mediu vibrant în subiect este o rătăcire, care stoarce realitatea concretă de toată seva ei, în folosul unei plăsmuiri livide și fantomale. Studiile de această natură ale lui Claude Monet ar fi putut să fie pentru d. Bunescu o prețioasă indicație a unor margini care nu pot fi depășite.

Calitățile sale de compoziție, de desen, de culoare, amenință să se atrofieze în factura diluată spre care înclină. Așteptăm o reimbărbătare.

Voi releva cu bucurie talentul prob al lui *Ștefan Dumitrescu*, care se afirmă cu temeiu, în unele compoziții pline de atmosferă și de culoare, cum sînt Firma galbenă, stradă din Iași, Peisagiul (no. 15)... *Tonitza* expune cîteva studii și compoziții ușoare care vădesc un simț deosebit al ansamblului și o delicată viziune a realităților apropiate.

Macedonsky este un portretist interesant. Figurile sale sînt bine studiate și construite cu pricepere. Li s'ar putea imputa cel mult oarecare rigiditate de factură și lipsa comunicativității aceleia speciale care clasează portretele desăvîrșite. Alegerea modelurilor nu e străină cred, de această insuficiență.

Sion, Dărăscu, Cornescu figurează în expoziție, de data aceasta, mai mult spre a completa catalogul. *Iser* expune unele lucrări care au figurat în expoziția din Ianuarie și altele noui, concepute și executate în același stil. Menționez „Interiorul", „Tătăroaicile", un „Cap de turc", „Debarcaderul din Scutari"...

Mi-au rămas ***Pallady*** și ***Lukian***. Amîndoi artiști desăvîrșiți, coloriști de netăgăduită virtuozitate amîndoi. Apropierea mi-o sugerează expoziția de acum, care pune unul lîngă altul aceste temperamente atît de deosebite.

Arta este în primul rînd folosirea valorilor subt raporturile cele mai potrivite spre a reda o impresie sau o construcție de ansamblu, cît mai semnificativ și cît mai unitar. Raportul dintre linie și linie, dintre ton și ton, dintre linie și ton,—iată unicul mijloc de a reprezenta în îngustimea unui cadru infinitul închipuirilor noastre.

In acest înțeles, Lukian și Pallady sînt deopotrivă mari artiști. Pentrucă amîndoi știu să folosească, în vederea unei anumite intenții, particularități care pot fi discordante și pe care instinctul lor le adaptează unei concepții centrale. Temperamentul său impune lui Lukian strălucite acorduri din gama majoră, de o limpiditate, de o franchețã, de o căldură pe care vremea nu le-a putut scădea cu nimic; și deasemeni temperamentul său scoate lui Pallady acorduri tot atît de armonioase din gama minoră, sumbre împreunări a tonurilor cenușii, iritante cîteodată, mișcătoare totdeauna prin puterea lor de evocație și de mister. Viața pe care o cîntă, asigură lui Lukian o faimă și o trăinicie pe care trupul lui bolnav nu le putea visa altfel; armoniile nestabile evocate de Pallady sînt o dezolată cunună pe umerii palizi ai unei frumuseți care se duce.

Unitatea de concepție în feluritele întrupări, și corespondența dintre mijloacele plastice și stările sufletești pe care vor să le exprime—iată ceiace hotărăște măsura unui artist.

Căci sinceritatea rămîne în artă cel dintăiu și cel de pe urmă cuvînt.

Eugen Crăciun

Cronica Feministă

Feminismul in Rominia

In vremurile cind toţi ciţi aveau indatorire ostăşească porniseră pentru reintregirea moştenirii strămoşeşti risipite in veacurile de vitregă soartă, femeia romină, prin activitatea ei, fie in apropierea frontului, fie inlăuntrul ţării, a alinat durerile, a susţinut energiile, a păstrat nestins focul credinţii in triumful final al cauzei noastre drepte şi a avut o parte insemnată in realizarea idealului rominesc.

Prin tărie sufletească, prin spirit de solidaritate şi de jertfă, rominca s'a dovedit la inălţimea celor mai grele imprejurări şi demnă tovarăşă a ostaşului depe front. S'au desăvirşit reciproc, printr'o minunată diviziune a muncii potrivit cu firea fiecăruia, intr'o conlucrare de toate clipele, intr'o comună sforţare spre ajungerea aceluiaşi scop suprem.

S'au vădit in cel mai inalt grad insuşirile inăscute ale femeii, care n'avuseseră până atunci prilejul de a se desvolta in toată plenitudinea lor. A fost pentru mulţi şi pentru multe o adevărată revelaţie de forţe ce stătuseră latente din lipsă de intrebuinţare.

La această muncă, in slujba celei mai inalte ţinte, au participat femei din toate clasele sociale şi din toate unghiurile rominismului. Au invăţat a se cunoaşte mai bine, a-şi preţui puterile şi a se pătrunde de rostul social pe care activitatea lor il putea avea pe tărimurile cele mai felurite.

Din experienţa acelor zile de grele lupte s'a născut conştiinţa interesului obştesc pe care l-ar reprezenta folosinţa atitor forţe şi insuşiri dovedite, şi in opera paşnică de refacere şi de organizare a Rominiei nouă. A fost o viziune limpede a unui nou ideal, după infăptuirea idealului naţional. A fost o nouă incredere in puterile muncii, după roadele văzute ale unei munci incordate.

Astfel s'a injghebat „Asociaţiunea pentru emanciparea civilă şi politică a femeii romine", care, cuprinzind romince de pretutindeni, a fost cea dintâiu icoană a Rominiei intregite.

Programul Asociaţiunii a izvorit din constatarea practică, in timpul războiului, a lipsurilor organizaţiei noastre sociale şi din

conştiinţa dobindită a insemnătăţii părţii contributive pe care femeia o putea aduce in implinirea lor.

Acest program, care formează călăuza activităţii noastre viitoare, are in primul rind un scop educativ şi social.

La temelia unei reforme serioase stă fără indoială ceiace d. Mehedinţi a numit „Altă creştere" sau „Şcoala muncii in faptă". Deaceia in programul nostru, pe lingă combaterea analfabetismului şi crearea de şcoli de adulţi, am inscris răspindirea cunoştinţelor elementare şi practice de gospodărie şi higienă, precum şi indrumarea femeilor către comerţ şi meserii. Prin pregătirea fetelor pentru munca sociala, programul nostru nu inţelege numai profesoratul şi funcţiile statului către care se imbulzeşte populaţia noastră feminină, după pilda dealtfel a celei bărbăteşti. Se ştie că din şcolile noastre profesionale şi de menaj nu ies bucătărese, guvernante, gospodine, croitorese, dar copiste, dactilografe, sau iarăşi profesoare care pregătesc la rindul lor alte candidate la funcţiuni publice. Această tendinţă trebue curmată.

In legătură cu noua indrumare spre adevărata muncă socială, programul nostru cuprinde infiinţarea de ateliere şi magazii pentru desfacerea produselor muncii feminine.

Alături cu pregătirea pentru activitatea practică, stă preocuparea de starea sufletească lăsată in părăsire in invăţămintul nostru. Se ştie la cită decădere fizică şi morală este expus tineretul feminin care vine in oraşe pentru a căuta „cultura" sau a-şi crea o situaţie. In locul mizeriei şi promiscuităţii dela „gazde", voim cămine menite a supraveghea tinerimea şi a o indruma pe calea morală. După eşirea din şcoală, voim incă să călăuzim paşii incepători in viaţă, prin birouri de informaţii şi de sfaturi.

Pentru elementele cu aptitudini mai inalte cerem deschiderea funcţiilor publice şi a profesiilor libere pentru femei. Experienţa a dovedit, maiales in timpul războiului, pregătirea femeilor pentru atitea ramuri ale administraţiei publice: higiena, educaţia, asistenţa.

Nu trebue uitat că poporul rominesc este in majoritate covirşitoare un popor de plugari. Din clasa rurală se ridică succesiv elemente care preinoesc necontenit clasa conducătoare. La sate deci este izvorul energiilor viitoare ale neamului. Săteanca trebue insă să inceteze de a fi o unealtă de muncă brută şi trebue readusă la adevărata ei menire de mamă şi de gospodină. Nu la seceră şi la praşilă unde-şi istoveşte puterile pentru un folos iluzoriu, dar in casă şi in ogradă pentru pregătirea conducătorilor de mine ai Rominiei şi pentru desvoltarea gospodăriei, spre adevărata propăşire materială şi morală a familiei ţărăneşti. Cind ţăranca va putea ingriji de trupul şi de sufletul copilului, cind va putea injgheba in jurul casei o mică fermă, un pas hotăritor va fi fost făcut in calea progresului. Ea ştie a munci, ea păstrează comori sufleteşti nepreţuite, dar trebue indrumată şi trebue să i se lase răgazul pentru indeplinirea adevăratei ei misiuni.

Prin aplicarea programului nostru nădăjduim astfel să prevenim atîtea flagele care storc vlaga poporului romîn, mortalitatea infantilă, tuberculoza, alcoolismul...

Pentru o astfel de operă trebue o întreagă educaţie a voinţii, trezirea conştiinţii, ridicarea nivelului intelectual şi moral, punerea în valoare a unui fond bun, lăsat în părăsire. Trebue îndelungă răbdare, multă abnegaţie şi maiales iubire, însuşiri eminamente feminine. Deaceia voim apropierea sufletească a femeilor din toate clasele sociale.

Dar iniţiativele particulare, cu oricîtă tragere de inimă ar fi pornite, nu pot ajunge. Trebue concursul statului, ca reprezentant firesc nu numai al intereselor prezente ale neamului, dar şi al generaţiilor viitoare. Nu înţelegem însă prin stat organizarea centralistă şi autoritară a administraţiei noastre de până acum. Statul trebue să fie organul de coordonare, de sprijinire şi de activare a iniţiativelor individuale sau ale asociaţiilor spontane.

Dar tocmai din cauza acestui rol al statului, programul nostru cuprinde şi revendicarea drepturilor civile şi politice pentru femei, deopotrivă cu bărbaţii. Activitatea feminină nu-şi poate da toate roadele cît timp este numai tolerată, expusă a fi stînjenită, restrînsă sau oprită de voinţa administraţiei sau legiuitorului, fără ca glasul femeii să poată fi auzit.

Femeia a dovedit că are conştiinţa îndatoririlor ei. Cerînd drepturi, ştie că-şi asumă răspunderi. Invers, acordarea drepturilor va avea asupra femeilor, caşi asupra bărbaţilor, efectul de-a spori simţul răspunderilor acolo unde există, de a-l trezi acolo unde încă lîncezeşte din lipsă de participare la viaţa publică. Cerem deci drepturile politice, nu dintr'o dorinţă deşartă de egalizare cu bărbaţii, ci din convingerea că interesele superioare ale neamului voesc ca jumătate din forţele vii ale naţiunii să nu fie înlăturate dela putinţa de a munci şi de a-şi înfăptui ideile prin toate mijloacele legale pe care organizaţia de stat le pune la dispoziţia cetăţenilor care se bucură de plenitudinea drepturilor.

Facem apel la colaborarea tuturor competenţelor, tuturor energiilor, tuturor inimilor calde.

Chemăm la muncă, alături de noi, pe toţi cei convinşi cît este de făcut, nu numai pentru a vindeca rănile lăsate de războiu, dar şi pentru a aşeza pe temelii sănătoase Romînia nouă eşită din atîta sînge şi din atîtea jertfe.

1 Aprilie 1920.

Sanda Filitti
născută Giuca

CRONICA JURIDICA

Decretul de amnistie

Decînd negura posomorîtă a războiului s'a ridicat încet de pe suflete, decînd nevoile, durerile, amărăciunile şi temerile care ne-au chinuit atît, în anii aceştia glorioşi dar teribili, s'au risipit una cîte una, decînd îngerul păcii şi-a îndreptat iar înspre noi paşii nesiguri,—de atunci, un singur cuvînt e pe buzele tuturor: amnistia.

Amar ca toată suferinţa pe care o evocă, suav ca toată speranţa de care se leagă, cuvîntul acesta închide în ei o mare parte din taina liniştii de azi şi de mîni.

Deaceia acum, cînd după atîta aşteptare el încetează de a mai exprima o speranţă pentru a deveni—pare-se—în fine o realitate,—o mulţumire adîncă ar trebui să cuprindă sufletele tuturor.

Totuşi mulţumirea aceasta nu s'a produs. Decretul care acordă amnistia nu pare deloc a fi cel aşteptat; el nu e, desigur, cel ce ar fi trebuit să fie.

Ce este o amnistie?

Dupăce izbuti să răstoarne şi s'alunge pe cei 30 de tirani ai Atenei, Trasybul înţălese numaidecît că o mişcare singeroasă era pe cale de a se produce şi că poporul nu se putea hotărî să erte uşor pe partizanii celor care puseseră în primejdie libertăţile Cetăţii. Condus de dorinţa ca nici o cruzime şi nici o violenţă să nu păteze măreţul act politic pe care-l îndeplinise, el ceru poporului atenian să uite tot ce ar fi putut să-i tulbure liniştea şi să acorde celor vinovaţi, ertarea complectă. Dorinţa sa fu îndeplinită.

Dacă mărturia lui Valeriu Maximus e adevărată, atunci aceasta e cea dintăi amnistie pe care o cunoaşte istoria.

De atunci, ori de cîteori necesitatea represiunii unor infracţiuni născute din mari frămîntări sociale, ameninţă să tulbure liniştea publică,—puterea suverană s'a văzut silită să oprească în loc cursul justiţiei. Romanii, au cunoscut bine amnistia, sub numele de *indulgentia*, deosebind-o în chip lămurit de *abolitio*, care ar corespunde astăzi noţiunii de graţie. Şi dreptul vechiu apu-

sean o inregistrează în tot Evul mediu şi în timpurile moderne până la 1789. Un moment numai, în dorinţa de a inlocui pretutindeni arbitrarul prin egalitatea civilă, Revoluţia cea mare incearcă s'o desfiinţeze. („L'usage des lettres de grâce, de remission, d'abolition, de pardon et de commutation de peines, sont abolies pour tous les crimes poursuivies par voie de jurés." Art. 13 c. pen. din 1791). Dar marile tulburări care agită societatea in primele timpuri ale Epocei contimporane o impun cu atita putere incit, în Franţa, decretele de amnistie reapar, cu incepere chiar din anul 1791, adică imediat după promulgarea codului penal. De atunci, practica amnistiei, adeseori abuzivă (V. Daniel Bellet, Le Mépris des lois...), n'a incetat un moment de a stăpini ordinea legală şi politică. Iar astăzi ea e privită ca un corolar indispensabil al dreptului represiv, ca o instituţie a cărei funcţiune e de a asigura în timpuri tulburi, echilibrul forţelor sociale şi armonia vieţii publice.

„Societatea, zice Bertauld, nu inflige pedepse decit pentru a-şi apara existenţa. acă prin efectul unor imprejurări particulare represiunea unor infracţiuni incetează de a mai fi recamată de interesul general, sau dacă maicusamă ea este contrară acestui interes, puterea publică e datoare să-şi inchidă ochii şi legea să-şi acopere faţa."

Caracterul intim al amnistiei aşa cum il arată natura lucrurilor şi mărturia istorică e dar coprins in ideia aceasta, că ori de cite ori represiunea legală nu e in stare să asigure liniştea publică, ea trebue inlăturată in interesul acesteia din urmă. De aceia amnistia, care în etimologia cuvintului inseamnă uitare, are efecte largi şi retroactive; ea nu priveşte numai pedeapsa, cum o face graţia, ci desfiinţează în totul urmările juridice ale actului iregular. De aceia dreptul de a o acorda e socotit ca avind aceiaşi origină cu dreptul de a face tratate de pace sau de alianţă; multe amnistii acordindu-se chiar prin asemenea tratate (v. de pildă tratatul dela Bucureşti, 1918, cu clauzele de amnistie impuse de inamic). De aceia amnistia priveşte în genere numai infracţiunile care nasc in cursul luptelor politice şi a tulburărilor sociale, sau in timpul unor mari calamităţi publice — epidemii, foamete, războaie —, şi *nu se dă prin urmare decit atunci cind asprimea represaliilor ar conserva prea mult timp imaginea imprejurărilor nenorocite din trecut sau ar suscita prea mult pasiunea populară şi — într'un caz sau altul — ar ameninţa în chip serios pacea şi armonia vieţii.*

Care sint imprejurările particulare ce au silit guvernul s'acorde decretul de amnistie?

Niciodată în cursul istoriei, viaţa noastră n'a fost mai adinc zdruncinată decit sub influenţa evenimentelor dela 1914 incoace. Niciodată, preocupări mai inalte, pasiuni mai violente, disensiuni mai profunde, n'au tulburat în chip mai puternic liniştea vieţii noastre. Niciodată iarăşi frămintări de felul acesta nu s'au produs in mijlocul unei crize morale mai grave decit cea de azi.

Anii de neutralitate ne-au sfăşiat în lupte politice, care au

atins paroxismul violenţei. Războiul ne-a surprins cu sufletele pline de îndoială şi de ură, cu mintea preocupată de o sumă de lucruri mărunte... Apoi dezastrele înregistrate in cursul epopeii mondiale, situaţia particulară in care ne găseam, cu mijloacele noastre aşa de restrinse, cu nesfirşitele dificultăţi politice şi diplomatice, cu vagul dezolant pe care vălmăşagul singeros al lumii il proecta in viitor, — ne-au strecurat in sufletele otrava acelor temeri nelămurite, care ne-ar fi pierdut desigur, de n'ar fi fost admirabilul instinct de rasă care dormea in adincimile profunde ale maselor... În fine războiul ne-a zmuls ca o furtună fantastică şi ne-a cufundat ani întregi în cea mai neagră mizerie, în cea mai neinchipuită suferinţă...

Tot ce s'a petrecut in timpul acesta nu mai poartă caracterul actelor ce se desprind din ordinea unei alcătuiri normale. Am trăit o epocă de nevroză socială. Viaţa şi-a eşit din matcă şi după cum cei mari, s'au socotit la un moment dat în drept să suspende constituţia, aşa logica neinfrintă a lucrurilor a suspendat dela sine ordinea morală a vieţii.

Dar acum, toate au trecut, ca un vis, în care oribilul s'a asociat cu sublimul. Sforţările supraumane pe care le-am făcut şi care ne-ar fi putut distruge, ne-au dus la triumf şi la glorie. Cu realizarea idealului naţional, viitorul ne-a deschis perspective imense într'o viaţă nouă care cere o cooperare strinsă şi armonică a tuturor forţelor naţiunii.

Dar viaţa aceasta nouă în care atitea probleme grave se pun dela început cu o necesitate brutală — şi pe care atitea greutăţi o complică peste măsură la fiecare pas — viaţa aceasta poate ea admite ca trecutul recent să proiecteze mereu asupra-i umbra posomorită a neajunsurilor lui? Nu. Nici liniştea socială, nici buna şi sincera dispoziţie la vasta activitate naţională ce stă să inceapă, nu sint cu putinţă fără ca umbra aceasta să fi dispărut.

Aici era, dar, rostul amnistiei. Diversiunile trecute nu s'au stins; vechile pasiuni, incriminări şi suspiciuni n'au incetat; suferinţele trecute nu s'au potolit; nedreptăţile regimurilor de excepţie revoltă incă spiritul de dreptate al mulţimii; cu un cuvint, rănile sociale toate stau mereu incă deschise. Şi în timpul cind inchisorile, pe care numai groaznicele molime sint în stare să le mai uşureze din cind în cind, sint incă pline de nenorociţi care ispăşesc acte de slăbiciune, de rătăcire, de uitare, de nebunie, poate nu atit de grave cit crimele de omisiune, de nepasare, de egoism, de nepricepere ale celor pentru care nu există răspundere, — in timpul acesta, ipocrizia vieţii publice şi neruşinarea îmbogăţiţilor din nenorocirile războiului sfidează la fiecare pas răbdarea incercată a mulţimii.

Iată ce ar fi trebuit să indrepte decretul de amnistie.

Incepind cu repararea nenumăratelor erori şi nedreptăţi pe care o justiţie de excepţie, lucrind sub presiunea unor triste necesităţi curente, era în chip fatal condusă a le săvirşi, — inţelegind şi ertind apoi toate slăbiciunile, toate rătăcirile şi toate viniile di-

rect legate de împrejurările războiului, aşternînd uitarea peste tot ce a fost eroare, peste tot ce a fost suferinţă, peste tot ce ne poate încă întrista viaţa, făcînd ca trecutul să rămînă scaldat numai în lumina faptelor lui mari şi silind astfel toate pasiunile să tacă,—decretul nu numai ar fi săvîrşit cel mai curat şi cel mai înţelept act politic, dar ar fi rezolvat în acelaşi timp una din cele mai înnalte probleme de morală socială.

Şi el n'a făcut aceasta.

Astfel în loc ca ideia dela care procede să fi fost aceia a liniştii sociale, care formează esenţa şi tradiţia instituţiei, decretul acuză ideia de recompensă pentru cei care, făcînd parte din cadrele armatei, au luat asupră-le o parte mai largă din greutăţile războiului.

Eroare gravă împotriva logicei şi a moralei; eroare împotriva ideii de justiţie socială. Nu. Recompensa aceasta care acopere toate delictele de drept comun ale învîrtiţilor dela părţile sedentare şi care exclude atîtea alte delicte de războiu, n'are ce căuta în această afacere. Desigur că cea mai mare parte din infracţiunile excluse dela beneficiul decretului au un caracter grav. Dar este ceva mai grav decît ele: sînt erorile judiciare, pe care autoritatea lucrului judecat nu mai îngădue nimărui să le atingă, erorile în constatarea faptelor şi în aprecierea lor, erorile grave, sîngeroase, fatale, pe care numai uitarea le poate îndrepta.

Prea larg pentru infracţiunile de drept comun, care nu cereau nici atîta grijă nici atîta grabă, prea îngust pentru infracţiunile care, eşite direct din suferinţele războiului, justificau mai mult binefacerea uitării,—decretul nu se ocupă decît de o categorie socială şi mai ales n'are niciun cuvînt pentru delictele politice, a căror absolută nesocotire în împrejurările de faţă poate fi cauza nenorocită nu numai de nemulţumiri adînci dar şi de tulburări sociale destul de grave.

Cu lipsurile cu care se înfăţişează, astfel, decretul e departe de a răspunde funcţiunii sale. El tulbură ordinea legală acordînd ertarea unor fapte care ar fi putut rămîne sub rigoarea dreptului represiv; el tulbură ordinea socială refuzînd aceiaşi măsură unor acte pe care buna înţelegere a interesului public impunea să fie date uitării.

El ne lasă, deci, să tîrîm încă mai departe, prinsă de picior, ghiuleaua grea a păcatelor din urmă...

Guvernul are, desigur, motivele sale de a fi lucrat astfel. El a făcut un act de largă clemenţă „pentru a putea,—cum spune raportul către rege—să păstreze datina strămoşească cînd de sfintele sărbători ale Paştilor se ertau cei rătăciţi". Amnistia, însă, amnistia cea adevărată, cea dreaptă şi utilă, cea care dă liniştea sufletelor,—aceia ne-o datoreşte încă.

E. Herovanu

CRONICA RIMATĂ

Chestie personală

Numele „Sevastos" e curat grecesc.
Un ziar

Aşa-i, intr'adevăr. Eu nu contest.
Da... numele, amice, e un şarpe
Ce se tîrăşte după noi modest,
Cu flexiuni şi foşnet de eşarpe.

Mi-l şi uitasem. Nobila Helladă
Intr'însul doarme ca 'ntr'un cimitir,—
Dar cînd o arzi cu varga peste coadă,
Reptila nalţă capul de safir...

Şi 'n ochii ei punctaţi cu praf de-argint
Mi-arată generaţii fără număr:
Pescari proptiţi pe socluri de Corint,
Femei cu peplum încheiat pe umăr.

(Reminiscenţele mă precipită
Spre mediul antic ca pe tobogan...)
Văd marea limpede şi liniştită
Cum tremură 'n sclipiri de iatagan.

Şi parcă un străbun cu nas clin
Îmi face semne c'o enormă vîslă,—
Dar eu prefer voiajului marin
Cerdacul şi pantofii mei de pîslă.

Iar şarpele, uitînd de mări şi Stix,
Închide ochii plini de vechea-i ţară
Şi 'ncolăcit pe braţ rămîne fix,
Strălucitor şi pur, ca o brăţară.

...Intr'un belşug de floră şi lumină,
Copacii parcă-s globuri de sopon,
Pe care-April le suflă prin grădină...

Şi-atunci, mă simt perfect autohton...

M. Sv.

CRONICA TEATRALA

— Din Iaşi —

Stagiunea anului acesta ne-a prilejuit surprinderi. Ca niciodată, scena, sub iscusita direcţiune a d-lui Codreanu, a purtat deopotrivă povara gîndului lui Ibsen şi hazul comediilor lui Sardou; după astmaticele versuri, puhave şi blegi, din „Vlaicu-Vodă“, aerianul ritm din „Prinţesa îndepărtată“ a şchiopătat, citeodată cu graţie; patrioţii dela bariere, cu ciomege şi şalvari, studenţii pletoşi şi militarii cu pinteni, s'au dus în cîrd compact la „Dezertorul“; la „Bucuria casei“, au rîs pompierii şi la „Văpaia“, de emoţie, au uitat spectatorii să tuşească.

S'au desmormîntat actori şi piese; pe dealtăparte, s'au înlocuit cîteva stafii de odinioară, cu trupuri vii şi suflete mai tinere; ne-am văzut cu satisfacţie izbăviţi de eroii de pîslă ai vechilor stagiuni, dar mîhnirea ne-a fost tot atît de mare cînd am văzut cum majusculara Natură bate încă la porţile scenei, neisbutind să intre.

Afară de caracterul specific scandinav, pe care nu-l putem în întregime cuprinde, „Constructorul Solness“ al lui Ibsen — surpriza stagiunei actuale — înfăţişează dificultăţi, atît în pricepere cît, şi mai ales, în interpretare.

Asta din pricina unei dualităţi de intrigă, caracteristică teatrului ibsenian. O dramă de-a lui Ibsen e, mai întotdeauna, o suprapunere de două sensuri care curg simultan, în aceiaşi direcţie, citeodată strîns legate, aşa încît aproape se confundă, alteori distincte, dar întotdeauna de-aproape înrudite. Arta lui Ibsen le călăuzeşte fără să le-amestece, le amestecă, după voe, fără să le confunde, le împleteşte. Sensul faptelor, în Ibsen, e, de cele mai multe ori, altul decît al vorbelor. Drama se încheagă din tovărăşia aceasta. E ceiace, obişnuit, se numeşte „Simbolismul ibsenian“.

Nimic mai firesc, într'adevăr, ca trista întîmplare a lui Solness! Un maistru arhitect, pe pragul bătrîneţii, mîhnit că gloria îl va părăsi, care, nesocotind sfatul unei prudente soţii, se îndărătniceşte să se urce în vîrful turnului pe care de curînd l-a construit şi unde trebue, după obiceiu, să atîrne o cunună, — şi asta după îndemnul unei svăpăiate fete nesocotite, care bate din palme văzîndu-l sus şi, nepăsătoare, surîde încă atunci cînd, cum era de aşteptat, constructorul, învins de vîrstă, cade mort...

Şi atît. Asta e intriga. Dar e numai intriga *aparentă* din Ibsen. În preajma faptelor, de-asupra lor, se ridică cuvintele. Şi ascultîndu-le, a doua intrigă — cea adevărată — se înfăţişează, cuprinzătoare.

Constructorul Solness a fost, pe vremuri, o voinţă. A voit gloria, a căpătat-o. Acum e în preajma istovirii. Simte că puterea de odinioară îl va părăsi. Avîntul lui, îmbătrînit şi greu, se sileşte încă să înfrunte avîntul tînăr care tresare aproape de el, în discipolul lui, pe care îl nesocoteşte. Voinţa, intactă, a devenit prudenţă. Solness ştie încă stăpîni.

Dar Solness are lîngă el pe soţia lui. Şi între el şi dînsa s'a năruit ceva. Asta se simte dela primele scene. Şi se simte că drama se prelungeşte adînc în trecut, că a început demult, cîndva, cu ani în urmă şi că s'au petrecut atunci lucruri spăimîntătoare şi mute. Din sufletele lor tăceri ruginite de timp se vor desprinde, gesturile lor vor da cu greu într'o parte negura de scrum care s'a cernut între ei, şi vorbele lor vor fi ecouri şovăitoare. Ca în multe din dramele lui Ibsen, eroii se desgroapă singuri.

Doamna Solness e o fiinţă iubitoare şi simplă. In casa bătrînă de odinioară, pe vremea cînd Solness plănuia viitorul de glorie, acum împlinit, dînsa, în mijlocul amintirilor ei, trăia mulţumită, cu copiii. Dar vechea locuinţă a ars demult. Copiii au murit. In noua clădire, bogată şi vastă, pe care constructorul a creat-o, ea se simte stingheră, străină şi mîhnită. Regretul bietei căsuţe a copilăriei o chinueşte.

Dar pentru Solness ea înseamnă, acum, Remuşcarea. Căci vechiului cămin el singur i-a dat foc, pe furiş. Era o piedică în drumul gloriei. N'ar mai fi construit nimic dacă ar fi rămas în el. *Trebuia* arsă casa bătrînă, pentruca, din cenuşa ei hrănit, avîntul nou să crească, mai puternic.

Soţia lui n'a ştiut niciodată nimic. Cît timp a simţit în el avîntul, Solness nu şi-a adus aminte. Dar odată cu şovăelile vîrstei, trecutul a venit şi s'a aşezat în noua locuinţă, şi cu el remuşcarea.

Dar iată că o nădejde nouă intră în el, cînd Hilda Wangel, tînără şi surîzătoare, poposeşte pe neaşteptate la dînsul. Hildei i-a făgăduit, cînd era copilă, aproape în glumă, că peste zece ani va veni s'o ia cu el şi s'o ducă pe o culme înaltă, de unde îi va da toate bogăţiile lumii. Anii au trecut şi Hilda a venit să-şi dobîndească darul. Solness a uitat. Dar ziua făgăduelii a fost chiar ziua cînd a atîrnat pe creştetul celui dintâiu turn construit de el, cununa izbînditoare. Şi asta n'a putut să uite. Şi iată că, prin Hilda, o altă remuşcare, mult mai adîncă, îl cuprinde. Avîntul lui de odinioară îl părăseşte? Va mai putea sui cununa pe vîrful turnului pe care-l construeşte acum, turnul locuinţei lui nouă?

„Incearcă; trebue să poţi“, îi spune Hilda. „Renunţă; fii prevăzător“, îl roagă soţia lui. Şi atunci ironia Hildei — revelatoare, poate, pentru întreaga dramă — isbucneşte: „Dece îşi mai clădesc oamenii turnuri în care n'au putere să se urce!“

Indemnul Hildei a fost hotărîtor. Solness se va sui să atîrne cununa. Mulţimea care a venit să-i sărbătorească înălţarea

aşteaptă la picioarele turnului. Iată-l sus. Soţia lui îl priveşte înspăimîntată. Şi Hilda ridică braţele spre el. Mulţimea aplaudă. Dar, cu primul pas pe care îl face spre a se cobori, puterea care l-a ajutat să se urce, părăseşte pe constructor şi el cade.

In turburarea tuturora, Hilda a rămas cu braţele spre cer. Bucuria ei triumfătoare învinge tot; Solness s'a urcat încă odată până în vîrf, ca odinioară! Solness a căzut; dar asta nu însamnă nimic: Solness a ştiut să-şi ducă până la sfîrşit, gloria. A murit; avîntul care l-a întinerit trăeşte veşnic, păstrîndu-l, neînvinsă, amintirea.

Pentru eroii lui Ibsen nu putem avea antipatii sau simpatii. Nu putem simţi pătimaş împreună cu ei. Ii înţelegem sau nu, îi urmăm sau nu pe calea lor ascunsă şi anevoioasă, dar stăm întotdeauna în urma lor, nu alături de dînşii. Ei ne conduc sau ne opresc în drum, silindu-ne să-i privim de departe cum păşesc triumfători peste prăpăstii. Nu-i putem nici iubi nici urî, dupăcum nu putem iubi sau urî Fulgerul şi Furtuna.

Incercarea d-lui Codreanu, întîiu de-a reprezenta şi pe urmă de a face să isbutească „Constructorul Solness" pe scena noastră, a fost îndrăzneaţă şi curajoasă. Mai mult decît în oricare altă dramă a lui Ibsen, o unitate de ton în interpretare, se impune. Asta din pricină că între Solness, soţia lui şi Hilda e o strînsă legătură. Unul pe altul se complectează, evidenţiindu-se unul prin altul. Mai ales Solness şi Hilda nu sînt decît elemente ale aceluiaşi suflet. Inainte de a fi apărut, o vezi pe Hilda în vorbele şi faptele lui Solness. In *cea de-a doua* intrigă a dramei, Hilda răsare din el, vine dintr'însul, din trecutul lui de tinereţe şi de încredere, luînd locul chinuitorului regret, care e soţia lui. Şi totuşi Hilda are şi personalitatea ei distinctă. Hilda e Avîntul etern faţă de Solness, Fapta pieritoare. Generalizînd şi dînd un sens de măreaţă alegorie, n'ar fi Hilda Primăvara nouă, venită să desmierde în treacăt gheţarii Nordului steril?

Mă îndoesc că un spectator, neprevenit printr'o lectură anterioară, să fi putut resimţi impresia de neîncredere chinuitoare, de avînt şovăitor şi de supremă înălţare morală pe care o ai cetind drama lui Ibsen.

Gestul ibsenian al înălţării (regăsit şi în „Borkmann" şi în „Brand" şi mai ales în „Cînd dintre morţi vom învia"), gest evident şi plastic al urcării pe turn, urmate de căderea inevitabilă a fost poate tradus mai uşor, şi înţeles. Dar o discordanţă vădită între cei doi principali interpreţi a dat un rezultat hibrid şi sterp. Fiecare şi-a înţeles rolul altfel decît cere tonalitatea dramei — cu deosebire că d. Damira a crezut că înţelege ceva, pe cînd lăudabilul efort evident de pricepere al d-rei Ţopa ne-a dăruit o Hildă mai puţin simplă decît ar fi fost nevoie.

Printr'un joc ciudat al întîmplării, au apărut, anul acesta, în cinci piese şapte popi. In „Chemarea codrului", „Poveste vitejească" scrisă în pyjamă, pe un yacht, de către Georges Diamandy, un vlădică moldovean se tîngue pe munteneşte, în persoana d-lui Vernescu, că au năvălit Tatarii; în „Vlaicu-Vodă", un mitropolit scutură majestos cu sutana praful scîndurilor scenei; în „Duelul" lui Lavedan, doi fraţi din care unul preot, îşi dispută o femee, şi pe pragul răspopirii, o tîrzie rază cerească îl convinge pe tînărul abate să renunţe la pămînt: asta prin intervenţia unui alt preot, bătrîn misionar schingiuit în China; în „Văpaia" lui Kistaemekers, într'o atmosferă de nelinişte şi crimă, apare împăciuitoarea figură a unui preot; în „Amorul veghiază" al lui Flers şi Caillavet, un abate epicurian, gen Jèrôme Coignard, consolează mîhnirile frivole a doi tineri căsătoriţi; şi n'am pomenit de „Martira" lui Richepin, în care vociferează doi apostoli, nici de „Prinţesa îndepărtată" a lui Rostand, unde veacul al XII-lea te îndeamnă, fără de voe la vis...

Intr'un roman şi cu atît mai mult într'o piesă de teatru, preoţii aduc, prin natura lor, un element de monotonie. Intr'o operă de artă un preot nu poate fi interesant decît înfăţişat cu calităţi sau defecte excepţionale, sau interesant prin atitudinea curioasă şi nouă pe care autorul o are faţă de el — ceiace e acelaşi lucru. Dacă nu, atunci în loc de a deschide un roman vom foileta, pioşi, evanghelia, şi în loc de a merge la teatru ne vom îndrepta paşii spre biserică.

„Văpaia" a fost unul din succesele stagiunei. Drama lui Kistaemekers, solid alcătuită, proporţionată şi concisă, e un model de technică. E destul a aminti actul al doilea, care e aproape în întregime un dialog!

Colonelul Felt, om de voinţă şi de acţiune, pasionat şi violent, trăeşte despărţit de soţia lui, Monie, suflet independent, care i-a stat împotrivă, dar care odată l-a iubit. In preajma divorţului, se află acum amîndoi la vila soţilor Stettin, aproape de care e însemnatul fort de apărare, ale cărei lucrări le conduce Felt. Tot aici se găseşte şi avocatul Beaucourt. Acesta iubeşte pe doamna Felt; Monie, de-asemeni, are pentru el o iubire recunoscătoare. Amîndoi îşi travestesc rău dragostea subt haina unei prietinii. Felt a observat tot. Tăcut, îl vezi în actul I urmărindu-le, pe furiş, gesturile. O explicaţie pe care o are cu Beaucourt vădeşte hotărîrea acestuia de a se căsători cu Monie, după divorţul ei, şi pasiunea lui Felt pentru soţia lui, pe care vrea s'o recucerească. Printre invitaţi se află şi bancherul Glogau cu care Felt e în relaţii financiare. Intr'adevăr, Glogau a trecut pe sama lui, de acord cu Felt, toate poliţele pe care acesta le semnase, strîmtorat de luxul cu care îşi înconjura soţia pentru a o păstra lîngă el. Glogau însă e un spion, care a speculat pasiunea lui Felt pentru a-l avea în puterea lui. Abil, el îl anunţă că, nevoit să treacă o importantă poliţă în mîinile unei a treia persoane, Felt va trebui până în cîteva zile să achite o sumă enormă; altfel închisoarea îl va dezonora. Desnădăjduit, Felt ameninţă, se roagă zădarnic. Glogau îi propune, atunci, plata datoriei în schimbul planurilor fortului. Dar n'are timp să sfîrşească;

Felt, orbit de furie şi ruşine, îl sugrumă. Deaici, acţiunea se precipită. Felt vine, noaptea, la soţia lui, care tocmai aştepta pe Beaucourt pentru a se înţelege cu el asupra divorţului. Îi spune tot. Şi atunci dragostea de odinioară revine: Monie recucerită de crima lui Felt, e a lui, din nou, trup şi suflet. Complici acum, amîndoi scot din camera lui Felt unde s'a petrecut omorul, cadavrul lui Glogau ducîndu-l în camera lui; amîndoi îl aşează pe fotoliu, îi potrivesc hainele, îi dau atitudinea unui om mort la masa lui de lucru. Dimineaţă în turburarea care s'a răspîndit în întreaga vilă, Beaucourt, care a bătut zădarnic noaptea la uşa Moniei, pricepe, după neaşteptata ei schimbare, tot. E gata să dea pe faţă pe criminal; dar, atunci, cuvîntul de patrie rezolvă în chip simplu întîmplarea. Beaucourt îşi sacrifică dragostea, conduce el însuşi cercetările, îndreptîndu-le cu iscusinţă în altă direcţie, şi pleacă fără nici-o vorbă pentru Monie care îi cere, timid, ertare...

Fin ironizată e figura bătrînului preot care atribue sfaturilor lui şi reculegerii religioase, întoarcerea Moniei către bărbatul ei.

Pe scena noastră „Văpaia" a suferit o interpretare de un patetic cîteodată fals, de multeori exagerat, şi rareori uman. Dealtfel e un obiceiu la teatrul nostru de a fi cît mai puţin natural. Simplitatea, în artă, e cîteodată un rafinament subtil, — pe care, e drept, nu-l poate ajunge oricine.

Asta ca preambul pentru cele două piese în versuri reprezentate în această stagiune: „Martira" şi „Prinţesa îndepărtată".

Nu ezit să afirm că nimeni nu ştie să spue frumos versuri, dintre actorii Teatrului Naţional din Iaşi. La noi versurile sînt cîntate, urlate, gîfîite, dar nu spuse. A spune versuri nu însamnă numai a le sbîrnîi rimele. Fiecărui cuvînt trebue să i se dea valoarea cuvenită. De multe ori înăuntrul versului sînt vorbe care trebue să răsune mai puternic decît zurgalăul rimei. Lăsînd deoparte „Martira", în care intriga trasă de sfori prea învechite nu e scuzată prin laborioasa traducere a d-lui Codreanu, am văzut cu mîhnire muzica versului din „Prinţesa îndepărtată", preschimbată de multe ori în drîmbă pe buzele interpreţilor.

„Tereza Raquin" a fost, din punctul acesta de vedere, mai bine interpretată.

Bănuesc cunoscută puternica dramă a lui Zola: doi oameni, un bărbat şi o femee, puternici, tineri, frumoşi, se iubesc şi ucid pe un al treilea, slab, neputincios şi urît, care le stă în cale. Liberi acum, dar chinuiţi de groaza de a-l vedea totuşi pe cel mort între dînşii şi într'înşii, dragostea lor se preschimbă pe nesimţite în ură, blestemîndu-se fiecare în celălalt. Şi mor, otrăvindu-se sub privirile unei bătrîne paralitice mute, mama celui ucis, şi care le cunoştea crima...

Totul simplu şi adînc, ca însăşi viaţa.

D-şoara Sorana Ţopa a avut aici cele mai reuşite momente din întreaga stagiune, dar le-a avut de-opotrivă şi pe cele mai slabe. In scenele de dragoste pătimaşe din actul I, a realizat bine imaginea unei sălbatice creole, cu sînge aprins şi suflet de flăcări. În actele următoare, culminînd în al patrulea, greutatea rolului creşte. In sufletul Terezei, chinuită de spaimă, se petrece, în cursul piesei, o schimbare fundamentală. E tranziţia către o interiorizare a sentimentului, o adîncire pe care o dă remuşcarea şi groaza de supranatural. Către sfîrşit, în „Tereza Raquin" e o atmosferă de un tragic pe care Shakespeare nu-l întrece. Shakespeare are tragicul grandios care ne copleşeşte — ca un uragan; ne uimeşte mai mult decît ne înspăimîntă. In drama lui Zola tragicul e mai omenesc, mai aproape de noi şi ne pătrunde mai desne.

Ocolesc „Dezertorul", „Ştrengarul din Paris", „O aventură frumoasă"; salut reapariţia „Banilor" lui Mirbeau şi, odată cu cortina ultimului act din „Prinţesa îndepărtată", încerc cîteva consideraţii impuse de sfîrşitul acestei stagiuni.

Parazitară şi indispensabilă, personalitatea actorului e, artisticeşte, cea mai puţin supusă unui criteriu fix. Dificultate căreia, la noi, i se adaugă lipsă, întâi de personalităţi şi, al doilea, chiar de actori manechine. Un surplus de mediocrităţi ar fi preferabil disproporţiei actuale.

Intr'un scurt interval de cîteva luni un actor e nevoit să joace în cinci-şase piese. Nu te opreşti, astfel, de a-l vedea în fiecare întâiu pe el şi după aceea rolul. Fatal, atunci, o confuzie. Piesele îşi pierd puţin cîte puţin din caracterul lor specific pentru a se contopi în massa comună, stagiunea.

E de mirat, prinurmare, că, în chip excepţional, de-abia se ajunge la redarea complectă a *atmosferei* unei piese? Roluri, pe-alocurea, conştiincios îndeplinite; scene, cîteodată, reuşite; colţuri de piesă dar nu atmosfera întreagă. Nu ezit: lipsa de acord între interpreţi, neputinţa de a se apropia de rol (nu de a *şi-l apropia*, cum, dezastruos, se obicinueşte), lipsa, deci, de real talent dramatic care stă tocmai în această depersonalizare. Actorul trebue să uite de el, să păstreze din psihicul lui numai talentul.

Deaici şi confuzia între talent şi rutină. Perfecţia celei din urmă (greşit privită, la noi, ca perfecţie totală) duce la minunate resurse de mimică, dar şi la pantomimă, cinematograf sau teatru de surdo-muţi.

Şi acum, pentruce aceste generale consideraţii inutile? Recitesc, mîhnit, o subtilă şi cuprinzătoare conferinţă a lui André Gide cu privire la Arta dramatică. Şi întorcîndu-mă iarăşi la discuţiunile elementare ale criticii noastre, la silabisirile noastre şovăitoare în abecedarul Artei, întorcîndu-mă din nou la rutină, la manechinism, la ridicule tremolizări nenaturale, la gesturi consacrate mă voiu putea oare opri de a cugeta că, la noi, declamaţia a rămas în urmă, rudimentară, demodată şi falşă? Mă gîndesc cu groază la poezia noastră rămasă la Asachi, de-pildă...

A. A. Philippide

Scrisori din Cluj

Martie

Un preot de pe Cîmpie îmi povesteşte, cu multă mihnire de satele pierdute în întuneric, sate rămase fără preoţi şi fără învăţători. Ce vor fi făcînd oamenii în satele acelea din fundul Cîmpiei uitate, rămaşi fără nici-o îndrumare în aceste zile de generală neorientare! Nu li se poate lua în nume de rău această dezertare, nici preoţilor, nici dascălilor. Situaţia lor a fost atît de precară, încît e explicabil, că s'au folosit de cel dintâiu prilej? — mai ales cei mai tineri — ca să se smulgă din viaţa de lipsuri şi întuneric, în care erau destinaţi să tînjască, luînd o slujbă la oraş, mai bine retribuiţi.

Oamenii au rămas de capul lor, ca o barcă fără cîrmaciu, în voia valurilor.

Ispite de tot soiul îi pîndesc, grăindu-le momitor, şi infiltrînd în sufletul lor curat, germenul perzaniei. Cumplitele nenorociri şi nedreptăţi, ce au avut să îndure în vremea anilor de războiu, le-au alterat sufletul curat de odinioară şi l-au făcut accesibil pentru toate răutăţile. Ţăranul cel sărac şi bun de eri, după ce a ajuns la o stare materială de care n'ar fi îndrăsnit să viseze vre-odată, a devenit răutăcios şi pretenţios. El cere azi cît mai multă avere — pămînt — fără să-şi dee sama dacă e harnic să-l muncească, şi ce dezastru ar urma din această lăcomie fără rost. Suferinţele trecutului i-au lăsat o amărăciune în suflet, pe care şi-o descarcă acum asupra *domnilor*, chiar şi asupra acelora, care i-au fost călăuzitorii şi binevoitorii în zilele grele. Se pomeneşte pe alocuri şi minunea, că poporul nu mai are încredere în preoţi, inspirîndu-le cineva ideia absurdă, că *„pochii"* au făcut războiul".

Goana înfrigurată, cu care s'au năpustit toţi oamenii noştri, cu mai multă sau mai puţină carte, să-şi asigure o situaţie cît mai uşoară şi mai bine retribuită, a cauzat deoparte înlăturarea multor elemente de valoare, care au avut demnitatea să nu-şi facă loc cu coatele, iar de alta: neglijarea totală a ţărănimii.

Cît pentru înlăturarea, ori chiar *excluderea* unor elemente de valoare — căci sînt şi cazuri de aceste, — leacul mai poate îngă-

dui amînare. În România Mare va fi destul teren de muncă pentru toţi, mai ales cînd mulţi din cei ce şi-au făcut loc cu coatele, se vor dovedi incapabili de situaţiile, la care s'au imbulzit.

Dar ţărănimea nu mai poate fi neglijată, căci această neglijenţă ar avea urmări incalculabile. Unde sînt vremile, cînd intelectualii noştri ţineau prelegeri şi adunări cu sătenii, luminîndu-i şi hrănind în sufletul lor scînteia entuziasmului? Cînd am stat de vorbă cu sătenii, mai pe urmă? După isbucnirea revoluţiei din Noemvrie 1918; înaintea adunării dela Alba Iulia; cu ocazia înaltei vizite a perechii regale prin Ardeal. Atît! Dar chiar şi cu aceste două prilejuri din urmă, poporului nu i s'a dat atenţia de care era nevoe.

De aici înainte poporul a rămas de capul lui. Cărturărimea avea altceva mai bun de făcut, decît să se mai ocupe de popor. Erau chilipiruri ce se ofereau dela sine oamenilor cu puţin bun simţ şi lăcomie multă: averi de milioane, ce se puteau cîştiga cu un permis, cu o vorbă bună, cu un mic favor, pe care unchiul îl face nepotului sau altor rubedenii...

Molima aceasta morală şi-a întins reţeaua şi asupra satelor noastre, unde terenul era cu atît mai uşor de cîştigat, cu cît lumea rămăsese fără orientări şi fără călăuză. Agenţi străini, de toate soiurile, se strecoară la sate, agitînd poporul împotriva cărturărimii, în special împotriva preoţilor. Înţeleg bine aceşti falşi apostoli, că ţinta lor este atinsă pe deplin, dacă au reuşit să slăbească legătura de încredere dintre popor şi conducătorii lui fireşti. Li se fac oamenilor false făgădueli de împărţiri de pămînt; se agită cu bani şi cu imprimate, şi reţeaua acestei opere subversive încearcă să pătrundă şi în armată. Gazete pentru popor avem puţine şi ele ajung cu mare greutate la destinaţie, în urma circulaţiei extrem de anevoioase.

Chiar moralul soldaţilor ardeleni pare a fi scăzut — şi lucrul se explică destul de uşor. Poporul nostru a luptat totdeauna sub steag *străin*, şi datoria de militar şi-a făcut-o totdeauna de silă. „Neamţu" venea în sat şi alegea fruntea flăcăilor, pe care îi asvîrlea apoi fără milă, prin toate ţările străine:

Bate, Doamne, neamţu'n drum,
C'a luat ce-a fost mai bun!

Cu ruperea frontului dela Ciucea şi Beiuş, regimentele Moţilor au dovedit un eroism fără seamăn, şi nu mă îndoesc că şi azi ar fi capabile de acelaşi eroism, dacă ar fi lămurite pe deplin asupra situaţiei, şi dacă oamenii chemaţi ar ţine în ei pururea viu focul sfînt al dragostei de neam, năpădit în vremea din urmă, de spuza altor preocupări de ordin josnic şi egoist.

* * *

Iată, ce gînduri mi-a evocat povestea jalnică a satelor rămase fără preoţi şi fără îndrumători.

Se impune o acțiune urgentă și intensă pentru a salva poporul din viitoarea in care se poate asvirli din neștiința lui, și prin viclenia falșilor apostoli ce-l împrejmue, cînd conducătorii lui de eri l-au părăsit.

Avem, pare-mi-se, un Resort al propagandei. Binevoiască acest Resort a-și deschide ochii, făcînd măcar *contrapropagandă* la sate, propaganda fiind făcută deja.

Luminați poporul și înlăturați pe toți uneltitorii străini — sau vînduți străinilor — care ne sapă groapa!

Dar numai acum iau sama, că scrisoarea mea prea e din cale-afară — *prozaică*...

Era, probabil, mai de *actualitate*, să vorbim de soarele ce zîmbește la geam, cu tainice chemări de primăvară... de glorioșii strămoși: Decebal, Traian, Mihai Viteazul... izbind cu pumnul în pieptul nost' de aramă, în care clocotesc șapte vieți... Să nu ne mai gîndim la mitocanii dela sate... să ne încingem într'o horă mare, dela Nistru pân' la Tisa... și să-i tragem un chef, de să-i meargă vestea până dincolo de hotarele Romîniei Mari... Pe urmă, amețiți de șampanie, cu ochii întredeschiși, să ne întindem a lene pe pernele automobilului nostru, cu gestul elegant al biruitorului...

Al. Ciura

Scrisori din Paris

Februarie — Martie

Prima sarcină a noului parlament a fost congedierea guvernului Clémenceau. Hibrid ca compoziție politică, unitar doar în sforțarea unică cu care a terminat războiul, inegal în valoarea personalităților, guvernul trecut fusese o forță de oportunitate și atîta tot. Deși nu prea deosebit ca fizionomie de cel precedent, parlamentul actual nu mai putea fi satisfăcut de combinații de moment. Ceiace îi trebuia era o reprezentare integrală a tuturor grupărilor, un guvern pozitiv, cu intenții obiective de muncă și reabilitare, în care competința și specialitatea valorează mai mult decît tactul savant de culise al politicianilor de meserie. Se pare că era *guvernelor de funcționari* e peste tot în floare. Ea e o caracteristică a oboselii de lupte intestine și a gustului de libertate desfrînată. *Faza administrativă* înlocuește faza *legislativ-parlamentară* a politicei de până acum. Se guvernează prin regulamente și circulări, prin ordine scurte de gospodărie, nu prin dezbateri de logică sterilă, prin cazuistică de parlamentarism subtil, în care un discurs magistral ținut, putea trînti un cabinet.

Guvernul Millerand e dintre acestea. Primul ministru, socialist cuminte ca debutant, teoretician al formulei socialismului reformist, a făcut încetul cu încetul toate concesiile burgheze pe care le aduce fatalitatea biologică a vrîstei și aceia intelectuală a experienții.

Afară de aceasta, o muncă titanică de anonim cinstit i-a permis să realizeze în mic — cum se întîmplă întotdeauna — aceiace gîndise în mare. În urmă, în timpul războiului, girarea ministerului de războiu, guvernarea Alsaciei-Lorenei i-au adus în plus merite de devotat patriot. Astfel într'o anumită măsură, persoana sa e punctul de convergență al tuturor partidelor, care se văd în el egal de reprezentate și, dacă vreți, egal de nesatisfăcute. Socialiștii îl preferă lui Clémenceau, dar îi suspectează unele tendințe anticomuniste; conservatorii îl cred inferior celui dintâiu, dar îl preferă unui Caillaux. Toată lumea murmură, însă... în șoaptă. Toți au de formulat cîte-o obiecție, pe care sînt gata însă să o părăsească la perspectiva unui alt guvern mai „à outrance".

În orice caz, se poate aștepta dela Millerand, mai mult spirit de conciliațiune în politica tratatului și în cea externă în general, în care romantismul răzbunător și plin de intransigență al lui Clémenceau crease cîteodată situații încordate (vezi extradarea vinovaților, Cazul Wilhelm II); mai multă atenție organizării uvriere înăuntru, mai multă dreptate în toate, în special în procesele pretinșilor trădători sau antipatrioți.

Celelalte personalități din guvern sînt oameni ai majorități-

lor parlamentare — Un Lefèvre de pildă, — sau specialiști ca Marsal, la Finanțe, director de bancă cu relații financiare în cercurile anglo-saxone. Ideia centrală a programului său economic, constă în sistemul impozitului pe capital, nu pe venit, ceiace ar scuti clasa uvrieră de o importantă contribuție. Spre deosebire de celelalte reforme economice scoase direct din manuale teoretice și în care realitatea era invitată să între în ele cu deasila, proectul actual e sprijinit pe cifre și pe experiența concretă a unui om de afaceri. Cu toate acestea, mulți cred că guvernul actual e un provizorat. Aceasta depinde, desigur, de forțele mai profunde ale determinismului social într'un moment dat, în special de evoluția financiar-economică care poate aduce egal de bine ori extrema dreaptă ori cea stingă la putere. Ceiace dă un colorit special vieții politice de azi sînt oscilațiunile brusce cu care nestabilitatea mediului social poate oferi puterea unei clase sau alteia. In aceasta Franța nu se deosebește prea mult de celelalte țări.

* * *

Foarte interesant pentru sociologi e actul de ingratitudine cu care societatea franceză a răsplătit meritele octogenarului Clémenceau cu ocazia alegerilor prezidențiale. Totuși un observator prevenit nu putea fi surprins. Cu cît mă gîndesc mai mult, cu atît ajung la concluzia că succesele sînt autonome în timp, în senzul că societatea cînd acordă un succes pentru un motiv, n'are deloc în vedere succesele trecute acordate pentru alte motive. In această privință societatea n'are memorie. Ea e un organism viu care trăește din prezent. Cineva, mi se pare Swift, a spus că „la reconnaissance c'est le sentiment des faveurs à venir." Dar dacă nu se mai așteaptă nimic dela cineva? Dacă motivul pentru care i s'a acordat succesul a încetat de a mai avea vre-o importanță pentru societate? „Maurul și-a făcut datoria, maurul poate să plece", e, în primul rînd, o butadă la adresa bătrînilor. E un peisaj de o cruzime biologică, nietzscheiană, acest masacru al generațiilor între ele. Totuși legea e lege și nimic nu e mai ridicol decît revolta eftină contra fatalității. Deaceia sentimentalismul pro-clémencist mi se pare deplasat și poate chiar lipsit de gust. Adevărul e, că acest bătrîn exuberant, veșnic gata la orice, oportun pentru timpuri anormale, îngrijea cumințenia politică a cercurilor mijlocii. Pe de altăparte funcțiunea prezidențială, neutră în principiu, nulă în funcțiuni, ar fi fost depășită adesea de personalitatea fostului prim-ministru. Afară de aceasta, Clémenceau, raționalist îndărătnic și unilateral, din familia lui Voltaire, montabil și obsedat de spirit de sistemă, n'ar fi putut cunoaște supleța sentimentală, nuanțarea fină și plină de tact, necesară unui șef de stat.

Persoana care i s'a preferat e o veche cunoștință a tuturor, fără ca cineva să poată spune în legătură cu ce fapt esențial, cu ce atitudine hotărîtă a auzit vorbindu-se de ea. Deschanel e dintre oamenii al căror nume e veșnic amestecat undeva, al cărui portret îl întîlnești pretutindeni, fără să-l poți localiza undeva în spațiu. E o figură fluida, fără caracteristică. Totuși acest om a inventat *geniul neutralității*. Singura obsesie care-i dă un senz acțiunii și concepției sale, e frica de a *nu se compromite* într'o atitudine hotărîtă, într'un moment caracteristic. Intreaga sa abilitate e în a fi cu toți și cu nimeni, nicăeri și peste tot. In istoria culturii, va figura în Pantheon pentru această minunată descoperire că un cuvînt spus, poate cîteodată să nu spue absolut nimic. In afară de aceasta a scris și cărți de critică literară, veșnic admirativă, candidă în adorație sau monografii de politică politicoasă.

Astfel se înțelege ușor că e pe placul tuturor fiindcă e al tuturor. Succesul a fost eclatant și eroul vrea să amintească de figurile legendare ale Franței. Unele jurnale au pomenit de Napoleon, la care s'a răspuns că e prea puțin, și o astfel de comparație e o nedreptate pentru opinia publică actuală.

Așa s'a terminat în veacul al douăzecelea după Hristos, imediat în urma marelui războiu, farsa sinistră a celei mai recente „Götterdämmerung"...

* * *

Teatrul parizian se poate împărți în două mari categorii: teatrul de bulevard și „Comedia franceză". Cel dintăiu e adăpostul trivialității bufone, al amoralismului declarat; cel dealdoilea reprezentarea emfatică a gravității manierate și a afectării solemne.

In teatrele de pe bulevarde veți întîlni veșnicele teme: un tată care se culcă succesiv cu toată familia, un „vieux marcheur" pus în corneliana situație de a alege între fiul natural și ultima amantă, o mulțime de alte teme, „ejusdem farinae" în care n'ai decît „l'embarras du choix" între... elevația morală și delicateța poetică. Asta se intitulează cîteodată cu eticheta rabașată de „spirit galic" sau de „umor specific parizian"... Alături teatrul oficial al „Comediei franceze" înăbușă orice aspirație artistică mai liberă în afectarea osificată a unui teatru solemn până la ridicol.

Printre toate aceste aparițiuni care foesc pe piața pariziană, o voce solitară se distinge ușor prin preocuparea serioasă a ideilor, prin poezia situațiilor, aceia a lui Fr. Curel.

Debutant pe la 1893, lansat și jucat de Antoine, disprețuit de critica scolastică a lui F. Sarcey, nedreptățit chiar de Faguet, Curel ajunsese, după patru ani, teatrul puțin cam artificial al intelectualilor rafinați. Marele public nu i-a ascultat niciodată o piesă de douăzeci de ori. Prietinii și unii critici avansați l-au numit Ibsen al Franței. Peste acest mic accident de candidatură la posteritate s'a așternut, implacabilă, uitarea. Zece ani, teatrele au reprezentat alte piese în tonul tradițional. Autorul, solitar gelos de singurătate, rural îndrăgostit de vînătoare, își revarsa fan-

tezia debordantă, ori reflecţiile caustice în conversaţii cu animalele din pădure ori cu ţăranii depe moşie. In timpul acesta numele său revenea rar şi ingrat în auzul public: atunci cînd se relua fără succes vizibil vre-o piesă de a sa.

Cu tot dispreţul Curel se bucura de un fel de glorie negativă: de cîteori se vorbea de ce e mai bun în teatrul francez criticii pomeneau de Curel. Peurmă a venit războiul, armistiţiul şi, odată cu reînvierea normală a vieţii artistice, „Théâtre des Arts" joacă de două luni o premieră a sa: „L'âme en folie". Publicul de toate felurile se bate dela bilete, iar ziarele şi revistele numai sfîrşesc în elogii adesea exagerate. Astfel înainte de bătrîneţe Curel asistă la împăcarea sa cu publicul.

De partea cui e adevărul în acest proces?

Ca sistem de idei, Curel e un eclectic, — origina lor într'o viziune biologică, darwiniană a vieţii, — concurenţa vitală se clădeşte în jurul a doi poli, masacrul celor slabi în lupta pentru foame, desfrînarea sexuală în lupta pentru dragoste. Solitarul intim al vieţii de pădure, a surprins adesea imensa hecatombă din care se întreţine viaţa. — Ca şi Taine, care amintea adesea că în fiecare din noi e o gorilă, mai ales caşi Schopenhauer, Curel vede în majoritatea acţiunilor omeneşti pecetea animalităţii primitive. O asemenea concepţie e obositoare. Ea tae toate ipotezele fecunde de acţiune, admiraţie şi progres. Individul care o poartă în el e un ipohondru nesatisfăcut, asfixiat de propria lui gîndire. Atunci nevoia de reacţiune devine imperioasă. Gînditorul obosit de pesimism nu va mai putea fi satisfăcut de paliative.

El se va svîrli tocmai în doctrina perfect opusă şi va deveni un spiritualist. Curel va tinde caşi doctorul din „La nouvelle Idole", cătră un soare binefăcător, cătră o divinitate reconfortantă. „D-ta caşi mine, caşi toţi cercetătorii, un sîntem decît nişte capete înecate într'un lac de ignoranţă şi care întindem gîtul cu duioşătoare unanimitate cătră o lumină dorită cu pasiune. Sub ce soare vor înflori inteligenţele noastre odată ajunse la ziuă? Căci, oricum, trebue să existe un soare." Astfel biologistul materialist îşi găseşte complectarea în cel mai perfect spiritualism. Aceste idei animează tipuri de o profundă psihologie. Fără a fi patologic, sufletul eroilor lui Curel e extrem de complicat. Reacţiunea banală pe care poţi s'o prevezi după experienţă ori din regulele unui manual, nu e apanajul lor. Soluţia care vor lua-o în diversele momente din viaţă nu e cea aşteptată de comunul muritorilor şi totuşi va fi aşa de îndreptăţită pentru o simpatie înţelegătoare! Eroii lui Curel nu sînt manechine menite a demonstra o teoremă ca în piesele numite „à thèse." Ei reacţionează contra tezei principale cu originalitatea lor proprie, transformînd ideia principală după ei. Deaceia piesele sale nu au toate concluzie, fiindcă Curel e mai mult un psiholog care cunoaşte resorturile capricioase ale sufletului, decît un gazetar care pledează pentru simetria unei idei. — Dacă mai adăugăm şi poezia înaripată a unor scene, magistral scrise, avem secretul talentului lui Curel.

Inconvenientele nu lipsesc nici ele. In primul rînd multe din piese amintesc de dialogurile filozofice ale unui Renan sau Platon. Astfel ele rămîn departe de teatru. Sarcey i-a reproşat-o acum douăzeci de ani. Lipsa talentului pur dramatic se vede şi într'aceasta că atunci cînd Curel voeşte să provoace conflicte, rezultatul e aşa de exagerat, încît acţiunea devine puerilă (De pildă ultimul act din prima versiune a lui „Repas du lion" unde se petrec două omoruri în cinci minute sau în prima versiune a lui „Fille sauvage" unde se reprezintă o acuplare sexuală, pe scenă, în faţa publicului).

Afară de aceasta, banalitatea unor idei susţinute de eroi e uneori, pur şi simplu exasperantă. Aşa în „Repas du lion", discursurile în favoarea liberalismului economic, pot figura în manualul de economie politică a lui Ch. Gide, iar teoriile darwiniene din „L'âme en folie" par extrase din filozofii naturalişti „à bon marché" în felul lui Büchner sau Vogt.

Teatrul contemporan, vorbesc de cel din restul Europei, Strindberg, Dimov, Gorki, Ibsen, Maeterlink, a adus această inovaţie pe scenă, anume că dramatismul unei situaţii nu reese numai depe cît din dialog, din vorbele pe care şi le spun personagiile, ci tot aşa de bine din mişcări mute, din atmosfera generală a scenei într'un moment dat, chiar dintr'o tăcere eloquentă. Astfel nuanţele infinit de delicate ale vieţii interioare pot fi suggerate mai fix prin alte mijloace decît prin vorbe, care adesea nu exprimă decît generalul, superficialul sufletesc. In Maeterlink sînt scene mute care spun atît!

In teatrul lui Curel nu veţi găsi aceasta. Descendent al lui Corneille, el e un vorbareţ, un limbut. O scenă i se pare cu atît mai bine exprimată, cu cît dialogul e mai plin de patos şi de discursuri magistral ţinute. Curel e culmea *teatrului retoric*, caracteristica principală a teatrului francez.

Unii l-au asemănat cu Ibsen. E adevărat că preocuparea de idei, gustul pentru simbol, îl apropie de patriarhul nordic. E însă ceva care îl deosebeşte fundamental. — Oricîte idei, oricîtă cinste intelectuală, oricîtă îndrăzneală ar prezinta Curel, el rămîne un diletant. Teatrul său se prezintă ca o operă concepută în cabinet, după o masă copioasă, cu o ţigară în gură şi cu un pahar de liqueur dinainte, ca joc distractiv al unei inteligenţe, care printre alte preocupări se divertisează şi în artă. E mult *sport* de om fericit în teatrul lui Curel. La Ibsen, dincontra, se simte svîrcolirea internă a unei conştiinţe care suferă fiindcă o chinueşte o problemă. O idee poate fi un obiect de amuzament senzual, poate fi o obsesie chinuitoare şi mai poate fi şi un act de eroism care-şi plăteşte existenţa cu frînturi din fericirea proprie. Din această categorie fac parte iniţiatorii de religii şi dreptate, martirii convingerilor, eroii gîndirii. Ibsen e printre ei. Cînd te gîndeşti imediat apoi la Curel, îţi vine în minte analogia între un amorezat şi un... „coureur."

Jovialitatea dramatică a Ibsenului francez, ar ofensa profund viziunea sumbră, tragică a veritabilului.

Cu toate acestea în teatrul francez Curel e o figură puternică şi o oază pentru bietul metec iubitor de teatru.

„Comedia franceză" ne-a dat şi ea o operă plină de poezie, care iese mult din tonul oficial al pieselor obişnuite. „L'Herodienne" a lui Albert du Bois.

E vorbă de vechea temă din „Bérénice" a lui Racine, adică de amorul acesteia cu Titus. Punctul de vedere e însă altul. Autorul insistă asupra psihologiei mulţimii, asupra urii implacabile de rasă, pe care poporul o nutreşte veşnic contra suveranilor săi de origină străină. Asupra lui Bérénice, evreică de origină, se asvîrl toate greşelile altora. Se întrezăreşte şi o uşoară aluzie la antisemitismul canibalic al popoarelor imperiali te Se pune în contrast firea conciliatoare aspiraţia către justiţia imanentă caracteristică poporului evreu cu egoismul brutal al popoarelor asupritoare În plus scene de o poezie superioară ca aceia a despărţirii dintre Titus şi Bérénice, animă piesa peste tot. De data aceasta „Comedia franceză" a avut mîna fericită. Lipsită de pedanteria solemnă, de gravitatea ridicolă a altor piese clasice, L'Herodienne" reuşeşte să rămie de o factură şi de o mentalitate foarte modernă.

Rolul nefericitei împărătese a f st jucat, cu melancolia unui rămas bun dela teatru, de pensionara D-nă Barret, ultima marei tragediană din rasa eroică a lui Sarah Bernard sau Duse. Titus, impunător, elegant fără afectaţie, a fost evocat de Lambert fiul.

N'aşi vrea să dobor fetişele unor compatrioţi care văd în *De Max* un mare artist. De data aceasta a jucat rolul lui Juvenal. Meseria cronicarului e ingrată. Adesea el trebue să fie un răsturnător de idoli. Şi răsturnătorii de idoli sint oameni nedelicaţi. Cu toate acestea un demon interior mă forţează s'o spun limpede şi clar odată pentru totdeauna: De Max e un formidabil cabotin (aşa de formidabil incît reuşeşte ca deodată să facă cabotinajul artistic), din aceia care ofensează orice simţ de artă. Nu ştiu dacă sinteţi edificaţi asupra senzului cuvintului cabotin. Pentru actorii cu acest nume rolul nu e un caracter specific de redat, nu e un specimen particular de evocat, ci e o ocazie de aplicat a priori, anumite clişee, veşnic aceleaşi, cu scopul de a evidenţia nu individualul unei existenţe sau a unei situaţii, ci admirabila persoană a celui care joacă. Fie că e vorba de un simplu burghez, de un rege, de un aventurier, cabotinul îl va exprima cu un stoc fix de gesturi sau de nuanţe în voce: pentru scenele de desperare există o anumită reţetă, pentru cele de dragoste alta şi aşa mai departe. Tendinţa spre *formulă* e preocuparea principală. Astfel orice rol se adaptează la persoana actorului, nu persoana actorului la concretul rolului. Orice erou e înăbuşit în şapte-opt mijloace invariabile, orice personaj e falşificat după trebuinţele clişeului. Artistul veritabil însă, e variabil la infinit. Pentru el personajul de întrupat e o enigmă care o ghiceşte. El se pierde *ca om* în faţa caracterului pe care îl exprimă. De Max nu e dintre aceia. Dealtfel transcriu textual pentru publicul

romîn opiniile unui talentat cronicar parizian: „Quant à M-r de Max, qui joue Juvenal, et qui est, dans ce rôle, plus comique que satirique, il est ce qu'i la été, ce qu il est, ce qu'il sera toujours: admirablement ridicule.

„M. de Max n'est d'ailleurs pas un acteur ordinaire. Il sait se mettre en lumière. Il y a quelques mois, on a joué à la Comedie française une adaptation des „Perses." M. de Max jouait le rôle de Xerxès. Il s est probablement dit qu'un tel personnage devait avoir de son temps tout le confortable voulu. Il a donc veillé à ce que rien ne lui manquât. A un acte Xerxès, en plein jour, arrive en scène dans une chaise à porteurs. Que cette chaise à porteurs fut ruisselante d'or rien à dire. On est Xerxès, n'est ce pas? Mais il ya vait mieux. M-r de Max avait absolument éxigé, dans cette chaise à porteurs, une ampoule éléctrique. Réprésentations, observations, résistance, rien n'y fit. Il fallut céder et lui installer son ampoule. M. de Max entrait ainsi en scène, en plein jour, dans sa chaise à porteurs, éclairé à l éléctricité et dans une attitude soignée, il n'est pas besoin de le dire, toute sa personne bien mise en valeur. Et vous voudriez réfuser du génie à cet homme? Acordez-lui au moins celui de l'éclairage." (Maurice Boissard, Mercure de France, 15 Dec. 1919.)

La urma urmei i-am erta tremolurile ridicole în voce, coţofeneala de mahala a unor gesturi care vor să fie superbe, dacă calitatea generală a cabotinajului ar fi de o esenţă mai puţin eftină. Aşa cum sint însă, formulele scenice ale d-lui de Max sint făcute să pue pe gînduri domnişoarele neiniţiate din anumite centre suburbane sau să dea un ultim regret de viaţă veteranelor sentimentale de cincizeci de ani.

In tumultul „iarmarocului de pe piaţă" o voce de o puritate, severă, jansenistă, o aduce micul „*Théatre de vieux Colombier*". E o asociaţie de poeţi, artişti, technicieni sub conducerea lui Jaques Copeau, directorul dela „Nouvelle revue française". Scopul e excluderea industriei, a reclamei şi a falşificării teatrului. Cu o sobrietate şi cu o inteligenţă desăvirşită s'a jucat ca premieră o fantezie a lui Shakespeare „Conte d'hiver".— Detalii mai multe în numărul viitor.

Remarcabil ca tentativă ratată e montarea de către Gemier (succesorul lui Antoine şi emulul „in spe" al lui Rheinhardt) a lui „Oedipe roi de Thèbes". Rezultatul a fost grotesc. Un amestec de music-hall cu industrie de scenă şi cu cinematograf, un text fad, parodie plină de impietate pentru Sofocle şi în plus o neglijenţă istorică care făcea ca Oedip să vorbească de imprimerie, iar Antigona să fie îmbrăcată sub „peplum"-ul grec cu o pereche de tocuri Louis XV.

Despre cursuri, concerte, cărţi şi expoziţii, în numărul viitor.

Mihai D. Ralea

MISCELLANEA

Recunoașterea unirii Basarabiei

Unirea Basarabiei cu Țara a fost recunoscută de Consiliul Suprem al Puterilor aliate, din care însă n'a făcut parte și Rusia.

Salutăm cu o nesfîrșită bucurie acest act prin care se consfințesc, în chip formal, de către instanța competentă, drepturile noastre asupra frumoasei jumătăți a Moldovei, dintre Prut și Nistru.

Pentruca toate formalitățile să fie îndeplinite, mai trebuește încă și recunoașterea de către partea adversă interesată. Dar pecît se pare, Romînia este pe cale de a încheia pace cu Rusia.

Și acum, nu putem să nu admirăm tainicele căi pe care fără șovăire merge Istoria spre îndeplinirea celor ce trebue să fie.

Trădarea Rusiei țariste a cutremurat de groază pe toți Romînii. În acel moment nu numai că pierdusem pe singurul aliat care ne putea ajuta în mod concret, dar mai cîștigasem încă un dușman. Eram înconjurați din toate părțile de vrăjmași care vroiau să ne sfîșie țara și s'o împartă între dînșii.

Revoluția rusească înlătură primejdia ca țara să fie împărțită între vecini, dar *de aitismul* armatei rusești ne lăsa la discreția dușmanilor care ocupau o parte din Romînia.

Venirea bolșevicilor la cîrma Rusiei aduse pacea între Ruși și Centrali. Noi rămîneam astfel la grația celor din urmă.

Așadar – regim țarist, regime eșite din revoluție, – Rusia ne-a fost fatală tot timpul războiului.

Și totuși, fără trădarea țaristă și *defaitismul* revoluției, colosul dintre Prut și Oceanul Pacific ar fi rămas în picioare, ar fi dictat la congresul Păcii, – și Basarabia n'ar fi devenit a noastră niciodată.

Militarism „poetic"

Războiul a produs, cum era și firesc, o întreagă literatură. Amintiri, „jurnale", romane, studii teoretice, etc., etc.

Toată această literatură se poate împărți în două categorii:

războinică și anti-războinică. Omenirea fiind încă la începuturile civilizației (sînt abia numai cîteva sute de mii de ani decînd s'a făcut deviația dela gorilă), este explicabil pentruce literatura războinică e cu mult superioară în cantitate și cu mult inferioară în calitate celei anti-războiace.

Și cum literatura aceasta războinică este produsul cerebral mai întotdeauna al ambuscaților, și cum „intelectualii" au dat pretutindeni un contigent de ambuscați destul de respectabil, – este natural ca literatura militaristă să fie din cele mai înfloritoare.

În admirabila sa „Scrisoare" (V), *zugrăvind o scenă văzută: un instructor militar plin de temperament, care parcă vede înaintea sa dușmanul și asmuță pe soldați să-i ciopîrțească, – d. Brătescu-Voinești zice:

„Mă gîndeam: Omul acesta e plătit patrusute de lei pe lună „de stăpînire, ca să facă această monstruoasă operație de a sparge, „de a ricli și de a distruge *pojghița de umanitate* ce veacurile au „pus pe aceste suflete, de a retrezi în ele *instinctele primitive* „*de distrugere ale fiarei.* Interesele *cele mai scumpe* ale omenirii „cer ca *acele instincte să piară* – și iată un om plătit pentru a „le *reînvia!*"

Dar instructorul este plătit pentru asta! E meseria lui, din care trăește! La urma urmei, nici nu-i conștient de semnificația „operației" de care vorbește d. Brătescu. Și nici d. Brătescu nu-l învinuește pe dînsul, ci pe cei care-l plătesc pentru acest lucru, pe cîrmuitorii popoarelor.

„Scriitorul" însă, care prin „opera" sa face „monstruoasa o- „operație de a sparge, de a ricli și de a distruge pojghița de u- „manitate ce veacurile au pus peste suflete, de a retrezi instinc- „tele primitive de distrugere ale fiarei", – nu este ținut la aceasta de profesiunea sa ca instructorul de mai sus, nu este obligat de îndatoririle meseriei sale și nu poate beneficia de considerația că face un act mecanic și rutinar.

El își exasperează, în plină conștiință și cu deplină voință, toate „instinctele primitive ale fiarei", ca să „retrezească" în cititorii săi aceleași instincte, ca să „ricle și să distrugă pojghița de umanitate ce veacuri au pus peste sufletele" cetitorilor săi. Și aceasta o face nu ca instructorul d-lui Brătescu, înainte de războiu, ci acuma, după dezastrul civilizației pricinuit de războiu, acuma cînd tot ce nu e troglodit în suflet, dela liberii intelectuali până la șefii de stat ca Wilson, a pornit războiu împotriva războiului.

Pierderi dureroase

Cît timp a stat sub greutatea călcăiului țarist, Basarabia a fost lipsită aproape cu totul de orice cultură romînească. Ca urmare a acestui fapt, și spiritul național a stat în amorțire.

Dela 1905 încoace însă s'a început în Basarabia o mișcare

culturală romînească și deci o trezire a conștiinței naționale. (Toate acele strădănuinți au fost consemnate la vreme în paginile „Vieții Romînești").

In anii dinainte de războiu, apăruse deja o sumă de tineri basarabeni entuziaști, care priveau cu drag înspre noi, care visau visul cel mare și care își cheltuiau toată energia, în măsura posibilităților de acolo, ca să trezească pe conaționalii lor la viață și la lumină.

Pe unii dintre aceștia, Romînimea îi cunoaște, fie că s'au manifestat încă de pe atunci în publicistica din Regat, fie că dela Revoluție încoace au apărut pe scena vieții publice din Basarabia.

Sînt însă cițiva, și dintre cei mai buni, care au dispărut înainte de vreme loviți de moarte năprasnică. Este inginerul Hodorogea; este Simeon Murafa, care în toată vremea războiului, în calitatea lui de ofițer sanitar de rezervă, a cutreerat toate unghiurile Moldovei, purtînd solia dela frate la frate, trezind interesul și dragostea noastră pentru Basarabenii lui, ducînd în Basarabia lui vești despre noi și speranțele noastre. Acești doi apostoli ai romînismului din Basarabia au fost uciși de o bandă de soldați ruși beți, lîngă Chișinău.

O altă pierdere dureroasă a romînismului din Basarabia este și aceia a preotului Alexei Mateevici.

Născut în satul Căușani din județul Tighina la 1888, el a învățat să scrie și să citească romînește după revista „Albina", a studiat la Seminarul din Chișinău și la Academia teologică din Kiev, a fost numit apoi profesor la Seminarul din Chișinău. In vremea războiului, el a cutreerat Moldova ca preot al unui regiment rusesc.

După revoluție, cînd s'a început organizarea vieții naționale din Basarabia, preotul Mateevici a fost chemat ca profesor la cursurile învățătorilor basarabeni. Rechemat pe front, s'a îmbolnăvit de tifos exantematic și a murit la 13 August 1917 în Chișinău.

Preotul Alexei Mateevici a cultivat cu dragoste limba romînească. Cînd învăța la Kiev, în cercul romînesc „Renașterea" din care făceau parte printre alții și Simeon Murafa, d. Ștefan Ciobanu, etc., el uimea pe toți prin frumoasa lui limbă romînească și prin citațiile pe care le făcea din Alecsandri, Eminescu, Coșbuc și alții.

Dar el nu era numai un iubitor de poezie romînească, el era și poet în limba neamului său. Dela dînsul au rămas mai multe poezii. Vom transcrie aici una: „Limba noastră", pe care a citit-o la deschiderea cursurilor pentru învățătorii basarabeni în 1917:

LIMBA NOASTRĂ

Limba noastră-i o comoară
In adîncuri înfundată,
Un șirag de piatră rară
Pe moșie revărsată.

Limba noastră-i foc ce arde
Intr'un neam, ce fără veste
S'a trezit din somn de moarte,
Ca viteazul din poveste.

Limba noastră-i numai cîntec,
Doina dorurilor noastre;
Roiu de fulgere ce spintec'
Nouri negri, zări albastre.

Limba noastră-i graiul pîinii
Cînd de vînt se mișcă vara;
In rostirea ei bătrînii
Cu sudori sfințit-au țara.

Limba noastră-i frunză verde,
Sbuciumul din codrii veșnici,
Nistrul lin ce'n valuri pierde
A luceferilor sfeșnici.

Limba noastră-i vechi isvoade,
Povestiri din alte vremuri
Și citindu-le'nșirate
Te'nfiori adînc și tremuri.

Limba noastr'a fost aleasă
Să-și ridice'n ceruri,
Să ne spue'n hram și-acasă
Veșnicile adevăruri.

Limba noastră-i limbă sfîntă,
Limba vechilor cazanii,
Care-o plîng și care-o cîntă
Pe la vatra lor țăranii.

Inoiți-vă dar graiul
Ruginit de multă vreme;
Ștergeți slinul, mucegaiul,
Pe uitarea'n care geme.

Strîngeți piatra lucitoare,
Ce din soare se aprinde:
Veți avea în revărsare
Un potop nou de cuvinte.

Nu veți plînge-atunci amarnic
Că vi-i limba prea săracă,
Și-ți vedea cît îi de darnic
Graiul țării noastră dragă.

Răsări-va o comoară
In adîncuri înfundată,
Un șirag de piatră rară
Pe moșie revărsată.

Dacă ținem samă că din punct de vedere al culturii romînești, Basarabia era în 1917 mai jos decît Moldova și Muntenia la 1800; că tinerii basarabeni erau formați la o cultură străină, cea rusească; și dacă luăm în considerație că acești tineri trebuiau să învețe limba romînească literară din puținele cărți cîte ajungeau, atît de greu, până la ei, — atunci vom putea aprecia cum trebue valoarea literară a acestei poezii, al cărei fond dovedește un adevărat temperament poetic.

Preotul Alexei Mateevici a scris și cîteva articole cu privire la Moldovenii din Basarabia și a lăsat numeroase traduceri din Tolstoi și Pușkin.

Redacționale

Pasagiile citate în numărul trecut, cu privire la ideile „Vieții Romînești" despre *rase* și despre *industria națională*, sînt scoase din seria de articole „Socialdemocratism sau Poporanism ?", în care d. C. Stere a expus programul revistei.

*

Numărul nostru trecut, în privința technicei tipografice (mai ales !) s'a resimțit și el de neajunsurile legate de orice începuturi.

Pe lîngă cîteva pagini de terține ale d-lui Topîrceanu, care au fost mutilate, — fără să mai amintim de celelalte bucăți cu greșeli de tipar, — ținem să atragem atenția cititorilor noștri cărora le cerem scuze, că și în schița d-nei Hortensia Papadat-Bengescu, pe pag. 43, jos, în locul cuvîntului „văetătură" s'a strecurat o oribilă greșală.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Dionis, *Theano*, roman, 1919, prețul 6 lei. Sub pseudonimul Dionis se ascunde numele unei scriitoare bine cunoscută în intelectualitatea țării care, fie sub proprie iscălitură, fie la adăpostul diverselor pseudonime, a îmbogățit literatura cu scrieri originale sau traduceri (de pildă poeziile lui Eminescu în franțuzește).

Romanul Theano este în realitate o poemă în proză sau, mai bine, o serie de mici poeme care formează capitolele „romanului". În Theano personagiile nu sînt particularizate, autoarea le păstrează un caracter de generalitate, de simbol. În loc de personalități vii, avem sentimente. Theano este redarea unei pure sentimentalități. Și atunci, cum e firesc, personagiul cel mai vaporos, mai general, mai lipsit de stare civilă este eroina—Theano. Și apoi, gradat, personagiile capătă individualitate cu cît sînt mai secundare. Personagiul cel mai individualizat, mai „realist", este domnișoara Efimia.

Caracterul general de sentimentalitate este susținut și prin lipsa de orice indicații în privința locului unde se petrece acțiunea, în privința naționalității eroilor, etc.

Theano este o poemă de dragoste. Dragostea în această poemă este un amor platonic, dar pasionat ca cea mai înfrigurată pasiune fizică. Cînd amantul platonic al lui Theano este silit să plece de lîngă dînsa, chinurile pe care ea le suferă, nu sînt deloc mai prejos de ale Didonei.

Iar peste toate paginile acestei cărți plutește o atmosferă de morbidezza, bine redată prin turnura stilului.

Calitățile acestei mici opere de psihologie specială sînt sensibilitatea distinsă și delicateța de sentiment și de imaginație. Uneori întîlnim pagini de analiză subtilă, ca de pildă acele în care autoarea, prin gura personagiilor, face distincția dintre iubirea bărbatului și a femeii: bărbatul înainte de a iubi simte atracții de ordin sensual. Cînd se naște amorul, începe să fie implicat și sufletul. Femeia din contra. Fata tînără, înainte de a iubi concret pe cineva, are necesități sufletești, reverii. Cînd apare amorul, începe să fie implicat și corpul.

Ne vom permite să semnalăm și unele neajunsuri. O bună parte din roman se ține la nivelul de concepție, de sentiment și de formă a începutului. Și cînd, înspre sfîrșit tonul scade deficitul ni se pare și mai senzibil prin comparație. S'ar putea zice că sfîrșitul înșală făgăduelile dela început. Într'un loc ni se spune că Theano *„se cocoloșea* iar lîngă dînsul". Avem viziunea unei fetișcane. Și nu rimează cu tonalitatea cu care eram deprinși.

Găsim expresii prea familiare care ne aruncă deodată în lumea unor contingenți prozaice, ca „drăguța mea", „fetițo", „urito", „pulșorule", „gurița", „adoptat în unanimitate" (cuvinte prin care iubitul primește părerile iubitei într'un tête-à-tête).

Un alt neajuns ni se pare prea multa știință și prea multa literatură pusă în gura personagiilor. Prea multe nume ilustre citate. Eroii sînt prea învățați—în disproporție cu subiectul și cu atmosfera de sentimente. Fac impresia de pretenție, de pedanterie, de simili-cultură. Spun lucruri bune și adevărate, dar care nu-s la locul lor.

Raritatea senzațiilor, distincția sentimentelor, poezia din această poemă pasionată fac din Theano o operă care merită toată atenția cetitorului sătul de realism cotidian și simplist.

C. V.

***

M. P. A., *La Roumanie en Images.* Într'un ceas greu, o mînă de Romîni se văzură, la Paris, nevoiți să vorbească de dreptul la viață al țărișoarei lor și al poporului lor—risipit mai departe decît granițile de atunci—se văzură nevoiți să zugrăvească pe cei o clipă înghițiți de vijelia care răsturna tot pămîntul, aici în răsăritul Europei... „...Telegrafia fără fir era singurul mijloc de corespondență între Paris și București" și curînd însuși acest mijloc fu o amintire. Juriști, ziariști, oameni politici și artiști—romîni goniți în Paris de urgia din 1916—începură complexa operă de apărare diplomatică și de rechemare emoționată.

„Romînia în icoane..." fu titlul foarte nimerit care răsări în cugetul plin de amintirea patriei torturate. Cîțiva oameni, pe cît de competinți, pe atît de gata la sacrificiu se întovărășiră pentru îndeplinirea acestei lucrări de pietate națională. D-nii P. Antonescu, Aristide Blanc, Ion Ursu, d-na Maria Bengescu și numeroșii lor colaboratori numiți și nenumiți, puseră cu grabă, la mijloc, resursele lor artistice, științifice, financiare și documentare, pentru povestirea în icoane a trecutului și a prezentului poporului martir.

Iată rodul înfriguratei lor activități, desfășurată cu infinită bunăvoință, dar cu puteri limitate, în inima Franței amice: *La Roumanie en Images*, un prim volum, extrem de interesant și un adevărat „tour de force", dacă prețuim cum se cuvine greutățile nespus de mari pe care editorii au izbutit să le învingă. Icoanele din acest album sînt grupate în serii succesive și aceste serii sînt denumite: *Orașe, peisagii, sate.—Scene, tipuri, costume.—Arta țărănească—Arta veche—Arta modernă — Romînia economică. — Pagini de istorie.*

Tot ce s'a putut găsi prin bagajele expatriaților, tot ce colecțiile Parisului și comorile amicilor Romînilor au putut să pună la dispoziția povestitorilor în icoane—a fost folosit și intercalat în seria potrivită.

Neapărat, lacune multe și de multe feluri au rămas, spre tot regretul nostru, și mai întîiu al autorilor albumului, inevitabile. D. profesor universitar I. Ursu deschide albumul cu o „privire istorică asupra trecutului poporului romîn"; d-na Maria Bengescu continuă cu un luminos articol asupra „Artei în Romînia"; d. I. P. P. ne dă o „schiță asupra Romîniei economice".

Execuția și condițiile technice în care se înfățișează acest album trebue să mulțumească și pe cei mai pretențioși critici. D-nii P. Antonescu și Aristide Blanc și-au dat o multiplă osteneală pentru reușita acestei opere de artă și sînt vrednici de cununa elogiilor recunoscătoare.

Inițiatorii ne vestesc un al doilea volum de continuare și de complectare. Dorim să vedem cît mai curînd acest al doilea volum și recomandăm călduros, cititorilor noștri, pe cel dintîiu.

G. G.

***

Calypso Corneliu Botez, *Problema drepturilor femeii romîne*, București, 1919.

În această broșură, autoarea aruncă o repede privire asupra timpurilor în care femeia trebuia să suporte, în mod legal, bătaia (dar „nu prea afară din cale"), fiarele sau temnița,—după cum glăsuesc pravilele vechi. Și dela acele timpuri de nedreptate brutală a bărbatului față de femee, d-na Botez trece pe nesimțite, la situația de astăzi civilă și politică, în care trăește femeia; și parcă numai manierele s'au schimbat. Spiritul de dominație al bărbatului a rămas același. Legile nouă, făcute de bărbați, apără cu înverșunare interesele lor,—femeia rămînînd sub o tutelă ne-

justă, interzicîndu-i-se dreptul la muncă, posibilitățile de progres, etc.

D-na Botez trece în revistă articolele din codul civil, care dispun, de pildă, ca femeia să-și schimbe veșnic naționalitatea, în caz de mai multe căsătorii, cași „cameleonul în contact cu natura“; opresc cercetarea paternității, dar admit cercetarea maternității; cer numai consimțimîntul tatălui, cînd este desacord între soți, în ce privește copiii; obligă pe femee să-și urmeze bărbatul chiar „într'o colibă din pădure sau la capătul lumii“; impun femeii măritate, „la moartea soțului, să demonstreze până la cel mai mic obiect din gospodăria întemeiată în devălmășie alături cu bărbatul, că e din zestrea ei său nu e“; iar, în caz de divors, „bărbatul nu e obligat să restitue zestrea femeii decît după un an dela despărțire“, etc., etc...

D-na Botez susține revendicările feministe cu competință și pasiune. Recomandăm cetitorilor noștri această broșură, care servește, și ea, la pregătirea drumului spre reformele nouă.

M. Sv.

***

Gala Galaction, *O lume nouă*, Bucureșii.

Cînd Tudor Arghezi, acest frumos talent al epocii noastre, era în închisoarea, în care-l vîrîse lașitatea unora și dușmănia mică a altora—Galaction, prietenul său, scria:

„Intr'o zi apropiată, va fi liber. Cum a luat el întemnițarea lui și ce planuri se zbat în sufletu-i, în acest moment nu am idee. Nu-i rămîn însă decît două căi de aci înainte:

„Sau pleacă din literatură și ne lasă dureros păcăliți și nevoiți să răsfoim multă vreme reviste, pe unde a risipit diamantele și agatele lui negre;

„Sau rămîne, dar închină definitiv revolta lui și uriașul lui talent cauzei proletariatului revoluționar!“

Citind aceste rînduri precise, am înțeles mai bine activitatea d-lui Galaction, din ultimul timp. Am înțeles articolele sale din dedesubtul acestei multilaterale activități, ale cărei manifestări sînt articolele din *Socialismul*, conferințele dela *Universitatea populară*, citirile din cercurile muncitorești...

In adevăr, d. Galaction a înțeles nota vremii noastre și datoria unui scriitor, în asemenea împrejurări.

D-sa spune:

„...O părere de rău tot avem: aceia că scriitorii romîni zăbovesc atît de jalnic să priceapă duhul vremurilor ajunse și nu sînt în stare să aducă literaturii romînești cinstea că a luptat și ea pentru marea cauză socială.“

Și-i adevărat. Scriitorii noștri în majoritatea lor, cred că pot continua firul întrerupt brusc în August 1916. Uită că de atunci și până acum s'a dărîmat o lume și s'a clădit alta. Uită că în doi ani, fiecare suflet a evoluat, s'a schimbat temeinic și a început să întrezărească idealurile, în fața cărora rămînea orb până acum. Nu simt că cititorul cere altceva, mai mult decît o simplă povestire, mai mult decît o descripție corectă: ceva mai viu, mai complicat, mai aproape de sufletul și de frămîntările lui, ceva, în care să se răsfrîngă viața de azi.

Ceva din aceste preocupări sociale, —puțin, firește—se întrevede în broșura d-lui Galaction. Artistul acesta care visa, care rătăcea în lumea din *Copca rădvanului*, pe care-l interesa idila din *De la noi, la Cladova*, trăește azi pe pămînt, între noi și e pătruns de fiorii, care agită mulțimea.

Și procesul acesta—fiindcă e un întreg proces psihologic,—e foarte simplu explicat de autor:

„Astă-iarnă la pîine, în cozile populare, lungi de zeci de metri, am petrecut ceasuri neuitate! Ce chilipir pentru un sociolog! Ce prilej de observație! Ce teren ignorat de confrați! Ce țelină incomparabilă! Nu-mi mai venea să plec... Mă desfăceam, cu re-

gret, din unda caldă și gurativă, și veneam spre casă fericit de cîte auzisem și notasem. Am un caet întreg, plin cu expresii lapidare, cu judecăți uemarkoare, cu aprecieri geniale asupra vremilor, a țării și a guvernului... toate culese din orele de coadă... Desigur că te-ar interesa și pe tine... Tu, care ai putea să le comunici celor interesați...“

Și citind volumul, ai impresia că Profir și Policarp sînt două laturi ale aceluiași suflet, sînt scepticismul și credința naivă, care se ciocnesc într'un dureros conflict intern.

Lirismul avîntat, pe care-l răspîndește Galaction în rîndurile despre *Intîia Maiu*, în evocarea procesunii *La mormîntul lui Frimu*, în suggestiva redare a *Puterii celor mulți*, în frumosul articol despre *Manifestul lui Romain Rolland*, sau în minunata, simbolica povestire a lui Cornelin, din dialogul *Ieșind dela Maecena*,—lirismul acesta bogat, larg—împrăștiat cu dărnicia unui prodig, creiază cărții atmosfera îmbietoare de caldă a unui imn întru slăvirea lumii noui...

„Dacă aș fi în altă țară aș sfîrși acest articol îndemnînd pe cei ce năzuesc să cîrmuiască mulțimea,—să citească broșura aceasta, cu o înfățișare atît de timidă...

A. Br.

***

Ioan Bart, *Cum se deslegă Chestiunea Dunării?* Conferință, Chișinău 191 . Prețul 3 lei.

Scopul autorului este de „a pune la punct *chestiunea Dunării*, așa cum se prezintă astăzi pentru a fi deslegată, stăruind mai mult asupra soluției pe care Romînia o așteaptă, bătîndu-i inima mai tare decît ori cărei alte țări“.

Problema Dunării a făcut neîntrerupt obiectul tuturor congreselor, începînd cu cel din Viena la 1815—revenind mereu „ca o boală cronică“—fără a se fi găsit o soluție definitivă.

Importanța covîrșitoare a acestui fluviu, care străbate părțile cele mai bogate în cereale ale Europei—fiind totodată excelente debușeuri pentru industria apuseană—a făcut ca toate marile puteri să caute să aibă partea lor de influență, de dominație chiar, în chestia Dunării.

Rusia urmărea nimicirea comerțului dunărean, care stingherea desvoltarea Odesei; voia să împedice expansiunea austriacă pe Dunărea de jos.

Austria a urmărit neîncetat monopolul navigației pe Dunăre, scopul politicei sale orientale fiind Sulina și Salonicul. Germania și-a schimbat atitudinea după interesele sale politice—cele materiale fiind mai puțin legate de Dunăre la început.

Franța și Anglia, care nu erau riverane Dunării, au întîlnit totdeauna insistența Rusiei și mai ales a Austriei. Interesele acestor țări erau așa de mari, încît nu se putea lua o soluție definitivă, fără a nu jigni pe una din ele. Lipsa unei soluții definitive a dus la celebra comisiune europeană a Dunării care, deși întocmită la 1856, în mod provizoriu numai pentru doi ani—și-a prelungit totuși provizoratul până azi. Din cauze politice și economice, Dunărea nu a avut un regim stabilit și în loc de a forma o chestiune de drept internațional public, a format întotdeauna o chestiune politică, a cărei soluție trebuia găsită. Pentru rezolvirea acestei importante chestiuni, autorul se referă numai la principiile dreptului internațional, singurele în măsură să dea o soluție echitabilă.

Sînt două soluții: Sau o *comisiune riverană*, cu un regulament unic și obligator pentru toate pavilioanele, sau *o comisie internațională*, în care să intre și statele neriverane, fiecare stat riveran executîndu-și lucrările tehnice și poliția fluvială. In esență: administrație și execuție teritorială, supra-

veghere și control reciproc internațional. Această rezolvire netedă și dreaptă nu convenea puterilor interesate. Astfel *Puterile Centrale*, în 1918, prin tratatul dela București, urmăreau ca basenul Dunării să rămînă numai pentru Europa Centrală. Puneau mîna pe Porțile de Fier și gurile Dunării și păstrau Comisiunea europeană, din care excludeau pe neriverani.

Aliații, neființd riverani – îmbrățișează doctrina Comisiunei Internaționale, dar în loc de un regim unic, împart Dunărea în două regimuri: Pe Dunărea de jos își reia atribuțiile C. E. D., din care se exclud statele inamice; dincolo de unde încetează competința Comisiunei europene, Dunărea va fi administrată de o Comisie internațională.

Atît Puterile Centrale cît și Aliații păstrează Comisiunea europeană. Aceasta pentru a ajunge stăpînii gurilor Dunării.

Prin actualul congres dela Paris, Porțile de Fier vor fi administrate de Anglia. În felul în care se rezolvă problema aceasta vitală pentru noi, sîntem într'o stare de inferioritate, „suportînd cu umilință o tutelă potrivită numai domeniilor coloniale ale marilor puteri".

D. Jean Bart, nădăjduind într'o *Pace de principii și dreptate*, cere un regim unic, definitiv și comun pe toate fluviile internaționale; o singură Comisiune internațională de supraveghere a normelor luate; dacă C. E. D. va subsista, ea trebue să fie o comisiune internațională de supraveghere și să-și piardă caracterul de administrativ și executiv, prin care ni se știrbește suveranitatea noastră. Autorul, îngrijorat de ziua de mîine, cere să ne asigurăm viitorul pe acă. „Prietenii de azi pot să ne fie dușmani mîine; deaceia nu trebue să lăsăm cheile dela porțile casei noastre în buzunare străine".

Printr'o expunere clară și concisă d. Jean Bart – un bun cunoscător al chestiilor fluviale și maritime – a reușit să pună în adevărata ei lumină o problemă de un vădit și imediat interes.

V. G. B.

***

Petru Constantinescu. *Rolul Rominiei în epoca de regenerare a Bulgariei.* Un volum de III,102 pag. Iași, Tipografia Națională, 1919.

Se știe de mult rolul jucat de Romînia în renașterea vecinilor noștri dela sud. La noi și-a găsit adăpost poporul ce fugea de peste Dunăre, obosit de robia străină, aici veneau răsvrătiții spre a scăpa de urgia răsbunării turcești, aici se pregăteau și se înarmau cetele care plecau cu naiva și nobila încredere de a scutura jugul străin; aicea și aceasta-i mai de samă, au putut să se bucure liberi de cultura noastră multă-puțină cît era, au tipărit, publicat și răspîndit de aici în țara lor cărți, broșuri, manifeste; au trezit conștiința națională amăgită, adormită a poporului bulgar în primejdie de a fi grecizat. Toate aceste agitații erau cunoscute guvernelor romîne, care le priveau cu simpatie, le tolerau și încurajau. Ceiace aduce nou volumul d-lui Constantinescu e precizarea amănuntelor, reliefarea cîtorva figuri din lungul șir de martiri și luptători ai renașterii bulgare în primele șapte decenii ale veacului al nouăsprezecelea.

Utilizînd documentele publicate de Ministerul de Instrucție din Sofia, pline de scrisori, rapoarte, adrese, memorii, biografii și autobiografii, autorul scoate la iveală munca tenace a atîtor eroi modești ce străbăteau Muntenia, Moldova, Rusia, Serbia aducînd fonduri, cărți, arme, căutînd să intereseze și să deștepte simpatia tuturor pentru suferințele poporului bulgar.

Volumul are două părți: în prima

este expunerea rezultatului cercetărilor făcute de autor și un rezumat al istoriei imperiului romîno-bulgar din evul mediu; a doua cuprinde izvoarele întrebuințate de autor.

Lucrare de seminar, ea ne arată că autorul nu și-a pierdut vremea în universitate; ea ne arată în acelaș timp că cercetarea serioasă a realității în orice domeniu e totdeauna interesantă și utilă. Căci lucrarea d-lui Constantinescu, scrisă limpede și simplu, ne face să citim cu mulțămire și interes o pagină din trecutul neamului nostru. Asupra unor afirmațiuni ale sale, de ordin teoretic, nu credem necesar să insistăm. Probabil că nici autorul însuși nu le-ar susține în forma lor tăioasă; el se va convinge cu timpul că realitatea e prea complexă spre a putea fi prinsă în forme rigide.

*

Doctor Cazacu și Paul Gore, *Populația Basarabiei pe naționalități,* O broșură de 12 pagini. Convorbiri Literare. București 1919.

Luăm după broșura d-lor Cazacu și Gore cîteva cifre din numărătoarea făcută de guvernul Rusiei țariste în anul 1897, ultima statistică oficială.

Din totalul de 1.935.412 locuitori vedem că Romînii se prezintă cu un procent de 48 % pe cînd Rușii nu au decît 8 % din populația întreagă; restul îl formează Maloruși, Evrei, Germani, Bulgari, etc. Nici în unire cu Rutenii, al căror procent din populația totală e de 19,6 %, nu pot Rușii ridica pretențiuni temeinice asupra acestei provincii. Dar statistica din 1897 a avut de criteriu *limba*, nu naționalitatea: ea a numărat printre Ruși pe toți Moldovenii ce știau rusește. In volumul „*Basarabia*" al d-lui Lașcov, tipărit în 1912 cu prilejul sărbărilor a o sută de ani de incorporare la Rusia, sînt scrise rîndurile: „Poporul cel mai vechiu în Basarabia sînt Moldovenii, după datele oficiale 48 %, în realitate Moldovenii formează 70 % din toată populația". Chiar și în numărătoarea pe ținuturi, Romînii pretutindeni formează majorități covîrșitoare; aceasta probează că ei sînt aproape egal răspîndiți pe întreg teritoriu basarabean; până și în ținuturile Hotin și Akerman, singurele în care după statistica din 1897 nu se indică o majoritate romînească, Romînii totuși întrec la număr celelalte naționalități. Caracterul romînesc al Basarabiei e așa de evident pentru învățații și bărbații conducători ruși, încît Danilevsky în volumul *Rusia* și *Europa* (1888) consiliază guvernul rus să o retrocedeze Romîniei pe baza principiului naționalităților. Acelaș lucru îl spunea și Durnovo în Peterburgskia Wiedomosti sub regimul țarului într'o sumă de articole. Și totuși se crede că chestiunea Basarabiei poate fi discutată...

Nu putem îndeajuns recomanda această substanțială broșură, ca să ne putem cunoaște bine drepturile.

*

Arhimandritul V. Pulu, *Mănăstirile din Basarabia.* Un volum de 93 pag. Chișinău, 1919, Prețul 15 lei.

Am citit cu mulțumire adîncă volumul acesta datorit societății istorico-archeologice bisericești din Chișinău și închinat mănăstirilor basarabene. El cuprinde istoria celor treizeci de lăcașuri sfinte, ascunse în mijlocul codrilor umbroși ori agățate pe înălțimi pietroase cu chilii săpate în stînca Nistrului. Așezate în partea țării necontenit călcată de năvălirile de peste Nistru, stingherite în desvoltarea lor de vremi neprielnice, mănăstirile basarabene nu strălucesc nici sub raportul cultural nici sub cel artistic (bisericile și clădirile construite în stil rus datează din veacul trecut); ele au fost totuși cuiburi de viața moldovenească, păstrătoare a graiului și datinilor romînești în vremea stăpînirii străine. Limpede scris, bogat în ilus-

trații, volumul trebue să fie în mîna tuturor celor pe care-i interesează viața romînească din această parte a țării noastre.

*

Etienne Ciobanu, *La Continuité roumaine dans la Bessarabie*, Bucarest, 1920.

Romînii care, la ocuparea Basarabiei de Ruși, erau mai mult de un milion și formau majorități compacte chiar în cetățile de sub stăpînirea turcească, Bender, Cetatea Albă, Hotin și Ismail, au continuat viața lor moldovenească cu toată vitregia vremilor și asprimea administrației străine. Împotrivindu-se pe cît puteau tendințelor de acaparare, ei reușesc să mențină limba romînă în biserică, în școlile primare particulare, chiar și în justiție, unde hotărîrile se redactau în romînește și rusește. Tipografia romînă din Chișinău imprimă cărțile religioase necesare cultului, ab cedare, gramatici cu bucăți de ale poeților din regat, etc. Dominațiunea rusă, care merge accentuîndu-se mereu, atinge apogeul în perioada 1883-1905; acum manifestările intelectuale ale vieții naționale sînt aproape inexistente. După revoluția din 1905, tendințile naționale capătă libertate de mișcari: gazetele, tipăriturile romîn[e]şti se înmulțesc, în școli începe a se introduce limba romînă, contactul sufletesc cu frații de dincoace de Prut devine mai intens. Astfel între Nistru și Prut viața romînească n'a încetat un moment; ea a continuat pulsațiile sale cînd mai puternice, cînd mai slabe, după cum îi îngăduiau împrejurările până la revoluția din 1917, cînd Basarabia se declară autonomă și apoi votează unirea cu patria mamă.

M. J.

***

Démètre I. Gheorghiu, *Aperçus sur la situation économique et financière (F. Alcan)*.

În științele tinere prestigiul Manualului Clasic nu mai e o dogmă ca în disciplinele mai venerabile ca vîrstă. Aceiași observație în ce privește științele normative. Economia financiară cași politica economică generală întrunesc ambele aceste caractere: iată pentruce aici „partea clasică" este sinonim cu „ultima ediție".

Domnul D. Gheorghiu, directorul general al Vămilor romînești, delegat technic la Conferința păcii, a avut în vedere răsturnarea de valori economice pe care a adus-o războiul și ademenirile surde ale unui vînt bolșevist care pornește cu ușurință oriunde sărăcia e în floare. Încetarea producției, trecerea vertiginoasă dela supra-producție la foametea generală, apoi acea „vague de paresse" au creat o prăpastie între datele numerice dinainte și de după catastrofă.

Domnul Gheorghiu este primul care adună cu o respectabilă răbdare datele statistice fragmentare găsite prin gazete, reviste, publicații mari și mici. Astfel broșura domniei-sale constitue o adevărată tablă de logaritmi practică, un dicționar pe care toți acei care se ocupă, azi, de vre-o problemă de gospodărie, trebue să-l aibă la îndemînă.

Deja marele economist Rist, în cursul său de doctorat dela Facultatea de Drept din Paris, recomandă, citează și pulzează neîncetat din lucrarea de sinteză statistică a delegatului romîn.

Cifrele domnului Gheorghiu pledează, cu sobra lor elocvență, în favoarea unui rezultat optimist. Din ele se desprinde ideia că sarcinele lăsate de războiu nu sînt în disproporție prea mare cu productivitatea țărilor respective. Că o bună organizație ar risipi panica artificială pe care o stîrnește falsă posibilitate a bolșevismului și deprecierea monedelor—fenomen, el însuși, în mare parte artificial.

D. I. S.

***

Gromoslav Mladenatz, *Asociațiile cooperative de consum*. (O broșură de 35 p.) București, 1919.

Este în deobște cunoscut că la noi asociațiile cooperative de consum prind foarte greu, iar cea mai mare parte din cele existente sînt pe baze capitaliste și nu răspund deci scopului pentru care au fost întemeiate.

Ținînd samă de această constatare, cărticica d-lui Mladenatz este bine-venită. În ea expune simplu și clar adevăratele principii ale cooperației aplicate cinstit, așa cum au fost lăsate de pionierii din Rochedale și neschimbate în cursul a zeci de ani în toate mișcările cooperatiste din țările apusene. Răspîndirea acestor principii ar face să pătrundă în spiritul public *adevărul* asupra acestor asociații economice atît de folositoare și ajutătoare pentru buna stare a populației nevoiașe, măcar în zilele grele.

Cîteva date statistice mai complecte asupra cîtorva cooperative mari din străinătate, ar fi făcut cartea mai puternică și ar zgudui poate mai adînc scepticismul și apucăturile noastre.

S. V.

***

N. A. Bogdan, *Societatea medico-naturalistă și Muzeul istorico-natural din Iași, 1830—1919*. Documente, Scripte și Amintiri culese și comentate de N. A. Bogdan. Cu 45 de portrete și 20 de ilustrații. S'a scris din inițiativa suscitatei societăți și s-a tipărit cu cheltuiala sa în Tipografia Națională din Iași, str. Alecsandri No. 11, 1919.

D-l N. A. Bogdan este incontestabil cel mai bun cunoscător a orașului nostru. Cărțile sale „Orașul Iași", monografie istorică și socială de 552 de pagini in 4°, cu 500 de ilustrații, apărută în ediția II la Iași în 1915, și „Regele Carol I și a doua sa capitală" relații istorico-politice, Iași 1916, un volum de 680 de pagini in 4°, sînt două cărți de muncă răbdătoare și migăloasă, care fac onoare autorului și orașului nostru.

Noua carte a d-lui N. A. Bogdan este un pas mai mult pentru cunoașterea orașului nostru.

Societatea medico-naturalistă din Iași, cea dintăi societate științifică din Romînia, s'a înființat la 11 Ianuar 1830 cu titlul german de *Jassyer medicinischer Leseverein* de către 21 de persoane, în cea mai mare parte Nemți. La 27 Dechemvre 1832 doi din membrii acestei asociații, medicii Dr. Mihail Zotta, Romîn bucovinean, și Dr. Iacob de Czihack, German din Bavaria de părinți cehi, lucră inițiativa de a întemeia Societatea literară a Medicilor și Naturaliștilor. Ministerul de Interne al Moldovei permite constituirea acestei societăți la 18 Mart 1833 supt titlul de *Societatea medico-istoriei naturale în Moldova*.

În vara anului 1833 Dr. Czihack făcu o călătorie în străinătate cu scopul de a atrage atenția străinilor asupra tinerei societăți științifice din Moldova și avu succes. Din cei 72 de membri, cîți avea societatea în 1833, 42 erau corespondenți din străinătate (cei mai mulți din Germania). În anul următor numărul membrilor străini spori mult cu persoane din diverse centre europene, între care Paris, Lausanne, Edinburg, Praga, Florența, Pesta, Petersburg, Constantinopole, Smirna. Printre noii membri remarcăm pe Alexander von Humboldt din Berlin și generalul Paul de Kiselev, guvernatorul rus al Moldovei.

La 10 Iunie 1834 Dr. Georg Jäger din Stuttgart, printr'o scrisoare adresată D-nului Czihack, invită societatea să iee parte la congresul medicilor și naturaliștilor germani dela 18 Septemvre 1834 în Stuttgart. Societatea n'a putut răspunde acestei invitații, însă în Septemvre 1838 Dr. Czihack a reprezentat societatea la congresul internațional al medicilor și naturaliști-

lor din Freiburg în Germania. Era întăia oară cînd o societete romînească lua parte la un congres ştiinţific din Occident.

D-l Bogdan expune cu răbdare toate studiile făcute de membrii societăţii, darurile primite în materiale şi cărţi pentru muzeu, relaţiile societăţii cu străinătatea. Pagini speciale sînt consacrate cu drept cuvînt D-rului Czihack, om învăţat, entusiast şi devotat, care a fost sufletul societăţii dela înfiinţarea ei până la plecarea lui din Iaşi (1833—1861), şi care din Aschaffenburg, unde se retrăsese, nu înceta de a urmări programul societăţii şi a o ajuta cu daruri şi sfaturi până la moarte (1888).

Monografiea D-lui Bogdan este o pagină din cele mai interesante de istorica ştiinţilor în Romînia.

G. P.

* * *

Biblioteca de popularizare a Ştiinţii, editată de *Casa Şcoalelor*, a sporit cu două cărticele nouă :

1. I. **Simionescu**, în *Lecturi geologice*, Buc. 1920, a lună citeva articole risipite în revistele de popularizare a ştiinţii şi le sporeşte cu descrierea citorva fenomene geologice, colorate în podoabele unui stil fermecător. O schiţă de naşterea, viaţa şi măcinarea geologică a Ceahlăului nostru *(povestea unui munte)*; interesul meteorilor pentru precizarea înrudirii plantelor cu pămîntul *(soli cereşti)*; contribuţia însemnată a coralierilor la astuparea oceanelor *(zidarii mărilor)*; cucerirea uscatului în domeniul mării, cu exemple din Delta Dunării şi litoralul mării Negre *(Pămînt nou)*; groaznica erupţiune a *Vulcanului Krakatau* din 1883; prefacerile interne ale coiei prin apa ce vine din sînul ile ferbinte *(apă din foc)*; puţie oarele efecte ale torenţilor *(vine valea)*; sculpturea stincilor prin acţiunea combinată a atitor agenţi fizici ai atmosferei *(plaguri microscopice)*; evoluţia onduliformă, cu urcuşuri şi coborişuri, a unor grupuri de vertebrate *(Mărire şi decădere)*; viaţa Mamutului, vechiu tovarăş al omului, pribegit tocmai în ţinuturile îngheţate ale Nordului, în care şi-a găsit sfîrşitul *(Un pribeag)*; viaţa unui gigante al mărilor secundare *(Ichtyosaurus)*; construirea acelor minuni subterane prin aşezarea moleculelor de calcar din apa ce le poartă *(Palate fermecate)*; — sînt atitea capitole, care se citesc cu uşurinţă şi învaţă cit o carte de sute de pagini. Cărticica începe cu o scrisoare către un profesor *(O excursie geologică)* şi se isprăveşte cu două adaptări : una după Ewald, despre cocs, lemn şi huilă *(Trei fraţi de cruce)*, alta o traducere liberă din Pliniu, despre *erupţia Vezuvului*, la 79 d. H.

2. **Valeriu Puşcariu**, *Plante veninoase*, Buc. 1920. O bună contribuţie pentru împrăştierea cunoştinţelor despre nişte plante destul de răspîndite în ţara noastră şi care au importanţă ca plante medicinale. Autorul le grupează în : plante de baltă, cimpie, de pădure, de munte şi cultivate, dînd descrierea scurtă a speciilor, numele popular şi ştiinţific, principiile veninoase, întrebuinţările actuale, indicaţii asupra întrebuinţării şi credinţii despre ele la popoarele vechi şi unele credinţe ale noastre. Mătrăguna, de pildă, e folosită „'n farmecile de dragoste: Mătrăgună, Doamnă bună !—Mărită-mă 'n astă lună—De nu'n asta în cealaltă Că-i destul de cînd sînt fată." ş. a. La toţi un se pomenesc pedepsele introducerii acestei plante blestemate în sporirea viciilor şi încercările, uneori crude, a-i împiedeca răspîndirea.

Cărticica, bine închegată, este foarte interesantă.

T. A. B.

REVISTA REVISTELOR

Fapta (April), publicaţie săptămînală, este o revistă valoroasă prin punctul de vedere din care tratează problemele politice dela ordinea zilei şi prin forma în care este scrisă. „Fapta" nu este un repertor de fapte. Ea caută să precizeze ideile generale care se pot degaja din vălmăşagul de evenimente, atit în privinţa politicii interne cit şi a celei externe. Dintre colaboratorii ei se disting din ce în ce mai mult d-nii Eugen Crăciun şi Eugen Filotti, doi publicişti remarcabili prin talentul lor.

Cuvîntul liber (April), revistă săptămînală, politică, dar cu un pronunţat caracter literar. Se citesc întotdeauna cu interes articolele iscălite C. Graur, Gr. Damian sau P. Crainic, precum şi micile notiţe intitulate „Polemici." Articolele d-lui Barbu Lăzăreanu, în care d-sa scoate din negura uitării opera poeţilor socialişti de-acum 20—30 ani, sînt contribuţii utile la istoria literaturii noastre şi evocă în acelaşi timp vremuri bune şi luminoase.

In ultimul număr, pe care-l avem înaintea noastră, d. G. Galaction înalţă un imn de slavă d-lui Alexandru Macedonski. D. Galaction deplînge soarta acestui poet nerecunoscut de contemporani. Articolul d-lui Galaction este unul din cele mai frumoase din cite a scris, dar are defectul de a face să pălească versurile d-lui Macedonski, citate de d-sa ca dovadă de mărimea poetului. Pentru scopul practic al articolului său, d. Galaction trebuia să-şi stingă stilul.

Cu această ocazie observăm că începe oarecum un curent de reabilitare a d-lui Macedonski. Puţin mai înainte de a cunoaşte articolul d-lui Galaction, am cetit în

Junimea Moldovei de Nord (Martie) din Botoşani, un articol bine scris, iscălit C. Iordăchescu, în care se cere recunoaşterea poetului şi indulgenţă pentru omul Macedonski.

Dacă nu se exagerează, dacă de pildă nu se fac comparaţii imposibile cu Eminescu, dacă este vorba de relevat ceiace poate fi şi este în adevăr de valoare în opera d-lui Macedonski, atunci nu se poate nimic obiecta, ba chiar trebuesc aplaudate încercările generoase în favoarea unui poet care în adevăr n'a fost apreciat cum trebuia.

S'a mai spus în această revistă : D. Macedonski n'a fost lipsit de talent, dar poezia lui a fost, (şi mai ales începînd din vremea maturităţii talentului său), în afară de curentele de idei şi de sentimente din ţara noastră. A avut, prea mult, caracterul unei poezii de import. Nefiind, din această cauză, îmbrăţişat, el a început, ca reacţie, conştientă sau inconştientă, să-şi exagereze tocmai acele însuşiri care

erau defecte şi, continuind să se singularizeze, a eşit din literatură

Publicul şi critica nu sînt atît de vinovate pe cît se pretinde. Rămîne însă că trebue de spus insfirşit adevărul şi de făcut cu nepărtinire inventariarea poeziei d-lui Macedonski.

Spitalul (No. 1–2, anul XL). Cu acest număr revista „Spitalul" împlineşte patruzeci de ani de existenţă. Un grup de studenţi în medicină, la 1880, s'au hotărît să scoată o revistă ştiinţifică. De-atunci şi până astăzi revista a apărut cu greutăţi de neînchipuit,—cum arată d. dr. *V. Gomoiu* în articolul: **„Spitalul,—origina şi evoluţia; lui.** Lipsa de fonduri a fost prima piedică şi uneori chiar lipsa de interes a asociaţiilor. Administraţia revistei a fost silită odată să-şi execute „datornicii militari prin intervenţia corpului de armată, iar pe cei civili pe calea justiţiei". Un număr de revistă n'a apărut de loc din „lipsă de materie". Iar dintre asociaţii, în număr de 128, consultaţi în 1903 de revistă într'o chestie principală, au răspuns numai 16.

Şi totuşi, cu toată recalcitranţa abonaţilor şi a asociaţilor revistei, „Spitalul" a trăit 40 de ani, tipărind la început cursuri, observaţii clinice, recenzii de specialitate, iar mai apoi articole de fond, de o reală valoare, subscrise cu numele cele mai de samă din domeniul medical.

„Spitalul" este acum proprietatea Societăţii Studenţilor în Medicină şi apare sub conducerea unui comitet compus din doctori şi studenţi.

Revue de Paris. Martie. *Adolpe Defemer* consacră un studiu **„Crizei sociale din America".**

Dela jumătatea anului 1915 până la încheierea armistiţiului, America a fost furnisoarea Europei şi prosperitatea ei a crescut imens. Dar îndată ce războiul a încetat, echilibrul s'a rupt. Statele-Unite au făcut Europei credite mari în timpul războiului, resursele vechiului continent sînt însă astăzi considerabil scăzute şi financiarii americani devin pesimişti. Armistiţiul de abia încheiat, oamenii de afaceri au pus un frîu activităţii lor industriale căci li s'a părut mai urgent să-şi consolideze profiturile.

Creşterea bogăţiei în cîteva mini a adus pe aceia a luxului ca şi gustul violent al speculaţiilor. In acelaşi timp costul existenţei s'a ridicat şi şomajul a început. Patronii şi proletariatul se înfruntă şi dela sfîrşitul verii, grevele se succed paralizînd industriile cele mai productive.

Inainte de războiu producţia americană depăşea nevoile ţării şi surplusul se exporta. Azi urcarea preţurilor care reacţionează asupra valorii muncii o pune într'o situaţie din cele mai desavantagioase. Europa nu va putea cumpăra în condiţiile ce i se impun. Şi exportul stagnînd, criza va deveni mai acută. Şefii industriei se întreabă cum vor parveni să reducă preţurile, menţinînd propriile lor averi şi ei nu văd decît o eşire: să rămînă stăpîni asupra salariilor. Atitudinea lor caşi şomajul împinge clasa muncitoare pe calea determinărilor extreme.

Situaţia lucrătorilor s'a schimbat considerabil în America în ultimii 20 de ani. Mai bine de 13 milioane de lucrători au emigrat aici, mai ales din Europa orientală şi sud-orientală. Pe mizeria acestei imense armate de rezervă s'au ridicat averile regilor industriei americane.

Dar această plebe neasimilabilă care cunoaşte şomajul aproape 3 luni pe an, e un teren cît se poate de accesibil propagandei socialiste şi mai ales anarhiste. Lucrătorii din minele de cupru ale Estului, grupaţi în puternice federaţii cer desfiinţarea salariatului. Afiliaţi la Internaţionala III-a, ei au legături cu centrele revoluţionare din Irlanda şi India şi activitatea lor se manifestă prin greve de o violenţă necunoscută Europei.

Situaţia se complică prin faptul că farmerii din Dakota au oferit alianţa lor proletariatului înscriind în program naţionalizarea căilor ferate.

Această alianţă de luptă e un răspuns şefilor marei industrii care prin intransigenţa lor inflexibilă împiedică orice conciliare.

Revue des deux Mondes. Martie 1920.

Acum o sută de ani, la 13 Martie 1820, a apărut *Méditations poétiques*; volumul, ce conţinea 24 de poezii, a produs un entuziasm indescriptibil şi a făcut pe Lamartine celebru dela o zi la alta. **Gustave Lanson** în *Centenarul Meditaţiilor* cercetează şi pune în lumină farmecul nou al acestei capodopere. Căci din punctul de vedere al tehnicei şi limbii poetice, ea nu aducea nimic nou, cum nu era nou nici fraseologia plîngătoare, obişnuită „sufletelor simţitoare" din veacul al 18-lea, nici duioşia romanţei şi elegiei din vremea primului imperiu, nici imaginaţia melancolică şi sombră a poeţilor englezi, nici tristeţa desesperată a lui Werther. Toate aceste caractere, ce se găsesc în poezia lamartiniană, erau familiare publicului francez. Insă, dacă ideia poeziei era aceiaşi, calitatea era nouă, aparte. „Lamartine ne oferă o isbucnire prodigioasă de sensibilitate", activitatea inteligenţei, caracteristică poeziei anterioare, e înlocuită printr'o neliniştе intelectuală, marile probleme ale soartei omenirii „la el determină stări înfrigurate şi pasionate, afecţii şi emoţii", natura nu-şi păstrează realitatea sa obiectivă, infinitul nu îmbracă idei clare; totul devine sentiment, îngrijorare şi mişcare sufletească. Poezia sa nu e „subiect", nici „fapte", ori idei; nu-i decît fioruri şi avînturi, o inimă care simte, suferă, se destăinuieşte; o muzică armonioasă fără cuvinte; nu-i expresia inteligibilă a unui spirit, ci muzica şi parfumul unui suflet. Apariţia acestui volum fu şi „un mare eveniment social, odată în istoria sensibilităţii europene"; cu dînsa se termină domnia lui Rousseau şi Chateaubriand. Iubirea din Meditaţii este alta: „se îmbătau de acest mod nou de a iubi, care făcea să intre în compoziţia amorului tot ce, obişnuit, se lăsa pe dinafară, natură, religie, filozofie". Cu toată aparenţa, poezia lui Lamartine ascundea sub melancolia şi oboseala sa rezerve minunate de forţă şi vitalitate.

Din analiza acestei poezii reesă şi un alt caracter: ea nu păstrează nimic ocazional, nici o aluzie la accidentul, faptul divers, care i-au dat naştere; nu vedem în ea decît esenţa durerii omeneşti, suspinul unui suflet sdrobit. Poezia sa este alegere, discreţie, tăcere, o aranjare perpetuă a faptelor, o invenţie care complectează, rectifică, înfrumuseţează realitatea; ea nu are nimic biografic, fiecare poem e un document asupra omului, a omului universal. Psihologia sa, căci are una, e notaţia clară şi sintetică a stărilor sentimentale „prinse în mişcarea lor, traduse în culoarea şi definite prin isvorul şi ţinta lor". Astfel unele din caracterele clasicismului francez se regăsesc în prima capodoperă a lui Lamartine: Semnificaţie psihologică, generalitate, valoare documentară omenească, iar altele dispar: Cu Lamartine literatura nu mai caută adevărul ci tinde spre artă, poezie, muzică; versul părăseşte calităţile prozei; frumuseţa şi emoţia devin obiectul său direct; limba, în locul justeţei gramaticale şi logice, influenţază prin armoniile muzicale şi colorate, prin sugestiile şi asociaţiile sentimentale, ce cuvintele pot provoca, ea caută esteticul şi pateticul.

La Revue Mondiale. Martie 1920.

Pierderile suferite din pricina marelui răsboiu, impun serioase sforţări pentru apărarea şi cruţarea vieţii o-

menești; deaceia lupta împotriva boalelor infecțioase și alcolismului tinde să ia forme de o energie nevăzută încă. Canada, Statele-Unite, provincii din Asia și Africa duc pe toate căile luptă în contra băuturilor spirtoase și edictează grele măsuri pentru oprirea consumării lui; savânți medici, industriași, clasa lucrătoare însăși ia parte la această cruciadă. In articolul său *Rasa franceză în fața eredității alcolice*, d. **Jean Finot**, sprijinit pe experiențele biofisiologice din ultimii ani, arată influența dezastroasă a băuturilor spirtoase din punct de vedere ereditar. Alcoolul atacă și distruge atît ovulul cît și spermatozoidul, care-l fixează și păstrează în mod uimitor, mărește la exces excitabilitatea sistemului nervos, provoacă leziuni în nervii periferici, produce hiperestezia dureroasă a membrelor inferioare, înclină organismul la paralizie, la crize convulsive; în rezumat o serie de infirmități organice care distrug personalitatea și micșorează valoarea morală, economică și intelectuală a individului. Totuși lupta nu trebue dusă până la extrem, adaugă d. Finot. In țările unde consumul alcoolului e aspru oprit, omul, dornic de excitație, a recurs la cocaină, morfină, eter, substanțe mai rele decît vinul, berea și cidrul, care în definitiv sînt mai puțin primejdioase decît băuturile spirtoase propriu zise.

Care va fi răsplata musulmanilor din coloniile franceze după marele războiu? Vor beneficia dînșii de răsplată, cum au fost egali la muncă? Nu, răspunde d-l **A. Lety Combière** în articolul său *Viitorul Islamului*; a le da dreptul de a alege și a fi ales în adunările representanților Africei franceze, ar fi a le da o armă pe care ar putea-o întoarce împotriva proștilor lor binefăcători. „Să-i atragem arătîndu-le cît e de puternică Francia noastră, cît se trăește de ușor în ea, cît de mare și frumos e tot ce vine dela ea... Să le dăm din vreme în vreme, ca să măgulim mîndria și gustul lor de pompă, sărbători strălucite... Să le arătăm că filosofia și morala noastră, deși nu-s coranice, fac totuși pe oameni capabili a învinge".

Pacea este pierdută, iremediabil pierdută; aceasta e concluzia fiecărei pagini din articolul d-lui **J. Finot**, *Dezolarea lumii și cîteva leacuri*. Inainte de războiu era o singură primejdie, cea germană; acum se înmulțesc pe fiecare zi, pretutindeni se aprind noi focare de războaie viitoare, lumea, abia reconstituită, amenință a se prăbuși. Putința de salvare nicăieri: Anglia, deși a luat partea leului din pradă, se vede prin chestiunile irlandeză, egipteană, indiană, prin budgetul supraîncărcat, prin lupta de clase, precipitată spre ruină. Franța, a cărei *singură* posibilitate de refacere e plata despăgubirilor din partea Germaniei, se vede pusă într'o dilemă: sau Germania nu poate plăti și atunci Franța va suferi consecințele, sau poate, dar atunci Germania refăcută, redevenită o mare forță economică și militară, va deveni o gravă amenințare pentru Franța. Pe lîngă toate, Franța a pierdut în războiu nu numai stima și iubirea neutrilor dar chiar și a foștilor săi aliați; azi e privită cu răceală de toți, din pricina politicii d-lui Clémenceau ce a reușit să nemulțumească toată lumea. Vina principală a relei stări generale o are d. Wilson, bolnav, îndărătnic și înzestrat cu o rară *putere de incomprehensiune a problemelor europene*. Atitudinea nenorocită a Statelor-Unite în vremea tratativelor de pace, retragerea lor acum, a redus la neant rezultatele victoriei așa de penibil dobîndite. Greșala aliaților de a nu fi zdrobit Prusia și bolșevismul rusesc a mărit dezastrul universal. D-l Finot propune ca remediu revizuirea tratatului de pace spre a scăpa părțile lui sănătoase și viabile și a corecta soluțiile șchioape, apoi

refacerea pe alte baze a ligei națiunilor, în care să fie primită și Germania, și în fine părăsirea pieții comerciale americane și un schimb cît mai intens de mărfuri cu Spania. Aceasta din urmă măsură ar îndepărta animozitatea dintre rasa galbenă și cea albă; ar fi o îndrumare spre înfrățirea universală și ar fi chiar în interesul economic al Statelor-Unite.

Relațiile dintre *Franța și România* au suferit în urma războiului o incontestabilă răceală. D. **Saint-Aubin**, într'un articol cu titlul de mai sus, vede cauzele acestei răceli pedeoparte în „modul indesirabil cu care Consiliul director al Conferinței păcii a tratat micile națiuni și călcat principiile cele mai respectabile în folosul unor interese inavuabile" și pe de alta în atitudinea d-lui Brătianu. După scriitorul francez, acesta a făcut o mare greșală voind să reprezinte România la Conferința păcii. Aliații îl suspectau din pricina rolului său îndoelnic și reprehensibil în primii ani ai războiului. D. Clémenceau, „cu impulsivitatea temperamentului său, n'a ascuns d-lui Brătianu sentimentele personale, pe care acesta și politica sa internă și externă i le inspira", iar prin declarațiile făcute d-lor Toma Ionescu și Emil Fagure, fostul premier al Franței formulează o serie de acuzații la adresa fostului premier romîn. „Am siguranța că Brătianu trădează. Știm că face o politică de duplicitate. Imi cere, necontenit, tot soiul de sacrificii pentru cazul cînd România ar urma politica mea. Mi-a cerut să fixez suma de bani ce sunt dispus să dau pentru „buzunarul" celor care s'ar expatria. I-am acordat tot ce cerea; dar sînt încredințat că nu-i decît un joc, căci am în mînă probele că Brătianu face tot ce poate pentru a încheia o pace separată cu Puterile Centrale". D. Deschanel confirmă intenția d-lui Brătianu de a încheia pace și Berthelot declară că ministrul romîn l-a înșelat și la încheierea armistițiului și la încheierea păcii. D. Emil Fagure, între alte declarații ale d-lui Clémenceau, raportă: „...Brătianu-mi cere voie să facă pace cu Germania... de luni de zile îmi cere tot felul de sume de bani... le-am dat" și precizează destinația acestor sume. Mai departe d. Saint-Aubin acuză pe liberali că împilează minoritățile și în special pe Evrei contra cărora jurnalele lor au cerut pogromuri. Autorul termină arătînd situația dificilă a țării amenințată de bolșevici și țariști la răsărit, de iugo-slavi la Apus, finanțele noastre slabe, slăbite și prin miliardele de coroane și ruble ce va trebui să le adauge la pasivul său și spune că pentru a se ridica are nevoe de ajutorul politic și financiar al foștilor săi aliați. Dar în împrejurările actuale acest ajutor nu poate fi scontat.

După cum se vede, acest articol reprezintă o politică bine cunoscută la noi în țară. De altfel d. S. Saint-Aubin privește raporturile dintre Franța și România numai din punctul de vedere al intereselor specific franceze.

Revue hebdomadaire. Martie.

André Michel scrie despre pictorul *Eugène Carrière*. Născut la 1849 dintr'un tată originar din Flandra și o mamă alsaciană, Carrière ș'a făcut la Strasburg copilăria și adolescența.

Deși se distingea de timpuriu la desen, familia lui lipsită de mijloace l'a trimis într'o manufactură din St. Quentin. Aici cunoscu pe pictorul Maurice de Latour și sub influența acestuia împins de o irezistibilă vocație, împotriva tatălui său se hotărî să urmeze la Paris cursurile școlii de Arte frumoase. Dar războiul din 1870 isbucnise. Carrière se angajă, fu făcut prizonier și internat la Dresda. In muzeul de acolo făcu cunoștință de aproape cu cîteva din operele cele mai celebre ale lui Raphael și Rubens. Intors la Paris a lucrat în atelierul lui

Cabanel până în anul 1876 cînd după o călătorie în Anglia s'a însurat şi s'a stabilit în strada Vaugirard lucrînd pentru a procura mijloacele de existenţă familiei pe care o fundase şi care s'a înmulţit repede. In această familie care a fost tot orizonul lui, el a găsit materia operii şi alimentul geniului său. Dacă destinul nu l'a făcut bogat el i-a furnisat gratis modelele.

Originalitatea lui Carrière ca pictor spre deosebire de contemporanii săi e că evită lumina soarelui ca şi culorile tari preferind mediul închis şi întunecat al unui interior caşi ceasurile crepusculare.

Policromia discretă din primele lui tablouri se transformă cu timpul într'un gri aproape monocrom. Arta lui a fost cu drept cuvînt numită hughenotă prin cela ce are în ea auster şi intransigent.

Ca portretist Carrière cu toate resursele limitate ale paletei lui excela în evocarea nu numai a asemănării formale şi a fizionomiei ci şi a intimităţei morale a unui personaj. Portretele lui Verlaine şi Alphonse Daudet pot servi ca exemplu în această privinţă.

In pictura franceză în care în secolul trecut a dominat „pleinairizmul" Carrière nu e totuşi un izolat. Prin realizmul său sentimental e din acelaş familie cu Chardin şi Prud'hon, dar e mai morbid decît dînşii.

Mercure de France. Martie 1920.

Noul desechilibru european al d-lui **Georges Batault** este un aspru şi violent rachizitoriu la adresa Angliei şi Statelor-Unite din pricina ţinutei lor în faţa noilor probleme mondiale. Preşedintele Statelor-Unite, este un „Atila mistic... răufăcătorul neamului omenesc... umilitorul Italiei... dispreţuitorul Belgiei... distrugătorul Sfintei Rusii... tiranul fanatic... pe urma căruia iarba nu va mai creşte", iar Lloyd George a devenit „fluctuantul, subtilul, elocventul, quaker-ul şi mercantilistul Lloyd George". Pacea dela Versailles este o pace *anglo-saxonă*, protestantă, biblică, mesianică, atenuată de mercantilismul englez şi american; ea a sacrificat naţiunile care au singerat în războiu şi a făcut din Europa o excelentă colonie americană. Niciuna din problemele vechiului continent nu a fost deslegată; toate stau în suspensie, dominate de chestiunea germană şi rusă, pretutindeni e confuzie, contradicţie, desordine, războiu de note diplomatice, exasperări, ameninţări, scrişniri de dinţi. Fondul acestei mînii este neliniştea Franţei care stă singură în faţa Germaniei. Liga Naţiunilor, abea născută, a murit, tratatele de alianţă preconizate nu au fost ratificate; America s'a retras în splendida-i izolare, iar Anglia se mulţumeşte a fi stăpîna mărilor, până cînd acest loc îi va fi luat de Statele-Unite. Anglia, neglijînd să dea o soluţie satisfăcătoare chestiunii occidentale, singura în stare să-i asigure baza dominaţiei mondiale, este acum ameninţată din toate părţile: chestia uvrieră, problema Irlandei, revolte în Egipt, India etc... Insă marea primejdie ce domină pe toate celelalte şi care va spulbera pacea anglo-saxonă, se ridică de la răsărit: *Rusia pansovietică*, care, îmbucătăţită, sfîşiată de un războiu civil crunt şi înverşunat, astăzi se arată expansionistă, cuceritoare, panslavistă. Atitudinea şovăitoare a Angliei a creat acest pericol. Astăzi bolşevismul întărit îndreaptă privirile spre Asia: aici răscolind patimile şi interesele numeroaselor populaţii, îşi va înmii forţele şi de aici va reveni asupra Europei ca un petroiu ce va nimici cultura bătrînei Europe. Să nu se uite năvălirile mongole, care-şi au leagănul în stepele Siberiei şi Turchestanului.

In *Continuitatea vieţii sociale* d. **Louis Narquet** se ocupă de grava problemă a producţiei şi circulaţiei produselor, ridicată de agitaţiile şi numeroasele greve uvriere. Sindicatele de lucrători şi Confederaţia generală a muncii părăsind terenul de luptă economic şi-au schimbat scopul şi tind prin desoganizarea intenţionată a muncii la răsturnarea actuală a ordinei sociale, la stabilirea dominaţiei politice a proletarilor. Aceste sindicate, sprijinindu-se pe principiul solidarităţii uvriere, formulează revendicări ce trec peste individ, peste cadrul profesional al corporaţiilor, şi substituindu-se în conflictele dintre patron şi lucrător, le agravează şi supun complect pe aceştia din urmă conducătorilor, adesea străini de corporaţia lor. Prin urcarea necontenită a salariilor la uvrieri şi funcţionari, socialismul revoluţionar urmăreşte un scop îndoit: să desorganizeze producţia, să demonstreze lucrătorului că salarul oricît de ridicat nu-l poate întreţine din cauza rapacităţii capitalistului şi că deci mîntuirea nu poate fi decît socializarea. Dar socialismul nu are un plan de reformă a societăţii; ceeace se petrece în Rusia e de natură a îndepărta pe oricare de soluţia propusă. Civilizaţia şi cultura, dobîndite cu atîta trudă vreme de veacuri, nu pot fi lăsate pradă unor vizionari. Deasupra solidarităţii de clasă a lucrătorilor stă solidaritatea socială a tuturor claselor: Continuitatea vieţii sociale e un principiu de o cu totul altă importanţă; interesele diferitelor clase sociale trebue să se armonizeze conform dreptului şi echităţii. Pentru aceasta statul trebuie să părăsească atitudinea sa fricoasă, şovăitoare: el trebue să interzică sindicalizarea şi dreptul la greve a funcţionarilor, să reglementeze dreptul de grevă al uvrierilor şi să introducă arbitrajul obligator în conflictele dintre patron şi lucrători, cum o face acum guvernul socialist din Germania.

Articolul d-lui **Raoul Labry**, *Cum am fost informaţi asupra Rusiei*, arată complecta necunoaştere în care se afla oficialitatea şi publicul francez asupra situaţiei adevărate din Rusia. Nevăzînd în ea decît Curtea, Consiliul de Miniştri şi Statul Major, fiind aliaţii unui regim şi nu a poporului, nici ambasada, nici misiunea militară, nici ziariştii n'au întrezărit macar viaţa rusă în multiplele sale manifestaţii intelectuale, morale, sentimentale şi n'au presimţit furtuna ce avea să prăbuşească vechea Rusie. După înfrîngerile ruse din 1915 guvernul francez înmulţeşte mijloacele de informaţii şi propagandă, trimete noui misiuni militare, măreşte personalul ambasadei; însă toate sforţările se opresc la suprafaţa societăţii ruse; jurnale, culise ministeriale, impresiile consulilor şi a ofiţerilor de stat major, în rezumat sentimentele elitei unei minorităţi despărţite de poporul năcăjit printr'o prăpastie. De altfel concepţia însăşi a ambasadei pentru care nu exista decît ţarul şi curtea sa, împedeca pătrunderea în diferite medii ruseşti, pentru a nu jigni susceptibilitatea conducătorilor. „Nu faceţi gafe: Nu vorbiţi de Polonia, de naţionalităţi asuprite, de libertate, evitaţi contactul cu masele, cu opoziţia". Astfel schimbările adînci produse în sufletul poporului, descurajarea, oboseala de războiu, mistica revoluţionară ce se forma, rămîneau nebănuite. Autorul articolului, slavist distins şi membru al Institutului francez din Petrograd, care se amesteca în mulţime, observa aceste fenomene neliniştitoare şi le comunica ambasadei, era considerat ca un pesimist întâi, apoi bănuit de idei revoluţionare. De aceia n'au priceput revoluţia din Februarie 1917, n'au înţeles că sovietele, apărute odată cu căderea ţarului, erau adevăratul reprezentant al maselor ieşit la suprafaţa vieţii politice ruse. Cu judecata apusană, credeau că din haosul acela va

răsări o republică parlamentară cu forme occidentale, atunci cind în masele obosite de războiu, de robie, de mizerie, apărea internaţionalismul doctrinar, bolşevismul marxist sub o formă sentimentală şi simplistă. Bolşevismul lui Lenin a fost forma ştiinţifică pe care au îmbrăcat-o instinctele mulţimei, a fost rezultatul, sfirşitul şi nu origina unui procesus. Nefiind înţeles acest fapt, au rămas infructuoase toate încercările de oprire a prăbuşirei, de canalizare a opiniei publice ruse Nici talentul de organizaţie al lui A. Thomas, care a priceput că sovietul, şi nu parlamentarismul lui *Miliukof*, este elementul durabil al revoluţiei, nu a reuşit. Concepţia lui, bună pentru socialismul apusan, era falşă în societatea primitivă răsăriteană, jurnalele nu-s conştiinţa clară a unei fracţiuni de societate, leaderii nu sint reprezentanţii autorizaţi ai unor partide unde nici ideia de patrie nu există în sufletul ţărănimei. Socotind şi combătind bolşevismul ca opera unor bandiţi sau manoperă germană, Francezii au perpetuat greşala şi au pierdut, prin amestecul în luptele civile ale Rusiei, simpatiile tuturor democraţilor ruşi.

La Nouvelle Revue Française, 7-e année, No. 77, 1 Fevr. 1920.

Sub titlul **Si le grain ne meurt**, *André Gide* începe în numărul acesta publicarea unei serii de amintiri; fragmente care vor lua, se pare, treptat, caracterul unei susţinute auto-biografii. Imperceptibile amănunte din viaţa unui copil meditativ şi ateu; colţuri liniştite de copilărie; mici întimplări neînsemnate, văzute frumos şi simplu, redate în senine fraze domolite. Tonalitatea stilului, simplă, aduce aminte dintre romanele lui Gide, de „La porte étroite". Pe-alocurea, reflexii, în care regăseşti pe subtilul analist din „Prétextes": „Fără îndoială, sint capabili de puternice afirmaţii singuri acei pe care îi îndeamnă într'un unic sens elanul ereditäţii lor. Dimpotrivă produsele de încrucişare în care coexistă şi cresc, neutralizîndu-se, cerinţi opuse, printre dînsele cred că se selecţionează arbitrii şi artiştii". *Neoclasicismul* pe care Gide, împreună cu „La nouvelle revue française", l'a preconizat, se realizează desăvirşit în aceste amintiri.

Les soirées de Pétrograde, scurte stanţe descriptive, corecte şi reci, semnate *René Chalupt*, formează, în acest număr, o neglijabilă umplutură pentru rubrica versurilor.

Un articol a lui **Jacques Rivière**, despre „Marcel Proust et la tradition classique". Autorul consideră pe Proust, premiatul pe 1919 al Academiei Goncourt, ca un novator al romanului francez. Prin el tradiţiunea clasică, întreruptă odată cu romantismul secolului trecut, va fi reîmprospătată. Romanul, încetind de a fi, ca în ultimul timp, un poem, va deveni iarăşi severul studiu psihologic, raţional şi precis, pe care l'a ilustrat Stendhal. „Proust, scufundîndu-se în el cercetează, se întreabă, ghiceşte şi, recunoaşte şi, treptat, îşi explică lucrurile şi oamenii; spiritul lui distruge pe nesimţite tot ce e obscur şi opac, înlătură tot ceia ce nu se lasă a fi văzut, tot ceiace ar tinde să facă numai impresie; el *inventează* astfel, făcind doar *inventarul*, prin singură calma perpetuitate a consideraţiei pe care le-o acordă. Pentru a produce el demonstrează".

Aceiaşi atmosferă se desprinde şi din articolul lui Albert Thibaudet cu privire la George Eliot. Personalitatea scriitoarei engleze, al cărei centenar s'a împlinit de curind, apare iniţiatoare şi reprezentativă. Autorul, împrumutînd o terminologie bergsoniană, distinge timpul de durată, făcind „din simţul şi nevoia celei din urmă soliditatea romanului englez". Intr'adevăr romanului francez îi lipseşte continuitatea. „Tablouri succesive, sacadate,

fără continuitate ca la Goncourt, diametral opuse „suitelor engleze". „Durata romanului englez nu desface, nu distruge, ci construeşte". „Un roman al lui Eliot e tocmai o evoluţie creatoare".

Afară de două fastidioase bucăţi de Jean Paulhan şi Bernard Combette (mai interesantă a celui din urmă, prin descripţia vieţii coloniştilor din Congo), revista mai conţine citeva note cu privire la Renoir de André Lhote. Autorul încearcă să statornicească lui Renoir un loc aparte în mişcarea impresionistă. Caută să demonstreze că Renoir n'a fost bun pictor decit atunci cînd s'a îndepărtat prin elanul inconştient al unui excepţional talent de şcoala al cărei şef a fost considerat, totuşi, împreună cu Claude Monet—de care se deosebeşte desăvirşit, afirmă André Lhote.

Rivista d'Italia (Ianuar, Februar 1920).

Vestitul istoric *Guglielmo Ferrero*, îngrozit de zguduirea pricinuită de războiul mondial, pe care-l numeşte un „cataclism cosmic", se ocupă într'un articol intitulat **„O privire spre viitor"**, cu aşezarea pe care trebue să şi-o dea Europa, dacă nu vrea ca prin repetarea unor asemenea nenorociri, întreaga cultură apuseană să dispară. Vechiul echilibru a dispărut prin schimbările aduse de războiu; a face profeţii pentru viitor e, se'nţelege, un lucru presumţios; istoria Europei însă dela marea revoluţie franceză şi până astăzi, ne poate da totuşi oarecare indicaţii. Această istorie ne arată o alternanţă de perioade de pace şi de războae, care dovedesc pedeoparte că pacea este o adîncă necesitate a civilizaţiei occidentale, iar pe de alta, că anumite forţe contrazic această necesitate. Care sunt aceste forţe? S'a răspuns: Curţile şi dinastiile. Acest răspuns a putut fi adevărat pentru perioda ce se încheie cu anul 1815 dar din acest an şi până la 1848, tocmai dinastiile sint acelea care impun pacea şi limitează armamentul pretutindeni, chiar şi în Prusia. Cind după 1848 începe o nouă perioadă de războae şi de înarmare, influenţa mai mare în state o au burghezia liberală, industriaşii, profesioniştii şi intelectualii. Ultima şi cea mai violentă perioadă de înarmare, care începe după 1900 şi care a dus la catastrofa din zilele noastre, cade în anii în care partidele şi doctrinele democratice se aflău în plin progres. Trebue oare a se trage concluzia că burghezia şi partidele democratice poartă răspunderea? Ferrero respinge această concluzie. După el pricina e alta şi anume lupta permanentă dintre două principii opuse, reprezentate prin dinastii şi democraţie: principiul dreptului divin şi principiul voinţei poporului. Lupta dintre aceste două principii a provocat războaele din timpul revoluţiei franceze şi imperiului napoleonian. Această luptă s'a complicat apoi dublîndu-se, prin lupta dintre principiul autoritar şi cel liberal, dintre principiul dinastic şi cel naţional. Sfînta Alianţă reprezenta principiul autoritar şi cel dinastic în luptă cu cel liberal şi naţional; revoluţia dela 1848 a sfărmat această alianţă şi în unele ţări, ca Franţa, Italia şi chiar Germania, principiul dinastic s'a înţeles cu cel liberal şi naţional, dar în Austria, chiar dacă s'au făcut unele concesii principiului liberal, s'a combătut cu înverşunare principiul naţional, pe cind în Rusia s'a căutat a se înăbuşi amindouă. Germania nu s'a hotărît pentru războiu decit pentru a salva în Austro-Ungaria principiul dinastic, ameninţat de cel naţional.

Dezvoltarea tehnicei moderne şi serviciul militar obligatoriu, impus de revoluţia franceză, au creat instrumente de pustiire fără pereche în istorie. Faptul acesta face pentru civilizaţia

apuseană, o chestiune de viață și de moarte, înlăturarea unui războiu viitor asemănător acestui din urmă. Europa se găsește astăzi în fața aceleiași probleme cași Sfînta Alianță la 1815: să trezească în coștiința Europei respectul autorității legitime înlăuntrul statelor și respectul unui drept internațional. Dacă principiile de legitimitate și de drept internațional sînt acum altele decît pe vremea Sfintei Alianțe, mijlocul nu poate fi decît acelaș: o ligă a națiunilor. În locul Sfintei Alianțe, care a fost liga Curților europene, trebue o ligă a popoarelor stăpîne pe soarta lor.

Dacă ne încercăm să stabilim, cel puțin în principiu, sarcinele acestei ligi, găsim că ele se reduc la trei obligații: 1) a nu recunoaște și a nu trata decît cu guverne legitime; 2) a respecta naționalitățile și 3) a restringe la minimum armamentele.

Primul punct implică necesitatea unei definiții a legitimității așa ca să fie primită de cătră toți. Războiul a nimicit unul din principiile de autoritate care stăpîneau Europa: pe acela al dreptului divin și nu mai rămîne decît acela al voinței poporului, exprimate prin instituțiile reprezentative. Grija ligii va trebui să fie ca această voință populară să nu fie falșificată, prin fraudă sau violență, mai ales în statele din nou născute, în care ispita pentru aceasta poate fi mai mare. Împotriva statelor care s'ar face vinovate de falșificarea voinței poporului, ar trebui să urmeze sancțiuni aspre.

Al doilea punct, respectarea principiului naționalităților, adică dreptul tuturor popoarelor de a fi guvernate de oameni din nația lor, este cheia de boltă a viitoarei ordine în Europa. Deoarece amestecul de popoare face peste putință ca toți de aceeaș nație să trăiască într'un singur stat, va fi nevoe de cel mai mare respect pentru toate drepturile naționale ale minorităților. Limitarea armamentului s'ar putea obține prin etatizarea tuturor fabricilor de arme și muniții, prin abolirea serviciului obligator și prin controlul reciproc al armamentului.

Guido Manacorda **„Problema expansiunei spirituale italiene"**. Autorul constată că cu toate că au trecut șase zeci ani dela înfăptuirea unirii și cu toate că există milioane de Italieni împrăștiați în toată lumea, răspîndirea în afară de Italia a operelor produse de civilizația și cultura italiană, e neînsemnată, iar problema acestei răspîndiri nici nu s'a pus până astăzi în Italia. Acuma, după războiu, Italia pare că nu are alt gînd în afară de refacerea internă și extinderea influenței sale economice—lucruri desigur extrem de importante, dar insuficiente pentru asigurarea unei eflorescențe vieții italiene. Nu trebue să se uite, zice autorul, că nici-o dominație politică și economică, care nu a fost sprijinită de valori culturale superioare acelora ale națiunilor dominate, nu a reușit.

Problema expansiunei spirituale se sprijină pe două puncte esențiale: existența reală a unor valori culturale de exportat—condiție *sine qua non*—și formele ori procedeele exportării înseși.

Se afirmă de unii că Italia exportă puțin, fiindcă produce puțin; cind producția sa intelectuală se va mări, exportarea va veni dela —sine, probă Franța.

Ca această obiecție să aibă valoare, observă Manacorda, ar trebui să se dovedească trei lucruri: 1) că Franța nu produce numai mai mult, ci și mai bun; 2) că Italia exportă măcar aceia ce produce și 3) că ceiace o nație exportă e totdeauna partea cea mai bună din producția sa.

Primul punct poate fi lăsat la o parte, căci oricît s'ar discuta, nu e demonstrabil. În ce privește cel de al doilea, oricine a pus piciorul în afară de Italia, știe cît de rar se găsește și cît de greu se capătă cartea sau opera de artă italiană, precum și cît de necunoscuți sînt cei mai mari scriitori moderni italieni.

Cercetarea celui de al treilea punct, dovedește mai de grabă contrariul: de multe ori tocmai operele mai slabe sînt mai cerute în străinătate, decît cele bune. Și din literatura franceză nu operele cele mai puternice sînt acelea care trec mai ușor hotarele.

Concluzia deci e că trebuie de exportat, se 'nțelege, ceiace e mai bun, dar dacă sînt dificultăți, să se exporte ceiace se poate. Orice s'ar exporta, tot ar fi o influență a culturii italiene. Pentru a porni însă această mișcare ar trebui pe lîngă inițiativa privată și acea a statului. Ar trebui ca pe lîngă reprezentantul intereselor economice și atașatul militar, să existe și reprezentantul culturii, care să aibă completa libertate de a organiza cum va crede, pătrunderea culturii italiene în țările străine.

Deutsche Rundschau (Februar 1920) *Hermann von Rosen*, **„Biologia și Comunismul"**. Autorul găsește că e o mare pagubă pentru alcătuirile politice, faptul că cultura biologică și cea umanistică, n'au mers mînă în mînă și că teoreticianii sociali n'au ținut seamă de învățămintele ce se degajează din studiul naturii. Istoria ne arată că întreaga evoluție a oamenilor este supusă legilor eterne și imutabile ale naturii.

Mișcările social-politice pe care autorul vrea să le examineze din punct de vedere al biologiei, sînt des repetatele transformări de state, care azi tind la o revoluție mondială.

Se compară de obiceiu revoluțiile cu izbucnirile vulcanice—dar în această comparație se alătură două cantități de natură diversă: umanitatea cugetătoare și forțe fizice ale naturii anorganice. Dacă e vorba a se lua natura drept povățuitoare, atunci trebue să se apeleze la biologie, căci ea e știința care studiază legile ce cîrmuesc lumea organică. Legea cardinală în această lume organică, este însă evoluția, nu revoluția. Biologia arată că la început n'au existat decît ființe compuse dintr'o singură celulă și că prin diferențiere s'a ajuns la varietatea de astăzi. Aplicîndu-se aceste adevăruri la viața politică, se vede că revoluția trebue socotită ca o anomalie, provocată sau din vina guvernanților, care încearcă să oprească evoluția naturală a unui popor, sau din aceia a guvernaților care tulbură violent și fără îndreptățire mersul evoluției. Astfel trebue judecată catastrofa comunistă din Rusia. Biologia dovedește că natura pornește cu o stare uniformă și tinde spre diferențiere, comunismul deci e contra naturii.

Toți ideologii comunismului, ignorînd legile naturii, invocă așa numitele drepturi ale omului. În natură însă nu există drepturi, ci numai legi. Există însă ceva analog datoriilor și anume instinctul, numit așa de bine de Karl Ernst Bayer, imperativul categoric al naturii. Din acest punct de vedere, animalele care se conduc de instinctele lor, pentru conservarea speciei, stau mai bine decît omul. Minunata armonie dintre instinctele egoiste și cele altruiste, care stăpînește lumea organică, au făcut pe biologii moderni să vorbească de o ordine morală a lumei și să revină la vitalism, părăsind concepția materialistă. Și așa numita luptă pentru existență, e respinsă de biologii noi, căci nu numai instinctele altruiste și sociale la animal, ci și dispoziția minunată a mijloacelor de fecundare la plante, arată clar că natura tinde să înlăture orice luptă pentru existență între indivizi de aceiași specie.

Sozialistische Monatshefte (29 Decembre 1919). Interesant ca simptom al unui nou spirit în cercurile democ...

și socialiste din Germania, este articolul lui Ludwig Quessel, intitulat „**Germani și Gali**". El tinde să dovedească că, de fapt, între Francezi și Germani nu există deosebiri profunde, nici de rasă, nici de cultură și religie. In ce privește rasa, nu numai că ambele popoare aparțin aceleiași ramure vestice a familiei indogermane, dar amestecurile de popoare de mai tîrziu au adus cu sine și am stecul de sînge di tre Celți și Germani. In ce privește cultura și religia, ambele popoare purced dela Roma și dela Ierusalim. Dacă naționaliștii francezi nu prea recunosc bucuroși participarea singelui german la formarea poporului lor, măcar că lucrul e recunoscut chiar de învățații francezi, Quessel găsește că sînt scuzabili, dat fiindcă năvălirile germane în Franța au însemnat o dare îndărăt a culturii galo-latine.

Deosebirea ce într'adevăr există între poporul francez și cel german, zice autorul, este că cel dintâiu s'a pătruns mai adînc de cultura greco-latină, fiind că a fost în spațiu mai aproape de ea și a intrat mai de timpuriu în atingere cu dînsa.

Acest fapt explică și pentruce Francezii au fost totdeauna promotorii marilor idei ce au mișcat omenirea. In Franța a pornit în sec. X-lea reforma clunecisnă, care a dus la acel armistițiu al lui Dumnezeu, ce impiedica orice luptă de Mercuri sara până Luni dimineața; cavalerismul francez ne-a dat în sec. XII-lea, acea rafinerie culturală ce se oglindește în operele trubadurilor; de origină franceză au fost cruciadele; Franța s'a emancipat întâiu de supremația Papei; humanismul — născut în Italia — acolo a dat cele mai bogate roade; tot în Franța s'a format mai întâiu un stat național, care subt Ludovic XIV a condus Europa. Literatura franceză din sec. al XVII-lea a fost un model pentru toate țările, iar ideile sociale și politice ale scriitorilor veacului al XVIII-lea au stăpînit toate spiritele Europei. La începutul sec. al XIX-lea Francezii deschid calea științelor naturii.

Spiritul german a fost totdeauna atras de cel francez; cîtă vreme literatura și știința germană nu produseseră prin ele însile opere de valoare, spiritul german se mișca în forme franceze. Germania lui Frederic II, deși orientată politicește contra Franței, prin influența Angliei, intelectualicește era strîns legată de Franța. Epoca lui Goethe, Schiller, Herder, Kant, deși a adus emanciparea, nu a însemnat deslipirea de Franța.

Atunci cînd cultura germană a început să însemne ceva prin ea însăși, și Franța a primit fără dușmănie ideile și știința germană. Chiar după războiul din 1870, nimeni în Franța nu a ajuns să disprețuiască cultura germană. Numai după cearta dela stăpînirea asupra Marocului, mulțumită politicei greșite a lui Bülow și Bethmann Hollweg, care fără să-și dea seama au făcut jocul Angliei, naționalismul francez jignit a pornit campania de discreditare a culturii și civilizației germane. Acuma însă, conchide autorul, sînt semne că valul de ură împotriva Germaniei începe să scadă și tînăra Franță cere conlucrarea cu Germania.

The Contemporary Review. Martie 192?.

Profesorul Robertson ne dă un studiu interesant asupra scriitorului danez **Henrik Pontoppidau** ale cărui opere au început a fi traduse în limba engleză.

Născut dintr'o veche familie de pastori în 1857, la Fredericia în Iutlanda, după ce a sfîrșit studiile lui liceale, Pontoppidau a învățat cîțiva ani ingineria în institutul politechnic din Copenhaga. Dar în urma unui voiaj în Elveția și a unei aventuri de dragoste a renunțat la cariera sa debutînd în 1879 cu un volum de nuvele din viața țărănească. In 1884 a făcut cunoștința lui Brandes care a avut o mare influență asupra evoluției lui intelectuale și a lui Goldsmith dela care a primit lecții de stil.

Operele sale esențiale pe care Brandes le considera ca fiind cea mai considerabilă contribuție a literaturei Nordului în generația prezentă sînt: Der Forjoettede Land (Țara promisă 1895), Lykepper (1904), De Dödes Rige (Regatul morții 1916).

Prima, cuprinde scene din viața satelor, tipuri de țărani și de pastori. Un pesimism intunecat e atmosfera morală care domină în ele. Influența lui Ibsen e vizibilă. Eroul principal, Emanuel Hausted e un Brand prozaic.

Lykepper e o operă mai personală. Eroul, Per Sidonuiuis e fiu de pastor și studiază pentru a deveni inginer. Mediul descris e Copenhaga cu viața ei intelectuală și artistică, cu portretele celor mai însemnați scriitori contemporani: Brandes, Iacobsen, Drachmann. Sidonuiuis e o natură problematică, delicată și fantastă pe care succesul nu-l mulțumește niciodată. In firea lui apar trăsăturile caracterului național danez, care cu toate aptitudinele lui rare e pururi deziluzionat de realitate.

Ultimul roman al lui Pontoppidau, Regatul morții, scris în timpul războiului e o descriere a vieții politice daneze și eroul aduce aminte de cunoscutul bărbat de stat Sverdrup.

Romanul se distinge prin adîncimea analizei și respiră acelaș pesimism. Ca și romanele scriitorului danez, nuvelele lui impresionează prin dramatismul situațiilor și printr'o obiectivitate care aduce aminte de Flaubert.

Opera întreagă a lui Pontoppidau dovedește puterea de vitalitate a vechiului realizm care poate fi reînoit prin finețea psihologică și atitudinea reflexivă în fața vieții.

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

André Fontainas. *La Vie d'Edgar Poë*. Editura Mercure de France.

Volumul este consacrat vieţii marelui poet american, hărţuit de atacuri, de insulte, singuratic, ocărît şi nemingiiat; îl apără şi arată opera lui fecundă creată în vremea iubirii mari pentru soţia sa.

Alexandre Hepp. *Les Coeurs victorieux*. Fasquelle.

A treia parte a unei trilogii, în care autorul a rezumat zi cu zi stările sufleteşti a ţării sale în faţa încercării, luptei şi biruinţii.

René Doumic. *Saint-Simon. La France de Louis XIV*. Hachette.

Cuprinde o serie de conferinţi ţinute în 1914. Autorul demonstrează că nu trebue dată crezare marelui memorialist, căci Saint-Simon e iprea artist, rău educat şi degenerat fiziceşte.

Henri de Régnier. *Histoires incertaines*. Mercure de France.

O serie de nuvele, în care misterul şi visul predomină, cu subiecte luate din viaţa Veneţiei.

Roberto Bracco. *Tra le Arti e gli Artisti*, Napoli Giannini 1919.

Este primul volum, în care cunoscutul autor dramatic îşi adună variate articole publicate prin ziare şi reviste.

Max Glass. Die entfesselte Menschheit. Leipzig 1919, L. Stoackmann.

Un roman în care autorul a vrut să zugrăvească starea sufletească a burgheziei faţă cu schimbările aduse de războiul mondial.

ETNOGRAFIE

A. Czaplicka. *The Turks of Central Asia in History at the present Day*. Oxford University Bress 1918.

Un rezumat istoric foarte bine făcut al mişcării pan-turanice. D-ra Czaplicka ne dă amănunte asupra grupurilor apusene a conglomeratului turano-mongolic.

A. Czaplicka *Aboriginal Siberia*, a Study in social Antropology, aceiaşi Editură.

Studii interesante asupra obiceiurilor, şamanismului, bolilor nervoase colective a populaţiilor iperboreene; planşe fotografice, hărţi etnografice.

P. M. Sykes. *A History of Persia*. Londra, Macmillan 1918.

Interesant mai ales prin identificarea exactă a itinerariului lui Alexandru cel Mare; capitolele asupra lui Alexandru şi năvălirilor mongole sînt admirabile

ŞTIINŢĂ SOCIALĂ

Georges Deherme. *Les Forces à régler I. L'argent et la Richesse II Le Nombre et l'opinion publique*. 2 Vol. Bernard Grasset.

Studiază aceste felurite forţe, care nu trebue să fie nici dezorganizate nici dezechilibrate. Interesante reflexii asupra funcţiei sociale a bogaţilor şi ameliorării civice a săracilor.

Charles Briand. *Donnons une constitution à la France*. Bossard.

Un rezumat in 50 pagini al unui proect de constituţie. Briand între altele, propune ca iniţiativa legiferării să revie preşedintelui, iar constituţionalitatea legilor să fie apreciată de o curte supremă.

Edgar Milhaud. *La Marche au Socialisme*. Bernard Grasset.

Autorul, un apostol al regiilor municipale, profetizează iminenta realizare a comunismului.

ŞTIINŢĂ

Fr. Soddy. *Le Radium*. F. Alcan.

Păreri interesante asupra evoluţiei materiei şi transmutării corpurilor, pe

care o crede posibilă cu ajutorul electricităţii.

Ch. **Stalhling**. *Sur la Radioactivité de l'uranium*. Comptes rendus de l'Académie des Sciences. Decembrie 1919.

Cuprinde rezultate ce nu se împacă cu teoria radioactivităţii emisă de fizicieni. Oxizii de uranium preparaţi de autor arată o scădere de activitate, cînd culoarea se apropie de verde.

Georges Denigès. *L'analyse qualitative des métalloides*. Maloine.

O serie de lecţiuni savante şi practice, ţinute la Bordeaux în vremea războiului.

MEDICINĂ

Dr. Georges Dumas. *Troubles mentaux et troubles nerveux de guerre*. Alcan 1919.

Un rezumat al experienţei sale personale. Insistă asupra comoţiilor şi emoţiilor ce provoacă confuzie mentală, fac să varieze presiunea lichidului cefalorachidian, modifică glandele secretorii şi epuizează sistemul nervos.

Drs. R. Cruchet et R. Moulinier. *Le Mal des aviateurs*. Baillière 1920.

Studiază surmenajul fizic şi psihic al aviatorului, nevrozele şi asteniile sale şi încheie cu o serie de sfaturi utile.

CRITICĂ

Gerolamo Lazzeri. *Interpreti dell'anima belga*. Bologna, Zanichelli 1919.

Tînărul critic italian studiază scriitorii belgieni de limbă franceză, nu numai pe cei cunoscuţi de toată lumea, ca Maeterlink, Verhaeren, Semonnier, ci şi pe acei mai puţin cunoscuţi.

R. E. Curtius. *Die literarischen Wegbereiter des neuen Frankreich*.

Sînt prelegeri pe care profesorul din Bonn le-a ţinut în anul 1914 şi în care, mai ales prin citate din autorii noui francezi, autorul vrea să arate cît de falsă e părerea răspîndită pe atunci în Germania, că Franţa ar fi în decădere

SOCIOLOGIE

Richard Fester. *Die Internationale 1914 bis 1919*. Halle a. S. Niemeyer.

Autorul dă, ca introducere, şi un scurt istoric al Internaţionalei dela început *(1864)*, apoi se ocupă cu perioada specificată în titlu.

BIOGRAFIE

Ermete Novelli. *Foglieti sparsi narranti la mia vita*. Roma A. Mondadori.

Sînt primele capitole în care celebrul actor îşi povesteşte viaţa.

ECONOMIE POLITICĂ

Giuseppe Prato. *Il lavoro della donna*. Torino S. T. E. N.

Autorul studiază toate problemele în legătură cu munca femeii.

Compilator

BIBLIOGRAFIE

Hortensia Papadat-Bengescu, *Bătrînul, comedie socială în 5 acte, București, 1920, Prețul 8 lei.*
G. Giurgea, *Orientări*, București, 1920. Prețul 2 lei.
Ion Mateiu, *Cultura romînească și minoritățile naționale din Transilvania*. Brașov, 1920. Pr. 1 Leu (2 Cor.)
Vasile Stoica, *The Roumanian Question*, Pittsburgh.
" *The Roumanian Nation and the Roumanian Kingdom*, Pittsburgh.
" *Bessarabia*, New-York.
" *The Roumanian Nation a Sentry of Western Latin Civilization in Eastern Europe*, Pittsburgh.
" *The Dobrogea*, New-York.
Etienne Ciobanu, *La continuité roumaine dans la Bessarabie, anexée en 1812 par la Russie*, Bucarest, 1920.
G. Tutoveanu, *Balade*, București, 1919, Prețul 4 lei.
Memoriul agricultorilor mari cu privire la expropriere, București, 1920.
Liviu Marian, *Coloniștii Nemți din Basarabia*, București, 1920, Prețul 1.50 lei.
A. Cotruș, Rominia (poemă), Brașov, 1920, Prețul 6 lei.
Florian Porescu, *Să fim oameni*, dramă în două acte, București, 1919. Prețul 2.50 lei.
Al. Iacobescu, *Balade*, Craiova 1920, Pr. 10 lei.
Al. Iacobescu. *Poeme*, traduceri din Leopardi, Craiova, 1920, Pr. 2 Lei.
Gheorghe Gh. Tacu, *Maguri*, (poezii), București, 1920, Prețul 4.50.
Const. Brăileanu, *Problema financiară*, București, 1920, Prețul 4.50 lei.
I. Minea, *Ce citise generațiunea unirii din Moldova*, București, 1919.
S-lt. George Nebunelly, Clipe trăite (Nuvele și schițe), Brăila, 1920.
Vasile Savel, *Intr'un sat de contrabandiști*, Arad, 1920, Prețul 2 lei.
" *Intre Rețele*, București, 1920, Prețul 6 lei.
Elena I. Iurașcu, *Istorioare pentru copii*, Piatra-Neamț, 1920, Prețul 3 lei.
A. Dominic, *Revolte și Rastigniri*, poezii, București, 1920, Prețul 8 lei.

Junimea Moldovei de Nord, revistă socială-literară-economică, bilunară abonament 36 lei anual, Botoșani.
Ramuri, revistă bilunară, abonament anual 40 lei, Craiova.
Moldova dela Nistru, revistă ilustrată, săptăminală, abonament 50 lei anual, Chișinău.
Cuvînt Moldovenesc, ziar, apare de două ori pe săptămînă, abonament 20 lei anual, Chișinău.
Educația, revistă pentru școală și familie, lunară, abonament anual 20 lei, București.
Fapta, revistă politică-socială, săptăminală, București.
Limba Romînă, foae pentru limbă, artă și literatură, Timișoara.
Florile Dalbe, revistă literară, bilunară, abonament 18 lei anual, Birlad.
Asociația pentru Emanciparea civilă și politică a femeilor romîne, buletin trimestrial, abonament 6 lei anual, Iași.
Foaia Agricultorilor, revistă bilunară, abonament 6 lei pe trimestru, Iași.
Foaia Diecezană, organ săptăminal, abonament 36 cor. (18 lei) anual, Caransebeș.
Curierul Liceului, publicație școlară, Ploești, 1920, Prețul 1.50 lei.
Zori de zi, revistă literară, științifică și artistică, bilunară, abonament 16 lei anual, Rimnicul-Sarat.
Revista științelor veterinare, lunară, abonament 15 lei anual, Galați.
Datina, revistă lunară, abonament 12 lei anual, T.-Severin.
Lumina Creștinului, revistă catolică lunară, abonament 10 lei anual, Iași.

(Restul—cărți și reviște—în No. viitor).

BANCA NAȚIUNEI

SOCIETATE ANONIMA

Capital și rezerve Lei 39.000.000

Sediul : București, B-dul Carol No. 11 (Piața Rosetti)

Face toate operațiunile de credit și scont. Primește economii spre fructificare în condițiunile cele mai avantajoase.
Secțiune specială pentru operațiuni de Bursă.
Finanțează întreprinderi comerciale și industriale.

Președintele Consiliului de Administrație : **N. D. Ghika**, mare proprietar, deputat, fost ministru.

Administrator-Delegat și Director General : **Ion G. Stoian**, fost deputat și atașat comercial.

Societăți întemeiate sub auspiciile BĂNCEI NAȚIUNEI

S. T. A. R.
Societatea de tracțiune Automobilă din România
Societate anonimă. Capital social lei 5.000.000
Președintele Consiliului de Administrație: **Colonel D. Haralambie**, fost comandant al corpului de automobiliști.
Administrator delegat: **Al. Papacostea**, fost secretar general al Ministerului de Industrie.

S. R. C.
Societatea Romînă de Combustibil
Societate anonimă. Capit. social Lei 2.000.000
Președintele Consiliului de Administrație: **Victor Barangă**, fost secretar general al Ministerului de Domenii.
Administrator-delegat: **Const. R. Mircea**, inginer de mine, profesor în școala de poduri și șosele.

Tipografia Gutenberg
Societate anonimă. Capit. social lei 10.000.000
Președintele Consiliului de Administrație: **Maria Theodorian Carada**, fost senator.
Administratori-delegați: **Andrei Corteanu**, fost secretar general al Ministerului de finanțe și de interne. **Dr. A. Athanasiu-Vergu**, fost senator. **G. Ștefănescu**, avocat, fost deputat.

Casele Populare
Societate anonimă. Capit. social lei 5.000.000
Președintele Consiliului de Administrație: **General Mihail Boteanu**, fost guvernator al cetății București.
Administrator-delegat: **Remus P. Iliescu**, arhitect.

Gospodăriile Țărănești
Societate anonimă
Capital Social Lei 10.000.000
Președintele Consiliului de Administrație: **D. Pompeiu**, profesor universitar.
Administrator-Delegat, **N. Cernătescu**, avocat, fost deputat.

Industria Forestieră din Transilvania
Societate anonimă
Capital Social Lei 12.000.000
Președintele Consiliului de Administrație: **Dr. Theodor Mihaly**, Vice-președinte al Senatului.
Administratori-Delegați: **N. N. Murgășanu**, deputat și fost secretar g-ral al Ministerului de finanțe. **Ion G. Stoian**, director general al Băncii Naționii.

Industria Chimică Romînă
Societate Anonimă
Capital Social Lei 10.000.000
Președintele Consiliului de Administrație: **Dr. Ștefan Minovici**, prof. universitar.
Administratori-delegați: Inginer **Jacques I. Catz**, mare industriaș. **Ion G. Stoian**, Director general al Băncii Naționei.

Crucea
Societate Anonimă
Capital social autorizat Lei 10.000.000
Președintele Consiliului de Administrație: **Arhimandritu' Mitrofor Dionisie Simionescu**, Starețul St. mănăstiri Sinaia.
Administrator-delegat, **Pr. Econom D. Popescu Moșoaia**, membru în consistoriul superior bisericesc, Fost Director al Seminarului central.

CENTRALA

BĂNCILOR din PROVINCIE

Societate Anonimă

BUCUREȘTI. — STR. BURSEI, 2

Telefon 7 | 38
Adresa telegrafică : Centrobank

Consiliul de Administrație

Președinte : **I. Dumitrescu** — Bîrlad

Membrii : *C. Iarca*, Buzeu, *D. Ștefănescu*, Focșani, *I. R. Neguț*, Focșani, *I. Dumitrescu*, Vîlcea.

Administratori delegați : *Gr. Coandă, N. Protopopescu*

Primește bani spre fructificare, plătind :

$4^1/_2$% la vedere
$5^1/_2$% pentru 6 luni
6% pentru un an

Face orice operațiuni de bancă.

Băncile aderente până la 1 Ian. 1920 la Centrala Băncilor din Provincie, sunt :

Banca	Moldova de jos,	Bîrlad	Banca	Sindicat. Agricol	Tecuci
„	Frăția,	Focșani	„	Comerțului din	Bacău
„	Oltului,	Slatina	„	Buzeului,	Buzeu
„	Romanați,	Caracal	„	de Scont din	Craiova
„	Economia,	Focșani	„	Vâlcea,	R.-Vâlcea
„	Populară din	Pitești	„	Milcovului,	Focșani
„	Comerț și Agricult.	Galați	„	Bârladului	Bârlad
„	Vlădila	Caracal	„	Covurlui,	Galați

Banca Moldova de sus, Dorohoi.

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază ; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații technice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit ; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească", strada Lăpușneanu, Iași.**

Institutul de arte grafice și editură „Viața Romînească", precum și revista „Viața Romînească" sînt reprezentate la București de d. D. D. Patrașcanu, Bulevardul Maria, 57.

PROSPECT-ALBUM

Epuizîndu-se complect exemplarele din Prospectul-Album al „Vieții Romînești", care a fost tipărit în 50.000 exemplare, iar cererile fiind foarte numeroase, ne-am hotărît să scoatem într'un număr redus de exemplare, o nouă ediție, pe *hîrtie satinată* și pe *hîrtie velină.*

Doritorii și-l pot procura dela Administrația Societății „Viața Romînească" exemplarul pe *hîrtie satinată cu Lei 1.50*, iar exemplarul pe *hîrtie velină cu Lei 5.*

Banii se trimit prin *mandat postal*, iar exemplarul se expediază adresantului **recomandat.**

1920. ANUL XII. — MAIU. No. 3.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Lăpușneanu 33

1920

VIAȚA ROMÎNEASCĂ apare lunar cu cel puțin 150 pagini.—Abonamentul în țară un an 100 lei; jumătate de an 50 lei. Numărul 10 lei.—Pentru străinătate: un an 140 lei jumătate de an 70 lei. Numărul 14 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAŢA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 pănăla 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 pănăla No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face in orice lună a anului, trimiţind suma *prin mandat poştal.*

Reinoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului este:

IN ŢARĂ:

Pe un an	100 lei
Pe jumătate an	50 „
Un număr	10 „

ÎN STRĂINĂTATE:

Pe un an	140 lei
Pe jumătate an	70 „
Un număr	14 „

Pentru Societăţi comerciale, financiare şi autorităţi, abonamentul pe un an este de lei 200.

Abonaţilor li se acordă între alte avantagii şi reduceri însemnate de preţ asupra operelor literare şi ştiinţifice editate de *Institutul de arte grafice şi editura „Viaţa Romînească"*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 100 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 600.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărţile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică în cazul nostru, lei 90)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 10 lei*, adică *zece lei pe an.*

Administraţia.

BANCA ROMÎNEASCĂ

Societate anonimă pe acțiuni

CAPITAL 100.000.000 LEI

București Str. Smărdan No. 5

Orice operațiune de Bancă în general: Cumpărări și vînzări de efecte publice, avansuri pe depozite de efecte publice și orice transacțiuni financiare; conturi curente și emisiuni de scrisori de Credit pentru orice țară; participațiuni industriale și comerciale.

Sucursale: Brăila, Bazargic, Constanța, Galați, Tulcea, Chișinău, Cernăuți.

„DACIA-ROMANIA"

Societate Generală de Asigurare in București

Intemeiată la 1871

Capital de acțiuni deplin vărsat	**Lei**	**24.000.000.**
Rezerve	**„**	**85.901.880.**
Daune plătite dela inființarea Societății	**„**	**294.493.494.**
„ „ in anul 1918	**„**	**11.820.397.**

„Dacia-România" este Societatea cea mai veche și mai puternică din țară. Trecutul ei, însemnatele sale capitaluri și persoanele care o conduc, dau asiguraților cele mai depline garanții pentru asigurări cît de mari, în ramurile: *Incendiu, Grindină, Transporturi, Viață, Accidente, Furturi prin spargere* și anume: în condițiunile cele mai prielnice pentru asigurați.

Increderea deosebită, de care, cu drept cuvînt, se poate bucura Societatea **„Dacia-România"** și pe viitor, este învederată atît prin capitalul de lei 3.507.383.547 — ce i-a fost încredințat la asigurare în 1919, cît și prin despăgubirile de peste 294 milioane ce ea a plătit până acum.

Asigurarea este reală numai dacă se întemeiază pe garanții morale și materiale depline și bine dovedite.

Dealtfel, zicătoarea populară: „asigurat la Dacia", datorită bunului simț al publicului, arată, fericindu-l pe omul prevăzător, care a știut să se adăpostească de orice pagubă ce i-ar putea pricinui ceasul rău.

Lămuriri se dau îndată, la cerere, în București, la Sediul societății, **Str. Wilson, No. 3,** sau la agenția ei principală din **Str. Stavropoleos, No. 10,** iar în județe la agențiile ei din toate orașele Romîniei Mari.

BANCA
Marmorosch, Blank & Co.

BUCUREȘTI — PARIS — CONSTANTINOPOL

Adresa telegrafică: BLANKBANCA

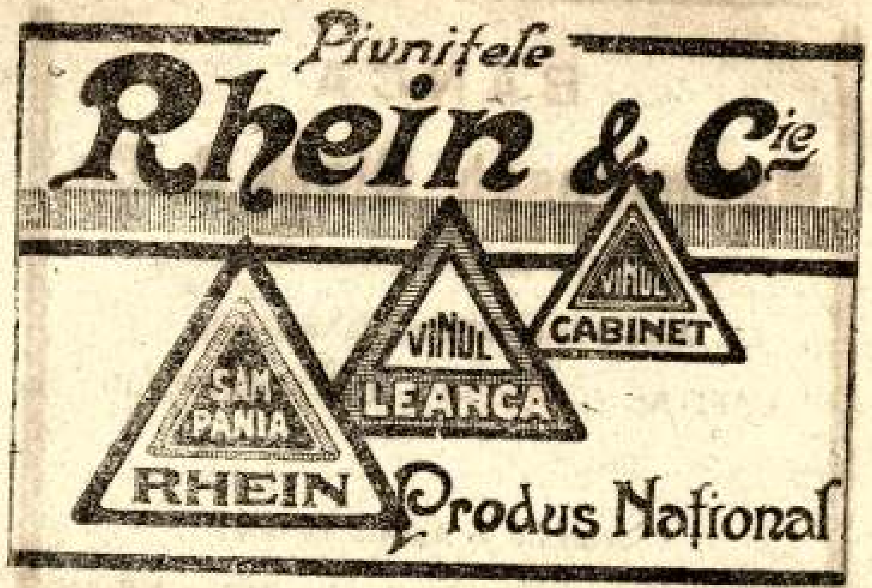
CAPITAL ȘI REZERVA: **Lei 148.000.000**

Sucursale și Agenții în țară:

BUCUREȘTI: Piața Sf. Anton; Calea Victoriei 42, colț Bulev. Academiei și Calea Griviței, 78.

BRĂILA, CONSTANȚA, GALAȚI, CERNĂUȚI

Face avansuri pe efecte publice. Primește efecte în depozit. Subscrieri pentru orice emisiune. Avansuri în cont curent. Depozite spre fructificare. Cumpără și vinde efecte publice, monede și bilete de bancă streine. Achită și scontează cupoane și titluri eșite la sorți. Emite cecuri și scrisori de credit asupra străinătății. Totfelul de operațiuni de bancă. Inchirieri de casete de fier.

Piunițele
Rhein & Cie
Vinul Cabinet
Vinul Leanca
Șampania Rhein
Produs Național

Bulboana lui Vălinaș

I.

Aveau niște nume și niște porecle, care de care mai straşnice. Lui popa Costache cel cu barba fuioraș de cinepă îi ziceau Uliță Ferbinte, pentrucă de dimineață până 'n sară își plimba răpede trupul înalt, subțire și puțin adus, prin toate cotloanele și hudițele. Notarului dela părinți îi rămăsese numele Scovarză, ceiace în partea locului însamnă un fel de plăcintă; oamenii însă-i mai ziceau și Cap-întortură, după numele paserei aceleia care țirîie primăvara în vîrfuri de copaci și-și întoarce căpușoru 'ntr'una ca'n șurub. Primarele Dăscălescu, om mărunt, cu ochii mici și negri, era Țîncu Pămîntului. Însfîrșit, *Talianu*, domnul inginer Giovanni Sciagamozzi, era pentru muntenii din valea Bistriței pur și simplu domnu *Juvani*, ori domnu *Șaga-Miței*. Era scund, pîntecos, bărbos și c'o lulea scurtă totdeauna în colțul gurii, în stînga.

Domnu' Juvani, popa Uliță Ferbinte, Cap-înortură și Țîncu-Pămîntului erau în vara aceia tare buni prieteni și în fiecare după-amiază se întîlneau la cantina din Cot, ca să pue țara la cale. Era acolo un loc singuratic, între brazi bătrîni, de unde puteau vedea limpezimea cerului în fund, de vale, în apa Bistriței. Cînd asfințea soarele în piciele Ceahlăului, domnu' inginer eșea de sub cetină, cu paharu 'n mînă, și saluta cu strigăte de entuziasm muntele, — ca pe-un rege uriaș și fantastic, cu plete și barbă de negură, cu mantie de aur și purpură. Cu stînga îi întindea paharul într'un gest teatral, cu dreapta își smulgea din cap pălăria lată 'n boruri și zvîrlea cîteva note de bariton răgușit, într'o limbă pocită, de se stricau de rîs ceilalți trei tovarăși.

Popa, liniștindu-se și suflîndu-și nasul în batista roșie, declara: „Tare-i comic *Talianu!*"

Dăscălescu și Scovarză ciocneau paharele răpede cu inginerul și deveneau solemni, ca să poată sorbi în tihnă vinul.

Nepăsător și față de munte, și față de strigăte și de risete, era numai cantinierul, domnu' Leibuca Leizer. Era *dreptar*, adică cetățean, de oarece trecuse ca soldat Dunărea la 1877. Avea și el poreclă: Lăcrămuță, — pentrucă deseori, cînd sta la tejghea, în

ceasurile singuratice, cufundat în barba-i neagră, cu gînduri și planuri la cei șase copii ai lui, i se ivea în vîrful nasului ascuțit o picătură strălucitoare.

Leibuca Leizer era un om serios și cărturar. Era serios pentrucă nu-și pierdea vremea ca Șaga-Miței, ca să se uite la Ceahlău și la Bistrița, și să le ție încă și discursuri. In ceiace privea învățătura și mai ales cărțile lui cu slove ca painjenii, — apoi nici domnu' inginer n'avea ce-i face. Dezbăteau uneori amîndoi fraze și cuvinte biblice, răsucindu-și mîinile și degetele 'n toate felurile, intrau în argumente ca într'o mlaștină, pănăce se scula părintele Uliță-Ferbinte și întindea mînile spre ei ca să-i blăstăme ca pe niște antihriști:

„Da' lasă pe păgin, domnu' Juvani, că se 'ncălzește vinu."

Cum Italianul avea mare slăbăciune pentru vin, se întorcea rîzînd spre prietini, apuca paharul și-și scotea luleaua; și toată cărturăria rămînea încurcată. Iar Jidovul se răzima în tăcere de ușorul căsuței de bîrne și 'n ochiu-i adînc și liniștit se zugrăvea îndoitul tablou al celor patru prietini firitisindu-se, ciocnind și dînd *paliciurile* peste cap.

Domnu' Leibuca avea un ușor dispreț față de colțul de lume în care intrase ca să cîștige o bucățică de pîne pentru el și pentru odraslele lui. Lucrătorii dela ferăstraie, italienii care lucrau șoseaua cea mare și podurile de piatră, toți veneau acolo, în umbrare, și-și deșertau la tejgheua lui cîștigul c'o nepăsare sălbatică, bînd, mîncînd și făcînd gălăgie... Toți se bucurau de viață cheltuind-o și sfărmînd-o, între cîntece și rîsete, pahare de vin și doruri de dragoste. Pentru ei soarele, lumea, apa Bistriței, vitele albe care pășteau pe culmi sunînd din tălăngi de aramă, umbra codrului, arcurile mișcătoare ale izvoarelor și toate celelalte zădărnicii ale lumii aveau un înțăles pe care el nu-l pricepea... Zădărnicia zădărniciilor, — gîndea el. Toți se sbat fugind spre moarte. Și nu lasă nimic în urma lor. Ei rîd și cîntă, — și nu cunosc acea aspră datorie de a statornici puterea unei familii, ca Abraham patriarhul, de a o întări în viitor, prin răbdările, suferințile și lipsurile prezentului... Ei rîd la soare, la codri și la ape. El stă în umbra magherniței lui, în muntele singuratic și indiferent; și de multe ori, în nopțile oarbe, tresare cu groază și cutremur și i se bate inima, pentrucă banii care picură neîntrerupt în tejghea știe el că pot deștepta patimi sîngeroase... Leibuca știe primejdia; știe că n'o poate înlătura nici prin puterea brațului, nici prin curaj; cu toate acestea stărueşte acolo, cu desgust și cu frică, pentrucă trebue și pentrucă are de crescut șase copii: „patru băeți și două fete, să trăiască"...

Domnu' notar Scovarză avea un mare năcaz, „o daravelă", la care se întorcea cu stăruință, „ca vulpea la găițe," cum spunea rîzînd răutăcios popa Uliță-Ferbinte. In după-amiaza aceia de August iar începuse, și iar i se tulburaseră ochii verzi. Erau la masa de brad, supt cetină, — numai ei patru. Buhaiul nu sunase încă, în munte, conteuirea lucrului și Leibuca în picioare, în prag, dormita cu capul răzimat de ușor, nepăsător, după obiceiu, și la strălucita lumină de secetă care umplea valea, și la munții care se zimțuiau curat pe-un cer verzui și limpede. Domnu' notar privea c'un fel de ură spre satul risipit pe costișe și colnice: căsuțe albe, șindilite și împrejmuite cu răzlogi, cărări cenușii care coborau la apa Bistriței, buchete de molizi tineri, o turmă de mioare, și'n fund, pe-o măgură, bisericuța de lemn... Și vorbea, puțintel răgușit:

„La urma urmei, ce sînt eu, ca să-și facă rîs de mine nepoata babei Paraschiva? Am întîlnit-o și ast'dimineață, cînd mă duceam la primărie. Ascultă, Mădălină, zic; tu știi cine sînt eu și ce pot. Eu, dacă mă supăr, am mînă grea!"

Primarele îl lovi ușor cu cotul pe notar și-i arătă din ochi pe Ovreiu. Scovarză își răsfrînse cu nepăsare buzele:

„El n'aude. Și chiar dac'aude, trebuie să tacă. Eu am mînă grea, zic. Știi că mă țin după tine de-un an. Și tu parc'ai fi împărăteasă așa îți încrețești buzele și te uiți în altă parte...

— Și ea ce-a răspuns? întrebă cași altădată, din obiceiu, inginerul, punînd cotul pe masă și sprijinindu-și barba în palmă.

— Asta-i tot „daravela" veche... se amestecă părintele. Iar ai întrebat-o, iar nu ți-a răspuns, și iar te jăluiești...

— Ba acuma, socot eu, a înțăles că-i pe viață și pe moarte!" hotărî, încruntat, Scovarză.

Tovarășii lui ridicară ochii și-l ațintiră cu îndoială.

„Hm! da' mult am să răbd, ș'am să mă frig ca pe cărbuni? Eu, zic, am făcut o școală, sînt un cărturar, am învățat gimnaziul, am eșit întăiu în toate clasele, care asemenea nici nu se mai află aici la noi, în Ponoară... Eu nici nu mai muncesc din greu, nici nu mai duc plute la Piatra, luptînd cu apa, cu furtunile și cu stîncile ca la o muncă silnică, cum fac alții. Eu cu știința și cu condeiul meu te pot ține'n mătasă și'n mărgăritar ca pe-o crăiasă... Cînd am fost an la Iași, am adus de-acolo un album legat cu catifea albastră ș'am scris în el cîntece și ți l-am dat de ziua ta. Tu ai cetit ș'ai înțăles, dar te-ai făcut că nu'nțălegi. Eu răspuns prin mătușă-ta Paraschiva ți-am trimes și ea te-a învățat să fii cuminte, c'are să fie bine. Eu în cale-ți es. Eu la biserică mă înfimțez în fiecare Duminică și-s tot cu ochii la tine... Aicea știți ce mi-a răspuns?

— Ce ți-a răspuns? mormăi Italianul, pe lîngă țava lulelei...

— Că de aceia-mi zice lumea Cap-întortură! Poftim! Dragă Mădălină, zic eu, tu faci rău că șăguești. Eu de urmările tale am cunoștință. Eu știu cu cine te-ai întîlnit tu lîngă Bulboana-lui-Vălinaș și'n ochii cui te-ai oglindit. Eu toate le știu, că am pe cine pune să se ție de tine ca umbra. Apoi tu vrei să-ți prăpădești viața c'un ticălos ca Ilie Bădișor? Apoi acela, fată, n'a cunoscut decît muntele și apa Bistriței pân'mai la vale. Acela, bre, nici măcar *Eșul* nu l-a văzut. Acela-i ca o sălbătăciune, desculț, cu toporu' sub braț, cu fruntea arsă. El știe să poarte pe Bistriță catarguri și să beie rachiu. Cînd îl bat nahlapii și furtunile, fuge la mal și s'ascunde'n covru de piatră... Asta-i el, un plutaș. Ș'are să

moară ca tatu-său, ori în niște ținuți de stîncă, ori într'un vîrtej, s'au să-l lepede apele pe gunoaie și mîl, într'un cot, la un *agestru*... Ce minte ai tu? Ce-ai găsit la el? Frumos nu-i, deștept nu-i. Un calic! Asta ți-a spus-o și mătușă-ta... Ei, aici știți ce mi-a răspuns? urmă notarul uitîndu-se urît la tovarășii lui.

— Ei? îl îndemnă inginerul, mutîndu-și luleaua dintr'un colț al gurii în cellalt.

— M'a întrebat dacă i-s tată, ori i-s frate.

— Se'nțelege! zvîcni părintele Costache, și găsi prilej să umple paharele.

— Ei bine, domnilor, atuncea m'am supărat. Apoi dacă-i vorba așa, zic, află dumneata că eu pot să-l trimăt la oaste. Eu de-un an te-am ales, ca să trăim noi amîndoi, și să ne fie bine. De-un an eu tînjesc de dragoste. Și ți-am spus, și ți-am scris cîntece. Și tu pe mine nu știi a mă prețui? Să se ducă! să-i sfărâmute fălcile la armată. Acolo au să-i rămîie ciolanele...

— Ai turnat *oleu* peste foc! observă filozofic inginerul.

— Aș! nu! Ea întăiu s'a spăriat.

— Nu se poate să-l iee la oaste, grăi primarele. E fecior singur la mamă văduvă.

— Da, asta zicea și ea pe urmă. Dar eu i-am hotărît că-l trimăt. Eu, dragă, zic, pot face și desface. Ea iar s'a spăriat. Dar pe urmă a prins a rîde, a strîmbat ia așa din buze, a întors capul și s'a dus... Ei, acu spuneți-mi și dumneavoastră dacă poate să rămîie așa. Eu mă sbat fără hodină. Cînd o văd, carnea pe mine-i ace. Eu am să intru într'un bocluc!"

În prag, Leibuca Leizer dezvăli o clipă ca'ntr'un fulger căutătura-i neagră, apoi păru iar copleșit de căldura și liniștea zilei.

„Leizer! adă aici vin! strigă notarul. Tot de cel de Nicorești. Acela-mi place mie. Da' ce folos: că nu mă răcorește! Și de ce, mă rog, să nu se poată? urmă el întorcîndu-se spre primar. Adicătelea de ce sîntem noi mai mari aicea, în comună? Dacă nu ne-om putea face gustul cînd vrem, atuncea de ce dracu mai trăim pe lume?

— Trăim ca să bem un pahar de vin bun! răspunse părintele Uliță-Ferbinte. Ce să-ți fac, dacă nu putem învia morții. Tatăl lui Ilie de mult a putrezit în cotloanele Bistriței..."

Sciagamozzi îl privea serios, pîcîind din lulea.

„Notarule, nu se poate... zise el încet.

— Hm! făcu Scovarză, apucîndu-și cu buza de jos fire de mustață și rozîndu-le în dinți. Dumneata, domnule Giovanni, nu te-amesteca. Lasă-ne pe noi să facem cum știm. Văd eu că-i greu — și de-aceia mi-i inima cătrănită... Nu știu unde-oiu ajunge; da' eu pe Ilie Bădișor trebue să-l dărîm. Aista-i un gînd care și-a făcut cuib în cap la mine ca o pasăre... Clocește ș'are să scoată pui, rînji el, și apucă garafa de vin din mîna lui Leibuca. Ține paharul, domnule Talian. Iar te-ai rezămat de ușor, domnu' Leizer? Ce poate ști un jidov? El cu balabusta și cu țîncii lui! El un pahar

de vin nu cinstește, el altă bucurie la așternut nu rîvnește. De ce zîmbești, domnu' Leizer?

— Nu zîmbesc.

— Hm! cine știe la ce te vei fi gîndind tu. Noi sîntem niște proști, nu-i așa?

— Eu nu spun asta.

— Nu spui, dar gîndești. Parcă tu știi ce-i pe lume? Bre, omu' dacă nu se bucură de viață e un prost; degeaba l-a făcut mă-sa. Bre, eu mă lupt pentru o plăcere azi, pentrucă mîni poate nu mai sînt. Omul ca iarba, — nu-i așa, domnu' Giovanni? Dumneata ai învățat filozofia. Iaca, dacă mai bem un pahar, noi se chiamă cîștigăm ceva.

— Drept vorbind, cîștigă negustorul, observă părintele Uliță-Ferbinte.

— Ba nu, cîștigăm noi. Iaca, eu închin paharul în sanatatea dumnevoastră și mă bucur că ne-am adunat iar aici. Nu se bucură negustorul, mă bucur eu. Și-i mai cer să ne mai aducă o ocă. Domnu' Leizer, trezește-te din somn și mai ostenește-te pentru o leacă de vin. Eu vreau să beau cu dumneavoastă pentru cine știu eu. Eu zic așa, domnilor, c'are să fie bine. Are să vie ziua s'o văd atîrnată de grumazul meu. Altfel, trebue să mă dau cu capu'n jos în Bistrița.

— Are să se domolească, îl încredință și primarele.

— Eu știu? are pe dracu'ntr'însa..." sfîrși întunecat Scovarză și rămase cu ochii ațintiți înainte-i, spre un punct nevăzut.

Ovreiul sosi iar, liniștit, cu vinul; tovarășii cinstiră; — notarul rămase cufundat ca într'o negură.

Tîrziu, dupăce izbucni în munte buhaiul dela ferăstrău și prinseră a furnica pe poteci lucrătorii, cei patru tovarăși se ridicară și eșiră în lumină. Erau cam tulburi. Notarul avea un pas nesigur de care se bucura părintele Uliță-Ferbinte, făcînd cu ochiul și rîzînd într'un dinte cinesc spre inginer și spre primar. O apucară ca printr'o fulguire de aur spre Ponoare. Plutea în văile și cotloanele munților o liniște măreață. În dreptul soarelui, departe, pe Ceahlău, sta un nour vioriu tivit c'un fulger încremenit. Și 'n pacea asfințitului, dela șoseaua cea mare a lui Sciagamozzi, porniră la deal „Talienii" cîntînd.

II.

Un om suia costișa, spre cantină. Era un plutaș nalt, desculț și suflecat până la genunchi. De brațul stîng îndoit, îi atîrna toporul, cu coada în jos. Îi privi cu niște ochi alburii, care păreau grozavi pe obrazul bronzat și stricat de vărsat. Își ridică pălăria din cap cu dreapta și dădu „buna-vremea". Părul roș îi apăru în lumina apusului ca răscolit de vînt. Îl acoperi îndată, cașicum ar fi vrut să-l apere de-o primejdie.

Notarul se opri. Îl întrebă, privindu-l cu luare-aminte:

„De unde vii tu, Petre?

— Dela baltă, domnule Mateieș. Păn'acu am lucrat la plute.

— Și te duci la cantină?

— Mă duc la cantină."

Scovarză se întoarse spre tovarășii lui:

„Apoi eu mai rămîn. Am ceva de vorbit cu Petrea Țarcă. Cred că mîini ne întîlnim, dupăcum se cuvine.

— Asta *musai!* zise inginerul și ceilalți prinseră a rîde. Deviza noastră este constanța!"

Țarcă îl privi holbat și cu gura cascată. Apoi se gîndi că părintele, primarul și mai ales notarul vor fi învațat talienește, și zîmbi.

Cînd rămase singur cu plutașul, Scovarză cercă să-și aducă aminte de ce l-a oprit. Ceva nehotărît, ca'ntr'o fulgerare, îl îndemnase. Omul era cunoscut în tot muntele pentru multele-i răutăți și ticăloșii. Îi plăcea să petreacă la crîșmă cu tovarăși mulți și cu sunet; era iute la harță și crunt. De multeori jandarmii îi scoteau dintre capete sparte și coaste rupte și-l duceau legat „la răcoare". Ceva tulbure în trecutul lui era și cu milităria. Și notarul știa. Tulburi rămăseseră și unele cercetări cu privire la o încercare de prădăciune a casierului dela ferăstrăul din munte. Și notarul avea întru aceasta amestec: acoperise pe Petrea ca pe un om al său, care-i aducea mari foloase la alegerile cele mari de deputat. Atuncea clanța și pumnul de uriaș al lui Țarcă făceau minuni în crîșmele dela Piatra.

„Iaca ce-i, Țarcă, zise deodată notarul. Voiam să te întreb dacă nu te-ai întîlnit astăzi cu Bădișor.

— Cu Ilie? L-am văzut lucrînd la catarguri. Da' eu cu dînsul îs ca Neamțu' cu Turcu'. Trecem unul pe lîngă altul. Eu nu spun nimic, nu spune nici el...

— De ce?

— Apoi el îi altfel de om. Pahar de vin noi la un loc n'am cinstit. El cu muerile. Cît nu-i înfierase mustața, ce cîștiga se ducea și vărsa în poala mîni-sa. Acu umblă zanatic adulmecînd catrința Mădălinei... Fiecare cu-a lui.

— Vrasăzică știi și tu că umblă'n calea fetei.

— Da' cine nu știe? Eu am pornit-o într'acoace. El a luat-o în sus, pe malul Bistriței..."

Scovarză îl privi deodată cu ochi mari, cu albușul scrijelat de sînge:

„S'a dus să se'ntîlnească cu dînsa!

— S'a dus, domnule Mateieș. Da' ce te uiți așa la mine?— Și plutașul rînji. După cît văd eu, domnule Mateieș, asta-i boală ră. Am tot auzit eu printre oameni cîteceva. Da' *chiteam* că s'a trecut. Acu bag de samă că flăcăul Irinei lui Bădișor îți stă spin în ochi."

Notarul îl privea stăruitor, fără să clipească.

„Așa?" urmă Petrea c'un fel de veselie și c'o intonație prelungă și mirată. Și, scoțîndu-și bešica de tutun, o desfăcu și-și răsuci o țigară groasă. Și-o puse în colțul gurii și, pe cînd scăpa-

ra, cu ochii țintă la iască, clătina din cap, cașicum ar fi răspuns la niște întrebări pe care și le punea singur. Slobozi pe nas două șuvițe de fum și se apropie încă un pas, cu prietinie, de notar.

„Apoi, domnule Mateieș...

De friguri zaci și te scoli
Da' de asta zaci și mori...

Eu am să fiu doftorul dumnitale. Că noi, se chiamă, trăim bine și sîntem prietini. Vorba ceia: mînă pe mînă spală ș'amîndouă obrazul. Cine știe, domnule Mateieș, ce se poate întîmpla! Se poate să-l mănînce și pe Ilie peștii într'o bulboană, ca pe tatu-său..." Și deodată rînji iar, scuturîndu-și capul, minunat parcă de ideia lui.

„Acu a apucat-o în spre Bulboana-lui-Vălinaș? întrebă Scovarză.

— Da. Este acolo un loc tainic ș'o *frumușață* ca'n raiu. Apoi om mai vedea noi ce este de făcut, ș'om mai grăi, nu-i așa, domnule notar? Poate am vr-o *daravelă*, cum zice părintele, vre-un nacaz... Eu la dumneata vin, domnule Mateieș. Dumneata ești om învațat. Știi să scrii acolo în condici. Doamne ferește de-o nevoe, pui aripa și mă acoperi. Ce zici, domnule Mateieș?

— Om mai vorbi noi... răspunse încet notarul.

— Da. Apoi, cu bine!"

Și Țarcă porni trăgînd adînc din țigara-i groasă. Silueta lui, în mers domol și săltat, creștea parcă la deal pe lumina trandafirie a asfințitului. De sus, dela cantină, venea o larmă nedeslușită în care se deosebea un țiriit de strune. În vale, cotul Bistriței oglindea un cer nalt, de coloarea toporașului. Două tălăngi nevăzute cu sonuri felurite cîntau înspre coasta satului. Și, pe poteca singuratică, notarul se lăsă mai mult în voia pașilor, gînditor.

Intr'adevăr, Petrea Țarcă îi lămurise gîndul cel nedeslușit. Acuma vedea de ce-l oprise. Intre ei dintr'odată născuse parcă o dihanie străină care se strecurase în el și-i încleștase inima. Tulburat și de vorbele în doi peri ale plutașului, și de vinul lui Leibuca Leizer, domnu' Scovarză mergea hotărît înspre Bulboana-lui-Vălinaș. Îl scurmau din nou nedumerirea și vechea mînie. „Cum poate să-i steie în cale un desculț ș'un sălbatic; ce drac povățuiește anapoda pe mueri?..." El socotea întăiu că-i șagă. Și chiar se bucura puțintel că fata nu-i cade în brațe ușor ca altele. El cunoștea bine drumul inimilor, cu vorbe meșteșugite și c'un șirag de mărgele. Vorbe avea cît de multe, șiragul de mărgele îl purta în buzunarul dela piept, într'un pachețel legat cu cordicuță albastră; dar Mădălina întorcea capul. Subțire și mlădioasă în catrința-i neagră, trecea răpede pe dinaintea lui și abia se uita la el, în fugă, „așa, ca la un cățel." Asta nu putea el s'o sufere! Întăiu s'a înflăcărat de mînie. Pe urmă a prins a se zbate ca'n niște lațuri. Neputincios, se simți luat de patimă ca de-un puhoiu. Ș'acuma,

sie cînd aflase spre ce labe pîrlite de soare se apleacă fruntea aceia albă, ca de domniță, parcă avea în el o neagră otravă.

Cînd coti la drum, între cele dintăi case ale satului, domnu' Mateieș păru că se deșteaptă. Lăsase drumul Bulboanei. Unde se ducea? Mugeau vite în bătături, se aprindeau focuri în ogrăzi, sub ceaune. Mirosea a lapte fiert. Glasuri prelungi se chemau de pe-un colnic pe altul. Intîlni un om, care-i dădu, cu glas domol, „buna-sara"; pe urmă o femee trecu pe lîngă el c'un pas răpede și lin, cu furca 'n brîu... Indată după ea, venea o umbră subțirică. Era nedeslușită încă prin cernerea amurgului, dar notarul o cunoscu și inima începu a-i bate cu grabă în piept. Era Mădălina.

„Buna sara!" zise Scovarză și se opri.

Fata șopti trecînd înainte, grăbit: „Buna-sara!"

Domnu Mateieș se întoarse și se luă după ea. Ii vorbea puțintel batjocoritor:

„Unde te duci, Mădălină? Pot să știu și eu? Ești bună, domnișoară, să stai o clipă?

— Da. Ce vrai?" răspunse c'o voce subțire și cîntată, fata. Se opri și-i făcu față. Avea ochii mari și părul împletit în cunună. Cu camașă albă și catrință strînsă, al cărei sul se îngusta spre gleznele goale, sta neclintită, așteptînd. Aproape de ea, Scovarză simți mireazmă de busuioc.

„Mădălină! zise notarul deodată, cu ochii fierbinți. De ce nu vrai tu să mă'nțelegi pe mine...

— Asta vrai să-mi spui? Și fata începu a rîde, fără dușmănie. Domnu' Mateieș, lasă vorba asta pe altdată.

— De ce?

— De ce, nu-ți spun acuma. Du-te la mătușa Paraschiva: are să-ți spue ea..."

Scovarză, tresărind de un fior de bucurie, vru să-i cuprindă mîna. Ea porni, se depărtă ușoară, trecu în umbra unui gard de răzlogi. Domnu' Mateieș, tulburat, stătu o clipă la îndoială. Incă nu înțelegea. Dupăce porni spre casa babei Paraschiva, simți, ca o adiere, bănuiala că fata a vrut să scape de el. Totuși clipa de bucurie îi lăsase o nădejde, de care demult era însetat. Și trecu în lungul gardurilor, prin înserarea limpede, spre căsuța cu doi brazi, unde sălășluia mătușa fetei.

III.

Mădălina știa că trebuie să răsară luna. Altfel i-ar fi fost frică prin întuneric și pe cărarea de sub brazi, la malul apei. Dosită la cotitură, în umbră, așteptă cîteva clipe, să se încredințeze că domnu' Mateieș n'o urmărește. Zîmbea viclean în întuneric și ochii negri îi luceau ca jocuri de undă. Pe urmă porni răpede, se lăsă pe ponor drept la malul Bistriței ș'o apucă printre niște cirițel. Cînd ajunse sub streșina de cetini, parc'ar fi închis ochii: nu mai zărea nimic. Incepu a i se zbate inima. Cînd eși de partea cealaltă, ca dintr'o peșteră de umbră, parc'ar fi intrat pe-un alt tărîm. Luna mare, roșie se arăta pe codri, într'un fum vioriu; și pe Bistrița se întinsese o punte mișcătoare de solzi de aur, care luneca la deal, pe sfor, între dînsa și lună. Un șipot tresări deodată dintr'un corn de stîncă, — parc'ar fi stat ascuns și sărise s'o sparie. Fata-l lăsă rîzînd în urmă; pașii ei lepăiau mărunțel pe cărarea albă. Un lăstun de apă țivli ascuțit de două ori și trecu dincolo, zburînd la fața apei: aici Bistrița se lărgea într'un cotlon larg și odihnea domoală, sub revărsări de sălcii. Mădălina se opri. Apoi țipă scurt și îndată începu a rîde. Două brațe o cuprinseseră pe la spate, de umeri, și simți sub urechea stîngă mustața măruntă și moale a lui Ilie Bădișor.

„Dumneata erai bădiță? Tare m'am spăriat!"

Flăcăul i se arătă în lumină, mai nalt decît ea, cu pălăria rotundă pe ceafă, cu sumăeșul scurt între umeri, cu baltagul subsuoară. O cuprinse ca pe-un puiu c'un braț și-i luceau ochii în găvanurile lor adînci cînd o săltă spre el, ca s'o sărute. Ea-și feri și-și zvîrli capul pe spate. Apoi se alină și se ghemui lîngă umărul lui, simțind iar, înfiorată, mustăcioara aceia măruntă și moale...

In fața lor, sub lună, era vechea și tainica Bulboană a lui Vălinaș. Era bulboana unui flăcău necunoscut, de demult. De ei nu-și mai aducea nimeni aminte, dar avea cîntec în tot muntele. Il cîntase de multe ori și Mădălina cu fetele în șezători. Și pe urmă tocmai la acel mal de apă i se arătase și ei un flăcău ca'n cîntecul bătrînesc. Ș'acuma sta sub brațul lui și se gîndea la dragostele și nenorocirile de demult.

„Am cam întîrziat, bădiță, grăi fata încet.

— Da' ce s'a întîmplat? întrebă îngrijat flăcăul, simțind ceva în vocea ei.

— Nu s'a întîmplat nimica. M'am întîlnit cu notarul. Da' am scapat de el. L-am trimes să steie de vorbă cu mătușa". Incepu a rîde înveselită. Pe urmă glasul i se coborî:

„Mi-a ațînut calea și eri"...

Flăcăul rămase tăcut. Ea-l cuprinse de umeri și-și îndesă fruntea în pieptul lui.

„Tare-s năcăjită, bădiță Ilieș. Zice că să te scrie la oaste.

— Cine? notarul?

— Da. Da' eu i-am spus că nu se poate. Așa-i că nu se poate?

— Nu se poate, răspunse cu îndoială Bădișor. Mămuca-i văduvă.

— Așa-i. El numai la răutăți se gîndește. Cînd îl văd, îmi vine să stupesc și să fug, ca de dracu'. A amețit-o și pe mătușa Paraschiva. Și ea îmi bate capu': c'așa, și pe dincolo. C'are să mă eie cu cununie, ș'are să mă ție ca pe-o fată de boer... Are să-mi facă rochie ca la tîrg și ciubotele de *glanț*... Da' eu nu mă uit în gura ei, urmă Mădălina alintîndu-se și scînteind ochii la lacrimi spre flăcău; mie mi-i drag bădița Ilieș"...

Flăcăul se apleca ș'o săruta pe floriie de umbră ale ochilor. Fata rise încetinel. Pe urmă porni iar, supărată :

„Mătușa asta poate-ar face ș'o poznă cu mine. M'ar horopsi, m'ar bate și m'ar sili să iau pe urît. Da' nu'ndrăznește. Că ea se ține și se hrănește de pe pămîntul meu, rămas dela părinți. Vinde brazi din partea mea. Eu mă fac a nu'nțelege ; numai să mă lese'n apele mele. Da' de ce taci și ești suparat ? Cînd pornești la Piatra ? Așa-i că te duci iar ?

— De unde știi ?

— De nicăeri. Ințeleg și te simțesc eu așa. Te-am văzut azi de pe deal legînd plutele.

— Nu-s suparat de asta, Madălină. Intr'o săptămînă mă 'ntorc înapoi.

— Să vii sănătos, bădiță Ilieș. O săptămînă eu am să fiu mai scîrbită. De-ar fi o ploaie, să nu mai ies din casă !"

Flăcăul zîmbi. Ea-l împunse copilăroasă cu fruntea.

„Te văd că rîzi. Nu, să nu ploaie. Ca să nu te primejduești pe apă. Cînd îi veni, am să știu, ș'am să te-aștept aici. Nu fi amărît de altele. Tot umblînd și cercînd are să'mbătrînească saracu' domnu' Mateieș! El cu surtucarii și cu *ștronții* care au umplut muntele își face vacul. Să-și caute o tîrgoveață. Ce are cu mine ? Eu îs o fată proastă. Și mie, de-acu un an, dela Probajeni, mi-i drag altcineva. Spune, Bădișor, că și eu ți-s dragă !"

Flăcăul nu pricepea ce să-i răspundă. O mîngîia ca pe-un copil și simțea că moare de iubire pentru dînsa.

Luna îi bătea în plin. Se traseră mai în umbră, la malul apei, sub o salcie. Și'n luciul bulboanei, aproape, răsări umbra lor neagră, îngemănată, parc'ar fi născut-o brusc farmecul singurătății.

Nu se clintea o frunză. Toată valea tăcea, până la piclele fantastice de pe opcine. Bulboana părea încremenită. Fata mai șopti un timp, amintindu-și de începuturile dragostei lor. Îi plăcea să vorbească așa, parc'ar fi chiscuit un puiu sub aripa lui Bădișor.

Era o codăniță sfioasă acu un an, cînd, înfricoșată, cu genele plecate și cu inima bătînd, eșise întâiu la horă. Atunci, acolo, sub molizii cei bătrîni de lîngă crîșma lui Bulbuc, în Ponoare, văzuse între flăcăi pe Ilie.

Era un zvon de glasuri și de strune. Gospodarii amestecați cu femeile cinsteau rachiu, după obiceiul muntenilor ; vorbeau aprins, cu sîngele lor iute fierbînd ; se lăsau petrecerei cu patimă, fără frîu, ca unui zăpor nebiruit. Femeile, strînse'n catrințe, cu cămășile ca helgea 'nflorite cu acul, aveau un fel de zîmbet leneș de iubire. Erau albe, gătite cu flori și hurmuzuri, rumenite cu dresuri în umerii obrajilor, cu priviri viclene ca apele. Nu erau roabe trudite și uscate ca țărancele din șesuri. Crescute în umbra cetinei și'n furtunile muntelui, trăind ușor și muncind puțin, ele înțălegeau că trec prin lume numai pentru frumusețea lor și pentru dragoste.

Cînd a ajuns Mădălina acolo, în frămîntarea aceia, mătușă-sa Paraschiva a împins-o dela spate între copile și după aceia s'a dus spre niște cumătri care-i făceau semne cu ulcelele. Dincolo de cercul fetelor, pe tăpșan, flăcăii jucau singuri un danț aprig și furtunos. Era, după obiceiul lor, un fel de întrecere în fața satului ș'a fetelor. Acolo l-a văzut Mădălina pe Ilie.

Umbla în fruntea șiragului. Ducea fudul jocul. Nu se uita la nimeni. Se purta și striga c'un fel de patimă. Cunoștea și ea vorbele danțului :

Haideți, flăcăi, după mine,
Că știu calea'n codru bine...

Dar el le spunea c'o dulceață, c'o dragoste, care răspunse deodată în inima ei. Și cînd îndată după asta s'a început joc de doi, ea s'a îndreptat singură către el. I-a zîmbit cu îndrăzneală. Și cînd a cuprins-o, întâiu ea l-a strîns de mînă. Amețită și fericită, tulburată și cu inima bătînd, fata tot a putut băga de samă sfiala flăcăului și'ndată și-a simțit crescînd în ea mîndria și puterea. Cînd a fost o codană proastă ? cînd s'a prefăcut într'o femee ageră ? Parc'ar fi fost un mugur cenușiu care'ntr'un fulger de soare deodată plesnise și'nflorise minunat...

Bădișor crescuse ca fecior liniștit și cuminte de vadană. Umbla potolit, vorbea moale. Deodată însă cunoscuse o fioroasă dulceață. Și viața și patima lui acu erau una. Serioasă și gravă, cu vorbe puține, dragostea lui avea parcă ceva din taina și picla munților. El pe Mădălina o socotea ca un bun pe care trebuia să și-l apere până'n pragul morții. Nu dezbătea în cuvinte îndoelile lui, și la măruntele năcazuri pe care le scutura asupră-i, rîzînd, Mădălina, el rămînea tăcut : cu toate acestea ea simțea în el încordarea, i-o citea în suflet ca unui copil, se înfiora de teamă ca lîngă o primejdie și-l iubea și mai mult, mai ales din pricina asta.

Acest simțimînt ciudat — că-i stăpînă desăvîrșită pe Bădișor, dar că-i o gînganie măruntă pe care el o poate strivi între degete, l-a avut fata întâia oară în iarna trecută : și de el își aducea aminte pe cînd vorbea încetișor de altele la pieptul flăcăului.

Era la o nuntă ; și pe sub codrii negri, pe Bistrița înghețată, se înșirau săniile înflorite, în zumzet de cobze și larmă de pistoale. Printre păreții albi ai Bistriței, pe podul sunător de ghiață, caii mărunți trăgeau iute săniile. Și din cînd în cînd, la coturi, sălciile scuturau promoroacă pe capetele goale ale fetelor. Atunci domnu' Mateieș notarul, ajungînd-o c'o sănioță din urmă, a cuprins-o din fugă cu mîna, rîzînd și șăguind, pe cînd celelalte fete țipau ca spăriate de lup. Mădălina rîdea : ea n'avea a se teme de notar. Dar cînd a întors ochii ș'a văzut între vornicei pe Bădișor privind-o pe sub sprîncene ca dintr'un fund de peșteră — inima ei s'a făcut cît o neghiniță, și'ndată a crescut de-o plăcere nețărmurită...

„Bădiță Ilie, zicea încet fata, amintindu-și de asta ; mie câteodată mi-i frică de tine...

— Să-ţi fie, Mădălină, răspunse Bădişor; că eu numai pe tine te am. Eu mă gîndesc aşa... El a fost la învăţătură...

— Vorbeşti de saracu' domnu' notar?

— Da. El a-fost la învăţătură; a deprins în lume cîte răutăţi toate. Aici la primărie învîrte şuruburile şi face cum ştie el. Parcă oamenii se pricep? El zice că aşa scrie la carte: ei se scociorăsc în chimir şi dau. Cu primarele-i înţeles, cu popa-i înţeles, cu negustorii îi înţeles. El şede ca balauru' la izvor şi tot cere şi tot înghite. O picătură de apă nu poate lua lumea fără bir. Da' eu n'am nimica cu el. Facă ce ştie. Drumu' meu cu-al lui nu se'ntîlneşte. Eu pe Bistriţa cu catargurile mele, el la primărie cu condicile lui. Da' ce are cu tine? Eu răbd, da'n mine tot se strînge venin. Şi la urmă n'are să-i fie bine.

— Bădiţă Ilieş, fii cuminte, grăi cu hotărîre fata. Pe noi nimenea nu ne mai poate despărţi.

— Bine, Mădălină, să fiu, răspunse domol Bădişor. Eu îs ca Bistriţa. Dac'o frămîntă vîntul, se tulbură. — Mă mai gîndesc: ce are lumea cu noi. Îmi vine aşa să mă fac o sălbătăciune, să te iau şi să te duc în sihlă.

— Lumea las'o să spuie, bădiţă Ilieş. Las'o şi pe mătuşa Paraschiva să mă ciocănească de dimineaţă până'n sară... Mă'ntreabă unde mă duc, — eu îi spun că mă duc la fragi. — Da' acu'nu mai sînt fragi, fată hăi! — Eu am găsit, mătuşă Paraschivă, la dulci şi tare-mi plac!... N'are ce-mi face, bădiţă Ilieş!"

Flăcăul o cuprinse ş'o strînse, — minunat de vorbele ei.

„Şi să nu uiţi, bădiţă Ilieş, la Piatra, de-o zgărdiţă de mărgele..." Şi rîzînd subţirel, se răsucea în braţul lui, mlădie şi tare ca o coardă.

Tîrziu eşiră din cotlonul lor în lumina lunii pline. Trecură ca printr'un abur de vis, ca printr'o împărăţie a liniştei. Nici nu-şi dădeau socoteală că noaptea aceia venise în lume numai pentru ei. Aproape n'o băgau în samă, înlănţuiţi şi închişi în iubire ca'ntr'o scoică. Numai într'un tîrziu fata tresări la rîsul fantastic al buhurezului. Paserea trecu prin lumină ca printr'un puf de argint, mişcînd aripile fără niciun zgomot. Apoi o lostriţă bătu cu putere apa la adînc, împrăştiind stele şi oglinzi sfărîmate. Cînd intrară sub cetinile cele negre, bulboana rămase solemnă şi tristă sub lună...

(Urmează sfîrşitul) **Mihail Sadoveanu**

PRIMAVARA

Copila cu privire gînditoare,
Cu ochii ei adînci, strălucitori,
Visînd aşterne mantii şi covoare
De albe flori.

Prin iarbă risipeşte viorele,
Mănunchiuri poartă fragede la sîn,
Şi 'mbracă 'n haină albă de dantele
Un măr bătrîn.

Lîngă pădurea plină de ecouri,
De-asupra sunătorului părău,
Ea şi-a durat din raze şi din nouri
Castelul său.

Copila iubitoare şi iubită,
Inşiră lăcrămioare pe poteci
Şi crede că visarea 'nfăptuită
Va fi pe veci.

Dar vremea trece... Pier nimicuri scumpe,
Pe măr'se veştejeşte mîndrul port
Şi Primăvara vede că se rumpe
Vrăjitul tort.

Şi-şi plinge visurile risipite,
Copilăroase visuri duse 'n vînt,
Iar lacrămile-i, perle strălucite,
Cad pe pământ.

Cu mîna peste ochi, lăsînd poene,
Ea sboară pe cărare de scîntei,
Şi Vara se apropie alene
In urma ei.

Bălţi. **Olga Vrabie**

Cam ce citesc copiii noştri.

In una din şedinţele Asociaţiunii profesorilor din Iaşi, s'a primit o scrisoare lungă, din partea unui părinte, care avea copii la diferite şcoli. „Vă ocupaţi cu studiul nu ştiu căror reforme", scria el. „Nu ar fi bine să examinaţi o modalitate, pentruca elevii să nu adoarmă acasă, tîrziu, cu nasul pe carte şi să se scoale cu noaptea 'n cap, învăţînd dela o lecţie la alta cîte 20-30 pagini la cutare obiect, avînd să citească, tot dela o lecţie la alta întreaga operă literară a unui autor, ori să deslege 10 probleme, necorectate însă de profesor"?

Nu e o scornitură din partea părintelui. E un defect al şcolii de azi. Profesorul să ia după carte, cartea după program, iar greul se sparge în capul elevului. E bun sau chiar mediocru, dar e conştiincios ori are frică, se pune şi buchériseşte foile din carte până ce ameţeşte. E rău? Asvîrle cartea cît colo şi nu se sinchiseşte de nimene. Intr'un fel sau altul, totul e să treacă clasa. Scopul e atins. Acest sistem care a făcut cuib, din păcate, în prea multe şcoli, are şi o parte, să-i zicem bună. Ocupă pe elev şi în timpul liber de şcoală. Altfel, n'ar avea ce face. In şcoală nu se învaţă decît carte şi iar carte. Nici o îndeletnicire de altă natură nu-i umple golul ce l-ar lăsa cartea, decît hoinăreala, deprinderile rele, etc. Nimene nu-l îndrumă, nu-l îndeamnă la ceva lui folositor. Casa părintească? Sau părinţii îl lasă de capul lui, ne avînd răbdarea ori pregătirea să se ocupe de dînsul, sau ocupaţiunile zilnice, după bucata de pîne, îi pun în neputinţă, chiar de ar vrea, să mai bage în samă ce face copilul cu timpul liber. In afară de casa părintească? Şcoala îi este închisă; sălii pentru citire lipsesc. Numai meidanurile, din primăvară, îi sînt la dispoziţie.

Cartea de şcoală, cu lecţiunile mari, cu problemele numeroase e singura muncă, nu-i vorbă deseori istovitoare, către care este chemat, care-i mai taie din timpul liber şi-l mai sustrage dela ademenirile uşoare către lenevie.

Nimene nu se interesează de elevi, sau prea puțini și răsleți. Nu e o sistemă ci o întîmplare ca profesorul să mai stea de vorbă cu ei, să-i mai întrebe ce mai lucrează, ce mai citesc. Cînd sînt ascultați, sau știu și capătă nota de trecere, sau nu știu și capătă notă rea, — „Treci la loc, băete" și gata! Să fie cercetat elevul în cazul din urmă, dacă neștiința lecțiunii nu se datorește mizeriei, treburilor de pe lîngă casă, lipsei de cărți ori de lumină? Nu e timp. Ceasul de lecție e numai de 50 de minute, numărul elevilor prea mare și programa prea încărcată. Repede trebue de mers, ca să se isprăvească materia. Cum? Cît rămîne în mintea absolventului? Cine se întreabă? La ce bun să se întrebe? Din afara școlii iarăși prea puțini au căutat spre generațiunea care se ridică, mereu după același calapod, dacă nu din ce în ce mai rău. Instituțiuni particulare nu există, care să vie în ajutorul școlii și elevilor. Nici măcar marile case de editură nu s'au gîndit să sacrifice — deși cîștig desigur că ar fi fost, cît de mic — o parte neînsemnată din capital, pentru a scoate o bibliotecă potrivită vîrstei elevilor, așa cum este în alte țări, unde marile edituri au în vedere, pe lîngă profit imediat, și interesul lor propriu pentru mai tîrziu, stimulînd mărirea numărului de cititori.

Și atunci, chiar dacă elevii ar vrea să mai complecteze cartea de școală prin alte cărți, nu au de unde. Sau pun mîna, la întîmplare, pe cărți din biblioteca părinților, cînd aceștia sînt cărturari, sau citesc ce li esă înainte, claie peste grămadă, lucruri potrivite minții lor alăturea de altele neînțelese; mai deseori nu citesc de loc.

Abia în ultimii ani, de dinainte de războiu, la unele școli, au luat ființă așa numitele biblioteci de clasă. Cînd era un profesor cu tragere de inimă, aceste biblioteci erau orînduite după anumite trepte, după mintea și cunoștințele elevilor. Altfel, erau lăsate în sama elevilor, să adune sau să cumpere ce vor vroi. Cu destrugerile războiului, cu cerințele provinciilor desrobite, însetate deocamdată după cărți romînești, și această brumă de înjghebare, s'a topit. Problema bibliotecelor școlare, cași a celor publice populare, e deschisă. Poate mai bine e că s'a întîmplat așa, căci nevoile fiind prea adînci, se va ajunge la o conlucrare a tuturor factorilor chemați să deslege problema.

* * *

Avînd ocazie de a lucra în sala de lectură a bibliotecii elevilor de pe lîngă Casa Școalelor, mi-a venit curiozitatea, să cercetez ce au citit elevii. Biblioteca dela Casa Școalelor e singura instituțiune de acest soiu din vechiul regat. E numai pentru elevi, căci pe lîngă ea mai este și o altă bibliotecă, zisă pedagogică, cu multe cărți și reviste, instalată în Casa Maca din Str. Corma. Pe cînd cea dintîi, este întotdeauna plină de micii cititori, — cealaltă, pusă la îndămîna studenților și mai ales a profesorilor, este de regulă pustie. Dincolo e o necesitate împlinită, dincoace

desigur e de prisos, fiecare profesor avînd biblioteca sa particulară, după trebuințele fiecăruia.

Biblioteca școlărească e îndeajuns de bogată. In 1913 cuprindea 2652 cărți; același număr e și azi, deși o bibliotecă trebue mereu împrospătată cu tot ce apare.

Sînt cărți romînești, franțuzești și nemțești, cele mai multe bine alese, pentru vîrsta copiilor de școală. Există și două cataloage tipărite. Atît în orînduirea cărților în rafturi cît și în cataloage, ar trebui poate o schimbare. In loc să fie amestecate, ar trebui separate cele romînești de cele străine, așa cum e în partea din catalog, relativă la istoria și literatura romînă. Ar mai trebui de făcut o separație, măcar în catalog, după vîrsta elevilor. Nu trebue să se uite că sîntem la început. Biblioteca școlărească nu poate fi organizată cași oricare bibliotecă publică. Copiii intră în sala de lectură fără nici o orientare. Profesorii rar cînd le indică, dela școală, ce să citească, pentrucă puțini se interesează de ei; și mai puțini posedă cataloagele bibliotecii, spre a ști ce să recomande elevilor lor. După informațiunile luate, nici un profesor nu s'a văzut, în orele de lectură a elevilor, spre a cerceta pe cei dela școala lor, ce citesc, necum pentru a-i îndruma ce trebue și mai ales cum trebue să citească. Mai mult încă: mi s'a spus că s'a dat „sfoară 'n țară" la înființarea bibliotecii și chiar la începutul acestui an școlar, ca profesorii să întocmească liste de cărțile care le-ar socoti potrivite să facă parte dintr'o bibliotecă școlărească. Răspunsurile sosite au fost așa de puține, încît față de numărul profesorilor din București, pot fi socotite ca neexistente. In asemenea condițiuni măcar catalogul trebue să fie elevilor un îndrumător. De altfel aceasta este metoda generală. Luînd cataloagele de editură din Anglia și Germania, unde cărților pentru copii se dă o mai deosebită atenție, se va găsi întodeauna indicate edițiunile scoase pentru fiecare vîrstă în parte. Fabulele lui *Aesop* sînt pentru vîrsta dela 5-7 ani, Povestirile lui *Andersen*, prescurtate, pentru 6-9 ani, Talisman de *W. Scott*, adaptat, e pentru vîrsta dela 11-14 ani, cași Quentin Durward, și așa mai departe.

La o expoziție din Dresda, nu-mi mai aduc aminte în ce an, în partea librăriei, era o odaie întreagă numai cu biblioteca școlărească, avînd fiecare dulap conținutul aranjat după vîrste. E așa de naturală o metodificare a cititului și o graduare a cunoștințelor de căpătat, cași a terminologiei de întrebuințat, încît se impune o orînduire în cataloage după aceste norme. Altfel se întîmplă ceiace des am întîlnit, în cele 1465 de fișe pe care le-am cercetat, ca elevul să ceară în voia soartei, cărți care l-au ademenit după titlu, dar al căror conținut nu-l putea pricepe. Astfel s'au găsit elevi de cl. III-a care să ceară *L. Poincaré*, Electricité; *Pascal*, *Oswald*, Les grands hommes; alții din Cl. II-a care să ceară *Machiavelli* ori Iliada.

E drept că graduarea o fac elevii singuri; în majoritatea cazurilor pentru copiii până la cl. IV-a își aleg ceiace simt in-

stinctiv, că e potrivit minţii lor. Această graduare se vede mai bine la cererea revistelor. Revista copiilor bunăoară, cu istorioare uşoare, hazlii, cu numeroase ilustraţiuni, este cercetată în chipul următor: din 111 copii ciţi au cerut-o, majoritatea, 55, aparţin la cl. I-a, 34 la cl. II-a, 14 la cl. III-a şi 8 la cl. IV-a. Revista Tinerimii, scoasă o bucată de vreme de D-l *I. Moisil*, vine pe o treaptă mai superioară; majoritatea cetitorilor e din cl. 2-a—la a 4-a. Albina e cerută mai mult de elevii dela a 2-a la a 5-a, Natura dela a-3-a la a 8-a, iar Gazeta Matematecă mai mult de elevii cursului superior. Acestea şi Flueraşul, sînt revistele cele mai căutate. Din 318 cititori de reviste, 277 le-au cerut. Celelalte (Viaţa Romînească, Convorbiri literare, Sămănătorul) au un număr restrîns (între 9 şi 5) de cititori. S'ar explica poate prin aceia că unii dintre elevi le citesc acasă sau la şcoală, multe direcţii primind prin Casa Şcoalelor cele mai de samă reviste. Ar fi de făcut o anchetă în acest sens, spre a se vedea dacă în adevăr sînt puse, asemenea reviste la care sînt abonate şcoliie, măcar la îndămîna profesorilor. Dinspre partea mea mă îndoesc; în inspecţiunile făcute, deseori găseam reviste netăiate zăcînd asvîrlite vraf. Mi-a fost dat chiar după răsboiu, la unul din liceele din capitală, a cărui bibliotecă a fost răscolită în vremea zaverei, să pun mîna pe un exemplar din Revista ştiinţifică V. Adamachi, trimeasă *pentru elevi*, cu banda neruptă. Şi era un număr din 1914. Chiar în biblioteca şcolărească se află multe reviste netăiate, atît romîneşti cît şi franţuzeşti (Revue scientifique, Revue bleue); nu mai vorbesc de revistele pedagogice, din biblioteca pedagogică. Ele sînt tăiate numai de legător.

Alegerea făcută de şcolării înşişi, printre revistele care le au-la îndămînă, dovedeşte necesitatea a cel puţin două soiuri de reviste, anume pentru ei făcute. Una de nivelul primelor clase gimnaziale şi alta pentru acel al elevilor din primele clase ale cursului superior. Public cititor ar fi îndeajuns, bine înţeles dacă revistele ar concentra în jurul lor elemente care să-şi deie socoteală de importanţa chestiunii şi dacă profesorii ar ţinea samă de trebuinţele copiilor şi i-ar îndruma spre citit. Prin reviste, copiir s'ar îndruma pe calea cea bună. Ei s'ar deprinde ce să citească şi cum să citească. Căci din cercetarea fişelor reesă că şcolarii nu vin la bibliotecă decît pentruca să-şi facă lecţiunile, să-şi pregătească vre-o disertaţie sau să stee la căldură cu o carte dinainte. Nu am găsit decît rar, rar de tot, cîte un cititor care să ceară aceiaşi carte în şedinţi consecutive, fiind inadmisibil ca într'o după amiază să poată citi, dintr'un capăt la altul, chiar o carte de literatură. Acelaşi elev, în diferite şedinţi, cere cărţi diferite. Dar dovadă că ei sînt desorientaţi, că nu ştiu ce să citească, e că acelaşi elev cere într'o şedinţă două sau mai multe cărţi cu totul disparate ca conţinut. Unul în cl. IV-a, are înaintea sa pe *D. Cantemir*, Istoria imperiului otoman; *Shakespeare*, Shylok; *Alecsandri*, Teatru şi *Cooper F.*, Ciorapi de piele.

Altul, în cl. V-a, are următoarea împerechere de autori: *Iorga*, *Dickens*, *Lesage*, *Prosper Merimée* şi *Macder*, L'ami des écoliers; altul în cl. VIII-a citeşte în aceiaşi şedinţă pe *Fabre*, *Brunetière* şi *Pichon*, ori pe lîngă criticele lui *Maiorescu*, *Gherea*, mai cere şi *Jays*, Probleme de fisică.

De sigur că năzuinţa, la aceşti elevi, este ca să-şi lămurească unele lecţiuni nelimpezite în clasă sau să desvolte unele chestiuni care-i interesează; o năzuinţă lăudabilă, şi în bună parte rostul unei biblioteci şcolăreşti este şi acesta. După cercetările făcute, rezultă că cea mai mare parte dintre cititori vin cu această ţintă la bibliotecă. O preocupare continuă asupra aceluiaşi autor, sau asupra aceluiaşi cîmp de chestiuni nu există.

Care e curentul mai puternic: cel literar sau cel ştiinţific? Cumpăna bate în cea dintăi direcţiune şi e natural să fie aşa. În afara cărţilor de şcoală, literatura ştiinţifică este slab reprezintată în bibliotecă sau mai bine zis sînt puţine cărţi accesibile copiilor. Cea mai bogată literatură ştiinţifică este scrisă în limba germană. In bibliotecă sînt multe cărţi de asemenea natură şi relativ bine alese. Ele sînt însă literă moartă pentru şcolarii noştri. E o constatare tristă făcută asupra unei munci inutile din şcoală, atît din partea elevilor cît şi din acea a profesorilor. Limba germană în şcoalele noastre se predă în aşa chip încît e de prisos. A rupe cîteva fraze nemţeşti, absolventul de liceu nu poate; a se folosi de literatura germană, chiar cea mai uşoară, iarăşi nu e în stare. Atunci pentruce munca degeaba?

Din cele o mie şi mai bine de fişe despuiate, una singură nu conţine o carte nemţască cerută de un romîn. Puţinele cîte le am întîlnit sînt iscălite sau de străini sau de romîni dela şcoala evanghelică. De altfel aceasta este o constatare unanimă. Absolvenţii de liceu, cînd vin la universitate, nu pot să se folosească aproape deloc de cărţile nemţeşti, azi indispensabile pentru pregătirea ştiinţifică. Cauza nu stă desigur numai în greutatea limbii, ci foarte mult şi în metoda de predare. In orice caz profesorii de liceu de l. germană, ar trebui să se căsnească a găsi mijloacele cele mai practice pentruca munca lor şi a elevilor, timp de 7 ani, să nu fie în zadar.

După cum spusei, preocupările literare absorb pe cei mai mulţi cititori. Aşa, luînd la întîmplare clasa a 8-a, critica şi istoria literară romînă şi străină ţine fruntea (40%); vine apoi literatura străină (15%), cea romînă (11%), clasică veche (2%). Ştiinţele ca pregătire de lecţii (14%), ca cultură generală (10%). Filosofia e în ultimul rînd (4%).—Nu trebue de tras bine înţeles nici o generalitate asupra acestei repartizări, de oarece spiritul şi programa clasei, influenţează mult asupra cărţilor cerute. Cu cît ne scoborim mai jos, cum e şi natural, numărul autorilor romîni creşte. Astfel în clasa 7-a raportul dintre autorii străini şi romîni e cam de 1:1, în cl. VI cam 1:1, în cl. 5-a 1:2. Ţin însă să fac observarea că mulţi din autorii străinii sînt citiţi în traducere, cînd exi tă. Traducerile sînt foarte căutate.

Se poate găsi vre-o predilecțiune pentru anumiți autori? Răspunsul ar fi greu de dat, mai hotărît, numărul fișelor despuiate fiind prea mic, referindu-se nici la un an complect. Din cele cercetate nu s'ar putea spune care autor e mai citit, de altfel aceasta depinzînd și de numărul de lucrări inscrise în catalog. Se înțelege că fruntea o ține *N. Iorga*, ca unul care e reprezintat prin 38 lucrări, din toate domeniile literaturii. Dintre ceilalți scriitori au fost citiți în ordinea descrescîndă: *Alecsandri, Delavrancea, Sadoveanu, Coșbuc, Vlăhuță, Hasdeu*, iar *Eminescu, Creangă, Iosif* cam tot una. Nici unul din acești autori însă nu au fost ceruți de un număr mai mare de 100 de cititori.

Din literatura străină de mai multe ori au fost citite operile lui *Shakespeare* (în traducere) și *Leconte de l'Isle*, apoi *Rousseau, V. Hugo* și *A. de Musset*. Mare cătare au la partea științifică *Flammarion, Figuier* și *Coupin*, la cea literară *Brunetière* și *Faguet*.

Socoteala numărului elevilor care au cercetat biblioteca se ține dela 1911. Curba lunară a acestor ani e foarte neregulată. Maximum corespunde, cum e natural, cu lunile Octombre, Noembre, Februar, Martie și Mai, iar minimum în Decembrie, April și dela Iunie înainte. Diferențele uneori sînt așa de mari, încît se poate deduce sau că mulțimea cititorilor provin dela copiii de prin provincie sau că vizitarea bibliotecii se face mai mult în vederea pregătirii lecțiunilor. Numărul cititorilor a mers crescînd de la 7339 în anul 1911/12, la 11188 în cel următor scăzînd la 8182 în 1913/14, spre a se ridica la maximum de 18780 în 1914/15, la 15313 în anul următor, a cădea apoi la 4769 în 1916/18 și la 3387 în 1918/19. Să fie scăderea aceasta în anii de după războiu datorită micșorării gustului pentru citit? E de notat că multe școli secundare în București au avut cursul de jumătate de zi, așa în cît timp liber pentru citit era mai mult decît înainte.

Am vroit iarăși să văd dacă crîncena epopee națională a avut vre-un răsunet asupra sufletului copiilor și dacă s'a deșteptat nevoia de a cunoaște mai bine trecutul nostru și mai ales provinciile din nou alipite. Mărturisesc că în toate clasele urmărite, nu am găsit nici cel mai slab semn în această privință. Nici unul n'a cerut cartea lui *Silvestru Moldovan* asupra Ardealului, trei au citit *D. Cantemir*, 2 pe *Miron Costin*, 7 pe *I. Neculce*. Cași pentru stelele de pe cer, mișcarea este aceiași; preocupările nu s'au schimbat, războiul nu a influențat întru nimic dorința de cunoștinți mai apropriate vremii.

* * *

Departe de mine de a trage concluziuni generale asupra chestiunii despre care, pe scurt, am scris aici. Material există îndeajuns pentruca sau bibliotecarul sau un profesor din București, cu timp mai îndelung la dispoziție, să aibă răbdarea a cerceta mai amănunțit toate fișele zilnice de cărțile cerute de

elevi. Chestiunea e destul de importantă pentru a merita o muncă mai pe îndelete desfășurată, decît mi-a fost mie cu putință. S'ar putea face bunăoară categorii, după școli; cunoscînd interesul pe care unii dintre profesori, eventual, ar da complectării instrucțiunii din școală, s'ar vedea dacă elevii acelor profesori vizitează mai des biblioteca; s'ar putea complecta ancheta ținînd în samă și bibliotecile școlare pe clase, ce cărți cuprind și cît se citește; s'ar putea merge chiar mai departe, cercetîndu-se elevii care nu vin la biblioteca dela Casa Școalelor, dacă citesc acasă și iarăși ce citesc. Făcîndu-se o asemenea lucrare, s'ar putea vedea indirect dacă elevii nu citesc din cauza lipsei de interes sau din lipsa de timp, deci dacă plîngerea părintelui, cu care am început acest articol, este întemeiată, dacă este generală. Ca o urmare s'ar putea căuta mijloacele pentruca instrucția în clasă, chiar cu suprapopulațiunea știută, să fie eficace, reducînd din programă și din pretențiuni.

Dîndu-se greutățile cu care școala secundară are de luptat la noi, s'ar putea discuta dacă nu e mai bine a se ajunge la o solidă întipărire în mintea copiilor a principiilor elementare din fiecare disciplină, asvîrlind peste bord tot ce e balast pretențios, dar care cere și muncă și timp, de prisos irosite, din partea profesorului și a elevului. Am ajunge, poate, din cercetarea mai științifică a datelor concrete, la stabilirea unui plan de lucru mai sănătos, adaptat condițiunilor existente, propriu pentru școalele noastre; s'ar îngrădi un minimum de cunoștinți cu putință de predat pentru ca să fie bine înrădăcinate, mai folositoare prin aceia că elevul ar avea mai tîrziu pe ce să se sprijine spre a-și complecta el singur cultura.

Atîtea probleme încîlcite se găsesc la baza școalei noastre, în condițiuni cu totul diferite de acea din alte țări spre a-i aplica legile aflate drept bune acolo, încît trebue de prins un capăt al firului pentru a-l depăna mai ușor.

Pentru aceasta se cere o muncă din partea mai multora. Problema culturii și a educațiunii copiilor noștri, lăsată până acum numai în sama școalei și a profesorilor, nu poate fi rezolvată în sensul nevoilor noastre, variate de ale altor popoare, decît prin participarea tuturor factorilor în măsură de a răspîndi cultura în mulțime.

Inceputul trebue să vie din partea școalei. Acolo e cîmpul de experiență; din ea răsar mai bine nevoile de împlinit. Interesul trebue să-l arăte însă cu toții.

Restringîndu-mă la chestiunea lecturilor pentru copii, din scurta examinare a puținelor date avute, din cauza timpului, la îndămînă, din ceiace am putut constata și la copiii de școală cu care am venit în mai deaproape contact, se trag pentru mine cîteva linii lămurite, pe care le supun aprecierii celor ce sînt în măsură a duce cercetarea mai la larg.

a). Se impune o armonizare între cantitatea cunoștințelor ce se predau în școală și condițiunile, să le zic fizice, în care

școala funcționează, pentru a lăsa timp liber copilului să se deprindă și cu citirea altor cărți decît acele de școală. Aceste din urmă le socot eu, făcind comparația din domeniul meu mai apropiat, ca niște animale împăiate, aranjate sistematic într'un muzeu. E o deosebire între cunoașterea lor, așa rigide cum stau înșirate și între observarea măcar a unei părechi de vrăbii care se ciugulesc în jurul cuibului. Aici sînt mișcările de viață, care dau farmec și formelor și faptelor.

In această privință nu mă uit ce conțin programele școalelor străine nici la normele stabilite pentru școalele dela alte popoare, decît ca orientare. La alte condițiuni, alte cerinți. Floarea de munte scoborîtă la șes, deși rămîne aceiași, își schimbă înfățișarea până la necunoaștere.

A sta cu brațele încrucișate, cerînd mereu și așteptînd ca în fiecare clasă să nu fie decît 50 elevi, cum scrie la carte, nu am făcut nimic. A căuta să dăm celor 80 elevi dintr'o clasă — cerințele prea numeroase ale unei țărișoare abia trezită la viața ne permițînd altfel — aceiași cantitate de materie cași celor 50, după metodele și practica celor ce au avut norocul să evolueze mai lung timp, însamnă a nu le da nici cunoștințele elementare, însamnă a satisface niște forme care dau prea de tot puține rezultate bune.

b). Tocmai din cauza îngrămădirii elevilor în clasă se impune ca să li se dele timp liber, să-și complecteze cunoștințele prin citirea și a altor cărți decît cele de școală. Pentru aceasta trebuesc îndemnați, călăuziți și învățați cum să citească spre a avea folos. Am propus în acest sens Administrației Casei Școalelor, instituirea unor premii, în bani, cărți ori tablouri, pentru toți acei elevi care vor dovedi că au citit, în bibliotecă, o carte dela un capăt până la altul, că s'au scos însemnări, putînd face un rezumat cît de sumar. Acelaș procedeu, dacă nu s'ar găsi altul mai bun, s'ar putea cred cu folos întrebuința și la țară, pentru îndemnul la citit al absolvenților școlilor primare. Ce să faci? Copilului îi dai chinina amestecată în dulceți. Nu e ingenios testamentul cutărui milionar, după informațiunea citită în revista *Educația* (scoasă, așa de conștiincios și cu sacrificii bănești, de soții *Beiu-Paladi*) lăsînd să se plătească în satul lui, cîte un leu pe zi copiilor care vor frecventa regulat școala?

c). Se impune ca literații noștri, ca savanții noștri, în lipsa altor specialiști în această direcție, cum e aiurea, să sacrifice o părticică din sborul lor prin înălțimile gîndirii, către alcătuirea, traducerea, bucăților de citire înțelese cu folos de copiii noștri, după vîrste. Ce frumoasă, ce înviorătoare, ce plină de sentimente naționale, deci și umanitare, de bunătate și respect pentru alții, e cartea marei scriitoare *Selma Lagerlöf*, premiată doar cu premiul Nobel, carte scrisă [1]) pentru copiii patriei sale? Dintre o-

[1]) De curînd a fost tradusă de d-na *Niță*, directoara școalei normale dela Chișinău. Cartea e întitulată: *Călătoria lui Nils Holgerson în Suedia*. Prețul 8 lei.

perele maestrului *Vlahuță*, nu sînt cerute de elevi nici Dan, nici Poeziile atît cît Romînia pitorească ori Din trecutul nostru.

Hanotaux a scris pentru copii „Ce que disent nos aïeux", o cărțulie care ar fi, după cuprins, la nivelul cunoștințelor trebuitoare, din istoria noastră, elevilor de cl. IV-a primară, dupăcum marele matematecian și filozof *H. Poincaré* s'a rupt din timpul preocupărilor sale înalte științifice, scriind pagini în cărțulia: „Ce que disent les choses", alăturea de oameni învățați ca *Painlevé*, *Edm. Perrier*. E drept, numele lui *Faraday* a rămas nemuritor prin cercetările sale științifice, dar cartea sa despre Flacăra este și azi citită, de mulțime și la cîte descoperiri poate nu a dat ca îndemn.

d). Acum cînd armata copiilor cititori s'a mărit, cînd pe lîngă ei trebue de socotit armata și mai mare a adulților care se găsesc în privința nevoii de cultivare și de citire în limba lor, la acelaș nivel cași copiii, casele mari de editură nu mai pot lua drept motiv nerentabilitatea comercială pentru înființarea bibliotecilor de popularizare, după vîrste ori grade de cultură. E o datorie națională, chiar dacă nu s'ar realiza cîștiguri mari, deși perderi sînt absolut convins că n'ar fi, mai ales dacă s'ar crea un sistem rațional de colportaj. Am propus Academiei Romîne să facă începutul. Părerea mea a fost susținută în special de d. *Iorga* și părintele *Lupaș* din Transilvania; a fost primită în principiu, dar n'a putut fi pusă în practică din cauza dificultăților materiale. Casa Școalelor are în editura sa atît o bibliotecă pentru popor cît și Biblioteca de popularizare a științii, din care a eșit până acum 15 numere. Marea căutare ce au cărțuliile din această bibliotecă — dela liceul din Pitești un elev a comandat peste 300 exemplare pentru colegii lui, bine înțeles îndemnați de un profesor care se interesează de cultura lor, — necesitatea de a se scoate ediții noi, în vreme relativ scurtă, arată dovada nevoii, dar și a rentabilității întreprinderii, cînd ea este făcută de o casă de editură însemnată și pusă sub o conducere serioasă, care să fie chezașă că nu se va avea în vedere numai partea comercială, ca până acum, ci va urmări și un scop de îndrumare metodică a culturii.

e) O bibliotecă sistematică pentru copii n'a existat la noi, în afară de broșurelele, și azi mult cercetate de copii, ale lui *Rîureanu*, un nume care alăturea de *Baraș*, cel dintăiu popularizator al științii la noi, desigur că va rămînea în evoluția educației școlarilor noștri. In toate celelalte biblioteci cu prețuri eftine, Biblioteca pentru toți, Minerva, etc., s'a tipărit claie peste grămadă, orice s'a prezintat, lucruri bune ori bine traduse, alăturea de altele scrise de mîntuială. Nici o sistematizare n'a fost. O traducere conștiincioasă făcută de *N. N. Botez*, profesor la C. Lung din cel mai meșter popularizator științific din cîți cunosc, danezul *Ewald*, apărută în Biblioteca Minerva, a trecut puțin băgată în samă, între celelalte și nu am găsit-o citită de nici un elev, deși cuprinde un tablou minunat al evoluției omenirii din timpurile cînd

animalul biped a devenit om. Ciţi profesori cunosc lăudabila iniţiativă a colegilor dela Craiova, care au scos Biblioteca Cosinzeana? Energii răsleţite, dar irosite prin lipsa mijloacelor de răspîndire.

Aşa dar pe de o parte o nesistematizare în alcătuirea publicaţiunilor, la cei care aveau mijloacele de comercializare, pe de alta o restrîngere a influenţii culturale acolo unde se urmărea un program, dar nu era putinţă de o largă răspîndire.

f). E nevoe deci ca forţele producătoare să fie unite cu cele aducătoare de sprijin material. Cade în sama marilor case de editură, începutul sistematic al unor biblioteci pentru copii, în legătură şi sub conducerea unor asociaţiuni de autori. Cel puţin trei ramuri principale ar fi de urmărit: a) o ramură ştiinţifică, b) literară, c) alta de biografii. Aceasta din urmă are o putere educativă minunată. Prin ea se poate da, ceiace ne lipseşte, o galerie a tuturor oamenilor noştri de samă, care au contribuit la înfăptuirea politică şi culturală a ţării. I-am prea uitat, iar interesul asupra vremurilor în care au trăit, legătura cu trecutul, se poate deştepta mai bine descriind viaţa fiecăruia, împletită cu reproduceri din cele scrise, avînd ca fond lumea în care s'a mişcat cu greutăţile depe atunci. Indicaţiuni în acest sens ne dau însuşi copiii. Prea puţini au cerut să citească pe *Eminescu;* mulţi însă au citit viaţa lui descrisă de *N. Zaharia* sau cartea lui *Teleor* despre Hasdeu. Cîte noţiuni de istorie şi geografie, nu se pot lega cu viaţa Spătarului *Milescu—Marco Polo* al nostru—sau de a lui *D. Cantemir?* Ce meritat omagiu de recunoştinţă, picurat şi în sufletul elevilor noştri, nu s'ar putea aduce unor modeşti muncitori ca *Poenaru, Lambrior* ori *Cobălcescu?* Ce pagini frumoase de geografie pitorească nu ar servi drept cadru vieţii lui *Creangă,* descriind locurile pe unde a umblat?

Dacă multe din vieţile predecesorilor noştri n'ar putea da loc la lucrări savante de cercetare, cu pagini multe, ele ar umplea inima copiilor prin pagini mai puţine, dar scrise cu căldura care topeşte ghiaţa, cu care-i izolăm de orice s'a produs sau se produce în mica noastră ţară.

Printr'o asemenea bibliotecă s'ar ajunge şi un scop cultural, dar şi altul educativ, cu nuanţarea naţională, de care pare că ne e silă.

g). Cercetarea fişelor, duce la necesitatea ce se simte de a scoate şi nişte reviste tot pentru copii. Au existat, dar numai cei care le scoteau ştiu cu cîte greutăţi au avut de luptat. Mai toate au încetat, după puţin timp de apariţie, căci celace poate săvîrşi o instituţie de arte grafice, nu poate răzbi izvoarele materiale ale unui dornic de a face bine.

Revista Tinerimei, bine redactată sub conducerea d-lui *I. Moisil,* a apărut cîţiva ani şi a apus; Revista copiilor, mult cetită, se menţine, dar cu sacrificii. Natura a ieşit ani de-arîndul, deşi era o sarcină grea materială celui care o conducea şi pe care

numai dragostea pentru ştiinţă şi elevi, îl făcea să rabde multe sacrificii.

Incercări au fost; se cere însă aceiaşi continuă şi serioasă atenţiune revistelor pentru şcolari, caşi marilor reviste serioase. Cele dintăi pregătesc pe cititorii celor din urmă.

h). In sfîrşit socot că este momentul ca înfiinţarea bibliotecilor populare, pe lîngă licee ori şcoli primare sau ca biblioteci populare publice să preocupe mai îndeaproape pe toţi cei care doresc ca în mulţime să se infiltreze mai multă cultură, real şi sănătos substrat pentru orice emancipare politică ori socială. După cum părinţii părinţilor noştri săpau la răscrucea drumurilor o fîntînă umbrită de doi-trei copaci, pentruca drumeţul însetat să capete înviorare şi să se răcorească, tot aşa azi e de datoria ori cărui bun romîn mai înstărit, să-şi lege numele de înfiinţarea unei mici, deocamdată, biblioteci populare, în stare de a funcţiona efectiv în orice colţ mare sau mic de ţară. Nu se vor găsi mulţi care să săvîrşească singuri asemenea fapte nu numai naţionale ci umanitare, dar îndemnul asociaţiunii oamenilor cuprinşi ar putea duce la bun rezultat. E o aşa de mare nevoe pentru răspîndirea cărţilor de samă în generaţiunea tînără, e atîta secetă în această privinţă chiar între cei mai în vîrstă, încît ori de unde ar veni pornirea, sub orice formă, ar împlini un gol simţit, o necesitate etnică. Numai iniţiativei statului nu se poate lăsa în samă; administraţia în genere e aşa de slabă gospodină încît repede ar avea soarta caselor de citire, a şezătorilor culturale şi mai ales a bibliotecilor şcolare săteşti care nu se pot folosi. Trebue şi iniţiativa particulară, care a dotat Italia cu biblioteci populare numeroase, cu biblioteci ambulante chiar pentru ciobanii din Munţii Abruzzi.

Până la acest început, organizaţia bibliotecilor şcolare pe clasă, e lesne de realizat, după cum repede se ridică moşuroiul de furnici, cînd se pun la muncă atîtea mii de ginjulii. Celor însărcinaţi cu conducerea bibliotecii şcolare dela Cassa Şcoalelor cade datoria de a cataloga şi clasa după vîrstă tot ce se găseşte tipărit până acum, spre a servi drept model diferitelor categorii de şcoli, în legătură cu vîrsta elevilor. E o muncă cerută de împrejurări şi o datorie pentru răspîndirea culturii serioase printre elevi. In al doilea rînd cade în sarcina marilor institute de editură de a da un avînt mai deosebit bibliotecilor pentru copii, putînd lega de o comercializare intinsă şi un sistem de colportaj cît mai resfirat şi o conducere serioasă, pentruca selecţiunea să fie riguroasă.

I. Simionescu

Profesor la Universitatea din Iaşi.

Un stîlp al Ministerului

Cine nu-l cunoaşte pe domnul Ghiţă Arămescu, fără de care nu se mişcă un cuiu în minister! Dumnealui e edecul cel mai vechiu şi, de mai bine de cincisprezece ani, e directorul contabilităţii unde fierbe piatra cea scumpă. Ce mi-i ministrul sau secretarul-general, —oameni noui şi neştiutori, — pe lîngă domnul Ghiţă Arămescu, care are să împlinească încurînd treizeci şi şapte de ani de slujbă; o viaţă de om! In vîrful degetului său cel mic, cu inel greu de aur, cu piatră mare de matostat, stau toate iţele şi toate chichiţele ministerului: ştie ce sfinţi are la Ierusalim fiecare slujbaş; cîţi ani de slujbă; în ce zi, anume, a fost numit; cîţi ani a stat în fiecare grad; ce metehne are şi ce amenzi a căpătat. In privinţa aceasta, directorul contabilităţii, era cel mai bun catastif. Mă rog, ce mai la deal la vale, ministerul, cît e el de mare, e în buzunarul lui cuconul Ghiţă Arămescu, cum îi zice toată lumea. Dumnealui e stîlpul. Fără directorul contabilităţii, s'ar prăbuşi ministerul ca o maghernıţă putredă. Praf şi pulbere s'ar alege de toate.

Gurile răle spun că cuconu' Arămescu face afaceri, şi mai mari şi mai mărunte, şi că-i plin stup de bani. Are o casă încăpătoare şi gospodărească, ca de om cheabur, pe locul ministerului pe care l-a luat cu te miri ce şi mai nimic; şi acaretul l-a clădit, cu materialul rămaş dela o şcoală, care e tot neisprăvită, de vre-o zece ani, s'au înecat-o bălăriile, şi stau zidurile să se surpe şi şi-au făcut cuiburi în ea ciorile, stăncile şi huhurejii.

Da'-i vorba că nimeni nu pune pe hîrtie, negru pe alb, ce spune: şi vorbele bîzie zădarnice ca nişte muşte netrebnice, care pizmuesc albinele. Cuconul Ghiţă Arămescu e tot mare şi tare, şi vorba d-sale e buche de evanghelie şi pentru ministru şi pentru secretarul-general; şi ce face dînsul e bun făcut şi întărit cu nouă peceţi domneşti. De asta, toate zavistiile dimprejur nu-i fac nici un sînge rău; şi, din an în an, se îngraşă şi se încăiează, de nu-şi mai încape în piele.

Printre alte datorii ale sale, e şi aceia a îngrijirii şi a încălzitului ministerului; da' lumea zice, că lui cuconu' Arămescu nu-i pasă de minister, cum nu-i pasă de papucii lui Mahomet.

In toate odăile, de-arîndul, podelele îs aşa de putrede, că dacă nu-ţi iua bine seama, îţi rupi gîtul. Cînd plouă mai tare, apa curge din belşug în mai toate biurourile şi face lacuri pe jos, de te miri cum de nu se prăsesc broaştele prin coridoarele veşnic jilave. In toate încăperile dărăpănate şi bolnave de lepră, fireşte că mobilierul e la fel: biurourile, scaunele fotoliurile, canapelele, dulapurile, par depe vremea lui Pasvante. Toate au o înfăţişare de bătrîneţă matusalemică. Is putrede, îs şchioape, îs jupoiate; şi ministerul, ai zice că e o adevărată hală de vechituri. O parte care merită să fie văzută, e pivniţa, unde e aşezată arhiva, cea veche şi mucegăită, pe care nici zece vraci n'o mai pot descurca. Pretutindeni, — prin rafturile, pe care stă colbul de trei degete de gros, şi pe cimentul rece ca gheaţa, — aleargă, zi şi noapte, şoarecii şi guzganii, care nu se mai sfiesc nici de arhivar, şi-i trec mereu printre picioare. Dar nici arhivarul, moş-Unanian, care a îmbătrînit aici, în fundul pămîntului şi umblă prin toate hrubele pivniţei ca o stafie, — nici el nu se mai sinchiseşte, demult, de ei. Ba s'a împrietinit chiar cu cîţiva, care-i vin pe masă şi-i umblă, forfota, printre dosare, de parcă i-ar fi ajutoarele lui. Dar prietinul lui cel mai bun, din toată lumea aceasta şoricească şi şobolănească, e un guzgan bătrîn, care are şi cîteva fire de păr albe pe ceafă şi spinare. Guzganul acesta, care nu se mai prea amestică între tovarăşii săi neastîmpăraţi, pare bolnav de mizantropie, caşi moş-Unanian; şi, demulteori, se sue pe masa arhivarului şi, dupăce-i mănîncă pîne din mînă, s'aşează, cuminte, lîngă călimară şi stă neclintit acolo, ca un presse-papier de bronz roşcat de rugină.

Iarna, în minister, e frig ca afară. Slujbaşii tremură, zgriburiţi, cu paltoanele pe umere şi căciulele îndesate pe cap; şi suflă toată ziulica în pumni şi bat din picioare să se încălzească, blăstămîndu-şi ziua şi ceasul în care i-au adus păcatele în minister.

Pe urmă, altă pacoste este robia. Şi cea mai cumplită robie o îndură, mai cu seamă, slujbaşii din biurourile contabilităţii. Aceştia pare'ar fi supuşi la munca silnică, — aşa nu se clintesc de lîngă catastifurile lor soioase şi colbăite, de lîngă coloanele lor de cifre care par, pe hîrtie, nişte regimente de furnici.

In celelalte direcţii, mai răsuflă oamenii, mai întîrzie un sfert de ceas, mai au voe să se îmbolnăvească. La direcţia contabilităţii, însă, nu e îngăduită nici o întîrziere de un sfert de ceas, nici o boală de o zi. Intîrzierea de graţie e numai de cinci minute. Atîta. Nici o secundă mai mult. Punct, la opt şi cinci, zboară condica depe masa şchioapă din antret pe biuroul domnului director; şi acela pe care l-a pus păcatul să întîrzie, se frige c'o amendă destul de usturătoare pentru pielea unui funcţionar.

Apoi, după toate cele înşirate, altă comedie: nicăeri nu se înaintează aşa de greu ca în direcţia contabilităţii. Dela un grad la altul, e ca dela un muşuroiu la un munte. Printre oamenii aceştia îmbătrîniţi înainte de vreme, în biurourile mohorîte şi umede ale direcţiei, e şi un copist, cu părul alb-colilie, „moş-Ciu-

lei", decanul copiștilor, cum îi zic tovarășii de suferință, ca să mai facă haz de necaz. Moș-Ciulei e copist de treizeci de ani, bob numărat. In sărăcia lui lucie, nu poate să-și plătească o odae,—mai ales că pierde, din cînd în cînd, bani în cărți. Doarme pe o masă din biurou, cu capul pe-un maldăr de dosare, învălit într'un palton vechiu și peticit, pe care s'a încredințat că nu-l mai poate îmbrăca și l-a făcut plapomă. De cele mai multeori, la amează, nu mănîncă în tîrg,—mănîncă în minister, la patul și masa lui de scris, cîteva masline cu pîne și cu ceapă, ori cîteva felii de mezeluri vechi. Și, pe urmă, după masa aceasta de schivnic, își face la spirt, într'un ibric negru de drojdie, o cafea amară. Fără cafeaua aceasta nu poate trăi,—mai degrabă poate să nu mănînce o zi; dar de cafea nu se lipsește.

Așa era, aspru și fără pic de milă cu oricine, cuconu' Ghiță Arămescu la minister: vărga lui Dumnezeu; nu știa să îngădue, nu știa să erte o greșală; știa numai de slujbă și de munca de ocnă. Nici o îngăduire; nici o ertare pentru nimeni.

Acasă, însă, era ca o bucățică de azimă caldă; și cum n'avea nici un copil, o iubea pe cucoana Minodora și pentru copil. Ca'n sînul lui Avraam trăia cu omul care era spaima ministerului. Cuconu' Arămescu venea acasă încarcat ca o albină, cu toate bunătățile care îi plăceau cucoanei Minodora. Dumneaei era o mîncătoare cumplită de prăjituri, de bomboane, de fursecuri, de alva, de portocale, de curmale, de smochine, de strafide, de mandarine și de rodii. Nu degeaba era grecoaică: fata unui bacan scăpătat din gura pieții, kir Logotidis, cu firma: „La peștele de aur". Pentru două lucruri trăia cuconu' Ghiță Arămescu pe lumea lui Dumnezeu: pentru cucoana Minodora și pentru pîntecul dumnealui rotund și încăpător. Și nu se hîrsea dela nici o cheltuială, cînd era vorba de gusturile soției și de poftele dumisale:

— Banul de asta e rotund, ca să se ducă de-a dura prin lume,—zicea domnul director al contabilității.

D'apoi luxurile cucoanei Minodora? Ce-i poftea inima, aceia-i cumpăra cît ai bate 'n palme: ce cumașuri de rochii și capoate de matasă îi aducea, ce șaluri de pela prăvăliile orientale, ce horbotărie pentru lenjăria d-sale ca pînza de paianjen, ce mănuși de piele de Suedia, lungi pînă la subțiori. Gemeau garderobuirile de nuc ca 'ntr'o prăvălie.

Cînd eșea cuconu' Arămescu la plimblare, la o vizită simandicoasă ori la o cofetărie cu cucoana Minodora la braț, era cel mai fericit om depe lume; ș'așa mergea de mîndru alăturea de consoartă, că parcă nu călca pe trotuar ca toată lumea, ci plutea c'o mutră solemnă pe balonul pîntecului.

Cochetăria și eleganța doamnei Minodora Arămescu era vestită în tot orașul. Era un adevărat freamăt cînd se ivea în îmbulzeala de pe podul Mogoșoaei, cu volanele sale involte, cu talia sa de viespe pe care o puteai cuprinde numai cu mînile și te temeai să nu se frîngă, cu zulufii ei albaștri de negri care îi cădeau, dejurîmprejur, sub pălăria încărcată de pene uriașe, care îi dădeau o înfățișare de pasere din țări străine. Dar ce era mai original în toată făptura sa, erau sprincenele de catifea neagră, care-i dăruiau feții o energie aspră de gheneral. Eleganța cucoanei Minodora, mătăsăriile, dantelele, penele și juvaericalele scumpe depe ea, gîdilau ca un vîrf de pană amorul propriu al lui cuconu' Arămescu.

In casă cucoana Minodora nu punea mîna pe nimic, și mînile erau grija sa cea mai mare. Era, slava Domnului, cine să caute de gospodărie. Era Bora, țiganul buzat ca un harap, pe care-l căpătuise la minister într'o slujbă de dorobanț,—da' care numai la sfîrșitul lunii se ducea la minister, la intendent, să-și ia leafa. Țiganul acesta negru ca fundul ceaunului, care fusese rîndaș la restaurantul lui „Iordache", făcea niște mîncări și niște prăjituri, mai ales, de-ți lingeai degetele.

Mai era Limbă-Neagră,—al doilea camerist dela ușa domnului director al contabilității, dar care n'a stat nici un sfert de ceas la ușa biuroului, fiindcă cuconu' Ghiță Arămescu n'avea nevoe de doi oameni. Limbă-Neagră era un om măruntel, cu niște mîni și niște picioare femeești; dar avea în schimb niște ochi aprinși, hoțești, de mînca omul cu ei. Era cea mai sprintenă și mai îndemînatică jupîneasă din lume și umbla prîsnel în toate părțile, scăpărînd de hărnicie. Și în urma cîrpelor lui, podelele, canapelele, jilțurile, mesele și toate mărunțișurile depe etajere și de pretutindeni, căpătau o strălucire de noutate, de ai fi zis c'atunci erau aduse dela prăvălie.

Mai era al treilea servitor, Țurcan,—o matahală de om cît un turn,—și acesta rechiziționat tot dela minister; și om tot așa de vrednic cași ceilalți doi; aleși tustrei pe sprinceană, de ochii tăioși și iscoditori ai lui cuconu 'Ghiță Arămescu, care știa ce alege. Badea Țurcan se pricepea de minune la gospodăria de-afară și era neadormit și scăpăra cînd la pomi, cînd la viță, cînd la flori, cînd la paseri.

Cu-asemenea oameni vrednici, firește, că nu mai avea nici o grijă cucoana Minodora, și toate mergeau strună și în casă și afară, ca pe roate. Numai cuconu 'Arămescu se mai amesteca, așa cîteodată, cînd le era lumea mai dragă celor trei logofeți:

„Știi, ce-i bine, nu-i rău, spunea dumnealui; din cînd în cînd e bine să strîngi șurubul, că și calul cel mai aprig se moaie dacă nu-și simte stăpînul".

Ș'așa se-alegea, unul c'o palmă, că n'a șters bine dușamelele; altul c'o scatoalcă, fiindcă l-a prins spălînd farfuriile și cratițile cu limba; al treilea c'un picior că n'a plivit ori n'a udat bine florile, ori n'a dat malai la pui. Și cu această rînduială gospodărească din vechime, toate mergeau ca unse, așa că pe cucoana Minodora, nici capu' n'o durea. Ș'apoi, ar fi fost și păcat; nici nu făcea făptura ei așa de delicată, pentru asemenea lucruri, care cereau osteneală peste samă, și i-ar fi stricat minune de frumuseți de mîni albe și catifelate ca niște potire de crin

Nu degeaba avea atita grijă de ele. Le spăla cu săpun de migdală și de crin, de citevaori pe zi; le ungea cu fel de fel de alifii și le parfuma cu parfumuri tari, ca o cadină. Și, pe urmă, s'așeza la oglindă și cite un ceas și mai bine le migălea cu forfecuțele mărunte ca niște jucării și le văpsea după asta cu un pămătuf mititel, ca de păpușă, pe care-l muia într'un borcanaș cu alifie roșie. Și așa de mărunțel și de ușurel umbla, c'ai fi crezut că-și zugrăvește pe unghii niște miniaturi. Iar cind le isprăvea și erau toate unghiile ca niște petale de trandafiri, atunci se așeza leneșă pe canapea, clipind languroasă ca o pisică; și se hodinea, răsturnată pe spătar, de munca plină de migală.

O grijă mare, apoi, mai avea de păr, care incepuse de mult s'albească, și pe care il văpsea intr'o culoare neagră, care avea insă cusurul că bătea, in lumină, in albastru, in verde și in roș chiar. Dupăce mintuia și cu părul, se apuca, cu temei și cu răbdare și de șlefuitul feței, pe care incepuseră a se adinci zbirciturile ca o inscripție turcească. Avea, pe mesuța de toaletă vre-o cincisprezece sticluți, numai cu ape pentru față, și zece borcanașe cu felurite alifii, pentru aceiași intrebuințare. Și cind incepea frecătura obrajilor, — c'o perniță de piele de căprioară, in virful unui picior de epure, — ținea, pe puțin, jumătate de ceas, — cu ceasornicul. După asta venea rindul alifiilor și ale altor perniți mai mărunte; și, dupăce isprăvea și cu pomezile dătătoare de tinerețe, prindea a se pudra, incetișor, cu luare aminte, cu ochii țintiți in oglindă, adinci de ginduri. Pe urmă, punea punct la colțul gurii cu o aluniță neagră, pentru care se dădea in vint cuconu'Ghiță Arămescu. Dupăce isprăvea și cu musculița, venea rindul capotului apelpisit, — numai volane crețe și horbote, — pe care-l imbrăca la oglinda cea mare a șifonierei, privindu-se peste umere și așezindu-și cutele cu virfurile degetelor. Și cind isprăvea, însfirșit, — așa trecută de cincizeci de ani cum era, — se invirtea titirez intr'un călcăi, ca o fetiță de cincisprezece ani; se mai cuprindea toată, dintr'o ochire, in luciul oglinzii, apoi se așeza intr'un fotoliu acoperit cu horbotă făcută cu iglița, ca toate jețurile din odae, și luind un volum de pe o etajeră, se cufunda adinc, ca intr'o bulboană, in cetire. Cetea cu patimă romanele vechi: „Cei trei mușchetari" și „Contele de *Monte-Cristo*", erau cele mai favorite romane ale cucoanei *Minodora*. Le cetea cu sete, până noaptea tirziu, in lumina de vis care se strecura prin abajurul albastru ca peruzeaua. In etacul ei cu divanuri și scoarțe vechi, avea un dulap mare de lemn de nuc plin cu romane de-acestea cu conți și cu marchiji. Și mai avea obiceiul bătrinica asta cochetă, cu ochii calzi ca de femee tinără, să se așeze seara la clavirul vechiu, cu sfeșnice de argint și să cinte, să ingine, cu lunecări leneșe de mini, pe ginduri, romanțe bătrine, iar la urmă, ca incheere, „La prière d'une vierge". Intâiul cintec pe care il cintase demult, in tinerețe, intr'o seară dulce de primăvară, la o sindrofie, unde s'a cunoscut intâiaoară, cu cuconu' Ghiță Arămescu.

Lampa cu abajurul albastru, împrăștia o lumină plină de poezie și de melancolie, care o intinerea pe cucoana Minodora cu cel puțin douăzeci de ani, dindu-i o gingășie și o delicateță de acvarelă.

Și cuconu' Arămescu, cufundat intr'un fotoliu, cu minile butucănoase incrucișate pe pintece, pe care lucea lanțul gros de aur, — se uita printre gene la cucoana Minodora și i se părea că e iar omul tinăr, de altădată, amorezat lulea; și se topea, ascultind cintecul suav și alb ca un crin pe care cucoana Minodora il murmura, ca prin vis, in arpegiile dulci și depărtate ale clavirului.

Dar, cum spuneam, cuconu' Ghiță Arămescu mai avea o patimă, pentru care trăia: pintecele, căruia ii aducea jertfe de carne ca unui zeu: mușchiuri cu mirodenii, cu foi de dafin, cu ienibahar, cu coleandru și boabe de piper fiert in vin roșu; piept alb de curcan umplut cu castane; potroace de giscă; ostropeluri de rață; saraille, blamangele și budinci monumentale, cărora le da foc cu rom.

Și in casa gospodărească și patriarhală a lui cuconu' Arămescu era, intr'un fund de sală, o cămară incăpătoare, ca un gherghir din vremurile vechi, cum nu se mai obișnuesc in timpurile noastre de ananghie și de sărăcie lucie. Și polițile și rafturile gemeau de cărnuri afumate, de șunci grase și aurii, de hartane de slănină albă și de costițe arămii de fum. Gutăile ardeau ca jarul, luminind cămara; merele călugărești păreau niște movili de bujori, in umbră; strugurii atirnau de leațuri, cu boabele negre ca abanosul ori galbene și străvezii ca mătăniile de chilimbar. Și ce mai icre de taigan, invălite in ceară; ce mai brinză de munte, infășurată in coajă mirositoare de brad; ce mai păstrăvi afumați in hirzoburi de cetină; ce mai chiupuri cu marinată de nisetru; ce mai bujeniță de căprioară; și ce mai pastramă ovreiască ustoriată de piept de giscă!

Și toate rinduite frumos și cu rost de minile dolofane și roșii ale cuconului Ghiță Arămescu; toate inșirate cu chibzuială prin poliți și rafturi, ca niște cărți intr'o bibliotecă de cărturar habotnic. Și chiar „bibliotecă" ii și zicea. Numai ce-l auzeai dimineața, cind se scula din pat, in halatul dumisale de șiac călugăresc dela minăstirea Neamțului, ori de mohair dela minăstirea Suzana, — după timp, — și cu comanacul pe cap, care ii dădeau infățișarea rotundă a unui sfint monah:

„Da' unde Dumnezeu am zăhăit cheile dela bibliotecă, Minodoră, draga moșului? Ei, comedie ca asta, parcă a pus Sarsailă coada pe ele!".

Și cum le găsea pe undeva, pe subt perini, in vre-un buzunar ori in cuerul de strae, — o lua, legănindu-se ca o gotcă grasă și tirindu-și papucii, — spre cămara burduh de bunătăți. Acolo stătea in fiecare dimineață, pe puțin un ceas, invirtind bucățile de mușchi afumați, ori buturile de porc, ori ciozvirtele de slănină, din care adiau mirosuri de fum, — cercetindu-le, de-aproape, la lumină; mirosindu-le ca un șobolan, sbircindu-și nasul și gustind

încet, lingîndu-se cu vîrful limbii pe buze; cu ochii înfundați în grăsime, ca niște ochi de mascur, licărind pofticioși; cu degetele boante, unsuroase și cu buzele roșii și cărnoase la fel, fericit până'n fundul măruntaelor.

*

La minister, însă, era alt om; ursuz, posac ca un urs, hărțăgos ca o țarcă: rătezînd scurt pe cei care nu înțelegeau, că nu se poate cutare lucru. Și mai avea un obiceiu: se văita și se căina cătră toată lumea care-i intra în birou, de munca sa peste samă:

— Bugetul, bugetul mă omoară, domnule; mi-i capul morișcă de cifre și de socoteli. Cînd închid ochii, văd fojgăind numerele împrejurul meu ca furnicile.

— Te cred, cucoane Ghiță, te cred; nimic mai obositor ca cifrele, îi bătea în strună cel care venea să-i ceară ceva.

— Dacă n'ar fi bugetul, își lua firul vorbei, directorul contabilității,—ar mai fi cum ar mai fi, ași mai răsufla și eu; da' bugetul mă dă gata! Astă noapte, să mă bată Dumnezeu, cucoane, dacă n'am lucrat pe brînci păn' la ziua albă!...

— Da' mai las'o, domnule, la pustia de slujbă. Vorba ceia: slujba-i lungă, viața-i scurtă!

— Dac'o las, se prăbușește tot la pămînt. Nu știi dumneata, ce harababură e aici. Ce leneșă, ce tembelă e lumea asta de funcționari, care numai pretenții au și numai de intrigi se țin ca niște babe. E un viespar ministerul ăsta, domnule; ascultă-mă pe mine că mi-i mîncat sufletul de el; e un viespar, pe onoarea mea!"

Și-și ștergea, pufnind pe nări, sudorile c'o basma cît o pelincă.

Slujbașii însă, cătrăniți din pricina inimii negre a directorului contabilității, ferbeau, pe-înfundate, ca orice funcționar al nostru, umilit și plecat păn' la pămînt și răbdător.

Și prin biurouri se vînturau fel de fel de vorbe pe socoteala «buloiului de osînză», cum îi ziceau cu toți. Unii spuneau că nici pomeneală să lucreze la buget, cum se laudă către toată lumea care-i calcă în biurou. Cum să mai lucreze, cînd i s'a ingrămădit grăsimea la creer!

Bugetul îl făcea un biet subșef de biurou rebegit, cu chipul și cu mînile ca de ceară, cu hainele ingurzite pe el și cîrpite,—și așa de străveziu și bicisnic, să-l dai c'o suflare la pămînt. Omul acesta, ca o arătare depe alte tărîmuri, muncește la buget, nopți de muncă istovitoare, acasă, în chichineața mucigăită de umezeală care curge în lacrimi pe pereții înverziți. Vîntul chiue in pod ca'ntr'o casă pustie; și vifornițele ernilor o zgudue ca pe o maghernită și o fac să scîrție din grinzile putrede.

Lucrările de buget nu le ia niciodată dela minister: se duce noaptea la directorul contabilității acasă; se strecoară tiptil în ogradă, dupăce mai întâiu se uită la deal și la vale cu luareaminte, să nu cumva să-l vadă vr'un slujbaș dela minister. Și, pentru munca asta ucigătoare, directorul îi zvîrle, ca de milă, o gratificație de cincisute de lei, care i se pare o avere în sărăcia lui amară; iar directorul încasează o sumușoară de cinci mii de lei, rotundă cași pîntecul dumisale, gata să-i plesnească cureaua care-l încinge ca un cerc de poloboc.

*

Azi, ca în fiecare zi, domnul director Ghiță Arămescu, dupăce a frunzărit hîrtiile noi, a pus cîteva rezoluții. Cam asta e munca dumisale din toate zilele. Se înfundă în jeț, întinde un braț și începe a bate cu degetele în biurou, darabana, nemai știind ce să facă. Ia o gazetă și-și aruncă, plictisit, ochii pe ea.

In tăcerea adîncă dimprejur un bărzăun bizie monoton, ca un țircovnic în strană. Bizîitul acesta pe-o singură strună, în muțenia care se întinde ca un pustiu în tot ministerul, întristează odaia. Dulapul și fotoliile au o înfățișare somnoroasă și plictisită, cași cuconu' Ghiță Arămescu. Un șoarec chiscue, undeva, subțirel. Bărzăunul bizie pe deasupra capului domnului director, care a început să moțăiască, și i se așează pe vîrful nasului ca un neg; dar domnul director, scos din sărite, își șterge o palmă pe nas, —și negul face aripi și se preface iar în muscă.

Omul dela ușă are poruncă, ca'n toate zilele, ca oricine ar veni până la ceasurile douăsprezece să nu-l lase să intre, pentrucă domnul director lucrează la buget.

Cuconu' Ghiță Arămescu se așază mai bine în fotoliul moale ca perna de puf; își împreună, după obiceiu, mînile pe burtă și 'ncepe a-și învîrti degetele cele groase, unul împrejurul celuilalt. Cu încetul simte curgîndu-i ceva cald în vine, risipindu-se în toată ființa lui amorțită.

La ușă se opri un om amărît. I se vedea, parcă, chipul chinuit, după glasul trăgănat și ostenit:

— Mă rog dumitale, nu-ți fie cu supărare, s'ar putea să grăesc cu domnul director?

— Nu, până la ceasurile douăsprezece nu primește pe nimeni, răspunde aprodul. Și adaugă cu aceiași taină în glas: Lucrează la buget...

— Bine, oiu aștepta, ce să fac, glăsuește omul, cu aceiași trăgăneală de om vlăguit.

Iar domnul director al contabilității, cufundat în jeț, clipi ca un motan somnoros, pe care-l mîngîie cineva pe spate; și-și strecură un zîmbet tainic și șiret pe subt musteața ruginită de fumul havanelor. Un gînd creștinesc era cît pe ce să-l facă să sune, să-i spue odăiașului să-i lese pe om să intre. O fi, bietul om necăjit. Dar gîndul acesta de milă fu numai ca o clipire de lumină ostenită, în neguri. Domnul Arămescu se întinse cu beatitudine în cuibarul fotoliului și căscă năprasnic de-i pîrîiră fălcile. Dar, după o vreme de moțăeală, își aminti de tabetul dumisale: de-a

bea ceai cu „romuşor"—aşa spunea dumnealui—în fiecare zi şi de-a gusta ceva mezelic. Şi amintirea aceasta tulbure o simţi, parcă, în gît şi în pîntece. Intinse braţul leneş şi apăsă cu degetul pe ţimburucul soneriei. Şi uşa se deschise, pe dată, ca de apasarea butonului; şi odăiaşul se arătă, scurt, în prag, cu faţa lui neclintită, de umilinţă ipocrită,—şi rămase smirna, lingă uşă, cu palmele lipite milităreşte de pantaloni, aşteptînd porunca domnului director. Dar domnul director tăcea, făcîndu-se că nu-l vede,—deşi îl vedea foarte bine,—şi îşi răsucea mustaţa, cu două luminiţi ascuţite în ochi. Părea nespus de fericit, privind cu coada ochiului pe cameristul care aştepta, încremenit şi fără să clipească, sămănînd c'un manechin de panoramă. Apoi întorcînd capul spre uşă:

— A, erai aicea? Un ceai.

Şi odăiaşul se strecură pe uşă cu paşi muţi, caşicum ar fi călcat cu papuci de cauciuc. Şi îndată, de parcă ar fi avut ceaiul gata, se întoarse cu tava, cu paharul aburit de ceai şi cu păhărelul de rom. Le aşeză toate în cetatea prăfuită de dosare depe biurou, fringîndu-se de şale, ca un chelner de meserie; şi, răsucindu-se pe călcie, eşi fără nici un sgomot, ca un şoaric.

Cuconu' Ghiţă Arămescu îşi întinse buzele până la urechi, într'un zîmbet de şiretenie; parc'ar fi zis: „Ce mai papugiu e tipul ăsta!". Işi frecă apoi cu voebună palmele, îşi goli dintr'o răsucitură de mînă păhăruţul cu rom în paharul cu ceai şi începu a amesteca tacticos, cu linguriţa, zahărul dela fund. După asta, luă paharul, se îngrămădi în fotoliu şi începu a horpăi cu poftă din ceai, cu faţa aprinsă, mîngîiată de şuviţele leneşe de abur, până ce răsuflă în fundul paharului. Apoi oftă odată adînc, cu mulţumire şi luînd servieta depe biurou, o deschise şi scoase un pacheţel pătruns de pete de grăsime. Il deslegă, îl desfăcu şi rămase, o clipă, cu ochii ţintiţi la mezelurile proaspete, bine mirositoare, cu nările umflate, cu gura plină de-un zîmbet de poftă grozavă. Şi prinse a înfulica, odată cărăbănind la gură, cu mîni grăbite şi lacome, caşicum şi-ar fi apărat zacusca de alte mîni. Sfîrşi repede, de parcă ar fi înghiţit din două îmbucături feliile umede de jambon, de slănină şi de parizer. Şi ştergîndu-şi cu dosul mînilor buzele unsuroase, se răsturnă în jilţ, de zîngănîră teturile şi îşi aşeză mînile pe pîntece, în poziţia sa favorită.

Vuetele din stradă i-se păreau acum din ce în ce mai potolite. Glasurile de prin gangurile ministerului abia se mai auzeau. Toţi, parcă, vorbeau în murmur şi călcau în vîrful picioarelor, ştiind că domnul director lucrează la buget. Gîndurile, tot mai ceţoase, ale domnului Ghiţă Arămescu se împleteau ca aburii ce se ridicau, adineoarea, din paharul cu ceai. In fericita sa digestie, îşi vedea casa gospodărească, de care era mîndru, caşi de cucoana Minodora. Şi-l fură cu încetul somnul, ca adîncul unei ape calde... Işi vede acuma casa şi grădina limpede ca într'o oglindă de cleştar. Se gîndeşte ce n'are el în grădina lui? Toate neamurile de pomi, cum n'are nimeni în Bucureşti. Ce mai pere pergamote? Şi le gusta parcă prin somn şi îşi umplea sufletul de aroma lor ameţitoare. Ce prune renclode, domnule, şi ce vişine spaniole, şi ce persice cu carnea roşie şi mustoasă! (Şi-i lăsa gura apă). Dar felurimile depe lume de struguri tămîioşi, de razachie, de hasela?...

A adormit acuma de-al binele, şi horăe cu gura căscată, ca de mirare, spre tavan. Işi toarce mai departe caerul visului de om chiabur şi înbuibat: D'apoi curtea cu pasări? Ce mai orătănii de neam! Ce găini padoane, cu moţurile ca nişte crisanteme! Ce odolence aurii şi argintii! Şi ce pâreche minunată de păuni care îşi tîrăsc, fuduli, pe bătătura casei, cozile ca nişte hlamide bătute în peruzele... Şi ce-i mai frumos,—ce face să-i crească inima lui cuconu' Ghiţă Arămescu,—e că toate minunăţiile acestea îs numai daruri şi dovezi de dragoste şi de consideraţie din partea prietinilor. N'a dat pe toate podoabele acestea, ale gospodării sale bătrîneşti, nici un gologan de cinci: pomii îi are dela popa Melintie din Valea Călugărească; viţa de neam, aşijderea, că are părintele o frumuseţe de vie pe dealul Mitocului... I-a făcut şi el, nu-i vorbă, un pustiu de bine,—că i-a plăcut, întotdeauna, să îndatorească oamenii,—că mînă pe mînă spală şi amîndouă obrazul. A avut, bietul popă, o daraveră bisericească la Casa Bisericii: s'a tras de barbă cu popa Hultoană în faţa altarului şi în faţa norodului... Şi dintr'un cuvînţel, l-a făcut domnul director ştergar curat de borangic, bun să-l pue la icoane... Găinile cucuete şi boghete şi păunii, care îşi primblau cozile ca pe nişte ghiveciuri cu flori de pietre scumpe, le are dela profesorul Carapancea: un om cu inima de zahăr, care are o sfoară de moşie în munţii Neamţului şi învîrte şi el o lecuţă de politică, că-i tare de clonţ,—şi a avut şi el o încurcătură cu nişte bani luaţi dela un părinte ca să-i treacă băiatul ca gîsca pe apă... Şi afacerea asta cocea ca o bubă neagră,— şi el, cuconu' Ghiţă Arămescu, om filotim, c'o vorbuliţă numai la ministru, a spart buba...

La uşă, se aude glasul unui om năcăjit, care aştepta într'un colţ al sălii de dimineaţă dela ceasurile opt şi care venise o zi şi-o noapte cu trenul, tocmai dintr'un sat din fundul Moldovei, de pe malul Bistriţii, cu jabla păturită în basmaua popească, vîrîtă în sîn:

— Nu s'ar putea, mă rog dumitale, să intru acum la domn' director? Că bag samă, că a agiuns soarele la amiază, şi peste un ceas, pleacă *trinu* şi eu rămîn de căruţă aici, pe cheltuială.

— Nu se poate, bade! Am ordin că pân'la ceasurile douăsprezece *pont*, să nu dau drumul nimănui. Mă vede sfîntul, dacă ţi-oiu da drumul; mă umple de bodaproste!... şi adăugă cu glas tainic: Lucrează, zi şi noapte, la buget... Da' d-ta, bade, ce vînt te-aduce pe-aici, pe la noi?

— Poi, iacă cum: noi în sat, la Cotîrgaş, avem aşezată şcoala într'o sărăcie de bordeiu, îngropat în pămînt, de se uită gîştile, pe geam, la plozi, cum învaţă a slovini. Ş'am venit, c'o jalbă iscălită de toţi gospodarii, în care cerem, cu lacrimi în ochi, să ne facă şi nouă stăpînirea o şcoală acătării, să ne luminăm şi noi o ţîră pruncii, să nu mai fie proşti ca noi. Că o lecuţică de drept, zicem noi în mintea noastră proastă c'avem şi noi,—că, să cheamă că noi podvezile ni le facem, şi birurile ni le plătim la soroc, şi toate greutăţile le ducem, fără crîcnire, în spete...

— Ai dreptate, bade. Da' ştii că este o vorbă : cu dreptatea moare omul, dacă n'are o proptea.

— Apoi cum să nu ştiu ! E cam aşa, cum grăeşti dumneata. Da'om şti şi noi cum să le chitim lucrurile, ca să ne vedem şi noi odată c'o şcoală în vatra satului.

— Dacă-i aşa, apoi poate că-i fi călcat cu dreptul, cînd ai pornit dela... cum îi zice satului dumitale...

— Dela Cotîrgaş.

— Dela Cotîrgaş. Cine te-a îndreptat la cuconi' Arămescu, bun sfat ţi-a dat.

— Popa Guşa m'a sfătuit să vin la dumnealui,— că i-a făcut odată şi sfinţiei-sale un bine.

— Ai nimerit bine. Dacă nu ţi-o face domn'director, — că dumnealui e cheia şi lăcata aici, e stîlpu' care ţine toată hardughia asta în spate, — apoi nu ţi-o face nime. Domn' *menestru* şi domn' *secretariu*, — oameni noi nouţi, — ce ştiu ei şi ce le pasă lor ? Azi aici, mîni la Focşani,— ce-au avut şi ce-au pierdut ! Domnealor, oameni trecători ca apa. Apa trece pietrele rămîn. Ş'apoi e şi om bun conu' Arămescu : pînea lui Dumnezeu ! Că îl cunosc eu de cînd era lupu' căţel şi fac slujbă cu el de mai mare dragu'.

— Oare dumneata n'ai putea pune-un cuvînţăl ?

— Ba oiu pune, bade, un cuvînţăl dulce, — că vorba dulce mult aduce. Oiu face şi pe asta, cu toate că nu te cunosc decît de dimineaţă,— da'mă uit în faţa dumitale, şi văd că eşti om detreabă.

— Apoi, mulţumim frumos. Oameni sîntem şi noi şi-om avea şi noi obraz. Un godăcel, un cocoş, o gîscă, o raţă, s'or găsi şi pe la noi pentru un om filotim ca dumneata. Fii bun numai, mă rog, şi fă s'ajung, mai degrabă, până la domn' director.

— Iţi fac rost numaidecît, bade, — cum te chiamă ?

— Pintilii Amăritu.

— ...Eu îţi fac rost, la ţanc, douăsprezece ceasuri. Da'eu care îs om vechiu aici şi ştiu multe şi mărunte, am să-ţi dau un sfat, ca să nu dai greş... Ştii, dă, cum să-ţi spun, aşa-i obiceiul vechiu al pămîntului...

— Spune-mi, domnule, spune : un sfat mai mult, nu strică.

— Eu aşi crede bade Pintilii, — ca să meargă treaba ca pe rotile, — să-i faci o bucurie directorului cu nişte plocoane gospodăreşti, — că-ţi spun eu că nu se supără... Bunăoară : vr'un porc gras, ceva găini, gîşte, raţe, miel... Vr'un burduf de brînză de oi ; — că domnu' director îi gospodar grozav şi-i place să aibă în casa dumisale belşug din toate.

— Apoi, chiar aşa m'am gîndit şi eu, că m'am sfătuit cu popa Guşă şi taman cam aşa o chibzuiam şi noi : să-i aducem un mascur de vr'o două sute de chile, şi toate neamurile de cobăi. Ştim şi noi, păi cum, obiceile bătrîneşti ale pămîntului.

Din biuroul domnului director Ghiţă Arămescu, veneau înflorituri gingaşe, ca de flighercorn. Şi musca din geam bîzîia iar, somnoroasă şi plictisită, dornică să iasă afară, să simtă, pe aripile moleşite de zăduful din biurou, adierea uşoară a vîntului, care tremura frunzele castanului colbăit de pe trotuarul din faţă.

N. N. Beldiceanu

NOPŢI

Nopţi albe, nopţi albastre, nopţi cu lună,
Nopţi negre, despletite de furtună,
Vă simt mereu,
Infăşurînd corola sufletului meu
Şi statuile visurilor mele
Ca nişte fastuoase mantii grele.

Nopţi negre, nopţi albastre, nopţi senine,
Vă port în cui de aur atîrnate,
In falduri grei şi parfumaţi în mine
De cine ştie cîte veacuri, poate...

Nopţi albe de iubire fără vină
Mi-aţi atîrnat de cornul lunei frînt
O togă de răcoare şi lumină
Pe umerii mei aspri de pămînt.

Nopţi clare, nopţi albastre ca o apă,
Eu am visat atît în umbra voastră,
Că port în suflet, ca subt o pleoapă
Iubirea mea cu noaptea ei albastră.

Nopţi negre, draperii funebre,
Voi în perdeaua voastră mortuară
Ce-atîrnă peste-a pomilor vertebre,
Purtaţi reminiscenţi ce mă omoară...

Demostene Botez

CHRONOS

Studiu de obsesie

Lucian Vernea aruncă de-oparte cartea în care încercase toată după-amiaza să citească şi se ridică încet de pe canapeaua pe care stătuse tolănit. Rămase aşa cîteva clipe cu coatele sprijinite de genunchi, cu bărbia în palme, privind fără ţintă în jurul lui.

Odaia era mare şi sonoră. Tavanul era pictat; pe un fond de azur moleşit, îngeri buzaţi fîlfîiau leneş din aripi ţapene. Dela mijloc se scobora greoiu către podele un candelabru vechiu. Două ferestre mari, cu geamuri aburite, lăsau drum privirilor spre grădină. Pe jos era un covor galben, cu flori verzui. Pe masa din mijloc sta un album, un coşuleţ cu flori artificiale, cîteva cărţi. Intre ferestre, pe o etajeră, un şir de mătănii atîrna. Cîteva fotolii, înfăşurate în pînze albe, dădeau odăii o înfăţişare hursuză. Draperii vinete o întunecau, punînd ferestrelor sprincene crunte. Plutea peste tot un miros de naftalină, de umezeală, de învechit. Intr'un colţ o oglindă mare, rotundă, răsfrîngea un portret atîrnat în colţul din faţă. In penumbra ungherului, oglinda avea ceva sinistru: ai fi spus că toată lumina cenuşie împrăştiată pe mobile era plînsă de ochiul ei orb.

In odae nu se făcuse foc de cine ştie cînd... Dar lui Lucian îi plăcea să se ascundă aici. Nu se simţea deloc la dînsul acasă. Lucrurile îl priveau cu neîncredere: nu-l cunoşteau. Se simţea străin în mijlocul lor şi asta îi dădea o liniştire ciudată...

Se sculă şi, cu paşi înceţi, se apropie de fereastră...

Era o zi dela începutul lui Octombrie. Cerul nins de nouri albi era pustiu, neted, scund. Totuşi o lumină galbenă plutea peste grădină: frunzele veştede, căzute pe cărări sau fluturînd pe crengi, dădeau văzduhului fiori metalici de soare coclit. Crisanteme galbene purtau soare pe tulpine fragede, ridicau torţe de aur prin straturi pustii. Un brad, lîngă poartă, înălţa spre cer ghimpii verzi ai frunzelor mici. Un mesteacăn, într'un colţ, noduros şi înfrigurat, mai avea cîteva frunze

ze încă vii pe crengile albe. Cîteva ciori porniră dintr'un nuc şi o luară pe deasupra grădinii: sborul lor ondula în aer ca un stol de visle negre. Dispărură. Lucian le urmărise cu ochii şi acum îşi lăsă privirile pe stradă: era goală. La un orologiu îndepărtat se auzi bătînd patru. Lucian se întoarse, făcu doi-trei paşi şi se opri în faţa oglinzii.

Işi trecu mîna prin părul negru, îşi privi fruntea palidă, pleşuvă la tîmple, îşi văzu ochii adînciţi în orbite, cu o uşoară dungă de umbră în jurul pleoapelor. Lumina alburie care se strecura prin ferestre dădea feţii o strălucire sticloasă.

Avu un gest plictisit. Se îndreptă spre canapea şi se întinse din nou, cu faţa în sus, închizînd ochii...

Dar îi deschise repede, clipind de cîtevaori, ca un om care dintr'o pivniţă adîncă a revenit la lumina zilei.

Se simţea, în ziua aceia, mai ostenit de el ca oricînd. De ce? Ştia prea bine. Dar în clipa aceia nu cerceta. Ci se simţea numai obosit, ca un om care a alergat mult, cu spaima de-a se uita înapoi să vadă cine-l urmăreşte. Şi Lucian se simţea urmărit, alungat, fără răgaz, clipă cu clipă... De către cine? Nu se întrebase, poate, până atunci... Bănuia? El singur n'ar fi putut spune.

Dar avea nevoe, acum, de-a eşi din el, de-a se încredinţa de o realitate statornică, din afară, de-a se agăţa cu privirile de un lucru, de un gest, de un fapt exterior, cît de mic...

Işi îndreptă, din nou, privirile în jurul lui, cutreerînd cu desnădejde ungherele întunecate, mobilele vechi, păreţii cu zugrăveala ştearsă...

Intîlni portretul din colţ...

Lucian se încruntă uşor, fruntea lui se încreţi, ochii lui se opriră, fără să vrea...

Tatăl lui...

Deciteori, caşi acum, nu se uitase la dînsul lung, încercînd să desluşească un gînd, să descopere *ceva* în ochii aceia împăinjeniţi, înfăşuraţi parcă într'o negură sălbatică,—deciteori nu privise zădarnic chipul palid şi nepăsător, colţuros şi mîndru, al portretului?... Tatăl lui... Işi amintea puţin de dînsul. Era copil mic, pe-atunci. Il vedea rar. Tăcut,—nu-l zărise niciodată surîzînd. I se părea că vine de departe, din altă lume. In preajma lui se simţea stingher, străin şi aproape îi venea să plîngă; niciodată nu se uita la el, nu-l mîngîia, nu-i spunea o vorbă. Şi Lucian, deodată îşi aminti de o zi de primăvară, rămasă multă vreme neînţeleasă pentru el. Işi aducea aminte cum, în grădină, serios şi cuminte, se juca, fărâmiţînd cu o lopăţică de lemn, ţărîna moale. Ferestrele casei erau deschise, era cald, către sară. O pocnitură surdă care cutremură geamurile îl făcu să se oprească. Ar fi vrut să alerge în casă, dar nu putea; îi era frică. Şi rămase pe loc, singur, plîngînd. O servitoare speriată veni, îl luă şi-l duse într'o odae dela capătul casei, spunîndu-i să fie liniştit,

că mama lui are să vie îndată. Dar în sara aceia n'o văzu și nici adouazi. Își aducea aminte că fusese zarvă multă în casă; auzea glasuri necunoscute, zgomote neobișnuite. Îi era frică, plîngea mereu. A treia zi, de-abia, mama lui veni să-l vadă. Alergă la ea. Il luă în brațe, îl privi lung. Era îmbrăcată în negru. Il sărută pe frunte, fără un cuvînt. Apoi, îi cusu la mînecă o bandă de stofă neagră. El ridicase ochii și o văzuse plîngînd.

Mult timp după aceia aflase că tatăl lui se împușcase, chiar în odaia în care, acum, fotoliile vechi îl priveau hursuz, cu aere de stafii.

Stafii se ascundeau, de altfel, prin toate colțurile casei. Văzduhul nu era decît o destrămare de fantasme albe. In fulgi nevăzuți, trecutul se desprindea din păreți, cernea pe mobile zăpada lui mucegăită...

Ce-l făcuse pe tatăl lui să vie să moară în tîrgul acesta pustiu și mohorît? Averea pierdută, desnădejdea, boala?... Cine ar fi putut spune?... Dela mama lui nu putuse afla niciodată nimic.

Lucian își întoarse iarăși privirile, lăsîndu-le să rătăcească prin odae...

Se simțea nemulțumit. Incetase, doar, de-a mai răscoli asemenea amintiri triste. Se mărginea să le știe veșnic în el, ascunse undeva, în fundul sufletului. Și, acum... ce-l făcuse să-și aducă iarăși aminte?... Portretul... Lucian îl privi piezîș, cu ură. O clipă, fu ispitit să-l sfîșie. Ar fi vrut să-l sfarme, să-l rupă în bucăți, să-l calce în picioare... Folosea la ceva? Nu, fără îndoială. De-atîta vreme atîrna în ungherul lui, ca o haină uzată pe care n'o mai poartă nimeni. Dacă l-ar fi scos, negreșit că odaia ar fi luat o altă înfățișare. Mai mult o întuneca; din pricina lui oglinda se uita crunt; mobilele se ghemuiau prin colțuri, privindu-l, pline de spaimă: văzduhul era încleștat de privirile portretului, ca de niște ghiare...

Lucian se ridică, sprijinindu-se într'un cot...

La urma urmei, n'avea altceva mai bun de făcut decît să se gîndească la dînsul?... Nu, era prostie să-și chinuiască mintea astfel... La ce bun? N'avea niciun sens să cugete la astfel de lucruri... și tocmai acum!...

Tocmai acum...

Fără de voie gîndurile lui alcătuiseră, deodată, aceste două vorbe. Furia îi crescu. Ce dracu! n'are să se mai sfîrșească odată? De ce să nu cugete, *tocmai acum*, la astfel de lucruri, dacă îi place! Il oprește cineva?... Nimeni... Atunci?...

Scrîșni din dinți. Își știa nefolositoare revolta. Un vîrtej de gînduri îl năpădi, copleșindu-l. Se lăsă pe spate, de data asta cu resemnare. Putea să facă altfel?

Nu, știa prea bine că nu...

Pe nesimțite, se lăsă din nou să alunece în trecut, fără

să-și dea sama, mînat de o putere pe care nu mai cerca s'o oprească.

Sora lui mai mică, Lucica, era nebună. O duseseră, acum o lună, la sanatoriul singuratic dela marginea tîrgului, într'o după-amiază liniștită de Septembrie, cînd se ofileau cele dintăi frunze...

Sora lui, nebună!...

Cuvîntul acesta, Lucian și-l șoptise de nenumărate ori, căutîndu-i un sens, încercînd să se obișnuiască cu el, să-l înțeleagă, să și-l apropie...

Nebună!... Era cu putință?...

Și totuși, Lucian își mărturisea, fără de voie, că *ceva* fusese, fără îndoială, *ceva* nelămurit și nefiresc, în firea ei, în viața ei...

Lucica...

Își aducea aminte de ochii ei negri și strălucitori, care îți dădeau fiorul lumînărilor aprinse la morți. Își petrecuse copilăria lîngă el, cu el. Era o fată firavă și blîndă, care pășea aproape fără sgomot prin odăile mari ale casei, cu zîmbet care îi aureola buzele subțiri, încleștate de o tăcere surdă, îndărătnică. Trăia parcă într'o necontenită convalescență. Ceasuri întregi, la fereastră, cu o broderie inutilă în mînă, urmărea sborul frînt al vrăbiilor grădinii; sau, în odaia ei, la picioarele unei icoane mari, lîngă care pîlpîiau sfioase candele albastre, în rugăciuni netulburate, cu cărți vechi pe genunchi, după-amiezi lungi asculta sfîrîitul de țînțar al uleiului care ardea; iar, prin colțuri, flori mari, sălbatice, te întîmpinau, pecetluind, cu ofilirea lor, văzduhul...

Ar fi vrut să se facă o călugăriță cucernică; visa mînăstiri albe, printre brazi bătrîni, în munți, departe; ar fi vrut ca viața să-i fie o lungă perindare de mătănii în degetele lui Isus...

Și totuși nimeni nu găsise că rugăciunile ei se prelungeau adeseori prea mult, că ochii prea căpătaseră pîlpîirea albastră a candelii, că ochii ei prea mult priveau sborul frînt al vrăbiilor grădinii...

Și, deodată, boala înspăimîntătoare...

Ai fi spus că, din ea, *ceva* se strecura pe nesimțite, lăsînd un gol. Privirile ei se îndreptau încetul cu încetul în *altă parte*; între gînd și vorbă, între dorință și gest se ridica acum altceva nou, necunoscut și străin; nu mai era ea...

Și Lucian își amintea cum, cu același zîmbet neclintit, venea spre el și îi cuprindea gîtul cu brațele ei subțiri...

— Sînt ostenită, Lucian. Toată noaptea am stat de veghe, am stat de veghe lîngă dînsa...

Apoi, repede, îndemnîndu-l:

— Vrei s'o vezi? E frumoasă, are părul despletit pe umeri, parcă doarme... Vino cu mine, Lucian... Nu vrei s'o vezi pe Lucica moartă?

Își desfăcea brațele dela gîtul lui, îl privea lung:

— Cît de nepăsător ești tu! Mîni au s'o îngroape și tu nici nu vii măcar s'o săruți. Gîndește-te că ea are să se ducă departe, departe, cine știe unde... Și i-au crescut flori albe în păr, și îngerii albi au să vie și au s'o poarte pe aripi și au s'o ducă, și au s'o ducă cine știe unde, acolo, dincolo de lume...

Lucian fusese de părerea doctorului: schimbarea de locuri, de viață, înfîrșit Sanatoriul. Mama lui nu voia cu nici un chip, dar se îndărătnici în hotărîrea lui. De ce? N'ar fi putut lămurit răspunde, dar era ceva în casa asta, în mobile, în înfățișarea lucrurilor, în văzduh, ceva turburător și primejdios, care te pătrundea. Ceva care intra în tine pe furiș, odată cu respirația, cu privirile, cu sunetele, cu tăcerea, preschimbîndu-te încetul cu încetul în altceva decît ce ai fi *trebuit* să fii, făcîndu-te pe nesimțite să devii *altcineva*...

Fără de voie, Lucian privi portretul. Privi ochii tatălui lui și tresări. Fusese o părere, sau o sclipire nouă trecuse prin ei, o sclipire de batjocură pe care n'o mai văzuse până atunci? Se cutremură. O neliniște îl năpădi, *fără să știe de ce*. Încercă să se scoale, dar își simțea capul greu; o durere în ceafă îl țintui pe loc, și rămase așa, cu senzația de craniu golit încetul cu încetul, cu mădularele sterpe de voință, cu sufletul sec...

În odaia de alături un ceasornic de părete măcina mereu clipe mărunte, egale, deslușite și mărunte ca picăturile streșinilor după ploae.

Lucian se simți, deodată, liniștit. Gîndurile lui se potoliră, se îndepărtară. O pace stranie îl cuprinse.

Tictacul continua, neturburat.

Il auzise mereu, fără îndoială. Dar i se păru, deodată, că îl aude *altfel* ca până acum. Ciudat! Se simțea liniștit și turburat, totodată. Nu-l auzise niciodată astfel ca acum...

Il ascultă atent, ținîndu-și răsuflarea...

Și Lucian se gîndi că toate picăturile mărunte, toate clipele se adunau în el, undeva, în inima lui, fără îndoială! tot mai multe... Moartea, negreșit, va fi atunci cînd clipele îi vor umplea cu desăvîrșire ființa lui toată... Moartea? Nu, ci viața, viața lui adevărată—atunci cînd, plin de timp, *va deveni ceva asemeni Vremii*, el însuși preschimbat în clipe mărunte, cernîndu-se, la rîndul lui, și el, atunci, în alte inimi, pentruca pe nesimțite să le umple, pentruca pe furiș să le ucidă—*nepăsător atunci, pentrucă va fi el însuși Timpul!...*

O ușă scîrții. Auzi un zgomot ușor de pași. Întoarse capul.

Mama lui intrase.

Era o femee între două vîrste, mică, palidă. Ochii strălucitori și negri îi ardeau. Privirile îi picurau în aer, sleite, ca picăturile de ceară; gura strînsă, cu buze uscate, avea o înțe-

penire de mort. Pășea mărunt, strecurîndu-se ca o stafie sperioasă prin odăile pustii.

Se oprise în fața lui Lucian, privindu-l cu ochii ei mari, strălucitori.

— Ce este?

— N'ai nevoe de foc, Lucian?... E frig. Să spun să facă...

Și tăcu. Rămase pe loc, cu ochii puțin aplecați, cu sfială în priviri, cu brațele încrucișate pe piept, strîngînd un șal mare, negru. Lucian o văzu mai îmbătrînită, cu părul cărunt pe la tîmple, cu sbîrcituri care îi săpau brazde de penumbră în paliditatea feții slăbite. Știa prea bine că nu venise decît ca să-i vorbească iarăși de *dînsa*, de aceia care, acum, sta închisă într'o severă cameră de sanatoriu, într'o odae cu pereții albi, unde nici icoane nu-s, nici flori... Se simțea plictisit, simțea stingherеală rușinată a cuiva care e prins făcînd un lucru pe care îl ascunde... Și el se ascundea de mama lui, nu-și aducea niciodată aminte de Lucica, față de dînsa... Dar ea, în schimb, nu făcea decît să-și amintească mereu, cu îndărătnicie, la nesfîrșit... Se simțea supărat, aproape furios... L-ar fi putut lăsa în pace, dela o vreme! Putea să-și aducă aminte și singură de aceia care era acum cași moartă... Negreșit că era cași moartă... moartă de-albinelea!

Din nou închise ochii, cu ciudă, crezînd că are să plece. Era hotărît să nu scoată o vorbă.

Lîngă el, glasul tremurător începu, sfios:

— Lucian...

Nu răspunse. Ținea ochii închiși. După o clipă simți o mînă domoală care îi atinse brațul. Și glasul începu din nou, șovăind.

— Lucian... ai fost?

Unde? A! La sanatoriu!... Fusese, fără îndoială că fusese, de-o lună aproape în fiecare zi, fără ca mama lui să știe... Totuși răspunse bursuz:

— Nu.

— De ce? N'ai fost demult. Ar trebui... Lucian, înțelege... Ea e singură acolo... Oamenii aceia străini, nepăsători... Nimeni lîngă dînsa care s'o mîngîe... Lucian...

— N'am fost destul? Nu mă pot duce în fiecare zi. M'am săturat... Mîngîere! Nu mai are nevoe... Ce nevoe să mai aibă de mîngîere?

Mințea. Știa că minte, dar continua așa, cu o îndărătnicie de care era rușinat, și furios că se simțea astfel...

Dar se opri. Mama lui plîngea... Se lăsase pe un scaun și, cu fruntea pe braț, plîngea. Ridică ochii spre el și îl privi lung. Apoi, încet, cu dojană șovăitoare în glas:

— Lucian, Lucian... cum poți spune una ca asta?...

Dar Lucian n'o mai asculta. Îi privea acum, cu atenție, ochii. Privirile lor picurau în aer, sleite, ca privirile luminărilor de ceară aprinse la căpătâiul morților... Ochii! Ochii su-

rorii lui, ochii mamei lui... *ochii lui, poate?* Își trecu mîna pe pleoape cu un gest de apărare, aproape de spaimă... Se sculă, brusc. O clipă, mama lui, uimită, încercă să-l oprească. N'o luă în samă și fugi. Cînd trecu prin fața oglinzii întoarse capul: se temea să nu găsească în privirile lui privirile surorii lui nebune...

*

Inchise portița grădinii și, o clipă, se opri...

Pe strada pustie, deoparte și de alta, erau tei bătrîni. Vîntul toamnei trecea încetișor pe lîngă fiecare și le culegea frunzele. Din loc în loc frunzele căzute se adunau în mici grămezi roșcate; păreau, astfel, niște umilite focuri blînde. Cîteodată vîntul le spulbera și ele sburau, pîlpîindu-și, o clipă, în aer, flăcările uscate; alteori, vre-un cîne flămînd, slab, șovăitor, se apropia de ele, își înfunda cu lăcomie botul, dar le întorcea repede spatele. Strada era atît de pustie că stoluri de ciori se lăsau în voe, acoperind-o; adeseori erau așa de multe că, atunci cînd își luau sborul, se părea că pietrele străzii, cu aripi negre, se asvîrl către cer.

In după-amiaza aceia locuitorii caselor parcă muriseră cu toții; căci ferestrele închise, cu storuri trase, priveau, oarbe, fără viață. Și strada se întindea ca o alee de cimitir părăsit, până departe, la un colț, unde poposise o flașnetă. Nu se vedea, dar sunetele răgușite pătrundeau tăcerea; era o împrăștiere de sunete uscate, vechi, stoarse... Fără îndoială că și flașnetarul, el singur, nu știa dece mai cîntă. La porți nu eșea nimeni să asculte. Numai teii din cînd în cînd, își clătinau greoiu crengile goale...

Lucian porni la întîmplare. Incetul cu încetul se liniști. Pășea acum cu capul plecat în jos, urmărind cu luare aminte jocul frunzelor uscate pe lespezile străzii. La cea mai mică adiere, o luau la fugă toate, împrăștiindu-se speriate; apoi, în sarabande leneșe, în hore minuscule, frunzele veștede se adunau din nou, pentruca iarăși vîntul să le alunge. Lucian ridică ochii și văzu cerul alb, cu nouri care pîlpîiau, sus, ca flăcările unui uriaș incendiu de omăt, de-asupra tîrgului. Își închee paltonul, își puse pălăria pe care, în graba cu care fugise de-acasă, și-o uitase în mînă. Continua să meargă, nu știa nici el încotro. Nu se gîndea la nimic hotărît; dar, cu cît se îndepărta de casă, cu-atît se simțea mai liniștit. Mergea pe străzi tot așa de pustii, cu case tăcute și albe, împrejmuite de aceleași sălbatice grădini. Rar, oameni cu șăpci de lucrător în cap, treceau pe lîngă el, cu pipe groase în gură. La un colț, un om, care venea împleticindu-se, fu cît pe ce să-l răstoarne; făcu cîțiva pași înapoi, ceremonios își scoase pălăria, salutînd, și merse apoi de se isbi cu capul de un gard. Lucian își aminti că era Duminică.

Mai încolo, cu spatele răzămat de un zid, un orb, cu ochii larg deschiși, nemișcat, auzindu-i pașii, întinse pălăria ferfenițoasă. Lucian se opri, îi dădu ceva. Orbul își aplecă fruntea, mormăind o mulțumire.

Dădu se plece, dar în fața lui stătea o fată, care se oprise chiar atunci și-l privea.

Peste o rochie de culoare închisă purta un paltonaș scurt; un colan negru îi îmbrățișa mijlocul. De sub pălăria ușoară părul blond se furișa în cîrlionți sburdalnici, la tîmple. Cu bărbia ușor îngropată in gulerul îmblănit, zîmbea, și ochii ei aveau o viorie pîlpîire de amurg. Ii întinse mîna.

— Buna ziua, domnule Lucian...

— Buna ziua, Eleno. Incotro?

— Spre casă.

— Facem drumul împreună?...

Spusese deodată vorbele acestea, aproape fără să vrea. Fata dădu bucuroasă din cap. Porniră. Lucian o privi cum mergea, cu pași mărunți și ușori, lîngă el. O cunoștea demult, decînd era copilă, dar simțea acum, privind-o, o surprindere ciudată, parcă s'ar fi intîlnit acum pentru întâia dată; și totuși avea nelămurita impresie că o aștepta...

— N'ai mai venit demult pe la noi, spuse fata, și își întoarse spre el ochii întunecați. Nu e frumos ce faci. Teodor are să fie supărat pe dumneata... Și eu sînt supărată, adăugă ea, mai încet...

Lucian tresări.

— De ce?

— Altădată veneai, te așezai în fotoliul de lîngă fereastră și povesteai lucruri frumoase. Sări întregi te ascultam cum stăteai de vorbă cu Teodor. Acum, iată o lună decînd n'ai mai dat pe la noi... Nu e frumos ce faci, nu e frumos de loc... Am dreptul să fiu supărată, nu-i așa?

Și îl privi din nou, cu ochii mari, deschiși, dînd ușor din cap și strîngîndu-și buzele pline și roșii...

Lucian se uită la dînsa. Carevasăzică, nu știa nimic?... Cu atît mai bine! Schimbă repede vorba, rizînd bucuros, ca scăpat de o povară...

Iși simțea sufletul însorit, plin de-o veselie nouă, care năvălise fără de veste în el. Se simțea liniștit. Vorbea acum cu plăcere, cu voluptatea de a spune cît mai mult fetii care mergea lîngă el și întorcea din cînd în cînd capul, surîzătoare și atentă. Simțea că îi face plăcere și asta îl făcea să fie mulțumit. Vorbea despre lucruri frumoase, despre lucruri îndepărtate, necunoscute, despre țări de soare și lumină, pline de marmură și de verdeață. Aducea aminte de artă, de luminoase și strălucitoare visuri trăite de către aleșii vremurilor de demult...

Fata îl asculta. Imbujorată puțin de răcoarea sării, pășea aproape de dînsul. O simțea lîngă el, sglobie și înfiorată.

Se însera. In aer, plutea un miros străpezitor de fum. Ici și colo, pe străzi, se aprindeau felinare. Stoluri de ciori

treceau şi împrăştiau în văzduh o nelinişte ciudată cu croncănitul lor prelung...

— Ciudat, spunea Lucian,—şi glasul lui căpăta parcă o înfiorare de spaimă,—toate lucrurile, toamna, iau o nouă înfăţişare, par mai nelămurite, mai hursuze... Natura parcă se pregăteşte de plecare, îşi adună frunzele, îşi goleşte cuiburile. Ai spune că tot văzduhul are să plece într'o lungă călătorie, odată cu fumul. Pluteşte pretutindeni o îngrijorare care pătrunde tot, lucruri şi suflete. Clopotele sună altfel, toamna; bătrînele orologii bat alene, parcă ar tuşi timpul, cu greu, ca nişte moşnegi; şi toate lucrurile în înfăţişarea lor au ceva dureros, ceva ca o părere de rău...

Vorbi mult astfel. Din cînd în cînd se întorcea spre fata care, cu capul plecat uşor pe umăr, îl asculta mereu. Ochii ei îl priveau; şi Lucian se simţea desmierdat de privirile lor, ca de nişte raze...

Vorbind, merseseră la întîmplare şi ajunseseră acum, aproape de marginea tîrgului. Casele se făceau mai rare, grădinile mai mari şi mai sălbatice. Se presimţea apropierea dezolată a barierelor deşarte. Cîţiva paşi, o cotitură, şi în faţa lor s'ar fi desfăşurat cîmpul...

Fata se opri, deodată.

— Să ne întoarcem, zise ea, e tîrziu. Cum de ne-am rătăcit atît de mult? Şi eu care eram hotărîtă să ajung mai repede acasă!

Aici, strada nu mai era pietruită şi mergeau acum pe pămîntul moale. Nu li se auzeau paşii. Tăceau. Din depărtare venea, de-abia simţit, zgomotul tîrgului. In apropiere, undeva, un cîne începu să latre, alene... Amuţi.

Fata ridică fruntea.

— Ce tăcere, spuse ea.

— S'o ascultăm...

Se apropiară mai mult unul de altul. Lucian îi simţi trupul lîngă el. Cum ea stătea cu capul plecat uşor pe umăr, o privi lung. Niciodată parcă n'o văzuse ca acum. Intr'adevăr, i se părea că acum o vede pentru întâia oară. In mers părul i se desfăcuse puţin şi îi aureola fruntea: cîteva fire, la tîmple, fluturau în vînt. Privea în gol, fără ţintă, cu degetul la buze, ţinîndu-şi răsuflarea...

Se întoarse deodată, şi-l văzu privind-o. Lucian îşi îndreptă privirile în altă parte. Porniră.

Bucuria de a trăi! Lucian o simţea acum mai mult ca niciodată. Nu-şi dădea bine sama de ce, dar era mulţumit, potolit, fără grijă. Se simţea bucuros că merge, că respiră, că priveşte, că aude... Se simţea bucuros că simte...

Se apropiau de casă. Fără să ştie amîndoi, încetineau paşii. Oameni grăbiţi, cu mînile în buzunarul paltonului, cu gulerul ridicat, treceau şi se perdeau pe sub felinare. Nu era încă noapte, dar o ceaţă uşoară împainjenea văzduhul, pe furiş...

Nu-şi mai spuneau nimic. Mergeau alături, mai aproape unul de altul. In faţa unei case împrejmuite de brazi fata se opri, fără să intre.

Lucian o privi din nou. Prin buclele blonde, fire de umbră se strecurau, preschimbîndu-le pe nesimţite în bucle de nouri. Tăinuitor, amurgul o învăluia. Rezemată uşor de poartă, se uita în pămînt, legănîndu-şi alene prin frunze vîrful pantofului mic...

La o biserică din apropiere cîteva clopote începură să bată, dar se opriră îndată, speriate parcă şi uimite că fac atîta sgomot...

La colţul străzii o înmormîntare se ivi.

Cîţiva copii, zdrenţuroşi şi murdari, duceau prapurile vechi, cu zugrăveala pe-alocurea ştearsă. Doi oameni, cu picioarele goale, purtau o colivă sărăcăcioasă, pe o targă; pînea blondă era ca o bucată de soare, moale şi cald.

Lucian se descoperi. Mortul era sărac. Nici-o cunună de flori nu împodobea dricul, tras de doi cai slabi, osteniţi. Un preot, într'o trăsură hîrbuită, îmbrăcat în odăjdii vechi, roase, dormita, cu ochii pe jumătate închişi, cu capul pe umăr. Mai erau cîteva trăsuri, cu poclitul tras; cei dinăuntru nu se vedeau: parcă le-ar fi fost frică de lumină...

Un cal dela dric se poticni. Un cioclu se repezi, cu o înjurătură, să-l ridice. Convoiul, oprit, aştepta. Calul căzuse în genunchi; pînza cernită care îl înfăşura ca un giulgiu se tîra în pulbere. Celălalt cal, speriat, trăgea cu îndărătnicie de hăţuri. Şi dricul, sguduit astfel, juca pe loc, singur.

Un cerşitor se sculă dela marginea străzii şi se apropie, cu mîna întinsă. Nu-i dădu nimeni nimic.

Insfîrşit, calul se ridică, şovăitor. Dar se auzi un ţipăt, ca un schelălăit: un copil pusese mîna în colivă. Unul din oameni îi dăduse o palmă şi îl înjura acum în gura mare. O clipă, preotul deschise ochii, nedumerit, dar îi închise din nou, căci convoiul pornea iarăşi.

— Mi-e frig, spuse încetişor fata... Bună sara...

Şi-i întinse mîna. Lucian i-o luă, păstrînd-o cîteva clipe.

Ar fi vrut din nou să vorbească, să spue ceva, dar nu putea.

Se simţea stingherit. Şopti:

— Bună sara...

— Şi vino numaidecît pe la noi. Teodor nu ştie ce să mai creadă. Acuma nu mai sînt supărată pe dumneata, dar să ştii că am să mă supăr de tot, de tot...

Şi rîsul ei sonor şi sincer înfioră—ca o împrăştiere de raze—amurgul...

Dispăru în umbra brazilor. Lucian ascultă, cîteva clipe, sgomotul paşilor ei pe nisipul cărării. Se făcuse frig. Işi ridică gulerul dela palton şi porni încetişor, alungind, din cînd în cînd, cu piciorul frunzele şi urmărindu-le lung cu privirea...

Se înoptase. Felinarele, în ceață, priveau ca niște ochi dușmănoși și bolnavi, roșii de nesomn. Văzduhul avea ceva leneș și posomorît, sdrențăros atîrna de ramuri, se lăsa greoiu peste case, plutea ca o destrămare de nouri pe străzi, pătrundea toate lucrurile, le fluidiza. Oamenii treceau ca niște umbre, se furișau tăcuți pe lîngă garduri, întrau în grădinile mute, și porțile, în urma lor, se închideau cu un sgomot sec ca o clănțănire de dinți.

Lucian pășea rar, aproape în neștire. Toată liniștea de care cu cîteva clipe înainte se simțea plin, încetul cu încetul se desprindea din el cum părăsește căldura sobele stinse. Se simțea gol, cu sufletul sterp. Nu se gîndea la nimic, nu se întreba, nu cerceta nimic. Se simțea din nou ostenit și, cu cît se apropia de casă, cu atît o neliniște surdă îl năpădea...

Incercă s'o alunge. Isbuti să-și întoarcă cugetul înapoi. Se gîndi la Elena; o clipă, o simți iarăși lîngă el; fără să vrea, întoarse capul.

O femee desculță, ținînd de mînă un copil, se apropie de dînsul. Cu glas monoton și plîngător începu să vorbească. Lucian, oprit, o asculta, cu groază. Femeia continua, cu ochii plecați. Cerea de pomană; nu mîncase de cîteva zile; era bolnavă; fusese dată afară din casă; bărbatul ei, un bețiv, era la ospiciu; copilul de-abia și-l scosese din spital... Lucian o privea. Era tînără; fața avea culoarea frunzelor moarte; ochii ei se ridicară spre dînsul, cu umilință, ca ochii unui cîne. Tremura de frig și glasul îi era moale, stins, parcă venea din fundul pămîntului. Cu mînile crispate pe piept, se ruga. Lîngă ea, copilul, cu capul gol, ridica spre el priviri șovăelnice, rătăcite. Aveau amîndoi în priviri ceva schilod. Lucian dădu, la întîmplare, ce găsi și fugi.

Dar își domoli mersul. In mintea lui gîndurile își schimbară deodată sensul. Se puse să-și urmărească, cu atenție, pașii. Pe lespezile străzii răsunau monoton, ca un tic-tac de ceasornic. Dela o vreme asta îl nelinişti. Incepu să meargă mai repede, cu pași inegali. Regularitatea lor îl înspăiminta.

Neliniștea îi creștea.

Mama lui, Lucica... totul îi apăru din nou, clar, impasibil.

Amintirea ochilor surorii lui îi pătrundea cu putere sufletul. Ochii... Lucian simți în suflet picurarea privirilor lor, sleirea privirilor lor în inima lui...

Scutură din cap, cași cum ar fi vrut să se desmeticească. Dar tictacul pașilor îl înspăimîntă din nou. Ce straniu lucru! Era parcă o desfrunzire de pași. Avea credința că pierde, mergînd, ceva... o clipă, avu gestul mintal de-a se pleca să culeagă...

In același timp alte gînduri îl frămîntau, sfredelindu-l, gînduri și mai nelămurite, puternice și ascunse. Avea senzația că lăsase ceva în urmă, ceva la care se gîndise întotdeauna, dar care era pentru veșnicie pierdut. Nu știa ce, dar, încercînd

parcă să-și aducă aminte, o părere de rău îl frămînta mereu.

Fără de veste se pomeni în fața casei. Deschise portița grădinii și o luă pe lîngă cărarea pietruită, îngropîndu-și cu plăcere piciorul în frunzele uscate, în pămîntul umezit de toamnă. Nu-și mai auzea pașii și asta îi era ca o ușurare. Inainte de a intra, își trecu mîna pe frunte; era umedă. Ceața îl învăluia, îl pătrundea, și cu ea în suflet păși în casa întunecată ca un mormînt.

*

Mama lui îl aștepta.

Ii eși înainte. Lucian se feri s'o privească, nu scoase o vorbă.

La masă, unul în fața altuia, mîncară în tăcere. Din cînd în cînd, dînsa se oprea, îl privea o clipă, și buzele ei tremurau cași cum ar fi vrut să rostească ceva. Lucian se făcea că nu-i ia în samă întrebările mute. Mînca grăbit. Simțea nevoia de a sfîrși mai repede, de-a pune capăt unui gînd de care nu-și dădea bine sama, dar pe care îl simțea în suflet—ca un spin. I se părea că, nu demult, își pusese în minte *ceva* care trebuia numaidecît săvîrșit, *ceva* de care atîrna toată viața lui de-acum înainte...

Ceva—dar ce?... Căuta să-și aducă aminte. Și, din nou, chinuitoarea scormonire în el incepea—tot mai adîncă...

Işi privi pe furiș mama...

In tovărășia ei, aici, în casa asta plină de mobile vechi care trosnesc, noaptea, cu sgomot de ciolane care se rup, în casa asta în care tatăl lui se împușcase, în care sora lui înebunise, își va petrece și deacum înainte viața...

Și deodată se simți singur... dar singur cum nu mai fusese niciodată! Avea o senzație de frig în craniu; parcă ar fi purtat în el nemăsurate pustietăți polare. In jurul lui totul îi apăru îndepărtat, nebulos, nelămurit. Și îi trecu prin minte că mama lui nu mai trăia, că era o fantasmă care îi ține locul pe lume, care mănîncă, vorbește, trăește pentru ea...

— Ciudat lucru, gîndi el. Să poți deveni *altcineva!* Să te poți părăsi undeva, să te desbraci de ființa ta actuală—cum ai atîrna, de-o pildă, o haină într'un cuier, pentru a îmbrăca, poate, alta...

— Lucian...

— Ce este, mamă?

Cu același glas tremurător, sfios, dînsa vorbi cu ochii plecați:

— Lucian... n'ai fost... văd că n'ai fost... dar, mîni, ai să te duci, nu-i așa?...

Iar? O privi, cu furie...

— Da, da... Am să mă duc, am să mă duc...

— Simțea că se înăbuşă. Se sculă, privind-o, cu coada ochiului...

— Ce față palidă! Are să se îmbolnăvească...

Şi se gîndi, deodată:

— Dacă ar înebuni?...

Ea umbla acum prin odae, cu paşii ei mărunți. Vorbea cu servitoarea. Lucian o observa, pe furiş, cu atenție neclintită.

— Are să înebunească. E sigur. Se vede după vorbă, după gesturi. De altfel, faptul că are obsesii arată îndestul. Ar trebui să consult un doctor. E vădit. Iată eu, de-o-pildă, am obsesii dar le înving. Le am caşi dînsa—dar le înving. Le înving, fără îndoială. La urma urmei totul e chestie de voință...

Se aşeză pe un fotoliu, lîngă sobă. Cu coatele pe genunchi, privi focul. Lemnele verzi sfîrîiau, lăsînd o spumă albă, ca un plîns. Lucian se gîndea, urmărind jocul flăcărilor galbene:

— Ce nenorocire! Să ştii, să-ți dai sama de tot ce are să se întîmple, şi să nu poți face nimic, un gest măcar...

Şi rămase aşa, cu privirile pierdute în foc, cu obrajii în palme, cu sufletul mut, cu gîndurile oprite... Şi iarăşi *scormonitoarea* întrebare îl chinui, sfredelindu-i sufletul, distrămîndu-i mintea. Încercă, o clipă, să se oprească, dar pricepu îndată zădărnicia împotrivirii. Şi se lăsă în voia acelui *ceva* necunoscut, de care se simțea tot mai mult pătruns, covîrşit...

Un glas, la spatele lui, întrebă:

— Mai aveți nevoe de mine?

— Nu, poți să te duci.

Mama lui vorbise. Carevasăzică tot mai trăia! Ciudat. Era sigur că dela masă trecuseră cel puțin două secole! Aşadar mai avea încă de mers? Se vede că da...

Dar până cînd—până unde?

In odaia de alături cineva închidea soba; apoi un sgomot de paşi se pierdu, odată cu scîrțîitul unei uşi. Apoi, fu linişte.

Lucian privea mereu pîlpîirea somnoroasă a focului. Dela o vreme îşi lăsă fruntea în palme; închise ochii...

Dar, spasmodic, îi deschise iar, rămînînd cu ei ațintiți în vid, scurmînd văzduhul cu privirile...

Dacă s'ar fi uitat acum în oglindă nu şi-ar mai fi recunoscut ochii.

Pe fața lui, care rămăsese aceiaşi, părea că, împlîntați în orbitele ochilor de odinioară, doi ochi *noi* au apărut, sorbind într'înşii vechile priviri, iluminînd acum cu *alte* priviri chipul palid...

Lucian stătu o clipă, ca nedumerit...

Se recunoştea încă? Se recunoştea—dar numai astfel cum era *acum*, pentrucă gîndurile lui acum se adunaseră *altfel* ca de obiceiu.

— Cum se făcuse că era încă în fața focului, pe fotoliu,

cînd ar fi trebuit, de cîteva clipe chiar, să fie în picioare, ridicat?... Timpul?... El, fără îndoială! Il luase înainte şi de data asta! Iată, ar fi trebuit să se fi ridicat de cîteva minute, şi el tot în fața focului stătea! Cum uitase? Era, doar, prevăzător! Nu, asta n'are să se mai întîmple! Dar acum trebuia să se grăbească!

Cu un gest hotărît, brusc, se sculă...

— Am rămas în urmă... Mai repede...

Se gîndi.

Unde?...

Păşi. Dar se opri deodată.

Lîngă masă, mama lui lucra la o broderie. Lampa îi ilumina chipul slăbit. Cu leneşe mişcări molatice, degetele ritmau desenuri meşteşugite cu firele de ață, albe şi roşii. Era atît de adîncită în ea că nici nu ridică ochii.

Lucian o privea. Pe fața lui se vedea o adîncă uimire, caşicum nu s'ar fi aşteptat s'o găsească la cîțiva paşi de dînsul...

Intr'adevăr, ce căuta acolo? Nu murise? E cu putință, îşi spuse Lucian, ca cineva să trăiască atît de mult? Doar murise! Murise, fără îndoială! O clipă se gîndi la toate întîmplările cu stafii de care auzise. Debunăsamă e o fantomă, îşi spuse el. Nu, zău, socoti el, ia să văd, poate mă înşel. Au trecut două sute de ani decînd a murit; avea pe-atunci cincizeci: asta înseamnă două secole şi jumătate... Zîmbi. Ce prostie să-mi bat capul cu asemenea copilării! Ce dracu! am pierdut simțul realității! Două sute cincizeci de ani să trăiască cineva, e cu putință? La urma urmei, chiar de-ar fi aşa, gîndi el după o clipă, ea nu poate fi, *ea nu trebue* să fie aici... Am lăsat-o în urmă. Cu mult în urmă, cu două sute de ani în urmă... Se poate să mă fi înşelat?... Dar zîmbi din nou... Să se înşele, *el*? Timpul se înşeală vreodată?

— Dar mai repede...

Făcu cîțiva paşi şi ajunse lîngă masă.

Mama lui ridică încetişor ochii, şi-l văzu. Degetele i se opriră. Pe fața ei trecu un fior de spaimă. Il privea fără să răsufle. De-abia putu rosti:

— Lucian... ce este?... pentru Dumn...

Dar nu sfîrşi. Lucian îi cuprinse gîtul cu mînile, încleştîndu-i-l, fulgerător.

Paralizată, dînsa nu făcu nici-o mişcare. Dar mînile lui se încleştară tot mai strîns. Gîtul trosni. O clipă, brațele ei se ridicară sbătîndu-se, isbindu-l în piept, dar căzură din nou. Un spasm îi străbătu tot trupul şi gura se deschise, largă; limba umflată svîcni ca un pumn.

Lucian privi, fără să vadă, ochii bulbucați, albi, enormi. Işi smunci degetele, cu greu; unghiile intraseră atît de adînc în carne că vîrfurile lor erau roşii...

Pe masă lampa sfîrîia încetişor.

Şovăitor, Lucian făcu cîţiva paşi şi se lăsă din nou în fotoliul care scîrţii subţire.

Işi lăsă capul pe spate.

Ce se întîmplase? Trăise, murise, înviase din nou, murise iarăşi, visase, visa şi acum... nu ştia. Dar se simţea liniştit, liniştit mult, cum nu mai fusese niciodată.

Undeva, într'o odaie alăturată, un ceasornic începu să bată, rar.

Lucian ridică fruntea, atent. Stătu aşa, cîteva clipe. Cele din urmă vibraţii se stingeau, pătrunzînd în păreţi, îndepărtindu-se în văzduh, pierzîndu-se...

Lucian cu urechea aplecată, asculta mereu... Tictacul răsbătea prin păreţi, filtrîndu-se sec prin aer.

Lucian zîmbea.

Tictacul continua neturburat.

Şi în liniştea tot mai desăvîrşită, Lucian, cu mînile întinse pe genunchi, cu ochii întredeschişi, cu faţa surîzătoare, începu odată cu tictacul ciasornicului, să-şi plece apoi să-şi ridice capul, ritmic, domol, senin—caşi Timpul.

Al. A. Philippide

SCRISOARE CĂTRE LY

> ...Prin buzunare avem doar rătăcite
> Scrisori către fluide Clorize închipuite,
> Căci noi avem de-amantă doar visul nebulos
> In golul vre-unui nume închis misterios.
>
> Cyrano. Act. II. Vers. 490.

Prin crîngul meu de dor, îţi treci uşoară
Insinuarea ritmicei făpturi,
Ca prin desişuri brune de păduri,
Un pas discret de sveltă căprioară.

Iar graţiile tale mă 'mpresoară
Cu roze cîntece de trubaduri;
Pe cînd sub ochi, ca 'n vechile picturi,
Tu ai penumbre largi ce mă 'nfioară.

Ca toamna 'n parc un fluture sglobiu,
Ori ca un strop de soare 'ntr'un pustiu,
Fiinţa ta mi-i toată poezia;—

Iar lipsa ei mi-e cel mai mare rău...
Şi sînt în clipă după clipă, Lya,
Cu gîndul şi cu sufletul al tău.

Mihai Codreanu

RĂZĂŞII

In literatura rusă au fost cîteva încercări de a se arăta origina cuvîntului «răzăş». Unii îl derivau dela cuvîntul latin «haeres, haeredis» (moştenitor), alţii iarăşi dela un cuvînt latin «radix» (rădăcină) şi in fine Nacu (în «Istoria Basarabiei»), care a ajuns la absurdităţi imposibile în dorinţa de a demonstra că origina cuvintelor din limba romînă provin din rădăcini slave, a explicat origina cuvîntului răzăş dela cuvîntul rusesc резать (rezati = a tăia).

In realitate cuvîntul răzăş provine dela cuvîntul unguresc «reszes» care însamnă coproprietar, comoşier, stăpîn împreună cu altul.

Apărînd în Moldova în evul mediu, răzăşii nu formau o tagmă, dar erau totdeauna oameni liberi. (La noi în Basarabia se confunda mereu «răzăşii» cu «mazilii», probabil pentrucă mazilii sînt în acelaşi timp şi răzăşi. Mazilii sînt o tagmă, în timp ce răzăşii sînt oameni de diferite tagme, care stăpînesc pe baza unui drept sui generis pămîntul propriu). Ei erau descedenţii primului proprietar al moşiei, adeseori foarte întinsă, aşa că şi părţile coproprietarilor răzăşi ajungeau până la cîteva mii de hectare pămînt (vezi R. Rosetti «Pămîntul, stăpînii şi sătenii în Moldova», pag. 168, vol. I).

In decursul timpurilor, părţile răzăşilor se fracţionau, ajungînd nu arareori până la bucăţi foarte mici. Sărăcirea unora din răzăşi şi lăcomia proprietarilor vecini cu stăpînirile răzăşilor, dar care nu erau dintre răzăşii aceleiaşi moşii, însă oameni bogaţi şi influenţi, aduceau lucrurile astfel, că cei dintâi— sub influenţa presiunilor sistematic exercitate de proprietar— vindeau celor din urmă loturile lor, uneori aproape pe degeaba. Mai ales s'au înmulţit aceste vînzări în timpul Fanarioţilor, cînd Grecii, năpădind principatele, se bucurau de protecţiunea Domnului grec, «primeau în dar» ori cumpărau pe degeaba pămînturile răzăşeşti şi formau din ele moşii enorme. Astfel, Rosetti arată pe grecul vistiernic Gheorghe Ursachi, care a format 13 moşii mari din loturile cumpărate dela răzăşi; vor-

nicul Iordachi Roset, la care din 161 moşii 58 erau compuse din loturile răzăşilor,—şi mulţi alţii.

Răzăşii din Basarabia au suferit mult din cauza diferiţilor oameni de afaceri necurate şi funcţionarilor care voiau să se îmbogăţească, mai ales la începutul deceniului al treilea din secolul trecut, cînd Guvernul Rus a început să gonească metodic limba romînă din instituţii şi să complecteze numărul funcţionarilor cu venetici. Neînţelegînd slova rusească şi nuanţele corespondenţei ruse, neasimilabile pentru ei, răzăşii îşi incredinţau procesele lor, diferiţilor «avocaţi» de contrabandă, care prin falşuri şi înşelăciune îşi asumau drepturile proprietarilor lor, intrau ca răzăşi în ocinele răzăşeşti şi, încetul cu încetul, în mod sistematic, uzurpau şi dobîndeau ca proprietate prin cumpărare, bucată cu bucată, ocine întregi. Au fost cazuri cînd un asemenea avocat îi punea să iscălească, în loc de o procură de vînzare a unei păduri din ocina răzăşească, acte de vînzare a întregii lor ocine, fără ca ei să ştie aceasta; şi apoi, cînd apăreau autorităţile să pună în stăpînire pe noul proprietar, pe baza hotărîrilor judecătoreşti intrate în vigoare, sărmanii răzăşi alergau după ajutor la autorităţi şi judecători, dar nicăeri nu puteau să găsească dreptatea:—din punct de vedere formal, totul era în regulă.

Nu demult încă, oameni avuţi deveneau proletari. Şi acum în Basarabia sînt ocine, în care răzăşii nu au uitat drepturile ce le au asupra pămîntului lor. Acolo întotdeauna se întîmplau neînţelegeri între stăpîni şi răzăşi, iar cîteodată erau turburări în care se amestecau autorităţile şi trupele. Dar vechea nedreptate rămînea aceiaşi şi nu există putere care ar putea s'o îndrepte sau să smulgă din conştiinţa răzăşilor adînca convingere de drepturile lor, în mod aşa de cinic călcate.

Răzăşul nu putea să-şi vîndă lotul său unui străin, neanunţîndu-şi dorinţa sa răzăşilor, coproprietari ai săi. Numai în cazul cînd nici unul din răzăşi nu dorea să-i cumpere partea lui, el putea să o vîndă unui străin, in care caz era necesară întocmirea unui act iscălit de martori, că nimeni dintre coproprietarii răzăşi nu a exprimat dorinţa de a cumpăra partea ce era de vînzare. Altfel, mai tîrziu, coproprietarilor răzăşi li se năştea dreptul de a răscumpăra lotul dela străin. In epoca fanarioţilor, contractul de vînzare unui necoproprietar, nerăzăş în aceiaşi moşie, se îmbrăca de obiceiu în forma de „danie" pentru a se masca sensul ei şi pentru a lipsi pe coproprietarii răzăşi din aceiaşi moşie, de dreptul de răscumpărare. Desigur aceasta ducea la abuzuri mari şi după mulţi ani de practicare a acestei încunjurări a legii, s'a oprit în fine prin hrisovul sobornicesc din anul 1785, dania fiind interzisă.

Dreptul de răscumpărare îl aveau numai rudele şi moştenitorii răzăşului, nu numai în linie bărbătească dar şi în linie femeiască. Acel care cumpăra răzăşia cu consimţimîntul

tuturor răzăşilor, devenea răzăş în ocina dată. Copiii adoptaţi, după moartea înfietorilor deveneau răzăşi.

In baza faptului că dreptul de stăpînire răzăşească avea la bază ideia de neam şi de rudenie şi origina uneori prea depărtată dela un moş comun, în toate procesele şi neînţelegerile dintre răzăşi jucau un rol important arborii genealogici (spiţele neamului) care se păstrau cu mare grijă şi se păstrează şi acum de răzăşi. Aceste spiţe se duceau, nu cum se fac în general arborii genealogici, numai pe linia bărbătească, dar şi pe linia femeiască. Acest fapt se explică prin aceia că în Moldova femeile moşteneau în drepturi egale cu bărbaţii: astfel de exemplu nepoţii unui aceluiaşi bunic, adică copiii fiilor şi copiii fiicelor, care şi-au schimbat fireşte numele de familie, aveau părţi egale în ocina bunicului. Din această cauză spiţele răzăşeşti ne miră prin numărul mare de generaţii, prin mulţimea ramificărilor şi mulţimea de nume. *)

Femeile se măritau după persoane din diferite tagme, loturile se fracţionau, mulţi răzăşi sărăceau, pierdeau orice legătură personală cu rudele influente şi cîteodată, *în* generaţia a cincea sau a şasea, coproprietari răzăşi pe aceiaşi moşie puteau fi şi un domn şi un sărman plugar.

Primul act rusesc, după anexarea Basarabiei de către Ruşi, în care se indicau drepturile răzăşilor, a fost „Aşezămîntul Obrazovaniei Oblastiei Basarabiei 1818".

In expunerea ulterioară a legiuirii ruseşti despre răzăşi, mă voiu ţinea de partea istorică a jurisprudenţei Adunării generale a Departamentului 1 şi Departamentului de Casaţie a Senatului Dirigent Rusesc No. 13 din 21 Martie 1905. Această jurisprudenţă, precum şi hotărîrea bazată pe această jurisprudenţă a Departamentului Curţei de Casaţie a Senatului, No. 50 din 1906, sînt importante pentru informaţiile de valoare, ce se găsesc în ele şi pentru concluziile într'adevăr drepte ale Senatului,— ceiace nu se poate spune despre hotărîrile anterioare ale acestei instituţiuni (1889 şi altele), care sufăr de complectă nepricepere a instituţiei stăpînirii răzăşeşti şi de necunoaşterea complectă a izvoarelor dreptului local**).

*) Se poate susţine că acele familii de boeri, mazili sau ţărani, care nu erau răzăşeşti, nu sînt nici de origină romînă. Cei dintăi şi cei de al doilea erau venetici, temporari în Moldova, iar cei de al treilea erau aduşi în *Moldova* ca lucrători (vecini.)

**) Vezi Prof. L. A. Casso „La Russie sur le Danube", organizarea regiunii Basarabiei *(pag. 226)*, care spune: „La instituţiile noastre cele mai înalte proprietatea mică de pămînt a unor mici proprietari ca urmaşi ai unui moşier mare din Basarabia, se numeşte răzăşie, egalizînd cu felul de stăpînire rusesc în obştie şi modul artificial juridic al întocmirii „gospodăriilor ţărăneşti" *(o unitate administrativă sătească a Ruşilor)*; produsul practicei Senatului se impunea ţăranilor basarabeni contrar adîncei lor convingeri de proprietate individuală" şi tot acolo pag. 228 „acum cîţiva ani Departamentul de Casaţie civilă (1909 No. 35) a recunoscut că *„Basarabia şi cu Moldova au fost părţi integrante a imperiului bizantin*, cu toate că niciodată autoritatea împăraţilor din Constantinopole n'a trecut la nord de Dunăre."

Senatul arată importanţa legii organizării Basarabiei din 1818, ca primul izvor juridic asupra răzăşilor, care confirmă şi întăreşte toate hotărîrile fostului guvern Moldovenesc în această chestiune; şi însemnătatea hrisovului sobornicesc din 1875 care, după cum a fost explicat de Deciziunea Consiliului de Stat Inalt, confirmată la 16 Noembrie 1842 (col. de legi No. 16219), continua să-şi păstreze puterea sa în Basarabia şi după anexarea ei la Rusia. Mai departe Senatul spune că particularitatea proprietăţii răzăşeşti se explică mai lămurit prin Deciziunea Cosiliului de Stat Inalt, confirmată la 17 Octombre 1849 (col. de legi No. 23578), asupra instituirii unei comisiuni pentru compunerea unor reguli generale de hotărnicire a tuturor pămînturilor Oblastiei Basarabia, în care se explica că „în numărul originalităţilor regiunii, sînt răzăşii". Astfel se numesc oamenii de diferite tagme, care stăpînesc nedespărţiţi un pămînt sau o moşie comună. Răzăşii provin din cauza trecerii pămîntului dela un stăpîn la mai mulţi moştenitori, astfel că, cu înmulţirea urmaşilor, s'au micşorat şi loturile de pămînt într'atîta, că după spiţele făcute unora din urmaşi, le rămîneau loturi de un palmac (parmac),—3 cm. *).

Din relaţiunile date de autorităţile locale asupra răzăşilor, se vede că dreptul celor din urmă asupra pămîntului se bazează «între altele, pe spiţe». Afară de uricul sobornicesc şi informaţiile date de autorităţile locale, care s'au avut în vedere la lămurirea originei proprietăţii răzăşeşti,—asupra acestei proprietăţi mai sînt indicaţii şi la Donici în Pravilele lui, publicate în Iaşi, în limba romînească, în anul 1814 sub titlul: «Adunare cuprinzătoare în scurt din cărţile împărăteştilor pravile», şi care serveşte de asemenea ca izvor pentru lămurirea dreptului local basarabean. (Decizia Consiliului Imperial Inalt, confirmată la 15 Decembre 1847, col. de legi Nr. 21794, şi Deciziunea Departamentului civil de Casaţie al Senatului Dirigent Nr. 72 din 1900).

Oprindu-ne, pentru lămurirea particularităţilor proprietăţii răzăşeşti, înainte de toate la hrisovul sobornicesc al lui Mavrocordat, ca izvor principal în chestiunea dată,—e necesar să observăm că, în acest act legislativ, nu pentru prima oară se stabileşte această proprietate; ea este rămăşiţa timpurilor străvechi şi s'a format prin obiceiu. In decursul timpurilor, după cum se vede din hrisov, cu practicarea acestui fel de proprie-

*) Palmac moldovenesc. Cuvintul „palmac" derivă dela palmă (Şăineanu, „Influenţa orientală asupra limbii romîne", II, pag. 284–285), veche măsură moldovenescă, egală cu 1/8 dintr'o palmă, palma era 1/8 dintr'un stînjen, stînjenul era egal cu 2,02 m., sau altfel vorbind: stînjen=8 palme=64 palmace=768 linii. Loturi răzăşeşti de un palmac (parmac) sigur sînt excepţii, dar de cîteva parmace se găseau nu aşa de rar; această măsură însemna numai lărgimea lotului răzăşesc: în lungime el putea avea mulţi stînjeni, reprezentînd o fâşie lungă şi strîmtă — aspectul tipic al lotului răzăşesc,— răzăşie care se micşura cu timpul.

tate, caşi în alte chestiuni amintite în el, s'au strecurat abuzuri, pentru înlăturarea cărora Mavrocordat a dat actul legislativ din 1785. El nu conţine înşirarea amănunţită a tuturor condiţiilor acestei stăpîniri, căci scopul pentru care se întocmise era numai înlăturarea abuzurilor ce se strecuraseră acolo; însă cu toate acestea, în acest act sînt indicaţii destul de precise in privinţa chestiunii: ce este răzăşul şi stăpînirea răzăşească.

Mai întăiu de toate, în hrisov cuvîntul «răzăş» e explicat ca «copărtaş, coproprietar»; persoanele care stăpînesc loturi într'o ocină răzăşească dată, oricărui fel sau clase de oameni ar aparţine, sînt proprietari pe răzăşie, părtaşi la stăpînirea de pămînt în ocina răzăşească şi, cum se spune mai departe, «ocinici» (stăpînitori de ocină) sau proprietari.

Dreptul de proprietate al răzăşiilor în ocina răzăşească nu era colectiv, căci fiecare stăpînea lotul lui ca proprietar, putea să-l cedeze altuia prin vînzare sau schimb; dar la aceasta nu se cerea consimţimîntul celorlalţi proprietari din aceiaşi ocină, ca membri ai obştiei (proprietate colectivă); era însă condiţie neapărată ca, dacă răzăşul vinde lotul său unui străin *), dreptul de întăietate la cumpărarea unui astfel de lot să aparţie corăzăşilor, adică proprietarilor din hotarele aceleiaşi moşii,—în care scop se cerea aducerea la cunoştinţă publică a acestei vînzări. Apoi era stabilit că răzăşul care vrea să schimbe sau să vîndă partea de ocină care-i aparţine, e obligat ca mai întăiu să-şi despartă şi să-şi hotărnicească partea lui de partea celorlalţi răzăşi, şi numai atunci i se da voie s'o schimbe sau vîndă,—altfel nu i se permitea. Aceasta, în scop de a face să înceteze nenumăratele discuţiuni şi procese.

Prin urmare, după hrisovul sobornicesc, răzăşul este proprietar în ocina răzăşească, dar nu pe baza dreptului de proprietate colectivă, ci ca stăpîn al unui lot separat, dintr'o moşie, mărginit în dreptul său numai într'atîta, că nu putea să-l cedeze unei persoane străine, decît cu condiţia pe care am arătat-o mai sus; în caz de înstrăinare a lotului fără publicaţia premergătoare, cum se arată prin hrisov, rezulta pentru corăzăşi dreptul de răscumpărare.

Cele expuse mai probează, între altele, că cuvîntul «răzăş» e bine explicat în hrisov prin traducerea «copărtaş», căci conform art. 760 al codului Armenopulo, copărtaşi sînt socotiţi aceia dintre proprietari, care au dreptul de a răscumpăra loturile dela ceilalţi proprietari, ce se află în aceleaşi condiţii cu ei. (Deciziunea Depart. de Casaţie Nr. 833 din 1875). In aceleaşi condiţii se aflau între ei răzăşii la stăpînirea loturilor din ocina răzăşească. De aceia traducătorul în limba rusă a pravilelor lui Donici (Ediţia Tipog. Senatului, 1831) deja după publicarea hrisovului sobornicesc al lui Mavrocordat, explicînd ce

*) „Străin" era oricine, care nu era răzăş în aceiaşi răzăşie.

înseamnă «răzăşi», i-a numit cu drept cuvînt «moşieri» (titlul 9, cap. 24) şi «coproprietari» (titlul 22, cap. 9), cum sînt ei de fapt. Singurul drept al unui răzăş asupra lotului altuia din aceiaşi ocină era, cum s'a spus mai sus, că avea dreptul de întăietate la cumpărare si la răscumpărare, care putea fi realizată în ordinea arătată în colecţia Legilor Donici, Cap. XXV, § 4, care spune: «La protimisis de răscumpărare a părţii de moşii răzăşeşti în pămîntul Moldovei s'au urmat obiceiul, dîndu-se totdeauna protie răzăşilor a răscumpăra părţile ce s'au fost vîndut prin neştiinţa lor sau fără leginita publicaţie; însă protie se da întru acest chip: cei ce sînt dintru acelaşi bătrîn*, au întăia protie la răscumpărarea părţilor ce sînt dintru acel bătrîn, iar nevrînd a cumpăra, atunci se dă protie acelora ce sînt alăturea cu alt bătrîn din trupul acelei moşii, dar neprimind nici aceia, atunci se dă protie celorlalţi răzăşi ce sînt în trupul moşiei».

Izvoarele mai sus expuse a legilor locale din Basarabia, servesc şi ca demonstrare a exactităţii primelor interpretări, în primele acte legislative mai sus menţionate asupra proprietăţii răzăşeşti; aceste acte nu conţin în sine nici o hotărîre nouă ci numai le explică pe cele vechi. In regulamentul Comisiei pentru hotărnicire în Basarabia (Col. de legi Nr. 23578 an. 1849) se arată, pe baza informaţiilor primite dela autorităţile locale, istoricul provenienţei proprietăţii răzăşeşti, şi aceste indicaţiuni servesc ca explicare a particularităţii acestei stăpîniri. Ea s'a format prin trecerea ca moştenire a ocinelor dela persoanele care le-au stăpînit dintru întăiu în timpuri îndepărtate, urmaşilor lor. Această trecere se condiţionează de «spiţe», — adică dreptul de proprietate în ocină aparţinea numai persoanelor, *care erau legate prin rudenie cu primii proprietari*. Intr'un cuvînt stăpînitorii actuali, răzăşii, sînt familiile mărite ale primilor proprietari ai ocinelor. Şi numai pe această bază, ei iau parte în această stăpînire.

Prin această particularitate a provenienţei lor şi felului de proprietate legat de aceasta, se explică înţelesul expresiunilor întrebuinţate în primele acte legislative din ţară,—că răzăşii, în ocina răzăşească, se bucură de profitul pămînturilor neîmpărţite şi că ei stăpînesc neîmpărţit pămîntul sau o moşie comună, neformînd obştie colectivă. Alt înţeles nu pot avea aceste expresiuni, căci altfel s'ar găsi în deplină contrazicere cu legile locale *«care îşi păstrează şi acum în ţară toată puterea lor»*. Aparţinerea răzăşilor la o tagmă sau alta, sau la o clasă socială oarecare, in principatul Moldovei nu avea nicio influenţă

*) Primul proprietar al moşiei, strămoşul răzăşilor, se numea moş; copii lui sau alţii din descendenţii lui, între care el a împărţit dintru întăiu moşia lui, poartă numele de bătrîni, faţă de urmaşii lor posteriori. Fiecare parte de moşie ce a aparţinut unui bătrîn îi poartă numele, coprinzînd tot felul de bunuri.

asupra părţii din stăpînirea răzăşească; şi de aceia, cum este bine spus în primele acte legislative ruseşti, *«în ocinele răzăşeşti stăpînesc oameni de diferite tagme şi clase sociale»*. Aceasta este urmarea logică a particularităţii stăpînirii răzăşeşti, necondiţionate de aparţinerea proprietarului la o clasă, o tagmă sau alta. Iată de ce atunci cînd, după anexarea Basarabiei la Rusia, oamenii de diferite tagme aflaţi în ţară s'au împărţit după clasele existente la Ruşi, răzăşii nu s'au trecut în numărul acestor clase *) (vol. II, partea II-a, col. de legi ed. 1875). Numai în urmă, la editarea legii din 14 Iulie 1868, (despre aşezarea pe pămînturi a sătenilor,—«ţăranilor» din Basarabia), la sătenii de diferite numiri din Gubernia Basarabiei, sînt trecuţi absolut neexact şi abuziv, răzăşii (art. 794, vol. IX, ed. 1876, cap. II, regulamentul special al sătenilor) care, în observaţia dela art. menţionat, se numesc săteni-proprietari. Aceasta s'a întîmplat dintr'o neînţelegere, căci chiar în anexa specială dela legea tagmelor, ediţia 1876 (XVII Aşezămîntul Basarabiei, art. 5, note şi anexe. — Regulamentul împroprietăririi ţăranilor pe moşiile răzăşeşti şi pe moşiile mici în **Basarabia**), se spune că în numărul răzăşilor sînt trecuţi toţi în general, fără deosebire de clase, persoane care sînt stăpînitori ai aşa ziselor ocini răzăşeşti.

O astfel de contrazicere în lege (darea de samă la Cons. de Stat din 1875, pg. 113, şi Col. complectă de legi, an. 1875. Nr. 48089 şi 48090 şi 48091) a adus în practică o nedumerire asupra chestiunii: care anume din proprietari trebuesc trecuţi la numărul răzăşilor? Cauza acestei neînţelegeri a fost împrejurarea că în legea din 14 Iulie 1868, după cuvîntul răzăşi era pus în ghilimete «ţărani-proprietari», cu toate că moşiile răzăşeşti aparţin nu numai ţăranilor, dar şi persoanelor de alte tagme. Ministrul de Interne (rus), recunoscînd necesar să se îndepărteze această nedumerire, a prezentat Consiliului de Stat un raport, spre a se lămuri în ce anume trebue să constea aşezarea pe pămînturile răzăşeşti (împroprietărirea) a ţăranilor instalaţi pe moşiile răzăşeşti. Consiliul de Stat după cercetarea premergătoare a acestei chestiuni în Comitetul General al Organizării agrare a ţăranilor, a găsit că sub numele de răzăşi trebue să se înţeleagă toate persoanele, nu numai din clasa ţărănească, dar şi din alte clase, care sînt proprietari în aşa numitele ocine răzăşeşti.

Ocinele acestea aparţin mai multor stăpîni şi se află în stăpînirea lor în loturi. În urma acestei Deciziuni a Consiliului de Stat Inalt, confirmată la 4 Februar 1875, trecută în rîndul izvoarelor art. 671, vol IX, col. de legi ed. 1899, s'a decis, între altele, că din răzăşi fac parte toate persoanele în gene-

*) 1. Clerul, 2. Noblimea, 3. boernaşii, 4. mazilii, 5. ruptaşii, 6. neguţătorii şi burghezii, 7. ţăranii sau sătenii plugari, 8. ţiganii, 9. evreii, (vezi Aşezămîntul Obrazoveniei oblastei Basarabia, 1818 pag. 16).

ral, fără deosebire de tagme, şi care sînt proprietari în aşa numitele ocini răzăşeşti, aflate în stăpînirea neîmpărţită a proprietarilor lor. Consecinţa acestei legi a fost excluderea art. 794 vol. IX ed. 1876, iar în art. 671 v. IX ed. 1899, la numărul sătenilor proprietari sînt trecuţi numai răzăşii, care nu aparţin claselor sociale mai înalte,—adică acei care sînt arătaţi în art. 2 al aceluiaşi vol. IX, ed. 1899. Prin urmare s'a constatat, şi foarte just, că răzăşii ca stăpînitori în ocină răzăşească, toţi în general, nu formează o clasă socială (tagmă) aparte şi, din această cauză, nu formează o obştie aparte ca persoană juridică. Pentru existenţa unei astfel de obştii de clasă sau altfel, ca unitate formală sau ca un întreg juridic, e necesară recunoaşterea sa de către lege sau de către autoritatea corespunzătoare. (Deciziunea Dep. de Casaţie civil, No. 490 an. 1875, No. 246 an. 1880, No. 42 an. 1882, No. 13 an. 1893, No. 72 an 1896 etc.). Numai la astfel de persoane juridice, publice sau private (art. 698, vol. X, partea I, ed. 1890) le aparţine dreptul de stăpînire a averii în marginile stabilite de lege, ca unui subiect de drept. (Dec. No. 31 an 1881). In cazul acesta nu membrii separaţi ai obştiei sînt proprietari ai acestei averi, ci obştia însăşi, ca persoană juridică, care are o reprezentanţă, stabilită de lege pentru apărarea drepturilor şi intereselor sale.

Un astfel de indiciu de recunoaştere a ocinei răzăşeşti ca persoană juridică, după cum se vede din cele expuse mai sus, nu se vede în lege. Prin urmare odată ce s'a stabilit necontestabil că în ocina răzăşească, fiecărui răzăş din această ocină îi aparţine o parte din ea, un lot, separat de loturile celorlalţi răzăşi, fiind în stăpînire neatîrnată de stăpînirea celorlalţi răzăşi şi bazată pe dreptul de proprietate particulară, atunci nu poate fi nici vorba de stăpînire în obştie. Un astfel de drept, după legislaţia rusească, aparţine numai pe averi ce sînt în stăpînirea unei persoane juridice, ca unitate întreagă, iar nu a membrilor ce intră într'însa.

Pe baza tuturor celor expuse, Senatul Dirigent, în adunarea generală a Dep. I şi II de Casaţie, a decis să se recunoască:

1) Că răzăşii nu formează obştii în sensul persoanelor juridice; 2) că odată ce nu e obştie, nu poate exista nici reprezentant al ei,—fiecare răspunde pentru sine personal, şi 3) că pămînturile ocinelor răzăşeşti se află în stăpînirea răzăşilor nu pe dreptul de proprietate în obştie, ci personală, particulară.

Cu toate că cele stabilite de adunarea generală a Senatului opreau orice controverse, cum competinţa acestei instituţii cu greu ar fi putut fi contestată de funcţionarii ruşi, neînţelegerea şi reaua interpretare a fiinţei stăpînirii răzăşeşti a apărut foarte clar cu introducerea în Basarabia a legii de organizare agrară („Zemleustroistvo").

Ca totdeauna şi aici s'a arătat tendinţa perpetuă a Mi-

nisterelor, Departamentelor și Administrațiilor din Petersburg de a vedea într'un singur fel pe toată imensa întindere a Imperiului Rus. Ignorarea particularităților și condițiilor locale, intrate adînc în conștiința și sufletul poporului, necultura juridică a unor oameni complect nepregătiți, numiți pentru administrarea unei chestiuni necunoscute lor, necunoașterea care ajungea până la un dispreț pe față al legilor și obiceiurilor locale, deși recunoscute de Guvernul Rus, și dorința unora din executorii legii de organizare agrară ca să se distingă în orice chip activitatea lor intensă și energică față de stăpînire, — au făcut ca cei ce s'au apucat impetuos de afacerile noi și la modă, să-și reprezinte gospodăriile sătești în multe poze frumoase, multicolore, însemnînd planurile și desemnele gospodăriilor „așezate" toate asemenea una cu alta.

Toate aceste au făcut ca împotriva stăpînirii noastre răzășești să se înceapă o campanie energică. Guvernatorii care păstrau dela un timp la altul, cași față de chestiunea mazililor, o neutralitate aproape binevoitoare, la urma urmei erau convinși de „specialiștii" aflați la dispoziția lor. Cei din urmă aveau nevoe să desființeze „instituțiile învechite ale dreptului local" și să introducă «pentru ușurarea administrației și simplificarea chestiunii», „uniformitatea" Rusiei mari, care le dădea idei asupra întinderilor nemărginite ale Statului Rus. In documentele oficiale (Nota Comitetului Permanent Gubernial din 16 | 3—911), care arată ca bază legală că *„stăpînirea răzășească este de origină străină, necorespunzînd pe deplin (sic!) nici uneia din legile civile ruse"*, se spune că dacă nu se poate descurca nodul juridic al acestui fel de proprietate, este mai bine să se tae (!) printr'o lege bună... și multe alte afirmări adînci și pline de însemnătate juridică se aduceau în acea notă.

Cînd se ridica vocea oamenilor locali, arătînd imposibilitatea unei logici atît de primitive față de dreptul local legalizat de însăși autoritatea înaltă rusă, care sublinia bazele juridice istorice și uzuale ale instituțiilor locale, asemenea eșiri se întîlneau sau cu condescendența exterioară și atunci nu aveau nici o urmare, sau li se dădea caracterul de luptă în orice chip a rămășiților vechi și grobiane locale, lăsate de cîrmuirea rusă — material care în zadar hrănea speranțele „separatismului". E interesant că în dovezile contra uneia sau alteia din particularitățile locale, unii din cei mai „activi" funcționari ruși ajungeau până acolo că le priveau din punct de vedere al „democraticității" lor, și găseau că ele calcă și această idee.

Așa a fost în chestiunea mazililor; și cu toate că în imperiul rus era riguros legiferată împărțirea în tagme și nu a fost desființat tabelul rangurilor, tagma mazililor apărea, în imaginația unora din funcționarii care visau că cu primirea rangului (cinului) următor să primească nobleţea de neam, ca o ideie pe deplin «nedemocratică», și iată că acești funcționari, oameni absolut incapabili de a se descurca nu numai în construcția complicată juridică a vechei instituții a proprietății răzășești, care desigur avea nevoie de îndreptare și îmbunătățire, dar și pe deplin nepregătiți în chestiunile mici de drept, controversate, s'au apucat de treabă, neștiind să creieze sau să îmbunătățească nimic. Legile speciale rusești și obligațiunile solemne luate de împărații Ruși care mențineau drepturile străvechi ale locuitorilor băștinași din țara noastră, au fost respinse și uitate.

Administratorii generali, Directorii Departamentelor, Comisiile guberniale de organizare agrară, în focul antrenării și activității, și-au asumat dreptul ce nu le aparținea, nu numai de interpretare, ci de o interpretare rău-voitoare a legilor, dar și de a edicta instrucții, legi și explicări speciale, care anulau direct legea.

Antrenarea cu aceste experimente de organizare agrară a fost așa de mare, că dela ele se infectau și unele zemstve, ai căror membri, oameni localnici, nu-și dădeau osteneala să se gîndească asupra cauzelor reale ale acestei metode petersburgheze de vivisecție, introdusă sub steagul întăririi bazelor de Stat a acelei proprietăți, care istoricește era atingibilă și singura primită pentru toate felurile de proprietate a populației noastre de baștină.

S'a început revoluția rusească. Insă străduința de uniformizare a Rușilor împărătești a rămas aceiași. Complect necunoscînd condițiile locale, negîndind asupra particularităților țării noastre, psihologiei speciale a poporului nostru, «revoluționarii» și socialiștii de diferite partide, curente și interpretări, între care și cîțiva moldoveni de ai noștri, care, cît de curios pare aceasta, se închinau și nivelării internaționaliste și erau în același timp și partizani ai curentului național, nu au știut să-și conformeze cunoștințele, mai mult sau mai puțin asimilate, realității noastre. Purtîndu-se față de ea de sus și disprețuitor, ei lucrau după șabloanele și formele abstracte și generale. Ei vorbeau toți de ororile și urmările robiei existente în Rusia până la 1861, care nu a fost niciodată în viață la noi, despre socializarea pămîntului, pe care poporul nostru organic nu a fost în stare să o accepte, despre norma general-rusească asupra pămîntului, cînd deseatina noastră de pămînt, prin calitatea și productivitatea ei, nu cedează la 30 de desatine din guberniile nordice rusești, ajungînd, chiar, la sistemul comunist, care e atît de posibil poporului nostru cași robia poporului englez.

In discuțiile și desbaterile lor aprinse (nicăeri nu s'a vorbit atît degeaba și atît de mult ca în Rusia) toți cei care au dorit o schimbare radicală a condițiilor de viață a poporului nostru, s'au bazat pe diferite cărți și mai ales, broșuri scrise de Francezi, Nemți, Evrei și Ruși (unul din «reformatorii» basarabeni a declarat chiar că culege inspirațiile sale «din cărți

vechi», nearătînd titlurile lor), și nici unul nu a adus ca dovadă a dreptății afirmațiunilor sale, acea măreață carte, care se numește istoria poporului și fără care nici o discuție asupra fericirii posibile a acestui popor, nu este nici cu putință, nici imaginabilă.

Răzășii erau priviți ca o piedică pentru introducerea ideilor, poate și bune, dar nerealizabile, ca o piedică la dorința de a ținea în mînă toată masa țărănească. Rușii nu s'au gîndit niciodată că stăpînirea răzășească și proprietatea individuală este o instituție a noastră, străveche, părintească, intrată în viața poporului, și că înainte de toate trebuește învățată istoria proprietății și folosirii de pămînt răzășești, și apoi să se lucreze și să se aplice acele măsuri care vor da adevărată, nu închipuită, mulțămire și propășire poporului.

Este o regulă pentru toată lumea: — dacă muncitorul de pămînt, țăranul, nu are pămînt, trebue să i se dea, dar aceasta nu se poate face la fel în Comitatul Southex și în Bavaria, în Basarabia și în Gubernia Saratow.

P. S. Gore

Chișinău, 28/IV/1911 și 1918.

Stanțele durerii

Să nu-mi spui că 'ntristarea îmi tremură pe pleoape
Și gura-mi de durere zîmbește 'mbătrînită,
Ci lasă desnădejdea să crească liniștită,
Ca nuferii 'n podoabă pe înverzite ape.

Nu-mi amăgi tăcerea și nu veni să-mi tulburi
Singurătatea... Lasă-să-mi plîngă amintirea,
Cutreerînd, deapururi, alături cu iubirea,
Trecutul greu de vrajă, pe 'ndepărtate drumuri.

Că poate, pe 'nserate, am să tresar deodată,
Și-o clipă veselia în ochii mei va arde,
Gîndindu-mă că 'n zarea trecutului, departe,
Eu patima învoaltă, am resfirat-o toată.

Și poate-atunci, în șoapte de-adîncă 'nduioșare,
O să-ți destram povestea durerii ce 'nflorește,
Înaltă și trufașă, cum pururea sporește
Și nu cerșește vremii netrebnica uitare.

Luca I. Caragiale

Cu trenul în 1919

Sculat cu noaptea'n cap, stăteam înşiruit în faţa casei de bilete din Gara de Nord, între un individ care pufăia dintr'o lulea enormă şi o cucoană corpolentă şi foarte guralivă. In cele din urmă mai mult dus decît ajuns, făcui un mic popas în dreptul ferestruicii de după care domnul Casier binevoieşte a împărţi biletele.

— De-acum am scăpat! zic eu, cu uşurinţa proprie tinereţii. Şi mă reped voios spre uşa de eşire pe peron.

Aş! Prima decepţie mi se arată sub forma unei a doua *coade* ce trebuia să fac la această uşă. Greutatea aici era şi mai mare. Lumea se scurgea pe un fel de jghiab, cum sînt strungăreţele pe la stîne, iar această lume era sporită, faţă de cea dela bilete, cu numărul mult mai mare al celor ce-şi luaseră bilete *prin delegaţie*, cu numărul hamalilor cu bagaje şi cu cel al însoţitorilor călătorilor. Pe toată această lume, la capătul strungăreţii o controlau doi funcţionari — şi dacă se nimerea ca cineva să ajungă fără bilet până la domniile-lor, atunci contravenientul era întors pe acelaşi drum pe care venise, întorcînd îndărăt tot şivoiul care se scursese în urma lui. O luptă aprigă urma apoi pentru recăpătarea locului pierdut.

Pe peron trenul se întindea greoiu de-a lungul liniei. Inăuntrul vagoanelor n'aveai unde strecura o foiţă de ţigară, iar pe dinafară trenul era ornamentat artistic cu figurine... vii, în poziţii şi culori nemărgenit de variate. Un moment sînt furat de pitorescul tabloului, dar cruda realitate îmi aminteşte brutal că nu pentru asta am făcut două *cozi*, sculîndu-mă dela ora trei.

Mai sînt două ore până la plecarea trenului şi locuri «este, dar s'a isprăvit», cum zice un mitocan.

— Se mai formează un tren pentru cei ce n'au prins loc,

glumeşte unul din mulţimea care, caşi mine, se uita cu invidie la cei ce ne priveau cu îngrijorare din vagoane.

— Cu vagoane de cutii de chibrituri şi drept locomotivă o brichetă! răspunde altul.

— Bine, domnule, dar ce'nsemnează asta!? Eu am plătit —am bilet de clasa I-a—şi trebue să mi se dea loc! îşi strigă subţirel revolta o cucoană gătită ca în alte vremi.

— Păi, vină colea sus lîngă noi, coniţă! îi oferă un loc un soldat de pe *imperiala* vagonului.

Soldaţii fac haz. Cucoana pleacă supărată să caute comandantul militar al gării «care e dator să-i facă loc şi să o apere de mojiciile soldaţilor».

Incerc cîteva vagoane. Cu neputinţă să mă urc... Plec.

— A!... aici e bine. Nu-i nimeni în vagon, iar eu mă bat cu morile de vînt! gîndesc eu, şi mă reped la vagonul vizat, cu elanul ultimei sforţări pentru a ajunge la o fericire întrezărită şi îndelung dorită.

— Stai!.. Şi o baionetă mi se pune înaintea pieptului, probabil pentru a întări şi mai mult valoarea imperativului verbal.

Eu rămîn prostit. Cerberului i se face milă de mine.

— Tu... ştii carte?

— Am învăţat oleacă, îngîn eu.

— Atunci eşti chior?.. Nu văzuşi *beletul* de colo?

— Nu.

— Du-te de-l vezi. Vagonul e *rizirvat* pentru *dipotaţi*,— mă lămureşte apărătorul patriei, şi apoi îmi întoarce spatele.

O iau descurajat îndărăt spre coada trenului cînd,—ce-mi văzură ochii! — un alt vagon, aproape gol, pe culoarul căruia se plimba un ofiţer, fumîndu-şi ţigara. Stau un moment la îndoială, caut să văd dacă vagonul n'are şi el vre-un *belet*, şi negăsind nimic care să-mi arate că ar avea vre-o destinaţie specială, dau să mă urc.

— Unde te urci, mă? mă întîmpină cu multă delicateţă un soldat, deastădată fără armă.

— In vagon.

— Indărăt, că nu e voie.

— Nu e voie!.. De ce?

— De ce, de ne ce, hai te cară! Vagonul e *rizirvat* pentru *dipotaţi*...

— Dar domnul ofiţer de colo, e deputat?

— Şi mai mare: e curier! îmi răspunde soldatul. Şi mulţumit de răspunsul ce mi-a dat, începe să fluere uşor.

In timpul acesta un sublocotenent, cu bandă roşie la mînecă, vine însoţit de două doamne pe care le introduce în vagonul *rizirvat* pentru *dipotaţi* şi pentru mai marii lor, domnii curieri. «Dar cucoanele ce-or fi?» gîndesc eu. Şi mă rugai de domnul sublocotenent să-mi permită şi mie intrarea măcar pe coridorul vagonului.

— Nu se poate, dragă, e vagon rezervat pentru parlamentari şi curieri.

— Bine, dar doamnele?

— Doamnele sînt din misiunea basarabeană, îmi răspunde el. Şi dă să plece.

— *Georges, est-ce-que vous avez disposé l'embarquement de nos malles?*

Oui, mes chéries. Je suis un peu pressé, mais je reviens vous voir avant le départ... Au revoir!

«Misiunea basarabeană»! gîndesc eu. Şi mă răsucesc într'un picior, hotărîndu-mă să nu plec dela uşa vagonului. Pe lîngă mine se adună şi alţi desmoşteniţi ai soartei, grupul mărindu-se pe măsură ce vremea plecării trenului se apropie. Şi vreme de aproape un ceas ne-au trecut pe dinainte umplînd cupeurile confortabile ale vagonului tot felul de curieri şi mai ales, *misiuni* feminine, cu toate protestările şi spiritele celor din jurul meu.

Insfîrşit, cu zece minute înainte de plecarea trenului şi dupăce a mai vizitat odată *misiunea basarabeană*, domnul sublocotenent s'a îndurat să ne dea drumul în vagon.

A, domnule sublocotenent, rău te-ai răzbunat de toate împunsăturile şi răutăţile ce ţi s'au adresat!

O haită de cîni, intenţionat înflămînzită, nu s'ar fi aruncat cu atîta pornire asupra unei bucăţi de carne, cum s'a aruncat asupra uşii ce i s'a deschis, toată acea lume care aştepta înfrigurată să-şi poată prinde un mizerabil loc pe culoarul vagonului. De unde până atunci domnea cea mai perfectă comunitate de simţire—armonia resemnării în faţa intereselor în comun nesatisfăcute—o luptă pe viaţă şi pe moarte îi luă locul, o luptă haină de interese care se ciocneau, cu apostrofări şi gesturi brutale.

Vreme de cîteva minute nu pătrunse nimeni în vagon, deşi uşa lui era larg deschisă, şi parcă ne chema ironic. Toţi voiau să intre deodată, fiecare voia să intre mai întâiu. Apoi, ca un şuvoiu care a rupt stăvilarul, clae peste grămadă, în strigăte de

izbîndă şi oribile ţipete de durere, toată masa aceia care se agita, se prăbuşi în vidul culoarului.

E curios cum îşi pierde omul capul aşa de uşor. Am văzut pe unii care, pe cînd stăteam şi aşteptam, arătau a fi oameni în toată firea, oameni cu desăvîrşite aparenţe de cultură şi civilizaţie; şi totuşi acum zădarnic mai căutam să găsesc în ei o urmă de politeţă.

Ah, domnule sublocotenent, cum te-ai răzbunat!

In vreme ce domnul sublocotenent, c'o mînă în buzunar şi c'un zîmbet dispreţuitor, contemplează învălmăşala şi savurează apostrofele nenorociţilor care se înghiontesc, un şuer strident anunţă plecarea. La fereastra deschisă a vagonului apare capul, buclat şi roz, al unui membru din «comisiunea basarabeană», ciripind ca dintr'o colivie:

Nous sommes très bien ici... N'oublie pas, Georges, notre engagement. Au revoir!...

Dumitru Cucu

Ofelia

Ucisă de veninul îndoelii,
Intr'un palat întunecat de crime
Cu ziduri reci și negre de vechime,
Murea iubirea palidei Ofelii.

Și sufletu-i de mîngîere dornic
S'a destrămat învins de nebunie,
Căci a iubit cu nevinovăție,
Un suflet sinuos și nestatornic.

De-atunci sub raza lunei, despletită
Și 'n părul ud cu albe flori de baltă,
Fantastică, ușoară și înaltă
Pe malul apei umbra ei palpită...

...Și-ades, în nopți de veghe și mustrare,
Prin ceața grea din nordul ossianic,
Văd fluturînd hipnoticu-i zăbranic
Și-ascult pierdută, muta ei chemare...

Otilia Cazimir

HELIUM

în fața cîtorva probleme medicale

Sînt mai bine de 20 de ani (1898), decînd lord Ramsay a descoperit că în compoziția aerului, despre care credeam că știința își dăduse demult ultimul cuvînt și că nu mai este cîmp de descoperiri nouă pentru nimeni, se găsește gazul *helium*, care în atmosferă este întovărășit totdeauna de patru gazuri rare ale Azotului: Argon, Crypton, Xenon și Neon — iarăși descoperiri nouă ale aceluiași savant englez. S'au descris aceste gaze ca avînd, drept orice calitate, o inerție chimică complectă, care le făcea inutilizabile pentru industrie.

Grație acestei calități ele sînt incombustibile. Această descoperire, neavînd nici o aplicațiune industrială atît din cauza inerției gazului, cît și din cauza cantității minime în care se găsea în natură, a rămas — ca să zic așa — platonică. Aceste gaze rămăseseră cu valoarea mai mult a unei curiozități științifice decît ca ceva care ar prezinta un interes practic, până mai anii trecuți, pela mijlocul războiului, cînd s'a văzut că s'ar putea trage foloase foarte mari prin întrebuințarea baloanelor dirijabile, dacă s'ar putea umplea cu un gaz care să nu fie inflamabil și să fie totuși mult mai ușor decît aerul, — deoarece tot inconvenientul pe care l-au arătat dirijabilele în timpul războiului, inconvenient care i-a făcut pe Germani să peardă multe zeppelinuri și în urmă să renunțe la întrebuințarea lor, era combustibilitatea gazului cu care le umpleau. Focul se putea comunica atît dela nacelă sau motor, dar mai cu seamă pericolul incendierii venea dela inamic, prin tirul special cu rachete incendiare.

În căutarea unui remediu acestui mare inconvenient care se pune deacurmezișul progresului navigației aeriene, specialiștii și-au adus aminte de descoperirile lui lord Ramsay și de cele 5 gaze cu inerție chimică: helium, argon, crypton, xenon și neon și s'au oprit la helium, pentrucă acest gaz în raport cu aerul este cel mai ușor dintre cele 5 gaze.

Însă războiul nu a avut parte să profite de avantagiile acestui gaz, pentrucă din fericire s'a isprăvit înainte de a se is-

prăvi studiile întreprinse cu privire la helium și la sursele de unde s'ar putea culege în abundență; totuși e probabil că vor profita de aceste studii companiile de mesagerii aeriene și poate și medicina.

De cele dintâi avantagii las să se ocupe competenții în materie, eu mă voiu ocupa exclusiv de ceiace întrevăd ca avantagii medicale și de profitul care îl pot trage pentru a încerca să-mi explic unele probleme medicale. Trebue să mărturisesc însă dela început că totul nu este încă decît o intuițiune, o vedere a spiritului.

Să începem dar prin a face cunoștința *heliumului* și să vedem de unde își trage obîrșia.

*

Heliumul este un gaz inert a cărui densitate în raport cu aerul este de 0.138 și care până astăzi n'a putut fi combinat cu niciunul din corpii cunoscuți. El este produs prin desintegrarea radiului, toriului, uraniului și poloniului și în general din desintegrarea elementelor radioactive.

Aceasta este cunoștința dela care e posibil ca medicina să poată trage foarte mari avantagii.

Una din dificultățile mari atît pentru problema aeronauticei cît și pentru acea a medicinei, era cantitatea mică în care acest gaz se găsește în natură.

Cercetările însă făcute nu de medici, ci de chimiști industriali, în scopul de a descoperi sursele cele mai abundente de helium și a rezolva astfel partea cea mai grea a problemei aeronauticei și a aerostaticei, au dat până acuma oarecare indicații, puțin satisfăcătoare pentru problema pe care și-o propuneau dînșii, dar foarte interesante pentru unele probleme medicale și care pot da indicații nouă pentru îndrumarea unor cercetări, în chestiuni despre care se credea că au ajuns la punctul mort.

Dela lucrările lui lord Ramsay încă se știa că heliumul există în aerul atmosferic într'o proporție minimă. Urmărirea industrială însă a acestui gaz în atmosferă a dovedit că *la altitudini mari conținutul aerului în helium este sensibil mai ridicat.*

Această noțiune dobîndită printr'un neîndoelnic dozaj științific, deși pentru necesitățile industriei heliumului este mai mult o constatare negativă, nouă medicilor ne deschide un nou orizont de conjecturi științifice.

Cu acest prilej mi-am adus aminte că, încă de cînd îmi făceam studiile medicale, niciodată nu am fost mulțumit de teoriile care mi se serveau, pentru a-mi explica dece aerul de munte are o influență atît de vădit salutară asupra organismelor debilitate a anemicilor și asupra tuberculoșilor, cînd acest aer, — după cum știm — este mai rarefiat, în compoziția lui intră mai puțin oxigen, schimburile gazoase se fac într'o proporție mai slabă și prin urmare hrana respiratoare este mai puțin îndestulată, față de nevoile organismului. Cît în privința teoriei că efectele salutare sînt datorite purității aerului și că, sub influența diminuării cantității de oxigen, globulele roșii ca compensație se înmulțesc, — sînt mai mult păreri trase de păr pentru nevoia cauzei, deoarece un aer de aceiași puritate și același conținut în oxigen, dar respirat în altă parte, nu la munte, nu produce aceleași efecte salutare.

Nu numai atît, dar chiar la aceiași altitudine sînt localități, unde aerul are asupra tuberculoșilor o acțiune ca să zic așa aproape specifică, cum este la Davos și la Leysin în Elveția, pe cînd alte localități la aceiași altitudine, în altă parte, au o acțiune mult mai slabă; și să nu se creadă că la Davos îngrijirile medicale accesorii sînt de vre-o mare importanță. Tot acest tratament consistă în expunerea permanentă la aer și în impunerea unor condițiuni de traiu astfel condiționate ca cheltuiala organică să fie cît mai mică și economia cît mai mare. In localitățile mai sus citate aceste rezultate se obțin mult mai repede și mult mai sigur. Pentruce? Nu există nici o explicațiune riguros științifică, care să ne satisfacă, dar aveam totdeauna impresiunea că în localitățile de altitudine există un element salutar supra-adaus, pe care nu-l cunoaștem și care este răspîndit într'un strat de o densitate neregulată, nu numai pe cotele de diferite altitudini, dar chiar și pe aceiași altitudine.

Astăzi în urma descoperirilor de care am vorbit mai sus, am învățat cum că un gaz radioactiv, rezultat din desagregarea radiului, poloniului, etc. se găsește răspîndit într'o cantitate sensibil mai mare în raport cu altitudinea. Nu e acesta elementul supra-adaus pe care îl bănuiam? Cînd cunoaștem efectele fiziologice a gazelor radioactive, nu sîntem oare în drept să prejudecăm că, dacă nu toate efectele binefăcătoare ale aerului de pe altitudini și acelea speciale ale unor anumite localități, dar cel puțin o mare parte din ele sînt datorite cantității sensibil mai mare de helium ce se găsește în acele localități? Aceasta este una din problemele medicale.

*

A doua problemă medicală privește acțiunea terapeutică a nămolurilor, a apelor minerale și termale.

In faza empirică a medicinei aceste efecte binefăcătoare se explicau prin legendele particulare a fiecărei surse, sau printr'un cuvînt cu pretenții științifice care nu spunea nimic: virtutea apei.

Mai tîrziu, pe măsură ce principiile chimiei analitice pătrundeau mai adînc în medicină, a început să se analizeze toate aceste ape și nămoluri și toate efectele lor binefăcătoare să se atribue proporției în care intrau diferitele săruri în compoziția lor. Deziluzia a venit repede și proba netemeiniciei acestei păreri a fost ușor de făcut prin reconstituirea acestor ape și nămoluri pe cale sintetică și dovedirea neeficacității lor.

Balneo-terapeuții însă nu s'au lăsat învinși și, fiind în căuta-

rea unei teorii care să le explice cu orice preț virtutea terapeutică a apelor și nămolurilor minerale, teorie cu aspect științific bine-înțeles, s'au legat de teoria ionilor, care își făcea apariția în chimie.

Elementele minerale constitutive ale tuturor acestor ape și nămoluri se găsesc în stare de ionizație, ziceau ei; de aceia virtuozitatea lor este alta decît aceia a apelor minerale similare, rezultate dintr'o combinație sintetică. Dar nici această părere n'a întîrziat să fie desmințită, pentrucă imitațiile de ape și nămoluri, ionizate prin curenți electrici, cu toată reclama prealabilă care li s'a făcut, au fost departe de a produce efecte terapeutice analoage celor naturale.

Indată după descoperirea radiului de către Curie și apariția teoriei radio-activității, teoria virtuții apelor minerale și a nămolurilor naturale-terapeutice a luat o cale nouă, calea adevărului, care oferea un început de satisfacție științifică scepticilor de până acum. Deși încă cele mai multe ape sînt incomplect studiate din acest punct de vedere, teoria însă satisface așa de bine setea care o avea toată lumea de o explicație mai verosimilă, încît dela apariția ei nu se mai aude vorbindu-se decît de puterea radioactivă a cutărei ape sau a cutărui nămol. Cu așa zisa virtute a apelor nu se mai prostește nici știința, nici dicționarul. Teoria compoziției chimice a trecut cu repeziciune în domeniul arhivelor prăfuite.

Deși lumea medicală era quasi-satisfăcută de teoria radioactivității, cu toate astea o demonstrație palpabilă era așteptată. Ea a fost făcută cu un an înaintea războiului de către doi chimiști industriali în Franța: Moureu și Lepape, care urmărind izvoarele naturale de Helium, pentru captarea și industrializarea lui, au găsit mijlocul să-l extragă în cantități mai mult sau mai puțin importante din cele mai multe surse termale.

Din acest moment virtutea acestor ape a devenit palpabilă și este prima demonstrație științifică și neîndoioasă a radio-activității lor.

Cum cercetările acestor doi chimiști urmăreau scopuri industriale și interesul lor era să facă un depozit însemnat de helium, fiindcă succesul navigațiunii aeriene se întrevedea de partea acelei țări care va dispune mai curînd de cele mai însemnate depozite de helium, ei s'au apucat să dozeze debitul acestui gaz la diferite surse de ape minerale, făcînd astfel un enorm serviciu balneo-terapiei în general și celei franceze în special. Rezultatul acestor cercetări a fost următorul: Sursa lithium din Santenay emite un gaz care are un conținut de 10‰ helium, sursa Maizières 6‰, sursa Lymbe din Bourbon Lancy nu conține decît 2‰. Calculindu-se debitul anual, sursa Santenay abia ar da 18 m.³; iar sursa Cesar din Neris ar da 43 m.³.

Pentru interesul companiilor de mesagerii aeriene, aceste cercetări au dat un rezultat negativ; indirect însă au adus mari servicii medicinei, pentrucă din punctul ei de vedere rezultatele obținute sînt foarte interesante.

Importanța acestor descoperiri rezidă în două puncte:

1) Posibilitatea care se dă medicinei de a face un calcul mai mult sau mai puțin precis asupra gradului de energie a diferitelor surse de ape minerale, prin dosajul heliumului ce conține.

2) Posibilitatea de a încerca activarea apelor minerale și a nămolurilor artificiale prin încorporare de gaz helium, adică prin radio-activarea lor naturală. Dacă aceste cercetări ar da rezultate satisfăcătoare, avantagiile ar fi colosal de mari.—Putința de a-ți aduce la domiciliu toate apele și nămolurile din lumea intreagă și de a beneficia în orice timp și ori unde de efectele lor curative, putința de a instala în fiecare spital un Karlsbad, un Vichy, un Franzensbad, o Govoră, un Tekir-Ghiol etc, ar fi o adevărată binefacere pentru omenirea saracă și suferindă.

Pe lîngă rezultatul experimentațiunii, succesul acestei întreprinderi mai depinde în mare parte de depozitele mondiale de helium care se vor putea face, prin urmare de cantitatea care s'ar putea pune cu inlesnire la dispoziția comerțului.

Pentru aceasta, goana după helium ar fi trebuit întreprinsă de medicină, dar ea fiind continuată cu mare ardoare de chimiștii industriali, în interesul aviației aeriene, medicina urmează să profite de munca altora. Din continuarea acestor cercetări s'a dovedit în Franța că aproape toate sursele heliifere se găsesc grupate pe o bandă de teren orientată SW-NE între Nièvre și la Haute Saône; s'ar părea dar că există adevărate zăcăminte de terenuri heliifere.

Ar fi de mare interes nu numai medical, dar și industrial, să se facă dosajul în helium a izvoarelor noastre de ape minerale atît de numeroase și grupate în așa proximitate unele de altele, încît s'ar putea întîmpla ca să fie așezate și ele pe un adevărat zăcămînt heliifer. Heliumul s'a mai găsit în proporție de 1‰ în gazurile care emană din terenurile petrolifere din America. Ar fi de căutat acest gaz și în emanațiunile gazoase, atît de abundente, din regiunile noaste petrolifere.

Se mai găsește încă în gazurile Grisous și în niște emanațiuni de gazuri naturale din localitatea Neuengamme (Germania) care conțin 4‰ helium și care sînt susceptibile să producă anual 25.000 m.³ de helium.

Din această a doua parte a investigațiunilor chimiștilor francezi, am aflat dar că există în natură adevărate zăcăminte heliifere. Ne întrebăm la rîndul nostru dacă localitățile instalate pe aceste zăcăminte nu sufăr influența unor degajări lente și permanente a acestui gaz radio-activ și dacă nu cumva acestui fapt se datorește reputația curativă bine meritată a unor localități climaterice mai mult decît a altora.

Rezumînd dar cele ce am expus nu ne putem opri de a constata cu entuziasm orizontul medical plin de speranțe care ni

se deschide prin rezultatele dobîndite din nişte cercetări extra-medicale, pornite dintr'un interes pur industrial.

Dacă speranţele noastre se realizează, vom fi în plăcuta poziţiune de a aduce muntele la domiciliul celor debilitaţi, care trăesc în vale şi care din diferite motive nu se pot deplasa; de a aduce Davosul şi Montreux şi Leysin în odaia de culcare a tuberculoşilor şi cu perfecţionarea aerostaticei de a le da şi putinţa de a-şi procura şi altitudinea dorită împreună cu sursele radioactive şi binefăcătoare pentru plămîni şi starea generală, fără a se deplasa din curtea lor; de a aduce reumatizanţilor, gutoşilor, calculoşilor, obezilor, artriticilor etc, toate avantagiile binefăcătoare ale surselor cu reputaţie mondială, la domiciliu, în spitalele, sanatoriile sau stabilimentele de băi din localitatea unde trăesc, cu atît mai uşor cu cît costul metrului cub de helium s'a scoborît la 25 fr., astăzi cînd extracţiunea lui e abia în faşe.

Am o singură îndoială: e prea frumos pentruca să fie pe deaîntregul şi dintr'odată realizat; totuşi, dacă nu s'ar realiza decît pe jumătate, şi încă e enorm.

Dr. D. Tatuşescu
Medic primar de spital.
Docent de clinică medicală.

Era ca'n vis...

Amurg... în jur cădea ruina,
Se dărîma un sfînt altar,
Şi toamna-şi întindea rugina
In pustiitul sanctuar.

Şi eu veneam în neagră haină,
Cu părul strîns sub văl cernit,
Dar nu ca să mă rog în taină
Şi nici să plîng.
Un loc ferit

Căta̦m, unde arsese-odată
Un foc, o inimă, un dor.
Veneam să strîng cenuşa toată,
S'o spulber vîntului în zbor...

In gînd nici urmă de mîhnire,
In suflet nici un trist fior.
Doar fîlfîiri de amintire
Treceau în sborul clipelor.

Veneam... şi m'a ajuns din urmă
Un visător cu ochii mari.
Vorbea de chinuri ce se curmă:
«...Şi tu atît de tristă pari...

«Eu te-am văzut venind tăcută
«Şi m'am legat de pasul tău.
«Nu mă 'nspăimîntă gura-ţi mută,
«Nici ochii cu păreri-de-rău.

«Ai suferit; şi-aveai un suflet
«Ales pentru cîntări şi vis.
«Azi stai lipsită de răsuflet
«Cu ochiul mort, cu gînd închis.
«Dar ţi-aş vorbi de primăvară,
«Ne-am depărta pe-un tainic drum,
«Ţi-aş spune şoapte ce 'nfioară
«Şi vei uita ce-i nor şi scrum.»

Şi-avea în ochi lumină vie
Şi foc în glas. Şi m'a 'ngrozit
De-odată liniştea pustie
Din cimitirul desfrunzit.

Şi-l ascultam ca fermecată
Şi el vorbea mereu şi blînd,
Şi m'am trezit îngenunchiată.
Eu, mă rugam! Dar cui?
Un gînd

Nelămurit, o 'nfiorare,
O înspumare a simţirii
Mă ridica pentru 'nchinare,
Mă înălţa de-asupra firii.
Şi ruga mea n'avea cuvinte
Şi n'avea ţintă, n'avea zeu.
Trăiam esenţa clipei sfinte
(Să fi pătruns pe Dumnezeu?).

Şi cum nu ne-a 'mpietrit fiorul?
Să fi trăit înmărmuriţi
Cît visul îşi trecea fuiorul
Printre copacii adumbriţi.

Nu. M'a trezit!
Murea pădurea
Şi el vorbea de zări albastre,
Şi-am prins din ce-mi spunea 'ntr'aiurea:
«Doar noi... şi... inimile noastre...»

Atît! Şi m'am uitat în lături
Şi ochiul meu se stinse iar.
M'am ridicat, i-am mers alături
Şi l-am adus lîngă altar.

Acolo, urna părăsită
Şi doar cenuşă rece 'n ea...
Am resfirat-o 'ncet, mîhnită:
«Priveşte,-a ars inima mea...»

Se clătină făuritorul
Visărilor din lumi senine,
Cu fruntea albă visătorul
Şi mut, s'a depărtat de mine.

Şi l-am văzut plîngînd pe cale
Şi ceaţa l-a 'nghiţit apoi...
Cununa visurilor sale
Lăsase-o frunză în noroi...

Doar vîntul fişîind o clipă,
Ca un regret tîrziu şi greu,
A agitat, ca pe-o aripă,
Un căpătîiu din vălul meu...

Sabina Georgescu

Dormind...

In noaptea aceia de Maiu, călătoream undeva in Moldova; lume fusese îndestul de multă, dar dincolo de Docolina, după schimbarea trenului, nu rămăsese în compartimentul meu decît doi tineri, un ofițer de cavalerie și-o domnișoară. Ne-am schimbat salutările de nevoie și arătîndu-ne părerile de rău pentru lipsa neobișnuită a luminii, ne-am așezat fiecare, tăcuți, la locurile noastre.

Trenul urca încet, aproape ca la pas; mașina pufăia prelung; sub noi, cînd și cînd scrișneau măruntaele de fier ale vagonului, cînd și cînd s'auzea călcătura roatelor pe îngemănarea șinelor. In dreapta se întindea un șes îngust, sub o coastă de dealuri întretăiată de guri dese de văi în care dormeau căsuțe cu pereții albi înecate în cununile livezilor. Peste deal, poala cerului, cu nouri scămoșați printre care vîslea luna aproape plină.

După tăcere, tovarășii mei de drum erau de bunăsamă străini. Domnișoara din mijloc rămăsese dela început, cu totul nemișcată, privind necurmat în jos; ofițerul dimpotrivă: cu mișcări nervoase, căuta să anine undeva perdeaua răsvrătită a ferestrei. Il robise, după cît înțelegeam, priveliștea nopții, și căuta, după putință, să ne împărtășască și nouă,—celorlalți doi,—ceva din aceste tainice prisoase ale firii.

Cîteva clipe, luna se arătă pe-un cîmp mai larg. Ofițerul cuprinse perdeaua și o ținu așa. Costișa din față ni se arătă întreagă, limpede ca ziua; un drum de țară, îngust și cotit, alb ca laptele, cobora și se oprea într'un mănunchiu de case, sub deal, în marginea căruia, lăcrăma în stropi strălucitori o roată de moară.

Iazul... un lung șirag de sălcii... o livadă mai în fund cu patru plopi năzuind în văzduh... o casă în margene, la drum... Am închis ochii, ca să păstrez mai îndelung această icoană rară, și-am rămas așa... Lună sus; jos verdeață, peste tot lumină, întuneric și răcoare...

Parc'auzeam cum fierb firele de apă frînte în căușul sco-

cului, parc'auzeam cum privighetorile își risipesc în livadă chemările lor... Lipsea numai aceiace nu puteam să văd, dela locul meu, și lipsa aceia căuta închipuirea mea s'o împlinească... O întîlnire!... *El*, trebuia să scoboare dealul, pe drumul alb ca omătul; *ea*, trebuia s'aștepte în umbra livezii;—el, un drumeț ca orișicare, fără știință și fără bănuială,—ea, un suflet însetat, dornic, așteptînd, ascultînd, suferind...

Atunci, abia auzii această întrebare:

— Domnișoara merge la Rădești?

O clipă, îngîndurata de lîngă mine, cred eu, stătu la gînd: să răspundă, ori ba?...

— Da, domnule...

Tînărul veni îndată cu adoua întrebare:

— Domnișoara vine de departe?

— Da, domnule... Și astăzi dimineață, din pricina întîrzierii trenului, am pierdut legătura...

— Și, desigur că nu vă așteptați deloc la o călătorie de noapte, mai ales prin niște părți de țară ca acestea...

— A, nu, domnule! Locurile le cunosc foarte bine; apoi, fără aceasta chiar, nu mi s'a întîmplat niciodată să călătoresc singură...

Vădit, tînărul își sfîrșise întrebările pregătite, și tăcu. Domnișoara își strînse cu grijă rochia lîngă sine, și s'așeză mai bine în loc...

— N'ați călătorit niciodată singură!... suspină sublocotenentul de cavalerie, tremurîndu-și ușor pintenii;—și cu toate acestea, un astfel de lucru se întîmplă chiar acum...

— Nu înțeleg, eu văd că nu-s singură... și după puterea vorbelor pricepui că domnișoara își înturnase privirile spre fereastră.

— Ba da! îi răspunse grăbit tînărul; ba da! Vedeți? (și de bună samă, că-i arătă spre mine): Vedeți? domnul doarme de-o jumătate de oră, liniștit, *absent*, iar pe mine m'a furat cu totul puternica chemare a acestei nopți... Ași vrea ca până mîni, necurmat să urc, să scobor astfel de locuri, să privesc această măestrită învălmășală de văi și dealuri pe care se razămă cerul, să privesc cum nourii s'aprind și se sting, cum sclipesc stelele, cum noaptea urzește peste tot, își deapănă și iarăși urzește minunatele ei fire de lumină, de întuneric, de răcoare, de blîndețe... Și eu sînt *absent*, domnișoară... Eu plutesc, în aceste ceasuri de noapte; și astfel, împotriva așteptării dumneavoastră, călătoriți, cum vedeți, cu totul și ca niciodată, singurică... Nu vi-i teamă?...

Intrebarea era așezată cu meșteșug; și domnișoara, cu tot neastîmpărul care-i mișca umerii, tăcu, tăcu mult...

O bucată de vreme, ofițerul o lăsă în fiorii acestei întâii nedumeriri...

Se înțelege, eu trebuia să... dorm, cu capul răzămat pe colțar. Demulteori, tinerii mei își vor fi întors privirile către

mine şi demulteori se vor fi întrebat: «doarme cu adevărat domnul ?». N'aş putea să bănuesc care dintr'amîndoi era mai dornic să ştie hotărît, dacă dorm ori ba; ca s'o spună, desigur, trebuia să fie ofiţerul. Intr'un tîrziu îl auzii:

— Domnişoară, domnul cu barba 'nspicată doarme ...

Tăcerea lor prelungită îmi adusese din nou înaintea ochilor icoana satului, cu moara, cu drumeagul depe coastă, cu cerul şi toate privighetorile nopţii. Iarăşi vedeam şi iarăşi auzeam totul... *El* încă scobora, abia atingînd pulberea moale a drumului; *ea*, neştiutoare şi nevinovată, asculta în umbră, chemarea nebiruită a întregii firi. Şi potrivit vîrstei mele de om cu barba înspicată, socoteam că aşa e mai bine, mai moral... Aşa îmi place mie, ca omul să cadă robit puterilor izvoritoare din depărtări fără de margini, ca voinţa lui să se destrame neputincioasă ca un biet val de ceaţă rătăcit în bătaia vînturilor... Era lună, şi din pricina lunii sbucneşte 'n gîtlejul vietăţii pe care noi o chemăm privighetoare, acel clocot de patimă oarbă pe care noi îl botezăm cîntare... Era lună, era o noapte ca aceia, şi din pricina lor, tovarăşii mei de drum...

Cu felul acesta de a afla îndreptări în tot ceiace lumea găseşte o vină, o greşală, un păcat, eram deocamdată foarte mulţumit; şi dacă lucrul acesta l-aşi fi putut mărturisi, cuviincioşilor tineri de lîngă mine, fără ca să-i supăr, mulţumirea mea ar fi fost deplină.

Imi repetam în gînd această încheiere, ca să ţin minte, şi nici nu băgasem de samă că alături porniseră din nou întrebările şi răspunsurile.

Dumnealui, tînărul ofiţer, venea dintr'un tîrguşor dobrogean şi mergea la Rădeşti, la o soră a mamei sale; vîrsta douăzeci şi unul de ani împliniţi, pe douăzeci şi doi. Era mărturisirea lui, pe cuvînt de cinste, dupăce aflase anii domnişoarei Sofia,—optsprezece. Luna lui de naştere, Noembrie, o lună rece şi aspră, în care, după părerea tînărului, se cade să se nască tot ce-i bărbat:

— E cu temeiu, domnişoară, părerea mea ?...

— Şi mie mi se pare că aşa ar trebui să fie—îi răspunse vecina.

Ofiţerul rămase împăcat.

— Dar luna de naştere a dumitale, domnişoară ?

Fata tăcu. Dealtfel, mi s'a părut că sublocotenentul nici nu dorea un răspuns, căci îndată îşi arată părerea sa.

— Eu nici nu pot crede o altă lună de naştere pentru domnişoare, decît April...

— Şi cu toate acestea, luna mea nu este April! abia vorbi domnişoara, ca pentru altul.

— Mă mir, domnişoară şi mă mir mult... Dar Mai ?...

Domnişoara tăcu, şi tăcerea aceasta făcu pe ofiţer să bată uşor din palme: gîcise, şi gîcise repede...

C'un surîs venit pe neaşteptate, domnişoara Sofia îşi adună mai bine rochia, şi primi cu bunătate cuvintele cu care se poate zugrăvi o lună ca aceasta, luna florilor...

— A tuturor florilor, domnişoară, a tuturor florilor, dela cea mai micuţă până la cea mai mare, dela cea mai sălbatecă şi mai îndepărtată, până la cea mai dulce, şi mai aproape.... mai aproape de... de cine, domnişoară ?...

— Nu ştiu...

— De mine !...

Tînărul îi cuprinse mîna, şi domnişoara Sofia avu bunătatea să i-o lase...

*

Nu după mult timp, pe coridor răsunară paşii şi întrebările conductorului; sosi îndată la noi, deschise uşa cu sgomot şi ne ceru biletele.

Domnişoara Sofia îşi pironi ochii în pămînt; domnul de-alături, sublocotenentul Valerie Bantăş, se alipi de geam; şi până să scoborîm, răspunsei la o întrebare a sa:

— Aţi dormit bine, domnule ?

— Am dormit, tinere, am dormit foarte bine şi foarte adinc... Au venit toate împrejurările în ajutorul unui bătrîn ca mine: întunerec, răcoare şi nişte tovarăşi ca dumneavoastră...

Trenul se opri şi domnişoara Sofia sări înaintea mea; îşi găsi mama şi fratele care o aşteptau, cuprinse şi sărută pe fiecare de mai multe ori, şi pornind spre trăsură, îi ispitea cu o nespusă veselie:

— Ce faceţi ?... Ce face Mihai ?... Ce face Sănduc ?... Vai, mamă ! Nu mai puteam de dor... Şi ştiţi ?... Cînd am ajuns la Docolina şi-am aflat că trenul plecase, mi-a venit nu ştiu cum... Da' pe-acasă e bine peste tot ?...

Urcară, şi trăsura lor porni duruind...

Tudor Pamfile

Conștiinței

Tu, care fără gloria Credinței,
Mi-atîrni într'una plumburi de aripă
Și, cînd auzi durerea mea că țipă,
Te bucuri la surîsul Biruinței;

Tu, lanțul care 'n fiecare clipă
Ținîndu-mă 'n robia suferinței,
N'ai vrut să știi dreptatea Năzuinței
Și-ai nimicit pornirile-i în pripă;

O, tu, putere aspră și ciudată
Ce lupți cu toate cursele din Fire,—
De ce să fiu vestala consacrată

Să apere-al tău foc în părăsire,
Și-apoi să piară însăși consumată
De ne 'nțeleasa flacărei orbire?

Alice V. Soare

C. Dobrogeanu-Gherea

«Eri dimineață, la 5, a murit cunoscutul critic și teoretician socialist C. Dobrogeanu-Gherea»...

Ce simple sînt toate lucrurile pe lumea asta!

Orice suflet omenesc este rezultatul vieții și experienții tuturor ființelor din care a crescut, dela apariția vieții pe pămînt până la el. Și e de ajuns un banal amănunt de fisiologie pentruca să se risipească într'o clipă toată minunea asta!

«Eri dimineață la 5» s'a închis brusc drumul unei splendide evoluții.

Dar să lăsăm aceste considerații de sentiment. Să facem mai bine ceiace i-ar fi plăcut lui, dacă ne-ar asculta vorbind de un om ca dînsul, în astfel de împrejurări. In loc să ne tînguim, să încercăm a defini un temperament și o operă.

Gherea ne-a venit de aiurea, de peste Prut, de unde ne-au venit, tot pe atunci, și D-rul Russel, misionarul revoluției în Moldova, de unde ne-a venit și sufletul de mucenic al lui Zubcu Codreanu.

Inutil să facem, acum și in acest loc, biografia lui. Până ce s'a putut adaptă la noi, a avut de suferit mult adolescentul căzut aici, în țară străină, fără nici un sprijin de nicăeri.

După cîțiva ani dela venirea lui în Romînia, Gherea s'a alipit la mișcarea dela «Contemporanul», care avea să continue, cu mai puțină repercusiune în timp și în spațiu și dîndu-i o altă direcție, critica junimistă pe cale de a-și isprăvi menirea ei specială.

Critica lui Gherea este și ea un moment al criticei moldovenești. După mișcarea critică dela 1840, a venit Junimea, care a făcut critica formelor burgheze din punctul de vedere al claselor boerești. In urma Junimii au venit socialiștii, care au făcut critica aceloraşi forme burgheze, însă din punctul de vedere al claselor de jos,—mai ales al țărănimii. Gherea a fost sufletul și teoreticianul acestei mișcări. Catehismul și manifestul acestui curent, studiul-program intitulat «Ce vor socialiștii romîni», este opera lui Gherea. Iar atacurilor iscate pe vremuri, tot el le-a ținut piept, cu viguroase articole de polemică, care erau în acelaşi timp pagini de doctrină și de propagandă și dintre care cel mai remarcabil este cel intitulat «Karl Marx și economiștii noștri».

Am arătat aiurea că vechiul socialism, formulat în «Ce vor socialiştii romîni», nu este, dacă facem abstracţie de aparatul doctrinar, de cît o specie de democratism radical, cumpănit şi cu un caracter aproape pur ţărănist, un democratism cultural, generos şi cu aspiraţii de înfrăţire cu omenirea întreagă şi mai ales cu acele clase din Apus, care luptau impotriva organizaţiei nedrepte a societăţii. Acest caracter al socialismului de altădată se datoreşte faptului că socialiştii nu puteau face altceva, decît să se adapteze la împrejurări. Şi singura clasă de muncitori apreciabilă în Romînia, şi mai ales în Moldova, erau pe atunci ţăranii. Mai tîrziu, cînd proletariatul a început să crească în unele centre, socialismul lui Gherea a putut deveni mai industrial, mai «occidental».

Gherea însă, deşi teoretician şi luptător politic mai înnainte de toate, era totuşi un atît de fervent iubitor de literatură, încît nu a putut rezista ispitei de a-şi rupe, din timpul muncei pentru traiul zilnic şi pentru propagarea ideilor sale, multe ceasuri pe care le-a consacrat literaturii, urmărind însă şi pe arena literară tot propagarea idealurilor sale sociale.

In critica literară, el vine după Maiorescu. Gherea este unul din reprezentanţii epocei celei nouă de atunci, pe care am datat-o 1880—1900, şi pe care am numit-o epoca Eminescu.

Gherea este atît de mult omul acestei epoce, el corespunde atît de bine aspiraţiilor vremii şi nevoilor literare ale momentului, încît ajunge glorios în cîţiva ani. Incepînd din 1889, Vlahuţă, un alt reprezentant—în poezie—al acelei vremi, îl preamăreşte şi-l recomandă cu entuziasm generaţiei nouă. Nici un scriitor al nostru nu a fost selectat mai cu putere de epoca sa decît Gherea. Iar atitudinea «decepţionistului» Vlahuţă faţă cu revoluţionarul Gherea se explică perfect, dacă avem în vedere că atît «decepţionismul» cît şi socialismul de-atunci, reprezentat şi unul şi altul cam prin aceiaşi categorie de oameni, erau produsul aceleiaşi nemulţumiri, provocată de aceiaşi stare de lucruri, cum m'am încercat să dovedesc altădată.

* *

Gherea venind după Maiorescu, a venit fireşte împotriva lui Maiorescu. E legea progresului. Dacă din punct de vedere negativ, critica socială a lui Gherea aproape coincidea cu a lui Maiorescu,—din punctul de vedere al idealului şi al soluţiilor, aceşti doi oameni au fost diametral opuşi: unul conservator, celălalt novator extrem. De aici, marele şi ireductibilul antagonism dintre ei. Divergenţa în concepţia criticei literare venea tot de aici. Critica «metafizică» era reflexul conservatismului unuia, după cum critica «ştiinţifică» era reflexul revoluţionarismului celuilalt. Gherea credea însă că el e o conştiinţă-oglindă faţă de Maiorescu, că în Maiorescu vorbesc instinctele de clasă, pe cînd în el raţiunea rece şi obiectivă—cum se socotise şi Maiorescu altădată faţă cu ideologia patruzecioptistă. In realitate, fiecare-şi teoretiza, sociologeşte în primul etaj, literariceşte în al doilea, propria lui atitudine sentimentală faţă cu realitatea socială a vremii.

Gherea a adus la noi critica ştiinţifică, întemeiată pe concepţia că literatura e un produs ca oricare altul, un fenomen al vieţii, care trebue studiat în constituţia, în cauzele şi în efectele lui. Privită astfel, critica nu are a se ocupa de literatura neizbutită, ci numai de cea bună, adică de literatura propriu-zisă,—pentrucă ştiinţa nu se ocupă decît de realităţi.

Din diversele preocupări ale criticei ştiinţifice, el a dat un accent mai puternic cercetării cauzelor,—de altmintrelea cea mai «ştiinţifică» dintre îndeletnicirile acestei critice.

Din această pricină, fie zis în treacăt, Gherea nu putea să facă şi n'a făcut o şcoală *literară*. El nu putea crea decît numai o şcoală *critică*,—şi a creat'o.

Ca să înţelegem mai bine întreaga activitate intelectuală a lui Gherea, să definim puţin natura inteligenţii sale.

Din punctul de vedere al perceperii realităţii, oamenii se pot împărţi în două categorii. Unii percep mai ales raporturile dintre lucruri, cauzalitatea. Pe alţii îi interesează în primul rînd lucrurile, ceiace este individual. Dintre aceştia din urmă se recrutează mai ales artiştii; dintre ceilalţi, mai ales, cugetătorii. Sînt rari acei care, ca Taine, au îmbinate în ei amîndouă însuşirile—de obiceiu una în dauna celeilalte.

Gherea a făcut parte din prima categorie. Il interesau mai mult raporturile, pentrucă pe ele le percepea mai ales.

Aşadar el trebuia să vadă mai întâiu în opera literară legătura dintre ea şi cauzele ei. Şi avînd un temperament politic, fiind un sociolog, şi încă un sociolog marxist venit din Rusia, el nu putea să nu caute cauza principală a operei în împrejurările sociale.

Gherea a colorat concepţia deterministă a lui Taine cu o doză de sociologie atît de puternică, încît marele critic francez cu greu şi-ar fi recunoscut elevul. Sociolog socialist, prin urmare progresist şi optimist, Gherea nu se putea entuziasmă de mediul cosmic, care e imuabil şi nici de cealaltă cauză din teoria lui Taine—rasa, care e «conservare» şi «stabilitate». Iată dece Gherea, admiţînd în teorie factorul eredităţii, a ţinut atît de puţin samă de el în practică, adică în explicarea scriitorilor. Optimiştii, reformatorii sociali entuziaşti, sînt din instinct protivnici concepţiei de ereditate.

Importanţa dată de Gherea mediului social, a făcut pe unele spirite neatente să creadă că criticul nostru explică talentul prin mediu... Lucrul acesta nu există în Gherea. El explică prin mediu numai tendinţele, idealul scriitorului, optimismul sau pesimismul, caracterul moral sau imoral. Fără îndoială, însă, Gherea a dat o importanţă excesivă mediului social. El n'a ţinut samă îndeajuns de predispoziţiile înăscute, predispoziţii la pesimism sau optimism, la reacţionarism sau revoluţiona-

rism, la egotism sau la altruism generos, etc. Raportul dintre operă şi mediu, Gherea l'a conceput prea mult ca un raport de cauzalitate—conţinutul operei ca efect al mediului—în loc să vadă în acest raport mai mult un paralelism, aşa cum rezultă din teoria selecţiunii literare: un anumit mediu (mai bine zis o anumită categorie socială ori temperamentală) îşi însuşeşte anumite temperamente care-i convin.

Gherea, teoretician al socialismului internaţional, a aplicat în analiza literaturii romîne teoria mediului burghez european. Cînd arată de pildă cauzele pesimismului, Gherea se gîndeşte la relaţiile de clasă şi la aspectele sociale din occident—caşi atunci cînd face teoria socialismului romîn. Acum, că teoria pesimismului european chiar, a lui Gherea, e justă sau nu, e altă vorbă.

Din această cauză, scriitorii studiaţi de Gherea nu sînt întotdeauna văzuţi în mediul lor particular. La această lipsă de precizare a împrejurărilor concrete în care ei s'au desvoltat, mai contribue şi o altă cauză. Gherea face abstracţie de punctul de vedere istoric-literar în judecarea scriitorilor. (In aceasta el se aseamănă cu Maiorescu, care privind opera literară din punct de vedere pur estetic, n'a ţinut, fireşte, nici samă de contingenţele istorice). Gherea nu numai că judecă literatura contemporană fără să o pună în legătură cu cea din trecut, dar în critica sa nu ţine samă nici de biografia scriitorilor, de cronologia operei lor, de scrierile lor în alte domenii, etc.

Dar Gherea a introdus la noi nu numai critica ştiinţifică, adică a cauzelor, ci şi critica psihologică. Maiorescu o făcuse numai în treacăt, şi cel mai însemnat articol al său în această direcţie, articolul despre Eminescu, este posterior apariţiei lui Gherea.

Gherea însă, nu a făcut atît psihologia scriitorilor, cît a personagiilor din opera lor şi a raporturilor dintre personagii,—psihologia lui Dragomir, a lui jupîn Dumitrache, a lui Tipătescu, mai mult decît a lui Caragiale.

Personagiile pe care le analizează mai bine Gherea, sînt cele din operele cu caracter social. Iată pentruce el va fi un mai bun critic al literaturii sociale decît al celei psihologice şi al poeziei. Iată pentruce el va analiza mai cu pătrundere opera lui Caragiale decît pe a lui Eminescu.

Gherea a reuşit mai bine în critica psihologică propriuzisă, adică a scriitorilor, atunci cînd a vorbit de grupe de scriitori, cînd aşadar i-a putut reduce la categorii, ca depildă în «Artiştii proletari culţi», (psihologia categoriei Eminescu, Caragiale, Vlahuţă, O. Carp, etc.). Şi în această analiză purpsihologică se vede tot sociologul, mai la largul lui în caracterizarea grupelor decît a indivizilor: psihologia grupei o vezi mai bine ca efect social, decît pe a individului.

Ca critic estetic, Gherea nu duce critica noastră mai departe, de unde o începuse Maiorescu la 1867, în «Poezia romînă», şi pe care de altminteri nici Maiorescu n'a dus-o mai departe.

In Gherea sînt puţine pagini de critică estetică, şi nu cele mai interesante din opera lui. El ne spune mai degrabă ce cîntă Coşbuc din natură, decît cum cîntă; el arată mai bucuros evoluţia sentimentului in dragostea rustică, aşa cum apare în poezia lui Coşbuc, decît cum cîntă poetul dragostea flăcăilor şi fetelor din munţii săi. Analiza estetică este pe ultimul plan în critica lui Gherea.

Dela această îndeletnicire îl oprea natura inteligenţii sale aşa cum am definit-o: Solicitat mai ales de raporturile dintre lucruri, decît de lucruri, percepînd mai mult legăturile cauzale decît aspectele individuale, el nu putea da o însemnătate prea mare formei sensibile. Comparat cu Maiorescu, Gherea nu e atît de ascuţit în gust ca rivalul său. In schimb e mai comprehensiv şi mai variat, pentrucă fiind mai puţin estet, e mai puţin personal.

O singură preferinţă avea Gherea, care însă nu-şi avea originea in natura lui estetică, ci îi venea de aiurea, din idealurile lui sociale. Dintre două opere cu calităţi deopotrivă, el o prefera pe cea cu idealuri sociale mai «înalte»...

Meritul cel mare însă al lui Gherea nu stă atît în contribuţia sa la construirea doctrinei criticei romîne, prin introducerea mai tuturor genurilor de critică, cît în rolul său de îndrumător, de învăţător, de apostol.

Gherea este unul din marii noştri sămănători de idealuri. El a fost expresia idealismului unei întregi generaţii. Cînd formele apusene şi-au dat roadele lor, cînd mizeria claselor de jos a început să ia proporţii îngrijitoare, cînd pe de altă parte au început să se ridice tot mai multe spirite cultivate din sînul acestor clase, cînd a apărut nemulţumirea puternică de prezent şi aspiraţia către un viitor mai bun, în anii de după 1880, cel care a zugrăvit mai cu pricepere această stare şi a exprimat mai cu avînt acele aspiraţii, a fost Gherea.

Dar un rol poate şi mai însemnat l'a avut Gherea ca propagator de cultură.

In articolele sale el pune necontenit probleme, dezbate idei şi astfel opera sa are calitatea eminentă de a da continuu de gîndit. El se lasă adesea in voia asociaţiilor de idei, părăsind oarecum subiectul. Articolele lui sînt pline de digresii. Pe de altă parte, el face citaţii din tot felul de scriitori, poate în afară de necesitatea strictă a demonstraţiei. Prin aceste digresii şi prin aceste citaţii, care sînt fără îndoială un defect de compoziţie, Gherea a răspîndit acum 30 de ani, în cercul larg al cetitorilor săi, gustul ideilor generale şi al literaturilor străine.

Temperament de propagandist, avînd aşadar neconteni înaintea ochilor imaginea mulţimii, înzestrat cu o bogată verbozitate şi cu facultatea de a se antrena de propriile-i expuneri, Gherea a reuşit să dilueze pentru folosinţa marelui public esenţa concentrată a unui Taine, făcîndu-ni-l astfel accesibil încă de pe cînd eram pe băncile şcoalei. S'ar putea spune că opera lui Gherea a fost o mare şi fecundă şcoală de adulţi. Din acest punct de vedere, rolul său se poate compara cu al începătorilor culturii noastre moderne, de pildă cu al unui Eliade. Şi să se noteze că Gherea a fost la urma urmei un autodidact, caşi Eliade, şi că, în condiţiile speciale ale rolului său, autodidacticismul, pe lîngă neajunsuri, i-a adus şi avantaje, caşi lui Eliade. In adevăr, un autodidact inteligent şi curios ceteşte mult, ceteşte variat, ceteşte numai ceiace îl atrage şi, cînd este publicist, simte irezistibila plăcere de a comunica şi cetitorilor săi capitalul variat de cunoştinţi, agonisit în peregrinaţiile lui diverse prin operele întregei literaturi. Şi nimic nu e mai binevenit într'o ţară pe o treaptă inferioară de cultură, unde orice cunoştinţă nouă e o binefacere şi unde toate cunoştinţele sînt nouă.

Şi, cum forma nu e decît o altă faţă a fondului, Gherea a avut stilul adecvat naturii sale, rolului său de propagandist cultural. Stilul lui Gherea se poate defini *a contrario* cu stilul lui Maiorescu. Maiorescu, natură aristocratică şi spirit negativ, are stilul rece, concentrat, soliloc, lipsit de orice familiaritate cu cetitorul. Gherea, natură mai populară, propagandist şi spirit fecund, are stilul prolix, oratoric sau poetic la nevoe, şi adesea familiar. Aceste însuşiri dau stilului lui Gherea o expresie comunicativă care ne explică, în mare parte, succesul fără asămănare al articolelor sale. Dar ceiace se chiamă *stil* n'a avut Gherea. El îşi îngrijea manuscrisul mai mult cu privire la idei, la orînduirea paragrafelor, decît la formă şi limbă. El ţinea până la un punct de şcoala «Contemporanului», pentru care totul era «fondul», forma fiind considerată aproape ca o prejudecată burgheză, caşi jobenul şi mănuşile. Am spus «numai până la un punct», pentrucă Gherea nu împărtăşea şi teoretic această părere. Genul stilului său, încă odată, se datora naturii sale, aşa cum am încercat s'o definim mai sus.

In privinţa limbii din ale sale «Studii critice», ţinem cu tot dinadinsul să arătăm că Gherea nu este răspunzător de unele scăderi estetice. Gherea acum treizeci de ani nu ştia bine romîneşte. Limba articolelor lui era corectată de alţii, de persoane care-şi puneau toată ambiţia să găsească cuvîntul cît mai popular, ne-evitînd la nevoe chiar şi o expresie vulgară, numai ca limba să fie cît mai neaoşă, cît mai «romînească». Şi este evident că un cuvînt care poate fi un mărgăritar în Creangă, loveşte neplăcut într'o discuţie de estetică. Cuvinte ca «a interi» (cum se zice în Moldova cînd e vorba de a alunga o pasăre de ogradă), sau expresii ca «Madama Estetica

şi-a luat tălpăşiţa», nu sînt ale lui Gherea. El nu le cunoştea. El trebue să le fi învăţat înţelesul, dupăce s'a cetit pe el însuşi.

Cu toate acestea, scrisul lui Gherea se cetea cu plăcere. Gherea are în stil mişcare, avînt şi căldură. Stilul său e persuaziv şi suggestiv.

Unul din mijloacele cu care reuşeşte el mai bine să capteze convingerea cetitorului este argumentarea prin exemple şi comparaţii clarificatoare. Acest mijloc îl întrebuinţează Gherea şi în articolele sale de pură critică, dar mai cu samă în polemică, gen literar în care a excelat poate mai mult decît în oricare altul. Impreună cu Panu şi Maiorescu, Gherea a fost polemistul cel mai talentat din publicistica romînă.

Polemica din «Studiile» sale «critice» este plină de urbanitate şi de politeţă. Iar fericirea de a nu fi fost direct amestecat în vălmăşagul publicisticei periodice, i-a îngăduit să-şi păstreze întotdeauna o atitudine de distincţie şi de mîndrie. Iată pentruce în paginele lui nu se găsesc decît puţine ecouri ale numeroaselor atacuri îndreptate împotriva lui în cursul celor treizeci de ani de luptă. Prin aceasta el se asamănă iarăşi cu Maiorescu, care avea însă o şi mai mare putere de stăpînire.

Polemica lui Gherea este un model şi de strategie şi de bună-credinţă,—oricît aceste două noţiuni ar părea contradictorii. Gherea are întotdeauna comprehensiune pentru gîndirea adversarului. El recunoaşte partea de adevăr din opinia celui cu care discută. Atacul său este însă tot pe atît de viguros, pe cît este şi de loial. Procedeul său favorit în polemică este reducerea la absurd a adversarului. In acest caz Gherea are imaginaţia inventivă şi adesea plină de humor, ceiace dă polemicii sale o savoare deosebită.

Un alt farmec al polemicii sale este spiritul. Dar săgeţile spiritului său nu sînt niciodată muiate în venin, căci spiritul lui Gherea, chiar în ascuţimile lui, are întotdeauna o nuanţă de humor. Aceste însuşiri exclud ironia rece şi casantă a lui Maiorescu. Podoaba aceasta lipseşte lui Gherea. Maiorescu, spirit negativ şi doctoral, n'are în schimb humor şi spirit, apanajul naturilor creatoare şi expansive.

*

Cronologiceşte, Gherea nu este un scriitor egal şie însuşi. In cariera sa literară se observă o evoluţie progresivă. Gherea a învăţat toată viaţa. Bagajul său ştiinţific este mult mai mare spre sfîrşitul activităţii sale literare decît la început, cînd era oarecum sumar. Aşa de pildă, în ultima sa polemică cu Maiorescu, se vede clar că Gherea e mult mai familiarizat decît inainte cu problemele psihologiei moderne.

Un alt progres îl face Gherea în comprehensiune. Concepţia sa devine mai largă. El admite necontenit şi alte «ca-

uze» pe lîngă çea strict economică. Materialismul său istoric nu mai e aşa de rigid. Să se compare primul său studiu despre cauzele pesimismului cu cel de-al doilea.

Insfîrşit, observăm şi un progres în talent, ceiace de altmintrelea e în natura lucrurilor. Analiza devine mai pătrunzătoare, critica mai ascuţită şi forma mai literară. Iar progresul în limbă e remarcabil. Articolul despre Coşbuc, de pildă, e superior celui despre Eminescu. Nu-i vorbă, Gherea avea mai multă simpatie pentru «poetul ţărănimii» decît pentru poetul pesimist — şi simpatia e un instrument de analiză, cu care criticul descopere mai uşor secretele unui suflet. Iar articolul său împotriva lui Panu, scris tot la sfîrşitul carierii sale, e un model de polemică din toate punctele de vedere, stăpînire a subiectului, sagacitate, strategie, compoziţie şi stil.

Comparaţia cu Maiorescu se impune necontenit, dela sine. Din punctul de vedere care ne preocupă în acest moment, vom observa o deosebire fundamentală între Gherea şi predecesorul său. Maiorescu dela 1887 este acelaşi dela 1867. Tînărul de 27 de ani, care a scris «Poezia romînă», este acelaşi scriitor logic, concis şi elegant, caşi criticul de mai tîrziu. Maiorescu a apărut deodată complect şi matur. Aceasta se explică, credem, prin natura sa mai întâiu. Natură de artist, el a aspirat dela început la forma perfectă— cît stătea în firea şi puterea lui. Natură pur negativă, el nu putea varia. Numai afirmarea e diversă; negaţia e una.

Dar nu numai temperamentul, ci şi concepţia estetică a lui Maiorescu explică identitatea sa continuu perfectă cu el însuşi. Profesînd teoria «metafizică» a frumosului, Maiorescu nu avea cum evolua. Progresul ştiinţei contemporane nu avea ce schimba în concepţia sa. Teoria frumosului lui Platon, formulată de Schopenhauer, pe care o profesa Maiorescu, nu se putea schimba ori amenda sub influenţa ştiinţii psihologice şi estetice din vremea lui. Şi, însfîrşit, la deosebirea de care vorbim acum, dintre Gherea şi Maiorescu, a mai contribuit, fără îndoială, şi faptul că unul era autodidact şi celălalt avea studii serioase făcute la cele mai bune şcoli din Europa. Maiorescu, cînd a început să scrie, era format. Gherea a trebuit să-şi complecteze studiile, dacă se poate spune astfel, după ce a început să scrie.

Vorbind aiurea de Maiorescu, spuneam că ceiace poate fi încă de actualitate în opera lui sînt, pe lîngă observaţiile psihologice asupra lui Eminescu, mai ales generalizările teoretice de psihologie din «Progresul adevărului» şi «Din experienţă».

Din opera lui Gherea, atît de îndrăgostit de teorii, nu poate rămînea aproape nimic din ceiace e teorie. Teoriile nu sînt ale lui, sînt ale lui Marx şi Taine. El nu are decît aplicaţii. Dar nu toate aplicaţiile lui pot sta în picioare, şi aproape nici una din ele nu e valabilă în totalitatea ei.

Ceiace va rămînea dela Gherea, sînt paginile de psihologie în care analizează pe artişti—reuşite, cum am arătat, aproape numai cînd e vorba de categorii de scriitori—şi capitolele în care analizează sufletul personagiilor din opere, care sînt în realitate analize de psihologie socială, aproape toate de un interes deja istoric. Ceiace va rămînea apoi dela Gherea, sînt creaţiile de artă, unele pagini în care a pus sentiment şi imaginaţie, scrise adesea cu o emoţie contagioasă.

Şi, va rămînea amintirea lui în inima celor care au vibrat de cuvîntul său, şi va rămînea după aceia *legenda* lui transmisă urmaşilor de umiliţii şi ofensaţii, pe care i-a mîngiiat cu nădejdea unei lumi mai bune.

G. Ibrăileanu

CRONICA FILOZOFICA

Energia spirituală *)

A doua jumătate a secolului trecut a fost, în domeniul cugetării, o epocă de predomnire a pozitivismului.

Sub influența uriașei desvoltări a științelor experimentale, nu numai fenomenele naturii, dar viața, și spiritul însuși păreau supuse unor legi riguroase de un determinism inflexibil.

Universul era considerat ca un vast mecanism în care totul putea fi în ultimă instanță cîntărit, supus măsurii și calculului. Fenomenele biologice erau reduse la combinații fizico-chimice iar viața mentală explicată prin legile asociației, un fel de atomism care-și avea modelul în lumea fizică.

Un Spencer, un Taine erau filozofii la modă. Ideile lor și cultul micilor fapte inspira arta naturalistă.

Spirite fanatice mergeau mai departe și, în entuziasmul lor simplist, credeau că știința, care prin aplicațiile ei technice stăpînește natura, poate servi ca bază moralei și deveni puterea spirituală care va înlocui religia.

Filozofia neokantiană reprezenta desigur față de aceste excese spiritul critic. Arătînd limitele fatale ale inteligenții noastre, ea modera unele pretenții nejustificate ale științei; dar reducînd filozofia la teoria cunoștinței, punea plumbi în aripi avîntului speculativ, lăsînd fără de răspuns marile probleme care au pasionat totdeauna omul.

Dar legea universală a ritmului stăpînește probabil evoluția cugetării și la începutul secolului al XX-lea ea prezintă un aspect cu totul deosebit.

În urma reacțiunii simboliste în artă, reacțiune care, împotriva exagerărilor naturaliste, însamnă reintegrarea ideii și a spiritului și în domeniul gîndirii, o mișcare împotriva pretențiilor scientismului pozitivist e pretutindeni vizibilă.

O renaștere a idealismului e una din manifestările vremii și acest idealism ia un caracter iraționalist, antiintelectualist și mistic.

*) Ultima operă a lui Bergson „Energie spirituelle".

Pentru el, explicările mecaniste care reduc totul la măsură și cantitate și cu care operează științele experimentale, nu se potrivesc decît pentru aspectul superficial al universului.

Viața și conștiința nu se pot cîntări nici măsura și, pentru a pătrunde în natura lor intimă care e și esența profundă și ultimă a realității, trebue să renunțăm la metodele care au asigurat succesul științelor pozitive, căci în acest domeniu—care e acel al calității ireductibile—au o valoare mai mare decît microscopul savantului, intuiția artistului sau entuziasmul aprins al credinciosului.

Și filozofii cei mai gustați și mai populari ai vremii sînt un Eucken în Germania, un James în lumea anglo-saxonă. Dar gînditorul reprezentativ al epocii e desigur Henri Bergson.

Dacă e încă prematur să afirmăm cu unii, că revoluția, care în cugetarea omenească va rămînea legată de numele lui, egalează în importanță pe aceia a filozofului din Königsberg,—nimeni nu poate contesta că influența lui e senzibilă în cele mai variate direcții.

Poeții simboliști își găsesc în el gînditorul, sindicaliștii văd în elanul lui vital și creator o justificare a acțiunii directe și a violenței, spiritele religioase sau mistice împrumută din arsenalul său antiintelectualist arme împotriva rațiunii.

Cursurile lui Bergson la Collège de France, conferințele lui în Anglia și America găsesc un public numeros și entuziast și cărțile lui, traduse în multe limbi, apar mereu în ediții nouă.

Ceiace explică succesul lui Bergson nu sînt numai însușirile lui excepționale de gînditor și faptul că ideile lui răspund unei nevoi sentimentale a timpului, ci și marele său talent literar.

Spre deosebire de un Comte sau Renouvier care scriu greoiu și ale căror opere sînt lipsite de orice farmec estetic, stilul lui Bergson e bogat — și uneori, poate, în chip excesiv — în metafore și imagini poetice. Analist fin al vieții sufletești, el reprezintă în cugetarea franceză acel „esprit de finesse" pe care Pascal îl opunea spiritului geometric, apt numai în domeniul materiei.

Și împotriva urmașilor lui Descartes, el continuă tradiția lui Pascal, inaugurată de Montaigne și reluată în secolul al XIX-lea de precursorii lui direcți, un Maine de Biran și un Ravaisson. Iar în cugetarea europeană, dacă prin filozofia lui care consideră mobilitatea ca esență a realității, împotriva concepțiilor statice, ne aduce aminte de Heraclit și de Hegel, dacă neovitalismul său samănă cu acel al lui Aristot și Leibniz,—prin intenționismul său mistic aparține familiei de spirite a lui Plotin, Berkeley și a romanticilor germani Novalis și Schelling.

Acuzația de plagiator a lui Schopenhauer pe care, în atmosfera încărcată de patimi a războiului, Wundt a aruncat-o lui Bergson, e departe de a corespunde realității. Nu e însă mai puțin adevărat că între ideile celor doi filozofi se întîlnesc nu odată analogii frapante.

Opera recentă a lui Bergson, „L'énergie spirituelle", menită

să stîrnească în jurul ei aprinse discuţii, e o culegere de conferinţe şi studii care complectează anumite aspecte din sistemul lui filozofic.

Afară de prima din ele care, rezumînd în chip magistral ideile esenţiale din „L'évolution créatrice", cuprinde cîteva indicaţii preţioase asupra eticei bergsoniene, indicaţii care ne arată că — departe de a justifica estetismul sau individualismul, cum au crezut unii — ea exaltează efortul spiritual în luptă cu materia, acţiunea fecundă şi sacrificiul pentru interesele colective; celelalte sînt consacrate problemei raportului dintre spirit şi corp, aplicînd diferitelor cazuri concrete concepţia psihologică desvoltată de filozoful francez încă în 1896, în „Matière et Mémoire".

Adversar al paralelismului psihofizic, — hipoteza curentă care a adus însemnate servicii psihologiei contemporane, — Bergson nu neagă existenţa unui raport între corp şi viaţa sufletească, dar acest raport e, după el, cel mult de solidaritate, în nici un caz de equivalenţă.

Combătînd paralelismul cu argumentele dialecticei idealiste, el susţine că, reprezentare între reprezentările care alcătuesc viaţa spiritului, crierul nu o poate explica, dupăcum partea nu poate explica totul. Departe de a fi o funcţie a crierului sau o simplă licărire fosforescentă care însoţeşte fenomenele cerebrale, deşi are cu ele netăgăduite puncte de contact, existenţa sa e independentă.

Dar raportul dintre viaţa psihică şi crier poate fi mai bine studiat pe cale experimentală în fenomenele de memorie care, dintre toate fenomenele psihice, par a fi în cea mai strînsă legătură cu cele cerebrale.

După părerea cea mai răspîndită, memoria ca funcţie psihologică nu e decît un caz special al memoriei organice sau habitudine, proprietate generală a materiei vii şi poate chiar a celei fizice.

Impresiile primite de simţuri lasă în crier anumite urme, modificări imprimate elementelor anatomice şi în anumite împrejurări, graţie asociaţiei, ele revin iarăşi în conştiinţă sub formă de suvenire. Până în momentul revenirii lor, acestea, asemeni unor clişee fotografice sau unor fonograme, sînt conservate sau înmagazinate în celulele crierului.

Şi în cazurile de aphasie, în care un individ pierde memoria cuvintelor, s'a constatat leziunea unor anumite centre nervoase din care până în ultimul timp, acel al lui Broca, din a treia circomvoluţiune stîngă, părea localizat cu mai multă certitudine. Totuşi, în unele cazuri, sub puterea unei excitaţii sau a unei emoţii puternice, memoria cuvintelor poate reveni aphasicului cu toată leziunea centrelor nervoase.

Pornind dela aceste observaţii, după mulţi ani de studii şi de cercetări clinice, Bergson a ajuns la concluzia că teoria curentă a memoriei e cu totul insuficientă.

Departe de a fi un receptacol care înmagazinează şi conservă suvenirele întregei noastre vieţi psihologice, crierul e — după el — un simplu organ senzori-motor care, răspunzînd la impresii cu mişcările cele mai potrivite, asigură adaptarea individului la împrejurările exterioare ale mediului.

„Acel care ar putea privi în interiorul unui crier în plină activitate, ar urma mersul atomilor şi ar căuta să interpreteze ceiace fac ei, va şti ceva din ceiace se petrece în spirit, dar numai puţin, ceiace e exprimabil în gesturi, atitudini, mişcări ale corpului, adică ceiace sufletul conţine pe cale de îndeplinire; restul i-ar scăpa. Persoana aceia ar fi în situaţia spectatorului care vede distinct tot ceiace fac actorii pe scenă, dar nu înţălege un cuvînt din ceiace spun."

Fără crier nu ar fi desigur posibilă memoria organică, memoria habitudine a mişcărilor, gesturilor, atitudinilor; dar pentru Bergson există alături de ea şi o memorie psihică pe care el o numeşte pură şi care, după părerea lui, e cu totul deosebită şi nu poate fi redusă la cea dintâiu.

Iată un exemplu care ne poate lămuri: Am cetit de zece ori un text pentru a-l învăţa pe derost. Datorită repetiţiei s'a desvoltat în mine o dispoziţie de a repeta textul din ce în ce mai uşor şi mai automatic. Asta însamnă că am ajuns să-l posed, să am memoria lui, sub forma ei organică. La stabilirea acestei habitudini a contribuit repetiţia. Dar iată că îmi reamintesc una din cele zece lecturi, mă văd cetind textul adoua oară, la o anumită oră, în anumite condiţii obiective şi subiective. Ceiace îmi revine atunci în minte este această lectură particulară, cu toate detaliile care o singularizează şi care mă împiedică să o confund cu altele care-mi revin în spirit.

Ea e ceiace Bergson numeşte un suvenir pur, care se deosebeşte de percepţie nu numai prin intensitate, dar radical şi calitativ, fiind cu totul de altă esenţă.

Suvenirele pure, care constitue după Bergson elementul original al spiritului, care e înainte de toate memorie, au o viaţă proprie şi nu sînt înmagazinate în crier.

Ceiace e alterat în cazurile de aphasie nu sînt urmele din celulele cerebrale în care ele ar fi conservate, ci numai angrenajul sau mecanismul ajustării lor la realitate pe care-l asigură crierul. Dar dacă suvenirele nu sînt înmagazinate în crier, unde se conservă ele înainte de a reveni în conştiinţă?

Intrebarea aceasta, răspunde Bergson, nu are un senz decît pentru obiecte în spaţiu. Clişeele fotografice sau discurile fonografice se conservă în cutii, dar suvenirele nu sînt lucruri vizibile sau tangibile pentru a avea nevoe de ceva care să le conţină. In senz metaforic putem spune că ele există în spirit, dar pe un alt plan decît acel al conştiinţei.

Căci în orice moment al vieţii, o stare de conştiinţă e o sinteză care cuprinde în planuri diferite, care au o lumină mai mult sau mai puţin intensă, tot trecutul nostru psihologic. Fiecare moment al conştiinţei cuprinde toate suvenirele noastre contractate într'o singură stare. Căci ce e noţiunea eului, decît expresia pres-

curtată a întregei mele vieţi psihice, conştiinţa vagă a întregului meu trecut?

Insă necesităţile acţiunii fac o selecţie în această sinteză, alegînd şi izolînd prin intermediul atenţiei o reprezentare sau un grup de reprezentări, care trec atunci pe primul plan.

Organul care îndeplineşte această funcţie, extrăgînd din conştiinţa noastră tot ce e utilizabil din punct de vedere al acţiunii şi lăsînd să se întunece restul, e crierul.

Departe de a servi la conservarea trecutului vieţii noastre psihologice, crierul joacă rolul unui obstacol, unui văl care—dacă nu maschează complect—dar limitează în fiecare moment viziunea lui panoramică, lăsînd să transpară din el numai ceiace e util acţiunii.

Şi din punct de vedere biologic, rolul său e nepreţuit. Prin el menţinem atenţia noastră fixată asupra vieţii, care nu priveşte în urmă ci înainte. Căci a trăi, pentru spirit este a se concentra asupra actului de îndeplinit, condiţia esenţială a inserării lui în realitate.

Concepţia originală a lui Bergson asupra raportului dintre fenomenele sufleteşti şi cele cerebrale, teoria lui asupra memoriei şi a percepţiei permit o reînoire a multor puncte obscure ale psihologiei tradiţionale. Efortul mental pe care-l facem cînd căutăm să ne reamintim un cuvînt pe care l-am uitat sau cînd voim să dezlegăm o problemă şi pe care ea se încerca să-l explice prin deşteptarea mecanică sau prin jocul reprezentărilor înmagazinate în crier, se reduce după Bergson la o deplasare progresivă a suvenirelor depe planul memoriei pure pe cel al acţiunii prezente.

„Suvenirele noastre la un moment dat, formează un tot solidar, o piramidă—dacă voiţi—al cărui creştet mişcător coincide cu prezentul nostru şi se înfinge cu dînsul în viitor".

Şi această deplasare a suvenirelor depe un plan pe altul, deplasare prin care ele, din vagi fantome sau scheme dinamice cu un caracter afectiv, ajung să ia un corp şi să se materializeze în cuvinte, implică o tensiune mai mult sau mai puţin înaltă, desfăşurarea unei energii spirituale de o natură specială.

Cu cît o conştiinţă e mai equilibrată, cu atît tensiunea sau tonul vieţii psihologice e la un nivel mai ridicat, adică tinde mai mult spre acţiune.

Dimpotrivă, în anumite cazuri psihologice morbide, în aşa numitele stări psihastenice, deşi nu se constată nici o scădere a vieţii normale sau o diminuţie a numărului elementelor conştiinţei, acestea pierd din puterea lor de penetraţie şi de inserţiune în realitate.

Ceiace e atins atunci în individ, e acea funcţie specifică de adaptare pe care Bergson o numeşte atenţia la viaţă. Deşi în posesiunea tuturor facultăţilor lui mentale, raţionînd tot aşa de bine ca omul normal, faţă de lumea înconjurătoare el e într'o stare de reverie, într'un vis continuu. Căci şi visurile se explică, după Bergson, tot printr'o scădere temporară a tensiunei mentale.

A visa însamnă după el a se desinteresa de realitate şi, în vis, un conţinut abundent de suvenire succede c'o repejune vertiginoasă impresiilor externe sau interne după mecanismul automatic al asociaţiei, fără să se exercite asupra lor acea selecţie şi concentrare prin care se caracterizează viaţa omului treaz şi care asigură precizia ajustării la realitate.

„Pentruca lătratul unui cîne să deştepte în memoria unui om care visează amintirea sgomotului unei adunări, el nu are de făcut nici un efort. Dar pentruca el să deştepte, în locul altor amintiri, tocmai pe acea a lătratului de cîne şi pentruca această reprezentare să fie interpretată, adică efectiv percepută, trebue un efort pozitiv pe care acel care visează nu-l poate da".

Căci a fi treaz, a veghea, constă în a elimina şi a concentra acea viaţă psihică difuză, care domină în vis, asupra unei probleme practice pe care o pune realitatea, însamnă deci a voi.

Şi între cele două planuri extreme, acel al acţiunii şi acel al visului, există după Bergson tot felul de planuri intermediare, corespunzînd la atîtea grade descrescînde de atenţie la viaţă sau adaptare la realitate.

Concepţia vieţii sufleteşti ca o energie potenţială care, departe de a fi dependentă de corp, se serveşte de dînsul şi îl utilizează, conduce pe Bergson la o hipoteză îndrăzneaţă prin care el încearcă să explice fenomenele atît de misterioase, de viziune la distanţă sau telepatic.

Am văzut că, după părerea lui, centrele cerebrale nu sînt nişte organe ce transformă în stări conştiente anumite modificări materiale, ci numai nişte instrumente de selecţie însărcinate să aleagă în cîmpul imens al percepţiilor noastre virtuale, pe acel care trebue să se actualizeze.

Virtual, percepem desigur mai multe lucruri decît percepem actual şi rolul corpului e de a înlătura din conştiinţă tot ceiace nu are un interes practic pentru acţiune. Canalizînd influenţele dinafară, organele simţurilor caşi centrele cerebrale limitează viziunea prezentului, dupăcum mecanismul cerebral al memoriei limitează viziunea trecutului.

„Dar dupăcum unele suvenire inutile reuşesc să se furişeze în interiorul conştiinţei profitînd de un moment de inatenţie la viaţă, nu s'ar putea oare ca, şi în jurul percepţiei normale, o franjă de percepţii, de obiceiu inconştiente dar gata de a intra în conştiinţă, să se introducă în ea în cazuri excepţionale sau la anumiţi indivizi predispuşi?"

Corpurile noastre sînt exterioare unele faţă de altele numai în spaţiu. Dar conştiinţele noastre nu aderă la corpuri decît printr'o parte a lor, şi ne e permis să presupunem că în ceiace priveşte restul pot comunica între ele.

Nu e exclus ca între diferitele conştiinţe să se îndeplinească în fiecare moment schimburi, asemeni fenomenelor de endosmoză.

Dacă asemenea intercomunicaţie există, natura a luat precauţiile ei pentru a o face inofensivă şi e probabil că sînt meca-

nisme ce resping în inconștient imaginile astfel introduse și care ar fi jenante pentru viața zilnică. Totuși cînd aceste mecanisme de inhibiție funcționează rău, ele se pot furișa prin contrabandă producîndu-se acele halucinații veridice sau viziuni dela distanță, cu care se ocupă cercetările psihice.

Cași James, Bergson e pătruns de marea importanță a acestor cercetări începute metodic de Myers, deși ele n'au depășit încă faza strîngerii materialului și a examinării lui critice.

Impreună cu acești doi cugetători, Bergson consideră nemurirea sufletului ca verosimilă, deși imposibilă de dovedit.

Dacă viața noastră mentală debordează pe acea cerebrală și crierul nu face decît să traducă în mișcări o mică parte din ceiace se petrece în conștiință, e puțin probabil ca ea să dispară odată cu corpul.

Şi obligația probei în acest caz incumbă nu acelui care afirmă, ci celui ce neagă.

Teoriile lui Bergson asupra memoriei și a percepției sînt desigur seducătoare prin ingeniozitatea și subtilitatea lor, dar ele sînt departe de a avea o forță convingătoare. Eterna problemă a raportului dintre spirit și corp, piatra de încercare a sistemelor filozofice, rămîne în urma lui Bergson tot deschisă.

Căci el n'a făcut decît să înlocuiască dualitatea spirit-corp prin acea de percepție-memorie, deplasînd numai dificultățile problemei fără a le rezolvi.

Separarea absolută pe care Bergson o face între percepție și memorie, căutînd să materializeze pe cea dintâi și spiritualizînd în chip radical pe cea de a doua, are un caracter arbitrar.

Pentru a elimina din percepție orice element psihic și a o reduce numai la o simplă activitate mecanică de adaptare, Bergson e nevoit să vorbească de o percepție pură, creație fictivă, pe care—după propria lui afirmație—n'o întîlnim nicăiri în realitate.

Căci crierul nu e un simplu organ-motor, ci senzor-motor, și alegerea mișcărilor potrivite adaptării nu se poate efectua fără un element oricît de redus de conștiință.

Deasemeni tendința spre acțiune nu e caracteristică numai percepțiilor ci, dupăcum observă Höffding, tuturor elementelor vieții psihice, suvenirelor cași dorinților.

Intre percepție și memorie, cași între toate funcțiile mentale, nu se poate stabili în realitate o separație absolută și e greu de admis că un suvenir și percepția corespunzătoare se deosebesc nu numai prin intensitate, dar prin natura și calitatea lor.

Dacă obiecțiile lui Bergson împotriva teoriei fiziologice a memoriei sînt în mare parte justificate, dacă ea nu explică în chip satisfăcător conservarea suvenirelor și mai puțin încă trecerea lor din inconștient în conștient, această teorie are cel puțin meritul clarității și al preciziei.

Suvenirele pure ale lui Bergson, cu esența lor misterioasă și deosebită de acea a percepțiilor, cu deplasarea lor continuă pe diverse planuri de conștiință, ne transportă într'o lume eterică, care—cu toate imaginile și metaforele, pe care el le răspîndește cu profuziune—rămîne pentru noi de un subiectivism nouros și vag.

Prin spiritualismul său radical și lipsit de precizie, teoria lui Bergson asupra memoriei îmi pare o revenire la unele idei familiare speculațiilor lui Plotin și ale idealismului mistic, idei care cer o inițiare specială.

Dar dificultățile pe care concepția de ansamblu a lui Bergson nu reușește să le învingă, și care își au originea mai ales în metoda sa și în antagonismul artificial stabilit de dînsul între elementul intuitiv și cel rațional al conștiinței, nu ne pot face să trecem alături de adevărul probabil a multor din vederile lui de detaliu.

Ideile lui asupra caracterului biologic și utilitar al percepției, asupra atențiunei la viață și a tensiunii mentale, coincid cu rezultatul cercetărilor minuțioase ale unui psihiatru ca Pierre Janet și obiecțiile aduse de el teoriei localizărilor cerebrale par confirmate de lucrările lui Pierre Marie.

Ca orice efort sintetic de explicare a lumii, sistemul metafizic al lui Bergson cuprinde elemente care nu rămîn în picioare în fața criticei. Dar dacă e vorba să facem între ele un triaj, paginele lui de psihologie descriptivă sînt acele care formează partea cea mai rezistentă.

Privind viața noastră sufletească sub un alt unghiu decît raționalismul abstract și asociaționismul mecanist, Bergson a scos în lumină c'o virtuozitate incomparabilă de analiză nuanțele ei delicate și fugitive și, explorînd subsolul misterios și profund al subconștientului, el are meritul de a fi pus, alături cu James, jaloanele unei științe care are înaintea ei viitorul.

Octav Botez

CRONICA FEMINISTA

Revendicări

Cel dintâiu care a vorbit mulţimii de drepturi a făcut-o în numele Dumnezeirii. Noţiunea de drept a luat astfel fiinţă din înseşi atributele Nemărginirii veşnice — de aci poate statornicia, tăria şi intangibilitatea ei...

Au venit apoi cei ce vorbeau în numele cuceritorilor de pămînt şi ai braţelor de muncă, cei care se sprijineau pe tăria faptului împlinit, văzut şi mai ales pipăit... Aceştia au întemeiat nobilimea, despoind Teocraţia de Atotputernicia ei seculară.

Tocmai în urmă se înfiripează revendicările minţii, a acelei puteri care dăduse avînt şi pătrundere măreţei plăsmuiri despre Dumnezeu, care dăduse şi iscusinţa în lupte şi înţelepciunea în orînduirea Statelor şi îngrădirea sălbătăciei risipitoare şi prevederea în agonisirea averilor şi rafinarea în cheltuirea lor.

Revendicarea braţelor muncitoare, venită mult mai tîrziu, se datoreşte răgazului adus de către maşini, şi are loc după împrăştierea întunericului făcută din dărnicia gîndirii. Şi totuşi duşmănia forţei fizice, ori deciteori s'a arătat, numai împotriva minţii a fost îndreptată, în vremurile vechi caşi acuma, a minţii care-i desrobise pe toţi. Să fie nerecunoştinţa în însăşi firea omului?

Şi iată acuma tîrziu revendicările femeii...

De mîne omenirea cată să înceapă dela capăt acelaşi circuit.

De ce vine femeia cea din urmă?

Fiindcă până acuma n'a avut răgazul cerut. Trebuiau teocratului slujitori neclintiţi în supunerea lor; trebuiau cuceritorului soldaţi statornici steagului; le trebuiau cărturarilor idolatri ai cugetării şi tuturora, braţe vînjoase de muncă, răbdare în supunere şi voinţă pururi stăpînită. Cine să sădească aceste virtuţi în sufletul bărbaţilor? Femeia, ea care mai avea pe deasupra şi grija de fiece minută a gospodăriei.

Acuma, cînd femeia îşi vede toţi copiii în deplină conştiinţă de drepturile şi de puterile lor, acuma se poate gîndi şi la dînsa.

Factorii principali care au determinat închegarea mişcării feministe sînt trei: unul economic, unul moral, care decurge din cel dintâiu, al treilea cultural. Războiul ultim, cu efervescenţa produsă în sufletele tuturora, a grăbit fixarea acestei mişcări, silind-o să ia contururi şi proporţii pe care nu le-ar fi dobîndit, fără dînsul, nici în cîteva decenii.

Factorul economic este înmulţirea maşinilor şi industrializarea muncii gospodăreşti. Acest fenomen, care revoluţionează industria, scoate pe femee din căminul ei, o împinge la munca de atelier, alăturea de tovărăşi feluriţi, care fatalminte o influenţează în chip osebit, o statorniceşte acolo unde duşmănia concurenţei şi ispita o pîndesc la fiece minută, unde ia deprinderea să-şi uite de casă şi de copii, unde-şi perverteşte şi caracterul şi cinstea, cîndva aşa de preţuită.

Inferioritatea ei fizică, nepregătirea ei profesională pe care cei interesaţi o numesc în grabă incapacitate intelectuală; nesiguranţa zilei de mîne, care o îndepărtează de căsnicie, dar mai ales de maternitate: toate aceste condiţiuni nouă de viaţă schimbă pe femee, îi falşifică firea şi o silesc să conceapă altfel decît până acuma şi viaţa şi drepturile şi îndatoririle ei.

De altă parte, individualismul dus până la brutalitate, care este o caracteristică a vremii, materialismul interesului zilnic, care bîntue întreaga societate, setea de petreceri care rezumă activitatea celor mai mulţi dintre bărbaţi, înăbuşind orice pornire generoasă din partea lor şi alungînd în depărtări uitate tot ceiace alcătuia cîndva poezia vieţii sociale şi farmecul căsniciei, iată atîtea împrejurări, între altele multe, care schimbă raporturile sociale dintre bărbat şi femee, care aduc o stînjinire şi o limitare forţată a maternităţii şi dau moravurilor actuale o tonalitate precisă, foarte osebită de ceiace fusese până acum.

Factorul care botărăşte însă mişcarea feministă în liniamentele ei de astăzi, care o cristalizează în ţările apusene, este cel cultural şi anume intrarea femeilor în universitate.

Din contactul lor cu cultura ştiinţifică, literară şi filozofică, se adîncesc conştiinţele şi se împuterniceşte sentimentul demnităţii personale, sentiment şi pornire în jurul cărora se grupează ideile care constituesc întreaga revendicare feministă.

Femeia însă, înainte şi mai presus de orice, este mamă. Dragoste şi devotament, jertfă de sine, iată titlul ei de nobleţă, iată dreptul ei de 'ntâietate, iată rostul ei în viaţă, iată înţelesul întregului ei trecut istoric.

Înţelepciunea populară zice: „fereşte-te de bărbatul spîn". Ar fi să adauge: „şi de femeia stearpă". Din uscăciunea trupului, uscăciune numai şi răutate pot izvorî.

Femeia fioroasă, cum o revendică mişcarea bolşevistă, este o monstruozitate a firii, întocmai ca viţelul cu două capete, ori catîrul cu cinci picioare. Asemenea monstruozităţi se înmulţesc însă *în măsura* în care se îngrădeşte maternitatea. Acesta-i marele îmblînzitor de oameni, — maternitatea! Unelte de adîncirea şi de şlefuirea sentimentelor pentru marea masă, şi la barbaţi şi la femei. Nu în atmosfera străzii şi 'n fumul cafenelelor se mlădiază pornirile; nu în lupte politice, fie ele şi de principii, se înobilează şi se purifică moravurile şi se împuterniceşte sociabilitatea; ci 'n îngustimea căminului, la căpătâiul unui leagăn, acolo unde sufletele se contopesc în aceiaşi dragoste, unde grijile se îmbină în aceiaşi prevedere pentru binele fiinţei plăpînde care n'a cerut să vie pe lume, şi pe care o nimica o poate strivi ca pe o muscă. Aici se oţeleşte simţul răspunderii, care e cheia de boltă a personalităţii morale.

În vremuri cînd religia nu mai are puterea de a modela suflete, în ţări în care cărţile filozofice care ar putea sluji de îndreptar şi de

călăuză conştiinţelor, n'au căutare, maternitatea rămîne marele îmblînzitor de oameni, marele întemeetor al sociabilităţii. Aici stă marele rol social al femeii, rol de care moravurile moderne o despoae, pentru a face din ea un obiect de lux şi de petrecere, unealtă de pierde-vreme şi de desfrîu.

Maternitatea, îndatorirea supremă a femeii este şi supremul ei drept. Cu o condiţie!... Ca să rămîie un drept şi nu o corvadă, o binecuvîntare şi nu un blestem.

Care sînt revendicările femeii? Ce cere dînsa? Dreptul la viaţă, la muncă, la iubire, la respect, le are. Dreptul la luptă, la ură, la desfrîu, le-a avut totdeauna.

Un singur drept mai este de revendicat: dreptul la deplină egalitate.

La muncă egală, la suferinţi egale, la răspundere egală, femeia cere şi drepturi egale.

In numele căror principii vine femeia să le ceară? A jertfelor făcute în decursul veacurilor?

Jertfa pentru cei iubiţi nu se cîntăreşte, nu se preţălueşte, nu se plăteşte,—se dă.

In numele serviciilor aduse culturii? Aceste servicii pot fi contestate: lipsesc dovezile.

Revendicările feministe se fac în numele dreptăţii înseşi, în numele idealului social la care ţinteşte cultura omenească, în numele principiilor de temelie la care a ajuns străduinţa bărbaţilor celor mai luminaţi din toate vremurile. Libertate, egalitate, omenie şi înfrăţire, iată chintesenţa aspiraţiunilor omenirii, iată şi punctul de sprijin al revendicărilor feministe.

In aceste revendicări trebuesc totuşi deosebite două puncte: *un drept* şi *o îndrituire*.

Egalitatea civilă este un drept, egalizarea politică este o îndrituire. Dreptul nu poate fi tăgăduit de nimeni. *Oportunitatea* îndrituirii politice poate fi supusă discuţiunii.

O vom discuta şi noi.

Ana Conta-Kernbach

CRONICA EXTERNA

Evenimentele externe la ordinea zilei sînt: aplicaţiunea tratatului dela Versailles, atitudinea Americii, pacea cu Rusia revoluţionară, pacea cu Ungaria, pacea cu Turcia, conflictul sîrbo-italian din Adriatica, situaţiunea din Muntenegru, situaţiunea din Irlanda, din Spania, din Danemarca, etc.

După optsprezece luni dela încetarea războiului, singură această enumeraţiune a evenimentelor externe la ordinea zilei arată lămurit că pacea protocolată în diferite tratate din diferite localităţi din împrejurimile Parisului, nu este soluţiunea definitivă a problemelor dezbătute în războiul mondial.

Dar această enumerare este cu totul rezumativă şi redusă; de fapt întreaga Europă are înfăţişarea unui organism bolnav pe pielea căruia apar ici şi colo erupţiuni mai evidente şi cu diferite caracteristici, dar care toate au aceiaşi cauză.

Din nefericire, medicii chemaţi să vindece răul de care moare civilizaţia europeană, sînt medici empirici care, deprinşi cu formule vechi pentru leziuni locale, tratează fiecare erupţiune în parte ca pe un fenomen separat şi nu pot prinde cazul în formula lui generală.

Rezultatele militare ale războiului faţă de situaţiunea lăsată de războiu, nu mai au aproape nici o importanţă. Războiul a distrus economia naţională în toate ţările mari continentale, în Franţa, în Germania, în Austria, în Rusia şi în Italia, fără a mai vorbi de ţările mici care s'au amestecat în războiu.

Ca şi cînd aceasta nu ar fi fost deajuns, pe rezultatele militare ale războiului s'a clădit un sistem politic după concepţiuni medievale, cînd toate statele erau state agricole şi trăiau închise în economia lor naţională.

Rusia a fost pur şi simplu lăsată la o parte de către savanţii medici adunaţi la Paris pentru a vindeca răul de care sufere omenirea şi din care a eşit războiul.

Germania suprapopulată şi ţară comercială şi industrială de prima ordine, cu utilajul industrial neatins, din cauza că a fost învinsă cu ajutorul Americii, a fost pedepsită cu luarea minelor de cărbuni, cu împuţinarea mijloacelor de transport pe uscat, cu pierderea flotei comerciale şi cu pierderea coloniilor din care îşi trăgea materiile prime, etc.

Austria a fost pulverizată în state rivale şi economia ei unitară a fost pur şi simplu desfiinţată. Căile ei ferate nu se mai potrivesc cu noua împărţire politică; fabricile au rămas fără materii prime, materiile prime fără fabrici, oraşele fără comerţ şi industrie, cîmpiile fără debuşeuri şi mai ales fără căi de comunicaţii.

Franța cu deficit de populație și cu instalațiile industriale distruse în războiu a fost dotată cu un imens parc de material rulant și a căpătat imense rezerve de materii prime. Anglia a căpătat coloniI și flota, nu ca o necesitate, ci ca o siguranță politică de viitor; Italia a căpătat teritorii continentale care nu sînt decît de un folos secundar în rolul ei de țară peninsulară.

Astfel pacea care s'a încheiat, a fost parc că inadins croită așa încît să fie tot ce se putea imagina mai antieconomic, ca leac a unei mari crize economice din care a eșit războiul.

Situația europeană dinainte de războiu față de cea creată de pace se poate asemăna cu o mare întreprindere economică foarte prosperă ca rezultate generale, dar în care asociații aveau grave nemulțumiri unii în contra altora. Europa trăia o viață economică unitară cu toate diviziunile ei politice și Europa Unitară a fost lichidată prin războiu și complect ruinată. Unul din tovarăși a cîștigat clientela, altul registrele și activul din ele, iar altul a rămas cu pasivul. Beneficiul întreprinderii l-a înghițit arbitrul, care în speță a fost America. Asociatul care a rămas cu clientela—în speță Anglia—nu o poate servi; cel care are registrele și activul—în speță Franța—nu are deunde lua; iar cel cu pasivul—în speță Germania—nu are de unde plăti. America dupăce a încasat sub formă de spese toate beneficiile întreprinderii economice europene, s'a retras ca orice judecător cuminte care și-a dat sentința.

Deaceia, în loc de pace, o adevărată dramă se desfășoară în Europa.

Din Rusia,—asociatul care, ruinat, s'a dezistat de cauza comună,—a pornit semnalul de răzbunare a comișilor și amploiaților întreprinderii europene în contra statelor-patroni care au distrus bunul comun pentru a pune în loc o sentință inexecutabilă.

Milioane de oameni întrebuințați cu rost produceau marea bogăție europeană în care își găsea fiecare partea lui. Astăzi după proces, cel mai formidabil șomaj expune la foame și la lipsuri de tot felul o lume întreagă de oameni muncitori și ordonați, dar înrăutățiți și perverțiți de mizerie și de degradarea la care au fost supuși în timpul cruntului proces dintre statele-patroni.

Statul național burghez este dușmănit și amenințat pretutindenea pentru ușurința cu care a distrus bogăția milenară din care trăiau popoarele europene. Popoarele vreau să trăiască, și ele nu se pot mulțumi cu documentele dela Paris în care se spune că unii au avut dreptate, iar alții au fost niște nemernici; dar din care nu ese nimic care să asigure viața așa cum au fost deprinse să o trăiască popoarele Europei înainte de războiu. „Moarte patronilor, moarte statului burghez național, lacom și incorect în relațiile lui cu tovarășii—strigă milioanele de amploiați lăsați pe drumuri — jos morala și disciplina burgheză, care a dus la situațiunea de astăzi vecină cu sălbăiăcia. O lume nouă vom fonda noi, comișii și amploiații, fără patronii invidioși și incapabili, ci bazată numai pe dreptul sfînt al muncii".

Steagul ridicat în Rusia găsește răsunet pretutindeni în Europa, în masa proletară, pentrucă pretutindenea statul se arată neputincios de a readuce viața dinainte de războiu.

Experiența rusă nu este însă deloc convingătoare și soluția rusă de a lecui răul, suprimînd bolnavul, este barbară și imposibilă de realizat.

Situațiunea europeană de astăzi este criza prin care trece noți-

unea tradițională de stat național, pentru a se adapta la necesitățile practice ale conviețuirii economice moderne.

Progresele technice au creat legături economice pe deasupra vechii noțiuni politice de stat. Producțiunea se face astăzi pentru schimb și încă pentru schimbul internațional, nu pentru consumațiunea directă, așa cum se petreceau lucrurile la înființarea statelor moderne pe baze agrare.

Incercarea pe care au făcut-o marile state producătoare de a-și constitui *autarchii* prin războiu, de a-și crea imense piețe închise în care să fie asigurate și debușeurile și materiile prime,—a căzut. Noțiunea de stat național care să-și satisfacă toate nevoile lui fără frică de concurența străină, a dus la ruina pe care a lăsat-o războiul.

Utilajul și comunicațiile moderne impun o nouă formă de conviețuire a popoarelor, bazată pe ideia schimbului și a specializării în producțiune pentru a amortiza concurența și a armoniza interesele.

Forma de societate de fapt, în care a ajuns Europa înainte de războiu prin desvoltarea comunicațiilor și a producțiunii de schimb, tinde să ia un caracter juridic pentru a evita procese ruinătoare ca acela care s'a terminat de curînd și în care toate lumea a pierdut.

Dar în contra acestui nou fel de conviețuire a popoarelor, luptă cu disperare tradiția naționalistă reprezentată prin Franța și utopia socialistă reprezentată prin Rusia. Franța și Rusia la doi poli opuși cu metode deosebite, fac aceiași politică, urmăresc aceiași scop, de a ridica o barieră artificială în calea nouei organizațiuni economice bazată pe necesitățile create de progresul technic și de înlesnirea comunicațiilor. Cea dintăi nu poate trece decît cu mare greutate, la muzeul de antichități, toată gloria ei națională; cea de a doua nu vrea să recunoască absurditatea teoriei marxiste și ține cu orice preț să întoarcă mașina socială îndărăt la timpurile primitive, cînd fiecare producea pentru sine și atît cît îi trebuia.

Franța stă pe punctul de vedere al executării tratatului dela Versailles care este un monument de absurditate economică; Rusia stă pe principiul domniei proletare a desființării producțiunii și a confundării generale în sărăcie și în mizerie primitivă. Judecînd la lumina acestor premise evenimentele externe care se succed și care par atît de stranii, vom înțelege legătura dintre ele și sensul general al mișcării lente ce se îndeplinește sub ochii noștri fără să ne dăm seamă, tocmai pentrucă sîntem în mijlocul lor, întocmai după cum nu putem observa mișcările pămîntului pentrucă stăm pe el și sîntem lipiți de el.

* * *

Franța stă pe punctul de vedere al executării integrale a tratatului dela Versailles.

Toate pericolele care amenințau Europa și implicit și Franța nu cîntăresc atît cît sentimentul siguranței lîngă o Germanie avînd o populație apreape îndoită și un utilaj industrial intact. Totuși realitatea crudă a lucrurilor roade încetul cu încetul întocmai ca o apă curgătoare stînca de granit a mîndriei naționale franceze.

D. Clémenceau, simbolul victoriei franceze, a căzut pe neașteptate pecînd se pregătea să urce treptele magistraturii supreme: prezidenția republicii franceze. Căderea d-lui Clémenceau marchează punctul culminant al acestei desfășurări dramatice în care Franța, după toate suferințile și sacrificiile ei, a văzut Germania neputincioasă și umilită la picioarele ei.

Dar d. Clémenceau reprezenta în fruntea conferinței de pace mult mai mult decît putea reprezenta Franța în mijlocul aliaților.

Odată Germania înfrîntă, interesele tuturor aliaților nu se mai confundau cu interesele franceze și de aceia prezența unei personalități masive ca d. Clémenceau la prezidenția Republicei devenea imposibilă tocmai în interesul menținerii legăturii între foștii aliați.

Noul prezident al Republicei, d. Deschanel, și noul prim ministru d. Millerand, continuă politica executării tratatului dela Versailles, dar asistă cu mai multă flexibilitate la desfășurarea normală a lucrurilor care duc la așezarea altei ordine europene decît aceia a tratatelor dela Paris.

Infrîngerea lui Kolceag și a lui Denikin a făcut ca Anglia să între în tratative oficioase de pace cu Rusia și în luna Ianuarie delegatul englez O Grady a tratat la Copenhaga cu Litvinov, reprezentantul Sovietelor, deocamdată o apropiere economică. La 20 Ianuarie s'a anunțat ridicarea blocadei aliate în contra Rusiei și reluarea relațiunilor comerciale cu cooperativele rusești.

D. Asquith, șeful partidului liberal englez, a mers mai departe și a cerut pacea în toată regula cu Rusia revoluționară.

Franța a rezistat acestei politice engleze față de Rusia pentru că Rusia revoluționară nu prezintă nici-o garanție pentru plata datoriilor contractate de Rusia imperială în Franța și pentrucă această Rusie revoluționară nu mai poate îndeplini rolul de compresor în spatele Germaniei, așa cum cer interesele franceze. Părăsită de America și nesigură de Anglia, Franța caută aliați pe continent. O alianță franco-belgiană deocamdată arată noua îndrumare a politicei franceze în aceiași intențiune a executării integrale a tratatului dela Versailles și a menținerii Germaniei în situațiunea pe care i-a creiat-o războiul.

Clauza extradării vinovaților de războiu din tratatul de pace, venită la scadență la începutul lunei Februarie, a dat măsura în care aliații erau de acord în executarea tratatului dela Versailles.

Reprezentantul german la Paris von Lersner primind nota de extrădare a persoanelor militare și civile germane, care trebuiau judecate de tribunale speciale aliate, a înapoiat pur și simplu documentul și a părăsit Parisul. O ruptură părea inevitabilă la 6 Februarie; dar după o adevărată furtună de note și amenințări, chestiunea extradării a fost pur și simplu părăsită. Paralel cu renunțarea în chestia extradării s'a accentuat modificarea politicei franceze față de Rusia. D. Millerand, într'un discurs rostit în Cameră în Februarie, face distincțiunea între pacea economică și cea politică, lucru deja destul de important, cu toate asigurările pe care d-să le dădea că Franța nu va trata cu Sovietele.

Intre timp în Germania mișcarea monarhistă s'a întins, și la 13 Martie cîteva brigăzi de marină pun stăpînire pe Berlin și declară decăzut guvernul adunării naționale și republica.

Mișcarea monarhistă a lui von Kapp n'a găsit însă nici sprijinul aliaților, nici răsunet în masele populare, și a căzut repede; dar în schimb mișcarea spartachistă, la care guvernul republicei făcuse apel pentru a răsturna pe monarhiști, s'a reaprins cu mai multă vigoare, de astă dată ajutată de monarhiști. Spartachismul, potolit înăuntrul țării cu sacrificarea lui Noske și a guvernului Bauer, s'a întărit în regiunea unde prin tratatul de pace nu pot fi întrebuințate trupe regulate germane. Noul guvern Müller n'a stat la îndoială de a trimete trupe în regiunea demilitarizată pentru a potoli revoluția spartachistă, punînd cu aceasta la cea mai grea încercare rezistența tratatului dela Versailles.

Franța a interpretat înaintarea trupelor germane spre Rin nu numai ca o călcare a tratatului, dar și ca un fel de act de ostilitate militară, — și la mișcarea germană a răspuns cu o contra mișcare. Astfel ambele armate, cea germană și cea franceză au înaintat la aripa lor dreaptă: Germanii ajungînd la Rin, iar Francezii trecînd Rinul pentru a ocupa Frankfurt, Darmstadt, Hanau, etc., schițînd fiecare o mișcare de învăluire a flancului stîng inamic. S'ar fi zis, judecînd după aceste mișcări de trupe, că războiul a reînceput pe Rin.

Singură Belgia, urmînd tratatul ei de alianță cu Franța, s'a asociat fără rezerve la politica franceză și a pus la dispoziția Franței căile ei ferate și trupe pentru executarea mișcării militare menite a asigura retragerea Germanilor din zona demilitarizată. Belgia fiind direct amenințată de înaintarea germană, ea nu putea face altfel. America a cerut însă să cunoască motivele pentru care Franța a înaintat cu trupele în Germania, iar Anglia s'a pronunțat contra măsurilor militare franceze, găsind că înaintarea trupelor germane în scop de a menține ordinea în zona demilitarizată nu justifica o măsură atît de gravă ca aceia a ocupării orașelor germane de către trupele franceze.

Italia s'a raliat la punctul de vedere englez, iar Japonia — neavînd niciun interes direct — s'a declarat neutră în noul conflict franco-german.

D. Millerand a vorbit Germaniei în numele aliaților în incidentul dela Ruhr, dar faptul că singură Franța a aplicat sancțiunea, în Germania lucrul a fost interpretat ca un început de ruptură între aliați pe chestia executării tratatului dela Versailles.

La 23 Martie Senatul american a respins ratificarea tratatului de pace. Schimbul atît de defavorabil al francului francez față de dolar și izolarea în care s'a pus America față de interesele continentale franceze, fac ca relațiile franco-americane să fie destul de reci și ca în Franța multă lume să se gîndească la alt sistem de conviețuire europeană decît acel imaginat la Versailles și care se sprijinea pe alianța anglo-americană.

Anglia este prea frămîntată de mișcările sociale interne și prea puțin atinsă de neînțelegerile actuale franco-germane pentru a lua pe față partea Franței. Labour Party este atotputernic în Anglia și, sub presiunea lui, Regele a trebuit să facă în mesajul de deschidere din Februarie un adevărat program socialist și să anunțe autonomia Irlandei împărțită între catolici și protestanți. Guvernul englez a căutat să dea îndărăt dela avansurile prea înaintate din mesaj, atît pe chestia reformelor cît și pe cea irlandeză, ceiace a adus o mare înăsprire a situațiunei interne. Mișcarea socialistă se întărește necontenit, iară mișcarea irlandeză a ajuns să transforme insula într'o adevărată stare permanentă de războiu civil. Anglia stă în fața unor mari probleme interne și Lloyd George face tot ce se poate pentru a evita noui greutăți și noui complicațiuni urmărind în acelaș timp politica tradițională engleză. Deaceia Anglia a fost chiar aspră față de acțiunea franceză de pe Rin și, prin nota dela 9 Aprilie, Lloyd George a pus în discuțiune însuși principiul alianței cu Franța.

Italia este țara care face pe față politica Europei solidare de mîine. Poate că desființarea monarhiei habsburgice îi dă mai multă libertate de spirit Italiei decît Franței, care cu toată victoria a rămas în vecinătatea unui dușman mai numeros decît ea și organizat ca popor unitar sub republică mai bine decît sub imperiu.

Dela venirea d-lui Nitti la cîrmă, atît în politica generală europeană cît și în politica specială a Adriaticei, Italia s'a remarcat printr'o lărgime de vederi cu adevărat superioară.

La 20 Ianuarie, aliații au adresat un ultimatum Serbiei, obligînd-o să primească soluțiunea adriatică cu Fiume pus sub protecția Ligei Națiunilor. Serbia a refuzat să se supue; dar Italia în loc de a trage consecința clasică și a porni războiu, s'a arătat conciliantă. D-l Nitti într'un interview, acordat ziarului „Echo de Paris", își exprima speranța într'o înțelegere cu Serbia, deși el declara în Camera Italiană că se va vedea nevoit de a retrage toate avansurile făcute Serbiei. La 9 Februarie Serbia a fost din nou invitată să se supue soluțiunii aliaților și, la rezistența ei, d-l Nitti a anunțat intențiunea sa de a scoate această chestiune din discuțiile internaționale și de a o transforma într'o chestiune de tratative directe între Roma și Belgrad. Curajul d-lui Nitti în această direcțiune și ușurarea situațiunei internaționale pe care a adus-o d-sa cu această atitudine, nu poate fi comparată decît cu atitudinea pe care d-l Nitti a luat-o în politica generală europeană.

Pe la jumătatea lunei Martie, d-l Nitti fiind la Londra a expus într'un interview, acordat ziarului englez „Mancester Guardian", ideia solidarității europene și necesitatea de a restabili pacea și ordinea prin restabilirea producțiunii industriale germane și a producțiunei agricole rusești. Sub influența d-lui Nitti, Consiliul Suprem Economic dela Londra a elaborat un program de pace în care Rusia și Germania erau puse pe primul plan al necesităților generale europene. Politica d-lui Nitti și a Consiliului Economic Suprem, a fost primită cu indignare la Paris. D-l Millerand primind un exemplar după manifestul acelui consiliu economic, pe care îl părăsise în semn de protestare, a înapoiat pur și simplu exemplarul la Londra. Totuși politica de conciliațiune europeană susținută de d-l Nitti și-a făcut drum și în Franța. D-l Barthou a criticat în Cameră politica engleză, iar în presă a apărat pe față ideia unei colaborări sincere cu Germania pentru reclădirea economică a Europei. Insuși primul ministru francez a trebuit să facă un pas în această direcțiune anunțînd intențiunea sa de a conduce Franța către o colaborare economică cu Germania, dar momentul nu este încă venit pentruca guvernul francez să poată renunța la executarea integrală a tratatului dela Versailles, condițiunea esențială a unei colaborări franco-germane. In Italia însă ideia unei apropieri de Germania în sensul unei colaborări economice și pentru reconstituirea vieții normale pe continent, este îmbrățișată nu numai de guvern ci și de opinia publică. La 25 Martie d-l Nitti vorbind în Camera Italiană spunea: „Europa este amenințată de o repede decădere și nu-și va regăsi echilibrul dacă nu va repune imediat în valoare Germania și Rusia". Astăzi în Italia acest adevăr nu mai face nici o îndoială.

Din cauza neîncetatelor conflicte franco-germane, izvorîte din neexecutarea tratatului dela Versailles, toate celelalte probleme stau în suspensie, sau primesc soluțiuni provizorii. Pentru noi hotărîrea Angliei de a încheia pace cu bolșevicii a avut drept rezultat recunoașterea din partea aliaților a unirii Basarabiei cu patria mumă. Recunoașterea aceasta trebue pusă însă în legătură cu intențiunea Angliei de a se stabili la Constantinopol. Deocamdată aliații ocupă Constantinopolul și soluțiunea internaționalizării engleze a strîmtorilor în sensul Gibraltarului sau a Suezului, pare asigurată. Franța are grave motive de nemulțumire față de intențiunile engleze în Turcia; Grecia și Italia își rezervă și ele drepturile de moștenitori ai Turciei. Competițiunea fiind prea mare se poate ca Turcia în care

ierbe o puternică mișcare naționalistă religioasă, să scape și de astă dată, pierzînd numai Armenia și Arabia care ar deveni state oarecum independente, iar restul trecînd sub protectorat englez. Noutatea mare asupra afacerilor turcești, este pretențiunea Prezidentului Wilson ca Constantinopolul să fie dat Rusiei, *„așa cum s'au angajat aliații în 1916 și în 1917 prin tratate secrete"*.

America vrea s'o ia înainte cu prietinia Rusiei; ea nu uită că Rusia este vecină cu Japonia, rivala ei, și vrea să-și tragă de pe acum o poliță de recunoștință în vederea unui eventual conflict japono-american.

Dar dacă problema turcă este în suspensie și este plină de surprize, soluțiunile date pentru Europa centrală nu se sprijină pe nimic și toate depind de evenimentele din Rusia.

Polonia este pe primul plan; ea poartă războiu în toată regula cu bolșevicii, deși este în tratative de pace cu dînșii. Soarta Poloniei depinde de desfășurarea evenimentelor din Germania. Dacă în Germania vor învinge până în cele din urmă spartachiștii prin intransigența Franței asupra executării tratatului dela Versailles, nimic nu va putea opri izbucnirea revoluției sociale și in Polonia și joncțiunea revoluției ruse cu cea germană. Aceasta ar însemna catastrofa cea mai cumplită, pentru popoarele Europei și ea este inevitabilă, dacă în loc de politica d-lui Nitti, va triumfa politica Clémenceau.

Hotărîrile pe care le va lua conferința păcii întrunită la San Remo la 18 Aprilie, vor da indicațiuni suficiente asupra sensului politicei generale europene. Desarmarea Germaniei va fi numai pretextul pentru a repune în discuțiune întreaga politică a aliaților față de Germania și față de interesele generale europene.

Tot la San Remo, se încearcă soluțiunea problemei care pare imposibilă de rezolvat, aceia a Turciei. In ce privește Rusia, discuțiunile vor urma desigur în jurul propunerilor de pace făcute de Soviete. Dar conferința nu are nici un mijloc de a interveni în afacerile rusești și ea va fi totdeauna obligată să se pue cel mult de acord cu evenimentele care-și urmează calea lor fatală.

Problema Adriatică pare definitiv lăsată discuțiunilor directe între Italia și Serbia.

20 Aprilie 1920

A. Corteanu

CRONICA JURIDICA

Problema locuințelor și rezolvarea ei juridică.

(Observațiuni asupra Decretului-lege din 2 Aprilie a. c.)

Acei care au cetit in *Monitorul Oficial No. 263, din 19 Martie* a. c. proiectul de lege depus din inițiativă parlamentară privitor la chirii, proect care nu s'a putut vota din cauza imprejurărilor știute, și l'au comparat cu Decretul-lege No. 1420 | 920 (publicat in Mon. Of. No. 2 din 2 Aprilie 1920) asupra aceleiași chestiuni,—au putut observa desigur că acesta din urmă are in genere aceiași structură, acelaşi conținut caşi proectul de lege parlamentar, de care se deosebește doar printr'o nouă formă dată unor articole, prin unele inovații de detaliu și mai ales prin suprimarea părții din proiect care a făcut atita vilvă, privitoare la inchirierea obligatorie a incăperilor disponibile. Cum insă această parte forma un tot organic cu restul proectului, amputarea ei și totuși menținerea altor dispozițiuni care erau in strinsă corelație cu acea parte, a făcut ca in noul decret să apară unele articole superflue, fără rost, ca niște organe rudimentare lipsite de funcțiune, sau ca niște ramuri uscate intr'un copac retezat și crescut prea stufos. Unele din inadvertențele decretului au de asemeni aceiași explicație, după cum vom arăta.

S'a spus că decretul in vigoare, in opoziție cu proectul parlamentar e „o lege de armonie" „care oglindește" „o sinceră sforțare de a face dreptate tuturor".

O lege care nu îmbrățișează decit o parte a problemei, care nu protejează de bine de rău decit pe o parte a chiriașilor, care nu constringe decit pe o parte a proprietarilor: față de o alta a cărei protecție și constringere se intinde deopotrivă asupra tuturor și care rezolvă astfel complect problema; spuneți care din aceste două merită epitetele de mai sus?

Decretul-lege nu protejează intr'adevăr decit pe o parte dintre chiriași, pe fericiții care la apariția sa se găseau, indiferent cum, sub imperiul unui contract de chirie existent.

Ce se va face insă cu categoria destul de numeroasă a celor veniți mai tirziu, ca de ex. funcționarii și militarii permutați in interes de serviciu, studenții, noii căsătoriți, chiriașii evacuați de proprietarii lor conform art. 5 din decret, etc.? Decretul nu se ocupă de categoria acestor chiriași, in genere destul de interesantă.

In locul principiului din proectul primitiv: „Cine poate să inchirieze, trebue să inchirieze", el pune principiul mai restrins al

prelungirii contractelor vechi: „toți chiriașii stau pe loc", și chiar și acestui principiu ii aduce in urmă numeroase restricțiuni.

Dar dacă unii chiriași pot fi imobilizați pe loc, populația e intr'o continuă mișcare, viața nu stă pe loc. Mai ales viața unui oraș ca Bucureștii care, devenind capitala unei țări de două ori mai mare, trebue să ofere locuințe unei populațiuni sporite cel puțin in aceiași proporție. Ori, cauzele bine știute, ca scumpetea materialelor, lipsa minii de lucru au făcut ca, in cursul ultimilor patru ani, să nu se poată construi decit prea puțin, aproape deloc.

Aceleași cauze vor face grea, dacă nu imposibilă, construirea incă pe vre-o trei ani, astfel incit o soluționare a crizei de locuințe prin noui clădiri e pentru citva timp exclusă.

Ce e de făcut?

Dacă orașele n'ar avea intr'adevăr numărul incăperilor necesare, s'ar putea ințelege la rigoare să se lase lucrurile in voia soartei și fiecare să se descurce cum poate; dar Bucureștii, și cu atit mai mult celelalte orașe, posedă numărul suficient de locuințe care să adăpostească destul de confortabil o populație incă mai densă ca cea actuală. Dar pe cind mulțimea muncitoare stă ingrămădită in camere adeseori imunde sau n'are adăpost, palate somptuase cu zeci de camere stau goale sau adăpostesc indivizi care in genere duc o viață parazitară și inutilă. Nici-o legiuire nu s'a atins până in prezent de acest lux exagerat, de această categorie de mari proprietari urbani, pecind proprietarii de imobile rurale și de mărfuri de tot felul, au fost contrinși pentru utilitatea generală să-și ofere bunurile lor societății. Și pecind o parte chiar dintre proprietarii urbani, in genere cei mai săraci, sint constrinși să suporte niște chiriași pe care poate acum nu-i mai doresc, alți proprietari sint privilegiați și nestingheriți. Inchiriere obligatorie pentru unii proprietari, scutire gratuită pentru alții, protecție pentru o parte din chiriași, indiferență față de alții,—aceasta e opera de armonie socială și de sinceră sforțare de a face dreptate tuturor?

Nu se poate spune că făuritorii decretului au fost animați de spiritul libertății și de respectul proprietății individuale, cind se știe că in urma războiului aceste drepturi personale au fost incălcate cu mult mai grav prin atitea legiuiri și chiar prin insuși acest decret. Intr'un timp cind toate legile sint pe punctul de a fi reinoite din cauza concepțiunii nouă de solidaritate socială, ce insemnătate mai pot avea argumentele bazate pe concepțiunea individualistă a drepturilor din antichitatea romană?

Ceiace a lipsit autorilor decretului a fost curajul juridic de a introduce, fără a mai aștepta exemplul Franței, principiul general al obligativității și in materia locuințelor, așa după cum s'a introdus cu atita succes in alte domenii.

Dela aceste considerațiuni generale vom trece acum la unele observațiuni de un ordin mai particular.

Prima observațiune poartă asupra inființării și rostului comisiunii arbitrale, un organ juridic imprumutat din proiectul parlamentar. El fusese creat acolo mai cu samă pentru a determina chiria imobilelor care nu mai fusese inchiriate anterior și care, trebuind să se inchirieze forțat pentru prima dată sub imperiul acelei legi, era greu să se fixeze prin buna ințelegere a părților sau de către justiție.

In decretul actual comisiunea arbitrală nu mai are insă această principală funcțiune, de oarece nu mai există inchiriere obligatorie. Totuși ea e menținută ca atare și e incărcată cu diverse atribuțiuni

în vederea unei funcțiuni pe care nu mai poate s'o exercite.

Astfel art. 19 din decret glăsuește:

„Atribuțiunile comisiunii arbitrale sînt:

„A stabili, prin organele polițienești, locuințele de închiriat mobilate sau nemobilate ale căror contracte nu sînt de drept prelungite sau care au devenit disponibile prin o împrejurare oarecare" (al. 1).

Ne întrebăm: La ce bun această lucrare, dacă proprietarii unor asemenea locuințe nu sînt obligați prin niciun text să le închirieze? Probabil... pentru Direcția Statisticei!

„A întocmi prin aceleași organe un tablou de persoanele care au venit în București după 15 August 1916, iar în celelalte orașe după 23 Aprilie 1918 și care nu justifică necesitatea locuirii lor dintr'un vădit interes de serviciu public sau de familie" (al. 2).

În vechiul proiect se prevedea sancțiunea că asemenea persoane nu vor putea beneficia de prelungirea contractelor și de dispozițiile privitoare la închirierea obligatorie. În actualul decret nu există nici-o sancțiune contra lor. Ne întrebăm: Dece trebue să le mai ție comisia socoteală? Probabil tot pentru Direcția Statisticei!

„A constata numărul camerelor disponibile" (legiuitorul a voit să zică vacante), etc. (al. 6). Aceleași reflecții.

Celelalte atribuțiuni ale comisiunii ca de ex. calcularea sporurilor, valoarea reparațiunilor etc. s'ar fi putut exercita foarte bine numai de judecătorul ordinar (așa cum s'a dispus pentru comunile rurale) și care la nevoe ar fi putut recurge la luminile unui expert. Nu vrem să spunem că aceste comisiuni nu vor avea ce lucra. Ne temem tocmai că ele nu vor putea prididi după Sf. Gheorghe cu lucrul, întru atît ni se par unele dispozițiuni din decret create parcă anume pentru a fi un cuib de procese (vezi în special art. 6, în fine art. 11, 30 și 31). Credem numai că atribuțiunile lor reduse la acestea, s'ar fi putut exercita cu mult mai repede și mai puțin costisitor de judecătorii obișnuiți, înmulțindu-se la nevoe numărul lor. Trăim însă vremea comisiunilor, care se înființează chiar cînd nu e nevoe.

A doua observațiune. Prin art. 6 din decret se fixează chiria imobilelor a căror contract a expirat, adăugîndu-se anumite sporuri la chiria din 1915. Pentru a nu avea însă două feluri de chirii, unele reduse (la contractele vechi prelungite) și altele exorbitante (la contractele nouă), pentru imobile de aceiași condițiune, s'a luat prin art. 7 dispoziția ca și chiria imobilelor ce se vor închiria după publicarea decretului-lege să nu fie liberă, ci arbitrată de comisiune.

Care e însă sancțiunea contra proprietarului ce refuză să-și închirieze casa sub această condițiune? Decretul nu prevede niciuna. (În proiectul parlamentar sancțiunea există în art. 40).

Această dispozițiune e așadar inoperantă, pur platonică. E de așteptat că populația, din cauza greutății de a-și găsi locuință, se va face complicele proprietarului și va menține caracterul clandestin actual al pieții chiriilor.

Dar să presupunem că un locatar eroic se revoltă contra unor pretenții prea exorbitante și cere proprietarului ca chiria să se fixeze de comisiunea arbitrală conform decretului. Care va fi rezultatul? El își va vedea închisă ușa imobilului și proprietarul îi va refuza scurt închirierea pe care niciun text de lege nu-l obligă să o facă.

Așadar specula cu locuințele, oprită pentru o parte din imobile, va continua cu mai multă furie pentru restul celorlalte.

Trecînd mai departe, la art. 30 găsim următoarea inadvertență:

Conform acestui articol sublocațiunile sînt interzise, chiriașul trebuind să se folosească personal de imobilul închiriat, oricare ar fi destinația lui. Contractele încheiate între chiriașul principal și subchiriaș se vor anula și se vor reface între proprietar direct și subchiriaș. Așadar subînchirierile nu mai sînt permise. Totuși o excepție dela finele alineatului întâiu a aceluiași articol spune: „afară de camerele disponibile peste trebuințele familiei". Ceiace înseamnă că subînchirierile sînt permise, fiindcă oarecare e chiriașul care subînchiriază altceva decît camerele disponibile? Cu atît mai bine dacă, restrîngîndu-se el, subînchiriază și mai mult. Cum vedem excepția răstoarnă toată regula.

Mărturisim că, dacă înțelegem prohibițiunea subînchirierilor făcute în scop de speculă, așa cum era prevăzut în proiect, nu înțelelegem utilitatea prohibițiunei tuturor subînchirierilor, care va reduce și mai mult numărul încăperilor de închiriat. E un adevărat tur de forță al legiuitorului această reziliere forțată depe o parte a unor contracte consensuale și restabilirea lor între alte persoane care nici gînd poate nu au să contracteze. Aceste contracte făcute forțat mai au valoarea unor contracte? Nu era mai nimerit să se fi menținut subînchirierile reducîndu-se numai, sub pedeapsă, prețul lor în proporție cu prețul locațiunei principale?

Prevedem că această dispoziție va da naștere la o mulțime de dificultăți dacă s'ar pune în aplicare, de ex. în cazurile cînd proprietarul și subchiriașul nu se cunosc sau nu se pot găsi, cînd chiria sau subchiria s'a încasat pe mai mulți ani înainte, sau asupra proporției care trebue făcută între chirie sau subchirie în raport cu încăperile ocupate, etc. Un număr enorm de afaceri ar inunda comisiunile arbitrale. Noroc de excepția salvatoare.

Acestea sînt cele cîteva observațiuni pe care țineam să le facem asupra Decretului din 2 Aprilie. Practica va mai scoate desigur și altele. Sperăm că noile Camere cu ocazia ratificării decretului vor ține sama de ele.

N. Negru

6 Maiu 1920 (Sf. Gheorghe).

N. R.—Avem de făcut două observații. Prima: nu se poate pune pe aceiași treaptă pămîntul și locuințele. Pămîntul, cași apa și aerul, este dat de natură. Pămîntul trebue să fie al acelora care-l lucrează. A doua: proprietarul care și-a închiriat deja casa, face dovadă că poate trăi împreună cu alții sub acelaș acoperemînt sau că poate trăi în altă casă decît a sa. Pe de altă parte, închiriindu-și casa, el a devenit comerciant de locuințe și a intrat astfel singur sub prescripțiile oricărei legiferări cu privire la comerț. Aceasta, ca constatare de fapte. Cînd este vorba însă de legiferare, atunci primează, bine-înțeles, interesul social—și, din acest punct de vedere nu se poate obiecta nimic împotriva ideilor din Cronica d-lui Negru.

CRONICA MUZICALA

Şcoala rusească

In disprețul tuturor influențelor străine, care zeci de ani stăpinise muzica rusească, şcoala tinără rusă a găsit cel mai bun izvor de inspirație pentru a deveni creatoare de opere durabile şi exemplu de metodă pentru celelalte țări; acest izvor este reprezentat printr'un tezaur de melodii şi dansuri *populare*. Fondatorul şcoalei ruse este *Glinka*. Opera sa capitală este *Ivan Susanin*, cunoscută sub titlul de *Viața pentru Țar*, in care pune in scenă eroismul unui țăran, care se sacrifică pentru a salva pe suveranul său.

Opera este națională atit prin muzica sa cit şi prin subiectul şi sentimentele exprimate. *Ruslan şi Ludmila* (pe un text de Puşchin) este mai mult o feerie decit o dramă. Subiectul piesei e seria de aventuri fantastice prin care trece Ruslan pentru a-şi descoperi logodnica (Ludmila), ce fusese răpită.

Totuşi impulsia decisivă dată muzicii ruseşti in direcția naționalistă e datorită grupului celor cinci *(Balakirev, Cesar Cui, Borodin, Musorgski, Rimski-Korsakov)*. Aceşti cinci, pe care Ruşii i-au numit *Ruani* (crainici), admirau pe Wagner, însă se hotărîseră să nu-l imite; ei invățaseră dela Germani orchestrația, insă ei voiau să facă muzică rusească şi nu germană; autodidacți, ei n'au fost nici formați şi nici deformați de nici o şcoală. Inainte de a incepe campania pentru muzica naționalistă, ei lucrau in direcțiunile cele mai depărtate de arta muzicală; Borodin, chimist; Musorgski, funcționar la stat; Rimski-Korsakov, ofițer de marină; Cesar Cui, general.

Balakirev fu inițiatorul mişcării, iar *Fantasia pentru orchestră pe coruri ruse* fu punctul de plecare. Scrie un poem simfonic, *Tamara*; o simfonie, uverturi, piese pentru pian. Poate fi caracterizat ca imaginativ şi colorist.

Cesar Cui a scris pentru vioară, pentru pian, însă mai cu samă pentru voce şi pentru teatru. Operele sale principale sint: *Prizonierul din Caucaz, Wiliam Ratcliff, Angelo.*

Borodin, elev de a lui Balakirev, scrie in direcția naționalistă chiar dela prima lui lucrare; *Simfonia in mi bemol*. Acelaşi caracter in toate romanțele sale. Apoi: poemul simfonic, *Pe stepele din Asia centrală*; două quartete; o operă-balet intitulată *Mlada*, a cărei subiect evocă o epocă anterioară introducerii creştinismului in Rusia şi pune in scenă moravurile vechilor Slavi baltici; infine o unică operă, lucrare națională, *Prințul Igor*.

Borodin este un colorist minunat, iar elementul oriental e foarte puternic intrat in muzica sa. El studiase cintecele şi ritmurile din Asia centrală, pentru a-şi aduna materialul pentru „Mlada".

Simfonia 2-a aminteşte cintecele *baianilor slavi* (un fel de trubaduri); partea intâia zugrăveşte adunările prinților ruşi; finalul banchetul eroilor in sunetele guzlei ruseşti. Borodin mai întotdeauna scrie după un program. Poate spune caşi Glinka: pentru fantazia mea fără margini, trebue un text ca element pozitiv. Insă fantazia lui intotdeauna a lucrat pentru a afirma naționalitatea in artă.

Musorgski, dintre toți cei cinci, este cel mai apropiat de natură, cel mai sincer şi cel mai expresiv.

A scris culegeri de melodii, opere ca *Kovantcina* şi *Boris Godunov*; şapte lieduri pentru copii *(In colț, Oh, spune bunică, Leagănul păpuşei Fiafa, Rugăciune, Calare pe un băț, etc)*.

In toate compozițiile lui el a cintat *adevărul*. El redevine copil pentru a zugrăvi copii. El nu monologhează in felul lui Schumann cu sentimentul unui contrast dureros intre ingenuitatea copilăriei şi gindurile grave ale omului matur; nu face nici artă umoristică in felul lui Bizet; el reproduce natura aşa cum este. El suprimă tot ce este *formulă*: corpului melodiei îi dă o linie extrem de suplă, pretindu-se la o descripție analitică in care sint subliniate până şi cele mai neinsemnate idei din text; infine sub recitativul cintărețului, un acompaniament foarte original şi important care e un comentar strins, o ilustrare continuă a cuvintelor şi in care sint liber intrebuințate toate mijloacele muzicii imitative.

Boris Godunov, al cărui subiect e luat din operele lui Puşchin, nu-i nici dramă şi nici operă, ci mai degrabă un fel de cronică muzicală, in care fiece scenă, patetică in sine, e adesea fără legătură cu ceiace precede sau urmează; in ce priveşte muzica, am putea spune că e o suită de imagini realiste, de accente imitative. Partea comică e cea mai reuşită.

Rimski-Korsakov aparține acestei categorii de muzicanți ruşi, care făcură din compoziție „o plăcere de duminică". A scris: *Noaptea de Crăciun*, suită de tablouri simfonice mişcătoare, in care se desfăşoară imaginația cea mai bogată. Introducerea zugrăveşte sfinta noapte rece şi luminoasă; partea a doua este un dans fantastic al astrelor; apare vrăjitorul in mijlocul escortei sale; după un dans infernal Vakula incalecă calul său fermecat; vrăjitorii îl urmăresc până cind el zăreşte capitala orbitoare de lumină; partea a treia reprezintă o sală din palatul imperial; aici se aude o „poloneză" din timpul Caterinei intreruptă de apariția dracului; partea 4-a reprezintă intoarcerea lui Vakula in nouri; infine apare aurora dimineții, răsăritul soarelui cu efectul său luminos asupra zăpezii, clopotele bisericii din sat, ecou de cintece bisericeşti.

După cum se vede, sintem departe de tipul clasic al *Oratoriului de Crăciun*. Rimski Korsakov se mişcă in lumea acestor legende fantastice, cu uşurința unui Mozart in melodie şi a unui Franck in muzica religioasă. El este romantic prin subiectul tratat, prin culoare însă nu prin licențele stilului, prin temperamentul său de artist.

Țar Saltan (suită de orchestră inspirată de Puşkin) in care sint descrise cele două minuni: insula fericită cu cetatea sa cu cupolele de aur, cu grădinile fermecate, şi principesa cea frumoasă.

— *Antar* (suită orientală). *Sniegurotşca* (mireasa zăpezii) datoreşte livretul unei legende populare ruseşti; subiect național, muzică populară şi națională. In *Sadko*, poem simfonic pătruns de spiritul şi formele artei wagneriene, se reprezintă povestea unui menestrel (*guslar*) care cu muzica sa reuşeşte să mişte inima Volkevei, fata regelui mării. In *Scheerazad* găsim o facultate de invenție reînoită fără incetare, o culoare rară, diversă, difuză, unită cu nişte ritmuri intotdeauna neprevăzute.

Glazunov, elev de a lui Rimski-Korsakov, a scris 5 simfonii, suite de orchestră, muzică de cameră. Stenka Razin, poem simfonic foarte curios, reprezintă împrejurimile Volgei într'o linişte completă,

întreruptă de apariţia teribilului hatman Stenka Razin, care în capul hoardei sale, devastează tot ce întîlneşte în cale. Împreună cu el este şi captiva lui, o principesă persană; într'una din zile ea spune că a avut un vis în care Stenka murea, iar ea era înecată. Acet vis se realizază, căci vin soldaţii ţarului, care înving pe hatman; iar cînd acesta se vede pierdut, atunci aruncă pe principesă în valuri. Glazunov a scris şi o simfonie à programme, intitulată *Au Moyen Age*, în care reprezintă doi amanţi într'un castel, moartea şi un trubadur.

Igor Stravinski este continuatorul exasperat şi exagerat. De o bogăţie de imaginaţie surprinzătoare, de o îndrăzneală artistică nemaipomenită, impunînd urechelor noastre grupuri de note care ofensează auzul; cultivînd disonanţa ca mod normal de expresiune, şi intervalul de secundă ca cel mai frumos; scriind o muzică strălucitoare pe livrete cîteodată încîntătoare, cîteodată absurde, însă întotdeauna înafară de adevăr; aruncînd o strălucire fantastică asupra baletului rus, —Stravinski este pe punctul de a influenţa pe tinerii compozitori, mai mult prin straniul şi greşelele sale, decît prin calităţile sale.

Primul său balet *L'Oiseau de feu* ne transportă într'un decor fantastic, costume strălucitoare şi muzică rafinată. Este o operă de o originalitate delicioasă. Baletul *Petruşca* pune în scenă păpuşi însufleţite: o dramă de marionete. Balerina are preferinţa pentru Maurul, prost şi răutăcios, deşi Petruşca are niste maniere bizare, care nu-i displac. Sînt scene de ţigani, sărbări populare, etc... Maurul omoară pe Petruşca. Toţi redevin păpuşi, în care timp spectrul lui Petruşca apare şi împrăştie spaimă, simbolism şi copilărie. *Le sacre du Printemps* nu mai face apel nici la spiritul poveştilor fantastice, nici la durerea şi bucuria omenească; autorul tinde la o abstracţiune mai vastă... a vrut să explice sublima evoluţie a naturii, care se reînoeşte, renaşte. Ne prezintă o serie de personagii simbolice: adolescenţi care nu sînt încă fiinţi formate, şi a căror sex este unic şi îndoit ca acel al arborelui; o bătrînă, care ştie secretele naturii. Adolescenţii sînt augurii primăverii, care marchează ritmul primăverii: ei se împărţesc pe grupe la dreapta şi la stînga: este realizarea formei, sinteza ritmului; iar lucrul format produce un ritm nou. Apoi vine străbunul, înţăleptul care, lungit pe pîntece, îmbrăţişază Pămîntul, făcînd corp cu el. Înfine Aleasa, acea pe care primavara trebue s'o consacre, reprezintă purificarea solului şi îndeplineşte dansul sacral. Muzica acestui balet este produsul unei imaginaţii debordante, neînfrînate, însă vie şi strălucitoare; disonanţele sale agresive nu împiedică de a-i admira culoarea şi varietatea.

D-l Stravinski a mai scris *Les Abeilles*, piesă simfonică cu figuraţie coreografică, montată la opera din Paris în 1917. Cea mai recentă lucrare a sa este baletul *Le Chant du rosignol* a cărei premieră a avut loc aici la Paris în actuala stagiune de balete ruse a Operei.

Şcoala rusă astfel cum am studiat-o a avut şi are un succes formidabil datorită caracterului său naţional; totodată ea a influenţat considerabil asupra mentalităţii compozitorilor străini, determinîndu-i să scrie în direcţia naţionalistă. Astfel se explică existenţa şcolei scandinave, poloneze, spaniole şi chiar curentele actuale ale muzicei franceze.

Paris.

Traian R. Ionaşcu

CRONICA ECONOMICA

Tovărăşiile ţărăneşti în viitoarea organizare agricolă

Cooperaţia romînească trece printr'o mare criză, care s'a evidenţiat destul de bine la congresul băncilor populare ţinut de curînd în Bucureşti.

În afară că în ce priveşte organizarea viitoare s'au manifestat două curente protivnice, împăcate pentru moment de soluţiunea mijlocie a D-lui Mihalache, pe atunci ministru, ceiace mai ales s'a văzit, este lipsa entuziasmului de altădată şi unele proteste împotriva centralizării şi a faptului că iniţiativele de nouă organizare vin de sus, ceiace ar fi în contra tradiţiei de până acum a mişcării.

S'a dat o adevărată luptă între reprezentanţii cooperaţiei pe chestiunea federalizării.

O parte din congresişti au susţinut federalizarea pe judeţe într'o singură unitate cooperativă cu diferite secţii pe specialităţi, însă fără personalitate juridică aparte; iar alţii în număr tot aşa de mare au susţinut federalizarea pe specialităţi cu personalitate juridică distinctă, lucrînd independent, dar păstrînd unitatea de vedere şi conducere printr'o federală a federalelor tot pe judeţe, căreia să-i incumbe şi controlul cooperatist.

Acest punct de vedere pare a fi fost împărtăşit şi de oficialitatea băncilor populare.

Alţii s'au mărginit a cere libertatea de acţiune procedînd într'un fel sau altul după împrejurări. Acest punct de vedere a şi biruit, formulîndu-se o rezoluţie mijlocie care lasă federalelor de bănci populare şi feluritelor unităţi cooperative facultatea de a se afilia celor dintăiu, sau a se federaliza aparte, dupăcum vor dicta interesele locale.

Toată greutatea chestiunii provine de acolo, că dintre cooperativele speciale cele mai multe sînt obştiile — cooperative agricole de producţie — care fiind multe s'ar putea federaliza cu folos. Dar fiind menite, după părerea multora, să dispară, la ce bun să se mai federalizeze aparte? Iar celelalte cooperative — de consum — fiind puţine, nu se pot grupa într'o unitate judeţană puternică şi deci se înţelege că ar fi mai prudent să fie primite ca specialităţi deosebite în federalele de bănci care să le crediteze, să le supravegheze şi să le controleze.

Deaitfel lupta s'a dat mai ales de către reprezentanţii obştiilor care erau mai numeroşi şi din această cauză mai interesaţi a se hotărî gruparea pe specialităţi cu personalitate juridică distinctă.

Reprezentanţii federalelor şi ai băncilor populare au combătut cu înverşunare acest punct de vedere, desigur pe motive puternice, dar şi dintr'un spirit de teamă a noului concurent care tinde să apară alături de federale, care singure se ocupau până acum de mişcarea cooperativă a unui judeţ.

In orice caz și in ultima analiză chestiunea care se pune este aceasta: vor dispărea obștiile?

Dacă da,—atunci de hatirul citorva cooperative de consum, care și așa merg slab, nu face să se mai scindeze mișcarea cooperativă.

Dacă insă cooperativele de producțiune agricolă — obștiile de azi — nu vor dispărea, atunci e necesară federalizarea lor ca specialitate aparte in vederea unui mare program de activitate în viitor.

Să lămurim chestiunea:

Obștiile sătești sint produsul unor vremi care astăzi nu mai există; de aci indiferența și antipatia sătenilor.

Izvorite acum 20-30 ani din necesitatea de a avea pămint de hrană, obștiile—deși s'au desvoltat bine și au adus servicii reale populației rurale—totuși ele amintesc sătenilor acele vremuri de robire economică sub arendași sau proprietari, din care i-au scos obștiile, și care formează pagina cea mai tristă a vieții lor trecute.

Este la mijloc—am putea zice—o chestie mai mult de sentiment, decit de rațiune. Aceasta înafară de faptul că in unele părți au mers rău sau au avut conducători netrebnici, ceiace deasemenea a contribuit la discreditarea lor, datorită acelui proces de generalizare și de lipsă de simț critic foarte frecvent la săteni.

Iar proprietarii expropriați au găsit prilejul — cel mai bun prilej — să demonstreze sătenilor... că exproprierea nu e bună.

Chiar la congres s'a strigat tare și aproape unanim că obștiile sătești trebue să dispară prin improprietărirea individuală, pe care fiecare o dorea cit mai urgentă.

In fapt, la mijloc este o neințelegere a rolului obștiilor, care trebue lămurit.

Mai intăiu obștea nu exclude improprietărirea individuală ci, dimpotrivă, este una din condițiile ei esențiale. Apoi obștiile sătești, ca societăți cooperative de producție cu răspundere solidară și nelimitată, au avut de scop să procure sătenilor pămint, să-i invețe a-l cultiva rațional și, in caz de nevoe, să le vindă produsele la un loc.

Aceste trei scopuri corespundeau perfect celor trei nevoi pe care le aveau sătenii inainte de războiu și expropriere.

Dealtfel s'a recunoscut in mod unanim rolul folositor pe care l-au avut obștiile sătești care, incetul cu incetul, au desființat acea plagă socială ce ne adusese pe marginea prăpăstiei: arendășitul.

Cum insă principalul scop al obștiilor era procurarea pămintului și cum acest pămint este astăzi totalmente in mina sătenilor, aceștia cu drept cuvint se intreabă: *Ce ne mai trebue obștii?*

Dar atit sătenii cit și altă lume, foarte multă, uită celelalte două scopuri ale obștiilor: cultura rațională a pămintului și vinzarea cu preț a produselor.

Nu e un secret pentru nimeni că sătenii noștri cultivă prost pămintul: despre aceasta se vorbește și se scrie doar de un sfert de veac. Pămintürile dela 1864 sint in mare parte părăginite sau, in orice caz, nu sint puse in valoare după calitatea și puterea lor de producție. Apoi este in deobște cunoscut că se face o imputare legiuitorului dela 1864 care, dind pămint sătenilor, n'a luat măsuri pentru buna lui cultivare. Pe dealtă parte s'a observat că chiar in obștiile de arendare, acolo unde n'a fost o bună administrație, moșiile lucrate bine de proprietarul sau arendașul anterior s'au părăginit in scurt din lipsa unei culturi ingrijite.

Ori aceasta este o situație inadmisibilă și păgubitoare chiar pentru săteni.

Nimeni nu poate stăpini un lucru dacă nu-l face productiv și util societății.

Dacă niște necesități sociale cer ca pămintul să treacă in stăpinirea definitivă a celor care il muncesc, aceleași necesități pretind ca noii stăpinitori să-l muncească bine și să scoată din el tot ce se poate scoate. Deaceia cultivarea rațională a pămintului este o chestiune sine qua non.

Dar această cultură rațională nu se poate face individual de către un proprietar al lotului de 5 Ha. Dacă n'ar fi decit greutatea procurării mașinilor, și incă necesitatea intovărășirii e vădită. Dar trebue să ne gindim că noua situație va crea pentru săteni o mulțime de trebuințe nouă ca: asigurarea recoltelor, imbunătățirea rasei vitelor, vinzarea cerealelor, industrializarea productelor, care toate cer coordonare ce nu se poate dobindi decit grupind, unind și organizind forțele mici in asociații.

Nu trebue apoi să pierdem din vedere ce au făcut in această privință celelalte țări, care au aplicat principiul intovărășirii la toate trebuințele gospodărești. Sint țări de mică proprietate individuală, ca și a noastră acum, unde chiar creșterea vitelor e inlesnită de intovărășire.

Fără a lăsa vita din grajdul și supravegherea lui, țaranul din Danemarca—membru al tovărășiei de creștere de vite—plătește cotizații și execută toate prescripțiunile statutare in ce privește ingrijirea și ameliorarea rasei.

Și cine nu admiră situația acestei țări?

Prin urmare din acest punct de vedere obștea, sau societatea de producție agricolă — cum vreți să-i ziceți — va avea un rol covirșitor in viitoarea organizare agricolă. Spre aceasta ne va duce și concurența marilor națiuni cu care ne vom intilni pe piața mondială.

Sămința uniformă, și de bună calitate, instrumente și mașini agricole perfecționate, vite superioare,—sint lucruri absolut trebuitoare ce nu se vor dobindi decit prin intovărășire, unde răspunderea solidară creiază un admirabil sistem de control pelingă ceiace statul poate face ca organ tutelar.

Organizate temeinic, cu personal competent, conducători destoinici, capatați printr'o selecțiune naturală rezultată din insuși progresul obștiilor, ele pot realiza cultura rațională a pămintului fără ca statul să intervie cu roiul lui de funcționari care, cu cit sint mai mulți, cu atit sint mai nepregătiți și mai lipsiți de simțul datoriei.

Am spus și afirmăm din nou: cultura in obștii este individuală. Dacă aceasta a fost așa în obștiile de arendare, cu atit mai mult va fi in cele de improprietărire, cind agricultura se va face pe un lot primit pe veșnicie. Administrația nu face altceva decit procură cele necesare și indrumează cultura aplicind sancțiuni celor indărătnici.

In ce privește vinzarea produselor in comun, judecată după vremurile excepționale de azi, ea n'ar avea niciun rost pentru săteni, care s'au și arătat protivnici. Motivul e intemeiat, dar numai pentru momentul de față. Țaranul cu admirabilul lui simț practic a prevăzut că, cu toată propaganda de a nu se face speculă, bogații și puternicii practică pe o scară intinsă specula.

Acest lucru nu-l puteau face obștiile, unde existau registre și unde de obiceiu autoritățile — imaculatele și zeloasele noastre autorități — se repezeau cu o ardoare vrednică de-o cauză mai bună, cumpărind și rechizițiouind... pe prețul maximal.

Și atunci țaranul, care are și el rezervele lui morale, nu zicea

că trebue să speculeze și el, cași propietarul de alături, ci că... nu-i bună obștea.

...Și în adevăr că nu era bună!...

Nu trebue să uităm însă că înainte de războiu, cînd producția era mare și piețele de desfacere puține, vînzarea în comun a fost singura scăpare a produselor țărănești de speculanții care o efteneau.

Deaceia, deși statutele obștei permiteau ca fiecare sătean, dacă plătește datoria, să-și ridice recolta și s'o vîndă cum vrea,—totuși, din cauză că vînzarea în comun aducea prețuri mai bune, ei o depozitau în magaziile obștei, de unde se expedia la angrosiști, sau direct la export.

Asemenea vremi vor veni din nou; și dacă azi suferim de o criză a producției, mîne vom suferi de criza supraproducției, în contra căreia nu se va lupta cu succes decît prin întovărășire. Prin urmare, ori vrem cultură rațională și atunci obștea va exista, ori renunțăm la acest postulat al culturii moderne și atunci vom cădea pradă concurenței internaționale.

Din această dilemă nu se poate eși. Noi credem însă că cel mult va dispărea obștea ca nume, spre a nu mai aminti vremea arendășitului; dar nu va dispărea asociația agricolă, întovărășirea sătenilor care în țările civilizate au adus servicii așa de mari populației rurale.

Să mai amintim rolul educativ al acestor asociațiuni cu ajutorul cărora se pot creia biblioteci, cărți de cetire, conferințe educative și înfîrșit o întinsă operă de educație în popor și prin popor?

Iar dacă asociațiile agricole vor subsista, implicit se impune federalizarea lor în unități de al doilea grad — uniuni, menite a coordona administrația, a procura cele necesare și a controla bunul mers al asociațiilor. Aceste federații, care au luat ființă ici-colo, au un rol extrem de important în viitor,—rol pe care nu-l pot îndeplini federalele de bănci, care au destul de făcut pentru prosperarea cooperativelor de credit care, în viitor, vor lua un și mai mare avînt.

În afară că specialitățile sînt cu totul distincte, în afară că la funcțiuni din ce în ce mai superioare corespund diferențieri din ce în ce mai mari, chiar din punct de vedere practic, o unitate cooperativă superioară nu trebue să părăsească terenul pe care își desfășoară activitatea, dacă vrea să nu-l piardă de sub picioare.

Cu cît se vor ocupa numai de specialitatea lor aceste federale, cu atît vor lucra mai bine.

Dealtfel cine cunoaște puțin istoria cooperației în țările apusene, știe că și acolo federalizarea s'a făcut pe specialități, iar unitatea mișcării s'a păstrat — și aceasta nu în toate părțile — printr'o instituție comună de supraveghere și îndrumare.

Acesta este adevărul.

În învălmășagul de idei și discuțiuni, cu care ne ilustrăm de o bucată de vreme, pot răsări orice păreri; spiritul de originalitate se poate manifesta în fel de fel de forme; demagogia și critica negativă pot emite orice năluciri, însă evoluția firească a lucrurilor nu duce decît acolo, unde spune dreapta rațiune.

Pr. C. Dron

MISCELLANEA

Polemici...

Dacă mișcarea literară este oarecum în stagnație, politica în schimb e mai vie decît oricînd. Aci luptele de condeiu au ajuns la maximum de intensitate. Nu-i vorbă, aceste lupte au fost duse la noi întotdeauna pe o notă foarte ascuțită. Astăzi însă, intensitatea lor e mai apreciabilă numai din cauză că „problemele" desbătute sînt peste măsură mai însemnate decît înainte de războiu.

Dar dacă altădată ne puteam permite să ne spălăm în familie — în mica familie de atunci — rufele noastre nu tocmai curate, astăzi o elementară prudență ar trebui să ne silească să punem (oarecare) strajă gurii noastre.

Astăzi nu ne mai „porcăim" în cerc intim (ca să întrebuințăm un cuvînt neelegant, dar atît de expresiv, al d-lui Iorga). Astăzi am chemat, inprudenții, la sfat, adică la viața noastră politică, și poporul. Astăzi, apoi, am asociat la aceiași viață și cîteva milioane de străini.

Se pune atunci întrebarea: Mai putem noi să ne răcorim cu aceiași libertate năduhul „politic" ca altădată?

Un spirit luminat din Ardeal, d. inspector școlar Matei, ne spunea dăunăzi, că *singura* cale pe care putem ajunge la supremația Romînilor asupra populațiilor din statul nostru, „numite minorități etnice", trebue să fie superioritatea noastră *culturală*.

Ce mai superioritate culturală, aceia care duhnește — ertați-ne și expresia asta — din „controversele" noastre politice!..

...Dar la urma urmelor, orice polemică cu realitatea e lipsită de filozofie.

Seceta literară.

Am constatat-o și noi adesea. Cînd ne uităm îndărăt, avem un sentiment care samănă într'o privință cu cel exprimat de Eminescu în Epigonii. Avem impresia că mișcarea literară a fost întotdeauna mai bogată decît astăzi. Și întorcîndu-ne la prezent constatăm cu tristeță că scriitorii vechi sînt obosiți și „se repetă", iar alții noi nu mai apar... Pe lîngă aceasta, se mai adaugă și sentimentul deficitului enorm pricinuit de pierderea atîtor scriitori de samă, cu începere din 1912, cînd a murit Caragiale.

Și, totuși...

Istoria trecutului ne învață că criticii din toate epocile au constatat cu durere seceta din vremea lor, punîndu-și toată speranța în viitor.

Omul e nemulțumit întotdeauna de prezent, de aceia e un animal progresiv.

Scriitorii cu care ne-am deprins, ne plictisesc. „Se repetă". Pe cei care apar încă nu-i putem aprecia,—sînt cașicum n'ar exista. Secetă literară!

...Și-atunci nu se poate să nu-ți vină o îndoială: Oare de bunăsamă e secetă? Ori e același cîntec vechiu, pe care l-au cîntat cu convingere atîția înaintea noastră, pe vremea cînd nouă ni se pare că nu era „secetă"?

„Ridicarea noroadelor"

Și totuși nu lipsesc motive de melancolie...

Un exemplu. Oricine frecventează spectacolele a avut prilejul să observe o scădere îngrijitoare a gustului public. Aceasta se cunoaște în primul rînd după chipul în care spectatorii își plasează aplauzele. În piese, au succes mai ales actorii care fac pe servitorii sastisiți și năuci, cînd—împiedecîndu-se de covoare—sînt pe punctul de a cădea. Atunci aplauzele curg delirante. La concerte încalte, se aplaudă cu frenezie orice aduce cu marșurile militare și cu săltărețele sîrbe. Bine-înțeles că pasagiile, unde-și dau concursul lor toate instrumentele prezidate de tobă—au prioritate. Acestea sînt întotdeauna bisate și bi-bisate.

Explicația e simplă. Mai întăiu e scăderea obștească a simțului estetic, datorită vulgarităților vieții în care trăim de cîțiva ani. A doua cauză, mai apropiată, e faptul că la teatru și la concerte, unde locurile sînt acum foarte scumpe, vine numai cine are parale. Iar parale n'au decît îmbogățiții de războiu, furnisorii, misiții, tot soiul de casieri și administratori, servantele ridicate în demi-monde, însfîrșit toată spuma îndoelnică scoasă la iveală de viața turbure din vremea din urmă. Aceștia s'au suit în lojă. Și se delectează. Se dilată de plăcere estetică. E banul lor, e vremea lor... „Intelectualii" fac filozofie la galerie, ori sprijiniți de păreți, cu bilete de „în picioare".

Dar mai presus de toate, furori—face cinematograful, unde melomanii ascultă *Tosca* și *Cavaleria Rusticană* de pe pînză.

Militarismul

Pentru „privirea scrutătoare ce nimica nu visează" este limpede că lumea a eșit din războiu mai militaristă decît a intrat. Țările cărora le este îngăduit să se arhimilitarizeze, o fac cu frenezie. Celelalte, scrîșnesc de neputința de a o face și—rămîn militariste just în măsura în care pot eluda convențiile stabilite.

Se zicea înainte de războiu că înarmarea excesivă va opri războiul—de groaza măcelului și a dezastrului economic pe care le-ar provoca. Dar războiul a venit.

Se zicea în vremea războiului că suferințele atroce, fără exemplu în istorie, provocate de el, vor tăia pentru eternitate pofta oamenilor de a face războiu. Se anunța chiar dezarmarea lumii.

Visuri. Înarmările, militarismul, domnia săbiei sînt mai la ordinea zilei decît oricînd.

Se pare că este nevoe de încă un războiu, mai crîncen, mai bestial, de un războiu din care să nu mai rămîie *nimene* care să nu sufere cum au suferit acuma *numai* 90% dintre oameni.

Atunci—va veni dezarmarea, vremurile de aur „ce miturile albastre ni le șoptesc ades".

Drumul progresului moral se face prin foc și prin sînge. Omenirea viitoare, morală și fericită, se va răsfăța senină pe un piedestal de crime mai înalt decît Himalaia.

Editura „Viața Romînească"

În editura „V. R." au apărut, în luna aceasta: *Umbre*, un mănunchi de bucăți în care apar, ca într'un rezumat, toate fețele talentului d-lui Sadoveanu și *Strofe Alese*, în care d. Topîrceanu și-a tipărit bucățile cu caracter liric, precum și minunatele stanțe apocrife la Infernul.

Redacționale

Ținem să repetăm și în acest loc, că numai autorii, ale căror lucrări urmează să fie publicate în revistă, vor primi răspuns din partea noastră cel mult până într'o lună dela primirea manuscriselor.

Ceilalți nu le putem răspunde, din lipsă de timp.

Îi rugăm să considere tăcerea noastră ca un răspuns negativ.

Îi rugăm de-asemenea să nu ne mai trimită „pentru răspuns" mărci, cu care nu știm ce să facem și pe care, probabil, vom fi nevoiți să le depunem la vre-un fond cu scop filantropic.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Soveja, *Oameni dela Munte*. Ed. Socec, București, 1920, Lei 7.50.

Autorul acestor povestiri e un publicist cunoscut, ale cărui idei au fost nu odată combătute de revista noastră. Stilul său, deși declamator și prețios pe alocuri, se remarcă însă prin reale însușiri artistice.

Dacă unele idei discutabile ale publicistului se regăsesc în prefața volumului, povestirile și icoanele ce urmează, nu pot decît să confirme și să întărească reputația lui literară.

Afară de unele stîngăcii de compoziție și detalii inutile, ca in „Buruiană", sau situații puțin verosimile în care e destul de vizibil tezismul, ca în „Invățătorul din Pădureni", intîlnim la fiecare pas un scriitor înzestrat cu viziunea plastică a lucrurilor și a oamenilor și cu darul atît de rar de a evoca, în trăsături vii, realitatea.

Eroii acestor povestiri sînt mai toți ciobani din munții și codrii Vrancii, oameni cu moravuri patriarhale, cu sufletul naiv și curat, stăpînit de credinți puternice și de un misticism de o mișcătoare simplicitate, pe care miazmele otrăvitoare ale civilizației urbane nu l-au atins.

Deși idealizată, o latură din firea țărănimii noastre trăește în aceste povestiri ca și cîteva din aspectele unei lumi care stă să apună.

Intre oamenii dela munte și vietățile sau arborii ce-i înconjoară e o legătură organică în care vibrează parcă același ritm al naturii. Această legătură autorul reușește adesea minunat s'o redea.

Isprăvile unui taur, „Ciutacul", sînt povestite c'un suflu epic; iar istoria unui fag secular, sub care s'au perindat generații, e evocată cu o adevărată putere poetică.

In descrierele sale de natură el știe să aleagă detaliul caracteristic și să redea ceva din sufletul obscur și misterios al lucrurilor.

Nu mă pot opri de a nu cita această suggestivă descriere a unei nopți de vară: „Cînd moara se oprea cîteodată, iar apa cădea dela stăvilar înlături, ținînd același hang toată noptícica, ce lume tainică nu se deștepta în singurătatea prundului! După ceasuri întregi de îngînare cu întunericul, deodată, sclipirea iazului impresurat de stuf vestea răsăritul lunii, ca o lumină de pe alte tărîmuri. Inainte ca chipul ei să se fi arătat deasupra muntelui, un fîlfît de aripi deștepta din somn oștirea neclintită a păpurișului. Dinspre munte răsuna ca în vis clinchetul clopotelor dela turme... Se auzea până și fîșîitul ierbii care crește, iar din înaltul cerului clipeau tainic atîtea stele, cîte frunze și cîți muguri sînt pe crengile unui fag bătrîn de veacuri".

Stilul povestirilor e bogat în imagini și comparații poetice care, dacă nu au totdeauna frescheța, farmecul spontaneității și sînt uneori căutate, nu lasă însă acea impresie de prețiozitate și artificiu pe care n'au evitat-o în totdeauna un Odobescu sau un Delavrancea.

Limba viguroasă și plină de sevă e impestrițată de expresii populare și cîteodată de cuvinte dialectale care cadrează cu atmosfera rustică și dau un colorit local acestor povestiri de o netăgăduită originalitate.

*

Virgil I. Bărbat, *Imperialismul american*. Ed. „Cartea Romînească", București.

In această lucrare documentată și conștiincioasă, autorul caută să scoată la lumină dedesupturile vieții americane, confruntînd pretențiile idealismului transoceanic cu realitatea istorică.

El găsește că puritanii coloniști ai Statelor-Unite, cu tot pacifismul lor inspirat de spiritul creștin, au exterminat aproape Pieile Roșii și au înlăturat prin forță depe continent celelalte puteri europene.

Doctrina lui Monroe care, la 1823 cînd a fost proclamată, avea un caracter defensiv și nega statelor europene dreptul de intervenție în cele două Americi, a devenit cu vremea un prilej de amestec al Statelor-Unite în afacerile noilor republici ale Americei de Sud, pentru a lua în timpul din urmă, prin anexarea Cubei și chestia Panama, un caracter ofensiv și cuceritor.

Dar imperialismul american nu aspiră numai la acapararea economică și politică a noului continent, ci și la stăpînirea Pacificului unde se ciocnește cu Japonia, ba tinde chiar mai departe.

Declarațiile pacifiste și umanitarismul internaționalist și messianic, atît de trîmbițat al Statelor-Unite, ascund în realitate ipocrizia unui popor tînăr, însuflețit de un formidabil orgoliu național și de o sete nepotolită de dominație.

Și acum, în urma războiului mondial, sub masca protecțiunii minorităților naționale, Statele-Unite pregătesc aservirea economică și politică a micilor națiuni ale Europei, amenințate de a deveni cu vremea niște colonii.

Ne lăsîndu-se prinse în mreje, departe de a idealiza umanitarismul pacifist al Statelor-Unite, pentru a-și asigura existența și libertatea, acestea trebue să urmeze exemplul Germaniei rămînînd fidele unui puternic credo-național.

Afirmațiile autorului pot desigur fi susținute și criza materială și morală prin care trece azi Europa favorizează tendințele de heghemonie mondială ale poporului american.

Dar e un aspect al chestiei, pe care el l-a omis.

Mobilele intervenției americane în uriașul războiu, nu au fost poate cu totul dezinteresate. Fără această intervenție însă, care ar fi fost, la sfîrșitul lui, situația popoarelor mari din grupul Antantei și mai ales soarta atitor popoare mici din centrul și restul Europei?

Imperialismul american e desigur o realitate, dar dacă el nu exista și dacă în ultimul timp nu ar fi luat o formă agresivă, realizarea unității naționale pentru atîtea popoare ar fi eșit ea oare din domeniul visului?

Iată un fapt care atunci cînd e vorba de imperialismul american, nu poate, nu trebue să fie uitat.

O. B.

* * *

Dragoș Protopopescu, *Poemele Restriștei*.—București, 1920. O plachetă de 32 de pagini, cuprinzînd 7 poesii, – prețul 3 Lei... Desigur că poetul, care și-a semănat cam de multișoară vreme numele prin cîteva reviste bucureștene ar fi putut aduna un volum întreg, nu

volum adevărat de poesii. Dar atunci cîți „curioși" s'ar mai fi putut hotărî să-i plătească prețul, sporit în același proporție? Iată pentruce poetul, renunțînd la orice balast, util dar nu indispensabil, înloc să dea la lumină un volum cu scăderi și urcușuri insensibile, cu tranziții și gradări bine studiate, ne oferă numai cîteva picături de esență concentrată.

Urîte vremuri! Și în cîte feluri neașteptate și pe cîte căi perfide, „împrejurările prin care trecem" influențează literatura! Și acolo unde trebue, ele n'au acest efect salutar. Apar încă volume de versuri proaste pe hîrtie bună, de cîte 300 de pagini...

Dar să revenim la broșura noastră.

D-l Dragoș Protopopescu este lipsit de cusurul cel mai ucigător al poeților, chiar și ne-moderniști: banalitatea. D-l Dragoș Protopopescu e original,— o originalitate poate cam eftină cînd vine numai din natura subiectelor, dar prețioasă și rară cînd vine din tratarea unui subiect banal.

În „Poemele Restriștei", nicăeri nu e vorba de amor. Nici de lună. Nici de „zări senine". Nici de „viteji eroi" (pe care i-au tăvălit în cerneală muzele atîtor barzi dela partea sedentară a literaturii). Nu. Prima poemă a autorului nostru e o duioasă, incoherentă și ușoară „Elegie", pe care poetul o închină unui frate mort... Ar fi o impietate să-i reproșăm cu acest prilej frazele prea obscure, versurile prea neglijente, asonanțele prea supărătoare.

Cităm totuși cîteva stihuri:

Să cred și eu? O, nu—dar vezi?, în
[preajmă
Împart salcîmii verzi așa mireazmă
Și e de pretutindene, afară,
O, frate mort, atîta primăvară,
Încît îmi vine să-mi aduc aminte
Nu de acum, ci mult mai din nainte...
...Tu ai venit cu florile, Florine,
Și ai plecat cu ele tot odat',
Cu crinii și cu glastra de verbine,
Cu primăvara toată ai plecat...

Cetitorul să noteze în treacăt că d. Dragoș Protopopescu poate scrie și versuri simple, încărcate de o fină emoție, poate fi un poet cu simțire delicată și plin de o duioșie senină,— atunci cînd uită că e „modernist". Păcat că uită cam rar, și-și aduce prea des aminte cînd nu trebue. În altă poesie, care amintește factura și ritmul sentimentalei Desbordes Valmore, poetul trimete din tranșee „mamei" o „scrisoare", într'un ton de „badinaj" duios de copil alintat care, glumind, abia 'și ține lacrimile:

Mamă-ți scriu pe petul puștii
O scrisoare, dragă mamă...
...Mă gîndesc la astea toate
Cînd mă plec să scriu o carte.
Și de-aceia, vezi tu, poate
Că mă simt cînd scriu o carte
Mic, și-atîta de departe...
...Și mi-i slab arătătorul
Care-a stat vînjos pe lamă;
Și vroind să curm fuiorul
Și să scriu: „cu bine, mamă"—
Plînsu-și urcă 'n mine svonul.
Și-uite, 'mi tremură creionul...

E mișcător, nu-i așa? tonul ăsta simplu, care trădează cu o grațioasă stîngăcie toată emoția reținută abia, chinul copilului înstrăinat, dorul de „mamă", de-acasă... Dar „modernistul" veghiază. El apare în unele rime căutate, în unele imagini bizare, cu care acest „copil teribil" face pe diabolicul și-și sperie mama cu... ferocitățile pe care le comite el în războiu:

Trag acum cu baioneta
Mea, ce mai inițiale...
În vr'un piept, vre-o scăfîrlie...
Și mai fac și 'nflorituri...
Scot un ochi? e-un punct pe i...
Virguli cîte-or trebui
Tai urechi, și 'nflorituri
Fac și 'n colțuri reci de guri...

Astfel de lucruri nu se scriu unei mame, care se înfioară deopotrivă la gîndul că copilul ei poate fi sfîrtecat și ucis, sau poate ciopîrți și ucide pe copilul unei alte mame...

„Băjenarii" evocă precis ca un desen realist, băjeniile din Dobrogea.

Celelalte bucăți sînt niște fantezii cu strălucirea întunecată de numeroase imperfecțiuni de formă, cu prea multe imagini din anatomie, și prea analiste ca să poată permite o fîlfîire mai largă imaginației.

Versurile adesea scîlciază, uneori sînt frumoase, comparațiile bizare sînt aduse de multe ori de capriciul unei rime, iar rimele cînd nu sînt nouă și căutate, se reduc la simple asonanțe.

Dl. Dragoș Protopopescu e un temperament de adevărat poet, care nu s'a regăsit încă pe sine însuși, dublat de un artist leneș și neglijent, pe care technica formală îl descurajează prea lesne; un poet care nu și-a realizat până acum toate posibilitățile talentului său.

*

G. Tutoveanu,—*Balade.*—București, 1919. Prețul 4 Lei.—În volumul de față, d. Tutoveanu e un poet patriotic și războinic. Versurile d-sale sînt pline de vifor, tunet, bucium, trîmbiți, goană, urlet și fanfară...

Într'o recenzie ca aceasta, în care avem obiceiu să notăm numai cîteva impresii ușoare asupra cărților apărute în vitrina librăriei, nu ne putem permite luxul să privim opera unui poet din toate punctele de vedere care ar prezenta interes. Nu putem, de pildă, să arătăm măcar în treacăt raporturile dintre ea și mediul social sau momentul istoric, așa cum face critica serioasă, care are și răgazul și spațiul și gravitatea necesară pentru astfel de speculațiuni totdeauna ingenioase. Și nici nu putem cel puțin să emitem o ipoteză sumară în privința psihologiei autorului, să căutăm mobilul sufletesc al unei opere.

Atunci am găsi poate, odată cu explicația volumului de față, care e reprezentativ, și cheia psihologică a celei mai voluminoase părți din literatura războinică dela noi și de aiurea.

Într-o odă cu titlul „Sus frunțile, eroi!", d. Tutoveanu se adresa, în Septembrie 1916, soldaților care plecau pe front:

Privesc uimit cum treceți, și'n *urma voastră* ascult
Cum urlă depărtarea de-al oștilor tumult...

Ce vifor, ce furtună cumplită trebue să se fi dezlănțuit în sufletul unui poet cu temperament atît de războinic, cu inima arsă de flacăra dragostei de țară, atunci cînd s'a văzut silit de împrejurări vitrege și nemiloase, să rămînă la vatră și să privească în urma celor care plecau la luptă crîncenă! Deși foarte rare, accentele pe care i le a smuls această situație tragică sunt de o sguduitoare sinceritate. Astfel, în Ianuarie 1917, poetul adresîndu-se „Unui viteaz", zice:

Un singur gînd amar, mă chinuește:
Că nu pot fi alăturea de tine!...

Îmi aduc aminte de înainte de războiu, cît de umilită era atitudinea noastră, a celor care știam că va trebui să pornim la luptă, față de entuziasmul vibrant al acelora care știau că nu vor avea fericirea să se sacrifice pentru patrie. Ce vreți? Așa e sufletul omenesc. Dragostea cumplită de țară, clocotul, energia simțimintelor trebue să-și găsească în vre-un fel o eșire din suflet, o manifestare. La unii, această energie se scurgea în tăcere, ca printr'un paratrăsnet, prin ideia că încurînd vor da piept cu inamicul; la ceilalți, neputînd să fie canalizată în fapte, excesul ei trebuia să explodeze prin ochi, prin gură, prin toți porii și prin toate mădularele, și fondul ei să rămîie intact tot timpul războiului, dînd naștere la e-

pice ficțiuni literare, cu atît mai grandioase cu cît autorul lor era mai departe de realitatea meschină și prozaică a războiului cotidian.

Numai așa se explică psihologicește toată literatura eroică contimporană cu un războiu, toată înfrigurarea și avîntul epic care-i apucă deodată pe unii oameni foarte cum se cade în fond și-i face să strige,—cu tocul într'o mînă și cu hîrtia sugăreață în cealaltă,—celor de pe front: Muriți pînă la unul!

Căci într'adevăr, îți trebue o puternică stăpînire de sine sau o cu totul altă structură sufletească pentruca, atunci cînd nu poți lua parte la masacru, să renunți a îndemna pe alții și a le exalta curajul.

Un astfel de om ciudat a fost, depildă, Eminescu—din a cărui operă poetică cetitorul n'ar afla nici măcar de existența războiului nostru dela 1877—1878, cu care poetul a fost contimporan! Dar aceasta e, desigur, una din inferioritățile lui Eminescu față de epigoni.

* * *

Dar să lăsăm aceste considerații prea grave pentru o recenzie și să revenim la poetul nostru.

D. Tutoveanu este un poet care și-a atins deplina maturitate a talentului său. E perfect stăpîn pe mijloacele de care dispune. Crescut la școala sănătoasă a „Sămănătorului", revistă în care și-a publicat unele din primele sale poesii, d-sa a păstrat cu sfințenie, în curgerea anilor, modul în care se scriau versurile pe acea vreme: un vocabular special, aproape fără neologisme, cu revenirea predilectă la anume cuvinte neaoșe frumoase ca: zare, zări senine, cuprinsul, rostul, aprig, cumplit, trudnic, noian, strajă, zvon, etc. etc; o formă îngrijită și discretă care îmbrăca în falduri cam largi un fond întotdeauna sănătos; sentimente naționale, scene din viața dela țară, dragoste sfioasă și curată, iubire abundentă de natură, etc., și, la unii, un „crișmărism" naiv care vroia să fie brutal.

La d. Tutoveanu aproape toate aceste caractere s'au păstrat intacte. Dar d-sa a perseverat pînă acum și în defectele școalei din care făceau parte atîția poeți tineri. Exista pe vremea acela în literatura versificată o *manieră* stilistică, să zicem „sămănătoristă", un fel de prețiozitate rustică: înloc să spue de-a dreptul ce are de spus, poetul se exprima totdeauna cu mare înconjur și cu multă fereală. Părea că-i e rușine de orice expresie directă, francă, lapidară. Din această cauză rezulta, firește, o obositoare prolixitate în stil, o abundență de expresii vagi, diluate, în care te perdeai cu totul. Imposibil să urmărești, fără o încordare specială a minții și fără să pierzi șirul, o poesie întreagă, uneori o singură strofă.

Ideia abia se mai ținea de cuvinte, subțiată ca un fir de paianjen, pînă ce uneori se volatiliza cu totul.

Dar mai bine să căutăm cîteva exemple lămuritoare în cartea d-lui Tutoveanu.

Noian de crunte războiri
Pe-aripi de vulturi își iau sborul...

„Un noian de războiri", e o imagină extraordinar de vagă. Dar cînd acest „noian" își mai ia și „sborul" pe niște „aripi de vulturi", atunci pe onoarea mea dacă mai pricep ceva!

In volumul d-lui Tutoveanu exemplele de acest fel sînt multe.

Ascultă țara mea ce sgomot vine
De peste zări de sînge și de foc;
Și ce noian de lacrimi și suspine
Plutesc pe-aripi de vînt din loc în loc...

Sau:

In iureșul aprig al luptelor du-mă,
Chemările milei, în piept îmi sugrumă...

Dece „chemările milei" și nu „mila"? Și cum să „sugrumi" niște „chemări"?...

Uneori, din obișnuința de a utiliza cît mai multe cuvinte pentru frumusețea lor, poetul nu le mai controlează cu atenție conținutul și comite de-a dreptul non-sensuri supărătoare, care scapă la prima lectură cetitorului distrat. Astfel:

Cum urlă 'n brazi și vijie zăpada
Cînd o topește soarele de Mai...

Zăpada topită, adică apa, ar putea să vijie și la rigoare să urle. Dar zăpada chiar în momentul cînd o topește soarele, nu poate în nici-un caz să urle.

Sau:

Și doina plutașilor noștri
Frămîntă pietrișul din vad...

Sau:

Și frunza de plopi se frămîntă
Și-adîncul isvoarelor cîntă...

„Frămîntă" e un verb căruia poeții noștri au încercat să-i schimbe înțelesul. Se poate frămînta aluatul, huma, etc. Dar o doină nu poate frămînta pietriș...Iar frunza plopului se sbate, tremură, se clatină—dar nu se frămîntă. Și nu *adîncul* isvoarelor cîntă, ci înseși isvoarele.

Tot astfel:

Și ca vrăjit, acelaș este
Pe care noi l-am *sărutat*
Adîncul *foc* văzut de tine
In ochii fetelor din sat.

Săruți ochii fetelor, dar nu se poate să săruți un foc,—fie chiar și focul din ochi.

...Dar toate acestea sunt observații mărunte prin care am încercat să caracterizăm o serie întreagă de poeți, cu manieră „sămănătoristă", nu numai procedeele artistice ale d-lui Tutoveanu. Desigur că cele cîteva scăpări din vedere pe care le-am relevat mai sus, se datoresc mai mult atmosferei literare în care și-a desvoltat talentul, decît structurii intime a acestui talent.

Asupra părților frumoase n'am insistat, căci d. Tutoveanu fiind un poet format, e îndeajuns de cunoscut publicului cetitor.

Atunci cînd d-sa e sincer mișcat de un sentiment și atunci cînd are viziunea puternică a lucrurilor—imaginile îi sunt plastice și versurile lapidare confirmă virtuozitatea scriitorului ajuns, după cum am spus, la deplina maturitate a talentului său.

*

S.-Lt. George Nebunelly, *Clipe trăite*, **schițe și nuvele. Brăila, 1920.**— Fără indicația prețului.—Poate că n'am fi luat act de apariția acestui volumaș, dîndu-i preferință înaintea atîtor cărți și broșuri cîte ne vin la redacție și pe care nu le recenzăm decît atunci cînd socotim că merită această osteneală.

Sentimentalismul eftin și agramat, lipsa oricărei preocupări de artă (ca și de pretenție, de altminteri,—cum spune autorul în prefață), greșeli de sintaxă, de punctuație, de ortografie, fac volumul ne-citeț pentru un cetitor cu cît de modestă cultură literară.

Dar în *Clipe trăite* am găsit, pe lîngă o anecdotă nostimă „Gemenii", pe care autorul, povestind-o, n'a reușit s'o strice, am găsit două bucăți cu mult și tranșant superioare celorlalte, deosebite prin stil, prin compoziție și mai ales prin concepție, de tot restul volumului.

Cronicari conștiincioși, ne facem datoria să le relevăm. Una e: „Băncile din grădina publică din Mizil", minunată schiță umoristică, în care ni se povestesc peripețiile consiliului comunal local în căutarea soluției unei dileme edilitare din care nu poate eși: cum să-i facă pe cetățenii Mizilului să se așeze pe bănci fără să se mîn-

jească pe haine de văpsea? Cînd văpseaua e proaspătă, se pune inscripția: „Oprit de a ședea",—care inscripție rămîne și dupăce văpseaua s'a uscat. Și cum nimeni nu se mai așează, de frică, se pune o a doua inscripție: „Bănci pentru șezut". Atunci toată lumea se așează—și se minjește, căci văpseaua inscripției nu e uscată. Se pune o a treia inscripție: „Așteptați înainte de a ședea până cînd văpseaua se va usca",—și nimeni nu se mai așează, chiar dupăce văpseaua s'a uscat. Atunci se pune o a patra inscripție: „Puteți să vă așezați, văpseaua este uscată",—și toată lumea se minjește... Cel care propune aceste măsuri succesive e un consilier comunal „mai deștept". Iar la urmă, găsește soluția: grădina publică din Mizil rămîne fără bănci „pentru șezut".

A doua, „Fiica Centurionului", este o „legendă maronită", — admirabilă poveștire ca stil și ca concepție, execrabilă pe alocurea ca gramatică și ortografie...

Insfîrșit, o anecdotă („Gemenii"): Doi prieteni din copilărie, foarte potriviți unul cu altul, ducînd de mici o viață comună până acum, cînd sînt funcționari în același biurou,—au amîndoi o amică comună pe care o iubesc fără să se certe și care își împarte grațiile ei amîndurora deopotrivă. După cîteva luni de tandrețe, vorba autorului, „drăguța lor Pica rămase gravidă" și, întovărășită de unul din prieteni, Ionescu, se duse să nască într-un oraș străin... La cîteva zile, Ionescu telegrafiază amicului său: „Pica născut doi gemeni. *Al meu e mort*. Mama și copilul sănătoși. Vino urgent, Ionescu".

*

G. Millian Maximim, *In mîinile dușmanului*, însemnările unui prizonier. București, „Alcalay", 1920. Prețul 10 lei.—Autorul, un gazetar de talent, povestește ușor și cu simplicitate, mizeriile pe care le-a îndurat ca prizonier în Bulgaria. In această povestire, pe alocurea prea naiv încărcată cu amănunte personale, se oglindește totuși cu multă fidelitate viața de chinuri pe care au dus-o prizonierii noștri în lagărele bulgărești, — deaceia cartea poate fi cetită și cu folos, nu numai cu plăcere, de orice Romîn.

Nicăeri d. Millian n'a exagerat. Și din întîmplare, d-sa n'a fost martor la multe scene de atrocitate și de chinuri, încă mai grozave decît acele pe care le povestește. Destul să spunem, întemeiați pe fapte, că dintre prizonierii noștri în Bulgaria nu și-au mai revăzut țara nici 10 la sută. Iar cei ce s'au sfîrșit în chinuri pe pămînt bulgăresc au fost niște adevărați martiri ai războiului nostru.

Unele amănunte prea scabroase și asupra cărora a insistat poate prea mult autorul, puteau să lipsească fără prejudiția din cartea d-lui Millian. De asemenea tonul prea lamentativ, dorința expresă de a stîrni compătimirea cetitorului, slăbește uneori impresia profundă pe care o face simpla povestire a faptelor. E drept că realitatea era hidoasă, cumplită, meschină, suferința fără nici-o măreție. Dar cu atît mai mult, pentru zugrăvirea ei trebuia un ton mai rece, mai viril, mai puțin de „victimă".

Cîteva capitole dela început, povestind plecarea pe front, un episod din luptele dela Turtucaia și împrejurările în care autorul a căzut prizonier,—fac și mai interesantă această carte, în care se răsfrînge umbra unor zile de doliu din istoria războiului nostru.

G. M.

*
* *

Jovan Cvijić, *La peninsule balkanique, Géographie humaine*. Paris. Armand Colin, 1918, 528 p. cu numeroase hărți și figuri, 25 fr.

Cartea profesorului de geografie dela Universitatea din Belgrad, unul din cei mai de samă geografi moderni, este, pentru noi, interesantă din două puncte de vedere: acel al metodei și al subiectului. Ca metodă autorul a urmat drumul tăiat de Ratzel, cel care a stabilit principiile fundamentale ale antropogeografiei, ramură relativ nouă, legătura între pămînt și oameni, între geografia fizică și sociologie. A dat însă importanță tot atît de mare pămîntului cît și oamenilor. Condițiunile istorice și sociale, pentru profesorul dela Belgrad, au partea lor hotărîtoare în geografia omenească. Prin aceasta, expunerea lui Cvijić are un caracter mai complect decît tratatul de geografie umană a lui I. Brunhes.

Multe din condițiunile istorice, de ex. dîndu-se vecinătatea teritoriului studiat, sînt de ținut în samă și la studiul antropogeografic al țării noastre. Așa sînt bunăoară emigrările din loc în loc, pas cu pas, spre anumite ținte și cu cauze diferite. Acestor mișcări autorul le-a dat numele de mișcări metanastasice. Ele au jucat un rol mare în peninsula balcanică, dar și la noi; boli, secete, dar mai ales biruri, persecuțiuni, au dus pe oameni să-și caute loc mai bun de trai. Transhumanța în legătură cu păstoritul a fost unul din mijloacele cele mai active, la noi, cași dincolo de Dunărea, pentru infiltrațiuni etnice.

In al doilea rînd însă, lucrarea lui Cvijić este importantă prin țările pe care le studiază. Dupăcum e de așteptat, centrul de gravitate al cercetărilor, deci și al datelor, cade în sfera de activitate a profesorului dela Belgrad, în Jugo-Slavia de azi. Nevoia de comparațiuni sau de a afla izvorul unor fapte constatate, l-au condus să cuprindă în sfera cercetărilor sale, nu numai întreaga peninsulă balcanică ci și părți din teritoriul nostru etnic, în care elementul slav este mai răspîndit. In toate hărțile care deslușesc textul, Dobrogea e socotită la Peninsula Balcanică,—e dreptul, nu în spiritul vechiu bulgăresc, ci ca o consecvență a faptului că Dunărea e luată drept limita geografică nordică a Peninsulei balcanice. De asemenea, în text, deseori se fac incursiuni în regiunea atît de mult discutată, a Banatului, domeniu cu infiltrațiuni metanastasice jugo-slave. Datorită acestor fenomene, concretizate prin insulele de romîni deadreapta Dunării și altele de slavi în șesul Munteniei, se înțelege că influențele reciproce etnice au fost așa de întinse, încît pentru antropogeografia Romîniei, ele nu pot fi neglijate. Studiul d-lui Cvijić ne permite a explica forme răslețe ale unor emigrațiuni sociale venite dinspre sud-est, arătîndu-ne continuitatea drumului urmărit de ele în lungul peninsulei balcanice. Așa bunăoară culele din Oltenia apar ca ultimele tipuri nordice de case-fortărețe, așa de răspîndite în partea apusană a peninsulei balcanice.

Cartea voluminoasă se cetește ieșne. Imprejurările în care a fost scrisă, departe de patria năpădită de dușmani și unde a rămas materialul principal de studiu, a silit pe autor să lese la o parte încărcătura citatelor, care sperie uneori pe cetitor. Dealtfel și faptul că aproape întreaga carte conține prelegerile făcute de autor la Universitatea din Paris, în vremea anilor de pribegie, e o indicațiune mai mult de claritatea expunerii și cernerea amănunțimilor, care ar obosi pe cetitorul mai puțin pretențios.

Conținutul e împărțit în două părți principale. Cea dintăiu cuprinde mediul geografic și omul, a doua caracterele psihice ale Jugo-slavilor.

In cea dintăiu se tratează principalele caractere geografice, de relief, de

climă și vegetație, care au avut vre-un rol în mișcarea popoarelor; apoi sînt condițiunile istorice ca motive de migrațiuni ori de grade diferite ale civilizației. Din toate aceste se lămurește nu numai variația vieții orășănești, dar maiales a populațiunii rurale, adevărat mosaic etnic, cu tipuri diferite de case, de obiceiuri, de aglomerațiuni rurale.

In partea a doua definește tipurile etnice, împărțite în: tip dinaric energic și impulsiv, tip central reservat, chibzuit, stăpîn pe sine, tipul oriental aspru, bulgarii de azi, diferiți ca origine și influenți de jugo-slavi, tip panonic, care cuprind și pe jugo-slavii din Banat, pătrunși de atîta simț patriotic încît făceau pelerinagii la Kosova, luînd ca amintire cîte un bulgăr din pămîntul sfînt. In totul luată, înafară de însemnătatea directă pentru noi, cartea D-lui C. este una din contribuțiunile cele mai serioase, apărute chiar înainte de războiu la studiul geografic omenesc al unei regiuni atît de complexe.

*

Dr. I. M. Dinescu, *Fiii neamului.* Statistică socială pe înțelesul tuturora. Editată de Unirea educatoarelor romîne. Iași 1920, 264 p. 6 lei.

O mișcătoare datorie de pietate a săvîrșit D-ra Tereza V. Stratilescu, presidenta U. E. R., tipărind acum prețioasa lucrare a tînărului Dr. Dinescu, mort în condițiuni tragice, în delirul tifosului contractat prin îngrijirea celor mulți bolnavi.

Ca medic al spitalului din Ruginoasa, Dr. Dinescu a desfășurat o întreagă activitate socială. Ocupîndu-se de mortalitatea copiilor, a fost unul dintre aceia care, prin scris și vorbă, a dat alarma: Ne mor copiii! Ridicîndu-se mai sus, a căutat să lămurească marea mortalitate mai cu samă dela sate prin condițiunile rele a stării culturale și economice a sătenilor.

Articolele începute în U. E. R., cu altele terminate pe front, constitue volumul tipărit postum. Problema populațiunii, ca rezultat al statisticelor din 1859 și până la 1912, formează partea întăia a cărții. Numeroase table statistice, pe regiuni, județe sau după populațiune (orășănească, sătească, după religie) pun în evidență necontenita micșurare a populațiunii în Moldova, slaba ei densitate, deficitul multor orașe, între care și Iași, precum și creșterea disproporționată a elementului evreesc în partea nordică a Moldovei. Din toate privințele pentru Moldova de Nord reiesă un fapt sigur: necontenita ei slăbire în ce privește populația fie dela orașe, fie dela sate. Cauzele unui asemenea fenomen de demografie nu sînt arătate decît în parte, puse pe sama marei mortalități a copiilor; în realitate sînt și altele, cum e atracția spre Sud către centrele mai pline de viață.

Partea a doua cuprinde o lungă sistematizare a stării economice a săteanului, în legătură cu distribuirea de pămînt. E o clară punere la punct a lipsei pămîntului stăpînit de țărani, chestiune arzătoare, care nu s'a găsit nici azi complecta și mulțumitoarea ei deslegare. Trebuia să urmeze încă o parte, starea culturală, pe care însă moartea timpurie nu i-a îngăduit să o scrie. Ultimele pagini sînt datorite D-rei T. Stratilescu, biografia tînărului medic, cu atît de adîncă dragoste pentru pătura țărănească și cu o putere de abnegare pentru îndeplinirea conștiincioasă a meseriei sale, care l-a dus la mormînt.

In totul luată, cartea este scrisă în stilul înțeles al celui care vrea să facă cunoscut mulțimii o chestiune atît de importantă. E demn de pomenit că cele mai de samă încercări asupra vieții săteanului nostru din partea medicilor ne vin. Cartea D-rului Dinescu, complectează pe cele datorite D-relor Manolescu și Crăciunescu asupra igienii țăranului nostru.

I. S—u.

***

N. Iorga et Septime Gorceix, *Anthologie de la Littérature Roumaine des origines au XX-ème Siècle Edition Delagrave, 1920.*

D-l Septime Gorceix, prizonier de războiu în Austria, scăpat din lagăr și refugiat în Romînia, își face o datorie de recunoștință, pentru ospitalitatea țării noastre, în a colabora cu D-l Iorga la alcătuirea unei antologii romînești.

Este o idee care poate fi numită bună. Insă ideia de-a edita această lucrare la librăria Delagrave, în colecția clasică a antologiilor franceze și străine, poate fi calificată *și mai* bună.

Nimic mai inteligent ca spiritul în care este concepută această încercare. Intenția autorilor este ca publicul să nu se mărginească la ce se află în prezentul volum. Patriotismul Domnului Iorga ar vrea să silească pe francezi: 1) Să învețe romînește. 2) Să caute dacă, afară de autorii menționați, nu mai sînt și alții care să merite să fie cetiți. (D-l Iorga se gîndea la Codreanu, Hogaș, Galaction, Topîrceanu, Pătrășcanu și alții). 3) Să caute în operele unui Alecsandri, Eminescu etc. lucruri *și mai* bune decît cele alese în antologie.

Insuflețit de această întreită aspirațiune, D-l Iorga, adînc cunoscător și neîntrecut mînuitor al sufletului mulțimilor, a scontat toate silogismele sociologice posibile, și a organizat lucrarea astfel încît să meargă la sigur că cetitorul francez va spune:

1) Hotărît, limba romînească e intraductibilă în franțuzește! Nu-mi rămîne decît să mă inițiez, pentru a putea puiza direct din comorile specifice ale acesteia.

2) Desigur, o literatură ca aceia care merită ca D-l Iorga să se deranjeze nu se poate opri la numărul mărginit de nume proprii.

3) Nici la numărul, deasemeni mărginit, de capodopere din această cărțulie!

Rezultatul sigur este că, în curînd, sora noastră latină va cunoaște literatura noastră mai bine chiar decît noi înșine.

Și iată cum visul D-lui Iorga se împlinește!

Autorii trecuți în antologie sînt: Balade și poezii populare, Enăkiță Văcărescu, G. Asaki, I. E. Rădulescu, Andrei Mureșanu, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, Alecsandri, Eminescu, Coșbuc, Iosif, Cerna, Goga, diferiți cronicari, Negruzzi, I. Ghica, N. Bălcescu, Al. Odobescu, I. Codru Drăgușanu, M. Kogălniceanu, Conta, Hasdeu, Maiorescu, Caragiale, Creangă, Anghel, Delavrancea, Regina Maria, Xenopol, Iorga, Gîrleanu, Slavici, Sadoveanu, Vlahuță, Brătescu-Voinești, și — lucru duios pentru facultatea de prietinie a D-lui Iorga — D-l H. Stahl, simpaticul stenograf, devine subit mare literat.

*

Jacques Bainville, *Histoire de trois générations (1815—1919), Librairie nationale, Paris.*

Jaques Bainville, istoriograful partidului regalist, dresează un formidabil act de acuzație acelora care, dela Sfînta Alianță până azi, au cîrmuit Franța.

După D-sa omul care încarna cele două tradiții a fost Napoleon. Politica de anexiuni se sfîrșise cu falimentul dela Waterloo. Dar rămînea omul dela S-ta Elena, fiul spiritual al Revoluției Franceze. Or, principiile dela 89, sînt de origină germană. Bunicul este individualismul disolvant al lui Luther, părintele este elvețianul protestant Rousseau, iar strănepotul este Bonaparte, care din insulă a știut să vorbească Franței în sensul scumpei lor nebunii. Intr'adevăr, Sfînta Alianță era un dușman pentru Prusia, care trebuia să dee foc barierelor ce-i încătușau desvoltarea logică. Pentru Franța însă, politica po-

trivnică Congresului dela Viena îi era funestă, căci datoria ei era *conservarea*.

Dar bunul simț, în urma epopeii napoleoniene, își produse eloquența în Franța. Lucrü grav, și care dădea dreptate catechismului dela Sainte Hélène: fericirea păcii, prosperitatea materială a restaurației era puțin gustată. Se suspina după epoca asignatelor. Cei trei regi „comme des forçats à la chaine" au lucrat pentru reîmbogățirea Franței. Și au reușit: Monarchia de drept divin, prăbușindu-se, a produs, la bursă, o scădere de... 75 centime! Este drept că și regii au făcut greșeli. Carol X „a fait trop bon marché de sa courronne" și Ludovic Filip nu a ghicit (ca Napoleonidul) că sufragiul universal este eminamente conservator. Dar cît de mici sînt aceste erori față de acele ale lui „morbus liberalis" al restului Franței.

Vine Napoleon III. Domnia lui odihnea pe cel mai formidabil consimțămînt din cîte a cunoscut istoria, dar în același timp pe picioare de nisip: Un cabotinaj, cu atît mai funest cu cît era mai sincer.

Astfel, și al doilea Imperiu începe cu un regim despotic inutil înăuntru, și wilsonian în afară. Alianța cu Rusia autocrată este refuzată, nu primește mîna care i se întindea, pentru a o strînge cînd nu va mai avea proprietar. De aici o serie de nerozii mici și mari. Politică italo-filă gratis, politică pan-prusacă la Sadova. Bismark a scontat vizitoria criminală a „Arbitrului Europei", și a jucat joc gras, căci se sprijinea pe o doctrină certată cu bunul simț. De aceia spune în memoriile sale: dacă Sadova nu era o victorie, și-ar fi sburat creerii. Dar Napoleon III a avut grijă de Germania.

Cînd, după Sadova, văzu că, în locul „Bacșișului" reclamat de neutralitatea sa, marele cancelar îl îmbarcă în afaceri ca a Hessei și a Luxemburgului, fu trezit din poezia sa internațională. Atunci își schimbă politica într'un regim invers: conservator și pacifist (prea tîrziu!) în afară și liberal inconștient înăuntru (din ce în ce mai bine!).

De aici la Sedan nu mai era decît un pas, și Prusia se grăbi să-l facă.

Toată lumea s'ar fi așteptat ca Francfort să cumințească Franța. Nici de cum. In loc să se pună adevărata problemă: „care este *regimul* cel mai apt pentru a repara răul și a evita un al doilea", chestiunea fu pusă într'un chip grotesc, dintr'un punct de vedere pur estetic: „Care tradiție este mai seducătoare? 89, sau Henry IV?" De aici naționalism ofensiv în afacerea Boulanger, naționalism defensiv în afacerea Dreyfus, regalism naiv în afacerea drapelului alb al Contelui de Chambord.

Numai un Rege, ca altădată, ar fi putut concilia cele două tendințe care împărțeau în două, nu Franța, ci pe fiecare Francez în parte: Aspirațiunile naționaliste, revanșă, etc. — și pace, pace, pace.

Acuitatea inexprimabilă a luptelor parlamentare din a III-a Republică și inconștiența alegerilor legislative din 1914 au dovedit, mai bine ca ori și ce, imposibilitatea unei asemenea concilieri.

Insfîrșit, finis-coronat opus, *Războiul*.

Acestea sînt ideile pe care Jaques Bainville le extrage din faptele ultimelor trei generațiuni. Nu li se poate contesta oarecare adevăr. Ceiace însă nu se poate contesta în niciun fel, este talentul său de stilist. Preciziunea și „picantul" expresiilor, gustul infinit în alegerea episoadelor, sobrietatea eloquenței sale face să pălească stilul metalic al unui Taine sau entuziasmul de carieră și grandiloquența unui Michelet.

*

Roberto Michels, *Amour et chasteté (essais sociologiques). — Bibliothèque sociologique internationale. Giard et Brek, 1916.*

Asemenea titluri, deobiceiu, nu inspiră încredere. Intrezărim fie statistici fastidioase, fie o literatură răsuflată și moralistă. Totuși, dacă ne gîndim puțin, se poate ajunge la concluzia neașteptată că tema cărții lui Michels este subiectul științific prin excelență. Motivele sînt două și foarte simple: Problema este virgină, și... insolubilă. Iată o garanție sigură că autorul va ocoli atît declamațiile, cît și rețetele categorice. Cu atît mai mult cu cît cunoaștem cultura științifică, juridică, istorică și literară, finețea de analiză, artistica poliglotie și antecedentele publicistice ale aceluia care a scris magistralele: „Les Partis Politiques".

Din pricina sus-pomenitului caracter de *insolubilitate*, a tot ce atinge viața sexuală, se va recurge neîncetat la concilieri neputincioase, și se va căuta să se facă din „terțiul exclus" un „terțiu inclus". Rezumatul lucrării va fi o colecție de antagonisme, dualisme, contradicții și teorii cu două tăișuri:

I) Faimoasa *morală dublă* este fenomenul primordial: obligația femeii să rămînă castă până la căsătorie, și quasi-obligația bărbatului de a aduce în dotă un trecut de Don Juan aventuros.

II) A doua lege a Dragostei: Amorul trebue să fie mixt, totdeodată fizic și platonic. Pe deoparte poligamia bărbatului este (deși incontestabilă) adînc imorală. Pe de altă parte, aspirația idealistă către femeia *absolut curată* e calificată *morbidă*. Pentru a împăca poligamia instinctivă cu monogamia reclamată de etică și societate, va trebui, din partea femeii, o variație savantă în politica sa sexuală, în special o ingeniozitate estetică (toalete, talente, instrucțiune), care să trezească o vecinică atmosferă de adulter.

III) Altă problemă contradictorie: Neo-Malthusianismul, dușmanul neîmpăcat al Naționaliștilor, poate fi *și* folositor națiunii. Astfel: 1) Micșorează mortalitatea. 2) Sporește demnitatea personală a Naționalului (ex: Emigrantul italian e considerat ca ultimul dintre oameni); afară de aceasta: 3) Descendența alcoolicului, a sifiliticului, sau a acelor păpuși stupide, care duc o viață socială inutilă, — se poate stinge fără nici-o pagubă.

IV) *Dualismele Dragostei.* 1) *Dualismul femeii*, și toate acele condescendențe care refuză, și refuzuri care promit. 2) *Dualismul bărbatului*, care are două conștiinți: una *diurnă*, alta *nocturnă*; după cea dintâiu femeia trebue să fie o sfîntă, după cea de-a doua poate și trebue să fie aproape bachantă.

V) *Antagonismele Dragostei.* 1) *Antagonism între cele două scopuri ale căsătoriei*: procreația, pe deoparte, pe de cealaltă, o viață conjugală plăcută. Desvoltarea civilizației pare a-i acorda, acesteia din urmă, preferința. In schimb frica depopulației pledează pentru cea dintâiu. 2) *Antagonism* între profesiunea femeii căsătorite și obligațiile sale de gospodină. 3) *Antagonism* între datoria soției de a rămînea frumoasă și deformarea fizică a „vecinicei mame".

VI) *Insfîrșit, teoria spinoasă a Violului*. Chiar între două ființe care se iubesc cu adevărat, Dragostea, în principiu bazată pe un *consimțămînt, — sfîrșește, în 80 °|ₒ din cazuri, printr'un Viol!!* Iată argumentarea autorului:

Diferența de constituțiune fiziologică între cele două sexe face ca momentul de excitare sexuală maximă pentru bărbat să coincidă, la femee, cu o stare sufletească tocmai opusă. Teama de necunoscut, aprehensiunea consecințelor (copil, cancanuri, prejudecata virginității), frica de ireparabil, repulsiunea pentru brutalitatea actului, — toate acestea cad pe capul bietei fete ca o dușă rece, ca o ploaie de argumente cuminți. Dar e prea tîrziu. Prin concesiile sale anterioare și-a pierdut prestigiul refuzului. Cum o să priceapă bărbatul răceala subită a femeii cînd aceasta, deși cu mintea limpede, nu-i înțelesese înflăcărarea? Ba încă se poate susține că starea sa de ebrietate erotică îi acordă circumstanțe atenuante. Oricum, rezultatul este

că bărbatul atunci devine *brută*, și idila se sfîrșește în viol.

Faptul că acuplarea a doi oameni, chiar cînd se iubesc, este o *siluire*, simbolizează minunat *contradicția* fundamentală pe care șade viața sexuală.

Trec cu vederea toate analizele de amănunt (de pildă: celibatarei — fată-bătrînă din burghezie îi corespunde celibatara-prostituată din proletariat; că curtezanele sînt nu fete de colonel, ci de lucrători sărac, etc.)

Voiu insista, sfîrșind, asupra unui capitol care trebuia aprofundat mai mult. E vorba de *pudoare*. Autorul se mulțumește să o definească: frica de brutalitatea masculului, datorită caracterului de *pradă* al femeii. Este cu totul insuficient. Cu atît mai mult cu cît după părerea noastră, noțiunea de *pudoare* este aceia care făgăduește problemelor sexualității un viitor sociologic strălucit.

Pudoarea este, după noi, o *religie, privată*. Durkheim pune ca fenomen fundamental al vieții religioase despărțirea impermeabilă a lucrurilor în două tabere: totem și ne-totem, tabou și permis. Tot astfel și pudoarea. Ea nu este altceva decît *credința dogmatică într'o clasificare rigidă a lucrurilor în două:* lucruri care pot fi *divulgate, afișate și lucruri care trebuesc ascunse*.

E drept că mecanismul pudorii se lățește și acaparează toate manifestările vieții sociologice (de pildă: pudoarea-politeță, pudoarea-timiditate, pudoarea-bunătate, pudoarea-comoditate, pudoarea-trafic, etc.). Dar obîrșia ei se află în viața sexuală (cași secretul, cași misterul cu care este înrudită).

Deaceia trebuia să se insiste mai mult asupra ei, și în genere asupra caracterului de *politică de principii, de practică quasi-rituală a unui crez* pe care îl are conduita erotică.

D. I. S.

***

J. Paul-Boncour, *Plaidoirie au Procès de l'assassin de Jaurès* (Paris, librairie du Parti socialiste).

D. J. Paul-Boncour, în procesul lui Villain, asasinul lui Jaurès, nu reprezintă numai familia marelui dispărut, ci—cum spune d-sa—„marea familie socialistă". Deaceia a ținut să reabiliteze memoria lui Jaurès și să dovedească limpede că n'a fost un trădător, că n'a fost un vîndut" al nemților și că Villain a ucis nu numai o inteligență superioară, ci și un suflet admirabil. Dovada aceasta a făcut-o cu prisosință d. Boncour, cu lungi citate din discursurile și articolele lui Jaurès.

Alsacia-Lorena? Dar Jaurès spunea: „d-lor, sîntem în necesitatea dureroasă de-a spune: națiunea franceză e mutilată. Noi nu uităm rana adîncă primită de patrie, pentrucă este și în același timp și o rană adîncă primită de dreptul universal al popoarelor".

Vîndut nemților? Ca să îndrăznim această afirmație, ar trebui să ignorăm acest pasagiu dintr'un vestit discurs al marelui socialist: „statul-major german surîde cu o bucurie profundă de naivitatea cu care noi dăm un loc important ipotezei unui atac brusc cu un mic număr de oameni, cînd părem a nu cunoaște pregătirea profundă a maselor, pe care ea le va utiliza din prima clipă..."

Dezorganizator al armatei? Dar în *L'Armée nouvelle*, Jaurès a schițat uriașul proect al națiunii armate. Iar în cameră a spus: „Trebue să vă pregătiți a pune în linie din prima clipă totalitatea forțelor noastre combatante"... „deaceia am zis: să acoperim frontiera noastră, s'o acoperim de fortărețe, s'o acoperim prin mobilizarea tuturor oamenilor..."

E clar. In fața acestor citate textuale, ce mai rămîne din noianul de acuzațiuni, cu care a fost împroșcat acest om? Fiindcă a fost calomniat me-

reu. Toată presa îl calomnia. Charles Maurras—un frumos talent, dar un suflet pătimaș scria in *L'action française*: „Trebue să cităm pe Jaurès, nu numai ca pe un funest agitator parlamentar, ci și ca un intermediar între corupția germână și corupția antimilitarismului francez."

Sub influența acestei prese șoviniste, —care mințea, care denatura gîndirea lui Jaurès,—Villain, un bolnav, un isteric, a crezut de datorie să-l împuște. Dece? Pentrucă, venind din provincie, în ziua cînd Germania mobiliza, a văzut pe doi acari din gară rîzînd. Și-a zis: acești oameni nu sînt convinși de măreția momentului. Franța va fi învinsă. Marele vinovat e Jaurès...

Și l-a ucis. Iar adouazi, tot *L'Action française* anunță: „tînărul patriot Raoul Villain a omorît cu un foc de revolver pe trădătorul Jaurès..."—„principalul agent al politicii germane în Franța."

Dacă în drumul atîtor curente nouă, azi Jaurès ar mai fi putut sta,—poate că Franța era mult mai fericită.

A. Br.

***

Memoriul agricultorilor mari cu privire la Expropriere, București, 1920.

Dacă trecem peste paginile, în care d. Garoflid, autorul memoriului, apără și pune în frumoasă lumină rolul avut de marea proprietate în desvoltarea Romîniei Contemporane, rol căruia i-a corespuns mizeria fiziologică, analfabetismul, alcoolismul, neprosperarea clasei țărănești, dacă lăsăm deci deoparte tot ce formează procesul secular între marea și mica proprietate, rămîn cîteva idei aduse de d. Garoflid, ce merită o serioasă considerare. Punctul central al argumentației este: In împrejurările de azi, la rezolvirea problemei agrare punctul de vedere economic trebue să aibă precădere asupra motivelor de ordin social și politic. Chestia proprietății nu trebue privită numai sub unghiul luptei de clase: ea are o funcțiune socială și productivitatea pămîntului interesează deopotrivă toate clasele societății. Insă trecerea nemijlocită a pămîntului fără obștii, acest minunat instrument de producție și vînzare care înlocuia pe deplin marea proprietate, din mîna marilor în a micilor proprietari, va mări criza de producție inerentă ei și va intensifica suferințile societății fără profit pentru nime. Dealtfel, zice d. Garoflid, problema agrară a pierdut din acuitatea sa: în urma diverselor împroprietăriri, țăranii stăpînesc azi cu 2 milioane 200 mii ha. mai mult decît în 1914; deaceia împroprietărirea actuală poate fi încetinită până ce pămînturile atribuite vor trece efectiv în mîna țăranilor, iar restul de moșii să fie păstrat ca o rezervă generațiilor viitoare, ce, desigur, vor începe a simți din nou lipsa de pămînt. Să nu se aducă pe aceste moșii neocupate de țăranii cîmpeni, colonii de munteni, proști plugari în genere; ci activitatea lor să fie îndreptată spre creșterea vitelor și spre industriile ce se pot desvolta utilizînd căderile de apă ca forță motrice. Dar nu putem insista asupra tot ce cuprinde această interesantă broșură. In procesul deschis între marea și mica proprietate, dela Barbu Catargiu încoace, singur d. Garoflid aduce argumente nouă în apărarea marii proprietăți. D-sa nu apără, în fond, integritatea ei, ci pretinde, pentru interesele economice ale țării, să nu fie redusă sub un coeficient, sub care nu ar mai fi utilă nici sieși nici țării.

M. J.

REVISTA REVISTELOR

Cele trei Crişuri (revistă bilunară, Oradia-Mare, Anul I No. 1) Este un post înaintat al rominismului spre granița dinspre Tisa. — Ar fi bine să se aprindă focare de cultură națională în toate regiunile periferice, unde influențele străine sînt mai puternice, fiecă elementul străin e prea numeros, fie din cauza proximității granițelor. Un lucru însă: Avem noi destule forțe literare și științifice ca să le putem răzleți în atîtea direcții, la Arad, la Oradia-Mare, la Chișinău, la Cernăuți, etc.? Ori poate se impune mai degrabă concentrarea tuturor forțelor intelectuale pentru a crea puternice uzine aici în Regat, unde este mai multă tradiție și deprindere, și deunde să radieze cultura în toate părțile locuite de Romîni?

Oricum, noi salutăm toate încercările acestea și le urăm spor la muncă.

Muzica (revistă pentru cultura muzicală, apare lunar). Prin numărul colaboratorilor, prin varietatea chestiilor tratate și chiar prin îngrijirea tehnică, această revistă este o dovadă că muzica a ajuns la noi la un grad de desvoltare îmbucurător și că cei care se interesează de problemele relative la muzică sînt destui de numeroși ca să poată susținea o revistă consacrată acestei arte.

Mercure de France (Aprilie 1920). Franța a cunoscut insuficient situația din Rusia înainte și în vremea războiului; ea continuă a fi informată tot așa de rău și acum. Deaceia politica sa față de această imensă țară, a cincea parte din glob, e o politică improvizată și incoerentă, rezultatul unor cunoștinți fragmentare și ambițiuni personale; deaceia în loc de a proceda și domina evenimentele, ea este la remorca lor. Constatînd acestе lucruri, și pentru a înlătura lungul șir de contradicții izvorit din reaua cunoaștere a situației interne rusești, d. *Raoul Labry*, cunoscut nouă prin articolele sale asupra Rusiei, propune, în articolul cu același nume, crearea unui **Comitet consultativ al afacerilor rusești**, care să grupeze pe toți oamenii competenți și să fie în stare a da sprijin și lumină organelor diriguitoare. Acest comitet trebue să fie deosebit de comisiunea parlamentară, instituită în același scop și a cărei ineficacitate o demonstrează d. Labry; în el să se topească diferitele servicii oficiale și oficioase care se ocupă de Rusia. Ca organizație rațională, trebue să aibă două secretariate generale: unul pentru afacerile politice, altul pentru cele economice; fiecare va avea patru secțiuni paralele: ță-

rile baltice, Rusia Mare și Ucraina, Caucazul, Siberia. Pentruca Franța să nu facă în Rusia numai politica marei finanțe, trebue să se facă loc în acest comitet tuturor acelor care au probat cunoștința lor despre Rusia: savanți, juriști, profesori. Aceștia vor căuta adevărul și vor pune interesele Franței mai presus de interesele de partid, de doctrine sau de adunări de acționari. Căci atît marii industriași și financiari cît și uvrierii văd în revoluția rusă numai fenomenul economic; stăpîniți de această idee, nu înțeleg că revoluția a atacat nu numai organizația politică și socială, ci și sufletul rus; bolșevismul, frămîntînd straturile adinci, a scos la suprafață o nouă mentalitate și o nouă stare sentimentală, care trebue cunoscute, pentru a putea judeca prezentul și formula, pentru viitor cu oarecare temeiu, cîteva ipoteze. Pentru aceasta e necesar ca membrii, ce vor alcătui comitetul, să știe limba rusă și să fi trăit în Rusia revoluționară. Spre a cunoaște poporul nou, abia bănuit, ce a intrat în scenă, realitatea rusească de azi, — acest comitet să trimită informatori în satele, în uzinele, în organizațiile sociale existente în Rusia; ei trebue să dea documentația precisă care lipsește și elementele unei cunoașteri științifice așa cum au pre[illegible]it-o și avut-o Germanii asupra Rusiei. Numai prin această cercetare directă a vieții rusești se va putea răspunde la o serie de întrebări de care trebue să atîrne atitudinea Franței față de Rusia. „Și atunci, dacă bolșevismul este altceva decît tirania unei minorități, dacă nu dorește să atace nici pe străini nici pe aliați, sîntem obligați să încetăm a împinge la războiu Polonia, Letonia ori Caucazul, să considerăm pe Ruși liberi la ei de a-și alege forma politică și socială ce vor vroi, să păstreze ori să prăbușască bolșevismul, dacă le place, și noi să punem capăt unui războiu nelegiuit față de un popor, ruinător pentru noi".

Problema reorganizării armatei preocupă cercurile militare din Franța. În articolul intitulat așa de ademenitor, **Industrializarea armatei** d. Lt. Colonel *Emile Mayer* propune un nou sistem, care — după părerea sa — va da „un suflet nou acestui organism căzut în decrepitudine", va distruge mentalitatea de funcționari ce tinde a se crea în corpul ofițeresc, și va forma o armată puternică stingherind cît mai puțin puterea de producție a țării. Ce este industrializarea armatei? Este introducerea în armată a spiritului de nesiguranță, de concurență, spirit ce domnește în afacerile comerciale și industriale, dînd rezultate minunate; este favorizarea dorului de aventuri, a unui grăunte de nebunie atît de necesar pentru înfruntarea primejdiilor războinice; este alarmarea continuă a facultăților creatoare, pentru a alimenta observația și a exercita judecata ofițerului, este înlăturarea prescripțiilor tutelare care-i reglează viața și determină hotărîrile. Dacă războiul modern cere, ca strategie și tactică, puțin spirit de inițiativă, sînt însă motive de ordin moral care ne obligă a-l desvolta. Deaceia autorul cere suprimarea tuturor garanțiilor ce pot favoriza rutina: să se dea situației ofițerului caracterul precar, instabil, asemănător situației comerciantului, agricultorului, unde nime nu-i sigur de ziua ce urmează, ci trebue să muncească să se discurce, să caute a face mai bine. Concluzia: adoptarea, în modul de recrutare și utilizare a ofițerilor a sistemului întrebuințat pentru funcționarii comerciali și industriali: plată mare celor destoinici, concedierea — fără scrupul — tuturor celor inapți; înaltul comandament va juca rolul publicului consumator în comerciu.

Pelîngă eroarea concepției, sistemul autorului nu-i însă nici nou: el a

fost practicat în veacul al IV-lea înainte de Chr. şi de condotierii renaşterii.

La Revue Mondiale (Aprilie, 1920).

Incă o dezamăgire a păcii dela Versailles: războiul n'a fost nimicit; el se ridică amenințător la orizont. Cu toată criza prin care trece, Germania şi-a păstrat puterea sa de viaţă, unitatea ei a rămas neatinsă, iar societatea naţiunilor e numai o expresiune filozofică. Deaceia Franţa trebue să-şi reorganizeze armata şi, profitind de experienţa trecutului războiu, să o adapteze mijloacelor de apărare, condiţiilor nouă în care se anunţă luptele viitoare. Dupăce pune astfel chestiunea, *Generalul Bajolle* dă citeva principii în articolul **Reorganizarea armatei**. Armata viitoare trebue să rămînă naţională şi serviciul militar obligator şi universal. In vreme de pace va cuprinde un minimum de efectiv necesar pazei frunțariilor şi formării cadrelor pentru mobilizarea generală; intimp de războiu, va fi naţiunea întreagă, clasată şi repartizată în formaţiile mobilizate. Tot poporul nu e un cuvint numai: autorul cere ca şi femeile nemăritate şi fără copii să fie supuse unor anumite servicii chiar în timp de pace. Durata serviciului militar poate fi redusă la un an subt două condiţii; întăiu: instrucţia soldatului să se facă la regiment, formarea gradelor în şcoli; a doua: tinerii între 17—20 de ani să capete în şcoli o bază solidă de cunoştinţi militare.

Un corolar al reducerii termenului de serviciu este intensificarea instrucţiei rezervelor; acestea vor trebui chemate cît mai des şi pe unităţi mari constituite cel puţin regiment — care vor fi puse pe picior de războiu. Inconvenientul diminuării efectivelor de pace va putea fi atenuat prin o mare economie a acestor efective; autorul propune o serie de măsuri. Infine mobilizarea, care este ţinta finală a organizării militare, va trebui studiată până la amănunte din timp de pace şi va trebui să se extindă la toate ramurile vieţii naţionale: finanţe, agricultură, comerţ, industrie. Cum vedem războiul a provocat o întărire nebănuită a militarismului.

Reflexii interesante conţine articolul d-lui *Nicolas Ségur*: **Evoluţia romanului**. In Europa, azi, nu mai sînt povestiri cu peripeţii şi desvoltări de caractere; romancierii au cedat locul nuveliştilor. Chiar acei care mai scriu romane, cum sînt M. Prevost, P. Bourget, A. France, nu fac decît să desvolte şi să dea proporţii de volum unor cazuri psihologice, unor subiecte de nuvelă fără proporţii, fără intrigă. Prozatorii de azi, parnasieni îndrăgostiţi de formă, au adoptat „scrierea artistică", dispreţuesc ficţiunea, neglijează adevărul, înlătură realitatea şi n'au altă ambiţie decît frumuseţa şi perfecţiunea imaginelor şi a stilului. Nu-i mai interesează fondul: în mîna lor, romanul se transformă; subiectul, intriga devine un lucru secundar, un cadru pentru lirismul, filozofia, erudiţia lor, şi pe care-l împodobesc cu tot felul de ornamente. Anatole France, Pierre Loti, Maurice Barrès, pot servi de exemple. Cauza stă în faptul că romanul modern care şi-a lărgit cadrul până la a cuprinde în el toate genurile literare, care e rînd pe rînd poezie, dramă, filozofie, se acomodează greu lungilor povestiri complicate ale romancierilor anteriori. Dela a fi oglinda vieţii, cum a fost în veacul al XIX, a evoluat; şi astăzi, putind trăi din stil şi cugetare, romanul vrea să ne încinte, să ne înalţe, să ne instruiască. O altă cauză a dispariţiei vechiului roman mai poate fi şi viaţa înfrigurată de azi cu aburi, electricitate, care a accelerat ritmul vital şi ne condamnă la povestiri scurte, răpezi, grăbite, ce

impresionează mai puternic crierile noastre blazate.

Defectul romanului actual e de a fi impropriu creării de figuri vii, neşterse, ca Madame Bovary, Eugénie Grandet, Julien Sorel etc.; atmosfera lui cu totul artistică, dar fără mare realitate, e puţin favorabilă acestor mari figuri. Numai A. France a creat tipuri rafinate, dar pline de viaţă: Jérôme Coignard, Bergeret, Sylvestre Bonnard.

Revue des deux mondes. (Aprilie 1920).

Intr'un articol intitulat **Ofensiva Asiei**, *René Pinon* are consideraţii interesante asupra legăturilor dintre bolşevism şi lumea asiatică.

Incepînd dela invazia mongolă din 1240, Rusia a suferit mai bine de 300 de ani dominaţia asiatică şi, după istoricul Karamzine, primii ţari ai Moscovei au fost descendenţi nu ai principilor ruşi ci ai hanilor tatari.

După eliminarea progresivă a dominaţiei asiatice şi până la Petru Cel Mare, Rusia a păstrat caracterul şi decorul asiatic. Dar chiar încercarea acestuia de europenizare a Rusiei n'a fost decît exterioară. Subt un înveliş în aparenţă european, vechiul fond asiatic a rămas viu. Niciun regim n'a fost mai asiatic decît acel al ultimului ţar, suveranul unei monarhii slabe şi în acelaşi timp brutale, condus de curtezani, de intriganţi şi de vrăjitori. Studiind deasemenea elementele specifice ale bolşevismului, îndărătul teoriilor socialiste de provenienţă europeană întîlnim realităţile ruse şi asiatice: comunismul agrar, despotismul fără frîu şi limită, spionajul poliţist, dispreţul vieţii omeneşti. E semnificativ că bolşevismul s'a răspîndit mai ales în Moscovia unde sîngele tatar şi finez predomină; la popoarele care au depăşit stadiul comunismului agrar, el nu se poate aclimatiza.

Pentru a dura, el devine tot mai asiatic, căutînd să-şi recruteze din Asia elemente pentru armata şi politica sa. Cele mai solide batalioane ale armatei roşii sînt compuse din Chinezi, Musulmani din Rusia şi Caucaz, Tatari şi Turci din Turkestan. Şefii bolşevici îşi dau samă că populaţiile Finlandei, Estoniei, Letoniei, Lituaniei, Poloniei şi chiar Ukrainei sînt ostile bolşevismului, dimpotrivă există afinităţi între comunismul sovietic şi popoarele Asiei centrale.

Intr'un discurs ţinut comuniştilor musulmani în Decembrie 1919, Lenin a anunţat că va acomoda comunismul caracterului oriental, căci occidentul nu va recunoaşte supremaţia bolşevismului decît atunci cînd acesta va învinge în Orient.

Propagandiştii bolşevici aţîţă cele 20 milioane de Coreeni contra Japoniei, subvenţionează în China societăţile secrete şi au reuşit să înroleze în armatele lor din Siberia pe Kunguzii de pe ţărmul Amurului.

Dar centrul principal al operaţiilor bolşevice e Turkestanul rus; de aici bolşevicii trimet agenţii lor în Persia, Afganistan şi Indii. Ei au intrat în relaţii directe şi cu naţionaliştii turci din Anatolia şi Azerbaidjan conduşi de Mustafa Kemal şi Enver. In această alianţă joacă desigur un rol şi agenţii germani care, aţiţînd focul în Orient, caută să facă dificultăţi Angliei.

Citind pe Asquith care a declarat decurînd că „o primejdie mai mare decît invazia mongolă ameninţă Europa", autorul crede că împotriva tendinţelor imperialiste ale bolşevismului revoluţionar pe cale de a se întinde în Asia, puterile Antantei trebue să lupte strîns unite căutînd să atragă de partea lor elementele sănătoase şi cuminţi, opuse comunismului, din lumea musulmană.

Fidus ne dă un portret al lui *Robert*

de la Sizeranne, autorul unui celebru studiu asupra lui Ruskin pe care-l consideră ca primul critic de artă pe care l-a avut Franța dela Taine și Fromentin.

Revue Bleue *(Martie)*. *D. Georges Renard* publică lecția sa de deschidere a cursului de istoria muncii la College de France. Autorul vorbește despre **Les deux faces du commerce** și despre evoluția comerțului în Franța în timpul războiului. D. Renard expune teoriile ostile comerțului cît și cele binevoitoare. Comerțul după unii este un „furt organizat", pe care-l săvîrșește intermediarul, in dauna producătorului și a cumpărătorului. Alții însă susțin că comerțul este un factor de progres: el stabilește legătura dintre oameni, făcînd distribuția mărfurilor dacă nu între clasele sociale, cel puțin între diferitele regiuni depe pămînt. Oamenii nu pot trăi numai cu ceiace produce regiunea lor. Ei au nevoe de mărfurile lumii întregi. Intr'o casă veți găsi, pe lîngă covoare de orient, porțelanuri de Saxa și stofe făcute din mătasă de China, lînă de Australia, piper de Malesia, orez de Indii, zahăr de Guadelupa, ceai de Ceilon, cafea de Arabia, etc. etc.

Iar prețurile mărfurilor sînt determinate de legea cererii și ofertei: produsele rare, mult căutate, vor fi și cele mai scumpe.

Dar în mersul normal al comerțului, intervine specula. Speculantul are două victime: cînd producătorul, cînd cumpărătorul. In urma informațiilor căpătate, speculatorul vinde sub preț mărfuri, pe care nu le are dar pe care se obligă să le livreze peste cîteva luni. In scurt timp speculatorul devine aproape singurul vînzător, — iar producătorii, dacă nu pot rezista, sînt nevoiți să-și vîndă mărfurile sub cost. Această operație se numește joc *à la baisse*. Dar speculatorul știe să-i lovească și pe consumatori. Intr'un moment dat, bănuind o criză de producție, de transport etc., speculatorul cumpără mărfuri, cumpără mereu, cu preț bun, jucînd *à la hausse* și devine astfel unicul posesor de anumite mărfuri: apoi, în lipsă de concurență, speculatorul — rămas singurul vînzător pe piață — urcă prețurile în mod fantastic.

Războiul a produs o perturbare în domeniul normelor economice și numai cu timpul, după mari sforțări, și după multe privațiuni, îndurate mai ales de masele populare, ne vom apropia, poate, de viața normală.

Politica (An. II, No. 10). — *Antonio Aliotta*: **Individualitatea națională a gîndirii**. Nu numai arta este impregnată de personalitatea individuală și națională, ci și știința, istoria și filozofia. Internaționalismul complect al științii, istoriei și filozofiei este o eroare a vechiului intelectualism obiectivist. Realitatea ce se studiază în aceste trei discipline nu este o copie a lumii obiective. Ea-i ceva subiectiv ce se schimbă încă în timp, și nici nu poate fi altfel. Ea are deci un colorit individual și național. Faptul că subiectivitatea aceasta nu e întocmai la toți, produce varietatea individuală și națională în descoperirea adevărurilor și în sistematizarea lor.

Sistemele algebrice și geometrice variază prin alegerea postulatelor, prin punerea principiilor, prin construcția definițiilor, după tendințele originare, după obiceiurile luate în școală, după fizionomia momentului istoric. Poincaré arătase că există în matematici două tipuri de spirite: unele analitice, abstracte; altele sintetice, intuitive. Weierstrass reduce funcțiunile la serii și la transformările lor analitice, și analiza devine la el o prelungire a aritmeticei; iar Riemann, din contra, e plin de imagini spațiale. In geometrie unii urmează tradițiunea intuitivă a lui Euclid; alții din școala lui Peano, fac o geometrie logică, abstractă.

Rankine, Mach, Ostwald, Duhem voesc să transforme fizica într'o sistemă de concepte și de raporturi algebrice, iar Faraday, Thomson, Lodge, Maxwell și în general fizicianii englezi, sînt de un alt tip de ideațiune, apelează la imaginile fenomenelor.

La începutul științei experimentale se vede bine deasemenea diferența dintre Bacon și Galilei, inițiatorii ei. Bacon e englez și se ține de un empirism grosolan, de analiză; Galilei este italian, sintetic deci.

In istorie și filozofie se văd și mai bine diferențele individuale și naționale ale gîndirii.

Dar diferențele individuale și naționale nu exclud colaborarea indivizilor și colaborarea internațională, în vederea unui adevăr mai bogat și mai armonic.

Scientia *(An. XIV, v. XXVII, n. XCIII—1)*. *Sir Oliver Lodge*: **Energia atomică**. Aparența unei substanțe nu ne indică nici inocuitatea, nici energia ei. Cordita pare tot așa de inofensivă cași o macaroană, dar o scintee electrică ne face sa simțim deosebirea.

Un fir de sare sau o bucată de metal par cu desăvîrșire pasive, dar radioactivitatea a arătat că energia lor latentă e mai mare decît a oricărui exploziv. Aproape toți atomii emit uneori particule electrice, sub influența unor stimuli ca lumina, electricitatea, căldura. Unele substanțe mai complexe emit pe lîngă particule electrice, și atomi. Ca un atom de radium să svîrle un proectil de helium, se cere o perioadă precedentă uneori cam până la o mie de ani. Un miligram de radium poate azvîrli cam 30 milioane de proectile pe secundă. Fizicienii presupun că energia radioactivă ar exista în toți atomii în stare latentă, dar că nu toți sînt în condiție de explozie. Energia aceasta e considerată de unii ca fiind potențială, de alții ca fiind cinetică, asemănătoare energiei de revoluție planetară. Explicația cinetică pare mai probabilă lui Lodge. Ea ar confirma datele spectroscopice, și după dînsa particulele electrice ar avea, în corpul în aparență inert, o mișcare planetară, ce din cauza stimulului se distruge și particula electrică ar lua o mișcare tângențială, cometară. Energia radioactivă a fost până acuma utilizată în terapeutică și în comunicarea la distanță. Lui Lodge i se pare probabilă o agricultură electrică și în general o imensă aplicare practică a energiei atomice. Cred că energia atomică are un rol important în viziune.

Fortunio (An. I, no. 2). *F. T. Marinetti*: **Teatrul futurist**. Teatrul futurist creat de Marinetti, Bruno Corra și Settimeli, caută să realizeze principiile ce se pot rezuma astfel. 1. Conciziune extremă. 2. Distrugerea de către genii a tehnicei logice și meticuloase, pe care cu studiu, practică și rabdare, o pot minui și „imbecilii". 3. Indicații, nu reprezentări complecte de caractere. 4. A nu respecta regula de a da succes personajului simpatic. 5. Nepăsarea pentru verosimilitate „fiindcă valoarea și genialitatea nu coincid cu dînsa". 6. A înlătura explicația complectă și a face ca teatrul să samene realității, fiind „dinamice simfonii fragmentare de gesturi, cuvinte, zgomote și lumini". 7. A nu respecta crescendul, preparația și efectul maxim dela sfîrșit. 8. „Dinamicul salt în gol". 9. Simultaneitate, improvizare teatrală de ore, minute și secunde, nu storțare de luni, ani și secole. 10. „Compenetrarea de ambiențe și timpuri deosebite". 11. Viața e antiteatrală; antiteatrală să fie și arta scenică.

Concluzia: „Totul este teatru cînd are valoare".

Mişcarea intelectuală în străinătate

POLITICĂ

Ludovic Nadeau. *En prison sous la terreur russe.* Hachette.

O lungă şi obiectivă istorisire a vieţii în închisorile bolşeviste, unde sînt grămădiţi bărbaţi, bătrîni, femei şi copii, condamnaţii la moarte şi cei nejudecaţi încă.

Maurice Verstraete. *Mes Cahiers russes.* Crès.

Note şi reflexii interesante asupra revoluţiei ruse. Autorul susţine că regimul sovietic, rezultatul şi consecinţa revoluţiei ruseşti, va exercita o influenţă puternică asupra tuturor formelor de guvern ce vor urma.

Maurice Cobrat. *La Sibérie, colonie russe.* Felix Alcan.

Cuprinde istoria acestei ţări dela cucerirea ei de către Ivan cel Groaznic până la construcţia transsiberianului, urmată de un studiu etnografic şi economic.

A. Lokermann. *Les Bolcheviks à l'oeuvre.*

Interesant pentru cine vrea să cunoască evenimentele ruseşti nu din presa burgheză nici din cea bolşevică, ci după povestirile martorilor oculari, demni de credinţă.

La Roumanie, Conferences. *Union française.*

O serie de conferinţi remarcabile ţinute de Lacour-Gayet, Martonne, Jean Richepin, C. Diehl, R. G. Lévy şi Djuvar.

RĂZBOIUL

Albert Dauzat. *Légendes, prophéties et superstions de la guerre.* La Renaissance du livre.

Volum bogat în constatări şi indicaţii precise; se studiază formarea legendelor, răspîndirea şi caracterul lor. Concluziile autorului sînt în contradicţie cu teoriile acceptate de specialişti.

Locot, Doria. *Croquis de guerre et d'invasion.* Plon.

O captivantă povestire a primelor luni de campanie: apărarea frontierei şi lupta fericită dela Rozelieures.

Max Anglès. *La Geôle.* La Renaissance du livre.

Naraţiunea unui prizonier civil în Germania: corvezile, promiscuitatea, mizeria, emoţiile, durerile şi scurtele bucurii ale deţinuţilor.

LITERATURĂ

Edouard Dujardin. *De Stephane Mallarmé au prophète Ezéchiel et essai d'une théorie du réalisme simbolique.* Mercure de France.

Studiază înţelesul adevărat al simbolismului şi al realismului simbolic, care consistă în a exprima lucrurile în toată realitatea şi a le da însemnătatea simbolică.

Georges Pierredon. *Notes sur Villiers de l'Isle-Adam.* Albert Messein.

Autorul, ce a cunoscut personal pe romancierul mort acum 25 de ani, ne dă o serie de amintiri ce precizează figura marelui scriitor, atît de romantic.

Emanuel Lochac. *Le Dimanche des Malades.* La Veilleuse.

Colecţie de aforisme, unde se exprimă filozofia bovarică a bolnavului, filozofie idealistă care odihneşte şi reface viaţa dureroasă în frumuseţă şi bucurie.

FILOZOFIE

J. Segond. *Intuition et Amitié.* Alcan, 1919.

Operă de polemică anti-intelectualistă şi de lirism intuitiv, ce nu poate convinge fiindcă nu stabileşte specificitatea, virtutea proprie a intuiţiei.

Compilator

BIBLIOGRAFIE

Dr. Gr. Antipa, *Problemele evoluţiei poporului romîn.* „Academia Romînă", Bucureşti, 1919. Preţul 20 lei.

N. Iorga, *Scurtă istorie a Slavilor răsăriteni.* „Academia Romînă", Bucureşti, 1919. Preţul 10 lei.

Volbură Poiană, *In noaptea Paştilor,* Poezii, Sibiu. Preţul 5 lei.

V. C. Buţureanu, *Massivul cristalin dela Broşteni.* „Academia Romînă", Bucureşti, 1916. Preţul 3 lei.

Dr. V. Babeş, *In ce măsură a contribuit ştiinţa la combaterea boalelor infecţioase în războiu.* „Academia Romînă", Bucureşti, 1916. Preţul 30 bani.

Creşterea Colecţiunilor, Biblioteca „Academiei Romîne", Bucureşti, 1915. Preţul 2 lei.

Analele Academiei Romîne, Seria II.—Tomul XXXVIII, 1915—1916. Partea administrativă şi dezbaterile. Bucureşti, 1919. Preţul 6 lei.

I. Neagu-Negulescu, *Factorii revoluţiei sociale,* Cîmpina. Preţul 1 leu.
" " *O noapte grozavă,* povestiri, Cîmpina. Preţul 3 lei.

Virgil I. Bărbat, *Imperialismul american.* Doctrina lui Monroe, Bucureşti, 1920. Preţul 8 lei.

Eliodor Constantinescu, *Invăţămîntul primar,* Rîmnicu-Vîlcea, 1920. Preţul 3 lei.

I. I. Stoican, *Suflete,* Bucureşti, 1920. Preţul 6 lei.

Octavian Goga, *Poezii,* Bucureşti, 1920. Preţul 6 lei.

Mihail Gaşpar, *De ale Vieţii,* Lugoj, 1919. Preţul 3 lei.

V. Loichiţă, *Alexandru Vlahuţă,* Caransebeş, 1920. Preţul 5 lei.

Ramiro Ortiz, *In ciuda submarinelor.* Bucureşti. Preţul 5 lei.

Paul Ionescu Pastion, *Două sentinţe,* Bucureşti. Preţul 5 lei.

Mihail din Godineşti, *Viaţa unei vrăbii,* naraţiune pentru copii de toate vîrstele, Chişinău, 1920. Preţul 2 lei.

Toma Cocişu, *Povestiri din natură.* Blaj, 1919. Pr. 80 fil.

I. Cernetz, *Pasteluri şi Cîntece,* Iaşi, 1916. Preţul 5 lei.

Al. Matuvici, *Păcătoasa,* poem de Al. Tolstoi, Chişinău, 1920. Preţul 1 leu.

Constantin Em. Crupenski, *Cîteva cuvinte* despre reeducaţia profesională a invalizilor de războiu, 1920, Bucureşti.

Arhitect I. D. Enescu, *Problema locuinţelor,* 1920, Bucureşti.

Victor Slăvescu, *Marea finanţă din Romînia în vreme de războiu.* Băncile comerciale. 1914—1919. 1920, Bucureşti, Preţul 15 lei.

C. Rădulescu-Codin, *Cîntece din războiu* (1914—1919), Cîmpulung, 1919.

Florian Cristescu, *Povestea neamului nostru,* 1920, „Cartea Romînească", Bucureşti. Preţul 10 lei.

Virgiliu, *Eneida,* Trad. de N. Pandelea, 1920, „Cartea Romînească", Bucureşti. Preţul 10 lei.

Omin, *Rusul în Romînia,* 1920, „Cartea Romînească", Bucureşti. Preţul 10 lei.

Miron Costin, revistă istorică, No. 5, Chişinău.
Solidaritatea, revistă social-creştină, No. 1, Bucureşti.
Pentru inima copiilor, revistă lunară, No. 2, R.-Vîlcea.
Higiena, revistă lunară, Anul VII, No. 131, Bucureşti.
Foaia Diecezană, revistă săptămînală, Anul XXXV, Caransebeş.
Presa sanitară, revistă bilunară, Anul IV, Bucureşti.
Viaţa Agricolă, revistă bilunară, Anul XI, Bucureşti.
Educaţia, revistă pentru şcoală şi familie, Anul III, Bucureşti.
Curierul Liceului, publicaţie şcolară, Ploeşti.
Arhiva Grafică, Cernăuţi. 36 lei pe an.
Umanitatea, revistă literară, socială şi ştiinţifică, No. 1, Iaşi, Preţul 4 lei exemplarul.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI XLII

(Anul XII, Numerele 1, 2 şi 3)

I. Literatură.

II. Studii.—Articole.—Scrisori din ţară şi din străinătate.

III. Documente omeneşti.

IV. Note pe marginea cărţilor.

V. Cronici

VI. Miscellanea

VII Recenzii

VIII. Revista Revistelor

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații technice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească", strada Lăpușneanu, Iași.**

Institutul de arte grafice și editură „Viața Romînească", precum și revista „Viața Romînească" sînt reprezentate la București de d. D. D. Patrașcanu, Bulevardul Maria, 57.

PROSPECT-ALBUM

Epuizîndu-se complect exemplarele din Prospectul-Album al „Vieții Romînești", care a fost tipărit în 50.000 exemplare, iar cererile fiind foarte numeroase, ne-am hotărît să scoatem într'un număr redus de exemplare, o nouă ediție, pe *hîrtie satinată* și pe *hîrtie velină.*

Doritorii și-l pot procura dela Administrația Societății „Viața Romînească" exemplarul pe *hîrtie satinată cu Lei 1.50*, iar exemplarul pe *hîrtie velină cu Lei 5.*

Banii se trimit prin *mandat postal*, iar exemplarul se expediază adresantului **recomandat.**

Au apărut :

Umbre

de

MIHAIL SADOVEANU

Prețul 10 lei

Strofe alese

-Balade vesele și triste-

de

G. TOPÎRCEANU

Prețul 6 lei

PREȚUL 10 LEI

Apar in cursul lunei:

Mihai Codreanu

CYRANO DE BERGERAC

Versiune în Romînește

G. Ibrăileanu

NOTE ȘI IMPRESII

Radu Rosetti

POVEȘTI MOLDOVENEȘTI

Institutul de Arte Grafice și editură „Viața Romînească"

1920. ANUL XII. IUNIE. No. 4.

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația : Strada Lăpușneanu 33

1920

VIAȚA ROMÎNEASCĂ apare lunar cu cel puțin 150 pagini.—Abonamentul în țară pe an 100 lei ; jumătate de an 50 lei. Numărul 10 lei.—Pentru străinătate : un an 140 lei jumătate de an 70 lei.—Numărul 14 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAŢA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sint: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face in orice lună a anului, trimiţind suma *prin mandat poştal.*

Reinoirea se face cu o lună inainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere intrerupere.

Preţul abonamentului este:

IN ŢARĂ:

Pe un an	100 lei
Pe jumătate an	50 „
Un număr	10 „

ÎN STRĂINĂTATE:

Pe un an	140 lei
Pe jumătate an	70 „
Un număr	14 „

Pentru Societăţi comerciale, financiare şi autorităţi, abonamentul pe un an este de lei 200.

Abonaţilor li se acordă intre alte avantagii şi reduceri însemnate de preţ asupra operelor literare şi ştiinţifice editate de *Institutul de arte grafice şi editura „Viaţa Românească"*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 100 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 600.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărţile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică in cazul nostru, lei 90)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 10 lei*, adică *zece lei pe an.*

Administraţia.

Sub presă:

IN EDITURA „VIAŢA ROMÎNEASCĂ".

CARTE DE CETIRE

CURS COMPLECT

PENTRU CLASELE PRIMARE URBANE ŞI DIVIZIILE RURALE

DE

I. Al. Brătescu-Voineşti
Vice-preşedintele Academiei Romine.

D. D. Patraşcanu
Profesor şi literat.

I. Lupaş
Profesor la Universitatea din Cluj, fost profesor la Şcoala Normală „Andrei Şaguna" din Sibiu şi inspector districtual al învăţămîntului primar, Membru al Academiei Romine.

G. A. Dima
Profesor la Universitatea din Cluj, fost institutor.

V. Stroescu
Revizor Şcolar

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară și științifică

VOLUMUL XLIII

ANUL XII

IAȘI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURA „VIAȚA ROMÎNEASCĂ"

1920

DRÎMBĂ

(1867)

Nu v'am vorbit încă niciodată de vechiul şi bunul meu prieten, Ştefan Movilă dela Petreşti, din ţinutul Bacăului. Este cu putinţă însă, dacă voiu mai avea zile, să vă întreţin despre dînsul în chip îndelungat, cînd voiu publica, dacă îl voiu publica, un vraf de amintiri,—cele mai multe incomplecte ce, cînd ne-a părăsit pentru vecie, mi l-a încredinţat spre publicare, dacă voiu avea timp şi voiu găsi cu cale să le complectez. Autorizîndu-mă de această dorinţă a lui, reproduc aici una din puţinele povestiri ce le-am găsit întregi, crezînd că se va putea potrivi cu altele cuprinse în această culegere.

Dar, mai înainte de toate, trebue să lămuresc că Ştefan Movilă, un scoborîtor autentic al domnilor care în al şăsesprezecelea şi al şăptesprezecelea veac au dat Moldovei un crîmpeiu de dinastie, era un barbat cu vr'o douăzeci de ani mai mare decît mine, cu situaţie absolut independentă şi stăpînit într'un grad cum nu mi s'a mai dat să văd, de patima vînatului. In cele două luni şi jumatate în care la noi nu se vînează: jumatate de April, Maiu şi Iunie, era absolut nenorocit. In rămăşiţa anului străbătea Moldova întreagă într'o lungă căruţă pe arcuri, foarte bine întocmită şi putînd cu înlesnire cuprinde şăse oameni, plus efectele de campament, muniţiile, uneltele şi proviziile trebuitoare pentru multe zile. Căruţa era trasă de un singur cal, totdeauna sur, purtînd todeauna numele de Cucoş, dar de o talie punîndu-l în stare să ducă cu uşurinţă greutăţi chiar cu mult mai mari decît acea destul de însemnată ce o trăgea de obiceiu.

Era totdeauna întovărăşit: 1° de Petruşca, un malorus din gubernia Poltavei, vînătorul şi credinciosul lui, 2° de vezeteul Ferenţ, un secuiu din Trei Scaune, şi 3° de Piciul, un pitic, nalt de cinci palme, fiul unei ţarance din Petreşti cu un turc care o siluise pe vremea volintirilor, ramas copil la minte în

Din *Poveşti Moldoveneşti* care vor apărea în două volume în editura „Viaţa Romînească".

vrîsta bărbătească, plus doi prepelicari, doi copoi și un urieș cîne din Pirenei, frate de cruce cu Piciu. Trebue să mai adaug că Piciu era însărcinat ziua cu pregătirea focului, a uneltelor de bucătărie și cu îngrijirea cînilor care rămîneau la otac, iar noaptea cu paza dosului acelui otac. Piciu era înarmat cu o armă din cele mai curioase: un *tromblon*, mult mai lat la gură decît la fund, pe care îl încarca cu un pumn întreg de praf, doi glonți de calibru 12, șăptesprezece poște și un pumn de halciuri. Trăsese odată, cu cîțiva ani înainte, asupra unor talhari veniți să-mi prăde casa în neființa mea. Dintr'o împușcătură ucisese pe doi dintr'înșii și rănise pe un al treilea care putu fi prins, dar și Piciu ramase mai bine de un ceas fără cunoștință în urma smunciturii armei. Totuși, cu toate observațiile ce i se făcuse, tot urma s'o încarce la fel.

Și acuma cedez cuvîntul prietenului meu Ștefan.

— Era pe la sfîrșitul lui Septemvrie 1867. Mă dusesem să vînez în regiunea mea de predilecție: șesul Siretiului dela Domnești în jos. Aveam voe deplină și dela Ruspoli, al doilea soț al Cocuței Konaki și dela Costinu Catargiu, *fără* a mai vorbi de alți *dii minores;* dealtmintrelea cea mai mare parte din vînatul ce-l împușcam s'îndrepta spre mesele lor. Tăbărisem în cotul Făculesei, mai sus de Mărășești și, de două zile, ne luptam cu niște cîrduri de potîrnichi șirete care dădeau mult de lucru prepelicarilor noștri. Eram, în sara aceia, foarte trudiți. La masa gătită de Petrușca cu talentul lui obișnuit, Ferenț, ramas ca totdeauna la bivuac, ni spusese cum, în cursul zilei, trecuse pe acolo niște oameni care cu toții îi vorbise de un talhar vestit pe atunci, numit Drîmbă, care săvîrșise prin împrejurimi, la drumul mare ca și la sate, nenumarate prădăciuni. Un unchieș care trecuse spre sară îi spusese chiar că întîlnise pe Drîmbă cu șăse tovarăși într'un zăvoiu al Siretiului numai cu două ceasuri mai nainte și-i spusese lui Ferenț că rău am face dacă am petrece noaptea în acel loc.

Incepuiu să rîd, tovarășii mei se uitară mierați la mine.

— Cum? le ziseiu eu, vă este frică de Drîmbă?

— Frică nu-mi este, răspunse Petrușca liniștit, schimbîndu-mi farfuria, dar el este un hoț fioros care nu stă la îndoială pentru a face moarte de om; ar fi bine să luăm măsuri de pază mai deosebite.

— Dar nu cunoști pe Drîmbă? Nu-i dela noi, din Petrești? N'o trăit împreună cu noi până mai anul trecut cînd s'o apucat de tălhării? Nu i-am făcut eu mulțime de bine? Cum aî crede ca el să rîdice mîna asupra mea? Apoi ce să iee el dela noi? Haliciuri în piele?

— Ar putea să iee și arme bune, zise Petrușca, arme care pot fi de mare folos unui talhariu.

— Și dumneta crezi că Drîmbă, pe care ași putea zice, că noi l-am crescut, s'ar încerca să ni iee niște arme ce știe bine că nu i le-om da fără împotrivire?

— Mă ertați dacă-mi dau părerea, dar cred că Drîmbă, căruia i-ați făcut mult bine și căruia eu nu i-am făcut nicî un rău, n'ar sta macar o clipă la gînduri pentru a pune capăt zilelor noastre, dacă ar putea trage vr'un folos din asemenea faptă și dacă i-ar fi cu putință.

— Doară, răspunseiu eu, n'o părăsit el satul și nu s'o apucat de tălhării de răul meu, ci din pricina ticălosului celui de supleant de subprefect, care i-o luat femeia spre a face dintr'însa țiitoarea lui și, nemulțămit cu atîta, i-o mai luat pe urmă boii și vacile sub cuvînt că sînt ale ei. Nu eram atunci acasă ca să împedec samovolnicia și, cînd m'am întors, el săvîrșise cel dintăiu omor, astfel că nu m'am mai putut pune pentru dînsul. Până la altă dovadă, de loc nu cred ca Drîmbă să aibă gînd rău asupra noastră și îmi propun să dorm foarte liniștit astă noapte.

— Să dee Dumnezeu să aveți somn ușor și netulburat, răspunse Petrușca cu aceiași liniște. Mie însă să-mi dați voe să ieu, cu Ferenț și cu Piciu, toate măsurile trebuitoare pentru ca somnul dumneavoastră să fie netulburat.

Dăduiu din umere, lăsînd pe vechiul și credinciosul meu tovarăș să facă ce putea crede de cuviință spre asigurarea unui repaus ce eram încredințat că nimica nu-l va tulbura.

Otacurile noastre, dela începutul expedițiilor mele de vînătoare, erau așazate într'un chip tot atît de invariabil cași taberele legiunilor romane. Dinaintea focului, aprinderea căruia de către Piciu alcătuia totdeauna operațiunea premergătoare, se întindea o pînză de cort lungă de vr'o nouă metri, și lată de trei, aninată dinapoi, în sensul lungimii, de un șir de țăruși scurți, bătuți în pămînt, iar dinainte ridicată cam de doi metri și ținută de cinci bețe lungi de cîte un stînjen moldovenesc.

Sub această foae de cort erau patru încăperi despărțite prin foi de pînză: întăia, la stînga, mai mare pentru cal; a doua, mică, pentru Ferenț; a treia, mai mare, pentru mine și a patra, iar mică, pentru Petrușca. Din dosul cortului era așazată căruța, lungă de șăpte metri (cu oiște cu tot), în care dormea Piciu, avînd la dispoziție o foae mică de cort ce, cînd vremea era rea sau numai amenințătoare, o întindea cu ajutorul unuia din carîmbi și a două bețe ce le fixa în celalalt carîmb. Lîngă Piciu, în brațele lui chiar, dormea groaznicul Sultan, cînele meu din Pirenei, mare cît un vițel volnic de șăse luni, care niciodată nu latra — dar, cînd apuca cu colții cei cumpliți, nu mai dădea drumul. Piciu și Sultan se iubeau ca niște frați și aveau un graiu misterios al lor, prin mijlocul căruia se înțelegeau de minune, graiu mut, dar prin ajutorul căruia își puteau zice:

— Ie sama! Primejdie!
— Trezește!
— Aleargă!
— Stăi și păzește!
— Vină încoace!
— Nu-i nimica!
— Om rău!
— Lasă-mă să dau o raită împrejur!

Și toate vorbele ce se întrebuințează și se preschimbă între doi păzitori credincioși și neadormiți.

Am pus să lege copoii și prepelicarii, m'am desbracat ca acasă după obiceiu, m'am întins pe patul de campanie și, după două minute, eram pornit spre țara visurilor. Ce-au vorbit pe urmă Petrușca cu Ferenț și cu Piciu nu mai știu.

Dormisem vr'o trei ceasuri cînd am fost trezit de o serie de împușcături; totodată Petrușca mă scutura de umăr zicîndu-mi:

— Sculați! Drimbă o început să-și arăte recunoștința pentru binele ce i l-ați făcut.

In aceiași clipă au răsunat două detunături aproape simultaneu și un glonte a venit, vîjîind, să bortelească pînza cortului din despărțitura mea.

— Petrușca și Ferenț, jos, pe pîntece; aruncați cu ceva în foc ca să se mai rîsipească! strigaiu aruncîndu-mă la pămînt și punîndu-mi răpede în acea pozițiune, puțin comodă, pantalonii și ciubotele; apoi am scos din toc o carabină ce, în asemene expediții, o ieu totdeauna cu mine împreună cu alta pentru Petrușca. Fanarul spînzurat de unul din bețele cortului ni dădea o lumină foarte îndestulătoare.

Petrușca s'a grăbit să iee și el în mînă carabina lui și să vîre un cartuș într'însa. Au mai răsunat încă două focuri și am auzit iar glonții vîjîind prin văzduh; iar la dreapta, am văzut lumina împușcăturilor la o depărtare care ne păru să fie de vr'o sută cincizeci de pași. Aruncînd lui Ferenț vr'o șăse cartușe încarcate cu *claudins*, un fel de glonți alcătuiți din cîte patru poște împreunate, care se desfac la o distanță mare dela ieșirea din țavă, zicîndu-i să le vîre în pușcă, căci ungurul era un tragaciu prost, care nu putea nădăjdui nici o ispravă dela încărcătura cu gloante.

In acelaș moment au mai răsunat două împușcături, ale căror lumini le-am zărit, cam la aceiași departare, dar de astă dată la stînga noastră.

— Au două posturi de cîte doi trăgători, unul în dreapta și altul în stînga noastră, amîndouă cam la o sută cincizeci de pași departare. Păziți acuma la dreapta și îndată ce vor trage, bagați de samă locul unde se va vede lumina împușcăturilor și trageți și voi odată.

Deabie isprăvisem aceste cuvinte și iată că vedem, în

dreapta, iar două lumini, urmate de două detunături și de căderea a doi glonți în mijlocul focului nostru. Dar noi, instinctiv, fără ca unul din noi să fi zis un cuvînt, am tras aproape în aceiași secundă asupra locului unde se ivise lumină. Un lung vaier a răspuns, dar la stînga au apărut iar două scînteie și iar au vîjîit doi glonți deasupra capetelor noastre. Am răspuns îndată. Nu s'a mai auzit de astă dată nimica și noi neam grăbit să vîrîm răpede alte cartușe în puști. N'au mai răsunat focuri nici din dreapta nici din stînga vreme de cîteva minute.

— Se vede, zise Petrușca, că s'o muiet vitejia voinicilor. Glonții noștri s'au apropiet prea tare de pielea lor. Numai să nu încerce ei acuma să ne apuce pe dindărăt, și s'arunce pînza de cort peste....

Petrușca nu isprăvi fraza cînd, dindosul cortului, se auzi o detunătură grozavă.

— O tras Piciu, strigaiu eu; Petrușca rămîi aici, Ferenț să iee fanarul și să vie cu mine. Și urmat de ungur care luase fanarul în mînă, am trecut dindosul cortului unde se auzeau niște gemete grele. Cînd Ferenț a apropiet fanarul de capătul de dinapoi al căruții, am văzut, într'un lac de sînge, o amestecătură de membre goale omenești. Cînd ne-am uitat cu mai mare bagare de samă, am văzut că erau două trupuri goale, căzute unul peste altul: unul era acel al lui Niță Petrea din Petrești, supranumit Drîmbă, pentru meșteria lui în arta de a scoate sunete mai mult sau mai puțin armonioase din micul instrument muzical purtînd acest nume. Din deșertul lui drept curgea mult sînge și el zăcea fără cunoștință. Celalalt era un necunoscut, de statură uriașă, a cărui scăfîrlie era ca ratezată de efectul cumplit al încărcării tromblonului. Și cînd ne-am uitat în car, am văzut pe Piciu întins, nemișcat, cu fața în sus. Știind bine că leșinul lui era urmarea smunciturii dată de tromblon, nu m'am ocupat de el deocamdată; dar urmat de Ferenț, cu fanarul în mînă m'am îndreptat spre un loc, la vr'o patruzeci de pași de car de unde porneau gemete și vaiete. Găsirăm acolo, mănținut de colții cumpliți ai lui Sultan, vîrîți în coapsa lui, un al treilea hoțoman, tot gol și tot atît de voinic cași acel mort. Cu mare greutate făcut-am pe Sultan să dee drumul hoțului și am vrut să ducem pe acesta la foc, dar nu i-a fost cu putință să meargă. Era mușcat la amîndouă coapsele, iar rănile mi se părură foarte mari și adînci; am fost deci siliți să-l luăm în brațe și să-l ducem astfel la foc.

Nu se mai trăsese de loc asupra noastră: puteam fi siguri că acei însărcinați de Drîmbă să împuște înspre bivuac, mai mult pentru a ni atrage atențiunea, fugise. Ne duserăm, Petrușca și cu mine, la Piciu, pe care îl scoaserăm din căruță, îl duserăm lîngă foc, îi varsarăm apă peste cap și cognac în gură, aducîndu-l destul de răpede la cunoștință.

Apoi lăsîndu-l in grija lui Ferenţ, ne-am dus la Drîmbă şi la tovarăşul lui. Acest de pe urmă era bine-înţeles mort şi înţăpenit; Drîmbă deschidea din cînd in cînd ochii. Rana lui era cumplită şi gemea greu. Deşi fără cunoştinţi medicale, mi-am putut da sama că maiul era greu atins şi emoragia mare. Am trimes pe Petruşca să-mi aducă patul lui şi, cu mare îngrijire, l-am întins pe acel pat, apoi l-am dus lîngă foc. Acolo, de bine de rău, l-am legat, i-am dat să bee puţină apă cu cognac şi i-am făcut o injecţie de morfină, avînd cele de trebuinţă în cutia mea de farmacie. Faţa i s'a mai liniştit şi gemetele au devenit cu mult mai slabe.

M'am dus pe urmă la Piciu care-şi venise acuma cu desăvîrşire în fire şi, dupăce l-am felicitat pentru isprava ce făcuse, l-am întrebat cum a avut cunoştinţă despre apropierea hoţilor.

El mi-a răspuns că nici el nici Sultan n'au simţit nimica până ce hoţii nu au ajuns aproape de tot de căruţă. Asculta focurile ce le schimbam noi cu hoţii, iar Sultan, după obiceiul lui, rămînea nemişcat, dar simţea cum toţi muşchii cînelui sînt încordaţi. Deodată Sultan s'a ridicat în picioare şi el, Piciu, deşi noaptea era destul de întunecoasă, a văzut cum două umbre negre, una mai sus, alta mai jos, se ridică din partea dindărăpt a căruţii. Atunci a tras cu tromblonul drept în mijlocul lor şi smuncitura grozavă l-a făcut să cadă înapoi în car, fără cunoştinţă. Faptul că Sultan, al cărui nas era extraordinar de fin, nu mirosise pe hoţi până în ultimul minut, îmi lămurea cauza pentru care cei trei hoţomani care atacase otacul pe dindos erau goi; ei îşi scosese hainele pentru a nu fi simţiţi de cîne, al cărui miros fin era bine cunoscut de Drîmbă şi care mă auzise spunînd, îmi aduceam acuma foarte bine aminte, că pentru a nu fi mirosiţi de cîni, talharii adesa se desbracă goi, mirosul trupului omenesc intrînd mai cu samă în haine.

Planul hoţilor era acuma foarte clar. Patru dintr'înşii, probabil cei mai buni trăgători, dar cei mai puţin voinici, fusese însărcinaţi să atragă bagarea noastră de samă prin împuşcături; cu atîta mai bine dacă nimereau pe unul din noi. Cei trei mai voinici, printre care Drîmbă, se însărcinase să ne lovească pe la spate, aruncînd foaia de cort peste noi, dupăce ar fi tăiet ţăruşii. Apoi, chemînd pe ceilalţi în ajutor, ne-ar fi doborît fără greutate.

Ajunsesem aici cu reflexiunile mele cînd Ferenţ veni să mă roage să-i dau voe să vadă dacă nu mai este vr'un hoţ mort sau rănit în locul, la dreapta noastră, de unde ei trăsese asupra noastră, iar noi răspunsesem pentru întâia oară, după care se auzise un vaer. Deoarece eram încredinţaţi că nu mai este nici o primejdie şi că hoţii care trăsăse cu puşca erau acuma departe, îi dădui voia cerută. Plecă cu un fanar şi cu Piciu, căruia îi dădusem altă puşcă în loc de groaznicul tromblon. Nu trecuse zece minute cînd am auzit un strigăt de triumf. Lăsînd pe Petruşca singur, m'am dus spre locul de unde pornise strigătul şi la vr'o sută şăsezeci de paşi am găsit oamenii mei lîngă un om mort, cu o puşcă militărească lîngă el şi patru răni în piept şi în pîntece, pricinuite de fiecare din cele patru părţi ale claudinului.

Moartea trebue să fi fost fulgerătoare şi astfel Ferenţ, trăgător foarte prost, nimerise acolo unde Petruşca şi cu mine, vînători bătrîni şi nu din cei de pe urmă din ţară, trecusem alături. Am poruncit lui Piciu şi ungurului să lese trupul în poziţiunea în care îl aflase, cu puşca lîngă el şi ne-am întors la bivuac. S'a făcut îndată o nouă expediţie, la postul de tragere al hoţilor din stînga, dar nu s'a găsit nimica.

— Slava Domnului, spus-am către mine, găsind că trei morţi de om într'o singură noapte,—înţelegeam că Drîmbă era caşi mort,—ajungeau cu prisosinţă şi îmi făceam impresia că sînt un casap.

Planul pentru adouazi a fost răpede hotărît: Ferenţ era s'încalece pe voinicul Cucoş înainte de ziuă şi să meargă întins la Panciu, unde ştiam că va găsi desigur, la via lui, pe subprefectul Neculai Boian, să-i ducă o scrisoare arătîndu-i pe scurt faptele şi rugîndu-l să vie cît mai fără întîrziere; de putea, chiar în cursul dimineţii, spre a face cercetările cerute de lege. Iar la întoarcere avea să s'abată la curte, la Mărăşeşti, casă totdeauna bucuroasă de oaspeţi, spre a lasa altă scrisoare lui Costinu Catargiu sau cucoanei Smărăndiţei, cerînd să-mi trimată după-amiază o trăsură şi anunţîndu-mă ca musafir pentru noapte, căci Cucoş ar fi fost prea ostenit pentru a mai face în aceiaşi zi drumul până la Petreşti.

Tovarăşii mei se pusese iar pe somn, dar mie mi-a fost cu neputinţă să mai adorm.

După o bucată de vreme, Drîmbă începînd iar să geamă greu, m'am apropiet de el:

— Ce ai?

— Mă doare rău, mi-i sete.

N'am stat la gînduri pentru a-i face o nouă injecţie de morfină şi a-i da să bee un pahar cu apă în care am varsat o ceşcuţă de cognac, ceiace îl mai linişti. Celalalt rănit, căruia de asemenea îi dădusem să bee, adormise.

După oareşicare trecere de vreme, uitîndu-mă la Drîmbă, am văzut că are ochii deschişi şi se uită la mine, parc'ar fi vrut să-mi zică ceva.

Aha! mi-am închipuit, vra să-mi spue că-i pare rău de ceiace o făcut, şi luînd un scăunieş, am venit să m'aşăz lîngă patul lui.

— Vrei să-mi spui ceva? îl întreb.

— Nimica.

— Îţi este mai bine? mai întreb desamăgit.

— Mai bine. Și înțepătura și băutura mi-au făcut bine.
— Cred că până de-amiază are să vie doftorul, adaug eu.
— Degiaba vine, până de-amiază sînt mort, răspunde el.
Răspunsurile lui scurte arătau că mă înșalasem și că nu avea de gînd să stee de vorbă cu mine; totuși eram hotărît să aflu temeiurile care îl făcuse să mă lovească în acea noapte.
— Măi Niță, îi zisei eu după o tăcere, ce te-o făcut pe tine să vii în puterea nopții să mă lovești cînd eram tăbărît în cîmp și să pui să se tragă focuri asupra mea?
Hoțul îmi aruncă o privire plină de ură, dar nu răspunse.
— Și acuma, urmaiu eu, de ce aiastă privire de ură ce mi-o aruncă ochii tăi? Ce rău făcutu-ți-am eu? Nu te-am scăpat oare de boală grea de moarte în copilărie, cînd te-am luat de te-am ingrijit în casa mea luni de zile, cașicum ai fi fost copilul meu? Nu te-am trimes oare eu la școală, la mănăstirea Moșinoaia unde ai învațat carte pe socoteala mea? Nu eu, prin silințile mele și prin trecerea mea scapatu-te-am, cu știi ce greutate, acuma patru ani, dela oaste și învrednicitu-te-am să iei de soție pe fata care-ți era dragă? Nu eu te-am cununat și i-am dat zestre patru boi, două vaci, douăzeci de oi, un plug și un car legat cu fier? Ce rău făcutu-ți-am eu vr'odată? Apoi nu v'am aparat eu oare pe toți de samovolniciile și de prădăciunile slujbașilor stăpînirii, împotriva privighitorului, apoi a subprefectului, a perceptorului, a vătăjălului? Văzut-ai vr'odată execuție în sat la noi?
Drîmbă a așteptat până cînd am isprăvit, apoi a zis:
— Bunătățile văd că le amintești toate, dar răutățile și batjocurile le taci.
— Care răutăți și care batjocuri? întrebat-am eu cu indignare.
— Multe și grele, răspunse el. Vrei să ți le amintesc?
— Tare ași dori să le aud, răspuns-am eu.
— Atunci mai dă-mi un pahar din băutura de dinioarea.
I-am dat alt pahar de apă în care am pus o doză mai mare de cognac, apoi m'am așazat iar pe scăuieș.
— Adevarat, zise el, că m'ai scapat de moarte cînd eram copil, că prin mijloacele dumitale am învățat puțină carte cît știu, adevarat că m'ai scapat de oaste, adevarat că ai înzestrat pe acea pe care am fost destul de nebun s'o ieu de nevastă, adevarat că ai ocrotit satul împotriva samovolniciilor și a prădăciunilor oamenilor ocîrmuirii și că Petreștii au fost mai puțin calcați decît cele mai multe sate din ținut și chiar din țară. Aieste sînt faptele care atîrnă în cumpăna dumitale, dar sînt altele care atîrnă cu mult mai greu în cumpăna mea.
Mai întâiu cine o luat bunului meu a opta parte din Petrești, care era numai a lui și a fraților lui, darul dela Bogdan Chiorul către strămoșul lor, Petrea căpitanul? Nu făcea mult acea parte atunci, dar cît o făcut ea oare pe urmă, dacă numai dumneta ai scos din pădurea de pe dînsa mai multe mii de galbeni numai pe travele*)? L'o silit bunicul dumitale pe bunicul meu să-i vîndă pe preț, poate atunci îndestulător, dar care nu este decît o nimica alăture de acel la care o ajuns azi acea parte de moșie. Prin amenințări și prin ademeniri l-o silit să-i vîndă. Frații bunicului au murit fără copii, iar tată-meu știi bine că n'o avut nici frate nici soră nici alți copii decît soră-mea care o murit nemăritată și cu mine. Vra să zică din pricina Movileștilor pierdut-am eu averea care trebuia să-mi vie mie și rămas-am țaran sarac în loc să fiu și eu stăpîn a cîtorva sute de fălci. Spune dacă îmi poate fi drag sîngele movilesc în urma unor asemene împrejurări?
Tăceam, căci știam că toate cîte le spusese erau adevarate. Bunul meu nu crezuse că face o nedreptate cînd silise pe răzășul rămas în mijlocul moșiei să-i vîndă partea lui cu un preț care, de către mulți, fusese socotit ca întrecînd valoare lucrului cumparat. Morală de boier mare de pe acea vreme. Bunicul trecea drept om foarte drept și, lucru rar pe atunci, ca slujbaș neprevaricator.
— Dar, urmă Drîmbă, cînd i-o vîndut bunicul meu bunicului dumitale moșia, acel boier i-o făgăduit că el și urmașii lui vor fi totdeauna ocrotiți de el și de urmașii lui, că se vor putea totdeauna hrăni pe moșie dînd numai, ca semn de supunere, dijmă din bucate, fără a mai face vr'un feliu de boieresc și putînd să iee din pădure tot lemnul de foc și de trebuință de care ar avea nevoe pentru ei. Cît au trăit bunicul meu și al dumitale așa o fost, bunicul meu n'o făcut nici un feliu de boieresc și o luat cîte și ce fel de lemne o vrut pentru trebuințile lui. Dar cînd au murit și unul și altul, lucrurile s'au schimbat: moșia o fost vîndută în posesie și posesorul, dacă n'o silit pe tata să facă boieresc, nu l-o mai lasat să iee fără de plată decît lemne de foc, cum avea dreptul atunci să iee fiecare țaran, dar pentru lemn de treabă îl făcea să plătească ca oricare altul. Apoi, cînd o venit legea pontului, l-o pus și pe tata să lucreze cumplitul pont de mai bine de cincizeci de zile pe an. Fînațele de care ne bucurasem după învoiala cu bunicul ni s'au luat, dîndu-ni-se altele mai proaste și de două ori mai mici, iar pămînturile de arătură ni s'au înjumătățit și, cînd am vrut să ne plîngem, să arătăm că se calcă cuvîntul dat, în puterea căruia vîndusem pămîntul nostru, ni s'o răspuns să arătăm hîrtia prin care ni s'au făcut asemene făgăduinți, căci boierul n'are vreme să caute povești în hîrțoagele cele vechi, iar dacă n'avem asemene hîrtii să ne mulțămim cu soarta ce o au și ceilalți locuitori de pe moșie.
Tăcu deodată și îngălbeni mai tare. M'am sculat ca să-i ridic capul.

*) Traverse.

— Tare mă doare, zise el, mai fă-mi o împunsătură și-mi dă de băut.

Am făcut cum îmi cerea.

— Și acuma, îi zisei, taci, nu mai vorbi, căci vorba te ostenește.

— Aha! răspunse el, te-ai săturat de vorbele mele, nu-ți plac, dar n'am să tac; dumneta m'ai stîrnit, șăzi aici și ascultă toate pacatele pe care părinții dumitale și dumneta le-ați făptuit. Mai am multe de spus. Nu, nu pleca, dacă pleci de lîngă mine am să țip, tot ai să m'auzi și mi-a face mai rău.

M'am așazat iar pe scaun; și el urmă:

— După o bucată de vreme, tatăl dumitale, care nu sta la noi, ni-o trimes pe un afurisit de vechil leah, om crud și neîndurat; bătea și stîlcea lumea. Intîlnindu-se odată cu tata care venea cu carul încarcat și găsind că părintele meu nu se da la o parte destul de răpede, l-o croit cu biciul. Tata era om inimos. De! Ne tragem din căpitanul Petrea, cărui pentru vitejie Bogdan Chiorul i-o dat locul pustiu pe care o întemeiet satul Petrești. N'o putut să rabde batjocura făcută lui de Mokreanski. Aruncîndu-se asupra lui și apucîndu-l de piept, i-o dat la palme până cînd leahul o leșinat. Dar, trei zile mai pe urmă, venea în sat privighitorul cu zece slujitori, punea mîna pe tata, îl întindea jos și-i trăgea o sută de harapnice ca celui de pe urmă țigan. Poți oare, cucoane Ștefane, cînd în piept ai chiar numai un pic de inimă, să uiți o batjocură ca asta. Și să nu crezi că mi-o povestit-o tata? Mi-au povestit-o babele din sat, căci tot satul fusese strîns spre a fi față la pedeapsa dată acelui care îndrăznise să pue mîna pe omul veșnicului stăpîn. Tata dumitale, cînd o venit la Petrești, o luat la depanat socotelile lui Mokreanski și, descoperind că leahul l-o pradat, l-o dat afară cu rușine. Apoi auzind și de bataia tatei, l-o chemat și i-o spus că-i pare foarte rău. Dar dacă n'ar fi găsit pe Mokreanski talhar, știu bine că nu i-ar mai fi părut rău. Insă de boieresc nu l-o scutit și finațele nu i le-o dat înapoi... Vaieu, tare mă doare!

I-am mai dat un pahar de apă cu cognac, apoi m'am depărtat pentru a da lui Ferenț, gata de plecare, instrucții amănunțite, ceiace sili pe rănit să tacă cîtva timp. Dar cînd m'am întors lîngă dînsul el îndată a reluat șirul vorbei zicînd:

— Tata care rămăsese văduv fără copii s'o însurat de al doilea cu maică-mea, fata preutului din sat. Mama era frumoasă, părintelui dumitale îi plăceau mult femeile frumoase; i-o venit poftă de mama cam un an după nașterea mea. Avea un fecior boieresc deștept și talhar, dar pezevenchiu bun. Cum o aflat de noua poftă a boierului, s'o pus pe capul mamei și o găsit mijloace pentru a i-l întoarce: s'o lasat să fie dusă la boier și să-i mulțămească poftele. O știut tot satul, apoi o știut și tata. Alți țarani nu prea simt rușine de ase-

mene amestec al boierului în căsnicia lor; dar tată-meu era fecior de oameni buni care, din neam în neam, au ținut la curățenia casei lor și au pastrat-o. M'ai trimes cînd eram un băeţan de paisprezece ani la părintele Zosim, dela Moșinoaia, un sfînt, ca să mă învețe ceva carte; el pe lîngă carte ni mai învața cum să fim oameni cinstiți. Mi-aduc bine aminte cum îmi spunea că nu este barbat de inimă și de cinste acel care îngăduе rușinea în căsnicia lui și că nu se poate face unui om rușine mai mare decît de a-i pîngări soția, sora sau fata. Cu drept ar fi fost ca tata să se răsbune asupra boierului care i-o terfelise; dar tata sărmanul, deși era inimos, avea copii: s'o gîndit la ei și n'o îndrăznit să se puie cu el, boierul mare, vestit în țară și cu putere să-l facă fărîmi. Dar vai! s'o răsbunat asupra mamei: dus-au de atunci înainte casă rea. Sărmana de dînsa, ea n'o mai avut parte decît de sudălmi și de bătăi dela acel care mai înainte nu știa ce să facă ca să-i fie pe plac. Pot oare să nu simt în mine mînie pentru ocara făcută tatei, pentru necinstirea mamei și a traiului cumplit ce l-au dus părinții mei vreme de mai bine de un sfert de veac?... Mă simt slab tare, adause el după o tăcere și glasul lui slăbise într'adevăr în chip simțitor.

— Nu vorbi, nu ți-am spus să nu mai vorbești.

— Ba nu, zise el. M'ai stîrnit, trebuie să vorbesc: nu vreu să mor până ce nu ți le voiu spune toate.

I-am dat să bee; și, după cîteva clipe de tăcere, urmă:

— Am avut o soră, mai mare decît mine, bucățică ruptă din mama și prin urmare frumoasă: ai cunoscut-o bine, prea bine. Ți-o plăcut și o spurcăciune de babă dela curte ți-o pezevenclit-o. Ea, ființă fără de crier, s'o îndrăgostit de boieriul căruia îi dăduse curățenia ei de fecioară! Parcă un boier se poate uita la dragostea unei țarance cu mîni arse de soare și vîrtoase; care umblă mai mult cu picioarele goale! Dar era frumoasă tare, te-ai ținut de dînsa cîteva luni, purtînd-o frumos îmbracată, spalată, încalțată; dar dupăce te-ai săturat de ea, i-ai dat drumul, mai dîndu-i patru boi, vaci, oi și o sută de galbeni—bani foarte, foarte mulți pentru fetia unei țarance. Ea, saracă, o înnebunit și după un an o iertat-o Dumnezeu. Ce zici, cucoane Ștefane? Am eu oare drept să simt durere pentru rușinea suferită de soră-mea dela mîna dumitale? Așa-i că neamul meu o avut de suferit dela al dumitale cîteva amărăciuni? Am eu oare drept sau nu să nu mă mai uit la mica cheltuială ce-ai făcut-o căutîndu-mă în copilăria mea și dîndu-mă la învățătură, față de toate pagubile, rușinile și durerile ce le-am înșirat? Și încă nu ți-am vorbit de un rău mare care mi l-ai făcut. Ai pomenit de ticăloasa din pricina căreia am părăsit satul și viața de om cinstit, fiindcă m'o lasat spre a se face țiitoarea supleantului de subprefect. Dar oare cine este vinovat că au ajuns lucrurile aici? Tot dumneta! Da, îți plac și dumitale muerile

frumoase. Safta era cea mai frumoasă din fetele de pe împrejur și ți-ai mulțămit pofta de dînsa, plătind-o, bine-înțeles, foarte frumos. Ai știut deci că ea era o fată fără de rușine, gata a se vinde pe bani. Și cînd ai știut că eu, nebunul, m'am dat în dragoste cu dînsa și vreu s'o ieu de soție, nu te-ai îndurat de mine și nu mi-ai spus: n'o lua că m'o lasat s'o desmierd pentru bani. Știam că trăise cu alt flăcău din sat care era s'o iee, dar murise; însă de așî fi știut că-și vinde trupul pe bani, de ar fi fost de o mie de ori mai frumoasă, tot n'o luam. Astfel, de cînd m'am apucat de hoție, gîndindu-mă adesea la temeiurile care m'au adus aici, s'o făcut lumină în mintea mea și am văzut că pricina oricărei din nenorocirile, din durerile, din batjocurile care m'au lovit, atît pe mine cît și pe bătrînii mei, totdeauna o fost un Movilă. Nu te miera deci dacă, auzind că ți-ai așazat otacul în cîmp și că, avînd puțină îndrăzneală, așî putea să răsbun asupra dumitale rălele, pagubele și rușinile ce le-o grămădit asupra capului meu și a bătrînilor mei neamul Movileștilor, ispita o fost din cale afară mare. Și am căzut într'însa. Mi se pare, cucoane Ștefane, că cumpăna mea mult mai grea atîrnă decît cumpăna dumitale. Și acuma fă-mi încă o împunsătură că nu mai pot de durere.

I-am făcut împunsătura ce mi-o cerea, l-am învălit cu o cergă căci era frig și mi s'a părut că se liniștește. Dar tăcerea n'o ținut mult, în curînd o început din nou să vorbească; însă cu glasul mai slab:

— Ți-am amintit unele din faptele voastre care ne-au fript la inimă pe bătrînii mei, pe mine și pe ceilalți ca mine. Dar am uitat să vorbesc de un lucru care mi-o otrăvit adesea viața: smerenia cumplită la care sîntem siliți față de dumneavoastră. Nu vă pot vorbi bătrînii noștrii cu plete albe decît descoperiți, chiar cînd sînteți niște băieți. Ne batjocuriți, ne necinstiți casa, ne loviți, ne păgubiți, dar nouă nu ni este iertat să vă arătăm supararea, mînia noastră, să ne încrețim fruntea față de dumneavoastră, să vă privim bărbătește, ochiu în ochiu. Nu, trebue să stăm cu smerenie în picioare în fața dumneavoastră, să răspundem cu supunere la ocările dumneavoastră, să sărutăm mîna care ne lovește, s'avem cuvinte de laudă chiar pentru fapte spre paguba noastră. Altfel feciorul boeresc, vechilul, primarul, subprefectul, dorobanțul sînt gata să ne învețe minte. Țaranul scapă din lanțurile smereniei numai dacă moare sau iesă la tâlhărie. Om deplin m'am simțit numai decînd am părăsit satul pentru codrul și drumul mare.

Tăcu, apoi după cîteva clipe urmă iar:

— Te mieri poate că numai de pacatele voastre, ale boierilor celor mari, am vorbit, deși aveam și drept și prilej să vorbesc de rănl care mi l-o făcut ciocoieșul cel de Ștefăniu, supleantul subprefectului, care mi-o furat nevasta, acel mișel

care, auzind că m'am făcut talhar, o cerut să fie mutat la Romanați. Mare rău făcutu-mi-au acel mișel și alții de sama lui și drept este că ei mănîncă acuma norodul mult mai grozav decît îl mîncați odinioară voi, ciocoii cei mari, căci sînt mulți tare, și nu ni fac nici bruma de bine ce ni-o făceați și ne-o mai faceți voi din cînd în cînd. Dar dela cine luatu-au ei oare pildă dacă nu dela voi? De nu ne-ați fi mîncat și jăfuit voi, de nu ne-ați fi deprins prin silă să fim mîncați, jăfuiți și batjocuriți din moși și strămoși, n'ar îndrăzni ei acuma să ne calce și să ne jăfuiască...

Glasul lui care se făcuse tot mai slab se opri; apoi după o destul de lungă tăcere, zise:

— Mi se apropie sfîrșitul, sînt slab de tot, nu mai pot vorbi.

I-am mai dat apă cu cognac și i-am spus să nu mai vorbească, căci nu-l mai ascult. Apoi chemînd pe Petrușca, l-am lasat să șadă în locul meu lîngă el, dar să nu-i vorbească și să nu-l lese să zică nici macar un cuvînt.

Am mers să mă întind pe patul pe care îl părăsisem de atîtea ceasuri. Eram foarte trudit, dar și adînc impresionat de cele ce le auzisem și care le știam toate adevarate. Mă simțeam rușinat de lăcomia și arbitrarul bătrînilor, de ușurința și de necugetarea mea. Faptul că nu este moșie în țară pe care să nu se fi petrecut fapte la fel și chiar cu mult mai grave, prea adesea chiar criminale, nu-mi putea servi drept desvinovățire. Conștiința că aceste fapte erau urmarea de neînlăturat a împrejurărilor nenorocite, în care s'a sbătut țara vreme de aproape patru secole, poate alcătui cel mult o ușurare a simțului vinovăției noastre. Trebuia să recunosc mai ales deplina dreptate a ultimei observații făcută de hoțul pe moarte: tot noi, boierimea cea mare, purtăm cea mai mare parte din răspunderea suferinților ce le rabdă mulțimea dela oamenii noui deținînd astăzi puterea, care jăfuesc și împilează poporul în chip atît de cumplit. De nu l-am fi silit timp de veacuri să se plece la împilările și la arbitrarul nostru, n'ar avea droaia de puternici noi cum să-i impue jaful și arbitrarul lor de toate zilele, și-mi ziceam: este oare cu putință ca, într'un decurs de timp mai lung sau mai scurt, această mulțime să nu isprăvească prin a reacționa și atunci vai de noi și vai de noii puternici!

Însă cu toate că mă frămîntau aceste gînduri, truda m'a învins în sfîrșit și am căzut într'un somn adînc. Dormeam de cîteva ceasuri cînd Petrușca mă trezi pentru a-mi spune că au sosit subprefectul cu medicul. M'am sculat îndată și m'am dus la dînșii: stăteau lîngă Drimbă care aiura.

La întrebările mele dacă mai are încă multe ceasuri de trăit, medicul îmi răspunse:

— Tare mă mier că mai trăește și până acuma; are o fire de bivol; poate s'o mai ducă un ceas, mult două sau trei.

Am dat subprefectului toate lămuririle trebuincioase care au fost trecute în procesul-verbal ce-l redacta un scriitor, iar după mine oamenii mei au făcut depozițiile lor. Subprefectul se năcăjea cu Piciu, cînd Petrușca veni să-mi spue că Drîmbă a pronunțat de mai multe ori numele meu și pare a-și fi revenit în fire.

Însă cînd m'am apropiet de el, am înțeles îndată că era mai în delir decît oricînd, dar că, în acel delir, pronunța necontenit numele meu:

— Ștefan Movilă... mult rău făcutu-mi-au Movileștii... dar tot ei mi-au făcut și bine. Rău făcut-am că l-am ucis... Pe Ștefăniu și pe alți cioco...ieși trebuie să-i... ucid... fac numai ...rău... nici un bi..ne.... Părinte Zo...sim... iartă-mă... dela tine nu.. mai bine... am...avut...

Urmară apoi cuvinte fără șir și fără înțeles.

Mai trăi, dar fără a-și recapata cunoștința până pe la trei după-amiază, tocmai cînd sosea trăsura dela Mărășești care venea să mă iee.

Radu Rosetti

Aur sterp

Demult, erau în suflet șerpi bătrîni;
Și 'n ceața verde-a unor zori păgîni
Plutea, peste ghețarii fără drum,
Tăcerea cu aripile de scrum...

Cîndva, din gol, *un Fulger nou* svîcni,
În sbor spre cer pornind ca să-l înfrunte;
Dar orbul lui avînt încremeni,
Săgeată 'n fruntea Veșniciei crunte!

Blestemul sterp al Fulgerului frînt
În sbuciumări de aur vînăt plînge,
Și trist se 'ntoarce vechiul lui avînt
Către pămînt în dîre lungi de sînge.

Lumina aurului sterp pe veci
Necontenit din rană se-coboară:
E ca un soare alb cu raze reci
Peste ghețarii de odinioară....

Dar sus de tot, în văgăuni astrale,
Răsună veșnic Vaietul prelung,
Lumină nouă răspîndind în cale
Exilul sfînt al Fulgerului ciung!

Decor vechiu

Mătasa unui nimb s'a distrămat
În pulbere albastră prin unghere.
Boltit, tavanul scund e înspumat
De stele moi ca picături de miere.

Fereastra-şi frînge arcul învechit
Pe-o ripă 'n care soarele apune;
Şi lîngă vatră foale vechi înghit
În guşe largi amurgul de cărbune.

Tăciuni sfioşi clipesc în vatră blînd.
Şi 'n mijloc, cu-o nuia strălucitoare,
Piticul Vrăjitoarei, fluerînd,
Amestecă ciolane 'ntr'o caldare...

Pe cînd, cu vînăt trup şi craniul roş
De vremi şi pleşuvia lor schiloadă,
Împintenat cu stele, slab, ghebos,
Satana rîde, sprijinit în coadă...

Al. A. Philippide

Henrick Ibsen

Ibsen, un colos de nord şi el, al gîndirii, este omul căruia i s'au aruncat vorbele cele mai duşmănoase, este scriitorul despre care s'au spus părerile cele mai învrăjbite şi aprecierile cele mai protivnice.

La întâile traduceri în limba franceză, criticii mai cunoscuţi, le-am putea zice mai obişnuiţi, dela negustorul cu bucata, care a fost Sarcey şi până la rafinatul impresionist Lemaître toţi consideră pe Ibsen ca pe o enigmă, «o *şaradă*», cum zic dînşii, atribuind operelor lui o valoare exclusiv de exotism, întocmai caşi teatrului anamit, lăutarilor unguri ori picturii japoneze. Astăzi lucrurile s'au schimbat. Cu pătrunderea tot mai adîncă a filozofiei germane în educaţia franceză, dar mai ales cu acea a muzicii, această stăpînitoare metafizică a artei, Ibsen a început a fi preţuit şi în Paris, operele lui sînt scrutate, analizate, lămurite, potrivit principiilor criticei împămîntenite în Franţa de către Taine, cercetate cu tot respectul datorit unui geniu. Deşi părerile sînt încă împărţite, toţi îl numesc «Marele Norvegian».

Oricît ar fi de elogios acest epitet, noi îl socotim mai prejos de valoarea lui Ibsen. Ne dăm sama că între mentalitatea nordică a lui Ibsen şi între spiritul latin, aşa mai cu samă cum este cultivat în Franţa, există aproape incompatibilitate. Acest spirit francez, fin şi mlădios, tot din nuanţe şi subnuanţe, ager în surprinderea neaşteptatului, spirit de geometru şi de artist plastic, stăpînit de simetrie şi ordine, de veselie şi culoare, de ritm şi relief, de ţermurit şi precis, spirit care simplifică natura şi o adaptează gustului din fiece epocă, proporţionînd-o puterii de pricepere din fiece minut, acest spirit, care este esenţa puterii de a reacţiona asupra mediului şi de a stăpîni acest mediu, ajunge cîteodată prea simplificator, dacă nu şi simplist, şi rămîne neputincios faţă de belşugul de idei, legate poate fără multă unitate, închegate într'un tot nu prea armonios, dar mănoase şi suggestive, rămîne neputincios faţă de perspectivele prelungite şi cu lung răsunet ale operei lui Ibsen.

Formula de «marele norvegian» mai are şi cusurul de a fi prea şovinistă. Ea ţine să ţermurească pe Ibsen în literatura norvegiană, pecînd dînsul este una din gloriile întregului veac.

Criticii care i-au făcut cunoscut pe Ibsen sînt englejii şi germani, mai pregătiţi să-l înţeleagă şi să-l admire. Dînşii l-au consacrat mare poet. Englejii îl numesc de preferinţă *«Marele cugetător»*—poate cu gîndul ascuns de a nu-l apropia de Schakespeare, Germanii *«Marele dramaturg»*—poate cu acelaşi gînd de a-l îndepărta de Goethe. Mai sînt înfine critici pe care, dintr'un motiv sau altul, îi interesează şi alte creaţiuni decît cele ale pămîntului pe care au crescut, aşa Bernardin, Ehrard Lourié în Franţa, Jaeger în Germania, dar mai ales G. Brandes în Danemarca, care nu pregetă să pue pe Ibsen alăturea de cele mai mari genii literare ale omenirii, de Dante, Schakespeare, Goethe.

Activitatea lui Ibsen, începută în anul de tulburări sociale, 1848, se împarte în 3 perioade foarte deosebite: *perioada romantică, perioada filozofică, perioada realistă*. Pe aceasta din urmă o subîmpart cercetătorii iarăşi în două: *realistă propriu zisă* şi *simbolistă*.

Evoluţia operei lui Ibsen, care este însăşi evoluţia literaturii norvegiene, este oglindirea întregii literaturi din veacul al 19-lea, în a doua lui jumătate.

Perioada I-a *romantică*,—i-am putea zice tot aşa de bine *naţionalistă*,—ţine până la 1864. In acest răstimp Ibsen se'ncearcă în toate genurile aproape; el se găseşte aşa zicînd în căutarea formulei proprii de concepere şi cugetare, precum şi a procedeurilor lui artistice. El scrie poezii lirice, satirice, face gazetărie, conduce ca director, ori ca simplu regisor, teatrul din Cristiania, cunoaşte mizeria, această darnică inspiratoare a tuturor vremurilor, ia parte la toate mişcările menite să sporească cultivarea artei, şi scrie drame în versuri, după modelul lui Schiller şi Schakespeare, cu subiecte luate din cronicile norvegiene şi pe care le desfăşoară cu tot fastul şi toată pompa romantică.

Dintre dramele acestei perioade au rămas în repertorul clasic norvegian patru.

1) *Domniţa din Oestroot*, un fel de Lady Mackbeth.

2) *Sărbătoarea din Solhang*, în care Ibsen foloseşte literatura populară.

Acesta e primul succes a lui Ibsen. Piesa se joacă de 6 ori în şir.

3) *Luptătorii din Helgoland*, versiunea scandinavă a poemei germane Niebelungen.

4) *Pretendenţii la tron*, de o frumuseţă impunătoare, ca stil şi concepţie, demnă de Schakespeare şi care formează trecerea la perioada II-a, acea filozofică. In această dramă se de-

semnează, sub cea mai elementară formă, teoria voinţei pe care el o va ilustra mai tîrziu.

Sînt doi pretendenţi: regele de drept divin, om de o inteligenţă superioară, dar de un spirit de analiză prea mare pentru acele vremuri—şi poate şi pentru rolul lui social—care-i slăbeşte *credinţa* în dreptul său; uzurpatorul, care n'are nici un drept la moştenire, dar care *crede* în chemarea lui, care se socoate alesul de oameni şi de D-zeu ca să facă unitatea Norvegiei. Această *credinţă* în menirea lui, aşa cum ne-o prezintă Ibsen, nu este numai elementul hotăritor al isbîndei, în numele căreia i se iartă fapte alăturea de cinste, ci şi o *justificare*, o *legitimare* în faţa lumii întregi.

Perioada întăia se sfîrşeşte cu singura comedie a lui Ibsen, *«Comedia Iubirii»*.

Insuşi titlul a făcut pe cei mai mulţi să considere această piesă ca o ridiculizare a dragostei;—noi am zice a obişnuitelor forme de manifestare ale ei, nu a sentimentului însuşi; sau poate numai a străduinţei de a fixa, de a sili să dăinuiască un sentiment, care prin firea lui, prin acuitatea lui, este cel mai mobil, cel mai şubred, cel mai capricios şi mai volatil.

In „Comedia Iubirii" Ibsen ne înfăţoşează patru faze ale ascendenţei şi decăderii acestui sentiment. Falk şi Swanhild reprezintă iubirea în punctul ei culminant de intensitate şi de vrajă, acea înaintea mărturisirii; atunci cînd teama pedeoparte, nădejdea pedealta, îi dau un farmec şi o putere de inspiraţie pe care nu le mai întîlneşte.

Ana şi Lind au făcut un pas mai departe, acela imediat după mărturisire. Ei sînt în faza de avînt suprem, de fericire nesocotită, în clipa cînd tot restul lumii dispare din conştiinţa îndrăgostiţilor. Lind strică prietinia cu Falk, prietinie veche pentru care, cu cîteva zile înainte, ar fi făcut orice sacrificiu, pentru un simplu fapt fără însemnătate.

D-ra Skoere şi Stiver sînt logodiţi de 7 ani. Veşnic în căutarea unui împrumut cu care să întîmpine întăile cheltueli ale căsniciei, ei sînt departe de visurile dintăi. Un schimb de cuvinte ne arată ce gîndeşte Ibsen despre aceste logodne prelungite. Stiver spune lui Falk că şi el a scris versuri cîndva.

—Cum? Acum nu mai faci?

—Făceam pe cînd eram îndrăgostit.

—Şi acum nu mai eşti?

—A! Ce-are de-a face, sînt logodit oficial...

Iată'n fine şi căsătoriţi din dragoste. Pastorul Streamond şi soţia lui Maaren au avut epoca lor de romantism. Maaren, foarte frumoasă şi foarte bogată, a părăsit familia, pierzînd dreptul la avere, pentru a se căsători cu un student sarac, poet, muzicant şi orator. Cînd ni-i înfăţişează Ibsen, după 13 ani de căsătorie, energia lui Maaren se reduce la a urmări pas cu pas, întocmai unei umbre, pe barbatul ei. Nu mai este în stare să-şi amintească numele florilor pe care le iubise în

tinereţe. Streamond de-abia leagă vorbă de vorbă în sărăcăcioasele lui predici, fiindcă munceşte din răsputeri, ca să hrănească pe cei 12 copii ai lui.

— Iată ce-a făcut căsătoria! strigă Falk indignat.

Infine Guldsted, unul care a suferit mult pe urma iubirii, dar care, prea vînjos şi normal constituit ca să se fi istovit în plîns, e pe punctul să reînceapă experienţa,— de data asta, cum zice el, *„pe altă bază"*.

Acţiunea este foarte simplă. Falk, un student, cu mult prea inteligent şi prea cult pentru mediul în care trăeşte, poet idealist şi visător de rasă, spirit critic în acelaşi timp, care nu poate vorbi fără să înţepe, scandalizează societatea cu teoriile lui ingenioase şi paradoxale, în special cu teoria lui asupra iubirii.

— Dragostea? A fost cîndva... astăzi e numai în lumea viselor, în ţara Soarelui, dar şi de aici va fi isgonită... Pentru iubirea moartă ridic paharul meu!" Dînsul face comparaţia rămasă clasică, între dragoste şi floarea de ceai.

— Cum? Tăgăduești existenţa iubirii? i se zice. Uite aci logodiţi fericiţi, *uite casătorii binecuvîntate...*

— *Nu m'aţi înţeles, răspunde Falk. Toate ţările au* armată constituită. *Existenţa soldaţilor şi a generalilor însă,* nu implică pe acea a eroilor".

Acţiunea se petrece într'o pensiune de familie. Gazda pensiunii, temîndu-se să nu-şi piardă clienţii care plătesc mai bine, roagă pe Falk, studentul sarac, să părăsească casa. La plecarea lui, Swanhild bagă de samă că-l iubeşte şi vrea să plece cu el, dar Guldsted, care se interesează de Swanhild, intervine la vreme.

— Staţi, le zice el. Căsătoria se poate întemeia pe două baze: pe dragoste svăpăiată, aşa cum voiţi voi s'o întemeiaţi, avînd drept capital ochi albaştri şi plete aurii de o parte, tinereţă şi avînt poetic, de alta. Acesta-i capitalul care se iroseşte cel mai uşor. Căsătoria se mai poate întemeia şi pe existenţa asigurată, pe cunoaşterea şi respectul reciproc, pe străduinţa barbatului ca niciun bolovan să nu rănească piciorul soţiei iubite, pe învoeala reciprocă de a păzi pacea şi liniştea celuilalt, pe hotărîrea de a se ajuta cu devotament la nenorocire. Iată ce-ţi pot eu oferi. Swanhild. Ştii ce-ţi oferă Falk. Alege".

Un moment de uimire în sufletul tinerilor.

— Jură-mi că mă vei iubi totdeauna, strigă Swanhild cu putere, strîngînd mîna lui Falk.

— *Simt* că te voiu iubi *multă vreme.*

— Vrasăzică poate veni timpul cînd să-mi spui: «te-am iubit» ?...

Şi după un moment de reculegere:

Decît să asist zi cu zi, oră cu oră, la înjosirea dragostei şi a visului meu, prefer să-l sfărm depe acum. Mi-o rămînea amintirea lui, lumină mîngîetoare, pentru întreaga viaţă".

Şi se căsătoreşte cu Guldsted. Iar Falk, mai puţin desnădăjduit decît s'ar fi crezut, Falk care nu cerea dragostei decît vibrarea trebuitoare talentului său, înfiorarea care să-l inspire, pleacă cu o ceată de studenţi, cîntînd.

Maaren, Ana şi D-ra Skoere sînt tipuri obişnuite. Cea din urmă e singura femee caricaturată în întreaga operă a lui Ibsen. Swanhild e un tip mai rar: o inteligenţă care nu găseşte loc să-şi întindă aripile; o energie care sufere de neactivitate, francă cu ea însăşi, francă cu ceilalţi, unul din acele suflete pentru care compromisuri şi înjumătăţiri nu pot exista.

«Comedia Iubirii» a fost năpăstuită, că ar ridiculiza căsătoria şi ar face apologia dragostei libere. Ibsen a prevenit această învinuire: Streamond, într'o ultimă licărire de talent, face apologia căminului şi a vieţii de familie, cum nimene n'a făcut-o cu mai mare căldură. Guldsted face teoria căsniciei. Un lucru este sigur: pentru Ibsen dragostea şi căsătoria sînt două lucruri distincte...

S'a mai zis că «Comedia Iubirii» e o simplă parafrazare şi o individualizare artistică a teoriei lui Schopenhauer.

După noi, această comedie nu e decît o distracţie de intelectual, în care ni se înfăţişează dragostea cu tot sublimul şi toate micimile, cu toată măreţia şi tot ridicolul ei.

Fapt este că această comedie a stîrnit atîta critică şi atîta învrăjbire în societatea norvegiană, atîta hulă şi duşmănie împotriva lui Ibsen, încît bietul mare poet s'a văzut silit să-şi ia «toiagul pribegiei», cum zice dînsul. El se stabileşte la Roma, unde trăeşte vre-o 8 ani, apoi la Dresda şi la München. În aceste oraşe cunoaşte arta latină şi filozofia germană, care au înrîurire hotărîtoare asupra talentului său ca scriitor.

Cu această înrîurire începe a doua perioadă a lui Ibsen.

Ana Conta-Kernbach

Bulboana lui Vălinaș

IV

Domnu' notar Mateieș Scovarză era frămîntat de felurite gînduri și planuri. In cap la dînsul era furtună. Cît sta la primărie și se lupta cu *hîrtii, pricini și oameni*, cît umbla prin sat, cît se odihnea la cantina *lui Leibuca Leizer între prietini*, el se gîndea la năcazul lui și făcea planuri.

Urmările gîndurilor lui se vădeau cînd și cînd.

Intr'o după-amiază, Ghițu, *argent* la percepție, se înfățișază la poarta lelei Irina, mama lui Ilie Bădișor. Dupăce iese gospodina cu catrința prinsă'n brîu și se alină cînii, domnu' *argent* prinde a se uita prin gospodărie, numără vre-o doi vițel, vre-o doi căluți, întreabă ce poclăzi sînt în casă și-și face socoteli în gînd uitîndu-se cruciș în lături.

„Da' ce este? Ce numeri dumneata și ce socotești? întreabă spăriată văduva, potrivindu-și casînca pe cap.

„M'a trimes domnu' notar, zice Ghițu. N'ați plătit banii *ghirului*.

— Ba am plătit, omule; cum n'am plătit, vai de mine! Chiar dumitale ți-am plătit.

— Mie? Nu-mi aduc aminte. Ai *cvitanță* dela mine?

— Am. Era și băietu' acasă. I-ai dat-o lui. Și eu am pus-o la icoane. Este.

— Atuncea bine. Da' domnu' notar socotea că nu voiți să plătiți banii Domniei. Armată nu face feciorul dumitale, bir nu plătește... Să meargă la judecată să dee socoteală...

— Care judecată?" țipă femeia, privind cu ochi rotunzi și ațintiți pe slujbaș.

Ghițu își frecă, zîmbind, nasul ascuțit, își trase dinspre ureche la loc cravata soioasă și tuși încetișor:

„Nu știu, lele Irină. Să deie socoteală. El ce face? Șede la malul bălții și ține de bîrneață pe nepoata Paraschivei... Ba un flăcău ca dînsul, cît un brad, să se ducă la oaste, să-și facă datoria, să aibă un drept! Chiar zice domnu' notar: de ce nu vede

de gospodăria maică-sa? Să fie flăcău cuminte, să lese copilele oamenilor în pace și nimene n'are nimica cu dînsul...

— Da' nu-i el vinovat, omule, izbucni oțărită gospodina. Fata se ține de dînsul, c'apoi mi-am și pus eu în gînd să-i ies în cale și s'o întreb ce are cu băetul..." Deodată se liniști și, zîmbind șiret, privi țintă în ochii de dihor ai agentului. „Dinspre mine, vorbi ea c'o voce tainică și scăzută, mai bucuroasă ași fi să-l văd îmbunat pe săracu' domnu' Mateieș...

— Care îmbunat, care Mateieș? se apăra Ghițu, privind cruciș în lături.

— Ei lasă, c'acu văd eu cum vine treaba. Ați vrut să spărieți o biată femee proastă. Parcă mie îmi trebue bucluc? Să mi se ducă mie puterea dela casă și să rămîn singurică? Eu încă n'am fecior de însurat. Lasă că mă pun eu între și punte, domnule Ghițu, s'o abat eu din drum... Iar *ghiru* să-i spui lui domnu' notar că l-am plătit dacă nu poate dormi din pricina asta!"

Cu acest răspuns a plecat Ghițu pe cărare, spre primărie, mîngîindu-și din cînd în cînd nasul ascuțit și potrivindu-și cravata pe gîtul lung și subțire.

La mătușa Paraschiva s'a înfățișat în altă zi, într'o dimineață, s'a găsit pe Mădălina între găini pestrițe și boghete, împrăștiindu-le grăunțe și vorbind cu ele.

„Bună dimineața, nepoată Mădălină, zice domnu' *argent*.

— Mulțămim dumitale, domnu' Ghițu; da' ce vînt te-aduce pe la noi?

— Nici-un vînt. Am trecut pe-aici ș'am vrut să văd dacă nu-i acasă cumătra Paraschiva.

— Ba-i acasă! Și fata începu să cheme c'o mlădiere de cîntec în glas: Mătușă hăi! Mătușă hăi! Iacă ți-a venit răvaș de la domnu' notar!"

Nasul lui domnu' Ghițu se făcu roș. Uimit de-atîta îndrăzneală, părăsi lîngă ureche, ca pe ceva netrebnic și mort, cravata și se uita prostit la mătușa Paraschiva care eșise pe prispă cu mînile în șolduri și privea, nehotărîtă, cînd la el, cînd la fată.

„Apoi acu văd eu că n'ai vreme, izbuti însfîrșit să grăiască agentul. Oiu trece altădată. Ori ne vedem duminică, la crîșmă..

— Bine, domnu' Ghițu... murmură mătușa Paraschiva; și încrucișîndu-și brațele-i scurte și groase pe sîni, se uita lung la Mădălina ca la o sălbăticiune minunată.

— Da' ce dracu' i-ai mai spus, fată hăi?

— Nu i-am spus nimica, mătușă Paraschivă. Ce știu eu? Eu îs o fată proastă!...

— De asta așa-i încuviința bătrîna, îndesîndu-și adînc bărbia în piept. Dac'ai fi cuminte, ai face cum te 'nvăț eu..."

Fata se 'ntoarse spre găini c'un zîmbet viclean și cu ochii umbriți de amintirile nopților dela Bulboană. Bătrîna făcu un semn cu mîna: parcă fata s'ar fi depărtat, ar fi pierdut-o și nu mai avea cu cine vorbi. Și intră în casă la stativele ei.

Intr'o după-amiază, în umbră la cantină, abia se așezaseră

pe scaune Cap-întortură și Șaga-Mițel, sosiți cei dintăi la obișnuita întîlnire, — și Petrea Țarcă se înfățișă în dosul lor. Le dădu bunaziua tăcut, privindu-i cu ochii lui alburii, apoi trecu spre Ovreiu.

Leibuca îl observa atent. Îi făcu loc să treacă. Intră după el. Și 'ndată cei de-afară auziră glasul întăritat al lui Petrea. Cerea de băut. După un timp cantinierul se arătă iar și se rezemă de ușor. Cu coada ochiului însă observa pe cel dinlăuntru. Notarul și inginerul își sorbeau lin păhărelele de vin și priveau cerul verzui al depărtării.

Pe lîngă Leizer își făcu deodată loc cu cotul Petrea. Privea tulbure și parcă luase o hotărîre.

Se opri în fața celor doi tovarăși.

„Ce este, Petre? întrebă notarul.

— Ce să fie, domnu' notar? Eu aș avea către dumneavoastră o *lacramație*...

— Ce reclamație? Spune!

— Apoi iaca ce-i. Eu, se chiamă, îs un om muncitor. Eu de dimineață până în sară cu toporu' ista și cu brazii. Eu altă grijă n'am. Eu de altele nu știu. Acu văd că domnu' șef mă năcăjește.

— Care șef?

— Domnu' șef de *jandari*, Alecu Deșca... Mă năcăjește ca să-i spun ce știu eu și pe cine prepun cu afacerea ceia, cu casieru' dela *gater*, — cînd a sărit unu' asupra lui, noaptea, să-i eie banii.

— Bine, dar asta-i o afacere clasată. Nu s'a putut descoperi nimica.

— Nu s'a putut descoperi, domnu' Mateieș. Îi cum spui dumneata. Da' eu știu ce are domnu' șef, de caută iar? Zice că s'ar fi arătat un martor..."

Leibuca Leizer părea că dormitează în prag, dar ochii lui erau foarte vii. Ochii lui aveau o ascuțime ș'o înțelegere deosebită, privind la trupul nalt și la înfățișarea sălbatică a lui Petrea Țarcă.

„M'am gîndit eu așa, domnu' Mateieș, ce martor poate să fie și de ce mă năcăjește domnu' șef pe mine... M'am gîndit, domnu' Mateieș, să mă ei iar sub aripa dumitale..."

Țarcă era tulbure; băuse rachiu, lîngă tejghea, în cantină. Dar știa ce spune și cere, și privea țintă la notar.

„Eu știu ce martor să fie? zise zîmbind notarul. Nu-i nimica, bre Petrea, du-te și te liniștește. Vorbesc eu cu domnu' Alecu Deșca, și văd ce-i. Tu n'ai de ce te teme: nu te știi vinovat cu nimica...

— Asta zic și eu, domnu' Mateieș. Cu nimica nu mă știu vinovat..."

În prag, Leibuca avu un zîmbet subțire.

„E greu de aflat adevărul... zise și inginerul turnînd vin în pahare. Era întuneric și pe aproape nu se afla nimeni.

— Hoțul avea și obrazar... observă încet Ovreiul. Nimenea nu-l mai poate descoperi...

— Ce martor poate să se arate? vorbi iar, rîzînd, notarul și privind țintă la cantinier. Așa martor cu prepusuri poate să fie și Leizer.

— Se poate, dar eu nu sînt martor!..." se apără cu energie și grabă Leibuca.

Domnu' Scovarză urmă:

„Cu prepus poate veni și unul ca Ilie Bădișor, care umblă noaptea căutînd comori la malul Bistriței.

— Foarte adevărat! strigă Sciagamozzi, rîzînd cu mare poftă. Umblă căutînd comori. Numai el poate ști ce dihănii mai rătăcesc noaptea pe poteci."

Petrea Țarcă zîmbi larg, cu ochii sticlind:

„Așa-i, domnu' Mateieș. Și el poate să fie... Acu mă gîndesc eu că poate să fie el... Eu am cu dînsul o afacere mai veche, — dela o fată... Ș'acu mă sapă ca un dușman și împrăștie vorbe. Am să aflu eu dacă-i el, domnu' Mateieș..."

Plutașul își scutură capul, cașicum ar fi căpătat o deplină încredințare și s'ar fi oprit la o hotărîre. Apoi intră iar în cantină, trăgînd după dînsul pe Ovreiu.

Nu după multe zile, într'o Duminică, era horă mare sub molizi, la Bulbuc. Hora era mai ales pentru tineret. Lumea cea multă gusta și lăuda băutura moșneagului. Erau acolo muncitori de pe toate costișele, și Talieni dela șoseaua lui Șaga-Mițel, și niște nemți *mașiniștri* dela ferăstrae, și moș Pavalache Bulbuc, mare și spătos, cu pîntecele eșit înainte prin pulpanele cojocelului, roș la obraz și cu mustața albă, umbla de colo-colo rînduind ulcelele și *prujind* cu muerile. De-atîta zarvă, abia se auzeau strunele scripcii, miorlăite și leșinate. Dar flăcăii aveau destul sunet pentru danțul lor. Jucau aprinși și amețiți, cu ochii arzători. Fetele păreau mai stăpînite și atingeau mai domol pămîntul cu ciuboțelele lor cu potcoave galbene.

Petrea Țarcă se ridică într'o vreme de pe-o laiță și, clătinîndu-se ușor, trecu la joc. Se opri c'un zîmbet nehotărît, privind cum saltă pe dinainte-i și se 'nvîrt perechile, într'un joc ce se chiamă *cărășel*. Mai întâiu i se părea că toți roesc într'o piclă. Pe urmă deosebi pe Bădișor și pe Mădălina. El se ridicase c'un gînd. Știa că acolo-i fata și acolo trebue să fie și flăcăul. Își lăsase ulcica neisprăvită și eșise la lumină cu gust de harțag. Trebuia să facă ceva pentru prietinia lui cu notarul...

În preajma jocului se ivi deodată și domnu' Mateieș Scovarză. Fetele-și dădeau cu cotul și șopteau, rîzînd, una la urechea alteia: „Cap-întortură! Cap-întortură!" Pe urmă lungeau gîturile și căutau din ochi pe Mădălina. Sosirea notarului hotărî pe Țarcă.

Cu zîmbetu-i nehotărît trecu înainte, lovi cu umărul una după alta două perechi și oprindu-se, puse o mînă grea pe brațul Mădălinei. Și flăcăul și fata se opriră. Era semn că pe copilă o cere la joc alt flăcău. Dar cînd văzu pe Petrea Țarcă, Bădișor smunci pe fată spre el. Chiar atunci zărise și pe notar.

„Ce vrai? strigă el, privind deodată aprig pe plutaș. Dumneata n'ai rînd între flăcăi..."

Țarcă rînji:

„Am eu gust să joc pe fata asta! Am să plătesc și pe lăutari. Fac cinste și la flăcăi!"

Danțul se opri. Un flăcău puse mîna pe scripcă și strunele conteniră gîtuite. Mădălina trase în lături pe Bădișor.

„Te-a trimes notarul!" răcni Ilie, fulgerînd cu privirea spre Scovarză.

Țarcă plecă grumazul și-și făcu vînt. Cîteva fete țipară spăimîntate. Mădălina se făcu ghem la o parte, răpezită de stînga flăcăului. Cu dreapta, Ilie cuprinsese de după cap pe Țarcă și-l oprise încovoiat, — pe cînd flăcăii năvăleau să-i despartă...

Petrea gîfîia tras la o parte de brațe vînjoase și numai capul și-l răpezea în sus cu mînie:

„Lasă, măi fecior de văduvă, că ne 'ntîlnim noi în altă parte!"

Fudul, în straele lui strîmte și părînd jignit, domnu' Mateieș își făcea loc printre lumea îmbulzită și tălăzuită și întreba:

„Ce s'a 'ntîmplat? Cine îndrăznește a vorbi de mine?"

Ilie Bădișor îl măsură cu ură din tălpi în creștet. Notarul se făcu că nu-l vede. Acuma înțelegea că n'are ce căuta aici. Dădu cu ochii de Mădălina:

„Ce este, Mădălină? Ce s'a 'ntîmplat?

— A venit lupul și ne-a stricat jocul!" zise răpede fata; iar copilele celelalte își strînseră la un loc capetele chicotind înăbușit.

Domnu' Mateieș își scoase ciasornicul cu lanț și se uită să vadă cîte ceasuri sînt, pe urmă își bătu pantalonul cu vîna de bou, și se simțea ca lîng'un cuib de viespi.

„Să se ducă cineva să cheme pe Alecu Deșca!" hotărî el cu străsnicie și eși cu pas îndesat dintre oameni.

V.

Domnu' „șef" făcuse o mică anchetă, statornicise rînduială și liniște ș'acu se îndrepta cu pas domol la deal, sunîndu-și sabia pe cărarea de piatră. Domnu' „șef" Alecu Deșca era un om puțintel la trup, dar bine legat, și c'un obraz larg, bălan și spîn. Obrazul acesta încrețit, care parcă totdeauna rîdea, îi adusese porecla de „babă turcească". Avea într'adevăr un obraz de babă veselă domnu' șef de jandarmi. Ochii însă nu erau nici veseli, nici femeești. Erau niște ochi cenușii, c'o lucire de oțel, care sfredeleau sufletele și lucrurile.

Domnu șef Alecu Deșca își avea ideile lui despre oameni. Îi răsucea, îi judeca, îi întorcea și-i osîndea, și nu dădea pe ei nici macar solda pe-o zi. Își avea ideile lui și despre slujba pe care-o îndeplinea. El era un om care citise cîteva cărți în viața lui și socotea să-și împlinească datoria către stăpînire ca un adevărat artist. Cînd avea un „caz", — apoi niciodată nu-l călca în picioare și nu-l sfărîma. Ca un ceasornicar, îl desfăcea în bucățele și șuruburi, îl răsucea, îl privea din toate părțile și-și combina în liniște părerile lui...

Gînditor și de data asta ca totdeauna, Deșca sui drumul la cantină. Era o înserare rece de sfîrșit de vară și Leibuca, zgribulit, ridica obloanele de scînduri ale magherniței lui. Cînd zări pe jandarm, Ovreiul zîmbi înveselit și-l salută ridicînd mîna la frunte.

„Buna-sara, domnu' Alecu. Faci bine că mai vii pe la noi. Femeia mea-i liniștită numai cînd treci dumneata pe-aici.

— Așa? atunci du-te și spune-i c'am venit și roag'o să-mi facă o cafeluță cu caimac. Eu-s neam de Turc, domnu' Leibuca. Îmi place cafeaua.

— Și mie-mi place, domnu' Alecu, macar că nu-s neam de Turc. Am să-i spun să facă două..."

Alecu Deșca se așeză pe-un scaun, între brazi. Leibuca intră în căsuța-i de bîrne ca să ducă femeii veste bună, apoi se întoarse frecîndu-și mînile.

„Da'un păhărel de rom, domnu' Alecu, așa-i că merge pe lîngă cafea?

— Merge, dacă-mi ții tovărășie. Eu cu dreptatea, domnu' Leibuca.

— Știu, știu, răspunse Ovreiul, rîzînd domol. Te cunosc eu, domnu' Alecu. Dumneata ești un om rar pe meleagurile acestea. Cine te-a adus pe dumneata aici, domnu' Alecu?

— Cine m'a adus? răspunse jandarmul. Nu m'a adus nimeni. Am venit eu. Eu nu mă tem de slujbă, ori unde-oiu fi. Eu și'ntr'o pustie trăesc, domnu' Leibuca. Eu îs oleacă de filozof. Dacă n'am ce face, mă gîndesc de ce-a zidit Dumnezeu pe om. Caut să dezleg fără martori și fără probe cine-a atacat pe casierul dela gater. Pun ochii pe-un om și pot să știu în ce noapte are să cerce să facă o vizită lui domnu' Leibuca..."

Ovreiul sări în sus:

„Nu vorbi așa, domnu' Alecu. Iaca vine nevasta-mea... Ea se sparie îndată de orice."

Madama Ester dădu mîna cu domnu' Alecu și se așeză gemînd pe-un scaun.

„E greu de trăit aici, zise ea zîmbind trist; numai cu grijă și cu năcazuri. Cîteodată nu dorm toată noaptea..."

Jandarmul se întoarse spre cantinier. Începu a rîde:

„Atuncea să te 'ntreb eu pe dumneata, domnu' Leibuca, ce cauți aici..."

Ovreiul oftă:

„Omul trebue să cîștige o bucățică de pîne...

— Așa este..." încuviință cu voce scăzută omul stăpînirii.

Un timp tăcură. În sat se aprindeau luminile. Pe-o coastă în munte tresări un foc, ca un ochiu al singurătăților. Ovreica avu o înfiorare, își strînse la gît berta și intră iar în cantină.

„Ce spuneai dumneata mai'nainte, domnu' Alecu? întrebă cu sfială Leibuca.

— Aha, n'ai uitat. Spuneam că eu știu cine-a eșit mascat înaintea casierului.

— Poate știu și eu, domnu' Alecu. Eu cred că știe și domnu' notar.

— Se poate, grăi domol jandarmul, scăpărind și aprinzîndu-și o țigară. Apoi pe-acela care a făcut asemenea treabă îl urmăresc eu cu privirea de departe... El nici nu știe. Vra să vie într'o noapte, să scoată un oblon de-aici și să cotrobăiască în tejgheaua dumitale!"

Ovreiul tăcea, înfiorat.

„Eu cunosc pe oameni, urmă Alecu Deșcă, rîzînd. Eu is în sufletul lui și știu că așa vrea să facă... Cum vine, cum știu cine a fost.

— Domn' Alecu, zise încet cantinierul, mai bine să nu vie.

— Se'nțelege că mai bine să nu vie. Cînd el rupe oblonul și sparge tejgheaua, dumneata sai cu părul vîlvoiu și cu lumînarea în mînă răcnind. Ș'atuncea el, într'o ferbințeală, poate să-ți deie cu toporu'n cap... Asta nu se poate. Așa mai bine-l chem la mine, îl cercetez pentru altele, — și el stă cuminte. Cugetă să făptuiască, dar nu îndrăznește..."

Alecu Deșca fuma și-și sorbea cu poftă cafeaua prin întuneric.

„Bună cafea, zise el. Așa numai la *Eș* am băut, la niște Armeni."

Ovreiul oftă iar.

„Aici, domnu' Leibuca, trăim între niște oameni foarte răi... Aicea ei îs vecini cu fiarele din codru. Sar, dau cu colții și cu coarnele. Astăzi erau să se omoare.

— Cine, domnu' Alecu?

— A sărit Petrea Țarcă la Bădișor.

— Vra să zică tot el era?

— Da. Acu are și năcazul ista. Altă pricină ca să amîie vizita la dumneata. Notarul nostru, domnu' Leibuca, a fost la școală; poartă straie ca noi, — da' sufletu'ntr'însu' *tot de sălbătăciune*. Umblă de-un an după o fată ș'acu l-a apucat un fel de disperare. Eu tac, dar toate le observ. A pus pe Țarcă în buza tunului. Pe urmă el își spală mînile. Nici nu știe, nici n'a văzut.

— Cum își spală mînile? Da' de ce să-și spele *mînile*, domnu' Alecu?

— Așa. Crezi că nu știu cum are să se sfîrșească afacerea asta? Știu, cașicum aș fi Dumnezeu. Muntele-i nalt, Bistrița-i adîncă. Într'o zi nu să-l bocească femeile pe Ilie Bădișor..."

Ovreiul se sculă tulburat în picioare.

„Nu se poate! nu se poate, domnu' Alecu! strigă el mișcat. Dumneata ești un om ciudat și mă îngrozești așa totdeauna. Da' nu ești rău. Dumneata poți să faci ceva și să împiedici...

— Nu, domnu' Leibuca, nu pot face nimica, răspunse încet și lin Alecu Deșca. Patimile oamenilor de-aici sînt ca vîntul și ca apa: nu le poate nimeni opri..." Asta-i, domnu' Leibuca... Apoi nu

vezi dumneata ce face notarul nostru? Trimete vești mamei flăcăului; se duce și stă de vorbă cu baba Paraschiva, ese'n calea fetei; aici la cantină într'o zi vorbește 'n gura mare de patima lui; mai alaltăieri, vorbește iarăși despre asta cu Țarcă, nu-i așa?

— Așa-i. A vorbit.

— Apoi nu vezi dumneata singur, domnu' Leibuca, unde merg treburile? Eu dacă știu cine-i Țarcă, și dacă-l știu amestecat aici, și dacă-l văd azi vrînd să muște ca lupu', știu ce-are să se întîmple. Dar ce pot face? Pot să mă țin de dînșii? Nu pot să mă țin de dînșii. Îi las cu Dumnezeu. Aici omu', apa, vîntu' și fiara-s la fel, domnu' Leibuca. Poți s'aduci păhărelele de rom, dacă nu te superi.

— Îndată. Da' eu nu cred, domnu' Alecu. Așa-ți place dumitale, să vii sara și să-mi spui de-acestea. Mie-mi pare bine că vii. Dumneata ești stăpînirea și eu mă simt bine cu dumneata, măcar că mă vîri în toate boalele. Eu nu cred că ar să fie ce spui dumneata.

— Bine, dumneata nu crede. Dumneata ești om din cetate. Acolo cînd se face moarte de om, se'ngrozesc toți și se bat cap în cap. Aicea viața omului ca floarea cîmpului, domnu' Leibuca, cum scrie la psaltire. Într'o zi are să se'ntîmple pe Bistrița o pozнă, domnu' Leibuca, și ziua aceia nu-i departe..."

Ovreiul rămase ghemuit și înfiorat la locul lui, pe cînd obrazul de babă turcească al lui Alecu Deșca se încrețea într'un rîs tăcut și straniu.

VI.

„Baba-Turcească" avea dreptate. Trebuia să se întîmple ceva. Dela postul lui, de lîngă primărie, de lîngă prăjina cu steag spălat de ploi, domnu' Alecu Deșca băga de samă la toate cîte se petreceau pe vale și pe poteci, și le însemna în capul lui sub zîmbetul încremenit al obrazului. Privirea lui cenușie parcă trecea și prin păreți. El putea să spuie că-i de față la sfaturile lui Petrea Țarcă cu domnu' Maieieș. Căci de cîteva zile plutașul, regulat, în amurg, suia drumul la căsuța notarului, cu pasu-i săltat și cu toporul sub braț.

Domnu' Alecu Deșca fuma, stînd călare pe scaunul lui, cu spataru'n față, cu brațele'ncrucișate pe spatar și cu bărbia pe brațe. Fumul țigării avea întortocheri și zvîrcoliri de vietate în limpezimea zilelor acelora de început de toamnă. El vedea și pe părintele Uliță-Ferbinte umblînd fără astîmpăr cînd pe-o cărare, cînd la o cotitură de huditä.

Părintele Costache se deșteptase și el și umbla să facă o rînduială după capul și interesele lui. Mai întâiu de toate el era prieten cu notarul. La poarta lelei Irina își pocnea palmele una de alta și se minuna.

„Cum poți dumneata, femee harnică și gospodină, lele Irină,

năcăjită şi văduvă, să suferi una ca asta: să-ţi îmbrobodească flăcăul şi să ţi-l facă neom.

— Da, părinte Costache, sărutăm dreapta... închipueşte-ţi ce lume ră în ziua de azi! O ticăloşie de fată, cît o miţă, se ţine de capul lui Ilie şi nu se lasă! Şi doar am fost la Paraschiva şi i-am spus: Ţine-ţi, cuscră, fata, că nu-i frumos!... Da' nici ea nu-i bucuroasă, saraca... Şi mi se jeluia că nu poate stăpîni asemenea ghiavol, cum nu poţi stăpîni un cird de epuri... Dacă văd, părinte Costache, una ca asta, aţin calea fetei, o iau răpede ş'o întreb: Fată hăi, da' cum de nu-mi laşi tu flăcău 'n pace?...

— Aşa-aşa... Şi ea ce-a spus?...

— Doamne, părinte, dacă ţi-oiu spune, n'ai să mă crezi... Ea n'a spus nimica. A stat aşa uitîndu-se la mine. Pe urmă s'a apropiat cu capul plecat şi mi-a sărutat mîna... Mătuşă Irină — zice — într'o zi are să mă fure Ilie ş'are să mă aducă la dumneata pe cuptor... Să nu mă osîndeşti şi să nu mă asupreşti, zice, că şi dumneata ai fost ca mine. Şi eu lui Ilie nu-i doresc niciun rău. Iaca, părinte, astă vorbă mi-a spus... Ce pot să-i fac? Eu, drept să-ţi spun, sfinţia ta, m'am uitat la dînsa cu lacrimi în ochi, aşa m'a apucat de inimă...

— Apoi, văd, apoi văd... grăi cam batjocoritor părintele Costache. Ţi-ai adus aminte de demult. Ştiu eu...

— Ei, părinte, zi-i tinereţă şi te mîntuie..." răspunse văduva oftînd.

Tropăind răpede şi cu aripile antereului pîlpîind, preotul Costache răsări pe altă hudiţă, la altă poartă. Şi Alecu Deşca îl vedea stînd îndelung răzămat de-un stîlp bătrîn de brad, sub streşina porţii, şi dînd din mîni către baba Paraschiva, care-l asculta cu catrinţa'n brîu, cu mînicele suflecate, cu braţele subpuse.

Dar Alecu Deşca vedea şi pe notar umblînd fără astîmpăr în amurg, în calea fetei. Il vedea un sat întreg. Căci după umilinţa dela crîşma lui Bulbuc, acuma parcă nu se mai putea opri. Fata se întorcea cu alte copile, din munte, în urma vacilor, cînd asfinţitul înroşea ţancurile. Şi el se afla acolo, în calea lor, bătîndu-şi pantalonii cu vîna de bou. Uneori se oprea şi parcă asculta cîntecul tălăngilor; şi se uita într'un singur loc. „Se uită la buricu' dracului..." şopteau şi chicoteau fetele rîzînd înfundat.

Intr'un rînd opri hotărît pe Mădălina. Şi se răsti către celelalte fete:

„Ce staţi? voi duceţi-vă şi vă vedeţi de treabă. Ascultă, Mădălină, zise el către fată, privind-o aţintit şi neguros. Eu vrau să te mai întreb odată: Eşti legată pe veci de altul, şi către mine nu te mai întorci? Răspunde la asta...

— Domnu' Mateieş, eu n'am nimic a-ţi răspunde... zise liniştit Mădălina.

— Ascultă, Mădălină. Tu nu vezi că s'au isprăvit toate? La crîşmă el m'a înfruntat pe mine faţă de-o lume. De-acu eu n'am hodină până ce nu-l mătur din calea mea. Asta-i lucru hotărît şi legat cu jurămînt...

— Domnu' Mateieş, nu te gîndeşti la pacat? vorbi fata aruncîndu-i o căutătură iute.

— Nu.

— Bine, dar el cu nimica nu ţi-i dator. Rău nimăruia n'a făcut. De nicăeri nu-l poţi apuca. Ce-i poţi face?

— Mădălină, lasă-l. Atîta-ţi spun. Altfel sufletul tău are să răspundă înaintea lui Dumnezeu!..."

Alecu Deşca-l văzu pe Mateieş Scovarză îndreptîndu-se după aceia cu paşi mari spre cantină. „Am să vorbesc eu cu Jidovul, gîndea el. Acu se duce să bele. Bea ca să se aţîţe şi să se hotărască la ceva..."

Cu masca-i încremenită'n zîmbet neclintit, jandarmul se sculă de pe scaun, îşi aprinse altă ţigară şi porni încet, la vale, cu sabia zîngănind. Se abătu pe-o hudiţă şi se opri la poarta lelei Irina. Bătrîna mulgea vaca. Flăcăul eşi din umbra tinzei şi veni către Alecu Deşca.

„Ieşi pe poartă şi hai cu mine până mai încolo..." zise jandarmul. Flăcăul îl privi cu luare-aminte şi cu grijă... Cînd ajunse alături, Deşca îl bătu pe umăr cu mîna stîngă:

„Măi băiete, nu te tulbura, eu n'am nimica cu tine. Tu eşti om drept şi curat. Dar vroiam să te'ntreb un lucru.

— Intreabă-mă, domnule şef, şi eu îţi răspund, grăi răpede Ilie Bădişor.

— Aşa, foarte bine, văd eu că tu mă cunoşti pe mine. Eu nu asupresc şi nu sfânţuesc. Eu îs om drept, măi Ilie, şi eu dac'aşi fi intrat în tagma monahicească, m'aşi fi putut face un egumen, ori un mitropolit. Aşa eu mă uit, măi băiete, în jurul meu, şi toate le văd şi le pricep. Bre, eu ştiu demult că tu te ai bine cu Mădălina. Da' eu în dragostele tinereţelor nu mă amestec. Le-a lăsat Dumnezeu omului, ca să-l facă să mai uite de bătrîneţe şi de moarte. Da' tu ştii, măi Ilie, că te duşmăneşte Mateieş Scovarză?

— Ştiu, domnule şef, dar eu de el nu mă tem.

— Bine, bine, ştiu eu că nu te temi. Da el poate-i mai tare dacă are un tovarăş. Da' poate-ţi sare unul în spate prin întuneric. Da' poate se prăvale peste tine un bolovan din munte. Măi băiete, fii cu grijă. Aşa mi-am făcut eu socoteală, că trebuie să fii cu grijă..."

Şi rînjind ciudat, Baba-Turcească bătu iar pe umăr pe flăcău. Pe urmă porni încetişor şi legănat spre cantină şi o vreme flăcăul rămas pe loc îi auzi tot mai slab şi mai departe zăngănitul săbiei.

Ca deşteptat din gînduri, Bădişor făcu cîţiva paşi spre Bistriţa. Pe urmă îşi aduse aminte de vorbele lui Deşca şi clătină din cap zîmbind. Se întoarse cu paşi mari acasă, intră furişat în tindă şi căută în cotlonul ştiut baltagul. Işi svîrli din fugă pe umeri cojocelul şi răspunse dela poartă maică-sa, care întreba din căsuţă cine-i. Prin înserarea albăstrie, pe o potecuţă oablă, se lăsă înspre Bulboană, unde-l aştepta Mădălina lui...

VII.

La trei zile după asta, în noaptea Sîntămăriei, căzu un brumărel ca o sticlă pisată pe valea Bistriţei, şi sfertul de lună tîrzie, spre zori, poleia costişele, sălciile şi bolovănişurile grămădite de puhoaie. Luceafărul de ziuă eşise deasupra munţilor pe o fişlie sură de nour. În căsuţa lui, domnu' Mateieş Scovarză se trezi din somn greu, de bubuituri în uşă şi glas de om.

„Eu sînt, domnule notar,—striga de-afară Petrea Ţarcă. Deschide răpede!"

Scovarză era încă tulburat de visuri. Lumina de lună intra ca un fum pe ferestre. Luceafărul parcă-l privea ca un ochiu şi clipea cu gene de raze.

„Deschide, domnule Mateieş!

— Ce este? ce strigi aşa?" întrebă notarul trăgînd zăvorul.

Plutaşul păşi în odaie rîzînd, şi notarul simţi miros puternic de tutun şi de rachiu.

„Ce este, bre omule? Vii dela crîşmă.

— Fireşte. Vin dela Bulbuc. Da' vin cu veste mare, domnule Mateieş. Îmbracă-te şi pe loc să pornim. De-acu nu ne mai scapă, domnule Mateieş. Îl port eu de-o vreme sîmbetele; acu mi-a picat în labă.

— Vorbeşti de Bădişor?

— D'apoi de cine? de butuca? Asară vine la crîşmă vatavu' dela *firmă*. Un jidov, nici nu ştiu cum îl chiamă. Caută plutaş s'aducă douăzeci de catarguri mari, numaidecît azi, în zi de Sîntămărie, din gura Barazului. Că trebuie mîni să le sloboadă numaidecît la Piatra. Au ei afacerile lor care nu sufăr întîrziere. Ei lucrează cu ciasornicu'n mînă... Da' oamenii toţi s'au ferit, se'nţelege. Mîni—adică azi—e sărbătoare şi hodină. Te mai duci, ca creştinu', la crîşmă... Eu unu ştiu că n'am vrut să mă prind...

— Stăi, bre Petre, stăi,—îl întrerupse notarul. Ce are a face asta şi cu Bădişor.

— Apoi dacă nu'vrai să m'asculţi, domnule Mateieş... Să vezi. S'a dus Jidovu'. Noi stăm, mai bem o singeapă de rachiu, mai povestim de-a noastre... Aşa, într'un tîrziu vine unu' Timofte şi spune că s'a găsit plutaş pentru gura Barazului. Cine? Ilie Bădişor. El îi mai lacom de parale decît alţii. Lui nu-i trebuie crîşmă şi petrecere. Dacă-i dă preţ mare, el aduce catargurile. Şi zice Timofte, chiar a şi pornit să le-aducă!"

Notarul se frămînta, cîştigat de însufleţirea plutaşului, şi începea să se îmbrace.

„Acu-i acu, domnu' Mateieş... urmă Ţarcă, vîrîndu-i-se în suflet. Zi de sărbătoare: în munte şi pe Bistriţă nu lucrează nimene... El porneşte singur. Dacă dă în nişte stînci, se chiamă că l-a pedepsit Dumnezeu pentrucă munceşte în zi oprită..."

Gura lui Ţarcă se întinse într'un rînjet negru în lumina lunei. Se clătina uşor şi-şi ciocănea fruntea c'un deget, minunat el singur de planul lui.

„Hai, domnu' Mateieş. Nu sta. Luăm cai... Dupăce se'ntîmplă pedeapsa lui Dumnezeu, domnu' Mateieş, noi răpede sîntem înapoi... Vorbim cu oamenii, trecem la crîşmă, şi ne mirăm şi noi grozav cînd aflăm că s'a dus feciorul' să caute pe tatu-său, în fundul bălţii..."

Scovarză de cîteva clipe nu mai era stăpîn pe el. Zmulgea din colţuri straiele ca prins de friguri. Toată otrava adunată în luni de zile, şi sporită în vremea din urmă cu disperare şi umilinţă, se răscolise în el, aburea şi-i împăinjenea judecata. Se răsturnă spre plutaş şi-i puse mîna în beregată, gemînd înăbuşit:

„Taci din gură! taci din gură! Să nu te-audă cineva! Nu te-a zărit nimeni cînd ai intrat aici?

— Nu m'a văzut nimeni, domnu' Mateieş, n'ai grijă. Eu îs vulpe roşie..."

Înveselit şi de-această glumă, Petrea Ţarcă se bătu cu mîna peste taşca dela şold:

„Am luat cu mine ş'oleacă de putere. Un clondiraş cu şpirt. Am eu acu un coraj ş'o putere, domnu' Mateieş, ca la o zi de vînătoare..."

Notarul îşi trăgea, zmuncit, paltonul pe mînici. Împinse cu umărul pe plutaş:

„Ce stai? Hai să mergem!

— Mergem. Cum nu? Da' cai sînt?

— Sînt. Găsim sub pădure. Cred că altceva nu trebuie să mai iau.

— Nu se află, domnu' Mateieş, vai de mine! Noi nu punem mîna. Bistriţa are să-i ştie de samă!

— Aşa-i..." mormăi notarul. Şi parcă-l apucă un tremur de frig. Zgribulit păşi afară, învîrti de două ori cheia în uşă, şi oftă prelung, parcă ar fi scoborît de pe umeri o povară. O apucă răpede la deal. Ştia că trebue să ajungă numaidecît la gura Barazului. Simţea că numaidecît trebue să se petreacă un lucru mare, în ziua aceia, un lucru pe care el nu-l mai putea opri. Şi după aceia poate-i va veni alinarea şi o clipă de plăcere cu înverşunare dorită.

Cînd ajunseră, pe cai fără şele, pe culmea Vătuiului, ca să treacă dincolo, în rîpa Barazului, răsărea soarele în picle uşoare. O tăcere mare stăpînea codrii şi valurile încremenite ale munţilor. Din stînga, din rîpi, dela Sihăstrie, porni un tremur dulce şi uşor de toacă; apoi sunară o vreme clopotele cu adieri de cîntec. Cei doi tovarăşi se opriră o clipă, cercetînd în rîpă balta pe care înecau perdele de neguri luminoase... Dincolo, pe un drumeag stîncos, umbla călare bărbăteşte o munteancă învălită în cojocel. Ş'un şirag de căluţi, cu poveri de desagi cu popuşoi, umblau cu capetele plecate, legaţi unul cu coada altuia, călătorind spre un sat de plăieşi şi venind din tîrgurile dela cîmp.

Domnu' Mateieş şi Petrea Ţarcă trecură culmea şi intrară în valea Barazului. Într'un cotlon de pădure, descălicară. Nu mai aveau mult până la gura pîrăului. Locul era singuratic şi nădăjduiau să

se afle ei singuri cu flăcăul între ape... Plutașul își scoase clondirașul și-l înfățișă lui domnu notar. Mai întâiu Scovarză îl lovi cu dosul mînii și-l dădu la o parte. Apoi se răzgîndi, îl apucă, și-l duse la gură, înghițind prelung. Țarcă rîdea și sta cu mîna întinsă ca o ghiară:

„Bun! Da' să-mi lași și mie, domnu' Mateieș. *Asta*-i doftoria mea!"

Domnu' Mateieș găsi gluma foarte potrivită și-i întoarse clondirașul rîzînd și el, cu ochii sticlind aprins.

Pășiră cu hotărîre printre brazi răsturnați și rămaseră privind cu luare-aminte spre clădirea de scînduri a fierăstrăului. Acolo era liniște; nu se simțea nici o mișcare. În dreapta lor, Barazul, iezit de opusturi, se întindea într'o baltă largă și lină, pe care stăteau îmbulzite trupuri albe de brazi cojiți: butuci și catarguri.

Aici, apele pîrâului, grămădite și liniștite în *hait*, așteptau ceasul să umfle undele împuținate de secetă ale Bistriței și să mîie mai răpede și mai plin plutele spre văi. Ș'aici era singurătate și liniște. Pe sub luciul verde al iazului, fulgerau cînd și cînd păstrăvi ca niște andrele de argint.

„Nu-i aicea, zise *Mateieș Scovarză*, încruntînd sprîncenele. N'a ajuns încă?

— Ba a ajuns... răspunse plutașul trecînd între farașii opustului; da'am venit noi cam tîrziu. Pluta de catarguri trebuie să fi fost dincoace în Bistrița. Acuma nu-i. A dezlegat-o-nu demult ș'a plecat..."

Notarul își frămînta mustața în dinți. Întoarse ochii crunți spre Țarcă.

„Atuncea cum facem?

— Hm! cum facem? Este leac la toate, domnu' Mateieș! Cu mine nu mori. Eu m'am gîndit pe drum că poate nu-l prindem aici. Știam că sînt în hait plute ușoare, aduse pe pîrău, și nedezlegate încă. Sînt de față, poți să le vezi și dumneata. Dăm drumul apei, ieșim cu pluta 'n Bistrița, și haitu ne duce ca un harmasar peste el... li cădem din urmă 'n spate..."

O lucire crudă fulgeră în ochii lui Scovarză. Se 'ntoarse spre plutaș, îl cuprinse de umăr și-l izbi înainte-i. Rosti scurt o singură vorbă:

„Hai!"

Scurt, Petrea Țarcă trase de sub cojocel toporul, cu rînjetu-i de mulțămire. Amîndoi trecură la opust și ridicară cu scripții, pe lanțuri, poarta apelor. Din liniștea lui verde, iazul tresări deodată furiș, năboind spre Bistrița. C'un șuet de furtună se prăvăli cel întâiu talaz. Și amîndoi tovarășii, coborîți grabnic pe-o plută ușoară de grinzi, trecură în lungul întăriturilor de piloți și saltară într'o învolburare de aripi de apă, în albia cea mare a rîului. Pe coama nahlapilor iuți porniră la vale. Înaintea lor parcă fugeau cai încordați, lunecînd pe deasupra undelor Bistriței...

„Ține-te bine, domnule Mateieș. Avem să-l ajungem!" striga plutașul dela cîrma de dinainte.

Plutiră așa o vreme, cu mare răpeziciune; și într'adevăr, după un pătrar de ceas, zăriră către vale pluta flăcăului cotind după stînci. Țarcă ridică fruntea. Pe potecile malurilor nu se zărea nimeni. Răpeziți de hait, se duceau ca amețiți în freamăt de valuri. Mateieș Scovarză sta cu ochii țintă înainte, aplecat și ținînd strîns coada toporului înfipt în plută. Avea în privire ceva bolnav și rătăcit...

„Il ajungem în Bulboană!" îi strigă la ureche Petrea Țarcă.

Il ajunseră cu adevărat pe flăcău către Bulboana-lui-Vălinaș. Se prăvăliră asupra lui din cotitură. Bădișor, întorcînd capul, îi văzu deodată răpeziți cu pluta lor într'a lui și, plecîndu-se ca fulgerul, își zmunci toporul dintr'un catarg... Ei veneau,—dar nu băgaseră'n samă că și 'n urma lor fugeau săltînd pe nahlapi trupuri de brazi scăpate din închisoarea de ape: veneau îmbulzindu-se, atingîndu-se și despărțindu-se, parcă se luaseră la întrecere. Și cînd ei dădură lovitură de berbece în pluta lui Ilie Bădișor, brazii din urmă, pocnindu-se și tălăzuindu-se, îi izbiră năprasnic; și într'o clipă pluta li se desfăcu într'o mulțime de înotători fantastici care se cufundau cu capu 'n jos și săltau iar pe luciu...

Lovit și zvîrlit înainte de un capăt de grindă, domnu Mateieș Scovarză se prăbuși deodată între plute și nu mai eși deasupra. De aceia îi sticlise în ochi luceafărul zorilor: pentrucă după trudă și grabă, s'ajungă clipa aceasta.

Ceilalți doi oameni își mai păstrară ca'n două bătăi de aripă cumpăna pe lemnele desfăcute. Apoi Ilie Bădișor aruncă de pe el cojocul și, cu toporu 'n mînă, se zvîrli în apă.

Se aflau chiar la intrarea Bulboanei, în albie îngustă, între lespezi oable de stîncă de var. Era acolo un vechiu loc de primejdie, pe care-l cunoșteau bine plutașii. În partea satului, catargiii cei de demult desbătuseră în piatră, la fața undelor, o vatră îngustă pe care să se poată cățăra cei primejduiți, la vreme de cumpănă. Dela vatra aceia, trepte tăiate 'n părete puteau scoate pe om deasupra malului.

Intr'acolo se îndreptă Ilie înnot. Cîțiva butuci veneau buluiș asupra lui c'un plescăit înădușit de val. El se dădu afund, cu capu 'n jos, fără să-și lase toporul. Numai pălăria rămasă pe apă, începu a sălta veselă înaintea brazilor. Zvîrlind din picioare și trăgînd apa sub el cu'n braț, flăcăul trecu nevăzut pe dedesupt și răsări pufnind cu spaimă lîngă vatra catargiilor.

Gîfîind trudnic se prinse cu toporul de-un colț de piatră și se aburcă încet deasupra. Chiar atunci, arucîndu-și ochii îndărăt, văzu pe Țarcă cu fruntea plină de sînge, cu ochii holbați și gura căscată, zbătîndu-se în înot voinicesc spre aceiași scăpare. Cașicum ar fi fost împuns de suliță, Bădișor se încordă, crunt, se ridică în două picioare și înălță amenințător toporul.

Petrea Țarcă începu a urla înfricoșat:

„Nu da, măi Ilie! Nu da! fie-ți milă de mine, măi băete!"

Și întinse cu deznădejde o mînă spre el. Bădișor era încă zguduit de înfiorarea morții. Stătu o clipă la îndoială, parcă nu pricepea despre ce-i vorba... Pe urmă, ferindu-și toporul cu stînga,

zmunci și-și desfăcu de pe mijloc curaua și zvîrli un capăt celuilalt.

Țarcă se trase lîngă el și rămase cu tîmpla lipită de stîncă. Parcă era înjunghiat și-și dădea sufletul. Intoarse ochii spre Bădișor și vorbi ca'ntr'o oftare :

„Iartă-mă, Ilie. Eu cu tine nu mai am nimica..."

Flăcăul simți un nod în gît și îngînă tulburat :

„Bade Petre, și mie parcă mi s'a deșertat sufletul de toate..."

Apoi începu a răcni și a face semne la oamenii care se arătau pe maluri.

VIII.

Către sară, apa lepădă mai la vale de Bulboană leșul domnului Mateieș. Cum se vesti asta'n Ponoară, sosi la fața locului domnu' primar Dăscălescu, și părintele Uliță-Ferbinte cu antereul pălălăind, și domnu' Șaga-Mițel cu luleaua în colțul din stînga al gurii. Veni și domnu' Alecu Deșca cu zîmbetu-i încremenit de mască. Părea totuși negurat, nemulțămit și jignit oarecum că în tainicele lui socoteli uitase vicleniile apei și înotătorii fantastici. Leibuca Leizer, sosit și el gîfîind și galbăn, îl privea însă c'o nestăpînită admirație. Ceilalți oameni din sat priveau cu liniște pe cărturarul lor căzut. Muerile întindeau capetele una pe după umerii alteia și suspinau prelung, cu mîna la gură...

Mateieș Scovarză privea cu ochii sticloși și'ncremeniți cerul de toamnă și din gură i se prelingeau pe nisip două ațe de sînge.

Dupăce părintele Costache făcu o reflexie tristă asupra nimicniciei vieții acestia, fruntașii se întoarseră de către mort și se sfătuiră cum să facă chiar adouazi, la bisericuța de pe măgură, o cinstită și frumoasă înmormîntare notarului comunei. Părintele mai ales se înfierbînta și dovedea că altfel nu se poate. Numai Alecu Deșca, cu obrazu'ntre ei însă zîmbind dus în planurile lui, cugeta dacă trebue ori nu să înceapă încurcate și neistovite cercetări...

„Nu cred că mai trebue, — zise el dînd din cap, — și tresări privind în juru-i.

— Ba trebue, domnule Alecu, trebue numaidecît! strigă popa răsucindu-se spre el.

— Nu putem uita datoriile către morți..." zise grav și Italianul, picîind din pipă și închizînd trist pleoapele.

Ovreiul îl privea cu ochii lui vii și ascuțiți și tăcea, la o parte.

Adouazi a fost înmormîntarea, și s'a strîns pe măgură, la bisericuță, tot satul. Cerul deasupra era tulbure și vîntul înălțimilor mătura nourii cenușii, zdrențuindu-i în țancurile munților. De pe Bistrița veneau învăluiți, buhai de neguri. In mulțimea, care ascultă glasul preotului, cîntările psaltului, și cu sunetul clopotului, își făcuse loc și Ilie Bădișor, pălit la față și cu ochiui adîncit ca de-o umbră.

Peste mulțimea cu capete plecate, prin negura umedă pe care vîntul o mîna din văgăuna apelor, tremurară glasurile cîntînd veșnica pomenire. Și bulgării sunară pe sicriul alb. In clipa aceia cei doi ciobani chemați dela stînele de sus suflară în buciume o chemare prelungă și sfîșietoare, care tremura straniu pe văi, către depărtările nevăzute...

Femeile din mulțime începură a plînge. Ilie Bădișor întoarse ochii trudiți spre dînsele și văzu între casînci și catrințe pe Mădălina lui suspinînd c'o mînă la tîmplă. N'o văzuse de două zile. Ș'o privea, parcă n'o văzuse de ani. Era albă și frumoasă. Era dragostea nopților lui, în vremea cînd încă nu intrase în el ca un șarpe fiorul morții. O privea prin negură și i se părea că tot se depărtează de el, pecînd buciumele sunau cîntare de mort, ca'n vremuri străvechi, cînd nu erau în munți nici surtucari, nici ferăstraie.

Mihail Sadoveanu

Cyrano de Bergerac

DE

EDMOND ROSTAND. — Romîneşte de MIHAI CODREANU

ACTUL III

SCENA BALCONULUI

CYRANO (către Christian.)

O poţi striga!

(oprindu-l o clipă cu gestul.)

Aşteaptă s'arunc puţin prundiş

In geam!

(după ce a adunat puţin prundiş şi l-a aruncat în geamul Roxanei.)

Acum!

CHRISTIAN

Roxana!

ROXANA (deschizînd puţin fereastra.)

E cineva'n frunziş?

CHRISTIAN

Eu, Christian. O clipă.

ROXANA (cu dispreţ.)

Ce vreţi?

CYRANO (de sub balcon, lui Christian cu vocea înăbuşită.)

Vorbeşti prea tare!

CHRISTIAN

Voiam...

ROXANA (acelaşi dispreţ.)

Plecaţi... Vi-i vorba stîngace.

CHRISTIAN

Indurare!

ROXANA (acelaşi joc.)

Nu; nu vă mai sînt dragă!

CHRISTIAN (căruia Cyrano îi suflă cuvintele.)

Cînd ard mai mult de dor,

Mă'nvinuiţi că dorul mi-e stins!

ROXANA (care voia să'nchidă fereastra, oprindu-se.)

Mai binişor!

CHRISTIAN (acelaşi joc cu Cyrano.)

Crescînd, îmi sfarmă pieptul, amorul meu fanatic,
Căci sufletu-mi e leagăn copilului sălbatic.

ROXANA (înaintînd în balcon.)

Mai bine. Dar cruzimea aceasta de-i simţiţi,
De ce amorul vostru din leagăn nu-l striviţi?

CHRISTIAN (acelaşi joc cu Cyrano.)

Am încercat adese, dar... tentative nule,
Căci nou născutul, doamnă, e un micuţ Hercule.

ROXANA (încîntată.)

E şi mai bine!

CHRISTIAN (acelaşi joc cu Cyrano.)

Astfel că lesne-a şi răpus
Pe cei doi şarpi: Orgoliul şi Indoiala.

ROXANA (cu coatele pe balcon. Din ce în ce mai încîntată.)

Spus
Cu totul bine; însă, vi-i replica tardivă. —
Ori, suferiţi de gută, ştiţi... imaginativă?

CYRANO (trăgînd pe Christian sub balcon şi strecurîndu-se în locul lui.)

Nu merge-aşa. In lături!

ROXANA

Vă şovăesc mereu
Cuvintele pe buze.

CYRANO (vorbind cu jumătate de glas şi imitînd pe Christian.)

E noapte... şi e greu
Pe dibuite'n umbră, urechea să v'o cate.

ROXANA

Nu'ntîmpin cu-ale mele aşa dificultate.

CYRANO

Fireşte, ale voastre mai bine nimeresc,
Căci eu de-a dreptu'n suflet pe toate le primesc
Ori, sufletul mi-e mare şi-urechea voastră-i mica
Coboară iute-a voastre şi-a mele se ridică; —
Le trebueşte vreme mai lungă la urcat.

ROXANA

De cîteva momente se urcă minunat.

CYRANO

Deprins-au obiceiul gimnasticei acest!

ROXANA

Par a vorbi din vîrful unei înalte creste?

CYRANO

O da! Și orice vorbă mai grea, de mi-ați svîrli
Din înălțimea asta pe suflet... aș muri!

ROXANA (făcînd o mișcare)

Cobor...

CYRANO (cu vioiciune)

Nu, nu!

ROXANA (arătîndu-i banca de sub balcon)

Atuncea, urcați pe bancă iute!

CYRANO (dîndu-se înapoi cu spaimă, în noapte.)

Nu.

ROXANA

Pentru ce?

CYRANO (cuprins din ce în ce mai tare de emoție.)

Acestor dumnezeești minute,
Lăsați-le fiorul suav de-a ne putea
Șopti pe nevăzute.

ROXANA

Cum, făr'a ne vedea?

CYRANO

O, da! E adorabil! Ca printr'un văl misteric,
Zăriți o mantă neagră pierdută'n întuneric...
Și-o rochie văd, albă, ce flutură'ntre foi:
Eu nu-s de cît o umbră... și-o strălucire, voi!
Oh, dac'ați ști ce'nseamnă acestea pentru mine!...
De-avui vre-o dată vervă...

ROXANA

Vorbiți adeș prea bine!

CYRANO

Cuvîntul, pînă astăzi, niciciînd nu mi-l scoteam
Cu-adevărat din suflet.

ROXANA

De ce?

CYRANO

Căci vă vorbeam
Tot prin...

ROXANA

Prin?

CYRANO

Prin vîrtejul ce-l simte ori și care

Pătruns de ochii voștri; — pe cînd acum îmi pare
Că pentru'ntâia oară, Roxana, vă vorbesc.

ROXANA

E drept! Cu totul altul și glasul vi-l găsesc.

CYRANO (apropiindu-se înfrigurat)

Așa-i, cu totul altul! În noaptea protectoare
Cutez să fiu eu însumi... Cutez... Dar ce spun oare?...
Nu-știu nimic... Iertați-mi emoția... Nu pot...
Momentu'i pentru mine frumos și nou de tot!

ROXANA

E nou?

CYRANO (tulburat și căutînd mereu să se reculeagă.)

E nou, — căci teama în suflet mi se abate,
De-a'mi fi în rîs luată orice sinceritate...

ROXANA

De ce, în rîs luată?

CYRANO (cu avînt. Gata a se da pe față.)

De...

(reculegîndu-se iar)

De-ori și ce avînt!:
Pun spirit pe simțire, ca un discret vestmînt,
Căci mintea-mi se oprește din sboru-i către stele
De frică de ridicol... și smulge floricele.

ROXANA

Dar spiritul, încîntă.

CYRANO

Acum nu-i nimerit.

ROXANA

Oh! Niciodată încă așa nu mi-ați vorbit.

CYRANO

Dac'am fugi o clipă de tolbă, de săgeată
Și faclă, într'o sferă cu totu'mprospătată!...
De n'am sorbi pârâul cel fad, în picături,
Cu degetar de aur, — dar însetatei guri
I-am da cu prisosință să bea cu înfocare,
Nectarul fără seamăn din fluviul cel mare!

ROXANA

Dar spiritul?

CYRANO

Cu stilul, de ce să ne jucăm?:
V'am prins cu el, — ajunge!... Și-ar fi să insultăm
Parfumul, noaptea, ceasul acesta, toată Firea,
Strîmbînd ca'n bilețele de-a lui Voiture, iubirea!

Deci, astrele stropite pe-al cerului cristal,
Să ne desbrace-acuma de artificial:
Căci teamă mi-e că verbul cu dulcea-i alchimie,
Ne volatilizează a inimei tărie,
Golindu-ne simţirea puţin cîte puţin,
Pin 'ce'n cuvinte fine, vezi finele deplin.

ROXANA

Cum, spiritul ?...

CYRANO (tăindu-i vorba.)

Iubirea-l urăşte... şi e crimă
Să prelungeşti cu-amorul prea mult această scrimă!
Dar trebue să vină momentul suculent, —
Şi plîng pe cei la care nu vine-acest moment, —
Cînd ştim că o iubire măreaţă'n noi veghează,
Pe care ori-ce vorbă galantă, o 'ntristează.

ROXANA

Veni acum momentul şi pentru noi, socot;
Deci, ce-mi veţi spune oare?

CYRANO

Oh totul, totul, tot!
V'arunc aşa, de-a valma, cuvintele'n grămadă,
Fără să fac din ele buchete de paradă.
Mă'năbuş şi-mi pierd mintea, mi-eşti dragă, n'am alt ţel,
Port numele-ţi în suflet ca şi'ntr'un clopoţel...
Şi cum mereu tot tremur de dragostea-mi nebună,
S'agită clopoţelul şi numele tău sună!
Nu uit nimic din tine şi tot ador! Ce vrai,
Ştiu zi cu zi trecutul! Vezi, an, la şapte Mai,
Cînd ai eşit de-acasă schimbaşi pieptănătura...
Şi-atîta drept lumină eu ţi-am luat figura,
Incît, precum spre soare cînd te-ai uitat profund,
Pe urmă vezi ori unde un cerc de foc rotund, —
Aşa, de cat la tine, privirea-mi vagabondă,
In tot ce-i ese 'n cale străvede-o pată blondă!

ROXANA (cu vocea tulburată.)

Da! E iubirea asta!

CYRANO

Iubire-i negreşit!
Da, aprigă simţire de care-s stăpînit,
Cumplită şi geloasă în furia ei tristă,
Iubire e, — şi totuşi, de loc nu-i egoistă!
Oh, toată fericirea mi-aş da-o pentru-a ta,
Chiar dacă niciodată nimic tu n'ai afla,
S'ascult măcar în taină c'o mulţumire mută,
Cum rîde fericirea din jertfa mea născută!
Mereu cu-a ta privire în inimă-mi trezeşti
Virtuţi şi-avînturi nouă! Incepi să desluşeşti

Ce se petrece 'n mine?... Iţi dai tu seamă bine?...
Simţeşti sburind din umbră, tot sufletu-mi spre tine?
Oh! prea-i frumoasă noaptea!... Prea-i dulce visul meu!
Vă spun aceste toate şi m'ascultaţi!... Voi... Eu...
E prea mult!... Nici în gînduri cît mai puţin modeste,
N'am cutezat vre-odată să sper la toate-aceste!
Oh, pot muri de-acuma, căci printre ramuri sus,
Ea tremură de vraja cuvintelor ce-am spus!
Căci tremuraţi ca frunza 'ntre frunze 'nfiorată!
Da, tremuri! şi simţii-am, de vrai sau nu, de-odată,
Al minii tale tremur cu farmecu-i sfios,
Pe-un ram de iasomie cum se coboară 'n jos!...

(sărută ca scos din fire o ramură ce cade 'n jos.)

ROXANA

Da, te iubesc... şi tremur... şi-a ta sînt pe vecie...
Şi plîng... şi-s îmbătată!...

CYRANO

Atuncea moartea vie!...
Căci în beţia asta, eu... eu te-am abătut! —
Atît îmi mai rămîne a cere!...

CHRISTIAN (de sub balcon.)

Un sărut.

ROXANA (dînd îndărăt, surprinsă.)

Ce?

CYRANO

A!

ROXANA

Imi cereţi?

CYRANO

Insă...

(către Christian încet.)

O iai prea iute, frate...

CHRISTIAN (încet lui Cyrano.)

Vreau să profit de-aceste momente 'nfierbîntate!

CYRANO (Roxanei.)

Aşa-i, eu... eu... cerusem, oh cerule măreţ! —
Dar văd destul de bine c'am fost prea îndrăsneţ.

ROXANA (puţin desamăgită.)

Nu stăruiţi în asta mai mult?

CYRANO (încurcat.)

O, stărui... dară...
Fără să stărui; poate ciudat să vi se pară;
Ei bine, dar sărutul, — să nu mi-l acordaţi.

CHRISTIAN (încet lui Cyrano, trăgîndu-l de manta.)

De ce să nu-l acorde?

CYRANO

Taci Christian!

ROXANA (plecîndu-se pe balcon)

Spuneați?...

CYRANO

Mă ocăram în șoaptă c'am prea luat-o 'n pripă,
Spunîndu-mi mie însumi: Taci Christian.

(Pajii încep să cînte.)

O clipă!

E cineva! (Roxana reînchide fereastra. Cyrano ascultă pajii, din care unul cîntă vesel, iar celălalt lugubru).

Ton vesel, iar colo trist suspin?
Ce-o fi, bărbat sau doamnă?

(intră un capucin cu spinarea încovoiată de vremi și merge dela casă la casă cu o lanternă în mînă, privind porțile.)

Oho, e-un capucin!

Scena a VII-a

CYRANO, CHRISTIAN, UN CAPUCIN.

CYRANO (către capucin)

Dar ce-i fluarul ăsta, vlăstar din Diogene?

CAPUCINUL

Mă rog, pe-aci e casa Signorei Madelene
Robin?

CHRISTIAN (încet lui Cyrano)

Ne 'ncurcă popa. Ce vrea?

CYRANO (arătînd capucinului o stradă care urcă la deal.)

La deal, mereu.

CAPUCINUL

Vă mulțumesc. O rugă ți-oi spune, fiul meu,
Pe sfintele metanii, până la boaba mare.

CYRANO

Îți aibă Domnu 'n pază cucuiul din spinare.

(Capucinul iesă, Cyrano coboară scena spre Christian.)

Scena a VIII-a

CYRANO, CHRISTIAN,

CHRISTIAN

Obține-mi sărutarea!

CYRANO

Nu!

CHRISTIAN

Azi, ori mai tîrziu...?

CYRANO

Da! Va veni momentul amețitor, o știu,
Cînd va uni motivul atracției fatale,
Musteața ta cea blondă cu rozul gurii sale!

(către sine)

Aș prefera motivul...

(zgomotul obloanelor ce se redeschid. Christian se ascunde sub balcon.)

Scena a IX-a

CYRANO, CHRISTIAN, ROXANA

ROXANA (înaintînd în balcon.)

Signore!

(ușoară mișcare a lui Cyrano, jos.)

Mi-ați vorbit

De... de...

CYRANO

Sărut. Cuvîntul e dulce, negreșit!
De ce dar gura voastră a-l spune se reține?
Cînd el vă arde buza, ce-ar fi chiar faptu 'n sine?!
O! Nu vedeți în asta ceva de 'nspăimîntat!...
Pe nesimțite oare ușor n'ați lunecat,
Trecînd din joc de vorbe printr'un vîrtej de patimi,
Din zîmbet la suspine... și din suspin la lacrimi?
Pe nesimțite încă mai lunecați ușor:
Din plîns la sărutare, e numai un fior!

ROXANA

Tăceți, vă rog!

CYRANO

Sărutul, la urmă ce-i?: Dorință
Expusă mai de-aproape. E o făgăduință
Precisă. Jurămîntul ce vrem a-l consfinți.
E pînctul roz ce-l punem pe i din a iubi.
Secret ce-l spunem gurii cu tainică surdină.
E-o clipă de vecie cu murmur de albină.
Nectar divin ce-acuză un gust suav de flori.
Printr'însul se respiră al inimei fiori,
Cînd sufletul pe buze parfumul și-l însamnă.

ROXANA

Vai, nu vorbiți!...

CYRANO

Sărutul e-atît de nobil, doamnă,
încît regina Franței, regina chiar, pe-un lord
C'o sărutare-odată l-a fericit.

ROXANA (binevoitoare)

De-acord!

CYRANO (cu avînt din ce în ce mai mare)

Ca Buckingham port mute, durerea mea și plînsul:
O gingașă regină ador și eu ca dînsul...
Și 'ntocmai ca și dînsul sînt trist și credincios...

ROXANA

Și ești frumos ca dînsul.

CYRANO (aparte, revenindu-și în sine.)

Uitam că sînt frumos.

ROXANA

Veniți, culegeți mierea acestei flori divine...

CYRANO (împingînd pe Christian spre balcon.)

Sus!

ROXANA

Consumați nectarul...

CYRANO (același joc cu Christian)

Sus...

ROXANA

Murmurul de-albine.

CYRANO (același joc)

Sus!..

CHRISTIAN (stînd la îndoială.)

Mi se pare-acuma că prea devin real!

ROXANA

O clipă de vecie!...

CYRANO (împingîndu-l spre balcon mai cu tărie.)

Sus iute, — animal!

(Christian se aruncă și, de pe bancă, frunziș și stîlpi, escaladează balustrada balconului).

CHRISTIAN

Roxana!

(o cuprinde cu patimă și o sărută.)

CYRANO

Ai! În suflet bizară 'nțepătură!
Banchet de-amor la care sînt Lazăr din Scriptură,
Sărut, — o fărmătură din fine mi-ai svîrlit...
Căci inima-mi în umbră simțesc că te-a primit; —
De vreme ce Roxana pe-o buză prefăcută,
Cuvintele rostite de mine le sărută!...

Mihai Codreanu

Metoda în metafizică

A găsi pentru Metafizică un ținut care să-i aparție și care să nu fie nici un păinjeniș de ficțiuni, nici o regiune principial inaccesibilă spiritului nostru, înseamnă a întemeia oarecum posibilitatea ideală a metafizicii *). Pentru a beneficia însă în mod practic de această posibilitate, mai este de rezolvit încă o chestiune: să-i zicem acea a căilor de comunicație, a drumurilor care ar porni dela noi spre țara metafizicii, și care, dacă nu sînt bine croite, bine boltite și bine supraveghiate, toate celelalte cîștiguri ar fi de prisos.

Prin urmare să vorbim de metoda în metafizică.

Chestiunea metodei este de-o supremă însemnătate în orice știință. Chiar acei care au avut norocul să facă descoperiri științifice, fără un prealabil studiu al metodii, ci printr'o aplicare oarecum instinctivă a unei bune proceduri — s'au grăbit, cei mai mulți, ca odată cu descoperirea făcută, să comunice publicului și calea pe care au ajuns la dînsa, convinși că aceasta ar putea sluji și altora, înlesnindu-le munca și crescîndu-le șansa. E de remarcat că oameni de știință ca Helmholtz și Liebig n'au recunoscut ca principal magistru pe vreunul din specialitatea lor, ci pe marele teoretician al metodelor, logicianul J. Stuart Mill.

Nici o mirare că fără o metodă bună nu se poate ajunge la țel, în nici o ramură științifică.

E un fapt al experienții tuturora că adevărurile științifice, nu stau de-a gata elaborate la îndămîna spiritului nostru. Sîntem departe de acea stare paradisiacă, în care arborul științii și-ar apleca crengile încărcate de cunoștințe înspre noi: nu numai că arborul științii e infinit și ca atare ne-ar trebui un timp nesfîrșit spre a-l culege, dar chiar acele adevăruri care par mai aproape nu pot fi îndeobște imediat culese, trebuindu-ți o întreagă strategie spre a le cuceri.

Firește, mai ales cînd este vorba de chestii mari și adevăruri însemnate, cunoașterea metodei nu ajunge și mai trebue ceva: un dar firesc de-a ghici adevărul, de-a nemeri direcția și locul soluțiunii. Ceva care nu se poate transmite și nici învăța.

Este un cunoscut joc de salon care consistă din tăinuirea unui obiect și din îndatorirea cuiva să-l găsească. Pentru a se înlesni sarcina acestuia i se dă următorul ajutor: cineva e așezat la pian și

*) Sub titlul de „Metafizica și legitimitatea ei" am desvoltat această parte în „Viața Romînească" an. XII, No. 2, din Aprilie 1920.

sună regulat o clapă, de cîte ori acel care caută obiectul se găsește în apropierea locului unde e ascuns acel obiect. Așa ceva se petrece și la descoperirea adevărului. Sînt capete privilegiate, care sînt vestite de o clapă tainică a sufletului atunci cînd se află pe lîngă locul unde zace ascuns adevărul sau cheia unei deslegări. Și în timp ce atîția alții trec fără să bănuiască, fie acum că posedă sau nu metoda bună, alții, înzestrați mai bine și avertizați de acea clapă interioară, reușesc să descopere lucrul după care ceilalți s'au străduit în vap... Cîți n'au avut înaintea ochilor priveliștea căderii unui măr!... și numai unul singur a simțit că acolo se ascunde unul dintre cele mai însemnate principii, ale mecanismului acestui univers.

Dar pe lîngă factorul care nu poate fi pus în formule, mai este din fericire, în cercetarea adevărului, și partea care nu atîrnă numai decît de individualitate și de dispozițiile ei deosebite, anume metoda, în bună parte impersonală și susceptibilă de-a fi studiată.

Dacă ar fi să facem o distincțiune între metafizică și științele pozitive în ce privește importanța pe care o are metoda la prima și la celelalte, am putea spune că dintr'un punct de vedere metoda are o însemnătate mai vitală pentru științe decît pentru metafizică, pe cînd din alt punct de vedere e tocmai invers.

Pe de oparte chestiunea metodei ar fi mai vitală pentru științe, fiindcă *acestea nu pot trăi decît din succese reale, în timp ce metafizica se poate întrucîtva întreține și cu succese aparente.*

Din cauză că hipotezele științifice sînt susceptibile în genere de verificare și faptele concrete se însărcinează să-ți arăte îndată, dacă soluția pe care a-i imaginat-o corespunde sau nu cu realitatea, nevoia unei metode bune e mai urgentă, întrucît aicea nu poți trăi cu iluziuni. Pe urmă descoperirea adevărului științific e de-o natură mai imperioasă pentru propria noastră conservare individuală. La metafizică nu există verificare concludentă și neîndoioasă. Aici, cu toate că năzuința spre adevăr e tot așa de vie poate, totuși aparențele adevărului nu sînt în chip tot așa de brutal dărîmate de adevărul adevărat. Aici hipotezele amăgitoare și pseudosoluțiunile se pot conserva mai mult și nu periclitează în aceiași măsură păstrarea imediată a ființei noastre. Din punctul acesta de vedere o metodă greșită nu produce rezultate identic de dăunătoare la metafizică și la științele pozitive.

Este însă un alt punct de vedere în care situația apare răsturnată. Posedarea unei metode temeinice pare de data asta chiar mai cerută la metafizică decît la celelalte științe. Tocmai din faptul că teoriile științifice sînt mult mai supuse controlului faptelor decît acele metafizice, decurge consecința că la metafizică temeinicia metodei rămîne aproape singura garanție că nu mergem pe drumuri rătăcite. La științe te avizează numaidecît desmințirea faptelor. La metafizică această desmințire e de regulă mult mai nesigură și mai slabă.

In toate aceste considerații era implicată o idee asupra căreia trebue să stăruim puțin, fiind deosebit de importantă și pentru desfășurarea ulterioară a expunerii. Anume ideia că domeniul metafizic este sustras controlului simțirilor noastre, că ipotezele și concluziunile metafizice nu pot lua niciodată forma unor fapte palpabile, mărginindu-se la supoziții mai-mult sau mai puțin în armonie cu lumea faptelor, dar fără caracterul lor sensibil și concret.

Să facem pentru moment o presupunere fantastică și absurdă mai cu samă față de starea științii de astăzi. Să ne închipuim că

lumea ar fi sfera rotundă care se credea altădată și, dispunînd de mijloace pe care nu le avem nici astăzi, ne-am deschide drumul printre stele, până la cer, la Dumnezeu. Dacă într'o astfel de împrejurare ne-am ridica până la creatorul lumii și l-am putea privi în față (să ni se treacă și această aberație filozofică), dacă dar am avea o intuițiune normală și—să zicem—o experimentare directă despre acea regiune îndepărtată, până în acel moment socotită inaccesibilă simțurilor noastre și numai dedusă de unele meditări metafizice,—ei bine, acest ținut al speculațiunii spiritului nostru *ar înceta să mai facă parte din domeniul metafizic* și, în lipsă de alte regiuni sustrase controlului simțurilor, metafizica ar sfîrși de-a exista. Chiar pentru acei care n'ar face această ascensiune, regiunile celeste, din moment ce-ar avea proprietatea să intre în cercul experienții posibile, ar face tot așa de puțin parte dintr'o metafizică, întocmai cași ținuturile dela polul nord sau din cine știe ce alt ungher al pămîntului...

Domeniu metafizic nu poate fi acela care cade subt simțuri sau nu *mai* este metafizic, în cazul cînd fusese până la un moment. Din clipa în care se constată că poate fi perceput cu simțurile, e domeniu de cunoștință positivă ca orice alt ținut al experienții posibile. Condiția de existență a metafizicii este și rămîne *depășirea experienței și-a lumii observabile.* De aici și gradul ei de incertitudine, care dacă i-ar lipsi, n'ar mai fi aceia ce este...

Exemplul acela de fantazie l-am ales pentru motivul că'n simplitatea lui grosieră putea să ilustreze mai repede ideia care caut s'o evidențiez.

Putem completa însă și cu un exemplu mai puțin fantastic, ce mai are și deplină actualitate. Să luăm bunăoară fenomenele de spiritism. Ideia că aceste fenomene nu sînt opera unor șarlatani sau impostori, ci sînt realmente constatabile, își face drum din ce în ce mai tare și astăzi existența lor este recunoscută de oameni foarte serioși și chiar de savanți deprinși cu metoda observării științifice. Fenomenele de spiritism, așadar, ar exista. Una sînt însă fenomenele spiritiste, alta interpretarea lor. Doctrina spiritistă, după cum se știe, nu se mărginește la constatarea fenomenelor în chestiune, ci voește să le și explice atribuindu-le unor spirite incorporale, care vagabondează în spațiu după separarea lor de corp, într'un cuvînt spiritelor celor morți, care revin la anume chemări, răspund la chestiuni mișcînd mesele și mînile care scriu anume cuvinte...

Siguranța faptelor spiritiste—cum ar fi scrisul inconștient și străin de ideile sale, al acelei persoane care se chiamă medium—nu atrage cîtuși de puțin aceiași siguranță pentru interpretarea lor, care poate fi bună sau rea, în orice caz hipotetică. Faptele spiritiste sînt de natură empirică; explicarea lor, așa cum o înfățișează teoreticianii spiritismului, este de natură metafizică, întrucît invoacă factori suprasensibili. Incercările de-a se explica acele fenomene în mod curat psihologic, cu ajutorul inconștientului, a dublei personalități, etc... ar constitui dimpotrivă o explicare fără caracter metafizic, cu care însă nu se mulțumesc resprezentanții spiritismului, ce săvîrșesc în orice caz greșala de-a socoti egal de sigure faptele dela care pleacă și interpretarea pe care le-o dau. Această interpretare, precum spuneam, în teoria spiritistă, are caracter metafizic, și adaug, după credința mea, că avem de-a face c'o metafizică foarte contestabilă și extrem de naivă. Ipoteza spiritistă explicînd fenomenele de care se ocupă, raportîndu-le numaidecît la *o cauză care s'ar asemăna materialicește cu ele* (vedenia unui mort s'ar datori revenirii efective

a mortului însuşi, vorbele ce se scriu în numele unui dispărut dictări sale proprii, etc...) este o extindere a acelei concepţii ştiinţificeşte şi filozoficeşte părăsită, care raportează orice senzaţie la o excitaţie externă asemănătoare cu dînsa,—adevărat duplicat al ei. Imaginea unui arbor s'ar datori în această concepţie unui arbor care există întocmai aevea, senzaţia unui sunet, sunetului însuşi şi aşa mai departe. Tot în aceiaşi categorie ar intra de pildă şi faimoasa demonstrare a lui Descartes care voeşte să dovedească existenţa lui Dumnezeu, susţinînd că noi n'am putea poseda în mintea noastră ideia despre o fiinţă perfectă şi infinită, decît prin acţiunea unei fiinţi perfecte şi infinite, care s'ar răsfrînge în idee. Cam acelaşi îmi pare şi cazul interpretării spiritiste, care atribuind acea aparenţă a unei comunicări cu morţii, comunicării reale cu dînşii, concepe drept cauze ale fenomenelor respective, realităţi desigur neobişnuite dar asemănătoare cu fenomenele însele sau, ceiace e şi mai naiv, le concepe după modul în care se face declaraţie, în cuprinsul fenomenelor spiritiste. Ca şi cum o declaraţie a unui mediu e o mărturie suficientă asupra izvorului ei adevărat!

Dar nu despre valoarea interpretării spiritiste este vorba aicea: şi pentru desvoltarea ordinei noastre de idei să presupunem chiar că acea teorie este admisibilă. Intru cît ea cuprinde *în orice caz* o parte hipotetică, în care construcţia spiritului nostru nu este în chip concludent confirmată de fapte, ea rămîne metafizică, să *zicem până în* momentul în care dăinuirea spiritelor şi revenirea lor ar putea *într'un* mod oarecare (de pildă fotografiarea lor sigură şi indiscutabilă) să capete rangul unui fapt netăgăduit. Din acel moment însă această chestiune n'ar mai face parte din Metafizică, ci dintr'o ştiinţă pozitivă. Metafizica se retrage în faţa ştiinţii, depe terenurile pe care aceasta le poate cuceri, bucuroasă că i-a putut ţine locul, într'un timp cînd ştiinţa pozitivă ar fi fost imposibilă şi cînd a înlocuit constatarea faptelor cu supoziţia lor anticipată, îndrumînd şi servind cu dînsa—dacă a fost fericită—constatarea de mai tîrziu.

Sînt dealtfel exemple în istoria cugetării de teorii care la început au avut caracter metafizic pentruca mai pe urmă—căpătînd desigur ş'o formulă mai precisă—să ajungă ştiinţă pozitivă, chiar dacă mai păstrează unele luciri metafizice şi după aceasta *). Nici o mirare dealtfel, mintea omenească fiind una în circulaţia ei, trecînd necontenit dela observarea faptelor la construcţii şi ipoteze. Ceiace se preschimbă este numai lărgirea cîmpului de experienţă, care poate încorpora pe ici pe colo terenuri ce aparţineau metafizicii altădată, despăgubind-o însă prin aceia că prin descoperirea de fapte nouă, îi dă noi puncte de plecare pentru zborul speculaţiilor sale, noi sugestii şi noi ajutoare.

Incheind această discuţiune să degajăm o concluzie importantă: *Metafizica nefiind o ştiinţă care să se învîrte în arena şi cîmpul experienţii, metoda ei de lucru nu poate fi metoda experimentală.* Nu doar c'am fi de părere că metafizica se poate construi fără o largă bază de fapte concrete. Această părere nu este a noastră, după cum vom arăta îndată. Dar cu toată baza de fapte, vîrfurile speculaţiilor metafizice se ridică cu mult de-asupra acestei baze aşa că presupune şi alte meşteşuguri decît constatarea faptelor şi simpla lor coordonare. Construcţia mintală, fără de care nu poate exista o

*) Exemplu: teoria heliocentrică, teoria evoluţionismului, etc.

metafizică trebue să-şi găsească pîrghii deosebite de temelia empirică. Trebue deci o metodă cu care să depăşească—fără a rătăci fireşte—cîmpul experienţei sensibile.

O metafizică pur experimentală, care să nu salte dincolo de fapte, putem spune că n'a preconizat-o nimeni; pentru bunul motiv că acei care au pretins să se limiteze cunoştinţa omenească la domeniul datelor pozitive, au negat pur şi simplu posibilitatea metafizicei *).

Convingerea că obiectul metafizicii nu este din acelea care apar în lumea înconjurătoare, dorinţa de a se dobîndi şi'n cunoştinţa metafizică un grad de certitudine reală, găsindu-se în locul evidenţii faptelor care aici lipsesc, un alt soiu de evidenţă egală în constrîngere şi putere, dacă nu şi mai mult,—au făcut pe unii cugetători, în mai multe epoci ale gîndirii, să preconizeze pentru metafizică metoda raţionalistă, care în perioada de după Renaştere a luat, în conformitate cu atmosfera timpului, un veşmînt matematic, cu încercările de-a se construi o metafizică *more matematico*.

Din cea mai depărtată antichitate s'a remarcat că simţurile noastre sînt supuse la erori şi sînt astfel departe de a fi un organ de cunoştinţă exactă. Filozofi ca Parmenide şi Zenon au susţinut cu probe în orice caz ingenioase că lumea văzută nu poate fi reală. Nu ajunge însă numai să negi—filozofia negativă mulţumind în genere pe prea puţini—ci trebue să pui ceva în loc. Cine rămînea atunci cu sarcina de-a sezisa adevărul, odată mărturia simţurilor dată la o parte? Cine altul decît organul care îşi arătase deja superioritatea faţă de simţuri prin aceia că spulberase pretenţiunile lor,—anume *raţiunea*.

Raţiunea devine astfel instrumentul cunoştinţii valabile, capabilă de-a surprinde natura realităţii, dosită de straiul amăgitor al lumii sensibile. Nu numai că raţiunea poate compensa în ţinuturile metafizice absenţa cunoştinţii simţurilor, dar—în această concepţiune—numai dînsa e în măsură a ne oferi cunoştinţi adecvate, în timp ce simţurile ne procură cunoştinţi amăgitoare, aşa că, adevărata cunoştinţă e tocmai acea metafizică, acea sensibilă păstrînd o valoare secundară şi slujind mai mult la orientarea practică.

Cunoştinţele suprasensibile nu au deci un grad inferior de certitudine, dimpotrivă. Şi numai în măsura în care răsfrîng asupra cunoştinţii empirice o rază din lumina lor, îi împrumută şi acestia ceva temeiu şi valoare.

Cum este acuma în stare raţiunea să execute această operă de-a depăşi, complecta şi chiar de-a transfigura cunoştinţa empirică? Aici teoriile filozofice au dibuit şi s'au deosebit. Platon punea la origină un contact direct al sufletului nostru, în epoca preexistenţii sale, cu regiunea superioară a realităţilor metafizice, graţie căruia mintea

*) Ca o excepţie aparentă la aceasta, ar putea să se înfăţişeze filozofia lui Berkeley care, deşi preconizează metoda empirică, reuşeşte să aibă totuşi colorit metafizic. Acest colorit are însă două cauze limpezi, de care dîndu-ne sama, vedem tocmai că nici această filozofie nu face excepţie dela ce am afirmat mai sus. O parte din metafizica lui Berkeley—ca de pildă existenţa lui Dumnezeu şi prezentarea lui ca autor direct al senzaţiilor noastre—depăşeşte cu mult constatarea empirică. Iar o altă parte—acea care tăgăduește existenţa materiei—deşi s'ar întemeia în aparenţă pe datele strict empirice, de fapt depăşeşte şi dînsa experienţa imediată, în care corpurile materiale nu ne sînt date niciodată *ca senzaţii sau fenomene psihice*, ci ca realităţi care există aevea.

noastră se putea ridica și mai tîrziu la ele printr'un fel de *reminiscență*. In Evul Mediu, adevărurile supreme erau destăinuite spiritului nostru prin revelațiune, rațiunea primindu-le pe unele din ele, fără chiar a le putea înțelege bine. Epoca modernă caută să se desbare și de reminiscențe necontrolabile și de revelații religioase, formulînd în mod clar, cu Descartes, teoria ideilor înăscute. Spiritul nostru nu este acea *Tabula rasa* cum va zice curînd după aceia Locke, ci sosește cu o zestre proprie, cu un număr de idei apriorice, care se deosebesc de acele cîștigate prin simțuri prin aceia că au o claritate s'o evidență superioară. Dovada cea mai concludentă care se putea da pentru asta, era în primul loc posibilitatea matematicii, pe-atunci în plin elan și'n plină înflorire. Edificiul matematecii se construește independent de experiență cu materialul lăuntric al spiritului nostru, pornind dela axiome și desvoltîndu-se într'o superbă cascadă de teoreme și corolare. Această desfășurare oferă o înlănțuire strînsă ș'o certitudine cu care nu se compară acea a cunoștințelor empirice.

Exemplul matematicii era ademenitor. Nu s'ar putea face același lucru și cu metafizica? Nu rămînea decît să se descopere în comoara înăscută a rațiunii cîteva idei-axiome, cu caracter metafizic. Descartes crede că descoperă trei idei: existența spiritului (care era mai mult o intuiție directă), existența lui Dumnezeu și cu ajutorul acestia existența materiei, redusă în esență la proprietățile sale geometrico-mecanice.

Pornind dela aceste trei idei fundamentale, Descartes construește, după modelul matematicii, în mod aprioric, *metafizica sa*, pe care o coboară până la lumea sensibilă, *raționalizînd-o și pe aceasta* și substituindu-i cîte odată noțiuni cu caracter de evidență și de necesitate.

Metafizica raționalistă, în chip aproape fatal, nu se mulțumește să devie astfel o disciplină sigură, *paralel* cu științele empirice, sigure și ele pe temeiul evidenții faptelor, ci—în trebuința unificării—ea ajunge chiar *baza* superioară a cunoștinții empirice, înlocuind evidența sensibilă prin evidența rațională. Departe ca evidența sensibilă să împrumute dînsa, prin repercusiunile sale, oarecare temeiu speculațiilor metafizice avîntate dincolo de lumea simțurilor, dimpotrivă evidența rațională, care pe lîngă matematică ar aparține și metafizicii, e acea care împrumută cunoștinții empirice putere de adevăr, ridicînd-o pe unde se poate și pe aceasta la un rang pe care nu-l avea.

Metoda lui Descartas o minuește cu și mai multă rigoare discipolul său Spinozza, a cărui filozofie este tipul desăvîrșit al metafizicii raționaliste. Chiar și după Kant, care printr'o critică nemiloasă a arătat deșărtăciunea unei astfel de întreprinderi și neputința metodei raționaliste în Metafizică, au mai apărut filozofi care au înălțat grandioase construcții apriorice, dintre care cităm pe Hegel, ca pe cel mai reprezentativ.

Ce putem spune acuma despre o astfel de metodă?

Nu putem decît să-i relevăm cusururile ei fundamentale. Rațiunea nu este în ea însăși o matcă de idei, ci o țesătură de funcțiuni. Nu un fond ci un istrument. Ei îi trebuește un material din afară. Dacă și-ar produce singură materialul și-ar pierde caracterul de rațiune, după cum dintele care mestecă alimentele și-ar pierde caracterul de dinte în cazul cînd le-ar scoate din propria sa substanță. Acest material rațiunea îl prelucrează și transformă, putînd chiar de-

duce dintr'o realitate altele, dar încă o dată trebue să i se dea materialul: nu-l poate zămisli. Din acest punct de vedere Platon a avut o intuiție justă atunci cînd explica—în chip naiv desigur—posibilitatea rațiunii de-a se ridica până la viziunea ideilor metafizice, prin aceia că sufletul nostru le contemplase, într'o viață anterioară,—deci le explica printr'o veche dobîndire a lor, într'o *experiență* transcendentă. O mărturisire inconștientă a convingerii că rațiunea nu poate izvorî conținuturi de idei din ea însăși, după cum e lucru știut că în construcțiile metafizicianilor aprioriști se găsește—orice ar crede dînșii—contrabandă din experiență.

Neapărat că rațiunea nu este acea „Tabula rasa" de care vorbesc empiriștii, și dînșii — cu puține excepții ca Condillac sau Mill — mai mult spunînd-o poate, decît crezînd-o în serios. Inteligența noastră are funcțiuni și norme de elaborare cu care introduce o regulă în haosul materialului sensibil. Dar, după cum a stabilit cu o claritate superioară Kant, din inteligență nu decurg decît formele de rînduială și unificare, deci numai *unul* din factorii cunoașterii. Firește, el are o importanță supremă, cunoștința neputîndu-se mărgini niciodată la un vîrtej de senzații neorînduite și nemeritînd numele de cunoștință decît inserîndu-se în aceste forme apriorice ale spiritului nostru. Dar formele în chestiune nu reprezintă decît conturul cunoștinții posibile și orice plăsmuire mintală, fie dînsa cît de coerentă și de înlănțuită, îndată ce este alcătuită independent de experiență și fără controlul ei, nu reprezintă decît numai și numai o țesătură de realități posibile, nu efectiv existente.

Matemeteca este o știință — și încă superbă știință — care se poate construi independent de experiență, pe cale curat mintală, din cuprinsul spiritului nostru. Se studiază proprietățile triunghiului sau ale cercului, fără să ne îngrijim dacă există sau nu în natură triunghiuri sau cercuri. Și totdeauna preferăm să studiem aceste proprietăți pe o figură construită, decît pe una aflată în realitatea lumii concrete. Acesta e și argumentul de căpetenie împotriva teoriei lui J. St. Mill, care a susținut — mai cutezător decît toți empiriștii — că figurile geometrice sînt scoase din experiență, fiind dimpreună cu toate celelalte adevăruri matematice, noțiuni de origină empirică.

Dar tocmai fiindcă matematicile au o origină apriorică, elementele și construcțiile lor sînt de natură *formală* — chiar dacă unele din ele au un caracter mai intuitiv — și ele nu reprezintă decît posibilități de realitate, fără ca să implice realitatea lor aevea. Orice existență fizică se supune desigur legilor matematice și este în parte de natură matematică, fiindcă orice lucru real trebue să fie în același timp și *posibil*, deci trebue să se adapteze condițiilor și formelor apriorice ale minții. Dar nu orice lucru posibil este numaidecît și real, și deci nu orice construcție a spiritului nostru, fie dînsa cît de armonioasă și de consequentă, există ca o realitate, în lumea din afară.

Motivul de căpetenie pentru care metoda apriorică-raționalistă nu poate fi metoda metafizicii, este că această îndeletnicire a spiritului nostru nu rîvnește să construiască realități posibile ca matemateca, ci să scrisese realitatea așa cum există efectiv. De cînd s'a stabilit deșărtăciunea argumentelor ontologice care pretindeau că pot eventual deduce din prezența unei idei în spiritul nostru existența obiectului ei în lumea din afară, construcțiile apriorice cu caracter metafizic nu pot avea decît valoarea unor opere de imaginație, a unor alcătuiri subiective care pot fi ingenioase și interesante, dar care nu

implică valoare de adevăr. Este exclus deci a se înjgheba o metafizică după modelul matematicii, oricît ar măguli acest lucru conștiința de putere a spiritului nostru, oricît ne-ar dispensa de migăloasa muncă a experienții și-a cunoștinții empirice, oricît legătura ideilor ne-ar apărea mai strînsă și armonia lor mai desăvîrșită, oricît edificiul ar apărea mai grandios și capabil de-a fi mai repede încheiat, fără dibuiri și reveniri necontenite.

Neapărat-că pe baza chiar a celor spuse, factorul aprioric — fiind unul din elementele constitutive ale cunoștinții — își are rolul său esențial la o construcție metafizică, care are trebuință de participarea rațiunii, într'o măsură evident și mai largă decît la științele pozitive, unde experiența senzibilă oferă o contribuție mai vastă și mintea noastră va avea să opereze mai puțin. Ba mai mult decît atîta, orice cunoștință trebuind să se adapteze formelor spiritului nostru, se pot face subt raportul formei, configurației și direcțiunii lucrurilor afirmații anticipate, — așa dar apriorice — chiar dacă în ce privește conținutul lor, acele lucruri ne sînt încă necunoscute. Cași rîul a cărui direcție, viteză și cotituri le cunoaștem și ne face să știm dinainte direcția, viteza și cotiturile obiectelor plutitoare, chiar dacă altfel ele ne-ar fi străine. Din această cauză se poate construi o *parte* din metafizică în mod aprioric. Aceasta a recunoscut-o și Kant atunci cînd pornind dela ideia — în sine cred greșită — că experiența nu poate contribui cu nimica la înfăptuirea unei metafizici, aceasta din urmă operînd prin definiție *dincolo* de cîmpul experienții, a admis că rămîne a fi atunci metafizică *aceia ce putem spune apriori cu privire la realitate*. După părerea noastră aceia ce se poate spune apriori, fiind de natură pur formală, o metafizică ce s'ar mărgini la atîta nu-și merită numele și nu-și îndeplinește menirea, care este și rămîne o cercetare a realității în esența ei substanțială. Definirea metafizicii după Kant este un fel de suprimare a ei, întrucît această disciplină nu poate rămînea exclusiv o știință a formelor. Dar asupra unui punct putem rămînea de acord: că se poate spune *ceva* în chip apriori asupra realității, și că această parte ce se poate stabili prin simpla speculare a minții reprezintă un element din corpul metafizicii, chiar dacă nu poate fi vorba să o constitue în întregime.

Convingerea că nici cunoștința empirică, nici eșafodagiul raționalist nu pot să ne conducă la adevăruri metafizice, convingerea că amîndouă aceste feluri de-a cunoaște au un caracter esențialmente limitat, a îndrumat naturile mai puțin curagioase către scepticism. În schimb acele mai îndrăznețe și mai setoase de-a pătrunde lucrurile, nu s'au lăsat descurajate, ci încăpățînindu-se în speranța unei înțelegeri și rezolviri depline, au imaginat un drum deosebit de canalul simțurilor și schelele rațiunii, — o cale excepțională, superioară, privilegiată, calea extazului mistic.

Metoda mistică ar fi deci o altă metodă propusă pentru metafizică, și — după spusa lor — practicată de unii filozofi.

Metoda mistică ar consista într'un elan interior al sufletului, care, în anume momente privilegiate, se poate descătușa de temnița corpului și sălta în regiunile înalte ale izvoarelor existenții, reușind să contemple lumina adevărată și supremă, interzisă ochilor obișnuiți. E vorba de un contact direct cu realitatea absolută, întovărășit de viziuni superioare și profunde.

Misticismul s'ar apropia într'o privință de raționalism, prin

aceia că instrumentul său de cunoaștere e un proces curat lăuntric, cu stingerea datelor senzibile și tăierea oricărui comunicări cu lumea din afară. Așa s'ar explica și elementele mistice pe care le găsim la unii raționaliști. Pe de altă parte însă se aseamănă mai mult cu empirismul, prin aceia că nu se urcă în regiunile superioare pe trepte logice (ca raționalismul), ci are, în mod imediat, viziuni concrete cu ajutorul unui ochiu spiritual. I-am putea spune mai degrabă un *empirism supranatural*.

Filozofia antichității ne-a lăsat moștenire un mare mistic, pe Plotin, care mărturisește totuși că n'a isbutit să realizeze, în sufletul său, starea de contemplație mistică, decît de patru-cinci ori în toată viața sa. In Evul Mediu, credința în cunoștința mistică era mult înlesnită de creștinism, care considera extazul ca un mijloc de cunoaștere neîndoios.

Cu toate că filozofia modernă se înfiripează degajîndu-se de tradițiile trecutului și în special de tradiția medievală, cu toate că această filozofie reclamă *evidență* controlabilă și clară pentru orice adevăr care năzuește a fi recunoscut, — totuși misticismul nu se stinge, și îl găsim osebit de unii filozofi germani ca Iacob Boehme, un mistic întîrziat și plin de poezie, chiar la cugetători din școala raționalistă-carteziană, cum este de pildă Malebranche.

E drept că misticismul lui Malebranche este mai mult sau mai puțin inofensiv. Pentru acest filozof, cași pentru magistrul său Descartes, criteriul adevărului rămîne evidența rațională. Totuși el complectează teoria sa adăogînd că adevărurile evidente ne apar tocmai pentru asta evidente, fiindcă le vedem „în Dumnezeu". Această teorie mistică a filozofului francez, cunoscuta teorie a „viziunii în Dumnezeu", face din elanul mistic un fel de stare naturală a sufletului omenesc, controlabilă în achizițiunile sale prin aceia că dînsele au caracterul de evidență logică, care stă la îndămîna oricărui cap sănătos. Sîntem departe de cele patru-cinci extazuri ale lui Plotin, care pe lîngă raritatea lor, erau curat subiective, reduse la mărturisirea și gradul de conțiență al persoanei care le-a avut! Complectarea raționalismului lui Malebranche cu elemente mistice se poate neglija, întru cît elanul mistic nu ne procură cunoștinți de *altă natură* decît acea rațională, servind cel mult să ne explice într'un chip mai adînc *posibilitatea* acesteia din urmă.

In timpurile următoare găsim din cînd în cînd mistici, mai ales în filozofia germană, unde aflăm elemente mistice chiar la cugetători care aparțineau altor curente ca Schelling sau Schopenhauer. Dar unde misticismul renaște cu o vigoare reînoită, conștient de bazele sale și de metoda sa, aceasta are loc chiar în zilele noastre, cu Bergson și școala lui. Direcția lui Bergson poartă numele de intuiționism, dar aparține tot trunchiului mistic, cu unele variații pe care le vom vedea îndată.

După filozoful francez contemporan, care este fără contestare o personalitate puternică și strălucită, atît experiența obișnuită cît și speculația rațională — pe care Bergson le cuprinde de-o potrivă subt numele unic de *știință conceptuală* — nu sînt mijloace capabile să ne conducă la adevăruri metafizice. Intelectul nostru, pe care îl găsim după Bergson în funcțiune nu numai cînd facem deducțiuni logice ci și atunci cînd făurim noțiuni empirice, fie ele oricît de elementare, — intelectul acesta este un simplu instrument de orientare practică fără misiunea de-a cunoaște adevărul în profunzimile lui.

Destinat exclusiv să ne adapteze mediului înconjurător, intelectul nostru — ca funcțiune biologică ce este — ne procură numai o *cunoştinţă exterioară*, servindu-se pentru asta, ca mijloc auxiliar, de proectarea în spaţiu a fenomenelor pe care le trăim în cuprinsul sufletului nostru. Spaţializarea este un mijloc excelent pentru acţiunea noastră, nu însă pentru cunoaşterea adevărului. Prin spaţializare noi ne putem fixa puncte de reper şi jaloane, imobilizăm în chip folositor o realitate în sine eminamente mobilă, putem izola lucrurile unele de altele, putem abstrage şi stabili — neglijind varietatea concretă a fenomenelor — raporturi constante şi nestrămutate. Admirabil lucru pentru activitatea noastră practică, dar absolut artificial cînd este vorba să pătrundem natura realităţii! Cunoştinţa noastră raţională-logică şi matematică — se închiagă pe substratul spaţial, presupunînd imobilitatea, omogeneitatea şi revenirea neschimbată a lucrurilor. Cunoştinţa empirică obişnuită e şi dînsa de natură spaţială şi se elaborează tocmai cu mijloace logice şi matematice. Oricare ar fi duşmănia dintre curentul empiric şi cel raţionalist, de fapt amîndouă sînt intelectualiste, sau cum preferă Bergson să spue, *conceptualiste*, — adică înfăţişează realitatea, deformată în noţiuni, care la rîndul lor au o menire pur practică de orientare în viaţă şi nu pot fi luate ca icoane ale adevărului decît din ignoranţă.

O cunoştinţă profundă a lucrurilor, cunoştinţa metafizică în orice caz, trebue să se desbare şi să renunţe la concursul intelectului. La o parte deci cu aparatul logic şi instrumentul matematic, la o parte cu spaţiul şi cu înclinarea spre spaţializare. *Trebueşte* pentru asta să reintrăm în noi înşine, să ne scoborîm în adîncul intimităţii noastre şi să trăim nealterate procesele vieţii noastre lăuntrice, în desvoltarea şi creşterea lor concretă. Acest lucru îl recomandase şi Schopenhauer pentru cunoaşterea realităţii aşa cum este în sine. Dar filozoful german îşi creiase o greutate pe care Bergson şi-o diminuiază. După Schopenhauer nu numai spaţiul dar şi timpul este un văl, o cauză de deformaţiune a realităţii, aşa că lucrul în sine fiind în afară şi de spaţiu şi de timp, devenea insezisabil intuiţiunii noastre. După Bergson, există timp şi timp. Timpul pe care el îl numeşte ştiinţific şi pe care îl concepem prin analogie cu spaţiul ca o nesfîrşită linie, ale cărui momente nu se deosebesc de ceiace sînt punctele în spaţiu, — acest timp şi Bergson îl socoteşte ca o formă amăgitoare. Dar în afară de timpul ştiinţific Bergson distinge aşa numita „durată pură", care se confundă cu valul vieţii noastre sufleteşti, trăit şi nu reprezentat, care curge continuu, se desvoltă, se îmbogăţeşte, se colorează cu întreg trecutul care e veşnic prezent şi pentru aceasta o clipă nu seamănă în vecie cu alta. Desbăraţi de mania spaţializării şi de deprinderea de-a face în torentul realităţii opriri şi imobilizări artificiale, abolind operaţiile intelectului, renunţînd la concepte şi întorşi la intuiţiune să ne lăsăm deci în valul nostru sufletesc şi confundîndu-ne cu dînsul într'o unitate, de care cunoştinţa intelectuală nu se apropie niciodată, vom parveni să sezisăm direcţia şi sensul realităţii, să pătrundem geneza şi să prevedem desfăşurarea ulterioară, întocmai ca atunci cînd ascultînd adînc o melodie şi identificîndu-ne cu ea, ajungem să ghicim în mod firesc sunetele care au să vie, mai înainte de-a le fi ascultat...

Cam asta ar fi în cîteva cuvinte *intuiţionismul* lui Bergson, — planetă tînără şi strălucită a vechiului astru mistic. Filozofia bergsoniană caşi misticismul de odinioară contestă posibilitatea de a cu-

noaşte căilor ordinare: simţurilor şi inteligenţii. Ajutat de critica lui Kant, de metafizica lui Schopenhauer, de teoriile biologice şi evoluţioniste care fac din intelectul nostru un instrument de adaptare practică şi însfîrşit folosindu-se de critica mai nouă care a arătat că multe noţiuni ştiinţifice fundamentale sînt simple convenţiuni, — Bergson decretînd artificială toată cunoştinţa ştiinţifică, deschide drum metafizicii prin înlăturarea celeilalte şi prin întoarcerea la datele imediate şi nealterate ale conştinţii.

Metafizica lui Bergson nu este cituşi de puţin un domeniu de speculaţie abstractă, ci de experienţă. Totuşi — după cum am lămurit şi mai înainte — avem o deosebire mare de ceiace obişnuit se numeşte empirism, pentrucă domeniul metafizic, în filozofia bergsoniană, nu este socotit abordabil de experienţa ordinară (la care participă latent şi factori intelectuali), ci *de-o experienţă de-un rang aparte şi de un fel deosebit*. Natura specială a regiunii reclamă un caracter special pentru metoda de exploraţiune, — caşi la vechiul misticism.

Neapărat între intuiţionismul lui Bergson şi misticismul din vechime, sînt şi unele deosebiri. Cu toate că şi după filozoful francez, desbărarea de spaţialitate şi de concepte intelectuale, urmată de scufundarea în valul nealterat al intuiţiei pure, este un eveniment aproape tot aşa de greu de realizat şi deci tot aşa de rar, caşi extazul mistic care ne sălta din noi înşine în transcendente regiuni luminoase, — totuşi intuiţia bergsoniană nu putem spune că are caracterul „supranatural" al vechiului extaz. Şi lucrul se explică prin aceia că pe cînd extazul mistic era o ridicare peste tine însuţi şi inteligenţa ta, intuiţia din filozofia nouă ar fi o simplă revenire dela elaborările inteligenţii la datele primitive şi imediate ale conştiinţii. Misticismul era o treaptă mai sus ş'un pas înainte; intuiţionismul mai degrabă o treaptă mai jos ş'un pas înapoi. Misticismul nu despreţuia valoarea inteligenţii, decît care admitea numai putinţa unei cunoştinţe mai înalte; intuiţionismul depreciază intelectul pe care îl socoate un instrument de deformaţiune şi preconizează întoarcerea la o formă de cunoaştere mai elementară, care ar fi şi mai exactă, o cunoaştere la care chiar dacă revii cu greu, nu intri totuşi în supranatural. Domeniul intuiţiunii nedeformate e un domeniu şi natural şi obştesc, chiar dacă, după cum am spus, nu-l regăseşti decît cu greutate subt stratul de transformări săvîrşite de intelect.

O altă deosebire legată strîns de celelalte e că pe cînd regiunea în care te înălţa vechiul misticism, era concepută în perfecţiunea ei, ca o lume încremenită pe care n'o ating vicisitudinile evoluţiunii, (şi deci mai analoagă cu postulatele raţiunii) regiunea în care ne conduce Bergson, socotind-o evident tot ca pe acea a adevărului şi realităţii supreme, este dimpotrivă mobilitate pură, schimbare veşnică şi creştere continuă. Un rezultat în mare parte al dinamismului modern care face din stabilitate o simplă aparenţă sau un lucru artificial.

Teoria lui Bergson este la lectură dintre cele mai seducătoare. Vrăjit de ascuţimea criticilor şi de farmecul unui stil incomparabil, accepţi a lăsa în umbră obiecţiile care se ridică dela sine. Scăpat de efectul imediat al cetirii, obiecţiunile însă se închează şi se afirmă.

În primul rînd vei găsi îndrăzneaţă, în orice caz exagerată, prăpastia care se sapă de filozoful francez, între datele imediate ale conştiinţii şi rezultatele elaborării intelectuale. Oare în acele date nemijlocite, care se desfăşoară în forma unui val continuu, dar cituşi

de puțin uniform, nu găsim suggestiuni și indicații care silesc rațiunea să execute separări, diviziuni și discontinuități? Continuitatea valului intuițiunii să nu se datorească unei amestecări confuze? Și confuziunea, pe care tocmai rațiunea caută s'o înlăture analizînd și limpezind, să fie dînsa tot una cu înțelegerea profundă și adevarată a realității? Insuși Bergson spune într'un loc că „dans toute continuité il y a de la confusion“ *). Să fie la rîndul ei aceasta, echivalentă cu înțelegerea metafizică? Mai mare satisfacție pentru adversarii metafizicii nici că s'ar putea!

Intre bolta cerească ce înfățișează astrele desluşite și valul repede de apă curgătoare în care aceleași astre se confundă într'o massă de aur fluid, e totuși greu să crezi că aceasta din urmă e mai aproape de adevărul real și profund!

A ridica intuiția imediată, indiviză și confuză, intuiția elementară, de-asupra operațiilor intelectuale, e un fel de romantism filozofic, care ne aduce aminte de dramele romantice în care lacheii ajung prim-miniștri și cuceresc inima intangibilelor regine.

Ca un fel de Ruy-Blas metafizic îmi apare această concepție bergsoniană.

E de semnalat iarăși că este foarte contestabil, că în intuiția noastră imediată sezisăm absolutul însuși. Dimpotrivă, aceste date poartă ștampila relativității pe care o comunică într'o măsură și prelucrărilor făcute de rațiunea noastră. Și ar fi un caz de amăgire extraordinară, care ne-ar face să credem că sintem victima acelui demon de care vorbește Descartes, dacă rațiunea noastră care prelucrează intuițiunea tocmai pentru a micșora quantumul relativității, de fapt prin această operație, făcută cu toată bunacredința, ar creia tocmai o relativitate care nu există în datele imediate. Intuiția nemijlocită nu ne relevează niciodată întreg adîncul realității noastre, ci ne oferă numai informațiuni de suprafață. Ce știm noi bunăoară despre geneza unei senzații de roșu ori cît am trăi-o de intens? Rațiunea vine tocmai să complecteze caracterul superficial al intuițiunii noastre, dînd oarecare indicații asupra adîncimilor necunoscute, evident în mod mai mult abstract și vag, subt forma unei complectări schematice, într'un mod care firește nu echivalează cu intuiția absolutului,— *în cazul cînd am putea-o avea*. Căci netăgăduit că o scufundare în valul absolutului ș'o identificare cu dînsul ar reprezenta un *ideal* de cunoaștere. Atîta numai că o scufundare în care să nu ni se stingă facla înțelegerii e pentru noi imposibilă și de-aceia e bine să recunoaștem *superioară* cunoștința noastră clară, ori cît ar fi de superficială și să nu căutăm a o înlocui cu alta, care poate fi pe drumul adîncimii, dar tot odată—pentru noi—al întunericului și al zădarnicei bîjbîieli.

Desigur că vasul inteligenții noastre nu poate cuprinde realitatea absolută și epuiza profunzimile ei. Dar, pornind de acolo, că procesele noastre intelectuale alcătuesc vîrful unei scări care pornește dela datele imediate ale conștiinții, nu sintem cituși de puțin îndrituiți să afirmăm că aceste procese se depărtează mai mult de natura absolutului decît datele imediate. Și ne-am putea folosi aicide o imagine culeasă chiar din Bergson, neîntrecut maestru al exprimării figurate: „Pour percer le mystère des profondeurs, il faut parfois viser les cimes. Le feu qui est au centre de la terre n'apparait qu'au sommet des volcans“. (op. citat p. 27).

*) *Energie Spirituelle*. Articolul: La Conscience et la Vie. pag. 23.

In vechiul misticism, cunoștința intelectuală nu ne ducea la sezizarea adevărului absolut, dar era cel puțin pe drumul absolutului, unde se putea ajunge prin extaz. In intuiționismul bergsonian, cunoștința conceptuală—opera științelor pozitive dela care n'ar exista nici o continuitate la metafizică—este un fel de deviațiune, cu scopuri deosebite de cunoașterea adevărului, nu un țel spre pătrunderea lui. Pentru metafizică nu este de mers dela științe înainte, ci de întors îndărăt...

Știu că s'ar putea ridica protestări împotriva acestei expuneri și am putea fi învinovățiți de-a fi denaturat puțin filozofia bergsoniană. Știu bine că filozoful francez are rînduri categorice în care oprește să se confunde scufundarea în durata pură cu reveria leneșă, după cum are rînduri prin care arată cît este de indispensabil pentru oricare metafizician să cunoască desăvîrșit științele pozitive, explicînd chiar „eclipsa parțială a metafizicii“ în timpurile de față „prin greutatea extraordinară pe care o simte filozoful astăzi de a lua contact cu știința devenită prea întinsă“ *). Știu de asemeni că o parte din monografiile care s'au scris asupra acestui maestru al gîndirii se silesc să deosebească între intuiția *supra științifică* care ar trece dincolo de cunoștința conceptuală și intuiția *infrarațională*, care rămîne îndărăt și care ar fi lumea datelor primitive și imediate. După acești comentatori—în genere admiratori ai lui Bergson—intuiția metafizică a maestrului lor este identică cu cea dintăiu și nu cu aceasta din urmă.

Această interpretare însă vine în contrazicere, cu ceiace este mai *original* în filozofia bergsoniană. Căci în această filozofie nu vedem cum s'ar putea clădi o intuiție pe analiza științifică (sau conceptuală) cînd ni se spune că „*de l'intuition on peut passer à l'analyse, mais non pas de l'analyse à l'intuition*“, cînd știința este născută din alte trebuințe decît pătrunderea adevărului, cînd ea imobilizează realitatea și cînd, după repetata afirmare a lui Bergson— pe care i-o amintește cu mult apropos Höffding într'o monografie— cu puncte imobile nu se poate niciodată reface mișcarea și mobilitatea.

Neapărat cineva poate perfect să susție că dupăce ne-am urcat cu rațiunea toate treptele pe care poate să le sue, pentru a complecta construcția metafizică, e trebuință de o coroană mistică, ce ar fi o intuiție suprarațională. Dar acel cineva nu depreciază opera inteligenții și-a științii, ci *o consideră ca fiind în continuitate cu celelalte operații ale sufletului, intercalată între senzațiile imediate și intuiția finală*. Cînd însă o socotești ca Bergson, ca un drum care deviază din marea cale a înțelegerii realității, atunci la dînsul în mod logic intuiția supraștiințifică își dă mîna cu acea infrarațională, pentru a se confunda cu dînsa. Și atuncea tot logic vorbind, cultura științifică pe care Bergson o cere, mai înainte de-a se ajunge la intuiția metafizică, nu poate avea rolul de-a pregăti o *altfel* de intuițiune, decît acea preștiințifică, ci în cel mai bun caz, de-a ne întoarce la dînsa c'o altă stare sufletească, tot așa după cum Montaigne spunea că scepticismul care te cuprinde dupăce ai învățat carte e mult mai temeinic decît acel ignorant, sau, după cum unii asceți susțineau că viața ascetică nu-și are întreaga ei valoare, decît *dupăce* ai încercat întăiu să guști din toate deșărtăciunile vieții...

*) Vezi: *Introduction à la Métaphysique*. Revue de Métaphysique et de Morale. Janvier. 1913. p. 35.

Sau dacă proclamarea pe care o face Bergson despre folosul cunoștințelor științifice la cercetarea metafizică și despre rolul lor de etapă indispensabilă către aceasta din urmă, dacă această proclamare trebue luată altfel și în toată seriozitatea ei, atunci trebue să constatăm că ea face să decadă o bună parte din critica pe care filozoful o făcuse științii conceptuale. Cu această moderațiune se cam atenuează coloritul viu al originalității acestui gînditor, lăsînd însă o concepțiune cu care ne putem uni și din care putem primi unele idei și unele indicații, pe care, el, ca nimeni altul le-a pus într'o puternică evidență.

Care ar fi atunci metoda metafizicii? In nici un caz nu putem admite, călcînd pe urmele școalei bergsoniane, că dînsa este *toto genere* diferită de acea a științelor pozitive. N'am putut admite nici că metafizica se poate dispensa de concepte (ce-ar mai fi în această împrejurare?), nici știința de intuițiuni. N'am crezut nici că știința n'are preocupări teoretice, nici că metafizica n'ar avea năzuinți de ordine practică. Căci la urma urmei și la metafizică imboldul principal al cercetării este tot adaptarea, nu o adaptare limitată cum urmărește să ne procure știința pozitivă, ci una în mare, una care se referă la întreg ansamblul în care sîntem înglobați. Metafizica nefiind alta decît o armonizare ș'o continuare mai departe a hipotezelor de știință pozitivă, catul de de-asupra al unui edificiu care pornește dela temelia faptelor, trece prin etajele diferitelor științe și năzuește să cucerească tot mai mult din înălțimile văzduhului, ea nu se poate servi decît de aceleași mijloace de construcțiune, bine-înțeles cu modificările pe care le impune depărtarea crescîndă de faptele concrete și suirea într'un aer din ce în ce mai rarefiat.

Că nu se poate face metafizică serioasă fără a cunoaște bine rezultatele științelor sau—cum spune Bergson însuși—fără o îndelungă camaraderie cu ele, este un lucru admis astăzi de toată lumea, chiar de intuiționiști care, în conformitate cu doctrina lor, ar fi putut fi de altă părere. Metafizica are absolută nevoe de numeroase cunoștințe conceptuale. Că această masă de cunoștințe pentru a zămisli o întrezărire metafizică are trebuință pe lîngă orice altă îmbinare, pe de-asupra, de un fel de elan interior, care le poartă, le fuzionează, le neutralizează*), n'o tăgăduim, dar credem totuși că aceasta nu este ceva *special metafizicii*, acest elan fiind trebuincios și la invențiunile științifice propriu zise.

Sînt aceleași funcțiuni sufletești în activitate și la cercetarea științifică și la speculația metafizică, deosebire fiind numai în ce privește *gradul* în care participă fiecare. Nici la știința propriu zisă—vorbim de științele de fapt—nu poate ajunge metoda empirică pură, simpla constatare și descriere a faptelor fără o cît de ușoară prelucrare cu rațiunea,—căci atuncea nu merită numele de știință. Totuși la unele științe—la acele care nu se ridică prea mult deasupra domeniului sensibil—colaborarea rațiunii poate fi mai redusă. Cu cît regiunea explorațiunii noastre e mai departe de tărîmul concret al experienții și sustras verificării directe a faptelor, cu atît rațiunea intervine mai eficace, nu creînd noțiuni din propriul său exercițiu sau simpla ei răsucire, cum au crezut-o unii, ci urmărind raza faptelor, desfășurind până departe ghemul bine înodat al datelor brute. In metafizică, mai cu samă, unde trebue să ne săltăm cu mult deasupra realității observate, participarea rațiunii e cît mai largă, cît mai intinsă. Slujindu-se de directive inerente structurii sale, ea complectează, întregește fragmentul de lume pe care îl percepem, slujindu-se de propriile lui indicații și de suggestiunea propriilor lui elemente. Atunci cînd aceste indicații sînt echivoce, le analizează, le cîntărește și le clarifică; atunci cînd sînt insuficiente într'o parte, le întregește din logica altor părți; însfîrșit întrucît anumite aspecte ale lumii sînt dependente de anume exigenți ale unei forme inevitabile pe care trebue s'o aibă, iar conturul formei îl găsim, apriori, în cuprinsul intelectului nostru, atunci se poate complecta pe alocuri edificiul metafizic, pe cale curat mintală, chiar acolo unde lipsesc cu totul indicațiile clare, din partea experienții. Metoda fundamentală a metafizicii nu poate fi alta decît acea *empirio-raționalistă*.

*) Vezi: *Introduction*, p. 36.

Să luăm un exemplu. Depildă sistemul lui Leibniz, care, cel dintâiu în epoca modernă, încearcă să facă parte și experienții și dialecticii raționale. După Leibniz lumea, în esența ei metafizică, se compune dintr'o pluralitate infinită de elemente, de natură spirituală (psihică). Aceste elemente, pe care el le numește monade, nu sînt identice una cu alta, ci—avînd individualitate proprie—se deosebesc însă infinit de puțin fiecare de vecina ei, așa că toate laolaltă alcătuesc o scară continuă, fără întreruperi și fără salturi, pornindu-se dela cele mai inferioare, până la cea mai înaltă, care e monada monadelor sau Dumnezeu. Toate aceste monade nu comunică între ele, neavînd „nici uși nici ferestre".

Nefiind în acțiune reciprocă, icoana universului o posedă „ab origine" în interiorul lor, în diferite grade de claritate. Ceiace monada percepe confuz, apare sub formă de materie, care n'ar fi atunci decît o simplă reprezentare neadequată a realității. Ceiace se percepe clar apare sub formă de spirit, ceiace ar fi chiar natura adevărată a lucrurilor.

Dacă încercăm acum să ne dăm sama de mijloacele cu care Leibniz a înjghebat această concepțiune și de elementele de care s'a servit, vom observa că în parte a urmat suggestiunile experienții, de alta îndemnurile rațiunii,—acestea din urmă cîteodată, ce e dreptul, în mod exagerat și abuziv ascultate. Atunci cînd întrebîndu-se în ce constă esența obiectelor materiale, răspunde că ea este de natură psihică, ajunge la această convingere *prin analogie* cu ceiace aflăm în propriul nostru interior, așadar se servește de metoda empirică a analogiei, care e desigur metoda cea mai riscată și mai îndrăzneață dintre cele empirice, dar însfîrșit este empirică. Atunci însă cînd susține continuitatea tuturor monadelor, operează cu un principiu aprioric—același principiu care l-a condus la descoperirea calculului infinitesimal în matematici—întrucît experiența sensibilă nu ne oferă imaginea continuității. Iar cînd, ca încheere, consideră monadele ca izolate unele din altele, o face servindu-se, evident, în mod abuziv de principiul logic al identității, care ar cere ca fiecare lucru să fie egal cu sine însuși și să rămîie pururea astfel.

Neapărat, la Leibniz, construcția pur rațională e cu mult prea mare față de inspirația empirică și în bună parte de-aceia sistemul lui filozofic cuprinde mult arbitrar. Dealtfel nu-i putem pretinde valoare de actualitate, cînd de-atunci și până astăzi cunoștința a sporit atît. Totuși el a rămas până astăzi cu părți neperitoare și poa-

te servi ca pildă de metodă,—cu rezerva unei temperări mai mari a contribuției apriorice.

Dacă urmărim desfășurarea sistemelor până in zilele noastre, vedem că metoda care capătă treptat o poziție centrală în construcțiile metafizice—aplicată de unii mai bine, de alții mai rău—este metoda analogiei. Chiar simpatia de care vorbește Bergson, și cu care ne-am transpune eventual în inima lucrurilor, e în fond tot un proces de analogie,—evident, însuflețită și potențată. Dar o analogie valabilă trebuește înconjurată de mari garanții și aici este tocmai munca rațiunii care analizează, compară, înlănțue și conchide. O analogie temeinică nu se săvîrșește printr'o extindere spontană a unei intuiții oarecare, chiar dacă are ca punct de plecare o intuițiune. Cîte garanții și cîtă argumentare subtilă a trebuit lui Schopenhauer sau lui Wundt ca să extindă voința pe care o descoperim în noi înșine, la toată realitatea cosmică, făcînd dintr'însa factorul originar și esența ultimă a întregii existențe! Că pe lîngă toate acestea și ca încoronare, intervine ș'un fel de divinațiune, aceasta nu tăgăduim,—dar nu ajunge!

Ceiace ne apare în desfășurarea istorică a sistemelor metafizice ca un factor variabil este materialul empiric, care se preschimbă, sporind neîncetat. Dimpotrivă, contribuția rațiunii este factorul mai statornic și partea care face sistemele, în bună parte, să se asemene. Această asemănare ne poate măguli într'o privință sentimentul nostru de putere. Căci de multe ori, din elemente puține rațiunea noastră s'a dovedit în stare ca să scoată *concluzii și întrezăriri de acelea, care au apărut și mai temeinice cînd elementele empirice începură a se înmulți. O putere în a cărei încredere nu trebue însă a ne uita prea mult, întrucît* temelia tuturor concluziilor metafizice rămîne aproape pretutindeni cunoștința empirică—a cărei supremă expresiune sînt diferitele științi—așa că acele concluzii pe deoparte rămîn în funcție de această cunoștință variabilă, iar pe de alta, din aceiași pricină și din altele arătate, afirmările metafizice nu pot fi decît hipotetice, dacă lăsăm în umbră cele cîteva adevăruri formale care pot pretinde evidența.

Mijloacele zugrăvite mai înainte să fie oare singurele mijloace *valabile*, cu care se poate opera în metafizică? Să fim oare reduși exclusiv la un fragment minuscul de experiență și la o întregire pur rațională, lipsită în cea mai mare parte de viziune concretă?

Cred că nu, și aici mă apropii cu mulțumire de teoria lui Bergson, cu care te poți împăca în unele privinți.

Netăgăduit că—afară cît poate procura observarea introspectivă—elanul și actul gîndirii cuprinde mai mult și ne informează—ce e drept vag—despre un surplus care nu se arată în conținutul gîndirii clare. Sub acest raport și Bergson, și alții care au mai afirmat-o, au perfectă dreptate. N'am putut să cred, eu unul, că renunțînd la partea clară a gîndirii și confundîndu-ne în elanul cugetării, vom ști mai mult, închipuindu-mi mai degrabă că vom transforma în stare confuză și partea care era înainte clară, fără a clarifica pe cealaltă. O cunoaștere presupune, fie și în cea mai slabă măsură, o dualitate și în suprimarea complectă a oricării dualități se năruește orice cunoștință, cel puțin *omenească*, pentru a nu zice ca Fichte care afirma că însuși „Eul absolut" (ceiace era pentru el realitatea supremă) pentru a se cunoaște, trebue să-și pue o limită, să-și creeze o rezistență oarecum exterioară.

Totuși, oricare ar fi rezervele, care ne-au îndepărtat de-acapul dela teoria bergsoniană, nu pot să nu admit că din acel elan confuz ne pot veni unele indicații, care atunci cînd sînt mai vii pot să ajute și să complecteze gîndirea conceptuală (nu zic ca Bergson să i *se substitue*)—indicațiuni asemănătoare cu acelea ale creației artistice și înrudite cu ea.

Chestiunea dacă *Metafizica* nu este în parte o artă și dacă criteriul estetic n'ar putea fi folosit în chip valabil în rezolvirea controverselor metafizice, a fost de mult atinsă și desbătută, tranșată negativ de cei mai mulți (care văd în amestecul poeziei o scădere a valorii științifice), admisă cu entuziasm de vre-o cîțiva. Tot Bergson este acela care a dat acceptării, forma cea mai eloquentă, deși—cum era de prevăzut—cea mai exagerată.

Întrucît ne privește sîntem cîștigați părerii că alături de călăuza logică a adevărului, putem folosi în construcția metafizică, pe acea estetică a frumosului. Fără a confunda cîtuși de puțin adevărul cu frumosul, nu putem trece cu vederea oarecare înrudire dintre ele, care ar face posibilă colaborarea și complectarea unuia prin celalalt. Ideia „de regularitate" este comună amîndurora, principiul „unității în varietate" le este de asemenea comun, năzuința „simplității" iarăși a condus la rezultate fericite atît în elaborările științifice cît și în plăsmuirile artistice. Prin utilizarea comună a „analogiei" ținuturile adevărului și frumosului se ating. Ș'aș mai putea cita ca fapt caracteristic, că filozofia antică care a fost obsedată de ideia de frumos,—dînsa a fost aceia care a servit ca model și ca mijloc de emancipare cugetării moderne, în setea ei de adevăr.

Neapărat acum că pentru a nu compromite clădirea metafizică trebuesc folosite principii de estetică *bună*. Căci au fost unii care s'au servit de principii de estetică populară și au construit edificii metafizice asemănătoare cu acele melodrame, în care după un șir lung de vicisitudini, toate se sfîrșesc cu bine și spre satisfacția generală. Atunci cînd un Cristian Wolff sau un Bernardin de Saint-Pierre, fără nici o justificare empirică sau rațională, susțin că întreg universul — în ciuda tuturor aparențelor — a fost creiat de Dumnezeu, până în ultimele lui detalii, pentru fericirea omului și în vederea încîntării lui, sau atunci cînd se afirmă nemurirea individuală a omului pentru a i se asigura recompense după încercările la care a fost supus pe pămînt, — e și aici o fantazie poetică, dar după criterii de estetică populară, care n'au nimic de-a face cu arta adevărată.

Admițînd totuși călăuza frumosului ca un mijloc suprem al încheerii metafizice, nu putem afirma nici aici cu siguranță, că utilizarea acestui mijloc ar fi un aspect în care metafizica s'ar deosebi radical de știința propriu-zisă. Fiindcă au existat oameni de știință exactă care au afirmat că s'au slujit și de criteriul frumosului, cu mult folos în specialitatea lor. Marele matematic francez Poincare declară deslușit că soluțiile cele mai frumoase, la multe probleme matematice, sînt totodată și cele adevărate, și c'a ajuns la ele cu sentimentul estetic, căruia îi acordă o încredere nemărginită. *)

În orice caz cînd este vorba de metafizică, călăuza estetică trebuește admisă fără discuțiune. Nu poate să existe o icoană a realității fără o individualizare și asta n'o poate face decît fantazia artis-

*) *Science et Méthode*. p, 57.

rică, colorînd bine-înțeles un desen care ar fi rezultat din cea mai corectă și temeinică aplicare a metodei empirio-raționaliste.

Intuiția artistică sau dacă vreți s-o numim și mistică, vine să încununeze construcția rațiunii, exprimînd ceva din acel imponderabil, din acel fior al marilor adîncimi. Impregiurarea că purtăm și în noi absolutul ne dă putința de a simți cîteodată unele vești îndepărtate, desigur slabe, fără posibilitatea unei închegări palpabile, și care s'ar volatiliza fără îndoială dacă am vrea să le păstrăm aparte, fără a le insera ca pe niște nuanțări prețioase și fine, pe canavaua cugetării conceptuale.

Putem deci primi cu folos călăuza estetică și contribuția poeziei în metafizică, însă numai în colaborare cu gîndirea științifică, pentru a-i adăoga acesția unele fosforecențe și subtilități, insezisabile de aparatul logic și de metoda științifică. Această colaborare o legitimăm numai și numai pe credința unei înrudiri dintre frumos și adevăr, înrudire care s'ar explica prin aceia că și unul și altul descind probabil dintr'o invizibilă rădăcină comună.

Mai rămîne să adaug că, în nici un caz, nu putem recunoaște ca bună — chiar admițînd intrusiunea poeziei în metafizică — definiția pe care o dă Bergson acestei discipline: *„La métaphysique est donc la science qui prétend se passer de symboles"*.

Nici arta cea mai subtilă nu se poate dispensa de simboale. Cel mult se dispensează poezia care rămîne neexprimată, poezia nescrisă. Dar a face din aceasta culmea cea mai înaltă *a cuprinderii și înfăptuirii sufletului omenesc*, este a da *paradoxului forma cea mai imposibilă*, aș zice cea mai jignitoare.

Că un simbol — oricare ar fi dînsul — însemnează relativism și nedesăvîrșire, trebue s'o concedăm; dar abolirea simbolului, pentru noi oamenii, înseamnă și mai puțin decît atita, — cîteodată neant.

I. Petrovici

Carăle cu grîu

Prin noaptea palidă din mahalale
In care mor și felinarele-ostenite,
Asvîrle vîntul zdrențe reci de ploaie
Pe casele-adormite
Și pe tăcerea uliților goale.

Prin noaptea udă și murdară,
Inaintează 'nspre oraș, domol,
Convoiuri lungi și gîrbove de cară...

E toamnă și-i tîrziu...
Sub cerul zăvorît de nouri și pustiu
Inaintează poticnit și greu
Norodul carălor cu grîu;
Iar cînd pe lîngă felinare-apar
Pe rînd și rari
Din umbră, carăle 'ncărcate par
Grămezi de întuneric mari,
Din necuprinsul nopții dărîmate...

Dar ele curg, din sate, ca un rîu
Și-aduc orașului belșug de grîu.
Aduc belșug de viață și lumină
In inima lor darnică și plină
Cules din revărsări de soare
Și din adîncul negrelor ogoare...

Orașul strîns, ca un întemnițat
În liniștea tăcerilor de fer,
Orașul cu minuni
Și cu biserici multe
Pe care le înalță către cer
În loc de rugăciuni,
Orașu 'n care morții sînt stăpîni,
Întinde mii de străzi ca niște mîni
Spre 'ntunecata satelor tăcere
Și viața multă, tot mai multă, cere...

Înaintează carăle scrîșnind
Și tremurînd
Pe străzile orașului bătrîn
Sorbite, însetat, ca de-un plămîn...

Iar clopotele turnurilor, sus,
Deasupra timpului răpus,
Bat miez de noapte 'n cor, răsunătoare,
Sărbătorind eterna clipă 'n care
Peste oraș se varsă, ca o mare,
Belșug de sănătate și de soare...

G. Bărgăuanu

Nevinovățiile viclene

(Roman)

Es ist eine herrliche Sache um die Unschuld, nur es ist auch wiederumsehr schlimm, dass sie sich nicht wohl bewahren lässt und leicht verführt wird.

Kant, „Metaphysik der Sitten".

Detrás dela cruz está el Diablo.

Proverb spaniol.

I

Jupîneasa, tîrșîind papucii în picioarele goale, mergea spre cișmea. Brațul stîng îl ținea încordat și 'ndepărtat de trup pe cînd în celălalt legăna în aerul palid și subțire al dimineții de vară o găleată plină de lături. Răsturnă, cu o mișcare avîntată, găleata în albia de piatră înverzită a cișmelii, o așeză înăuntru și dădu drumul apei. Apa țîșni într'un șiroiu luminos, care se sparse în stropi pe fund, și urmă într'un clocot ce devenea din ce în ce mai adînc.

Apoi jupîneasa ridică găleata plină și porni înapoi cu același mers opintit și asimetric.

Între munții ușori din depărtare și brazii întunecați din grădină se întindea un cer amețitor de adînc și de limpede. Ziua se vestea caldă în miresmele leneșe ale vîntului ce trezea din frunzișuri răcoarea umedă a dimineții.

Strîmtă și împrejmuită de uluci verzi, grădina își închidea, între brazde de iarbă, răzoare de pansele și de părăluțe: doi trandafiri grei de boboci se înălțau subțiri peste celelalte flori. Ultimele ploi luaseră prundișul depe cărări, arătînd pe alocurea pămîntul negru.

De după muntele păduros și sbîrlit din apropiere răsărea soarele scăldînd în lumină un colț al grădinii, unde doi porumbei ciuguleau dintr'o brazdă. Zidul alb al casei se lumină, iar geamurile deschise în întunericul amorțit al odăilor se aprinseră pe rînd.

În bucătărie începură glasuri și sgomot de tingiri și de uși lovite. În catul de sus o aripă de geamlîc bătută de soare se deschise, săgetînd peste prundiș și răzoare o frîntură de sclipire; o fetiță cu obrazul somnoros, cu părul scurt și încîlcit, cu ochii orbiți de lumină se ivi în pervazul ferestrei deasupra grădinii pestrițe și vioaie.

Sanda se sculase prea devreme. Vedea că diminecața deabia tu-
cepuse și se gîndea cu frică la ceasurile ce-avea să le petreacă sin-
gură în plictiseală. Vîntul care-i mîngîiase cămașa pe trup o făcea
să tremure puțin. Sta în mijlocul odăii, frecîndu-și ochii cu mînile
și un picior gol de celălalt. Căscă și se întoarse iarăși în patul alb
și mototolit.

Inchise pleoapele roșii peste pătratul de cer încins ce-l vedea în
fereastra deschisă și nu mai făcu o mișcare, dar gîndurile urmară să-i
treacă prin minte tot atît de treze. Se gîndi că în odaia de alături
verii ei mici dormeau adăpostiți de perdelele lăsate și le invidie som-
nul care desigur avea să dureze până la ceasul ceaiului.

O suflare de vînt care-i ajunse patul o făcu deodată să se gîn-
dească la iarba umedă de rouă din grădină: și deschise iarăși ochii
către fereastră.

Se sculă, de rîndul acesta decisă, și începu să se spele și să
se îmbrace cu dinadinsul încet, ca să sfîrșească cît mai tîrziu.

Rînd pe rînd, ținînd ciorapii în mînă, pieptănîndu-se sau încăl-
țîndu-se, privea afară la munți. Seara, culcîndu-se, își aruncase albi-
turile la întîmplare și acuma, în amestecul lor, nu mai găsea pantalonii:
îi căută leneșă, fluierînd între dinți și găsindu-i, nu se grăbi să-i pună.

In casă nu se auzea încă nici-un sgomot. Sanda era aproape
gata și nu știa cu ce să-și mai întîrzie îmbrăcatul. Se duse iar la
fereastră și privi spre muntele vînăt din zare, îngrijată să nu vadă
vre-un nor, acolo deunde deobiceiu se vestea ploaia. Dar muntele își
îmbina tăios culmile cu cerul limpede și fără pată. Și, cu gîndurile
zăpăcite și cu coatele răzimate de pervaz, rămase multă vreme la
fereastră. Cînd privirea îi alunecă în grădină văzu magazia de lemne
din fund și, lîngă dînsa, cutia de crochet.

Cu o mișcare bruscă se 'ndepărtă de fereastră și isprăvi îmbră-
catul în grabă, gîndindu-se cu interes la crochetul ce avea să-l a-
ranjeze.

Cînd Sanda coborî în grădină, o găsi înecată toată în soare și
mărginită de umbra tufișurilor. In lumina crudă, florile își exagerau
culorile pestrițe, răsărite din pămîntul negru. Sanda se duse la tran-
dafirul cel galbăn și-i culese bobocul ce înflorise peste noapte; apoi
se îndreptă spre cutia de crochet smulgînd cu buzele, petală cu petală
din floare.

Dînd la o parte ciocanele și mingile din lădița veche de lemn,
scoase fiarele îndoite, care sbîrnîiră scăpînd din strîmtoare și, tru-
dindu-și cu convingere trupul de copil, le înfipse în locurile obișnuite
ale pămîntului bătătorit, unde găuri lăbărțate așteptau.

In dimineața transparentă și colorată, Sanda zîmbea. Era prea
înaltă pentru vîrsta ei de treisprezece ani. Subțire, în rochia scurtă,
cu umerii puțin strînși și căzuți în jos, cum se pleca să înfigă fiarele,
lungimea brațelor și a picioarelor se accentua. Conturul delicat al
sînilor și al șoldurilor abia se putea ghici subt haină.

Plecîndu-se, părul îi dădea cîteodată în ochi; și atunci, cu un
gest pronunțat de femee, îl potrivea răsfirîndu-l între degete și des-
coperind, între pletele scurte, obrazul rotund care părea puțin oste-
nit de povara ochilor mari. Și cum privea la fiarele fixate în pămînt
răzămîndu-se de un ciocan de crochet, cu soarele adîncindu-i umbrele
din obraz, acesta semăna cu chipul unui sfînt-Ioan copil dintr'o icoană.

II

In umbra ușoară a terasei, fața-de-masă albastră se lumina între
ceștile și farfuriile albe și lucioase. Două ceainice de argint, unul
înalt și subțire, celălalt mic și îndesat, fumegau așteptînd. In jurul
unui borcan cu miere cîteva viespi sburau sbîrnîind. Un coș împletit
sta încărcat cu pînițe și cu cornuri.

Pe lespezile scării, pe o pernă adusă din casă, ședea Sanda.
Cetea, potrivindu-și din cînd în cînd cutele rochiei sau trăgîndu-și
ciorapii. In romanul depe genunchi, eroul care-și regăsea arareori
eroina pentruca în curînd să o piardă din nou, mulțumită unui com-
plicat complot, mînat de interese dușmănoase tinerilor, se afla la a
treia regăsire. Sanda își exprima satisfacția în fața succesului per-
sonagiilor simpatice, mușcîndu-și pielițele dimprejurul unghiei și prin
strălucirea ce-i zîmbea în ochi. Romanul mai conținea încă un vraf
de foi necetite și Sanda nu putea pricepe ce s'ar mai putea întîmpla
după o întîlnire atît de definitivă. Se scărpină în cap, încruntîndu-se
și căscînd. Despărțirea cu suferințele ei îi era dezagreabilă și celace
urma întîlnirii, indiferent—căci dînsa nu cunoștea din dragoste decît
formele exterioare, și se mulțumea pe deplin cu această cunoștință.
Auzea adesea lucruri șoptite misterios, dar nu le pricepea, fiindcă
taina lor nu o interesa.

Așeză lîngă dînsa cartea deschisă cu scoarțele în sus, și ră-
mase gînditoare, fără să se gîndească la nimica precis din roman,
urmărind detalii vagi, departe de terasa în care sta și de grădina la
care privea. Cînd se auzi chemată pe nume, Sanda tresări speriată și
se sculă încordîndu-și brațele și picioarele amorțite.

In hîrșîit de scaune și'n sgomot de guri lumea se așeza la masă.
Sanda se repezi la unchiul Pavel și la mătușa Cecilia și-i sărută pe
rînd; apoi se trînti pe scaun lîngă verii ei izbind piciorul mesei, dea-
supra căreia porțelanurile răspunseră cu clocnituri felurite.

Baby și Riri, cu fețe încă somnoroase, urmăreau atenți zborul
zvîcnit al viespelor împrejurul mierii. Mama lor, mătușa Cecilia, cu
brațe uscățive și mîini îndemînatice, cu părul ce se întuneca subt
boneță, cu capotul învoit de tulpan, fără să ia sama de zgomotul
dimprejur, turna din ceainic în cești lichidul fierbinte și auriu.

Pe masă, lîngă unchiul Pavel, un maldăr de gazete sta umflat,
purtînd pe deasupra o carte poștală. El, luînd între degete dreptun-
ghiul de carton înegrit de slove, dădu capul pe spate și-l privi din
depărtare prin ochelarii ce încălecau strîmb și aproape de aripe
nasu-i solid și învinețit de fire subțiri. Nările îi mișcau atît de atente
încît părea că cetește cu dînsele. Dupăce sfîrși, puse cu grijă carta
lîngă șervețel, scutură cu un gest brusc al capului ochelarii depe
nas, și se întinse după zaharniță.

„Cecilio, vine azi Radu", zise el cu glasul schimbat de sforța-
rea brațului. Mătușa Cecilia dădu din cap. La masă domnea liniște
și doar cîte un sorbit trecea prin tăcere.

Mama se sculă dela masă, porni către ușă, se 'ntoarse, și cău-
tînd cheile printre cești: „Vine Radu? Să-i dăm odaia din dos? In
cea albastră se vopsește. Ce zici?" Unchiul Pavel ridică ochii la
dînsa și-i răspunse: „A din dos? Cum zici tu. Vine singur; Elena
a rămas acasă. Merg diseară să-l iau dela gară". Apoi luă o țiga-
retă din tabachieră, o aprinse și începu să tragă dintr'însa tacticos.

Baby și Riri plictiseau pe Sanda cu întrebări, la care ea răs-

pundea indiferentă, privind interesată la carta poştală de lîngă şervețel.

Dupăce isprăvi țigareta, unchiul Pavel se sculă dela masă, trecînd anevoe printre scaune mîngîie în treacăt pe Sanda pe cap şi intră în odae.

Baby se chiora prin şervet la lumina soarelui şi lovea în chip ritmic cu gheata piciorul mesei. Riri, cu gura întredeschisă şi amestecînd sgomotos ceaiul cu lingurița, se uita la Sanda care, dusă pe gînduri, fărîma între degete miezul unei pîinițe.

Radu, vărul ei de-al doilea, avea cincisprezece ani, cu doi ani mai mult decît dînsa, şi Sanda se gîndea că nu-l mai văzuse demult, decînd fuseseră împreună la băi de mare. Îşi aducea aminte că nici unul nici altul nu făceau băi şi că se jucau după-amiezi întregi culegînd scoici sau săpînd canaluri. Sanda se bucura de venirea lui Radu amintindu-şi cît de bine petrecuseră atunci; şi alte gînduri, uşoare şi neprecise, sporeau bucuria.

Copiii se sculaseră şi ei dela masă şi mergeau tustrei către locul de crochet prin soare, Sanda mai mare la mijloc, iar Baby şi cu Riri lovindu-se mereu de dînsa şi vorbind tare, amîndoi deodată.

Sgomotul uscat al mingilor lovite de ciocan, tulbură aerul liniştit. Porumbeii gongăneau pe 'ntrecutele. Gazetele împrăştiate pe masă fîşîiau înfiorate de vînt. Răzoarele erau năpădite de lumină. Arborii abia îşi mai tremurau umbrele vinete.

Un cocoş cîntă răguşit.

III

Radu pleca pentru întîia oară singur la drum. Cu toate grijile responsabilităților acestui fapt, se simțea fericit, pentrucă în această călătorie de un fel nou, el vedea un simbol al maturității şi al independenții.

Dar cînd îi venea în minte vre-o dificultate mai serioasă ce ar fi putut să întîlnească în cale, o eventuală tutelă îi părea mai puțin demnă de dispreț.

Dificultățile puteau fi felurite şi fără număr: trăsura putea să sosească prea tîrziu sau să aibă cai prea înceți: la ghişeul de bilete putea fi prea mare înghesuială şi se putea isca un conflict cu vre-un oarecare alt competitor care în, imaginația lui Radu, lua aspecte variabile dar întotdeauna de temut. Hamalul nesosind la vagon, lipsa de locuri în compartimente şi alte încurcături hipotetice se alternau, egal de neplăcute, în fantazia lui.

Mîncase la masă în silă, sub ochii atenți ai mamei, care amestecă în monologul ei neîntrerupt cuvinte de dojană pentru lipsa de poftă de mîncare cu sfaturi inutile pentru călătorie şi cu comisioane pentru fratele ei, unchiul Pavel, pentru mătuşa Cecilia şi pentru copii.

Dupăce sfîrşi prînzul, Radu se sculă dela masă şi începu să se plimbe prin odăi, aşteptînd cu nerăbdare trăsura şi privind cu atenție în toate colțurile casei să vadă dacă nu a uitat vre-un lucru. Din cînd în cînd se oprea în fața celor două geamantane, celor trei mantale şi a tartanului, numărîndu-le şi întipărindu-şi din nou în memorie numărul lor pe care trebuia să-l strige hamalului.

Cînd sosi trăsura, Radu vroi să plece numaidecît, dar privind

la pendula din părete. Îi fu ruşine să-şi mărturisească graba. Şi astfel ultimul sfert de ceas de aşteptare îi fu mai dezagreabil cu mult decît şi-ar fi închipuit. Pendula nu-şi urnise încă acul cel lung până la minutul în care Radu urma să-şi ia rămas bun dela mama, cînd el făcu aceasta, contrar hotărîrii luate, învins de o nerăbdare ce îşi rîdea de orice vanitate.

Afară era cald, şi la pielă se adăuga tristețea unei dupăamiezi de Duminică, vara, în oraş. În mirosul de praf şi de stofă veche al trăsurii cu coşul ridicat din pricina arşiței, Radu încercă să simtă păreri de rău pentru trecătorii care trebuiau să-şi petreacă vara în oraş, pecînd el pleca în vilegiatură. Dar sentimentul de superioritate izvorît din aceste gînduri îi fu înăbuşit de grija vagă ce-i apăsa pieptul. Imobilizat între bagaje privea, plecîndu-şi capul, la magazinele cu oblonele lăsate, la arborii stufoşi şi prăfuiți, şi-şi exterioriza neliniştea muşcîndu-şi buzele.

Gara văpsită galbăn, cu acoperişul de tablă, zăcea greoae în soare şi în zăbuşeală. Pe scările dela intrare cîțiva hamali în hainele lor colorate, se odihneau. Un bragagiu îşi vindea marfa în mijlocul cîtorva femei legate la cap şi cu boccele în mînă. Într'o trăsură stingheră, umbrită de castanul din mijlocul pieții, dormea birjarul.

Timbrul vocii lui Radu fu nesigur şi neaşteptat, cînd chemă pe hamalul răsărit depe scară, ca să-i încredințeze bagajul. Această inflexiune îl micşoră în propria-i imaginație şi sub asemenea penibilă impresie, Radu, urcînd treptele, intră deodată în răcoarea dinăuntrul gării.

Pe deoparte, trecînd pe lîngă locul unde se înregistrau bagajele mari şi observînd oarecare îmbulzeală, fu sincer mişcat de atenția mamei care i-l expediase cu o zi înainte, pe de alta însă se întrista de incapacitatea lui practică. Dar faptul că putuse obține biletul de tren cu uşurință şi că lăsase chiar să-i treacă înainte o cucoană venită după dînsul, îi ridică iarăşi moralul.

Compartimentul de vagon încins mirosea a fum şi a muşama. Roşul catifelii se ascundea sub praf şi sub funingine. Un călător probabil sgîriase cu un diamant diverse nume, alternîndu-se cu desenuri rudimentare, pe geam. Pe jos mucuri de țigarete îşi împrăştiau cenuşa. Un călător gură-cască sta cu mînile la spate, studiind liniile frînte ce reprezentau pe o hartă din părete căile ferate. Radu se aşeză într'un loc lîngă fereastră, îşi numără încă odată bagajele cu privirea şi căută un gînd ca să-i poată urmări. Dar nu găsi decît frînturi, căci îi mai trebuia încă plecarea trenului ca să-i liniştească ultima grijă. Trenul flueră, se poticni puțin şi porni lin, scîrțîind din încheeturi. Sentimentul ireparabilului în fața acestei acțiuni, care consuma definitiv plecarea, trecu prin sufletul lui Radu şi se stinse curînd sub țăcănitul ritmic al roților pe şine.

În cadrul ferestrei cîmpiile îşi undulau grînele înalte în linii largi. Lanurile de grîu îşi plecară spicurile delicate; porumbul îşi înălța lujerele țepene din mijlocul frunzelor late; un cîmp strîmt şi stingher de floarea soarelui bălța galben verdeața schimbătoare dimprejur.

Radu îşi odihnea sufletul obosit de întîmplările precipitate ale

zilei. Trenul își încetini ritmul roților și se opri clănțănind în gara mică și pustie.

Un călător cobori din clasa a treia tîrînd după dînsul un coș cu cireși. Din arborii lucioși de razele soarelui păsări ciripeau a lene. Pe peron o găină ciugulea din firele rare de iarbă crescute între lespezi. Trenul se opinti și porni iar, salutat de șeful gării care ținea de mînă un copil cu picioarele strîmbe.

Radu se lăsă din nou legănat de aromeală. Cîmpiile în treacăt se reîncadrară în fereastră sub privirea-i obosită. Parii de telegraf se urmau la intervale egale, urcîndu-și sau scoborîndu-și pe geam nivelul firelor de sîrmă. Pe drumul prăfuit, trei țărani trecînd mici în depărtare se cufundară în amintirea lui Radu cu niște păpușele de lemn ce jucaseră un rol important în copilăria lui. Și adormi.

Trenul trecea printr'o vale strîmtă croită între munți. Mirosul rece și umed al amurgului pătrunsese în vagon prin geamul lăsat. Radu deschise ochii; se uită la ceas grăbit; mai avea douăzeci de minute până la sosire. Rămăsese singur în compartiment. Dădu jos din plasă bagajele. Scoase capul pe geam; era răcoare. În gîfîitul locomotivei care urca la deal auzi freamătul brazilor întunecoși și sgomotul unei cascade ascunse de pădure.

Și abia acuma Radu avu timp să se bucure de sosirea apropiată.

IV

În mirosul brazilor, înegrindu-le crengile, seara cobora tot mai albastră. În grădină florile își stingeau pe nesimțite culorile. Baby și Riri udau răzoarele cu stropitori de jucărie, după indicațiile mamei, mătușa Cecilia, care din cînd în cînd se apleca să smulgă vre-o buruiană. Pe masa din pridvor Sanda potrivea mușcatele dintr'o glastră așezată la mijloc între farfurii.

Trenul de seară cu care venea Radu, intrase în valea în care se adăpostea orășelul de vilegiatură, și pufuitul lui răsuna între cele două dealuri, grăbit și accentuat.

Așteptarea îi adunase pe toți în pridvor și-i făcuse tăcuți.

Trenul se oprise în gară, și doar o vacă păscînd în curtea de alături suna în clipe neegale din clopotul ce-i atîrna de gît.

Un huruit din ce în ce mai apropiat brăzdă liniștea, până ce trăsura veche se opri ajungînd în fața porții. Unchiul Pavel și cu Radu, mișcîndu-se stîngaciu între bagajele pe care voiau să le dea jos, se confundau în ceața sării cu dînsele. Familia întreagă din pridvor, împreună cu cele două jupînese, se repezise către trăsură, din care unchiul Pavel și cu Radu coborîră, făcînd-o să se aplece de două ori ostenită și scîrțîitoare. Doar Baby sta despărțit de grupul gălăgios și vesel din poartă și, în fața trăsurii, punea birjarului care aprindea felinarele, întrebări despre cai.

În răcoarea înviorătoare a munților, după călătoria lungă în vagonul fierbinte și prăfuit, Radu se simțea ciudat de ușor și pătruns de o zăpăceală plăcută.

Intrară cu toții în odaia luminată. Lui Radu, copleșit de mulțimea impresiilor îngrămădite într'o singură zi, i se părea că e departe și străin de cei ce-l înconjurau.

Cu copiii care, droaie după el, manifestau zgomotos, merse în

odaia de baie să se spele. Sanda îi indică prosoapele destinate feluritelor întrebuințări, îi arătă săpunul și-i explică mecanismul robinetelor. Baby și Riri eșiră din odaie. Cum Sanda și cu Radu rămaseră singuri, ea își întrerupse ultima explicație, privind la o pată de pe bluză; astfel că el întîlnindu-i privirea și neștiind cu ce să umple tăcerea, încercă un zîmbet. Sanda deschise ușa și plecă strigîndu-i:

— Grăbește-te, că dăm la masă!

Radu căută un răspuns, dar renunță în fața ușii care se închisese.

Zîmbind încă, dădu drumul la apă, și prin plescăitul ei amestecat cu glasurile din coridor, asculta încă în urechi, insistent și vijilior, mersul zăngănit al trenului. Era mulțumit și-i părea că visează; deodată se trezi tot zîmbind, în fața oglinzii, ștergîndu-se cu prosopul pe obraz. Se îmbrăcă în grabă și eși.

Ceilalți îl așteptau așezați la masă în pridvorul ce se mărginea între zidurile albe, luminate de o lampă electrică, cu întunericul imobil și solemn.

Din timp în timp un foșnet de arbori vestea o undă de vînt care îndată mătura pridvorul umflînd șervetele și sleind mîncările în farfurii.

O ultimă pală de lucire străvezie mai desena abia la apus conturul văii tăiate în doi munți. Cișmeaua din curte ciurula continuu și liniștit. Goarnele dela cazarmă se topeau în văzduh, false și depărtate.

Unchiul Pavel, mestecînd accentuat, punea întrebări insistente și bolborosite lui Radu, care de fiecare dată îl privea drept în ochi lăsînd furculița în farfurie și răspunzînd cu luareaminte.

— Da' Elena ce mai face?

Radu, care nu-și putea închipui vre-o schimbare în viața monotonă a mamei lui, rămase o clipă nedumerit și răspunse apoi cu glasul nesigur:

— Mama?... bine... a pus să zidească la moșie. D'aia nici nu vine. Pleacă săptămîna viitoare.

Pe urmă se plecă iar în farfurie și începu să desfacă cu grijă carnea depe un picior de puiu, hîrșîind din cînd în cînd cuțitul de furculiță.

Căzuse roua. Radu avea nasul și mînile reci și sîngele i se urcase în obraji și în urechi.

În vremea conversației Sanda isprăvise pieptul de puiu și privea la Radu, dorind să-i pună o întrebare pe care nu o găsea.

Pe masă jupîneasa adusese o farfurie încărcată cu fragi. Boabele roșii și lucioase se'ngrămădeau printre altele verzui și tari într'un conglomerat parfumat. Se cufundară cu toții în alesul boabelor coapte de cele crude, care rămîneau singure în farfurii, pe măsură ce acestea se goleau. Lingurițele scrîșneau, frecîndu-se de zahărul ce zăcea subt maldărele de fragi.

Întunericul se adîncise. Un fluture de noapte își izbea în vibrații ușoare aripele de para electrică. Un fluerat depărtat de locomotivă sfîșia tăcerea prelungindu-se în răsunetul munților...

Jupîneasa aducea cafelele.

V.

Afară se luminase demult.

Radu se trezi în mijlocul unor ciocănituri la ușă. Amorțit de căldură somnului, rămase o clipă nedumerit neștiind unde se află. Își aduse brusc aminte, pe cînd vocea Sandei, urmată de noi ciocănituri, îi vestea rîzînd ceasul ceaiului. Radu răspunse cu un „da" scurt și răgușit. Era mirat de intimitatea Sandei, care îl deșteptase tutuindu-l, și măgulit de aceasta se căia de răspunsul său prea laconic. Sculîndu-se, enunță în sine diverse alte răspunsuri care ar fi putut înlocui pe cel dat.

În fața oglinzii luminate crud, Radu își lega cravata. Suprafața lucitoare îi răspundea cu minuțiozitate chipul; gulerul nu vroia să se închidă de tot; îl împinse cu degetele și pînza albă se pătă. Nerăbdător luă un altul din geamantan, dar abia un al treilea guler îl mulțumi. Cravata nu aluneca și cu greu izbuti s'o înoade, încă puțin strîmbă și burdușită.

Își privi în oglindă fruntea strîmtă și dreptunghiulară, cu nasul subțire, străin de obrazul copilăros, cu buzele greoaie, cu ochii care-și stingeau lumina în fața arămie, pătată de coji și de urmele lor. De cînd simțise că începe să se schimbe, băgase de samă că și fața îi lua aspecte trecătoare, care îl întristau toate prin mediocritatea lor. De data aceasta își încurajă sentimentul, examinîndu-se cu deamănuntul și imaginînd impresia ce-ar putea face asupra unei persoane văzîndu-l pentru întîia oară.

Un coj care sta să-i răsară deasupra buzei, îl tulbură cu deosebire.

Cu un gest exprimînd o nepăsare, pe care nu o simțea în realitate, se îndepărtă de oglindă și deschise ușa să-și culeagă ghetele, ce așteptau curățite în prag.

Întorcîndu-se cu ele în mînă, se văzu iarăși mai de departe în oglindă; și acum în treacăt i se păru că chipul răsfrîns era mai agreabil decît crezuse adineaori. Își aduse aminte de cucoana bătrînă, pe care, cu cîteva zile înainte, o găsise acasă venind dela școală, și care, dupăce îl sărutase, spusese mamei lui: „Se face băiat frumos". Apoi se gîndi la Sanda și văzînd lîngă pat oala de noapte burtoasă și înflorită, se grăbi să o ascundă dedesubt.

Coborînd treptele, Radu fu asediat de Baby și de Riri, care i se agățară de trup, încercînd să-l tîrască și frămîntîndu-l în loc. Dînsul îi potolea mîngîindu-i și privea către Sanda care-și rezima mîna de clanța ușii. Ușa deschisă lăsă vîntul răcoros și parfumat să se umfle pătrunzînd în odaie. „Vai ce leneș ești! Noi am sfîrșit demult cu ceaiul". Și Sandei, care eșise în grădină, i se lipi gulerul fluturînd de obraz.

Cînd ajunse cu franzeluța în mînă pe locul de crochet, Radu simțea încă fierbințeala ceaiului sorbit în grabă. Riri și Baby se certau într'un colț pe un ciocan, superior prin banda de lac stacojiu ce și-o păstrase intactă. Sanda și Radu aleseră la întîmplare cîte un ciocan.

Pe locul puțin ondulat și prin pietriș, mingile porneau pe căi neprevăzute cu un ciocnet sec. Radu își construise în grabă tot planul jocului; vedea în minte toate loviturile afară de ultimele două-trei, pe care le lăsase nehotărîte, neștiind dacă ei trebuia să cîștige

sau să lase pe Sanda să lovească pichetul mai întâiu. Ondulațiile terenului, ale cărui viclesuguri Radu nu le cunoștea, schimbară însă aspectul jocului. Sanda, ajutată de o putere misterioasă, ajunsese departe, urmată de mingea lui Baby. Riri, preocupată de o rîmă care înainta tîrîndu-se printre bulgării de pămînt dintr'un răzor, pierduse orice emulație și juca în silă.

Cîteva găini rotunde și pestrițe ca niște basmale, fîlfîiau arare din aripi, călăuzite de un cocoș opintit și trufaș. Cînd se apropiară de răzorul rîmii, Riri se repezi după dînsele cu țipete sălbatice. Găinile se împrăștiară terorizate și zgomotoase, urmate de cocoș care-și pierduse tot prestigiul.

Radu rămăsese la fierul al treilea; nici una dintre lovituri nu se potrivea și mingea indecisă înainta oscilînd și înconjurînd totdeauna fierul. Radu zîmbea, dar în fundul sufletului îi creștea obida. După fiecare încercare dădea din umeri cu gesturi exagerate, uitîndu-se la tovarășii de joc. Nu putea ierta Sandei că dînsa avea să cîștige partida fără să datorească aceasta superiorității lui. Văzînd că-i scapă prilejul, dorința să o stăpînească îi creștea.

Mingile Sandei și a lui Radu se aflau apropiate, Radu pierduse orice indulgență față de Sanda, ochi îndelung și lovi cu sete. Mingea lui, ispitită de o asperitate a terenului, trecu pe lîngă a Sandei fără să o atingă și se izbi cu zgomot în zidul îndepărtat.

Entuziasmul Sandei izbucni într'o exclamație de dispreț amestecat cu triumf: privi la Radu, apoi, pufnind de rîs, îi mimă gestul de desnădejde și, trecînd pe lîngă dînsul, îl împinse.

/

În odaia umbrită de perdele, Radu, înfundat între pernele depe divan, urmărea cu ochi tulburi desenurile covorului depe jos, fredonînd ostentativ o frîntură de vals, prin care căuta să-și ascundă necazul.

Sanda, în picioare lîngă masă, spăla într'un castron niște căpșune. O muscă i se așeza mereu pe obraz, și ea, avînd mînile ude, o gonea cu brațul. Din cînd în cînd privea la Radu, care tot deatîtea ori fredona mai tare și-și muta privirea din loc.

Sanda era indulgentă, fiindcă se simțea triumfătoare. Printre căpșune găsi una neobișnuit de mare. Roșie și diformă ca ciupită de viespi, semăna cu un cap de paiață. Oftă zîmbind, și se apropie de Radu, ținînd căpșuna de coadă între degete.

— Uite ce mare e... și i-o duse la buze.

Ca pe un simbol al împăcării, dînsul, cu dinții, îi culese dintre foițele verzi carnea dulce și parfumată.

VI

Prietenii Sandei și ai copiilor aveau să vie în vizită pela patru după-amiază, și Sanda pregătea de ceaiea în sufragerie. Tăia torta de caise în felii și dădea fiecăreia numele unui viitor consumator. Cinci felii rămîneau fără stăpîn. Un cozonac aștepta încă întreg, rotunzindu-și forma de burete. Riri, ținîndu-se după Sanda și dîndu-i sfaturi care cerșeau o aprobare, își închipuia că o ajută.

Plouase toată noaptea și acum aerul era liniștit și rece. Un singur nour neted, învelea amorțit și alburiu întregul cer, înecînd vîrfurile înalte ale munților.

Baby stătuse la geamul dinspre stradă, așteptîndu-și prietinii Plictisit de aburul nărilor, care-i tulbura geamul și vederea, eșise î mantaua mică de ploae la poartă. Se temea de o ploae ce-ar fi pu tut izbucni, împiedecînd invitații să iasă, și era furios pe dînșii c n'aveau prevederea să pornească mai din vreme.

Se răzbună păcălind pe Sanda și pe Riri prin vestea mincinoa să și repetată a sosirii celor așteptați.

Dar cum farsa nu mai prindea și fusese primită într'un chip o fensător și aspru de Riri, cu asentimentul Sandei, Baby se instal pe un scaun în mijlocul odăii, unde împiedica circulația, și-și vărs focul insultînd deopotrivă pe prezenți și pe absenți.

Radu, intimidat de rolul necunoscut pe care avea să-l joace ș neluat în samă, răsfoia pentru a treia oară o revistă tehnică ilustrat din care nu pricepea nimic, cînd strigăte sincere ale lui Baby co vinseră lumea că invitații soseau cu adevărat.

Poarta scîrții hîrșîind pămîntul și înțepenindu-se ca de obicei întredeschisă, lăsă să treacă rînd pe rînd de trei ori cîte un copil ca de aceiași înălțime, fiecare în cîte o manta cenușie de ploae cu gl ga ridicată. Apoi intră guvernanta, înaltă și subțire, fără grație, indiferentă față de bucuția primirii.

Abia cînd ajunseră în odae și-și desbrăcară mantalele, fiecu dintre noii veniți luă o figură personală.

Cei doi băeți, mai mari decît Baby, se asemănau atît de mu încît nu se putea ști care e mai urît. Aveau aceleași urechi mari străvezii de oparte și de alta a obrazului ruginit de pistrui.

Fetița, mai drăguță, își perdea și ea slaba superioritate prin semănarea cu frații ei. După primul acces de bucurie convenționa Sanda-i privi cu desgust, neînțelegînd de ce îi așteptase cu at plăcere.

La masă, prezența guvernantei împiedica orice exces. San își servea musafirii cu un aer de dispreț. Sta lîngă Radu, căruia punea în farfurie bucățile cele mai mari de prăjitură. Baby de a menea uitase bucuria așteptării și se uita cu jind la bucata de to rămasă încă intactă în farfuria musafirului din dreapta. În colțul l Riri și cu fetița nou venită, păreau că se înțeleg mai bine, minc amîndouă zgomotos și cu spor. Radu canonea între degete col unui șervețel, punînd întrebări serioase Sandei care, răspunzînd același ton, își părea a fi stăpîna casei.

Baba-oarba era în toiu. Un rîs general, care nu se stin niciodată cu totul, izbucnea din vreme în vreme răpitor. Două s une zăceau trîntite pe jos cu picioare amenințătoare; un vas răst nat își vărsase pe covor apa, ce se prelingea de pe masa pe c florile muiate se risipiseră; macatul de pe divan era tîrît pe jos tre picioare; singur pianul rămăsese neatacat grație formei lui : sive și refractare jocului. Guvernanta neputincioasă, privea dezas trul încercînd să-l repare pe-alocurea.

Radu și Sanda care uitaseră de orice demnitate, îi atrăgeau și pe ceilalți în vîltoare. Baby, care fusese prins după multă vreme de unul din băeți, prinsese la rîndul lui pe Radu, care încerca toc mai să se vîre sub canapea, și-i ghicise numele recunoscîndu-i stofa pantalonului.

Radu, cu brațele întinse, dibuia prin întuneric, sub o ploae de

perne. În rîsul general distingea pe al Sandei, care suna din direcții diferite, dar totdeauna apropiat. Deodată rîsul Sandei încetă și Radu se simți tras pe dinapoi de surtuc. Într'o mișcare grabnică prinse un trup în brațe, și simți sub bluza Sandei umerii ce se căzneau să scape de îmbrățișare. Regulele jocului și cîrpa care-i întuneca vederea, îl îndemnară să insiste asupra gestului. Sanda, pe deoparte, se gîndi că trebue să-l împiedice de a ghici pe cine prinsese și deodată i se lăsă moale în brațe. Radu îi avea părul gîdilitor pe față și genunchii apăsați pe ai lui. Fiecare își simțea obrazul fierbinte și pe dînsul respirația grăbită a celuilalt.

Ceilalți așteptau într'o nerăbdare încordată rezultatul care întîrzia. Și Radu spuse numele Sandei cu glasul puțin înecat, pecînd dînsa se deslipea alene din îmbrățișare.

Împreună cu musafirii care plecau, eși și Radu. Voia să pună o scrisoare la cutie și simțea dorința să umble singur și repede. În curte respiră adînc frigul cețos al sării.

Sanda urmărea dela fereastră cele trei mantale, călăuzite de guvernantă, eșind pe poartă, și pe Radu care își luă rămas bun și coti grăbit la dreapta.

Apoi rămase gînditoare, cu nasul și bărbia turtite de geam, privind la norii peste care creștea noaptea.

(Urmează). **L. I. Caragiale și Ioan Gherea**

Dr. Emil Racoviță

Cu prilejul alegerii sale ca membru al Academiei Romîne *

Numele d-rului Em. Racoviță este cunoscut fiecărui romîn, ca al unui învățat naturalist zoolog, cercetător și explorator, care și-a cîștigat în lumea științifică din Franța un nume respectat, făcînd cinste țării noastre și dînd totodată străinătății dovadă vie de calitățile culturale și de valoarea intelectuală a poporului nostru.

Fiecare știe că naturalistul Racoviță este până astăzi întâiul romîn care a luat parte ca explorator și organizator la una din cele mai importante expedițiuni științifice în regiunile antarctice; că el este subdirectorul și conducătorul de fapt al unei renumite stațiuni biologice din Franța —Laboratorul Arago dela Banyuls s | M.—; că ocupă o situațiune importantă între învățații dela Sorbonna, fiind, împreună cu prietenul său, prof. G. Pruvot, directorul celei mai însemnate reviste franceze de zoologie «Archives de zoologie expérimentale et générale»; și că el redactează o publicațiune periodică *Biospeologica*, care este organul central în care se publică rezultatele explorărilor cavernicole din lume.

Firește că toate acestea ne arată poziționea importantă la care s'a ridicat acest învățat romîn în lumea științifică din Apus și ne sînt și o dovadă de valoarea ce i se recunoaște într'un centru atît de mare ca Parisul. Recomandarea noastră pentru a fi ales membru al Academiei Romîne nu este însă bazată pe situațiunea pe care acest învățat compatriot a reușit să și-o creeze în străinătate, ci, în prima linie, pe meritele sale reale, pe aprecierea valorii publicațiunilor sale și a activității științifice considerabile ce a desfășurat-o el ca explorator, cercetător și savant. Aceasta îmi voiu permite dar a o schița acum în cîteva linii generale.

* Raport pentru recomandarea sa, cetit în ședința plenară a Academiei Romîne dela 2 Iunie 1920.

* * *

Incă dela 1893 tînărul licențiat în științele naturale dela Sorbonna Em. Racoviță, începe a face o serie de comunicări la Academia de Științe din Paris; mai întâiu asupra unui verme Anelid *Micronereis variegata* Claparède, pe care el avusese ocazia la Banyuls de a-l studia mai de aproape.

In Ianuarie 1894 trimite Academiei din Paris o nouă comunicare „*Sur les amibocytes, l'ovogénèse et la ponte chez la Micronereis variegata*"; iar în Martie a aceluiași an o alta asupra Cephalopodelor, conținînd o serie de observațiuni biologice interesante, „*Sur l'accouplement de quelques céphalopodes*". Tot în acest an el începe a publica, în „Archives de Zoologie expérimentale" sub titlul „*Notes de Biologie*", o serie de observațiuni foarte interesante asupra vieții cîtorva specii de animale marine pe care le urmărea în laboratoarele dela Roscoff și Banyuls s. M. Prima din aceste note este privitoare la Cephalopodul *Octopus vulgaris*, a doua la viața Crustaceului (Crab) *Pilumnus hirtellus* Leach., iar a treia (cu 2 planșe) la obiceiurile și reproducția cefalopodului *Rossia Macrosoma*.

Paralel cu aceste serioase lucrări ecologice despre cephalopode el își continuă însă și lucrările începute despre Anelide, așa că în «Comptes Rendus» ale Academiei din Paris din 1895 apare o nouă comunicare a sa despre *Rolul amibocytelor la anelidele polychaete*, și tot în același an mai publică aici și o mică lucrare oceanografică—împreună cu *L. Boutan*— „*Sur la Pêche pélagique en profondeur*". Tot în 1895 însă apare în Arch. de Zool. exper. și o lucrare mai mare (170 pag. cu 2 pl.) în colaborare cu *prof. Pruvot*, intitulată: „*Matériaux pour la faune des Annelides de Banyuls*"; este o serioasă lucrare de sistematică și faunistică. In fine în 1896 apare, în Arch. de Zoologie expérimentale, o importantă lucrare—care i-a servit și ca teză de doctorat la Sorbonna—intitulată: „*Le Lobe céphalique et l'encéphale des Annelides polichètes*" (Anatomie, Morphologie, Histologie), lucrare mare (200 pg. cu 5 planșe duble) care a rămas și până astăzi ca o operă fundamentală asupra sistemului nervos dela Anelide.

Cu aceasta se închee prima perioadă a activității tînărului naturalist, pe care-l vedem manifestîndu-se în toate direcțiile: cînd ca zoolog sistematician, cînd ca anatom și histolog, cînd ca biolog, cînd ca oceanograf, etc.

Lucrările sale științifice din acest scurt timp, cunoștințele sale solide din toate ramurile Zoologiei, ochiul său de ager observator și judecata sa cumpănită, și, nu mai puțin, eminentele sale calități personale de bun camarad, au atras atențiunea asupra sa și au făcut să fie recomandat căpitanului de Gerlache, conducătorul expedițiunii belgiene antarctice, ca zoolog al acestei mari expedițiuni științifice, care în anii 1897—1899 a îndeplinit o importantă operă. „*S. Y. Belgica*" se știe că a fost primul vas care a ernat în regiunile antarctice și rezultatele științifice ce le-a dat sînt—după cum se exprimă însuși marele oceanograf *Sir John Murray* în opera sa fundamentală *The Depths of the Ocean* «de mare interes și valoare».

In această mare expediție Racoviță a dat dovadă nu numai că este un zoolog, biogeograf și oceanograf, dar totodată și un bun organizator. Intreaga parte zoologică a expediției i-a fost încredințată lui și modul cum a știut el să organizeze pescuirile și recoltarea materialului faunistic, datele biologice ce le-a adunat și observațiunile zilnice asupra condițiunilor de viață ale mediului de traiu din regiunile explorate ce le-a făcut, a asigurat succesul deplin al expediției și în această ramură științifică. Numeroasele monografii publicate în urmă de către diferiți specialiști, care au prelucrat materialul faunistic recoltat de Racoviță, arată cu cît de multă pricepere și-a îndeplinit el sarcina ce și-o luase și de ce mare preț erau datele biologice adunate de dînsul pentru cunoașterea desfășurării vieții în acele regiuni, până atunci neexplorate încă.

Rezultatele generale ale studiilor și observațiunilor făcute de el în această expediție le publică în diferite reviste: în 1900, într'o conferință ținută la Sorbonna și publicată în «Mémoires de la Soc. zool. de France» sub titlul „*Vers le Pol Sud. Conférence faite à la Sorbonne sur l'éxpedition antartique belge, son but, ses aventures et ses résultats*"—el face o descriere generală a expediției. Intr'o altă conferință ținută la Bruxelles tot în 1900—intitulată: „*La vie des animaux et des plantes dans l'Antartique*" (Bulletin. Soc. reg-le Belge de Géografie No. 1 din 1900)—el descrie condițiunile generale de viață. De asemene și într'un articol din „Revue scientifique" din 1901 intitulat: *La Faune du Pol Sud*.

Rezultatele speciale ale cercetărilor sale, împreună cu monografiile diferiților specialiști care au prelucrat materialul colecționat de dînsul, apar abia în 1903 la Anvers în publicațiunea cea mare a șefului expediției de Gerlache intitulată *Res. du Voyage du S. Y. Belgica*.

Intre aceste lucrări speciale ale sale, acea asupra *Cetaceelor* este cu totul remarcabilă, avînd o valoare fundamentală. Pentru justa ei apreciare voiu cita propriile cuvinte ale cunoscuților specialiști *prof. Heck* și *Hilzheimer*, care, în noua ediție din 1915 a clasicei opere *Brehm's Tierleben*, se exprimă în modul următor: «Cel mai nou și mai precis observator al «vieții balenelor este desigur Racoviță, care, ca zoolog al ex«pediției sudpolare belgiene, le-a consacrat un studiu exact zi «cu zi („genaues Tagebuchmässiges Studium"). Dela dînsul în«vățăm că fiecare specie are obiceiuri cu totul aparte—care «diferă chiar de cele mai aproape înrudite specii—și că astfel «se poate recunoaște orice specie chiar dela distanță, numai «după mișcările ei: după modul cum respiră și cum se scu«fundă».

Observațiunile sale asupra fiecărei specii în parte sînt descrise în detaliu și foarte instructiv ilustrate, așa că ele astăzi servesc de bază pentru orice lucrare asupra Cetaceelor, după cum au servit și pentru alcătuirea întregului capitol asupra balenelor din citatul volum din Brehm's Tierleben.

In legătură cu aceste studii despre Cetacee mai merită a fi amintită și o mică dar foarte interesantă lucrare „*Note sur le Grand Serpent de Mer (Megophias megophias* Rafin.) apărută în Bull. de la Soc. Zool. de France, pe care-l arată că e un Cetaceu.

* * *

Cu toate că acest număr considerabil de lucrări biooceanografice și această mare activitate științifică, desfășurată într'un timp relativ scurt, erau suficiente pentru a-i asigura un nume considerat în știință, compatriotul nostru, abia scăpat de lichidarea sarcinei ce și-o luase cu expediția antarctică, se îndreaptă într'o nouă direcțiune, unde mari și grele probleme îi deschid un nou și vast domeniu de muncă.

In primăvara 1904 vaporașul *Roland* al stațiunei dela Banyuls întreprinzînd o călătorie de cercetări oceanografice—sub conducerea d-lor *Pruvot* dela Sorbonna și *Odon de Buen* dela Barcelona—la Baleare, Racoviță profită de ocazie pentru a explora fauna vestitei grote „*Cueva del Drach*" dela Majorca. Aici, între multe animale interesante, descopere un nou gen de crustacee *Isopode*, din familia *Cirolanidelor*, pe care l-a descris apoi în 1905 sub numele de *Tiphlocirolana Moraguesi* Racoviță.—Descoperirea acestui curios Isopod a avut o influență hotărîtoare asupra viitoarei activități științifice a lui Racoviță:

«Prezența acestui crustaceu cu părinți marini—ne spune «el—în apele dulci ale grotei, caracterele care le diferențiau «de cirolani și lucicole, întipărirea atît de puternică a mediului «obscur asupra întregii sale organizații, deșteptară în mintea «mea o mulțime de chestiuni care îmi păreau de cel mai înalt «interes. M'am pus să le caut soluția în operele confraților

«şi m'am adresat în primul rînd tratatelor de biogeografie. Am
«consultat lucrările cele mai nouă caşi pe cele mai vechi şi
«am constatat, cu mirare, că cea mai mare parte nici nu men-
«ţionau chiar vieţuitoarele cavernicole şi că celelalte se deba-
«rasau de ele în puţine cuvinte, nu totuşi fără a face să reiasă
«neînsemnătatea acestui «habitat» şi mica importanţă a faunei
«sale.

«Domeniul subteran ar fi prin urmare neînsemnat atît prin
«spaţiul restrîns pe care-l ocupă pe pămînt cît şi prin micul
«număr de fiinţe care-l locuesc; n'ar fi decît un fel de „bi-
«zarerie" a naturii.

«Or, *nu există idee mai greşită*».

Tot atît de puţine explicaţiuni a căpătat căutînd bibliografia specială; a a că, dupăce a consultat pe toţi autorii în care n'a găsit decît contradicţiuni şi ipoteze care nu se puteau justifica, el ajunge la concluzia:

«Am eşit din aceste lecturi literalmente înebunit. In nici
«una din chestiunile pe care studiile mele profesionale m'au
«împins să le aprofundez, n'am constatat încă astfel de nesi-
«guranţă şi contradicţie, atîta încîlcire de fapte bine observa-
«te, de ipoteze nejustificate, de presupuneri îndreptăţite, de
«erori vădite, de observaţii necontrolate, de generalizări gră-
«bite, într'un cuvînt, un haos atît de inextricabil de fapte, de
«teorii şi de erori».

Aceasta era starea cunoştinţelor pe care o găseşte Racoviţă asupra vieţii şi vieţuitoarelor din domeniul subteran şi la constatarea căreia a fost condus prin întrebările ce şi le-a pus, descoperind acel mic Isopod din grota dracului dela Majorca.

Cercetînd mai departe care erau cauzele acestei stări anarhice în care a găsit el cunoştinţele asupra vieţuitoarelor din caverne, constată că în primul rînd, «eşti surprins de micul
«număr de observaţii, de penuria experienţelor şi de lacunele
«considerabile care trebue să existe în cunoştinţele noastre a-
«supra faunei şi florei subterane. Teoriile numeroase şi con-
«tradictorii nu sînt, de altminteri, posibile decît atunci cînd e
«vorba de un subiect puţin studiat; atunci nu eşti oprit de fap-
«te jenante şi poţi da curs liber unei imaginaţii prea fertile».

Din domeniul subteran nu s'au explorat decît foarte puţine grote, şi mai deloc toate acele numeroase crăpături adînci din stîncă unde tocmai viaţa este mai abundentă, şi în fiecare din aceste, la orice cercetare, se găsesc specii nouă, ceiace dovedeşte *că inventarul faunei şi florei grotelor este încă cu totul necomplect.* Fireşte dar că este o mare greşală a căuta —cum s'a făcut până acuma—ca pe baza unui material atît de sărac să se ajungă la concluziuni generale cu privire atît la originea acestei faune şi flore cît şi la influenţa pe care condiţiunile de viaţă din domeniul subteran o exercită asupra vieţuitoarelor ce trăesc acolo. Căci—după cum argumentează cu

drept cuvînt Racoviţă: «Fauna cavernicolă este, în adevăr, un
«amestec absolut eterogen de forme foarte diferite, prin ori-
«gină, prin aptitudinile ereditare, prin gradul de organizaţie,
«prin epoca imigraţiunii în caverne, etc. etc. Aşadar, trebue
«să ne aşteptăm a găsi o diversitate şi nu o uniformitate de
«acţiune: influenţa vieţii obscuricole trebue să producă efecte
«diferite asupra diferitelor unităţi care compun această faună.
«Trebue, deci, *a priori*, să nu ne încredem uşor în generali-
«zări, să se studieze fiecare specie în particular, şi să nu se
«generalizeze decît după o muncă complectă de analize minu-
«ţioase».

Bazat dar pe toate aceste constatări, Racoviţă găseşte că drumul pe care trebue să-l apuce cercetările speologice trebue să fie cu totul altul decît cel de până acuma şi stabileşte un nou program de lucru—cu nouă ţeluri şi nouă metode—a acestor cercetări. In lucrarea sa din 1907 întitulată *„Essai sur les problèmes biospeologiques"*, dupăce face o reviziune critică foarte documentată a tuturor faptelor şi concepţiunilor de până atunci, el expune acest program şi formulează în linii mari problemele nouei ramuri de ştiinţă biologică, al cărei reorganizator este el.

Iată-l dar pe compatriotul nostru, care, dupăce în prima etapă a vieţii sale ştiinţifice s'a ocupat cu cercetări de sistematică, faunistică, anatomie şi biologie a animalelor marine—producînd lucrări însemnate—; care, dupăce în adoua etapă a întreprins cercetări biooceanografice în stil mare—asigurîndu-şi prin ele un nume însemnat în lumea ştiinţifică—iată-l acum că îşi dirige activitatea sa asupra unui nou domeniu, *asupra condiţiunilor de viaţă şi a organismelor care populează domeniul subteran al globului.*

Dacă în studiul vieţii din aer şi din apele dela suprafaţa pămîntului—inclusiv chiar fauna abisală—s'a putut ajunge deja până acuma la rezultate însemnate, aceasta se datoreşte fireşte şi faptului că, cercetările urmîndu-se de timp îndelungat de naturalişti răspîndiţi pe toată faţa globului, materialul de studiu s'a mărit necontenit, problemele s'au precizat şi metodele de cercetare s'au perfecţionat. In domeniul subteran—în care se cuprind pe lîngă organismele din grote şi din apele subterane şi acele care trăesc în pămînt—sîntem abia la început: aici inventariarea domeniului subteran, cu vieţuitoarele din el, trebueşte făcută abia deacum înainte, întinzînd cercetările tot mai mult asupra întregii suprafeţe a globului; problemele din detaliile lor se vor formula numai treptat cu înaintarea inventarierii; iar metodele de explorare, de cercetare şi de studiu rămîn să fie găsite şi perfecţionate şi ele, după natura problemelor ce ni se vor impune. O întreagă *organizare* este dar necesară—o amenajare specială şi o colaborare a cît mai multor specialişti: biologi, sistematiciani şi filogenişti, biogeo-

grafi, paleogeografi, geofizici, etc.—pentru a putea duçe la bun sfîrşit lupta cu acest nou domeniu al necunoscutului.

Aici iarăşi se pun în evidenţă două mari însuşiri ale compatriotului nostru Racoviţă, căci el nu este numai un om de concepţiune, ci totodată un om de acţiune şi un minunat organizator. Îndată după publicarea programului său şi după formularea problemelor nouei ştiinţe „*Speologia*", el intră *in medias res*: îşi alege un harnic şi priceput tovarăş, pe d-rul Jeannel; fundează la Paris o revistă specială Biospeologica, ca un organ central pentru publicarea rezultatelor tuturor cercetărilor ce se fac în această ştiinţă; îşi adună o întreagă serie de colaboratori—al căror număr creşte neîncetat—atît pentru explorarea grotelor cît şi pentru studiul materialului adunat; organizează un fel de muzeu în care concentrează toate colecţiunile adunate din explorările tuturor grotelor depe faţa globului; studiază şi perfecţionează el singur metodele de cercetare şi le publică ş. a. m. d.. El porneşte dar o întreagă activitate metodică şi organizată după un plan sistematic şi bine conceput de mai înainte.

* * *

Nu e fireşte aici locul de a descrie rezultatele la care s'a ajuns până acuma; mă voiu mărgini a spune că: în scurtul timp dela 1907 şi până astăzi s'a desfăşurat o activitate extraordinară; că până la 1914 s'au explorat şi studiat 580 de grote, din care 224 în ultima periodă dela 1911—913; că explorările se întind în regiuni din ce în ce mai îndepărtate, cuprinzînd cu încetul toate continentele—(în perioada 1911—1913, din totalul de 224 de grote, s'au explorat: 3 grote în Africa orientală germană, 3 în Africa orientală engleză, 20 în Algeria, 11 în Austria, 57 în Spania, 125 în Franţa, 5 în Zanzibar)—; că colecţiunile cresc din ce în ce mai tare, aşa că numai din materialul recoltat în perioada 1911—913 s'au adunat 1763 de tuburi, conţinînd reprezentanţii a 43 grupe, care s'au repartizat la specialişti pentru a fi studiate; că din revista «Biospeologica» au apărut până în 1914 deja 33 de numere şi de atunci au mai apărut încă cîteva studii ş. a. m. d.

In privinţa rezultatelor ştiinţifice, ele sînt cu totul extraordinare: numai până în 1911 numărul speciilor şi genurilor nouă descoperite este surprinzător de mare,—d. ex. din 139 specii de coleoptere constatate, 47 specii, 18 genuri şi un subgen erau nouă; din 52 specii de *Isopodè* constatate, 31 specii, 3 genuri şi 7 subgenuri erau nouă ş. a. m. d. Ce mare progres reprezintă aceasta pentru studiile biogeografice şi sistematice a Cavernicolelor, sau pentru cercetarea originii faunei cavernicole şi raporturile ei cu fauna epigee sau asămănările ei cu faunele abizale, cred că nu mai am nevoe s'o arăt. Dar

mai mare e încă valoarea acestor rezultate cînd ne gîndim la toate acele forme cavernicole descrise, din care unele sînt *adevărate Relicte ale vechilor faune dispărute din cele mai vechi epoce geologice, cu forme şi caractere cu totul arhaice*, a căror valoare pentru studiul filogenesei şi a paleogeografiei este cu totul nepreţuită. Nu mai insist asupra enormei valori ştiinţifice a tuturor acelor forme nouă de adaptare la mediul cu totul particular al Cavernelor, apelor subterane, crăpăturilor din stînci, etc., care înmulţesc tot mai mult numărul exemplelor de modul cum formele animale şi vegetale cele mai eterogene au fost în stare să-şi potrivească organele şi existenţa lor condiţiunilor de traiu celor mai extreme şi astfel să cucerească şi domeniul subteran pentru întinderea vieţii pe pămînt. Interesantele monografii ale lui Racoviţă asupra diferitelor grupe de Isopode ne dau cele mai convingătoare exemple.

* * *

Expunînd în linii generale activitatea ştiinţifică, lucrările şi proectele compatriotului nostru Racoviţă, am intrat în unele detalii poate mai mult decît se obişnueşte la recomandarea unui nou membru. Am făcut-o însă fiindcă ţin să se ştie că Academia Romînă, chemîndu-l în mijlocul ei, nu o face numai ca o recunoştinţă faţă de un compatriot care a putut să-şi cîştige o situaţie însemnată în lumea ştiinţifică străină, ci mai cu samă pentru valoarea sa reală; o face în prima linie pentrucă a urmărit de aproape şi cu interes activitatea sa, a luat parte cu bucurie la succesele sale şi, deci, va şti şi pe viitor să aprecieze şi să sprijine munca sa rodnică.

Prin alegerea lui Racoviţă între membrii ei, Academia Romînă va cîştiga nu numai un distins bărbat de ştiinţă ci şi un bun romîn, care a fost în stare—atunci cînd a crezut el că în ţară e nevoe de munca sa—să-şi părăsască o bună situaţie pe care şi-o crease în cel mai strălucit centru ştiinţific al lumii spre a veni ca profesor la noua universitate romînească din Cluj şi a da astfel străinătăţii, prin numele său, încrederea în reuşita misiunii culturale ce are a o îndeplini de acum înainte aici poporul romîn. El nu vine la Cluj singur, ci aduce cu sine şi pe devotatul său colaborator dr. Jeannel, aduce redacţia revistei sale *Biospeologica*, Muzeul său speologic cu toate colecţiile, aparatele, etc. şi strămută astfel pe totdeauna centrele acestei ştiinţe pe pămîntul ţării romîneşti, care de acum înainte va fi şi obiectul principal al cercetărilor ei.

* * *

Propunînd astăzi alegerea lui Racoviţă ca membru activ al Academiei Romîne nu pot să nu mă gîndesc şi să aduc un

omagiu memoriei aceluia care a fost primul său profesor de ştiinţele naturale, care a sădit într'însul—ca şi în mulţi alţii—dragostea de natură şi de muncă pentru a-i afla tainele ei. Mă gîndesc dar cu duioşie şi adîncă recunoştinţă la neuitatul nostru maestru Grigore Cobălcescu, sub ochii căruia am stat timp de 5 ani împreună cu Racoviţă pe aceiaşi bancă, în Institutele-Unite din Iaşi, pentru a-i asculta lecţiile sale fermecătoare şi a ne încălzi la focul său pentru ştiinţă. Fie-mi dar şi mie permis să-mi exprim în aceste momente şi bucuria ce o resimt la gîndul că, după aproape 35 de ani de despărţire, mă voiu putea regăsi pe aceiaşi bancă cu vechiul meu coleg din copilărie,—acum însă pe locul pe care l-a ocupat în această înaltă instituţiune bătrînul nostru dascăl şi pe care l-a ilustrat prin zelul, activitatea şi inteligenţa sa vie.

Bucureşti, 2 Iunie 1920. **Dr. Gr. Antipa**

Tovarăş

Un cîne mic, bondoc, cu picioare scurte şi noduroase, cu trupul acoperit de un păr roşcat şi aspru.

Trecea grăbit prin mahala, cu coada între picioare, cu urechile ciulite, cu ochii aţintiţi şi nici un copil nu se agăţa de el: «Era Nae, căţelul conului Manolache!».

La căsuţa cu doi plopi în poartă locuia Conul Manolache, bătrînul cunoscut de toată împrejurimea.

Era socialist în principii şi pentru alţii, Conul Manolache. Pentru sine nu cerea nimic dela viaţă.

Nu dorea nimic, nu invidia nimic, nu iubea pe nimeni.

N'avea nevastă, n'avea copii, n'avea soră, n'avea frate. Avea un simplu tovarăş: pe Nae.

Şi erau nedespărţiţi.

Turburările unuia treceau în ochii celuilalt şi, în clipele cele mai grele ale vieţii, cînd boala s'ar fi apropiat pe tăcute de trupul lui uscat, de faţa lui subţire cu barba rară, vrînd să-i stingă lumina ochilor bănuitori şi răsunetul glasului profetic, Conul Manolache n'ar fi dorit să aibă în preajma sa decît pe cîne să-i lingă obrajii.

Atît. Dragostea nevinovată a unui dobitoc cinstit preţueşte mai mult decît dezmierdările linguşitoare ale nepoţilor şi ale cumnatelor...

* * *

Ce bine e cînd toamna rece se lasă afară, să stringi lîngă tine o fiinţă caldă, ai cărei ochi te privesc dulce, cu dragoste şi recunoştinţă...

Vorbe?—Dar vorbele sînt pentru cei care nu ştiu ce e dragostea!...

In sările lungi de Noembrie, cînd vîntul se zvîrcolea pela ferestre, gemînd şi urlînd peste pereţii umilinţi, cînd paserile de noapte scoteau strigăte de jale luptînd cu vîrtejul, bătrînul aprindea în odăiţă o lampă mică de gaz, arunca un braţ de lemne în soba de tuciu ce sta cocoţată pe patru cărămizi ca-

un idol, îşi întindea cărţile pe măsuţă şi cu Nae în braţe, se punea la pasenţe, pufăind din lulea. Iar Nae, cu ochii pe jumătate închişi, se uita prin fumul lulelii la moţul fesului ce se legăna leneş, cînd încoa, cînd încolo...

Şi amîndoi erau fericiţi...

Dar pe cel fericit necazul îl pîndeşte.

Intr'o zi, ce lucru nemaipomenit!—la uşa Conului Manolache bătu factorul.

— Intră!... răspunse el, cu ochii pierduţi în fumul din odae, fără să-şi scoată pipa din gură.

Şi factorul intră.

Aducea o scrisoare recomandată, pentru care trebuia să i se plătească cincizeci de bani.

— S'o dau naibii de scrisoare! —mormăi Conul Manolache căutîndu-se nerăbdător prin buzunarele vestei.— Ce, eu i-am pus să mi-o trimeată?... Şi din poala lui, Nae ridică capul şi-şi ţinti ochii într'ai factorului caşicum ar fi vrut să-i zică: Bagă de samă! La cel mai mic semn!...

Insfîrşit uşa se închise.

Cu un gemăt de uşurare Nae îşi răzimă capul la loc pe buzunarul drept al bătrînului, care pufăia înainte din lulea, caşicum nimic neaşteptat nu i s'ar fi întîmplat. Şi fumul paşnic îi învălui din nou într'un nor cenuşiu...

Dar scrisoarea era acolo şi Conul Manolache n'o putea uita.

Din cînd în cînd se uita chioriş la ea şi parcă toată tihnita odăiţă se umpluse de zarva şi uneltirile prin care trebuise să treacă ca să ajungă până la el...

Intr'un tîrziu se hotărî s'o ia de jos, o întoarse pe o parte, o întoarse pe alta, ţinînd-o cu două degete şi deodată încruntă din sprincene.

Pe marginea timbrului ceti ştampila de unde era trimeasă.

— Fir'ar afurisite de rude, să fie! — mormăi el printre dinţi, şi din nou Nae ridică capul neliniştit.

Insfîrşit, Conul Manolache îşi potrivi ochelarii pe după urechi; o rupse, trecînd un deget pe subt îndoitura de sus a plicului şi începu să cetească încet, încet. Dar cu cît cetea, cu atît faţa i se întuneca. Ai fi crezut, uitîndu-te la el, că cine ştie ce necazuri îi vestea. Ei! şi de-ar fi primit alţii aşa scrisoare, ce mai chef ar fi fost pe ei!

Dar vezi, Conul Manolache era un om curios. Obişnuit de ani de zile cu tabieturile şi cu liniştea dumisale, îi era dragă viaţa pe care o ducea şi nimic pe lume nu l-ar fi nenorocit mai grozav decît «o deplasare»!»...

Şi iată, acum, că tocmai de «deplasare» era vorba!

Un nepot de soră care-şi petrecuse viaţa în trîndăvii şi ticăloşii murise şi, fiindcă nichel n'avea pe nimeni în lume şi nu

lăsase testament, Conul Manolache rămăsese moştenitor de drept al moşioarei ce-i mai rămăsese la Cioara, pe Bărăgan.

«Poftim!»—gîndi furios Conul Manolache, pufăind din lulea ca niciodată.

— El moare şi eu trăesc!... Mutră de moştenitor!

Asta fusese pe iarnă.

Cîtva timp după întîmplarea cu scrisoarea, viaţa fu un adevărat chin pentru Conul Manolache.

Sufletul lui nu mai gusta împăcarea tihnită de mai înainte, căci în tot minutul aceleaşi şi aceleaşi întrebări nesocotite i se învîrteau în minte: «Ce este de făcut?—Cum e mai cuminte? —Cum e mai bine?»

Şi se făcu aspru.

Il certa pe Nae tam-nesam şi deodată se lovea cu palma pe frunte: «Nebunule!... Ai căpiat?»...

Dar într'o zi îşi zise: «Stai! Nu mă duc şi pace!—Cine mă poate trimete cu sila?»

Şi din clipa aceia tihna zilelor senine se întoarse în odăiţă...

Cît ţinu vacul rău, Conul Manolache nici nu-şi mai aduse aminte de scrisoare şi de moşie—dar cînd primăvara îşi desfăcu cerul albastru, cînd fluturii începură să se avînte scînteind prin văzduh, şi soarele cald te chema tot afară din casă, Conul Manolache începu să simtă că în adevăr e greu pentru un bătrîn ca dumnealui să n'aibă un colţişor de curte proprie unde să stea la soare cu Nae în braţe, în loc să fie silit a-şi lua picioarele la spinare tocmai până în bulevardele depărtate unde te întîlneşti cu fel de fel de lume...

Şi într'o bună dimineaţă, mirat singur de hotărîrea pe care o luase, se pomeni că pleacă la ţară.

Işi strînse calabalîcul de care credea că va avea nevoe până 'n toamnă, închise uşa casei cu un lacăt nou, se duse la gară, luă un bilet de clasa II-a, se sui în tren şi se dădu jos tocmai într'o staţie mică din Bărăgan. Acolo, tocmi o căruţă şi, cum ţăranul era gata de plecare, se sui cu Nae şi cu luleaua în fund, pe fînul moale; iar boii o porniră în cîntecul pitpalacilor prin inima Bărăganului, spre Cioara.

Conul Manolache se gîndea, lăsîndu-se legănat domol, că e bine să mai facă omul aşa, cîte una din capul său. Şi-şi aducea aminte cam cu milă de pereţii înfierbîntaţi ai căsuţii în care se prăjea toată vara altădată.

Acuma era proprietar!

«Vara la moşie, iarna la oraş!» — îşi zicea el cu mîndrie ridicînd privirea peste lanurile nesfîrşite. Şi undele de vînt ce treceau peste ele plecîndu-le, i se răsfirau pe faţă... Simţea că întinereşte şi alături de el, Nae, nu-şi mai găsea astîmpăr, ridica capul în sus, ciulea urechile, scheuna încet şi-l privea drept în ochi, întrebător.

— Ei, haide, du-te!... du-te!... rosti bătrînul cu veselie,

lovindu-l cu palma pe spate şi ca o săgeată Nae sări jos şi o luă la fugă pe lîngă căruţă, iute, iute, repezind picior după picior. Intâiu merse numai pelîngă ea, dîndu-i tîrcoale, la dreapta la stînga, pela spate, prin faţa boilor, printre picioarele ţăranului ce striga din cînd în cînd aruncînd uşor cureaua pe spatele lor:

— Hăis, Ga!...

Pe urmă căpătă îndrăzneală.

Sui în goană malul înflorit ce se ridica puţin mai sus decît drumul, mirosi pe-aici, mirosi pe dincolo, şi o porni iute pe cărăruia ce mergea în acelaşi sens.

Deodată, pe sub nasul lui trecu un fluture. Ridică laba să-l lovească, dar fluturele se depărtă fîlfîind din aripi şi începu să plutească deasupra lanurilor înalte. Fără multă gîndire, cînele intră hotărît în ele, înnotînd ca într'o mare cu ochii ţintă la el—mai departe şi mai departe...

Un glas răsună în urmă:

— Nae!

Trezit din beţie, se 'ntoarse să se uite înapoi, dar se văzu înecat într'o mare de verdeaţă.

Il cuprinse frica. Inima începu să-i bată... Noroc că glasul îngrijat al bătrînului îl strigă iar, mai tare: «Nae!» şi îndrumat de răsunetul lui, ieşi la drum, cu limba scoasă, abea suflînd.

Mult timp merse cuminte pe lîngă căruţă. Bătrînul aţipise. Boii mergeau la pas scuturînd cîte-o ureche ca să alunge muştele ce li se puneau pe ochi şi glasul potolit al ţăranului se auzea din cînd în cînd, îndemnînd:

— Hăis, Ga!... iar cîmpia bîzîia şi ţiuia din toate rădăcinele ei...

Ascultînd, Nae se urcă liniştit pe cărăruia ce şerpuia până 'n zări alăturea cu drumul.

Soarele se cam pleca spre apus şi inunda cîmpia cu aur.

Era cald şi Nae umbla încet, cu capu 'n jos, cu limba atîrnînd.

Ii era sete. De-odată se opri scurt şi ciuli urechile:

Inaintea lui, în iarba bătută a cărării, o coropişniţă umflată se tîra încet, veninoasă şi urîtă.

Se 'ndrepta spre lanuri.

Incet-încet, fără să-şi dea samă cum, adîncit cu totul în examinarea ei, Nae intră după ea.

A, ce răcoare şi bine era la rădăcina grîului verde! Ce frumos ajungea lumina soarelui printre spice! Şi ce mulţime de gîngănii forfotea încoace şi încolo!

Fermecat, îmbătat, Nae se lua cînd după una, cînd după alta şi pe nesimţite se afunda tot mai adînc în lanurile fără cărări şi fără călăuze...

Şi colo pe drum, căruţa se ducea a lene spre asfinţit cu bătrînul aţipit în ea...

Intr'un tîrziu Nae îşi aduse aminte şi un fior îi trecu prin inimă.

Ridică capul şi se văzu acoperit de puhoiul de verdeaţă.

Deasupra capului lui, valuri-valuri, se abăteau vuind ca marea.

Şi deodată, cum ai stinge o lumină vie, lanurile se întunecară.

Soarele apusese.

O răcoare umedă începu să se ridice dela rădăcina grîului şi cîntecul răsunător al lăcustelor se potoli.

Prin lanurile nemişcate acum, bietul Nae înota din răsputeri, alerga în sus, alerga în jos, se întorcea şi pleca iar, luptînd cu spicele plăpînde şi mlădioase, dar nesfîrşit, înfiorător de multe...

După o luptă desnădăjduită eşi însfîrşit la lumină.

Insfîrşit!

Pe drumul lung şi pustiu ochii lui căutau căruţa.

Dar nu se vedea nimic.

Cîmpia singură şi mută se revărsa până în marginele pămîntului; iar spre apus uriaşă şi înfiorătoare ca o ameninţare cerească, o vatră de jaratec sta cascată peste cîmpie.

Aiurit, Nae se uita în toate părţile şi nu mai înţelegea pe ce lume se află.

Incet-încet, din vatra de jaratec movilele uriaşe se prăbuşiră, se întunecară, se prefăcură în mormane de cenuşă ce scăpărau încă scîntei trimiţînd un fum uşor, din ce în ce mai cenuşiu peste cîmpie...

Fîşşş!... începu să freamăte ca la o chemare tufişul plin de porumbe negre lîngă care Nae sta împietrit... fîşşş... freamătă prelung cîmpia întreagă, înfiorîndu-se din depărtări şi din adîncuri... fîşşş... şi pe întinderea cerului de sticlă nici o aripă de pasăre...

* * *

Pierdut pentru totdeauna a rămas Nae.

Bietul Conu Manolache!... Acuma stă singur cu pipa şi se gîndeşte la căţel.

Vezi dumneata... ce mult suflet se închide uneori în ochii unui dobitoc care nu vorbeşte!...

Igena Floru

Răsfrîngeri

O, vînt de toamnă, cum foşneşti departe
In frunzele uscatului porumb, —
O, vînt de toamnă, cum meneşti a moarte!..

Şi cîntă greeri, se desbracă firea
Şi moare nalba 'n iarba de pe dîmb,
Şi 'n cînt de greeri îmi cernesc simţirea.

Voi, frunze moarte... Mă 'ncunună vîntul
De vă opriţi în părul meu cînd trec, —
O, frunze moarte, trist vă e vestmîntul!

Şi glasul toamnei, cîntecul de greer
Şi danţul frunzelor ce mă petrec,
Trei soli de groază sufletu-mi cutreer'.

Se 'ntinde moartea 'n cîmpul pustiit.
Iubirea mea, de ce m'ai părăsit?

Sabina Georgescu

Spovedania Iancului

Neîntrecut meşter la snoave şi taclale mai era Conu Manolache Albescul şi neuitate nopţi am petrecut în primitorul lui conac dela Chioala. Adesea ne prindeau zorii în cerdacul dinspre livadă, unde privighetorile care se întreceau cu broaştele din iazul Şchiopului, scormoneau cine ştie ce dulci şi îndepărtate amintiri în sufletul încercat al bătrînului Moldovean. De-o bucată de vreme se cam ferea să treacă de miezul nopţii, mai cu samă că doftorii dela Karlsbad îi tăiaseră vinul.

«Ei, un deget, la masă şi 'n două cu apă, haide!... Da'ncolo basta!»—se hotăra el. Şi totuşi, deciteori, după mai multe sticle de Cotnar, cînd îi dam noi: «îţi face rău, Coane Manolache», nu ne-a răspuns el zîmbind satisfăcut: «Cotnarul, măi băete? D'apoi ştie Neamţu ce-i Cotnarul? Aista-i sanatate măăăi!»

Şi de-l scăpai la Cotnar—şi bun Cotnar moştenise dela babacu era pozna.

Costică feciorul, care de mai bine de douăzeci de ani cunoştea tabietul stăpînului, ne şoptea resemnat pecînd destupa sticla împaenjenită, de el desgropată din nisipul beciului: «de-acu' nu-i rost de somn, cucoane!»

Şi mare ne era bucuria la cei cîţiva băeţi din jurul lui, cînd începea să prindă spor la vorbă Conu' Manolache. Toată cronica galantă a protipendadei din timpul juneţii dumisale ne era cunoscută. Dar mai ales văru-meu Căpălău—aşa a rămas din şcoală—avea darul să-l stîrnească.

«Coane Manolache, da' pe Cleopatra Rogojină ai cunoscut-o?

— Ehei!... Cleopatra?...»

Şi gata era!

Iar, de se întîmpla ca în mijlocul unei poveşti in doi peri, să se ivească în prag cucoana Profira—soţia dumnealui—supraveghind al treilea rînd de cafele pe care le aducea jupîneasa, Conu' Manolache schimba repede vorba, făcînd din ochiu şi tuşind cu meşteşug.

Aşa, în cea din urmă oară cînd am petrecut vacanţa la Chioaia, Conu' Manolache ne-a povestit hazlia spovedanie a lui Iancu Durău, răposat întru Domnul la conacul moşiei şi îngropat pe cheltuiala lui Conu' Manolache în ograda bisericii de el zidită.

Gurile rele spuneau că acest Iancu Durău şi-ar fi trăit ultimii ani ai sărăciei pe spinarea lui Conu' Manolache; dar Conu' Manolache jura la cine-l întreba «că drepţi şi buni tovarăşi în daraveri de moşie au fost».

. . . .

Iancu Durău, nepotul biv-vel-vornicului Ioniţă Farfară era un băetan oacheş, isteţ la minte şi purtat prin lume, dar mare mehenghiu şi plin de omeneşti pacate. Se prăpădeau cucoanele după el, nu altceva. Şi multe duduci au luat drumul Agapiei şi Varatecului să ispăşească urmele ispitelor dela el purcese. Nu că era rău la inimă, saracu băet, dar flecar şi nestatornic care nu se mai află.

L-am cunoscut cînd s'o inapoiet din Ţarigrad unde l-o fost trimes moşu-său Ioniţă—că părinţii i-au murit de mic—să-şi deschidă mintea bucherind Bazilicalele, Prohironul şi Epanagoga, sub părinteasca oblăduire a unui grec Pericle, cărturar vestit pe vremea ceia.

Moştenise atîta amar de bănet dela tătîni-su că-i numărau galbenii cu dimirlia în timpul cîştiului şi nu mai dovedeau Şvabii socotelile la canţilerie. Dar ferit-o sfîntul să fi găsit vre-un galben fără zimţi, că nu se mai spăla vechilul nici cu apa Prutului. Svîrlea aurul cu pumnul prin casă de parcă n'ar fi făcut un firfiric şi unde prindea a răcni: «Du-te la zarafu' de peste drum, păcătosule, să nu-mi aduci mie gunoiu... Vrei să-mi ridă boerii în nas la ghiordum, că nici Iancu Durău nu se învredniceşte s'aducă parale cum se cuvine?» (Zaraful de peste drum era Leiba F... cel mai bogat bancher din Iaşi).

Vechilul înghiţea bucuros... ştia el că iute-i trece mînia şi că după afurisală vine şi ocaua de tutun—cataif—că doar era milostiv şi darnic de felul lui, Iancu Durău.

Cînd s'o 'ntors dela învăţătură răsturnase Ieşu. Fel de fel de comedii scorneau oamenii pe sama lui. Ba că cine ştie ce necuviinţă de duh i-o răspuns lui Vodă, ba că şi-o boit doi cai în verde, ba că l-au văzut gol puşcă jucînd căzăceasca pe coperişu' casei cu una Katiuşca—o Rusoaică nebună—şi cîte şi mai cîte. Mă rog, era plin tîrgu' de zeflemelele şi năzbîtiile lui. Ştiu că bez'de Alecu nu mai putea fără el şi nu se pomenea sindrofie simandicoasă fără Iancuşor. La noi venea mai rar, căci bietu' tată-meu,—Dumnezeu să-l ierte, că bun şi vrednic om a fost—nu-l prea suferea, pentrucă luase obiceiu de se cam întrecea la băutură şi vorbea măscări. Dar îl întîlneam des pela pitreceri, ba am şi fost odată la moşie la el. Poftise pe-un conte italian, fost consul în Ţarigrad pecînd învaţa el. S'a minunat italianul de belşugul şi

risipa ce-o văzut acolo şi mi-o spus că nici în poveşti n'o pomenit aşa soiu de chiolhanuri.

Dar pe timpul acela s'o îmbolnăvit mama. Am umblat cu ea pela tot soiul de băi şi pela toţi doftorii mari de pe-atunci. Cînd m'am întors am luat moşia dela Bacău ş'am ţinut-o vre-o doisprezece ani. De Iancu mai că uitasem. Dar după ce-am luat Chioaia dela frate-meu Costache, venind într'o zi la Ieşi după tîrgueli, m'am gîndit să-i fac o vizită. Am aflat atunci că vînduse casa părintească şi că din toată averea nu-i rămăsese decît o aşchie de vie unde trăia retras cu cîteva slugi bătrîne. Nu mai vedea pe nimeni, că era mîndru şi îşi ţinea heghemoniconu. Doar pela Prea Sfîntul Episcop Sofronie se ducea din cînd în cînd de lua masa. Zicea lumea că l-ar fi ajutînd şi cu bani Episcopul, ceiace nu cred. Ştiu numai că se plimbau pe la mănăstirea Agapia şi, de vorbă cu maica Melania care chip şi glas de înger avea, multe sticle goleau. Şi dacă auzea Iancu pre Melania popeşte cîntînd, foarte se întrista şi numai ci făcea:

— Să-i zică de lume, Înalt Prea Sfinte!»

Iar Sofronie: «Da' bine, Iancule, ce-o să creadă oamenii, nu te gîndeşti la haina mea?»

Şi Iancu: —«Uşuuurel Prea Sfinte, pre şoptite!»

Iar Sofronie, nevoind să-i strice chefu' lui Iancu şi astupîndu-şi, chipurile, urechile: —«Să-i zică, Iancule, să-i zică!»

Chiar cînd se mai întrecea Iancu de lasa vorbă să se abată taraful de lăutari dela Neamţ pe la arhondaric, tot pentru el cînta şi numai la sfîrcul urechii. Şi nu lasa Prea Sfîntul mîna jos, Doamne fereşte! Dar de se întîmpla, voind să facă sfînta cruce, să s'abată şi până la neprihănitul său auz cîte-un «Of! Of! Of!», se jura Botgros ţiganul că ridica Sofronie ochii dela Melania în tavan mormăind:

— «Şi nu ne duce pe noi în ispită!»...

Dar Iancu se avea bine cu Aglăiţa, fata mindirigiului din Tataraş. Era un drac de fată de vre-o şaisprezece ani, da 'nvirtea lumea pe degete. Şi de unde avea de unde nu, trimetea Iancu dela vie şi curcani şi raţi şi chisele cu dulceţuri şi cîte toate. Şi se ţineau coconii după mindirigiţă ca puii după cloşcă, dar mai cu lipici ca Iancu nu se găseşte—zicea ea.

Toate bune, gîndea Iancu, dar cu bani de dat nu prea am. De unde atîtea mătăsuri, pălării, sulimanuri şi alte asemine?

Şi rugatu-s'au Iancu de Prea Sfîntul Episcop Sofronie s'o spovedească pre ea şi să-i spue: de-l înşală să ştie şi el. Ce i-o fi spus Episcopul Iancului nu v'oiu putea spune... dar după acea spovedanie şi-o cumparat Aglăiţa casă 'n Beilic şi rădvan cu patru suri şi vezeteu în fireturi, că tot tîrgu' urla.

Şi cînd o auzit Iancu aşa batjocură s'o făcut a nimic nu şti şi s'o trîntit la pat, scoţînd vorbă că trage de moarte. Şi l-o chemat pre Sofronie să-i grijască sufletul creştineşte şi aşa i-o spus:

— Pacat este, Prea Sfinte, a săpa groapa altuia?
— Pacat, Iancule!
— Dar a rîvni la muierea lui, precum la sfînta scriptură scrie?
— Pacat, Iancule! a zis Sofronie, dar mai cu jumătate gură.
— Păi, să-ți spun Prea Sfinte... Aveam și eu o țiitoare și cum legasem prieteșug c'un popă, îmi tot spunea femeia, de cîteori mă vedea cu el: Da' bine, Iancule, nu ți-i scîrbă să te plimbi tu cu-așa pocitanie? Că era popa cîrn ca Sfinția Ta, și roș ca dracu!»
Sofronie tăcea.
— ...Nu vezi tu—zicea ea—că-i păros ca dihăniile pădurii și cată la om ca haiducul cînd e să-l prindă potera?»
Sofronie tăcea...
— ...Amarnic mă necăjam auzind așa urîte vorbe și-o tot ocăram că nu se cade să spue-așa de-o cinstită față bisericească... Da' poate că știi ceva, Prea Sfinte... ori... mi se pare mie»,—făcu Iancu.
Iar Sofronie: — «Te potrivești la lume bre! Te știam om deștept!...»
— Stai, Prea Sfinte, că nu-i gata. Să vezi! Că de unde muerea nu-l scotea din pocitanie și dihanie păroasă,—ce-au făcut, ce-au dres nu știu, da' haramu' de popă care zicea că mi-e prieten au cumpărat-o pre ea cu arginți...»
Și zicînd aceste o sărit Iancu din pat și șmoc! în barbă. Țipa Sofronie ca 'n gura șarpelui: —«Iartă-mă, Iancule, că mult bine ți-oiu face!...» Dar Iancu trăgea nu se 'ncurca, și 'n fața slugilor l-au brîncit pe scări și l-au stupit pre el în barbă.
N'o mai eșit Iancu de-atunci din via lui dela Socola decît hăt, tîrziu, cînd o pornit aici la Chioaia, unde și-o dat obștescul sfîrșit.
Fie-i țărna ușoară!"

Al. O. Teodoreanu

Departe...

...Și nici un zgomot, nici un pas...
Departe satul a rămas,
E liniște.
Și e 'n văzduh parfum de crin,
Zefirul doar șoptește lin,
Și glasul lui ca un suspin
Adie prin
Ariniște.

Pîrîului făr' de răgaz,
Ca eri și mîni, ca mîni și azi,
In unde clare de topaz
Ii cîntă apele.
De-asupra mea un alb cais
Iși cerne floarea lui de vis,
Ca'n vis atunci eu am închis
Pleoapele.

Sub cer de-azur și de opal
Răsare vechiul schit din deal,
Cu 'nnalte cruci.
Și parcă zace îngropat,
In cimitirul trist din sat,
Tot dorul meu nemîngîiat,
Tot ce-am visat, tot ce-am sperat:
Năluci, năluci...

Gh. I. Tamar

Note pe marginea cărților

PRINTRE TOMURI BRĂCUITE

Moartea Cleopatrei de *M. Pașcanu.* — Am citit în ziarul *Rampa* (dacă țin bine minte) următoarea afirmare despre autorul piesei *Moartea Cleopatrei*: d. Mihail Pașcanu era, acum cîțiva ani, un cetățean de treabă, avocat cu procese la Casație și apreciat conferențiar universitar. Om cu familie și cu demnitate, d-sa inspira clienților, amicilor, elevilor: un deosebit respect și nimeni n'ar fi putut să bănuiască trădările și perfidiile viitorului. Dar într'o zi, d. M. Pașcanu se bolnăvește, se izolează ca să-și caute de sănătate și după multe luni de dispariție și de cură se înapoiază printre noi, vai! cu totul schimbat: d. Pașcanu revine artist și scriitor!

Așa scria cronicarul sau recensentul *Rampei*, într'un număr, mai demult. Și—recunosc cu tristețe—așa se scrie, în general, istoria. Pașcanu era, mai înainte de a se bolnăvi, un brav burghez și după aceia, din boală, s'a pomenit deodată artist?... Ei nu! Acest neadevăr nu se va strecura în istoria literaturii românești! De data aceasta, iată aici la porțile Biografiei glorioase un martor vigilent și desăvîrșit de bine informat...

L-am cunoscut pe Mihail Pașcanu, în toamna anului 1891, la liceul Sf. Sava, elev în clasa a doua, și coleg cu mine, până la pragul clasei a șaptea... Cîțiva ani am fost tovarăși de masă, de studii și de dormitor, în internatul bătrînului liceu. Alți cîțiva ani—cursul superior—am rămas tot colegi, am urmat la același liceu, dar ca elevi externi.

Dintre conșcolarii de atunci nici unul nu părea că va fi într'o zi mai devotat lui Apollo ca Mihail Pașcanu. Las la o parte nuvelele, poeziile, articolele la *Moș Teacă* și alte *peccata minora* pe care nu le comitea numai el, între colegii noștri. Era vorba de talentul de pictor cu care Pașcanu ne încredințase că în clasa noastră se ascunde un viitor mare artist. Din întîmplare, casele în care locuiam—el ca stăpîn, eu ca chiriaș—erau vecine. Adeseori, acest prieten apărea în ușa odăii mele cu cîte un sul la subțioară. Erau desenurile lui, nuduri grațioase, fantazii decorative (în genul pe atunci celebrului Mucha), erau străduințele din ce în ce mai surprinzătoare ale unui talent dulce chinuit de pîrguirea apropiată.

Astăzi sorțile s'au dat pe față. Putem să vorbim cu libertate, fără teamă că jignim regulile discrețiunii sau ale modestiei. În clasa noastră, pe lîngă cîțiva medici și cîțiva avocați, creșteau cel puțin un viitor ministru, un scriitor sau doi și—nu se îndoia nimeni—un pictor mare: Mihail Pașcanu.

Viitorul ministru... a ajuns ministru. Și se poate să nu fie singurul din seria noastră. Medici, avocați, funcționari—avem și, credeți-mă, de bună calitate. Pictorul așteptat a rămas pe calea speranțelor nerealizate! Pașcanu n'a eșit pictor, n'a urmat cărarea atît de elementar indicată de aptitudinile lui și s'a apucat de altceva. A rămas pictor pentru sine... Are acasă, pe pereți, pînze curioase pe care le-a lucrat în ceasuri de nostalgie și de remușcare. Mi-a arătat, mai anii trecuți, un șir de aquarele—vădit lucru de meșter—și din care, mi-a îngăduit să aleg și eu una. O păstrez pe biuroul meu și amicii mei pictori, care o văd, o prețuesc fără rezervă.

Mihail Pașcanu (de altfel nu sîntem mai toți ca el?) n'a ajuns ceiace trebuia să ajungă. În loc să intre în școala Artelor-Frumoase, în Muenchen, în Dresda, ori în Paris, a intrat în Facultatea juridică. Inteligent și foarte dăruit, precum este, nu putea să rămînă niciodată, printre codași, de orice învățătură și de orice meserie s'ar fi apucat. Adevăr este că Mihail Pașcanu este un avocat clarisim și un specialist sagace, în ramura juridică pe care și-a ales-o. Dar cariera lui de azi nu mă mîngîie de deziluziile mele. Pașcanu trebuia să fie pictor!

Personalitatea acestui om — în treizeci de ani de cînd îl cunosc — a exersat adeseori puterea mea de observație și în experiența generală despre oameni și despre viață scumpul meu prieten mi-a pus la îndemînă un material extrem de interesant. Dacă soarta scriitorului romîn n'ar fi și mai de plîns ca soarta conferențiarului universitar romîn, și dacă lupta pentru pînea nudă, n'ar pulveriza atît de complet strădania mea literară, Mihail Pașcanu ar fi apărut, cu siguranță, într'unul din acele romane înrudite, după care întind și astăzi brațe neputincioase...

„Din valurile vremei, nu pot să te cuprind!..."

Acest amic a bîntuit și bîntuește închipuirea prietenilor intimi, cu soarta lui, cu șovăelile lui, cu suferințele și cu blestemul firii lui de artist, falsificat și rătăcit în respingătoarea noastră lume „comme il faut". El este astăzi pentru mine modelul cel mai instructiv al unei chemări contrariate și alungate din făgașul ei. Prejudecăți familiare și sociale, socoteli străine și greșite s'au așezat stăvilar înaintea acestui frumos temperament de artist și i-au impus altă albie și altă viață, decît cele ce-i conveneau firește.

Visător fără leac, suflet impresionabil, imaginație neastîmpărată și robită frumuseților acestei lumi, Mihail Pașcanu a făcut și face forțări de uriaș ca să se ascundă și să se mențină, cumpănit și destoinic, în severa lui robă de jurisconsult.

Dar natura e mai puternică decît orice educație, decît orice ambiție, și decît toate obligațiile de pe pămînt! Colegul meu de școală și de infracțiuni literare de odinioară se regăsește, din ce în ce mai des, visătorul și poetul ce-ar fi trebuit să rămînă totdeauna! De fapt, Pașcanu n'a tăgăduit pe Apollo niciodată. În vremea proceselor celor mai frumoase, el a rămas credincios lui Orațiu și, între două

pledoarii, a știut să dea, pe romînește, zbor și farmec multora din odele poetului latin.

Iată, de pildă, oda XI, din cartea I, *La Leucon*:

Nu ni-i dat să știm, Leucon, cartea vieții ce ne scrie.
Nu mai cerceta deasurda vrăji și farmece prin cărți!
Ci așteaptă-ți cu răbdare clipele fatalei sorți.
De-or fi multe ierni, ori asta de-o fi ultima să fie,
Care spumegă talazuri bubuind în stînci răzbite,
Tu gîndește-te cuminte și — trăgînd din hrubă vinul,
Potrivește să-ți încapă mari nădejdi împodobite
In puținele clipite ce ți-a hărăzit destinul.
Stînd acum de vorbă, uite, fuge timpul printre mîini!
Tu folos de astăzi trage; nu gîndi la ce-o fi mîini!

Mihail Pașcanu a rămas (într'un colț precis al inimii lui), adoratorul clasicilor latini și al mărețelor figuri, militare, din amphiteatrul roman. Lucrarea lui de astăzi, *Moartea Cleopatrei*, este rodul unor lecturi amănunțite, unor dibueli prelungi și amoroase, pe marmora și pe arama anticelor statui. Cînd am ajuns noi în cursul superior, liceul Sf. Sava pierduse pe marele profesor de limbile clasice Nicolae Barbu. Dar tradiția cea bună tot mai trăia. In clasa a șasea, ni-a venit profesor, de latinește, un om original și erudit pe care nu-l voiu uita niciodată, cum sigur sînt că nu-l va uita nici unul din foștii lui elevi. Acest profesor era Mihail Caloianu.

Cu toată ciudăția acestui om, cu toate gravele lui defecte didactice, cu toată splendida răvăceală a erudiției lui, el ne-a făcut, întăia oară, să pricepem ce este clasicismul și ce înseamnă înmurirea frumuseților clasice. Pentru cîțiva din clasa noastră, Mihail Caloianu a fost Renașterea care venea după Scolastică, a fost Luther care venea după Toma de Aquino!

Aș zice că elevul într'adevăr credincios ultimului și neuitatului nostru dascăl de latinește a fost Mihail Pașcanu. Prin studiile lui serioase juridice (e doctor în drept dela Paris) și prin mereu hrănita lui iubire pentru limba latină el este azi primul latinist din seria noastră.

Moartea Cleopatrei—notați bine: *narațiune dramatică în patru acte*—este, mai întâiu, prinosul iubirii autorului pentru latinitate și pentru istoria romană. Citind-o (căci pînă azi n'a fost reprezentată) înțelegi, în al doilea rînd, că Mihail Pașcanu e artistul *vizual*, înamorat de bogăția și de nobleța formelor unei lumi moarte de prea multă frumusețe externă. Pictorul ce trebuia să fie amicul meu și-a propus să ne descrie o dramă din timpul Triumviratului al doilea. Și cum putea s'o uite pe Cleopatra, cînd această regină a Egiptului farmecă și va fermeca deapururi sufletul celor născuți ca să iubească și să realizeze frumosul plastic? Priviți-o pe nemuritoarea fiică a Faraonilor, așa cum plutește în visul lui Pașcanu, în prima scenă din actul al treilea:

„Cleopatra odihnește, întinsă pe divan. Ea poartă peste corpu-i gol o mantie fumurie, străvezie și fină, fără mîneci, deschisă în față și deabia trecîndu-i cu o palmă de genunchi, cu un guler larg deschis și răsfrînt peste umeri. Pe poale și pe marginea gulerului, sînt brodate flori, în fir de aur. Pe brațe poartă brățări de sandastros și

electrum, în formă de șerpi încolăciți și cu capetele ridicate. La gît îi atîrnă șiraguri de mărgăritar enorm la bob, precum și un colan compus din bucăți cizelate de sardonyx și chrysopras, legate'n aur, iar în urechi cercei de pirozele. Pe cap, casca faraonilor, de aur și email, în chip de aripi răsfrînte de șoim, de sub care cad pe umeri buclele de păr, înroșit cu purpură, în chip de doliu. Toate degetele mînilor îi sînt încărcate de inele. Peste mijloc, cingătoare lată... ale cărei căpătîie bogat brodate și încărcate de pietre scumpe atîrnă'n jos, dealungul picioarelor..."

Prin atîta decor, prin atîta arheologie și printre atîtea statui, se deapănă firul narațiunei dramatice. Lucrarea lui Pașcanu mi se pare prea învățată, pentru niște (viitori) spectatori, fără altă pregătire clasică decît cea dobîndită în cinematograf. E probabil că, în stagiunea viitoare, Teatrul Național din București se va ține de cuvînt și ne va da prilejul să judecăm, de data aceasta la lumina rampei, puterea de viață și de rezistență teatrală a *Morții Cleopatrei*.

Succesul sau nesuccesul acestei piese este pentru mine lucru secundar. Altceva mă interesează: îl împinge soarta pe acest prieten, cu adevărat și definitiv, spre literatură? Din pictorul neizbîndit, se va desghioca, hotărît, un scriitor?

Eu unul aș vrea din toată inima să fie așa. Mihail Pașcanu n'ar putea să dea vieții lui ciudate și personalității lui proteice un comentar mai plin de învățătură—și pentru amici și pentru adversari—decît trecînd pe față în tabăra adevăraților lui semeni sufletești. Cînd va fi printre noi, enigma va fi aproape de deslegare.

— Era un artist!..." vor exlama înduioșați cei ce au ținut la el și nu puteau să și-l lămurească pe deplin.

— Era un nebun!..." vor respira, ușurați, protivnicii destul de mulți, pe care acest amic—frumos, isteț și la început atît de norocos—i-a prăsit la umbra izbînzilor lui.

Astfel, Mihail Pașcanu va regăsi adevărata lui cărare, acea pe care se cuvenea să n'o părăsească niciodată.

G. Galaction

Cronica literară

G. Topîrceanu

— Cu prilejul „Strofelor Alese" —

Originalitatea d-lui Topîrceanu stă într'o combinaţie fericită de sentiment şi de spirit. Uneori aceste însuşiri apar separat. Alteori sînt îmbinate, în diferite doze, în aceiaşi bucată.

Spiritul d-lui Topîrceanu, în poeziile lirice, este de obiceiu precauţia pe care o ia sentimentul ca să se mascheze pe sine însuşi. Lirismul, jenat de sine însuşi şi de teama de afişare în public, se persiflează administrîndu-şi singur antidotul.

D. Topîrceanu e dintre acei care nu vreau să plîngă şi mai ales să se plîngă. (D-sa a reuşit să scrie un întreg volum despre Turtucaia, unde era să moară în diverse chipuri, fără un singur rînd de lamentaţie ori de „martiraj". D-sa a mai scris un volum de amintiri din captivitatea în Bulgaria, în care a zugrăvit suferinţele atroce văzute, dar nu şi pe cele îndurate).

Iată pentruce accentele de tristeţă sînt atît de preţioase în opera d-lui Topîrceanu. Ele sînt preţioase prin contrast. În mijlocul persiflării, ele dau impresia imposibilităţii în care se găseşte poetul de a rezista sentimentului — şi cu aceasta impresia intensităţii acestui sentiment.

Dar tristeţa din poeziile d-lui Topîrceanu nu are caracterul acelor mărturisiri, prin care unii poeţi, indiscreţi şi faţă cu ei înşişi, îşi etalează în public mizeriile sufletului lor.

Există însă un singur fel de suferinţă căreia şi cei mai orgolioşi îi dau acces în opera lor. E dragostea, suferinţă prin definiţie. Un poet care s'ar hotărî să nu aibă nici un accent de lamentaţie în opera lui, ar trebui să renunţe la chemările muzei erotice. Aşa dar, în poeziile d-lui Topîrceanu surprindem şi cîteva mărturisiri intime mai dureroase. Poeziile de iubire însă formează o mică parte din bagajul literar al d-lui Topîrceanu. Afară de asta, poezia sa de dragoste este directă. De obiceiu, la poeţii lirici, imagina iubitei este solicitată aproape de toate impresiile pe care le primesc din lumea din afară, de cerul înstelat, de freamătul pădurii, etc. Acest fapt este desigur foarte firesc. Dar el poate produce zîmbetul unui cetitor ironic şi dezabuzat. Şi la d. Topîrceanu, sentimentul iubirii chiamă imagini din toată natura, dar în poezia sa nu se observă şi inversul. Natura nu-i evocă necesarmente imaginea iubitei. Şi unii cetitori trebue să-i fie recunoscători...

Aceasta atitudine, aşa cum rezultă din cele spuse până aici, se datoreşte, fireşte, unei structuri sufleteşti speciale. Iar dacă ar fi să căutăm şi cauza acestei structuri, am găsi-o poate în faptul că scriitorul acesta care ne apare ca un „proletar intelectual" din unele bucăţi ca *Balada chiriaşului, Ploae, Catrene*, etc., a rămas încă un om al pămîntului, care continuă să păstreze legăturile cu natura, cum apare din *Balada popii din Rudeni*, *Balada Munţilor*, *Intr'o dimineaţă de primăvară*, *Taine*, etc.. (Imaginile şi sentimentul din aceste bucăţi nu sînt ale unui romantic care suspină de departe după natură, ci ale unui om al pămîntului, care însă are rafinarea unui orăşan). Rezerva de forţe, stăpînirea de sine a omului sănătos crescut în mijlocul naturii, rezistă psihologiei „proletar-intelectuale".

Şi cum un intelectual şi un liric care să fie în acelaşi timp stăpîn pe sine şi să nu se lamenteze, este, faţă cu obişnuinţele noastre, o contradicţie între termeni, temperamentul pe care îl analizăm acum este inclasificabil în categoriile inventate de critica noastră.

D-l Topîrceanu este mai întâiu un poet liric. Dar un poet liric de o natură specială. D-sa combină în multe din poeziile sale, şi anume în cele mai reuşite, impresionabilitatea şi pasiunea celui mai subiectiv liric, cu observaţia pătrunzătoare a unui realist. Poate din această cauză, inspiraţia sa poetică ne dă o impresie neobişnuită de luciditate, dacă cumva luciditatea aceasta nu se datoreşte controlului pe care-l exercită inteligenţa asupra inspiraţiei. A releva rolul prea excesiv al inteligenţei în creaţia lirică, nu credem că este un elogiu de invidiat, adus unui poet liric. De aceia ne vom permite să-i aducem d-lui Topîrceanu acest elogiu. Cu atît mai mult, că singur ne-a dat de multe ori a înţelege (de pildă, în prefaţa *Parodiilor originale*) că facultatea lui dominantă, creatrice, este inteligenţa. Fără îndoială că d. Topîrceanu greşeşte. Ar fi banal să-i mai dovedim acum că nu există artă fără instinct artistic şi să-i arătăm că d-sa are un instinct artistic sigur. Este drept însă că, în invenţia şi mai cu samă în realizarea poetică a d-lui Topîrceanu, inteligenţa joacă un rol neobişnuit. Aceasta este însă o forţă şi o slăbiciune în acelaşi timp. O forţă, căci prin inteligenţă d. Topîrceanu este stăpîn pe toate mijloacele sale, — senzaţii, imagini, sentimente, — din care ştie să scoaţă maximum de — rendement... O slăbiciune, căci intervenţia prea pronunţată a inteligenţii în procesul sufletesc de creaţiune, este inoportună. Această intervenţie stînjeneşte jocul forţelor inconştiente, care sînt rezervoriul poeziei lirice. Iată pentruce poezia d-lui Topîrceanu este lipsită de acele ecouri nelămurite şi de acea brumozitate care îngăduie cetitorului să-şi viseze liber visurile lui. Cu toate acestea, fiorul ce ni-l dau lucrurile, d. Topîrceanu l'a exprimat uneori impresionant, ca în *Balada Morţii*, poate cea mai bună din poeziile sale.

D. Topîrceanu îmi pare că ţine de acea categorie de poeţi, care au principiul, că poezia are domeniul ei special şi anume numai celace nu poate forma materialul prozei. Şi cum ideile sociale se pare că ar fi mai ales apanajul prozei, în zadar veţi căuta în opera poetului, de care ne ocupăm, ecoul frămîntărilor noastre. Din acest punct de vedere d. Topîrceanu este de un individualism desăvîrşit, ca să nu zicem de un egoism atroce. Această calitate — dacă este una, şi este, poate, pentru artist, — are defectul ei. Poeţii care o posedă, nu poartă mărturia vremii lor şi opera lor este lipsită de un ideal.

D. Topîrceanu este şi un prozator. Şi un prozator de talent, care nu utilizează forma prozei pentru a-şi vehiculiza şi altfel fondul pe care îl pune aiurea în versuri. Lucru rar, dacă nu neobişnuit la poeţii

lirici, proza d-lui Topîrceanu este obiectivă. In schița *Pe vîrful Pirinului*, în *Cantargieva*, etc., d. Topîrceanu a știut să se țină în umbră și să ne dea cîteva scene din viață, cîțiva oameni și cîteva pasiuni cu realitatea și cu diversitatea lucrurilor din natură. Cu toată lipsa lui de forță primordială de creație, d. Topîrceanu, trebue s'o accentuăm, este unul din prozatorii noștri cei mai talentați. Lucrul acesta ar fi mai clar, dacă în conștiința publicului d-sa nu ar fi clasat mai dinainte ca poet în versuri.

Dar d. Topîrceanu a făcut și critică. Și nu ne gîndim de loc acum la recenziile sale, iscălite și neiscălite. Ne gîndim la minunatele sale *Parodii*, scrise acum cîțiva ani, dupăce ne dăduse multe din cele mai frumoase poezii lirice și în care a prins esența și fizionomia atîtor scriitori și le-a redat în chip surprinzător, prin acel gen de exagerare care constă în izolarea și reliefarea însușirilor caracteristice ale unui scriitor. Unele din aceste parodii scot în relief fizionomia scriitorului respectiv, mai bine decît orice critică propriu zisă.

Și fiindcă a venit vorba de simțul critic al d-lui Topîrceanu, trebue să spunem că d-sa are toate comprehensiunile. Ii lipsește numai una, ori mai bine zis o are incompletă: comprehensiunea pentru un anumit fel de „modernism". Realismului său lucid îi repugnă *absconsitatea*.

Căci d. Topîrceanu, într'o privință, este un realist. D-sa se ține în sfera sentimentelor normale, a acelora care formează fondul etern al vieții afective. Foarte rar, ca de pildă în capitolul „Nopți albe" din *Turtucaia*, ori în *Broaștele*, surprindem un sentiment cu un caracter oarecum mai metafizic. Dar și metafizica sa este clară. Ea rezultă din suggestiile științelor naturii și nu din solicitările inconștientului.

Diversitatea aceasta a d-lui Topîrceanu se explică prin bogăția sa de resurse de fond și de formă. Dela elementul epic și popular, în concepție ca și în expresie, din *Balada Munților*, până la modernismul voit-deșanțat din *Romanța Automobilului*, observăm o întreagă gamă de stări sufletești—care formează fondul obișnuit al poeziei sale. Și dacă ar fi să-l clasificăm, d. Topîrceanu ne apare ca un poet mai aproape de Eminescu, Vlahuță, Anghel, Cerna, decît de Coșbuc, Iosif, Goga. Și anume mai mult de Vlahuță și Anghel.

Cași aceștia din urmă, d. Topîrceanu e un poet mai mult expresiv decît suggestiv și, cași ei, d. Topîrceanu e mai mult artist decît poet.

In știința de a scrie — căci este o știință a scrisului — d. Topîrceanu este astăzi fără rival.

D-sa are o siguranță niciodată dezmințită în alegerea cuvîntului propriu și mai cu samă rezumativ. Virtutea care s'ar putea numi avariție artistică, o are în grad superlativ. O altă însușire a d-lui Topîrceanu este lapidaritatea: așezarea cuvîntului în frază la locul lui unic, predestinat. Fraza lui este construită din blocuri, fără pietricele intermediare,—însușire care caracterizează și fraza lui Caragiale. Și, în sfîrșit, o a treia calitate este bogăția invenției verbale.

Dar invenția verbală devine de cele mai multe ori la acest poet o exuberantă germinație de imagini, care ajunge diabolică, de pildă în *Romanța gramofonului* și în *Rapsodii de toamnă*.

In crearea imaginilor,—în care se vede întodeauna o bună parte din personalitatea unui poet,—apar cele mai însemnate din însușirile D-lui Topîrceanu, relevate până aici. Lucid și realist, lipsit de nebulozități, imaginile sale sînt picturale și mai mult lămuritoare,

deși uneori, ca de pildă în Pastel Sentimental, d. Topîrceanu a reușit să ne dea și imagini care evocă nuanța și insezisabilul.

Dar este un capitol al științei scrisului, în care d. Topîrceanu e mai meritoriu decît oriunde. E utilizarea vocabularului,—problemă de o importanță capitală la noi, unde limba literară, nefixată încă, are atîtea straturi. Poetul romîn trebue să utilizeze, în legătură cu ceiace are de exprimat, cuvinte din regiuni atît de deosebite, regiuni sociale și regiuni intelectuale. Și chiar regiuni geografice, căci scriitorul romîn are latitudinea de a întrebuința cuvîntul regiunii sale, limba literară fiind încă în formațiune. Aci, în această selecție între elementele eterogene ale vocabularului, este piatra de încercare a gustului unui scriitor, în privința limbii. D-l Topîrceanu are instinctul infailibil în alegerea cuvintelor. D-l Topîrceanu are cuvîntul neaoș, atunci cînd zugrăvește sau cînd evocă viața primitivă, ca de pildă în *Balada Munților*; are vocabularul curent, cu strictul necesar de neologisme, în poezia personală, sentimentală sau ironică; are neologismul pretențios în paginile francamente umoristice și neologismul disperat în genul funambulesc.

Un alt merit al technicei d-lui Topîrceanu este adaptarea perfectă a ritmului la fond, adică la sentiment și la impresia produsă de lucruri.

Impresia de mișcare vertiginoasă:

> In arie largă se 'nvîrte pămîntul,
> Incepe să curgă întregul teren...
> Pe netede șesuri ne ducem ca vîntul.
> Cantoanele albe se uită la tren.
>
> *(In tren)*

Impresia de moleșeală a naturii, în miezul verii:

> ...Prin ierburile crude,
> Sub cerul fără fund
> S'aude
> Un bîzîit profund
>
> Și până la amează,
> Pămîntul încropit
> Vibrează
> Adînc și liniștit...
>
> (Rapsodii de vară).

Cuvintele care rezumă senzația sînt scoase în relief prin izolarea lor în cele două versuri scurte din fiecare strofă.

Impresia de violciune și de nepăsare juvenilă:

> Pe trotoar, alături saltă
> Două fete vesele...
> Zău că-mi vine să-mi las baltă
> Toate interesele!
>
> („Insemnări Literare").

Aceiași adaptare perfectă a formei la fond și în privința rimei,—căci nu orice fel de rime corespunde la orice fond.

Rima d-lui Topirceanu, întodeauna originală, se mulţumeşte a fi suficientă, atunci cînd poetul are de exprimat un sentiment. Important fiind sentimentul, — haina trebue să fie corectă şi atîta tot. Rima nu trebue să atragă atenţia. Ea nu trebue să fie o excrescenţă pe socoteala fondului. De aceia, în astfel de poezii, autorul evită rima prea bogată. Din contra, în genul funambulesc, unde totul trebue să fie culoare, disproporţie, unde forma trebue să se ia la întrecere cu fondul în exagerare, rima d-lui Topirceanu este excesivă în bogăţie, în noutate şi în împărechere surprinzătoare. Limba noastră nepermiţîndu-i, de pildă, să utilizeze rime ante-antepenultime care în romîneşte sînt foarte puţine, d. Topirceanu se mulţumeşte — numai cu antepenultime, domeniu rămas până la d-sa aproape virgin...

Floarea-Soarelui, bătrînă,
De pe-acum se sperie
C'au să-i cadă în ţărînă
Dinţii, de mizerie...

...Jos, pe-un vîrf de campanulă
Pururea 'n vibraţie,
Şi-a oprit o libelulă
Sborul plin de graţie.

Ca un mic plesiozaur
Trupu-i fin se clatină,
Juvaer de smalţ şi aur
Ca sclipiri de platină...

—*(Rapsodii de toamnă)*

Cetind cu atenţie aceste *Rapsodii*, putem verifica cu exemple din aceeaşi bucată afirmaţia de mai sus că, atunci cînd primează sentimentul, rima e mai stinsă, trecînd pe planul al doilea. Cu tot caracterul ei funambulesc, în această rapsodie autorul nu a putut să nu cedeze uneori impresiilor adevărate şi directe din natură. Atunci rima nu mai e surprinzătoare, se reduce la o rimă obişnuită — dar trebuind să rămînă totuşi antepenultimă, autorul recurge, de pildă, la articularea cuvintelor:

A trecut întîiu o boare
Pe de-asupra viilor,
Şi-a furat de prin ponoare
Puful păpădiilor.

Cu acorduri lungi de liră
I-au răspuns fineţele.
Toate florile şoptiră
Întorcîndu-şi feţele...

Dar limbă, ritm, rimă, imagini, etc. sînt la urma urmei materialul poetic. Există o problemă şi mai interesantă cînd analizăm o creaţie de artă. Voim să vorbim de compoziţie, de dozarea delicată a materialului, de gradaţie, de acel capitol al ştiinţei scrisului care constă în utilizarea şi orînduirea tuturor mijloacelor de fond şi de formă, aşa încît totul să convergeze către scopul unic şi suprem: producerea impresiei anumite.

Ştiinţa compoziţiei, d. Topirceanu o are în grad remarcabil. Ca exemplificare aşi putea alege oricare din bucăţile sale. Voiu alege una, care în fond mă entuziasmează poate mai puţin decît altele, dar care prin natura ei, prin dificultăţile ce a trebuit să le învingă autorul, ne va lămuri mai bine decît oricare alta virtuozitatea d-lui Topirceanu. E vorba de *Infernul*.

Infernul nu e o parodie. Este o şarjă satirică, cu caracter de actualitate, în care autorului i-a convenit să imite pe Dante.

D-l Topirceanu a învins dificultăţi extreme. Trebuia mai întâiu să dea impresia tonului dantesc. Trebuia însă să strecoare dela început şi o nuanţă de humor. Ştiind încotro merge, trebuia să exagereze această nuanţă din ce în ce, însă gradat şi cu atenţia trează ca notele humoristice tot mai accentuate să nu distoneze cu tonul dantesc. Iar la un moment dat, trebuia să aibă curajul să se arunce în actualitatea polemică, moment în care avea nevoe de toată dibăcia de menajament, cu privire la fond şi la formă. La sfîrşit avea de trecut o dificultate şi mai mare. Pe victimele sale literare le zugrăvise humoristic. Acuma venea altceva: avea de zugrăvit femeia care ispăşeşte infidelitatea în infern. Aici nu mai era loc de invectivă şi de humor. Şi, în adevăr, aici d. Topirceanu a scris cîteva strofe lirice, din cele mai reuşite ale sale. După aceste strofe venea încheerea întregului poem, care, fireşte, trebuia să fie iarăşi spirituală şi humoristică. Tranziţia era dificilă. D-l Topirceanu a reuşit să o facă în chip minunat.

La toată greutatea asta de dozare şi de gradare a stărilor sufleteşti, s'au mai adăugat şi altele cu privire la limbă: nevoia pe alocurea, impusă de subiect, de termeni mai familiari şi greutatea de a-i plasa în tonalitatea înaltă a stilului dantesc.

Şi cînd ne gîndim că toată această arhitectură trebuia s'o realizeze în formele draconice ale terţinei, atunci ne dăm samă de variata bogăţie de mijloace de care dispune acest scriitor, de siguranţa cu care le mânueşte şi... de nepăsarea cu care le risipeşte...

Natura a fost generoasă cu d. Topirceanu. L'a înzestrat cu multe şi variate însuşiri de artist. Avem însă impresia că d. Topirceanu nu are destulă stimă pentru rarele sale calităţi. D. Topirceanu tratează arta prea în diletant.

Noi îi dorim mai multă aplicare — şi o mai deosebită consideraţie pentru talentul său.

G. Ibrăileanu

Cronica științifică

Lupta contra muștelor

Oricît s'ar scrie la noi de des și mult contra muștelor, totuși este puțin față de lupta titanică care se duce în America contra lor. Acolo higieniștii organizează o adevărată cruciadă la care iau parte autoritățile sanitare, asociațiile medicale, stațiunile entomologice, presa periodică și chiar publicul. S'au creat ligi, comitete regionale și locale, care prin conferinți populare, notițe și articole de jurnale, se forțează a vulgariza pericolul muștelor și mijloacele de a le distruge. Educația poporului se începe din copilărie: în școli, institutorii fac lecții intuitive, demonstrațiuni practice asupra pericolului muștelor, viața lor, reproducția lor, etc., și se premiază lecțiile cele mai reușite relativ la acest subiect (Howard).

Higieniștii noștri n'au decît o singură preocupație: acea de a deveni directori ai serviciului sanitar. Cu cercetări științifice de higienă, sau cel puțin cu popularizarea lor, nu s'a mai ocupat nici unul, dela mult regretatul *Felix*. In timpul războiului am avut epidemii grozave de tiphos exantematic și febră recurentă, boli a căror agenți de transmisiune sînt păduchii; în occident higieniștii s'au ocupat cu studiul și profilaxia lor. La noi, direcția serviciului sanitar nu numai că n'a fost în stare să contribuiască cu ceva nou la studiul științific al acestei chestiuni, dar nici măcar n'a putut să ne comunice numărul morților de tifos exantematic în timpul epidemiei din 1917—cifră de care aveam nevoe pentru un articol ce mi se ceruse la o revistă americană de parazitologie.

In Anglia și în Statele-Unite, higieniștii nu încetează de a denunța publicului primejdia muștelor, și lupta contra lor este eficace fiindcă și publicul participă cu convingere la măsurile de apărare.

*

Muștele trebuesc distruse, fiindcă ele transportă germenii boalelor infecțioase pe alimentele și în locuințele noastre.

Fig. 1 — O muscă mărită, ca să se vadă perii cu care se transportă diferiți germeni patogeni.

Fig. 2 — Doi copilași atinși de Ophtalmie purulentă.

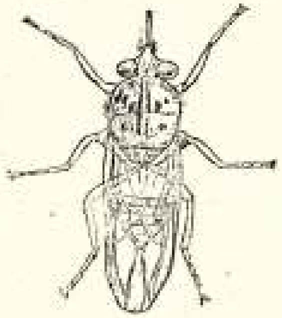

Fig. 3 — Musca glosina cu trompa ei înțepătoare.

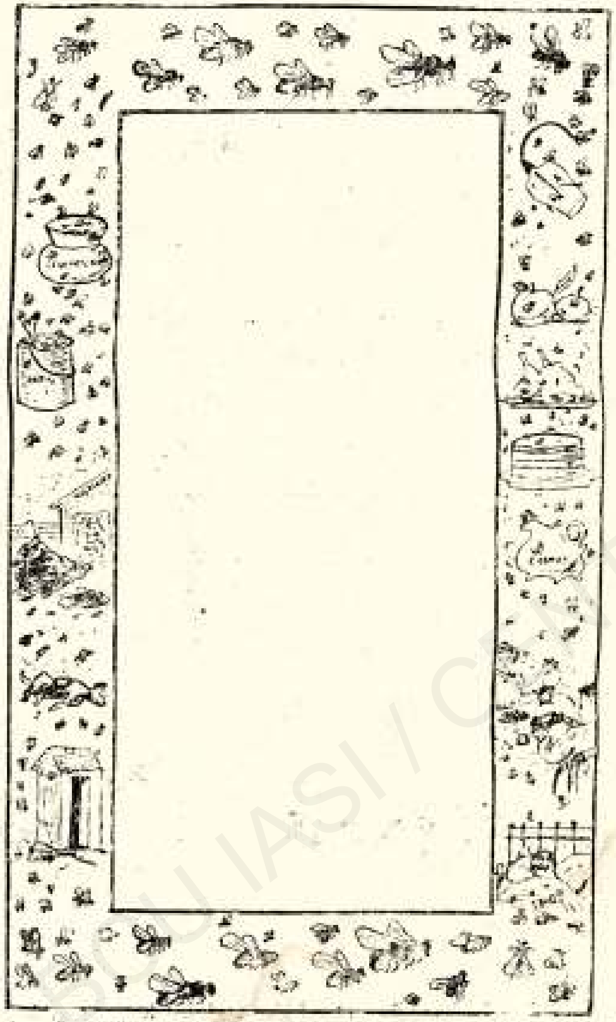

Fig. 4 — Cadrul unui afiș de propagandă contra muștelor. In mijloc se tipărește pe scurt biologia lor, boalele pe care le propagă și mijloacele de a le distruge.

Acest transport se efectuează cu gura, cu picioarele, cu aripele sau cu conținutul tubului lor digestiv. In figura alăturată (Fig. 1) am reprodus o muscă mărită, ca să se vadă numeroșii peri, care se află pe corpul, picioarele și trompa ei. Pe acești peri se iau sporii diferitelor funge, ovulele unor parazite și diferiții microbi depe materiile, pe care se așază musca pentru a se nutri, ca: scuipații, materiile fecale, sudoarea, lacrimile, sau lichidele, care se produc la suprafața rănilor.

Musca domestică, musca albastră și musca verde au trompa moale, incapabilă de a perfora pielea omului sau a animalelor; ele se hrănesc numai sugînd produsele de escrețiune menționate mai sus, așa că împreună cu ele sug și diferiții microbi patogeni. Acești microbi trec de-a lungul tubului digestiv fără a-și perde vitalitatea lor, așa că ei se găsesc vii în materiile fecale ale muștei depuse pe substanțele alimentare, pe care dacă le mîncăm, ingerăm împreună cu ele și diferiții germeni patogeni.

Muștele propagă următoarele boli contagioase prin conținutul tubului lor digestiv: Tuberculoza, Holera, Febra typhoidă și Dysenteria.

Tuberculoza.—*Spillmmann* și *Haushalter*, studiind răspîndirea tuberculozei de către muște, se exprimă în termenii următori în comunicarea făcută Academiei de Științe din Paris:

«Cînd intrăm, în timpul verii, într'o sală de spital, sîntem impresionați de persistența cu care muștele comune se îngrămădesc pe lîngă paturile tuberculoșilor, și mai cu samă pe lîngă scuipători, în fundul cărora ele vin de aspiră produsele de expectorațiune.

«Noi am recoltat, zilele din urmă, mai multe muște, care se hrănise cîtva timp din scuipătoarea unui tuberculos; le-am pus vii subt un clopot de sticlă; adouazi mai multe dintre ele au pierit. Se vedeau, pe pereții interni ai clopotului, sub formă de pete rotunde cenușii, urmele excrementelor lor.

«Dupăce am întins pe lame conținutul din abdomenul mai multor muște care erau moarte, am căutat baccilul tuberculozei; prin procedeul de dublă colorație a lui Fränkel, am putut să constatăm prezența unei mari cantități de baccili de tuberculoză.

«Excrementele depuse sub formă de pete pe fața internă, culese prin radere, solvite în puțină apă destilată și colorată, conțineau de asemenea numeroși baccili de tuberculoză, izolați sau reuniți în grămezi.

„In fine, în excrementele de muscă, raclate depe ferestrele sau depe pereții unei săli de spital, am găsit în mod foarte limpede baccilul lui Koch.

«Intr'un cuvînt, cavitatea abdominală a muștelor, care au absorbit scuipați tuberculoși, conține baccilul tuberculozei. După viața lor relativ scurtă, aceste insecte se usucă și cad în praf; baccilii, pe care-i conțin, sînt puși în libertate, și cum muștele

pier pe plafoane, pe perdele, pe tapete, ele pot ajunge să disemineze pretutindene germenele tuberculozei. Ele mai pot încă disemina aceşti germeni prin materiile lor fecale, cu care impregnează diferitele substanțe alimentare, care le plac".

Cholera.—Baccilul cholerei se găseşte în materiile fecale ale muştelor, care se hrănesc pe fecalele bolnavilor de cholerã. Sarotchenko a hrănit muşte cu o cultură de vibrioni şi a găsit microbul în abondență în dejecțiunile lor.

Febra typhoidă.—Agentul pathogen al acestei boli, care se găseşte în urină, expectorațiuni şi în dejecțiunile bolnavilor, este supt de muşte şi apoi depus cu materiile lor fecale pe substanțele noastre alimentare.

Ficker a experimentat cu bacilul typhosului, hrănind mai multe muşte şi, examinînd materiile lor fecale după 23 de zile, a găsit baccilul intact.

Dysenteria.—Acelaşi rol îl joacă muştele în diseminația dysenteriei baccilare sau amoebiene, care apare sub formă epidemică. Doctorul Trembur, medic militar german, a observat că apariția dysenteriei şi a altor boale infecțioase ale tubului digestiv în garnizoana Tsington este strîns legată de apariția muştelor.

Ophtalmia purulentă.—Este şi ea propagată de către muşte. Muştele din țările calde, cînd se pun pe ochii (Fig. 2) copiilor atinşi de ophtalmie purulentă, iau puroiul pe trompa şi picioarele lor şi-l depun pe ochii altor copii sănătoşi. Aceasta este cauza numeroşilor copii orbi, care se văd în orient.

Muştele, însă, a căror trompă este puternică, capabilă de a perfora pielea omului şi a animalelor, ca *Stomoxis* şi *Glosina*, (Fig. 3) sînt capabile de a juca un rol activ în transmisiunea boalelor contagioase. *Stomoxis* transmite *dalacul*, iar *Glosina boala somnului* şi alte boli produse de diferitele specii de tripanosomă.

Muştele mai sînt primejdioase şi prin larvele lor, care produc o boală cunoscută sub numele de *Myiasă*. Ele se introduc în cavitățile foselor nazale producînd dureri atroce; pătrund în sinusul frontal şi pot perfora chiar palatul; uneori trec în conductele auditive, unde determină o inflamație cronică, perforînd timpanul pot ajunge în urechea mijlocie şi uneori, prin sinusul vinos, la meninge; se mai introduc în rănile rău îngrijite, în abcesele din gură *) etc..

*

Lupta contra muştelor este foarte dificilă; totuşi putem izbîndi, dacă pregătim din timp opinia publică prin conferinți

*) *N. Leon*, Quelques cas de myase observés en Roumanie. «Archives de Parasitologie», Paris 1898.

populare, articole de vulgarizare, notițe de ziare, etc. In America se lipesc pe străzi afişe mari ca cele de teatru, în care se atrage atenția populației asupra primejdiei muştelor, îndemnînd-o la stîrpirea lor. Pentru a fi mai suggestiv se ilustrează afişul (ca în Fig. 4), ca să-şi poată da samă oricine cum muştele se ridică de pe un hoit de cîne şi se aşază pe o pîne, sau cum zboară din o scuipătoare, o oală de noapte, o căldare cu murdării, etc., şi se aşază pe o friptură, pe o fructă sau pe alte substanțe alimentare.

Lupta se dă contra muştelor zburătoare şi contra larvelor.

1.—*Distrugerea muştelor*, care pătrund în locuințe, se face cu ajutorul unor vase de sticlă anume construite, care se găsesc în vînzare la diferitele magazii de sticlărie; în aceste vase, în care se pune borş crud sau apă cu puțin oțet, muştele se adună şi nu mai pot ieşi, se îneacă. Mai sînt diferite hîrtii preparate cu cleiu (care se găsesc la farmacii şi droguerii), pe care, dupăce muştele se lipesc şi mor, le aruncăm în foc. Destul de practice sînt şi hîrtiile otrăvite cu o soluție arsenicală, antimonială sau o macerație de *quasia-amaro*. Chiar dacă muştele nu pier imediat, cînd se aşază pe aceste hîrtii, ele sînt amețite: le culegem şi le aruncăm în foc.

După Trillat şi Legendre, se recomandă stîrpirea muştelor cu formol şi lapte. Formolul este toxic pentru muşte: se toarnă în farfurii late un amestec de 15 la sută formol comercial, 25 la sută lapte şi 65 la sută apă, la care se poate adăugi şi puțin zahăr.

2.—*Distrugerea larvelor*. Musca îşi depune ouăle în tot felul de materii organice în descompunere: baligă de cal, fecale de om şi de animale, resturi de substanțe alimentare, etc.. Dintr'un chilogram de baligă de cal pot să se hrănească peste 1200 larve. Timpul necesar desvoltării unei muşte, este foarte scurt; pentru musca comună 10—14 zile. După o zi, ies larvele din ouă. După 5—6 zile se nutresc, cresc şi în urmă se transformă în *pupe*, de culoare roş închis, iar din pupe, după 5—6 zile, zboară insectele aripate (muştele), care se împărechează din nou. Fiecare femelă depune cîte 120 de ouă, aşa că înmulțirea lor este prodigioasă. O singură muscă, care la început depune 120 de ouă la 15 Aprilie, ar putea de la această dată până la sfîrşitul lui Septembrie şi prin proliferația generațiilor succesive, să dea naştere la 5.598.720.000.000 de indivizi! (după Howard).

Cuiburile de înmulțire a larvelor de muşte fiind băligarul de cal şi murdăriile alimentare, toate acestea trebuesc distruse (arse), iar locul, pe care se aflau, să se desinfecteze cu lapte de var sau petrol.

Sulfatul de fer în soluțiune puternică (20 la sută) este de asemenea un foarte puternic larvicid.

Prof. Dr. N. Leon

Cronica externă

La conferința dela San Remo întrunită la 20 Aprilie, punctele principale în discuțiune au fost pacea cu Turcia și eterna problemă germană. Asupra păcii turcești, aliații au căzut ușor de acord; asupra afacerilor germane, deosebirea de vederi între Franța pe de o parte și Anglia cu Italia pe de altă parte s'a menținut cu toată grija, pe care a avut-o Lloyd George de a comunica presei că acordul între aliați este perfect.

De fapt această conferință care a ținut șase zile n'a hotărît decît liniile mari ale păcii cu Turcia și data de 10 Maiu pentru remiterea la Paris a condițiilor de pace către delegații turci.

Pentru afacerile germane s'a făcut o conferință la Bruxelles unde urma să fie invitați și delegații Germani.

Pentru prima dată se admitea principiul că chestiunile în litigiu între germani și aliați să nu mai fie tratate prin note scrise, ci discutate verbal în conferințe cu germanii.

Principiul acesta este menit să dea roade bune, căci conferințele nu vor lua sfîrșit decît prin înțelegere și astfel incidentele răsunătoare, la care dădea naștere sistemul notelor scrise, vor putea fi evitate.

De fapt conferința dela Bruxelles nu va mai avea probabil loc și ceiace era destinat să se discute la Bruxelles se va discuta la Spaa, unde aliații hotărîse la început să se întîlnească cu Germanii la 25 Maiu.

La 25 Maiu conferința dela Spaa nu s'a putut întruni pentrucă guvernul german, fiind în ajunul disolvării adunării naționale și a convocării unei alte adunări prin alegeri în cursul lunii Iunie, a cerut amînarea conferinței până după alegeri, cînd noul guvern va putea avea toată autoritatea necesară de a trata. La început presa franceză și o parte din cea engleză s'a pronunțat contra amînării, dar față de necesitatea lucrurilor, guvernele dela Paris și Londra au trebuit să admită amînarea pentru 21 Iunie. Astăzi nu se știe, dacă conferința se va putea întruni și la 21 Iunie, deoarece guvernul german, față de rezultatul alegerilor, întîmpină mari greutăți în constituire.

Intre timp conflictul militar franco-german provocat de înaintarea trupelor germane în regiunea Ruhr s'a aplanat.

Trupele germane, neîngăduite în această regiune, erau retrase la finele lui Aprilie, iar la 15 Maiu trupele franceze evacuau orașele germane depe Main: Frankfurt, Darmstadt și Hanau.

In vederea conferinței dela Spaa d. Millerand a vizitat de mai multe ori pe d. Lloyd George în Anglia, pentru a cădea de acord în prealabil asupra sumei, pe care Germania va fi obligată s'o plătească și asupra proporției, ce se va atribui Franței. După oarecare indicațiuni apărute în presa engleză, suma ce s'ar cere Germaniei ar fi 120 miliarde, din care Franța ar lua 55 la sută iar Anglia 25 la sută. Pro-

iectul acesta de repartiție a făcut o impresie foarte defavorabilă celorlalți aliați. Italia a și făcut demersuri energice împotriva acestei justiții leonine.

* * *

Astfel dela 20 Aprilie, data deschiderii conferinței dela San Remo, și până la 21 Iunie, data la care se va deschide probabil conferința dela Spaa, au trecut două luni de infructuoase dibueli și încercări de a da soluții definitive și reale la soluțiile imposibile din tratatul dela Versailles.

Franța are nevoe absolută de un puternic sprijin financiar, pentru a-și putea reclădi gospodăria și echilibra bugetul. Ea îl caută acest sprijin la debitoarea ei prin războiu, la Germania. Germania însă, fără materii prime, fără flotă și fără comerț, este complectamente insolvabilă. Deunde nu este, nici Dumnezeu nu poate lua; și Germania trebue creditată ea însăși cu sume foarte mari, pentru a putea să producă mai întâiu pentru existența și siguranța ei internă și apoi pentru plata datoriilor.

In Anglia și în Italia ideia reclădirii economice a Germaniei este bine primită, în Franța însă, atît nevoia cît și sentimentul prudenței consiliază la o mare rezervă față de necesitatea de a repune în funcțiune economia germană. Pentru Franța, o Germanie solvabilă ar putea fi un pericol, mai ales în situațiunea de astăzi, cînd Rusia nu există și cînd Anglia și America nu mai sînt îndemnate de interesele lor la o alianță cu Franța. Din cauza acestui cerc vițios, în care se învîrte politica franceză, se adîncește tot mai mult deosebirea de vederi între cele două grupe de aliați, francezi și belgieni deoparte, englezi și italieni de altă parte; și între timp nu se face nimic, ruina crește tot mereu pe continent și apasă din ce în ce mai greu și pe umerii învingătorilor și pe cei ai învinșilor.

Momentul critic, momentul în care o deciziune va trebui luată într'un sens sau altul, nu e departe. Sînt unele indicii, după care se poate deduce că Germania va fi în curînd luată sub protecția Angliei și, fără a fi scutită de plata datoriilor către Franța, ea va fi ajutată să trăiască și să producă. Anglia nu poate face altfel. Pentru considerațiuni de echilibru continental pe viitor, și pentru a da sentimentul de siguranță Franței alăturea de o Germanie reînviată—lucruri, care se poate ca în viitoarea așezare europeană să nu aibă chiar din punct de vedere francez importanța, pe care i-o atribue astăzi guvernul francez—Anglia nu poate îngădui, ca ruina să devie totală și generală pe continent și să pregătească astfel calea revoluției rusești. Anglia are o răspundere și un rol superior în restabilirea păcii și a vieții normale pe continent și ea nu poate să se împiedice în misiunea ei, de considerațiuni particulare, chiar cînd aceste considerațiuni privesc interesele franceze.

Trebue găsit un mod de conviețuire pașnică între popoarele europene și, dacă aceste popoare nu sînt în stare să-l găsească ele însăși, Anglia e datoare să li-l impue și Anglia li-l poate impune.

De fapt politica engleză pare îndreptată tocmai în această direcție, dar sarcina e atît de grea, încît nu se poate spune, dacă urmărind în primul loc protecțiunea intereselor ei, cum este și natural, Anglia este totdeauna pe calea cea bună în funcțiunea ei superioară de mentor al popoarelor europene.

Astfel in chestiunea turcească, soluțiunea dată pentru regimul strimtorilor este desigur cea mai bună. Internaționalizarea strimtorilor inseamnă de fapt stăpinirea lor de flota engleză și controlul Angliei asupra intregii politici orientale legate de Marea Neagră și de Dunăre. Ca urmare a acestei politici trebue privit și regimul de internaționalizare adoptat pentru Dunăre, regim in care, dacă unele susceptibilități naționale nu sint prea menajate, sint totuși asigurate condițiile esențiale pentru o largă și liberă desvoltare a economiei naționale a riveranilor.

Dar in rezolvarea problemei teritoriale turcești se pare că sint lacune de o mare gravitate.

Favorizarea excesivă a Greciei, in dauna Turcilor și a Bulgarilor in Tracia, a lăsat loc pentru un nou războiu, care stă să izbucnească. Armate independente turco-bulgare așteaptă inaintarea Grecilor in Tracia orientală, pentru a-i respinge cu armele. De asemenea impărțeala din Asia mică nu are nimic rațional și, ce e mai grav, nu are nici puterea de execuție. Armata turcească la Angola sub Mustafa Kemal stăpinește de fapt Turcia de Asia și este gata de rezistență cu ajutorul bolșevicilor ruși. Armenia părăsită de toată lumea și-a oferit independența ei ca punte de legătură intre armatele rebele turcești și armatele roșii rusești.

Problemele orientale rămin astfel tot in stare de proiect, cu toată pacea impusă Turciei și nu se intrevede altă soluție decit sau desființarea complectă și radicală a Turciei, sau reconstituirea ei sub un protectorat unitar, care n'ar putea fi decit cel englez. Și o soluție și alta prezintă insă foarte mari pericole, mai ales din punct de vedere englez și deaceia sintem incă in perioada incercărilor.

Cam in aceiași situație se află astăzi Anglia și față de Rusia.

Pecind armatele poloneze ajutate de francezi luptă in contra armatelor roșii, Lloyd George tratează la Londra cu Krassin, delegatul sovietelor; o armată roșie intrind in Persia impinge in jos trupele de ocupațiune engleză, iar alta ia Batum din miinile englezilor.

Astfel contextura evenimentelor politice ruso-turce in cadrul politicei engleze formează un adevărat haos, și aceasta pentrucă Anglia insăși nu e fixată asupra mijloacelor de a ajunge la asigurarea intereselor ei in orient. Deocamdată se pare că ea caută să facă inofensivi pe bolșevici pentru posesiunile ei asiatice și pentru aceasta ea nu urmărește politica de răsturnare cu forța, cum face Franța cu ajutorul Poloniei, ci căutind să și-i apropie pe bolșevici recunoscindu-le legitimitatea guvernării lor, ceiace in mod indirect aduce Angliei și avantajul că ideia reconstituirii Rusiei piere din zi in zi in mizeria economică, pe care o intreține regimul bolșevic.

In centrul Europei, politica engleză incepe a se abate tot mai mult dela tratatele semnate la Paris.

Ungaria se bucură sau mai exact se va bucura desigur de protecția engleză, pentrucă ea prezintă cele mai bune condițiuni pentru o infiltrare engleză in centrul Europei și pe Dunăre.

Italia urmind și ea politica Angliei nu este animată de un spirit dușmănos Ungariei, ci tocmai dimpotrivă. Această atmosferă favorabilă face pe Unguri să spere intr'o imbunătățire grabnică a soartei, ce li s'a creat prin tratatul semnat la Neuilly la 4 Iunie. De fapt Ungaria nu poate răminea in situațiunea, in care se află astăzi după pace și, dacă ideia unirii Austriei cu Germania, idee admisă de guvernul englez, va triumfa mai curind sau mai tirziu,—necesitatea pentru

Ungaria, de a trata o apropiere de unul din vecinii ei, va apărea și mai evidentă.

Situația economică europeană e din ce in ce mai grea. Incurcăturile financiare lăsate de războiu și revendicările din ce in ce mai exorbitante și mai energice a lucrătorilor organizați de socialiști, intreține mai pretutindenea un războiu civil latent. In Anglia războiul social latent este agravat incă de revoluția permanentă irlandeză. Legea de autonomie Home-rule, prezentată in ultimul timp parlamentului englez, nu satisface nici pe irlandezii din sud, care cer independență complectă și separațiune totală de Anglia, servindu-se de mijloace extrem de violente și singeroase, dar nu satisface nici minoritatea anglo-saxonă din nord din Ulster, care vrea unirea indisolubilă cu Anglia.

In Franța grevele continui turbură toată viața economică. Pentru a da o lovitură organizațiilor socialiste, guvernul francez a disolvat confederația generală a muncii. Incercările de grevă generală n'au reușit, așa că până acum ideia de ordine este triumfătoare.

In Italia nesiguranța situațiunei interne a provocat căderea guvernului Nitti. La 19 Maiu D-l Nitti a fost din nou insărcinat cu formarea guvernului. După o incercare de o lună, noul guvern Nitti și-a depus și el mandatul și regele s'a văzut nevoit să facă apel la singurul om de mare autoritate și experiență, D-l Giolitti, prea cunoscut pentru politica sa de neintervențiune in războiu.

In Germania noulle alegeri au dat două grupe mari de deputați, conservatori și socialiști independenți. Țăranii și lucrătorii din fabrici au trimis deci cei mai mulți reprezentanți, dar din această cauză nu se poate forma un guvern tare, căci cele două tabere stau la două extremități opuse.

In genere situațiunea europeană se poate caracteriza ca mergind incă pe căile nesigure ale incercărilor costisitoare și ruinătoare. Lumina pătrunde cu foarte mare greutate in intunericul provocat de războiu.

Pacea nu se poate așeza in Europa Apuseană și in cea Centrală din cauza greșitei concepțiuni, după care a fost proiectată, iar in sud-estul și răsăritul european războiul continuă incă. Luptele dintre polonezi și ruși sint o formă derivată a războiului franco-german. Pe rezistența poloneză se sprijină astăzi intreg sistemul tratatului dela Versailles. Din nefericire acțiunea poloneză n'ar putea ajunge la un desăvirșit succes decit dacă ea ar fi sprijinită din larg și de toți aliații, nu numai de Franța, și de o puternică mișcare antibolșevică internă. Altfel, orice succes polonez ducind la lungirea frontului și la lărgirea zonei de ocupațiune, duce la dezastru. Anglia luind atitudine neutră in războiul ruso-polonez, sau mai exact in noul războiu franco-german, insamnă că ea nu se ingrozește de perspectiva unei victorii rusești, respectiv germane și de soarta Poloniei,—ci ea, stăpină pe Constantinopol, se preocupă mai mult de drumul spre Indii decit de joncțiunea germano-rusă.

O crudă ironie a soartei face ca dupăce marile puteri militare și industriale s'au paralizat intr'un războiu fără cruțare și excesiv de lung, ultimul cuvint asupra așezării definitive a Europei, să fie rezervat luptei dintr'o țară scoasă din mormint și o țară care intră in mormint.

A. Corteanu

Cronica socială

O Universitate populară

Intr'o ședință a Consiliului Suprem, pe cînd se discutau revendicările Romîniei pe temeiul jertfelor ei de singe și de bani, a ajutorului dat în înfrîngerea dușmanului comun și a cuminţeniei cu care a stînjenit, pentru cîtva timp, lățirea bolșevismului în Apus; pe cînd se cîntăreau și se drămăluiau cererile ei, — D-l Clemenceau a rostit o formulă ce trebuește împlîntată adînc în sufletele noastre. Formula e de o însemnătate covîrșitoare, nu numai fiindcă vine dela un scriitor din acei a căror mentalitate se proiectează într'un viitor îndepărtat, determinînd, făurind și statornicind în parte fenomenele sociale pe care ceștelalți muritori trebue să le trăim, ci și fiindcă ea caracterizează momentul cel mai solemn din istoria neamului romînesc — momentul în care încetează istoria țărișoarelor îmbucătățite, robite și umilite de către vecini, cînd începe istoria nouă a unui popor întregit, definitiv constituit într'un singur *Stat*, *care Stat*, orice-ar fi să se întîmple, trebue să *rămie* deplin stăpîn pe destinele lui...

Formula aceasta iat-o: „în fața Romîniei, eu îmi ridic pălăria; în fața Romînilor însă... mi-o pun pe cap".

Ce să însemne această caracterizare, care, la prima vedere, pare o simplă vorbă de efect?

După noi, ea arată că între păturile noastre sociale — am zis înadins pături și nu clase — D-l Clemenceau vede o prăpastie, și prăpastia este un gol în care totul și toate se pot prăbuși. Un asemenea gol a existat între clasele sociale din Franța înainte de 1789, un asemenea gol era în Rusia înainte de revoluție. Și dacă spiritului francez, cel mai precis, mai luminos, mai armonios construit și mai frumos orînduit, i-a trebuit un veac până să ajungă la echilibrul social de astăzi, — căci tot din clocotul din 1789 au urmat și mișcările din 1830, 1848, 1870, și chiar aventura imperială a lui Boulanger — cîtă vreme ar trebui altor popoare, mai puțin lucrate de cultură și de educație națională, mai puțin precise în aspirațiile lor, mai puțin orînduite în pornirile lor? Cît va trebui în special poporului rusesc, al cărui suflet nebulos și protoplasmic oscilează în fiece zi între misticismul cel mai curat și vițiul cel mai degradator, între umanitarismul cel mai idealist și barbaria cea mai josnică? Cîte decenii, dacă nu veacuri, până să ajungă acest suflet dezorganizat la o normală îngrădire și la o înfrățire normală dintre indivizii care constituesc societatea?

Să zicem că afirmarea de mai sus a D-lui Clemenceau a nemulțămit pe unul dintre gazetarii tineri care ne apărau cu atîta simpatie — se știe că în toată frămîntarea din urmă, singură presa franceză ne-a sprijinit — și că acest tînăr găsind-o neîndestulător de justificată, vine să cerceteze lucrul la fața locului.

Unde să vie? La București, inima țării! Am zis intenționat inima și nu creerul, căci cu sistemul de centralizare care domnește la noi, Bucureștiul este o adevărată pompă aspiranto-fulantă, care

adună, dela periferii și depe întreaga întindere a țării, toate energiile, pentru a le toci, toate avuțiile, pentru a le irosi.

Iată parizianul nostru la București.

Cel dintâiu lucru care-l izbește este orașul, întins peste samă, turtit, fără perspective și fără orizont, cu străzi strîmte și întortochiate, cu case de toate stilurile, dar mai ales acel al dezordinei, fără piețe care să premenească aerul, fără grădini care să ozonifice atmosfera, fără fîntîni aruncătoare care să potolească arșița verii.

— „Romînul trebue să fie o fire conservatoare". „De 50 de ani decînd Bucureștiul e centrul elegant al Orientului, și orașul e tot așa de puțin oraș mare cași cele din Asia. Cu atît mai bine! Va fi păstrat ceva caracteristic".

Dar cînd ajunge să cunoască cartierele bogate, cu acele culcușuri de bunăstare și de lux ce se etalează în văzul tuturora, ca nicăeri aiurea; cînd vede galantarele magazinelor cu viitoarele mode ale Parisului, acele pe care Franța nu le-a admis încă și pe care poate nu le va admite niciodată; cînd vede bogăția automobilelor și a trăsurilor, eleganța exagerată a femeilor, toate la fel dichisite și artificializate, de parcă ar face toate aceiași meserie, și pe barbați atît de preocupați de hainele lor, c'ai zice că le au de împrumut; cînd vede aceiași mulțime care circulă între 11—1 și 3—8, totdeauna pe aceiași porțiune din Calea Victoriei, mergînd agale ca să aibă vreme să salute pe toți cunoscuții, să strîngă mîna la toți prietinii, să lege și să dezlege întîlniri de tot soiul, femeile așa de sigure de ele, barbații așa de irezistibili în croiala elegantă a hainei lor!...

— „Ce țară bogată ca să-și permită luxul atîtor rentieri!"

Și parizianul nostru întreabă de avuțiile țării și află că industrie nu avem, că comerțul se cifrează cu diferențe de milioane pe fiece an între import și export, că atunci cînd agricultura nu dă debitul obișnuit recurgem la împrumut și că datoria publică a Romîniei, enormă înainte de războiu, periclitează astăzi însăși averea de bază a Statului romîn.

— „Ei, popor tînăr, fără experiență. Averea materială e puțină, cea sufletească în schimb... Mărășești, Oituz..."

Și cînd să cerceteze sufletul neamului, află că Bucureștiul care are ... milion de locuitori, are abea 3 biblioteci, toate în centru și atît de dichisite, că de-abia îndrăsnesc să intre în ele studenții și cei 10-20 de mandarini; află că muzeele sarace și sărăcite, stau mai mult închise; că Bucureștiul, care la două-trei case are un local de petrecere, berărie, cafenea, cinema, bodega, etc., n'are decît un singur teatru-național, în care se joacă cu oarecare distincție chiar, Rostand, Richepin, Augier, Bataille, Lavedan, Bernstein și alți parizieni.

Cînd intră în societatea romînească el rămîne plăcut surprins de eleganța și înlesnirea cu care se vorbește limba franceză și de faptul că nu-i casă în care să nu se cetească reviste și gazete pariziene; că toți sînt în curent cu ce se petrece la Paris, în special cu aventurile marilor actrițe... cunosc „*tous les petits potins du boulevard*", și că bucureșteanul care se respectă nu trăește decît suspendat de o nădejde: să-și adune cîteva zeci sau sute de mii de lei pe care să-i cheltuiască cu risipă în micile taverne depe marile bulevarde ale Parisului...

— „Cum? își va zice el, dar acest popor nu-și are viața lui proprie? N'are el tradițiile, mîngîerile și amărăciunile lui, n'are el trecutul și aspirațiile lui în viitor? Cine n'are nimic de adăogit la

avutul sufletesc al omenirii, nu are nici dreptul la soare... Ce zic despre această lipsă, oamenii de Stat ai Romîniei?"

Intreabă de revistele diferitelor partide politice și află că nu există. Cetește gazetele. Din cele conservatoare află că liberalii ar fi toți talhari... din cele liberale află că conservatorii ar fi toți trădători de neam... din cele independente, că și liberalii și conservatorii și independenții... ar fi deopotrivă de talhari și trădători...

„Iată Romînii în fața cărora d. Clemenceau își pune pălăria pe cap", își va zice parizianul. „Unde-i însă Romînia? Romînia în fața căreia el se descopere cu respect?"

— „Acea Romînie *nu se poate vedea*, fiindcă nu-i individualizată în anumiți oameni, anumite clase sociale sau anumite localități. Acea Romînie este însuși sufletul, însuși geniul neamului, și el nu se manifestă, nu se învederează decît în momentele de grea cumpănă"...

Dar dacă între păturile noastre sociale există o așa de mare prăpastie, că o văd cei dela Paris, noi oare n'o vedem? Și dacă o vedem, ce facem?

Am introdus votul universal. Dînd masei putința de a-și arăta revendicările pe cale legală îi cruțăm osteneala de a recurge la cele extralegale. Foarte bună măsură, dar neîndestulătoare. Votul universal este o supapă de siguranță care nu vindecă relele existente, ci poate, cel mult, preveni pe unele din cele viitoare, și ca orice supapă, la un moment dat poate fi neîndestulătoare.

Din însăși intronarea votului universal însă, rezultă două rele: *scoborîrea nivelului cultural* și *putința conflictelor lăuntrice*.

Cînd marea masă va ajunge la beția puterii și va pune mîna pe toate resorturile organizațiunii de stat, ea care nu știe prețul calitatea și felurimea muncii intelectuale, și care în mod fatal va fi mai prejos în raporturile ei cu străinătatea, bruma de cultură pe care cu atîta nevoe am dobîndit-o în acești 100 de ani ultimi, va fi primejduită. Este însă și primejdia relei credinți pe lîngă acea a lipsei de pregătire. In epocile de fermentație socială se ivesc în mod fatal ambițiuni și încercări nesăbuite, se improvizează șefi și șefuleți din a căror rivalitate ca și din reacțiunea firească a oamenilor de treabă, pot rezulta coliziuni, conflicte de care să profite dușmanii noștri, din afară sau dinăuntru.

Pe lîngă aceste două primejdii inerente votului universal introdus năprasnic, noi sîntem amenințați de o a treia, tot lăuntrică—cele dinafară rămîn dincolo de prevederile și mai ales de prevenirea noastră—propaganda bolșevistă. Această propagandă foarte serioasă îmbracă toate formele, până și pe cea religioasă. Așa zișii adventiști nu sînt decît anarhiști, distrugători de ordine și de bună rînduială.

Cum se poate lupta împotriva acestor primejdii?

— Prin cultură. Cînd zicem acest cuvînt nu ne gîndim nici la școilile de adulți, nici la cursurile complimentare ce se propun pentru sate, nu ne gîndim la acele cunoștinți pedestre slujind la îmbogățirea unuia sau a mai multor indivizi, ci la o instituție de mare prestigiu, care să radieze lumină și să orienteze sufletele. Ne gîndim la ceiace este mai adînc și mai substanțial, mai desăvîrșit și mai sfînt din munca omenească a tuturor veacurilor, la acea cultură care îmmoae sălbătăcia și primenește sufletele, care făurește idealuri și înalță conștiințele, ne gîndim la marea *binefăcătoare a omenirii*, și'n special a neamului nostru.

Se tot vorbește de virtutea poporului romînesc atribuită instinctului conservator, de a fi rămas prin aceste locuri în decurs de 2000 de ani, fără să-și fi pierdut naționalitatea. Cînd a devenit însă rodnic acest instinct, cînd a plăzmuit Statul romîn, care astăzi întinde ramuri proteguitoare peste atîtea ținuturi desrobite? Atunci cînd instinctul a devenit *conștiință națională*, iar această prefacere s'a făcut subt înrăurirea contactului cu cultura apusană, în veacul al 17-lea cu alipirea bisericii din Transilvania la cea catolică, și în veacul al 19-lea la atingerea tineretului romîn cu libertățile franceze.

Cultura este și marea binefăcătoare a femeii. In afară de puține popoare, de neam mai ales, cîteva triburi grecești, Indienii, Germanii, și vechile seminții care au trăit subt regimul matriarhatului, la toate celelalte femeia a fost un obiect de petrecere sau un animal de muncă.

Astăzi femeile vin să-și ceară drepturile de om alături de bărbați. Pe ce temeiu? Al serviciilor aduse obștei?

Aceste servicii pot fi contestate. Vin în numele principiilor stabilite de cultură: *egalitate pentru toate ființele omenești, libertate pentru toate conștiințile, dreptate pentru orice suflet*. In numele acestor principii își cer femeile dreptul la viața cetățenească, la viața deplină de individ și de membru al societății.

Insă mulțimea mare devenită năprasnic stăpînă pe vot, armă hotărîtoare într'un Stat constituțional, nu va mai veni la școală și va trebui deci ca școala să se ducă la dînsa. In asemenea condițiuni singura instituție care se impune și trebue să se impuie, ar fi o *Universitate populară*. Profesorii, ar fi să fie oameni încercați, bine intenționați, entuziaști și devotați, cu suflet bogat și bogată cultură sociologică. Ea ar putea lua naștere din inițiativa Statului, a Academiei, sau și mai bine, din acea a *Universităților*. Programul, cu cunoștinți din sociologie și religie, filozofie și știință, artă și literatură, adică din acele cunoștinți care sgudue sufletul și-l purifică, care cutremură mintea și o înalță, care primenesc conștiințile și le îndeamnă spre înfrățire și bunătate, cinste și idealism.

In locul armatei care a înfrînt dușmanul din afară, ne trebue acum una care să înfrîngă dușmanul dinăuntru. In locul armatei care a înbinat pămînturile răzlețite, ne trebuește una care să înfrățească sufletele bănuitoare, care să ne deștepte din visul de materialism grosolan pe care-l trăiesc cei mai mulți dintre noi, ca să alunge luxul, falșificător al frumosului, și desfrîul nimicitor de suflete, și care, nimicind dușmănia și neîncrederea să contopească sufletele în aceiași îngăduință și omenie, în aceiași dragoste de țară și de neam, în aceiași proslăvire a cinstei și a dreptății.

Acesta ar fi rolul Universităților populare și nici decum lecțiunile de comptabilitate și de conversație în limbi străine, de cultura a vermilor de matasă, sau de medicină populară, ori cunoștințile asupra mijloacelor de înavuțire fie chiar a altora.

Și acestea sînt cunoștinți trebuitoare, desigur, dar nu de prestigiul Universității. Ele sînt un învățămînt de specialitate, de *breaslă*, bune pentru o școală complimentară, bune pentru o școală de adulți din fundul unei mahalale. Rolul unei Universități, fie ea și populară, este de a pastra cultul marilor înălțimi de gîndire omenească în scopul de a ridica până la dînsele inimile și cugetele tuturora.

Em. A. Costin

N. R.—Deși nu împărtășim unele idei și teme ale autorului din această cronică, am tipărit-o pentru interesul problemei desbătute.

Cronica școlară

Bursele școlare

Articolul „Premii și examene", publicat în numărul 2 al „Vieții Romînești", mă determină să scriu rîndurile de mai jos.

Este drept că decînd se învață mai puțină carte în școli, de-atunci ne coborîm—și încă repede—din punct de vedere moral.

Dacă sînt de acord cu autoarea articolului în ce privește premiile și examenele, nu pot admite părerea recompensării prin „bursele" de azi.

După trecere de atîta timp, cu mentalitatea de acuma, apreciez încă așa de mult influența ce avea asupra noastră—copii în clasa I-a și a II-a primară—stelele și cocardele de hîrtie colorată, pe care ni le distribuia odată pe lună, ca recompensă, institutorul meu, celor mai meritoși elevi din clasă. Și doară nu costau—poate—decît 20 sau 25 bani, dar... cît efect făceau! După atîția ani, mamă-mea îmi păstrează încă două-trei „fleacuri" de astea, poate, tocmai pentru valoarea ce le-am dat-o atunci.

Copilul are nevoe de stimulente dese și impresionante. Nu puteam aprecia *cinstea* de a fi „promovat I-ul sau al 2-lea din clasă", —dar, ce mult apreciam coroana de merișor și teancul de cărți pe care le primeam pe vremea cînd eram în gimnaziu.

Modalitatea? Cine vrea o găsește ușor. Mai mult ca sigur că institutorul meu nu avea buget special pentru stelele noastre, dar probabil că era răsplătit destul în sine, de cei cîțiva lei cheltuiți, prin efectul ce observase că făceau stelele lui asupra noastră.

Despre examene, pe care le găsesc totuși necesare, deși nu sub forma de mai înainte, voiu vorbi, poate, altădată. Azi voesc să ating chestiunea burselor.

Găsesc că prea este adevărat dictonul că: „Romînul se naște bursier, trăește funcționar și moare pensionar", și că n'ar trebui să fie astfel. Trebue să ajutăm și să ne gîndim cum să ajutăm cît mai bine și mai eficace pe copiii săraci și meritoși spre a se ridica; dar să-i ajutăm nu dîndu-le „pomană" prin burse, ci obligîndu-i la rîndul lor să-și plătească datoria față de societatea care i-a ajutat.

Și atunci, m'am gîndit că ar fi bine ca orice bursier să-și ia angajamentul în scris, „pe cuvînt de onoare numai" că, atunci cînd va avea o carieră, în orice ramură de activitate, de pe urma bursei

A P E L

Către cetitorii și prietinii „Vieții Romînești"

Dispariția marelui cetățean Spiru Haret impune Iașului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica în acest oraș un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toți cetățenii și prietinii noștri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deșteptarea satelor noastre sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească inițiativa luată de „Viața Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicația specială: **„pentru monumentul lui Haret"**—administrației revistei noaste. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viața Romînească".

Suma din urmă	11082.90
Lista Emil D. Hagi Anton, București	20 —
G. Ciomac, Botoșani	100 —
C. Răsmiriță, Sascut	5 —
A. G. Boicescu, Șuici-Argeș	100 —
	11307.90

RECENZII

Mihail Sadoveanu, *Umbre*, „Viața Romînească", 1920.

Un volum nou al unui scriitor consacrat e un eveniment literar, mai ales cînd acesta e Mihail Sadoveanu.

Căci dacă unii cetitori, care cer înainte de toate scriitorului caractere complexe, analize subtile și nuanțate ale vieții sufletești superioare sau considerații profunde asupra ei, nu gustă totdeauna pe Sadoveanu, găsindu-l uneori prea simplu, alteori monoton — prin puterea de evocare epică, prin lirismul ei pasionat, prin poezia naturii și magia unui stil de o rară forță suggestivă opera lui s'a impus demult întregii lumi romînești.

Cele nouăsprezece povestiri cuprinse în acest volum nu însamnă desigur un pas înainte în evoluția literară a lui Sadoveanu, dar rezumă în chip minunat toate aspectele talentului său.

Unele, deși cuprinzînd fapte luate din viața reală, au un caracter subiectiv, ilustrînd eterna temă a iubirii. Eroii, boeri sau răzăși, trăiți în mijlocul naturii, sînt firi simple, dominate de patimi elementare ce izbucnesc deodată și care, dacă nu-i doboară, lasă totdeauna în viața lor o brazdă adîncă.

Femeile, predispuse la visare ca duduia Zenobia sau la senzualitate ca nevasta morarului, au un farmec fizic provocator și straniu. Și peste toate scenele de iubire, amestecate cu întîmplări din trecut, plutește umbra misterioasă a destinului și regretul lucrurilor care au fost și nu mai pot fi, regret a cărui melancolie pătrunzătoare găsește un ecou prelung în sufletul nostru.

Alte povestiri, cu un caracter mai obiectiv, zugrăvesc tipuri și fapte din viața țărănească. Aspecte caracteristice din firea țăranului și din traiul patriarhal de altădată apar, aici, mai totdeauna poetizate.

Toma bouarul și Axente ciobanul, oameni drepți și cu credință, au în ei ceva epic și lasă impresia unei mari forțe care știe să se stăpînească; Matei viziteul, resemnat în fața intemperiilor naturii și a nedreptății omenești, înțălegîndu-se mai bine cu caii, cași bătrînul Ion Dora care moare atît de senin, sînt ființe pătrunse de un adînc fatalism, „pietre colțuroase pe care le-a ros valul vieții".

D. Sadoveanu, care ne-a dat odinioară minunate figuri de copii, ne povestește și în acest volum cu mult umor isprăvile a doi ștrengari care, pentru a putea gusta din plăcerile fumatului, fură niște ouă de găină înlocuindu-le prin altele de cocostîrc, iar într'un „Om năcăjit" istoria unui biet băiat de opt ani care mînă oile și e înzestrat cu acea precoce și gravă înțelepciune pe care o au uneori copiii cînd au cunoscut de timpuriu durerea.

Prin adevărul omenesc și suflul larg de iubire și milă de care o însuflețită, între toate povestirile D-lui Sadoveanu, aceasta e una din cele

mai frumoase și mai semnificative. Cu excepția a două sau trei dintre ele care au ca eroi niște umiliți sau ofensați ai civilizației urbane, cadrul povestirilor îl formează natura.

Ea e totdeauna pe primul plan și în evocarea ei D-l Sadoveanu e desigur fără de rival în literatura noastră.

Nimeni nu a simțit cu mai multă dragoste și nu a redat mai viu poezia pămîntului moldovenesc cu toate aspectele ei variate: valea Siretului cu luncile umbroase, acea a Moldovei cu prundurile înfierbîntate de soarele verii, peisaje de iarnă cu zăpezile albe albăstrii la lumina lunei și cu iazurile înghețate, peisaje de toamnă cu ploile dese, priveliști de furtună în care cerul e înegrit de paserile puhoaelor cu glasul de aramă.

Natura e zugrăvită uneori obiectiv ca în acest splendid tablou: „Era primăvară în jurul nostru, ne împresurau aburi ușori în lumina puternică și pe ramurile brazilor ș'ale fagilor se aprindea apa în lumini felurite; apărea ici un topaz portocaliu, un ametist se arata dincolo; o flacără roșie de rubin scînteia o clipă în altă parte, apoi se schimba încet-încet pănăce rămînea palpitînd în locul ei un licuriciu violet, însuflețit parcă..."

Alteori ea e umanizată, vibrînd în acord cu bucuriile sau durerile noastre: „Întristarea omăturilor parcă îmi ningea în suflet". „Siretul vuia învolburat, mare și tulbure și trecea c'un fel de supărase parcă pe subt dumbravă".

Stilul D-lui Sadoveanu mai mult decît a oricărui din scriitorii noștri e bogat în imagini și comparații totdeauna proaspete și nouă, care au uneori intensitatea impresiilor primitive, alteori deșteaptă în noi asociații vagi, o serie întreagă de armonice.

Cuvintele domniței, una din eroinele povestirilor, caracterizează minunat primitivitatea și frescheța lui de simțire: „Îmi intrau în ochi toate culorile lumii; simțeam în nări și'n suflet miresme jilave și ascuțite. Această primă impresie, această renaștere curioasă, a rămas totdeauna dormind în ființa mea. De multe ori amintirea e așa de puternică, încît după atîția ani se ridică în mine viziunea desăvîrșită a lucrurilor, simțesc boarea acela arzătoare, se trezește până și senzația mirosurilor".

Iată cîteva imagini culese la întîmplare: „Și în tăcere, auzirăm peste o vale, undeva, ciocănitoarea cea mare de munte duruind sonor în scoarța copacilor, ca într'o darabană stranie".

„Vînt de toamnă susura ușor; o frunză trecu pe dinaintea cerdacului ca un fluture negru".

„Viața iazului dormea sub stînca de ghiață într'o tăcere nemărginită".

Sau aceasta, frumoasă între toate: „Și priveam cu ochii ațintiți o floare de ametist care tremura într'un strop de apă pe o creangă. Venea miros de pămînt umed din văi. Și'n ametist parcă vedeam incrustată imaginea îmbrățișării de demult, eternă ca o piatră scumpă și trecătoare ca un strop de rouă".

Și mi se pare că oricine poate gusta o operă literară în ea însăși, independent de teorii și formule, va recunoaște în Sadoveanu un mare poet în proză.

OCTAV BOTEZ

* * *

C. Ardeleanu, *Pe străzile Iașului*, București, Edit. „Cartea Romînească", prețul 7 Lei.

Autorul se vede că a suferit foarte tare pe vremea refugiului, — d-sa împreună cu soția și cu cei doi copilași ai d-sale, după cum spune. Goană în căutarea unei locuințe, egoismul localnicilor, certuri cu proprietăreasa, coadă la brutărie, ploaie, ger, glod, fel de fel de mizerii. Și toate mizeriile acestea se oglindesc cu o minuțioasă fidelitate în cartea d-lui Ardeleanu, care e bine-venită din acest punct de vedere: ea adaogă încă un document la colecția, deja voluminoasă, a documentelor războiului nostru văzut din spate. Și asta ne bucură. Martirii frontului, — ai sîngelui ș'ai captivității, — întrucît ar solicita ei mai multă compătimire decît martirii părții sedentare?

E drept că și 'n tranșee era frig, ploaie, murdărie și gloanțe pe de-asupra, dar acolo, încalte, omul știa că nu poate să fie altfel, că așa trebue să fie, și azi, și mîine, și în toate zilele cine știe cîtă vreme, – și nici nu avea lîngă el nevasta și copilașii, grija lor imediată și spectacolul suferinții lor. Pe cîtă vreme, cel care nu era pe front, trebuia să alerge prin noroiu, să facă coadă la brutărie ceasuri întregi, să îndure cicăliturile proprietăresei, să-și îngrijească familia, care *trebue* îngrijită, – și cîte alte chinuri și torturi! Cum să nu se lamenteze cei care au suferit, și cum să nu fie pesimiști până la acreală, acum, cînd își aduc aminte?

Și pesimist e și autorul nostru. Un pesimism aplicat, acerb, pozitiv, precis. Toate îl desgustă. Nimic nu-l mulțămește. În orice parte își întoarce privirea, nu vede decît motive de scîrbă, răul triumfînd asupra binelui... Dacă opera de artă e natura văzută printr'un temperament, ca printr'un ochian colorat, atunci desigur că nu poate fi decît bi-concavă și ultra-violetă lentila organică prin care privește d. Ardeleanu bătrîna înfățișare a acestei lumi vecinic tinere și surîzătoare în nepăsarea ei glorioasă.

*

Ramiro Ortiz, *In ciuda submarinelor*, ziarul unui pribeag romîn dela Arhangelsk la Montrose, București, Edit. Alcalay, 1920, Prețul 5 lei.

„Ziarul" pe care-l publică d. Ortiz cuprinde povestirea unei călătorii în adevăr palpitante – pe Marea Nordului, în timpul celei mai acute campanii a submarinelor, – care captivează dela început și menține încordată atenția cetitorului.

„Icoane din Petrograd" și „Note din Caucaz" complectează volumul. Aceiași spontaneitate firească, aceiași notă de melancolie ușoară și discretă care contrastează cu tonul cam badin, fac farmecul acestor pagini, în care culoarea locală și observațiile speciale sporesc interesul povestirii.

Stilul sobru și adeseori familiar fără vulgaritate, ici și colo cîte o imagină bine prinsă, aspecte din natură fericit evocate, apropouri și amintiri literare, poate prea des dar niciodată pedant introduse ca o diversiune în povestire, fac din notele d-lui Ramiro Ortiz o lectură fină și agreabilă pentru un intelectual.

Al. Dan

* * *

Mihail Grigorian, *Pe drumurile copilăriei*, amintiri, schițe, note monografice, Institutul de arte grafice „Ramuri", Craiova, 1920, Pr. 5 *lei*.

Autorul, preot din județul Dolj, dă în broșura aceasta, pe lîngă note și amintiri din copilărie, multe informații cu privire la starea morală și socială a satului Ișalnița. Nu avem de-a face cu o monografie propriu-zisă, cu cifre și date statistice. Lăsînd la o parte aceste arme științifice, preotul Grigorian încearcă să scoată în relief fizionomia de odinioară și de azi a satului, face unele considerații cu privire la moravuri, credințe, îndeletniciri, și cu un sentiment de pietate pentru trecut, cu rîvnă și bunătate față de prezent, dă aceste pagini mai mult ca un îndemn spre mai bine pentru norodul din satul copilăriei sale. Paginile de literatură se amestecă cu cele de informații fără să jignească, ceiace se poate socoti drept un merit.

Autorul scoate din loc în loc cîte-un suspin cu privire la bunele vremuri de altădată. Altădată era frumos și mai bine. Pecînd acum... Satul Ișalnița a avut proprietari buni și omenoși, care au făcut biserică și școală. Între alții domnișoara Elisa Opran, moartă în 1908, după cum se vede din cîteva scrisori reproduse, dă dovadă de multă mărinimie și dărnicie. *Iartă* datoriile muncitorilor la 1907, donează tot atunci comunei 10.000 *lei*, *dă* pentru școală 4 hectare de pămînt, subscrie la banca populară 5000 *lei*, etc.

Banca populara n'a mers tocmai bine, obștia așa ș'așa; părintele Grigorian are o privire de sceptic față de aceste invenții ale prezentului în care sînt amestecați mulți oameni necinstiți care le compromit. Dar fără să vrea face într'un loc o mărturisire care formează încă un document cu privire la stările noastre sociale din ultimii cincisprezece ani.

„Până în anul 1908 (zice autorul) cînd a murit proprietăreasa, sătenii erau foarte săraci. De-atunci moșia trecînd la stat, s'a format obște și an de an situația satului s'a schimbat. Azi casele spațioase de cărămidă au luat locul sărăcăcioaselor case de lemn și bordeelor. În locul umilelor bordee stau mîndre noile case cu prispele vesele și primitoare. Gardurile de nuiele s'au dus, iar împrejmuirile noi de scînduri de fabrică arată cît de puțin timp este decînd sătenii au scăpat de dijme și rușeturi".

Totuși ce oameni de treabă au fost binecuvîntații proprietari dela Ișalnița! Cu deosebire Elisa Opran, ce inimă nobilă, ce suflet generos! Părintele Grigorian are vorbe calde pentru ei. Cu dovadă că acel „ceva putred" care s'a dărîmat era mai mult în proasta orînduire socială, în sistemă, nu în oameni. Proprietarii pot fi buni, nobili și poetici, și totuși dispariția lor poate coincide cu un început de fericire a norodului care-i regretă.

Ms.

* * *

Jean D. Condurachi, *Cîteva cuvinte asupra condiției juridice a străinilor în Moldova și Țara Romînească până la Regulamentul organic*, București, tip. Cultura, 1918, 114 pagini. Lucrare premiată de Academia Romînă cu premiul Adamachi 1919.

Bibliografia ce precede expunerea, este inutilă. Numai o parte din cărțile citate a servit autorului. Era destul a le menționa pe acestea. Dacă totuși se dă o bibliografie, ea trebuia să fie complectă și nu este.

Lucrarea are două părți.

Prima parte, despre dreptul public al străinilor (p. 27 și urm.), nu aduce vre-o contribuție nouă. Autorul reproduce greșeli care se puteau evita. Paladeștii din Moldova nu sînt greci. Ei pornesc dela Păladie, nume de botez, ridicat de Vasile Lupu. Familia Barnovski nu era de origină străină. Andronic Cantacuzino, contimporanul lui Mihai Viteazul, n'a fost ban. E o cetire greșită a grecescului „panos". Iane, vistierul și banul din aceiași vreme, n'a fost cumnat cu Pătrașcu cel Bun. Este o confuzie în privința nașterii lui Mihai Viteazul. Ar trebui să se adopte obiceiul de a da numele de familie a persoanelor istorice, cînd se cunoaște. Așa, banul Mihalcea, al lui Mihai, e Caragea; Zotu, spătarul lui Petru Șchiopu, este Țigară; Spraioti este o cetire greșită pentru Eupraghioti etc. Deosebirea de *caracter* pe care autorul o face între străinii veniți în țară până în sec. XVII și cei de mai tîrziu (p. 113), n'are nici un temeiu istoric.

Interesantă este partea a doua a cărții, despre drepturile private ale străinilor (p. 54), despre instanțele competente a-i judeca (p. 76) și despre comisiile de cercetarea pricinilor dela granițe, încă din sec. XV (p. 87-8). Autorul combate cu succes părerea lui Xenopol despre moștenirea străinilor (p. 61-4). Toate aceste părți formează o contribuție prețioasă la istoria dreptului nostru vechiu. Trebue cetite de toți juriștii, care vor trage folos din munca migăloasă a lui C. care a exceptat cu sîrguință materialul cuprins în cunoscutele colecții tipărite de documente.

C. zice că străinul de altă lege trebuia să se boteze ca să ia în căsătorie pămînteancă (p. 35, 54, 58). Dar sudiții se puteau căsători cu raiele (hatihumaium dela 1799). De altfel C. recunoaște că dispoziția de oprire privea numai pe cei de jos, căci și Domnii și boerii treceau peste ea cînd interese politice sau materiale le-o cereau.

Autorul atribue prea multă importanță hrisovului împotriva străinilor dat de Racoviță (p. 59 pentru căsătorii, p. 74 pentru dobîndiri de imobile). A fost o simplă formă în urma unor împrejurări excepționale, și n'a fost aplicat. Tot așa porunca lui Ioniță Sturdza la 1824: dovadă căsătoriile din epoca regulamentară.

Protimisis în favoarea țăranilor la arendarea moșiilor (p. 75) a fost o măsură vremelnică și numai în Moldova. Ea nu era motivată de împrejurarea că arendașii erau *străini*.

Autorul atinge numai în treacăt chestia capitulațiilor (p. 75 și 105-6). O bibliografie era deci inutilă (p. 85 nota) și e de altfel incomplectă.

Capitolul despre dările străinilor (p. 98) mi se pare mai slab. Autorul nu deosibește bine sferturile de fumărit. Apoi pare a crede că rupta era un sistem fiscal care nu se aplica decît străinilor.

*

Ioan D. Condurachi, *Soli și agenți ai domnilor Moldovei la Poartă în sec. XVII*, București, tip. Cultura, 1920.—70 pagini.

Lucrarea nu are valoarea celei analizate mai sus.

Raportorul Academiei, căreia ms. a fost prezintat, a avut dreptate să ceară (p. 5) suprimarea părților ce se repetă. Astfel terminologia solilor se dă de două ori (p. 19 și 31); aceleași lucruri despre Caraiman, agentul Movileștilor, se spune de 4 ori (p. 34, 48, 50, 51); începuturile celui dintâiu Ghica se povestesc de 2 ori (p. 42 și 47) și tot așa cum a intrat în slujba de capichehaia (p. 42 și 50).

Autorul menționează, după Xenopol, rivalitatea între Dănești și Drăculești, care n'a existat.

Interesantă este relevarea scrisorii sultanului către regele Poloniei la 1531 contestînd Domnilor romîni dreptul de a trimite ambasadori (p. 14-15). Este origina unor pretenții pe care Poarta le-a formulat și în sec. XIX. De asemenea este interesantă explicarea cuvîntului capuchehaia (p. 32).

Inșirarea, după izvoare cunoscute, a capichehaialelor Moldovei în sec. XVII (p. 34) ar fi fost mai folositoare, dacă se încerca identificarea persoanelor dîndu-li-se numele de familie. Alexandru Vodă al Moldovei care la Fevr. 1616 trimite un frate ca ostatec la Cos-pol (p. 24) este Movilă. Adăogirea este necesară spre a evita confuzia cu Alexandru Iliaș și cu Alexandru Coconul. Ianache capichehaia a lui Mihai, nu este Cantacuzino (p. 46 și 56). Grecul Toma, care la 1636 se căsătorește la Țarigrad cu fata capichehaialei lui Vasile Lupu, nu poate fi Cantacuzino (p. 36) pentrucă Toma C. era căsătorit în Moldova încă dela 1628 cu Efimia Miron Ciolpan, iar a doua soție a fost tot moldoveancă, Ana Voruntar Prăjescu. Toma Grecu dela 1636 este Tzuchi. Trebue deosebite două misiuni turcești la Moscova: a lui Toma Cantacuzino la 1621 și a lui Toma Tzuchi la 1637. Pavlache capichehaia la 1646 (p. 40) e Caragea. Chirița Draco dela 1662 (p. 20) este viitorul Antonie Vodă Rosetti. Cuparul cel bătrîn (p. 43) este Rosetti. Balasache paharnicul (p. 67) era din Paleologi. Data sau numele Domnului din doc. dela pag. 60 no. 3 trebue să fie greșite.

Cît privește cum considerau Turcii pe agenții romîni la Poartă (p. 29 și 32) avem un ecou în tratatul dela Cainargi care stipula că acești agenți „cu toată mica lor însemnătate, vor fi priviți ca persoane ce se bucură de dreptul ginților".

I. C. FILITTI

* * *

Dr. Giorge Pascu, *Gligore Ureche*, studiu de istorie literară, Iași Editura autorului, 1920, prețul 4 lei.

Cel mai vechiu cronicar moldovean s'a bucurat din partea cercetătorilor noștri de o atenție deosebită, care, cîteodată, a fost împinsă așa de departe, încît i s'a tăgăduit însăși paternitatea operei atribuite lui. In această privință se cunosc afirmațiile răposatului istoric Giurescu, care desființa pur și simplu pe Grigore Ureche și-l înlocuia prin Simion Dascălul. Studiul d-lui Pascu este o reluare a discuției asupra acestei chestiuni, aducînd lumini nouă, cum și era de așteptat dela un filolog de carieră.

In prima parte a broșurii, care e și cea mai întinsă (p. 6-28), d-sa cercetează amănunțit *izvoarele* de care s'a servit Ureche la redactarea cronicii sale. Cu ajutorul a numeroase citații luate din această cronică, autorul arată că izvoarele lui Ureche au fost de două feluri: a) *interne* și b) *externe*. Primele sînt: 1) *letopisețul moldovenesc*, cuprinzînd istoria Moldovei dela descălecare și până la Petru Șchiopul și scris de un Moldovean, nu însă în romînește cum susținea Giurescu, ci în slavonește, cum dovedește destul de convingător d. Pascu; 2) *letopisețul latinesc*, folosit de Ureche până supt anul 1591 și care, probabil, nici nu mergea cu istorisirea faptelor mai încolo de această dată; această cronică era tot internă, ca și precedenta, și scrisă în latinește, probabil pentru străini, deaceia o și numește Ureche *letopisețul străinilor*; 3) *letopisețul leșesc*, alcătuit de un anonim în limba polonă pentru Poloni. *Izvoarele externe* sînt mai greu de precizat, pentru motivul că cronicarul nostru le citează în chip foarte vag. Pe unele le numește *letopisețe latinești* și ele i-au furnisat, între alte lucruri, derivarea lui *Vlah, Valahia* din *Flaccus*; este evident că Ureche se gîndește la opere ca ale Papei Aeneas Sylvius și ale lui Nicolaus Olah, căci acești scriitori vorbesc despre colonizarea țărilor noastre de către Romani, conduși de comandantul lor Flaccus. In ceiace privește celelalte surse externe nu se poate spune altceva decît că, foarte probabil, și ele erau scrise tot în latinește și tot de Occidentali, dacă judecăm după numele geografice și de persoană întrebuințate de Ureche, precum: *Dafila, Evropa, Trafila, Dafi*, etc. De toate aceste izvoare Ureche s'a folosit cu mare băgare de samă și cu mult discernămînt.

Al doilea capitol al studiului d-lui Pascu tratează despre *interpolările lui Simion Dascălul* (p. 28-40). Se știe că cronica lui Ureche ne-a rămas numai în copii, scrise nu după manuscriptul original al autorului, ci după o copie făcută și adăugită de către Simion Dascălul. Printre aceste adăugiri se află și aceia vestită despre originea tîlhărească a Moldovenilor, care a produs indignarea și protestul tuturor cronicarilor ulteriori (M. Costin, Stolnicul Cantacuzino, D. Cantemir). D. Pascu analizează atent toate interpolările lui Simion Dascălul și probează că ele îi aparțin prin confuziile pe care acesta le face între izvoarele citate de Ureche și prin felul cum citează izvoare, care îi erau lui însuși necunoscute. Concluziile autorului cu privire la acest compilator, devenit atît de celebru, sînt foarte defavorabile acestuia: era „un copist semidoct, un prost și un mincinos cu pretenții de autor" (p. 35). Dealtfel aceiași părere o aveau despre el și contemporanii, care, în special M. Costin, au știut să facă foarte bine deosebire între Ureche, adevăratul autor al cronicii, și mistificatorul ei Simion Dascălul. Opera lui Ureche conține și alte interpolări, acestea anonime; dintre ele unele aparțin, poate, lui Misail Călugărul.

Ultimul capitol (p. 40-42) se ocupă de textul lui Ureche, așa cum reiesă din copiile păstrate ale cronicii lui. Autorul arată diferența dintre limba și stilul cronicarului și acelea ale compilatorului, și îndreaptă unele greșeli de transcriere comise de I. N. Popovici, Chronique de Gligorie Ureache, Bucarest 1911, ultimul editor al bătrînului cronicar.

Abilitatea pe care o dovedește d. Pascu în interpretarea textelor ne dă dreptul să așteptăm dela d-sa multe lucruri nouă și interesante relativ la literatura noastră veche.

I. IORDAN

* * *

J. Barthélemy, *La Démocratie et la politique Etrangère* (1915).

M. Haurion, *Précis de Droit Administratif et de Droit Public* (1919) (9-me édition).

Aceste două cărți sînt singurile lucrări de ansamblu asupra Dreptului Public, prima apărută în timpul, cea de a doua ulterior marelui războiu și revoluției rusești, care au zguduit atît de puternic acest mult încercat Drept Public. Ele nu sînt deplasate aici, căci nu interesează numai publicul specialist, dar pe oricine din vulgul instruit, pentru motivul că sînt vizibil impregnate de preocupări de politică actuală.

Naufragiul eroi-comic al Societății Națiunilor a pus următoarea dilemă: Ori comunism, ori un stat mai etatist ca niciodată. Timpurile de criză în care asistăm nu tolerează soluțiuni de compromis. Sindicalismul timid în felul lui Duguit nu mai poate decît nemulțumi ambele extreme. „La Démocratie Nouvelle" a lui Lysis sau „Caietele" lui Probus nu sînt, în cel mai bun caz, decît divagațiuni de amănunt, care mor înecate în indiferența generală. Intre extrema stîngă și extrema dreaptă se dă lupta unică. Evenimentele stigmatizează, ca prematură, orice încercare mai serioasă în prima direcție.

Atunci Barthélemy, care nu-e mai puţin decît înalt funcţionar la citadela de Filistinism scrobit numită şi Universitatea din Paris, dă semnalul unei diplomatice îndrăzneli: „La Démocratie et la politique étrangère" formulează, în termeni precauţi şi oficiali, ceeace sinceritatea aristocratică a lui Ch. Maurras spusese brutal în „Kiel et Tanger" (1905): *Republica nu poate avea o politică externă.*

In materie de politică internă, M. Hauriou se însărcinează să ne dea corelatul republican al programului regalist dela „Action française". Astfel, o logică demnă adesea de o cauză mai bună, nu se sfieşte să siluească faptele pentru a pleda totdeodată pentru democraţie, şi de a face în acelaşi timp apologia centralizării, a unei puteri executive autoritară şi autonomă, a actelor de guvernămînt şi a Tribunalelor administrative.

Vine chestiunea de conştiinţă pentru orice francez. Intre două moşteniri egal de scumpe, trebue să aleagă. Marea revoluţie a lăsat un regim parlamentar de un liberalism anarhic, iar Marele Napoleon o administraţie despotică. In ciuda opiniei publice, Hauriou nu ezită să sacrifice parlamentarismul descentralizator, dacă astfel se poate conserva o administraţie puternică şi coherentă. Un decan de facultate antiparlamentarist, iată un eveniment puţin comun!

Dar mai simbolic chiar decît însăşi atitudinea, este motivul acesteia: Trebue o armătură administrativă solidă, un stat-major de prefecţi, pentru a face echilibru *militarismului* puternic pe care experienţa războiului l-a dovedit indispensabil (sic!). Deaici o critică acerbă împotriva regimului judiciar şi descentralist din Anglia, şi tăcere elocventă faţă de Germania. Ce părere o fi avînd despre *instituţiile politice ale duşmanului de dincolo de rîu?* „Pas de nouvelles, bonnes nouvelles!"

De asemeni semnificativă este definiţia bătrînului principiu al separaţiei puterilor. Acesta poate fi considerat fie dintr'un punct de vedere *funcţional pur*, şi atunci contenciosul administrativ cade, fie dintr'un punct de vedere *politic*, singurul legitim după savantul dela Toulouse. Or, politica reclamă o administraţie de sine stătătoare, care să cumuleze tustrele puterile: cea legislativă (facerea regulamentelor), cea judecătorească (Consiliile de Prefectură şi Consiliul de Stat) şi cea executivă.

La obiecţia că această autonomie ar putea degenera într'un autocratism oligarchic, primejdios administraţilor, d. Hauriou răspunde invocînd măsurile liberale ale jurisprudenţei Consiliului de Stat. Astfel, înaltul Tribunal administrativ a protejat, *de bunăvoe*, drepturile supuşilor, şi faptul că administraţia a admis-o tot *de bunăvoe*,—sînt garanţii suficiente pentru neantul oricărei temeri de absolutism.

Este interesant şi uşor de observat cît de mult samănă acest „*de bunăvoe*" cu faimoasa teorie oficială germană a „*auto-limitării*" statului, formulată de Jellinek. Totuşi, cîtă hîrtie s'a consumat în Franţa împotriva concepţiunei cinice despre drept a profesorilor de peste Rin!

Dar, unde d. Hauriou se apropie cel mai mult de teoriile inamicului, este cu privire la doctrina sa virgină despre Personalitatea morală. Ceva mai mult, şi fapt foarte simptomatic, această teorie este făurită dintr'un sentiment de demnitate naţională jignită. Intr'adevăr, cele două doctrine clasice sînt una germană (Ficţiunea lui Savigny), alta germană cu dieză (Realitatea persoanei morale a lui Gierke). D-nul Hauriou simte datoria şi misiunea de a face ca şi Franţa să aibă şi ea teoria ei. Iată, vorbă cu vorbă, definiţia D-sale, despre care nu s'ar putea zice că păcătueşte printr'un exces de claritate:

„Une personne morale est essentiellement une entreprise collective, „organisée corporativement, qui, s'étant approprié le capital de compétence „et de pouvoir de volonté de ses organes, a acquis à la fois le sens propre „et la liberté intérieure et ainsi est devenue sujet".

Urmează vre-o 100 pagini de explicaţii, cu citaţii naive de psichologi de valori variate. In cele din urmă, acest monument de frazeologie reuşeşte să capete un înţeles. Dar un înţeles atît de general şi ospitalier încît cuprinde (mă fac tare să o dovedesc) orişice asociaţie, chiar şi pe acelea cărora autorul le refuză personalitatea morală, aşa că rezultatul logic este

identitatea acestor două noţiuni sinonime: asociaţie (care e o realitate de fapt) şi personalitate juridică (realitate de drept). Iată-ne iar la doctul machiavelism al lui Beseler şi Gierke!

Cu toate acestea, atitudinea profesorului francez, deşi plină, uneori, de ipocrizie, este mult mai realistă şi mai sănătoasă decît beatele falanstere ale majorităţii instruite a compatrioţilor publicişti.

Hauriou şi Barthélemy au făcut marele serviciu Franţei de a aerisi puţin culoarele mucegăite ale Academiei.

*

Landau-Aldanof, *Lenine*, 1919, Jacques Povolozky et C-ie, Paris.

Lucrarea întrece titlul. Prima parte este un admirabil portret al Papei comunismului. A doua este analiza critică şi inteligentă a doctrinei sovietiste. In fine, într'o a treia parte se face bilanţul socialismului bolşevic.

I. Antecedentele lui Vladimir Ulianof (zis Lenine) sînt mediocre, după cum neinsemnate îi fură sacrificiile pentru marea cauză. Publicaţiunile sale erau, de asemeni, obscure şi pline de contradicţii. In timpul primei revoluţii ruseşti (1905–1906) se arată de un oportunism foarte circumspect. Revoluţia *imediată* o califică: „*inepţie*". Profeţiile sale, pe care le exaltează „L'Humanité", sînt fie inexacte, fie locuri comune. Toate acestea sînt dovedite de Landau Aldanof cu citaţii, de unde infinita imbecilitate a lui Lenine ne uluieşte.

Vine un loc unde aceasta devine grotescă. E vorba de concepţiunile sale filozofice. Este o ediţie nouă a dilemei Kalifului Omar, care arsese biblioteca din Alexandria. Nu avem decît să substituim cuvîntului „Koran" pe acela de „Anti-Dühring" al lui Engels. Cîteva eşantilioane: Metafizica lui Kant este un fel de „centru burghez în genul partidului cadet"! Patronul cînd pretinde că soarta uvrierului e bună, se bazează pe „iluziunea lumii exterioare", pe inaccesibilitatea „lucrului în sine". Fizicianul Ernst Mach reprezintă extrema dreaptă. La Descartes lumea e organizată după un tip de „întreprindere de manufactură". Fichte este „tunul specializării industriale", Spinoza este „imperialismul mercantilist", etc., etc.

Acestea spuse, autorul caută să degajeze personalitatea lui Lenine. Trebue să mărturisesc că portretul la care isbuteşte este, într'adevăr, edificator. Multă vreme am ezitat între mai multe ipoteze: oare dictatorul proletariatului să fie numai un prost utopic, sau un vulpoiu şiret care speculează cu isteţime situaţia? Sau un „castre" în accepţia lui Taine (Portretul lui Robespierre): „Moitié dupeur, moitié dupé"? Sau un *cinic*, în înţelesul grecesc al cuvîntului, un dezadaptat individualist până la exasperare? Sau, în fine, un sadic pur şi simplu?

Nimic din toate acestea. Lenine este un primitiv, un dezadaptat „à rebours", un „*connaisseur profond des masses, qui ignore tout de l'homme*". Admirabilă observaţie! Intr'adevăr, această caracterizare îi explică totdeodată prostia fără fund, şi loviturile sale politice geniale. Generalisimul gardei roşii are dreptul de a fi în acelaşi timp, de un cretinism preistoric, şi de un un simţ realist pe care l-ar invidia şi Richelieu. Nu cunoaşte pe om decît „en tant que foule", dar pe acesta, îi cunoaşte ca nimeni. Deaceia, coarda unică pe care o face să sbîrnie, atît la el cît şi la ceilalţi,—este: *ura*.

II. Bolşevismul îşi are rădăcinile în: a) Marxism (messianismul şi dictatura proletariană, lupta de clase, teză catastrofică), b) în Bakounine (ura împotriva sufragiului universal şi posibilitatea antimarxistă—a revoluţiei *orişicînd şi orişiunde*), c) în Sorel, a cărui grevă generală nu o prea ia în serios, dar cu care se regăseşte cînd e vorba de savoarea violenţei.

Intr'un alt capitol, se face o paralelă între revoluţia franceză, cu care cea rusească nu seamănă decît în aparenţă. Coblenţul rus nu e populat de feudali ca Artois sau Condé, ci din bieţi intelectuali, teoreticieni de socialism cuminte şi partizani de ai Constituantei: (Plekhanof, Kropotkine, Tchaikovsky, Lopatine, etc.). Apoi, nimic comun în Revoluţia franceză cu acea „amitié amoureuse" în care au trăit şefii sovietelor cu duşmanul din afară. In sfîrşit—diferenţă fundamentală,—Revoluţia dela 89 a *provocat* războiul, pe cînd cea din 917 a fost, *ea*, *provocată* de oboseala războiului.

Un alt capitol este consacrat analizei „semi-bolşevismului" incohe-

rent din Franţa. Partidul „socialist unificat" dă o ospitalitate egală partizanilor *revoluţiei imediate* (Al. Blanc), ai *amînării* acesteia (Lebey) şi chiar ai *negării* ei (Albert Thomas) fără ca să lipsească nici teoreticienii unei *dictaturi tranzitorii* a proletariatului (Blum).

III. Lui Marx îi aparţine trecutul. Presentul, din nenorocire, pare a fi al lui Lenine. Viitorul trebue, spune autorul, să fie al lui Jaurès. Jauresismul ţine în aceste trei fraze: „*Democraţie* socială ca urmare logică necesară a democraţiei politice. *Reformă* acolo unde există condiţiile de luptă liberă a ideilor. *Ameninţare* cu revoluţia acolo unde aceste condiţii sînt ameninţate. *Revoluţie* acolo unde nu există deloc", acesta este *remediul* împotriva marelui inconvenient al capitalismului: *Posibilitatea permanentă de războae apocaliptice*. Doctrina opusă, Guesdismul, care vedea în războiu o binefacere, o distrugere automatică a capitalismelor între ele — a trăit.

În ultimul capitol, intitulat „Idées mortes et idées vivantes" Landau-Aldanov face inventarul teoriilor politice de pe piaţă şi constată: 1) că reacţiunea s'a constituţionalizat definitiv, 2) că imperialismul nu a murit de tot, 3) că mecanismele capitaliste au dovedit, înainte şi după războiu, o supleţă şi o vitalitate care nu trebue neglijată, ci *utilizată*, 4) că patriotismul, democraţia şi sufragiul universal au eşit, din proba focului, şi mai oţelite ca înainte (vorbeşte de apusul Europei), 5) în fine că experienţa Bolşevismului se menţine ca şi vechiul ţarism, prin virtutea exclusivă a armelor. Rusia a cerut trei lucruri: a) Pămînt, b) Pace şi c) Ordine. Lenine le-a dat un pămînt puţin şi prost repartizat, plus o teroare militaristă. Bolşevismul îşi dă sufletul. Agonia poate fi mai lungă chiar decît ne-o închipuim, dar tot agonie este.

Soluţiunile autorului sînt de ordin foarte general: 1) *Un mare lux de şcoli şi laboratoare*; 2) *un Jurnal de Stat*, un fel de *Tribună liberă* oficială a tuturor curentelor.

În vîltoarea de publicistică lăbărţată şi gazetărească, broşura lui Landau-Aldanov constitue una din puţinele opere de bun simţ realist, aliat cu o cunoaştere amănunţită a ultimelor evenimente, şi cu un puternic talent de analiză.

D. I. SUCHIANU

* * *

Général Nicolas de Monkévitz, *La décomposition de l'armée russe*, Paris, 1919, Payot, 221 pg. 5 frs. Cartea fostului comandant al Diviziei 71 şi şef de stat-major al armatei IV ruse, are un întreit interes. Unul general, întrucît e o dovadă mai mult că „marea revoluţie rusă a dovedit că o armată în care se incuibă politica încetează de a mai fi un sprijin pentru guvernul pe care ea trebue să-l apere şi că devine un pericol pentru acesta" şi că „ruina armatei atrage în mod infailibil ruina unui stat". Acest adevăr cunoscut în teorie e bine ilustrat de istorisirea dezastrului armatei ruse care a luptat *pe frontul romîn*. Cetirea ei nu poate fi decît profitabilă, întrucît boala politicei ar mai da păs ideilor şi documentelor. Fazele descompunerii acestei armate, care şedea cot la cot cu cea romînă, — începînd dela revoluţia liberală ideologică tradusă în sufletul soldaţilor prin ideia simplă de *plecarea acasă* şi doborîrea oricărei piedici, şi până la tribunalele şi comisariatele frontului, până la luptele cu trupele romîne, trecînd prin epoca Mărăşeştilor, sînt chiar numai cu titlul de simplă lectură, destul de interesante.

Interesul al doilea constă în convingerea pe care şi-o poate face cetitorul, şi din această carte, că armata şi chiar ofiţerii ruşi au plecat din ţara noastră duşmani declaraţi ai Romîniei. Soldaţii, dela luptele cu ai noştri; ofiţerii dela supărarea imensă a pierderii imenselor depozite de armament şi muniţii, de alimente şi îmbrăcăminte, pe care le-am luat şi le-am împărţit cu duşmanii lor Ucrainienii şi Basarabenii. În special pentru aceştia din urmă, generalul are cuvinte de dispreţ cînd istoriseşte naivitatea guvernului Republicii Moldoveneşti şi de indignare cînd arată „începuturile criminale" ale acestui guvern „care a jăfuit lumea la drumul mare" furînd până şi viteritle şi chiar economiile soldaţilor şi ofiţerilor găsite în casetele de campanie. Guvernul romîn însuşi trebue să se socotească dator cu socoteli şi explicaţii pentru furniturile de războiu făcute lui şi pentru materialul luat dela Ruşi.

Al treilea interes e în convingerea ce şi-o face acelaşi cetitor că, pe baza suferinţelor şi a resentimentelor lor de mai sus, ofiţerii ruşi pledează mereu în străinătate, alăturea de oamenii lor politici de acolo şi de aici, pentru reintegrarea Rusiei „una şi indivizibilă" cu o largă autonomie pentru fiecare din părţile ei integrante şi inseparabile, reintegrare posibilă numai prin refacerea armatei ruse a lui Denikin, Kolceag, etc. (cartea din acest punct de vedere e cam veche) cu ajutorul Franţei, a unei misiuni de instructori cum a fost în Romînia — şi cu armamentul şi depozitele rămase în Romînia — reintegrare prin care, bine înţeles, să revie „patriei mume" şi fiica pierdută Basarabia.

N. B. — Şi Monkévitz, ca toţi autorii, recunosc că Kerensky a fost nenorocirea Rusiei, „limbutul şi şovăitorul care a preferat calea compromisului faptei decisive". Şi aici e de acord chiar cu Trotzky, deşi din alt punct de vedere.

*

Léon Trotzky, *L'avènement du Bolchévisme*, Paris 1919, trad. Francisc François Français. — Edit. Chiron 3 frs.

Trotzky justifică nenorocirile Rusiei şi întemeierea domniei bolşevice în chipul următor:

Revoluţia rusă a urmat o altă dinamică decît acea normală, care trebuia să aducă dela început guvernul proletarilor, din cauză că ea a izbucnit în timp de războiu, schimbînd centrul de gravitate la masele rurale şi la soldăţime, categorii ce trebuiau să fie remorcate de proletarii pricepuţi în treburile publice. Deveniţi factori decisivi, fiind totuşi inculţi şi nepricepuţi, ei nu găsiră pe cine să trimeată ca reprezentanţi proprii în soviete, ci trimiseră tot reprezentanţi ai micii burghezii: intelectuali şi semiintelectuali „parveniţi revoluţionari" — deveniţi conducători ai revoluţiei ruseşti, trimeşi de militărimea şi ţărănimea covîrşitoare numericeşte.

De aci, trădarea: falşi revoluţionari, imprecişi în ideologia lor politică, incapabili şi neîncrezători în puterea lor şi a sovietelor, ei nu avură curajul să rupă cu vechiul regim ci, pentru a dobîndi priceperea politică, trădară cauza revoluţiei şi făcură coaliţia cu burghezia imperialistă a cadeţilor lui Miliukov, îmbrăţişînd idealul războinic al burgheziei, în loc să impue pacea şi reformele radicale pentru îndeplinirea cărora primiseră mandat dela popor.

Această falşă reprezentare a poporului, laşitatea şi coaliţia, nesocotirea dorinţei poporului obosit de războiu fură cauzele neîncrederii în soviete şi în guvern, cauza dezertărilor, a prelungirii războiului cu o armată ce se dezagrega, insubordonarea ţărănimii care-şi luă pămîntul singură, continuarea mizeriei, dezagregarea industriei, politica de duplicitate, de concesiuni şi de vorbe goale, ura organizată şi sîngeroasă împotriva celor ce doreau pacea, şi „ca atare" împotriva maximaliştilor, lovitura burgheziei şi a lui Cornilov, fuga lui Kerensky şi dezastrul dela Brest-Litovsk.

De aci reacţiunea violentă a poporului dezamăgit, revoluţia din Octombrie, represiunea sîngeroasă şi libertatea desfrînată a acelor ce înfrînseră triumfară prin maximalişti. Urmă sabotarea lor prin complotul funcţionărimii şi prin răzvrătirea satelor.

Mizeriile poporului rus se datoresc falşilor reprezentanţi intelectuali micii burghezi, care n'au înţeles psichologia poporului rus, au nesocotit porunca lui, şi s'au întors împotriva lui.

În faţa guvernului bolşevic stă datoria reconstruirii: „a lupta, a strînge rîndurile, a instaura disciplina muncitorească şi ordinea socialistă, a mări productivitatea muncii şi a nu avea frică de nici-un obstacol".

Această istorie critică a revoluţiei ruse a fost scrisă de însuşi demonul ei, în antractele păcii dela Brest-Litovsk.

Cartea lui Trotzky trebue cetită de toţi acei care voesc să se lămurească în privinţa marei drame din Moscovia.

A. Gr. POPOV

* * *

Arthur Ransome, *Six Semaines en Russie en 1919*, Edition de l'Humanité, Paris 1919.

Cunoștințele pe care le avem despre revoluția rusească sînt unele false și tendențioase, altele întunecoase și incomplecte, așa că lucrarea profesorului și publicistului englez Arthur Ransome, care nu-i nici socialist și nici bolșevic, are o deosebită importanță pentru cercetătorul obiectiv al prefacerilor din fostul imperiu al țarilor.

Din cercetările sale, făcute cu un „maximum de imparțialitate", ajunge la concluzia că presa europeană a calomniat în mod odios republica rusă. Autorul se ferește de a cataloga cele văzute, de a le generaliza și de a conchide, lăsînd cetitorului libertatea de a-și forma singur convingerea „realității bolșevice".

El a știut să vadă, să audă și să povestească aceia ce a făcut zi cu zi, după cum se exprimă traducătorul său A. Pierre.

Deaceia Ransome ne prezintă o serie de aspecte din învălmășagul Rusiei de azi, ne dă portretele conducătorilor mișcării, convorbiri cu ei, ne introduce și asistăm la congresele și ședințele Sovietelor.

Din expunerile autorului, făcute fără pasiune și fără interes, ajungem la concluzia că revoluția rusească, deja dela începutul anului 1919 intrase în faza de organizare, faza constructivă.

Grija cea mare a comisarilor, în frunte cu Lenin și Troțki, era îmbunătățirea stării materiale. Frigul și foamea domneau pretutindeni. Toate străduințele de a-și asigura o stare materială mai bună erau anihilate de blocus-ul Europei, care „forțează Rusia de a se întoarce la starea primitivă". Revoluționarii protestează contra măsurilor luate de foștii aliați, care vor să-și asigure capitalurile din Rusia. Cu toate măsurile drastice ce se iau în contra revoluției, conducătorii ei declară: „Sîntem capabili de a mai suferi încă un an de foame, numai să salvăm revoluția".

Pe lîngă organizarea economică, bolșevicii dau o deosebită atenție culturii și educației. Numărul universităților a crescut dela 6 la 16, iar numărul studenților s'a mărit în mod considerabil. Invățămîntul este liber, examenele suprimate și scopul este ca universitățile să atragă cît mai mulți muncitori, numărul bibliotecilor a crescut în Petrograd dela 23 la 49, iar la Moscova dela 30 la 85; numărul institutelor de educație a crescut dela 369 la 1357.

Nimeni nu mai cetește romane sentimentale. Broșurile lui Lenin, Troțki, Marx, Biedny sînt răspîndite în milioane de exemplare.

Se muncește cu rîvnă, cu fanatism în toate direcțiile pentru a se salva republica.

Dacă Sovietele reușesc să se organizeze din punctul de vedere economic, — alimente, lemne, transporturi, — problema cea grea este rezolvată și cine știe dacă nu cumva pravoslavnicii noștri vecini nu se vor acomoda și cu republica, chiar fără... țar.

Lucrarea d-lui Ransome, care cunoaște îndeajuns Rusia și o iubește ca pe o a doua sa țară, are marele merit de a izbuti să arunce în sufletul cetitorului o lumină vie asupra celor ce se petrec în „Țara nebuniei roșii" sau „Infernul bolșevic".

V. G. BELDIE

* * *

Louis Rougier, *La matérialisation de l'énergie*, 1919 Paris — Gauthier-Villars et C-ie.

Lumea în care trăim noi, după cum zice Paul Jannet, este în realitate o lume dublă, nu compusă din două lumi distincte: *materia* și *energia* amîndouă fiind dominate de o lege comună — a conservării.

Aceasta este doctrina dualistă, care se bazează pe principiul că *materia este dotată de masă, greutate și structură*, iar *energia nu are nici masă, nici greutate, nici structură*.

Dar dualismul conduce la greutăți inextricabile. Cum forțe nemateriale

pot lucra asupra corpurilor inerte, așa ca să verifice vechea formulă „*mens agitat molem*"?

Atunci încep tentativele moniste de reducere a unuia din termenii antitezei la aparențele celuilalt. Prima tentativă, aceia a *atomiștilor*, începînd cu Leucipe și Democrite, consta în a reduce noțiunea ocultă de forță, ca aceia distinctă de masă și a explica toate fenomenele prin mișcările maselor elementare, indivizibile și indeformabile, care se ciocnesc necontenit — așa că, „*ceeace numim forță sau energie*, zice Hertz, *nu-i decît acțiune de masă și de mișcare*". Dar acest concept cu toate încercările lui Maxwell în electricitate, cu etherul gyrostatic a Lordului Kelvin, n'a dus la rezultate pozitive.

Boltzmann arată imposibilitatea reprezentării fenomenelor celor mai simple, oricît de mare ar fi complicația maselor și a mișcărilor ascunse ce se pot imagina.

Reducerea inversă a masei la forțe (Boscovich, Kant), în care atomii perd orice consistență materială, nemai fiind decît puncte dynamice, centre de forțe; apoi concepția unui ether gyrostatic a Lordului Kelvin, care admite un fluid perfect omogen și incompresibil, ce umple tot spațiul e în care există vîrtejuri eterne și insecabile, așa că forțele sînt datorite presiunei mediului interpus între aceste vîrtejuri, nu ne arată elementul invariabil, care-l considerăm ca masă a atomului.

Asemenea a *energetica lui Ostwald*, care reduce totul la energia în mișcare, elimină problema de a ști cum un corp imponderabil poate comunica unui corp o accelerație, o deformare, condamnîndu-ne la un „*ascetism intelectual*" cu care spiritul nostru nu se poate acomoda.

In zadar s'a încercat reducerea unuia din termenii puși în antiteză la celalt, ca să se poată scăpa de *problema metafizică a interacțiunei lor*, și numai grație *teoriei relativității* a lui Einstein și *teoriei quantelor* lui *Max Planck*, s'a ajuns, dacă nu la eliminarea dualismului materiei și energiei, cel puțin la apropierea acestor termeni dotați de proprietăți comune, așa ca relațiile lor să fie inteligibile. O serie de fapte experimentale au arătat existența *unei inerții electromagnetice* (curenții de self-inducție, curenți de convecțiune), inerția fiind tocmai factorul care caracterizează masa, deci materia.

Absorbția și emisiunea energiei radiante de către corpuri (Maxwell, Lebedef), arată că energia este dotată de masă — contrar principiului dualist.

Autorul sprijinindu-se pe concepțiile relative la masă (masa fiind definită ca coificient de inerție, capacitate de cantitate de mișcare, capacitate de energie cinetică), pe principiul relativității lui Einstein (în care în esență se arată *imposibilitatea existenții fizice a mișcării absolute*, imposibilitatea observării unei mișcări mai repezi ca aceia a luminii în vid, din cauza contracțiunei ce o sufăr corpurile în sensul de translație — contracția lui Lorentz —, apoi că toate forțele se comportă ca și cum ar fi de origina electromagnetică), pe teoria electronică a materiei (materia, substratul fenomenelor mecanice, se poate explica prin electricitate, edificiile moleculare fiind formate din electroni — grăunțe de electricitate riguroasă, — avînd o masă electromagnetică inițială de 1800 de ori mai mică ca a atomului de hydrogen [...]), pe teoria quantelor lui Planck (care admite o structură discontinuă a energiei), conchide că energia și materia sînt caracterizate prin aceiași factori, deci: „*energia este materială* și apare din domeniul fantomatic al imponderabilelor pentru a lua consistența materială ca umbrele invocate de Ulysse, fiind dotată de *inerție*, *greutate* și *structură* manifestîndu-se sub două forme: una numită, în virtutea unei lungi prescripții, *materie*, cealaltă *radiare*".

Materia este caracterizată prin structură, adică numărul și natura electronilor care o constituesc și prin proprietatea de a se mișca cu iuțeli variind dela zero la aceia a luminii în vid.

Radiarea este o formă de energie care apare ca „*expulzată sub formă de unități discrete*" în spațiul vid al materiei cu o iuțeală uniformă egală cu a luminii. Și prin această concepție vechea problemă a acțiunei imponderabilului asupra ponderabilului, a forței asupra materiei, dispare ca o pseudo-problemă.

*

Louis Houllevigue, *Du laboratoire a l'usine*, 1918, Armand Colin, Paris.

Cunoscutul popularizator din volumul „La matière" cît și din revista „La science et la vie" ne dă într'un volum o serie de articole arătînd cetitorului cum științele, prin aplicațiile lor, au intrat în viața de toate zilele și cum laboratorul s'a scoborît din turnul de fildeș al savanților în uzină, pe stradă și a pătruns chiar în casele noastre.

Știința de acum o sută de ani, izolată și neînsemnată în viața popoarelor, a devenit astăzi *„cea mai mare știință"* care și-a întins autoritatea dela precupările noastre zilnice pănă în regiunile senine în care gîndesc filozofii.

În primul articol H. arată rolul mașinelor—*transformatori de energie*—desvoltînd cele două mari principii ale thermodynamicei: principiul conservării și principiul degradării energiei [principiul entropiei].

Arată evoluția industriei, cum a început *era mașinelor cu vapori*, care au creat *centralizarea industrială*, apoi *era electricității* în care uzina se dilată înglobînd suprafața unei comune, a unui oraș sau chiar a unei regiuni, realizînd *descentralizarea industrială*, grație transportabilității și divizibilității energiei electrice.

În „Motorul cu gaz" arată progresele pe care le-a făcut acest motor, care cucerește pe zi ce merge locul ținut de rivala sa—mașina cu vapori—într'un mare număr de industrii.

Astăzi trei căi principale sînt pentru producerea economică a energiei mecanice și prin aceasta a energiei electrice: Utilizarea căderilor de apă, întrebuințarea puterii calorice în mașinile cu vapori și producerea energiei în mod accesor prin motorii cu gaz, căpătat în furnalele înalte la prepararea fontei. Nu se poate imagina, că numai un soiu de motori va fi preferat, viața industrială a popoarelor civilizate este atît de activă și diversă ca să-i poată întrebuința pe toți și nu se poate vorbi de dispariția mașinii cu vapori cînd, sub ochii noștri, oamenii încă se servesc de brațele lor pentru a lucra pămîntul, ca în timpurile cînd s'a proclamat dispariția sclaviei.

În *„Transportul energiei"* dupăce ne arată evoluția utilizării corpurilor solide rigide, a arborilor de transmisiune, angrenaje, solide deformabile, curele, toate aceste procedee servindu-se de o mișcare a materiei în transportul energiei, s'a ajuns la transportul prin electricitate, cel mai avantajos, materia nemai însoțind energia în mersul ei la sute de chilometri, și s'a putut crea *descentralizarea industrială*, energia mecanică a căderilor de apă putînd fi trimeasă sub forma electrică în regiuni foarte îndepărtate, unde poate fi din nou transformată în energie mecanică și utilizată.

În „Alpii industriali" preconizează importanța considerabilă a *„huilei albe"* mai ales acum cu criza crescîndă a cărbunilor.

Electro-chimia, o industrie nouă, abia de douăzeci și cinci de ani, efortul a 100 de ani de muncă de laborator a savanților Davy, Faraday, Jacobi, Becquerel, Minet, Moissan, va fi în viitor calea pentru prepararea metalelor în stare de puritate. [Astăz rafinagiul electrolitic al cuprului].

Luminatul prin incadescență, producerea și aplicațiile frigului, molecule, ioni și electroni sînt ultimele capitole.

Deși nu aduce ceva nou, cartea este totuși foarte interesantă prin expunerea ușoară și atrăgătoare, în care autorul știe să strecoare la locul potrivit concepțiile noi despre materie și energie.

C. V. GHEORGHIU

* * *

E. L. Bouvier, *La vie psychique des Insectes*, Paris, 1918, E. Flammarion.—După lucrările lui Loeb, Jennings, Bohn, Piéron etc. etc., care au așezat problema psihismu'ui animal în domeniul cercetărilor experimentale, numărul lucrărilor, care se silesc să aducă la cunoștința unui public mai larg datele acestei probleme, au sporit. Autorul, ocupîndu-se mai ales de insecte, dar dînd atenție și cunoștințelor căpătate din experimentarea cu alte grupe de animale, împarte lucrarea în două părți: partea metodică și partea specială.

În *partea metodică* arată că și insectele, cași animalele inferioare, nu pot rezista unor agenți excitanți, chiar cînd, supunîndu-se acțiunii lor, animalul merge la pieire. Lumina cheamă insectele nocturne în flacăra lămpii, umezeala atrage pe cele de apă, mirosul cărnii stricate sau un miros analog atrage insectele cadaverice, etc. În aceste mișcări nu trebue a cerceta fenomene psihice. Ele sînt numai rezultatul reacțiunilor provocate de agenți externi asupra substanței vii și se pot produce și la animale cu totul lipsite de sistem nervos, chiar la plante.

Agenți, ce influențează constant materia vie, pot da naștere la *ritmuri organice*, care se produc chiar cînd nu exercită nici o acțiune agentul excitant. Sînt animale care es din nămol în vremea refluxului, la fiecare 13 ore. Ele se ridică și în apa aquarului, unde influența mareelor nu se simte, tot cu aceiași regularitate. E un fel de *„memorie organică"*, care-i gravată în țăsuturi și regulează funcționarea ființei, cel puțin în parte.

Ceva mai complicate sînt fenomenele grupate sub numele de *sensibilitate diferențială* și care se manifestă prin oprirea bruscă a animalului față cu un excitant nou sau de putere mai mare, apoi prin întoarcerea lui în direcție contrară mersului. De aceste fenomene se leagă și *moartea aparentă* la animale, deci sensibilitatea diferențială ar fi un soiu de catalepsie trecătoare sub influența unui excitant puternic. Din combinația sensibilității diferențiale cu tropismele rezultă asociațiuni, care se moștenesc și care se manifestă prin o adaptare a lor față cu agenții care le provoacă. Această adaptare ereditară e *memorie specifică*, datorită căreia animalul are puterea de a alege. Sediul acestei memorii e în materia nervoasă. Prin complicarea sistemului nervos și organelor de simțire se înregistrează mai ușor, chiar în scurta viață individuală, mulțime de impresiuni, deci apare *memoria individuală*, mult mai cuprinzătoare și mai flexibilă ca memoria specifică. Individul poate învăța ceva din experiența ce e silit a face. Repede-repede însă, învățătura trece în *automatism*. Cu toate că insectele par niște automate, din pricina puternicei lor memorii, modificări spontane ale obișnuințelor nu lipsesc, deci *instinctele evoluază*, fie prin modificări încete, fie prin mutațiuni. La origina instinctelor sînt experiențe, e memoria individuală sau asociativă, e *discernămîntul*, cum ar zice Fabre.

Pănă acum cîteva decenii se căuta explicarea fenomenelor observate la insecte în senzațiunile noastre; azi studii precise, pe grupuri limitate, îngădue schițarea unei *„psihologii comparative"*, prin care gradarea de mai sus în evoluția psihică a animalelor se poate susține cu date sigure.

În *partea specială*, autorul discută problemele privitoare la raporturile dintre insecte și flori. Insectele merg de preferință la unele flori, dar la nevoe recurg și la altele, deosebite. Ele sînt călăuzite de vedere și mai ales de miros. Adaptarea reciprocă a florilor și insectelor prezintă încă multe puncte obscure.

„Repartizarea sexelor la himenopterele sociale" ocupă o bună parte din volum, dată fiind importanța ei. În genere, avem destule dovezi că asociațiunile de azi sînt rezultatul unei lungi evoluțiuni. La început asociațiile au fost temporare: Mama cu cîțiva pui. Mai apoi cîteva familii, care stăteau iarăși vremelnic la un loc. Numai cînd puii au început a ajuta la lucru pe mama lor, fie construind celule noi, fie, mai ales, hrănind larvele, numai atunci asociația a fost mai trainică, cel puțin în regiunile calde. Puii ajutînd mamei lor, se hrănesc adese rău, sînt surmenați de muncă și se desvoltă necomplect, rămîn cu organele sexuale închircite. Apar neutrii. Prin apariția neutrilor, asociația ia înfățișarea unui hiper-organism, în care toți indivizii, specializați după funcțiunea lor în colonie, conlucrează pentru viețuirea asociației, cum se ajută reciproc celulele unui organism. În aceste asociații comuniste se pot urmări manifestări psihice așa de complexe, încît e greu să reziste cineva a le compara cu manifestările noastre, chiar cele superioare. Diferinți mari totuși există, căci „insecta nu scapă de automatism decît o clipă, tocmai atît cît trebue pentru a crea un automatism nou; ușile închisorii se închid imediat ce au fost deschise"... „Cu omul, conștiința sfarmă lanțul", cum spune Bergson.

T. A. BĂDĂRĂU

* * *

G. Papini, *Chiudiamo le scuole*, 1920, Firenze, Editor Vallechi.

Am urmărit cu distracție și înalt interes ideile numeroase, adevărate, semiadevărate sau false, din acest volumaș al celui mai renumit filozof italian de astăzi.

E mai întâiu un articol, din 1911, asupra *Ministerului liber*: o unire a inițiativelor private de cultură, ca școli, academii, societăți științifice și artistice, biblioteci populare și reviste, pentru a face în cultură ceiace sindicaliștii fac pentru economia societății. Un minister liber al învățămîntului privat cu un comitet central spontan, înțelept și statornic și cu o reuniune generală de reprezentanți ai tuturor instituțiunilor private, ar aduce economisire de timp, de oboseală și de bani, ca de pildă în cumpararea en gros a obiectelor trebuitoare mai multor instituții: aparate de proecțiune, cărți ș. a; deasemenea ar aduce ajutor reciproc: acelaș proector poate trece la mai multe săli de conferință, o multiplicare a inițiativelor private și o deșteptare a conștiinții actuale pentruca în viitor, cînd statul va fi învechit, oamenii, metodele și instituțiile private adaptate doară numai ele nevoilor nouă, să iee frumos locul ministerului instrucțiunii publice oficiale. Plîngerile generale în contra guvernelor sînt oarecum inutile, gîndind că „guvernul este perfect numai cînd nu există, sau cînd nu există decît el". Ca o activitate alăturea de stat se vor putea desigur înlătura multe lipsuri, și cică acest minister liber se va putea, la momentul oportun, substitui complect organizației etatiste a învățămîntului.

Este apoi un articol, din 1909, asupra *Școalei elementare*. Papini se miră că se vorbea de reforma școalei medii, școală cu „nume foarte antipatic" să nu uităm, fără să se vorbească și de o reformă a școalei elementare și a celei normale. Trebuia o reformă a școalei elementare și cea mai însemnată ar fi fost ca să se aplice legea învățămîntului obligator, ca să dispară odată „surdomuții spiritului". Papini mai zice bine: „declar că am foarte puțină credință în programe și foarte multă în oameni" și de aceia socotește necesară o reformă a școalei normale, pentru bunul mers al acelei medii.

Un al treilea articol, acesta din 1911, despre *Universități și biblioteci*, propune în prima parte, între altele, ca bibliotecile italiene să se organizeze în mai multe săli nu prea mari și după specialități, cetitorii să aibă dreptul de a-și lua singuri cărțile din raft, în fiecare sală să fie un catalog special, cărți de referință și de consultare și un funcționar destul de cult pentru a da, la nevoe, indicații bibliografice și să facă direcțiunii propuneri de cumpărare de cărți. Intr'o sală centrală să fie catalogul general, intr'una specială cărți de natură universală ca de bibliografie, enciclopedii, dicționare biografice. In cea de-a doua parte a articolului atinge o chestiune de cea mai mare importanță pentru reorganizarea universităților, și atrag asupra ei toată atențiunea. Papini crede și el că e vremea de *a se desființa cursurile universitare*. Zice: „Este la oamenii inteligenți și moderni o crescîndă ostilitate în contra lecțiunii de catedră, oratorice și academice". Lecțiunea de catedră ar fi o supraviețuire din perioada anterioară invențiunii tiparului, cînd manuscriptele erau rare și scumpe, și depe vremea cînd disciplinele universitare erau în formație. Deja în universități s'au introdus seminarii, și facultățile de științi au dat chiar întâetate laboratorului, clinicei și bibliotecii, față de cursuri. Studenții n'au nevoe de cursuri, căci pot pregăti examenele după publicații și caete, mai comod, mai clar, mai cu inițiativă și cu mai multă reflexiune decît la curs. „Intr'o bună universitate, lecțiunile ar trebui să fie ținute de studenți, nu de profesori"; rolul profesorilor rămînînd să fie de excitatori și de sfătuitori științifici. Activitatea studenților să conziste din lecții, discuțiuni și teze scrise, mai mari sau mai mici, în fiecare an, și sub conducerea profesorului respectiv. Tot așa de bine inspirat e Papini cînd dorește și el o compenetrare dintre universități și biblioteci, în așa mod încît „Bibliotecile ar trebui să fie o specie de universități și universitățile o specie de biblioteci".

O reluare ceva mai aprofundată și puțin schimbată, ne dă Papini în articolul următor despre *Revoluțiunea universitară*, text al unui discurs cetit în 1913, la Turin. El constată că adeseaori cultura oficială de până astăzi a dus la pedantism și la imbecilitate, iar cea autodidactică, la diletantism și la risipire de muncă; așa că universitatea ar trebui să unească bunele însușiri ale oficialității cu cele bune ale autodidactismului. Formula, fără aproximații, crede că ar fi următoarea: „Profesorii trebue să păstreze dreptul de a preda ceiace vor; dar studenții trebue să cîștige dreptul, deasemenea sfînt, de a învăța ceiace le place". Care ar fi sarcinile studenților și care ale profesorilor? Un student se va putea înscrie chiar numai la un singur obiect, dar să fie un maximum de obiecte, ca să nu se risipească puterile. In timpul primei luni dela înscriere, studentul va arata profesorilor chestiunea principală ce-l preocupă și asupra ei va fi obligat să ție conferințe, la fiecare materie, în acel an școlar, și tot el singur își va alege să facă o altă lucrare în scris la fiecare materie, pe care primavara o va prezenta profesorului spre cetire și apoi spre discuție în seminar. Numărul conferințelor, a comunicărilor și a conversațiilor, va fi hotărît de profesor după numărul studenților. Comunicările și conferințele nu vor dura mai mult de jumătate de oră. Se desființează teza de doctorat. Cineva poate fi student oricît timp va voi. In această conferință, Papini revine asupra examenelor studențești excluzîndu-le pur și simplu. La sfîrșitul fiecărui an, studenții vor primi certificate, unde se vor lasa la o parte notările vagi de astăzi și se vor preciza studiile făcute de dînșii prin „note de biografie intelectuală și simple atestate de frecvență și de muncă". Cît de fragmentară va fi cunoștința studenților care nu vor ceti și studia toată materia pentru examen, nu pare a-l preocupa pe Papini. Il preocupă însă ca titlurile să fie date în numele statului, nu al universității, ca ocupîndu-se curat numai cu învățămîntul. Dar profesorii ce vor face? Ei vor scăpa însfîrșit de „plictisitoarea sclavie" a cursurilor elementare, regulate, repetate, vor scăpa de oboselile examenelor, vor fi colaboratori „cordiali, generoși și iubitori" ai studenților, zilnic vor fi o oră sau două în bibliotecă spre a da lămuriri de specialitate, se vor deda mai mult la cercetări originale să sperăm, vor putea chiar, zice acuma Papini, să ție și conferințe în chestiunile special studiate de ei, dar fără ca studenții să fie obligați a le frecventa. In acest fel crede, cu alții și Papini, că universitatea va înceta să fie „o fabrica stabilă de candidați la imbecilitate și funcții".

In *Să închidem școlile*, din 1914, ultimul articol ce dă volumașului un titlu de panică, dar și cam comic, de ne e cu ertăciune, Papini adună fel de fel de obiecții ce s'au adus demult în contra așa ziselor, după dînsul, și de astă dată pe drept: „semiînchisori guvernative", producătoare, și acea e tare, de stiția „cretini de stat". Iată una dintre cîteva nostime și sugestive obiecții: „Până la 6 ani omul e prizonier al părinților, al dădacelor și al institutoarelor; dela 6-24 e supus părinților și profesorilor; dela 24 e sclavul biroului, al șefului de secțiune, al publicului și al nevestii; între 40-50 se mecanizează și osifică în habitudini (mai teribile decît orice stăpîn); și slugă, sclav, prizonier, ocnaș și palață rămîne până la moarte. Lasați-ne cel puțin copilăria și tinerețea să se bucure puțin de higienica anarhie"! Alta: „Școala face cu mult mai mult rău decît bine creerilor în formațiune". Incă una: „Nu se poate preda decît la unul singur". Incă: „Școala e esențialmente antigenială" și „Unicul text de sinceritate în școli este păretele comodităților". Dacă se găsesc imperfecțiuni, ce credem că se pot îndrepta în foarte mare parte, și dacă obiecțiile le exprimă în foarte frumoase paradoxe, Papini ne cere lămurit să închidem școlile, și ne asigură, deși fără de nici o cauțiune, că oamenii vor găsi mijlocul de-a învăța mai repede și mai bine fără școală. Dupăce a admis ca și alții reforme școlare, devine mai senzațional și cere închiderea școalelor. Ei bine, hai să le închidem!..

Și mă gîndesc acuma cum e roata lumii. Papini, dela primele sale scrieri și până la ultimele, s'a arătat de o cruzime fără precedent față de marile personalități umane, până a-l numi pe Spencer „mecanic fără ocupație" și a zice fie și cu o nuanță de glumă, poate: „dobitocul cel de Spencer".

Nu s'ar cuveni oare acuma ca, printr'o justiție imanentă, la rindul nostru, să cabrăm și noi în fața lui? Ba nu. Papini e printre aceia cărora li se poate vorbi bărbătește, și deaceia voiu spune curat ceiace gindesc despre dinsul.

Din lucrările ce i le cunosc: din „Crepuscolo dei filosofi", critică a citorva mari sisteme filozofice moderne; din „Altra Metà", analiză a citorva concepte negative; din „Pragmatismo", din „Vecchio nuovo nazionalismo", articole de politică imperialistă și conservatoare; din „Maschilità", cu polemici și stări de spirit poetice; din „24 cervelli", articole de istoria filozofiei și a literaturii; din „Polemische religiose"; din broșura de față și din articole de revistă, — declar că am o mică admirație pentru Papini ca filozof. Ceva personal la filozofie a adăugat el, totdeauna prin vivacitatea și claritatea lui, uneori prin erudiția și poezia lui aspră și viguroasă, prin intinsa activitate cunoscută, prin viteza spiritului și chiar prin violența lui. Chiar violența lui a avut utilitate de multe ori și va avea probabil prin broșura aceasta și în pedagogia italiană. Tolstoi mărturisise că a exagerat intenționat critica școalei rusești, ca să producă o reacțiune; și a produs-o. Dar în pedagogia lui Papini, cași în filozofia lui, văd mai mult o confluență de curente contemporane: pragmatismul și nietzscheianismul, bergsonianismul și futurismul, și această confluență e amestecată cu destul de multă grabă, nesinceritate, incomprehenziune, exagerație, injustiție, prea multă furie și prea dese schimbări. Cînd i-am făcut cunoștința la Florența, recunoștea că în gîndirea lui sînt multe contraziceri și că în filozofie n'ar fi fost decît un don Juan*. Reputația înafară de Italia și-a făcut-o ca filozof, dar el este, pare-mi-se, esențialmente un pamfletar. Broșura aceasta de pedagogie trebue privită ca un pamflet pedagogic. Papini cred că este unul dintre cei mai de samă pamfletari ai lumii de astăzi. Și pentru mine el este și altă ceva. El este autorul acelui furtunos, plin de adevăr, foarte trivial, dar și sublim în același timp, „Marș al curajului" din „Maschilità". Și mai stă în amintirea mea bună, mai ales, deciteori are cuvinte de dreptate ca pentru Nietzsche din „24 cervelli", nu din „Crepuscolo", și cînd ca în „Pragmatismo" sau în „24 cervelli" arată iubire pentru decedatul său prieten gînditorul Vailati.

G. SAVUL

---

* A cetit în romînește un articol despre dînsul din „Ideea europeană" și mi-a spus că l-a înțeles.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri literare (*Mai-Iunie*). Un număr consacrat în parte lui Maiorescu, dela nașterea căruia s'au împlinit optzeci de ani. Se publică trei cuvîntări ținute, cu ocazia acestei comemorări, de d-nii Iacob Negruzzi, D. Onciul și C. Rădulescu-Motru.

Un capitol din interesantele „Amintiri din Junimea" ale d-lui Iacob Negruzzi, în care e vorba de Eminescu: debuturile poetului în Convorbiri, legăturile lui cu Junimea și o sumă de informații asupra vieții lui. Uneori d. Negruzzi n'a fost bine informat, ori l'a trădat memoria. Importante sînt cîteva scrisori ale lui Eminescu, în care el vorbește de conținutul și înțelesul unor poezii ale sale. În privința femeilor, care au jucat un rol în viața sentimentală a poetului, d. Negruzzi ne dă cîteva amănunte interesante, dintre care, cele relative la legăturile poetului cu Veronica Micle confirmă concluziile ce reeșeau din lectura corespondenței fragmentare dintre Eminescu și Veronica — cîtă a fost dată publicității anii trecuți.

Transilvania (Anul LI, No. 1). — Vechea revistă a „Asociațiunii" reapare modernizată și ca format și ca aspect și ca alcătuire, cu un sumar variat — științific și literar — și cu bogate rubrici informative. Seriozitatea acestei grupări cît și numele d-lui Andrei Bîrseanu, directorul revistei și președintele „Asociației", un om care onorează deopotrivă învățămîntul, cultura și literatura romînească, — sînt o garanție de buna îndrumare pe care această revistă o poate da cetitorilor săi.

Noi urăm bătrînei reviste spor la muncă întru îndeplinirea rolului ei cultural.

Umanitatea (N-rele 1 și 2). — O revistă ieșană, simpatică prin atitudinea ei. „Umanitatea" are ca program mănunchiul de idei și sentimente, care formează crezul grupului *Clarté*, exprimat minunat în *Precursorii* lui Romain Rolland.

Dintre colaboratorii revistei, pe lîngă unii publiciști mai vechi, remarcăm pe d. A. Popov cu două schițe din războiu, în care scoate în relief eternul adevăr că *popoarele* sînt umane, lipsite cu totul de instinctele sanguinare, pe care le cîntă intelectualii dela partea sedentară și că războiul este opera numai a conducătorilor.

În vremea asta de ură, de netoleranță, de bestialitate, o publicație cu programul „Umanității" nu poate fi decît binevenită. Și noi îi urăm viață lungă.

Revue des Deux Mondes (*Iunie*). *André Beaunier* scrie despre **romanele lui Edmond Jaloux**, noul laureat al Academiei franceze. Dela primul său roman „L'agonie de l'amour", scris acum douăzeci de ani, până la ultimele „Fumées dans la campagne" și „Au dessus de la Ville", Jaloux a-

nalizat, în diversele lui nuanțe, sentimentul iubirii așa cum e trăit și înțeles în epoca noastră.

Unul din eroii săi distinge, în ceiace privește iubirea, două rase de oameni: libertinii și romanticii.

Libertinii sînt frivoli, în felul personajelor din tablourile lui Watteau și a societății secolului al XVIII-lea, ei țin la plăcerile ușoare, inteligența lor e totdeauna prezentă în circumstanțele cele mai grave ale vieții și știu să scape din suferință sau ridicul, cu un cuvînt spiritual.

Romanticii sînt reprezentanții iubirii iraționale, care așteaptă fericiri imposibile, cer infinitul și rămîn la urmă decepționați.

In societatea noastră iubirea e contaminată de romantism. Aceste teorii revin mereu în romanele lui Jaloux, nu formulate de autor, ci expuse de eroii lui care, între alte însușiri, au și pe aceia de a filozofa în orele libere.

Dintre ei, puțini iubesc din tot sufletul, căci omul se dă atît de rar în întregime. Mai toți au inteligența subtilă și ingenioasă, dar sînt egoiști și le lipsește simplicitatea inimii. Viața lor e însoțită însă de o inteligentă și poetică reverie, de o semi-fericire melancolică care nu poate fi analizată, dar e înrudită cu muzica lui Mozart.

Dar tema principală a acestei poezii care formează sufletul romanelor lui Jaloux e frivolitatea. Eloquența și filozofia au falsificat poate adevărul vieții omenești, atribuindu-i mai multă importanță decît are. Despre ea nu trebue să spunem că e tot sau nimic, dar că nu e mare lucru. Și pentru cei care vor s'o facă amuzantă, trebue să avem o tristă și compătimitoare indulgență.

In *Cronica externă* a revistei, fostul președinte *Poincaré*, își exprimă nemulțumirea împotriva aliaților Franței, în primul rînd împotriva Angliei.

Dacă Asquith și lordul Cecil luptă pe față pentru revizuirea tratatului dela Versailles, Lloyd George și Bonar Law, deși declară mereu că nu se gîndesc la așa ceva, fac în realitate în fiecare zi cîte o nouă concesiune Germaniei.

Pe cînd comisiunea reparațiilor din care fac parte Anglia, Franța, America, Italia și Japonia e instituită pentru a stabili datoria Germaniei și condițiile de plată, guvernul englez și cel italian preferă să opereze singure. Prin tratat, Germania era pusă sub tutela financiară a comisiei, guvernul englez susține însă „că e de dorit ca Germania să-și regăsească cît mai curînd autonomia ei financiară".

„Neținînd samă de comisia reparațiilor, guvernul englez intenționează numirea unor experți ad-hoc pentru a determina *suma și modalitățile plății*, iar Bonar Law declară că „în curînd va interveni un fapt nou, șefii guvernelor aliate se vor întîlni cu șefii guvernului german. Această metodă de conversații deschise va determina probabil pe unii aliați să formuleze condiții mai raționale".

Intîlnirea dela Spa, Poincaré o consideră ca o primejdioasă aventură. Căci șeful guvernului german, chiar dacă nu va avea vot deliberativ, va veni acolo, nu ca un expert în fața unei comisiuni de experți, nici ca să conversezo ca un ambasador cu un ministru. El va veni ca om politic, pentru a se explica cu niște oameni politici.

Atît în timpul războiului cît și a armistițiului, Germanii au căutat mereu să se insinueze între aliați pentru a-i diviza. Pentru aceasta însă, întîlnirea dela Spa le oferă o nouă ocazie. Cifra de 120 miliarde mărci, despre care se vorbește ca despăgubire totală a aliaților, va fi aici, probabil, redusă și, după aceste concesii, desigur Germania va deveni încă mai puțin dispusă de a achita datoriile.

Și iată dece opinia publică franceză e atît de alarmată!

Mercure de France (Maiu, Iunie).

Sîntem după încheierea păcii; tunurile au amuțit, trupele s'au întors biruitoare pe subt arcuri de triumf și totuși liniștea, siguranța ce se aștepta după războiu nu se vede. Plutește în atmosferă o neliniște, o melancolie deprimantă. Care sînt cauzele, se întreabă d. *Georges Gui-Grand* în articolul său, **Adoauzi.** E în primul loc decepția. Toți măsoară cu amărăciune drumul dela făgăduelile și iluziile cu care au plecat la luptă, pînă la realizarea lor. Au voit să așeze pe tronul lumii *dreptatea* și să distrugă *războiul* și *imperialismul*. Dar nedreptățile învinse au născut altele, imperialismul, biruit într'o parte, a dat la iveală atîtea alte imperialisme gata să provoace noui războae: în Orientul depărtat, în Africa, în America, în Europa chiar, unde Germania nu se simte definitiv învinsă și așteaptă ceasul răsbunării și al revanșei, în vreme ce alianțele menite să o ție în frîu și să o oblige la executarea tratatului de pace, se distramă. Astfel din acest crunt și lung măcel, *spiritul* n'a eșit învingător, căci pacea nu are la bază dreptatea; n'a biruit însă nici *forța*. A învins cineva: marea finanță, care, poate, n'a provocat catastrofa, dar se acomodează și trăește din ea. Puterea sa e mai mare decît totdeauna: a diformat tratatul și împiedică renașterea Franței, iar acum rezistă și-și rîde de atacurile ce se îndreaptă asupra-i din toate părțile. Nepreocupîndu-se de cuceriri teritoriale, uitînd sîngele vărsat, ea dorește numai să exploateze bogățiile germane și ruse promițătoare de grase dividende. Considerațiile mercantile au schimbat raporturile între foștii tovarăși de arme, au ridicat în chip neliniștitor valuta și pan Franței, pentru a o ajuta. condiții ce ar transforma-o în vasală și ar reduce-o la rangul Turciei. Imensele sale sacrificii de sînge nu mai contează. Insă dacă desinteresarea și eroismul nu au alt rezultat decît prosperarea afacerilor cîtorva bancheri, atunci se primejduește viitorul valorilor morale și se propagă dezagregarea socială. De fapt fenomenul acesta se manifestă: „unirea sfîntă", care a dat Franței avîntul impetuos din vremea războiului, se distruge pe fiece zi. Luptele dintre deosebitele partide, tendinți și curente devin tot mai pasionate: Socialiștii au mers pînă la a condamna războiul susținut de Franța; fascinați de bolșevismul rus, ei tratează de ideologie burgheză tot ce a fost puterea Franței: patrie, democrație, libertate, fraternitate; dînșii visează o lume nouă. Și la loviturile viguroase ale socialismului, burghezia rămîne încătușată în egoismul ei rece, neînțelegătoare a vremilor noui: probă impozitul pe venit și cîștigurile de războiu, care în Anglia a dat venituri colosale statului, în Franța a produs rezultate lamentabile și a trebuit să fie completat prin nedreptele impozite asupra consumațiunei.

Astfel dezechilibrul produs de războiu a dat luptelor sociale o amploare necunoscută și *imperialismul de clasă* se opune imperialismului național.

Socialiștii voesc o lume nouă; dar o lume absolut nouă nu se poate naște: ar fi o minune. O eră nouă însă e posibilă și zorile ei se arată. Va fi o epocă de democrație adevărată, în care se va afirma voința maselor de a participa și controla actele guvernului, o democrație luminată de competința tecnică și de cultul valorilor morale veșnic în creștere.

Sguduirile războiului nu au născut nimic nou; ele au lărgit drumurile vechi, le-au curățit de obstacole și au deschis cîteva noui perspective. Așa putem prevede că războaele naționale vor dispare. Liga Națiunilor va trebui să reînvie căci își are rolul său în preîntîmpinarea acestor războae.

Se vor democratiza, desigur și producția și administrația, căci a trecut vremea patronatului de drept divin și

se vor căuta moduri de colaborare a personalului atît în administrația publică, cît și în cea particulară.

Vom asista poate și la o schimbare a moravurilor, schimbare produsă prin dezechilibrul condițiilor și sexelor, cum se poate, deși nu-i necesar, să vedem cugetarea, arta, literatura luînd drumuri noui.

In rezumat d. Gui-Grand e optimist. Dînsul crede că, fără a se înăbuși opozițiile legitime de interese și credinți, un sentiment de solidaritate națională și de justiție socială se va opune unei lupte ireductibile și, într'o reînviere fecundă de inițiative și energii, Franța, scăpată de obsesia înfrîngerii, va relua drumul spre o soartă nouă. Căci dreptatea nu poate pieri și „democrația", adică determinarea legii prin libera colaborare a tuturor cetățenilor luminați, va depăși stadiul dictaturii-proletare, cum l-a trecut pe acel al dictaturii burgheze și va disciplina atelierul cași statul. Ceiace este mai larg, mai universal, mai omenesc va învinge progresiv ceiace este particularism individual, de grupă, de popor, și conflictele economice și politice se vor supune, de bunăvoe, arbitrajelor, ce vor decide asupra lor, fără pretenția de a opri viața, ce ia neconțenit forme noui".

In articolul **Confruntări psicologice**, d. *Louis Narquet*, pleciud dela premizele că: „orice schimbare în instituții este, în fond, o schimbare în opinii" și că „revoluțiile nu sînt și nu pot fi decît transformări mai repezi ori mai încete, mai complecte sau mai puțin complecte... că nu-s, de fapt, decît evoluție",—voește să confrunte agitațiile sociale atît de dezordonate în ceasul de față cu instituțiile și opinia dominantă a mediului în mijlocul căruia se desvoltă și pe care ambiționează să-l răstoarne. Colectivismul marxist vrea distrugerea economică, politică și morală a societății burgheze, răsturnarea bruscată a tuturor valorilor sociale și a raporturilor lor condiționate de veacuri de civilizație. Pentru ca un astfel de cataclism să fie posibil ar trebui ca doctrina marxistă să fie inatacabilă și să se sprijine pe un sistem de guvernare gata să funcționeze. Or nici-una din aceste două condiții nu e împlinită. Dacă-l analizăm, „colectivismu apare sfîrșind cu anarhia morală și politică, constrîngerea economică, nivelarea caracterelor, oprirea progresului, brutalitatea domniei numărului". Prima sa greșală e că presupune omul ajuns la cel mai înalt grad de cultură și la posesiunea integrală a simțului social; a doua e de ordin economic: teoriticianii doctrinei marxiste n'au putut-o susține cu o armătură socială, gata să funcționeze, lucru absolut necesar de oarece colectivismul preconizează suprimarea totală și instantanee a societății actuale. A treia greșală e că nu ține samă de opinia publică care, evident, respinge o schimbare a instituțiilor printr'o revoluție susceptibilă de a ajunge la un regres social. Experiența făcută de revoluția rusă e concludentă: „regimul sovietist a muncii a trebuit să fie părăsit pentru a restabili regimul capitalist și burghez, iar comunismul agrar a ajuns la reconstituirea proprietății individuale tot atît de capitalistă și burgheză".

Dar și metode de propagare a colectivismului revoluționar francez e greșită. Disimulînd scopul său revoluționar subt tendințe reformiste, marxismul a părăsit ideia aplicării brusce și integrale a colectivismului și s'a raliat la un sistem de reforme succesive, urmărind „naționalizarea industrializată" a serviciilor publice, naționalizare inspirată de o concesiune principiilor burghezo-capitaliste. Insă afară de faptul că această concesiune e o recunoaștere a legitimității capitalului, ea conține o dublă eroare: 1) etatizarea e antipatică opiniei publice, sătulă de atotputernicia și ingerința statului în afacerile economice, 2) metoda pacifistă nu e pe placul maselor ce vor să etatizeze, prin forță, serviciile publice în folosul corporațiilor. Opinia publică însă, iubitoare de ordine, dreptate și libertate, protestează contra unor metoade de violențe, dezordine și atentate la libertatea muncii; publicul, vătămat în interesele sale prin continuile dezordini provocate de greve, le privește cu antipatie. Firește, în ce privește țărănimea, îndrăgostită de pămîntul ei și îmbogățită, e dușmană ireductibilă a oricărei mișcări revoluționare.

Concluzia ce se degajează este: Dacă marxismul poate provoca mișcări ce ating grav viața națiunii, el nu poate însă pretinde o schimbare de instituții.

La Revue Mondiale (Iunie, 1920).

D. *Jean Finot* continuă, în articolul **Lupta pentru și contra regelui Alcool**, campania împotriva băuturilor spirtuoase, dar cu toate rezervele economice și psicologice.

Dacă abstenționiștii au fost învinși în Statele-Unite, dacă lucrătorii, lipsiți de băuturile obicinuite, părăsesc țara adoptivă, și America de nord este expusă a vedea populația sa rarefiindu-se, pricina este de natură psicho- și fiziologică: omenirea trăește de prea multă vreme deprinsă cu tot felul de băuturi alcoolice pentru a le putea părăsi de azi pe mîni. Tot asta e, probabil, cauza nereușitei în Anglia a propagandei antialcoolice, contra căreia lucrătorii protestează energic, iar cei interesați economicește au format puternice asociații de luptă. Nu se poate lipsi omul de o băutură ce durează de sute de veacuri. De-aceia dacă lupta în contra alcoolului distilat din fructe și cereale, așa de vătămător, trebue dusă cu perseverență, lupta contra vinului, berei, cidrului este o greșală. E o greșală economică, pentrucă s'ar distruge o clasă întreagă de producători și s'ar atinge greu economia națională; dar e și o eroare fiziologică: omul, neputînd renunța la alcool, îl va înlocui prin cafeină, eter, liqueururi de familie, opium și atîtea băuturi necunoscute până azi și mult mai primejdioase.

Pentru ca lupta antialcoolică să aibă sorți de isbîndă, trebue să adopte o metodă de indulgență și concesii. Confederația generală a muncii din Franța a înțeles psicologia maselor; ea își îndreaptă toate sforțările împotriva alcoolului distilat din fructe și cereale și cere guvernelor să ia măsuri drastice pentru a opri consumarea lui, în vreme ce admite vinul, berea și cidrul, băuturi igienice, în orice caz nu vătămătoare în acelaș grad ca alte alcooluri.

Detalii interesante asupra vieții generalului Pilsudski, idolul Polonezilor, părintele patriei, cum îl zic ei, ne dă d. *Thomas Barclay* într'un articol, unde-l numește **Koscinszko de azi**. Acest bărbat, căreia Polonia îi datorește eliberarea, a avut o viață tot așa de romantică cași Garibaldi. Născut în vremea revoltei din 1863, își face studiile la Vilna și la Harkov. Deși nobil, devine un adept al ideilor socialiste și la 1887, la Vilna, e deportat pe cinci ani în Siberia. Intors în Lodz la 1892, intră în partidul socialist polonez, al cărui prim țel este liberarea Poloniei. Pilsudski ajunge conducătorul; aici, la Lodz, scoate pe ascuns ziarul *Robotnik* (Muncitorul), organul partidului, și umple satele și orașele de numeroase societăți secrete. Poliția rusă zădarnic cearcă să-l descopere. Abia în 1900 ea reușește să-l surprindă tipărind primejdioasa gazetă. E închis în cetățuia Varșoviei; se preface nebun și, cu ajutorul unui medic, dispare din azilul militar din Petro-

grad. In vremea războiului ruso-japonez, Pilsudski se gîndi să organizeze o legiune polonă, care să lupte alături de Japonezi; ideia însă nu putu fi realizată. Intors în țară, convins că Polonia nu poate fi liberată decît prin arme, convinge partidul socialist și la 1908 întemeiază în Galiția prima societate de tir. Austria favorizează încercarea, societățile sportive se înmulțesc, Pilsudski învață tactica și strategia, face un tezaur de războiu, unește toate societățile de tir într'o adevărată armată și la 1914, intră, alături de Austria, în războiu cu Rusia. Se acoperă de glorie și e înaintat general de brigadă. In 1916, cînd începe ofensiva lui Brusilov, legiunea lui Pilsudski e pusă sub comanda lui Bernhardi și trimeasă în sectoarele cele mai primejdioase. Pilsudski, crezînd că se face înadins spre a fi distrusă, nu execută ordinele. Austriacii îl scapă de curtea marțială, îi iau comanda și-l trimit îndărătul frontului. In Noembrie 1916, Germania și Austria proclamă Polonia independentă, crează Consiliul polonez și Pilsudski fu numit membru. Intervin alte neînțelegeri între Puterile Centrale și Pilsudski, sufletul *Consiliului național*, care avea deviza: Polonia a Polonezilor. Acesta voia o armată poloneză, care să lupte numai pentru Polonia și protestează contra jurămîntului de frăție impus trupelor sale către armatele germane. Atunci el fu arestat și membrii consiliului internați. Liberat de revoluția germană, veni la Varșovia unde fu ales Șeful Statului. Azi conduce barca tînărului stat printre dificultăți fără număr, de care e deplin conștient; de aceia o umbră de melancolică tristeță îi acoperă veșnic ochii.

L'Italia che scrive (1920, No. 3).

Prezzolini: **Benedetto Croce.** In perioada dela moartea lui Carducci și până azi, Croce e personalitatea italiană care a produs mai mult în public obiceiuri, înclinațiuni și mode intelectuale. Acțiunea lui d'Annunzio a fost mai întinsă; a lui Croce, mai serioasă. Personalitatea lui Croce este, după Prezzolini, un fel de genialitate olimpică, adunînd cunoștinți, organizîndu-le și ordonîndu-le senin. El e foarte departe de genialitatea tulbure, creatoare, sublimă a romanticilor. E un spirit pozitiv fără a fi greoiu; e harnic și armonios. E un tip cultural al Italiei sudice. S'a manifestat în multe specialități și le-a adîncit pe toate: istoria literară și artistică a Italiei, estetica, filozofia dreptului, etica, economica, istoria literaturilor străine. Elevi are mulți, dar îl imită mecanic; pecînd un Gentile are mai puțini elevi, dar a știut să-i aleagă printre talente. In timpul războiului căutînd să fie imparțial cu dușmanii cași cu prietenii Italiei, și-a pierdut mult din favoarea publicului.

Rivista musicale italiana (1920, Fas. 1).

G. (Gatti?): **Béla Bartók**. Despre compozițiile cu motive romînești ale muzicantului ungur: **Rumänische Volkstänze aus Ungarn** și **Rumänische Weihnachtslieder aus Ungarn**, zice: „Cărțile foarte modernului muzicant ungur sînt cu adevărat interesante pentru folkloriști: pot găsi bună primire prin frăgezimea și vivacitatea expresiei și prin originalitatea ritmurilor și a temelor. Aceste dansuri și cîntece populare, spre deosebire de cele occidentale ce derivă din dansul și cîntecul hotărît gregorian, par de origină indiană, deși uneori sînt apropieri și de vre-un mod grec în special doric. Sînt cîntece de o simplicitate extremă: mai toate în *tempo pari*. Ele aduc o mare varietate de accente și de figurație". — *Gatti:* **Opera pianistică a lui Debussy.** Inainte de Debussy, evoluția compozițiilor tindea spre o apropiere a pianului de orchestră; cu Debussy pianul își recapătă autonomia și prin aceasta se reia tradiția claveciniști-

lor francezi din al 16-17 secol, a lui Mozart și a lui Chopin. Spiritul debussyst a fost așa de pianistic încît chiar în unele partituri simfonice se *simte* pianul. Gatti, un adept al esteticei lui Croce, nu admite progres adevărat în nici-o activitate artistică și deci nici în acea a lui Debussy. Deosebește însă descriptiv două perioade: prima armonică, a doua melodică. Perioada a doua începe cu a doua serie de „Images". La începutul primei perioade, cași la sfîrșitul celei de-a doua, Debussy este vădit sub influențe străine. La început produce efecte cu puține mijloace și își cufundă melodia într'o atmosferă brumată cași Chopin; la sfîrșit se simt influențele lui Chopin, Bach și Balakirev. Intre aceste două extreme nu lipsesc cu totul asemănările și influențele. In suita „Pour le piano" e ceva asemănător lui Bach și Chabrier; în baletul „Boîte à joujoux" se resimte, din punctul de vedere al inspirației scenice, de „Petrușca" lui Strawinsky. Intenția lui Debussy a fost de a compune francez și modern în acelaș timp. Mișcarea lui pianistică se face înspre simplicitate, până la ultimii trei ani de viață cînd își denaturează opera, trecînd la patru mîini și la două piane. La începutul creațiunii tînărul e un geniu muzical care se caută; la sfîrșit e un compozitor mulțumit, care întrebuințează clișeele proprii și scrie fără emoție. Calitățile debussyste sînt: grația, senzibilitatea delicată, poezie multă, culoare, vaporozitate, melancolie ardentă, parfum, simplicitate, gust, candoare, ironie, copilărie, scurtime, condensare, intimitate.

Giornale critico della filosofia italiana (I. No. 1).

Tucci: **Despre raporturile dintre filozofia greacă și filozofia orientală.** Inainte de Alexandru Cel Mare nu sînt sigure schimburile filozofice însemnate între Orient și Occident. In sprijinul acestei afirmații, Tucci aduce următoarele argumente. Budismul, căci de dînsul s'a vorbit mai mult ca influență asupra Occidentului, s'a desvoltat în nordul și răsăritul Indiei, care nu avea relații cu Babilonia, Siria, Egiptul și cu atît mai mult cu Grecia. La început budismul fu ezoteric, așa că e greu de presupus o propagare a lui spre apus. Literatura greacă pe care o cunoaștem astăzi, are foarte puține știri despre India. Nu e necesar de explicat fabulele grecești prin nuvelele indiane, fiindcă aceleași teme fabulistice se găseau la multe popoare; și apoi dacă aventurieri și comercianți au putut aduce fabule, nu e tot așa pentru filozofie. Călătoria lui Pitagora în Orient ar fi o simplă legendă; și dacă este asămănare între concepția metempsicozei la el și între ideia orientală de samsara, sau între aritmeticismul lui și cel al filozofiei samkhya, ideea de metempsicoză putea fi luată și dela alte popoare, depildă dela Egipteni, iar numărul are în pitagoreism o însemnătate pe care n'o posedă samkhya. Dacă în Tales, cași în Rig Veda, apa e luată ca principiu al lumii, nu e de dedus de aicea nici-o filiație, fiindcă ideia era mai generală, și depildă Omer punea apa între principiile cosmice. Mai sigure asupra cugetării grecești sînt influențele asire, babilonene, siriane, egiptene, minoico-miceene. Abia după desfacerea în state a imperiului lui Alexandru, se fac mai strînse relațiile dintre India și Grecia. Din India se trimit misiuni de propagandă budiste și brahmane, precum și misiuni creștine pleacă în Babilonia, Persia și India. Influența indiană asupra filozofiei europene se urmărește mai bine în gnosticism, neoplatonism și neopitagorism. Totuși, după Tucci, asemănările și influențele sînt mai mult de detaliu, decît de între și de dezvoltare.

Deutsche Rundschau (April 1920).

Intr'un articol intitulat **Politica en-**

gleză în **Răsărit**, *Alfred Hartwig* se ocupă cu situația politică mondială de după războiu și cu noile probleme ce rezultă din această situație. Interesante pentru noi sînt părerile autorului, care sînt în același timp și ale unei mari părți din opinia publică germană, asupra conflictelor posibile intre popoare și asupra chipului cum își închipue că Germania ar trebui să le utilizeze pentru a-și repara înfrîngerea.

Hartwig constată că Rusia este punctul central al viitoarei politice mondiale ai cărei factori principali sînt Anglia, America de Nord și Japonia. Anglia trebue să se pregătească pentru o luptă finală pentru stăpînirea Indiei; în această luptă, Rusia trebue să fie terenul de concentrare politică al Angliei. De aici tendința Angliei de a-și asigura stăpînirea mărei **Baltice** și de a-și întinde influența asupra Rusiei. Cîtă vreme însă regimul bolșevic există, acest lucru nu e cu putință, iar cu armele Anglia nu poate lupta acum împotriva lui. In consecință, zice autorul, Germania nu trebue să se lase utilizată pentru lupta contra bolșevismului, ci, dimpotrivă, trebue să încerce totul pentru a se apropia de Rusia. Deși alipirea de Rusia în momentele actuale, nu e lipsită de primejdii, Germania nu are altă soluție, căci altmintrelea refacerea sa economică e peste putință.

In al doilea rînd, trebue căutată o apropiere de Japonia – viitoarea rivală a Angliei. Intr'un eventual războiu pentru India, Japonia este avizată la resursele Rusiei și Chinei și la industria Germaniei. Vre-un interes contrar cu Germania, Japonia nu are, iar Franța nu-i poate fi prietină, căci această țară, în dușmănia ei față de Germania, trebue să se sprijine pe Anglia și America.

Așadar o alianță cu Rusia și cu Japonia, conchide Hartwig, e singura politică, care ar putea face ca Germania să se ridice iarăși.

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Ernest Jovy. *Les Archives du cardinal Alderano Cybo à Massa*. Henry Leclercq.

Din corespondența bogată a cardinalului, care intre altele a iscălit faimoasa circulară contra quietismului, autorul scoate noui știri asupra istoriei catolicismului în Franța.

Ernest Delahaye. *Verlaine*. Messein.

Scris cu simplicitate și emoție, volumul ne desvălue marele suflet și geniul nenorocitului poet, poezia lui spontană isvorită dintr'o inteligență cultivată.

ROMANE

J. H. Rosny. *Le Félin géant*. Plon.

Istoria romantică a doi oameni primitivi, Aoûn și Zeûhr, care-și părăsesc ceata și pleacă să descopere noui pămînturi pe globul locuit de hoarde sălbatice.

Armand Payot. *La folie du comte Lucius*. Art et Artistes.

Eroul caută pretutindenea o femee zărită în ușa unui vagon și nu o găsește decît pentru a o perde și pe ea și mintea.

MEDICINĂ

Drs. A. Porot et A. Hesnard. *Psychiatrie de Guerre*. Felix Alcan.

Autorii insistă asupra importanței syndromului confuziei mentale și a delirului cronic; ei țin socoteală de predispoziții și se întind asupra turburărilor psichice ale paludismului.

Dr. Marthe Gautier. *La Réaction de Bordet-Wassermann est elle une réaction spécifique?* Delay-Cahen Paris.

Din multele cazuri prezentate în clinică, autoarea răspunde în teza sa inaugurală prin negativă.

Dr. Maurice Boigey. *Physiologie générale de l'Education physique*. Payot.

Toate problemele esențiale sînt tratate cu o elegantă claritate de autor, medicul șef al școalei normale de educație fizică din Joinville.

ȘTIINȚĂ SOCIALĂ

Paul Cloarec. *La Politique et la méthode*. F. Alcan.

Autorul studiază ideile fundamentale după care s'ar putea stabili un acord necesar reclădirii Franței după războiu; volumul cuprinde lucruri minunate, dar unirea dorită nu e probabilă.

R. Legendre. *Alimentation. Ravitaillement*. Masson.

Este o coordonare a datelor indiscutabilelor științi în acest domeniu important și complex.

Maurice Privat. *Vive la République! Essai sur l'organisation d'un gou-*

vernement démocratique. Renaissance du livre.

Cum arată și titlul, volumul cuprinde o serie de propuneri, menite, după autor, să democratizeze mai adînc guvernul și administrația Franței.

RĂZBOIUL

Général Gascouin. *L'évolution de l'artillerie pendant la Guerre*. Flammarion.

Ceiace reesă este că tunurile de mare calibru nu pot fi comparate, ca putere distructivă, cu tunurile de 75 mm; de-aceia spre sfîrșitul războiului au fost aproape părăsite și înlocuite cu artilerie de calibru mic.

ISTORIE

Pierre Edmond Hugues. *Un Impôt sur le Revenu sous la Révolution*. Edouard Champion.

O monografie minuțios documentată asupra impozitului pe venit în departamentul L'Hérault; lucrarea probează că veacul nostru nu e prea inventiv în asemenea materie.

Alphonse Aulard. *La Révolution française et le Régime féodal*. Felix Alcan.

In fond, studiul acesta e un capitol al istoriei chestiei țărănești în Franța; mai este însă și un program pentru viitorii autori de monografii.

ȘTIINȚĂ

Leclerc du Sablon. *L'Unité de la Science*. Félix Alcan.

Autorul parcurge scara științelor de la matematică până la științele morale și constată deosebirea în ajungerea treptei de desvoltare: rolul deducției și teoriei scade pe măsură ce crește cel al inducției și experienței.

E. Lambling. *Précis de Biochimie*. Masson.

Arată că iritabilitatea, tropismele, fenomenele ritmice ale vieții nu sînt inaccesibile explicărilor fizico-chimice.

ETNOGRAFIE

A. van Gennep. *Recherches sur les Poteries peintes de l'Afrique du Nord*. Harvard African series.

Aceste cercetări descriu producțiile a vre-o 30 de olării africane și constată trei grupe în ceramica berberă, din care cea mai veche e identică cu ceramica neolitică din Europa.

Compilator

BIBLIOGRAFIE

Arhimandritul V. Puiu, *Predici* (pentru orașe), 1920, Chișinău, Prețul 10 lei.

Nicolae Hristescu, *Povestea unor fapte mari*, 1920, București, Prețul 5 lei.

Ion I. Greculescu, *Din larguri* (poezii), 1920, București, Prețul 8 lei.

N. N. Beldiceanu, *Fîntîna balaurului* (Povestiri din războiu), 1920, București, Prețul 10 lei.

Friederich Nietzsche, *Așa grăit-a Zarathustra*, 1920, București, Prețul 15 lei.

P. Cerna, *Poezii*, 1920, București, Prețul 10 lei.

C. Ardeleanu, *Pe străzile Iașului*, 1920, București, Prețul 7 lei.

I. I. Stoican, *Tragedie Mută*, 1920, București, Prețul 15 lei.

H. Sanielevici. *Studii critice*, 1920, București, Prețul 12 lei.

Tudor Pamfile, *Cuiul lui Pepelea*, Prețul 2.50 lei.

Basile Lupu, *Asupra reabilitării*, 1919, Iași, Prețul 2 lei.

George P. Macarovici-fiul, dentist, *Trăsături asupra stării actuale a dentisticei în Romînia*, 1920, Călărași.

Bucura Dumbravă, *Cartea Munților*, 1920, București, Prețul 6 lei.

Cooperația în Romînia întregită și din țările vecine, vol. I 1920, Chișinău.

Anuarul (1917-1920) al tovărășiilor de credit, împrumut și păstrare, Cooperative de producție și consum, 1920, Chișinău.

D. Cuclin. *Destinée Mystique* I și II, 1920, Bucarest, Prețul vol. I 3.50 și vol. II 4 lei.

Anuarul societății muzicale „George Enescu", 1920, Iași.

Titus Hotnog, *Bezerenbam* (studiu istorico-literar), 1919, Iași, Prețul 3 lei.

A. P. T., *Cazul inginerului Toplicranu*, 1920, București.

Darea de seamă a societății „Istorico-arhiologice-bisericești", 1920, Chișinău.

George Voevidca, Sonete, București, 1920, Prețul 6 lei.

V. Demetrius, *Strigoiul* (Nuvele fantastice), 1920, București, Prețul 7.50 lei.

Voiburâ Poiană, *Lumină Nouă* (proză), Sibiu.

Dr. I. Nistor, *Der nationale Kampf in der Bucovina*, „Academia Romînă", București, 1919, Prețul 5 lei.

N. Iorga, *Istoria poporului francez*, „Academia Romînă", București, 1919, Prețul 20 lei.

Ovid Densușianu și Ioan Bianu, *Barbu Delavrancea* (Discursuri de recepțiune), „Academia Romînă", București, 1919, Prețul 4 lei.

I. Nistor și N. Iorga, *Un capitol din viața culturală a Romînilor din Bucovina*, „Academia Romînă", București, 1916, Prețul 1 leu.

Gh. Fira și D. Gh. Kiriac, *Cîntece și Hore*, „Academia Romînă", București, 1916, Prețul 2 lei.

N. Iorga, *Notes et Extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV-e siècle*, „Academia Romînă", Bucarest, 1916, Prix 3 francs.

Vasile Pîrvan, *Histria*, „Academia Romînă", Bucureşti, 1916. Preţul 3 lei.

Ioan C. Filitti, Corespondenţa consulilor englezi din principate (1828–1836). „Academia Romînă", Bucureşti, 1916. Preţul 80 bani.

N. Iorga, *Originea şi sensul direcţiilor politice în trecutul ţărilor noastre*, „Academia Romînă", Bucureşti, 1916. Preţul 20 bani.

N. Iorga, *Constantin Evnomie* cu note asupra familiei Hurmuzaki. „Academia Romînă", Bucureşti, 1917. Preţul 20 bani.

N. Iorga, *Ceva mai mult despre viaţa noastră culturală şi literară* în secolul al XVIII-lea. „Academia Romînă", Bucureşti, 1916. Preţul 40 bani.

N. Iorga, *Alte note despre cultura şi viaţa socială romînească de sub vechiul regim*, „Academia Romînă", Bucureşti, 1916. Preţul 30 bani.

I. I. Stoican, *Infloreau trandafirii (Roman)*, 1920, „Cartea Romînească", Bucureşti, Preţul 10 lei.

Nestor V. A. Urechia, *Zinele din Valea Cerbului* (Poveşti pentru copii), 1920, „Cartea Romînească". Bucureşti, preţul 15 lei.

Al. Tzigara-Samurcaş, *Mărturisiri si-li-te*, 1920, Bucureşti.

Ilustraţia neamului nostru, revistă lunară, No. 10, Bucureşti.
Frühling, revistă No. 1. Abonament 50 lei pe 6 numere prin d. Oskar Walter Cisek, Str. Viitorului 65, Bucureşti
Hasmonaea, revista studenţilor universitari sionişti, No. 10, 11 şi 12, Bucureşti.
Muzica, revistă pentru cultura muzicală, numerile 1–7, Bucureşti.
Foaia tinerimii, revistă bilunară, *Anul IV, Bucureşti.*
Ideia europeană, revistă săptăminală, Anul I, No. 40, Bucureşti.
Cuvîntul romînesc, revista naţionaliştilor-democraţi şi ţărăniştilor din Vîlcea No. 15–16, R.-Vîlcea.
Revista societăţii istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău, VolumulXII, 1920, Chişinău, Preţul 10 lei.
Şcoala Basarabiei, revistă pentru învăţămînt şi educaţie naţională, No. 6, Chişinău.
Craiu Nou, revistă bilunară, No. 6, 7, 8 şi 9, Sibiu, Preţul 2 lei.
Gîndul Liber, revistă, No. 4-5, Iaşi.
Foaia Tinerimii, revistă bilunară, No. 9, Bucureşti.
Crinul Satelor, organ al societăţii educative „Tribuna", No. 5.—6, Tg.-Jiu.
Curierul Liceului, No. 5, Ploeşti, Preţul 2 lei.
Lamura, No. 6 şi 7, Bucureşti, Preţul 10 lei.
Foaia Agricultorilor, No. 21-22, Iaşi.
Curentul Nou, No. 19, Bucureşti, Preţul 2 lei.
L'Image de la Bessarabie, No. 225-226-227, Paris, Prix 1.50 francs
Spitalul, No. 6, Bucureşti, Preţul 5 lei.
Criticul, No. 1, Bucureşti.
Cele trei Crişuri, No. 3 Oradia Mare.
Cuvîntul Liber, No. 34, Bucureşti, Preţul 2 lei.
Viaţa Agricolă, No. 11, Bucureşti, Preţul 2 lei.
Bulletin de la section scientifique, No. 1, Bucarest, Prix. 4 fr.
Revista Ideii, No. 148, Bucureşti, abonament anual 5 lei
Cuvîntul Romînesc, No. 17-18-19-20, 1920, R-Vîlcea, Preţul 4 lei.
Educaţia, No. 5 şi 6, Bucureşti, Preţul 4 lei.
Pentru inima copiilor, No. 4 şi 5, R-Vîlcea, Preţul 3 lei.
Revista de viticultură, oenologie şi horticultură, No. 5-6, Chişinău, Preţul 4 lei.
Hiena, No. 1, Bucureşti, Preţul 1 leu.
Universul, ziar cotidian, Bucureşti.
Romînia, ziar cotidian, Cluj.
Dacia, ziar zilnic, Bucureşti.
Ţara Nouă, ziar cotidian, Bucureşti.

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații technice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească", strada Lăpușneanu, Iași.**

Institutul de arte grafice și editură „Viața Romînească", precum și revista „Viața Romînească" sînt reprezentate la București de d. D. D. Patrașcanu, Bulevardul Maria, 57.

PROSPECT-ALBUM

Epuizîndu-se complect exemplarele din Prospectul-Album al „Vieții Romînești", care a fost tipărit în 50.000 exemplare, iar cererile fiind foarte numeroase, ne-am hotărît să scoatem într'un număr redus de exemplare, o nouă ediție, pe *hîrtie satinată* și pe *hîrtie velină.*

Doritorii își pot procura dela Administrația Societății „Viața Romînească" exemplarul pe *hîrtie satinată* cu *Lei 1.50,* iar exemplarul pe *hîrtie velină cu Lei 5.*

Banii se trimit prin *mandat postal,* iar exemplarul se expediază adresantului **recomandat.**

Institutul de Arte Grafice și editură „Viața Romînească"